ÇEVİREN: ATTİLA TOKATLI

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ 1

(Diplomasi Tarihi)

TÜRÜ: TARİH-İNCELEME

EVRENSEL BASIM YAYIN

EVRENSEL
BASIM YAYIN

Kitabın orijinal adı:

Histoire de la diplomatie

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ –Diplomasi Tarihi– / Birinci Cilt / Bu cilt SSCB Bilimler Akademisi Üyesi V. Potyemkin yönetiminde, SSCB Bilimler Akademisi Üyeleri Prof. S. Bakruşin, Prof. A. Efimov, Prof. İ. Mintz, Prof. E. Kosminski tarafından yazılmıştır. / Dilimize Fransızcadan ATTİLA TOKATLI tarafından çevrilmiştir.

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ

–Diplomasi Tarihi–

CİLT 1

SSCB Bilimler Akademisi Üyesi
Vladimir Potyemkin

Yönetiminde

SSCB Bilimler Akademisi Üyeleri
Prof. S. Bakruşin, Prof. A. Efimov,
Prof. İ. Mintz, Prof. E. Kosminski

Çeviren: Attila Tokatlı

Tarih-İnceleme

Doğa Basın Yayın
Dağıtım Ticaret Limited Şirketi
Eskişehir Mah. Dolapdere Cad.
Karabatak Sok. No: 27A
Şişli / İstanbul
Tel: 0212 247 65 17 (pbx)
Faks: 0212 247 24 61
web: www.evrenselbasim.com
e.posta: bilgi@evrenselbasim.com
Evrensel Basım Yayın - 381
Uluslararası İlişkiler Tarihi - 1
–Diplomasi Tarihi–
Çeviren
Attila Tokatlı
Redaksiyon
Aydan Cankara
Genel Kapak Tasarım
Savaş Çekiç
Kapak Uygulama
Vahit Akça
Birinci Basım: Eylül 2009
ISBN 978-605-4156-18-4
978-605-4156-17-7 (tk.)
Sertifika No: 11015
Baskı
Ezgi Matbaası
Sanayi Caddesi Altay Sokak No: 10 Çobançeşme -Yenibosna / İSTANBUL
Tel: 0212 452 23 02 - 654 94 18 e-posta: ezgimatbaa@mynet.com

ULUSLARARASI İLİŞKİLER TARİHİ

–Diplomasi Tarihi–

CİLT 1

ÖNSÖZ

Uluslararası İlişkilerde Tarih ve Teori

Bu önsöz yazısı okuyucuya elimizdeki eserin günümüzde uluslararası ilişkiler alanındaki araştırmalara nasıl bir katkı sağlayabileceğini tartışmayı amaçlıyor. Eser, ilk çağlardan modern çağlara diplomasinin tarihsel gelişimini analiz ederek, geleneksel siyasi tarih kitaplarından ayrılıyor. Uluslararası ilişkiler ve siyasi tarih disiplinleri genelde modern uluslararası sistemin doğuşu kabul edilen Westphalia Antlaşması'nı (1648) başlangıç noktası kabul ederler. Böylece bu yaklaşım, kapitalist üretim tarzı üzerinde yükselen modern uluslararası sistemi fetişleştiriyor ve uluslararası ilişkilerin tarihsel dönüşümünün anlaşılmasını engelliyor. Bu bağlamda günümüzün dünya siyasetini açıklayacak ve dönüştürecek bir perspektife sahip olmanın öncelikli bir sorun olduğunu düşünüyor ve eserin bu yönden değerlendirilmesini önemsiyoruz.

Uluslararası İlişkiler Disiplininin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi

Günümüzde uluslararası ilişkiler disiplini olarak bilinen alan İkinci Dünya Savaşı'nın hemen sonrasında ortaya çıktı. İki dünya savaşı arasındaki dönemde Norman Angell, David Mitrany gibi liberal düşünürler, Milletler Cemiyeti ve devletler arasında savaşı yasaklayan Briand-Kellogg Paktı gibi kurumları dünya barışına giden gelişmeler olarak değerlendirdiler. Buna karşı Edward Hallet Carr bu liberal düşünceleri ütopyacılık olarak

tanımlayıp, uluslararası ilişkilerde “realizm” olarak tanımladığı yaklaşımı savundu. Kariyerine diplomat olarak başlayan Carr, giderek bir yandan tarihçiliğe ve bilim adamlığına, bir yandan da Marksizme ilgi duyup sonunda Galler Üniversitesi’ndeki ilk defa kurulan uluslararası ilişkiler Woodrow Wilson kürsüsüne profesör atandı. 14 ciltlik Sovyetler Birliği tarihinin ve önemli bir tarihyazımı kitabının yanında, Carr’ın uluslararası ilişkiler alanına en bilinen katkısı 1939 yılında yayınlanan ve (Wilson dahil) ütopyacılığın güçlü bir eleştirisini sunan *Yirmi Yıl Krizi 1919-1939* adlı kitabı oldu. Bu kitapta Carr liberallerin iradeci (*voluntarist*) yaklaşımlarını veya deyim yerindeyse “desteksiz iyimserliklerini” eleştirdi ve dünya politikasının bireyleri ve kurumları aşan neden-sonuç dinamiklerinin araştırılması gerektiğini savundu.

Bu bağlamda İkinci Dünya Savaşı’nın iki önemli sonucu vardı: birincisi, ABD İngiltere’nin hegemonyasını devraldı ve uluslararası ilişkiler disiplini bu ülkede çok daha önemli bir konuma geldi; ikincisi, Milletler Cemiyeti ve Briand-Kellogg Paktı gibi uluslararası hukuk kurumlarının savaşa engel olamaması liberallerin inandırıcılıklarını yitirmelerine neden oldu. Dolayısıyla Soğuk Savaş dönemine (nükleer silahların yarattığı korku ortamının da etkisiyle) realizm hem bir bilimsel teori hem de bir dünya görüşü olarak damgasını vurdu. Soğuk Savaş’ın bitmeye yüz tuttuğu 1980’ler ve 90’larda uluslararası ilişkilerde alternatif yaklaşımlar realizmin egemenliğini sarsmış olsa da bu yaklaşım hâlâ nispeten kuvvetini muhafaza ediyor. Günümüzde uluslararası ilişkiler Soğuk Savaş sonrası dönemin belirsizliğini yansıtmaya devam ediyor: disiplin farklı paradigmaların birbirini dışladığı, ancak aralarında gerçek bir tartışma ortamının olmadığı bir alana dönüşüyor. Bir başka deyişle uluslararası ilişkiler düşünsel bir kriz yaşıyor. Bu krizin temellerini anlamak ve önümüzdeki eserin bu krizin çözümüne nasıl bir katkı sağlayacağını anlamak için kısaca realizmin gelişimine göz atmakta fayda var.

Soğuk Savaş döneminin “iki kutuplu” siyaseti maalesef Carr gibi “eleştirel” realistleri değil, “güç siyaseti” veya “güçler dengesi” yaklaşımının dar çerçevesi içinde ABD ve Sovyetler Birliği’nin karşılıklı stratejilerini inceleyen realistleri öne çıkardı. Soğuk Savaş’ın mimarlarından George Kennan’ın yanında Hans Morgenthau, Arnold Wolfers ve John Herz gibi isimler “güçler dengesi” teorisini uluslararası

ilişkilerin başat yaklaşımı haline getirdiler. Aynı zamanda kendini Amerikan üniversite sistemine yeni bir disiplin olarak kabul ettirmeye çalışan uluslararası ilişkiler kendi araştırma konusunun, teorisinin ve metotlarının diğer sosyal bilimlerden farklılığı ve biricikliği üzerine yoğunlaştı. Sonuçta realizm, devletleri tamamen bağımsız özneler, devlet çıkarlarını objektif olarak tanımlanabilen veriler olarak varsayan ve dolayısıyla sadece devletler arası ilişkilere yoğunlaşıp, devletlerin içindeki ilişkileri tamamen görmezden gelen bir yaklaşıma dönüştü. Sömürgeciliğe karşı mücadeleler ve yeni bağımsız devletlerin ortaya çıkışı ve farklı disiplinlerden modellerin alana sızması realist yaklaşımın egemenliğini sarssa da ortadan kaldırmadı. Kenneth Waltz'ın 1970'lerde ortaya attığı neo-realizm uluslararası ilişkileri mikro-ekonomik bir sistem olarak tanımlayıp ve güç siyasetini piyasa ilişkilerine eşitleyip, dünya siyasetini tamamen devletler arasındaki (genellikle askerî ve ekonomik verilerle tanımlanan) güç değişiklikleriyle açıkladı.

1970'lerde yeni liberal yaklaşımlar ve 1980'lerde ortaya çıkan konstrüktivizm uluslararası ilişkilere iki alternatif sundu. Yeni liberaller devletlerin, güç dengesi siyaseti izleseler dahi işbirliği yapmak için bazı uluslararası kurallar ve kurumlar oluşturduklarını ileri sürdüler. Yeni liberallere göre bu kurumlar oluştuktan sonra devletlerin bu kurumları sürdürmekte ve geliştirmekte çıkarları vardı. Konstrüktivizm ise daha radikal bir eleştiriye yönelerek, devlet çıkarlarının ideolojik olarak tanımlandığını ve objektif olmadığını öne sürdü. Devlet çıkarları bunları tanımlayan ideolojilerle değiştiğine göre uluslararası ilişkilerdeki değişiklikleri anlamak ancak ideolojik değişimleri anlamakla mümkün olabilirdi. İşte bu noktada konstrüktivizm realizmin güçler dengesi teorisinin önemli bir açığını göz önüne serdi: realistlere göre güçler dengesi teorisi uluslararası ilişkilerin değişmez bir yasasıydı. Tarih boyunca tüm siyasi birimler (kabileler, antik imparatorluklar, feodal beylikler, Ortaçağ imparatorlukları, mutlakiyetçi monarşiler, sömürgeci imparatorluklar, liberal demokratik devletler) hep güçler dengesi kurallarına göre hareket etmişlerdi. Buna göre, devletin dayandığı toplumsal sınıfların, üretim ilişkilerinin, ideolojilerin hiçbir önemi yoktu. Mühim olan devletlerin diğer devletlere oranla sahip oldukları güçtü. Böylece uluslararası ilişkilerdeki yegâne değişiklik kutup sayısındaki değişikliğe indirgendi (çok kutupluluk,

iki kutupluluk ve tek kutupluluk). Buna karşı konstrüktivistler neo-realistleri uluslararası ilişkilerdeki tarihsel gelişimi kavrayamamakla eleştirdiler ve güçler dengesi, yaklaşımın yapısal determinizmine karşı dünya siyasetinde insanların özne olarak hareket edebileceğini savundular. İronik bir biçimde bu noktada konstrüktivistler, Carr'ın Marx'tan esinlenerek insanın tarihsel özneliğine yaptığı vurguyla örtüşen bir noktaya geldiler. Ne var ki bu noktada Sovyetler Birliği'nin dağılması disiplindeki tartışmanın ana eksenini değiştirdi. Realistler çöküşün nedenlerini güçler dengesindeki değişikliklerle açıklarken, bazı konstrüktivist yazarlar bunu kaba bir materyalizm olarak eleştirip, çöküşün nedenlerini ideolojik değişimlerde aradılar. Maalesef bu mesele disiplindeki tartışmayı sözümona materyalizm-idealizm ekseninde yapılan ontolojik bir tartışmaya sevk etti. 2000'li yıllarda giderek ünlenen Alexander Wendt neo-realizmin tarihsel değişimi ve devletlerin toplumsal temellerini görmezden gelen yaklaşımını olumlayıp sadece maddeci gücün değil, devlet ilişkilerinde kimlik oluşumlarının önemli olduğunu savladı.

Paradigmalar arasındaki tartışmalardan yorulmuş bir bilimsel cemaat için Wendt'in orta yolu kısa zamanda çekici hale geldi ve giderek güçlendi. Ancak gelinen noktada tarihsel değişim konusu arka plana atıldığı gibi, uluslararası ilişkiler disiplini kendi biricikliğini kanıtlamak pahasına diğer disiplinlerden izole edildi, giderek jargon ve metodoloji tartışmalarının egemen olduğu, teorik tartışmaların kısırlaştığı ve en önemlisi dünya siyasetini açıklamaktan uzaklaştığı bir noktaya savruldu. Bilimsel disiplinlerin ana damarı olan tartışmalar felsefe ve sosyolojiden nasiplenmemiş ontoloji tartışmalarına sürüklendi. Örneğin Wendt, sosyal teorinin üst-yapı olarak kabul ettiği devlet örgütü, devlet çıkarı ve savaş araçlarını maddeci değişkenler olarak tanımlarken, toplumsal ilişkileri idealist değişkenler olarak tanımladı. Bu bağlamda uluslararası ilişkiler disiplininin tarihsel değişimi açıklayan, diğer disiplinlerle işbirliğini arttıran ve en önemlisi dünya siyasetini anlamaya çalışan yeni bir eleştirel akıma ihtiyacı var. İşte bu eserin önemi tam da burada ortaya çıkıyor.

Toplumsal Değişim ve Dünya Siyaseti

Elimizdeki eser, yoğun bir tarihsel anlatıma dayanmasına rağmen, toplumsal aktörler ve devletler arası ilişkiler arasındaki tarihsel bağlantıları göstermesi açısından değerlendirilmesi gereken bir kaynak teşkil ediyor. Bu bağlamda, günümüzün dünya siyasetini anlamak için önemli varsayımlar içeriyor. Eserin Sovyetler Birliği'nde uluslararası ilişkiler ve siyaset bilimi alanlarındaki etkisini değerlendirmek bu kısa yazının sınırlarını aşıyor. Ancak, 1960'lar ve 70'lerde Sovyetler Birliği'nde egemen hale gelen "güçler korelasyonu" teorisinin özünde güçler dengesi teorisiyle benzer özellikler gösteren bir yaklaşım olduğu ve tarihsel materyalist bir yaklaşımın geliştirilmediği söylenebilir.

Bu bağlamda tarihsel materyalizmin bu alana yapacağı temel katkı çeşitli tarihsel dönemlerde devletler arası ilişkilerle, devlet biçimleri, sınıf yapıları ve üretim ilişkileri arasındaki bağlantıları kuran ve böylece uluslararası sistemin evrimini açıklayabilen bir teori sunmaktır. Bu teorinin başlangıç noktası uluslararası ilişkilerde güç, çıkar ve güvenlik gibi temel kavramları sorgulayıp bunları tarihsel ve toplumsal bağlamlarında incelemektir. Bu açıdan devletler arası ilişkilerde ekonomik, siyasi, askerî güç tanımlarının nasıl değiştiğini araştırmak gerekmektedir. Örneğin, artı-değerin üretiminde toprağın başat önemde olduğu kapitalizm öncesi toplumlarda ekilebilir toprak ve emek gücü başlı başına güç anlamına geliyordu. Bu artı-değer birikimi üzerinde büyüyen antik imparatorlukların aralarındaki savaşın üç temel amacı vardı: toprak, köleler ve ticaretin kontrolü. Modern kapitalist üretimin egemen hale gelmesi artı-değer birikiminin tarımsal üretimden ziyade endüstriyel üretimde odaklaşması anlamına geliyordu. Yirminci yüzyılın dünya savaşları modern kapitalist devletlerin pazar, hammadde ve ucuz işgücü için birbirleriyle kıyasıya mücadele etmelerinden doğdular. Yirminci yüzyılın ikinci yarısından itibaren gelişen iletişim teknolojilerinin katkısıyla endüstriyel üretimde önemli değişikliklerin yapıldığını gözlemliyoruz. Üretim sürecinin çeşitli safhalarının farklı ülkelerde tamamlandığı post-Fordist esnek üretim artı-değer birikim için küresel çapta hukuksal ve siyasal değişiklikler gerektiriyor. Ancak daha başat bir eğilim finans alanında gözlemleniyor. İletişim teknolojilerinin yardımıyla küresel sermaye hareketlerinin hacmi doğrudan yabancı yatırımlarının hacmini katlıyor. Böylece finans sermayesi üretim süreci üzerindeki tahakkümünü arttırıyor.

Bu değişikliklerin sonuçlarını Dünya Ticaret Örgütü, MAI Antlaşması, IMF ve Dünya Bankası reformları gibi uluslararası kurumlardaki değişimlerde; deregülasyon, sosyal refah devletinin dönüşümü, borsaların uluslararasılaşması, banka sistemindeki değişiklikler gibi devlet kurumları, ekonomik ve yasal kurumlardaki değişikliklerde gözlemlemek mümkün. Tarihsel materyalist yaklaşım, artı-değer birikimi ve bölüşümündeki bu değişikliklerin devletler arası ilişkilerde de önemli değişikliklere yol açacağını savlıyor. Yukarıda belirtildiği gibi mevcut uluslararası ilişkiler teorileri içinde bulunduğumuz bu tarihsel dönüşümü anlamaktan uzaklar. Bu bağlamda tarihsel materyalist yaklaşımın en önde gelen ödevi, güçler dengesi gibi uluslararası sistem düzeyindeki gelişmelerle artı-değer birikim süreci ve sınıf mücadelesi gibi devlet ve toplum düzeyindeki gelişmeleri birbirine bağlayan bir araştırma programı geliştirmek. Önümüzdeki bu uzun eserin bu anlamda uluslararası ilişkilerin tarihsel gelişimini anlamakta önemli bir katkı sunacağına şüphe yok.

Mehmet Sinan Birdal,
Okutman Güney Kaliforniya Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü

BİRİNCİ KISIM - İLK ÇAĞ DİPLOMASİSİ

GİRİŞ

İlk Çağ'da diplomasi, rejimleri kölelik üzerine kurulu olan devletlerin dış siyaset alanında güttükleri amaçlara hizmet etmiştir. Bu devletler, elbette hiç değişmeyen birer toplumsal örgüt değildi. Gelişmeleri boyunca çeşitli aşamalardan geçeceklerdi. Söz konusu devletlerin belli başlıları, eski Mısır Tiranlığı, Hitit krallığı, Pers İmparatorluğu ve eski Hindistan'daki çeşitli oluşumlardır. Ve hepsi de Doğulu olan bütün bu siyasal oluşumların kökeninde, henüz, ortaklaşmacı topluluk ve Klan hiyerarşisine bağlı bulunan, ilkel toprak köleliği vardır. Egemenliklerini, ancak, ekonomik baskı yoluyla koruyup sürdüren bütün bu askerî ve teokratik imparatorluklarda dış siyaset, genel olarak, doğrudan doğruya fatih hükümdarların çıkarlarının emrindedir. Bu çağda uluslararası sorunlar, çoğu zaman, silah yoluyla çözülmektedir; bir çok savaşın temel ereği de komşu ülke topraklarının, kölelerinin, sürülerinin ele geçirilmesi ve yerleşme merkezlerinin yağmalanmasıdır.

Bununla birlikte eski Doğu Devletleri, yine de, yoğun diplomatik etkinlikler göstermişlerdir. Bu oluşumların, tanrılar gibi yüceltilip tapınılan ve devleti kendi kişiliklerinde simgeleyen, hükümdarları, ellerinin altında daima, "kralın hizmetkârları" diye anılan savaşçılardan, memurlardan ve yazıcılardan kurulu büyük ordular bulundurmuşlardır.

Söz konusu ülkelerin diplomasisi, fetih siyasetlerinin temel ereklerine uygun olarak, bugünküne oranla çok daha küçük sayıda sorunla uğraşmak

durumundaydı ve bu diplomasilerin gerek siyasal, gerekse askerî planlardaki en güçlü silahları, geniş ve gerçekten etkili casusluk örgütleridir.

İlk Çağ'ın daha sonraki iki büyük devleti olan Yunan'ın ve Roma'nın gelişmelerinin temelinde ise, eskiye oranla daha hür bir toprak köleliği, ticaretin ilerlemesi ve maden para kullanımının yaygınlaşması gibi olayların yanı sıra, kıyı kentlerinin sayısını artırma zorunluluğu yer almaktadır.

Bu devletlerin dış siyasetleri de sadece kendi çıkarları doğrultusundadır. Yani bu politikanın temelinde, topraklarını genişletme, yeni köleler ve pazarlar kazanmak için giriştikleri mücadeleler vardır. Her iki devleti de harekete geçiren hegemonya eğilimi, büyük imparatorluklar kurmak amacıyla koalisyonlar meydana getirme zorunluluğu, hep bundan ileri gelmektedir. Doğu'da Yunanlıları Pers İmparatorluğuyla Batı'da ise Romalıları İlk Çağ'ın en zengin ticaret cumhuriyetlerinden biri olan Kartaca ile karşı karşıya getiren sayısız çatışmanın nedeni, işte budur.

Eski Sitelerin diplomatik etkinlikleri heyecanlı müzakerelere ve sürekli elçi alışverişine yol açmaktaydı. Bu hareketlilik, sık sık konferanslar toplanmasına ve bu konferanslarda savunma ya da saldırı antlaşmaları yapılmasıyla sonuçlanmaktaydı.

Bu etkinlik, Peloponnes savaşları sırasında doruğuna erişecektir. Klasik Yunan'ın iki en büyük devleti olan Atina ile Sparta, Helen dünyası üzerinde hegemonya kurabilmek için otuz yıl boyunca savaşmışlardır. Daha sonra Makedonya krallığının Helen sahnesine çıkışıyla diplomasi daha da etkinleşecektir: Çünkü bu yeni güç, Doğu'ya doğru bir sömürge yayılımının belirdiği dönemde, Yunanlıların kendi birliklerini kurma eğilimlerini güçlendirecektir.

Batı'da ise, Roma Cumhuriyetinin diplomatik etkinliğinin en büyük yoğunluğa ulaştığı an, Kartaca[1] savaşları dönemidir: O dönemde tam gelişme çağında olan Roma, bu savaşlar esnasında, Hannibal'in şahsında (Hanibal ya da Anibal) hem siyasal hem de askerî açıdan, tarihinin en büyük hasmıyla karşılaşmıştır.

İlk Çağ cumhuriyetlerinin diplomatik kurumları, kölelik üzerine kurulu bir demokrasinin toplumsal örgütlenme özelliklerini yansıtmaktadır. Eşit haklara sahip yurttaşlardan oluşmuş halk meclislerince seçilen elçiler, misyonları sona erdiğinde, hesap vermekle yükümlüydüler. Yurttaşlık

haklarına sahip her kişi, tutumunu düzgün ve geçerli bulmadığı bir elçiyi, halk meclisi önünde sorguya çekebilmekteydi. Her şeyden önce Yunan Cumhuriyetleri için doğru olan bu durum, daha sınırlı bir ölçüde Roma için de geçerlidir. Daha sınırlı bir oranda diyoruz, çünkü Roma'da dış siyaset alanında söz ve karar hakkı, Halk Meclisi'nin değil, Senato'nun elinde bulunmaktaydı.

Kölecilik düzeni, eski dünyanın sınırları içinde söz konusu olabilecek en üstün gelişme çağını, Roma Cumhuriyeti'nin son iki yüzyılı ile Roma İmparatorluğu'nun ilk iki yüzyılı boyunca yaşamıştır. Roma devleti, güçlü bir merkezî imparatorluk görünümünü bu dönem boyunca yavaş yavaş kazanacaktır. İşte o zaman, Roma İmparatorluğunun dış siyaseti iki temel ereğe yönelecektir: O çağın dünyasında bilinen tüm ülkeleri içinde barındıracak bir evrensel imparatorluğun kuruluşu ve bu imparatorluğun sınırlarının komşu halkların saldırılarına karşı savunuluşu.

İlk İmparatorlarının saltanat dönemleri boyunca hızlı gelişmenin doğurduğu sorunlara, Doğu halklarıyla olan uyuşmazlıklar ve Part krallığıyla[2] olan ilişkiler konusunda, başarılı çözümler bulan Roma diplomasisi, sonradan devlet tehlikeye düştüğünde, daha ustaca manevralara başvuracaktır.

Nitekim Roma diplomasisi, barbar halklar Batı'ya, İmparatorluğun Avrupa sınırlarına gelip yerleştiğinde, bu kitlelerin baskısını azaltma ve ortaya koydukları el emeği ile askerî güçten yararlanma çabasına girişmiştir. Öte yandan, İmparatorluk içinde birliğin korunup sürdürülmesi görevi de bu diplomasiye düşecek ve bu da Roma Devleti'ni oluşturan birimler arasında bir dizi anlaşmanın gerçekleştirilmesini zorunlu kılacaktır.

Devlet erkinin merkezîleşmesine bağıntılı olarak İmparatorluğun tüm dış siyasetinin yönetimi, İmparatorun elinde bulunmaktaydı. Bu konuda İmparatorun, kendisine yardım eden danışmanları ve bir özel kançılaryası[3] vardı. Dolayısıyla bu dönemde Roma'nın diplomatik tekniği gerçekten yüksek bir düzeye ulaşmış ve gerek büründüğü biçimler gerekse kullandığı usuller bakımından, ayırt edici nitelikler kazanmış bulunuyordu.

Ne var ki II. yüzyılın sonundan itibaren çöküş belirtileri ortaya çıkacaktır: Koloni ve azatlı köleler kurumlarıyla şekillenen eski düzenin yerini artık, toprak köleliği gibi yarı feodal ve yeni sömürü biçimleri almıştır ve bunlara dayanan yeni toplumsal örgütün kötülüğü, İmparatorluğun iç çelişkilerini

büsbütün keskinleştirecek, ekonomik varlığını ve deniz gücünü zayıflatacak, dış siyaset alanındaki etkisini iyice azaltacaktır: Roma'nın çöküşü, zorunlu olarak, Roma diplomasisinin de çöküşü olmuştur. Nitekim son çağında bu diplomasi gerek biçimleri gerekse özü bakımından, Doğulu devletlerin ve bu arada özellikle Pers İmparatorluğuyla barbar dünyanın etkisi altına girecektir.

1 Kartaca, aşağı yukarı, bugünkü Tunus'un bulunduğu yerde Fenikeliler tarafından kurulmuş, ve zaman içerisinde Sicilya'da, İspanya'da koloniler edinmiş bir deniz devletidir. Üçüncü Kartaca savaşının sonunda yenilgiye uğramış ve bir Roma kolonisi olmuştur. (İ.Ö. 814-146)

2 Part krallığı, İran İskitleri tarafından kurulmuş (İ.Ö. 250- İ.S.224) ve Sasani İmparatorluğu tarafından tarihten silinmiştir. "Part'ın oku'' deyişi bu savaştan beri kullanılmaktadır: Beklenmedik ve etkileyen bir kelimenin kullanılmasını ve veya bir hareketin yapılmasını belirtir.

3 Kançılarya: Elçilik ve konsolosluklarda yönetimle ilgili görevlilerin bütünü. (Aslı İtalyanca; Cancelleria)

BİRİNCİ BÖLÜM

ESKİ DOĞU DİPLOMASİSİ

ESKİ DOĞU DİPLOMASİSİNİN BELGELERİ

Tel Amarna Mektuplaşması (İ.Ö. XV. VE XIV. Yüzyıllar)

Eski Doğu tarihinden, günümüze, belirli sayıda belge kalmıştır. Daha çok diplomatik mektuplar ve uluslararası antlaşma metinlerinden meydana gelen bu belgeler, Yakın Doğu krallıkları arasında etkin ilişkiler bulunduğunu ortaya koymaktadır.

O çağda, bu devletlerin en büyüğü Mısır'dı. Sınırları, İ.Ö. II. yüzyılın ortalarına rastlayan XVIII. hanedan döneminde, Batı Toros'lardan Fırat'a kadar uzanmaktaydı. Mısır'ın eski Orta Doğu'nun uluslararası durumunda da belirleyici bir rolü vardı. Mısırlılar, o çağ dünyasının bilinen ülkeleriyle yoğun bir kültür, ticaret ve siyaset alışverişi içindeydiler. Bu ülkelerin belli başlıları şunlardı: Anadolu'daki Hitit krallığı, Mezopotamya'nın kuzey ve güneyindeki devletler, Mitanni[1], Babil, Asur, Suriye ve Filistin prenslikleri, Girit krallığı ve Ege adaları. Özellikle dış işlere bakan bir kançılarya, diplomatik yazışmalarla uğraşmaktaydı.

Doğu diplomasisinin belgeleri arasında, hem içerikleri hem de zenginlikleri bakımından en ilgi çekici olanlar, Tel Amarna mektupları ve İ.Ö. 1278 yılında firavun II. Ramses ile Hitit kralı III. Hattusil arasında yapılan antlaşmanın metnidir.

Firavun Amenofis'in (ya da Amenhotep) eski başkenti Amarna, Orta Mısır'da, Nil'in doğu kıyısında yükselmekteydi. İşte XVIII. hanedan firavunlarından III. Amenofis ve IV. Amenofis'in diplomatik yazışmalarını içeren arşivler, bu kentin kalıntıları arasındaki Amenofis sarayında 1887-1888 yıllarında yapılan kazılar sırasında bulunmuştur. İ.Ö. XV. XIV. yüzyıllara ait olan söz konusu arşivler bugün, Londra'daki British Museum ile Berlin Devlet Müzesi'nin koleksiyonları arasında yer almaktadır. Yaklaşık olarak üç yüz altmış kil tabletten meydana gelen bu arşivler, firavunlar tarafından öbür devlet başkanlarına ve Mısır'a bağımlı bulunan Suriye prenslerine yazılmış mektuplarla bu mektuplara verilmiş cevapların metinlerini kapsamaktadır. Bunun yanı sıra, Hitit kralı Şubbiluliyuma'nın Hititlerin başkenti bugünkü Ankara dolaylarındaki Boğazköy'de bulunan arşivleri, Mısır arşivleri için önemli bir tamamlayıcı materyal oluşturmaktadır.

Tel Amarna (ya da Tel al Amarna) yazışmasının büyük bir kısmı, o zamanki Suriye ve Filistin prensleri tarafından bağlı bulundukları Firavun'a yazılmış mektuplardan oluşmaktadır. Söz konusu prenslikler, eski Doğu dünyasının en kudretli iki imparatorluğu olan Hitit krallığı ile Mısır arasında birer tampon devlet rolü oynamaktaydılar. Ve Firavun, Suriye'deki etkisini güçlendirmek bakımından, bu prensler arasındaki düşmanlığı sürekli şekilde uyanık tutmakta yarar görüyordu. Suriyeli ve Filistinli prensler tarafından yazılan mektuplar, genellikle, firavuna yöneltilmiş övgü, selam ve bağlılık duyguları ile hükümdarlar arası evlilik tasarı ve tartışmaları ve özellikle de yardım, altın ve değerli armağan istekleriyle doludur: "Kum gibi altın vardır Mısır'da" cümlesi, bu mektuplarda sürekli rastlanan bir çeşit nakarat gibidir. Bazen de bu isteklere, pek doğal olarak, karşılıklı şikâyetler, suçlamalar, ihbarlar ve iftiralar eklenmektedir.

Mısırlıların yanı sıra Hititler de Suriye ve Filistin bölgeleri üzerinde egemenlik kurmak istiyorlardı. Ve Hititlerin bu bölgedeki etkisi, İ.Ö. 1380-1346 yılları arasında saltanat süren kral Şubbiluliyuma devrinde en yüksek noktasına ulaşmış bulunuyordu. Nitekim söz konusu hükümdar, Mısır'ın,

Asya'daki, zengin demir madenlerine sahip Sina Yarımadası ve zengin ormanlara sahip Lübnan gibi sömürgeleri üzerinde hak iddia edecek ve belli başlı ulaşım yollarını ele geçirmeye girişecektir. Gücü gittikçe artan bu rakip, firavunları, Hititlere düşman Mezopotamya devletleri arasında, kendilerine müttefik aramaya zorlamıştır. Bunlar da, Mitanni ve Babil Devletleri olacaktır. Nitekim Tel Amarna arşivlerinde, Mitanni ve Babil kralları tarafından III. Amenofis ve IV. Amenofis'e yazılmış diplomatik mektuplar da yer almaktadır. Oldukça değişik ve zengin bir içeriği olan bu son yazışmalarda, devletlerin hükümdarlarla tamamıyla özdeş tutulduğunu görüyoruz. Bu mektupların birinde, III. Amenofis hareminde bir Babil prensesi görmek istediğini söylemekte; ve "kardeşim" diye hitap ettiği Babil kralı Kadaşman Karb'ı bu arzusundan haberli kılmaktadır. Söz konusu "kardeş" ise, Firavun'un karılarından biri olan kız kardeşinin çekmekte bulunduğu acıları öne sürerek, bu isteği karşılamaya pek yanaşmıyordu. Verdiği cevapta Amenofis, Babil elçilerinin kötü niyetli kişiler oluşundan yakınıyor ve "kardeş"ine kız kardeşi hakkında yalan bilgiler sunmuş olduklarını ileri sürüyordu. Buna karşılık Kadaşman Karb, elçilerine gerekli değeri vermeyip yıldönümü şenliklerine bile çağırmadığı için sitemde bulunuyordu Firavun'a. Mektuplaşmanın sonunda Babil hükümdarının, kızını Mısır sarayına gelin göndermeye razı olduğunu, ama buna karşılık olarak, bol altın ve çeşitli armağanların yanı sıra, kendi haremine de bir Mısırlı prenses istediğini görüyoruz. Söz konusu mektup, alışılmış selam sözleri ve "kardeşçe" iyilik dilekleriyle başlamaktadır:

"Kardeşim Mısır kralına,

Kardeşin, ben, Karduanyas (Babil) kralı Kadaşman Karb yuvana, karılarına, bütün ülkene selam ederim. Arabalarına, atlarına, satraplarına[2] (ilbaylarına), herkese ve hepsine selam üstüne selam ederim." Ve sürekli bir altın ve armağan isteğiyle son buluyor aynı mektup: "Altına gelince, bol altın gönder bana, elçilerinin yola çıkmasını beklemeksizin gönder. Hemen gönder, elinden geldiğince çabuk gönder, şu hasat vaktini geçirme sakın, temmuz ayında gönder."

Mitanni kralı Duşratta'nın altın talebi, Kadaşman Karb'ınkinden hiç de aşağı kalmıyor. Nitekim bu hükümdar, IV. Amenofis'e yazdığı bir mektubu şu sözlerle sona erdirmekte: "Aman kardeşim bana altın yollasın, sayılamayacak kadar çok miktarda altın yollasın... Çünkü kardeşimin

ülkesinde çok altın vardır, kum gibi altın vardır orada. Kardeşimin zaten çok olan altınlarını, dilerim, tanrılar on kat daha çoğaltsın.” Hemen ardından da, bu altınlara karşılık Firavun’a her türlü hizmette bulunmaya hazır olduğunu bildiriyor Duşratta: “Kendi soyu için benden bir şey dileyecek olursa kardeşim, istediğinin on katını veririm ona. Toprağım toprağıdır, soyum soyudur.” Bütün bu belgeler çivi yazısıyladır; ve o devrin uluslararası diplomatik dili olan Babil dilinde yazılmıştır.

Mısır Firavunu II. Ramses ile Hitit Kralı III. Hattusil Arasındaki Antlaşma (İ.Ö. 1278)

Bir sonraki yüzyıl, Hititlerle Mısırlılar arasındaki kanlı savaşlarla dolu olarak geçecekti. Ne var ki, bu savaşlar sonucunda kesin bir sonuç alınamamış, ama her iki taraf büyük ölçüde güçsüz düşmüştür. İşte bu zayıf düşme ve tam bir zafer kazanma konusundaki belirsizlik, tarafları karşılıklı ödün vermeye ve bir ittifak kurmaya zorlayacaktır.

Barış ancak İ.Ö. 1278 yılında yapılmış; barışın yanı sıra, XIX. Hanedan firavunu II. Ramses ile bu ittifak girişimini başlatmış bulunan Hitit kralı III. Hattusil arasında, bir antlaşma yapılmıştır. Uzun müzakerelerden sonra Hattusil, “bir gümüş tablet üzerine kazılı”, bir antlaşma taslağı yollayacaktır Ramses’e. Bu belgenin geçerliliğini resmîleştirmek amacıyla, tabletin yüzünde, hükümdarı yel ve şimşek tanrısı Teşub’un yanında ayakta gösteren bir resim kazılı bulunmaktadır. Tabletin ters yüzünde ise, Hitit kraliçesini güneş tanrıçası Arinna’nın eşliğinde gösteren bir resim vardır.

Hitit kralı tarafından sunulan barış koşullarını kabul eden II. Ramses, ona, üzerinde barış antlaşmasının metninin kazılı olduğu, bir başka tablet yolladı. Devlet mühürleri ve hükümdar imzaları, her iki belgeyi de resmîleştirmekteydi.

Böylece oluşan bu antlaşma, çivi yazılı tabletler hâlinde ve üç nüsha olarak bize kadar ulaşmış bulunmaktadır. Eski Mısır dilinde kaleme alınmış olan ilk iki nüsha, Karnak[3] ve Ramesseum’da,[4] Hitit dilindeki üçüncü nüsha ise Boğazköy’de[5] bulunmuştur. Böylece, antlaşmanın orijinal metni ve müzakerelerin bütün aşamaları elimizdedir. Üç bölüme ayrılmıştır bu metin. Giriş bölümü, asıl antlaşma maddelerinin sıralandığı bölüm ve sonuç

bölümü. Hemen belirtelim ki, üçüncü bölüm, tanrılara yöneltilen yakarı ve dualardan, antlaşma hükümlerini yerine getirmekten cayacak tarafa yağdırılan lanet ve tehditlerden oluşmaktadır.

Giriş bölümü, Hititlerle Mısırlılar arasında yüzyıllardan beri hiçbir düşmanlık bulunmadığını ileri sürmekle başlamaktadır. İki devlet arasındaki ilişkiler, Ramses'i kendine hasım belleyen, Hattusil'in kardeşinin "bahtsız" saltanat döneminde bozulmuştur; ama işte bu güzel antlaşmanın imzalanmasından sonra iki hükümdar arasında barış, dostluk ve kardeşlik yeniden ve sonsuza dek hüküm sürecektir. Şöyle diyor III. Hattusil:

"Hitit Kral'ı olduğumdan bu yana ben, Mısır'ın büyük Kral'ı ile, dünyada bugüne dek asla görülmemiş türden barış ve kardeşlik koşulları içinde yaşadım."

Ve şöyle sona eriyor bu bölüm:

"Dileğimiz odur ki Hititlerin büyük Kral'ının çocukları ile Mısır'ın büyük Kral'ı Ramses'in çocukları arasında da barış ve kardeşlik hüküm sürsün; ve Mısır ile Hititlerin ülkesi, tıpkı bizler gibi, yüzyıllar boyunca barış ve kardeşlik içinde kalsın."

Hititlerle Mısırlılar arasında varılan bu antlaşma hem bir ortak savunmayı, hem de bir ortak saldırıyı kapsamaktadır:

"Herhangi bir düşman Ramses'in ülkelerine yürüyecek olursa, Ramses hemen elçi yollasın Hititlerin büyük Kral'ına ve desin ki: Bu düşmana karşı tüm gücünle gel ve yanımda yer al."

Sadece bir dış düşmana karşı değil, aynı zamanda iç düşmanlara karşı bir yardımlaşmayı da öngörüyor antlaşma; iki müttefiğe bağlı bulunan ülkelerdeki isyan ve ayaklanma hareketleri karşısında karşılıklı bir desteğin sağlanmasını da garanti altına alıyor: Burada hiç şüphesiz ki, sürekli savaş, başkaldırma, akın ve yağmalara sahne olan, Suriye ve Filistin gibi Ön Asya ülkeleri düşünülmektedir:

"Ramses, kendisine başkaldıran (Asyalı) kullarına öfkelenir ve onları yola getirmek için harekete geçecek olursa, Hitit Kral'ı da aynı şekilde davranmak zorundadır."

Özel bir madde, soylu olsun olmasın tüm siyasal mültecilerin geri verilmesi koşulunu getirmekteydi. Aynı madde ayrıca, mültecilerle birlikte mallarının ve kölelerinin de karşılıklı olarak geri verilmesi, bunların çoluk çocuklarına ve maiyyetlerine hiçbir kötülük yapılmaması gerektiğini

bildiriyordu: “Bir kimse Mısır’dan kaçar ve Hitit ülkesine gelirse, Hitit Kral’ı onu ülkesinde tutmayıp Ramses’in ülkesine döndürecektir... Bir ya da iki ya da üç ya da, vb. adam Mısır’dan kaçarlarsa, Ramses’in ülkesine iade edilecektir... Bunlar öldürülmeyeceği gibi, gözlerine, ağızlarına ve ayaklarına da dokunulmayacaktır.”

Antlaşmaya bağlı kalınacağına ve tüm maddelerinin itina ile uygulanacağına her iki ülkenin tanrı ve tanrıçaları tanık gösterilmektedir: “Hitit ülkesinin binlerce tanrı ve tanrıçası, Mısır ülkesinin binlerce tanrı ve tanrıçası karşısında, bu gümüş tablet üzerinde kazılı bulunan bütün her şeyi eksiksiz yerine getirmeyi taahhüt ederler: “Sözlerimin tanığı, onlardır.” Bunu, her iki ülke tanrı ve tanrıçalarının uzun sıralaması izlemektedir: “Mısır ülkesinin dağlarının ve ırmaklarının, gökyüzünün ve yeryüzünün ve denizlerinin, rüzgârlarının ve fırtınalarının tanrı ve tanrıçaları...” Antlaşmayı çiğnemeye yeltenecek olanlar korkunç cezalarla tehdit edilmekte; buna karşılık antlaşmayı dürüstlük içinde uygulayanlara tanrılar adına sağlık ve refah vaat edilmektedir: “Bu sözleri yerine getirmeyenlerin evi, ülkesi tarumar, köleleri yok olsun. Sözünü tutanların ise, ülkesi ve köleleriyle birlikte sağlığı ve esenliği sürekli olsun.”

Diplomatik mektup ve elçi alışverişi, bu “güzel antlaşmanın” yapılmasından sonra da devam edecektir. Sadece Krallar değil, Kraliçeler de birbirlerine mektuplar yazmış ve iki mutlak hükümdarlık arasındaki “güzel barış” ve “güzel kardeşlik”ten duydukları sevinci dile getirmişlerdir.

Hititlerle Mısırlılar arasındaki siyasal ittifak, Mısır kraliçesinin ölümünden sonra, iki hanedan arasında bir evlilikle, bir kat daha perçinlenecektir: Güzel bir Hitit prensesi ile, Hattusil’in kızıyla, evlenecektir II. Ramses. Mısır’ın büyük hükümdarının yeni eşi, iki devletin sınırında büyük bir törenle karşılanmış ve Firavun onuruna düzenlenen bir şölende Hitit ve Mısır savaşçılarına bir yemek verilmiştir.

Ramses ile Hattusil arasındaki antlaşma, şu iki bakımdan büyük bir önem taşımaktadır: Her şeyden önce bu antlaşma, bugüne dek bilinen ve metni elimizde bulunan en eski uluslararası hukuk belgesidir; ikinci olarak da bu antlaşma, şekil bakımından, eski Doğu ve Yunan krallıkları ile Roma’nın bütün antlaşmalarına modellik etmiştir. Nitekim uluslararası antlaşmaların şekli, bütün eski dünyanın tarihi boyunca, hiç değişmeksizin öylece kalacaktır. Bu uygulamayı ilkin eski Yunan ve Roma benimsemişlerdir.

Ayrıca Ramses ile Hattusil arasındaki bu antlaşma, eski Doğu ülkelerindeki toplumsal organizasyonun temel bir niteliğini de yansıtmaktadır: Devlet ile kişi olarak hükümdar arasında kurulan tam özdeşliktir bu ana nitelik ve bundan böyle bütün antlaşmalar, Kral adına imzalanacaktır. Dikkat edilmesi gereken bir başka nokta da, özel maddelerle, saldırmazlık ve karşılıklı yardım zorunluluklarının konulmuş olmasıdır. Bu yardımın iç ayaklanmaları bastırmak üzere karşılıklı müdahale ilkesini de içerdiği, ayrıca dikkate değer. Kısaca: Mısır ile Hititler arasında bundan üç bin yıl önce yapılmış olan bu barış antlaşması, sonraki bütün uluslararası antlaşmaların ilk örneği olarak kabul edilebilir.

Assurbanipal'in Diplomasisi Uluslararası Siyaset (İ.Ö. VIII.-VII. Yüzyıllar)

Daha sonraki yüzyıllar boyunca Mısır ile Hitit krallığı güçten düşecek ve eski Doğu'nun uluslararası ilişkilerinde oynaya geldikleri öncülük rolünü yavaş yavaş yitireceklerdir. Bir Önasya devleti olan Asur, Kuzey Mezopotamya'da Dicle kıyısında kurulmuş ve aynı adı taşıyan başkenti Asur ile bu bölgede ön sırayı almıştır. Başlangıçta birkaç tarımcı ve göçebe aşiretten oluşmuş küçük bir patesi (prenslik, ya da eyalet) durumunda olan bu devletin toprakları, İ.Ö. XIV. yüzyıla doğru yavaş yavaş genişlemeye başlayacaktır. Daha Tel Amarna mektuplaşması döneminde bile Asur kralları, yazılı emir ve mektuplarına "evrenin hükümdarı" diye imza atıyor; ve kendilerini, tanrılar tarafından, "Dicle ile Fırat arasında yer alan ülkeler"i yönetmekle görevlendirilmiş sayıyorlardı.

Asur'u, tarih sahnesinde ilkin, Babil krallığının bir parçası olarak görüyoruz. Nitekim Asur kralı da, o çağda, Babil hükümdarının buyruğu altındadır. Ama bu bağımlılık zamanla ortadan kalkacak ve Asur kralları özgürlüklerini ilan etmekte gecikmeyeceklerdir. Asur'dan bağımsız bir devlet olarak ilk defa, Tel Amarna mektuplaşmasında, Asurlu elçilerin Mısır'a gelişi dolayısıyla söz edilmektedir. Kendisini Asur'un da hükümdarı sayan Babil kralı Burnaburyaş, firavun Amenofis IV'ün Asur elçilerini kabul edişini şu sözlerle protesto ediyor: "Neden çıkıp gelmişler sanki senin ülkene? Sen benim dostum ve müttefikim isen, onlarla herhangi bir ilişki kurmaman gerekir. Bırak, geldikleri gibi eli boş dönüp gitsinler.

Bense sana tam beş tane mavi taş filizi, beş tane soylu ve koşumlu at, beş tane de savaş arabası yollamaktayım.” Ama Firavun, bu kesin isteğe rağmen, Asur elçilerini geri yollayarak müttefikinin arzusunu yerine getirme gücünü kendinde bulamayacaktır.

Asur’un gelişmesi, eski Doğu’nun en güçlü krallıkları olan Hititlerle Mısır’ı çok çabuk endişeye düşürecek; ve bu korku, II. Ramses ile III. Hattusil arasındaki antlaşmayı doğuracaktır. Gerçekten de İ.Ö. 1278 barışı, dolaylı olarak, Asur krallığına karşı gerçekleştirilen bir girişim olmuştur.

Asur krallarının uluslararası arenaya girişi böylece başlamaktadır. Ama Asur, gücünün doruğuna asıl İ.Ö. VIII.-VII. yüzyıllarda Sargon oğulları döneminde, Sargon, Sennaşerib ve Assurbanipal’in saltanat yıllarında erişecektir. Bu dönemde, Asur kentinin daha kuzeyinde yer alan Ninova başkent olmuştur. Askerlikten yetişme hükümdarlar olan Sargon oğulları, ülkenin siyasal ve askerî alanlarında önemli reformlar yapacak ve ordu mevcudunu o çağ için çok yüksek bir rakam olan 150.000’e çıkartarak geniş bir fetih politikasına girişeceklerdir.

Verimli vahalar ile madence zengin toprakların elde edilmesi, bol ganimet ve köle toplanması, en önemli ulaşım yolları üzerinde kesin egemenlik kurulması, Asur siyasetinin temel hedefleri olmuştur. O dönemde büyük önem taşıyan iki ticaret yolu vardır. Bunların birincisi Büyük Deniz’den (Akdeniz’den) Mezopotamya’ya ve Doğu’ya, ikincisi ise Kuzey Mezopotamya’dan güney-batıya, Suriye, Filistin ve Mısır kıyılarına uzanmaktadır.

Asur, Pers İmparatorluğunun doğuşuna kadar eski Doğu’nun en büyük devleti olarak kalacaktır. Ülkenin coğrafi konumu, komşuları ile sürekli anlaşmazlık ve savaşların çıkmasına yol açacak; ve Asur krallarını, hem askerlik tekniği hem de diplomasi sanatı alanlarında, sürekli yaratıcı olmaya zorlayacaktır.

Asur hükümdarlarının saldırgan politikası karşısında telaşa kapılan Önasya devletleri, kendi aralarındaki iç çekişmeleri unutmuşlardır. Ve bu ortak tehlike karşısında üç büyük koalisyon kurulmuştur: Güneybatıda Mısır, güneydoğuda Elam ve kuzeyde Urartu devleti tarafından yönetilen koalisyonlardır bunlar. Bu koalisyonların üçü de, çok çeşitli ve bağdaşmaz öğelerden oluştukları için, Asurlular tarafından kolayca püskürtülecektir. Nitekim İ.Ö. VIII. yüzyılın sonuna doğru Asur kralı Sargon, firavunun

müttefiklerini Filistin'deki Rayfa yakınlarında büyük bir yenilgiye uğrattıktan sonra, Elam ve Kalde koalisyonunun üzerine yürüyecektir. Kalde kentlerinin Babil kralı Marduk Beliddin'den duydukları hoşnutsuzluğu ustaca kullanan Sargon, söz konusu kentlerin hasmı tarafından çiğnenen özgürlüklerinin savunucusu olarak sunuyordu kendisini. Çok geçmeden zaferi kazanmış ve Kalde kentlerine eski ayrıcalıklarını yeniden tanıyarak Asur ile Kalde'yi birleştirip Babil kralı olmuştur. Böylece, artık, Babil'in kültür üstünlüğünü korumasına karşılık, siyasal üstünlük Asur'un eline geçmiş bulunmaktadır.

Sargon'un oğlu Sennaşerib'in saltanat döneminde (İ.Ö. 705-681), Asur'a karşı, Filistin ve Suriye kentlerini ve Tir (ya da Sur) kentini içine alan çok daha tehlikeli bir başka koalisyonun kurulduğunu görmekteyiz. Kudüs kralı Ezekias'la Habeş hanedanından gelme firavun Taharka da bu koalisyona katıldılar; koalisyonun merkezi ise, Elam ve Babil'dir. Tir ve Sidon (ya da Sayda) kentleri arasındaki eski düşmanlığı ustaca kullanan Sennaşerib, bu birliği kırıp zayıflatmayı başaracak; ve İ.Ö. 701 yılında Kudüs'ü kuşatarak kral Ezekias'ı otuz "talanton" (yirmi altı kilo tartan eski ağırlık birimi) altın ve üç yüz talanton gümüş tutarında ağır bir haraç ödemek zorunda bırakacaktır. Sennaşerib, aynı zamanda, firavun Şabaka ile de bir barış antlaşması imzalamıştır. Nitekim, Ninova sarayının kalıntıları arasında bulunmuş olan mühürler, iki hükümdarın imzalarını taşımaktadır. Bu dönemden kalma belgeler, Mısır'ın uluslararası prestijinin iyice zaafa uğradığını açıkça göstermektedir: Örneğin Kudüs müzakereleri sırasında Asur elçisi, Mısır'ı, kolayca kırılıp kendisine yaslanmak isteyenlerin elini yaralayan ince bir değneğe benzetmektedir. Batı koalisyonunun uğradığı bu yenilginin dolaysız sonucu, eski Doğu'nun en önemli kültür merkezlerinde biri olan Babil'in Asurlular tarafından fethi olacaktır (İ.Ö. 689).

Babil kronolojisi (vakayinamesi), dost hükümdarı kurtarmak için Babil krallığını işgale yönelen Elam kralının, "hasta olmadığı halde yatağında öldüğünü", yani Elam'daki Asur yandaşları tarafından öldürüldüğünü söylüyor.

Sargon'un mücadele etmek zorunda kaldığı üçüncü koalisyonun başında Urartu (ya da Ararat) krallığı ya da Vanlar devleti bulunmaktaydı. Van Gölü'nün çevresinde yayılan ve başkenti Tuşpa (bugünkü Van) olan bu devletin toprakları, bugünkü Sovyet Ermenistan'ı ile Türkiye'nin Doğu

kesimini kapsamaktaydı. Vanlar devletinin gelişmesi, İ.Ö. VIII. yüzyılın ikinci yarısına, Kral Sardur'un (İ.Ö. 750-733) saltanatı ile oğullarının saltanat dönemine rastlamaktadır.

O çağda Kolki ya da İberler diye anılan Gürcülerin ve bir ihtimalle de Ermenilerin anayurdu olan Urartu, maden işçilerinin ustalığı, sulama kanalları, sürülerinin ve meyve bahçelerinin bolluğu ile dünya çapında ün kazanmıştı. Dağlarda ve vadilerde yerli prenslerin yönetimindeki küçük prenslikler hâlinde yaşayan Urartu halkı zaman zaman büyük koalisyonlar hâlinde birleşiyor; ve bu durum, Asur için büyük bir tehlike kaynağı oluyordu. Ta en eski çağlardan beri Kafkas dağları, üstün nitelikteki demir yataklarıyla ünlüydü; ve Asurluların üstünlük döneminde demirin kullanımı geniş çapta yaygınlaşmış bulunmaktaydı. Asurluların, eski halklar tarafından "demirci insanlar" diye adlandırılmasını göz önüne alarak, bu üstünlüğün, tunçtan demire geçişle doğrudan doğruya ilişkili olduğunu rahatça söyleyebiliriz. Ayrıca, Sargon'un Korsabad'daki sarayının kalıntılarında rastlanılan demirin ve bakırın büyük kısmının Urartu kaynaklı olduğu da öne sürülebilir. Vanlar devletinin taşıdığı önemin ortaya çıkarılmasını, Nikolski, Mar, Orbeli ve Meçşaninov gibi Rus bilginlerinin çalışmalarına borçlu bulunmaktayız. Böylece anlaşılmıştır ki, eski Doğu halklarının tarihi, Urartu aracılığıyla, SSCB halklarının geçmişiyle buluşmaktadır.

Assurbanipal'in Diplomasisi (İ.Ö. 668-626)

Asur'un son büyük hükümdarı, Assurbanipal'dir. İ.Ö. 668-626 yılları arasında hüküm sürmüş olan bu kralın kişiliğini ve politikasını, Ninova ve dolaylarındaki kral saraylarının yıkıntıları arasında bulunmuş olan Sargon oğulları kitaplığı ve arşivleri sayesinde iyi tanıyoruz. Sargon oğullarının çivi yazılı kitaplığında Asur'un siyasal, toplumsal ve diplomatik hayatıyla ilgili zengin belgeler vardır. Asur arşivleri ise, tarihsel bilgi değeri ve zenginliği bakımından, Tel Amarna arşivlerinden hiç de aşağı değildir. Bu belgelerin büyük çoğunluğu, kral Assurbanipal'in saltanat dönemine ait bulunmaktadır.

Assurbanipal'in saltanat dönemi, Asur'a karşı hemen bütün sınırlarında kurulan koalisyonlarla, sürekli mücadele içinde geçecektir. Ama bu durum,

Asur politikası Habeş hanedanından gelme Mısır firavunlarının amansız muhalefetiyle karşılaşınca, alabildiğine karmaşık ve çetin bir hale girmiştir. En önemli temsilcisi Taharka'da olan bu hanedanın firavunları da, tıpkı Sargon oğulları gibi, askerlikten yetişmeydiler ve Libyalı birliklere kumanda ediyorlardı. Mısır'daki Habeş etkisini kırmak amacıyla Assurbanipal, savaş tutsağı olarak, o sırada Asur'da bulunan Mısır prensi Nekho'yu destekleyecektir. Nitekim bu prens, hiç kimseye gösterilmeyen bir saygı ve özen görmüştür Asur sarayında: Hükümdar, değerli taşlarla süslü giysiler, altın kınlı bir kılıç, bir savaş arabası, atlar ve katırlar armağan etmişti Nekho'ya. Ve çok geçmeden de bu prens, Mısır'daki taraftarları ve Asur birlikleri sayesinde Taharka'yı yenerek, Mısır tahtını ele geçirmiştir. Ne var ki sonradan, Nekho'nun oğlu Psammetik, Asur kralına ihanet edecektir. Psammetik, Libyalı ücretli askerlere ve deniz yoluyla ülkesine akın eden Yunanlılara dayanarak Asur egemenliğine karşı baş kaldıracak ve Mısır'ı bağımsızlığına kavuşturacaktır (İ.Ö. 645).

Psammetik tarafından kurulan ve başkenti Sais olan yeni XXVI. hanedan, İ.Ö. 525 yılında Mısır'ın Perslerce ele geçirilişine kadar sürmüştür. Elam'da ve Babil'de patlak veren kargaşalar, Assurbanipal'i, Mısır'ın kaybına boyun eğmeye zorlayacaktır.

Sargon oğullarının bütün saltanat dönemi boyunca Babil, Asur'a karşı yönelen yabancı ittifakların ve siyasal entrikaların merkezi olarak, Asur hükümdarları tarafından izlenen iktidarı merkezîleştirme siyasetini engellemekteydi. Dolayısıyla de bu eski ticaret ve kültür merkezinin kesinlikle ele geçirilmesi, Asur krallarına, Mısır ve Elam gibi iki belli başlı düşman devlet karşısında geniş bir hareket serbestliği sağlayacaktı. Asur'un Babil'e karşı yürüttüğü uzun mücadelenin nedeni budur.

Assurbanipal'in saltanatı sırasında küçük kardeşi Şamaş Şum Ukin, "Bela'ya (Babil'e) kral naibi" olmuştur. Ama çok geçmeden Assurbanipal'e ihanet ederek Babil'i bağımsız bir devlet, kendisini de bu devletin kralı ilan eden Şamaş Şum Ukin, bütün belli başlı ülkelerin hükümdarlarına elçiler yollayarak bunları Asur'a karşı bir büyük koalisyon içinde birleştirme çabasına girişecektir. Mısır'dan Pers körfezine kadar çoğu devletler ve krallar, bu çağrıyı olumlu karşılamışlardır. Mısır'dan gayrı, Medler, Elam, Tir, öteki Fenike kentleri, Libya ve Arap Şeyhleri, kısacası Asur'un siyasal üstünlüğünden ürken bütün herkes girmiştir bu koalisyona. Ve kardeşinin

askerî tasarılarını haber alan Assurbanipal, Şamaş Şum Ukin'i gasıp (saltanatı zorla ele geçiren gayrı meşru hükümdar) ilan ederek savaş hazırlıklarına girişti.

Düşmanları sayıca çok ve güçlü olduklarından, mücadelesini büyük bir tedbirlilik içinde sürdürmüştür Assurbanipal: Harekât sonucunun Mezopotamya'daki Babil ve Nippur gibi zengin ve etkili kentlerle Elam krallığının takınacakları tavra bağlı bulunduğunu kavramış ve buralara birer diplomatik mesaj yollamıştır. Krallık arşivlerinde korunmuş olan bu mesajın metni bugün elimizde bulunmaktadır. Eski Doğu halklarının diplomasi tarihi bakımından büyük önem taşıyan bu belge, özel bir dikkati hak etmektedir.

Asur kralı, şöyle sesleniyor Babillilere: "Dipdiriyim, ve sağlığım yerindedir. Bu konuda yürekleriniz sevinç ve neşeyle dolsun.

Kendisini kardeşim diye tanıtan bir yalancının boş sözleri dolayısıyla sizlere sesleniyorum. Sizlere söylemiş olduğu bütün ne varsa biliyorum. Onun özden yoksun lafları yel gibidir. Dediklerinin bir tekine bile inanmayınız. İşte ben, tanrılarım Asur ve Marduk adına yeminler ederim ki onun ağzından bana karşı çıkan her söz, ancak tiksinti uyandırabilir. Uzun ve derin düşündükten sonra işte kendi ağzımla bildiriyorum ki o, sizlere 'beni seven Babillilerin şerefini ve kendi adımı çiğnemek' niyetini taşıdığımı söylemekle alçakça ve haince davranmıştır. Bu türlü sözler bana yabancıdır ve ağzımdan çıkmamıştır. Asurlularla olan dostluğunuz ve benim tarafımdan tanınmış olan hürriyetleriniz, düşündüğümden de büyüktür. Bir an bile dinlemeyin onun yalanlarını; hem benim gözümde, hem de bütün dünyanın gözünde lekesiz olan adınızı kirletmeye kalkmayın sakın. Tanrıya karşı bu kadar büyük bir günah işlemeyin...

Bir şey daha var ve ben biliyorum ki bu şey sizi çok endişelendiriyor: 'Ona karşı nasıl olsa ayaklandık bir kere' diyorsunuz kendi kendinize 'şimdi pes edecek olursak, verdiğimiz haracı daha da arttıracaktır.' Siz böyle diyorsunuz, böyle düşünüyorsunuz. Ama bu haracın sadece adı haraçtır. Bana karşı düşmanımla birleşmiş olduğunuz için, bunu hem size zorla kabul ettirilen bir haraç, hem de bir günah olarak düşünün şimdi: Gerçekten de sizler, tanrılara verdiğiniz sözü çiğnemediniz mi? Ama şimdi dikkatli olun ve daha önce de yazdığım gibi, o suçlu kişinin boş sözlerine güvenerek güzel ününüzü kirletmeye kalkmayın.

Sonuç olarak, işbu harman ayının 23. günü yazdığım mektuba bir an önce cevap vermenizi dilerim. Mektup, krallık elçisi Şamak Balat Kuikbes tarafından getirilmektedir.”

Kentin hürriyetlerine saygı gösterme vaadini dile getiren bu mesajın, iki ülke arasındaki ilişkilerin geleceği üzerinde kesin etkisi olacaktır. Nitekim belli başlı kentler, Şamaş Şum Ukin’den ayrılıp Assurbanipal’in yanında yer almışlardır. Böylece, Babil ile Asur kralı arasındaki ittifakın korunması, Şamaş Şum Ukin tarafından başlatılan hareket için öldürücü bir darbe olmuştur. Elimizde bir de aynı hükümdarın Nippurlullara yolladığı bir mesaj bulunmaktadır; o çağda Nippur, Asur kralının temsilcisi Belibni’nin yönetimindeydi.

Ne yazık ki bu ikinci belge, aşınmış ve eksik bir durumdadır; dolayısıylada muhtevasının tastamam açıklanması güçleşmektedir. Çağın törelerine göre bu mesaj, yine aynı törensel selamla başlıyor:

“Tüm evrenin hükümdarından Belibni’ye ve Nippurlulara, genç ihtiyar bütün halka mesajdır. Dipdiriyim ve sağlığım yerindedir. Bu konuda yürekleriniz sevinç ve neşeyle dolsun.”

Hemen ardından asıl soruna geçiliyor; kentin düşüşünden sonra Nippur’u terk etmiş olan Asur aleyhtarı partinin başının tutuklanmasıdır, söz konusu olan.

Şöyle sesleniyor kral:

“Bilirsiniz ki bütün ülke, Asur’un demir kılıcı ve tanrılarım tarafından perişan edilmiş, ateşle kavrulmuş, hayvanlarımın ayakları altında çiğnenmiş ve önümde diz çökmüş bulunmaktadır. Şimdi kurtuluşu kaçmakta arayan tüm hainleri yakalamalısınız. Kapısının önünde buğday ayıklayan bir adam gibi, halktan ayırmalısınız onu (hainlerin başını). Herkes artık kendisine verilmiş olan yeri almak zorundadır. Hiç şüphe yok ki kaçak, tasarılarını değiştirecektir şimdi. Daha önce titiz bir aramadan geçirmeksizin, hiç kimsenin kent kapılarından dışarı bir adım atmasına izin vermeyeceksiniz. Buradan kaçmaması gerekiyor onun. Buna rağmen bir yolunu bulup da kaçacak olursa, ona yardım edenin üzerine olanca hışmımla çökeceğim; suç ortaklarının çoluk çocuklarını da perişan edeceğim. Buna karşılık, onu yakalayıp ölü ya da diri olarak bana teslim edene büyük ödül vereceğim. Bir terazinin üzerine attıracağım onu ve yakalamış olana onun ağırlığınca altın vereceğim.

Tembellik ve tereddüt geride kalsın artık! İşte sizi yazılı olarak uyarmış bulunuyorum. Kesin emirler aldınız. Onu kenti terk etmeden yakalayıp zincire vurmaya bakın” .

Asur diplomasisi konusunda bir başka bilgi kaynağı da kralın temsilcileri tarafından hükümdara yollanan mektuplar ve resmî yazılardır. Yazışmalarda bu temsilciler, “evrenin” kralının köleleri ya da hizmetçileri olarak adlandırılıyor. Belli başlı bütün kentlerde görev yapan bu temsilciler, gönderdikleri mesajlara bakılırsa, hem kendi bölgelerinde hem de komşu bölgelerde olup biten her şeyi büyük bir dikkatle izlemekteydiler. Ve savaş hazırlığı, manevra, gizli ittifak antlaşması, yabancı elçi kabulü ya da reddi, komplo, ayaklanma, istihkâm yapımı, ihanet, sürü ve hasat hırsızlığı gibi büyük olay ve değişiklikleri hemen hükümdara bildiriyorlardı.

Bugün elimizde bulunan mesajların çoğu, askerî harekât sırasında Babil ya da Elam’da görev yapan Belibni’nin mektuplarıdır.

Şamaş Şum Ukin’in uğradığı yenilgiden sonra sayısız Babilli, işgal edilen kentlerinden kaçıp Elam’a sığınmıştı; bunlar arasında ihtiyar Babil kralının torunu Marduk Belibiddin de vardı. Asur düşmanlarının yeni savaşlar hazırlamak üzere toplandığı bir merkez haline geliyordu böylece Elam. Bu durumdan endişeye kapılan Assurbanipal, Elam’a karşı hemen savaş açmaya cesaret edemeyerek bu ülkeye bir elçi yollamış ve hükümdar ailesi içindeki çıkar çatışmalarını körükleme yoluna gitmiştir. Böylece de hoşuna gitmeyen yöneticileri görevden aldırarak onların yerine kendi taraftarlarını yerleştirecektir.

Elam’a kaçanların hemen kendisine teslimini kesin bir dille isteyen bir mesaj getiriyordu Asur hükümdarının elçisi.

Asur kralı, bu mesajında şöyle diyordu:

“Bu adamları bana teslim etmeyecek olursan, gelip seninle savaşa gireceğim, kentlerini yıkıp, halkını tutsak olarak ülkeme götüreceğim ve seni tahtından indirip yerine bir başkasını oturtacağım. Senden önceki kral Teuman’ı nasıl ezdimse, öylece seni de ezeceğim.”

Elam kralı İndabigas, kaçakları teslime yanaşmaksızın, Asur hükümdarıyla pazarlığa girişmek istemiş; ama çok geçmeden, tahtına göz diken Ummalkaldaş adında bir askerî şef tarafından öldürülmüştür. Assurbanipal’in adamı olan bu asker de bir süre sonra hükümdara ihanet

edince çıkan savaşta Elam yenik düşecek ve İ.Ö. 642 yılında korkunç bir istilaya uğrayacaktır.

Elamlılardan öç alışını şöyle dile getiriyor Asur kralı:

“Asur devletine katılmak istemeyen düşmanlarımı, Elamlıları işte yok ettim. Kellelerini vurdum, dudaklarını kestim ve çoğunu Asur’a tutsak getirdim.”

Ummalkaldaş’ın yenik düşüp kaçışından sonra Elam tahtına Tammarit adında yeni bir kral oturtulmuştur. Asur tarafından desteklenen bu yeni kral bir süre Assurbanipal’in emirlerine uymuş; ama sonradan o da Asurlu hükümdara karşı bir komplo düzenleyerek Elam’daki Asur garnizonlarını kılıçtan geçirmiştir. Bu ihanet sonucu Elam ve Asur arasında çıkan yeni savaşta, Elam yine yenik düşecek ve Tammarit öldürülecektir. İşte o zaman yeniden siyaset sahnesine çıkan Ummalkaldaş, Madaktu kenti ile Be İmbi hisarını ele geçirmiş; ama başarılarını daha öteye götürememiştir. Taze kuvvetlerle Elam’ın başkenti Sus’u ele geçiren Assurbanipal, “Elam krallarının sarayına girerek güzelce dinlenmiştir”.

Ne var ki, Elam başkentinin Asur birlikleri tarafından ele geçirilmesi bütün ülkenin fethi demek olmadığından, savaş sürecektir. Asur’a karşı olanlar şimdi, Elam’da bulunan genç Babil prensi Nabu Bel Şumat’ın çevresinde toplanmışlardır. Ve Assurbanipal, kendisiyle barışmak için her çareye başvurmakta olan Ummalkaldaş’ı Babilli prensi yakalamakla görevlendirecektir. Nitekim çok geçmeden bu ayaklanma da bastırılmış ve Nabu Bel Şumat intihar etmiştir. Böylece siyasal bağımsızlığı sona eren Elam, Asur krallığının ayrılmaz bir parçası haline gelmiştir.

Elam’ın fethine ilişkin bütün olaylar, Belibni’nin ve bu ülkede görevli öbür Asur ajanlarının mesajlarında en ince ayrıntılarına dek anlatılmaktadır. Belibni’nin 281 numaralı mektubu (*Asur İmparatorluğunda Kral Yazışmaları,* L. Waterman tarafından düzenlenen basım), Asur birliklerinin girişinden sonra Elam’daki durumu şöyle dile getirmekte:

“Krallar kralı efendime, kölesi Belibni’den Elam haberleri şunlardır: Kaçmış olan eski kral Ummalkaldaş geri döndü, tahtı ele geçirdi, ve bir ayaklanma çıkartarak Madaktu kentini terk etti. Anasını, karısını çocuklarını ve tüm hizmetçilerini yanına alıp Ulay Irmağı’nı geçerek Güney’e doğru yürüdü. Şimdi Talak kenti önündedir. Kumandanları Ummanşobar ve Undadu ile bütün müttefikleri, Şukarissungur kentine

yürüyorlar. Dediklerine göre, Kuku ile Kaydalu arasında yerleşmek niyetindeler.

Krallar kralı efendimin yolladığı askerlerin gelişi, bütün ülkeyi dehşet içinde bırakmıştır. Elam ili vebadan kırılıyor şimdi. Bu tür felaketleri gören hainler, ne yapacaklarını şaşırmış durumda korku içindeler. Bütün ülke onlardan yüz çeviriyor. Takkaşarua ve Şallukea aşiretleri isyan halindedir."

Belibni'nin anlattığına göre, Ummalkaldaş, Madaktu kentine geri dönecek ve dostlarını toplayarak onlara şu sitemlerde bulunacaktır: "Kenti terk etmeden önce niyetimin Nabu Bel Şumat'ı esir almak olduğunu söylememiş miydim sizlere ben? Sizlerin üzerine ordularını salmasın diye, onu Asur kralına teslim etmek niyetinde olduğumu söylememiş miydim? Bütün bu sözlerimin tanığı olan sizler, bu sözlerimi anlamadınız mı yoksa?"

Şöyle devam ediyor Belibni mesajına:

"Ve şimdi eğer krallar kralı efendim arzu buyurursa, bana kendi hükümdarlık mührünü taşıyan bir yazılı emir yollasın; Nabu Bel Şumat'ın ele geçirilmesi için Ummalkaldaş'a yazılmış olsun bu emir; ve krallar kralı efendim, bu emri benim kendi ellerimle götürüp Ummalkaldaş'a vermemi istesin. Efendim, eminim "Onu yakalama emrini gizlice yollayacağım" diye düşünmektedir. Ama kralımın elçisi, yanında silahlı maiyeti ile gelecek olursa, tanrı Baal'in lanetlisi Nabu Bel Şumat durumu hemen anlayıp kralın satraplarını kandırarak kurtulacaktır. Öyleyse derim ki, krallar kralı efendimin tanrıları bu işi öylesine düzenleyip kolaylaştırsınlar ki, o hain kan akmadan ele geçirilmiş ve krallar kralının yanına yollanmış olsun."

Mesaj, Belibni'nin hükümdarına bağlılık duygularını açıklayarak sona eriyor:

"Ben krallar kralı efendimin buyruğunu olduğu gibi yerine getirdim ve yalnız onun istediği gibi davrandım. Onun yanına gelmiyorum, çünkü hükümdarım beni çağırmıyor. Ben, sahibini seven bir köpekten farksızım. Sahibi: 'Sarayıma sakın yaklaşma' derse, köpek yaklaşmaz. İşte ben de, hükümdarımın buyurmadığı bir şeyi katiyen yapmıyorum."

Asurlular, kuzeydeki Urartu'ya ve öbür devletlere karşı da aynı usulleri kullanmışlardır. Nitekim, demir ve bakır madenleri ile sürülerinin bolluğu ve kuzeyi güneye, doğuyu batıya bağlayan ulaşım yolları bakımından ele geçirmek istedikleri Vanlar Devleti'ni, Urartu kralı ile müttefiklerinin en ufak bir hareketini bile gözden kaçırmayan casus ve diplomatlarla dolduracaklardır.

Örneğin Upar Baal, Ermeni kentlerinin yöneticilerinin etkinliğini, bir mesajında şöyle anlatıyor kralına:

“Krallar kralı efendime, kölesi Upar Baal’den. Hükümdarım sağlık içinde yaşasın. Ailesi ve hisarları iyi durumda olsun. Hükümdarımın yüreği hep sevinçle dolsun. Ermeni iliyle ilgili tüm haberleri toplatmak için bir özel ajan yolladım. Döndü geldi ve yine her zamanki gibi şu haberleri getirdi: Düşmanlarımız şimdi Harda kentinde toplanmışlardır. Olup bitenleri dikkatle izliyorlar. Bütün kentlerde, Turuşi kentinde bile, silahlı birlikleri var... Derim ki, efendim bana bir ordu yollamayı arzu buyursun ve hasat zamanı Şurubü kentini ele geçirmemi emretsin.”

Urartu’nun durumu hakkında benzer bir rapora da Gabbuana Asur’un mesajında rastlamaktayız: “Krallar kralı efendime, kölesi Gabbuana Asur, Urartu halkını gözetleme buyruğuna uyarak, şunları bildiriyorum: Yolladığım adamlar Kurban kentine gelmiş bulunuyorlar. Nabuli kentine gidecek olanlar Assurbaal’den ve Assurrissua’dan yola çıkmak üzereler. Hiçbir şey unutulmamıştır, istediği her şey yapılmaktadır. Şu bilgileri topladım: Urartu ülkesi halkı henüz Turuşi kentinden daha ileri geçmemiş bulunmaktadır. Kralımın bana buyurduğu noktalarda özellikle dikkatli davranıyoruz. Hiçbir ihmalimiz yoktur. Temmuz ayının on altıncı günü Kurban kentine girdim. Ab ayının on ikinci günü de, krallar kralı efendime bir mektup yolladım...”

Başka bir Asur ajanı da mesajında, Urartu’nun Uazi kentine Andiya ve Zakariye illerinden elçiler geldiğini haber veriyor. Ajanın bildirdiğine göre çok önemli bir görevle yükümlüdür bu elçiler ve kent halkına, Asur kralının Urartu’ya karşı savaş açmak üzere olduğunu söyleyerek, onlara bir askerî ittifak sunmaktadırlar. Yine aynı ajan, aynı mesajda, bu amaçla yapılan toplantılardan birinde önemli bir askerî şefin Asur kralını öldürmeyi önerdiğini de bildirmektedir.

Asur ile Urartu arasındaki mücadele, birkaç yüzyıl sürdüğü halde, kesin bir sonuç getirmemiştir. Zaman zaman yenilgiye uğramalarına ve Asur diplomasisinin büyük ustalığına rağmen Urartu halkları, bağımsızlıklarını korumuş ve devletlerini, kudretli düşmanları Asur yıkıldıktan sonra da sürdürmüşlerdir.

Kudretinin doruğuna Assurbanipal döneminde ulaşmıştır Asur İmparatorluğu: Yakın Doğu’nun bütün belli başlı devletlerini içeren imparatorluğun sınırları, bu dönemde, Urartu’nun karlı dağlarından

Sudan’ın kuzeyindeki Nûbe (Nübya) Çölü’ne, Kıbrıs ve Kilikya’dan Elam’ın doğusuna kadar uzanmaktadır. Asur kentlerinin büyüklüğü, sarayın şaşaası ve binaların ihtişamı, o vakte kadar görülenleri geride bırakmaktaydı. Asur kralı dört esir tarafından çekilen bir araba içinde kentte dolaşır ve sokaklarda, içine yenik kralların kapatılmış bulunduğu kafesler teşhir edilirdi. Ama yine de sonuna yaklaşmaktaydı Asur. Zayıflama ve çöküş belirtileri, daha Assurbanipal devrinde ortaya çıkmıştı. Sürekli savaşlarla hırpalanan ülke, sayısı gittikçe artan koalisyonlarla mücadele etmek zorunda kalıyordu. Kuzey ve güneyden dalgalar hâlinde Kimmerler, İskitler, Medler ve Persler geliyordu; ve gittikçe biraz daha kritikleşiyordu durum. Nitekim dayanamadı Asur; Doğu’nun uluslararası ilişkiler alanındaki üstünlüğünü yavaş yavaş yitirerek, sonunda, yeni fatihler için bir av haline geldi.

İ.Ö. VI. yüzyılda dünyanın en kudretli imparatorluğu durumuna yükselen Persler, bütün eski Doğu ülkelerini egemenlikleri altına almakta gecikmeyeceklerdir.

Pers İmparatorluğu’nun dünya sahnesine çıkışı, “dünya kralı” Kiros’un Babil halkına ve rahiplerine yönelttiği tantanalı bir mesajla başlamaktadır. Söz konusu mesajında bu hükümdar, kendisini Babillilerin kurtarıcısı olarak sunmakta; ve onları, eski dini hiçe sayan zorba ve alçak kral Nabonid’in boyunduruğundan çekip aldığını belirterek, şunları söylemektedir: “Ben dünyalar kralı, büyük kral, kudretli kral, Babil kralı, Sümer ve Akkad kralı, evrenin dört yönünün hükümdarı, hanedanı ve egemenliği tanrı Baal ile tanrı Nabu’nun yüreklerine esenlik veren ölümsüz krallığın torunu ve mirasçısı Kiros... Babil’e kan dökmeksizin barış içinde girdiğim ve krallar sarayındaki kral tahtını alkışlar ve sevinç gösterileri arasında devir aldığım vakit, büyük tanrı Marduk bana doğru taşırdı Babillilerin yüreklerini, çünkü o yüreklere saygılı olma kararımı biliyordu...”

Ahaimenes oğulları (ya da, Ahaimenidler) tarafından kurulmuş olan ve klasik Doğu’nun hem doğu, hem batı sınırlarının çok daha ötesindeki ülkeleri de etkisi altında tutan Pers İmparatorluğu, İlk Çağ’ın en büyük devletlerinden biri olarak ortaya çıkmaktadır.

Manu Öğretisine Göre Diplomat ve Diplomasi (İ.Ö. I. Bin)

Hindistan’daki Manu yasaları, diplomasi ve uluslararası hukuk açısından en ilginç belgelerden birini meydana getirmektedir. Manzum olarak yazılmış bulunan bu yasaların, çağımızın ilk bin yılı içinde bu şekle sokulduğu sanılmaktadır. Sanskritçe yazılmış olan ve ilkin XVIII. yüzyılda İngilizler tarafından dünyaya tanıtılan bu yasalar, XIX. ve XX. yüzyıllarda, Rusça da dâhil, birçok dile çevrilmiştir.

Hint geleneğine göre Manu yasaları, tanrısal kökenlidir: Efsanelerde Ari ırkın atası olarak anılan Manu’nun çağına bağlanmaktadırlar. Karakterleri bakımından bu yasalar, siyaset, uluslararası hukuk, ticaret ve askerlik konularında çeşitli Hindu usul ve yönetmeliklerini kapsayan bir koleksiyondur; ve İ.Ö. I bin yılın ürünüdürler. Biçim bakımından Manu yasalarını, eski Hindistan’a özgü bir yasalar kitabı olarak göz önüne alabiliriz. Ama bu belgenin muhtevası, aslında çok daha geniş ve değişiktir. Felsefe düsturları açısından ayrıca zengin olan bu yasaların, din ve ahlak kurallarına karşı özel bir dikkatle dolu olduğunu görüyoruz.

Eski Hint felsefesinin temelini meydana getiren bilge ya da, mükemmel insan öğretisi, diplomasi alanına da yansımaktadır. Nitekim diplomasi, eski Hint’te insanın kişisel vasıflarının bir çeşit odak noktası şeklinde göz önüne alınır ve görevin başarısı buna bağlanır. Manu öğretisine göre diplomasi, savaştan sakınma ve barışı pekiştirme sanatıdır: “Barış ve karşıtı (savaş), elçilere bağlıdır; çünkü müttefikleri yaratan ve ayıranlar elçilerdir. Hükümdarlar arasında barışa ya da savaşa yol açan sorunlar, elçilerin yetki alanına girer” .

Yabancı hükümdarların niyet ve tasarılarını efendisine bildirerek, devletin büyük tehlikelerden korunmasını diplomat sağlar. İşte bunun içindir ki diplomatın keskin görüşlü ve her bakımdan kültürlü, başkalarının sempatisini kazanmaya yetenekli bir adam olması gerekir. Diplomat, yabancı hükümdarların planlarını sadece sözlerine ve eylemlerine dayanarak değil, hareketlerine ve yüz ifadelerine bakarak da seçip kavrayabilmelidir .

Manu yasaları devlet başkanından, diplomatları, sıkı bir elemeden sonra ve büyük bir ihtiyatla atamasını istemektedir. Diplomatın, saygıdeğer yaşta, ödevine tam bağlı, dürüst, usta, sağlam bellekli, cesaretli, güzel konuşan, “üzerine eğildiği işin yer ve zamanını iyi bilen” bir adam olması şarttır. Çünkü uluslararası hayatın en karmaşık sorunlarını bile her şeyden önce

diplomatik yoldan çözmeyi denemek gerekir; kuvvete başvurma, ancak daha sonra düşünülebilir.

Diplomasi ve diplomat konusunda Manu yasalarının temel çizgileri, işte bunlardır.

1 Mitanni devleti; Babil'in kuzeyinde Dicle-Fırat arasında ki bölgede kurulmuştur. Zaman içerisinde Mısır'ın rakiplerinden biri olmuştur.

2 Satrap: (sa'trap) Perslerde il yöneticisi, vali (Kökeni Fransızca, satrape)

3 Karnak, Mısır'da Luksor yakınlarında, dünyanın en büyük dini kompleksi ve açık hava müzesi. (Amon tapınağı)

4 Ramesseum; Nil nehri kıyısında, Luksor yakınlarında ki II. Ramses'e ait tapınak.

5 Çorum ilinde bulunan bir antik kent. (Hattuşaş)

İKİNCİ BÖLÜM

ESKİ YUNAN DİPLOMASİSİ

I. ULUSLARARASI İLİŞKİLER

Tarihsel gelişmesi boyunca eski Yunan'ın toplum yapısı art arda değişikliklere uğramıştır. İ.Ö. XII.-VIII. yüzyıllar arasında kalan ve Homeros çağı olarak tanımlanan dönemde devlet kölecilik üzerine kurulu olduğundan, klan sistemi yürürlüktedir. İ.Ö. VIII. ve IV. yüzyıllar arasında kalan "klasik çağ"da ise siyasal organizasyona karakterini veren, kent-devletlerdir (polis). Ve bu kendi kendine yeten küçük dünyalar arasında, son derece çeşitli şekillere bürünen uluslararası ilişkiler kurulacaktır.

Proksenos'lar Kurumu

Eski Yunan'da uluslararası hukuk ve ilişkilerin büründüğü ilk şekil proksenos'lar kurumu olmuştur. Giderek bugünkü anlamında bir teşrifatçılığa —ya da protokole dönüşen proksenos'çuluk; -pro, "yanlısı" ve ksenos, "yabancı"- bir konuk ağırlama organizasyonudur; ve bu teşrifatçılık tarzı hem bireyler, hem de klanlar, kabileler ve devletler arasında

yürürlüktedir. Bir kentin proksenos'u ya da teşrifatçısı, ticaret, vergi ve adalet konularında öbür yabancılara oranla belirli birtakım haklara ve imtiyazlara sahiptir; ve bir dizi onursal unvan taşır. Konuğu bulunduğu kente karşı manen sorumludur; o kentin çıkarlarını gözetmek ve o kentle kendi öz kentinin otoriteleri arasında aracılık etmekle yükümlüdür. Diplomatik görüşmeleri yürütmekle de görevliydi teşrifatçılar; ve bir kente gelen elçiler, ilkin onlara başvururlardı.

Eski Yunan'da büyük bir gelişme gösteren bu kurum, İlk Çağ'da, bütün daha sonraki uluslararası ilişkilerin çıkış noktası olacaktır.

Buna paralel olarak bir kentte oturan bütün yabancılar, hatta sürgünler, bir konukseverlik tanrısının (Zeus ya da Ksenia) koruması altındaydılar.

Amfikseonia'lar

Teşrifatçılık kadar eski bir başka uluslararası kurum da, amfikseonia'dır. Amfikseonia'lar, büyük tanrılardan birine adanmış bir tapınak çevresinde oluşan dinsel karakterli topluluklardır. Adlarından da anlaşılacağı gibi (eski Yunanca'da, amfi, "her iki yan" anlamındadır), bu topluluklar, aralarında hiçbir etnik bağı bulunmayan ve sadece aynı tapınağın çevresinde oturan kabilelerden oluşmaktaydı. Bu toplulukların ilk varlık nedeni tanrı adına ortaklaşa kurban kesmek, şenlik düzenlemek, tapınağı ve çeşitli bağışlar sonucunda git gide büyüyen hazinesini korumak, kutsal töreleri çiğneyenleri cezalandırmaktı.

Şenlikler dolayısıyla bir araya gelen üyeler, gerekli ise genel çıkarı ilgilendiren konular üzerinde de danışma ve tartışmalara girişmekteydiler. Dinsel bayramlar süresince savaş yasaklanmakta ve "Tanrı barışı" *(hieromenia)* ilan edilmekteydi. Görüldüğü gibi, amfikseonia'lar hem dinsel hem de siyasal karakter taşıyan birer uluslararası kurumdur.

Eski Yunan'da sayısız amfikseonia vardır. Bunlar arasında en eski ve en etkili olanı, Delfoi-Termopilai amfikseonia'sıdır. Delfoi'deki Apollon tapınağı çevresini kapsayan Delfoi amfikseonia'sı ile Demeter tapınağı çevresini kapsayan Termapilai amfikseonia'sının birleşmesinden oluşmuştur bu kurum. Söz konusu amfikseonia'nın içinde, her biri iki oya sahip on iki aşiret yer almaktadır.

Amfikseonia'nın en yüksek organı, ilkbaharda ve sonbaharda olmak üzere yılda iki kere, Termopilai ve Delfoi'de toplanan genel meclistir. Tüm topluluk üyeleri için, uyulması zorunluluk taşıyan kararlardır bu meclisin kararları. Aslında bütün işleri yürüten bu meclisin yirmi dört temsilcisi *(ieromnen)* vardır. Söz konusu temsilcilerin belli başlı ödevi, "Tanrı barışı"nı sürdürmek ve dinsel bayramları düzenlemektir.

Daha sonra, İ.Ö. VI. ve V. yüzyıllarda yeni bir meclis, Yunan kentlerinin Delfoi-Termopilai amfikseonia'sına yolladıkları temsilcilerden *(pulagoros)* kurulu bir meclis, ortaya çıkacaktır. İşte bu iki grup delegeler aracılığıyla, amfikseonia'lara katılan kentler, kendilerine uyulması zorunlu birtakım yükümlülükler koymaktaydılar. Delfoi ve Termopilai amfikseonia'ları birliği, eski Yunan'ın uluslararası siyaset hayatında büyük etkisi olan siyasal bir güç meydana getiriyordu; bütün dinsel ve laik erk, bunların elinde bulunmaktaydı. Nitekim savaşı başlatma ve durdurma kararlarını alan ve amfikseonia'ların başkanları ile askerî şeflerini atayan ve azledenler, Delfoi rahipleriydi. İeromnen'ler ise, tanrı Apollon'un iradesinin yorumcuları olarak kabul edilmekteydi. Rivayete göre, içinde eski kehanetlerin yazılı olduğu "gizemli kitaplar" bulunmaktaydı Delfoi rahiplerinin elinde; ve bu kitapları ancak tanrı Apollon'un torunu diye kabul edilenler, yani krallarla rahipler okuyabilirlerdi.

Eski Yunan rahip sınıfının elinde, Apollon tapınağına zarar verenlere karşı kutsal savaş açma yetkisi gibi gerçekten kudretli bir güç vardı. Ve birbirlerine ant içerek bağlanmış bulunan amfikseonia üyelerinin tümü birden bu kutsal savaşa katılmak zorundaydılar. Şöyleydi bu ant: "Birlik içinde yer alan kentleri yakıp yıkmamak ve ne savaşta ne de barışta bu kentlerin suyunu kesmemek; bu andı çiğneyenlerle hep birlikte mücadele etmek, kentlerini yıkmak; tanrıya el kaldırarak ya da onu ayakları altına alarak saygısızlık edenleri ortak çaba ile ve bütün yollara başvurarak cezalandırmak."

Bütün siyasal antlaşmalar, dolaylı ya da dolaysız olarak, Delfoi rahipleri tarafından onaylanmaktaydı. Her türlü uluslararası hukuk sorunu üzerinde anlaşmazlığa düşenler, Delfoi'ye başvurmak zorundaydılar. Bu rahiplerin gücü, sadece manevi etkilerden değil, elleri altındaki maddi olanakların genişliğinden de ileri geliyordu. Gerçekten de, kentlerin yıllık ödentilerinden, hacıların bağışlarından, tapınak yakınında kurulan

panayırların ve tefeci piyasalarının gelirlerinden oluşan büyük çapta bir sermaye birikimi vardı Delfoi rahiplerinin elinde. Nitekim İ.Ö. V. ve IV. yüzyıllar boyunca, Delfoi amfikseonia'sının oylarını ve etkisini kendi yararına çevirmek için eski Yunan devletleri arasında baş gösteren amansız mücadele böylelikle açıklanabilir.

Antlaşmalar ve İttifaklar

Eski Yunan'da uluslararası ilişkilerin büründüğü üçüncü şekil, siyasal ve askerî antlaşma ve ittifaklardır *(summakias).* Bunların en önemlileri, Sparta, Atina ve Delos arasında kurulan ittifaklar olacaktır.

İ.Ö. VI. yüzyılda Peloponnes yarımadasındaki kentler ve topluluklar arasında oluşan ittifak, Peloponnes Konfederasyonu'nu meydana getirecektir. Bu konfederasyonun başında, Sparta bulunuyordu. Ve üstünlüğü elinde tutan site olarak Sparta, yılda bir kere müttefikleri genel toplantıya çağırabilirdi. Birliğe katılan bütün kentler, önem ve güçleri ne olursa olsun, bu toplantıda bir tek oya sahiptiler. Kararlar, uzun tartışmalar ve çeşitli diplomatik uzlaşımlar sonucunda oy çokluğu ile alınmaktaydı.

Bu çağın bir başka büyük ittifakı da, Atina'nın üstünlüğü altında kurulan Attika Delos Konfederasyonu olacaktır. Med savaşları sırasında oluşan bu birlik, bütün müttefiklerin konfederasyona giriş için Delos'taki ortak hazineye özel bir katkıda *(foros)* bulunmaları ve Atina'ya karşı daha büyük bir bağımlılık içinde olmaları ile, Peloponnes konfederasyonundan farklıdır. Nitekim bu konfederasyon, zamanla Atina İmparatorluğu'na *(arkhe)* dönüşecektir.

İki birlik arasındaki, daha baştan beri düşmanca olan ilişkiler, İ.Ö. V. yüzyılın ortalarına doğru patlayan genel Peloponnes savaşıyla sonuçlanacaktır.

Elçiler ve Elçilikler

Topluluklar ve siteler arasında baş gösteren anlaşmazlıklar ve çatışmalar, özel olarak bu işlerle görevlendirilmiş kişiler olan elçiler tarafından çözülmekteydi. Bu elçilere, Homeros çağında, mesajcı *(keruk, angelo);*

klasik çağda ise, eskiler (ya da, *kadimler, “presbeis”)* denilmekteydi. Atina, Sparta, Korint gibi eski Yunan devletlerinde elçiler, en azından elli yaşını aşmış kimselerden kurulu bir halk meclisi tarafından seçilirdi. Nitekim “eskiler” terimi buradan gelmektedir. Geleneksel şekilde varlıklı kişiler arasından seçilen elçilerin otorite sahibi, ağırbaşlı, güzel konuşan ve öbür kentlerin proksenos’larıyla tanışan kişiler olması gerekiyordu. Çoğu zaman bu görevler, kentlerin arkontlarına[6] ya da askerlik işleriyle uğraşan polemarklara[7] verilirdi.

Aktörler de elçi olarak atanabilirdi: Örneğin ünlü hatip Aiskhines, Makedonya kralının sarayında Atina devletini temsil etmiştir. Elçilik gibi çok şerefli ve temel bir göreve aktörlerin seçilmesi, eski Yunan topluluklarının güzel ve doğru konuşma sanatına verdikleri büyük önemin bir sonucudur. Aktörlük yeteneği, meydanda ya da tiyatroda kalabalık meclisler önünde konuşan bir delegenin sözlerine, hiç şüphe yok ki, inandırıcı bir güç katacak ve büyük bir ağırlık kazandıracaktır.

Elçilik görevlilerinin sayısı hiçbir yasa tarafından belirlenmemişti ve günün koşullarına göre değişebiliyordu. İtibar bakımından bütün elçiler eşitti. Elçilik kuruluna başkanlık edecek bir baş elçi (en “eski” ya da en “ihtiyar” elçi) seçme geleneği sonradan yerleşmiştir. Görevleri süresince geçimlerini sağlamak üzere belirli bir para, bir “yolluk” veriliyordu elçilere, ayrıca da yanlarına, hizmetlerine bakmak üzere bir maiyet katılıyordu. Yola çıkarken, gittikleri kentin proksenos’una verilmek üzere bir tavsiye mektubu *(sembol)* götürüyorlardı. En eskiler ise, görevlerine ilişkin bilgi ve direktifleri, ikiye katlanmış *(diploma)* bir yaprak kağıt üzerine yazılı olarak almaktaydılar. “Diplomasi” terimi buradan gelmektedir. Bu direktifler, elçilik için asıl amacı belirleyen bir çeşit kılavuzdu. Bununla birlikte belirtmek gerekir ki, elçiler, bu direktifler çerçevesi içinde geniş bir serbestliğe sahiptiler ve kendi inisiyatiflerini daima kullanabiliyorlardı.

Elçiler, gidecekleri kente varır varmaz, tek başlarına ya da o kentin proksenos’larıyla birlikte, kentin diplomatik işleriyle uğraşan yüksek görevliyi ziyaret etmek zorundaydılar. Bu yüksek görevliye ellerindeki güven mektuplarını ya da itimatnamelerini gösterip, ondan bilgi ve öğüt alırlardı. İtimatnamelerin kayıt ve kabul edilmesinden birkaç gün sonra da (ki bu kabul süresi Atina’da genellikle beş gündü), elçiler kentin halk

meclisine, gelişlerinin nedenini açıklamaya çağrılırlardı. Bu açıklamayı, herkesin katılabileceği görüşme ve tartışmalar izler; sonra da iş, konuyu incelemek üzere seçilen bir komisyona aktarılırdı.

Elçiler genellikle iyi kabul görmekte ve güler yüzle karşılanıp uğurlanmaktaydılar. Tiyatro gösterilerine, oyunlara ve şenliklere çağrılırlardı; çeşitli armağanlar verilirdi kendilerine, Ülkelerine döndükleri zaman da, kendi Halk Meclisleri'nin huzurunda, görevlerinin sonuçları üzerine hesap vermek zorundaydılar. Övgüye değer bulundukları takdirde, kendilerine çeşitli armağanlar sunulurdu. Defne dallarından bir taç bu ödüllerin en büyüğüydü ve bu ödülü hak etmiş olan elçi, ertesi akşam Prutaneion'da yemeye çağrılırdı: Akropolis'in yanında, onun konuklarını ağırlamak üzere yapılmış bir özel yapıydı burası. Elçinin hesap vermesi sırasında her yurttaş kendi düşüncesini açıklama ve gereğinde elçiyi suçlamak hakkına sahipti.

Bütün eski devletlerde olduğu gibi, eski Yunan'da da elçilerin belli başlı görevlerinden biri, öbür devletlerle ittifak kurmak ve antlaşma imzalamaktı. İlk Çağ'da antlaşmaya, kutsal karakterli bir olay gözüyle bakılmaktaydı ve yine o çağın önyargılarına göre bu antlaşmanın çiğnenmesi, tanrıların cezasını hak eden bir ihanetti. Dolayısıyla da diplomatik pazarlıkların yürütülmesi ve sonuçlandırılması, kesin formalitelere bağlanmış bulunuyordu ve bir antlaşmanın getirdiği yükümlülükler, bu tür sözleşmeleri kutsal kıldığına inanılan doğaüstü güçleri tanık gösteren yeminlerle perçinlenirdi. Antlaşma töreninin yapıldığı kentteki tüm yüksek görevlilerin önünde karşılıklı olarak yemin etmekteydi taraflar. Yeminden sonra da andı bozanların aforoza uğrayacağı ilan edilmekteydi.

Antlaşmaların çiğnenmesinden doğan tartışma ve çatışmalar, bir hakem kurulunun kararıyla sonuçlanırdı: Suçlu bulduklarına, Delfoi Apollon'unun ya da Olimpos Zeus'unun hazinesine yatırılmak üzere belli bir para cezası biçerdi bu kurul. O çağdan kalma yazıtlar, bir kent için on "talanton" altın tutarında büyük cezalar biçilebildiğini söylüyor bize. Hakem kurulunun kararlarını saymayan sitelere ise kutsal savaş ilanına kadar giden sert tedbirler uygulanmaktaydı.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra taraflar, antlaşma koşullarını ve içilen andı kapsayan metni bir dikili taş üzerine kazımak ve bu yazılı dikili taşı, örneğin Akropolis'teki Pallas tapınağı gibi kutsal bir yerde korumak

yükümlülüğündeydiler. Önemli antlaşmaların birer kopyası da Delfoi, Olimpos ve Delos gibi ulusal tapınaklarda korunmaktaydı. Katılan tarafların dillerinde ayrı ayrı yazılan antlaşma metinlerinden birer tanesini de devlet arşivlerinde saklamak zorunluluğu getirilmişti. Diplomatik ilişkilerin kesilmesi ve savaş ilanı durumunda, antlaşma metninin kazılı bulunduğu dikili taş kırılır ve böylece antlaşma yürürlükten kaldırılmış olunurdu.

2. ESKİ YUNAN'IN KLASİK DÖNEMİNDE DİPLOMASİ:DİPLOMASİNİN DOĞUŞU

Homeros Yunan'ında Diplomasinin Doğuşu (İ.Ö. XII.-VIII. Yüzyıllar)

Eski Yunan diplomasisinin ve uluslararası ilişkilerin ilk taslaklarına, aşiretler arası antlaşmalar şekline bürünmüş halleriyle, *İlyada*'da rastlamaktayız: Argos ve Mikenai kentlerinin "altından yana zengin" kralı Agamemnon, öteki Aka kentlerinin prenslerini Truva seferine katılmaları gereğine inandırır. Şefler kendi aralarında görüşüp tartışır, sonra ortak bir karar alarak uzak bir sefere çıkarlar. Agamemnon, tüm Akalar adına, Truva kralı Priam'la bir antlaşma imzalar: Bu antlaşma yeminler, tanrılara yakarılar, kurbanlar ve kurban etinin Aka ve Truva askerlerinin komutanları arasında bölüşülmesi ile perçinlenir. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, eski Yunan'da bir antlaşmayı çiğnemek, kendi onuruna leke sürmek anlamına geliyordu. Nitekim savaşın başlamasından önce Aka elçileri Truva'ya gidecek ve Paris tarafından kaçırılmış olan Helena'nın geri verilmesini isteyeceklerdir. Truva elçisi tarafından Aka Meclisine sunulan barış önerisi de tüm halkın tartışmasına açık bırakılır.

Bütün bu örnekler, daha Homeros çağında bile diplomatik ilişkilerin varlığını göstermektedir bize. Zamanla bu bağlantılar gelişecek ve geniş bir uluslararası ilişkiler sisteminin doğmasına yol açacaktır.

Perikles'in Yunan Birliği İçin (Panhelenik Birlik) Bir Barış Kongresi Toplama Tasarısı (İ.Ö. 448)

Eski Yunan'ın klasik çağında entelektüel hayatın ilk merkezleri, önce, Anadolu'nın zengin kıyı vadilerinde oluşmaya başlayacaktır: Miletos, Efesos ve Halikarnasos'tur bunlar. Daha sonra bu merkezlerin Balkan Yarımadası'nda Atina, Korint ve Sparta'da da belirdiğini görüyoruz.

Aktif uluslararası ilişkiler Atina'da, İ.Ö. VI. yüzyılda Pisistrat (Peisistratos)'nın tiranlığı altında ve özellikle de İ.Ö. V. yüzyılda, Med savaşları sırasında başlar. Bu çağ boyunca eski Yunan'ın bütün önde gelen devlet adamları, aynı zamanda birer diplomattırlar. Pisistrat, Themistokles, Delis "summakia"sının kurucusu Aristeides, Kimon ve özellikle Perikles, bunun en iyi örnekleridir. Bu sonuncunun iktidarı sırasında, Yunan dünyası üzerinde hegemonya kurmak isteyen, Atina ve Sparta kentleri arasında ciddi sürtüşmeler çıkmıştır; bu çatışma sonucunda başlayan savaş 445 yılında, otuz yıllık bir barışın imzalanmasıyla bitmiştir. Eski Yunan'da siyasal ikilik sisteminin yürürlüğe girmesini sağlayacaktır bu barış: Nitekim her iki taraf da üstünlük kurma düşlerinden vazgeçmeksizin, bir süre için saldırgan davranışlardan kaçınarak, etkilerini diplomatik yollardan pekiştirme çabasına yönelecektir.

448 yılında Atina devlet başkanı Perikles, Atina'da bütün Yunan devletlerini bir araya getirecek bir kongrenin toplanmasını önermiştir. Gerçekten de, tüm Yunanlıları ilgilendiren üç sorunun çözüme bağlanması gerekmektedir bu dönemde: Persler tarafından yıkılmış olan tapınakların onarımı, deniz ulaşımı özgürlüğünün garanti altına alınması ve bütün Yunan dünyasını kapsayan bir barışın kurulup sürdürülmesi. Bunların yanı sıra Perikles, Atina'da yapılacak bu kongre aracılığıyla, kentin tüm Yunan dünyasının siyaset ve kültür merkezi haline gelmesini tasarlamaktaydı. Bu amaçla, Atina'dan bütün Yunan sitelerine, temsilci yollamalarını sağlamak için, yirmi kişilik bir elçiler topluluğu gönderilecektir. Dört gruba ayrılmıştır bu misyon: Birinci grup, Ön Asya kentleri ile Ege adalarına; ikinci grup, Hellespont (bugünkü Çanakkale Boğazı) ve Trakya kıyılarına; üçüncü grup, Atina'nın kuzeybatısına düşen Boiotya ve Fokis bölgelerine; dördüncü grup da, bütün Peloponnes Yarımadası'nın kentlerine gidecektir. Perikles'in bu önerisi kabul edilmeyecek; ve Atina'nın güçlenmesinden çekinen Peloponnes'te özel bir dirençle karşılaşacaktır.

Peloponnes Savaşı Döneminde Diplomatik Mücadelenin Kızışması

Atina’nın etki ve kudretinin genişleyip yaygınlaşması, siyasal dengenin bozulmasına yol açmış ve İ.Ö. 431-404 yılları arasında süren Peloponnes savaşının patlak vermesiyle sonuçlanmıştır. Eski Yunan dünyasının içteki ve dıştaki tüm çelişkilerini ortaya çıkaracaktır bu savaş. O çağda varolan çeşitli diplomasi anlayışlarının uygulanması için geniş bir arena açılıyordu böylece: Nitekim bu anlayışlar, tam beş yıl boyunca (İ.Ö. 436-431) amansız bir çekişmeye gireceklerdir. Gerek Atina gerek Lakonya (Sparta) summakialarında yer alan bütün eski Yunan devletleri bu mücadeleye katılmışlardır. Son derece basit bir yerel toprak anlaşmazlığı, yavaş yavaş bütün Yunan’ı içine alan bir genel savaşın çıkmasına yol açacaktır. Olaylar şöylece özetlenebilir: 436 yılında, Korkira Adası’nın (bugünkü Korfu) İllirya kıyılarındaki zengin kolonisi Epidamnos’ta (bugünkü Arnavutluk’un Dıraç limanı) demokratlarla oligarşi taraftarları arasında bir mücadele baş göstermiştir. Hasımlarının ağır baskısı altında kalan ve bağımlı bulundukları Korkira Adası’ndan da yardım alamayan Epidamnos demokratları, Delfoi’ye elçiler göndererek, kentlerini kendisine bağımlı kılmak için, Korkira ile çekişme hâlinde olan Korint karşısında ne yapmaları gerektiğini soracaklardır. Delfoi rahipleri, Epidamnos’un Korint’in buyruğuna girmesi gerektiği yolunda bir hükme varmışlardır. Bu arada Korkiralılar da Korint’e elçiler yollayarak Epidamnos sorununun bir hakem kurulu tarafından çözülmesini önereceklerdir. Ama savaş hazırlığına dalmış bulunan Korint bu elçilere hiçbir cevap vermeyince, Korkiralılar Atina’ya başvurarak kendilerinin de Atina-Delos konfederasyonuna kabul edilmesini ve Epidamnos üzerindeki metropollük haklarının tanınmasını istemişlerdir. Elçilerin Atinalılara söylediğine göre, Atina’nın bu öneriyi reddetmesi, sadece Epidamnos’un değil aynı zamanda doğrudan doğruya Korkira’nın da Korint egemenliği altına geçmesiyle sonuçlanacak, böylece eski Yunan’ın iki en büyük deniz gücü olan Korint ve Korkira birleşmiş olarak Atina devletinin karşısına dikileceklerdir.

Korkira elçilerinin gelişinden hemen sonra Korint elçileri de gelmiştir Atina’ya. Bunların iddiasına göre, küstah ve ikiyüzlü Korkiralılar Atina birliğine alınmamalıydı. Bu isteğe uyan Atinalılar, Korkira ile sadece bir

savunma antlaşması yaptılar: Böylece, iki birlikten birinin, öbürünün zararına olarak genişlemesini yasaklayan otuz yıl barışının hükümlerine de saygı göstermiş oluyorlardı. Aslında Atina, Korkira ile bir savunma antlaşması yapmakla, bir taşla iki kuş vuracağını tasarlıyordu: İlkin, eski Yunan'ın iki en büyük deniz gücü Korint ile Korkira arasında düşmanlık uyandırarak her ikisini birden zayıf düşürmek; ikinci olarak da, İtalya ve Sicilya'ya giden Batı ticaret yolunun açık limanları üzerinde kendi etkisini kurup pekiştirmek.

Atina'nın, Korint'le Korkira arasında bir çatışma ihtimaline dayanan hesapları başlangıçta doğrulanır gibi olmuştur: İki deniz gücü arasında patlak veren bir savaş, her iki devleti de zayıf düşürecektir. Ne var ki, Atinalılar, tamamıyla bu savaşın dışında kalamayarak Korkira'ya askerî yardım göndermiş, böylece de 445 antlaşmasını çiğnemiş duruma girmişlerdir. Bu tutum, Peloponnes konfederasyonunun şiddetli tepkisine yol açacaktır.

Korintliler ayrıca Halkidike Yarımadası'ndaki Potideia kolonisi dolayısıyla da Atina'ya diş bilemekteydiler. Bu koloniyi ele geçirmek üzere girişimlerde bulunmuştu Atina. Makedonya kralı Perdikas, kardeşi ve tahtının düşmanı Filoppos'la birleştiği için Atina'ya öfkelenerek, Korintlilerin yanında yer alacak ve Halkidike Yarımadası'ndaki kentlerin çoğunu da ardından sürükleyerek, sınır aşiretlerini Atina'ya karşı ayaklandıracaktır. Bunun üzerine Atina, otuz gemiden kurulu bir donanma yollayarak Potideia ve Korint kuvvetlerini bozguna uğratmış ve isyanı bastırmıştır.

Peloponnes Konfederasyonu Kongresi (İ.Ö. 432)

Atina, 445 antlaşmasını çiğnemiş bulunuyordu. Korintliler, Potideialılar ve Makedonya kralı Perdikas, Sparta'ya elçiler yollayarak, Peloponnes konfederasyonu kongresinin hemen toplanmasını istediler. Atina'nın tutumundan hoşnut olmayan başka Yunan kentleri de bunlara katılınca, 432 yılında, Peloponnes konfederasyonuna bağlı bütün devletleri kapsayan bir kongre toplanacaktır.

Gerçek bir diplomatik yarış hâlinde geçen bu kongrede hemen bütün eski Yunan devletlerinin çeşitli çıkarlarının nasıl şiddetli çatışmalara yol açtığını

görüyoruz. Nitekim, tartışmalar, çoğu zaman kavgayı andıran bir hava içinde yapılmaktaydı. Kongrede, Atina'ya karşı hemen savaş açılmasında çıkarı olan Korint elçileri, ilk sözü alacaklardır; ve Spartalılara saldırarak bu devleti hareketsizlik, yavaşlık ve ülkenin ortak sorunlarından habersizlikle suçlayacaklardır. Şöyle demişlerdir Spartalılara: "Aklı başında ve ölçülü kimselersiniz, kabul. Ama kendi sınırlarınızın dışında olup bitenleri hiç mi hiç bilmiyorsunuz." Ve bu durumda hemen bir koalisyon kurup savaşa gitmenin kaçınılmaz hale geldiği iddiasıyla sonuçlandırmışlardır sözlerini.

Kongredeki Atina elçilerinin tutumu ise bambaşka olacaktır: Bilgilerinin genişliği, düşüncelerinin kıvraklığı ve akıl yürütmelerindeki tutarlılık kendilerine hayran bıraktıkları çoğu Yunanlıların desteğini kazanacak ve savaş kararının verilmemesini, tartışmaların ertelenmesini isteyeceklerdir. Buna karşılık Korintliler, şu çıkışta bulunmuşlardır: "Atinalılar, sözde savaşa karşıdırlar; ama gerçekte savaşı hazırlayan, onlardır." Dolayısıyla da Korintlilere göre bir koalisyon kurulması ve Yunan özgürlüğünü çiğnemiş olan Atina'ya karşı hemen bir savaş açılması şart olmaktadır. Atina delegeleri, çok ustaca oluşturulmuş bir argümanla cevap vermişlerdir Korint elçilerine. Argümanları, iki yönlüydü: Ülkenin ortak çıkarlarını "çok büyük bir şevk ve cesaretle" savunmuş olan Atina'nın bugünkü üstünlüğü (hegemonia'sı) şiddet ve entrikanın değil, Perslere karşı verilen ulusal savaşların getirdiği bir haklı sonuçtur. İkinci olarak da, Atina'nın Yunan dünyası içindeki egemen durumuna hiç şaşmamak gerekir; çünkü Atinalılar, güç ve ayrıcalıklarını kullanmakta örnek oluşturacak bir ılımlılık göstermektedirler: Nitekim Atinalıların adalet anlayışı, insan aklının kavrayabileceği, her türlü adalet anlayışının üstündedir. Şöyle demektedir Atinalılar: "İnancımız odur ki, bizim yerimizde herhangi bir başkası olsa, ne denli adaletli ve ılımlı davrandığımızı burada kolayca ispatlayabilirdi." Kudretlerini böylece belirttikten ve Peloponnes Birliği, savaşı seçtiği takdirde nasıl amansızca mücadele edeceklerini açıkladıktan sonra, konuşmalarını şöyle bağlamıştır Atinalılar: "Savaşın ne denli zor ve sonu belirsiz bir iş olduğunu düşünün. Yabancı çıkarları savunmak adına bu ağır yükün altına sokmayın kendinizi. Antlaşmayı bozmayın, ettiğiniz yemini çiğnemeyin." Konferansın bu oturumundan sonra Peloponnesliler kendi aralarında gizli bir toplantı yaparak durumu tartışmışlardır. Çok çeşitli görüşler atılmıştır ortaya. İlkin söz alan Sparta kralı Arkhidamos, "ölçülü ve

düşünceli bir kimse olarak”, ihtiyatlı bir politika izlemek gereğini savunmuştur. Kendi halkının temsilcilerine şöyle demiştir kral: “Savaş düşkünlüğü yaramaz bize, anlamsız ödünler vermek de gereksiz. Kendi sorunlarımızı, sadece Yunanlılarla değil, Barbarlarla da ittifaklar kurarak ustaca çözme yoluna gitmeliyiz bence. Ve her şeyden önce de mali ve askerî gücümüzü, elimizdeki bütün olanakları seferber ederek, artırmalıyız.” Beş yetkili bakandan biri olan Sfenelaides ise krala karşı çıkarak hemen savaş açılmasını önermiştir. Atina ancak ani bir saldırı ile gafil avlanabilir, demektedir; Sparta’nın ancak böylelikle müttefiklerine karşı olan görevini yerine getirebileceğini ekleyen bakanın konuşmasından sonra oylamaya geçilmiş ve savaş taraftarları çoğunluğu kazanmışlardır: Bu savaş, Peloponnes konfederasyonu tarafından, Atina’nın 445 antlaşmasını çiğneyişinin kaçınılmaz sonucu olarak sunulacaktır.

Diplomatların çabası gerçi savaşı önlemeye yetmemiştir ama, savaşın hazırlanış şekli sonraki olayların akışı üzerinde büyük çapta etki yapmıştır. Diplomasi sayesinde eski Yunan’ın en büyük iç kavgası, beş yıl geciktirilmiş olacaktır.

Nikias Barışı (İ.Ö. 421)

Savaş, elçi alış verişini kesmemiştir. Ama pazarlıklar, “münadi”siz[8], yani gayri resmî bir şekilde yürütülecektir. Gücü tükenen taraflar 423 bir uzlaşmaya varmış, iki yıl sonra 421 yılındaki Nikias barışıyla sonuçlanacak olan, bir ateşkes imzalamışlardır. Bu barış antlaşmasının metni, eski Yunan’a ilişkin diplomatik belgelerin yeni bir modelidir. Ünlü tarihçi Thoukudides (Tüsidid), bu barış antlaşmasını şöyle veriyor: “Atinalılarla Lakonyalılar ve her iki tarafın müttefikleri arasında yapılan ve bütün kentlerin and içerek katıldığı bu antlaşma, şu koşulları içermekteydi: Lakonyalılar ve müttefikleri, Atinalılara ve müttefiklerine karşı herhangi bir zararlı davranışa giremez ve silaha sarılamazlar. Aynı şekilde Atinalılar ve müttefikleri de, Lakonyalılara ve müttefiklerine karşı silahla ya da bir başka şekilde zarar veremezler.”

Aynı antlaşma, karşılıklı olarak geri verilmesi gerekli kentlerin haklarını da tanımlıyor ve bağımsızlıklarını ilan ediyordu. Antlaşmanın bu konuya ilişkin maddesi şöyle diyordu: “Kentler, Aristeides tarafından belirlenen

haracı ödedikleri sürece, bağımsız kalacaklardır. Atinalılar ve müttefikleri, bu antlaşmanın imzalanmasından sonra, kentlere karşı silaha başvuramazlar.” Nikias barışının bir başka önemli özelliği de, taraflarca işgal edilmiş toprakların geri verilmesi ile savaş tutsaklarının mübadelesidir. Bu son nokta, Sfakteria savaşında, seçkin garnizonları Atinalılara esir düşen Spartalıları ilgilendiriyordu özellikle. Söz konusu maddenin dökümü şöyleydi:

“Lakonyalılar ve müttefikleri, Panakte’yi Atinalılara geri vermeyi taahhüt ederler. Buna karşılık Atinalılar da Korifassi’yi Lakonyalılara geri verecek ve Atina’da ya da Atina İmparatorluğunun ve müttefiklerinin herhangi bir başka yerinde tutsak bulunan tüm Lakonya yurttaşlarını serbest bırakacaklardır. Aynı şekilde Lakonyalılar ve müttefikleri de, esir etmiş oldukları bütün Atinalıları ve müttefiklerini geri vereceklerdir.”

Özel bir madde, Delfoi tapınağının haklarını garanti ediyordu. Antlaşma, elli yıl süreyle geçerli olmak üzere imzalanmıştır ve her iki tarafça “karada ve denizde haksızlık ve ikiyüzlülükten uzak kalarak” uygulanacaktır. Antlaşmayı bağlayan yemin şöyleydi: “Antlaşmanın hükümlerini hiçbir aldatmacaya başvurmaksızın ve adalete uygun şekilde yerine getireceğim.” Her yıl bütün kentlerde ayrı ayrı yenilenmesi gerekiyordu bu yeminin. Antlaşmanın sonuna konulan özel bir ek madde, ihtiyaç duyulduğu takdirde metnin değiştirilebilmesini sağlamaktaydı.

Helafebolionos ayının bitiminden altı gün önce yürürlüğe giren antlaşmanın altında, bütün ilgili taraf temsilcilerinin imzaları sıralanmaktaydı. Aynı 421 yılında, Atina ile Sparta arasında, köleler konusunda bir ikinci “dostluk antlaşması” yapıldığını görüyoruz. Bu yeni antlaşma, üçüncü bir devletin saldırısı ya da bir köle ayaklanması karşısında, iki devletin birbirlerine karşılıklı yardımını öngörmektedir. Gerçekten de, köleler, bütün eski dünya devletlerince tehlikeli bir kuvvet olarak kabul ediliyorlardı. Ayrıca bu antlaşma, o çağdaki Yunan devletine karakterini veren kölelik anlayışını ve organizasyonunu da açığa çıkarmaktadır. Eski Doğu’da, II. Ramses ile III. Hattusil arasındaki antlaşmanın, iç ayaklanmalar karşısında iki hükümdarın karşılıklı yardımını öngördüğünü belirtmiştik. Ama orada söz konusu olan, devlete boyun eğmiş kabilelerden gelebilecek ayaklanmalardı sadece. Burada, Peloponnes savaşları sırasındaki Yunan’da ise, bir köle ayaklanması durumunda Atina ile Sparta’nın karşılıklı müdahalesini öngören bu antlaşma, iki devletin bir

düşman sınıf karşısındaki dayanışmasını dile getirmektedir. Çünkü, bu sınıfın ayaklanması artık sadece bir kenti ya da devleti değil, eski dünyanın sosyal organizasyonunun doğrudan doğruya temellerini tehdit ediyordu.

Birkaç yıl sonra iki kent arasında yeni bir çatışma patlak verecektir. Pelopponnes savaşının bu kısa zaman zarfınsa başlayan ikinci kısmının nedeni, Atinalıların İ.Ö. 415 yılında Sicilya'ya karşı bir askerî sefer düzenlemeleri olmuştur. Bu adadaki siyasal durumu iyice incelemeksizin, Sparta'ya karşı yardım dilemek üzere Atina'ya gelen Sicilyalı elçilerin anlattıklarına körü körüne inanan Atinalı diplomatların bu aldanışı, büyük bir askerî başarısızlık ve İ.Ö. 411 yılında Atina'da bir hükûmet darbesiyle sonuçlanacak ve eski dünyanın uluslararası ilişkilerinde derin değişiklikler meydana getirecektir. "Atina'nın uğradığı büyük yenilgi bütün Yunan'da telaş yarattı." Gerçekten de ülkedeki bütün devletler, kendilerini Atina düşmanı ilan ederek karşı koalisyona geçmişlerdir. Atina'nın bütün düşmanları diyor Thoukudides, "savaşın kısa süreceğine ve bu savaşa katılmanın hem şerefli, hem de yararlı bir iş olduğuna" inanıyorlardı.

Sparta ile Persler Arasındaki Dostluk Antlaşması

Ama Atina'nın düşmanları, Sicilya bozgununun Atina Cumhuriyeti'nin deniz gücünü umdukları kadar zayıflatmamış olduğunu çok geçmeden fark edeceklerdir. Gerçekten de, Atina'yı dize getirebilmek için güçlü bir donanma ya da böyle bir donanma yapacak kadar zengin bir hazine gerekmektedir. Bu da Sparta ve müttefiklerinde yoktur. Karşı koalisyon için bu durumdan kurtulmanın bir tek yolu, Pers imparatoru II. Darius dan para yardımı dilemek olacaktır. Bu dileği, Ege denizindeki ve Anadolu'daki kudretini pekiştirmek için iyi bir fırsat sayan Pers hükümdarı, bu uluslararası bankacı rolünü seve seve kabullenecek; ve bu alanda kendisine yardımcı olarak, büyük yetenek sahibi bir adamı görevlendirecektir: Söz konusu adam, Anadolu'daki bütün eski Yunan kıyı kentlerini içine alan Karya, İyonya ve Lidya bölgelerinin satrapı Tissafernês'tir. Nitekim Tissafernês'in öğüdü üzerine, Sparta'ya iki ayrı elçilik heyeti gönderildi: Birinci heyet, Atina konfederasyonundan kopmuş bulunan Yunan ada ve kıyı kentleri tarafından yollanmaktaydı; ikinci heyet ise, Spartalılara bir barış ve ittifak antlaşması önermekle görevli olan Tissafernês'in elçileridir.

Böylece Tissafernês, hem Atina'yı güçsüz düşürmek; hem de, Sparta'nın yardımıyla, Anadolu'daki eski Yunan kentlerinin, bağlı bulundukları Pers kralına ödemekle yükümlü oldukları haracın düzgün şekilde ödenmesini sağlamak umudundadır. Gerçekten de söz konusu kentler, arkalarında Atina'nın desteğini buldukları için, bu haracı düzgün şekilde ödemiyor ve hatta zaman zaman hiç ödememek tehdidini savurmaktadır. Ayrıca Tissafernês böylelikle, Sparta'ya yaslanarak, Yunan ülkesine sığınmış bulunan kendi düşmanlarını cezalandırmayı da tasarlamaktadır.

Kısa süren görüşmelerden sonra, 412 yılında Sparta ile Darius arasında, bu sonuncusu bakımından çok avantajlı, bir ittifak kurulmuştur. Bu antlaşma ile Sparta, "bugün egemenliği altında bulunan ve öteden beri atalarının mülkiyetinde olan tüm ülkeyi ve tüm kentleri" kesinlikle Darius'a bırakmaktadır. Ayrıca antlaşma, o güne dek Atina tarafından alınmakta olan bütün haraç, vergi ve öbür gelirlerin bundan böyle Pers hükümdarına ödenmesi koşulunu getirmektedir: "Pers imparatoru, Sparta ve müttefikleri, Atinalıların bu parayı ve herhangi bir haracı almalarına bütün güçleriyle karşı koymayı taahhüt ederler." Bir sonraki maddede de, imparatorun, Sparta'nın ve müttefiklerinin Atina'ya karşı birleştikleri açıklanıyor: Antlaşmaya imza koyan tarafların ortak rızasıyla savaşa son verilebilecektir; ancak imparatora, Sparta'ya ya da müttefiklerine karşı ayaklanacak ya da bunların safından ayrılacak olanlara, ortak düşman gözüyle bakılacaktır. Antlaşmayı, Pers İmparatorluğu adına Tissafernês, Sparta adına da deniz kuvvetleri kumandanı Khalkidês imzalamışlardır.

Sparta'ya umutsuz durumunun bir sonucu olarak âdeta zorla kabul ettirilen bu antlaşma, ülkede öylesine büyük bir memnuniyetsizlik yaratacaktır ki, çok geçmeden Spartalılar yeniden gözden geçirilmesini ve köklü şekilde düzeltilmesini isteyeceklerdir bu antlaşmanın. Öte yandan Tissafernês de, aynı antlaşma gereğince geçimlerini yüklenmiş olduğu Lakonyalı denizcilere ödeme yapmaktan kurtulacaktır. Yeni görüşme ve pazarlıklardan sonra, Perslerle Miletos'ta yeni bir antlaşma imzaladı Sparta. Pers kralı bu antlaşmayla kendi toprakları üzerinde bulunan Sparta konfederasyonu askerlerinin geçimini sağlamayı taahhüt ettiği halde, aslında bütün Yunan üzerinde üstünlük kurma davası güden Lakonyalılar yine de memnun kalmamışlardı. Üstelik Pers hükümdarına bugün egemenliği altında bulunan ve öteden beri atalarının mülkiyeti olan tüm

kent ve adaları bırakan eski madde, bu sefer de yürürlükteydi. Bu madde için şöyle diyor Tissafernês: “Söz konusu madde uyarınca Lakonyalılar, bütün Yunan’a vaat ettikleri hürriyet bir yana, kendileri yeniden Pers boyunduruğu altına girmekteydiler.” Dolayısıyla da bu maddenin toptan yürürlükten kaldırılmasını istemiştir Sparta. Lakonyalı elçilerin kararlı bir ifadeyle dile getirdikleri bu istek, Tissafernês’i hem öfkelendirecek, hem de endişeye sürükleyecektir. Bunun sonucu olarak da o andan itibaren Pers diplomasisi, daha dünkü düşmanı Atina’ya karşı, bir dostluk siyasetine girişecektir.

Alkibiadês’in Siyasal Düalizm (İkicilik) Sistemi

Atinalı Alkibiadês, o sırada Pers İmparatorluğu’nun hizmetine geçmiş ve Tissafernês’in özel danışmanı olmuştur. Ama bu rol ağır gelmektedir ona ve Atina’ya dönebilmesini sağlayacak koşulları hazırlamaya girişmiştir. Tissafernês’i, Doğu hükümdarlıklarının geleneksel siyasetine dönmek gerektiğine inandıracaktır Alkibiadês. Söz konusu siyaset, Yunan dünyasında, savaşan taraflar arasında dengeyi eşit tutarak, herhangi bir yunan devletinin aşırı gelişmesini önlemeye dayanmaktadır. Yunanlıların kara ve deniz gücü bir tek kişinin elinde toplanırsa, diyordu Alkibiadês, Pers hükümdarı, kendine, Yunan dünyasında müttefik bulamayacaktır ve Yunanlılarla bir bozuşma hâlinde, savaşı tek başına büyük masraflarla ve büyük tehlikeleri göze alarak yürütmek zorunda kalacaktır. Dolayısıyla da, Yunan devletlerini, karşılıklı mücadeleleri boyunca yıpranmaya bırakmak, hem daha kolay, hem de daha güvenli bir yoldur. Hele Pers İmparatorluğu’nun özel çıkarları açısından, Peloponneslilere karşı Atina’yı desteklemek çok daha yararlıdır; çünkü Atinalılar sadece Ege Denizi’nin bir kesimi üzerinde egemenlik kurmak istemekte ve Anadolu’daki Pers topraklarında oturan bütün öbür Yunanlıları Perslere ve Tissafernês’e bırakmaktadırlar. Oysa, Yunan dünyasında üstünlük kurdukları takdirde Peloponneslilerin, Yunan ülkesini yalnız Atina boyunduruğundan kurtarmakla yetinmeyip Pers egemenliğinden de kurtarma davasına sarılacakları apaçıktır. Şu pratik sonuca varmaktadır Alkibiadês: Savaşın uzamasını sağlamak, böylece Atinalıları sonuna kadar yıpratmak ve son anda Atina ile birleşerek Peloponneslilerin hesabını görmek. Bu yönde ilk

adım, Pers topraklarındaki Peloponnesli denizcilere verilmesi taahhüt edilen ücretlerin hiç değilse yarıya indirilmesi olmalıdır. Böyle davranmakla Alkibiadês, kişisel amaçlarını gerçekleştirme yoluna gidiyordu sadece: kovulmuş olduğu Atina'ya dönmek ve oradaki demokratik cumhuriyet sisteminin yerine, partizanlarının yanı sıra Tissafernês'in ve Pers hazinesinin de yardımıyla bir oligarşi kurmak tutkusundaydı. Bu tasarı ve etkinlik, sonunda başarı kazanacak; ve Pers İmparatorluğu, Atina'nın yanı sıra Sparta'ya karşı savaşa girecektir. Alkibiadês'in ölümünden sonra, İ.Ö. 395 yılında Atina strategosu (Atina hükûmet başkanı) Konôn, Sparta'ya karşı Atina, Korint, Tebai ve daha başka kentlerden oluşan bir koalisyon kurmuş ve Korint Savaşı'nı başlatmıştır. İ.Ö. 395-387 yılları arasında süren bu uzun ve amansız mücadele, Atina üstünlüğünün yeniden doğuşu ve Sparta'nın kesin yıkılışı ile sonuçlanacaktır.

Antalkidas Barışı (İ.Ö. 387)

Konôn'un zaferleri Atina'ya yeniden canlılık verecek ve Atina konfederasyonunun parlak ekonomik ve siyasal hayatı yeniden doğmaya başlayacaktır. Atina ile Pire arasında yeni istihkâmlar kurulacaktır. Atina demokrasisi, kölelik sistemine dayalı temeli ve Yunan dünyası üzerinde üstünlük tutkularıyla, yeniden sahnedeydi işte. Ne var ki, bu yeniden doğuş, sadece Spartalıları değil, aynı zamanda satrapları ve Atina'daki demokratik cumhuriyetten çok Sparta oligarşisini destekleme eğilimi besleyen Pers kralını da ürkütecektir. O andan itibaren de bu hükümdarı etkilemek ve kendi taraflarına kazanmak için, Atinalılarla Spartalılar arasında bir yarış başlamıştır. İlkin Spartalılar, Pers satrapı Tribaz'a, Antalkidas'ın başkanlığında bir elçiler kurulu yollamışlardır. Kurnaz ve usta bir diplomat olan Antalkidas'ın görevi, Spartalılarla Pers hükümdarı arasında ne pahasına olursa olsun bir barış ve dayanışma antlaşması imzalamaktı. Doğal olarak Atinalılar da, Tribaz'a kendi elçilerini yollayarak pazarlığa girişmekte gecikmeyeceklerdir.

Saptanan barış koşulları, Spartalılar bakımından olduğu kadar, Persler bakımından da kabul edilebilir nitelikteydi. Şöyle diyordu Antalkidas, satrapa: "Lakonyalıların, Anadolu'daki Yunan kentleri üzerinde hiçbir iddiası yoktur: Biz sadece, asıl Yunan ülkesindeki kentlerin özerkliğini

istiyoruz o kadar. Biz bu koşulları kabul ettikten sonra, hükümdarınız niye savaşsın bizimle ve niye parasını boş yere harcasın?” Tribaz’ın işine geliyordu Spartalı diplomatın bu önerisi. Ama Atinalılar ve Tebaililer, Yunan kentlerinin özerk olması isteğini, Yunan ülkesindeki bütün askerî ve siyasal ittifakların yürürlükten kaldırılmasını sağlamaya yönelmiş haince bir manevra olarak nitelemekteydiler.

Sonunda Antalkidas kazanacaktır ve kendi aralarındaki mücadele sonucu bitkin düşmüş olan Yunanlılar, Pers imparatorunun her iki tarafa da dikte ettiği koşullara boyun eğmek zorunda kalacaklardır. Nitekim Tribaz, hükümdarının iradesini öğrenmek isteyen herkesin yanına gelebileceğini bildirmiş ve çağrısına uyan elçilere, elindeki belgeyi resmîleştiren krallık mührünü gösterdikten sonra, şunları okumuştur: “İmparator Artakserkses, bütün Anadolu kentleri Klazometnai ve Kıbrıs adalarını kendi mülkiyeti saymanın adalete uygun düştüğü inancındadır. Küçük ya da büyük bütün öteki kentler zorunlu şekilde özerk olacak, sadece Lemnos (Limni), İmbros (İmroz) ve Skiros adaları eskiden olduğu gibi Atina egemenliği altında kalacaklardır.” Antalkidas Barışı ya da Kral Barışı diye anılan bu ünlü antlaşmanın genel sonucu, Yunan devletlerinin siyasal bölünmüşlük içinde kalarak bir kat daha zaafa düşmesi olmuştur. Şu pek anlamlı madde ile son buluyordu bu belge:

“Bu koşulları kabul edenlerle işbirliği yaparak, antlaşmaya karşı çıkanlara karada ve denizde savaş açacağım ve bunların düşmanını para ve gemi yollayarak destekleyeceğim.”

3. HELENİK DÖNEMDE DİPLOMASİ

Filokrates Barışı (İ.Ö. 346)

Pers İmparatorluğu’nun, Antalkidas barışı sayesinde düşmanlarını bölerek Atina ve Sparta birliklerini zayıf düşürmesinden hemen sonra, Yunan dünyasında yeniden birleşme eğilimleri belirmiştir. Söz konusu eğilimlerin temsilciliğini, bu sefer Makedonya krallığı yüklenmiş bulunmaktadır. II. Filippos’un saltanat döneminde (İ.Ö. 359-336) sadece öbür Yunan kentlerine değil, doğrudan doğruya Atina’ya da boyun eğdirmiş olan bu

devlet, Ege havzasının en güçlü imparatorluklarından biri haline gelmişti. Ereklerini gerçekleştirebilmek için bu hükümdar, kullanabileceği bütün yollara başvurmuş, tüm araçları denemiştir: Rüşvet, ahlak bozma, diplomatik mesaj (“Filippos’un mektupları” pek ünlüdür tarihte), “Makedonya’nın Yunanlı dostları”na maddi ve manevi destek, komşu Barbar krallarıyla ittifaklar kurma, Pers imparatoru ile dostluk ve bu hükümdara düşman devletlerde isyan çıkartma, II. Filippos’un öncelikli metotlarıdır. Ama bütün bunlar arasında en güvendiği silah, rüşvet ve ahlak bozma olmuştur: altın yüklü bir eşeğin en güçlü hisarı bile kolayca fethedebileceğini söylerdi II. Filippos. Her şeyin ücretini biçmişti: Sözlerin olduğu kadar susuşların da. Bir Yunanlı tragedya oyuncusu bir tek gösteri karşılığında bu hükümdardan bir talanton para aldığını söyleyerek övündüğünde, ünlü hatip Dêmadês, “en coşkun konuşmadan çok daha fazla şey söyleyen bir tek susuşu karşılığında” aynı hükümdardan on talanton aldığı cevabını vermişti .

Filippos’un başarıları, doğuştan politikacı ve diplomat vasıflarının yanı sıra, tarihsel açıdan, politikasının belirli aşamadan bir sonraki aşamaya doğru yürüyen “progresif” karakteriyle açıklanabilir. Akdeniz havzasında üretici güçlerin gelişmesi, ticaret ve sanayi faaliyetlerinin gelişmesi, ücretli asker sayısının büyük çapta artışı ve bunun sonucu olarak fetih tutkularının uyanışı, II. Filippos’ta, büyük devlet federasyonları kurma isteğini doğuracaktır. Ayrıca bu cüretli ve otoriter hükümdarın tasarı ve tutkuları, örneğin ünlü halk hatibi İsokratês gibi bazı Yunan ideologlarının özlemlerine de denk düşmektedir. Nitekim bu hatip, övgü söylevlerinden birinde, bütün Yunan devletlerinin bir tek ülkenin hegemonyası ve bir tek şefin yönetimi altında birleşmesi fikrini savunmaktaydı. Şöyle diyordu İsokratês bu konuda: “Birleşen Yunan ülkesi, Yunan halkının eski düşmanı Perslere karşı bir sefer düzenlemelidir. Pers İmparatorluğu’na karşı kazanılacak olan bir zafer, inisiyatif ruhunu uyandıracak ve hem devletin varlığını hem de Yunan uygarlığını tehdit eden göçebe unsurlara iş alanı açarak, ülkeyi bir yığın yoksul insandan kurtaracaktır.” Ve ekliyordu: “Yurtseverlik duygularıyla canlanan ordu, işe el koysun artık ve dünya ticaretinin merkezi olan Doğu illerinin bitmez tükenmez hazinelerini Yunan ülkesi adına gidip ele geçirsin.”

İ.Ö. 346 yılında, Makedonya ile Atina ve müttefikleri arasında Filokratês barışı imzalanmıştır. Bu barış, İsokratês tarafından, büyük hayali olan “Perslere karşı mutlu bir savaş için” Yunan ülkesinin birliğine doğru bir ilk adım olarak selamlanmıştır. Filippos’a şunları yazıyordu ünlü hatip: “Yunanlıları Barbarların despotluğundan sen kurtaracaksın; ve Yunan uygarlığına bağlı bütün insanları sen mutlu kılacaksın.”

Atina’da ünlü hatip Dêmosthenês’in yönettiği Makedonya’ya muhalif grup, II. Filippos’un birleştirme eğilimlerine ve Makedonyacı gruba karşı çıkmaktaydılar. Coşkun hitabet sanatının olanca gücüyle Dêmosthenês, “Filipik’ler” diye anılan ünlü söylevlerinde “Makedonyalı Barbar” diye adlandırdığı Filippos’a karşı amansız bir saldırıya geçmişti. Yunan ülkesini birleştirme zorunluluğunu inkâr ediyor değildi aslında Dêmosthenês; ama bu birliğin, özgür Yunan kentleri arasında Makedonya katılmaksızın kurulacak bir ittifak yoluyla gerçekleştirilmesi gerektiğine inanmaktaydı. Ama özünde doğru olan bir Yunan konfederasyonu fikri, olayların akışının da ispatlayacağı gibi, gerçekleşmeyecektir. Temelindeki darlık, partiler arasındaki mücadele, köle ayaklanmaları ve eski Yunan devletleri arasında gittikçe keskinleşen rekabet sonucunda site demokrasisinin uğradığı derin siyasal çözülme, böyle bir birliği engellemiştir. Köleler sınıfının üstünde yer alan, köle-olmayan Atinalı yurttaşların meydana getirdiği demokratik halk yığınları tarafından desteklenmekteydi Dêmosthenês. Ve bu sınıf açısından Makedonya’nın zaferi, demokratik kurum ve organizasyonların sonu demekti. Buna karşılık Makedonyacı partinin çekirdeğini oluşturan zengin yurttaşlar ve özellikle de tüccarlar takımı, “Perslere karşı mutlu bir savaş” sayesinde hem büyük bir ganimete konmak ve hem de kurulu düzeni, Makedonya kralının sağlam iktidarına yaslanarak koruyup sürdürmek umudundaydı. Ülkenin aydın seçkinleri, Makedonyacı partiyi destekliyordu. Nitekim bu takımın en büyük temsilcisi Aristoteles, Makedonya kralının, ileride Büyük İskender adını taşıyacak olan oğlu Aleksandr’ın eğitmenliğine getirilmişti.

Atina Halk Meclisi’nde Filokrates Barışı Üzerine Açılan Büyük Tartışma (İ.Ö. 346)

Atina Halk Meclisi’nin *(Ekklesia)* içinde de, Makedonya hegemonyasından yana olanlarla buna karşı olanlar arasında amansız bir mücadele baş göstermiştir. Çünkü artık sitenin bütün iç ve dış politika yönelimlerinin bir kesin karara bağlanması söz konusudur. Açılan tartışmalar, Atina ile Makedonya arasında aynı yıl yapılmış olan Filokratês barışı üzerinde yoğunlaşacaktır.

Dêmosthenês ve Atina demokrasisinin öbür şefleri, bu barışın Atina’ya zararlı olduğu fikrini ileri sürerek, antlaşmayı imzalamış olan Aiskhinês ile Filokratês’in yargılanmasını talep etmektedirler. Bu vesileyle Dêmosthenês, belli başlıları *“Barış üzerine, Galonya adaları üzerine* ve *Filipik”* ler başlığını taşıyan bir dizi söylev vermiştir. Bu söylevler arasında özellike üçüncü Filipik, diplomasi tarihi açısından önem taşımaktadır.

Filippos’un aldatıcı sözlerine karşı yurttaşlarını uyarmakla başlıyor bu söylevine ünlü hatip: “Makedonya kralı, barışçı niyetlerle dolu olduğunu tekrarlayıp durmakta; oysa olaylar bunun tam tersini söylemektedir: Yunan kentlerinin bu zorba kral tarafından kuvvet yoluyla fethedildiği meydandadır.” Bu savını şöyle kanıtlıyor Dêmosthenês: “Olintos’tan söz etmeyeceğim sizlere, Methon’dan ve Apollonia’dan söz etmeyeceğim. Hepsi Flippos tarafından zalimce yıkılıp yakılmış olan Fokis kıyılarının otuz kentinden de söz etmeyeceğim. Fokislilerin gaddarca kılıçtan geçirilmesine de dokunmayacağım hatta. Peki ya Tesalya’daki durum? diye soracağım sadece. Peki ya Evboia (Eğriboz Adası) kentleri hep aynı zorbanın boyunduruğu altında inlemiyorlar mı? Ve bütün bu işler, Atina’ya ve Tebai’ye en yakın olan adanın üzerinde olup bitiyor! Filippos’un tüm düşünceleri ve tüm eylemleri” diye devam ediyor Dêmosthenês, bir tek amaca yönelmektedir: Yunan özgürlüğünü ve uygarlığını yok etmek. Yunanlıların dostu olduğunu söylüyor Filippos evet, ama bu bir yalandır; Yunanlıların dostu olamaz Makedonya kralı; çünkü Barbar kökenlidir:

Yunanlı değildir kendisi. Yunanlılarla herhangi bir akrabalığı da yoktur; saygıdeğer bir yabancı soydan bile değildir o. Sefil bir Makedonludur sadece; ve herkes bilir ki bir zamanlar Makedonya’da doğru dürüst bir köle satın almak bile mümkün değildi.” Filippos’la barış yanlısı olan Atinalı yurttaşlara da şiddetle çatıyor Dêmosthenês ve barış antlaşmasını imzalarıyla perçinlemiş olan Aiskhinês’le kardeşi Filokratês’i, yurdun çıkarlarına ihanetle suçluyor.

Makedonya taraftarları ile doğrudan doğruya Filippos'un kendisi, bu çıkışa aynı şiddetle cevap vereceklerdir. Nitekim zamanımıza kadar ulaşmış bulunan Aiskhinês'in söylevleriyle Filippos'un mektupları, Dêmosthenês ile dostlarını yalancılık, demagogluk ve ahlaksızlıkla suçlayan gerçek birer ithamname niteliğindedir. *"Bilinçsizce Yerine Getirilen Bir Görev Üzerine"* başlıklı söylevinde Aiskhinês, Dêmosthenês'i "kendini devletin çıkarlarının biricik koruyucusu sanan ve bütün karşı düşüncedekileri hainlikle suçlayan kibirli bir insan" olarak niteledikten sonra, meclis üyelerine şöyle seslenmektedir: "Durmadan iftira ediyor bize. Bana hakaret ederken, benimle birlikte bütün halka hakaret ediyor." Aiskhinês'e göre, Dêmosthenês'in kendilerine yönelttiği bu gerçek dışı suçlamalar öylesine çok, öylesine karmaşık ve öylesine çelişki doludur ki, bunları hatırlama olanağı bile yoktur. Beni bu haince yalanlardan yalnız Atina halkı kurtarabilir, diye ekliyor Aiskhines. Biricik sığınak ve adaletin yüce temsilcisi olarak kendini Atina halkına emanet ettiğini belirterek, şöyle sonuçlandırıyor konuşmasını: "Övgüler olsun size. Size sevgiler olsun. Çünkü siz, burada suçlanan kişi hakkındaki yalanlara ve uydurmalara değil, o kişinin eylem ve hizmetlerine değer vermektesiniz."

Aiskhinês'in muhalifleri, onu sadece devletin yüksek çıkarlarını unutmakla suçlamıyor, aynı zamanda onun özgür bir kadına zorla sahip olmayı deneyecek kadar ahlak yoksunu bir adam olduğunu da ileri sürüyorlardı. Eklediklerine göre böyle bir tutum tertemiz bir ahlak bütünlüğü gerektiren Atina elçiliği görevi üzerine utancın gölgesini düşürmekteydi. Atina'da sürüp giden bu diplomatik mücadeleye kral Filippos da katılacaktır. Usta danışmanları ve yardımcıları vardı kralın; ayrıca kendisi de, Yunancayı mükemmel şekilde konuşup yazıyordu. Atina halkına, bütün bu tartışma boyunca yolladığı mektuplar, bu noktayı açıkça ortaya koymaktadır.

Makedonya Kralı II. Filippos'un Atina Halkına Yolladığı Diplomatik Mektuplar

Bu mektuplardan biri, Ege Denizi'ndeki Galonya Adası olayı dolayısıyla yazılıp gönderilmiştir. İ.Ö. 342 yılında bu ada, korsanlar tarafından ele geçirilmişti. Filippos, korsanları sürüp çıkardıktan sonra, adayı kendi

egemenliği altında tutacak ve Atinalılara geri vermeyi reddedecektir. Ada benimdir, demekteydi kral; istersem veririm onu size, ama geri vermem; çünkü bu ada eskiden de sizin değildi. Bunun üzerine demokratik şefler, kralın keyfî şekilde davrandığını ve böylece Filokratês barışının koşullarını çiğnediğini ileri sürerek, Atina Meclisi'ni Filippos'a karşı ayaklandırma çabasına girişmişlerdir. Kaldı ki Makedonya kralının bu adadan gayrı tarafsız Cardia kentini de işgal ettiğini ve Frigyalı prens Kersoleptes'e karşı saldırıya geçtiğini de belirtmektedir bu şefler. Bu saldırılar üzerine telaşa kapılan Filippos, Atinalı yurttaşlara "Satılık bir hatibin etkisinde kaldıklarından dolayı" sitemlerle dolu uzun bir mektup yazarak, kendini temize çıkarmak isteyecektir. Bu mektubu yazış nedenini şöyle açıklıyor kral: "Filippos, Halk Meclisi'ne ve bütün Atina'ya iyilik dileklerini sunar. Yeminle perçinlenmiş yükümlülüklerin yerine getirilmesini sağlamak ve dostça ilişkiler kurmak amacıyla size art arda yolladığım elçilere gereğince değer vermediğinizi ve açıklamalarını dinlemediğinizi göz önüne alarak, bugün bana yöneltilen birtakım haksız suçlamalar konusunda doğrudan doğruya sizlere seslenmeye ve yazmaya karar verdim." Bir takım "baştan çıkmış" hatiplerin bu türden suçlamalar uydurarak savaşı hazırladıklarını ileri süren hükümdar, şöyle devam ediyor: "Bütün herkes bilir ki onlar için barış, savaş demektir; savaşsa, barış demektir. Savaş taraftarlarını destekleyerek, onlardan para alır bu adamlar ve halkın çıkarlarına hizmet ettikleri uydurmasıyla, en iyi yurttaşlara iftira yağdırır, Atina devleti dışında bile güzel ün yapmış kişilere saldırırlar."

Filippos'un çabaları başarıyla sonuçlanacaktır. Nitekim kral, Atina-Delos Anfikseonia'sına üye seçilmiş ve Yunan siteleri arasındaki çatışmalara hakem olarak atanmıştır. Böylece Filippos, Atina ile bir savaşı erteleyerek zaman kazanmakta ve bu arada kendi ülkesinde zorunlu reformları gerçekleştirme olanağına kavuşmaktadır. Ama Makedonya monarşisi ile demokratik Atina arasındaki karşıtlık öylesine büyüktür ki, kesin bir savaşı Filippos'un usta diplomat yetenekleri dahi önleyemeyecektir. Söz konusu kesin savaş, İ.Ö. 338 yılında Khairôneia'da, Filippos ile Demosthenês tarafından kurulan Yunan konfederasyonu arasında geçmiş ve Yunanlıların bozguna uğramasıyla sonuçlanmıştır. Bu acı yenilginin nedeni, düşmanın gücünden çok, konfederasyonun kendi iç bölünmüşlüğünden doğan güçsüzlüğüdür. Khairôneia savaşı ile eski Yunan tarihinin klasik çağı

kapanmakta ve Helenizm’e geçişle karakterleşen yeni bir dönem başlamaktadır.

Korint Diyeti (İ.Ö. 338-337)

Khairôneia zaferinden sonra Filippos, Güney Yunan’a çevirmiştir dikkatini. Sparta dışında tüm Pelopponnes Konfederasyonu siteleri, Makedonya kralına boyun eğeceklerdir. Bunların kendilerine has otoritelerine saygı gösteren Filippos, ayrı ayrı bütün kentlerle, her birine iç işlerinde özerklik ve özgürlük tanıyan birer savunma ve saldırı antlaşması imzalamıştır. Sonra da kral, İ.Ö. 338 yılında, yarımadanın önemli sorunlarını çözmek üzere, bütün sitelerden temsilciler çağırmıştır Korint sitesine. Filippos’un başkanlığında *(sinedrion)* toplanan ve Sparta dışındaki bütün Yunan devletlerinin temsilcilerinden oluşan Korint Diyeti (ya da Meclisi), işte budur. Söz konusu Diyet, savaşı sona erdiren bir genel barış, ilan etmiş ve Filippos’un başkanlığında Makedonya’yı içeren bir konfederasyon kurarak, ülkenin bölünmüşlüğünü ortadan kaldırmıştır. Konfederasyon, Makedonya kralı ile süresiz bir ortak savunma ve saldırı antlaşması imzalayacaktır. Bundan böyle Filippos’la savaşacak ya da Makedonya’nın düşmanlarına yardımda bulunacak Yunan devletleri ve yurttaşları için çok ağır cezalar getiren bu genel antlaşma, ayrıca Filippos’u da Anfikseonia’lar kurulunun başkanı olarak ilan ediyordu. Sitelerin yapısında en ufak bir değişikliği amaçlayan her girişim, mülkiyete el uzatma, borçlarını inkâr etme ve köleleri ayaklanmaya kışkırtma, suç davranışları olarak nitelenmekteydi. En son olarak da Diyet, Perslere savaş açılmasına karar vermiştir. Böylece Konfederasyon ordularına başkumandan *(hegemon)* seçilen Filippos, Asya’da girişilecek “Mutlu ve hızlı bir savaş” aracılığıyla, Yunanlıların dikkatini kendi iç işlerinden alıp dışa çevirme umudundadır.

Korint Meclisi’nin karar tutanaklarında “kral” *(basileus)* sözcüğüne rastlamamaktayız. Gerçekten de Filippos, Yunanlılarla olan ilişkilerinde bu unvanı kullanmamıştır. Hür Yunanlıların gözünde, bir kral değildir o; sadece bir askerî şeftir.

İ.Ö. 336 yılında Filippos öldürülmüştü. Yerine oğlu Büyük İskender geçti. On yıl gibi kısa bir zamanda, Hindistan’a kadar bütün eski Doğu ülkelerini

kapsayan Pers İmparatorluğu'nu fethedecektir Büyük İskender. O da babası gibi, silah gücünün yanı sıra, diplomasinin ikna araçlarını da kullanmaktadır. Anadolu kentlerini diplomasi sayesinde kendine çekecek, eski Mısır rahipleriyle o sayede ittifak kuracak ve Hint racalarının iç çekişmelerinden yine o sayede yararlanacaktır. Bazen anlayışla ve alabildiğine cömert, bazen açıkça gaddar davranacaktır. Çeşitli ülkeler ve halklardan art arda elçiler ona doğru yönelecek; Yunanlılar, Persler, İskitler, Sarmatyalılar (bugünkü Rusya), Hindular, sözün kısası herkes onunla ilişki kurmak isteyecektir. Öldüğü vakit, sınırsız denebilecek kadar çok ve geniş ülkeleri fethetmiş bulunmaktadır Büyük İskender; ama ardında mirasçı olarak sadece küçük bir çocuk bırakacaktır.

İskender'in Oğlu'nun Krallık Naibi Poluperkhôn'un Manifestosu (İ.Ö. 319)

Büyük İskender'in ölümü ile, eski Yunan tarihinin en karmaşık ve en güç dönemi açılmaktadır. Hemen tahta geçebilecek yetişkin bir mirasçısı yoktur imparatorun. Bunun sonucunda askerî şefler, taht üzerinde hak iddia etmeye koyulmuşlardır. Uzun tartışmalar ve silahlı çatışmalardan sonra, İskender'in birinci kumandanı Perdikkas büyük şef seçilecektir: İmparatorluğu, İskender'in küçük oğlu adına naip olarak yönetmekle görevlidir bu General. Bu seçim, öbür askerî şefler arasında büyük bir hoşnutsuzluğa yol açacaktır. Hakkı çiğnenmiş olarak görmektedir kendini herkes. İmparatorun ölümünden sonra devleti paylaşan generaller *(Diadok'lar)* arasında böylece, İ.Ö. 301 yılındaki İpsos savaşına kadar sürecek olan uzun bir mücadele ve savaş dönemi başlamaktadır. Ayrıca bu mücadelenin uzantıları, İ.Ö. IV.-II. yüzyılları dolduran Helenizm çağını da kapsamaktadır. Diadokların yönetimi ve Helenizm dönemlerinde diplomasi tarihi, olağanüstü bir zenginlik kazanacaktır. Bütün eski Yunan tarihi boyunca ortak savunma ve saldırı ittifaklarının *(summakia'lar ve epimakia'lar)* bu derece bollaştığı ve her cinsten antlaşma ile diplomatik mektup ve belgelerin sayısızlaştığı bir başka döneme daha rastlanmaz.

Poluperkhôn'un eski Yunan kentlerine yolladığı bildiri, bu belgelerin en ilginç olanıdır. Perdikkas'ın ve Antipater'in ölümlerinden sonra, o sırada Makedonya'da bulunan Poluperkhôn almıştır iktidarı. Bu generale karşı

Antipater'in oğlu Kassandrosu'un başkanlığında, Antigenês'i, Ptolemaios'u ve Selevkos'u da içeren güçlü bir koalisyon kurulacaktır. Hasımlarına karşı kuvvet yoluyla direnemeyeceğini kavrayan Poluperkhôn, bu durumda ustaca bir diplomatik manevraya girişmiştir. Kendisine müttefik bulmak için bir manifesto ile eski Yunan sitelerine seslenen kral, kendini Filippos ve İskender hanedanının meşru mirasçısı ve savunucusu olarak tanıtıp; düşmanlarını hıyanet ve zorbalıkla suçlandıktan sonra, demokratik özgürlüklerini geri verme vaadinde bulunmaktadır bütün bu sitelere:

Manifestonun giriş bölümü şöyle başlıyor:

"Atalarımız sürekli olarak iyilik yapmıştır Yunanlılara. İşte biz de şimdi onların bu güzel davranışını sürdürmek ve Yunan halkına iyi niyetimizin belgelerini sunmak isteğindeyiz." Hemen ardından, Filippos ve İskender dönemlerindeki siyasal organizasyonlarını yeniden kuracağını müjdeliyor Yunan kentlerine Poluperkhôn: Sürgün edilmiş olan demokratlar yurtlarına dönebilirler ve bütün eski haklarını elde edebilirler diyor. Askerî şefler tarafından verilmiş bütün emirlerin yürürlükten kaldırıldığını ekliyor sonra. Atina'nın hakları üzerinde özellikle duran manifesto, bu devletin sömürgeleri üzerindeki egemenliğini dokunulmaz kabul ediyor ve Filippos ile İskender'in yasalarında eksik ve yanlışlar varsa, bunların düzeltilmesi gerektiğini açıklıyor. Ayrıca Samos (Sisam) ve Orop adaları da Atina'ya verilmekteydi. Manifesto, bütün Yunanlılara seslenen bir çağrı ile sona ermektedir: Hiç kimse hiçbir nedenle yasal otoriteye silah çekemez ve isyancıları destekleyemez. Bu buyruğa uymayanların sadece kendileri değil, ailelerini ve dostlarını da, sürgün ve mülklerinin alınması gibi, ağır cezalar beklemektedir.

Poluperkhôn böyle davranmakla amacına ulaşmakta, yani düşman koalisyonunu zayıf düşürmekteydi. Demokratik unsurlar yararına bir dizi siyasal tedbir getirerek, hasımlarını desteklemekte olan, yönetici sınıfların gücüne ağır bir darbe indirmiş oluyordu. Nitekim daha sonra da Argos'a ve öbür Pelopponnes kentlerine yollayacağı bir özel mesajda, hainlere sevgi beslemesi şüphesi altındaki bütün yurttaşlarını sürgün etmelerini isteyecektir. En son olarak da İskender'in Epeiros'taki annesi Olimpias'a haber salarak, hanedanı tehdit eden tehlikeye karşı onu uyarmıştır.

Poluperkhôn'un manifestosu, bütün Yunan kentlerinde geniş halk ayaklanmaları yaratmış ve yöneticiler (o çağda, oligark'lar) birçok yerde

saldırıya uğramışlardır. Gerçekten de, çeşitli toplumsal tabakalar arasındaki düşmanlık duygularından yararlanmak, eski Yunan ve Roma diplomasilerinin en sık başvurduğu yöntemlerden biridir ve Helenizm dönemi hükümdarları, bu açıdan, hocaları Filippos'la İskender'in örneğini izlemekten başka bir şey yapmamışlardır. Poluperkhôn'a gelince, bütün çabalarına rağmen, son zafer yine karşı tarafın olacaktır.

Belli başlı üç büyük krallığa bölünecektir sonunda İskender'in mirası: Mısır, Ptolemaios'un; Anadolu ve Yakın Doğu, Slevkos'un; Avrupa'daki ülkelerse Antigenes'in egemenliğine geçecektir. Bu Helenik krallıkların özellikle ilginç karakterlerini meydana getiren yan, iki apayrı yönetim tarzının, Yunan sitesi organizasyonu ile eski Doğu monarşilerinin iç içe bulunmasıdır. Ama zaman geçtikçe, kralcılık unsuru ağır basmış ve büyük gelişme göstermiştir. Eski Yunan uygarlığı, sadece Akdeniz havzasında değil, eski Doğu ülkelerinde de etkin olmuş ve yaygınlaşmıştır. Zaten "Helenizm" terimi bile, Batı ve Doğu uygarlıkları ile dinlerinin karışımını belirtmektedir.

Yaklaşık olarak iki yüzyıl süren bu krallıkları, tarih sahnesinde, eski çağların öteki büyük gücü Roma İmparatorluğu izlemektedir.

6 Arkont: Bazı Yunan kentlerinde, daha fazla yetki verilmiş, yüksek görevliler.

7 Polemark: Bazı Yunan kentlerinde, ordu komutanı, yüksek askerî yetkili.

8 Münadi:(nida'dan) Tellâl. Burada;sessiz anlamında

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ESKİ ROMA DİPLOMASİSİ

1. ROMA DİPLOMASİSİNİN TEMEL KARAKTERLERİ

Eski Roma'da Uluslararası İlişkilerin Genel Biçimleri

Eski Roma'daki diplomatik kurumların da eski Yunan ve eski Doğu'daki kadar uzun ve köklü bir geçmişi vardır. Nitekim ta ilk çağlardan beri Roma'da, *jus hospitii* adı verilen proksenos'ların yanı sıra, eski Yunan Anfikseonia'larını andıran bir fetialis'ler kurulu bulunmaktadır. Sivil görevler yüklenmiş bir rahipler meclisidir fetialis'ler. Bu kurullar, aşiretler ve aşiret konfederasyonları arasındaki tartışma ve anlaşmazlıkları halletmekte, uluslararası antlaşmaları savunmakta ve korumakta, savaş ilan etmekte, barış antlaşmaları yapmakta ve imzalamaktadırlar. En yaşlı yurttaşlar arasından seçilmiş yirmi üyeden oluşan bu kurulun onayı alınmaksızın hiçbir önemli sorun çözüme bağlanamazdı. Ölünceye kadar görevde kalan fetialis'lerin etkinliği, gizemli bir karakter taşımaktaydı. Yün giysilerinden ve başlarına çepeçevre sardıkları şeritten tanınırdı bu rahipler;

şeride, kökleri ve toprağıyla birlikte Capitole[9] tepesinden alınmış bir tutam kutsal ot *(verbena)* iliştirirlerdi.

Başkanları olan "kutlu baba" (ya da, "aziz peder", *Pater patratus)* böylece giyinmiş olarak, anlaşmazlığı çözüme bağlamak ya da savaş ilan etmek üzere, komşu halkın sınırına doğru ilerlerdi. Tartışmalı konular genellikle barışçı yollardan çözüme bağlanmaktaydı eski Roma'da; ancak tüm anlaşma olanakları ortadan kalkınca silaha başvuruluyordu. Savaş ilanını önceleyen alabildiğine karmaşık bir dizi usul vardı. Dört kişiden kurulu bir özel komisyon, görüşmelerde bulunmak üzere, "aziz peder"in yönetiminde uluslararası sözleşmeyi çiğnemiş olan kente giderdi. Ve her seferinde özel ayinler yapılır; yüksek sesle büyülü formüller ve aforoz sözleri okunarak, genel barışı bozanlar lanetlenir ve tehdit edilirdi. Sonra komisyon Roma'ya döner ve orada tam otuz üç gün bu eylemin etkisini beklerdi. Bu süre içinde hiçbir doyurucu cevap gelmediği takdirde fetialis'ler, Senato'ya ve halka bir rapor sunarlardı: En son kertede, savaş ilan etme hakkı Senato'ya ve halka aitti. Sonra *pater patratus* bir kez daha düşman kentin sınırlarına gider, ucu yakılmış ve kana bulanmış bir mızrak fırlatırdı oraya. Bütün bu süreç, ünlü tarihçi Titus Livius tarafından, Romalılarla Albalılar arasındaki savaş dolayısıyla, inceden inceye anlatılmaktadır.

Son derece karmaşık bir karaktere bürünen barış antlaşması da yine bir dizi törene yol açmaktaydı. Bu törenler sona erince, "kutlu baba" anlaşma metnini okur ve fetialis'lerin özel yeminini ederdi. Tüm felaket ve kötülüklerin, barışı bozacak olan kişinin başına yağması istenmekteydi bu yeminde. Ve yemin, şöyle son bulmaktaydı: "Roma halkı, bu tablette yazılı koşulları hiçbir zaman ilk olarak bozmayacaktır. Ama bozacak olursa, dilerim Jupiter onu, ben şu kurbanlık hayvana nasıl vuruyorsam öylece ve tanrı olarak insanın gücünü aşan şiddetiyle çarpsın: (Titus Livius, I, 24).

Bu ilkel biçimler zamanla dönüşüme uğrayacak ama hiçbir vakit tamamıyla ortadan kalkmayacaktır. Nitekim daha sonraki cumhuriyet ve imparatorluk dönemlerinin belgelerinde de Fetialis'ler kurulundan söz edildiğini görüyoruz.

Roma'nın İtalya ve Akdeniz'deki merkezî konumu, daha başlangıçtan itibaren uluslararası ekonomik ilişkilerin gelişmesini kolaylaştıracaktır. Nitekim, devletlerarası hukukun *(jus gentium)*[10] en tam ifadesini Roma

toprağında buluşu, bu bakımdan pek anlamlıdır. Söz konusu "kavimler hukuku"nun varlığından, hem cumhuriyet hem de imparatorluk dönemlerinde yetişmiş Romalı yazarlar durmaksızın söz etmektedirler. Özellikle Çiçero, *Devlet Üzerine ve Ödevler Üzerine* başlıklı incelemelerinde bu hukuk kavramını titiz bir çözümlemeden geçirmektedir.

Devletler hukukunu, medeni hukuka karşı tutmaktaydı Romalılar. Sadece Romalı yurttaşlara uygulanan medeni hukuk *(jus civile)*[11], savaş sırasında bile bütün gücünü korumaktaydı. "Elçiliklerin ve antlaşmaların dokunulmazlığı" *(jus et sacra legationis)* ilkeleri ve bu dokunulmazlığın çiğnenmesi uluslararası hukuk alanına giriyordu. Bu hukuk anlayışının tohumlarına en eski düstur kitaplarında *(jus feciale)* dahi rastlanmaktadır.

Diplomatik Organizasyonlar ve Fonksiyonlar

Eski Roma'nın diplomatik yapısı, siyasal organizasyonunun özelliklerini taşır. Eski Yunan'ın, diplomasinin iyice geliştiği klasik döneminde, köle-olmayan yurttaşlardan kurulu Halk Meclisi'nin (kölelerin orada hiçbir "medeni" hakkı yoktu) dış işlerinde büyük bir rol oynamasına karşılık, klasik Roma'da bu rol, kölelerin hizmet ettiği soylular sınıfını temsil eden Senato tarafından oynanmaktadır.

Roma'da elçilikler "legasyon" *(legationes)* adı altında belirtilmekte; ve elçilerde *"lega", "hatip" ya da "asa taşıyıcısı" (legati, oratores, caduceatores)* unvanları altında anılmaktaydı. Krallık döneminde, yani en eski dönemde, ancak kral elçi yollayabilirdi ve kral bu vekillerini, fetialis'ler meclisinden seçerdi daima. Daha sonra, cumhuriyet döneminde, bu hakkı Senato benimseyecek ve Halk Meclisi'nin *(comices)* yetkileri eski Yunan'a oranla daha kısıtlı kalacaktır.

Elçilik görevinin büyük önemi, bu görevi yüklenecek kimselerin seçimine özel bir ciddiyet kazandırmıştır. Nitekim elçilerin atanması, Senato'da tartışılıp karara bağlanmakta ve bu karar bir özel yazılı emir *(senatus consultum)* hâlinde dile gelmekteydi. "Roma'da senato kararı olmaksızın elçi atandığı hiç işitilmiş midir?" diye soruyor Çiçero bir söylevinde. (In vatinium 15, 36; pro Sestio, 14, 33)

Senatus consultum, ancak elçiliğin kuruluşu ve yapısına ilişkin olarak temel alınması gerekli ilkeleri koyuyordu. Elçi, her hâl ve şartta, “Roma halkının yüce değerini ve yararını gözeterek” davranmak zorundaydı. Elçilerin seçimi Senato başkanına düşüyordu ve bilindiği gibi Senato başkanı, konsül (her yıl seçilen iki devlet başkanından her biri) ya da yüksek yargıçtı. Elçilerin seçimi için bazen kuraya başvurulurdu ve hiç kimsenin, kendisine verilmiş olan elçilik görevini reddetme hakkı yoktu. Elçiler genellikle senatörler *(nobiles)* arasından seçilmekteydi.

Cumhuriyet dönemi Roma hukukunun ruhuna uygun olarak, Roma elçiliği bir tek kişiye emanet edilemezdi. Dolayısıyla da elçilikler, iki, üç, dört, beş ve hatta on kişilik kurullardan meydana gelebiliyorsalar da, genellikle üç üyeden oluşmaktaydı. Her elçiliğin bir başkanı *(princeps legationis)* vardı; bu başkan çoğunlukla en yüksek aşamadan bir senatör olurdu. Tüm elçilik üyeleri, törelerin ve yasaların koruması altındaydılar.

Her elçi, görevinin dış belirtisi olarak, bir altın halka taşırdı; bu nişan, bedava geçim ve ulaşım hakkını getirmekteydi ona. Bazen de legasyonun etkisini artırmak amacıyla elçiler, savaş gemileriyle *(quinqueremes)* yollanmaktaydı. Elçilik görevlileri, yollukların *(viaticum)* yanı sıra, gümüş yemek takımları, pahalı giysi ve çamaşırlar, kamp yatakları gibi gerekli eşyayı da devletten alırlardı. Özgür yurttaşlardan ve kölelerden, sekreterlerden, tercümanlardan, fırıncılardan, kasaplardan, vb., oluşan geniş bir personeli vardı elçiliklerin. Belli başlı görevleri ise şunlardı: “Savaş ilan etme ya da barış antlaşması yapıp imzalama, Roma’ya bağlı eyaletlerin düzenlenip örgütlenmesi, uluslararası çatışmalarda ve dinsel tartışmalarda hakemlik etme.

Görevleri sona erdiğinde elçiler, Senato’ya etkinliklerinin hesabını vermekle de yükümlüydüler. Bunu, *legatione referre* ya da *renuntiare* diye anılan, diplomatik dilde kaleme alınmış raporlar hâlinde yerine getirirlerdi.

Senato sadece elçiler yollamakla kalmamakta, elçileri kabul de etmekteydi. Roma’ya gelen yabancı elçiler, iki kategoriye ayrılmaktaydı: Düşman ülkelerden gelen elçilerle dost halkların yolladığı elçiler. Kentin içine katiyen alınmıyordu düşman ülkelerden gelen elçiler: Talim meydanındaki bir *villa publica’* da ağırlanır ve Senato’nun çağrısını beklerlerdi; kaldıkları yerin yakınındaki Bellone tapınağında olurdu

görüşmeler. Bazen de görüşme talepleri hiç kabul edilmezdi; bu durumda İtalya'yı, belli bir süre içinde ve önceden resmî bir izin almaksızın bir daha gelmemek üzere, terk etmek zorundaydılar. Dost ulusların elçilerine karşı ise, tam eşitlik gözetilmemekle birlikte, bambaşka davranılmaktaydı. Birinci sınıf devletlerin elçileri, genellikle, defterdar tarafından karşılanıyordu. Yine defterdar, bu elçilere İtalya'daki gezileri boyunca eşlik eder ve dönüşlerinde de belli bir yere kadar onları geçirirdi. Ülkede kaldıkları sürece her gittikleri yerde iyi kabul görmekteydiler. Roma'da kentin en güzel binalarından birinde *(grecosta sis)* ağırlanır; resmî bayramlara, tiyatro ve sirk gösterilerine şeref konuğu olarak çağrılırlardı. Roma gelenekleri bu tür elçilere çeşitli armağanlar vermeyi gerektiriyordu. Öyle ki, Roma'ya elçi olarak gelen tanınmış kişilerin heykelleri yaptırılarak Capitole'ün eteklerine dikilmekteydi. Öte yandan, ülkeye gelen yabancı elçiler de Roma hazinesine altın ya da gümüş armağanlar sunma alışkanlığındaydılar. Örneğin Kartaca'nın sekiz kilo ağırlığında bir altın taç olan "alçakgönüllü armağanı" ile Suriye kralı Antiochus'un yüz elli kiloyu aşkın altın vazolardan meydana gelen "alçakgönüllü armağanı" bu konuda pek ün salmıştır.

Yabancı elçiler, gelişlerinin amacını Roma görevlisine Latince yazılı olarak ya da bir tercüman aracılığıyla bildirirlerdi. Söz konusu görevli, ki genellikle defterdar oluyordu, Senato'ya aktarmaktaydı aldığı bilgileri. Senato ise cevabını, toplantı salonunda ya da holünde, ya doğrudan doğruya delegelere, ya da aradaki görevliye iletmekteydi. Yabancı elçiler, çok karmaşık ya da çözümü zor sorunlar sundukları takdirde bir özel komisyon kurulur ve istekler ayrı ayrı incelenirdi.

Yabancı elçilik heyetlerinin yanı sıra Roma'ya, çeşitli topluluklara ve meclislere bağlı sayısız eyalet mesajcısı *(municipia)* da gelmekteydi.

2. CUMHURİYET DÖNEMİNDE ROMA DİPLOMASİSİ

Roma'nın Uluslararası İlişkilerinin Gelişmesi (İ.Ö. III.-II. Yüzyıllar)

Roma diplomasisinin tarihi, Roma Devletinin ilk yüzyıllarında başlamaktadır. Roma kenti ile İtalya-Roma konfederasyonuna bağlı öteki kentler arasındaki antlaşmalardan *(foedera)* ve İ.Ö. VI. yüzyılın sonuna doğru Kartaca ile yapılan ticaret antlaşmasından anlıyoruz bunu. Bu sözleşmelerin metinleri, bize Romalı tarihçiler ve hukuk yazarları tarafından aktarılmış bulunmaktadır; buna karşılık elimizdeki resmî karakterli orijinal belgelerin sayısı pek azdır. Bu azlığın nedeni, belgelerin yazılı olduğu yelken bezi ve odun, tunç ya da bakırdan yapılma tabletler gibi, malzemenin dayanıksızlığında aranmalıdır: Bez ve odun kısa sürede yıpranmakta; maden tabletlerse yangınlarda yok olmakta, Barbar halkların akınları sırasında ortadan kaybolmakta ya da silah, vb. yapımı için eritilmektedir. Resmi Yunan belgeleri ise, mermer tabletlere oyulu olduğu için, zamanın yıkıcı etkisini yenebilmişlerdir.

Hannibal'in iktidar dönemindeki İkinci Kartaca Savaşı (İ.Ö. 218-201), Roma'nın diplomatik tarihinde ve dış ilişkilerinde kesin bir dönemeç meydana getirmektedir. O andan başlayarak Roma'nın dış ülkelerdeki etkisi gittikçe genişleyecek ve Akdeniz dünyasının uygar ülkeleriyle kurduğu ilişkiler daha bir sağlamlaşacaktır. Bu etki ve bu ilişki genişlemesi, Roma Devleti'nin içteki gelişimi ile dıştaki güçlenmesinin doğal bir sonucudur. Roma Cumhuriyeti, sonradan Roma İmparatorluğu diye anılacak olan bir dünya devleti haline gelmektedir yavaş yavaş. Bunun sonucu olarak dış politika geniş ve karmaşık bir hale girecek ve dış politikanın aracı olan diplomasi gittikçe daha büyük bir önem kazanacaktır. Kartaca Savaşları'nın ve aynı sırada Doğu'da verilen öbür savaşların sonucu, diplomatik etkinliğe büyük çapta bağlı kalmıştır.

Roma diplomasisi İ.Ö. III. Ve II. yüzyıllardaki İkinci ve Üçüncü Kartaca Savaşları sırasında, yani Roma tarafından Helenizm'e bağlı devletlere karşı verilmiş olan savaşların en kritik anında, doruğuna ulaşacaktır. Hannibal'de, stratejik alanda olduğu kadar diplomatik alanda da deha sahibi bir hasım bulmuştur Roma. Roma ve Kartaca diplomasileri, ilk olarak, kendi müttefikleri konusunda şiddetli bir çatışma haline girmişlerdir. İki devletin silahlı kuvvetleri arasındaki eşitlik, mücadelenin sonucunu büyük bir ölçüde ve daha baştan, tarafsız ülkelerin, komşu Barbar halkların ve özellikle de Helenist devletlerinin tavrına bağlı kılmaktaydı. Hannibal'e, müttefikleri olan Nümidyalı (Mağrıplı), İspanyalı ve Galyalı hükümdarlar tarafından

yapılan yardım yetersiz kalıyordu. Dolayısıyla da, Kartacalı kumandan, Roma-Kartaca dünyası dışında bir çıkış yolu aramak zorundaydı kendine. Ve bakışlarını Doğu'ya, Helenist Yunan dünyasına doğru çevirdi.

Hannibal ile Makedonya Kralı V. Filippos Arasındaki Dostluk Antlaşması (İ.Ö. 215)

İtalya'nın Helenik devletler arasındaki en yakın komşusu Makedonya'dır. Nitekim Hannibal de, İtalya'da kapalı kalınca, ilkin Makedonya kralına elçi yollayacaktır.

Makedonya'yı o dönemde V. Filippos yönetmektedir. Atası II. Filoppos gibi, enerjik ve otoriter karakterli bir adamdır bu hükümdar ve yine ünlü atası gibi, Ege Denizi'nden Adriyatik kıyılarına kadar bütün Balkan Yarımadası'nı içine alacak bir büyük Makedonya kurmak özlemindedir. Bu amaca ulaşabilmek için, önce Yunan'ı birleştirmesi ve kendi egemenliği altına alması, yani II. Filippos de dâhil olmak üzere kendisinden önceki Makedonya krallarının karşısına dikilmiş olan aynı siyasal sorunu çözmesi gerekmektedir.

Dolayısıyla, Hannibal'ın yaptığı, Romalılara karşı bir ortak savaş ve bir ittifak önerisi, V. Filippos'da hazır bir zemin bulacaktır. Nitekim iki devlet adamı, bir dostluk antlaşması imzalamakta güçlük çekmeyeceklerdir. Genel kurala uygun olarak bu antlaşma, yeminler, yakarılar, karşılıklı dostluk, kardeşlik ve ölümsüz bağlılık vaatleriyle başlamaktadır.

Gerçekten de, antlaşmanın giriş bölümünde şu sözler yer alıyor: "Bir yanda, Kartaca ordusunun başkumandanı, Hamilkar'ın oğlu Hannibal ve Kartaca Yüksek Meclisi'nin tüm üyeleri ile öbür yanda Makedonya kralı, Demetrius'un oğlu Filippos, mücadeleye katılan tanrıların önünde, güneşin, ayın ve yerin önünde, ırmakların, limanların ve denizlerin önünde ve tüm kutsal varlıkların önünde, ölünceye dek dost, akraba ve kardeşmişlercesine içten bir bağlılık ve dostluk ittifakı içinde kalacaklarına yemin ederler". (Polubios Historiae VII, 9)

Bu girişi, ortak savunma ve saldırı antlaşmasını dile getiren asıl metin izlemektedir: "Biz Makedonyalılar, Kartaca'ya karşı hiçbir kötü niyet beslemeyeceğiz ve Kartaca'nın düşmanları, bizim de düşmanlarımızdır." Bu formül bir defa da Kartacalıların ağzından tekrarlanmakta; sonra da, Roma

ile savaş durumunda karşılıklı yardım garanti edilmektedir: “Romalılar bize ya da size savaş açtığı takdirde gerekirse birbirimize karşılıklı olarak yardımda bulunmayı taahhüt ediyoruz.” Ve “siz Makedonyalılar, tanrılar her ikimize de tam zaferi bağışlayıncaya kadar, savaşta bizim müttefikimiz olacaksınız.” En son olarak da, bu ittifakın sağlam bir barış ve uluslararası denge için bir garanti olduğunu söyleyen madde geliyor: “Bu dostluğumuz daha önce kurulmuş olsaydı, besbelli ki Romalılar bize hiçbir zaman savaş açamayacaklar; Korkiralıları, Apollonia’lıları[12] (bugünkü Avlonya) ve daha bir dizi halkı boyundurukları altına alamayacaklardı.”

Bu antlaşma, Roma’da büyük bir endişe yaratacaktır. Gerçekten de, bu iki devlet arasında bir dostluk antlaşması, pratik bakımdan, Akdeniz dünyasının iki etki alanına bölünmesi anlamına geliyordu. Doğu’yu Filippos, Batı’yı da Hannibal almaktaydı: Roma’ya yer kalmıyordu dünya yüzünde! Öte yandan Filippos’un, Sicilya’daki Hannibal’e yardım yollamak üzere Adriyatik’te büyük bir donanma hazırladığı bilinmekteydi. Makedonya’nın bu şekilde güçlenişi, genel nitelikteki siyasal ve askerî kaygılar bir yana, Roma’nın Adriyatik denizindeki ticari ilişkileri bakımından da büyük bir tehlike doğuracaktı.

Dolayısıyle, bu ittifakın ağır sonuçlarını daha doğmadan bastırabilmek için, Romalılar Hannibal’e hemen savaş ilan ettiler. Bu ilk Makedonya savaşı (İ.Ö. 214-210) ve bunu izleyen tüm savaşlar boyunca diplomasi, en az silahlar kadar önemli bir rol oynayacak ve Romalılar Yunan ve Makedonya arasındaki düşmanlığın yanı sıra Yunan ülkesinin ve bütün Helenizm dünyasının iç çıkar çatışmalarını da eşine az rastlanır bir ustalıkla sömürerek kendi yararları için kullanacaklardır.

Romalıların Yunan’daki Diplomatik Zaferi

Filippos’a karşı giriştikleri mücadelede, büyük sayıda Yunan devletini kendi yanlarına çekmeyi başarmıştır Romalılar. Bunlar arasında, askerî ve siyasal açıdan en güçlü durumda olan ve Makedonya’nın büyümesinden çekinen iki devlet, Sparta ile Eolya ittifakı, savaşa doğrudan doğruya katılacaklardır. Eolyalılarla Romalılar arasındaki dostluk antlaşması, İ.Ö. 211 yılında imzalanmıştır. Bu antlaşma Yunan ülkesinin bütün Batı kıyılarını ve bazı Adriyatik adalarını Romalılara vermekte; Eolya birliğinin

de Yunan’dan Anadolu’ya uzanan toprak bütünlüğünü garanti etmekteydi. Her iki yönde de denizden ayağı kesilen Makedonya, böylece yalnız bir kara devleti haline geliyordu. (Polubios Historiae IX, 30; Titus Livius, Ab urbe condita libri, XXVI, 24) Nitekim Romalı prokonsül (devlet başkanı sıfatını taşıyan vali) Marcus Valerius Levine, bu antlaşmayla Filippos’un elini kolunu sımsıkı bağlamış olduklarını bildirecektir gururlu bir tonla Senato’ya.

Gerçekten de, V. Filippos gösterdiği büyük dirence rağmen sonunda yenik düşmüş ve İ.Ö. 205’te, Romalılarla barış yapmak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma ile Roma’nın fethetmiş olduğu topraklar üzerindeki egemenliğini tanıyor ve daha da önemlisi, Hannibal’le olan ittifakından vazgeçiyordu.

Roma Diplomasisinin Afrika’daki Etkinliği (İ.Ö. III. Yüzyıl)

Belli başlı savaşlara sahne olan İtalya, İspanya ve Afrika’da hemen etkisini duyuracaktır bu yenilgi. Afrika’da iki Nümidyalı hükümdar birbirinin can düşmanıydı. Bunlardan Sifaks, Kartaca aristokrasisi tarafından desteklenen rakibi Masinissa’nın yerine göz dikmişti. İşte bu karşıtlığı kendi çıkarları yolunda kullanan Roma diplomasisi, kral Sifaks’ı Hannibal’den koparma başarısını gösterecektir. Başlangıçta çekingen davranan hükümdar, Romalıların Makedonya zaferiyle etkilenerek, saf değiştirmiştir sonunda. Hannibal için büyük bir kayıptı bu; çünkü Kartaca ordusunun süvari sınıfı, krallarının yönetimindeki Nümidyalı atlılardan kurulu bulunmaktaydı; ve bu sınıf, ordunun temel unsuruydu. Roma’nın desteğiyle Sifaks, Afrika’da saldırıya geçecektir Kartaca’ya karşı ve küçümsenmeyecek başarılar sağlayacaktır. İşte bu başarılar ve Kartaca’nın gittikçe kötüye giden durumu, en sonunda büyük eski dostları Masinissa’yı da Kartacalılardan koparacaktır. Nitekim bu hükümdar da, uzun bir kararsızlık döneminden sonra, Sifaks’ın yolunu izleyerek Romalılar safına geçmiş ve eski rakibiyle el ele vererek, Kartaca toprakları üzerinde Hannibal’e karşı bir ortak cephe kurmuştur. Roma’nın bütün bu diplomatik manevraları, İ.Ö. 202 yılında Afrika’daki büyük Zama Savaşını kaybeden Hannibal’in kesin yenilgisiyle sonuçlanmıştır.

Ne var ki, Kartacalı kumandan, bu bozguna rağmen bırakmayacaktır mücadeleyi. Yunan’ı ve Doğu Helenizm’ini Roma’ya karşı ayaklandırma

niyetinden caymaksızın Suriye’ye kaçarak kral III. Antiochus’a sığınacaktır. Oradan diplomasisinin ağlarını bütün Akdeniz havzasına yayan Hannibal, dolaylı ya da dolaysız şekilde, Roma’ya karşı yöneltilen bütün sonraki savaşların çıkış noktası olacaktır.

Hannibal’in Roma’yı Kuşatma Tasarısı

Makedonya ile yapmış olduğu ittifakın iflası, Hannibal’in amaçlarından vazgeçmesi için yeterli değildi: Can düşmanı bellediği “Batılı barbar”a karşı, eskisinden daha geniş ve daha tehlikeli bir koalisyon, bu sefer Kartaca ile Makedonya’nın yanı sıra Suriye’yi de içine alacak bir ortak cephe kurmayı tasarlıyordu Kartacalı kumandan. Ama bu tasarı, daha da muhteşem bir planın sadece bir parçasıydı: Aslında Ligürleri, Etrüskleri ve Galyalıları da ayaklandırarak, birdenbire Roma kapılarına dayanmak istiyordu. Şöyle sonuçlandırıyordu düşüncesini: “Bu plan başarı kazandığı takdirde, Asya ve Avrupa’nın tüm güçleri el ele verip Roma’nın karşısına dikilmiş olacaktır. Roma bugünkü kudretini askerî gücünden değil, hasımlarını parçalayıp birbirine düşürme marifetinden alıyor.” Tasarlanışındaki cüret ve görüş enginliği bakımından o çağ için eşi bulunmaz bir kapsama erişen bu plan, gerçekleşmeyecektir.Çünkü yeterli bir deniz kuvvetinden yoksun olan Antiochus, çatışmalı bulunduğu Rodos Cumhuriyeti’nin kendisini arkadan vurmasından korkuyordu; üstelik de tutkulu bir adamdı ve Hannibal’i kıskanmaktaydı. Dolayısıyla, bu planın uygulanmasını elinden geldiğince erteleme yolunu seçti. Buna karşılık, Yunan kentlerinin öteden beri bilinen özgürlük sevdasına ve Roma’nın vasiliği altında yaşamaktan er geç bıkacaklarına güvenerek, Kartacalı kumandanın yıldırım harekâtı önerisini izlemektense, Yunan ülkesinde uzun bir yıpratma savaşını uygun gördü.

Roma, Antiochus’un bu yavaşlığından yararlanıp, diplomasisinin olanca gücünü bu üçlü koalisyonu çürütmeye yöneltecektir. Romalılar için en önemli nokta, kral Filippos’u bu koalisyondan koparmaktır. Dolayısıyla da, Makedonya’nın başkenti Pella’ya, genç soylu Tiberius Sempronius Gracchus yönetiminde bir elçilik kurulunu hemen yollayacaklardır. Gracchus, büyük yetenekleri sayesinde görevini başarıyla sürdürmüş ve çok geçmeden kralın sevgisini ve yakın dostluğunu kazanmıştır. Ve bir gece

sarayda verilen bir şölen sırasında Filippos'un keyifli halinden yararlanıp, kendisini bir önceki savaşta yarım yamalak desteklemiş olan Antiochus'a karşı Roma'ya yardım vaadini almıştır hükümdardan. Filippos sözünde duracak ve Roma birlikleri, Makedonya topraklarından rahatça geçerek Asya'ya yöneleceklerdir.

Müttefikinin ihaneti sonucunda, önce Yunan ülkesinde Termopilai'de (İ.Ö. 191), bir yıl sonra da Anadolu'da Magnesia'da (Manisa) Roma'ya yenik düşen Antiochus, barış istemek zorunda kalmıştır. Barış görüşmeleri, Suriye kralı ile Romalı kumandan Afrikalı Scipion arasında bitip tükenmek bilmeyen bir felsefe yarışması hâlinde geçecektir. Nitekim, Suriyeli elçiler, insan yazgısının "bizlere zayıflar karşısında ılımlı ve hoşgörüyle davranmamızı şart koşan değişkenliği" konusundaki derin düşüncelerini uzun uzun sıraladıktan sonra, sonuç olarak şunu söylemekteydiler: "İşlerin bugünkü durumunda, yapacak bir tek şey kalıyor bize: Hükümdarımızın yanılgılarını hangi fedakârlıkla onarabileceğimizi sorarak, siz Romalılardan barış ve af dilemek". (Titus Livius, Ab urbe condita libri, XXXVII, 45) Romalıların "iyi günlerde hiçbir zaman kibirlenmediklerini, kara günlerde de hiçbir zaman cesaretlerini yitirmediklerini" belirterek cevap veriyordu onlara Scipion ve bugünkü durumun bütün acılığına rağmen Antiochus'un antlaşmayı bir an önce imzalaması gerektiğini ekliyor ve sözlerini şöyle sonuçlandırıyordu: "Doruktan ortaya düşmek, ortadan aşağıya düşmekten daha güçtür krallar için."

En sonunda Suriye'deki Apameia kentinde imzalanacaktır antlaşma (İ.Ö. 188). Suriyeliler bu barışla, siyasal bağımsızlıklarını yitirmekte ve topraklarının bir kısmını Roma'nın müttefiklerine bırakmaktaydılar. Anadolu kentleri Roma'ya bağlanıyordu böylece. Ve Roma, Hannibal'i teslim alacaktı. Bu durum karşısında ülkesinden kaçan Kartacalı kumandan çok geçmeden intihar edecektir. Ne var ki, Hannibal'ın siyaset sahnesinden kayışı, Roma'yı dört bir yandan çevirme planının bir sonraki tarihsel dönemde de etkisini duyurmasına engel olmamıştır. Nitekim, Kartacalı kumandan tarafından başlatılan bu yangın, çok geçmeden, eskisinden daha da güçlü bir parlayışla yeniden canlanacaktır.

Roma Diplomasisinin Makedonya'ya Karşı Mücadelesi (İ.Ö. II. Yüzyıl)

Suriye savaşından birkaç yıl sonra, Romalılarla Makedonya’nın genç kralı Perseus arasında yeni bir çatışma başlayacaktır (İ.Ö.171-168). Dikkatlerini başka cephelere çevirmiş bulunan Romalılar için tam bir sürpriz olmuştur bu savaş. Ama Makedonyalılar, bu avantajlarından yararlanamayacak ve özellikle diplomatik alandaki başarısızlıkları sonucunda yenileceklerdir. Söz konusu başarısızlıkların ilkine Ahaya’da uğramıştır Perseus.

O çağda Yunan ülkesinin en güçlü devleti olan Ahaya konfederasyonunun başında Korint kenti bulunmaktaydı. Bu devleti kendine bağlamak isteyen Perseus, Konfederasyon Meclisi’ne bir mektup yazarak, iki ülke arasında bir ittifak önerisinde bulundu. Karşılık olarak Ahaya kentlerine, kendi ülkesine sığınmış bulunan isyancı köleleri geri vermeye hazır olduğunu bildirmekteydi. Roma diplomasisi, ustaca bir manevrayla bu girişimi engelleyecektir. Konfederasyon Meclisinde ateşli tartışmalara yol açmıştı Perseus’un mesajı; ve çoğunluk, onun tarafını tutar gözükmekteydi. Ne var ki, Roma yanlısı Ahayalı Arhontların son dakikadaki basit ama zekice bir buluşu, Makedonya kralının planlarını altüst edecektir. Arhontlar, şu soruyu yöneltmişti meclise: “Eksiksiz bir elçiler heyetinin bile yetersiz kalacağı bir sorunu kısacık bir mektupla çözmeye kalkışarak, Ahaya halkına hakaret etmiş olmuyor mu Perseus?” İşte bu soru, meclisin kararını ertelemesine yetecekti. Perseus’un birkaç gün sonra yolladığı eksiksiz elçiler kurulu ise, Romalıların hoşnutsuzluğundan korkan Ahayalılar tarafından kabul edilmedi bile. Makedonya kralı, diplomatik alanda ilk başarısızlığı böylece tatmış oluyordu.

Makedonya kralı ile Bergama kralı arasında Hellespont ve Anadolu kıyıları yüzünden çıkan anlaşmazlık da, Romalılar tarafından aynı ustalıkla kullanılacaktır. Makedonyalıların bu topraklara el atmasından korkan Bergama kralı Eumenês, Roma’nın arabuluculuk yapmasını istemiş ve doğrudan doğruya Roma’ya giderek yaptığı bu öneri çoşkunlukla karşılanmıştır. Nitekim, olağanüstü bir toplantıda Eumenês’in, Perseus’un askerî hazırlıkları konusundaki, açıklamalarını dinleyen senatörler, kendisini “Roma halkının en iyi dostu” ilan edecek ve Bergama ile bir ittifak kuracaklardır.

Bergama kralının bu ihanetine öfkelenen Perseus, kiralık katiller aracılığıyla onu ortadan kaldırmak istemiştir. Eumenês’e, Roma dönüşü hac ziyareti için Delfoi’ye uğraması fırsat bilinerek, bir tuzak kurulacaktır: Kral,

tapınağa giden dar bir boğazdan geçtiği sırada, bir kayanın tepesinden iki kocaman taş yuvarlanmıştır üzerine. Ama Eumenês, bu tuzaktan şans eseri yaralı olarak kurtulup ülkesine dönecektir. Perseus'un girişimi, küçük Bergama krallığı ile olan diplomatik ilişkilerinin yıkılmasıyla sonuçlanacaktır. Nitekim daha sonra Roma ile Makedonya arasında çıkan savaşta Romalılar safında çarpışan Bergama kralı, müttefiklerine çok büyük yardımlarda bulunmuştur.

Makedonya Kralı ile Roma Elçisi Martius Arasındaki Görüşme

Bergama ile diplomatik ilişkilerini kesmekle, Roma'nın gözünde ciddi bir hasım olmaktan çıkmış değildi Perseus. Öyle ki, Romalılar daha bir süre bu hükümdarla açıktan açığa savaşmaya cesaret edemiyorlardı. Aslında iki ülke arasında kesin bir savaş, kaçınılmaz hale gelmişti. Ama Roma, daha iyi hazırlanabilmek için, bu savaşın tarihini elinden geldiğince ertelemek istemekteydi. Bu durumu gereğince değerlendiremeyen Perseus, başarılı bir saldırı için elverişli zamanı kaçırmış ve elindeki avantajı cömertçe harcamıştır. Çünkü Makedonya kralı, anlaşmazlık konusu olan sorunları barışçı yoldan çözebileceğine inanmaktaydı. Nitekim bu amaçla, Roma elçisi Quintius Martius Philippus'la görüşmelere girmek istemiş ve iki devlet adamının Tesalya'daki Penios Irmağı kıyısında buluşmaları kararlaştırılmıştır.

Bu karşılaşmanın ayrıntılarıyla anlatılması, eski Roma'da diplomatik pazarlıklara eşlik eden formalitelerin çokluğu ve usullerin karmaşıklığı hakkında belirgin bir fikir vermek bakımından uygun olacaktır: Makedonya kralı ile Roma temsilcisi, saptanmış olan yere, yine önceden saptanmış olan tarihte, maiyetleriyle birlikte gelmişlerdir. Karşılaşma haberi büyük bir seyirci topluluğu çekmişti oraya: Bütün komşu bölgelerden kadınlı, erkekli, genç, ihtiyar, yığın hâlinde insanlar geliyordu. Görüşmeler, öncelik hakkı üzerine bir tartışmayla başlamıştır. Şudur sorun: Taraflardan hangisinin ve yanında kaç kişi ile ırmağı aşıp karşı kıyıya geçmesi gerekmektedir? Mekadonyalılar, Perseus'un bir kral olduğunu ve krallığın yüce değerini onurlandırmak gerektiğini ileri sürmektedirler; Romalılarsa, bir halkı temsil ettiklerini hatırlatarak, koskoca bir halkın bir kraldan daima üstün tutulması

gerektiğini iddia etmektedirler. Martius, bir şaka ile sonuca bağlayacaktır bu sorunu: “Oğul, babanın ayağına gitsin...” diyecektir ve Martius’un soy ismi, Perseus’un babasınınki gibi, Filippos’tur. İkinci sorundaki tartışmayı da Martius kazanacaktır: Perseus, yanında bütün maiyeti ile geçmek istemektedir karşı kıyıya; Romalılarsa, krala sadece üç kişinin eşlik edebileceğini ileri sürmektedirler. Sonunda kral bütün maiyetiyle karşıya geçmiş ama görüşmeler sırasında bir ihanete uğrama olasılığına karşılık, adamlarından bir kısmını Romalılara rehine vermiştir. İlk bakışta önemsiz gözüken bu ayrıntılar, aslında büyük bir anlam taşımaktadır: Çünkü burada söz konusu olan, Makedonya kralının Roma elçileriyle yaptığı görüşmenin “eşit koşullar” içinde geçmediğinin bütün halka ve müttefiklere ispatlanmasıdır. Perseus ile Martius, iki düşman gibi değil, iki dost gibi karşılıklı selamlaştıktan sonra, kendileri için önceden hazırlanmış olan yerlere oturmuş ve görüşmelere başlamışlardır. Sorulu cevaplı bir konuşma şekline bürünen bu görüşmelerde inisiyatif daima Roma elçisinde kalacaktır. Gerçekten de, bir çeşit savcı rolündedir Martius ve art arda suçlamalar yöneltmektedir: “Roma’nın müttefiki Abupel’i ülkenden kovan sensin; Arcitavius’un katillerine sığınma hakkı tanıyan sensin; antlaşmaları çiğneyip, Tesalya’ya savaş açan yine sensin.” Bunlar ve bunlar gibi daha bir dizi suçlama karşısında Perseus, ayrıntılı cevaplar vermeye koyulacak; ve bütün açıklamalarını şöyle bağlayacaktır: “Onarılmayacak cinsinden hiçbir şey yapmış değilim; dolayısıyla da bugün bana karşı bir öç alma savaşı açmak, haksızlık olacaktır.”

Kralın cevaplarını, yaptığı açıklamaları mantıklı buluyormuşçasına büyük bir dikkatle dinledikten sonra Martius, Makedonya’nın bir barış antlaşması imzalamak için Roma’ya elçiler göndermesini önerecek ve bu öneri Perseus tarafından kabul edilecektir. Romalı elçi, amacına ulaşmış oluyordu böylece; çünkü “savaşa hiçbir şekilde hazırlıklı olmayan Roma’nın her şeyden önce zaman kazanmaya ihtiyacı olduğunu herkesten iyi biliyordu”. Hükümdarın saflığından yararlanarak, ülkesine önemli bir yarar sağlamış oluyordu elçi. Nitekim Roma’ya döndüklerinde, Martius’la yardımcısı Attilius, diplomatik başarıyla övünürken, “yalancı bir barış umudu yaratarak Perseus’u tongaya getirdiklerini” belirtmeyi de unutmayacaklardı.

İ.Ö. 168 yılında, Pidna’da, Makedonya kralı kesin bir yenilgiye uğratılacaktır. Büyük ölçüde Perseus’un diplomatik hatalarının sonucu olan bu bozgun, Makedonya’nın bağımsızlığına son vermiş ve ülkeyi Roma’nın

bir ili haline getirmiştir. Savaşın kazanılmasında Roma dostu Bergama kralı Eumenês'in süvari birlikleri belirleyici bir rol oynamışlardı. Bu da, Romalıların, yabancı topraklarda kendi kuvvetlerinden çok müttefiklerinin kuvvetlerini kullanmaya ne kadar önem verdiklerini göstermektedir. Gerçekten de, bu bitip tükenmek bilmez savaşlar döneminde eski Yunan, Romalılar tarafından çeşitli askerî taktiklerin hep başkalarının sırtından denendiği, bir çeşit "yazboz tahtası" durumundadır.

Mısır'da ve Ahaya'da Romalıların Diplomatik Zaferi (İ.Ö. II. Yüzyıl)

İ.Ö. aynı 168 yılında, Roma'nın, Suriye kralı III. Antiochus'ün oğlu IV. Antiochus'ün karşısında, bir başka büyük diplomatik zafer daha kazandığını görülecektir. Uluslararası durumun elverişli oluşundan yararlanan IV. Antiochus, Mısır'ın iç işlerine el atmış ve bu ülkenin büyük bir kısmını da işgal etmişti. Daha sonra Mısır kralı Ptolemaios'la yapılan barış görüşmelerinde Suriye, işgal ettiği yerlerin kendisine bırakılmasını talep edecek; ama bu koşulu onur kırıcı bulan Mısır elçilerinin direnmesi üzerine barış yapılamayacaktı. Çok geçmeden de kral Antiochus, ordusunun başında, Mısır'ın başkenti İskenderiye'ye doğru hareket etmiştir. Ne var ki, kralın karşısına, Mısır ordusu yerine, birdenbire Roma elçileri dikilmiştir yarı yolda. Böylece suçüstü yakalanan Antiochus, şaşkınlık ve utanç içinde Roma elçilerini selamlamış ve heyet başkanı Popilius'a elini uzatmıştır. Popilius tokalaşmayı açıkça reddederek krala bir tablet uzatacak ve Senato'nun orada yazılı bulunan kararını okumasını söyleyecektir. Antiochus'tan, "Mısır'daki kuvvetlerini derhâl geri çekmesini" istemektedir Senato. Emri okuyan kral, cevap vermeden önce danışmanlarıyla görüşmek için izin isteyince, sert karakterli bir insan olan Popilius, elindeki asa ile yere kralı çepeçevre kuşatan bir çember çizerek, şöyle demiştir: "Senato'ya götüreceğim kesin cevabını vermeden önce bu dairenin içinden çıkamazsın." Bu umulmadık davranış, Antiochus'un son direncini de kıracak ve kral, çaresizlik içinde boyun eğecektir: "Senato'nun isteğine uyacağımı söyle." Ancak bu cevap üzerinedir ki Roma halkının bir dostu ve müttefiki olarak krala elini uzatmıştır Popilius.

Ertesi gün Romalı elçiler, Mısır tahtının iki kardeş rakibi VI. Ptolemaios ile VII. Ptolemaios'u barıştırdıktan sonra Roma'ya dönmüşlerdir. Ve Mısır, donanması ve ordusu Suriye kuvvetleri tarafından perişan edildiği halde, VI. Ptolemaios'un yönetiminde bağımsız bir devlet olarak kalacaktır. Ne var ki, Roma'ya borçlu olunan bu bağımsızlık elbette uzun sürmeyecek ve sonunda Mısır, bir Roma eyaleti olacaktır. Hem de hiç kan akıtılmaksızın! Eski tarihçiler bu olayı, Roma'nın en büyük diplomatik zaferi olarak nitelemişlerdir.

Makedonya'ya baş eğdirdikten sonra Roma, eski Yunan'da bağımsızlığı koruyan Ahaya konfederasyonuna yöneltecektir tüm çabasını. Bu mücadele, iç ve dış çatışmalar öylesine karmaşıktır ki, alabildiğine uzun sürecek ve büyük bir dikkat gerektirecektir. Birliğin içindeki toplumsal karşıtlıklardan yararlanan Romalılar, Ahayalı oligarklara dayanarak, büyük bir kısmı özgür ya da azatlı zanaatçılardan oluşan demokratik unsurlara yöneltmişlerdir saldırılarını. Böylece bu devleti içinden çözüp parçalayarak zayıflatacak ve askerî zaferlerini kolaylaştıracaklardır.

Romalı Diplomatlar Korint Meclisi'nde (İ.Ö. 147)

Roma'ya öteden beri gözlediği çatışma fırsatını veren şey, Ahaya birliğinin Sparta ile sürekli çekişme hâli olmuştur. Nitekim Ahayalılar, konfedarasyona katılmayı yine reddeden Sparta'ya karşı savaş açınca, Spartalılar Roma'nın hakemliğine başvurmuşlardır. Ve İ.Ö. 147 yılında, Roma elçisi Aurelius Orestus, Ahaya birliğinin başkenti olan Korint'e gelecektir. Elçinin görevi, Sparta'yı destekleyerek Ahayalıların bu devlete olan öfkesini yatıştırmaktır. Gelgelelim Aurelius, amacına tamamıyla ters düşen sonuçlar elde edecektir. Birlik Meclisi'nin toplantıda olduğu bir sırada kente ulaşmıştır elçi; ve bu mecliste demokratlar egemendir. Ama Aurelius Orestus, hiçbir nabız yoklaması yapma gereğini duymadan, Senato'nun kararını bir tellal aracılığıyla ilan ettirecektir. Şudur karar: Başta Korint olmak üzere Sparta, Argos ve Orkhomenos gibi Aka soyundan olmayan kentler, birlikten çıkarılacaklardır. Aslında bu karar Ahaya birliğini ikinci sınıf bir devlet durumuna düşürmekteydi.

Senato'nun bu "kentleri özgürleştirme" kararını öğrenen Meclis üyeleri büyük bir öfkeye kapılmış ve kararı protesto etmek amacıyla toplantıyı terk

etmişlerdir. Çok geçmeden kentte karışıklıklar çıkacak ve demokratlar, Spartalılara saldırıp evlerini taşlamaya ve yıkmaya girişeceklerdir. Korint'ten kaçarcasına ayrılmak zorunda kalan Orestus, yurduna döndüğünde, Roma elçilerinin hakarete uğradıklarını bildirmiştir Senato'ya. Bu konuda açılan görüşmeler sonucunda, Yunan'a yeni bir elçiler kurulu yollanması kararlaştırılmıştır. Anlaşmazlıkları kışkırtmaya düşmeksizin diplomatik yoldan çözme görevini alan bu yeni kurulun başında, zeki ve ihtiyatlı bir adam olarak tanınan Sextus Julius Caesar bulunmaktadır. Bilinçli bir şekilde yapacaktır görevini Sextus: Meclis önünde "kapsamlı ve hoşnutluk yaratıcı" bir söylev vermiş, kendisinden önceki Roma elçilerine yapılan hakarete uzaktan bir imada bulunarak Ahayalıları "kötü niyetli danışmanları" dinlememeleri gerektiğine inandırmış ve Roma ile müttefiki Sparta'ya karşı düşmanca davranışlardan artık vazgeçilmesini istemiştir. Meclisin Roma'ya sempati besleyen küçük bir kısmının bu konuşmayı kesin bir onaylama havası içinde dinlemesine karşılık, hatibin tehdit edasından uzak, yapıcı tutumuna nasıl itiraz edebileceğini bir türlü kestiremeyip şaşıran büyük çoğunluk tehlikeli bir sessizlik içine gömülecektir. Demokrat unsurların önderleri, Diejus, Kritolus ve "birliğin öbür uğursuzları" söz almışlardır daha sonra. Meclisten o an için hiçbir karara varılmamasını, dört ay sonra yeni bir genel oturum yapılmasını ve bu arada kendi durumlarını açıklamak üzere Roma'ya bir elçiler kurulu yollanmasını isteyecektir bu sözcüler; ve önerileri kabul edilecektir. Böylece Sextus da umduğu başarıyı elde etmeksizin Roma'ya dönecektir. Onun hemen ardından Ahaya elçileri de Roma'ya ulaşmışlardır.

Sextus'un ayrılışından az sonra, gerçek bir devrim patlayacaktı Yunan'da. Demokrat önderler Roma'ya karşı şiddetli bir saldırıya girişecekler; ve çeşitli kentlerde toplanan halk meclislerinde yaptıkları konuşmalarda, Roma diplomasisinin gerçek amaçlarını ortaya sereceklerdir: Roma elçilerinin gönül alıcı söylevleri, demektedir bu önderler, salt bir ikiyüzlülük gösterisinden başka bir şey değildir: Romalılar şu anda hem Kartaca, hem de Galya ile savaş halindedirler ve art arda bir dizi yenilgiye uğramaktadırlar; dolayısıyla da Doğu sınırlarında barışa ihtiyaçları vardır. Batıdaki savaşları sona erer ermez Ahayalılara ve Spartalılara dönerek hesaplaşmaya girişeceklerdir. Tıpkı Makedonya'ya yapmış oldukları gibi... Ahayalı demokrat önderler, Roma'ya karşı yürüttükleri bu amansız

propagandanın yanı sıra, kendi ülkelerindeki egemen zenginlere de saldırmaktaydılar: Bu yolda bir dizi etkili tedbir de almış; örneğin toprakları bölüşmüş, borçları silmiş, köleleri azat etmiş bulunuyorlardı.

Ahayalıların Yenilgisi

Grejus Papirius'un başkanlığında yeni bir elçilik heyeti İ.Ö. 146 yılının baharında Korint'e ulaştığında, Yunan'daki durum işte böyleydi. Özellikle zanaatçılardan oluşan kalabalık bir meclisin önünde konuştu Papirius. Bu arada belirtelim ki o çağda Korint, Akdeniz havzasının en büyük sahil merkezlerinden biriydi ve nüfusunun büyük kısmını azatlılarla köleler meydana getirmekteydi. Tarihçi Timaios'un anlattığına göre o çağda Korint'teki kölelerin sayısı dört yüz bini aşkındı. Meclisin toplumsal kompozisyonu bu olduğuna göre, Papirius'un elde edebileceği sonuç da önceden belliydi. Nitekim Romalı elçiyi konuşmasının sonuna kadar dinlemek sabrını bile göstermemiştir meclis. Elçinin üstün diplomat yetenekleri ve güzel konuşma sanatı, dört bir yandan yağan takılmaları, yuhaları ve hakaretleri önleyemeyecektir. Ve Roma'lılar, kenti çarçabuk terk etmek zorunda kalacaklardır. Tarihçi Polubios şöyle yazıyor: "Korint halkı o gün aklını kaybetmişti sanki." Bu olay üzerine iki taraf da büyük bir hızla savaş hazırlığına girişmişlerdir. Ahaya birliği'nin o dönemdeki hükûmet başkanı ve başkumandanı (*"strategos"*u) olan Mioesius, bitip tükenmek bilmeyen bir enerjiyle ülkenin tüm güçlerini harekete geçirecek, genel seferberlik ilan edecek, zenginlere yüksek vergiler bindirecek, köleleri azat edecek ve böylece demokratik kökenli büyük bir ordu kuracaktır. Ne var ki, birliğin genel konumu sağlam değildi: Direnme gücü tükenmekteydi yurttaşların ve büyük çaptaki köle gücü sonucunda üretim felce uğramış bulunuyordu. Halk yığınlarının morali iyice bozuktu; kaygı ve güvensizlik yüreklerde pusu kurmuştu âdeta. Roma yanlısı Ahayalı oligarklar, bu genel hoşnuzsuzluğu körüklemekte kusur etmeyeceklerdir. Kendi açılarından haksız da sayılmazlardı: Romalılar birer kurtarıcıdır onlar için; nitekim Roma ordusunu, sevinç çığlıkları ve ellerinde zeytin dallarıyla karşılamışlardır. Korint kıstağı[13] yakınındaki Leukopetra'da yapılan savaşı Romalılar kazanacak; ve bir kısmı esir alınıp bir kısmı yok edilen Ahaya ordusu bozgun hâlinde dağılacaktır. İ.Ö. aynı 146 yılı içinde Roma'lılar,

Kartaca kentini ele geçirerek Üçüncü Kartaca Savaşını da başarıyla sonuçlandırmışlardır.

Kartaca'nın ve Korint'in ele geçirilişi, Roma fetihlerinin birinci ve en güç dönemini sona erdirmektedir. Böylelikle, İ.Ö. II. yüzyıldan itibaren Roma, tüm Akdeniz havzasını kapsayan bir evrensel imparatorluğun başkenti haline gelmekte ve deniz ticareti ile beslenen bir tefecilik merkezine dönüşmektedir. Bunun yanı sıra, kölecilik sisteminin de başkenti olacaktır Roma ve devletin siyasal organizasyonu da bu yönde bir evrime uğrayacaktır.

Julius Caesar'ın Galya Diplomasisi (İ.Ö. 58-51)

Roma diplomasisinin en parlak dönemi, hiç şüphe yok ki, Akdeniz'in çeşitli bölgelerini birleştirme çabasına yöneldiği dönemdir. O çağın Akdeniz dünyasında toplanan yüksek uygarlık temsilcisi devletleri birer birer dize getirdikten sonra Roma, imparatorluğun sınırlarında yaşayan daha az uygar ülkeler ve halklar üzerine yaymaya girişecektir egemenliğini. Nitekim, İ.Ö. II. ve I. yüzyıllar boyunca Anadolu, Suriye, Galya, Germania ve Britanya'nın art arda Roma siyasal egemenliği altına girdiklerine tanıklık ediyoruz. Bu fetih tutkusu, Roma diplomasisi tarafından oynanan rolün önemini ve kapsamını daha da artıracaktır. Roma elçisinin arkasında artık, kudreti bütün hasımlarının toplam kuvvetini aşan, bir imparatorluk bulunmaktadır. Bu yeni durum, diplomatik metotların da basitleşmesi sonucunu yaratacaktır zorunlu olarak. İşte bu dönemin en parlak temsilcilerinden biri, Jül Sezar (Julius Caius Caesar) olacaktır.

Üstün diplomat yeteneklerini, İ.Ö. 58-51 yıllarını kapsayan Galya seferi sırasında büyük bir başarıyla ortaya koyacaktır bu devlet adamı.

O çağda Galya, derin bir iç bunalım geçirmektedir. Ülkenin ilkel komün hayatına dayanan yapısı, bir devlet organizasyonuna dönüşme eğilimindedir: Aşiretler arasındaki eski düşmanlıklara, çeşitli sınıflar arasında doğan yeni toplumsal çelişkiler de eklenmektedir şimdi. Bütün bu zorlukları kendi öz çıkarları doğrultusunda ustalıkla kullanan Sezar, bir genel konferans toplamayı başaracaktır. Tüm Galya aşiretlerini bir araya getiren bir çeşit diplomatik bir kongredir bu konferans ve "Romalı dost"u, başkan seçecektir. Sadece diplomatik bir manevrayla bütün Galyalıların

çıkarlarının savunucusu durumuna gelen Sezar için, ülkeyi toptan ele geçirmek elbette kolaylaşacaktı. Galyalı kabile başkanları tarafından hakem ve koruyucu seçilen Sezar, böylece ülkenin bütün ihtiyaçlarını, eksiklerini, şikâyetlerini, karşılıklı ihbarlar sayesinde ilk elden öğrenme fırsatını buluyordu. Galyalıların bütün iç işlerinden haberli olduğu için de kendi diplomatik ve askerî girişimlerini yanılgıya düşmeksizin yürütebilecekti.

Diplomatik başarılarında, Sezar'ın kişisel vasıflarının da önemli payı vardır: Çelik karakterli ama cana yakın, hâlden anlar, zeki, cömert, sade, geniş görüşlü ve karmaşık durumlarda şaşkınlığa kapılmayan bir adam olarak, her sınıftan, her yaştan ve her ulustan kendisini tanımak fırsatını bulanların kolayca sevgisini kazanabilmiştir. Gerek devletin ihtiyaçları, gerekse kendi özel çıkarları açısından daima yararcı bir politika izleyecektir Jül Sezar: Nitekim, İ.Ö. 52 yılının sonlarında, hasımlarını bölüp taraftarlarını yaklaştırıp birleştirerek, tüm Galya boylarını tamamen Roma'ya bağımlı kılmış bulunmaktaydı. Böylece Roma İmparatorluğu, Batı Avrupa'nın en zengin ülkelerinden birini kazanmış olacaktır.

Sezar'ın evlatlığı olan Octavianus Augustus da, birinci imparator *(princeps)* sıfatıyla, Galya'da, Germania'da, Britanya'da ve özellikle Doğu ülkelerinde bu politikayı sürdürecektir. Oktav'la (Octavianus Augustus) birlikte, Roma'nın, İ.S. I.-V. yüzyılları kapsayan imparatorluk dönemi başlamaktadır.

3. İMPARATORLUK DÖNEMİNDE DİPLOMASİNİN ORGANİZASYONU

Roma'nın Kartaca'ya ve Yunan devletlerine karşı sürdürdüğü uzun mücadele, devlet gücünün merkezîleşmesini sağlayarak imparatorluğun kuruluşunu kolaylaştıracaktı. Bu arada, cumhuriyet dönemindeki ilkel organizasyonun yerini yavaş yavaş kançılaryalıklar[14] alacak ve bütün iktidar imparatorun eline geçecektir. İmparatorlar, doğrudan doğruya kendilerine bağlı olan görevliler, temsilciler ve elçiler aracılığıyla yönetmiştir ülkeyi. Senato yine vardır ve çalışmaktadır; ama cumhuriyet

dönemindeki yönetici organ olmaktan çıkmış, yürütücü bir organ ya da devlet konseyi hâline girmiştir.

Dışişlerinin ve diplomasinin yönetimi de buna uygun şekilde değişikliğe uğrayacak ve savaş ilanı, barış imzalanması, elçilerin kabulü ve seçilip yollanması, vb. gibi tüm dış işler imparatora bağlanacaktır. Özel bir bakanlığın görev alanı olmuştur diplomasi; bu arada cumhuriyet dönemindeki demokratik karakterini de yitirmiştir. Öte yandan, elçilerin durumu da değişmiştir: artık seçilmeyecek, bütün öbür görevliler gibi imparator tarafından atanacaktır elçiler ve faaliyetleri konusunda, sadece imparatora hesap vereceklerdir.

Bu arada cumhuriyet dönemine karakterini veren açıklık ilkesi de kaldırılmış ve elçiler artık, Senato'daki açık oturumlar aracılığıyla bütün halka değil, kapalı oturumlarda sadece imparatora bilgi vermeye başlamışlardır.

Yabancı elçileri ilgilendiren genel hukuk kuralları ise, cumhuriyet dönemindeki gibi kalacaktır. Düşman bir devleti temsil eden elçilerin bile dokunulmazlıkları vardır ve elçilerin hak ve ayrıcalıklarına el atma, devletler hukukunun çiğnenmesi anlamına gelmektedir. Hukuk yazarı Pomponius, şunları belirtiyor bu konuda: "Düşman bir ülkenin elçisine zarar vermek demek, halkların hukukunu çiğnemek demektir; çünkü halkların elçileri, kutsal kişiler olarak *(sauci habent legati)* kabul edilir."

Roma'nın öbür devletler, müttefik krallıklar, kentler ve topluluklarla ilişkilerine ve elçiliklerin organizasyonu ve aktivitesiyle ilgili sorunlarına ilişkin belgeler, diplomasiye imparatorluk döneminde de büyük önem verildiğini ortaya koymaktadır.

Roma'nın Doğu Politikası (I. Yüzyıl)

Roma'ya komşu Doğu devletleri arasında en güçlüsü, Ahaimenes oğullarının kurduğu, eski Pers İmparatorluğunun yerini almış olan, Part İmparatorluğuydu. Romalılarla Partların birçok noktada çatışan çıkarları, iki devleti sık sık savaşmak zorunda bırakacak; ama bütün bu mücadelelere rağmen tarafların hiçbiri kesin bir üstünlük elde edemeyecektir. Dolayısıyla da, çatışmalara bir çözüm bulmak üzere, her seferinde diplomatik yollara başvurma zorunluluğu doğmuştur. Her iki devletin ekonomik ihtiyaçları,

her şeyden önce, iyi komşuluk ilişkilerini gerekli kılıyordu. Doğu'yu Batı'ya bağlayan ve iki imparatorluğun ortak sınırlarından geçen kervan yollarının güvenlik altına alınması, Romalılara olduğu kadar Partlara da büyük gelir kaynakları sağlamaktaydı. Üstelik Roma'nın Suriye, Part İmparatorluğu'nun Mezopotamya gibi önemli sınır illerinin refahı da yine bu güvenliğin kuruluşuna bağlı bulunuyordu. Fırat Irmağı, iki devletin sınırı durumundaydı. Daha önce, Crassus ve Antonius'un ordularını yenmiştir Partlar. Yeni dönemde iyi niyetlerini ispatlamak için, o savaşta ele geçirmiş oldukları Kartal armalı Roma sancaklarıyla esirleri Oktav'a geri verdiler. Buna karşılık olarak Augustus da, Part tahtına göz diken Tiridat'ın yardım ve destek isteğini reddedecektir.

Part hükümdarının bu dostça davranışı, Roma'da kamuoyunu öylesine derinden etkilemiştir ki, Ankara tapınağındaki siyasal vasiyetnamesinde Augustus, bu hareketi, büyük ve önemli bir olay olarak anacaktır. Roma diplomasisinin Doğu'daki başarıları bununla bitmemiştir. Çünkü az sonra Part hükümdarı tahtından korktuğu için Roma imparatoru ile ittifak kuracak ve kendisine karşı bir hükûmet darbesi hazırlandığı sezgisine kapılınca, çocuklarını Roma'ya yollayıp Oktav'ın koruması altına bırakacaktır. Böylece Roma diplomasisinin dosyasına yeni bir zafer ekleniyor ve Augustus, haklı olarak, "Doğuda barışçı yoldan, silah gücüyle kazandığından, çok daha fazla başarı kazandığını" söyleyebiliyordu. Augustus'un ardından imparator olan Tiberius da aynı usta politikayı güdecektir. Bununla birlikte, daha Augustus'un ilk imparatorluk yıllarında dahi Fırat kıyılarında çatışma kopacağını haber veren belirtiler görülmekteydi. Bu çatışmanın kaynağı, iki imparatorluk arasında tampon devlet durumunda olan Ermenistan'dır (Armenia).

İmparatorluk dönemi boyunca Roma dış siyasetinin çözmek zorunda kaldığı en karmaşık sorunlardan biri, Ermeni sorunu olmuştur. Önemli stratejik konumu ve manevi açıdan Roma'ya bağlılığı ile Ermanistan, Mezopotamya, Babil ve Part İmparatorluğunun bütün satraplıkları için sürekli bir tehlike meydana getirmiştir. Ama etki güçlerinin artması sonucu Karadeniz'e açılma olanağı bulmuş ve Kafkasların İberya ve Albanya bölgelerinde üstünlük kurmuş olan Partlar da, ülkelerini Anadolu'nın Batı kesimlerine bağlayan, bütün ulaşım yollarını ele geçirmek ve Romalıların eski düşmanları Sarmatlar ve İskitlerle ittifak kurabilmek durumundaydılar.

Ermeni devletinin içinde de sürekli çekişen iki taraf vardı: Aristokratik klanların çoğu, Part davasını benimsemişti; azınlık ise, Roma'ya bağlıydı. Augustus ile Tiberius'un saltanat dönemlerinde Roma zaafı galebe çalacak ve Ermenistan bir Roma eyaleti haline gelecektir.

Doğu'daki Roma diplomasisi böylece doruk noktasına erişmiş bulunmaktadır. İmparator Augustus'un ünü, dünyanın bütün bu büyük kesiminde yaygınlaşmıştır artık. Nitekim Ankara yazıtları, imparatorun Çin'le dahi ilişki kurduğunu ve Roma'ya Part, Hindu ve İskit elçilerinin geldiğini söylemektedir.

Ermeni Sorunu Üzerinde Anlaşma (İ.S. 66)

Tiberius'tan sonraki imparatorlar döneminde, Roma'nın Doğu'daki nüfuzu azalmaya başlarken Partlar güç kazanmıştır. Neron (Nero) devrinde iki devlet, Ermeni tahtına Part hükümdarı I. Vologez'in kardeşi olan Tiridat'ın getirilmesi konusunda anlaşacaklardır. Yalnız Roma, tahta geçecek olan hükümdara Neron tarafından taç giydirilmesini şart koşmuştu.

Her iki tarafın da sırayla zaferler kazanıp yenilgilere uğradığı sayısız çatışmalardan sonra uzlaşmaya iki başkent arasında âdeta günü gününe mekik dokuyan elçilerin büyük çabalarından sonra varılabilmiştir. Vologez ile Neron'un, Doğu'daki Roma eyaletleri valisi ve büyük elçisi, Domitius Corbulo aracılığıyla mektuplaşmaları sonucunda antlaşma, 66 yılında imzalanmıştır. Vologez, mektubunda, Ermeni sorununa çözülmüş gözüyle baktığını bildirerek şöyle demektedir: "Halkların ve ülkelerin yazgısına egemen olan tanrılar, Ermenistan'ı, Romalıların şerefine gölge düşürmeksizin Partlara vermek yüceliğini gösterdiler." Son olayların, halkının askerî gücünü olduğu kadar kendi "şahane lütufkârlığını da" ispatladığını ekliyordu hükümdar: Nitekim savaşta yenik düşen Roma lejyonlarının, kumandanları Petus'la birlikte, sağ olarak iade edileceğini bildiriyor; buna karşılık da Romalıların Ermeni tahtına oturtmak istedikleri Tigran'ın bir hisara kapatılıp ömrünün sonuna kadar orada kalmasını istiyordu. Son olarak Vologez, Tiridat'ın zafer kazanmış bir kumandan olarak Roma imparatorunun eliyle hükümdarlık tacını giymek üzere Roma'ya gelmeye hazır olduğunu açıklıyordu.

Corbulo’nun cevabı, azametten yana, Part imparatorunun mektubundan hiç de aşağı kalır değildi: Partlarla Romalılar arasında, aslında savaşa sürükleyecek bir düşmanlık olmadığını söylüyordu Romalı komutan. Her iki devlet de yeterince güçlüdür, diyordu; Romalıların kazandığı başarıları Partlar yakından bilmektedirler. Ve bu durumun kibirliliğe yer bırakmadığını belirtiyordu Corbulo. Kendisine yakılıp yıkılmamış bir ülke bağışlanmasının Tiridat bakımından büyük bir avantaj olduğunu not ettikten sonra da Vologez’in Roma ile savaş yerine ittifak yaparak halkına çok daha yararlı olabileceğini eklemekteydi: Part İmparatorluğu’nun bugünkü durumunun, ülkedeki iç çekişmelerden ötürü ne kadar ciddi olduğunu bilmiyor değildi Romalılar; Part hükümdarının, egemenliği altında tuttuğu vahşi ve savaşçı halkların ikide bir ayaklanmaları sonucunda zor durumda kaldığını da biliyordu. Buna karşılık, Roma İmparatorluğu’nda her şeyin yolunda gittiğini ileri sürerek şöyle diyordu Corbulo: “Ülkelerimizi baştan başa kaplayan huzur ve barış havasını sadece bu savaş bulandırmıştır.”

Görüşmeler için saptanmış olan tarihte Corbulo, yanında kurmayları olduğu halde Tiridat’ın ordugâhına giderek saygı gösterisinde bulunacaktır. Böylelikle, Romalı komutan, Romalıların yeni hükümdarı aldatma ve ona tuzak kurma niyetleri olmadığını da belirtmek istemektedir. Nitekim Tiridat ile Corbulo, yirmişer atlıdan oluşan maiyetleriyle, önceden saptanan yerde karşılaşmışlardır. Önce kral, sonra da Romalı komutan atlarından inmişler ve birbirlerine sağ ellerini uzatmışlardır. Bunu izleyen söylevlerde, Corbulo, gösterdiği sağduyudan ötürü Tiridat’ı övmüş; savaştan vazgeçmekle daha adaletli ve daha güvenli bir yol seçmiş olduğunu belirtmiştir. Ermeni kralı da esirgemeyecektir övgü sözlerini: Kendi klanının yüceliğini kısaca belirttikten sonra, savaşta yenik düşmemiş olduğu halde Roma’ya giderek imparatorun şerefine şerefler katmaya hazır bulunduğunu bildirmiştir. Varılan ortak karara göre, Roma’ya ulaşınca Tiridat, krallık alametlerini imparatorun heykelinin ayaklarına bırakacak ve Neron’un elinden yeni krallık alametlerini alacaktı. Kralla komutan arasındaki bu görüşme, geleneksel kucaklaşmayla kapanmıştır.

Birkaç gün sonra düzenlenen bir askerî geçit resminde, her iki ordu da tüm ihtişamını ortaya dökmek fırsatını bulacaktır. Daha sonra da Tiridat, yanında karısı, çocukları ve kalabalık maiyeti olduğu halde, Roma ve Part birliklerinin eşliğinde dokuz ay sürecek bir yolculuğa çıkmış ve Çanakkale Boğazı’ndan geçerek Kuzey İtalya üzerinden Roma’ya gelmiştir. Partların

bağlı bulunduğu Mazda (Zerdüşt) dini, uzun deniz yolculuklarını yasakladığı için şereflerle karşılanmaktadır: Eyalet valileri onun adına özel törenler düzenlemekte ve onu, kılıcını kuşanmış olarak şölenlere kabul etmektedirler. Sözün kısası, uluslararası teşrifat kurallarının tüm gerekleri uygulanmaktadır.

İmparatorun elçileri, Kuzey İtalya'ya girişinde karşılamışlardır Tiridat'ı. Ve Ermeni hükümdarı, bu elçilerin eşliğinde ve bir imparatorluk arabasına binmiş olarak Napoli'ye kadar girecektir. Neron, konuğunu orada beklemektedir. Bu kentte kısa bir dinlenmeden sonra, taç giyme töreni için Roma'ya birlikte geleceklerdir kralla imparator. Baştan başa çiçeklerle süslenmiş olan başkent, o gece aydınlatılmış bulunuyordu. Halk sokakları çoktan doldurmuş ve töreni seyredebilme umuduyla meraklılar evlerin damlarına bile çıkmıştı. Askerî birlikler, yalın kılıç ve sancaklarını açmış olarak hazır beklemekteydi.

Ertesi sabah başlayan taç giyme töreninde Neron, beyaz zafer giysilerine bürünmüş olarak ve Senato üyeleri ile imparatorluk muhafız alayı tarafından çevrelenmiş bir hâlde, Forum'a gelerek şeref tribünündeki yerini aldı. Çok geçmeden de Tiridat, iki sıra askerin ortasından ilerleyip imparatora yaklaşacak ve ona biat edecektir. İmparatoru, evrenin efendisi ve tanrı Mitra'nın torunu olarak tanımlamıştır Tiridat. Bunun üzerine Neron da onu Ermeni kralı ilan ederek tacını giydirecektir. Daha sonra yeni hükümdar, halkın alkışları arasında Capitole'e giderek Jupiter sunağına defne dallarından yapılmış bir taç bırakacaktır. Tören, altın işlemeli değerli kumaşlarla süslenmiş Pompeus Tiyatrosu'nda yapılan bir gösteriyle bitmiştir. Ermeni devlet başkanı şerefine bir sanat sergisi de düzenlenmiş ve bu mutlu olayın anısına halka çeşitli armağanlar ve özel yiyecekler dağıtıldığı gibi bir de madalyon basılmıştır. Ayrıca Tiridat ve maiyeti, ülkelerine dönerken zengin armağanlar alacaklardır. Bundan böyle Neronia, "Neron kenti" adını alan Ermeni başkenti Artaksata'nın yeni baştan yapımı için de, Romalı ustalar yollanacaktır.

Roma ile Çin Arasındaki İlişkiler (İ.S. I. ve II. Yüzyıllar)

Ermenistan üzerindeki Roma protektorası[15] ve Part krallığıyla sürdürülen iyi komşuluk ilişkileri, Roma'yı Orta Asya devletlerine ve onlar aracılığıyla da Çin'e yaklaştıracaktı. I. yüzyılda böylece kurulan ticari ve diplomatik bağlantılar, "İpek Yolu" sayesinde büyük çapta kolaylaşmıştır. Suriye'den başlayan bu yol, Edes (bugünkü Urfa), Ragai (bugünkü Tahran) ve Fergana'dan geçerek Çin seddine uzanmaktaydı. Ve Roma ile Çin arasındaki diplomatik kurullar da bu kervan yolundan gidip gelmekteydiler. Çin tarihleri, 166 yılında, imparator Marcus Aurellius'un (Mark Orel) elçilerinin Çin'e geldiğini kaydetmektedir. Son incelemelere göre de Yunan-Roma sanatının Çin sanatı üzerindeki etkisi İlk Çağ'ın iki en büyük imparatorluğu arasındaki ilişkilerin sıklığını ve sürekliliğini göstermektedir.

Roma ile Sasaniler Arasındaki Antlaşmalar (İ.S. II.-VI. Yüzyıllar)

Ermeni kralının Roma'da taç giyme törenindeki bütün görkeme rağmen, 66 antlaşması, gerçekte Partların işine yaramıştır; çünkü Ermeni ülkesinin metbuu[16] durumundaydı Partlar. Zamanla Roma'nın etkisi daha da azalacaktır. Bu arada İran'da bir hükûmet darbesiyle yeni bir hanedan, Sasaniler geçmiştir iktidara. Ve Ahaimenes oğullarının, eski Pers İmparatorluğu'nun, büyük gücüne ülkeyi yeniden kavuşturma tutkusunu gütmekteydi bu savaşçı hanedan. O dönemden kalma siyasal belgeler ve tören tasvirlerinde gördüğümüz çeşitli formaliteler ve sorunların ele alınış şeklindeki şatafat, yeni Pers İmparatorluğu'nun kazandığı önemi ve Doğu törelerinin etki gücünü açıkça ortaya koyuyor. Petrus Magister adlı bir Roma elçisinin anıları, VI. yüzyılda Pers imparatoru I. Kisra ile yapılan bir antlaşma törenini tüm ayrıntılarıyla dile getirmektedir: Her iki taraftan, elçilerin dışında altışar tercüman katılmıştır bu görüşmelere ve antlaşmanın metni iki nüsha olarak kaleme alınmıştır. Pers harfleriyle eski Yunanca olarak yazılan birinci nüsha, Pers elçi başına; eski Yunan harfleriyle Persçe olarak yazılan ikinci nüsha ise Yunan-Roma imparatorunun temsilcilerine ayrılmıştır. Antlaşmanın tutanakları da ikişer nüshadır nitekim ve Roma'nın payına düşen tutanaklar İstanbul'da saklanmış bulunmaktadır. On üç maddeden oluşan ve iki devlet arasındaki bazı sorunlara, örneğin sınır

bölgesi Kafkas sorununa değinmeyen bu antlaşmada, Roma İmparatorluğu'nun güçsüzlüğüne karşılık, Kisra'nın büyük kudretinin açıkça belirtildiğini görüyoruz. Dolayısıyla da o dönemde Roma elçilerinden, "Doğulu barbarların kibirli törelerini yumuşatma" yolunda ayrıca çaba göstermelerinin ve esnek davranmalarının niçin ısrarla istendiğini rahatça anlayabiliriz.

Yine aynı dönemde, diplomatik dil de köklü değişikliklere uğramış bulunmaktadır: Tantanalı ve monoton bir "Asya dili" benimsenmiştir artık. Son olarak, Kilise'nin ve Hıristiyan anlayışının yaşlanan Roma İmparatorluğu'nda kazandığı yeni nüfuzu da belirtmek gerekiyor. Nitekim, Büyük Constantinus döneminden itibaren papazların "ermiş"lerin ve piskoposların diplomatik misyonlarda ağır basan bir rol oynamaya başladığını görüyoruz (IV. yüzyıl). Çok geçmeden, papalık otoritesinin kazandığı güç, bu rolü daha da artıracaktır.

4. İÇ DİPLOMASİ

Eski Roma diplomasisinin tarihinden söz ederken, bu diplomasinin doğrudan doğruya Roma İmparatorluğu içindeki aksiyonuna da ayrıca eğilmek gerekmektedir. Roma ile çeşitli eyaletleri arasındaki ilişkiler öylesine bulanık ve karmaşıktır ki, imparatorluğun iç politika ve diplomasisi ile dış politika ve diplomasisi arasında bir sınır çizmek, güçleşmektedir.

Cumhuriyetin imparatorluğa uzun çabalar sonucunda dönüştüğünü görmüştük. Mutlak monarşi rejimi ise ancak İ.S. III. yüzyılın sonlarında gerçekleşecektir Roma'da. Krallık dönemine nispetle imparatorluk dönemi diye adlandırılan İ.S. I. ve II. yüzyıllar, bir çeşit geçiş çağıdır. Ve imparatorluk döneminde Roma dünyası, alabildiğine değişik siyasal birimlerden oluşan karmaşık bir bütün meydana getirmektedir. Dolayısıyla da, eyaletler, belediye bölgeleri, ittifaklar ve lonca kesimlerinden oluşan imparatorluk rejimini, az çok bağımsız bir "özerk kentler" (municipes) federasyonu olarak göz önüne almak gerekir.

Roma açısından her özerk kent, en küçük kent bile, bağımsız bir siyasal birim meydana getirmektedir. Bir çeşit, devlet içinde devlettir bunlar. Bu

kentlerin çeşitli ayrıcalıklarından biri de, elçi yollama hakkıdır *(jus legationis).* Nitekim her kent, antlaşma imzalamaya yetkili temsilciler gönderebilir başkente; yani özgürce davranabilir. İşte, daha önce sözünü etmiş olduğumuz ve kendi türünün biricik örneği olarak sunduğumuz devletler hukuku, aslında böyle bir ortamda gelişebilmiştir.

İmparatorluk dönemi elçiliklerinin rolü, cumhuriyet dönemininkilerden çok daha geniştir: Bir yandan eyaletleri başkente bağlarken, öte yandan da aynı eyaletleri birbirlerine ve imparatorluk dışında kalan ülkelere bağlamaktaydı bu elçilikler; yani kendi sınırlarını rahatça aşabilmekteydiler. Ve her şey bir elçilik aktivitesine vesile olabiliyordu: İmparator ailesini ilgilendiren önemli olaylar, en çeşitli istekler, şikâyetler, hukuk anlaşmazlıkları, vb. Caligula'ya, tahta çıkışını kutlamak amacıyla bir Yunan kentinden elçiler gelmişti örneğin. Tıpkı bunun gibi, yaş gününü kutlamak üzere küçük bir Ön Asya kentinden gelen elçilere imparator Marcus Aurelius'un verdiği cevabı buluyoruz bir yazıtta. Yine bir küçük Ön Asya kentinden, Afrodisias'tan (bugünkü Geyre) tahta çıkışını kutlamak üzere gelen elçilere İmparator Diocletianus'un cevabını da biliyoruz.

Bazen bu elçiler, bağlılık duyguları dile getirmenin yanı sıra, birtakım pratik amaçlara da yönelmiş oluyorlardı: Çeşitli kentler ve loncalar, bu elçiler aracılığıyla örneğin vergi indirimi isteğinde bulunabiliyor; ılıca, yol, spor alanı ya da tapınak gibi kamu yapılarının kurulması için devlet hazinesinin yardımını bekliyorlardı. Özet olarak, en çeşitli anlaşmazlıklar, davalar, merkezî ve yerel otoritelerin yasa dışı davranışlarına ilişkin yakınmalar, vb., bu elçilikler aracılığıyla iktidarın başına iletilebiliyordu.

Eyaletlerle metropol arasında olduğu gibi, özerk kentler ve loncalar da kendi aralarında elçi alışverişinde bulunuyorlardı. Hıristiyan topluluklar arasındaki ilişkiler de yine elçiler aracılığıyla sürdürülmekteydi. Nitekim ilk bakışta acayip görünmesine rağmen, örneğin "aziz", "rahip" ya da "papaz" anlamına "prêtre" (Latince'de "elçi" anlamına presbeis'den), "havari" anlamına "apotre" (Latince'de "haberci" anlamına apostolus'dan) "simge" anlamına "symbole" (Latince'de "işaret" anlamına symbolum'dan) gibi çoğu Hıristiyan terimleri, Roma İmparatorluğu'nun diplomatik dilinden gelmedir.

Bu iç diplomasinin gelişmesi çeşitli aşamalardan geçmiştir. Cumhuriyet döneminde ve imparatorluk döneminin ilk zamanlarında, sonraki döneme

oranla çok daha seyrektir elçilikler. Bu iş için gerekli maddi olanaklara ve boş vakte sahip her yurttaş, elçi olabiliyordu üstelik. Elçilik için hiçbir özel bilgi ve eğitim istenmiyordu. Bir misyona katılmak, Roma'yı ziyaret etmek ve belki de imparator tarafından kabul edilmek büyük bir şerefti elbette ve bu görevlerini başarıyla dolduranlar, kentlerine başkan oluyor, herkesin saygısını kazanıyorlardı. Öyle ki, bu kimseler adına şenlikler düzenlendiği ve heykel dikildiği bile oluyordu bazen. Bütün misyon masrafları delegelerin kendileri tarafından karşılandığı için, bunlar doğal olarak zengin yurttaşlar arasından ve genellikle de bir çeşit kent senatosu olan belediye üyeleri arasından seçilmekteydiler. Hele misyon başkanları için bu şarttı. Ama buna karşılık da bu başkanlara sonradan, İmparatorluk Senatosu'nun yolları açılmaktaydı.

İktidarlarını henüz pekiştirmemiş durumda olan ilk imparatorlar başlangıçta severek kabul ediyorlardı taşra delegelerini; hatta çoğu zaman, bu elçilerin yol masraflarını kendi ceplerinden ya da devlet hazinesinden karşılama yoluna gidiyorlardı. Ama zamanla devlet giderleri ve elçi akını genişledikçe, imparatorların cömertliği de o oranda azalacaktır.

Ardı arkası kesilmeyen elçiler, bunların kabulüne ve geçimine ayrılan devlet giderlerini büyük çapta kısmaya yöneltmiştir imparatorları. Nitekim Vespasianus, yeni ekonomik siyasetini, misyonların temsilci sayısını üçe indiren bir yazılı emir ile başlatmıştır. Daha sonra imparatorlar bu gibi tedbirleri, sadece delege sayısını değil, aynı zamanda özerk kentlerin ve öbür kamu organizasyonlarının "elçi yollama hakkı"nı da kısıtlayarak, bir kat daha genişleteceklerdir. I. Theodosius'un, elçi gönderme sorumluluğunu eyalet valilerine veren emri, Roma diplomasisinin tarihinde olduğu gibi eyalet hükûmetlerinin organizasyon ve görev tarzında da önemli bir olaydır. Elçi yollama hakkının böylece kısıtlanması küçük eyalet kentlerinin özerkliğine indirilen bir darbe olacaktır. Nitekim, bundan böyle legasyonlar,[17] devlet makinesinin basit birer çarkından başka bir şey değildir artık ve delegeler de basit birer görevli durumundadır.

Misyonların sıklaşmasına karşılık imparatorların bunlara gösterdiği ilgi azaldıkça, elçilik görevi bir şeref olmaktan çıkıp âdeta bir angarya haline gelecek ve taşra belediyelerinin birinci sınıf zengin senatörleri bu elçilik sorumluluğunu yüklenmekten daima kaçınacaklardır. Hele imparatorların birer mutlak hükümdar durumuna girdikleri ikinci dönemde, her çeşitten

vergilerin yükselmesi sonucunda, legasyonlar artık Romalı yurttaşlar bakımından en ağır yükümlülüklerden biridir.

Bütün bu dönüşümlerin bir başka sonucu da, elçilik kurullarının sayıca değişikliğe uğraması olmuştur. Sorunların çokluğu ve çeşitliliği, yasaları bilme, diplomasi tekniği ve güzel konuşma gibi çok daha geniş profesyonel nitelikler gerektiriyordu artık: Güzel konuşma ve hukuk okullarını bitirmiş olan avukatlar bu görevleri yüklenebilirlerdi ancak. Dolayısıyla da belediyeler ve loncalar, legasyonlarının başına yavaş yavaş avukatları ve söz sanatı *(retorika)* öğretmenlerini getirmeye koyulmuşlardır. Bu yeni durumun gerektirdiği bütün masraflar belediyelere ve loncalara düşmekte; böylece sayısız avukat servet ve şeref kazanmaktadır.

Diplomatik Söz Sanatı Ekolleri

Avukatlık, hatiplik ve diplomatlık meslekleri, büyük kazanç ve üstün bir toplumsal durum sağlamaları bakımından, imparatorluk Roma'sında en avantajlı meslekler olarak göz önüne alınmaktaydı. Bu gerçek, Roma gençliğinin hukuk alanındaki etütlere düşkünlüğünü ve özellikle diplomat yetiştiren retorika okullarında öğrenim görme arzusunu açıklamaya yeter. Söz konusu ekoller, uluslararası sorunların incelenmesine büyük çapta zaman ayırdıkları için, birer diplomat okulu sayılmaktaydı. Bu okullara devam eden öğrenciler, örneğin "Atina ile Lakonya arasındaki barış", "Pilos Çatışması", "Makedonyalı Filippos'un Yunan Savunma Birliği Tasarısı" gibi gerek tarihsel, gerekse teorik açılardan en çeşitli siyasal temalar üzerinde söylevler vermeye alıştırılır; ya da örneğin Demosthenes ile Aiskhines arasında, bir anfikseonia meclisine elçilik kurulu yollama sorunu dolayısıyla, başlayan ünlü tartışmayı, hatiplerin taklidini yaparak tekrar ederlerdi.

Zamanla bu diplomatik diskurların *(orationes)* kompozisyonu ve bunları söyleme tarzı belirli ve kesin kurallara *(praecepta)* bağlı kılınacaktır. Bu kuralların gözetilmemesi, teşrifat usullerinin çiğnenmesiyle bir tutulmuş ve bir çeşit bilgisizlik kanıtı sayılmıştır. Nitekim, Menandros, çeşitli durum ve vesilelerde söylenmesi gereken nutukların hangi kurallara göre düzenleneceğini bir bir sıralamaktadır. Örneğin, yapılacak konuşma, deprem cinsinden doğal afetlere uğramış bir kent üzerine ise, şu kurallara

uyulması gerekmektedir: İmparatorun insancıl duygularına seslenen bir girişle başlamak; onun üstün vasıflarını ve iyiliğini belirtmek, tanrının sevgili kulu olduğunu açıklamak; sonra savaş ve barıştaki değerini hatırlatmak; en son olarak da onun zihninde, yardım istenilen kentin hayalini canlandırmak. Bunun yanı sıra, karşıtlarla belirtme tarzına başvurulması da öğütleniyor: Örneğin, bir zamanlar bütün Avrupa'ya kafa tuttuğu halde sonradan güçsüz düşen ünlü Truva kentinin trajik kaderine değineceksiniz. Ve bu karşılaştırma, bu dünyadaki tüm varlıkların ne denli dayanıksız, geçici ve değişken olduğunu gösterme amacını güdecektir imparatora. Tamamen güzel konuşmaya dayanan bu girişin ardından, asıl söz konusu olayın açıklanması gelecektir. Burada, daha kesin bir etki uyandırabilmek için, elinizde kutsal dallarla, hükümdarın önünde diz üstü düşülmesi de önerilmektedir.

Kentler arasında dostluk kurma amacını güden çağrıların modeli de, Dion ho Khrusostomos'un (Dion Krizostom) kırkıncı söylevinde yer almaktadır.

Prusa (Bursa) ile Apameia (Aydın) arasındaki ittifakı örnek veren hatip, dostluğun sağladığı büyük yararlarla kinciliğin getirdiği korkunç kötülükler arasında bir karşıtlık kurarak giriyor konuşmasına. Şöyle diyor: "Düşünün hele yurttaşlar, komşu topraklardan gelip geçerken, düşman yerine dosta rastlamak ne denli hoştur; bu dostların konukseverliğinden yararlanmak, onlarla birlikte dinsel bayramlara, gösterilere ve ayinlere katılmak, türlü hile dolap çevirmekten ve hakarete uğrayıp hakaret etmekten, inanın, çok daha yeğdir. Yaralayıcı sözler, saygısız ve töresiz kişilere yaraşır ancak; soylu kişilerin ve bilge yurttaşların ağzında böyle sözlerin hiç yeri yoktur."

Bu dönemde yazılan retorika ve diplomasi öğreten kitaplar, her türden söylevlerin sadece planlarını değil, üslup modellerini ve uzunluk ölçülerini de veriyordu. Söz konusu el kitaplarına göre, diplomatik bir söylevin uzunluğu ortalama yüz elli satır olmalı ve iki yüz satırı katiyen aşmamalıdır. Hele övgü söylevleri, bu kurala kesinlikle uymak zorundadır. Bu tür söylevler, imparatora ve ailesine yönelen övgüler dışında, belirli bir topluluğun ya da bütün bir belediye bölgesinin dileklerini de dile getirebilmeliydi.

5. BARBARLARLA YAPILAN İTTİFAK ANTLAŞMALARI (IV.-V. YÜZYILLAR)

Barbar halklarla yapılan antlaşmalar, Roma diplomasi tarihinin önemli bölümlerinden birini kapsar. Söz konusu halkların müttefik ya da federe sıfatıyla, Roma topraklarına yerleşmeleri, cumhuriyet döneminin sonu ile imparatorluk döneminin başlangıcına, yani Jül Sezar'la Augustus'un hükümranlık yıllarına rastlamaktadır. Daha sonraki yüzyıllarda gittikçe yoğunlaşan bu hareket en büyük gelişme aşamasına, III.-V. yüzyıllar arasında, yani "kavimler göçü dönemi" diye anılan çağda erişecektir. Barbarların Roma toprağına yerleşmeleri, kölecilik sistemine dayalı toplumun içine düştüğü ve imparatorluğun zayıflamasıyla bir kat daha artan bunalımın kaçınılmaz sonucu olmuştur. Barbarlar, Engels'in deyimiyle, Roma İmparatorluğu'nun pörsümüş vücuduna taze bir kan getirmekteydi.

Hukuki durumları açısından federeler, "yabancı müttefiklerle" *(peregrini socii)* aynı haklara sahiptiler. Bu durum da onları, tıpkı kendileri gibi aynı topraklarda oturan ama antlaşmalarla Roma'ya bağlı bulunmayan öteki halklardan ayırmaktaydı. Yine aynı durumun sonucu olarak federeler, öbür barbar toplulukların tersine, Roma yasalarının koruması altındaydılar ve birçok ayrıcalıktan yararlanıyorlardı.

Federelerle imzalanmış tüm anlaşmalar arasında tarihsel açıdan en büyük önemi taşıyan, Constantinus'un (Büyük Konstantin) 332 yılında Gotlarla yapmış olduğu anlaşmadır. (Jordanes, Deorigine actibusque gestarum, 7; Animianus Marcellinus, Rerum gestarum, XXVII, 5; Eusebus, Vita Constantini, IV,51) Gotlar bu anlaşmayla Tuna kıyılarında yerleşme hakkını kazanıyor; Roma ise, bir ücret karşılığında Gotların askerî yardımını sağlıyordu. Ayrıca özel bir maddeyle, Tuna'nın iki yakası arasındaki ticari ilişkileri geliştirmek için Constantinus ırmak üzerine bir köprü yaptırmıştı. Ama bu anlaşma, Gotlar, imparatorun aynı zamanda eski düşmanları Sarmatlarla da gizli bir anlaşma yapmış olduğunu öğrendiklerinde bozulacaktır. Öfkeye kapılan Got kralı, oğlu Antarik'e hiçbir zaman Roma'nın yardımına koşmayacağına dair yemin verdirmiştir.

Daha sonraki anlaşmalar arasında tarihsel sonuçları bakımından en önemlisi, Doğu Roma İmparatoru Valens'le Got Kralı Antarik arasında 339 yılında yapılan anlaşmadır. Tarafların imzalarıyla da perçinlenen bu yazılı

anlaşma, Trakya'da yerleşme hakkını tanıyordu Gotlara. Ve anlaşmanın hazırlık görüşmeleri, tarafların karşılıklı güvensizliği nedeniyle, Tuna Irmağı'nın ortasında sallar üzerinde sürdürülmüştü.

Birkaç yıl sonra Gotlar ile Valens arasında yeni bir anlaşma yapılmıştır: Hunların ağır baskısı altında yurtlarını terk etmek zorunda kalan Gotlar, 376 yılında imparatora bir elçilik heyeti yollayarak, yeni koşullarla yeni bir anlaşma istemişlerdi. Bu isteği kabul etti Valens. Böylece yapılan anlaşmayla imparator, Gotlara geçici erzak yardımı *(alimenta pro tempore)* taahhüt ediyor ve oturup işleyebilecekleri topraklar veriyordu. Buna karşılık Valens, federelerin kendisi için vazgeçilmez karakter taşıyan askerî yardımını ve bu arada özellikle, o çağın en iyisi olarak ün salan Got süvari sınıfının Roma ordusu saflarında yer almasını sağlamış oluyordu; bu büyük avantajın yanı sıra, Romalı büyük toprak sahiplerini de orduya acemi er verme yükümlülüğünden kurtarıyordu. Bütün bu avantajlara rağmen, imparatorun güvensiz karakteri görüşmelerin uzadıkça uzamasına yol açacak ve Roma, bu anlaşmayla sağlayabileceği yararların bir kısmını elinden kaçıracaktır. Nitekim İmparator Valens'in kendisi de böylece başlayan çatışmalar sırasında, 378 yılında Hadrianopolis'te (Edirne) ölecektir.

Valens'in bu acı deneyden ders alan ardılları bu tür yanılgılara düşmemeye çalışmış ve federelerine verdikleri sözleri yerine getirmekten kaçınmamışlardır. Bu sonraki imparatorlar, altın vermek ya da çeşitli mücevherler armağan etmek yoluyla barbar hükümdarları avlayacak ve kendileriyle dostluk ve federasyon anlaşmaları yapmaya teşvik edeceklerdir. I. Theodosius 382 yılında Got kralı Alarik'le, imparatorluk bakımından pek de avantajlı sayılamayacak bir ittifak yapmıştır: Gotlara Trakya'da ve Moesia'da (Bulgaristan) işlenecek topraklar verildiği gibi, ayrıca Gotlar toprak vergisinden ve askerlik dışındaki bütün yükümlülüklerden muaf tutulmaktaydı bu anlaşma gereğince...

Doğu ve Batı Roma İmparatoru Thedosius'un ardılları tarafından da izlenen bu dostluk politikasının bir başka önemli sonucu da, imparatorluğun hizmetindeki halkları güçlendirmek ve kendi diplomasi geleneklerini onların törelerine açmak olmuştur. Roma, Ortaçağ başlangıcındaki barbar devletlerin ve toplumların kurtuluşuna olduğu kadar, diplomasi alanındaki gelişmelerine de katkıda bulunacaktır böylece.

9 Capitole: Zirvesinde, Roma'nın baş tanrısı, Jupiter'in sarayı bulunan,Roma'nın yedi tepesinden bir tanesi.
10 Jus gentium: Roma'da yabancılara uygulanan kanun.
11 Jus civile: Roma halkına uygulanan kanun.
12 Apollonia: Bugünkü Arnavutluk.
13 Kıstak: Yarımada.
14 Kançılarya: Elçilik.
15 Protectorat: Bir devletin diğer bir devleti yetkisi altında tutması. Bir anlamda sömürgecilik.
16 Metbu: Kendisine uyulan.
17 Legasyon: Orta elçilik görevi, orta elçilik binası.

İKİNCİ KISIM - ORTA ÇAĞ DİPLOMASİSİ

GİRİŞ

Ortaçağ’da diplomatik aktivite, Batı, Orta ve Doğu Avrupa’da, eski Roma İmparatorluğu’nun yıkıntıları üzerinden feodaliteye doğru evrim gösteren barbar imparatorlukların çıkarlarına hizmet etmiştir. Dolayısıyla da, bu diplomasi, feodal organizasyonun çeşitli gelişme aşamalarını yansıtır.

Nitekim, bütün bu dönem boyunca diplomatik aktivite, büyük devletlerin parçalanması tamamlandığı anda, ilkin bu genel sarsıntı sonucunda doğan çeşitli siyasal kuruluşların karşılıklı ilişkilerini düzenlemeye yönelecek; sonra da mutlak feodal monarşinin oluşumuyla bağlantılı olarak, bu yeni büyük kuruluşlar tarafından izlenen birleşme ve derlenme siyasetinin belli başlı aleti olacaktır.

Ortaçağ’ın feodalite ilkesine dayalı olan toplumsal organizasyonu, eski dünyanın kölecilik sistemi üzerine kurulu toplum yapısına oranla ileri bir toplumsal sistemdir ve bu sistem, barbar devletlerde, Orta Çağ’ın daha ilk dönemlerinde gelişmeye başlamıştır. Fethedilmeyi bekleyen yeni toprakların, sömürülecek yeni serflerin ve büyük savaş ganimetlerinin özlemiyle harekete geçen bu devletler, bir yandan kendi aralarında sürekli ve amansız bir mücadeleyi yürütmek, öte yandan da bir önceki dönemin büyük Roma İmparatorluğu kalıntısı hâlinde ayakta kalan Doğu Roma İmparatorluğu’yla çatışmaya girmek zorundadır.

Birinci aşamadır bu.

İkinci aşamada; amaçlarını gerçekleştiren barbar devletler, karşılıklı uzlaşma ve dostluğun zorunluluğunu da artık kavramış ve siyasal dış

ilişkilerini kendi aralarında düzenleme çabasına yönelmişlerdir.

Yeni siyasal oluşumların ilkel karakterini yansıtan bu diplomasi böylece doğmuş olacaktır. Ama bu diplomasinin başlatıcısı ve bir çeşit uygulama danışmanı, Roma İmparatorluğu'ndaki diplomatik geleneklerin bekçisi olan Bizans'tır ve Bizans kalmıştır. Bizans bu işi, siyasal sisteminin güçlü organizasyonu, teşrifat ve tören usullerinin yerleşmişliği, ticari, kültürel ve dinsel ilişkilerini kendi yararına kullanmaktaki ustalığı ve bu ilişkileri en esnek ve çeşitli biçimlerde düzenleme sanatı sayesinde başarabilmiştir.

Roma geleneklerinin nüfuzunu sağlayan bir ikinci güçlü faktör de Kilise olacaktır. Papalık tarafından temsil edilen Kilise, alabildiğine karmaşık uluslararası ilişkileriyle, sadece dinsel değil, aynı zamanda siyasal güç olmaya adaydır. Kendi toprakları vardır Papalığın; ayrıca, her an harekete geçirebileceği sınırsız maddi olanakları ve bütün kıtayı bir ağ gibi saran din adamlarından kurulu geniş bir organizasyonu vardır. Böylece Papalık, çok geçmeden, feodal Avrupa'da baş gösteren anlaşmazlık ve çatışmalar karşısında bir birlik ve uluslararası prestij sembolü haline girecektir. Nitekim, Papalık, feodalite içindeki çelişkileri kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak üzere kışkırtarak, yavaş yavaş, alabildiğine yoğun bir diplomatik aktivite merkezi durumuna gelmiştir. Üstelik, bu Papalık, hedeflerini gerçekleştirebilmek için, yasaklamalar, adam satın almalar, casusluk ve gerektiğinde gizli cinayetler gibi Roma İmparatorluğu'nda başarıyla denenmiş siyasal metotları uygulamaktan da çekinmemiştir.

Örneğin, Haçlı Seferleri gibi uluslararası çapta girişimlerin düzenlenmesinde ön planda rol oynayan Papalık diplomasisi, yine örneğin, Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'na karşı sınırsız bir enerji ve büyük bir ustalıkla mücadele etmiştir. Ama bütün bu gücüne ve hünerlerine rağmen, aynı Papalık, Mukaddes İmparatorluğun iktidarını olduğu kadar kendi öz devletinin temellerini de kemirip aşındıran, ayrılma yanlısı, merkezkaç eğilimleri gemleyip tutmakta başarı gösteremeyecektir.

Ortaçağ toplumu, başlangıç dönemlerinde, doğal ekonomi sistemine dayanmaktadır. Ne var ki, üretimin kötü düzenlenmesi ve düşük verimliliği sonucu kansız kalan bu sistem, Avrupa'da mübadele gücünü frenleyerek siyasal parçalanmaya yol açmaktadır. Nitekim, ömürsüz fetihlerin dayanıksız ürünü olan yeni doğmuş genç devletler, oluştukları hızla çatlayıp bölünmektedirler. Ortaçağ'ın ilk döneminde oluşan iki en büyük birliğin, Batı'da Şarlman İmparatorluğu ile Doğu'da Rurikoviç İmparatorluğu'nun

kaderleri de farklı olmayacaktır. Yine aynı nedenler, daha sonraları gerek papalar, gerekse Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu tarafından büyük bir dünya imparatorluğu kurmak amacıyla harcanan çabaların başarısızlığını da açıklar. Daha önce de belirttik: Ortaçağ Avrupası'nın dağılıp parçalanma dönemi, feodaliteye dayalı bir toplum düzeninin damgasını taşımaktadır. Bir alay bağımsız küçük topluluğa bölünmüştür Avrupa bu dönemde: Derebeylik, devletle özdeş olmakta ve büyük toprak sahibi derebeyi, üzerinde egemenlik kurduğu devleti kendi babadan kalma malı haline getirmektedir. Sonra da devletle özel yurtluk arasındaki sınırlar yavaş yavaş silinecek ve buna paralel olarak da, kamu hukuku ile özel hukuk arasındaki kişisel ilişkiler ve enternasyonal ilişki arasındaki ayrım ortadan kalkacaktır.

Metbu ile tâbiler arasındaki ilişkileri belirleyen tikel bir egemenlik sisteminin varlığına rağmen, her büyük derebeyliğin dış politikası az çok bağımsızdır. Kendi adına savaş, meşru sayılmaktadır ve en sonunda, hukukun yerini de kuvvet alacaktır.

Bu dönem boyunca diplomatik aktivitelerin görevi, hükümdarlarla derebeyleri arasındaki sürekli anlaşmazlık ve çatışmaları çözüme bağlamaktan ibaret kalmıştır. Söz konusu anlaşmazlık ve çatışmalar, en çok, komşu toprakların yağmalanması ve feodal ranta bağımlı toprak kölelerinin sayısını çoğaltmak amacıyla yabancı uyrukluların kaçırılması sonucunda patlak vermektedir.

Ama bu dönem diplomasisi, zaman zaman, daha önemli sorunları da çözmek durumunda kalmıştır: Örneğin, Batı Avrupa için Müslümanlar ya da feodal Rusya için Polovtsiler ve Tatarlar konusunda olduğu gibi, ortak bir düşman karşısında hükümdarlarla derebeylerinin ilişkilerinde meydana gelen değişikliklerin yarattığı sorunlardır bunlar. Feodal dönemin Rus hükümdarları arasındaki ilişkilerin gelişimi, bize bu konuda yeterince ışık tutmaktadır.

Bununla birlikte, yine bu dönemde feodal toplumun bağrında henüz bölünmüş ve dağınık bir halde bulunan birtakım güçler, bir birlik özlemi ve arayışı içindedirler. Üretim gelişmekte, ticari ve mali ilişkiler yaygınlaşmakta, emeğin organizasyonu ilerlemekte, kentler kurulmakta, uluslar oluşmaktadır. Ve bütün bunların yanı sıra, yeni doğan bir sınıf —burjuvazi— varlığını koruyup sürdürebilmek için bir ulusal pazarın kurulmasını; asayişi ve ticaret güvenliğini sağlayıp mübadele sisteminin son

gelişmesine uygun düşen yeni hukuk kurallarını yerleştirmek üzere, devlet gücünün merkezîleşmesini istediği görülmektedir. Bu yeni sınıfa paralel olarak küçük derebeyi grupları da merkezci bir iktidarın kurulmasına katkıda bulunmuşlardır: Merkezci iktidarda, büyük derebeylerinin keyfî yönetimine karşı bir destek, kendi sınıflarının üstünlüğünü sağlayacak bir pekişme olanağı ve köylüleri sömürmek için bir neden aramaktadır bu gruplar. Ayrıca, derebeylerinin mutlakıyetçi tutumundan zarar gören ve bir görünür erk olarak, ticari mübadele alanında gittikçe daha büyük bir yer tutmaya başlamış olan Kilise de, feodal krallığı destekleyecektir.

Fransa, İngiltere, İspanya ve Moskova Rusya’sı gibi büyük feodal krallıkların dış politikaları ve diplomatik etkinlikleri, hep aynı iradeden esinlenmiştir: Bölünmeyi ortadan kaldırma, topraklarını bütünleştirme ve büyütme, askerî ve ticari üstünlük mücadelesinde rakiplerini yenme ve geleceğe dönük tasarılarının gerçekleşmesi yolunda gerekli müttefikleri edinme iradesidir bu.

Bütün bu aktiviteler içinde İtalyan kentleri, tamamen kendilerine özgü bir rol oynamışlardır. Kapitalist ilişkiler bu kentlerde çok daha önceden gelişmiş bulunuyordu. Ve ticaret alanında olduğu kadar sanayi alanında da ileri gitmiş bulunan, dış mahreçler[1] için sürekli rekabet ve aralıksız mücadele içinde olan bu bağımsız kentlerin hiçbiri, rakiplerini kendi egemenliği altına alıp birleşik bir krallık kurabilecek güçte değildi. Böyle bir birliğin kuruluşunu, İtalya yarımadasının tam ortasında yer tutmuş olan Kilise devleti de önlemekteydi. İşte bu alabildiğine karmaşık dış ilişkileri düzenleyip yönetme zorunluluğu, söz konusu kentlerde ustaca ve incelik dolu bir diplomasinin doğmasına yol açacaktır. Birçok bakımdan Doğu’dan ve özellikle Bizans’tan esinlenen bu diplomasi, sonraki çağlarda Avrupa’da kurulan yeni mutlak monarşilerin diplomasisini büyük çapta etkileyecektir.

1 Mahreç: Çıkılacak yer, çıkılacak kapı.

BİRİNCİ BÖLÜM

BARBAR DEVLETLER VE BİZANS

1. BÜYÜK İSTİLALAR ÇAĞINDA DİPLOMASİ

Daha IV. yüzyılın sonundan başlayarak, Roma sınırlarını uzun süredir zorlamakta olan Germen akıncıları, gittikçe büyüyen dalgalar hâlinde İmparatorluğun bütün barajlarını parçalayıp topraklarını istilaya koyulmuşlardır. Kölecilik siyaseti egemenliği altındaki köle ve kolon yığınları tarafından gittikçe daha geniş çapta girişilen isyanların yol açtığı ekonomik bunalım, imparatorluğun, verimli topraklarını ve sınırsız zenginliğiyle ünlü kentlerini ele geçirmeye koşan, bu yeni yığınlar karşısında çabuk ve etkili bir tepki göstermesini önleyecektir. Doğu Roma İmparatorluğu, bu sürekli saldırıların dayanılmaz baskısı karşısında, olanca gücüyle direnebilmiş ama ekonomik bakımdan daha güçsüz olan ve toplumsal bunalımla daha derinlemesine sarsılmış bulunan Batı Roma, birbiri ardından bütün topraklarını yitirmiştir. Nitekim, Alarik yönetimindeki Ostrogotlar, sınır eyaletlerinden sonra İtalya'yı da istila edecek ve "ebedî kent" diye anılan başkent Roma'yı ele geçirip yağmalamakta gecikmeyeceklerdir. Öte yandan, Vizigotlar, İspanya ile Güney Galya'yı bir krallık haline getirerek, imparatorluk toprakları üzerindeki ilk barbar devleti kurmuş bulunmaktadırlar. Vandallar, Süevler,

Burgundlar ve Franklar, arta kalan toprakları bölüşürken, Moğol boylarının temsilcileri olan Hunlar, Volga ile Ren ırmakları arasında uzanan bölgeleri birer birer fethedip imparatorluğun sınırlarına doğru yaklaşmakta ve Roma'nın varlığını tehdit etmektedirler.

Doğu ve Batı İmparatorlukları, bir yandan savaşırken, bir yandan da savaştıkları topluluklarla pazarlık yoluna girecekler ve bu pazarlıklar, zamanla alabildiğine karmaşık bir karakter kazanacaktır.

İlkin istilacı olarak göz önüne alınmayıp tâbi ve müttefik sayılan dostlar, önce isyancı ve hain, sonra da fatih kesilmişlerdir. Dün yapılmış antlaşmalar, bu koşullar içinde, kendiliğinden yürürlükten kalkmış oluyordu; yarının antlaşmaları ise bugünün düşmanlarını satın almaya ya da ortadan kaldırmaya yönelmeliydi. Ama antlaşma yapılacak kimselerin altın, gümüş, her çeşitten servet ve yeni toprak istekleri öylesine büyük oranlara varmaktaydı ki, bu durum, diplomatik ilişkileri büsbütün içinden çıkılmaz bir hale getiriyordu. Üstelik, her iki imparatorluğun içine yerleşen barbarlar, toplumsal hayatın yeni biçimlerine ayak uydurmuşlardı: Topluluklar içindeki farklı sınıflar geliştikçe, bir krallık gücü oluşmuştu yavaş yavaş ve şimdi her çekirdek, sınırları henüz belirsiz de kalsa, örgütlü bir devlet hâline gelmeye yönelmekteydi. İşte, sürekli çatışmalara ve bu çatışmaları izleyen sürekli pazarlıklara yol açan bu genel durum çerçevesinde, yeni gelenlerin diplomasisi gittikçe gelişecek ve gittikçe biraz daha kişisel bir karakter kazanacaktır.

Konstantinopolis Sarayı ve Attila

Olayların bu evrimi, Roma ve barbar dünyaları arasındaki diplomatik ilişkileri etkileyecekti doğal olarak. Nitekim, o çağdan kalma ilginç ayrıntılarla dolu bir anlatıda, bu etkinin iyi bir şekilde örneklendirildiğini görüyoruz. Konstantinopolis (İstanbul) sarayı ile Hunların önderi Attila arasındaki ilişkileri anlattığı bu betimlemesinde Priscus adlı yazar, barbarların Roma politikasını yavaş yavaş nasıl benimsediklerini, buna paralel olarak da imparatorluğun barbar törelerine nasıl uymak zorunda kaldığını dile getirmektedir. Doğu İmparatorluğu'nun diplomatik çevrelerini pek yakından tanıdığı anlaşılan yazar, II. Theodostus tarafından 433 yılında Hunlara yollanan bir elçiler heyetinin öyküsünü anlatıyor. Sınır yakınındaki

karşılaşmada barbarlar, görüşmeleri attan inmeksizin yürütmek istediklerini bildirince, “prestijlerine pek düşkün olan Romalılar da onlar gibi davranmak zorunda kalmışlardı”. Daha sonra da küçültücü bir antlaşma yapmak zorunda kalacaktır Doğu Romalılar. Bizans tarafına geçmiş olan bütün kaçakları Hunlara geri vermeyi ve her yıl üçyüz elli kilo tutarında altın haraç ödemeyi kabul etmişlerdir. Sonunda her iki taraf da antlaşmayı bozmayacaklarına dair kendi geleneklerine uygun şekilde yemin etmişlerdir.

Roma diplomasisinin usullerini benimseyip bundan yararlanmaya çalışan barbarlar, zaman zaman bayağı sayılabilecek yollara başvurmaktan da geri kalmıyorlardı. Buna belirgin bir örnek verelim: Antlaşma gereğince kendilerine geri verilmesi gereken kaçakları teslim almak üzere Roma’ya gelen Hun elçileri, başkentte, Roma törelerine uygun olarak armağanlara gark edilmişler ve imparatorluk topraklarında bir tek Hun kaçağı bulunmadığı güvencesiyle yurtlarına dönmüşlerdir. Bu ilk elçiler heyetini izleyen ikinci, üçüncü ve dördüncü Hun delegasyonları da Roma’da aynı cömertlikle karşılanıp uğurlanmışlardır. Bu konuda şunları yazıyor Priscus: “Romalıların bu cömert tutumunu gören ve barış antlaşmasının bozulması kaygısıyla böyle davrandıklarını kavrayan Attila, servet edinmelerini istediği bütün yakınlarını sudan bahanelerle Roma’ya elçi yollamaktaydı.” İmparatorlukla kurulan ilişkiler sayesinde, çok daha başka şeyler de öğrenmekteydi Hun önderi: Priscus’un anlattığına göre, Actius tarafından kendisine gönderilmiş olan Constance adlı bir sekreteri vardı; ve hükümdarın yasalarını, Latince olarak, bu adam yazmaktaydı. Komşularıyla diplomatik görüşme ve pazarlıklarını yürütmek üzere de bu alanda deney ve hüner sahibi Romalıları görevlendiriyordu. Fethettiği bölgelerden seçmekteydi bunları. Yine Priscus, Attila tarafından Theodosius’a yollanan bir elçiler heyetinin öyküsünü bütün ayrıntılarıyla anlatıyor bize: Heyete, “savaş alanlarında büyük başarılar kazanmış olan” ünlü bir kumandan, Edikon başkanlık ediyordu. Attila tarafından yeni fethedilmiş bir sınır ülkesinde oturan Romalı Orestus da Edikon’un yardımcısıydı. İmparator tarafından kabul edilen Edikon’un sunduğu mesajda, Attila, Hun kaçaklarının hâlâ kendisine teslim edilmemiş oluşundan yakınmakta ve Hunlarla imparatorluk arasındaki ticaret ilişkilerini düzenlemek üzere yeni koşullar önermekteydi. Latince yazılı olan bu mesaja birkaç söz ekledi

Edikon. Bu sözler, Hun dilini bilen saray nedimlerinden Vigilius tarafından hemen Latince'ye çevrildi.

Hikâyenin bundan sonraki kısmı, Bizans diplomasisinin temel çizgilerinden birini meydana çıkarmaktadır:

Bu görüşmede hazır bulunan Bizanslı yöneticilerden birkaçı, imparatorun da onayı ile Edikon'u, büyük servetler vaat ederek satın alma yoluna gittiler: Attila'yı ortadan kaldırma işinde kendilerine yardım etmesini istiyorlardı sadece. Bu öneriyi kabul etmiş gözüktü Edikon ve imparatorun yolladığı elçilerle birlikte Etzelbur'a (Budapeşte) döndü. Döner dönmez de ilk işi, bu suikast tasarısını Attila'ya anlatmak oldu. Hun hükümdarı, suikastı gerçekleştirmekle görevli olan Vigilius'u öldürtmemiş, öfkeli bir nutuk çekmekle yetinmiştir: Attila, Vigilius'a, kazığa oturtulup aç kuşlara yem diye bırakılmayı çoktan hak ettiğini söylemiştir ve elçi dokunulmazlığının bundan ötürü de çiğnenmiş sayılmayacağını bildirmiştir. Ama yine de öç almamakla, elçilik kurumuna duyulan saygının kendisinde nasıl derinlemesine yer ettiğini göstermiş olmaktadır Hun hükümdarı.

Attila, diplomatik görüşme ve pazarlıklarda karşısında daima, konsül unvanını taşıyan, soylu elçiler görmek istiyordu. Ama o dönemde yürürlükte bulunan teşrifat kurallarına göre, barbar krallarına gönderilen elçilik heyetlerine soylular yerine askerî şeflerin başkanlık etmesi gerektiği halde, hükümdarın bu arzusuna, çaresiz boyun eğilmiştir. Nitekim 449 yılında Attila, kendisine elçi yollanan Anatolius ve Nomus adlı patrisyenleri[1] karşılamak üzere sınıra kadar gelecek ve bunu, toplumsal durumlarının gerektirdiği saygı dolayısıyla "Onları daha uzun bir yolculuğun zahmetlerinden esirgemek için" yaptığını söyleyecektir. Daha sonra, görüşmeler başlayınca, ilkin alabildiğine kibirli davranan Hun hükümdarı, yavaş yavaş yumuşamış ve Konstantinopolis bakımından çok avantajlı bir antlaşmayı onaylayarak Bizanslı elçilere atlar ve kürkler armağan etmiştir. Bütün bu örnekler, barbar halkların, ilişki kurdukları Romalıların fikir ve törelerini benimsemesi konusunda bizlere yeterli bir fikir vermektedir.

Odoakr ve Teodorik

476 yılında, Batı Roma İmparatorluğu tarih sahnesinden çekiliyordu. Germen ve barbar ordularının kumandanı Odoakr, son Batı Roma İmparatoru Romulus Augustulus'u tahtan indirdikten sonra, Doğu Roma (Bizans) İmparatorluğu ile diplomatik ilişki kurmaya yönelmiştir. İmparatorluk alametleri olan taç ile kırmızı tören giysisini Kontantinopolis'e yollayan Odoakr, böylece Batı İmparatoru unvanını ortadan kaldırmakta ve patrisyen sıfatıyla İtalya'yı yönetmek için, Bizans'ın iznini istemektedir. Bunun üzerine Bizans İmparatoru Zenon, Odoakr'a karşı alabildiğine karmaşık bir entrika düzenleyecek ve Germen şefinin karşısına, en ele avuca sığmaz komşularından birini, Ostrogotların önderi Teodorik'i dikecektir. Teodorik'in tutkulu girişimleri, o çağda, Konstantinopolis'in varlığını bile tehlikeye düşürmekteydi. Uzun süre Bizans'ta yaşamıştı Teodorik ve Bizans diplomasisinden almış olduğu dersleri eksiksiz şekilde uygulamaya koyuldu: Savaş alanında yenik düşüremediği rakibine, İtalya'yı bölüşme önerisinde bulundu ve bu önerisinin kabulü şerefine verilen şölende de Odoakr'ı kendi elleriyle öldürüp, ülkeyi Ostrogot egemenliğine aldı.

Teodorik'in Roma'nın siyasal töre ve yöntemlerine bağlılığını bilmeyen yoktu. İmzasını bile atamayan bu barbar, hep Romalı bilginleri ve devlet adamlarını toplamıştır çevresine ve ülkenin bütün yönetimini ile bütün diplomasisini onlara emanet etmiştir. Ama buna rağmen, yeni Ostrogot krallığının Bizans ve Romalılar karşısındaki uluslararası durumu endişe verici olmaktan çıkamamaktadır: Bu yeni ve alabildiğine güçlü komşularına karşı güvensizlik duymadan edemezdi Bizanslı imparatorlar. Öte yandan, mülklerinin üçte biri ellerinden alınmış bulunan Roma aristokratları, Bizans'ı öteden beri kendi savunucuları ve koruyucuları olarak görmekte ve Bizans imparatorlarının duruma müdahalesini istemekteydiler. En son olarak da, Katolik din adamları, ari hükümdar Teodorik tarafından hoşgörüyle karşılandıkları hâlde, Roma kilisesine üstünlüğünü geri verecek bir Bizans eylemini desteklemeye hazır bulunuyorlardı. İşte bu karmaşık durumda Teodorik, en tehlikeli komşularını barış içinde yaşamaya zorlamakla işe başlayacaktı. Ostrogot hükümdarı bu amacına ulaşmak için en kestirme ve en sağlam yolu, akrabalık yolunu seçmiştir: Kızlarından birini Burgund kralıyla, bir ikincisini Vizigot kralıyla, kız kardeşini Vandal kralıyla evlendirirken, kendisi de Frank kralının kız kardeşiyle evlenecektir.

Ünlü Cassiodorus'tur bu siyaseti tasarlayıp başlatan. Roma diplomatik geleneklerinin önemini büyük bir inançla savunan siyasetçi, bu konuda şöyle yazıyor: "Elçilik işi bir büyük sanattır aslında. Dolayısıyla da elçileri, son derece titizlikle seçmek gerekir. Her misyon, eyalet ve devlet işlerinin kendisine emanet edilebileceği bilge bir adam ister. Şu halde, böyle bir göreve, en kurnaz kişilerle bile rahatça aşık atabilecek, kaşarlanmış rakiplerinin oyununa gelmeyecek ve bir bilgeler topluluğunda konuştuğu zaman saygıyla dinlenecek yetenekte zeki kimseleri getirmek gerekmektedir." Elçi olarak bu çağda, artık soylu kişilerin görevlendirildiğini belirtmiştik daha önce. Bunun bir nedeni, yabancı hükümdarları pohpohlamak ise bir ikinci nedeni de yollanan misyonun prestijini ve saygınlığını artırarak, daha etkili olabilmesini sağlamaktır. Ostrogotların bu dönemdeki diplomatik aktivitesi sayesinde Roma usulleri, Batı'da yerleşen barbar halklarca da benimsenip uygulanmaya başlanmıştır. Öyle ki, Frank ve Vizigot saraylarında bile Bizans teşrifat kurallarının yürürlüğe girdiğini görüyoruz: Nitekim, imparatorları taklide başlayan barbar krallar, elçilerin kendilerini yerlere eğilerek selamlamalarını şart koşmaktaydılar. Ama bunun yanı sıra daha az törensel ve yerine göre belki de daha etkili yollar da denenmektedir: Örneğin Teodorik, Frank fatihi Klovis'e gönderdiği elçiler heyetine, bu hükümdarın zalim mizacını yumuşatmak amacıyla bir çalgıcı ve bir de şarkıcı katmış ve bu misyon, tam bir başarı elde ederek İtalya'ya dönmüştür.

Barbarlar, sadece bu dış etiket konusunda değil, yollanan elçilere gösterilen kutsal saygı konusunda da örnek almışlardır Romalıları. Nitekim, "Salien yasası" diye anılan Frank ceza kanununa eklenen bir maddeyle, bir elçiyi öldüren kimse 1.800 altın mangır *(solidus)* gibi ödenmesi hemen hemen olanak dışı bir para cezasına çarptırılıyordu. Oysa aynı ülkede, basit bir yurttaşı öldürenlere 200, kral lejyonundan bir askeri öldürenlere de 600 altın mangır tutarında cezalar verilmekteydi. Benzer hükümler, Alman ve Sakson yasalarında da yer almaktaydı. Ayrıca bütün bu yasalara, bir elçiler heyetinin üyelerini ücretsiz olarak konuk etmeyi buyuran ve bunu yapmayanlara da çeşitli cezalar biçen hükümler de eklenmişti.

2. BİZANS DİPLOMASİSİ

Justinianus’un Diplomasisi (527-565)

Doğu Roma İmparatorluğu’nun diplomatik kurumları sadece barbar krallıklarına örnek olmakla kalmayacak, aynı zamanda, eski Roma gelenekleri aracılığıyla bütün Ortaçağ diplomasisini de derinden etkileyecektir. Ve bu, sık sık hileye ve entrikaya başvurmayı zorunlu kılan tehlikeli ve karmaşık bir yeni duruma rağmen böyle olmuştur. Bizans’a özgü diplomatik usul ve yöntemler, ilkin en yakın komşuları Venedik tarafından benimsenecek; sonra da bu küçük devlet aracılığıyla bütün İtalyan devletlerine ve tüm diplomasisine nüfuz edecektir. İşte bundan dolayıdır ki Bizans diplomasisinin dayandığı ilkelerin ve kullandığı metotların daha yakından ve daha dikkatli incelenmesi gerekmektedir. Söz konusu ilke ve metotlar, çağının en usta ve külyutmaz diplomatlarından biri olan İmparator Justinianus’un (Jüstinyen) siyasetinde pek belirgin bir şekilde meydana çıkıyor. Daha sonraki Bizans imparatorlarına örnek olacak olan bu ilke ve yöntemler, devletin siyasal gücü azaldıkça ve dış tehlikeler büyüdükçe başvurulması kaçınılmaz hale giren yeni yeni usul ve entrikalarla gittikçe biraz daha zenginleşecektir. İmparatorluğu çalışma odasından yöneten Justinianus’un diplomasisine karısı Teodora’nın, keskin kavrayış gücü ve kıvrak zekâsıyla büyük katkılarda bulunmuş olabileceğini kabul etmek gerekiyor. Gençliğinde bir süre tiyatro oyunculuğu yaptıktan sonra Bizans tarihinin en büyük hükümdarına eş olmayı beceren bu kadın, gerçekten de dış politika konularında Justinianus’u büyük çapta etkileyecektir. Nitekim kendisi, İran hükümdarı Kisra’ya yolladığı bir mektupta şöyle yazıyordu: “İmparator hazretlerinin, bana danışmaksızın, herhangi bir konuda karar alıp uygulamaya giriştiği görülmemiştir.” Bu iddianın gerçekliği tartışma konusu edilebilirse de kesinlikle biliyoruz ki, Bizans’a gelen bütün yabancı elçiler sadece Justinianus’a değil, Teodora’ya da başvuruyor ve hatta ilkin imparatoriçe, sonra imparator tarafından kabul ediliyorlardı. “Harem”in Teodora’yla başlayan bu etkisi, Bizans diplomasi tarihinin karakteristik çizgilerinden birini meydana getirmektedir.

Justinianus döneminde Doğu Roma İmparatorluğu, siyasal gücünün doruğuna ulaşmış bulunmaktadır: Bir yandan Çin ve Hint’ten Atlantik okyanusuna, öte yandan Orta Afrika’dan Karadeniz’in kuzey kıyılarında başlayan bozkırlara kadar muazzam bir alanı kapsamaktadır İmparatorluğun

bu diplomatik ilişkileri. Ustaca bir diplomatik aktiviteyle isabetli bir askerî harekâtı başarıyla birleştiren Justinianus, imparatorluğun sınırlarını Batı'da en uzak noktalara kadar genişletmişti.

Ama aynı zamanda bu imparatorluk, sürekli göç hâlinde yaşayan savaşçı halk topluluklarıyla her yandan çevriliydi. O çağda genel bir tanımlamayla "barbarlar" diye anılan bu halklar hakkında söylenilen ve edinilen bütün bilgileri titizlikle toplayıp yazıya geçiren Bizanslı devlet adamları, söz konusu "barbar"ların töreleri, askerî güçleri, ticari bağlantıları, karşılıklı ilişkileri, iç savaşları ve çatışmaları, belli başlı şefleri ve bu şefleri satın alma olanakları gibi önemli konularda kesin ve şaşmaz bilgi sahibiydiler. Bu halkların sürekli tehdidi altında yaşamak yerine imparatorluğun hizmetine alınmasını amaçlayan bir "barbarları yönetme bilimi" olarak Bizans diplomasisi, büyük bir özenle meydana getirilen bu bilgi hazinesine dayanarak oluşmuştur. Hedefine ulaşabilmek için, bu diplomasi, en basit yola, söz konusu halkların askerî gücünden yararlanma yoluna başvuracaktır. Önce satın alınmıştır barbarlar; sonra da Bizans'ın çıkarlarını koruyup sürdürebilecek bütün savaşları yürütmeye itilmişlerdir. Sınır boylarında oturan bu kabilelere her yıl büyük paralar ödenmekteydi; buna karşılık da bu topluluklar, imparatorluğun sınırlarını savunmakla yükümlüydüler. Kime karşı? Her şeyden önce, birbirlerine karşı! Söz konusu halkların önderleri, paranın dışında, onursal Bizans unvanlarıyla da donatılıyor ve altın ya da gümüş taçlar, değerli kumaşlardan giysiler, önem derecelerine göre asalar alıyorlardı. Öyle ki, doğrudan doğruya Attila'nın kendisine bile, "İmparatorluk başkumandanı" sıfatıyla aylık bağlamıştı Bizans. Bütün bunların yanı sıra toprak dağıtımı da uygulanıyor; ve bu sayede barbarlar, kendilerini, imparatorluğun tabii müttefikleri (foedera) sayabiliyorlardı: Örneğin, Panonya'da Lombardlar, Dacya'da Herullar, Trakya'da Hunlar, Sava kıyılarında Avarlar bu durumdaydılar ve hem birbirlerine, hem de kendileri gibi ilkel başka halklara karşı imparatorluğun güvenliğini sağlıyorlardı. Güvenliğini garanti altına alma yolunda Bizans sarayı, barbar hükümdarları sıkı akrabalık bağlarıyla kendine bağlamaktan da çekinmemiş ve soylu Bizans ailelerinin kızları, bu hükümdarlarla evlendirilmiştir. En son olarak da, söz konusu hükümdarların kendi klanları içindeki bölünme ve çatışmalar, sonsuz bir dikkatle izlenmekteydi: Taht kavgalarında yenik düşenlerin ve hak davası güdenlerin biricik sığınağıydı

Bizans; bir çeşit kızağa çekilerek orada yedekte tutulmaktaydılar. Böylece imparator, boşalan bir tahta istediği adayı seçip oturtma ya da küstahlaşan bir kralın karşısına hemen tehlikeli bir rakip dikme olanağına kavuşmuş oluyordu.

Ama bu “barışçı yollar”, tam bir güven sağlamaktan uzaktı: İmparatorluktan ücret alan barbarlar, Attila örneğinde olduğu gibi, her seferinde yeni bir gerekçeyle daha çok istiyor, arzuları yerine getirilmeyince de düşman tarafına geçmekle tehdit ediyorlardı Bizanslıları.

Bizans politikası, bu konuda, divide et impera (böl ve yönet) diyen eski Roma kuralından esinlenecektir. Justinianus’un diplomasisinin belirleyici özelliği, komşularıyla birer dama taşıyla oynarcasına oynama sanatıdır: Gerçekten de bu diplomasi, barbar halklar arasındaki karşıtlıklar üzerine koca bir siyasal sistem kuracak, Hunları Bulgarlara, Avarları Hunlara karşı ayaklandırıp Vandalların yardımıyla Ostrogotları, sonra da Ostrogotların yardımıyla Frankları perişan edecektir.

Justinianus tarafından kullanılan siyaset araçlarından biri de, başka devletlerin iç işlerine askerî müdahale usulü olmuştur. Özellikle Vandallara ve Ostrogotlara karşı giriştiği savaşlar, hep bu usulü uygulama örnekleridir. Afrika’da ve İtalya’da, toprakları barbarlar tarafından zorla alınmış olan Romalı toprak sahiplerinin hoşnutsuzluğundan ve din adamlarının ari egemenliği karşısında öfkesinden yararlanmıştır imparator; ve bu savaşlar hep söz konusu ülkeleri kasıp kavuran toplumsal mücadeleye paralel olarak yürütülmüştür. Romalı büyük toprak sahipleriyle Katolik din adamları Justinianus’u desteklemişler ve papa Vigile, İtalya’da art arda yenilgilerle başlayan askerî müdahaleyi sonuna kadar sürdürmesi için imparatora ricacı olmuştur. Ostrogot kralları büyük bir hırsla savunmuşlardır kendilerini ve bu savunmada, durumları onlar sayesinde birazcık düzelmiş olan kölelerle kolonlardan büyük yardım görmüşlerdir. Justinianus’un zaferi, kölecilik sistemine dayanan imparatorluğun yeniden canlandırılması anlamına geliyordu çünkü ve böyle bir zafer sayesinde Romalı büyük toprak sahipleriyle Kilise, yitirmiş oldukları toprakları geri alırken, köleler ve kolonlar, Got krallarının saltanat döneminde kavuştukları bütün avantajları yitireceklerdi. Dolayısıyla da, Justinianus’un Vandallara ve Ostrogotlara karşı giriştiği savaşlar, aslında, kölelerin ve kolonların isyanına karşı yöneltilmiş birer müdahaleden başka bir şey değildi.

Düşman satın alınamayacak ya da kaba kuvvetle yenilemeyecek kadar güçlüyse, siyasal ve ekonomik kuşatma taktiğine başvururdu Justinianus. Nitekim, en tehlikeli rakibi olan Sasani hükümdarı I. Kisra'ya karşı bu taktiği uygulayacaktır: Perslere karşı verilen savaşlar hiçbir başarı getirmeyince, İran'ın bütün komşularını Kisra'ya karşı ayaklandırmakla kalmamış (kuzeyde Doğu Hunlarını, güneyde Suriye göçebelerini, Neced Bedevilerini, Yemen Araplarını ve Aksum Habeşlerini); aynı zamanda, bir yandan Sasani İmparatorluğu'nun Karadeniz'e açılış yolunu tıkamak amacıyla Laz krallarını desteklemiş, öte yandan da Bizans'ın Hint ve Çin'le olan ticaretine zarar gelmemesi için o güne dek İran üzerinden geçen ticaret yolunu bırakıp Kızıl Deniz üzerinden geçen bir ticaret yolu açmaya girişmiştir. Bizans diplomasisi ticari ilişkilerin gelişmesine, bunları hiçbir nedenle küçümsemeyecek kadar büyük bir önem veriyordu. Nitekim İmparatorluğun sınırlarında kurulu kentler, bu politikanın gelişmesinde öncü rolü oynamışlardır. Doğu Romalı tacirler, ulaştıkları en uzak ülkelere dek her yere, mallarıyla birlikte Bizans etkisini de götürüyorlardı. Ve dönüşlerinde, bu çeşitli ülkelerle halkları hakkında, Bizans diplomasisi bakımından son derece değerli bilgiler getirmekteydiler. Bu yolda taciri, misyoner izleyecektir. Hıristiyanlığın yayılışını, yüzyıllar boyunca en önemli diplomatik etkenlerden biri olarak görmüştür Bizans imparatorları. Justinianus'un misyonerleri, bir yandan Kafkas dağlarını aşarak Karadeniz'in kuzey kıyılarına, öte yandan da Habeş iline ve Büyük Sahra vahalarına ulaşmışlardır. Daha sonra Hıristiyan dini, güneydeki İslav halklar arasında da derinlemesine kök salacaktır: Örneğin, Moravya'da Bizans misyonerleriyle Alman misyonerleri arasında bu konuda patlak veren çatışmaları bilmeyen yoktur. Hıristiyanlığın Rusya'ya girip yerleşmesi, Bizans diplomasisinin büyük bir zaferi olmuştur. Konstantinopolis-Çargrad, yeni dine bağlananların gözünde kutsal bir kent haline girmekte gecikmeyecektir. Özetlemek gerekirse, misyonerler, aynı zamanda Bizans etkisini pekiştirmeye çalışan diplomatlardı: Halk yığınları üzerinde olduğu kadar belli başlı önderler ve özellikle de bu önderlerin eşleri üzerinde nüfuz sahibiydi misyonerler. Gerçekten de payen[2] hükümdarların çoğunun eşleri Hıristiyandı ve bu hanımlar, bilerek ya da bilmeyerek, imparatorluğun çıkarlarına hizmet etmekteydiler. Kutsal ayinlerde hiçbir ulusal dilin kullanımına göz yummayan papalar Roma'sının

tersine olarak Bizans, ayinlerin yerli dillerle yapılmasına ve Kutsal Kitap'ın bütün bu dillere çevrilmesine izin vererek, misyonerlerinin aktivitesini büyük çapta kolaylaştıracaktır. Ve sonuçsuz kalmayacaktır bu çabalar: Yerli dillere çevrilen İncil aracılığıyla Hıristiyanlık, daha kolay ve daha çabuk yayılmaktadır. Nitekim, Hıristiyan din adamları, barbar krallıklarda çok geçmeden eğitim ve öğretimin biricik temsilcileri haline gelmiştir: Okulu tamamen kendi kurumlarına bağlı kılan Ortodoks piskoposları ya da bunların adamları, artık hükümdarların en güvenilir danışmanları arasında yer almaktadır.

Bizans'ta Elçilikler (VI.-X. Yüzyıllar)

Sonraki yüzyıllar boyunca Bizans sarayını, Avrupa, Asya ve Afrika'nın hemen her köşesinden akın eden elçilerin bir araya geldikleri evrensel bir buluşma ve tanışma yeri olarak göz önüne almak, hiç de yanlış değildir. Her ırk ve renkten, ulusal giysilerini kuşanmış ve dünyanın bütün dillerini konuşan bir elçiler kalabalığı bulunmaktadır daima bu sarayda. Başbakanın (Magister officiorum) ve maliye bakanının (logothetês) otoritesi altında bulunan dış işleri dairesinin alabildiğine geniş bir personeli ve bütün bu elçileri rahatça karşılayabilecek sayı ve yetenekte tercümanları vardır. Elçiler için, hayal güçlerinde bir daha silinmeyecek izler bırakacak cinsten alabildiğine karmaşık ve görkemli bir kabul töreni uygulanmaktaydı. Bizans'ın büyük kudretini göz önüne sermeyi amaçlayan bu tören, aynı zamanda, meraklılarla densizleri disipline sokacak ve imparatorluğun zayıf noktalarını en görgülü ve açıkgöz kimselerin bakışlarından bile gizleyebilecek bir tarzda düzenlenmişti.

Sınırda bir şeref kıtası tarafından karşılanan elçiler, daha imparatorluğa ayak bastıkları andan itibaren casuslarla kuşatılmaktaydı. Kalabalık bir maiyetle gelmeleri yasaklanmıştı elçilerin: Geçmişte, ağırlandıkları kaleyi ani bir baskınla ele geçirmeye kalkan ve bazen de bu işi başaran nice konukla karşılaştıklarını unutmamıştı Bizanslılar. Daha sonra elçiler, başka yol olmadığı bahanesiyle en dolambaçlı, en uzun ve en zahmetli yollardan geçirilerek metropole yollanır, böylece gelecekteki fatihlerin gözünü korkutup yıldırmak hedeflenirdi. Yol boyunca elçiler, özellikle bu iş için görevlendirilmiş kimseler tarafından barındırılıp beslenmekteydi; çevre

halkı da yardım etmek zorundaydı bu görevlilere. Bazen, özellikle bir elçiyi ağırlamak üzere yeni konutlar yaptırıldığı bile olurdu. Konstantinopolis'e geldiklerinde, kendilerine ayrılmış özel bir saray buluyordu elçiler; ama söz konusu saray, aslında, bir hapishaneden başka bir şey değildi: Kendileriyle görüşmek üzere hiç kimse içeri giremediği gibi, onlar da yanlarında Bizanslı teşrifatçılar olmaksızın dışarı çıkmaya ve yerli halkla ilişki kurmaya izinli değildiler. İmparator tarafından kabul töreni ise gerçekten göz kamaştırıcı ve akıl almaz bir olaydı.

X. yüzyılda Konstantinopolis'e İtalya kralının elçisi olarak gelen Liutprand, imparatorca ilk kabul töreninin olağanüstü görkemini bir barbara özgü hayranlıkla anlatmaktadır: Elçinin betimlemesine göre, imparatorun tahtı önünde altın bir ağaç yükselmekteydi ve altın kuşlar uçuşup şakımaktaydı dallarında bu ağacın. Tahtın iki yanında, gururla kükreyerek göğüslerini döven iki altın aslan duruyordu. Ve Liutprand, teşrifat kuralları gereğince imparatorun önünde yere kapandıktan sonra başını kaldırdığında, tavana kadar yükselmiş olan tahtın üzerinde yepyeni ve zengin giysilere bürünmüş görecekti imparatoru. Daha sonra elçi, çeşitli hokkabaz ve akrobatların gösterileriyle renklenen şahane bir şölene de katılacak ve bunca harika karşısında kapıldığı çocuksu hayranlık, imparatorla nedimlerinin kendilerini tutamayıp kahkahayı basmalarına yol açacaktır. Ama aynı Liutprand, ikinci bir yolculuk daha yapmıştır Konstantinopolis'e: İmparator I. Oton'un elçisidir bu sefer ve tamamen başka bir ruh hâli göstermektedir. Elçinin, efendisi için hazırladığı 988 yılının tarihini taşıyan rapor, eski Orta Çağ diplomasisinin tarihi bakımından paha biçilmez bir belge niteliğindedir.

İki devlet arasında dostluk ilişkileri kurmak ve bu dostluğu Oton'un oğlu ile Bizans prensesi Feofano'nun evlilikleriyle perçinlemek üzere gelen Liutprand, bu görevinde başarı kazanamayınca hırslanıp, Bizans başkentini ve hükümdarını bu sefer amansız bir alaycılıkla betimleyerek öç almak yoluna gitmiştir: Bir vakitler aynı Konstantinopolis'te derin hayranlığını uyandıran her şey, şimdi ona sadece gülünç gözükmektedir. Çünkü isteksiz, hatta düşmanca karşılamışlardır onu bu sefer. Yine özel bir saray ayırmışlardır kendisine, evet, ama bir mahpusa davranır gibi davranmışlardır: Öyle ki, bazen içecek su bulamadığı bile olmuştur. İmparatorun kabulüne gitmek üzere bir at istemiş, verilmeyince yayan

gitmek zorunda kalmıştır. Ve efendisi Oton’a imparator (basileus) unvanını bir türlü layık görememiştir Bizanslılar; inatla, kral (rex) demekte direnmişlerdir. Bu yetmezmiş gibi, Germenleri belirtmek için de “barbarlar” terimini kullanmışlardır. Demek ki, Liutprand’ın bu iki karşıt anlatısından çıkan sonuca göre, Bizanslılar, yabancı elçileri şahane törenlerle ağırlayabildikleri kadar, gerekli gördükleri vakit küçük düşürmekten ve başkentteki günlerini cehenneme çevirmekten de çekinmemekteydiler.

Ama çoğunlukla, avlayıp kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak üzere, elçileri memnun etme ve pohpohlama yoluna gidiyordu Bizans. Nitekim Konstantinopolis’te özel mihmandarlar tarafından gezdirilir ve büyük kiliseleri, ünlü sarayları, güzel yapıları görüp incelemeleri sağlanırdı. Bütün şenliklere çağrılıydılar; onurlarına eğlenceler düzenlenirdi sık sık. Sadece imparator tarafından değil, imparatoriçe ve öbür ileri gelenler tarafından da kabul edilmekteydiler. Başkentin askerî gücü özellikle gözlerinin önüne serilmekteydi: Surların kalınlığını, istihkâmların ulaşılmazlığını akıllarına kazısınlar isteniyordu çünkü. Ayrıca elçiler için askerî geçit resimleri de düzenleniyor ve daha iyi bir etki sağlamak amacıyla, bazen hep aynı birlikler, giysi ve silah değiştirilerek üst üste birkaç kere geçiriliyordu önlerinden. En son olarak da elçiler, büyülenmiş ve şaşkınlığa düşmüş bir halde Konstantinopolis’ten ayrılırken, bayraklar çekilerek ve borazanlar çalınarak uğurlanmaktaydılar. İmparatorluğa sıkı sıkıya bağlanması istenen küçük hükümdarlar, olağanüstü törenlerle karşılanıyordu: Örneğin Justinianus’un Laz ve Kafkas kralları için düzenlettiği o dillere destan kabul töreninin biricik amacı, söz konusu hükümdarların, İranlılara, Karadeniz’e çıkış yolunu kapamalarını sağlamaktı.

Konstantinopolis sarayı, elçi ve elçiliklerle ilgili olarak son derece kesin kurallar kotarıp koymuş ve bu kurallar, Bizans’la ilişki kuran bütün devletler tarafından da benimsenmiştir. Şöyle ki: hükümdarın temsilcisi olan elçi, ancak kendisine verilmiş olan yetki sınırları içinde görüşme ve pazarlıkları yürütebiliyordu. Öngörülemeyecek birtakım durum ve koşullarla karşılaştığı vakit, ek talimat istemek zorundaydı. Ve amansız şekilde cezalandırılıyordu talimat dışına çıkan elçiler. Ancak olağanüstü durumlarda hükümdarın elçisi, bütün sorumluluğu yüklenerek, uygun gördüğü şekilde hareket etme iznini alabiliyordu. Kaldı ki bu ayrıcalık,

Belisarius ve daha sonra da Narses örneklerinde olduğu gibi, ancak zafer kazanmış kumandanlara tanınmaktaydı.

Daha önce de belirtmiş olduğunuz üzere elçiler, genellikle, toplumsal durumları açısından yüksek kişilerdi. Bu konuda Bizans, özellikle titizdi: Elçiliğe atanan kişi, yüksek sınıflardan değilse, aynı zamanda onur unvanlarıyla donatılmaktaydı. Böylece, diplomatik misyon, toplumsal bakımdan gerçek bir aşama derecesiydi. Görev yerine varan elçi itimatnamesini sunmakla işe başlıyordu. Bizans elçileri tarafından sunulmuş itimatnamelerin çoğunun metinleri bugün elimizdedir. Elçiyi öven, yücelten formüllerle doludur bu itimatnameler; buna karşılık, elçinin geliş nedeninden pek az söz etmektedirler: Bu noktayı, elçi kendisi açıklayacaktır. İlk kabulde sunulması gerekiyordu itimatnamelerin; son derece resmî bir hava içinde geçen bu ilk görüşmeden sonraki bir ikinci ve bu sefer özel görüşmede, asıl sorunlar ele alınıyordu. Talimatlar bazen sözlü, bazen yazılı olarak verilirdi elçilere ve bu talimatların muhtevası, itimatnamelerde kısaca belirtilen misyon nedenlerinden çok farklı olabilmekteydi. Örneğin, sudan bir gerekçeyle ya da bir kutlama törenine katılmak üzere yollanan bir elçilik kurulunun asıl görevi, gittiği ülkenin havasını yoklamak ve son durumunu görmek olabiliyordu.

Görüşmelerin sürüncemede kalması hâlinde Bizanslı elçiler, başkente haber yollayıp yeni talimat beklemekteydiler.

Bizans sarayı, elçilerin kabulü için de özel teşrifat kuralları koymuştu. Hemen yukarıda, itimatnamelerden söz ederken kısaca değinmiştik bunlara. İtimatnamesini sunduğu ilk resmî kabul töreninde elçi, aynı zamanda getirmiş olduğu armağanları da dağıtmaktaydı: Değerli taşlar, çeşitli silahlar, az bulunur hayvanlar cinsinden ve çoğunlukla elçinin ülkesinde elde edilen ürünlerdi bunlar. Sadece papalar, eski azizlerden kalma anmalık eşya yollardı Bizans sarayına ve bu tür armağanlar, büyük bir değerbilirlikle saklanmaktaydı. Daha sonra elçiye armağanlar verilirdi: İmparatorun şanındandı bu. Sonra da ilki gibi resmî bir görüşme olanağı daha veriliyordu elçiye ve elçi, gelişine neden olan istekler için hazırlanmış kesin cevabı, bu son görüşmede öğrenmekteydi. İki resmî kabul arasında, sarayda yetkililer elçinin dile getirdiği sorunları tartışadursun, elçi ve yardımcıları imparatoriçeyi ve öbür yüksek görevlileri ziyaret ederlerdi: Hiyerarşiyi harfi harfine gözeten kesin bir protokole göre düzenlenen bu ziyaretler

sırasında ve elçi onuruna verilen şölenlerde, asıl sorunlardan söz açılabilirdi.

Çoğu zaman imparator, uzun süre Konstantinopolis'te tutardı elçileri; ikinci resmî kabulün tarihini geriye atardı. Bu da elçilerin başkentte kalışını bir görev olmaktan çıkarıp bir çeşit tutsaklık hâline getirmekteydi. Nitekim Avar elçilerini, bu ülkenin, delegasyonu dönmeden önce Bizans'a karşı hiçbir askerî harekâta girişmeyeceği umuduyla alışılmış olandan uzun süre alıkoymuştur Justinianus. Ve aldanmıştır. Elçileri Bizans'tayken savaşı başlatmıştır Avarlar. Elçilerin Konstantinopolis'te kalış süresi oldukça uzundu genellikle ve bu Bizans geleneğini iyi bilen Şarlman, bir elçisinin itimatnamesine, asıl sorunların yanı sıra, elçilik heyetinin fazla alıkonmayıp en kısa zamanda geri yollanmasını yazmak zorunda kalmıştı.

Yabancı ülkelerdeki Bizans elçileri, özel davranış kurallarına uymak zorundaydılar. Sevimli görünmek, çevreye övgüler yağdırmak durum ve koşullara göre tutumlarını saptamak ve başka yoldan elde edebileceklerini zorla kabul ettirmeye girişmemek gibi mesleki yükümlülüklerinin yanı sıra, kendi ülkelerinin töre ve geleneklerini de titizlikle gözetmek zorundaydılar. Bulundukları ülkenin iç işlerine karışmamaları gerektiği hâlde bu elçiler, gizli entrikalar çevirmekten de geri kalmazlardı; görevlerinin ruhuyla olduğu kadar itimatnamelerinin lafzıyla da çelişen bir durumdu bu. En son olarak da belirtelim ki elçiler tarafından imzalanan bir anlaşma, ancak imparatorun onayından geçtikten sonra geçerlilik kazanır ve yürürlüğe girerdi.

Bütün barbarlar tarafından da kısa zamanda kabul edilip benimsenen elçinin dokunulmazlığı ilkesi, tehlike anlarında başvurulan bir sığınma hakkı da yaratmaktaydı. Örneğin, Lombard sarayında hakarete uğrayan bir Frank prensesi, bir gün kendi elçisinin yardımına sığınmak zorunda kalmıştı. Can güvenliği altındaydı elçiler, hayatlarına kastedilemezdi. Buna karşılık, elçilerin hapsedildiği çok olmuştur. Pek doğaldır ki, böyle durumlar, karşı tarafın da misillemesini gerektirmektedir: Örneğin Ostrogotların kralı Teoda Bizans elçilerini hapsedince, Justinianus da Ostrogot elçilerini tutuklatmış ve kendi temsilcileri serbest bırakılıncaya kadar da salıvermemiştir. Elçileri koruyan dokunulmazlık, belli bir ölçüde maiyetlerini de kapsamaktaydı. Elçilik maiyetinde, tüccarlar da yer alıyordu çoğu zaman.

Barbar hükümdarların elçilik heyetleri ile Bizans elçilik heyetlerinin bazı karakteristik çizgilerle ayrıldığını da not etmemiz gerekiyor burada. Barbar soyluları arasında, anlaşmaları yazılı hale getirecek kadar okuma yazma bilen pek az insan vardı; dolayısıyla da, bunlar, elçiliğe giderken, din adamları ve noterler alıyorlardı yanlarına. Bizans elçilik kurullarında ise bu tür görevlilere pek rastlamıyoruz.

Barbar kralları, eski Roma formülerleri örnek alınarak hazırlanmış belgeler vermekteydiler elçilerinin eline. Dolayısıyla da bu belgeler, Bizanslılarınkinden pek farklı değildi. Ayrıca barbar hükümdarlar da, Bizans sarayından aşağı kalmamak için, kendi çaplarına göre görkemli kabul törenleri düzenlemekteydiler.

3. PAPALAR VE FRANK KRALLIĞI

Papaların Uluslararası Durumu

Roma diplomasisine özgü metotlar, barbar krallıklarda, sadece Bizans sayesinde değil, aynı zamanda Papalığın hükûmet organizasyonları sayesinde de yaygınlık ve etkinlik kazanmıştır. İmparatorluk geleneklerinin batıdaki temsilcisi olan Papalık, eski Roma diplomasisinin töre ve usullerini de sürdürmektedir.

Papalık diplomasisinin etkisi, bütün Orta Çağ boyunca hissettirmiştir kendini. Burada unutmamak gerekir ki, Papalık gücü, özü bakımından, uluslararası bir güç meydana getirmektedir. Ve bunun yanı sıra, ustaca bir diplomasi yürütmüştür papalar: Yerine göre şiddet ve zulme, kurnazlığa ve dalkavukluğa ve hatta gerektiğinde ihanete, ikiyüzlülüğe ve yalancılığa başvurmakta herhangi bir cismani devletten çok daha rahat davranmışlardır. Gerçek şudur ki bu diplomasi, Papalığın en az ruhani otoritesi kadar ve hatta bazen ondan da güçlü bir politika silahı olmuştur.

Batı Roma İmparatorluğu henüz ayaktayken, Papa I. Leon (“Büyük Leon”, 440-461), Attila’yı Roma üzerine yürümekten vazgeçirmek hünerini göstermesiyle, bütün Avrupa’da olağanüstü bir otorite kazanmış bulunmaktaydı. Hun önderinin hangi nedeni göz önünde tutarak böyle bir karar aldığı bilinmemekte ve hangi vaatlerle ilerleyişini son anda durdurup

geri döndüğü, tarihçilerin bugün de çözmeye çalıştıkları bir olaydır. Her ne olursa olsun, dindarların daima coşkun ve dizginsiz hayal gücü, bu olayı bir mucize şeklinde yorumlayıp sunacak ve böylece Papalık bir kutsallık halesiyle çevrilecektir.

Roma piskoposunun bütün öteki yüksek Hıristiyan din görevlilerine üstünlüğünü kabul ettirip kesinleştirmek amacıyla I. Leon gerçekleri çiğnemekten de katiyen çekinmemiş ve ilk Konsil'in emirlerini toplayan Latince metne "Roma Kilisesinin üstünlüğünü" belirten bir madde ekletmiştir. Daha sonraki papalar da gerektiğinde bu usulü uygulamaktan geri kalmayacaklardır.

Batı Roma İmparatorluğu çöküp barbar krallıklarının kuruluşu gerçekleşince, Papalığın uluslararası durumu da karmaşık bir hâle girmiştir. Kavimler göçü sırasında Katolik kilisesinin hiyerarşik birliği de dağılmış ve yerel Kiliseler yeniden bağımsızlıklarına kavuşmuşlardır. Sadece Batı Avrupa kiliseleri, Roma'nın üstünlüğünü tanımakta devam edecektir.

Ari kökenli Ostrogot krallarının İtalya'daki egemenliği, Papalık otoritesini de sarsmaktadır ister istemez. Dolayısıyla da papalar bütün umutlarını Bizans İmparatorluğu'na bağlamış ve Bizans'ın İtalya'da olup bitenlere seyirci kalmaması, müdahalede bulunması için sürekli çağrılarda bulunmuşlardır.

Batı Roma'da imparatorluk gücünün sona erdiği V. yüzyılın ortalarından başlayarak, Bizans'la daha sıkı bağlar kurmaya yönelmişti papalar ve Konstantinopolis sarayında daimî delegeleri vardı. Apokrissiari adıyla anılan bu delegeler, din ve kilise işlerinin yanı sıra, sarayın siyasal eğilim ve tercihlerini de gözlemlemekteydiler.

Söz konusu delegelere tanınan belirli kişisel ayrıcalıklardan gayrı, ikametleri için, doğrudan doğruya imparatorluk sarayında bir özel daireleri vardı. Çağdaş tarihçiler, bugün bu delegeleri haklı olarak, Papalık tarafından yabancı saraylar üzerinde kurulan sürekli kontrol mekanizmasının ilk temsilcileri şeklinde göz önüne almaktadırlar. Bunların görevini, papanın elçisi olan ve dinsel ya da siyasal özel misyonlarla görevli bulunan legasyon şeflerinin görevinden ayırt etmek gerekir.

İtalya'nın Justinianus tarafından fethinden ve yine bu ülkenin büyük bir kısmının Lombardlar tarafından ele geçirilişinden sonra, şeklen Bizans imparatoruna bağlı kaldıkları hâlde, Roma kenti üzerinde bağımsız bir

egemenlik kurmuş olan papalar, Lombardlarla Bizans arasında zekice bir cambazlık politikası yürütmüşlerdir. Bizans'ın küçümsenecek derecede güçten düştüğü ana dek sürmüştür bu politika. O andan sonra ise papalar, Frank krallığının egemen duruma girmeye başladığı Batıya doğru dönecek ve Lombardlardan korunmak için, bu yeni devletin yardımını isteyeceklerdir.

Papaların Franklarla İlişkileri

"Tembel kralların" saltanat dönemi boyunca Papalık, üstün bir siyasal sezgi örneği vererek, bu hükümdarların çevresiyle iyi ilişkiler kurma yoluna gitmiştir: Çünkü Frank krallığını, gerçekte, başağa (hükümdar hizmetkârlarının yöneticisi) sıfatıyla sarayda bulunan ve hepsi de güçlü Arnoul klanının temsilcisi olan kişiler yönetmekteydi. 739 yılında papa, Charles Martel'e elçiler yollayarak, "Romalıları, Lombardların boyunduruğundan kurtarmasını" rica etmiştir. Papa, bu vesileyle, Batı Kilisesi'nin kurucusu olan Aziz Petrus'un (Sen Piyer) mezarının anahtarlarını da gönderecektir Frank hükümdarına. Aziz Petrus'un kemiklerinin saklandığı sandığın üzerinde takdis edilen ve hastaları iyi etme gücü taşıdığına inanılan bu anahtarlar, Papalık diplomasisinde büyük bir rol oynamış ve daima kudretli hükümdarlara dostluk nişanesi olarak yollanmışlardır. Nitekim Charles Martel de kutlu anahtarları eline teslim eden elçileri büyük törenlerle ağırlayıp armağanlara boğacak, ama papanın isteğine uyup Lombardlara saldırmaya cesaret edemeyecektir.

Papaların başağalara ihtiyacı olduğu kadar başağaların da Papalığa ihtiyacı olacaktır: Nitekim Charles Martel'in oğlu Cüce Pepin, "tembel kralların" saltanatına son verip kendi soyunu hanedan kılabilmek için, Papalık otoritesinin hakemliğine başvuracaktır. Frank sarayının başağaları, 751 yılında bu amaçla bir elçilik heyeti yollamışlardır Roma'ya. Şunu sormaktadırlar: Krallık sorumluluğunu yüklenemeyecek kadar düşkün ve krallığın gerektirdiği yeteneklerden yoksun bir kişi, bu unvanı taşımaya devam edebilir mi? Kilise geleneklerine dayanarak, Papa Zacharie bu soruyu şöyle yanıtlamıştır: "İktidarı yitirmiş olan değil, gerçekten elinde tutan kral olmalıdır." Kilise görevlisi tarih yazarı, olayı öyküledikten sonra şunu eklemekte: "... Ve böylece, Papalık otoritesine dayanarak, Pepin'in

tahta çıkmasını buyurdu.” Baştan sona uydurma bir iddiadır bu; çünkü papanın böyle bir hakkı yoktur. Tarihsel gerçek şudur: Bir oldubitti karşısında kalmıştır papa; ama bu durum işine geldiğinden, Cüce Pepin’in krallığını hemen onaylamıştır. Nitekim, bir sonraki papa, Lombardlar yeniden Roma’ya karşı saldırıya geçince, Pepin’in yardımını isteyecektir ilk iş olarak.

Yardım istemek üzere ayağına kadar gelen yeni Papa II. Etienne’ni, büyük törenlerle karşıladı Cüce Pepin: Geleceğin imparator Şarlman’ı, oğlu Charles’ı, yüz millik yola göndererek, papaya kılavuz kıldı. Bir yandan kendisi de tüm maiyetiyle yola koyulmuştu. İki grup karşılaştığında, kral hemen atından indi ve papanın önünde, karların içine diz çöktü. Sonra da din büyüğünün atının dizginlerine yapıştı ve yürümeye koyuldu. Papanın maiyet alayı da hemen ilahiler okumaya koyulmuştu. Frankların başkenti Pontion’a böyle vardılar. Orada, bu sefer papa hükümdarın önünde diz çöküp “aziz Petrus’un ve Roma Cumhuriyeti’nin haklarını savunmasını” yakaracaktır. Elinden gelen her şeyi yapacağını vaat etmiştir papaya Pepin: Ve papa bundan dolayı duyduğu minneti göstermek üzere, bir ruhani tören düzenleyerek hükümdara taç giydirmiş, ayrıca da Pepin’e ve çocuklarına Büyük Constantinus tarafından kurulmuş olan “Roma Patrisleri”[3] unvanını vermiştir. “Taht ile mihrap arasındaki kutsal ittifak” kurulmuş oluyordu böylece. Nitekim Roma’ya güçlü bir Frank muhafız alayının eşliğinde döndü papa. Çok geçmeden de kral sözünde duracak ve İtalya’ya karşı saldırıya geçen Frank ordusu, Lombardları yenilgiye uğratacaktı. 745 Ekim’inde imzalanan bir antlaşmayla Lombardlar sadece Roma’yı rahat bırakmayı değil, aynı zamanda, bir vakitler Bizans’ın mülkü olan ve sonradan kendileri tarafından fethedilen Ravenna, Rimini, Urbino, vb. gibi bir dizi kenti de geri vermeyi taahhüt etmekteydiler. Bu söz yerine getirilmediği için, ikinci bir İtalya seferi düzenlemiştir Pepin ve bu kez tam bozguna uğrattığı Lombard kralını, söz konusu kentleri “Roma Kilisesi’ne, aziz Petrus’a ve onun ardılları olan Roma’nın bugünkü egemenlerine” kesinlikle verdiğini açıklayan bir bağış belgesi imzalamak zorunda bırakmıştır. Böylece Pepin, papaların cismani devletini kurmuş oluyor ve Bizans imparatorunu bir oldubittiyle karşı karşıya getiriyordu: Gerçekten de bu durumda Bizans, zaten ancak ismen sahip olduğu İtalyan kentlerini, Papalık yararına elden çıkarmış bulunmaktaydı. Ama öte yandan da söz

konusu kentlerin bu türlü bağışlanışı sonucunda Papalık, fiilî olarak Frank krallarına bağımlı duruma düşmüş bulunuyordu. Papalık bu bağımlılığı açıkça ve kesin olarak tanımaya yanaşmayacaktır hiçbir zaman ve içine düştüğü çıkmazdan kurtulmak için, tarihin en ünlü sahte belgesini uydurma yoluna gidecektir. Papaların daha sonraki diplomatik aktivitelerinde alabildiğine büyük bir rol oynayan bir düzmece belge, “Constantinus’un bağış tutanağı” adı altında ortaya sürülecektir.

Kaba saba bir dille kaleme alınmış olan söz konusu belge, imparator Büyük Constantinus’un, tutulduğu cüzzam hastalığından nasıl bir mucize sonucunda iyileştirildiğini anlatır. İşte buna karşılık bir gönül borcu olarak imparator, bütün Batı İmparatorluğu’nu papaya bırakıp Doğu’ya, Konstantinopolis’e çekilmiştir. Söz konusu tutanak da bu bağışı dile getirmektedir.

Bütün bu olaylar süresince, Roma ile yeni Frank krallığının ilişkileri her geçen gün biraz daha yakın ve içten bir karakter kazanmıştır. İki devletin elçileri, ülkelerinin yollarında karşılaşmakta; bazen de Bizans’a ya da öteki ülkelere birlikte gitmektedirler artık. Ne var ki, Papalık delegeleri, bu ortak elçilik heyetlerinde ikinci dereceden bir rol oynamaktadırlar; çünkü Papa, dışişlerinde, Frank krallarının fikrini almak zorundadır. Şarlman Lombardiya’yı fethedip Kilise devletiyle sınırdaş olduğunda, bu bağımlılık daha da keskinleşecektir. Yine de Papalık, bütün bu dönem boyunca ruhani üstünlüğünü hiç değilse görünürde koruyup sürdürme çabasındadır: Ona, kral ve imparatorlara taç giydirme yetkisini veren de bu üstünlüktür. Nitekim, Şarlman’ın imparatorluk tacını giyişi, bu bakımdan, alabildiğine ilgi çekici bir şekilde geçmiştir. Çağlar boyunca sayısız tartışmaya yol açacak kadar karmaşıktır bu olay aslında. Şöyle ki: Şarlman’ın uzun süredir imparator unvanını kazanmak istediği ve buna, hem dış prestijini, hem de kendi ülkesindeki gücünü artıracağı gerekçesiyle büyük önem verdiği, kesinkes bilinmektedir. Batıda yeni doğan devletin bu sayede Doğu İmparatorluğu’na karşı çok daha sağlam bir duruma geleceğini kavrayan papa, bu özlemin gerçekleşmesine önayak olacak ve “yeni Constantinus” adını verecektir Şarlman’a. Frank hükümdarının imparator unvanını alışı ve taç giyişi, pek şaşırtıcı bir biçimde gerçekleşmiştir: Hükümdar, Sen-Piyer Katedrali’ndeki bir ayinde dua için diz çöktüğü sırada papa, imparatorluk tacını, hiçbir şeyden habersiz duran Şarlman’ın başına birdenbire oturtmuş

ve koro da hemen, imparator onuruna bir ilahi okumaya koyulmuştur. Şarlman, bu törensiz taç giymeden hiç de hoşnut kalmayacaktır gerçi, ama imparator unvanının ürünlerini kabulden de vazgeçmeyecektir. Öte yandan, papanın da içi rahattır artık: Bu durumu ustaca halletmiş saymaktadır kendini. Nitekim, böylelikle, Şarlman'a imparatorluk papa tarafından verilmiş olmaktadır: Veren, alandan daha yüksek değil midir? İşte bu argüman, Papalığın cismani iktidara karşı yürüttüğü mücadelede sık sık kullanılacaktır.

Tüm Avrupa üzerinde egemenlik kurmuş bulunmaktadır şimdi Şarlman imparatorluğu ve sadece Bizans, bu yeni imparatorlukla boy ölçüşebilecek durumdadır. Dolayısıyla da Şarlman'ın diplomasisinde, Konstantinopolis'le olan ilişkiler öncelik kazanmaktadır. Nitekim, iki imparatorluğun bir dünya devleti hâlinde birleştirilmesini amaçlayan göz kamaştırıcı planlar hazırlanmıştır: İmparatoriçe İren oturmaktadır o sırada Bizans tahtında ve imparatoriçenin Şarlman'la evlenmesi, bu büyük birleşmeyi sağlamak için yeterlidir. Ne var ki, İren'in tahttan indirilmesi, engelleyecektir bu büyük tasarının gerçekleşmesini. Onun yerine tahta çıkan Nikeforos (Nicephore) ise, Şarlman'ın imparator unvanını tanımayı reddedecek ve iki devlet arasındaki diplomatik ilişkiler uzun yıllar boyunca tümden kesilecektir. Ama zamanla Bizans yavaş yavaş gücünü yitirmiş; Arapların, Bulgarların ve Avarların sürekli saldırılarını zoru zoruna püskürtebilir duruma düşmüştür. Yeni Batı İmparatorluğu'nun prestiji gittikçe biraz daha artmıştır bunun sonucu olarak ve Şarlman bir dizi ayrıcalık elde etmiştir Doğu'da. Bu arada Arzı Mukaddes'in (İsa'nın yurdu Palestin olarak “Kutsal Toprak”) savunmasını da Bizans yerine Şarlman İmparatorluğu yüklenmiş bulunmaktadır. Daha imparatorluk tacını giydiği yıl Şarlman'a, Kudüs piskoposu özel bir elçilik heyeti yollamış ve İsa'nın mezarının anahtarlarıyla birlikte kutsal kentin bayraklarını da teslim etmişti. Bunu izleyen yıllarda ise Şarlman İmparatorluğu'nun başkenti Aix, başta Danimarka ve İngiltere olmak üzere, birçok Avrupa ülkesinden akın eden elçilik heyetleriyle dolup taşacaktır. Avusturya kralı II. Alphonso ile İskoç kralı da onur elçileri yollamışlardır hükümdara: Bütün Avrupa artık Şarlman'la dostluk ve ittifak kurma özlemindedir.

4. ARAP DİPLOMASİSİ

Şarlman ile Bağdat'taki İslam halifesi Harun el Reşid arasında gidip gelen elçilik kurullarının ve yollanan karşılıklı armağanların öyküsünü, Frank tarihçilerinin kitaplarından öğrenmekteyiz. Araplarla çok daha önceden beri tanışmış bulunmaktaydı Franklar. Araplar VII. yüzyılın ilk çeyreğinden başlayarak ve sadece bir yüzyıl gibi çok kısa bir süre içinde, büyükten de büyük bir imparatorluk kurmayı başarmışlardı: İber Yarımadası'ndan Batı Hindistan'a, Kafkaslardan ve Orta Asya'dan Yemen'e ve Afrika çöllerine uzanan bu imparatorluk, Roma İmparatorluğu'nun en parlak döneminde ulaşmış olduğundan daha geniş bölgeleri kapsamaktaydı. Arap ticareti ve parası, eski dünyanın en ücra köşelerine kadar girmişti; ve Halifenin diplomatik ilişkileri, Çin'den Batı Avrupa'ya kadar sıralanan tüm ülkeleri içine alıyordu. Emevilerin şahane başkenti Şam, dünyanın en büyük merkezlerinden biri olmuştur. Yüksek uygarlık düzeyi ve gelişmiş yönetim metotlarıyla olduğu kadar diplomasisinin başvurduğu usullerle de Arap İmparatorluğu, Bizans ve kısmen Sasani geleneklerinin güçlü etkisini taşır.

Ne var ki, Emevi hanedanı uzun ömürlü olamamış; ve çok geçmeden Bağdat'taki Abbasi hanedanına bırakmıştır yerini. Çağının devletleri arasında hemen ön sırayı alan bu yeni imparatorluğun sarayında ise tamamıyla İran gelenekleri egemen durumundadır. Abbasilerin alabildiğine karmaşık bir karakter gösteren despot ve bürokratik yönetim sistemi içinde dışişleri, en önemli yerlerden birini almaktaydı: Vezir diye adlandırılan başbakana sıkı sıkıya bağlı bulunan yedi bakanlık ya da "divan"da dışişleriyle görevli olan divan ür risalet, hep birinci sınıf bir rol oynamıştır. Bu bakanlık çerçevesi içinde, tamamıyla kendine özgü kançılarya ve teşrifat usullerinin oluştuğunu görüyoruz. Abbasi diplomasisinin âdet ve erkanını öğrenmek için, ancak sonradan kaleme alınmış kaynaklardan ve bu arada özellikle XI. yüzyılda yazılmış politika yapıtlarından yararlanmaktayız bugün. Ama söz konusu diplomasinin yerleştiği gelenekler Doğu'da uzun yüzyıllar boyunca canlı kaldığı için, bu kaynakların sağlamlığına güvenebiliriz. Örneğin, Orta Doğu diplomatik çevrelerine yakınlığıyla tanınan bir yazarın, Ebul Fazlı Hakî Bey'in anılarında, bu konuyla ilgili bir betimlemeye rastlamaktayız: Elçi olarak iki kişi görevlendirilmiştir; bunlardan biri soylu saray nedimlerinden, öbürü ise çağın bilginleri olan

mollalar arasından seçilmiş bulunmaktadır. İki mektup verilir elçilere. Mektuplardan birincisi, elçilik heyetinin gittiği ülkenin hükümdarına seslenmektedir. Kuran'dan bir cümleyle başlayan bu mektup, her iki hükümdarın sıfat ve unvanlarını sıraladıktan sonra, elçileri tanıtmakta ve bu elçilere verilmiş olan yetkileri belirtmektedir. Mektubun, elçilerin fazla alıkoyulmamasını ve bir an önce geri yollanmasını talep eden son maddesi, söz konusu yetkililerin niteliği bakımından pek anlamlıdır. Birinci elçiye seslenen ikinci mektupsa: "Ey kardeşimiz ve güvenilir kişimiz!" diye başlamakta ve talimatları içermektedir: Bir anlaşma imzalanması için hazırlık görüşmelerini ve pazarlıkları yürütmekle görevli olan elçi, iyilik ve sağlık dileklerinin yanı sıra, götürdüğü armağanları da sunacaktır yabancı ülkenin hükümdarına. Anlaşıldığına göre, arzu edilen anlaşmanın metni önceden hazırlanıp elçiye verilmekte ve kendisine bu metinde herhangi bir değişiklik yapma yetkisi tanınmamaktadır. Yabancı hükümdar bu antlaşmayı imzalamaya yanaşmadığı takdirde de görüşmeleri sürdürmekle yükümlüydü elçi: Bu arada, Halife'yi durumun gelişmesinden haberli kılmak ve gerekirse yeni talimat istemekle görevliydi. Anlaşma imzalandığı takdirde ise elçi, yabancı hükümdarın, hükümdarın oğullarının ve yakın çevresinin bu anlaşmayı and içerek onaylamalarını ve kutsal kılmalarını istemekteydi. Elçinin en önemli görevlerinden biri de yollanan armağanları yerli yerince dağıtmaya dayanıyordu. Daha yola çıkmadan önce kendisine kesin ve tam listesi verilen bu armağanlar, çoğu zaman, değerli kumaşları ve vazoları içermekteydi. Yabancı ülkeye gelişinde, bunların sadece bir kısmını vermekle yükümlüydü elçi; gerisini ancak misyon başarıyla sonuçlandığı takdirde dağıtabilirdi. Armağanların yabancı ülkeye ulaştırılmasını ve orada belirli kişilere iletilmesini sağlamak üzere, özel görevlilerden kurulu bir personel seferber edilmekteydi.

XI. yüzyılın diğer bir kaynağı da, ünlü vezir Nizamülmülk'ün *Siyasetname* başlığını taşıyan yapıtıdır. Özel olarak elçilik sanatına ayrılmış bölümler yer almaktadır bu kitapta. Yazara göre, elçilik heyeti sınıra gelir gelmez hemen haberci yollayıp elçilerin ve maiyetlerindeki kişilerin sayısını öğrenmek gerekir. Heyet başkente doğru hareket ettikten sonra bütün yol boyunca özel muhafızlar tarafından korunmalı, kendilerine yiyecek ve barınak sağlanmalıdır. Düşman bir ülkeden gelseler bile, katiyen kötü gözle bakılmamalıdır elçilere. Çünkü Kuran: "Elçinin görevi,

söyleneni olduğu gibi aktarmaktır" diyor. Dolayısıyla da, elçiye zeval olmaz. Hükümdarların elçi yollarken sadece diplomatik hedefler gözetmekle kalmayıp birtakım gizli amaçlar da güttüklerini not ediyor Nizamülmülk. Şöyle yazıyor bu konuda: "Elçisinden şunları öğrenmek ister bir hükümdar: O yabancı ülkedeki yolların, geçitlerin, ırmakların, yarların, içilebilir suların durumu nedir? Ordu bu yollardan rahatça geçebilir mi? Hayvanlar için yiyecek bulunabilen ve bulunmayan yerler nereleridir? Hangi yörelerde hangi görevliler iş başındadır? O hükümdarın ordusu, silahça ve sayıca ne durumdadır? Ne gibi toplantı ve eğlenceler düzenlemektedir hükümdar? Teşrifat kuralları nelerdir? Nasıl oturup kalkar, sevdikleri oyunlarda ve avda nasıl hareket ederler? Hükümdarın kendisi nelere alışkındır? Hayatı nasıl geçer? İnsanları sever mi? Yüzü gözü nasıl bir kişidir? Kendine özgü davranışları var mıdır, varsa nelerdir? Adaletli bir kişi midir, sık sık bağışta bulunur mu, keyfî davranışları mı ağır basmaktadır yoksa? Yaşlı mıdır, genç midir? Bilgin ve bilge midir, yoksa bilgisiz ve bilgiç midir? Ülkesini korumaya yeter mi ordusu? Halkının hâli vakti yerinde midir? Açıkgöz ve dikkatli kişi midir hükümdar? Veziri nasıl bir kişidir. Saygıdeğer, dindar ve törelerine bağlı mıdır? Tecrübeli, işini bilir, uzman askerler midir kumandanları? Nedimleri bilgili ve yetenekli kişiler midir? Özellikle sevdikleri ve özellikle sevmedikleri şeyler var mıdır? İçkili zamanlarında konuşkan ve neşeli mi olur hükümdar? Merhametli ve yufka yürekli midir, yoksa vurdumduymaz ve amansız mıdır? Kadınların meclisinden mi, yoksa savaşçıların sohbetinden mi daha çok hoşlanır? Ciddi konulara mı, yoksa dedikoduya ve nükteye mi daha çok düşkündür?"

Bütün bunlardan, usul ve metotları bakımından zaten birbirlerine pek yakın düşen Bizans ve Sasani diplomasi geleneklerinin, etki altına aldıkları Doğu dünyasında da parlak ürünler verdikleri sonucunu çıkarabiliriz. Bir yandan Batılı ülkelerle İspanya'daki Müslüman Kurtuba Devleti arasındaki sayısız ilişkiler sayesinde, öte yandan da Haçlı Seferleri dönemindeki sayısız çatışma ve görüşmeler aracılığıyla Doğu etkisi, henüz geri ve daha az uygar durumdaki Batı ülkelerine süzülmekteydi. Ama buna karşılık belirtelim ki, Şarlman ile Harun el Reşid arasındaki diplomatik ilişkiler konusunda Frank tarihçilerinin rivayetleri, efsane gibi olsa gerektir. Çünkü Doğulu tarihçiler, çeşitli ülkelere yollanan elçilik heyetlerini sayarken, Şarlman ve ülkesinden hiç söz etmemekte, böyle bir hükümdarın ve

devletin varlığından habersiz gözükmektedirler. Kesinlikle bildiğimiz bir başka nokta ise Doğulu elçilerin değilse bile Doğulu tüccarların ve bu arada özellikle Yahudilerin zaman zaman Frank krallığına kadar gelip, az bulunur değerli eşya sattıklarıdır. Hatta bu tüccarlar bir seferinde yanlarında bir de fil getirmişlerdir. Ve bu olay öylesine bir heyecan yaratmıştır ki, Frank yazarları hayvanın ölüm tarihini bile belirtmekten kendilerini alamamışlardır. Halife'nin Şarlman'a yolladığı elçiler efsanesini, Doğulu tüccarların bu tür gezileri doğurmuş olsa gerektir.

5. KİEV RUSYA'SININ DİPLOMASİSİ

Kiev Rusya'sının Uluslararası İlişkileri (IX.-X. Yüzyıllar)

IX. yüzyılda Dnieper Irmağı kıyılarında ve komşu bölgelerde, başkenti Kiev olan güçlü bir Slav Devleti kurulmuştur. Karl Marx, "Rurikoviç imparatorluğu" adıyla belirttiği bu devletin, "tımarsız tâbilerden ve sadece yurtluklardan ibaret aşiretlerden" oluştuğunu söylüyor. (Secret diplomatik history of the XVIII century,. Londra, 1899, s.76) Kiev hükümdarlarının, topraklarını durmaksızın daha fazla genişletme eğiliminden, Marx'ın deyişiyle, "İmparatorluğun hızla gelişmesi ve ilkel fetih örgütü" doğacaktır. Slav halklarıyla birlikte Doğu Avrupa'nın bütün öbür halkları da bu imparatorluğa haraç vermek zorunda kalmışlardır: Rurikoviç akıncıları, bir yandan Volga'nın en uç bölgelerine, öbür yandan da Hazar Denizi ve Karadeniz kıyılarına yıldırım baskınlar düzenliyor; bütün bu ülkelerden ganimet ve tutsak getiriyorlardı. Bu sürekli savaş ve fetihler sonucunda Rurikoviç İmparatorluğu, IX. yüzyıl sonlarına doğru öylesine güç kazanmış bulunuyordu ki, bütün komşu halklar bu yeni devleti hesaba katmadan edemez olmuşlardı. Yukarıda sözünü ettiğimiz yapıtında Marx, bu konuda şöyle diyor: "Eskiden kalma Rusya haritaları, bu ülkenin o çağda, bugünkünden çok daha geniş topraklara sahip olduğunu ortaya sermektedir. Nitekim Rurikoviç'lerin çağdaşı olan tarihçiler, bu imparatorluğun IX.-X. yüzyıllarda ürküntü verici bir şekilde geliştiğini belirtiyorlar."

Dolayısıyla da, Kiev Devleti daha erkenden oldukça karmaşık uluslararası ilişkilere girmek durumunda kalacaktır. Coğrafi konumu bakımından, Baltık

Denizi'ni Dnieper aracılığıyla Karadeniz'e, Volga aracılığıyla da Hazar Denizi'ne bağlayan büyük ırmak ulaşım yollarının merkezindedir Rurikoviç imparatorluğu. Ve yeni devletin, güneyde Bizans'la, doğuda Hazarlarla, kuzeyde İskandinavya ile olan ilişkilerini bu durum belirleyecektir. Kiev hükümdarlarının eski hanedan bağlarıyla zaten bağlı bulundukları ve sürekli olarak ücretli asker aldıkları İskandinavya'dan, "ardı arkası kesilmeyen dalgalar hâlinde, yağmacılıkta şan arayan Vareg[4] maceracıları gelmektedir". Hazarların ülkesinden geçerek Orta Asya'ya ulaşan bir ticaret yolu vardı o çağda ve Ruslar bu yoldan Orta Asya ülkelerine kürk ve esir yollamaktaydılar. Bir süre Hazarlar, Dnieper kesimi halkından haraç alma konusunda Kiev hükümdarlarıyla çekişmişlerdir. O çağdaki bütün öteki ülkeler gibi Rusya da Bizans'ın derin ve sürekli etkisini hissetmektedir.

Rusya ve Bizans

Kiev Devleti'nin gözünde Bizans, hükümdarlarının ve savaşçı yoldaşlarının (drujina'lar) kürk ve esir satarak, karşılığında değerli kumaş ve lüks eşya aldıkları bir pazardır her şeyden önce. Ama bunun yanı sıra "payen Rusya", Hıristiyan uygarlığının ihtişamını da görmüş oluyordu Bizans'ta. Bu uygarlığın sınırsız zenginliği ve tantanası, Kiev fatihlerinin arzularını kamçılamaktaydı sürekli olarak. Şöyle yazıyordu Marx: "Kuzey barbarlarını Batı Roma'ya çeken aynı büyüleyici debdebe, Rusları da Doğu Roma'ya çekiyordu. Rusların Bizans topraklarında, Karadeniz kıyılarından başlayıp Konstantinopolis'e kadar uzanan yağmacı akınları, IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar, tam iki yüzyıl boyunca kesilmemiştir". Dolayısıyla da Bizans, kendisi için büyük bir tehlike kaynağı olan bu güçlü devleti kendi çıkarları doğrultusunda kullanmak amacıyla, hemen siyasal nüfuz alanı içine çekmeye çalışmıştır. Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, Bizans politikasının temel ilkesi, halkları birbirlerine karşı kışkırtıp kendisine saldırmalarını önlemeye dayanmaktadır. Nitekim, Kiev hükümdarı İgor'un çağdaşı olan Bizans İmparatoru VII. Constantinus (Konstantin Porfirogenet), Devlet Yönetimi Üzerine başlıklı kitabında, Rusların karşısına Peçenekleri dikmek gerektiğini söylüyor. Bu konuda şöyle yazıyor Bizans İmparatoru: "Bizans'ın öteden beri dostu olan ve etkisi altında bulunan Peçenekler, uygun fırsatları biz kendilerine çabucak bildirdiğimiz

takdirde, kolayca saldırabilirler Rus topraklarına. Ve Ruslar, Peçeneklerle barış hâlinde olmadıkça, dışarıya büyük seferler düzenleme cesaretini gösteremeyeceklerdir. Çünkü bileceklerdir ki, yurtlarından biraz uzaklaşır uzaklaşmaz, Peçenekler ani bir baskınla ülkelerini ele geçirip yağmalayabilirler.”

Öte yandan İgor, Bizans’la 945 yılında yaptığı bir anlaşma uyarınca, “imparatorun ülkesini yakıp yıkan kara Bulgarları” Bizans’ın malı olan Kırım’a geçirmemeyi taahhüt etmişti. Daha sonra da, Tuna kıyılarına yerleşen Bulgarları yıldırmak amacıyla Bizans diplomatları, İgor’un oğlu ünlü Sviatoslav’ı bunlara karşı kullanmak istediler. Ama Sviatoslav, Bulgarlara karşı Bizans sarayının çıkarlarına tamamen ters düşen bağımsız bir politika gütmeye koyulunca, Bizanslılar Kiev hükümdarının karşısına hemen Peçenekleri dikecek ve bu ele avuca sığmaz savaşçıyı ülkesine dönmek zorunda bırakacaklardır. Sviatoslav, Bulgarlara karşı kendi adına açtığı ikinci seferden Kiev’e dönüşünde, Bizans tarafından kışkırtılmış olan Peçenekleri bulacaktır karşısında ve çıkan savaşta öldürülecektir. Ama bu olay, daha sonra aynı Bizans’ın, “Rusların büyük kralına” diye başlayan bir mektup yazarak, Sviatoslav’ın oğlu Vladimir’den yardım istemesine engel olmayacaktır: Söz konusu yardımı Bizans, gözü pek ve yetenekli bir kumandan olan Bardas Fokas’ın 987 yılında Anadolu’da başlattığı isyan hareketini bastırmak amacıyla istemektedir. Böylece kurulması önerilen ittifak, Vladimir’in bir Bizans prensesiyle evlenmesiyle perçinlenecektir. Buna karşılık da Vladimir, kendisi Hıristiyanlığı kabul edeceği gibi, halkını da Hıristiyan yapmayı taahhüt etmekteydi ve bu taahhüt, Rusların Bizans’a bağımlı hale gelmeyi kabul edişlerinin bir kanıtı şeklinde yorumlanıyordu. Ne var ki, Bizans’ın bu ustaca politikası, başarıya ulaşmayacaktır; çünkü Kiev hükümdarları, bağımsızlıklarını korumakta kararlı davranmışlardır. Daha önce Sviatoslar, imparator Nikeforos Fokas’ın dileği üzerine Bulgarlara karşı iki sefer düzenlemiş ve her iki sefer de parlak zaferlerle sonuçlanmıştı. Bunun üzerine, fethettiği ülkeyi kendi egemenliği altında tutmaya ve Bulgarların başkenti Pereslayevetz’i de kendine başkent yapmaya karar vermişti Sviatoslav. Ve Nikeforos’un ardından Bizans imparatoru olan I. Jan Zimises. Kiev hükümdarını bu kararından caydırıp Tuna boylarından uzaklaştırabilmek için büyük çaba harcamıştı.

Sonra da Vladimir tarafından yollanan Rus savaşçıları, Bardas Fokas isyanını bastırmakta Bizans hükûmetine büyük çapta yardımcı olmuşlardı.

Ama I. Jan'ın ardından Bizans tahtına çıkan II. Bazil ile VIII. Konstantin, 987 anlaşmasının kayıtlarını ve bu anlaşmanın özellikle Kiev hükümdarı ve Bizanslı prensesin evlenmelerini şart koşan maddesini uygulamaya yanaşmayınca, Vladimir, Kırım Yarımadası'ndaki Bizans'a bağlı Kerson (Sivastopol) kentini kuşatarak, Bizanslıları sözlerinde durmaya zorlayacaktır. Hâl böyle olunca, Rusya, Hıristiyanlığı kabul etmekle, Bizans'ın bağımlılığına girmiş olmuyordu elbette. Nitekim Vladimir'in oğlu Yaroslav da aynı bağımsız tavrı sürdürecektir. Ve 1043 yılında Konstantinopolis'te Ruslara hakaret edilince, Bizans'la olan siyasal ve ruhani dostluk ilişkilerini kesip saldırıya geçecektir. Aynı Yaroslav, 1051 yılında Rus piskoposları meclisini toplayıp Rus asıllı bir din adamı olan Hilarion'u yeni Patrik seçtirmekten de geri kalmamıştır.

Rusya ve Batı Avrupa

Hıristiyanlığı kabul edişi, Kiev Rusya'sının sadece Bizans ile değil, Orta Avrupa'daki Katolik ülkelerle de diplomatik ilişkiler kurup geliştirmesine yardım etmiştir. Nitekim, Kiev Yıllıkları'nın belirttiğine göre, "Vladimir Sviatoslavoviç, komşuları Polonya hükümdarı Boleslas, Macar Kralı Etienne ve Bohemya Kralı Oudalrich'le barış içinde yaşıyordu. Aralarında barışa ve karşılıklı sevgiye dayanan ilişkiler vardı." Bu üç sınırdaş ülkeye, Kiev Rusya'sının bütün IX. yüzyıl boyunca yakın ilişkiler kurup sürdürdüğü İskandinavya'yı da eklemek gerekiyor.

Bütün bu siyasal ilişkiler evlilik bağlarıyla pekiştirilerek sürdürülmüştür: Polonya Hükümdarı Cesur Boleslas, Vladimir'in kızı Predslava ile Boleslas'tan sonra Polonya tahtına çıkan Casimir ise yine Vladimir'in kızlarından Maria Dobrognieva ile evlenmişlerdir. Yaroslav'ın küçük kızı Anastasya, Macar Kralı Andre'nin karısı olurken, büyük kızı Elizabeta da ünlü Harold'un karısı sıfatıyla Norveç tahtına kurulmaktaydı. Yaroslav'ın kendisi ise, eski Norveç Kralı Olaf'ın kızı olan İngigerde ile evlenmişti.

Ama Kiev Rusyası'nın siyasal ufku, bu devletlerle sınırlı kalmamıştır. Yaroslav, ortak düşman Polonya'ya karşı, Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'nu kendisiyle birlikte harekete geçmeye sürüklemek istemiş; ve bu amaçla, 1043 yılında bir elçiler heyeti yollamıştı Hoslar'a:

Hükümdara, bir Rus prensesiyle evlenmesini öneriyordu. Ama bu girişim sonuçsuz kalınca, Yaroslav, kızını Fransa kralı I. Henri'ye verecektir.

Kiev Hükümdarlarının Yunanlılarla Yaptıkları Antlaşmalar

Kiev Devleti'nin diplomatik ilişkileri, komşu ülke ve halklarla yaptığı anlaşmalarda açıklığa kavuşur. Bu anlaşmalardan üçünün metni elimizde bulunmaktadır: Oleg tarafından 911 yılında İgor tarafından 941 yılında ve Sviatoslav tarafından 971 yılında Yunanlılarla yapılmış olan anlaşmalardır bunlar. Ayrıca o dönemden kalma belgeler, Bizans'la ve Bulgarlarla başka anlaşmalar da yapıldığını belirtmektedir. Bu anlaşmalar, Rurikoviç İmparatorluğu'nun o çağda henüz pek genç, tutarsız unsurlardan oluşma ve daha örgütlenmemiş bir devlet olduğunu gösteriyor açıkça bize. Nitekim söz konusu anlaşmalar, sadece "büyük Rus hükümdarı" adına değil, aynı zamanda "onun elinin altında yer alan", yani ele geçirdiği kentlere yönetici olarak yerleştirip kendine bağımlı kıldığı "bütün büyük prensler" adına da yapılmış ve imzalanmış bulunmaktadır. 945 antlaşmasını yapan heyette, İgor'un elçilerinin yanı sıra, karısı Olga'nın, oğlu Sviatoslav'ın, iki yeğeninin ve "tüm öbür prensler"in, yani içlerinden ikisi de kadın olmak üzere yirmi tâbi-prensin "ortak elçileri" de yer almaktaydı örneğin.

Elimizdeki anlaşmalar, çatışma ve düşmanlığa son verip "karşılıklı sevgi"yi egemen kılan, iki devlet arasında "güneş gökte parıldadıkça ve dünya varoldukça" sürecek bir ittifak kuran antlaşmalardır. 941 antlaşmasının bir özel maddesi, Bizans İmparatorluğu'na, Rus drujina'ları (antrustion) hizmetine alabilme hakkını tanıyordu. 945 yılında daha kesin bir şekle sokulan bu madde, tarafların karşılıklı askerî yükümlülüklerini şöyle belirtiyor Bizans imparatorunun ağzından: "Rus hükümdarı bizden savaşçı isteyecek olursa, istediği kadar asker vereceğiz... Bizim devletimiz sizden, düşmanlarımıza karşı savaşçı isteyecek olursa, hükümdarınıza yazacağız; ve bize, istediğimiz kadar savaşçı yollayacaktır. Ve öteki ülkeler, Yunanlılarla Rusya arasındaki sevgi bağlarını buna göre ölçeceklerdir."

Bu anlaşmada, Bizans İmparatorluğu'nun Kırım'daki topraklarını Rus akıncılarına karşı koruyan bir maddeye de yer verilmişti. Bir başka özel madde de tıpkı 911 antlaşmasında olduğu gibi, Rusların batmış Bizans gemilerine yardım etmesi zorunluluğunu getirmekteydi.

Savaş tutsaklarının ödemesi gereken kurtulmalık oranları da özel maddelerle saptanmış bulunuyordu. Bizans'a karşı Ruslar tarafından açılan savaşların temel hedeflerinden biri de köle ticareti olduğundan, gerçekten büyük bir önem taşımaktaydı bu maddeler.

Bütün bu anlaşmalar, uluslararası ilişkilerin o çağda henüz ne denli ilkel ve zor olduğunu açıkça gösteriyor bize: Çeşitli devletlerin uyrukları, doğal düşmanlar olarak bakıyorlardı birbirlerine ve hangi nedenle olursa olsun yabancı ülkede bulunan bir kimse, en ufak bir güvenlik içinde görmüyordu kendini. Yabancıların Bizans'ta ikameti, geçici de olsa, en ince ayrıntılarına dek hesaplanmış kayıtlara bağlıydı: Yabancıları hem koruma, hem de gözaltında bulundurma amacını güdüyordu bu yasal düzenlemeler. Yabancı uyruklar hakkında, hiç kimsenin dışında kalamadığı kısıtlayıcı tedbirler alınmıştı. Elçiler ve tacirler (gosti, yani "konuklar"), toplumsal kimliklerini ispatlamak zorundaydılar: Elçiler birer altın mühür, tacirler de birer gümüş mühür taşıyorlardı bu amaçla ve ancak bu sıkı kontrolden geçtikten sonradır ki, Bizans hükûmeti kendini konukların güvenliğinden sorumlu saymaktaydı. Bütün bu tedbirlere ve kısıtlamalara rağmen Konstantinopolis, elçilere ve tacirlere, imparatorluğa her zaman zarar vermeye hazır kimseler gözüyle bakmaktaydı yine de. Nitekim 945 anlaşmasının bir maddesi, Bizans'a gelen Ruslara Kiev hükümdarı tarafından özel ayrıcalık belgeleri verilmiş olmasını şart koşmaktadır: Konukları getiren gemilerin sayısını da belirtmesi gereken bu belgeler önceden yollanarak, gelenlerin barış habercisi olarak geldiklerini bildirecektir Yunanlılara.

Bizans hükûmeti, bu belgelerden yoksun olan Rusları ülkeye sokmamak hakkını saklı tutmakta; yalnız, bu türlü durumlardan Rus hükümdarını haberli kılmayı da taahhüt etmektedir. Belgelerinin yokluğunu akla yakın gerekçe göstererek açıklayan Ruslarsa ülkeye alınacaktır; ne var ki Bizans hükûmeti, bu tür konukların can ve mal güvenliği konusunda hiçbir sorumluluk altına girmemektedir. Rusya'dan gelen elçilerin ya da öbür konukların, yolculukları ve Bizans topraklarında kalışları boyunca herhangi bir asayişsizliğe ve düzensizliğe yol açacak davranışlarda bulunmaları kesinlikle yasaktı. Bunlar, daha Konstantinopolis'e ayak basar basmaz, sadece kendilerini yukarıda belirttiğimiz şekilde kaydettirmekle kalmayıp, ikametlerine ayrılmış olan başkentin dış mahallelerinde bulunan bir manastırda kalmak zorundaydılar. Kente, hep aynı belirli kapıdan ve ellişer

kişilik topluluklar hâlinde girmeleri gerekmekteydi ve üzerlerindeki her türlü silahı kapıda bırakmakla yükümlüydüler. Başkente ayak bastıkları andan itibaren, Bizanslı bir görevlinin eşliğinde bulunacaklardı sürekli olarak. Söz konusu görevli, iki rolü birden oynamaktaydı: Hem Ruslarla İmparatorluk uyrukları arasında tercümanlık, hem de konukların ticari alışverişleri konusunda denetleyicilik yapmaktaydı. Konukların yapacakları alışverişler de kontrol altında tutuluyordu çünkü: Örneğin her konuk, imparatorluk atölyelerinin gurur kaynağı olan, lal rengi değerli kumaşlardan satın alabilirdi; yalnız, elli altın drahmiyi aşmamak şartıyla... En son olarak, Rusya'dan gelen konukların kış aylarında Bizans'ta kalmaları yasaklanmıştı.

Bu apaçık güvensizliğin, yabancı konukların başka alanlara ilişkin hakları konusunda bir ödüllenme yoluyla dengelenmesi gerekiyordu hiç değilse. Nitekim, Bizans'ta bütün kalış süreleri boyunca (bu süre, hiçbir zaman ve hiçbir şekilde, altı ayı aşamazdı) Rus konukların iaşesi tamamen imparator tarafından sağlanmaktaydı. Tacirlere ekmek, şarap, balık, et ve meyvelerden kurulu bir yemek (mesyacina) verilmekteydi her öğün. Elçilere verilen yemekse (slebnoe), daha çeşitli ve zengindi. Bazı belgelerin yazdığına göre bu konuklar, devlet hamamlarından da ücretsiz olarak yararlanmaktaydılar. Yurtlarına dönüşlerinde, boğazları için gerekli erzakın yanı sıra, deniz yolculuğu için zorunlu olan gemi demiri, kablo, yelken ve benzeri gereçleri Bizans'tan ücretsiz olarak istemek hakkı da tanınmıştı Rus konuklara. Hükümdar durumunda olan baş prensin yanı sıra tâbi-prenslerin de Konstantinopolis'e elçi ve tacir yollama hakları olduğundan, bu çeşitli elçilerin ağırlanması ve kabulü konusunda bir aşama sırası, bir hiyerarşi tasarlayıp kurmak zorunluluğu da şöyle bir çözüme bağlanmış bulunuyordu: Doğal olarak Kiev devletinin elçileri almaktaydı birinci sırayı. Kievlileri, Çernigov ve Peresyeslav gibi o dönemin önemli merkezlerini yöneten prenslerin elçileri izlemekteydi.

Anlaşmalar, yeminlerle pekiştirilmekteydi. Ruslar, Hıristiyan olmadıkları için, silahları üzerine and içmekte ve taahhütlerine bağlı kalmadıkları takdirde, tüm belaların başlarına gelmesini kabullenmekteydiler. Şöyleydi yeminleri: "Ne Tanrı'dan ve ne de Perun'dan en ufak bir yardım görmeyelim bundan böyle. Bizi korumasın kalkanlarımız. Kılıç ve oklarımız bize doğru yönelsin ve kendi silahlarımızla can verelim. Ve de

hem bu dünyada, hem öbür dünyada tutsak olup yine tutsak kalalım.” Çeşitli sembolik davranışlar eşlik etmekteydi bu yemine. “Payen Ruslar”, kalkan ve kılıçlarını, ok ve sadaklarını yere koyuyor ve yemine devam ediyordu: “Üstümüze aldığımız işleri yerine getirmezsek, sözümüzde durmazsak eğer... İnandığımız ve taptığımız Perun’un lanetlisi olalım. Sürü hayvanlarımızı gözeten tanrı Veles de lanetlesin bizi. Sözümüzde durmazsak eğer... Tıpkı tanrılarımız gibi donuk altın kesilelim ve kendi silahlarımız tarafından yarılsın göğüslerimiz...” Anlaşmalara imza koyan Bizans temsilcileri ise Hıristiyan töreleri uyarınca, “haç üzerine” ve haçı öperek and içmekteydiler. Doğaüstü güç taşıdığına ve çiğnenmesi, hiç değilse öbür dünyada, korkunç cezalar çektireceğine inanılan bir yemindi bu. Ayrıca, Hıristiyanlığı kabul etmiş kişiler de vardı İgor’un temsilcileri arasında ve bunlar, tıpkı Bizanslılar gibi, “haç üzerine” ve haçı öperek and içiyorlardı.

1 Patrisyen: Romulus tarafından kurulan ilk senatörlerden gelme Roma vatandaşı. Soylu kişi.

2 Payen: Puta tapan, dinsiz.

3 Patris: Konstantin tarafından koyulan bir asalet unvanı. (Asil)

4 Varekler: Bir İskandinav kabilesi. IX. yüzyılın ikinci yarısında, Rusya topraklarına akınlar düzenleyerek, Fin ve Slavları egemenlikleri altına almışlardır.

İKİNCİ BÖLÜM

FEODAL DÖNEM DİPLOMASİSİ

1. BATI'DA SİYASAL PARÇALANMA

Avrupa'nın batı ve doğusunda yeni fetihler üzerine kurulmuş olan barbar devletlerin sağlam bir temeli yoktu. Dolayısıyla da, bu devletler, çok geçmeden çözülüp dağılacaklardır. Söz konusu parçalanmanın belli başlı nedenlerini şöyle sıralayabiliriz: Değiş tokuştan öteye geçmeyen bir ekonomik organizasyon, çeşitli bölgeler arasında ticari mübadelelerin yetersizliği ve genel bir ekonomik ilkenin yokluğu... Bu ilk dönemin iki en büyük siyasal kuruluşu olan Şarlman İmparatorluğu ile Kiev Rusya'sı da kurtulamayacaktır bu genel parçalanmadan. Feodal rejimin kurulup yerleşmesi de bu çözülmeyi bir kat daha hızlandıracaktır. Gerçekten de feodalite sayesinde büyük toprak sahiplerinin bağımsızlık ve egemenlik kazanması sonucu, Avrupa'nın siyasal parçalanışı kesinleşmiş olacaktı.

Şarlman İmparatorluğu'nun Parçalanması

İlk hükümdarın ölümünden sonra Şarlman İmparatorluğu da uzun süre yaşamak olanağını bulamayacaktır. Saltanatının son yıllarında Şarlman, kurmuş olduğu devletin yer yer çatlayıp parçalanmaya başladığını kendi

gözleriyle görecektir. Bu parçalanma, Dindar Louis'in saltanat döneminde daha da hızlanacaktır. Üstün otoriteyi kendi elinde tutarak imparatorluğu oğulları arasında paylaştıran bu hükümdarın 840 yılında ölümünden hemen sonra, kardeşler arasında amansız bir taht savaşı patlak vermiştir: Nitekim, Dazlak Şarl (Charles) ile Germen Lui (Louis, ya da Ludwig), imparatorluk tacının mirasçısı olarak haklarını kullanma iddiasını güden büyük kardeşleri Lotar'a (ya da Loter, Lothaire) karşı, Strasbourg kentinde buluşup bir ittifak kuracaklardır. Strasbourg Andı diye anılan ve Fransız dilinde yazılmış elimizdeki en eski belge niteliğini taşıyan bu antlaşma metninin, biri Almanca biri de Romanca (Latince'den türeme eski Fransızca) olmak üzere iki nüshası bulunmaktadır. 843 yılında yapılan Verdun Antlaşması'yla, imparatorluğun bölüşülmesini ister istemez kabul etmek zorunda kalmıştır Lotar: Batıdaki, daha sonra Fransa diye adlandırılacak olan "Frank krallığı" Dazlak Şarl'ın, doğudaki "Doğu Frank krallığı" ya da Germania da Lui'nin payına düşmüş; Lotar ise imparator unvanının yanı sıra, Ren ve Rhone ırmaklarının ağızları arasında uzanan geniş bir koridoru almıştır.

Özellikle Lotar bakımından, mutsuz bir bölüşüm olacaktır bu aslında. Gerçekten de Lotar'ın payına düşen ülkeler zengin, verimli ve kalabalıktı; ama dilleri ayrıydı, ekonomik ve siyasal ihtiyaçları da birbirine tamamen karşıttı. Ayrıca rahat savunulamayacak bir durumdaydı bu ülkeler; dolayısıyla da, çevredeki fatihler için kolayca yutulacak bir yem meydana getirmekteydi. İşte bütün bu nedenler yeni çatışmalara yol açacak, bu çatışmaları da yeni antlaşmalar izleyecektir.

Avrupa'da Feodal Ufalanma

Verdun Antlaşması, Fransa, Almanya, İtalya ve Burgundiya krallıklarını Şarlman İmparatorluğu'ndan kesin olarak koparıp ayırmakla, bütün bu ülkelere bağımsızlıklarını vermiş oluyordu aslında. Ne var ki, söz konusu ülkeler, bağımsızlıklarını kazanmakla, gerçek birer devlet haline gelemeyeceklerdir. IX., X. ve XI. yüzyıllar boyunca Batı Avrupa'da tam bir kargaşa hüküm sürmüştür. İmparatorluk otoritesinin yerini alan feodal hiyerarşi ise bu kargaşayı düzene sokup, yeni bir birlik yaratacak güçte değildir. Nitekim, her yerde, en güçlü olan, iktidarı ele geçirerek küçük feodal devletleri kendi yasası altına almaktadır. Öyle ki, tâbi olunanın bir

tâbinin gücü karşısında titrediği çok olmuştur bütün bu dönem boyunca. Devlet mülkiyeti ile özel mülkiyet hiçbir şekilde birbirinden ayırt edilmiyordu. Devletin hakları, feodallerin zenginliği karşısında âdeta silinmekteydi. İç ve dış ilişkilerinde istedikleri gibi davranmaktaydı feodaller. Güçlü tâbi adaleti yürütme, ülke yönetimini düzenleme, vergi alma, para basma, ordu kurma hakkını veriyordu kendi kendine: Sözün kısası, kendini yeterince güçlü duyan tâbi, tıpkı bağımsız bir tâbi olunan gibi davranabiliyor; her istediğine ve bu arada kendi tâbi olduğuna bile savaş açabiliyor ve keyfine göre barış antlaşmaları yapıp ittifaklar kurabiliyordu. Bu durumun sonucu olarak ortaya çıkan feodal ufalanma ve kendi ülkelerinin bağrında durmaksızın kurulup yıkılan küçük küçük devletlerin çoğalmasından doğan sınırların gittikçe artması, eski dönemin büyük doğal sınırlarını kemirip ortadan yok edecek; bütün bunlar da uluslararası ilişkilerin bir kat daha karmaşık hâle gelmesine neden olacaktır. Kendi ülkesinin dışında da, örneğin Fransa'da, Almanya'da, İtalya'da da toprakları olan sayısız feodal, aynı zamanda birçok metbunun tâbii haline gelmişti. Böylelikle merkezî iktidarın yerini giderek derebeylik otoritesi alacak ve zengin büyük toprak sahipleri tamamen egemenlik kazanacaklardır. İstedikleri gibi bölüşüp dağıtabilecekleri, kendi çıkarları doğrultusunda çeyiz olarak verebilecekleri bir miras saymaktadırlar devleti artık bu feodaller. Ayrıca, çeşitli evlilikler yeni devletler yaratmaktadır. Ama bu devletler, kuruluşlarını borçlu bulundukları aynı siyasal nedenlerden ötürü, çoğu zaman kısa ömürlü olmaktadırlar.

Özel Savaş Hakkı

Özel savaş hakkı bütün Batı Avrupa'ya yerleşmiş bulunuyordu bu arada. Bunun sonucu olarak da bireysel bir diplomatik aktivite doğacaktır zorunlu olarak. İki feodal senyör, kendi aralarında bağımsız ve hür olarak pazarlık edebilmektedirler artık. İçlerinde en büyükleri ise kendi hükümdarına bir eşitine bakar gibi bakmakta ve hatta yabancı hükümdarlarla kendi adlarına ilişki kurabilmektedir. İlginç bir nokta olarak belirtelim ki, yüksek rütbeli din adamları bu bağımsız davranış konusunda laik senyörlerden hiç de geri kalmamaktadırlar. Bu arada, savaş ilanlarını ve barış antlaşmalarını düzene koyan bir özel usulün yerleştiğini görüyoruz. Nitekim, belirli resmî

ilanlarda bulunmak ve bazı önemli mesajları yerine aktarmak üzere yeni bir görevli tipi ortaya çıkmıştır. Münadi[5] (çavuş, carcı) adını alan ve giysilerinde senyörlerinin armasını taşıyan bu resmî görevliler de, tıpkı elçiler gibi dokunulmazlıkla donatılacaklardır.

Bu anarşi dolayısıyla çıkarları özellikle sarsılmış bulunan Kilise, söz konusu kargaşaya hiç değilse görünürde bir düzen verebilmek amacıyla boşuna çırpınmaktadır. Bu arada, özel savaş hakkını sınırlamak ya da en azından yumuşatmak için birtakım belirli kurallar konmaya çalışılmıştır. IX. yüzyıldan başlayarak Kilise, bu konuda art arda yazılı emirler yayınlayacaktır. Söz konusu emirlerin birinde, şöyle denmektedir örneğin: "Kiliseleri işgal etmek, keşişlere ve yoldaşlarına eziyet ve hakaret etmek; köylüleri ve köylü kadınları zorla ele geçirip tutsak almak; kümes ve sürü hayvanlarıyla merkepleri, keçileri ve domuzları çalmak ya da öldürmek; mallarına el koymak amacıyla tacirleri tutuklamak yasaktır". Ayrıca Kilise, özel savaşları azaltmak amacıyla, her hafta çarşamba akşamından pazartesi sabahına kadar ve şenlik günleriyle oruç günlerinde ateşkes uygulanmasını sağlamak istemiş ve bu "Tanrı barışı"nı çiğneyenleri aforozla tehdit etmiştir. Ama bütün bu çaba ve tehditler, arzulanan düzenin gerçekleşmesinde etkili olamamıştır. Öte yandan, özel savaşlarla kana bulanan çeşitli ülkelerde bu durumu önlemek üzere krallık gücünün giriştiği çabalar da sonuç vermeyecektir. İngiltere, bu savaşları resmen yasaklayan ilk devlet olmuştur. Ama krallık otoritesinin çoktan kurulup güç kazanmış bulunduğu bu ülkede de kesinlikle önlenemeyecektir özel savaşlar ve XV. yüzyılda çıkan İki Gül savaşı* ile (York'un beyaz gülü ile Lancaster'in kırmızı gülü) başka bir biçime bürünerek patlak verecektir. İspanya, Fransa ve özellikle Almanya'da ise krallık iktidarı bunları önleyecek güçte hiç olmadığından, özel savaşları belirli sınırlar içinde tutmakla yetinecek; bu tavrın sonucu olarak da söz konusu ülkelerde özel savaşlar, belirli bir yasallık kazanacaktır. Örneğin, Fransa Kralı IV. Charles'ın 1356 yılında yayınladığı Altın Mühür fermanı[6], özel savaşların ilan edilme kurallarını belirtmekle, bunları yasallaştırmış oluyordu. En son olarak, kentlerin eyleme geçişi de separatist (ayrılıkçı) eğilimlerin güç kazanmasına ve iktidarın bölünüp parçalanmasına katkıda bulunacaktır. Bağımsız politikaları, senyörlere karşı isyanları, kendi aralarındaki savaşları, pazarlıkları ve antlaşmaları sayesinde kentler, yavaş yavaş tam bir siyasal özgürlük sağlamış ve özel savaş hakkı

da dâhil tüm hakları elde ederek, gerçek anlamda birer senyörlük (derebeylik) haline gelmişlerdir.

Ama feodal dönem diplomasisinin bütün özellikleri, en açık bir şekilde, XIII. -XV. yüzyıllar arası Rus prenslerinin politikasında görülmektedir.

2. XII.-XV. YÜZYILLAR ARASINDA RUS DİPLOMASİSİ

Kiev Rusya'sının Uluslararası İlişkileri (XII.-XIII Yüzyıllar)

XI. yüzyılın ikinci yarısından başlayarak Kiev devleti, tıpkı aynı kökenden gelme bütün öbür devletler gibi, udyeli bir şekilde (ana baba mirasından çocukların her birine düşen pay) paylaşılmış bulunmaktaydı.

Bu konuda şöyle diyor Marx:

"Fatihlerin torunları arasında parçalanıp bölünmüş olan ülkeyi, bir yandan feodallerin askerleri, bir yandan da yabancı akıncılar kasıp kavurmaktaydı." (Secret diplomatic history of the XVIII century, s. 77)

Kiev devletinin parçalanıp bir dizi prensliğe bölünmesi süreci, Yaroslav'ın ölümünden hemen sonra başlamış ve XII. yüzyılda son bulabilmiştir. Ama bu parçalanma, Rusya'nın Bizans'la ve Batı Avrupa ile daha önceden kurulmuş ilişkilerinde kesiklik yaratmayacaktır. O çağda yaşamış bir yazarının dediğine bakacak olursak, Rus prenslerinin "büyük şöhreti"; Yunanlılar, Macarlar, Liahlar (Lehler, Polonyalılar), Çekler ve hatta Romalılar gibi en uzak halklara ulaşmış bulunmaktaydı. Rus kilisesinin Konstantinopolis patriğine bağımlı kalışı sayesinde, Kiev devleti ile Bizans arasındaki bağ, kesintiye uğramaksızın sürdürülmüştür. Ayrıca iki devlet arasında, dinsel karakter taşımayan, başka birtakım ilişkilerde korunmaktaydı. Şöyle ki, her iki ülkenin de refahını tehdit eden bir ortak düşmanları vardır: Polovtsiler. Ve X. yüzyıl boyunca Kiev Rusya'sına karşı Peçenekleri kışkırtmış olan Bizans, şimdi Polovtsi tehlikesini göğüsleyebilmek için aynı Rusya'nın ittifakına ihtiyaç duymaktadır. Nitekim, Bizans imparatorları ile Rus prensleri, ortak savunma ve saldırı ittifakları kurmuşlardır. 1073-1074 yıllarında Vladimir Monomak kumandasındaki Rus prensleri, Bizans İmparatoru VII. Mihail Dukas'ın çağrısı üzerine, Bizans'a karşı başlatılan Kerson ayaklanmasını

bastırmışlardır. 1160 yılında İmparator Mihail Komnen, “Yunanlılarla Ruslar arasındaki barış antlaşmasının koşullarına dayanarak”, Macarlara savaş açmasını isteyecektir Rus prensi Rostislav’dan. Galiç prensleri Vladimir Volodaroviç’le oğlu Yaroslav Osmomisi de, yine bu imparatorla ittifak kuracaklardır. Konstantinopolis patriği tarafından seçilip atanan Kiev metropoliti ise bilmiyoruz söylemeye gerek var mıdır, aslında Bizans hükûmetinin bir ajanından başka bir şey değildir ve bu hükûmetin politikasının Rusya’daki temsilcisidir.

İki devlet arasındaki sıkı bağların bir başka kaynağı da, Rus ve Bizans hükümdar aileleri arasındaki evlenmelerdir. Örneğin Vladimir Monomak, annesi tarafından imparator Konstantin Monomak’ın torunu olmaktaydı: İmparatorla birlikte, “tek başına dövüşen” anlamına, Monomak takma adını taşımasının nedeni budur. Ayrıca, aynı Vladimir’in kızı, İmparator Diogenes’in oğlu Leon’la evlenecek; torunlarından biri de, Komnen hanedan ailesine gelin gidecektir.

Kiev Rusyası ile yakın komşuları Polonya ve Macaristan arasındaki ilişkiler de bir bu kadar sıkı ve canlıdır: Her üç devlet de ortaklaşa önem verdikleri uluslararası politika sorunlarını sık sık düzenledikleri *sniem*’lerde (konferanslar) enine boyuna tartışmaktaydılar. 1254 yılında Daniil Romanoviç, Polonya kralı Boleslas’la buluşup Macarlara ortak yardım sorununu görüşecektir. 1262 yılında yine aynı Boleslas’la yapılan bir *sniem*’de Rus prensleri, “Rus ve Leh ülkelerini ilgilendiren bir anlaşma yapmış ve haç üzerine and içerek pekiştirmişlerdir bu anlaşmayı. Yine böyle bir toplantıda Daniil Romanoviç’le Leh prensleri arasında varılan anlaşmaya göre taraflar, birbirlerinin “çelyadlarına” (hizmetçi köleler) karşı savaşmamayı taahhüt etmişlerdir: Böylece, her iki devlet de egemenlikleri altında bulunan kır topluluklarının transferinden vazgeçmiş olmaktaydılar. Söz konusu *sniem*’leri, daima şölenler ve ciritli yarışmalar izlemekteydi. Nitekim, 1150 yılında İsyaslav’a yardım etmek üzere Kiev’e gelen Macarlar, at yarışları düzenleyerek, “gerek oyunlarının çeşitliliği, gerekse ata binmekteki ustalıklarıyla” bütün kentlileri kendilerine hayran bırakacaklardır.

Büyük hükümdar aileleri arasında evlilik yoluyla kurulan ittifakların o dönem boyunca ne kadar büyük ve önemli bir rol oynadığını belirtmiştik daha önce. Yunan Kilisesi, bu evlenmelere karşı çıkmayı denemiş, ama

başarı sağlayamamıştır. Ortodoks hükümdarların, hamursuz ekmekle[7] Kudas ayini[8] yapan prenslere, kız vermesini kınıyor ve bunu bir çeşit günah saymaya yöneliyorlardı Bizanslı din adamları. Ne var ki, siyasal zorunluluklar, her zaman olduğu gibi o dönemde de dinin taleplerinden daha ağır basacaktır.

Rus-Leh sorunları uzmanı olan Liniçenko, Polonya sarayının Rusya'daki siyasal durumu dikkatle ve sürekli şekilde gözlemlediğini ve çağın en kudretli Rus aileleriyle evlilik ittifakları yapmak için can attığını söylüyor. Ve 1043 yılından, XIII. yüzyılın sonuna dek, Leh ve Rus hanedanları arasında tam on beş evlilik ittifakı yapılmış olduğunu açıklıyor. Macarların gözünde de büyük bir önem taşımaktadır bu sorun. Nitekim, Macarlar, kralları Andre'nin küçücük kızını, kendisi de henüz çocuk yaşta olan Daniil Romanoviç'e nişanlamaktan çekinmeyeceklerdir. Buna karşılık Rus prensleri de Çek prenslerine karşı aynı politikayı gütmektedirler.

Ortaçağ Avrupası'nın iki en kudretli devleti olan Germen İmparatorluğu ile Papalık da, Kiev Rusya'sının diplomatik ufku dışında kalmamaktaydı. 1073 yılında Bilge Yaroslav'ın oğlu İsyaslav, kardeşlerine karşı giriştiği taht kavgasında, İmparator IV. Henri'nin (ya da Heinrich) yardımını istediğinde, kardeşi Sviyatoslav ancak doğrudan doğruya gidip imparatorla görüşmek suretiyle böyle bir yardımı önleyebilmiştir. Yaroslav'ın üçüncü oğlu Vsevolod da Almanya ile yaklaşma olanaklarını arayacak ve Brandenburg margravından[9] dul kalan kızı Öpraksiya'yı İmparator IV. Henri ile evlendirme yoluna gidecektir. Kardeşine yenilerek bırakmak zorunda kaldığı Kiev'i yeniden ele geçirme tutkusunda olan İsyaslav Yaroslaviç ise, ilkin oğlunu Roma'ya yollayacak, sonra da kendisini Papalığın kulu olarak kabul edip, “havarilerin en yücesi”ne bağlılık andı içerek, yitirmiş olduğu krallığı papa VII. Gregoire'ın ellerinden “Aziz Petrus'un bağışı olarak” geri alacaktır. Nitekim İsyaslav, bu papanın Leh kralı Cesur Boleslas'ı harekete geçirmesi sayesinde, Kiev'e yeniden sahip olmuştur.

Daha sonraki dönemde ise yaklaşma girişimleri Papalıktan gelecektir: 1245 yılında, Tatar-Moğol tehlikesi karşısında bütün Avrupa'nın paniğe kapılışından sonra, Papa IV. Innocent, “Arzı Mukaddes” sorunu ile istilacılara karşı ortak mücadele sorununu tartışmak üzere Lyon'da bir konsil toplamıştır. Bu toplantıya katılan yüksek din görevlileri, “Rusya

Kralı" Daniil Romanoviç'in yardımını istemeye karar vermişlerdir. Ve 1253-1254 yıllarında, Katolik Kilisesi ile Rus Kilisesi'nin resmen barışması ve Tatarlara karşı kurulan ittifak, bu konsilde alınan kararın ürünleridir. Papa tarafından Novgorod prensi Aleksandr Yaroslaviç'e (Aleksandr Nevski) yollanan elçilik heyetinin biricik amacı da, öteden beri tasarlanan bu siyasal hedefin bir an önce gerçekleşmesini sağlamaktı. Daniil'in Papalık elçisinin ellerinden taç giyişi de bu girişimin başarıyla sonuçlandığını göstermektedir. Polonyalı senyör ve prenslere gelince, bu politikaya karşı çıkmak bir yana, Papalığın bu sunusunu kabul etmesi için baskı yapmışlardır Daniil'e. O çağda yaşamış bir kronoloji yazarının aktardığına göre, Rus prensine şöyle demiştir Polonyalılar: "Bu tacı kabul et ve giy. O vakit sana, Tatarlara karşı hep birlikte yardıma geleceğiz."

Rus Kentlerinin Alman Kentleriyle Anlaşmaları

Baltık denizi üzerindeki Alman ticaret siteleri, daha kuruldukları andan başlayarak Rus kentleriyle ilişki kurmuş ve karşılıklı bağlantılarını düzene koyan ticaret anlaşmaları imzalamış bulunuyorlardı. Baltık kıyılarındaki Alman kentleriyle imzalanan 1195, 1257, 1270 tarihli Novgorod Anlaşmaları ile 1229 tarihli Smolensk Anlaşması, o çağın karakteristik çizgileriyle doludur hep. Bu iki Rus kentinin herhangi birine uğrayan yabancı tacirler, işleri ister ticari ister siyasal olsun, yerli halkla olan ilişkileri diplomatik yoldan kurmak zorundaydılar. Nitekim, söz konusu anlaşma metinleri, çeşitli anlaşmazlık ve çatışmaların düzene sokulup çözüme bağlanmasına verilen büyük önemi açıkça ortaya koymaktadır. Bu düzenlemenin temelinde Rus hukuku vardır. O çağda Rus hukuku, Ruskaya Pravda (Rus Adaleti) başlıklı bir yasalar dergisinde toplanmış bulunmaktaydı. 1229 tarihli Smolensk anlaşmasına göre, bütün sorunların, Rus yasalarının bir varyantından başka bir şey olmayan Smolenskaya Pravda'da derlenmiş kurallara uygun olarak çözüme bağlanması gerekmektedir. Bununla birlikte, yabancıları salt Rus hukukuna bağımlı kalmaktan kurtarmak amacıyla Novgorod Anlaşmalarına konulan özel hükümler, uzlaşmazlık ve çatışma hâllerinde, her iki tarafı birden işkence sınavından geçirmek ve en çok dayanan tarafa hak vermek gibi usullerin uygulanabilmesini de sağlamış bulunmaktaydı. Bu usuller, Kuzey Doğu

Rusya'sında XVI. ve XVII. yüzyıllar boyunca da yabancılar için geçerli kalmıştır. Buna karşılık, söz konusu hâllerde "yabancıları zindana atma ve darağacında çekip çekip koyuverme" kesinlikle yasaktı. Yabancı tacirlerin kişisel güvenliği, böylece garanti altına alınmış oluyordu. Bu sürekli savaş dönemlerinde, tacirlerin tarafsızlığını kabul ve ilan ederek, savaşan ülkelerde ticaret için "açık bir yol" bırakmak, ayrı bir önem taşıyordu. Nitekim, 1229 anlaşmasıyla, savaş zamanı yabancıların zorla askere alınması da yasaklanmıştır. Ama aynı anlaşmalarda, bu dokunulmazlığı koşullandıran birtakım kısıtlayıcı hükümler yer almaktadır: Örneğin, 1195 anlaşması, kendi uyruğu olmayan Rusların yabancı illerdeki tutum ve davranışlarından dolayı Novgorod hükûmetinin hiçbir şekilde sorumlu tutulamayacağını belirtmektedir. Bu hükmün konma nedeni, bir yandan Rusya'nın parçalanmışlığı ise öte yandan da Novgorod uyruğu olmayan bir Rus'un, yabancı bir ülkede, bir yerliyi öldürmesi üzerine, ora halkının Novgorod Ruslarına karşı giriştiği misillemedir. Kendi yönlerinden Almanlar da Rusya'ya sıcak mevsimde gelen yaz gostileri'nin[10] (tacirlerin) her an suç işleyebileceklerini göz önüne alarak, bunlardan kendi kış gostileri'nin sorumlu tutulamayacağını ileri sürmüş ve kabul ettirmişlerdir.

Alman kentleriyle yapılan anlaşmalarda, salt ticari sorunlar büyük bir yer kaplamaktaydı: Yabancı tacirlerin izlemesi gereken yollar, borç ödeme konusunda uyulması zorunlu usuller, çeşitli vergilerin oranları, ağırlık ve ölçü birimlerinin tam eşitliği gibi önemli sorunlar hep öngörülmüş ve çözüme bağlanmış bulunmaktaydı. Smolensk Anlaşması'yla, ayrıca, Dvina Irmağı'nın batı kesiminde gemicilik de serbest bırakılmıştı.

Rus Prenslerinin Diplomatik İlişkileri (XI.-XIII. Yüzyıllar)

Doğu Avrupa'nın bu kesimindeki siyasal parçalanmanın bir sonucu olarak, komşu devletlerle kurulan diplomatik ilişkilerin yanı sıra o çağ Rusya'sını bölüşmüş olan Rus prenslikleri arasında da diplomatik ilişkiler kurulacak ve hızla gelişecektir. Bu diplomatik aktivitenin belli başlı amacı, ufak tefek anlaşmazlıkları ve küçük toprak sahibi prenslerin aşırı hak iddialarını çözüme bağlamaktır. Söz konusu prensler, ancak binde bir ve olağanüstü durumlarda, örneğin büyük bir ortak tehlike karşısında, kendilerini daha iyi savunabilmek için birleşiyorlardı. Yaroslav'ın

ölümünden sonra, *s*niem'ler düzenleyip bir araya gelmek tam bir gelenek haline girecektir. Ne var ki, bu toplantılarda çoğu zaman büyük dış politika sorunlarının tartışmasına özgü bir ciddiyetle her türden küçük ve özel sorunlar tartışılıp karara bağlanmaktaydı. Söz konusu toplantılar, bir çadırda yapılmaktaydı: İrili ufaklı tüm prensler, yanlarında güvenilir adamları drujina'lar olduğu halde, "aynı halının üzerine kardeşçe oturup" günün sorunlarını ve aralarındaki toprak anlaşmazlıklarını tartışmaktaydılar. Yaroslav'ın torunları, prensliklerin bundan böyle veraset ilkesine göre dağıtılmasını, 1097 yılında Lubeç'te yapılan bu toplantılardan birinde kararlaştırmışlardır. Askerî alanda alınması gerekli genel tedbirler de yine böyle toplantılarda karara bağlanmaktaydı: Örneğin, 1103 yılında Dolob'da yapılan sniem'lerden birinde drujiina'ların da etkin şekilde katıldığı uzun tartışmalardan sonra, Vladimir Monomak'la kardeşi Sviyatopolk İsyaslaviç, Polovtsi'lere karşı ortak bir sefer düzenlemeye karar vermişti. Bütün müttefik prenslerin gözetmek zorunda oldukları ana kurallar da yine bu toplantılarda belirleniyordu. Nitekim, Yaroslav'ın oğulları, babalarından kalan Ruskaya Pravda'ya yeni koşulların sonucu olarak eklenmesi gerekli maddeleri böylece karara bağlamışlardır. Özetlemek gerekirse, tüm prenslerin uymak zorunda kalacağı bir ortak politikanın ilkeleri, hep bu toplantılarda incelenmekte, tartışılmakta ve kabul edilmekteydi. Örneğin, yukarıda andığımız Lubeç sniem'inde, prenslerin (volosti) egemenliği altındaki topraklara ilişkin anlaşmazlık ve çatışmalar çözüme bağlanmış ve bu çatışmaların hemen durdurulması kararlaştırılmıştır.

Lubeç sniem'i, çağdaş bir kronoloji yazarının anlattığına göre, şu sözlerle kapanmıştı: "Bizim mutluluğumuz için kurulmuş olan Rusya toprağını, niçin kendi ellerimizle yıkıp yakıyoruz sanki? Toprağımızı parçalamak isteyen Polovtsli'ler, bizim bu kavgalarımızı gördükçe sevinmekte. Bırakalım artık bu felaketli çatışmaları ve bundan böyle, birlik olalım!"

Anlaşıldığına göre, yine aynı toplantıda alınan ikinci bir karar gereğince, bu anlaşmayı çiğneyecek olan prenslerin toprakları ve unvanları ellerinden alınacak, Boyarlarınsa[11] kellesi vurulacaktır.

Alınan kararlar ve hep birlikte düzenlenen ortak yönetmelikler, haç öpülerek perçinleniyor ve toplantıya katılan bütün üyeler, bu kararları gerekirse kuvvet kullanarak uygulatmayı taahhüt ediyorlardı.

Şuydu yeminleri: “Bu andan itibaren içimizden birisi, içimizden bir başkasının üzerine yürüdüğü takdirde, ant içeriz ki hepimiz birden, elimizde kutsal haç, onun üzerine yürüyeceğiz.” Nitekim, bu karardan sonra, toplantıya katılıp ant içmiş olan üyelerden Volinya (Volhynia) prensi David İgoreviç, Galiç Prensi Vasilko’yu haince tuzağa düşürüp gözlerini oyunca, başlarında Vladimir Monomak olduğu halde öbür prensler, Volinya prensinin ve suç ortağı Kiev Prensi Sviyatopolk İsyaslaviç’in üzerine yürüyeceklerdir. Daha sonra bütün bu prensler, kendilerine katılması şartıyla Kiev prensini bağışlamış, ama Volinya prensini ele geçirip hemen topladıkları yeni sniem’de yargılayarak, unvansız ve topraksız bırakmışlardır. Çünkü, demişlerdir: “Rus ülkesinde bugüne dek hiç yapılmadık bir kötü iş yaptın sen, aramıza bıçak soktun.”

Bu kongrelerden hariç, tek tek prensler arasında da özel anlaşmalar yapılmaktaydı. İşin karakteristik yanı, tarafların müttefiki olan prenslerle drujina’larının da bu tür anlaşmalara katılmış sayılabilmesidir. Prens ailelerine mensup kadınların, bazen bu anlaşmalar için aracılık yaptıkları da bilinmektedir: Örneğin 1097 yılında, Vladimir Monomak’ın, babası Vsevolod’dan dul kalan üvey annesi, Kievlilerin ricası üzerine, üvey oğlu ile Kiev prensi Sviyatopolk’u barıştırmıştır. O çağda yaşamış bir kronoloji yazarının dediğine göre, “babasının anısına olan derin bağlılığı dolayısıyla bir ana gibi saygı gösterdiği prensesin yalvarmalarına dayanamayıp boyun eğmişti” Vladimir Monomak.

Aynı dönemdeki Rus diplomasisinde, piskopos ve manastır başpapazı gibi tımar sahibi olan yüksek din görevlileri de önemli bir rol oynamışlardır. Örneğin, Vladimir Monomak’ın Kievlilerle yaptığı toplantıda hazır bulunan metropolit, prens üzerinde en az üvey annesi kadar etkili olacak; ve “kutsal durumu dolayısıyla ayrı bir saygıyı hak ettiği için”, ricası geri çevrilmeyecektir. Piskoposlar, sık sık elçi olarak da görev almışlardır ve gerçekten üstün yetenekli diplomatlar çıkmıştır aralarından. Çernigov Piskoposu Porfir, bunlardan biridir örneğin. 1187 yılında Porfir, büyük Vladimir Prensi III. Vsevolod’dan, Riazan prenslerine hoşgörülü davranıp karşılıklı bir uzlaşmaya varması için ricada bulunmuş; ve gerçek niyetlerinden habersiz olan Vladimir Piskoposu Luka tarafından da desteklenince, büyük prens Vsevolod’u yumuşatmayı başarmıştır. Nitekim

Vsevolod, yanına kendi drujina'larını da koruyucu verip, Riazan'a "barış taşıyıcısı" olarak yollayacaktır Porfir'i.

Ama Porfir Riazan'a varır varmaz, yoldaşlarından "gizlenerek" kendi tasarladığı planı uygulamaya girişmiştir. Gerçekten de piskopos, kendi yönetim bölgesine giren Riazan'a yakınlık duymaktadır ve Vsevolod'un kronoloji yazarına göre, "kutsal bir din adamı gibi değil, karaya ak diyen bir dalkavuk ve yalancı gibi" hareket etmiştir. Yazarın bu yargısından da anlaşılıyor ki, Porfir, böyle davranmakla aslında, sonraki yüzyılların gerçek bir diplomatı için vazgeçilmez sayılacak niteliklere sahip olduğunu ispatlamıştır. Prensler arası anlaşmalar, çoğu zaman piskoposların da hazır bulunduğu toplantılarda ve hatta bazen ünlü bir manastırın duvarları arasında yapılıp imzalandığı için, söz konusu din adamları böylece uluslararası politikaya büyük çapta el atma olanağına kavuşmaktaydılar. 1127 yılında geçen bir olay, bu açıdan pek anlamlıdır: Kiev manastırlarından birinin başpapazı Greguar, kendi topladığı konsilin de desteğini alarak, Kiev prensi Mstislav Vladimiroviç'i, Çernigov prensi ile yapmış olduğu anlaşmayı çiğnemeye razı etmek için şöyle demişti: "Haç üzerine ant içtim, çiğneyemem... diyorsun. İşte ben ki o haçın temsilcisiyim, boz bu anlaşmayı... diyorum sana. Bütün günahı benim!" Mstislav, din adamının arzusunu yerine getirecek ama bundan dolayı da ömrünün sonuna kadar pişmanlık duyacaktır, yazarın anlattığına göre.

Elçilik Heyetlerinin Organizasyonu

Diplomatik görüşme ve pazarlıklara doğrudan doğruya katılmayan prensler, elçilerini yolluyorlardı. Nitekim, 1229 yılında, dinsel karakterinden ötürü her türlü tehlikeye karşı korunan bir papazla Smolensk kentinde oturan ünlü bir bilgin, Alman kentlerine yollanmışlardır elçi olarak. Yolların güvensizliği ve ulaşım araçlarının düzensizliği, elçilerin dokunulmazlığı sorununa gerçekten büyük bir önem kazandırıyordu. Nitekim, 1229 tarihli Smolensk Antlaşması'nda, bir elçinin öldürülmesi hâlinde suçluya çift para cezası veren bir hüküm getirilmektedir. Şöyle diyor antlaşma: "Bir elçi suikasta kurban giderse, bunun için alınacak para cezası, adi cezaların iki katıdır (vira)". 1270 tarihli Novgorod Antlaşması da bu kuralı sürdürüyor: Bir elçiyi öldürenlere, adi bir cinayet için biçilen para

cezasının iki katı olmak üzere, yirmi gümüş mark tutarında ağır bir ceza biçiyor. Boşuna konmuyordu bu koşullar: 1223 yılında, Moğollara karşı sefere başlamış olan Rus prenslerine yollanan Tatar elçileri, Ruslar tarafından hemen o anda kılıçtan geçirilmişti. Elçi dokunulmazlığının böylece çiğnenmesine neden olarak, o sıra Tatarlarla savaş hâlinde bulunmalarını, göstermeye kalkmıştı Ruslar. Ama bu, kabul edilebilir bir mazeret değildi elbette. Hemen belirtelim ki, öfke duyulan elçiler, öldürülmekten çok, zorla alıkonuyorlardı. 1142 yılında, prenslerinin kim olacağı konusunda Kiev düküyle anlaşmaya varamayan Novgorod elçilerinin durumu bu olmuştur örneğin. 1167 yılında Vladimir büyük prensi Andre Bogoliyubski de aynı şekilde davranacak ve Novgorod elçilerini “alıkoyacak”, yani tutuklayacaktır.

Kendisine elçi yollanan prens, bunların geçimini tamamen üstlenmek zorunda olduğu gibi, yol masraflarını da (korm ve provoz) karşılamaktaydı. Bu usul, hiç şüphe yok ki, Konstantinopolis’e gelen tüm elçilere slebnoe verilmesini buyuran Bizans geleneklerinden esinlenmiştir. Elçiler, mesleki görev ve yükümlülüklerinin yanı sıra, uluslararası yeni haberlerin taşıyıcılığını da yapmaktaydılar ve bu durum, başkaca bilgi edinme araçlarının bulunmadığı bir çağda, elçilerin önemini daha da artırmaktaydı. Nitekim Vladimir Monomak, elçiyi ve tüccarı hoş tutmalarını salık veriyordu oğullarına. Çünkü diyordu: “Dünyanın her yerinde hükümdarların ünü, bu durmadan gidip gelen adamlara bağlıdır.”

Antlaşma Prosedürleri

XI.-XIII. yüzyıllar boyunca prensler arasında yapılan antlaşmaların metinleri, bizlere ulaşmamıştır ama yine de bunların gerek metinlerini, gerekse muhtevalarını belli bir ölçüde tasarlayıp kurabiliriz. Her şeyden önce bunlar, ittifak antlaşmalarıdır. 1152 yılında Kiev prensi İsyaslav Mstislaviç ile Galiç prensi Vladimir Volodaroviç arasında yapılan anlaşma, bunların belirgin bir örneğini meydana getirmektedir. Söz konusu anlaşmayla Vladimir, “hiçbir zaman onu yalnız bırakmaksızın, iyilikte ve kötülükte İsyaslav’la birlikte olmayı ve sonuna dek birlikte kalmayı” taahhüt etmekteydi. Bazen de söz konusu anlaşmalarla, tâbi olunan-tâbi ilişkileri kurulmaktaydı. Aynı Vladimir’in aynı İsyaslav’a yönelttiği çağrıda

bunun da bir örneği yer almaktadır. Bakın nasıl sesleniyor Vladimir, İsyaslav'a: "Selamlar sana! Oğlun Mstislav gibi gör beni ve aynı şekilde kabul et. Bir yanında Mstislav atını sürsün; öbür yanında da ardımda savaşçılarımla ben at koşturayım." Aynı antlaşmanın öteki maddeleri arasında, savaş sırasında ele geçirilen köylülerle (smerdi) kölelerin geri verilmesini öngören hükmü özellikle belirtmek gerekiyor. Çünkü o çağın öylesine amansız töreleri vardı ki, bir savaşın bitiminde bir tek köylü ve bir tek sürü hayvanı bile kalmadığı oluyordu düşman ülkesinde. Yine bu bakımdan, yağmalanan malların geri verilmesini şart koşan maddeyi de belirtmek yerinde olacaktır.

Biraz önce gördük ki tıpkı, bölgesel anlaşmalar gibi uluslararası anlaşmalar da haç öpülerek onaylanıp perçinlenmektedir. Ayrıca bütün bu anlaşmalar, "haç yasaları"na geçirilmekteydi. Anlaşmayı bozmak isteyen elçi, bu yazılı yasaları yere atar ve terk ederdi ülkeyi. Haç üzerine ant içmenin, sadece söz konusu kült objesinin uyandırdığı saygı sayesinde, bir değer kazandığını, dolayısıyla da sadece manevi bir anlam taşıdığını belirtmeye, bilmiyoruz gerek var mıdır? Nitekim, 1152 yılında Galiç prensi Vladimir, "Saint-Etienne haçı"nı öperek onayladığı anlaşmayı uygulamaktan cayınca, İsyaslav, yakınlarından birini prense elçi yollayıp içmiş olduğu andı hatırlatmıştır. Ama Vladimir, küçümseyen bir tavırla: "Küçücük bir haçı öpmekten ne çıkar ki!" diyecektir elçiye.

Bunun üzerine elçi, şu cevabı vermiştir: "Haçın kendisi küçüktür ama gücü büyüktür, prens hazretleri. Sonra da prense, basit bir haçı değil, mucize yaratmasıyla ün salmış olan bir haçı öpmüş olduğunu hatırlatmış, ve sözünde durmadığı takdirde 'hayatta kalmasının zorlaşacağını' açıklamıştır. O zaman Vladimir, sakin bir sesle: "Ne demek istediğini anladım..." diyecektir elçiye. "Artık gidebilirsin..."

Demek ki, haç üzerine ant içmek, her zaman yeterli olmamaktadır. Özellikle saygı beslenen bir azizin, örneğin prens hanedanlarının koruyucusu olarak bellenmiş aziz Boris'in ya da aziz Glieb'in kemiklerinin saklı tutulduğu sanduka üzerine ant içmek işi de ekleniyordu bu törene. Ayrıca taraflar birbirlerinden rehine (tali) istiyorlardı.

Polovtsi'lerle yapılan pazarlık ve anlaşmalarda, sürekli olarak bu son uygulamaya başvurulduğunu görüyoruz (Polovtsi'ler, Kumunlara ya da Kıpçaklara, yani Altınordu Devleti'ne Ruslarca verilen isimdir). Nitekim

1095 yılında Polovtsi hanları İtlar ve Kitan, Vladimir Monomak’la görüşmek üzere Pereyeslavl’a geldiklerinde kentin dışında karargâh kuracak ve İtlar’in yanında en iyi savaşçılarıyla kente girmesine karşılık Vladimir’in oğlunu rehin olarak isteyeceklerdir. Bu istek Ruslarca da uygun görülüp kabul edilmiş ve anlaşma bu koşullar içinde gerçekleşmiştir. Almanlarla yapılan 1195 antlaşmasının pazarlıkları sırasında da karşılıklı rehine verme usulüne başvurulmuştur. Rehine verme usulü öylesine yaygınlaşmış bulunuyordu ki, Rusların kendi aralarında yaptıkları anlaşmalar sırasında bile bu usul uygulanıyordu. Nitekim, 1139 yılında Novgorodlular, Vsevolod Oloviç’ten, oğlunu kentlerine prens olarak atamasını istemek üzere yolladıkları elçilik heyetiyle birlikte “kendi öz çocuklarını da rehine olarak” göndermişlerdi.

1195 anlaşması, rehinelerin dokunulmazlığını da öngörüyordu ayrıca: Rehineleri öldürenlere çift ceza biçilmekteydi. Ama önemli durumlarda, katiyen aldırış edildiği yoktu bu cezaya: Örneğin İtlar rehine olarak Pereyeslavl’a geldiğinde, Vladimir Monomak’a bu fırsattan yararlanıp Kıpçak hanını adamlarıyla birlikte kılıçtan geçirmesini öğütledi karısı (drujina’sı). Rus prensi duraksayınca, şöyle bir konuşma geçti karısıyla kendisi arasında: “Nasıl yapabilirim bu işi? Ant içmiş bulunuyorum!”

“Bunda günah yok, prens! Adım başında yeminlerini çiğneyen, Rus toprağını yakıp yıkan ve durmaksızın Hıristiyan kanı akıtan kâfirlerdir öldürülmelerini istediğim adamlar!” Bunun üzerine, geceleyin Kitan’ın karargâhına yollanan bir Rus müfrezesi, prensin oğlu Sviatoslav’ı oradan gizlice kaçırdıktan sonra, Kitan’la adamlarını kılıçtan geçirecektir. Ertesi sabah da anlaşma koşullarını görüşmek üzere Vladimir’in yoldaşlarından birinin izba’sına çağrılan İtlar ve mahiyeti, hiçbir şeyden habersiz ve güven içinde gelmişler ve damı kaldırılmış olan izba’da, yukarıdan ok yağmuruna tutularak öldürülmüşlerdir.

Kuzey-Doğu Rusya’nın Uluslararası İlişkileri (XIII.-XV. Yüzyıllar)

Rusya’nın Moğollar tarafından ele geçirilip yağmalanışından sonra, Rus prensliklerinin uluslararası önemi, büyük çapta azalmış bulunuyordu. Ülkenin Güney-Batı kesimi, önce Lituanya grandüklerinin, ardından da

Polonya'nın egemenliğine girecek ve uzun bir süre de bağımlı kalacaktır. Aradaki Lituanya ve Toyton (ya da, Töton) şövalyeleri tarafından Batı Avrupa'dan kesilen Kuzey-Doğu Rusya ise Marx'ın deyişiyle, "zulümle yetinmeyip onur kırıcı hareketlerle halkın ruhunu da kurutan" (secret diplomatic history of the XVIII century. S.78) Tatarların boyunduruğu altındadır ve öbür halklarla olan ilişkileri hemen hemen tamamen kopmuş bulunmaktadır. Dolayısıyla da, XIV.-XV. yüzyıllar boyunca Kuzey-Doğu Rusya'nın dış ilişkileri, Altınordu, Bizans ve Lituanya ile kurulan diplomatik bağlantılardan, ve Novgorod'un Baltık Almanları ve İsveçlileriyle kurduğu ticari ilişkilerden ibaret kalacaktır.

Bizans'la olan ilişkiler, Rus Kilisesi'nin Konstantinopolis patriğine bağımlılığı sayesinde korunup sürdürülecektir. Büyük Lituanya prensleriyle kurulan bağlantılar, her şeyden önce, ülkeyi Lituanyalı feodallerin saldırılarına karşı güvenlik altına alma amacını güdüyordu. Novgorod'un, XIV. yüzyılda Ticaret Ortaklığı diye anılan büyük bir ticari birlik halindeki Baltık kentleriyle sürdürdüğü ilişkilerse, XII. ve XIII. yüzyıllardaki özellik ve karakterlerini korumaktadır. Novgorod anlaşmalarının orijinal yanı, prens adına yazılmış oldukları hâlde, o çağda bir cumhuriyet olan Novgorod kentinin halkı tarafından seçilmiş otoritelerince imzalanıp onaylanmalarıdır. Söz konusu otoriteler, başta piskopos olmak üzere, posadnik (belediye başkanı) tisyatski (milis şefi) ve bazen de kontsi'lerden (mahalle muhtarları) meydana gelmektedir.

Rus-Tatar İlişkileri (XIII.-XV. Yüzyıllar)

Rus prenslerinin Altınordu devletiyle olan ilişkileri, dış politika tarihlerinin doruk noktasını meydana getirmektedir. Tatar hanlarının tâbiî olan Rus prensleri, verdikleri haracın ve yerine getirdikleri benzer başka yükümlülüklerin yanı sıra, dış politikalarını da hanların onayından geçirmek ve gerektiğinde tüm güçleriyle Altınordu'nun yardımına koşmak zorundaydılar.

Tatar hanının müdahalesi, Rus prenslerinin dış politikaya ilişkin tüm sorunlarının şu ya da bu biçimde çözümü konusunda bir kesin buyruk niteliğindeydi. Nitekim, XIII. yüzyıl sonlarında, Alman tüccarlarının Rus topraklarından serbestçe geçmesini sağlamak amacıyla Vladimir büyük

prensi Yaroslav Yaroslaviç'e Mengü Temir Han tarafından yollanan elçinin elinde, sadece şu bir tek cümleden ibaret bir mektup bulunmaktaydı: "Bundan böyle Alman gostisine, bana ulaşabilmesi için, ülkenden istediği gibi geçme hakkını tanıyacaksın."

Ne var ki, "Rusya ulusu"nun uluslararası ilişkilerine bu tür müdahaleler, ancak Altınordu'nun dolaysız çıkarlarını ilgilendiren durumlarda söz konusu oluyordu. Böyle durumlar dışında Rus prensleri, savaş açma ya da barış yapma konusunda bağımsızlıklarını korumaktaydılar. Bununla birlikte, Rusya'nın sömürülmesinden pay alan Tatar hanları, kendilerine haraçla bağlı olan Rus prenslerinin bağları gevşetmesine elbette fırsat vermeyeceklerdir. Nitekim, prenslerden, bu bağımlılığın tüm gereklerine uymalarını istemiştir Tatarlar.

Hanların özel yarlığlarıyla[12] unvan sahibi olup tahta çıkan Rus prensleri, ilk çağrıda ve hiç itirazsız, Altınordu İmparatorluğu'nun başkenti Saray Berke'ye (ya da Yeni Saray) koşmak zorundaydılar ve en ufak gecikme, tâbi olanın ihaneti anlamını taşıyordu. Başkentte gerek elçilere, gerekse doğrudan doğruya prenslere uygulanan teşrifat kuralları, gerçekten onur kırıcı nitelikteydi: Hanın önünde ilkin secdeye varıyordu prensler, sonra da görüşme sona erinceye dek diz üstü kalıyorlardı. O çağda yaşamış bir kronoloji yazarı Daniil Romanoviç Altınordu'ya çağrılması dolayısıyla şu buruk sözleri söylemekten alamıyordu kendini: "Tatar hanı tarafından çağrılmak bir şereftir, evet; ama bu şeref kadar insana acı ve huzursuzluk veren başka hiçbir şey de yoktur bu dünyada!"

Hanın payçe'lerini getiren (üzerlerinde Altınordu damgasını taşıyan ve Rus yıllıklarında basma adıyla geçen, altın ya da gümüş tabletlerdi bu "payçe"ler) Tatar elçileri, Rusya'da aşırı bir saygıyla karşılanıp ağırlanmaktaydılar. XIII. yüzyılda yaşamış Çinli bir yazar, şu genel açıklamayı yapıyor bu konuda: "Büyük hanlarla küçük hanların elçileri arasında hiçbir fark gözetmeksizin, herkes selama dururdu ve baş köşeyi daima onlara verirlerdi. Bütün yöneticiler, önünde diz çökerek ona yaranma yarışına girerlerdi." Rus prensleri de Tatar elçilerine karşı işte bu teşrifat kurallarına uygun davranmak zorunda kalmışlardır uzun bir süre. Nitekim, Herberstein'e göre III. İvan, Altınordu elçilerini kentin dışına kadar giderek karşılıyor ve hep ayakta dinliyordu onları. Elçilerse hep oturmaktaydılar. Tatarların ani bir baskın yapmalarından korkuyordu prensler sürekli olarak.

Hiçbir güvenlikleri yoktu: Tatar hanının bir çift sözüne bağlıydı tahtları ve hayatları. İşte bütün bu koşullar, Altınordu İmparatorluğu'yla olan ilişkilerde tamamen özel diplomasi usullerinin uygulanmasını gerektirmiştir.

Nitekim, daha Vladimir prenslerinin hükümranlık döneminden başlayarak, Yaroslav Vsevolodoviç ve oğlu ünlü Aleksandr Nevski, Altınordu'ya karşı güttükleri politikayı, hanlara daima sevimli görünmek, hiçbir zaman öfkelerini uyandırmamak, kendilerine ve yakınlarına sık sık armağanlar yollamak ve bütün Tatar töre ve usullerine itirazsız boyun eğmek zorunluluğu üzerine kurmuşlardır. Örneğin, Dimitri Donskoy, öz oğlunu Altınordu'ya rehine olarak yollamayı kabul edecek kadar uysaldır bu konuda. Genellikle pek az uygarlaşmış olan ve kendi kuvvetlerinden başka hiçbir şey tanımayan Tatar hanları ise, güçsüzlere özgü bu ilkel kurnazlığa pek kolay kanmışlardır. Kendilerine tâbi olan Rus prenslerinin bu kölece uysallığının, gerçekte, doğrudan doğruya Altınordu'nun bağrında tezgâhlanan entrikaları gizlediğini; prenslerin, bu ustaca oyun sayesinde onları, kendi kişisel çıkarları doğrultusunda davranmaya sürüklediklerini fark edemeyeceklerdir Tatar hanları. Nitekim her prens, Kıpçak İmparatorluğu'nun siyasal bölünmüşlüğünden ustaca yararlanarak, büyük hanın tâbiîleri olan Tatar beyleri arasında kendine dostlar edinme yoluna gitmiştir. Ayrıca, hanın kendisine olduğu kadar danışmanlarına ve hatta karılarına bol bol armağan vermekle işlerini daha iyi yürütebildikleri için, bu pahalı uygulamaya girişmekte de kusur etmemişlerdir. En son olarak da, bir prensin öbürleri zararına güç kazanmasını önlemeye dayanan Altınordu politikası, en büyük entrikaların bile rahatça tezgâhlanmasına elverişli bir ortam yaratmaktaydı. Öyle ki, diplomasi sanatında büyük ustalık kazanmış olan Moskova prenslerinin ağına yavaş yavaş hanların kendileri de düşmeye başlamıştı. Örneğin, "Kuşağı Keseli" diye ün salan prens İvan'ın Altınordu politikasını şöyle özetliyor Marx: "Hanın her istediğini yapmaya hazır, uysal bir el ulağı gibi gözükerek güç kazanmaya; sonra da bu iktidarı hem rakibi olan öbür prenslere, hem de kendi uyruklarına karşı kullanmaya dayanıyordu bu siyaset" (aynı eser s.78). Marx, biraz ileride de şöyle noktalıyor bu açıklamasını: "Çok geçmeden, İvan'ın elinde bir alet haline girecektir Tatar hanı. Bu alet sayesinde prens, en tehlikeli rakiplerinden bir bir kurtulmakta ve yoluna dikilen bütün engelleri devirmektedir" (aynı eser

s.80). İvan'dan sonraki bütün Moskova prensleri de, yine Marx'ın deyişiyle, "eksiksiz, sürekli ve tutarlı bir şekilde" aynı politikayı uygulamışlardır.

Prensler Arasındaki Anlaşmalar (XIV.-XV. Yüzyıllar)

Kuzey-Doğu Rusya'nın, dış ilişkilerini özellikle Altınordu İmparatorluğu'yla sınırlamış oluşuna karşılık, ülkenin öbür kesimlerindeki küçük devletler ya da "yarım-prenslikler", her şeyden önce kendi aralarındaki ilişkileri geliştirme yoluna gitmişlerdir. Ama bu yönelim, söz konusu ilişkilerin öteden beri süregelen karmaşıklığını azaltmayacaktır. Prensler arasındaki karşılıklı taahhütlerin sözlü "vaatlerle'' belirlenip bir yeminle perçinlendiği bir önceki dönemin tam tersine XIV.- XV. yüzyıllarda yapılan anlaşmaların hepsi yazılıdır.

Küçük de olsalar söz konusu prensliklerin siyasal bağımsızlığını garanti altına alıyordu her şeyden önce bu anlaşmalar. Bu ilke, şu formülde dile gelmekteydi: "Senin payına düşen sana, benim payıma düşen de bana." İkinci olarak bu anlaşmalar, her prensin kendi "knez"liği üzerindeki egemen haklarının dokunulmazlığını getirmekteydi. Örneğin prensler, komşularının topraklarına (udyeli) ayrıcalık belgesi çıkarmamayı, haraççı (dançiki) ve muhzır[13] (pristav) göndermemeyi taahhüt etmekteydiler karşılıklı olarak. Yine bu anlaşmalarla, komşu topraklarda köyler satın almak ve çeşitli taahhütlere (zakladçiki) girmek de yasaklanıyordu. Metbularını seçme özgürlüğü olan tâbilerle ilgili maddelere özel bir önem verilmekteydi: "Boyarlar ve hizmet erleri, aramızdan birini seçmekte tamamen özgürdür." Bu dönem diplomasisinin çözüm aramak zorunda kaldığı en karmaşık sorunlardan biri de kaçaklar sorunu olacaktır: Pek doğaldır ki kendi çıkarları bakımından feodaller, bağımlı adamlarının ellerinden kaçıp gitmesini istemeyecekleri gibi, bu konudaki kuralları çiğneyenleri de cezalandırmaya yöneleceklerdir.

Tek tek prensliklerin bağımsızlığını garantileyen bu antlaşmalar, belirli hâllerde ortak eylemlere girişmek amacıyla birleşme zorunluluğunu da öngörmekteydi. Özellikle dış politika sorunlarına ilişkindi bu hüküm; çünkü söz konusu ittifaklar, çoğu zaman bir ortak savunma ve saldırı ittifakıydı. Bu sözleşme, şu formülde dile gelmekteydi: "Sen benim büyük kardeşim: Dostum senin de dostundur, düşmanım senin de düşmanın olacaktır. Ve sen,

benim küçük kardeşim: Bensiz hiç kimseyle ilişki kurmayacaksın; sana haber verip danışmaksızın, benim de hiç kimseyle ilişkim olmayacaktır.”

Feodal bölünme ve dağınıklık, ticari ilişkilerin diplomatik yolla düzenlenmesini zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla da, müttefik prenslikler arasında gümrük birliğini kurmak gerekmekteydi. Nitekim, gümrük vergilerinin titizlikle saptanmış olduğunu ve yeni gümrük sınırlarının (miti’ler) yasaklandığını görüyoruz bu anlaşmalarla. Bütün Kuzey-Doğu Rusya’yı birleştirmek amacıyla yapılan ilk girişim, bağımsız prenslikler arasında, tâbilerin bir hiyerarşiye sokulmasıyla sonuçlanmıştır. İncelediğimiz anlaşmalarda, tâbi olunan ile tâbiîleri arasındaki bağlantılar şöyle dile getirilmekteydi: “Onurlu ve güçlü bir şekilde otoritem altında tutacaksın büyük prensliğimi ve daima iyiliğimi isteyecek, iyiliğimi gözeteceksin. Büyük prens olarak ben de sen küçük kardeşimi, kayıtsız şartsız kendi öz kardeşim sayacağım... Ve sen, benim küçük kardeşim, daima itaatle ve dostlukla hizmette bulunacaksın bana. Ben de buna karşılık, hizmetlerin oranında senin geçimini sağlayacağım...”

O çağın töresine göre, her prensin feodal hiyerarşideki yeri, sadece aile hukukunca belirlenmekle kalmıyor, anlaşmalarla da kesinleştiriliyordu. Nitekim, işte bunun içindir ki, Dimitri Donstoy, yeğeni Vladimir Andreyeviç’ten, kendisini baba yerine saymasını istemiştir. Ve yine Dimitri Donskoy, aslında Vladimir’in yeğeni olan Vasili’yi, “büyük kardeşi” yerine; kendi ikinci oğlu Yuri’yi, “öz kardeşi” yerine; yine kendisinin “sonradan doğan çocukları”nı da “küçük kardeşleri” yerine saymasını isteyecektir Vladimir Andreyeviç’ten.

Rus prensliklerinin Altınordu İmparatorluğu’na bağımlı oluşları, XI.-XIII. yüzyıllar arasında hiç karşılaşmadıkları bir dizi yeni sorun yaratacaktır.

Kendilerini “bütün Rusya’nın prensi” olarak tanıtan büyük Vladimir prensleri, Altınordu İmparatorluğu’yla kurulan bütün ilişkileri, Tatarlarla bağımsız ilişkiler kurulmasını önlemek üzere kontrol altına almak istemişlerdir. Örneğin, büyük prens Kör Vasili, Borovsk prensi Vasili Yaroslaviç’le yaptığı bir anlaşmaya şu hükmü koydurtmuştur: “Sen, büyük prens, Altınordu’yu sen tanıyacaksın. Bense Altınordu’yu hiç bilmeyeceğim.” Buna karşılık aynı Kör Vasili, Tver büyük prensi Boris Aleksandroviç’e, “Çarın (yani Tatar hanının) ülkesine gitmek üzere” kendi topraklarından serbest geçiş hakkı tanıyacaktır.

Birbirlerine pamuk ipliğiyle bağlı ya da hepten bağımsız küçük prensliklerin çokluğu, çeşitli çatışmalara yol açmaktaydı sık sık. Ve bu anlaşmazlıkların diplomatik yoldan çözümü, hakeme başvurmayı gerektiriyordu. Nitekim, Dimirti Ronskoy'la büyük Tver prensi MİhailAleksandroviç arasında 1368 yılında yapılan anlaşma, bu konuya ilişkin olarak şöyle bir maddeyi de içermektedir: "Ve biz prensler arasında bir uyuşmazlık ortaya çıktığı takdirde, yargıçlarımız sınırda buluşup kendi aralarında tartışacaklardır. Onlar da anlaşamazsa, bir üçüncü yargıca, Riazan büyük prensi Oleg'e başvuracaklardır. Ve büyük prens Oleg'in haksız gördüğü taraf, davayı kazanan tarafı selamlayarak, geri verecektir bütün almış olduklarını. Ve eğer, taraflardan birinin yargıcları bir üçüncü yargıca başvurmazlarsa, haklı olan taraf, malını zor kullanarak geri alabilecek ve bundan ötürü de anlaşmaya ihanetle suçlanamayacaktır." Bazen metropolit oluyordu söz konusu "üçüncü". Bazen de taraflar, ortaklaşa olarak seçip kabul ettikleri bir üçüncü yargıca gidiyor ve onun önünde tartışıyorlardı. Bu seçimin nasıl yapıldığı, büyük prens Vasili Dimitriyeviç'le Riazan prensi Feodor Olgoviç arasındaki anlaşmada şöyle betimleniyor: "Türlü kışkırtmalara girişip savaşa yol açmamak gerekir. Üçüncünün seçimi için, taraflardan biri üç Hıristiyan prensin adını verecek; karşı taraf da bu üç kişiden birini seçecektir. Aynı anlaşmada büyük prens, Riazan prensleri arasındaki anlaşmazlıklarda, "üçüncünün'' vereceği kararı yürürlüğe koyma görevini de yüklenmektedir.

Hem aynı aileden inme prensler arasındaki, hem de Vladimir büyük prensi ile bölgesel prensler arasındaki ilişkiler, işte böylece kurulmaktaydı. Benzer ilişkiler, Vladimir büyük prensi ile en önemli iki tâbiî olan Novgorod kenti ve metropolit arasında da yürürlüktedir. Novgorod Cumhuriyeti'ne verilen "haç yasaları" prensler arasında teati edilenlerden hemen hemen farksız belgelerdir: Kentin, tâbi olduğu büyük prense karşı yükümlülüklerini kesinleştirmelerine karşılık, toprak bütünlüğünü ve kendi törelerince yaşama hakkını garanti etmekteydi bu belgeler. Yine Vladimir büyük prensi Vasili Dimitriyeviç'in metropolit Kipriyani ile yaptığı anlaşmalardan bize kadar gelmiş olan biricik metinse, prensler arası anlaşma metinlerinin sadık bir kopyasından başka bir şey değildir.

Prenslikler arasında aracı rolü oynayan din feodalleri ve özellikle metropolitler, bu sayede büyük nüfuz kazanacaklardır. Anlaşmaların altına

prenslerden hemen sonra imza atmakla kalmıyordu bunlar; aynı zamanda, anlaşmaların uygulanacağına kefil de oluyorlardı. Rusya'nın birleştirilmesi fikrinin bir çeşit bekçisi durumunda olan metropolitler, bütün prestijlerini, büyük Moskova prenslerinin siyasetini destekleme yolunda kullanmışlardır. Nitekim, 1329 yılında Tver prensi Aleksandr Mihayloviç, Kuşağı Keseli İvan tarafından yenik düşürülüp kentinden kovulunca Pskov'a sığınacak ama metropolit, bu kenti aforozla tehdit edince Pskov'dan ayrılmak zorunda kalacaktır. O çağda yaşamış bir kronoloji yazarının anlattığına göre, ayrılırken Pskovlulara şöyle seslenmiştir Tver prensi: "Kardeşlerim! Benim yüzümden lanetlenmenize razı olamadığım için, işte kentinizi terk ediyorum..." Metropolitlerden Aleksi'nin, bu dönemin önde gelen diplomatlarından biri olduğunu belirtelim bu arada. Rus asıllı olan bu din adamı, Konstantinopolis patriği tarafından, politikaya dinsel işlere oranla çok daha fazla önem vermekle suçlanmaktaydı. Sezgisi sayesinde metropolit Aleksi, Altınordu İmparatorluğu ve han "yarlığ"ları üzerinde hatırı sayılır çapta etkili olabilmiştir: Taydulla Han tarafından kendisine bir yüzük armağan edilmesi, Aleksi'nin diplomatik başarıları bakımından yeterli bir kanıttır. Babasının ölümünden sonra Dimitri Donskoy, İvan İvanoviç'in en küçük oğlu olduğu halde, Aleksi'nin diplomatik çabaları sayesinde büyük prens unvanını alacaktır. Öbür prenslerin ayrılıkçı eğilimlerine karşı Moskova tarafından yürütülen mücadelede Aleksi, metropolitlere tanınan üstünlük haklarını her gerektiğinde kullanmaktan çekinmeyecektir. Nitekim, Suzdal ve Nijni Novgorod prensi Boris Konstantinoviç, Dimitri Donskoy'un buyruklarına uymayı reddettiğinde Aleksi, oraya giderek, prensi hemen Moskova'ya gelmeye çağıracak; prens ayak direyince de Nijni Novgorod kentini aforoz etmekten kaçınmayacaktır. Yine metropolit Aleksi, bir keresinde de barış görüşmeleri yapmak üzere Riazan prensi Oleg'e gittiğinde, bu prensin ünlü "gaddarlığı'' bir kuzu uysallığına dönüşmüştür.

Novgorod'da da kentin bütün dış politikasını metropolit yönetmekteydi. Almanlarla ve İsveçlilerle olduğu kadar Vladimir büyük prensiyle yapılan bütün görüşme ve pazarlıklara da doğrudan doğruya katılırdı metropolit. Anlaşmaların yapılabilmesi için metropolitin "takdis"i şarttı; ve her anlaşmanın altında ilkin onun imzası yer almaktaydı. Kentte kalan Alman tacirlerinin Novgorodlularla ilişkileri bakımından koruyucusu ve aracısı durumunda olan metropolit, aynı zamanda kentlerle büyük prens arasındaki

ilişkilerde de aracılık görevini yüklenmiş bulunmaktaydı. 1397 yılında Novgorodlularla Dimitri Vasiliyeviç arasındaki ilişkiler kopup kesildiğinde, metropolit Jean, işe derhâl el koymuş ve büyük prensten şu ricada bulunmuştur: "Sen, büyük prens, efendim ve oğlumsun benim. Takdisimle birlikte Novgorodluların tchelobitie'sini de (selamlarını da) kabul et. Kente ve kentin özgür insanlarına karşı duyduğun öfke dinsin artık ve bütün bu insanlara, eskiden nasıl bakıyor idiysen yine öyle bak." Metropolit tarafından önerilen koşulları kabul etmeyecek ve barışa yanaşmayacaktır büyük prens. Bu örneğin ortaya koyduğu bir başka gerçek de Novgorod metropolitinin, Boyarların savunusunu üzerine aldığı ve "eski gelenekleri", yani feodal parçalanma dönemine özgü töreleri gözettiğidir.

5 Münadi: Tellâl.

6 İki Gül savaşı: İngiltere'nin York ve Lancaster hanedanları arasındaki 30 yıl süreli bir iç savaş. (1455-1485)

7 Hamursuz ekmek: Musevilerin, Pesah boyunca (Hamursuz Bayramı) yedikleri, mayasız hamurdan yapılmış, matsa adındaki ekmek.

8 Kudas ayini: Katoliklerin, Hz. İsa'nın vücudunu, ruhunu ve kanını temsilen yaptıkları ekmek ve şarap ayini.

9 Margrav: Prusya döneminde Alman valilerine verilen ad.

10 Gosti: Slavca; yabancı veya misafirler.

11 Boyar: Eski Doğu Avrupa Ortodokslarında Aristokratlara verilen isim.

12 Yarlığ: Hükümdar buyruğu, ferman.

13 Muhzır: ilgilileri mahkemeye çağırmaya, götürmeye memur kimse.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FEODAL KRALLIĞIN PEKİŞMESİ DÖNEMİNDE DİPLOMASİ

1. MUKADDES ROMA-GERMEN İMPARATORLUĞU VE PAPALIK

Feodal Avrupa'da Kilisenin Rolü

İçinde yüzdüğü anarşiye rağmen feodalite, birleştirici güçler de tanımıştır. Her şeyden önce senyörlerin kendileri ve hele en güçsüzleri, köylülerin tam boyunduruk altına alınıp daha büyük çapta sömürülmesini sağlamak üzere, kudretli merkezî örgütlere başvurmak zorundaydılar.

Bu merkezci iktidar özlemleri, X.- XI. yüzyıllar boyunca toplumun başka öğeleri tarafından da, bu arada en başta yeni yeni gelişmekte olan kentler tarafından da desteklenecektir. Nitekim bu çağda, üretici güçler ve ekonomik ilişkiler gittikçe biraz daha gelişip kaosun yerini de sınıf mücadelesi aldığı oranda, büyük siyasal örgütler de biraz daha netleşen çizgilerle belirmektedir.

Batı imparatorluğunun yeniden kurulması ve imparatorların İtalya seferleri, kudreti arttıkça imparatorluk otoritesine karşı çıkan Papalık, kralcı

iktidarın güç kazanması ve ulusal devletlerin oluşumu: Çeşitli çalkantılar ve sürekli çatışmalar içinde Batılı feodal dünyanın görüşünü değişikliğe uğratacak olan belli başlı öğelerdir.

962 yılında I. Oton tarafından “restore” edilen Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu, daha başta, biçimsiz bir siyasal güç olarak ortaya çıkacaktı. Şöyle ki:

Almanya’da herhangi bir sürekli düzen kurma gücünden yoksun bulunan ve İtalyan kentlerinin zenginliğine göz dikmiş olan Saksonya, Frankonya ve Suabya hanedanlarından inme krallar, bu parçalanmış ve siyasal açıdan güçsüz düşmüş zavallı ülkeyi ele geçirip yağlamadıktan sonra egemenlikleri altına alacaklardır. Ve İtalya’nın böylece istilasını, her hükümdar değişikliğinde Almanya içinde kralla krala kafa tutan dükler arasındaki amansız mücadeleler öncelemektedir genellikle. Dükleri hizaya getiren her kral, savaşı sadece yağmalamak, öldürmek ve ırza geçmek olarak gören barbar çeteleri de ardına takıp ortalığı kasıp kavurarak Roma’ya inmiştir. Orada papa, İmparatorluk tacını geçirmektedir kralın başına.

Roma sokaklarının, bu taç giyme törenleri sırasında bile, halkla yabancı istilacılar arasında sürüp giden katliamların gürültü ve çığlıklarıyla dolup taştığı oluyordu bazen.

Taç giymiş olarak İmparator hemen Almanya’ya dönüyor ve İtalya’daki yağmalardan sağladığı maddesel güçle, düklerle mücadeleye devam ediyordu: Halkı soyup soğana çevirme mücadelesinde imparatorun en büyük yardımcısı, Alman Kilisesiydi.

Gerçekten de bütün piskoposlar ve manastır başpapazları tüm maddesel servetleriyle tinsel etkileme güçlerini, sadık birer uyduları olarak imparatorun emrine veriyor; buna karşılık da ödül olarak yeni topraklar alıyor ve halk üzerinde daha büyük nüfuz kazanıyorlardı böylece.

Papalığın kendisi de, X. Yüzyıl boyunca, bir derin düşüş dönemi yaşayacaktır.

Gerçekten de, Romalı feodallerin oyuncağı hâline gelen Papalık devleti, Alman koruyucuların elinde bir aletten başka bir şey değildir. Öte yandan da, en yaygın gelişme dönemini yaşayan feodal anarşi, özellikle bu devletin zengin topraklarında duyurmaktadır etkisini. Ne ardı ardına yayınlanan yasaklar, ne de son tehdit silahı olarak yağdırılan aforozlar, açgözlü amansız komşularına karşı Kiliseyi koruyamamaktadır. Oysa aynı çağda

Kilise, kendi topraklarında çalışan köylüleri zorla köleleştiren en mutlak senyör durumundadır. Ve yine aynı çağda aynı Kilise, yeni ticaret yolları açmak söz konusu olduğu vakit, ilk harekete geçendir bazen de.

İşte bütün bunlar, Kilisenin çıkarlarını koruyacak güçte sağlam bir iktidarın kurulmasını zorunlu kılıyordu. Dolayısıyla da, laik hükümdarlardan gerekli ve yeterli bir destek bulamayan Kilise kendi öz örgütünü pekiştirecek ve feodal Avrupa'yı kendi yöntemi ve kendi egemenliği altında birleştirme çabasına girişecektir.

Bu amacın gerçekleştirilmesine yardımcı hazır örgütler bulunmaktadır elinde Kilisenin; ve bunları pekiştirip merkezleştirmek yeterlidir. Ayrıca Kilisenin elinde dinsel disiplin yolları da hazır beklemektedir. Bütün bu olanaklara bir de, o çağın kara cahil Avrupası'na oranla gerçekten öğretim görmüş geniş bir personel eklenmektedir. Artık söz konusu olan, bu personeli disiplin altına almak ve bir tek otoritenin buyruğuna bağlamaktır.

VII. Grégorie ve IV. Henri

XI. yüzyılın ortalarından başlayarak, Papalığın Batı dünyası üzerindeki etkisi gittikçe artacaktır.

Mukaddes Roma-Germen İmparatoru III. Henri dilediği din adamını Papa seçtirerek Papalığı keyfine göre yönetmekteydi. Ama İmparator IV. Henri aynı Papalığı, uluslar arası çapta örgütlemiş kudretli bir devlet olarak bulacaktır karşısında.

Mukaddes Roma-Germen imparatorlarının papalarla çatışmalarına yol açan temel sorun, Papalık tarafından güdülen uluslar arası politikaya sıkı sıkıya bağlıdır. Gerçekten de papalar, tamamıyla kendi buyrukları altında bulunması gereken uysal birer hizmet eri olarak gördükleri piskoposlar aracılığıyla, imparatorluk otoritesinin büyük desteği olan kurumları kendi otoritelerine bağlayıp İmparatorluğun iç işlerinde söz sahibi olma çabasına girişmişlerdi.

Papalığın bu toparlanışı, büyük ölçüde, Hildebrand (VII. Grégorie unvanıyla papa) tarafından yürütülen dâhice politikanın ürünü olmuştur.

İmparator IV. Henri'nin güçsüz oluşunu ve Almanya'yı kasıp kavuran feodal çatışmaları fırsat bilen bu papa, hem kendi ve hem de ardıllarının durumunu güçlendirerek imparatorların müdahalelerinden bağımsız kalmak

amacıyla, ilkin, bundan böyle papaların kardinaller meclisi tarafından seçimi usulünü bulup koyacaktır ortaya. Bunun yanı sıra Hildebrand tarafından yürürlüğe konulan bir başka tedbir, din adamlarının bekâr kalma zorunluluğu olacaktır: Aile kaygılarından uzak tutulan papazların, Papalığın elinde daha uysal birer alet haline gelecekleri hesaplanmıştır böylece. Ve hesap, doğru çıkmıştır.

İkinci olarak, Toskana ile bir anlaşma imzalayan Hildebrand, hemen ardından Norman egemenliğindeki Güney İtalya'ya gidecek ve Norman dükü Richard'la bir ittifak anlaşması yapacaktır Capua'da. 1059 yılında, Norman dükü Richard'la Apulya dükü Robert Guicard, Papalık devletini metbu olarak tanımışlardır nitekim.

Daha sonra çabalarını Kuzey İtalya'ya doğru çeviren Hildebrand, **patarino**'lar (Kilisede reform isteyenler) hareketini destekleyerek, güçlü ve bağımsız Milano başpiskoposlarını dize getirmeyi de başaracaktır. Bu durumda artık İtalya'nın büyük bir kısmı papanın otoritesi altına girmiş bulunmaktaydı. Yani papa, imparatorla boy ölçüşebilecek güce sahipti artık.

1073 yılında papa seçilen Hildebrand, kısa bacaklı ve kısa boylu şişman bir adam görüntüsü altında, bükülmez ve acımasız bir irade, amansız bir bağnazlık ve kıvrak bir diplomat zekâsı gizlemekteydi. Örneğin, "Tanrının öfkesi" yerine "Tanrının çılgınca öfkesi" diyebilecek kadar coşkulu bir doğası vardı. En karmaşık durumlarda bile ipin ucunu katiyen kaçırmayan ve kendisine kesinlikle düşman çevrelerde dahi ustaca manevralara girişip başarı sağlayabilen bir adamdı, sözün kısası.

Ünlü yasal bildirisi **Dictatus papae**'de açıklanan ilkeler arasında, dinsel konularda papanın kayıtsız şartsız üstünlüğü dile gelmektedir. Aynı bildiride ayrıca şöyle önermelere de rastlamaktayız:

"Papa, imparatorları tahttan indirme hakkına da sahiptir… Papa, adaletsiz hükümdarlara kulları tarafından verilmiş olan bağlılık yeminini, bozup kaldırabilir."

Bu önermeleri ilk olarak düşünüp biçimlendiren gerçi VII. Grégorie değildir; ama bunları ilk olarak uygulamaya koymak isteyen papa, O'dur.

Askerî güçlerinin ve diplomasi kaynaklarının yanı sıra, Grégorie ile ardıllarının elinde, aforozlar, yasaklar, bağlılık yemininden bağışık kılmalar gibi tinsel silahlar da vardı. Bütün bu tinsel silahları bir sanatçı ustalığıyla kullanmıştır papalar. Ne var ki bu dinsel karakterli müeyyidelerin kapsam

ve önemini de gözde büyütmemek gerekir. Nitekim Papalık politikasının en elverişli, güvenli ve sağlam desteği, aforoz bildirilerinin yarattığı kutsal korku değil, feodal dünyayı zaten sarsan bir dizi siyasal çelişki olacaktır: İmparatorlarla dükler arasındaki, imparatorlarla Normanlar arasındaki, daha sonra da İmparatorluk otoritesiyle kentler ya da Guelfes ve Hohenstauffen, Capétien'ler ve Plantagenet'ler gibi partiler arasındaki gerçek çıkar karşıtlıklarıdır bunlar.

Papanın asıl ustalığı, yerine ve zamanına göre, İtalya'daki siyasal güçler arasında yabancı hükümdarlara karşı kurulan koalisyonun başına geçmekte ya da, tam tersine, çıkarları gerektirdiğinde yabancı hükümdarları İtalya'nın iç işlerine el atmaya çağırmakta gösterdiği ustalık olmuştur.

Bütün bunlar gözden geçirilirken unutulmamalıdır ki, hiç de azımsanmayacak bir avantajı vardır papanın: Katolik Kilisesinin disiplinli ve öğrenim görmüş görevlileri. Ve yine unutulmamalıdır ki söz konusu görevlilerden oluşan kadro, Avrupa'nın bütün ülkelerinde propagandaya, haberciliğe, yardımlaşmaya ve gerektiğinde kutsal rahip giysisi altında casusluğa hazırlanmış olan bir kadrodur.

Elçiler (lega'lar) yollama usulünü de geliştirmiştir VII. Grégorie; ve bu elçiler çok geçmeden Papalık yönetiminin temel taşları haline gelecektir. Nitekim söz konusu Papalık elçileri bütün bu çağ boyunca her yerde karşımıza çıkmakta ve bütün sorunlara karışabilmektedirler: Piskoposları görevden alabilmekte, gerektiğinde hükümdarlara kafa tutabilmektedirler.

Kendisine gösterilen itaatin elçilerine de gösterilmesini buyurmaktadır papa; buna karşılık da elçilerin tüm etkinliklerini denetlemekte, ve sürekli rapor istemektedir onlardan.

VII. Grégorie ile IV. Henri arasında kopan diplomatik savaşın ayrıntılarına inmemize hiç gerek yok burada. Sadece şu temel noktaları bilmemiz yeterli olacaktır. Grégorie'nin ısrarla istediği şey, Kiliseye ve din adamları arasındaki görev bölümüne ilişkin bütün seçimleri yönetme hakkıdır; böyle bir hakkın, aslında, İmparatorluğun iç işlerine karışma hakkı olduğu besbellidir. Ve piskoposların imparator tarafından atanmasını ya da, bir başka deyimle, laik görev verme usulünü yasadışı ilan etmekte, yani bir başka deyimle, günah saymaktadır papa.

Buna karşılık IV. Henri, sadece Almanya'da değil bütün Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'nda, imparator hak ve ayrıcalıklarını savunmaktadır olanca gücüyle.

İşte böylece başlayan amansız mücadelede Grégorie, papa olarak imparatorları tahttan indirme hakkını bir tehdit silahı şeklinde ileri sürünce, IV. Henri, öncelerinin sık sık kullanmış olduğu bir hakka, imparator olarak papaları görevden alma hakkına başvuracak ve 1706 yılında topladığı Worms din meclisinden (konsilinden) Grégorie'nin papalık makamından indirilmesi kararını çıkartacaktır.

IV. Henri, bu kararı üstelik şu ünlü sözle biten bir mesajla bildirecektir Grégorie'e:

"Defol!"

Papanın tepkisi gecikmeyecekti: Bir ay sonra Grégorie tarafından toplanan Latran konsili, "tüm Hıristiyanları, imparatora ettikleri bağlılık yemininden bağışık kılıyor" ve bununla yetinmeyerek, tüm Hıristiyanlara, bundan böyle, imparatora "hizmette bulunmayı" yasaklıyordu.

Böylece papa, bu mücadeleden zaferle çıkmış oluyordu: İmparatora karşı duydukları hoşnutsuzluktan yararlanarak, Alman prenslerini kendi davasına kazanmayı başarmıştı Grégorie; bunun üzerine de IV. Henri'nin durumu umutsuz bir hâl almıştı.

Karşılıklı birbirlerini ıskat[14] etmiş olan imparatorla papa arasındaki ünlü Canossa görüşmesi, öylesine bir efsane havasına büründürülmüştür ki, bu konudaki gerçek payını hayal payından ayırt etmek bugün hiç de kolay değildir: Papanın, kaldığı şatoda kendisini huzura kabul buyurmasını, kapının önünde karların içinde ve yalınayak olarak mı beklemişti gerçekten Henri; yoksa daha rahat bir yerde mi beklemekteydi? Bilmiyoruz.

Ama bu, olayların özünü değiştirmez. Çağdaşları, papanın kesin bir zaferi olarak bakmışlardır Canossa'ya; partizanları ise, bütün yollara başvurup her gün yeni ayrıntılar uydurarak, Almanya imparatorunun uğradığı hakareti gözlerde büyütmeye çabalamışlardır.

Bütün bunlara karşın, tarihsel gerçek şudur ki, söz konusu hakaret bile aslında Henri'ye gerekli soluk alma ve toparlanma fırsatını veren bir diplomatik manevra olmuştur. Nitekim IV. Henri, o günkü tarihsel konjonktürün uygunluğu sonucu, Almanya'da yeni bir imparator seçmiş olup prenslere karşı yürüttüğü mücadelede Grégorie tarafından kendisine kurulan tuzakları, uğradığı bu hakaret sayesinde etkisiz kılacaktır.

Gerçekten de, 1080 yılında, Papalık politikasından hoşnut olmayan piskoposların da desteğiyle IV. Henri, Grégorie'yi ikinci defa papalıktan

indirtecek; bununla da yetinmeyip bir karşı-papa çıkaracaktır Grégorie’ın karşısına.

Bu son usul, imparatorların bundan sonraki politikasında büyük rol oynayacaktır. Tıpkı karşı-kral ve karşı-imparator usulünün Papalık politikasında oynadığı rol gibi…

Kendi seçtirdiği yeni papayı da yanına alıp Roma üzerine yürümüştür IV. Henri. Ama bu arada VII. Grégorie, Robert Guiscard’ın Güney İtalya’daki Normanlarını yardıma çağırmış; ve Katolik Kilisesinin başkanını savunmak üzere koşan Norman ordularına, Sicilya’daki Müslümanlar da katılmış bulunmaktadır. Ve Henri bu durum karşısında geri çekilmek zorunda kalınca, kurtarıcı kuvvetler amansızca yağma etmeye koyulmuştur Roma’yı. Yakılıp yıkılan ve sakinlerinin çoğu savaş tutsağı alınıp köleleştirilmek üzere Güney’e yollanan bir başkentte artık kalamayacağını kavrayan VII. Grégorie, Normanların ardına takılıp Salerno’ya inecek ve 1085 yılında orada ölecektir.

1122 yılında yapılan ve dinsel erkle laik erki birbirlerinden ayırarak görev verme ve görevden alma çatışmalarına son veren Worms Konkordatosu (dinsel anlaşması), imparatorlarla papalar arasındaki tüm çekişme nedenlerini ortadan kaldırmamış; tam tersine, yeni çatışmalara yol açan bahtsız bir uzlaşmadan ibaret kalmıştır.

Haçlı Seferleri

XI. yüzyıl sonlarında, feodal toplum içindeki çeşitli çıkar gruplarının itişiyle Batı’da başlatılan geniş Haçlı seferleri hareketini Papalık, kendi çıkarları doğrultusunda kullanmayı rahatça başarmıştır.

Önce Haçlı seferlerinin nedeni olan temel çıkarları belirleyelim:

Büyük yağma olanakları ve zengin bir ganimet ve yeni serfler (toprak köleleri) edinmek için, yığınlar hâlinde Doğu’ya yönelmişlerdir.

Öte yandan, Avrupa’nın ve özellikle de İtalya’nın ticari etkinlikleri gittikçe gelişen büyük kentleri de, Akdeniz ulaşım yolları üzerinde egemenlik kurma ihtiyacıyla, bakışlarını yine Doğu’ya çevirmişlerdir.

Senyörlerin ağır baskısı altında inleyen ve sürekli savaşlar ve bu savaşların doğal sonucu sürekli açlıklarla bir kat daha yoksullaşan

köylülerse, daha zengin ülkelere doğru göç etmeyi bir çeşit kurtuluş şeklinde görmektedirler.

Bütün bunlara son olarak, apayrı nedenlerden ötürü toplumsal hiyerarşideki yerlerini yitirmiş olan ve bu uzun seferlerde yeniden zenginleşme fırsatı bulacaklarına inanan çeşitli unsurları da eklemek gerekiyor.

Papalığın gözünde ise bu seferler, birkaç bakımdan birden çekicilik kazanmaktadır; tinsel prestijini yükseltecektir Papalık böylece; Doğu'yu etkisine alacaktır; dört bir yandan yapılan bağışlar sayesinde de cismani hazinesini bir kat daha arttıracaktır.

Nitekim, zemin ve zamanı uygun görür görmez, insanları büyük bir coşkunlukla kutsal savaşa çağırmakta tereddüt etmemiştir Papalık. Ve Haçlı seferleri, Papalığın gerçek siyasal amaçlarını gözlerden gizleyen yeni bir bahane olacaktır. Söz konusu siyasal erekler, şöylece sıralanabilir: Avrupalı hükümdarlar üzerinde etki gücü kazanmak, devletlerin iç işlerine rahatça karışma olanağını elde etmek, ve böylece yeni gelir kaynakları edinip otoritesini daha da pekiştirmek.

İmparatorlarla papalar arasındaki amansız mücadele, Haçlı seferleriyle kesintiye uğramayacaktır. Sonunda papalar kazanacaktır zaferi. Ama aslında bu zafer, papalar tarafından değil, papaların yararına yabancı eller tarafından kazanılmış bir zafer olacaktır.

Ve XII. Yüzyıldan itibaren, yeni bir dönem başlamaktadır.

Frederik Barbaros

Bu dönemde Kuzey İtalya'nın ticaret kentleri büyük çapta gelişmiş; ve bu kentlerin ilk Haçlı seferleri sırasında hızla edindikleri servetler, hazineleri daima tamtakır olan Almanya imparatorlarına, iç gıcıklayıcı bir yem şeklinde gözükmeye başlamıştır.

İtalyan kentlerinden kaldıracakları bu servetler sayesinde Almanya'da sarsılmış iktidarlarını sağlamlaştırma umudunda olan imparatorlar, hizmetlerindeki hukukçularla el ele verip, Roma'nın evrensel üstünlük iddialarına karşı, kendi otoriteleri altında bir tek krallık hâlinde oluşan bir Avrupa teorisini çıkarmışlardır.

Papalık diplomasisinin dayandığı temel fikir, imparatorlara karşı koalisyonlar kurulması gerektiğiydi. Nitekim, papa III. Alexandre (Aleksandr), Mukaddes Roma-Germen imparatoru I. Friedrich Hohenstauffen (ya da, Frederik Barbaros) tarafından yoluna dikilen bütün karşı-papalara rağmen, İtalya'nın büyük kısmını kapsayan bir direniş örgütleyecektir.

"Kızıl sakallı saz şairi"nin (imparator I. Frederik'in lakabı ki, Barbaros ya da Barbarossa, İtalyanca'da "kızıl sakal" anlamına gelmektedir) zorbalıkları, gaddarlığı ve her önüne geleni haraca kesmesi, papanın işini büyük çapta kolaylaştırmış ve Lombardiya Kentleri Birliği diye anılan ünlü ortak cephesinin kuruluşuna yol açmıştır. Papalığın var gücüyle desteklediği bu cepheye, Venedik ve iki Sicilya Krallığı da yardım etmektedir.

Birlik, 1176 yılında Legnano'da ki savaşta kesin bir yenilgiye uğratmıştır Barbaros'u. Az zaman sonra Viyana'da toplanan ve papa ile imparatorun yanı sıra iki Sicilya kralının ve İtalya'daki Birlik üyesi kentlerle imparator yanlısı kentlerin temsilcilerini de bir araya getiren kongrede, imparator daha ilk karşılaşmada papanın ayaklarına atılarak terliğini öpecektir.

Barış görüşmelerini, imparatorun yedi temsilcisiyle papa tarafından görevlendirilen yedi kardinal ve İtalyan kentlerini temsil eden yedi elçi yürütmüşlerdir. İmparator, papaya kolayca ödün vermesine karşılık, İtalyan kentleriyle girişilen pazarlıklar 1183 yılına değin süründemede kalacak; ama sonunda o yıl imzalanan Constance antlaşmasıyla, hak iddialarının çoğundan vazgeçecektir.

Bu başarısızlığın doğurduğu zarar, büyük bir diplomatik zaferle karşılanmıştır: Nitekim Frederik, geleceğin imparatoru olacak oğlun VI. Henri'yi, İki Sicilya Krallığı'nın mirasçısı olan prenses Constance'la evlendirecek; ve Güney İtalya ile Sicilya'nın kendi hanedanına geçmesini sağlayacaktır böylece.

VI. Henri tahta çıktığında, kendisini hükümdar olarak tanımak istemeyen yeni uyruklarının başlattığı ayaklanmayı bastırmak amacıyla, o çağ için bile şaşkınlık verici bir barbar gaddarlığıyla tüm ülkeyi acımasızca yakıp yıkmıştır.

Bu gaddarlığın belli başlı nedeni, İmparatorluk politikasına açılan yeni ufukları elden kaçırma kaygısı olsa gerektir: Çünkü o çağda sayısız Müslüman Arap ile Rum'un iç içe yaşamakta olduğu Sicilya, Doğu

ülkeleriyle sıkı ticaret ilişkileri kurmuş bulunmaktaydı ve halk deyimiyle, tam “babasının oğlu” olan amansız yağmacının gözleri Batılı maceracıların bu “adanmış toprak”ına çevrilecekti olanca açlığıyla: Nitekim VI. Henri, halk ayaklanmasını bastırır bastırmaz fetih hazırlıklarına koyulacaktır. Ne var ki yeni imparatorun 1197 yılında ölümü, Karl Marx’ın deyişiyle, “hem Batı’yı ve hem de Doğu’yu, birinci sınıf bir hergele”den kurtarmış olacaktır.

III. Innocent

VI. Henri’nin ölümünden birkaç ay sonra papalığa III. Innocent (“Masum” anlamına, İnosan) seçilmiştir. Ve 1198-1216 yılları arasında görevde kalan bu papanın saltanatı, Papalık otoritesinin doruğuna ulaştığı dönemi dile getirmektedir.

Sanki anasından diplomat doğmuşçasına, entrika alanında eşsiz bir usta olan İnnocent, çağının siyasal durumunu, Papalığın prestijini daha da büyültüp pekiştirme yolunda, ancak büyük sanatçılara özgü yetkin, azimli ve mantıklı bir incelikle değerlendirip kullanma yoluna gidecektir.

O çağın, papaların daima yaşlı din büyükleri arasından seçimini gerektiren ve dolayısıyla da zorunlu olarak sık sık papa seçimine yol açan geleneklerinin tersine olarak İnnocent, papalık makamına oturduğunda henüz otuz yedi yaşında bulunmaktaydı. Segni kontlarının mensup olduğu soylu bir ailedendi yeni papa; ve önce Bologna’da, sonra da Paris’te parlak bir hukuk ve tanrıbilim öğrenimi görmüştü.

Gerçi İnnocent da Papalığın evrensel üstünlüğü konusunda en az VII. Grégorie kadar bağnazdı; ama soğukkanlılığı, ihtiyatlı, hesaplı ve temkinli karakteriyle ayrılıyordu öncelinden. Hiçbir zaman gevşemeyen, çelişkisiz ve tutarlı bir politika güdecektir nitekim: Tıpkı öncellerininki gibi bu politika da, “Tanrı elçisi”nin iktidarını bütün dünyaya egemen kılma tutkusundan kaynak almaktadır.

İlkin Orta İtalya’daki otoritesini pekiştirmekle işe girişmiştir İnnocent; sonra yavaş yavaş, İtalyanların yabancı fatihlere beslediği kinden ustaca yararlanarak, bütün Almanları ülkeden kovmuş; en son olarak da, İtalyan kentleri arasına rekabet ve uyuşmazlık tohumları ekmiştir.

Sicilya kralı, IV. Henri’nin küçük oğlu II. Friedrich’in Papalığın koruması altına girmesiyle yetinmeyerek, bir çok krala kendini metbu olarak kabul

ettirmiştir. Nitekim Sicilya, İsveç ve Danimarka krallıkları, Papalığın haraçlı tâbiîleri durumuna gelmekte gecikmeyeceklerdir. Papalığa bağımlılığını daha 1144 yılında kabul etmiş bulunan Portekiz, bu bağımlılık andını yeni papaya karşı da tekrarlamıştır. Portekiz'i, 1204 yılında Aragon kralı Pedro, 1207 yılında da Polonya izleyecektir.

Dahası var: Papalığın koruması altına girmek isteyen Bulgar ve Sırp kralları, Katolik Kilisesine katılmayı vadetmişlerdir İnnocent'a; ve uzak Ermenistan, yeni papayı metbu olarak tanımıştır.

III. Innocent tarafından güdülen uluslararası politikayı, karmaşık ve cüretli bir mekanizma şeklinde niteleyebiliriz. Roma-Germen İmparatorluğu üzerindeki etki gücünü arttırma yolunda Hohenstauffen'lerle Guelfe'ler arasındaki rekabetten yararlanmış; İngiltere'yi kendine bağımlı kılmak için de, Capétien'lerle Plantagenet'ler arasındaki çekişmeyi kullanma yoluna gitmiştir.

İnnocent ile Vatansız Jean arasındaki çatışmayı bilmeyen yoktur; İngiltere'yi uzun süre için, Papalığın metbuluğu altında yaşayan bir tâbi devlet haline getirecektir bu çatışma. Gerçekten de papa, Vatansız Jean'ın halk tarafından sevilmeyişini kendi çıkarları doğrultusunda büyük bir ustalıkla kullanmıştır.

Yine bu papanın, Fransa'daki Papalık mallarını geri alabilmek için, kral Philippe-Auguste (Filip Ogüst)'e savaş açıp yenik düşmesini de bilmeyen yoktur. Nitekim bu bahtsız savaş sayesinde, Fransız hükümdarının bağımsız ve mağrur karakterli, entrikacı ve diplomat, ve papanın çalımlı buyruklarına en ufak bir oyuna gelmeksizin korkusuz cevaplar vermesini bilen bir rakip olduğu açıkça anlaşılınca, Innocent, Philippe-Auguste'ü bu sefer bir dost ve müttefik olarak elinin altında bulundurma ve öbür düşmanlarına karşı kullanma yoluna gidecektir.

Papalık hükûmet örgütünün Kiliseye ilişkin tüm sorunlarda son ve kesin kararı verme hakkı, Innocent'nın sürekli şekilde baş vurduğu en güçlü diplomatik silahlardan biriydi. Ve bu papa, “Kiliseye ilişkin sorunlar” kavramının alabildiğine geniş kapsamlı ve bulanık oluşundan, Avrupa devletlerinin iç işlerine her an elatabilmek için ayrıca yararlanmıştır.

Nitekim bu dönem boyunca, Avrupa'nın belli başlı merkezlerindeki sürekli Papalık elçiliklerinin sayısında hızlı ve büyük bir artış görüyoruz. Buna karşılık öbür hükûmetler de Roma'da, Papalığa karşı kendi çıkarlarını

savunmakla görevli birer vekil (“procureur”, eski anlamıyla “dava vekili”) tarafından temsil edilmekteydiler; ve söz konusu vekiller, gerektiği zaman Roma’ya yollanmaktaydı.

Ama Papalık hükûmetinin kendini yetkili bularak çözümüne eğildiği sorunların sayısı durmaksızın arttığı için, bu vekiller, gittikçe daha uzun süreler boyunca Roma’da kalmaya ve hatta bazen sürekli olarak kalmaya zorlanmışlardır. Örneğin, XIV. Yüzyılda Roma’da görevli Aragon temsilcilerinin durumu böyledir.

Ayrıca söz konusu temsilcilerin kendi ülkelerine yolladıkları mesajlar, bu dönemin tarihi bakımından gerçekten ilgi çekici birer belge niteliğindedir.

II. Frederik Hohenstauffen

III. Innocent, Papalık devletini kudretinin doruğunda bırakmıştır göçüp giderken; ama Mukaddes Roma-Germen İmparatoru II. Frederik Hohenstauffen’in şahsında, Papalığa, en tehlikeli ve en amansız düşmanlarından birini de bırakmıştır.

Ortaçağ’ın hiç şüphesiz en zeki ve en hayasız diplomatı olan bu hükümdar (Saltanat dönemi: 1212-1250) bir Alman imparatoruyla yağmacı Normanlar hanedanından Sicilyalı bir prensesin oğluydu. Ve Sicilya’da yetişmişti. Yani İtalyan, Bizans, Arap ve Yahudi uygarlıklarının, her yerden çok daha verimli bir biçimde iç içe geçip kaynaştıkları bir ülkede…

Gerçekte, vatansız ve milliyetsiz bir adamdı Frederik; gözü dönmüş politikacıların elinde basit bir oyuncak olmuştu çocukluğundan beri; pek erken geliştiği için de hırçın doğalı olmuştu. Sınırsız tutkuluydu, kuvvete ve zekâya inanıyordu sadece; yorulmak nedir bilmeyen ve ele avuca sığmaz bir insan olarak, daima yeni girişimlere atılmaktaydı.

Bilimsel sorunlara derinlemesine bir kavrayışla eğilecek kadar geniş ve sağlam bilgili bir insan olan II. Frederik, çağının hem Hıristiyan ve hem de Yahudi ve Müslüman en önde gelen sayısız bilginiyle sürekli olarak mektuplaşmış; özellikle de, dillerini ana dili gibi bildiği Yunanlı ve Arap yazarlara büyük bir ilgi göstermiştir.

Dinsel konularda alaycı ve hoşgörülü bir şüpheciliği benimsemiş olan Frederik, zaman zaman ve sadece siyasal nedenlerden ötürü, sapkın mezheplilere (Rafızîlere) karşı amansız kesilmiştir.

Diplomatik alanda ise, gerektiği anlarda büyük bir rahatlıkla eğilip bükülebilirliği, şaşmaz sezgileri, kıvrak zekâsı ve bütün bu niteliklerin yanı sıra, belki de o çağın insanına özgü tutkuları derinlemesine bilişinden ileri gelen söz ve yemin tanımazlığı, büyük bir güç veriyordu ona. Buna karşılık, taşkın ve atılgan enerjikliği bazen soğukkanlılığını yitirmesine yol açıyor; ve aşırı ivecenliği ile tez canlı davranışı, güçsüz yanlarını çabucak düşmanlarının gözleri önüne seriyordu zaman zaman.

Frederik'in bir başka zayıflığı da, haşinliği ve yeterince kontrol etmesini başaramadığı sözlerinin içtepisel karakteriydi. Ama her duruma uygun tedbirler almaktaki ustalığı daima kurtarıyordu onu; politikasındaki ani yön değişiklikleri de muarızlarını (karşı gelen) sürekli afallatıp çaresiz bırakıyordu.

Gerektiğinde iyiliksever olmasına ve zaman zaman cömertlik göstermesine karşılık, sınırsız bir despotluk eğilimi, amansız bir gaddarlık, en yakınlarını bile esirgemeyen bir hainlik ve gem tanımaz bir öç alma tutkusuyla da davranabiliyordu. Kendisiyle ilişki kuranlar üzerinde yarattığı genel güvensizlik havası, bir rastlantı değildi sözün kısası.

Frederik, Almanya imparatoru ve Sicilya kralı olduğunda, yani hem imparatorluk ve hem de krallık gücünü kendinde birleştirdiğinde, Innocent'nın en korktuğu şeyi gerçekleştirmiş olacaktır.

Nitekim papa, bu iki egemenliğin kesinlikle birbirinden ayrılmasını istemiştir imparatordan. Ve ilkin, papanın iradesi önünde hiç itirazsız boyun eğen II. Frederik, rahatlıkla vermiş olduğu sözden aynı rahatlıkla dönüp, hasmının topraklarını bir çeşit kıskaç içine alacaktır.

Bununla birlikte, bu ustaca manevranın Papalık açısından kötü etkisini hafifleten bir başka durum çıkacaktır ortaya: Mukaddes İmparatorluğa ancak şeklen bağımlı bulunan Kuzey İtalya kentlerinin çoğu, imparatorun bu gittikçe artan gücüne karşı inatçı bir dirence girişeceklerdir.

İki ayrı siyasal amaç gütmekteydi imparator: İlk olarak, laik feodallerle Kilise feodallerine gerekli ödünleri verip iktidarını pekiştirmek, baş sömürgesi olarak kabul ettiği Sicilya krallığı sayesinde hazine gelirlerini arttırmak, askerî kaynaklarından sürekli yararlandığı Almanya ile barış içinde kalmak; ikinci olarak da, temkinli bir tutumla Papalık devletini dört bir yandan kuşatıp en sonunda kendi egemenliği altına almak.

Frederik, IX. Grégorie’de (papalık dönemi, 1227-1241) kendi çapına layık bir hasım bulacaktır. Çünkü bu papa, imparatorun tasarılarını gayet iyi kavramış; ve ona karşı inatçı olduğu kadar da temkinli ve aşamalı bir mücadeleye girmiştir. Söz konusu mücadelenin belli başlı evreleri şunlardır:

Mukaddes İmparatorluk, imparator tarafından söz verilen süre içinde katılmamıştı Haçlı seferlerine. Bunu fırsat bilen papa, Frederik’i aforoz etmekle kalmayıp, imparatorun yönetmeye hazırlandığı yeni kutsal savaşı da açıkça yasakladı. Ama Kudüs krallığını kendi egemenliği altına almak isteyen Frederik, Marx’ın deyişiyle, bu yasağın üzerine “tükürecek” ve aforozlu oluşuna aldırmaksızın, kendi öz seferi saydığı Haçlı seferini başlatacaktır.

Öte yandan Frederik, Mısır’daki Eyyubi sultanı Mâlik el Kâmil ile uzun süreden beri dostluk ilişkileri kurmuş bulunmaktaydı; ve bu hükümdarla iki yıllık bir dostluk anlaşması imzaladı. Hemen ardından da, usta diplomasisi sayesinde, Haçlıların da öteden beri büyük çaba ve fedakârlıklara rağmen elde edemedikleri şeyi, yani doğrudan doğruya Kudüs kentini ve Arz’ı Mukaddes’i elde edecekti.

Bu amacına ulaşabilmek için Frederik, Mısır sultanına önemli ödünler vermiş ve bu arada örneğin Müslümanlara karşı mücadelede Hıristiyanlara yardımda bulunmamayı kabul etmiştir. Ama unutmamak gerekir ki Mısır sultanı, Palestin’deki belli başlı müstahkem mevkileri elinde tutmaktadır zaten.

Buna karşılık da Kudüs Krallığını kazanmış bulunmaktadır Frederik. Ve krallık tacını, kendi elleriyle tutup giyecektir. Hem de İsa peygamberin mezarının önünde, ve… hiçbir dinsel törene gerek görmeksizin!

Bütün bu olaylar sırasında papa da boş durmayacak; ve akla gelebilecek tüm yollara başvurup Palestin feodallerini, bu arada özellikle de ünlü Tample şövalyelerini imparatora karşı ayaklandıracaktır.

Yine papanın kışkırtmasıyla, Venedikliler Frederik’in Suriye’deki sömürgelerine saldırmış; kiralık askerlerden kurulu ordular İtalya’ya girmiş; ve Almanya’da, ermiş Domenico tarikatına bağlı rahipler kamuoyunu etkileyerek halkı yeni bir imparator seçmeye sürüklemişlerdir.

Bunun üzerine vakit yitirmeden İtalya’ya dönen Frederik, papanın bütün bu planlarını yarım bırakacak; ve onu, 1230 anlaşmasını kabule zorlayacaktır. Nitekim, Anagni’de düzenlenen bir görüşmede iki hasım barışmışlardır.

Ne var ki bu barışta Almanya kurban edilmiş bulunmaktadır: Çünkü “özgür düşünceli” Frederik, himayesine aldığı bağnaz Domenikocu engizisyonistlerin baskısına boyun eğerek, yakılarak ölüme mahkûm edilen din sapkınlarının mallarını Kilise ile bölüşmek zorunda kalacaktır.

Ama pek kısa sürmüştür bu barış. Frederik’in Lombardiya kentlerini kesin egemenliği altına alma yolundaki yeni girişimleri üzerine papa duruma el atmış; ve mücadele, IX. Grégorie’nin ardılı IV. Innocent’ın papalık döneminde de devam etmek üzere yeniden başlamıştır.

Bu ikinci dönemde Frederik, bütün Avrupa hükümdarlarına ayrı ayrı başvurarak, onları, ortak düşman papa ile savaşında kendisine yardımcı olmaya çağırmıştır.

Şöyle yazmaktadır bir mektubunda:

“Papa, ilk darbelerini Almanya imparatoruna yöneltmektedir. Onu yenecek olursa, öteki kral ve prensleri yenmesi ya da boyunduruk altına alması son derece kolaylaşacaktır. Bize yardımcı olmanızı rica ediyoruz sizden. Bu yardımınız sayesinde bütün dünya anlayacaktır ki, laik bir hükümdara yönelen her saldırı, aslında bütün hükümdarların ortak onuruna indirilmek istenen bir darbedir.”

1250 yılında, Almanya’da ve İtalya’da patlayan savaşın en can alıcı anında öldü Frederik. İmparatorun ardıllarına karşı Fransızları yardıma çağırmıştı papalar. Nitekim Fransa kralı XI. Louis’nin (Lui) kardeşi Charles d’Anjou, papanın da desteğiyle, Güney İtalya’yı ve Sicilya’yı ele geçirmekte gecikmeyecekti. Bu mücadelede yenik düşen Hohenstauffen hanedanıyle birlikte Almanya İmparatorluğu da çöküyordu.

Gerçi bu imparatorluk, tamamıyla şekilsel ve kurmaca bir biçimde, 1806 yılına değin sürecek; iddialarını da sürdürecektir. Ama bu iddialar her geçen gün biraz daha düşsel bir karaktere bürünecektir artık. Nitekim, Almanya imparatorlarının XIV. Yüzyılda düzenledikleri İtalya seferleri, kesin yenilgilerle sonuçlanmıştır.

Böylece zafer, papanın oluyordu. Ama bu zaferi, İtalyan kentlerinin direncine ve İtalya’ya çağrılan yabancılara borçluydu papa. Ve papalık tarafından öteden beri beslenen, hükümdarları egemenlik altına alma tutkusunun, tıpkı imparatorlar tarafından beslenen karşıt tutkular gibi, ne denli düşsel olduğu apaçık ortaya çıkmakta gecikmeyecekti: Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğuna karşı kesin zaferi kazanan papaların,

Fransız kralının korumasına sığınmak üzere Roma'dan ayrılacakları günler hiç de uzak değildi nitekim.

İmparatorluk ya da Papalık yönetiminde bir dünya hükümdarlığını amaçlayan tasarılar yıkılmış; ve siyasal bakımdan paramparça bir Almanya ile yine paramparça bir İtalya kalmıştı geride şimdi. Bölünmüş feodal dünyayı birleştirme görevi, imparatora ya da papaya değil, krallık erkine düşüyordu. Yani, sürekli ayaklanma halindeki tâbi devletlerin tersine olarak, yavaş yavaş belirip örgütlenmeye koyulan uluslara düşüyordu bu büyük tarihsel görev. Çünkü Engels'in deyişiyle (Marx ve Engels, **Oeuvres,** cilt XVI, bölüm 1, s. 445) "uluslar, düzensizliğin ortasında düzeni temsil etmekteydiler."

2. XII. – XV YÜZYILLARDA FRANSIZ DİPLOMASİSİ

Ulusal Devletlerin Oluşumu (Fransa)

Çeşitli feodal bölgeler arasındaki ekonomik ilişkiler, bazen de yabancı orduların zorlaması sayesinde geliştikçe, İngiltere, Fransa, İspanya ve Kuzey-Doğu Rusya'da feodal krallıkların yavaş yavaş güçlendiği görülmektedir.

Krallık iktidarı ve henüz doğmuş ulusal devletler, dış politika alanında olduğu kadar iç politika alanında da, alabildiğine karmaşık sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Ve feodal hükümdarlar, bu sorunları herkesin çıkarına en uygun şekilde çözüme bağlayabilmek üzere, kendilerine özgü savaş ve diplomasi kuralları yaratıp geliştireceklerdir.

Gerçekten de bu kurallar, imparator ve papalar tarafından beslenen dünya egemenliği hayallerini bir yana bırakıp somut ve gerçekleştirilebilir bir konuya eğilerek, Bizans, İmparatorluk ve Papalık geleneklerinden aktarılan bazı metotları da benimseyerek; ve modern çağdaki ulusal devletlerin oluşumunda büyük bir rol oynayacak olan, bilinçli ve katılıktan uzak bir diplomasi anlayışı kuracaklardır.

Krallık otoritesinin feodal parçalanmayı yavaş yavaş ortadan kaldırarak yerleşip güç kazanması konusunda örnek ülke, Fransa olmuştur.

Nitekim bu ülkede, Capétien hanedanından gelen krallar, iktidarlarını ilkin kendi küçük topraklarında, sonra da Plantagenet'lerin[15] kıta üzerindeki kudretini her gün biraz daha kemirmek suretiyle sınırdaş bölgelerde sağlamlaştırabilmek için, ağır ağır ama bükülmez bir azimle çalışmışlardır.

Gerçekten güçlü bir krallık iktidarına kavuşmasını, herkesten çok Philippe-Auguste'e borçlu bulunmaktadır Fransa: Çünkü Vatansız Jean'ın Fransa'daki topraklarından çoğunu elinden alıp tahtın memalikine katan, bu hükümdar olmuştur.

Philippe-Auguste'ün torunu IX. Louis döneminde ise bu ülke, Avrupa'nın en güçlü ve en etkili devletlerinden biri haline gelecektir.

Aslında savaşçı ve atılgan bir adam olan ve Haçlı seferleri sırasında ardı ardına yenilgilere uğrayan IX. Louis, anlaşmazlık ve çatışmaları silah gücüyle değil diplomatik yollardan çözüme ulaştırmayı seçmişti. Nitekim bu hükümdar, Avrupa'ya ilişkin sorunların barışçı yollardan çözülmesi amacıyla harcadığı çabalarla da ün salacaktır.

Nitekim Aragon krallarının bazı Fransız eyaletleri üzerindeki iddialarına son vermek ve özellikle de bu konuda İngiltere ile ittifak kurmalarını önlemek için, anlaşmazlık konusu sorunları karşılıklı ödünlerle çözme yoluna gitmiş: Kastilya ile olan ilişkilerini aynı şekilde düzenlemiş; en son olarak da, Vatansız Jean zamanında yitirilmiş toprakları yeniden ele geçirmek üzere Fransa'ya saldıran kıt kafalı İngiliz kralı III. Henry'e karşı kesin zafer kazandığı halde, bu anlaşmazlığı da uzlaşma yoluyla sona erdirmiştir.

Öyle ki, bu hükümdar zamanında Fransa, Almanya İmparatorluğunun Papalığa karşı mücadelesinde güçsüz düşmesi ve İngiltere'nin kendi iç kavgaları dolayısıyla kımıldayamaz hale girişi sayesinde, Avrupa'nın en önde gelen devleti olacaktır.

Moğol Hanlarıyla İlişkiler

Kudretli Moğol hanlarıyla ilişkiler kurma yolunda ilk girişimler, yine aynı hükümdarın saltanat dönemine rastlamaktadır.

Nitekim, Moğolların Hıristiyanlığı kabule hazır olduklarını işiten IX. Louis, Rubrouck adında bir keşişi Mengü Han'a göndermiştir. Ama keşisin,

görevinde başarısızlığa uğrayabileceği öngörülerek, kendisine resmî elçi unvanı verilmeyecektir: bağlı bulunduğu tarikatın başkanı tarafından yollandığını ileri sürecektir keşiş.

Daha birkaç yıl önce, papa IV. Innocent de Jean du Plan Carpin adında bir başka keşisi yine aynı misyonla görevlendirmişti. Ve her iki din adamının, gezilerini betimleyen yazıları, bugün bizler için değerli birer belgedir.

Jean du Plan Carpin, Batu Han'a ulaşmak için Güney Rusya'ya yönelmiş; ve geçtiği yollarda, son Moğol istilasının özellikle Kiev Rusya'sında bıraktığı korkunç yıkıntıları gözleriyle görmüştü. Ve yoldaşlarıyla birlikte, Volga'nın sol yakasında kurulu Moğol ordugâhına vardıklarında, içeri alınmadan önce, "arıtıcı" iki ateş arasından geçirildiler. Hanın çadırı önünde diz çökmeleri söylendi kendilerine; ve otağa girerken hiçbir şekilde eşiğe dokunmamaları buyuruldu.

Söylenenleri yerine getirip hep diz üstü otağa girdiler, ve papanın mesajını aktardılar Batu Han'a. Han, tercümanlarına emir verip mesajı kendi diline çevirtti; sonra da, Carpin'in bildirdiğine göre, "yazılı olarak kendisine sunulan çeviriyi dikkatle okuyup notlar aldı".

Ama Batu Han kendisi karar vermemiş ve elçileri Büyük Kağan'a yollamıştır. Zaten papanın mesajı da Büyük Kağan'a seslenmekteydi.

Birkaç hafta süren hızlı bir yolculuk sonunda Carpin, Moğol ilindeki Kağan ordugâhına ulaşmıştır. İlginç bir rastlantıyla, Büyük Kağan'ın "İmparatorluk tahtı"na oturacağı gün varmıştır ordugâha keşişimiz.

Tüm ayrıntılarıyla betimlemeye giriştiği bu görkemli törene, Moğol egemenliği altında yaşayan sayısız hükümdarın katıldığını söylüyor. Saydığı önde gelen kişiler arasında, törenden birkaç gün sonra ordugâhta belki de zehirlenerek ölen Suzdal prensi Yaroslav ile Gürcü kralının oğulları da var. Ayrıca Carpin, başta Bağdat halifesininki olmak üzere, dört bin kadar elçinin zengin armağanlarla dünyanın dört bir bucağından büyük ordugâha akın ettiğini bildiriyor.

Papanın elçileri, Büyük Kağan'ın huzuruna kabul edilebilmek için uzunca bir süre beklemek zorunda kalmışlardır. Ve Carpin, Büyük Kağan'la ancak bir tercüman aracılığıyla konuşabilecektir. Bunun nedenini de şöyle açıklıyor:

"Çünkü Tatar hanları yabancılara, bu yabancılar istedikleri kadar soylu kişiler olsun, katiyen kendi ağızlarıyla hitap etmezler."

Carpin, anlattığına göre, birkaç kere daha huzura kabul edildikten sonra, Büyük Kağan'ın cevabıyla birlikte Avrupa'ya dönmüştür.

Sırası gelmişken belirtelim ki, Carpin'in Moğol askerî örgütleri ve savaş metotları konusunda ayrıntılı bilgileri de içeren bu anlatısı, o çağda yeni bir Moğol istilası bekleyen ve bunu püskürtmeye hazırlanan Avrupalı devletler bakımından ayrıca büyük bir önem taşımaktaydı.

Sıkıntılı bir yolculuktan sonra Büyük Kağan'ın ordugâhına ulaşan Rubrouck, orada bir süre kalarak Moğol törelerini inceleyecek, payenlerle (ya da, paganlarla) "hakikat dini" olarak tanıttığı Hıristiyanlık konusunda tartışmalar yapacak ve hatta Büyük Kağan Mengü ile de iman üzerine bir fikir alış verişine girecektir.

Rubrouck ise, başka bir yol izleyerek, ama yine Carpin gibi ilkin Batu Han'ın ordugâhına varmış; ve Batu Han, onu da Büyük Kağan Mengü Hanın ordugâhına yollamıştır.

Ama Mengü Han, Rubrouck'un Hıristiyanlığı yaymak üzere Moğolistan'da kalmasına izin vermemiş; ve keşişi, IX. Louis'ye seslenen bir mesajla birlikte geri göndermiştir.

Kül yutmaz bir devlet adamı olan Mengü Han, Rubrouck'la yoldaşlarının sıradan birer misyoner keşiş olmadıklarını şüphesiz anlamıştı. Çünkü mesajında, kendisine gerçek anlamda elçi yollanmasını istiyor Fransa kralından; ve şöyle diyor:

"Bizimle gerçekten barış mı, yoksa savaş mı yapmak istediğinizi ancak böylece anlayabiliriz."

Sonra da Mengü Han, savaş çıktığı taktirde Avrupalıların bin pişman olacağını belirterek, apaçık bir tehditle bitiriyor mektubunu.

Rubrouck misyonunun hiçbir sonuç vermemiş oluşuna rağmen, Fransa ile Moğolistan arasında diplomatik ilişki kurma çabaları kesilmeyecektir. Nitekim 1288 yılında ve bu sefer Cengiz Han'ın torunlarından, İran ve çevresinde hüküm süren Moğol Han'ı Argun, IX. Louis'nin torunu Güzel Philippe'e bir elçi göndermiştir.

Mısır Memlûklerinin akınlarından şikâyetçi olan Argun Han, Mısır ve Suriye sultanını devirip Kudüs'ü Hıristiyanlar adına yeniden ele geçirmek üzere bir askerî ittifak önerisinde bulunmaktaydı Fransa kralına. Moğol elçilik kuruluna başkanlık eden Rabban Sauma'nın anılarında, Güzel

Philippe’in Argun Han’a verdiği cevap da yer almaktadır. Şöyle diyor cevabında Fransız hükümdarı:

“Hıristiyan olmadıkları halde Moğollar, Kudüs’ü fethetmek için savaşı göze aldıklarına göre, biz Hıristiyanlar bu kutsal amaç uğruna bir kat daha severek savaşırız. Ve Tanrı’nın yardımıyle güçlü bir ordu kurup hemen yola koyulacağız.”

Ama Tanrı, bir başka yolda yardım etmeyi tasarlıyordu herhalde Güzel Philippe’e! Nitekim, papanın tüm vaazlarına ve kralın vaatlerine rağmen iş, bir Haçlı seferi tasarısı hâlinde sürüncemede kalacaktır. Çünkü, diyor o çağda yaşamış bir tarihçi, Philippe’nin böyle bir seferi bahane ederek gerçekleştirmek istediği bir tek amacı vardı:

“Şövalye tarikatlarının mülkiyeti altında bulunan toprakları zoralımı yoluyla devlete geçirmek.”

IV. Philippe ve VIII. Boniface

Moğol hanlarıyla yapılan mektuplaşma, IV. Philippe’in alabildiğine karmaşık diplomatik etkinliği içinde, ikinci dereceden önem taşıyan bir olgudur sadece. Çünkü söz konusu hükümdar, modern Fransız diplomasisinin temellerini atan olağanüstü bir siyaset mimarıdır.

Savaştan saklanmak ya da savaşı sona erdirmek ya da yeni topraklar kazanmak amacıyla yürütülen sayısız barış görüşmesi ve pazarlıkla doludur bu hükümdarın saltanat dönemi. Ve bu etkinliğiyle Güzel Philippe, diplomasi sanatının gelişmesine ve yetkinleşmesine büyük çapta katkıda bulunmuştur.

Bu hükümdarın saltanat döneminde diplomasi, avantajlı ittifaklar kurma ve güçlü koalisyonlar hazırlama yolunda büyük bir rol oynayacaktır.

Gerçekten de, yabancı devletlerle daha önceki diplomatik ilişkiler, bir hayli seyrek ve kısa süreli misyonlardan ibaret kalmıştı; ve pazarlıklar hemen daima sözlü olarak yapılmaktaydı. Oysa Philippe döneminde, ilk olarak yazılı diplomatik raporlar ortaya çıkmakta ve elçi atamaları sıklaşmaktadır.

Elçilik kurulları hemen daima hükümdar ya da saray papazlarından meydana gelmektedir şimdi. Ayrıca barış anlaşmaları, imzaları onaylayıp yasallaştıran noterler huzurunda yapılmaktadır. Anlaşma metinleri

genellikle Latince olarak kâğıda dökülmekte; hazırlık görüşmeleri sırasında ise Fransız dili kullanılmaktadır.

Diplomatik görüşmeler boyunca uygulanan dış teşrifat kuralları da, yine bu hükümdar döneminde kesin ve istikrarlı bir karakter kazanacaktır.

Sicilya ile, III. Philippe'ten veraset yoluyle Güzel Philippe'e geçen, Aragon (ya da, Aragonya) krallığı arasındaki çatışma, diplomatik yolla çözülmüştür örneğin. Hemen belirtelim ki söz konusu anlaşmazlığın çözümü için Philippe, 1291 yılında Tarascon kentinde, çağımızınkileri andırır türden gerçek bir uluslar arası Kongre toplamıştır. Ve Papalık, Fransa, İngiltere, Napoli ve Aragon Krallıkları temsilcilerinin katıldığı bu Kongrede, Avrupa'nın bütün ortak sorunları da tartışılmıştır.

Fransız Krallığı'nın en bulanık dönemlerinden birinde saltanat sürmüş olan Philippe'in öbür yenilikleri, sözünü ettiğimiz Kongre kadar barışçıl sonuçlar vermeyecektir. Bunun en iyi örneği, hükümdarla Papa VIII. Boniface arasında çıkan anlaşmazlıktır. Ve Philippe'in hem diplomatik yetenekleri, hem de ereklerine ulaşma yolunda gösterdiği eşsiz azim, saltanat döneminin en büyük olayı diye niteleyebileceğimiz bu çatışma dolayısıyla ortaya çıkacaktır.

1294 yılında ve yetmiş bir yaşında papa seçilen VIII. Boniface, Roma diplomasisinin gerçek bir yetiştirmesi olarak, Papalık sarayında tezgâhlanan bütün entrikaları öğrenmiş bulunmaktaydı. Papalık hükûmet örgütünde çok çeşitli görevlerde bulunmuş ve zengin bir deney sahibi olmuştu.

Tükenmek bilmez enerjisiyle ve ileri yaşının dahi yumuşatamadığı inatçılığıyla ün salmış olan mağrur ihtiyar hakkında, büyük şair Petrarca şöyle yazıyor:

"Ondan daha acımasız bir hükümdar tanımış değilim ben. Kendisini zor kullanarak yenmek ne kadar güçse, pohpohlayarak ya da önünde boyun eğerek yumuşatmak da o kadar güçtür yine."

işte bu ihtiyarın şahsında Papalık, sonradan "papaların Babil sürgünü" diye nitelenecek olan sefil duruma düşmeden önce, artık alabildiğine sağlamlaşmış krallık erki karşısında son mücadelesini verecektir. Ve bu mücadele, Papalığın kesin yenilgisiyle sonuçlanacaktır.

Boniface ile Philippe arasındaki çatışma, Fransa'daki papazlar sınıfından alınan olağanüstü vergiler dolayısıyla patlak verecektir.

Haçlı seferleri fırsat bilinerek konmuş olan bu ağır vergileri istediği gibi kullanmaktaydı Philippe. Boniface'ın, cismani hükümdarlara din adamlarından olağanüstü vergi almayı ve din adamlarına bu tür vergileri ödemeyi yasaklayan ve bu yasaklara uymayanları aforozla tehdit eden fermanına karşılık Güzel Philippe, enerjik bir yönetmelik yayınlayarak krallık sınırlarının dışına altın ve gümüş ihracını yasaklayacaktır.

Roma hükûmetinin önemli bir gelir kaynağını kurutan bu tedbir, o sırada İtalya'da çok güç durumda bulunan papayı ödün vermeye zorlamak amacıyla alınmış bulunmaktaydı. Ve bu sayede bir süre yatışan fırtına, Boniface, Papalığın eski üstünlük iddialarını yeniden ileri sürünce bir kat daha şiddetle patladı.

Bu tarihsel olayın gelişimi şöyle olmuştur:

Papanın bildirisi üzerine, Philippe'in ünlü hukukçu danışmanları Flote, Nogaret ve Dubois hemen kolları sıvayıp ustaca bir iftira kampanyası tezgâhlamışlardır. Sahte Papalık fermanları ve kralın bu fermanlara verdiği sözüm ona cevaplar kaplamıştır ortalığı. Ve Fransa tarihinde ilk defa olarak toplantıya çağrılan Millet Meclisi (Etats Generaux), krallık tarafından güdülen politikayı onaylamıştır. Bu, birinci perdedir.

İkinci perde, Marx'ın deyişiyle, Philippe'in özel görevlilerinin "yanlarına büyük miktarda nakit para ve poliçe alarak" İtalya yolunu tutmalarıyla başlamaktadır. Ve orada doğrudan doğruya papaya karşı, Boniface'ın en kudretli düşmanlarının da katıldığı gerçek bir komplo tezgâhlanmıştır bu sayede.

Üçüncü ve son perde ise, Anagni'deki Papalık sarayına gizlice girmeyi başaran fesatçıların, Boniface'a işkenceyle karşılık hakaret etmeleriyle açılmakta; ve bu rezilliğe dayanamayan zavallı ihtiyarın çok geçmeden ölümüyle kapanmaktadır.

VIII. Boniface'ın ardılının papalığı da çok kısa sürecek; ve onun ardından 1305 yılında, Marx'a göre "Philippe'in baş düşmanı sayılan ama aslında Philippe'le gizli bir anlaşma imzalamış bulunan" Bordeaux başpiskoposu papa seçilecektir.

Nitekim yeni papa, çok geçmeden, kendine oturma yeri olarak Avignon'u seçmiş; ve bu kentte papalar, çabucak Fransız krallarının etkisi altına girip, yine Marx'ın deyişiyle, birer "sıradan uşak" haline gelmişlerdir.

Flandra’ya karşı yürüttüğü uzun savaş boyunca Güzel Philippe, Flaman kentlerini birbirine düşüren iç mücadeleyi kendi çıkarları doğrultusunda kışkırtıp kullanmaya girişmiştir. Bu ülkede iktidarı elinde tutan soylular sınıfıyla ittifak kuran hükümdar, Flandra kontluğu ile egemenlik özleminde olan lonca bakanlarını birleşmiş bulacaktır karşısında.

Bruges, Gand ve Ypres gibi belli başlı sanayi merkezlerindeki iş kollarının Fransız egemenliğine karşı ayaklanması, çatışmayı biran için dramatik bir şekle dönüştürmüştür. Nitekim Flaman milisleri, Courtrai’de verilen ünlü “Altın Mahmuz” savaşında Fransız şövalyelerini ezerek bütün Flandra’yı boyunduruktan kurtaracaklardır.

Ama Philippe, ayaklanmacılara karşı yeni bir sefer düzenleyecek; ve askerî alandaki başarılarından çok ustaca diplomasisi sayesinde, felaketli 1305 barışını zorla kabul ettirecektir Flamanlara. Böylece, belli başlı Flaman kentleri Fransa hükümdarının savaş giderlerini ödemekle kalmayıp mülkü de olmaktadırlar.

Güzel Philippe’in saltanat dönemi sona ererken, Fransa’ya Avrupa’nın en güçlü devleti olarak bakabiliriz. Gerçekten de bu dönem sonunda Papalık erki yıkılmış ve Almanya İmparatorluğu tüm etkisini yitirmiş bulunmaktadır. Fransa ya da İngiltere kralının kiralık askerleri durumundadır Alman prensleri. Buna karşılık, Fransa krallarının mensup olduğu Capet hanedanının üyeleri Napoli ve Navarra tahtlarına kurulmuşlardır. Ve çağın bütün uluslararası çatışmalarında belirleyici rol, Fransız diplomasisine düşmektedir daima.

Yüz Yıl Savaşı

Yüz Yıl Savaşı’nı önceleyen ilk olaylar, Fransız siyasal tarihinde uzun bir bunalımın başlangıcını belirtmektedir.

Capet soyu 1328 yılında sönmüş ve onun yerine, ailenin küçük oğuldan inen kolunun temsilcisi VI. Philippe de Valois tahta oturmuştu. Gerçi bu arada ana tarafından IV. Philippe’in torunu olan İngiltere kralı III. Edward de Fransa tacı üzerinde hak iddia etmemiş değildi; ama Salien yasası, kadınlara saltanat hakkı tanımadığından, bu iddia sonuçsuz kalmıştı. Ne var ki, usta bir diplomat olan Edward, görünüşte bu işe boyun eğecek ve hatta Guyenne (ya da, Aquitania) dolayısıyle metbuu olan Fransız kralına tâbi

yemini verecek; ama öte yandan da avuç dolusu para harcayarak savaş hazırlığına girişip ordusunu yeni baştan örgütlemeye ve kendisine müttefikler aramaya koyulacaktır.

Böylece, yavaş yavaş o çağ Avrupası'ndaki bütün iktidar sahiplerinin, papanın, Almanya imparatorunun, İskoçya, Sicilya, Kastilya krallarının ve sayısız feodal prensin katılacağı karmaşık bir diplomatik oyun başlamaktaydı.

Papa, Flaman kentlerinin ayaklanmasını bastırırken Fransa'dan yardım görmüş olan Flandra kontu, ve İskoçya kralı, Fransız hükümdarının yanındaydılar. Hemen belirtelim ki son hükümdarın sarsılmaz dostluğunu, İskoç halkının İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık mücadelesini etkin biçimde desteklemiş olan IV. Philippe borçluydu Fransa; ve gerçek bir diplomatik ustalık ürünü olan bu ittifak, XVIII. Yüzyıla değin devam edecekti.

Bu arada Edward da boş durmayacak ve bir ittifaklar sistemi kurmaya yönelecektir. O sırada aforozlu olan Almanya imparatorunu, 1337 yılında üç yüz bin altın florin ödeyerek kendine bağlayacaktır örneğin. Yine aynı şekilde Hainaut, Brabant ve Zeeland prensleri gibi güçlü iktidar sahiplerini de satın alacaktır İngiltere kralı.

Zaten kendi kontlarına ve Fransızlara öteden beri diş bileyen zengin ve kudretli Flandra kentleri ise, başlangıçta tarafsızlıklarını ilan etmiş; ama çok geçmeden Edward'a açıkça yardıma koyulmuşlardır. Haksız sayılamayacak bir de gerekçeleri vardır üstelik: Sanayileri bakımından İngiliz yünlerine muhtaç durumdadırlar.

IV. Philippe, İngiltere kralının, malı olan Guyenne yurtluğuna, zoralımıyla el koyduğunu açıklayınca, Edward, Fransa kralını zorbalık ve hilecilikle suçlamış; yanı sıra da, Fransa tahtı üzerinde hak sahibi olduğunu ileri sürmüştür.

Papanın arabuluculuk girişimleri de başarısızlıkla sonuçlanacak; ve Yüz Yıl Savaşı, 1338 yılında başlayacaktır. Bu arada Edward, kendi kendini Fransa kralı ilan etmiştir.

Yüz Yıl Savaşı'nın çeşitli aşamaları, bütün askerî harekâtların, aradaki geçici barış antlaşmalarının ve diplomatik alanda yürütülen bol sürprizli mücadelenin tüm ayrıntılarıyla bilinmektedir. Yine bilinmektedir ki, 1453 yılında İngilizlerin Fransa'dan atılmasıyla son bulmuştur bu savaş.

Gerçekten de bu savaş sona erdiğinde, Fransa üzerindeki bütün daha önceki yurtluklarından ve sonraki fetihlerinden, sadece Calais limanı kalmıştı elinde İngilizlerin. Ve Fransa, bu uzun mücadele boyunca uğradığı bozgun ve yıkımlarda, her zamankinden daha güçlü ve daha birleşmiş olarak çıkıyor; ve Ortaçağ'la Yeni Çağ arasındaki bu geçiş döneminde doğan kudretli ulusal krallıkların bütün dünyadaki ilk örneği oluyordu.

Ama Fransa'nın da sınırında önemli bir devlet kurulmuş bulunuyordu; Yüz Yıl Savaşı'nın en kritik anlarında Fransa'ya haince davranmış olan bir dükün yönetimindeki Burgundiya (Bourgogne) devletiydi bu. Ve Fransa'yı İngiliz işgalinden kurtaran VII. Charles, bu Doğu komşusuna karşı açıkça mücadeleye girişecek kadar güçlü duymuyordu kendini. Ama Fransa toprakları üzerinde ki Burgundiya düküne ve öbür bağımsız prenslere karşı bir savaş için zorunlu bütün ittifakları hazırlamaktan da geri kalmamıştı. Şimdi onun bu tasarısını gerçekleştirme görevi, oğlu XI. Louis'e düşüyordu.

XI. Louis ve Diplomasisi

XI. Louis için, çağdaş diplomasi sanatının önderi diyenler çoktur. Gerçekten de bu hükümdar, diplomasi sanatını bugün bile eşine az rastlanır bir ustalıkla kullanmıştı.

Batı'da o güne değin hiçbir hükümdar, şövalyeliğin askerî şan ve şerefini XI. Louis kadar küçümsemiş değildir. Sevmiyordu XI. Louis savaşı, silahlara güvenmiyordu: Yıllarca süren çabalar sonucu elde edilmiş tüm ürünleri talihsiz bir savaşla yitirmekten daha anlamsız hiçbir şey olamazdı, onun gözünde. Biricik silah vardı güvendiği: Diplomasi.

Nitekim XI. Louis, sayısız düşmanına karşı yürüttüğü bütün mücadelelerde, kurnazlığın kaba kuvvetten çok daha etkin olduğuna inandığı için, doğrudan doğruya saldırılardan daima kaçınmıştır. Vakanüvisi Commines 'in de not ettiği gibi, "bütün tasarılarını gece gündüz bileyerek olgunlaştırmaktaydı" bu hükümdar.

Düşmanlarını kendi aralarında bölmek, her birinin önüne binlerce engel çıkarmak, aralarındaki çatışmalarda birdenbire bir hakem olarak belirivermek ve böylece zaman kazanmak ya da gerekli anda barışı elde etmek: En sevdiği ve büyük bir başarıyla uyguladığı taktikti bu.

İkiyüzlü ve duygusuz bir adamdı aslında Louis; ama insanın içine hemen sinen tavırlarıyla ve büyük bir ustalıkla samimi adam gözükerek, karşısındakileri pohpohlayıp büyülemesini ve etkilemesini çok iyi bilirdi. Öyle ki, Burgundiyalı vakanüvis Molinet:

"Karşısındakileri âdeta güle oynaya felakete sürükleyen bir büyücüydü o.." diyor. Ve Louis'nin diplomatik manevralarını dağılmaz bir dikkatle gözlemleyen Milano büyükelçisi Maletta, şöyle yazıyor:

"Kral hazretlerinin sanki İtalya'da doğup yetişmiş ve hep orada yaşamış olduğuna inanasım gelirdi bazen."

Haklıydı Maletta. Çünkü Louis henüz veliahtken, ölümünü sabırsızlıkla beklediği babasına karşı tezgâhladığı bir dizi dolap çerçevesi içinde yıllarca Venedik'le, Floransa ile Milano dükü Francesco Sforza ile gizli pazarlıklar yapmıştı. Dolayısıyla da, İtalyanlarla ve özellikle de bir diplomatik sanat modeli olarak gördüğü Sforza ile kurup sürdürdüğü bu yakın ilişki sayesinde Louis, yetenekli bir öğrenci sıfatıyla, İtalyan ustalarının tarz ve metotlarını, oportünist dünya görüşlerini, çeşitli yer ve durumlara göre eğilip bükülebilirliklerini, kalleşliği ve hainliği de içeren karmaşık düzenli entrikalara olan düşkünlüklerini iyice öğrenmiş bulunmaktaydı.

Gerçekten de, büyük çapta bir gönül avcısı olan Louis, ihtiyaç duyduğu kimselerin teveccühünü kazanmak için hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir.

Hükümdarının karakterini derinlemesine incelemiş olan Commines, bu konuda şöyle diyor:

"Kendisine hizmette bulunabilecek ya da zarar verecek bir adamı kazanmak için, hiç kimse onun kadar çaba göstermezdi. Ve kazanmayı kafasına koyduğu adam onu reddettiği vakit, katiyen sıkılıp öfkeye kapılmaksızın devam ederdi yine; Para ve mevki dâhil, karşısındakinin hoşuna gittiğini bildiği her şeyi bol bol vaat eder; ve gerçekten verirdi de.."

Yaratılışı bakımından cimri olduğu halde, siyasal zorunluluk dolayısıyla cömertleşiyordu demek ki Louis. Özdenlikle inanmıştı herkesin satın alınabileceğine; ve bu bakımdan İngiltere kralı ile, gerektiği zaman cellat, casus ve hırsız olarak da kullandığı ünlü berberi Alageyik Olivier arasında hiçbir fark gözetmiyordu.

Büyün devlet işlerini eksiksiz bilirdi Louis, büyüklü küçüklü bütün sorunlara ilgi duyardı: Politikada her şeyin önemli olduğunu çok iyi anlamış ender devlet adamlarından biriydi.

Zamanının çoğunu, ihtiyaç duyduğu insanları daha iyi anlayabilmek için onlar hakkında edinmiş olduğu bilgileri irdelemekle ve hiçbir zaman olayların dışında kalmamak için yeni durum ve koşulları incelemekle geçirir; emirler verir, yeni siyasal tedbirler tasarlar; ve bütün bu arada, “güzelim sadık kentleri” ile ve gerek üst tabakadan, gerekse alt sınıflardan bir yığın insanla sürekli şekilde bir mektuplaşma düzenini yürütecek vakit de bulurdu.

Şu değerli bilgileri veriyor Commines bu konuda:

“İnsanlara onun kadar kulak veren, bütün her şey hakkında onun kadar bilgi edinen, onun kadar çok insan tanımak isteyen bir adam daha yoktur şu yeryüzünde. Çünkü gerçekten o, İngiltere ve İspanya’da, Portekiz ve İtalya’da, Burgundiya düklüğünde ve Bretanya marklığında yaşayan otorite ve değer sahibi bütün insanları tanırdı.”

Geniş bir özel casus şebekesi kurmuştu Louis. Ayrıca sezdiği, satın aldığı ya da çaldırdığı sırları içinde gizlediği ünlü bir dizi dosyası vardı. Ve böylece hem insanlar, hem de devlet işleri konusunda yetkin bilgi ve deney sahibi olduğundan, hiçbir durumda çaresiz kalmıyor ve geleceği daima öngörebiliyordu kral.

Bu hükümdarın kendi diplomatlarına karşı tutumu da pek ilgi çekicidir: İşleri yürütmekte büyük bir hürriyet tanır gözükürdü adamlarına; kendisinden sık sık öğüt istemelerinden hoşlanmaz; buna karşılık, giriştikleri işlerden onu daima haberli tutmalarını ister; hele işler iyi gitmiyorsa, kendisine her an ve tüm ayrıntılar hakkında bilgi verilmesini şart koşardı.

Danışmanlarından birine şöyle yazıyor nitekim:

“Her şey yolundaysa, beni sadece haberli kılın yeter; ama işler iyi yürümüyorsa, yardım edebilmem için tam bilgi verin.”

1480 yılının sonlarına doğru Habsburg hanedanından Maximilien’le giriştiği diplomatik pazarlık, bu açıdan iyi bir örnektir. Görüşmeler sırasında, ilkin şu basit talimatı yollamıştır elçilerine Louis:

“Nasıl doğru buluyor ve gerekli görüyorsanız, öylece hareket ediniz.”

Ama aslında elçilerinin ağzından çıkan en küçük sözcük bile onun damgasını taşımaktadır. Nitekim görüşmelerin büyük toplantılar hâlinde yapılmasına şiddetle karşıdır:

“Bu türlü işlerin büyük toplantılarda görüşülebileceğine inanıyorsanız, aptalsınız demektir… Kalabalık içinde kibirli kesilir insanlar, ve çok ister.

Ayrıca bir alay kişinin içinde herhangi bir şeye ihtiyacı olduğunu kabul edip söylemekten utanç da duyabilirler."

Düşmanlarının yardımcılarını baştan çıkarmayı öğütlüyor özel bir ısrarla Louis; ve bu işte başarı gösterme sanatını, tam bir Tanrı vergisi olarak değerlendiriyor. Louis'nin belli başlı diplomatlarından biri olan Commines, hükümdarın bu metodunu çok iyi kavramıştır. Nitekim şunları yazıyor bu konuda:

"Yükümlerinin sınırını aşmaz ve casusluk ya da vicdan ticareti yaparak görevlerine ihanet etmez elçiler."

Louis'ye göre elçilerin asıl çaba ve dikkatleri, düşmanları aldatmaya yönelmelidir.

Buna karşılık kendilerinin katiyen aldanmamaları gerektiği konusunda titizlikle uyarıyor elçilerini hükümdar. Nitekim yine Habsburg'lu Maximilien'le yapılan görüşmeler sırasında elçilerinin, güvendikleri bir aracı tarafından aldatıldığını işiten Louis, sınırsız bir öfke içinde, şu satırları yazıyor:

"Pis köpekler! İşte görüyorsunuz ki güvenmemek gerekirdi o herife. Bundan böyle gözlerinizle görmediğiniz şeylere katiyen inanmayın."

Ve şu anlamlı öğütle bitiriyor talimatını:

"Yalan mı söylüyorlar size? Bu durumda siz onlara daha çok yalan söyleyin!"

Louis'in diplomasi anlayışının özü, işte bu öğütte dile gelmektedir.

Tahta çıktığı zaman, henüz sekiz yaşındaydı Louis. Ve, **Kamu Mülkiyeti Birliği** adıyla tanınan feodal soylular koalisyonuna karşı daha saltanatının ilk yıllarından itibaren vermek zorunda kaldığı amansız mücadele, genç hükümdarın diplomatik yetenekleri bakımından eşsiz bir sınav yerine geçecektir.

Bu koalisyonun kurucusu ve sürükleyicisi olan Gözüpek Charles, Louis'in otoriter eğilimlerine karşı büyük Fransız feodallerinin duyduğu hoşnutsuzluğu ustaca kullanmaktaydı. Şöyle diyordu Charles:

"Fransa'yı o kadar çok severim ki, ülkem bir yerine altı hükümdara sahip olsun isterim!."

Bu söz, Birliğin gerçek amacını bütün açıklığıyla ortaya koyuyordu: Ülkenin ayrı yurtluklara bölünmüşlüğünün herkesçe kabul edilip kesinleştirilmesi.

İşte bu tehlikeyi önlemek için Louis, Cenova'yı, Francesco Sforza'ya bıraktı. Ama bu engin deney sahibi diplomatın şahsında, kurnaz ve değerli bir müttefik kazanmış oluyordu böylece. Nitekim Sforza tarafından Louis'e verilen şu öğüt, hükümdarın Birliğe karşı yürüteceği mücadelenin temel karakterini de çizecektir:

"Önce bölün düşmanlarınızı; her birinin iddialarını geçici olarak doyurma yoluna gidin; ve böylece birbirine düşürün onları. Sonra da birleşmelerine vakit bırakmaksızın, teker teker kıstırıp vurun."

Bu öğüt pek hoşuna gidecekti elbette ki kralın. Nitekim düşmanlarıyla teker teker pazarlığa girişti hemen. İşin bundan sonrasını Marx'tan dinleyelim:

"Kral, bütün diplomasi yeteneklerini seferber edip düşmanları arasında çatışmalar çıkararak, kurnazlıktaki üstünlüğüyle avlamaya çabalayacaktır onları şimdi. Ve ne gariptir ki, Louis'ye bu çabasında en büyük yardım, sürekli delilikleriyle, Gözüpek Charles'den gelecektir… Düşmanlarından sıyrılmak, onları birbiriyle çatıştırıp sırası geldiğinde teker teker aldatmak amacıyla Louis, Fransa'yı aralarında bölüşmek istediklerini bildiği halde, müttefiklerin bütün kesin taleplerine başlangıçta rahatça boyun eğer gözükmüştür."

1465 yılının Ekim ayında Burgundiya dükü ile Conflans barışını imzalayan Louis, hemen ardından bütün öbür müttefiklerle de Saint-Maur'da bir özel anlaşma yapıyordu. Bu anlaşmalar, Birliğin başvurduğu aldatmacayı bütün açıklığı içinde meydana çıkarmıştır.

Gerçekten de pazarlık görüşmeleri sırasında isyancı derebeylerinin her biri, kamu mülkiyetini hemen unutup, ganimetten daha büyük bir pay alma çabasına düşecekti. Commines bu durumu, iğneleyici üslubuyla şöyle özetliyor:

"Kamu mülkiyetinden maksadın, özel mülkiyetten başka bir şey olmadığı hemen anlaşıldı."

O çağda yaşamış bir tarihçinin deyişiyle, büyük bir ustalıkla iç içe entrikalar ören "evrensel örümcek" Louis, öbür hasımlarına karşı da yine aynı araçları, yani satın alma, baştan çıkarma ve casusluk yollarını başarıyla kullanmıştır. Örneğin, Gözüpek Charles ile IV. Edward arasında Fransa tahtı bakımından büyük tehlike meydana getirebilecek bir anlaşmayı,

imzalanmasına ramak kala, bu tembel ve tamamıyla zevkine düşkün İngiliz kralına yüksek bir yıllık gelir bağlayarak önleyecektir.

Fransa tarafından ödenen bu geliri büyük bir kibirle "haraç" diye adlandıran İngilizlere bıyık altından gülüyordu Louis. Ve sadece o haracı vermekle yetinmiyor; ayrıca Edward'ın bakanları ile gözdelerine de gizlice ödenek veriyordu. Çünkü, diyordu:

"İngiltere ile bir savaş, Fransa'ya bundan çok daha pahalıya mal olacaktır."

Commines'in anlattığına göre, İngiliz "ödenekli"lerine aldıkları paralar karşılığında imzalattırılan makbuzlar, Paris'teki Danıştay kasalarında özenle saklanmaktaydı. Sadece İngiliz başkanı Hastings'in makbuzları yoktu kasada. Bu istisnanın pek ilgi çekici nedenini de açıklayalım:

Başlangıçta Burgundiya dükünden ödenek almaktaydı Hastings; ve Fransa hükümdarının "minnettarı" olmadan önce uzun süre nazlanmıştı. İngiliz başbakanının, dükten bin gümüş akçe aylık aldığını öğrenen Louis, hemen aracı yollayıp iki bin gümüş akçe aylık teklifinde bulundu. Hastings kabul etti bunu, yalnız bir şartı vardı: Aldığı paralara karşılık makbuz vermeyecekti katiyen.

Commines'in anlattığına göre, şöyle buyurmuştu saygıdeğer başbakan:

"Benim için, İngiliz baş mabeyincisi Fransa kralından aylık alıyordu.. densin istemem doğrusu. Dolayısıyla da böyle bir söylentiyi ispatlayacak birtakım belgelerin, kral hazretlerinin kasasında bulunmasına razı olamam."

Louis, İsviçrelilerin dostluğunu da yine aynı metotlarla satın alacak; ve o çağın İsviçre federasyonunu oluşturan sekiz kantonla, "ölümsüz bir ittifak" antlaşması imzalayacaktır.

Şöyle diyor bu konuda Marx:

"Bu anlaşma, Fransa'nın Büyük Fransız Devrimi'ne kadar İsviçre ile yaptığı bütün anlaşmalara temellik edecektir. Söz konusu anlaşmaya göre Fransızlar, İsviçre'ye her yıl belirli bir vergi ödemekte; buna karşılık da İsviçreli gençleri piyade eri olarak ordularında kullanma hakkını elde etmekteydiler."

Böylece İngiltere'nin tarafsızlığını sağlayıp İsviçrelileri Gözüpek Charles'ın karşısına diken Louis, en büyük rakibini artık rahatça devirebilecektir. Nitekim entrikaları tamamlayan kısa bir savaşla Burgundiya düklüğü yıkılmış ve büyük bir kısmı Fransa'ya geçmiştir.

Hemen bütün Avrupa’yı birbirine katan Fransa-Burgundiya çatışması da böylece sona ermekteydi.

Fransa’nın birliğe kavuşması bakımından çok önemli sonuçların elde edildiği Louis’nin saltanat dönemi, Avrupa diplomasisinin evrimi üzerinde büyük çapta etki yaratmıştır. Gerçekten de bu hükümdar tarafından uygulanan metotlar, Avrupa diplomasisinin karakterini ve temel biçimlerini kökten değiştirecektir.

Yetenekli diplomat kadrolarının ülke yönetimi bakımından büyük önemini, daha tahta geçişinin ilk yıllarında kavramış bulunmaktaydı Louis. Nitekim diplomatik misyonla görevlendirdiği kişiler arasında bugün adlarını bildiklerimizin sayısı, yetmişin üzerindedir. Yine biliyoruz ki bu resmî görevlilerin yanı sıra bir alay da gizli görevli, önemli bir bilgi ya da bir yardım elde edilebilecek her yere avuç avuç altın saçıyordu sürekli olarak.

Louis, çeşitli ülkelere yolladığı diplomatik misyonların sayısını büyük çapta arttırmakla kalmamış, söz konusu misyonların o ülkelerde kalış süresini de arttırmıştır. Burgundiya ve İngiltere gibi kendisini en fazla ilgilendiren ülkelerdeki geçici misyonlarını da sürekli ve düzgün elçilikler haline dönüştürme çabasına girişmiştir ayrıca.

Kendi yönlerinden, Louis’nin akredite (itimatnameli) temsilciler bulundurduğu ülkeler de, kendi diplomatik kurumlarını düzene koymak ve kişisel bir dış politika sistemi hazırlamak zorunluluğunu duymakta gecikmeyeceklerdir. Öyle ki çok geçmeden, belli başlı bütün devletlerin ve bütün sarayların yerleşmiş birer diplomatik örgütü olacaktır.

Bütün bunlar bir anda kurulup ortaya konmamıştır elbette. Ama şurasını kesinlikle söyleyebiliriz ki Louis tarafından bu alanda işletilen mekanizma, onunla ilişki halindeki öbür Avrupa devletlerini de, kendi diplomasilerini kurmaya sürüklemiştir.

Söz konusu yeni diplomasi, İtalya’da ve özellikle de Venedik’te öteden beri varolan temeller üzerine oturtulacaktır. Önemli bir noktayı burada hemen not etmek gerekiyor: Louis’nin, diplomasiyi bir devlet tekeli haline getirme ve metbuu bulunduğu güçlü derebeylerini bu haktan yoksun kılma eğilimi, bütün öbür krallıklar tarafından da benimsenmiştir.

Aynı zamanda Louis, kendi ülkesindeki yabancı temsilcilerin varlığından alabildiğine ürken bir hükümdardı: Tehlikeli birer gözlemci ve casus diye bakardı bunlara. Ama yine de bu temsilcileri kendisi bakımından bir

“ehven-i şer” olarak kabul ediyor; ve bunların meraklarından, bile isteye karmaşık hale soktuğu teşrifat kuralları aracılığıyla, kurtulma yoluna gidiyordu.

Söz konusu kurallar, Commines tarafından tamamıyla mantığa dayalı bir sistem hâlinde toplanmış bulunmaktadır:

“Elçilerin böyle durmaksızın gidip gelmesi, pek güven verici bir durum değildir elbette; çünkü çoğu zaman kötü işler böyle tezgâhlanır. Ama öte yandan, elçi göndermek ve kabul etmek zorunluluğu da vardır. Öyleyse bunun ilacı nedir? Ne yapmak, ne gibi tedbirler almak gerekir bu durumda? Belki konuyu benden iyi bilenler de çıkabilir: Onlara hiçbir sözüm yok. Ben burada kendi aklımın erdiğince alınması gerekli tedbirleri sıralıyorum, o kadar... Hiçbir kuşkuya yer bırakmayacak şekilde gerçek dostlar tarafından gönderilen elçiler, layık oldukları biçimde karşılanıp ağırlansınlar, derim…”

Ama, diye ekliyor hemen ardından yazarımız, bunların bile ülkede uzun süre kalmaları hayırlı değildir:

“Çünkü hükümdarlar arasındaki dostluk, her zaman sürmez. Derim ki bu gizli ya da açık elçiler, bugüne değin sürekli olarak gördüğüme uygun şekilde, kin güden hükümdarlar tarafından gönderilmişse, bence bu durumda hiçbir vakit en ufak bir güvenlik duygusuna bile kapılmamak gerekir…”

Her şeye çare arayan yazar, bu durumda da şöyle tedbirler öneriyor bize:

“Bunlara da iyi ve şerefli bir şekilde davranmak, ve kendilerini karşılayıp rahat yerlere yerleştirmek gerekir. Ayrıca bunların yanına, güvenli ve bilge kişileri kılavuz dikmek yerinde olur. En doğrusu ve güvenlisi de budur bu işin: Çünkü böylece, bunlarla ilişki kuranları saptamış; dolayısıyla de düşüncesiz ve hoşnutsuz kişilerin bunlara kötü haber yetiştirmesini engelleme olanağına kavuşmuş oluruz. Ve bilin ki bunlara böyle haber yetiştiren kişiler daima çıkar; çünkü hiçbir evde herkes birden memnun değildir…”

Commines’e göre, bu tür elçileri bir an önce dinleyip hemen geri yollamak gerekir:

“Çünkü can düşmanını kendi evinde barındırmak kadar kötü bir şey olamaz… Ve ben derim ki, düşmanlarımın bana yollayacakları bir elçiye karşılık ben onlara iki elçi yollarım. Sıkılıp öfkelensinler, ve artık yollama yeter, desinler bana… Çünkü bir elçiden daha iyi ve daha güvenli,

görmesini ve işitmesini bilen adam bulamazsınız. Ve ne kadar çok sayıda elçi yollarsanız, gizli ya da açık yollardan, o kadar çok bilgi edinme olanağı sağlamış olursunuz; çünkü o kadar çok gözünüz ve kulağınız var demektir orada…”

Şu tedbiri de önermekte yazarımız ayrıca:

“Bilge bir hükümdar, düşmanının bir ya da birkaç adamını ne yapıp edip kendine gizli dost edinmelidir. İlk bakışta bu, düşmanın da işine gelir ve bundan iyilik umar. Umsun varsın. Ben kendimi sağlam tutar, haber vermeden haber almaya bakarım: Çünkü bilirim ki işin ucunda kim kimden daha çok yararlanmışsa, başarı ve şeref onundur.”

3. XII-XV. YÜZYILLARDA İTALYAN DİPLOMASİSİ

İtalya’nın Uluslararası İlişkileri

Tarihçilerin büyük çoğunluğu, modern diplomasinin gerçek anayurdu olarak İtalya’yı görürler.

Kentlerin gelişmesi ve kapitalist ilişkilerin doğuşu dönemini öbür Avrupa ülkelerinden çok daha erken yaşayan bu ülke, yine de sürekli olarak bölünmüş kalacaktır. Kuzey İtalya’daki bütün belli başlı kentlerle Orta İtalya’daki kentlerin bazıları, çevrelerindeki toprakları egemenlikleri altına aldıktan sonra, birer kent-devlet haline gelmişlerdir.

Avrupa’nın ekonomik hayatında büyük bir rol oynayacaktır bu kent-devletler.

Doğu ile yapılan ticarette aracılık görevi, bu kentlere düşmüştür. Kuzey ve Orta Avrupa ülkelerine ve hatta Doğu’ya ihraç malları sanayi yine bu kentlerde gelişecektir ilkin. Dolayısıyla da bu kent-devletler, banka etkinliklerinin rahatça ilerleyip yaygınlaştığı birer merkez durumuna yükselmekte gecikmeyeceklerdir.

Ve bunların her birinde yoğun bir siyasal hayat oluşmakta; gittikçe keskinleşen sınıf mücadeleleri sürekli çatışmalara ve yönetim şekli ile siyasal rejim alanlarında sık sık değişikliklere yol açmaktadır.

Söz konusu kentler arasında Venedik, Cenova, Milano ve Floransa, güçlü siyasal merkezler olarak sivrilmelerine karşın, öteki kentleri kendi

egemenlikleri altında toplamak için yeterli güce hiçbir zaman ulaşamamışlardır. Ayrıca unutmamak gerekir ki, İtalyan birliğinin kurulmasında bu kentlerin hiç birinin özel bir çıkarı yoktur.

Nitekim İtalya'daki iç Pazar alabildiğine önemsiz kaldığından, belli başlı ticaret ve sanayi merkezlerinin temel çıkarları daima ülkenin dışında şekillenecek; ve daima yeni dış pazarlar elde etme zorunluluğundan doğan karada ve denizde ticaret rekabeti, bu kentleri birleşmeye değil bölünmeye sürükleyecektir.

İtalyan yarımadasının orta kesiminde Papalık devleti bulunmaktadır. Ve papalar, kendileri tarafından ve kendi üstünlükleri altında gerçekleştirilemeyen İtalyan birliğinin bir başka iktidar tarafından gerçekleştirilmesini önleyebilecek kadar güçlüydüler daima.

Ülkenin geri kalan bölümünden siyasal olarak ayrılmış bulunan Güney İtalya ile Sicilya, önce Normanların, sonra Hohenstauffen'lerin, en son olarak da Anjou ve Aragonya hanedanlarının buyruğunda yaşamıştır. Dolayısıyla da Napoli ile Sicilya, siyasal bakımdan İtalya'ya değil İspanya'ya bağlı bulunmaktadır.

Bütün Ortaçağ boyunca ve Ortaçağ sona erdikten sonra daha bir uzun süre İtalya, sayısız rakip devlete bölünmüş durumdaydı. Bunlar bazen savaşmakta, bazen ittifaklar kurmakta; ama sürekli olarak ya kendi toprakları üzerindeki ortak bir düşmana karşı ya da zengin yarımadaya göz diken yabancılara karşı her türden siyasal düzene girmektedirler.

Bu durumda elçilikler, pazarlıklar ve anlaşmalar, askerî güçlerin zorunlu bir bütünleyicisi haline gelecek; ve çok geçmeden de, tamamıyla bu yarımadaya özgü bir denge sistemi ortaya çıkaracaktır. Söz konusu sistem, sonradan, Batı Avrupa'daki krallıklara örnek olmuştur.

İşte bütün bunlara ek olarak unutmamak gerekir ki, sayısız uluslararası ilişkileriyle tüm Avrupa'nın din merkezi durumundaki Papalık Hükûmet örgütünün yeri de, İtalya'dır.

Konsoloslukların Örgütlenmesi

İtalyan kentleri çeşitli ülkelerle ve bu arada özellikle de Yakın Doğu ülkeleriyle sürekli ve canlı ticaret ilişkileri içinde yaşadıklarından, pek

doğaldır ki, İtalyan tüccarlarının dışarıdaki çıkarlarını savunacak kurumları yaratmak gerekmiştir.

Venedik, Cenova, Pisa, vb. gibi belli başlı kentler, söz konusu çıkarların savunusunu, konsolosluklar kurarak sağlamak yoluna gideceklerdi. Haçlı seferleri ve Haçlılar tarafından Palestin ve Suriye'de kurulan devletler, bu açıdan büyük rol oynamışlardır.

Gerçekten de Haçlılara büyük çapta yardım eden bu üç kent, ödül olarak, Doğu ticareti bakımından büyük önem taşıyan Doğu Akdeniz limanlarını ele geçirmekten başka, Antakya prensliği ile Trablusgarp düklüğünden Pisa'ya, Kudüs krallından ise Venediklilerle Cenovalılara (ya da, Cenevizlilere) verilmek üzere, ganimetten de hatırı sayılır çapta pay almışlardır.

Hemen her limanda koca bir mahalle bu kentlere bırakılacak; ve böylece, genel adalet ve yönetim sisteminden bağımsız şekilde kendi kendilerini yöneten İtalyan kolonileri çıkacaktır ortaya. Her koloninin başında, önceleri vikont **(vicecomites)** adıyla anılan İtalyan görevliler bulunmaktaydı; ve kendi mahkemeleri vardı her koloninin.

XII. yüzyılın sonlarına doğru, Venedik kolonileri kendilerine baş yönetici olarak bir **balyos** seçecek; Ceneviz kolonileriyse iki konsolos tarafından yönetilecektir. Pisa'ya gelince, kendi kolonilerine bu kent üç, sonra da bir tek konsolos atamıştır.

Her üç kentin temsilcileri de, Kudüs krallığının başkenti olan Akkâ'da oturmaktaydılar. Ve genellikle bu temsilciler, metropol tarafından tıpkı İtalyan Cumhuriyetlerinin öbür yüksek görevlileri gibi seçilip atanmaktaydı. Ama bazen bu temsilcilerin, doğrudan doğruya kolonilerdeki yerli halk tarafından seçildiği de olmuştur.

Ayrıca, yerli iktidar sahipleriyle İtalyan konsolosları arasında sık sık uyuşmazlık ve çatışmalar çıkmıştır. Ve Kudüs kralları, Trablusgarp dükleri, Antakya prensleri tarafından imtiyazları ellerinden alınma tehdidine uğrayan konsoloslar hemen papaya şikayette bulunmakta; papa da konsolosları korumak amacıyla, ötekileri aforozla tehdit etmektedir.

Böylece yavaş yavaş, ve sürekli uzlaşmalar sayesinde, yerli otoritelerle konsolosların karşılıklı hak ve görevlerini kesin kayıtlara bağlayan bir sistem kurulacaktır. Örneğin bu sistem çerçevesi içinde, kendi yurttaşlarının

işlerini ilgilendiren bütün konularda sivil ve özellikle de ticari yargılama yetkisi, konsoloslara verilmekteydi.

Yine Yakın Doğu'da Provence ve Katalonya tüccarları tarafından kurulan ticaret kolonileri de, aynı sistemi örnek almışlardır.

Müslümanlar Palestin ve Suriye'den Haçlıları kovup da iktidarı aldıktan sonra da, bu durum değişmeyecektir. Nitekim İtalyanların ve özellikle de Venediklilerin, başka Yakın Doğu kentlerinde de benzer kolonileri vardı. Örneğin İskenderiye'de iki ortaklık acentesine sahipti Venedikliler. Ve Mısır sultanı tarafından yılda altı kere kabul edilme hakkı tanınmış bulunan bir Venedik konsolosu sorumluydu bu koloniden.

Ceneviz, Pisa, Montpellier ile Katalonya kentlerinin Kıbrıs'ta konsoloslukları bulunmaktaydı. Ayrıca Konstantiniye'de (İstanbul) çok eski zamanlardan beri İtalyan kolonileri vardı. Örneğin Venedik kolonisi başkanı **balyos** Venedik Cumhuriyeti'nin önemli diplomatik misyonlarıyla de yükümlüydü. Yani aynı kişi, Konstantiniye'de hem Venedik tüccarlarının konsolosu, hem de Venedik Devleti'nin resmî elçisi durumundaydı.

Venedik kolonisi, Konstantiniye'nin Türkler tarafından fethedilip İstanbul oluşundan sonra da özerkliğini koruyacak; ve kolonin yönetim işleriyle yargılama işlerinden sorumlu bulunan **balyos** aynı zamanda Venedik Cumhuriyetinin Padişah sarayındaki diplomatik temsilcisi olacaktır.

Floransa Diplomatları

İtalya ve özellikle de Floransa, yabancı devletler adına da, başka ülkelere diplomat göndermişlerdir.

Nitekim papa VIII. Boniface, 1300 yılında ilk "günah affı"nı (ilk "jübile"yi) çıkarttığında, kutlama töreni için Roma'ya gelen yabancı elçiler arasında bulunan Floransalı on iki diplomat sadece kendi kentlerini değil, Fransa'yı, İngiltere'yi ve daha başka Avrupa devletlerini de temsil etmekteydiler.

Öyle ki, bu evrensel özellikleri dolayısıyla Floransalıları, şaka yollu, "beşinci öğe" diye adlandırmıştı papa.

Floransalı diplomatların uzun ve parlak listesi, XIV. yüzyılda Dante, Petrarca, Boccacio ve XV. yüzyıl başlangıcında da Makyavel (Machiavelli) ve Guicciardini gibi dünya çapında şöhretleri kapsamaktadır.

Venedik Diplomasisi

Öbür İtalyan kentlerinin diplomatları arasında, Dante ve Makyavel çapında ünlü kişiler bulunmakla birlikte, yine de üstün yetenekli sayısız devlet adamına rastlamaktayız.

Örneğin XV. yüzyılda Milano düklüğünü yöneten ve XI. Louis'ye sanatının bütün sırlarını ve inceliklerini öğretmiş olan Francesco Sforza, hiç şüphesiz çağının en iyi diplomatlarından biriydi. Öte yandan Papalık da bir dizi parlak diplomat yetiştirmiştir: VII. Gregorie ile III. Innocent'ı anımsamak yeterlidir, bunu kabul etmeye. Venedikli diplomatlar arasında ise, Enrico Dandolu'yu özellikle belirtmek gerekiyor: Doksan yaşına rağmen şaşkınlık verici bir enerjiyle çalışabilen bu ihtiyar, dördüncü Haçlı seferini, Marx'ın deyişiyle "eşsiz bir ticaret işlemi" haline sokmayı başaracak; ve Venedik'in gelecekteki büyük gücünün temellerini atmış olacaktır böylece.

Ne var ki Saint-Marc Cumhuriyeti'ne asıl karakterini veren, nedenli büyük yetenek sahibi olurlarsa olsunlar tek tek birkaç diplomat değil, kurup geliştirdiği bütün diplomatik sistemi ve diplomasi örgütüdür. Nitekim işte bu sistem ve bu örgüttür ki, Cumhuriyet'in başkentini, o çağın deyişiyle, bütün dünya için bir "okul ve bir diplomasi atölyesi" haline getirmiştir.

Venedik Cumhuriyeti'nde iktidarı sımsıkı elinde tutan ticaret oligarşisi, diplomasi sanatına o güne değin sahip olmadığı bir gizlilik zevki ve bir kıskanç güvensizlik katacak; ama aynı zamanda, Venedik'in tüm siyasal örgütüne karakterini veren yararcı ve sistematik bir anlayışı da yerleştirecektir.

Diplomasisinin metot ve usullerini Bizans'tan ödünç alan Venedik, bunları yetkin bir sanat düzeyine doğru geliştirmiş; ayrıca da adam satın alma ve kandırma, ikiyüzlülük, kalleşlik, ihanet ve casusluk alanlarında gerçek virtüözlük gösterileri koymuştur ortaya.

Kurnaz ve iki gözü kör ihtiyar Dandolu'nun, Mısır'a savaş açmalarını önlemek amacıyla "haçlı eşeklere" (Marx) oynadığı komedi, ne müthiş bir ustalık gösterisidir örneğin!

Diplomasi tarihinin üstün başarılarından biri olarak kabul edilen bu oyunu kısaca öykülemek gerekir:

Venedik deniz kulağı üzerindeki küçük adacıklarda toplanmış bulunuyordu Haçlı ordusu; ve ordunun Doğu'ya ulaştırılması ile geçişini sağlamak için, Venediklilere büyükten de büyük bir meblağ ödenmesi gerekmekteydi. Öyle ki baronların gerek nakit para ve gerekse altın ve gümüş olarak fazladan verdikleri miktar da yetişmemişti. Bunun üzerine Dandolu, Halk Meclisi önünde yaptığı bir konuşmada, Haçlıların, anlaşmaya varılan meblağın tamamını ödeyemediklerini bildirerek, bu durumda Venediklilerin o ana kadar yatırılmış olan miktarı ellerinde tutma hakkını kazandıklarını ileri sürüdükten sonra, acıklı bir sesle şöyle haykırdı:

-Evet ama biz bu parayı, hakkımız olduğu halde, geri vermediğimiz taktirde bütün dünya yine de bizleri kınayacaktır. Dolayısıyla da hem kendi kişilerimizin, hem de ülkemizin üzerine utancın gölgesini düşürmüş olmayacak mıyız? Bana kalırsa, her iki tarafı da bu güç durumdan kurtarmak için, Haçlılara şöyle bir pazarlık teklif edelim: Hani Macar kralı Dalmaçya'daki Zara kentini almıştı elimizden; Haçlı ordusu bize bu kenti geri verdirsin, biz de onlara paranın tamamını ödeyebilmeleri için yeni bir mühlet verelim.

Dandolu'nun teklifi kabul edildi. Ve bunu izleyen bir Pazar günü, Saint-Marc kilisesindeki büyük ayin sırasında Dandolu, tapınakta toplanmış olan Venedikli ve haçlı karışımı büyük topluluğa yeniden seslenerek, ihtiyarlığına, güçsüzlüğüne ve artık kesin dinlenme ihtiyacında bulunuşuna rağmen çarmıhı sırtlayıp Haçlılarla birlikte yola çıkacağını bildirecektir.

Dördüncü Haçlı seferinin ünlü vakanüvisi Villehardouin, olayın devamını büyük bir saflıkla şöyle anlatıyor:

"Halk ve Haçlılar, sınırsız bir acıma duygusuna kapıldı o anda; ve herkes ağlamaya koyuldu. Çünkü bu saygıdeğer adam, istese gelemeyebilirdi; ve kimsenin aklından geçmezdi onu gelmeye zorlamak. İyiden iyiye kocamıştı artık; üstelik de, çok güzel gözleri olduğu halde, hiçbir şeyleri göremez olmuştu."

Ve sadece halkla Haçlılar ağlamıyordu o anda: Mihrabın önüne diz çökmüş, giysisine haç resmi diktiren ihtiyar tilki de sözüm ona ağlamaktaydı!

Dandolu tarafından gösterilen bu coşkun ve "dindarca" çabanın hangi sonucu doğurduğu, herkes tarafından bilinmektedir: Constantinopolis ve hemen bütün Bizans İmparatorluğu Haçlıların egemenliğine, ganimetin

büyük bir kısmı ise Venediklilerin eline geçecekti. Venedik dukalarının unvanlarına da, “Roma İmparatorluğu’nun dörtte ve sekizde birinin hükümdarı” sıfatı eklenecekti bundan böyle.

Üç yüzyıl sonra yine Venedikliler, saf birer köylüden başka bir şey olmayan “kasaba Haçlı prensleri” (Marx) yerine, XI. Louis yetiştirmesi olan usta bir Fransız diplomatına başka bir oyun oynayacaklardır.

Uluslar arası durum, alabildiğine gergindir söz konusu dönemde. Fransa’nın genç ve tutkulu kralı VIII. Charles, Batı Avrupa’nın siyasal tarihinde yeni bir sayfa açan ünlü İtalya seferine başlamış bulunmaktadır (1494). Ve seferle birlikte, gerek İtalyan, gerekse yabancı diplomatların etkinliğini gözlemek bakımından en iyi merkez olan Venedik’e, zeki ve dikkatli Philippe de Commines’i yollanmıştır elçi olarak.

Commines’in anlattığına göre, kendisini, daha Venedik’e gelmeden önce, Venedik Cumhuriyeti’ne bağlı kentlerde büyük saygı gösterileriyle karşılaşmışlardır. Venedik’i anakaradan ayıran ilk deniz kulağının önünde ise, değerli atlas giysilere bürünmüş yirmi beş Venedikli soylu tarafından karşılanacaktır Fransa elçisi. Ve kente girdiğinde, Venedikli yüksek görevlilerden kurulu yeni bir topluluk, yanlarında Milano ve Ferrare elçileri de olduğu halde, elçinin ayağına koşup onu övgü dolu söylevlerle selamlamıştır.

Commines, hemen ertesi sabah duka tarafından kabul edilmiş; sonra da kendisine kentin önemli anıtları, sarayları, kiliseleri gezdirilmiş ve mücevher koleksiyonları gösterilmiştir.

Fransa elçisi tam sekiz ay boyunca sürekli şenlikler, şölenler, konserler ve çeşitli eğlencelerle oyalanacaktır böylece. Ama öte yanda el altından, alabildiğine karmaşık bir entrika tezgâhlanmaktadır; Gerçekten de Venedik, Milano, Almanya imparatoru ve İspanya kralı el ele vermiş, VIII. Charles’a karşı bir koalisyon kurmaktadırlar.

Bütün bu ülkelerin elçileri Venedik’te toplanmış bulunduğundan, söz konusu ittifakın dedikodusu kente de yayılacak; ve Fransız elçisinin kulağına gitmekte gecikmeyecektir. Kendisine “belli bir şey söyleyip tamamıyla başka bir şey yapılması” karşısında şüpheye düşen Commines, resmî açıklama talebinde bulunmuş; ama görüştüğü yüksek görevli, birkaç yatıştırıcı cümleyle işi geçiştirmiştir.

Bunun üzerine büsbütün kuşkulanmıştır Commines; ve doğrudan doğruya dukaya başvurmuştur bu sefer. Duka, bütün bu söylentilere katiyen kulak asmamasını öğütleyecektir elçiye. Çünkü, diyecektir:

“Venedik’te herkes hür olduğundan, her an her aklına eseni rahatça söyleyebilir.”

Ayrıca duka, Venedik Cumhuriyeti’nin Fransa’ya karşı herhangi bir ittifakı aklının ucundan dahi geçirmediği konusunda kesin teminat vermiş; tam tersine, Türklere karşı Venedik’in yanı sıra Fransa ve İspanya krallarıyla Almanya imparatorunun da katılabileceği bir ortak cephe kurmayı tasarladıklarını ileri sürmüştür.

Ve bu komedi, Napoli’nin VIII. Charles tarafından ele geçirilişine kadar devam edecektir. Kendi ülkesinin zaferinden henüz habersiz olan Commines, Dukalık sarayına çağrılmış; ve orada, bir kolit krizi geçirmekte olan dukayla birlikte bir düzine resmî görevliyle karşılaşmıştır.

Duka, çektiği acıya rağmen gülümseyerek vermiştir haberi Commines’e; ama elçinin not ettiğine göre, “ötekiler, asıl duygularını bu kadar ustaca gizlemekten uzak”tırlar: başları önlerine eğik, yüz ifadeleri perişan, oturmuş kara kara düşünmektedir hepsi.

Sahneyi şu benzetmeyle açıklığa kavuşturmakta Commines:

“Bu haberin Venedikli hükûmet üyeleri üzerinde uyandırdığı etki, Hannibal’in Galya zaferini kazandığı haberinin Romalı senatörler üzerinde yarattığı etkiyi andırmaktaydı.”

Charles’ın bu parlak başarısı, Fransa’ya karşı koalisyon hazırlıklarını daha da hızlandıracaktır. Nitekim taraflar arasındaki karşıtlık ve anlaşmazlıklar, karşılıklı ödünlerle kısa zamanda giderilmiş; ve Fransa elçisi, bir sabah erken saatte yeniden Dukalık sarayına çağrılmıştır: Bu sefer dukanın ağzından, beş devletin Türk hükümdarına karşı bir ittifak anlaşması imzalamış olduğunu öğrenecektir Commines.

Söz konusu anlaşmanın tamamıyla savunma karakteri üzerinde ısrarla duran ve anlaşma metnindeki “barışın korunması” sözcüklerini üst üste birkaç kere okuyan duka, elçiden, hükümdarını bu ittifaktan haberli kılma ricasında bulunmaktadır.

Commines, bu ikinci görüşmede de hazır olan aynı hükûmet üyelerinin tavrını şöyle anlatıyor:

“Bu sefer dimdikti başları: ve ağızları kulaklarına varıyordu keyiflerinden. Napoli şatosunun alındığını bana yas tutarak haber veren adamlar, sanki

bunlar değildi!”

Ve yine Commines’in anlattığına göre aynı gün, yeni müttefiklerin Venedik’teki elçileri tam kırk gondol ve bir de musiki takımı kiralayıp, kendisinin kaldığı binanın önünde küçük bir şenlik düzenleyeceklerdir. Ve yine aynı gün tesadüfen karşılaştığı Milano elçisi, tanımazlıktan gelecektir Fransız meslektaşını!

Geceleyin ise bütün kent süslenip ışıklandırılmıştır. Dukalık sarayında anlaşma şerefine büyük bir şölen verilmektedir. Ve Commines, çağrılı olmadığı bu şöleni, tek başına bindiği bir gondoldan izleyecektir.

Venedik’in, ticarî ve siyasal ilişkiler kurup sürdürdüğü bir çok devletin katında temsilcileri vardı. Cumhuriyetin hizmetindeki resmî görevliler dışında ayrıca, sayısız gizli ajan ve casustan kurulu bir özel kadrosu da bulunmaktaydı.

Tıpkı Bizans gibi Venedik de, başkalarının giremediği yerlere bunların kolayca kabul edildiğini göz önünde tutarak, keşişlerden ve kadınlardan büyük çapta yararlanmıştır. Zaman zaman hekimlerin bile, gizli amaçlar yolunda kullanıldığı olacaktır. Bunlar, mesleklerini yürüttükleri ülkeler hakkında, gerçek anlamda diplomatik, siyasal ve ekonomik raporlar yollamaktaydılar Cumhuriyet hükûmetine.

Ayrıca Venedik elçiliklerinin, çoğu ülkelerde, “sadık dostları” vardı. O çağın diplomatik dilinde, gizli ajanları belirtmekteydi bu sözcükler.

Elçilikler, çeşitli konularda bilgi aldıkları bu kimseleri, gizli mektupların yollanması gibi değişik işlerde de kullanırlardı. Ve değişik metotlar izleyerek çalışan bu ajanlar, bazen keşiş, bazen de hacı kılığına bürünerek iş görürlerdi. Elçiliğe bağlı görevliler (ataşeler) olarak, bilgi toplamak üzere çeşitli ülkelere yollanmaktaydı bazıları.

Kimi zaman da bu “sadık dost”, yabancı ülkedeki üst ya da alt tabakadan, ama hizmetleri daima fazlasıyla ödüllendirilen bir yerli olurdu. Ayrıca Venedik, sınır bölgelerinde, **gözcü** olarak nitelediği casusları kullanmaktaydı.

Hükûmet, bir olayı doğrudan doğruya ilgili casusun ağzından işitmeyi zorunlu gördüğü zaman, o casus, kılık değiştirmiş olarak gizlice Dukalık sarayına alınır ve dukanın özel çalışma dairesine götürülürdü.

İlgi çekici bir noktayı not edelim burada hemen: Özellikle Fransa’da adım başında rastlanan İtalyan bankaları, malî olduğu kadar siyasal nitelik de

taşıyan acentelerdi. Örneğin ünlü Medici'lerin temsilcileri, Fransız siyasal hayatı hakkında bir çeşit bilgi toplama bürosu kurmuşlardı Lyon'da.

Ayrıca Venedik Cumhuriyeti, kendi uyruğu olan tüccarları da diplomatik amaçlarla kullanmaktan geri kalmamıştır: tıpkı geziciler ya da yabancı öğrenciler gibi bunlar da, gizli bilgi toplama konusunda hizmet etmişlerdir Cumhuriyet'e.

Venedik hükûmetinin gerektiğinde gözünü bile kırpmaksızın başvurduğu bir başka metot da, gizli cinayetlerdir. Büyük paralar karşılığında düzenlenen bu cinayetler için, karakteristik bir örnek vermekle yetinelim:

1495 yılının Haziran ayında, Venedik'ten sürülmüş Scala adında bir eski yurttaş, VIII. Charles'ın barut depolarını kundaklamayı, ayrıca da kralı "güvenli ve kesin etkili bir usul"le öldürmeyi teklif etmiştir. Hükûmet, Scala'nın bu "dürüst yurtseverlere özgü" teklifini coşkunlukla karşılayacak; ve bu hizmet karşılığında kendisine, suçunun affı ile birlikte yüksek miktarlı bir ödül vaat edecektir. Ne var ki kral katili adayı, iyice düşürüp taşındıktan sonra böyle bir girişimin üstesinden gelemeyeceğini kavrayarak, teklifinin sadece kundaklamak bölümünü gerçekleştirebileceğini bildirmiştir Cumhuriyet hükûmetine. Hükûmet bu öneriyi de oybirliğiyle kabul edecek; ve Scala'nın, barut depolarını kundaklamayı başardığı taktirde, Venedik'te hür ve şerefli bir hayat yaşayabileceğini vaat edecektir yeniden.

Venedik'te Diplomatik Örgütler

Venedik'in temel karakteristiği, diplomatik hizmetlerin örgütleniş tarzıdır. Bu alanda Venedik, gerçekten rakipsiz bir devletti.

Bugün elimizde bulunan belgelere dayanarak saptayabildiğimiz kadarıyla XIII. Yüzyıldan itibaren, ama aslında herhalde çok daha önceki çağlardan başlayarak, Venedik Cumhuriyeti'ni yabancı ülkelerde temsil eden elçilerin tutum ve etkinliğini en ince ayrıntılarına değin düzenleyen bir dizi yönetmelik yayınlanmıştır.

Ülkeye dönüşlerinde elçiler, misyonları sırasında almış oldukları tüm armağanları devlete teslim etmek zorundaydılar. Ayrıca misyonları sırasında elçiler, yabancı hükûmetler tarafından kendilerine verilecek hiçbir onursal unvan ya da rütbeyi kabul edemezlerdi. Elçilerin görevde bulundukları

ülkelerde mülk sahibi olmaları da yasaklanmıştı; buna uygun olarak, yabancı bir ülkede mülk sahibi olan kişilerin o ülkeye elçi olarak atanması söz konusu değildi.

Elçilerin yabancılara, ve hele görevde bulundukları ülkenin yetkililerine, Venedik Cumhuriyeti'nin iç işleri hakkında bilgi vermesi elbette yasaktı. Nitekim, devlet sırlarını açığa vurabilecekleri göz önüne alınarak, görev yerlerine karılarını yanlarında götürmeleri de yasaklanmıştı elçilerin; ama buna karşılık elçilerin zehirlenme olasılığını ortadan kaldırma bakımından, özel aşçılarını birlikte götürmeleri sağlanmaktaydı.

Elçilik kurullarının sürekli olarak görevde kalması geleneği yerleştikten sonra yayınlanan bir yönetmelik, elçilerin, ancak kendilerinden sonraki elçiler, görev başına gelince yerlerinden ayrılabileceklerini belirtiyordu. Ve görevi sona eren bir elçi Venedik'e döndüğü gün Başbakanlığa gelip oradaki özel bir kütüğe dönüş tarihini yazdırmak, hemen sonra da görev sırasındaki bütün harcamalarının hesabını vermek zorundaydı.

Önemli bir noktayı not edelim burada: Venedik elçilerinin aylıkları son derece düşüktür ve görevlerinin zorunlu kıldığı harcamaları karşılamaktan uzaktır. Ve hükûmete yolladıkları resmî yazılarda, bu durumdan acı acı yakınmaktadır elçiler daima. Örneğin, şöyle diyor bir elçi:

"Çok kimsenin, yabancı ülkelere elçi olarak gönderilmek yerine basit bir yurttaş olarak Venedik'te kalmayı yeğ tutması, hiç de şaşırtıcı bir iş değildir."

Nitekim daha XIII. yüzyıldan itibaren, bu şerefli ama bir o kadar da pahalı görevi reddedenlere karşı sert tedbirler alındığını görmekteyiz: Gerçekten de elçilik görevini reddeden kişiler, yüklü cezalar vermeye mahkûm edilişleri bir yana, herhangi bir başka devlet görevine de alınmamaktadırlar artık.

Elçiler, görevlerini gereğince yerine getirebilmek için, çoğu zaman büyük borçlar altına girmekteydiler. Ne var ki bu borçlar sonradan hükûmet tarafından ödenmekteydi.

Venedik Cumhuriyeti'nin, eski diplomatlarını, genellikle yüksek devlet görevleri vererek ya da Yakın Doğu'daki kolonilerinde kârlı işler sağlayarak ödüllendirdiği de bir gerçektir.

Bu arada bir noktayı özellikle belirtmek gerekiyor: Bizans Türklerin eline geçtikten sonra, İstanbul'daki **balyos** misyonu büyük bir önem kazanmış;

ve Venedik hükûmeti, Türk başkentinde görevli diplomatlarının emrine, bütün öbür elçilerinden farklı olarak büyük ödenekler vermiştir. Venedik Cumhuriyeti'nin, Doğu Akdeniz'deki kolonileri ve Yakın Doğu ülkeleriyle ticareti bakımından Türk devlet adamlarıyla kurup yürütmek zorunda bulunduğu ilişkilerin alabildiğine karmaşık ve nazik bir karaktere bürünmesi, İstanbul'daki **balyos** görevine, ancak büyük deney sahibi ajanların atanmasını gerekli kılıyordu. Nitekim bu misyon şefliğine daima geçmişleri parlak başarılarla dolu yaşlı kurt diplomatlar getirilmiş; ve söz konusu diplomatlar için İstanbul elçiliği, bütün meslek hayatlarını şereflendiren bir ödül olarak kabul edilmiştir.

Başlangıçta, elçiliklerin henüz süreklilik kazanmamış olduğu ve sadece belirli durumlara göre elçi yollandığı çağlarda, elçilerin yabancı ülkelerde kalış süresi, kendilerine verilen görevin önemine bağlı oluyordu. XIII. yüzyılda genellikle üç ya da dört ayı aşmayan bu süre, karşılıklı diplomatik ilişkiler zorunlu kıldığı oranda uzayacaktır. Nitekim XV. yüzyılda, bir elçinin yollandığı yabancı ülkede iki yıldan fazla kalamaması kurallaşmış; bir yüzyıl sonra da bu süre, üç yıla çıkarılmıştır.

Elçiler, akredite edildikleri devletin siyasal durumundan Venedik hükûmetini düzenli şekilde haberli tutmakla görevliydiler. Başlangıçta haftada bir kere, daha sonraları ulaşım olanakları arttıkça daha sık biçimde resmî raporlar yolluyorlardı Venedik'e bu amaçla.

O çağdaki bütün belli başlı ülkelerden gelip Venedik'te toplanan bu raporlar, dünyadaki siyasal durumun bir çeşit enstantanesini meydana getirmekteydi. Öyle ki Avrupa'da hiçbir devlet, Venedik Cumhuriyeti kadar iyi haberli sayılmazdı dünya durumundan. Gerçekten de Venedik hükûmetinin daima ileriyi gören sağlam politikası, büyük ölçüde, zeki ve gözlemci elçilerinin düzgün mesajlarına dayanmaktaydı.

Bu mesajların bütün değilse bile bazı kısımları şifreli oluyordu çoğu zaman. Elçilerle sürdürülen mektuplaşmaları titizlikle gizleyen dukalar, diplomatik şifrelere daima büyük bir önem vermişlerdir.

Ta başlangıçtan beri Venedik Cumhuriyeti'nin kendi özel şifrecileri olagelmiştir nitekim. Ve daha sonra, şifreleri düzenleme görevi yönetim organı durumundaki Onlar Meclisi'ne verildiğinde söz konusu Meclis, yeni bir şifreleme tarzı kurmak zorunluluğunu duyacaktır.

Şifreleme sanatı henüz emekleme çağını yaşadığı için, yabancı ellere düşen şifreler kolayca çözülmekteydi. Latin harflerinin yerine Arap harfleri konuyordu genellikle; ya da belirli rakamlar, çizgiler, noktalar ve tamamıyla uyduruk işaretler yerleştiriliyordu; bir tek harfin iki ya da üç işaretle belirtildiği de oluyordu bazen. Bazen de, şifrenin yabancılar tarafından çözümünü güçleştirmek amacıyla, hiçbir anlamı olmayan birtakım işaretler serpiştiriliyordu araya.

Çok geçmeden öbür İtalyan devletleri de şifreli mektuplaşmaya başvurmuşlardır. Nitekim XIV. yüzyıl başlangıcında Papalık hükûmetinin de bu alana el attığını görmekteyiz.

Papalık yetkilileri ilkin, belirli sözcüklerin yerine önceden kararlaştırılmış başka sözcükler kullanmakla işe girişmişlerdir. Papalık elçilerinin mesajlarında örneğin, “Guelfe”ler yerine “İsrail oğulları” yazılmakta; “Gibelin”ler karşılığında “Mısırlılar” denmekte; ve “Kudüs” sözcüğü “Roma”yı belirtmektedir.

XV. yüzyılda Milano ve Floransa devletleri de son derece gelişmiş şifre sistemleri kullanmaktaydı.

Şifreli diplomatik yazışma usulü, ilgili devletlerin hoşnutsuzluğunu uyandıracak; bazen de sert protestolarına ve hatta misillemeye başvurmalarına yol açacaktır. Örneğin, Venedik **balyos**’u Girolamo Marcello’nun hükûmetine şifreli yazılar yolladığını öğrenen Osmanlı sultanı II. Beyazid, elçiye üç gün içinde ülkeyi terk etmesini emretmiş; ve bu koşullar altında, hiçbir **balyos**’un İmparatorluk topraklarında kalmasına izin vermeyeceğini açıklamıştır. Nitekim bu olaydan sonra, Venedik hükûmetinin her türlü uzlaşmaya razı olduğunu bildirmesine rağmen, Türk hükümdarı yumuşamayacak ve İstanbul’daki Venedik kolonisi uzun bir süre başkansız kalacaktır.

Venedik’e gelen bu resmî raporlar, başka birtakım önemli belgelerle tamamlanıyordu. Söz konusu belgelerin en belli başlıları, görev sürelerini doldurmuş elçiler tarafından kaleme alınan **relazione**’lerdir.

Gerçekten de çok eski bir gelenek uyarınca, görevi sona eren elçi, Venedik’e dönüşünden itibaren on beş gün içinde Cumhuriyet Meclisi önünde **relazione** diye adlandırılan bir söylev vermekle yükümlü tutuluyordu. Ayrıntılı bir rapor niteliğinde olan bu söylevde elçi, misyonda bulunduğu devletin genel durumunu tüm boyutlarıyla dile getirmekteydi. Ve

oturum kapandıktan sonra, raporunun yazılı metnini Başbakana teslim ediyordu elçi; o da **relazione’**yi hemen gizli diplomatik belgeler arşivine aktarıyordu.

Venedik Cumhuriyet’inin 1797 yılında çöküşüne değin titizlikle sürdürülen bu geleneğin resmî bir yönetmeliğe bağlanmış oluşu, hükûmet tarafından söz konusu **relazione**’lere gerçekten önem verildiğini kanıtlamaya yeter. Elçilerin raporlarını kendi elleriyle gizli arşive teslim etmeleri gerektiğini belirten bu kararnamede, şu gerekçenin yer aldığını görüyoruz:

“böylece hem bu belgelerin anısı ölümsüzleştirilmiş olacak; hem de incelenmesi, sadece bizi bugün yönetenlere değil, gelecekte yönetecek olanlara da ışık tutabilecektir.”

Bu raporları her ne pahasına olursa olsun ele geçirmek için başvurulan çareler ve harcanan paralar da gösteriyor ki, öteki devletler de **relazione**’lere büyük önem vermekteydiler. Nitekim bütün gizlilik tedbirlerine rağmen, bu belgelerin kopyaları büyük paralar karşılığında yabancılara satılmaktaydı.

Relazione’lerde elçiler, misyon yaptıkları ülkelerin hükümdarlarını ve önemli kişilerini tüm karakteristikleriyle ayrıntılı bir şekilde anlatmakta; bunun yanı sıra, saraydaki hizipleşmeleri, devletin malî ve askerî kaynaklarını, çeşitli halk sınıflarının durumunu da açıklamaktadırlar.

Yola çıkarken, alabildiğine ayrıntılı bir talimat veriliyordu elçiye: Nasıl davranacağı, neyi nasıl söyleyeceği ve neleri gözlemleyeceği birer birer sıralanmaktaydı.

Nitekim 1492 yılında VIII. Charles’ın evlenme töreni dolayısıyla Fransa sarayına yollanan Venedik elçisi Contarini’ye, Cumhuriyet hükûmetinin bu mutlu olaydan duyduğu hazzı dile getirmek üzere vereceği söylevde hangi noktaların hangi sıra içinde belirtilmesi gerektiğini gösteren ayrıntılı bir talimat verilmiş bulunmaktaydı.

Söz konusu talimat, özellikle şu noktayı da hatırlatmaktadır elçiye:

“Bütün bunları, güzel konuşma sanatının tüm hünerlerini seferber ederek ve tumturaklı bir üslupla söylemeniz gerekir.”

Gerçekten de elçi ne kadar güzel konuşursa, Cumhuriyet hükûmetinin arzusuna bir o kadar uygun düşmektedir. Ama bu güzel konuşmanın kilit noktalarında, Venedik devleti’ni hiçbir taahhüt altına sokmayan genel

deyimler **(verbis tamen generalibus)** kullanmak da, elçinin başta gelen görevleri arasında yer almaktadır.

Contarini'ye verilen talimat, kraliçeyi kutlama söylevinin nasıl olması gerektiğini de açıkladıktan sonra, belli başlı Fransız yöneticilerinin teker teker ziyaret zorunluluğunu belirtmekte; ve kraliçeye armağan olarak değerli Venedik kumaşları sunulması emriyle son bulmaktadır.

Görüldüğü gibi, elçilerine her alanda kılavuzluk etmekteydi Venedik hükûmeti.

Çoğu Avrupa devletlerindeki yönetim örgütlerinin XV. yüzyılda içinde debelendiği karmaşa ve düzensizlikle karşılaştırılınca, yabancı ülkelerdeki Venedik görevlilerinin tüm etkinliğini belirleyen bu yönetmeliğin nasıl mantıklı ve kesin bir bütün meydana getirdiği, daha iyi ortaya çıkar.

Yetenekli parlak diplomatlar, hiçbir ülkede eksik değildi o dönemde. Ama diplomasi, gerçekten usta işi bir sanat derecesine, tarihte ilk kez olarak, Commines'in deyişiyle "bugün devlet işlerinin, dünyanın herhangi bir başka krallık ya da cumhuriyetinden çok daha bilgece ve akıllıca yürütüldüğü" Venedik'te ulaşmıştır.

Dolayısıyla da, İtalyan ve özellikle de Venedik diplomasisi tarafından geliştirilen metotların, o çağda Avrupa'da oluşmakta olan bağımsız krallıklar diplomasisi üzerinde, derin bir etki yaratmış oluşuna hiç şaşmamak gerekir.

14 Iskat: Düşürme, yok etme, silme.

15 Plantagenêt: İngiliz hanedanından gelme Kont D'Anjou'nun soyadı. Burada Capétien soyundan gelmeyenlerin krallıktan uzaklaştırılması anlamında kullanılıyor.

ÜÇÜNCÜ KISIM - YENİ ÇAĞ DİPLOMASİSİ

GİRİŞ

Yeni Çağ diplomasisinin tarihi, XVI. yüzyıldan Birinci Dünya Savaşı'nın bitimini noktalayan Versay antlaşmasına kadar uzanan dönemi kapsamaktadır. Nitekim elinizdeki kitabın bundan sonraki bölümleri, kapitalist sistemin gelişme, büyüme ve çökme çağları diplomatik ilişkilerin incelenmesine ayrılmış bulunmaktadır.

Kapitalizmin bir sistem olarak doğuşu, Ortaçağ'ın son dönemlerine rastlamaktadır. XV.-XVI. yüzyıllardaki coğrafya keşifleri ve ilk sömürge fetihleri, bu evrime yeni bir hız ve atılım kazandıracak; bu atılım sonunda ise evrensel ticaret ilişkileri genişleyip yaygınlaşırken, ülkeler arası malî ve parasal bağlantılar daha sıkı bir karaktere bürünecektir.

Yine aynı dönem boyunca, belli başlı ticaret yollarının ve merkezlerinin Akdeniz'den ve Baltık'tan Atlantik Okyanusu kıyılarına doğru kaydığını; ve bu yeni ağırlık merkezleri yakınında kurulu devletlerin, Avrupa'nın uluslar arası ilişkilerinde birinci derece bir rol oynamaya koyulduklarını görüyoruz. Söz konusu devletler, Portekiz, İspanya, Hollanda, Fransa ve İngiltere'dir.

Dış politikaya gelince: Bu alanda kesin rolü oynayan, kralcı rejimlerin çıkarları ile feodal soylular sınıfının iktidar özlemleri olacaktır. Bu iki temel öğenin yanı sıra, burjuvazinin etkisi de gitgide artan bir güçte duyulmaktadır: Yeni dış pazarların kazanılmasında, sömürgelerin ele geçirilmesinde ve kendi ülkesi tarafından kurulacak bir evrensel ticaret üstünlüğünde, her burjuvazinin çıkarı vardır.

Nitekim, XVI.-XVIII. yüzyıllar boyunca Avrupa'da kopan savaşların çoğunda ve yine aynı dönem boyunca yapılan hemen bütün uluslar arası antlaşmalarda, hep bu çıkarların ağır bastığı görülmektedir. Diplomasi de, pek doğal olarak, bütün bu dönem süresince aynı çıkarlara hizmet etmiştir.

XVI. yüzyıl sonunda İngiltere'nin ticarî ve siyasal gücünün belirgin bir şekilde büyüyüşüne tanıklık etmekteyiz. Nitekim XVII. yüzyıl ortalarına doğru bu ülkede kapitalist sistemin hızlı gelişmesi sonucunda burjuva devrimi, kesin bir zafer kazanmış olacaktır.

Bu zaferden sonra uluslar arası durumu iyice sağlamlaştıran İngiliz İmparatorluğu, açıkça saldırgan bir dış politika gütmeye koyulmuştur: Nitekim, deniz ticareti konusunda İngiliz parlamentosundan çıkan bütün hukukî kararlar, İmparatorluğun bu alanda en güçlü iki rakibi olan İspanya ve Hollanda'ya karşı yönelmektedir.

İmparatorluğu söz konusu rakiplerine karşı sürekli savaşlara sürükleyecek olan bu mücadele de İngiltere'nin zaferiyle sonuçlanacak; ve İmparatorluk, bütün dünya denizlerinde egemen bir güç haline gelecektir.

Ama aynı XVII. yüzyılda İngiltere'nin denizlerdeki üstünlüğüne karşılık kıtadaki üstünlük, feodal ve salt krallıkçı Fransa'nındır.

Richelieu ile Mazarin tarafından güdülen politika, merkezî bir iktidarın kurulup sağlamlaşmasını sağlayacak ve büyük feodal senyörlerin keyfî yönetimine son verecektir. Bunun yanı sıra, Fransız krallığının hükûmeti, sanayi ve ticareti koruyarak, denizciliği teşvik ederek, büyük ticaret kumpanyaları kurup örgütleyerek ve geniş çapta sömürge fetihlerine girişerek, kapitalist ilişkilerin yoğun bir şekilde gelişmesine ve ülkenin uluslararası etki gücünün pekişmesine katkıda bulunmaktadır. XVII. yüzyıl boyunca Fransa, kendisinden daha zayıf durumda olan yakın komşuları İspanya ile Almanya'nın zararına olarak güç kazanacaktır.

Buna karşılık, Batı Avrupa'nın sanayi ve siyaset merkezlerinin uzağında kalmış olan Mukaddes Germen İmparatorluğu, uluslar arası önemini gittikçe yitirerek sonunda bir dizi küçük bağımsız devlete bölünmüştür. Bu küçük devletler arsından yavaş yavaş iki yeni siyasal oluşum, Avusturya ile Prusya güç kazanmaktadır.

Aynı dönemde Doğu Avrupa'da Moskova devleti uluslararası tarih sahnesine girmektedir; ve bundan böyle Kuzey-Doğu Avrupa ile Baltık ve

Yakın Doğu ülkelerinin siyasal sorunlarını çözmek için bu yeni devletin diplomasisine başvurmak gerekecektir.

İngiltere ile Fransa'nın dünya çapında üstünlük kurmak uğruna giriştikleri silahlı mücadele, bütün XVIII. yüzyıl boyunca aralıksız sürmüştür. Ve İngiltere, ardı ardına kazandığı zaferler sonucunda, denizaşırı sömürgelerinin sayısını Fransa ile İspanya zararına büyün çapta arttırıp, birinci sınıf bir sömürge imparatorluğu durumuna girmiştir.

Bu yüzyılda, kapitalist sistemini geliştirme açısından bütün öbür ülkelerden önde giden İngiltere, Yeni Dünya'da ulusal bağımsızlığını elde etmek için başarılı bir mücadele veren genç Amerikan burjuva demokrasisinden yediği ağır darbelere rağmen, dünya çapında üstünlüğünü koruyup sürdürebilmiştir.

Aynı XVIII. yüzyıl, önemli bir yeni etkinin dünya sahnesine çıkışına da tanıklık edecektir: Çarlık Moskova'nın mirasçıları olan I. Petro ve ardıllarının kurduğu genç Rus imparatorluğudur bu yeni güç.

XV. yüzyıldan XVIII. yüzyıla kadar uzanan dönemde Avrupa devletlerinin diplomatik etkinliği, öz olarak, ticarî ve siyasal üstünlük mücadelesine dayanmakta; ve gelişen uluslar, ekonomik evrim derecelerine göre başarılar kazanmaktadır. Buna karşılık, feodal sistemin kapitalist güçlerinin ilerlemesini hâlâ önleyebildiği devletler, bu mücadelede çoğu zaman bozguna uğramışlardır.

Söz konusu mücadelede ilk başarılar, feodal ve gerici akımları yenmiş olan Hollanda burjuvazisinin diplomasisi tarafından kazanılmıştır. Ama en parlak başarılar, hiç şüphe yok ki, XVII.-XVIII. yüzyıllarda İngiltere'nindir. Yukarıda da belirttiğimiz gibi, bu ülkede gerçekleşen burjuva devrimi, İngiltere'yi büyük bir deniz ve sömürge imparatorluğu haline getirecektir.

Saltçı Fransız krallığı da, feodal parçalanmayı ortadan kaldırıp sanayi ve ticareti teşvik yoluyla kapitalist sistemin gelişmesine katkıda bulunarak, uygarlaştırıcı görevlerini yerine getirdiği ölçüde, gerici diplomatik zaferler kazanmıştır bu dönemde.

Ülkesine sanayi ve ticaret hayatını zorla sokup yerleştiren Büyük Petro'nun saltanat döneminde Rusya'nın uluslararası etkisinin büyük çapta artışını da yine aynı nedenlere rahatça bağlayabiliriz.

Bütün bu devletler için merkantilist[1] ekonomi sistemi, iç politikada olduğu kadar dış politika alanında da tam bir eylem programı yerine

geçmektedir.

Mukaddes Germen İmparatorluğu ile bu imparatorluğun en güçlü destekçisi olan V. Charles ve II. Philippe zamanında ki İspanya ise, ekonomik ve siyasal ilerlemeye karşı çıkışlarını, kaçınılmaz diplomatik başarısızlıklarla ödeyeceklerdir. XVII. yüzyıl sonunda ve XVIII. yüzyılda, Fransa da aynı akıbete uğrayacaktır: Gerçekten de bütün bu dönem boyunca saltçı krallık, can çekişen feodalizmin çıkarlarını savunmaya devam ediyordu. O çağda ki Fransa'nın, hanedan çıkarını, fetihleri, "kralın şan"ını, feodal orduların ganimet payını savunan eski ve geri kafalı dış politikası ve diplomasisi, saltçı krallık sisteminin Halk Meclisi (Tiers Etat) ile çatışması sonucunu doğurmuştur zorunlu olarak. Ve ancak 1789 büyük devrimi, Fransız diplomasisine ve dış politikasına, devrimi gerçekleştiren sınıfın çıkarları doğrultusunda yeni hizmet yolları açacaktır.

XVIII. yüzyılda Rus İmparatorluğu diplomasisi ve dış politikasının ise apayrı bir durumu vardır. Büyük Petro ile ilk ardılları, ilerlemeye dayanan bir ekonomik politikayı zorla yürütmüşlerdir. Ve ülkenin hem ekonomik gelişmesini sağlayan, hem de askerî gücünü örgütleyen bu inatçı tutum sayesinde, feodal ve askerî tipte bir imparatorluk olan bu devlet, Rus dış politikasının hem Baltık ve Karadeniz kıyılarına, hem de Kuzey-Doğu Rusya'ya ilişkin tarihsel sorunları başarıyla çözecektir. Rusya'nın önüne geçilmez bir şekilde yayılıp yükselişi, başta Osmanlı İmparatorluğu olmak üzere bütün komşularıyla çatışmasına yol açmış; ve bütün XVIII. yüzyıl boyunca süren bu başarılı mücadele sonunda Avrupa, silahlı kuvvetleri ve diplomasisiyle uluslar arası ilişkilerde daima ağırlığını duyuran güçlü bir Rus İmparatorluğuyla karşı karşıya kalmıştır.

İlerleme halindeki kapitalizmin çıkarlarına hizmet eden devlet, o dönemin öncü sınıfı burjuvazinin gözünde, olumlu bir güçtür. Nitekim XVI.-XVIII. yüzyıllarda yetişen belli başlı kuramcılar, İtalya'da Makvayel, Fransa'da Bodin, Hollanda'da Grotius ve İngiltere'de Hobbes, "üstün erk" olarak devlet fikrini işleyeceklerdir.

Devlet çıkarlarına hizmeti, iç ve dış politikanın temel bir ilkesi olarak göz önüne almaktadır bu düşünürler.

Uluslar arası ilişkilerin yürütülmesinde ve yönlendirilmesinde ise, artık devletlerarası ittifak ve koalisyonlar belirleyici bir rol oynamaktadır. Söz konusu koalisyonların bazıları en güçlü devletlerin ticarî üstünlüğünü

pekiştirmek amacıyla kurulurken, bazıları da en güçsüzlerin bir araya gelip güçlü bir rakibin baskısına karşı ortak çıkar savunmasını yüklenmek amacıyla oluşturulmuştur.

Yeni hukuk anlayışlarının geliştiğine de tanıklık ediyoruz yine aynı dönemde: Siyasal denge, doğal sınırlar, savaş ve barış hakkı, deniz hürriyeti, uluslar arası antlaşmaların çiğnenemezliği gibi temel kavramların üzerine yeni bir bilim, uluslar arası hukuk (ya da, devletler hukuku) bilimi kurulmaktadır.

Güçlü saltçı krallıkların bu büyük gelişmesi sonucunda, diplomatik hizmetlerin örgütlenmesi gittikçe daha tutarlı ve sağlam bir karakter kazanmakta gecikmeyecektir.

Nitekim elçilikler, geçici olmaktan çıkıp sürekli temsilcilikler hâline girerken, kesin bir diplomatik hiyerarşi de kurulmuştur bu dönemde: Diplomatik yazışmalarda kullanılmak üzere genel formüller oluşturulmuş; ve Fransızca, evrensel diplomatik dil olarak kabul edilmiştir. Ayrıca dış teşrifat kuralları da kesin bir düzenlemeye sokulmuştur.

Ne var ki bu dönem boyunca yine de diplomasi, genellikle büyük saltçı krallıklar tarafından kullanılan bir ayrıcalık durumunu korumaktadır. Sadece İngiltere'de, o da özellikle burjuva devriminden sonra, dış politika konularında Parlamento gittikçe artan bir etki gücüne sahip olabilmiştir. Ama gerçek devrim ancak bu dönem sonunda Fransa'da başarılacak; ve 1789 yılında kesin zaferi kazanan burjuvazi, tüm iç ve dış politika sorunlarında "ulusun üstünlüğü" ilkesini ilan edecektir.

Ve unutmayalım ki bu ilkeyi ilan edenlerin gözünde ulus demek, burjuvazi demektir.

1 Merkantilizm: Ekonomik ulusçuluk ve devletçilik. (Sözcük aynı zamanda paragöz anlamında veya namuslu olmayan tüccar için de kullanılır)

BİRİNCİ BÖLÜM

XVI.-XVIII. YÜZYILLARDA DİPLOMASİNİN VE DİPLOMATİK KURUMLARIN GENEL KARAKTERİ

XVI. Yüzyılda Avrupa’nın Siyasal Haritası

Kapitalist sistemin, büyük keşifler çağından itibaren Avrupa’da kazanmaya başladığı başarılar, diplomasi tarihinde yeni bir dönemi hazırlıyordu. Bu dönem, feodal yapılı çeşitli ülkelerin yavaş yavaş merkezî saltçı krallıklara dönüşerek siyasal sağlamlığa kavuştukları bir dönem olacaktır her şeyden önce.

Saltçı devletler, burjuva devriminin Hollanda ve İngiltere’de gerçekleşmesinden sonra da, daha uzun bir süre Avrupa kıtasında varlıklarını sürdürmüşlerdir. Küçük senyörler arasındaki feodal savaşların güçlü bir krallık iktidarı sayesinde ortadan kalkması ve bunun sonucunda sağlam bir yeni iç düzenin kurulup yerleşmesi, kapitalist sistemin ekonomik gelişmesini büyük çapta kolaylaştırmış bulunmaktadır şimdi.

Bütün bu dönem boyunca, soylu sınıf karakterini korumasına rağmen saltçı krallık, eski çağlardaki feodal yağmayı önleyebilecek ve uyruklarının çıkarlarını savunabilecek merkezî bir devlet gücünü de kazanmış olduğu için, refah teminatı olarak görülmekteydi.

İspanya, Portekiz, Fransa, Polonya ve -Habsburg'ların atadan kalma yurtluğu-Avusturya gibi büyük devlerin kesinlikle oluşup belirginleştiği XV. yüzyıl sonlarında, Avrupa'nın uluslararası ilişkileri yeni bir aşamaya girmektedir.

Türkiye, yeni kurulan bu büyük devletin yanı sıra, Danimarka, İsveç, Norveç gibi daha az önemli İskandinavya devletleri ve bunların yanı sıra küçük Batı Almanya prenslikleri ile bazı tiranlıklar ve küçük İtalyan devletleri, Avrupa'nın siyasal haritasını tamamlamaktadırlar.

Doğuda ise sınırsız topraklarıyla Moskova devleti, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Avrupa siyasal arenasına katılacaktır. Söz konusu devlet, bu dönemde siyasal birliğini tamamladıktan sonra, yavaş yavaş merkezî ve daha sonra da saltçı bir imparatorluk olacaktır.

Yeni Politika İlkesi: "Devlet Çıkarı"

XV. yüzyıldan itibaren, birlik zorunluluğu, tüm devletlerde kendisini öylesine bir ağırlıkla duyuracaktır ki, "Devlet çıkarı" (ya da, bizim deyişimizle, "Devletin âli menfaatleri", yani "Devletin yüksek çıkarları") politikada en yüce ölçüt (kriter) durumuna gelmekte gecikmeyecektir.

Aslında "Devlet çıkarı", bütünüyle egemen sınıfın çıkarından başka bir şeyi temsil etmediği hâlde, "kamu yararı" olarak kabul edilmektedir; ve bu yararı, gerektiğinde şiddete de başvurarak, devletin güvence altına alması istenmektedir.

"Kamu yararı"nı sağlayan tüm araç ve yollar, iyidir; ve bu durumda din, artık önemli bir rol oynamaktan çıkmakta, politika da artık ahlakla olan bağlarını koparmaktadır.

Alman İdeolojisi'nde şöyle diyor Marx:

"Aynı fikri savunan eski düşünürleri bir yana bırakacak olursak, Makyavel, Hobbes, Spinoza ve Bodin'den beri modern düşünce, hukukun temeli olarak kuvveti görmektedir. Bu sayede de politikanın teorik açıdan çözümlenmesi, ahlakın baskılı etkisinden kurtarılmıştır…" (Marx ve Engels, **L'ideologie allemande,** 1933- s.303).

Bu yeni fikirleri bütün herkesten önce ve belki de en sağlam bir mantık örgüsü içinde açıklayan düşünür, Makyavel (Machiavelli, 1469-1527) olacaktır.

XVI. yüzyıl Avrupası'nda yetişen fikir adamlarının en önde gelenlerinden biri olan Makyavel, "gerçekçi" politikanın temellerini örneksel bir duru görü ile ortaya koymuştur. Söz konusu "gerçekçi" politika, "yasaklanmış" ya da "yasaklanmamış" her yol, araç ve çareye başvurarak iktidarlarını sağlamlaştıran ve genişleten bütün egemen hükümdarların politikasından başka bir şey değildir aslında.

Hükümdar adını taşıyan ünlü eserinde Makyavel, ancak Kinik düşünürlere özgü pervasızca bir açık sözlülükle ve hiçbir ahlak kaygısına kapılmaksızın, "ideal" hükümdarın portresini çizmeye girişiyor: İktidarının sınırsız bir şekilde genişlemesini amaçlayan bu hükümdarın gözünde, her şey "meşru" ve "mübah"tır.

Ne var ki Makyavel, örnek diye öne sürdüğü hükümdarı her türlü ahlak kaygısından arınmış olarak sunarken, kendi çağındaki İtalyan prenslerinin tutku ve açgözlülüklerini, İtalyan birliğinin kurulması yolunda harekete geçirmeyi düşlemekteydi. Ve bu açıdan bakılınca, Makyavel tarafından geliştirilen diplomasi sanatı, öğretisi ancak "Devlet çıkarı" ilkesine bağımlı olarak bir anlam kazanmaktadır.

Şöyle diyor Makyavel, ünlü yapıtında:

"İki ayrı mücadele tipi olduğunu unutmamak gerekir: Yasalar aracılığıyla mücadele ve kuvvet kullanarak mücadele. Birincisi insana özgüdür bunların, ikincisi ise hayvanlara. Ama birincisi çoğu zaman yetersiz kaldığından, ikincisine başvurmak zorunda kalınır. Nitekim hükümdarın, insanlara özgü mücadele yollarını olduğu kadar hayvanlara özgü mücadele usullerini de kullanması gerekir. Ve hayvanlara özgü mücadele yollarını öğrenmek isteyen hükümdar, kendine örnek olarak tilki ile aslanı seçmelidir. Çünkü bir aslan, yılandan; bir tilki de, kurtlardan koruyamaz kendini. Dolayısıyla de yılanları tanıyabilmek için bir tilki, kurtlara boyun eğdirebilmek için de bir aslan gibi davranmak gereklidir."

Ve şu sonuca varıyor düşünür:

"Kaderin eğilim ve cilvelerinin gösterdiği yönde rahatça ilerleyebilecek kadar kıvrak bir zekâya sahip olmalıdır hükümdar. Ve, daha önce de belirtmiş olduğum gibi, elinden geliyorsa iyilik yolundan ayrılmamalı; ama gerektiğinde, kötülük yolunu seçmekten de katiyen çekinmemelidir."

Yetiştiği çağın özlem ve yönelimleri doğrultusunda bir öğrenim görmüş olan Makyavel'in siyasal gerçekçiliği ve bu konuda ileri sürdüğü fikirler,

Ortaçağ sonu ile Yeni Çağ diplomatlarının ve büyük devlet adamlarının hemen hepsi tarafından paylaşılmaktadır.

Nitekim XVI. yüzyılda, İngiltere'nin Fransa elçisi Sir Henry Watson, bakınız, nasıl tanımlıyor elçilik görevini:

"Kendi ülkesinin iyiliği uğruna yalan söylemek üzere yabancı ülkeye yollanan bir bilge kişidir elçi."

XVII. yüzyılın en büyük devlet adamlarından ve en iyi diplomatlarından biri olan ve 1624-1642 yılları arasında Fransa'yı üstün bir ustalıkla yöneten Richelieu kardinali de, Makyavel'in koyduğu ilkelerde ahlak ve dürüstlük dışı hiçbir yan bulunmadığı düşüncesinde… Gerçekten de Richelieu'de "Devlet yararı", bütün kaygılardan daha ağır basmaktadır. Bütün uygulamalarında bu ilkeyi gözetmiş olan kardinale göre, "Devlet, her şeyin üstündedir".

Siyasal Vasiyetname başlığını taşıyan ünlü yapıtında, devleti bütün araçları mübah kılan bir değer şeklinde sunan Richelieu, şu öğütleri vermekte kralına:

"Yasaları ve devlet buyruklarını önemsemedikleriyle övünen insanlara karşı sert olmak, "kamu yararı"na uygun davranmaktır aslında. Hıristiyanlar kendilerine edilen hakaretleri bağışlamakla yükümlüdürler, evet. Ama hükümdarlar, kamu çıkarına zararlı davranışları unutmamak zorundadırlar. Bu tür davranışları cezasız bırakmak, aynı kusuru iki kere işlemek olur… Adaletin simgesi olan terazi oku, hiç bir zaman kullanımsız kalmamalıdır."

"Kamu çıkarı" ve "Devlet yararı", dış politikada, iç politikada olduğundan da büyük önem kazanmaktaydı kardinalin gözünde. Ve Richelieu, bunun böyle olduğunu, kendi kişiliğiyle ispatlamıştır: Roma Kilisesinin kardinali bir Katolik olduğu hâlde, Protestan Alman prensleriyle el ele verip Katolik İspanya'ya ve Avusturya'ya karşı mücadele etmiştir örneğin. Gerçekten de, saltçı krallık sisteminin ateşli bir savunuru olarak Richelieu, Fransa'nın yüksek çıkarları bakımından, imparatorlarına karşı ayaklanmış Alman prenslerini destekliyordu; ve bu çelişkiyi, "kamu ve devlet yararı" ilkelerini ileri sürerek temize çıkarmaktaydı.

XI.- XIII. Yüzyıllarda Dış politika ve Diplomasi Kurumları Bu Dönemdeki Diplomatik Görev Anlayışı

“Parçalanıp yok olmaya yüz tutan eski feodal sınıflarla Ortaçağ’ın kentlerinde oluşmaya başlayan yeni burjuvazi sınıfı arasındaki mücadeleyi, taraflardan birinin kesin zaferi kazanarak sona erdiremediği geçiş dönemlerinde, saltçı krallıklar doğmuştur zorunlu olarak.”

Aktardığımız satırlar, Marx’tan alınmadır (Marx ve Engels, **Oeuvres,** cilt V, s.212).

Gerçekten de krallık erki, soylularla burjuvalar arasında çeşitli manevralar çevirerek, belirli bir bağımsızlık kazanmayı başarabilmiştir. Bu bağımsızlığın etkileri ilkin, krallık tarafından yürütülen dış politika ve diplomasi üzerinde duyuracaktır kendini.

Nitekim diplomasi, son derece gizli karakteri dolayısıyla, küçük bir yetkililer çevresinin etkinlik alanıdır; ve kral sarayı da, politikanın tasarlanıp yönetildiği merkez durumundadır.

Saltçı krallık rejiminde sadece kralın kişiliği ve hanedan çıkarları elbette belirleyici rol oynamıştır. Ama bunun yanı sıra kralın gözdeleri, metresleri ve öbür usta entrikacılar da, çoğu zaman ülkenin ve ilerici burjuva sınıfının zararına kralı etkileyerek, büyük bir rol oynayacaklardır.

XV.-XVI. yüzyıllar boyunca oluşan büyük Avrupa devletleri, bu kıtanın tarihinde ilk defa olarak, artık zorunluluk kazanmış bulunan merkezî ve yerel sürekli kurumları yaratmışlardır: Bürokrasi ve ordu.

XVI. yüzyılda diplomatik hizmetler, ülkenin dış politikasını yürüten merkezî ve yerel kurumlar hâlinde örgütlenip düzenlenmiştir artık. XVII. yüzyılda büyük Alman prenslikleri bile, yabancı ülkelere sürekli temsilciler yollamaya başlamışlardır.

Yine aynı dönemde, diplomatik yazışma ve raporlarda kullanılan bir üslubun da oluştuğunu görmekteyiz. Hümanistlerin etkisi altında beliren bu üslup, diplomatlar için yavaş yavaş bir zorunluluk hâline gelecektir.

Gerçekten de politika sanatı, diplomatik söylev ve mektuplarında kullanılan o zarif üslubu, İtalyan prenslerinin dışişlerinde sekreter olarak görevlendirdikleri hümanistlere borçludur. Diplomatik konuşma sanatının ilk temsilcisi, Floransa başbakanı ve ünlü hümanist Coluccio Salutati’dir. Nitekim Salutati’nin mektupları, bütün XVI. yüzyıl diplomatları için bir üslup örneği meydana getirecektir.

Bu bakımdan Venedik elçilerinin resmî yazıları da bir o kadar önem taşır. Yine aynı kent diplomatlarının sınırlı bir yöneticiler çevresi için kaleme

aldıkları raporlar (**relazione**'ler), birer diplomatik sanat ve üslup örneği olarak, Avrupa'nın en etkili diplomatik çevrelerince daima aranmaktaydı. Ayrıca Venedik diplomatlarının bu alanda yayınladıkları kitaplar, daha XVI. yüzyılda büyük bir ilgiyle karşılanıyor ve ün salıyordu.

Hem Germen İmparatorluğu'nun ve hem de İspanya'yı egemenlikleri altında tutan Habsburg'ların hanedan içi ilişkilerine gelince: Bu ilişkiler, hele V. Charles 1555 yılında tahtını bırakıp Habsburg devletleri bu hükümdarın büyük ve küçük oğulları arasında paylaşıldıktan sonra, aralıksız bağlantı hâlinde bulunmayı ve sürekli bir görüş alış verişini zorunlu kılmıştır.

Diplomatik etkinliğin gelişmesine büyük çapta yardım etmiş kişilerden biri de, papa X. Leon'dur. Ünlü Medici'ler ailesinden gelen bu papa (papalık dönemi, 1513-1521), Floransa diplomasisinin çarklarını temelinden biliyordu. Nitekim 1513 yılı Ağustos'unda toplanan Kardinaller Meclisinde, Almanya, Fransa ve İngiltere'de sürekli temsilci bulundurma kararı alarak Papalık büyükelçilikleri geleneğini kuran da, odur.

Elçilerle elçiliklerin gerekli kıldığı büyük harcamalar, iyi ulaşım yollarının azlığı ve işinin eri diplomatların eksikliği: Geniş çapta ve sürekli diplomatik temsilcilik usulünün bütün ülkelerce benimsenmesini engelleyen belli başlı nedenler, işte bunlardır. Bununla birlikte XVI. yüzyıl sonlarına doğru diplomatik temsilcilikler gitgide daha sağlam bir şekilde örgütlenecek ve düzgün bir diplomatik hiyerarşi kurulacaktır yavaş yavaş.

Söz konusu hiyerarşide temsilciler, temsil ettikleri devletin gücüne göre önem kazanmışlardır. Örneğin Fransa, İspanya ve İngiltere kralları, kendi temsilcilerine, bir Milano dükünün ya da hele bir yoksul Alman prensinin temsilcilerinden daha çok ilgi ve saygı gösterilmesini şart koşacaklardır.

Zamanla diplomatik teşrifat (ya da, protokol) geleneksel kurallara bağlı kılınmıştır. Özellikle büyük devletlerde, büyükelçiden gayrı daha bir çok diplomatik görevli bulunmaktadır artık; ve bunun yanı sıra, elçilik kurullarının içinde de hiyerarşik ilişkiler kurulmaktadır.

Nitekim XVI. yüzyılda, büyükelçilerle bugünkü anlamında küçükelçi diyebileceğimiz sıradan diplomatik temsilciler kesinlikle ayırt edilmektedir. Ve büyükelçi yollama hakkı, bütün devletlere tanınmamıştır. Örneğin Charles-Quint'in sarayında sadece Papalık büyükelçisi ile Fransa kralının ve kardeşi Alman İmparatoru Ferdinand'ın, bir de Venedik Cumhuriyeti'nin

büyük elçileri bulunmaktadır. Artık bütün Avrupa prensleri, bağlı bulundukları hükümdarlara ancak basit temsilciler gönderebilmektedirler.

Sıradan diplomatik ilişkiler her zaman yeterli olmadığı için, olağanüstü misyonlar yollama usulü yine yürürlüktedir. Bu usule, örneğin, yeni bir hükümdarın tahta çıkışı cinsinden, hükûmetler arasında dolaysız görüşme ihtiyacının belirdiği özellikle ciddi hâl ve durumlarda başvurulmaktaydı.

Ne var ki bu usul, birtakım güçlükler doğurmaktan de geri kalmamıştır: Çünkü olağanüstü temsilciler diplomatik hiyerarşide kendilerine, sadece kendi hükûmetlerinin büyükelçilerinden önce değil, öbür devletlerin büyükelçilerinden de önce yer verilmesini istemişlerdir. Ve şereflerine bir çeşit el uzatma gördükleri böyle bir şeyi kabul etmeye yanaşmayan bazı devletler, sıradan büyükelçilerini olağanüstü büyükelçi aşamasına yükseltme yolunu seçeceklerdir. XVII. yüzyılda bu usul, büyük çapta yaygınlık kazanmıştır.

Yine aynı dönemde, yani XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında, yeni bir diplomatik teşrifat düzeni belirmektedir. Daha Charles-Quint’in saltanat yıllarında, büyükelçilerin ülkeye girişi ya da hükümdar tarafından kabul edilişi sırasında gözetilecek saygı kuralları kesin bir yönetmeliğe bağlanmış bulunmaktaydı.

Büyükelçilerin İspanya’ya gelişi dolayısıyla uygulanan protokol, her devletin önemiyle orantılı şekilde belirlenmişti nitekim. Ve aynı kurallar, XVI. yüzyılda Fransa tarafından da benimsenmiştir.

Bu konuda İngilizler, uzun bir süre, daha sade ve daha iyi niyetli davranmışlardır: Gerçekten de XVII. yüzyılda bile, ülkeye gelen elçiler, soylu İngiliz prensleri tarafından sınırda karşılanmaktaydı. Ve bu davranış, diplomatik sanatın incelikleri ve nezaket kuralları konusunda kendilerini çok daha görgülü sayan Fransızların, komşularına karşı alaycı bir tavır takınmalarına yol açıyordu daima. Ama, Fransız diplomasisine hayranlığıyla ün salmış I. Charles Stuart’ın tahta çıkışından sonra İngiltere de, evrensel diplomatik teşrifat kurallarını titizlikle uygulama yoluna girecektir.

Söz konusu protokol, ülkelerarası ilişkiler açısından büyük önem taşıyan bir görenekler ve alışkılar bütünü meydana getirmektedir.

Şöyle ki:

Elçinin yabancı ülkeye girişi ve hele bu ülkenin devlet başkanı tarafından ilk kabulü (ya da, odiyans'ı) sırasındaki tutumu, ve buna paralel olarak, elçiyi karşılayan ya da kabul eden yüksek görevli ile hükümdarın davranışları, iki devlet arasındaki ilişkilerin kesin bir sembolüdür artık; ve uluslararası hayatta, bu açıdan da değer kazanmaktadır.

Gerçekten de söz konusu kurallara her karşı geliş ya da bu kuralların dışına taşma, karşılıklı ilişkilerde bir değişiklik işareti olarak göz önüne alınmaktaydı: Kural dışı davranışlar, elçinin temsil ettiği ülke bakımından olduğu kadar elçiyi kabul eden ülke bakımından da, bir prestij düşüşünü ya da özel bir saygı gösterisini dile getiriyordu.

Bu durumda, en ufak protokol ayrıntılarının bile sürekli ve şiddetli tartışmalara yol açmış oluşu hiç de şaşılacak bir şey değildir: Çünkü bütün elçiler, bir başka devletin temsilcilerine gösterilen ilgi ve saygının aynısıyla kendilerine de gösterilmesini şart koşmakta; ve bu istekleri kabul edilmediği taktirde; temsil ettikleri devletin küçük düşürülmek istendiği sonucuna varacaklarını ileri sürmektedirler.

Örneğin, XVI. ve XVIII. yüzyılda Papalık sarayında uygulanan protokol, şudur:

Kabul töreninde papa, çevresinde kardinaller kuruluyla birlikte yer almaktadır. Elçi, ayakta ve başı açık olarak dinlemek zorundadır papayı. İmparatorun, papalar tarafından taç giydirilmiş kralların ve Venedik Cumhuriyeti'nin büyükelçileri, Kral Salonu denilen büyük salonda; öbür hükümdar ve prenslerin elçileri ise, Dükler Salonu denilen küçük salonda kabul edilmektedir.

Bunun yanı sıra, bazı elçileri, kendi özel dairesinde kabul ederdi papa; ve yanında birkaç kardinal bulundururdu. Ama söz konusu elçi, sadece kendi onuruna kardinaller kurulunun toplandığı sanısına kapılmasın diye de bu kardinallerin sayısı sınırlı tutulmaktaydı.

Savoia (Savoie) dükü Kıbrıs kralı unvanını elde ettikten sonra, elçilerinin papa tarafından büyük salonda kabul edilmesini şart koşmuş; bu isteği reddedilince de, kendini hakarete uğramış sayarak, bir süre Roma sarayına temsilci göndermemiştir.

Ceneviz Cumhuriyeti, elçilerinin büyük salonda kabul edilme hakkını sağlamak amacıyla, papaya milyonlar teklif edecek; ama papa, Ceneviz'i

kendisiyle aynı sırada tutturmak istemeyen Venedik Cumhuriyeti'nin baskısı altında, bu teklifi de reddedecektir.

Bu konuda son bir örnek verelim:

13 Eylül 1672 günü, Moskova çarının yolladığı bir elçilik kurulu gelmişti Roma'ya. Rus elçisini Papa, çevresinde on iki kardinalle birlikte ve büyük salonda kabul etmiştir. Buna karşılık da Moskova elçisi, Katoliklere uygulanan kuralı gözetmek zorunda kalacak, yani ardı ardına üç reveranstan sonra eğilip papanın terliğini öpecektir.

Olağan kabuller sırasında ise papa, kırmızı ipek kaplı bir koltukta oturmaktadır. Buna karşılık elçi de, arkalıksız bir iskemleye oturabilmekte; ama bütün kabul boyunca başı açık kalmaktadır.

Aynı dönem Fransa'sında da, aşağı yukarı buna benzer bir protokol yürürlüktedir: Taçlı hükümdarların ve papanın büyük elçileri, soylu Fransız prensleri tarafından getirilmekteydi kabul salonuna. Ama örneğin Venedik elçilerinden, bu onur esirgenmiş bulunmaktaydı.

1635 yılında İngiliz büyükelçisinin kabulü sırasında, kral ailesinden hiçbir prens yoktu sarayda; çünkü krallık sarayı, o çağda Paris dışındaydı. Ama elçi, kendisine eşlik etmek üzere yüce soylu bir prens verilmediği taktirde bir adım daha atmayacağını bildirince, Fransız protokol görevlileri Paris'e adam gönderip hemen bir prens getirtmek zorunda kaldılar.

İngiltere'de I. Charles tarafından konulan kesin protokol, bu hükümdarın ardılı II. Charles'ın hemen tahta çıkar çıkmaz küçük Hollanda elçisini büyük bir törenle kabul etmesine engel olmayacaktı; çünkü II. Charles, İngiliz Devrimi süresince bir sürgün hayatı yaşarken, Hollanda'ya sığınmıştı sık sık.

1660 yılında Hollanda Cumhuriyeti, kralı "tahtına dönüşünden dolayı" kutlamak için, olağanüstü bir elçilik kurulu yollanmıştır İngiltere'ye. Kurul kasım ayı başında gelmişti; ve kurul üyeleri, kendilerini tanıtmaksızın kısa bir süre Londra'da kaldıktan sonra, resmî olarak Greenwich'e vardıklarında, kral adına Lort Richard tarafından selamlandılar. Kendilerini bir tören alayı ile Londra'ya götürmek üzere gemiler hazırlanmıştı. Hollanda elçisini getiren gemiyi rıhtımda, her biri altı at koşulmuş yirmi tören arabasıyla, Lort Grewen beklemekteydi. Rıhtımdan bu arabalarla, "saray ve törenler bakanı" Abraham Williams'ın konağına götürülen kurul

üyeleri, orada bir süre dinlendikten sonra, kral tarafından kabul edileceklerdir.

O çağda yaşamış bir Hollandalı tarihçinin belirttiğine göre, tarihte ilk defa olarak Londra dışında bir Lort tarafından karşılanan bu elçilik kurulu, İngiltere'de kaldığı süre boyunca, ancak taçlı hükümdarlara gösterilen bir ilgi ve saygıyla ağırlanmıştır.

Devletler Hukukunun Doğuşu

Büyük devletlerin oluşumu ve uluslar arası ilişkilerin gelişmesi, ulusları, karşılıklı bağıntılarını düzenleyip yönetecek yasalar yapmaya sürüklemiştir. Diplomasi hukuku ile devletler hukuku (ya da, uluslar arası hukuk) böylece doğacaktır.

Hollandalı Baltassar Hayala, **De jure belli et officiis bellicis (Savaş Hukuku ve Askerî Örgütler Üzerine)** başlığını taşıyan bir kitap yayınlamıştı 1582 yılında. Bu yapıtında düşünür, yararcı ilkelere ve tarihsel deneylere dayanarak, elçilerin kişi dokunulmazlığı öğretisini geliştiriyordu.

Hayala'nın bu kitabı gibi, İtalyan düşünürü Alberico Gentile'nin 1585 yılında yayınladığı **Elçilikler Üzerine** başlıklı eseri de büyük bir ilgiyle karşılanmıştır.

Devletler hukukunun kurucusu Hollandalı Hugo Grotius'un en tanınmış öncüllerinden biridir Gentile. Ancona'da doğmuş, ama Protestanlığı kabul ettiği için İtalya'yı terk etmek zorunda kalarak İngiltere'ye yerleşmiş Oxford Üniversitesi'nde hukuk profesörü olmuştur. Bir hukuk bilgini olarak kendisinden, Marie Stuart taraftarlarının kraliçe Elisabeth'e karşı kurdukları komploya katılmış olan İspanyol büyükelçisi Mendoza'nın etkinliği konusundaki fikirleri sorulduğunda, elçilerin hak ve ödevlerini belirleyen bir inceleme yazacaktı Gentile. İşte bu inceleme, devletler hukuku öğretisinin İngiltere'deki evrimini büyük çapta etkileyecektir.

Ama söz konusu öğretinin tarihinde ilk yer alması gereken bilgin, hiç şüphe yok ki, Hugo Grotius'tur (1583-1645). Grotius'un temel çabası, burjuva mülkiyetini savunup desteklemeyi ve savaşları, herkesçe kabul edilecek bir ortak hukukun kurallarına göre düzenlemeyi amaçlıyordu. İşte bu girişim, henüz soylular sınıfının iktidarı elinde tuttuğu devletler arasındaki amansızca yağma ve yakıp yıkmalar hâlinde sürdürülen aralıksız

mücadelelerin ortalığı kasıp kavurduğu bir çağda, her yerde canlı bir ilgi uyandıracaktı elbette.

1625 yılında yayınladığı ve kendisine büyük bir evrensel ün sağlayan **Savaş ve Barış Hukuku (De jure belli ac paca)** adlı incelemesinde Grotius, mülkiyet hakkını sadece insanın “doğal bir hakkı” olarak değil, aynı zamanda “sağduyu, yani doğa tarafından da şart koşulan bir hak” olarak tanımlıyordu. Olumlu hukuk ve devletçe yapılan yasalar, işte bu doğal hak kavramına dayanmaktadır. Olumlu hukukun kaynağıdır söz konusu inceleme, ve devletler hukukunun da temeli sayıla gelmiştir.

Grotius’un tek tek birer mülkiyet sahibi olarak göz önüne aldığı devletler, kendi aralarındaki ilişkileri sadece barış zamanında değil savaş zamanında düzenleyip yönetecek belirli kurallar üzerinde anlaşmak zorundadırlar.

Düşünüre göre savaş, insanın korunma içgüdüsünün sonucu olarak doğal bir olaydır; ama savaşın, ancak adalete uygunsa açılması gerekir. Daha önceden açılmış bir savaşı ise, yine adalete uygun bir tarzda yürütmek ve hukukun sınırları içinde tutmak şarttır. Bir savaşın adalete uygun şekilde yürütüldüğünün söyleyebilmek için, savaşan tarafların ticaret, göç ve deniz hürriyetleri ile düşman mülkiyetinin dokunulmazlığı ilkesine saygı göstermeleri gerekmektedir. Bu son noktada Grotius, düşman mülkiyetinin “karşı tarafın uğradığı kayıpların tazmini ve ihtiyaçlarının giderilmesi bakımından zorunlu olması” kaydını koymaktadır.

İncelemesinin koca bir bölümünü (XVIII. bölüm), elçilerin görevlerine ayırmıştır Grotius. Bugün bu bölümün asıl önemi, XVII. yüzyıl başlangıcında diplomatik çevrelerde yürürlükte olan usulleri betimlemesinden ileri gelmektedir.

Şöyle yazmakta düşünür:

“Elçinin iki temel hakkı olduğunu bugün herkes kabul ediyor: 1. Gittiği ülkenin hükümdarı tarafından kabul edilme hakkı. 2. Elçinin şahsının, mallarının ve maiyetinin dokunulmazlığı.”

Grotius, elçiye tanınan bu ayrıcalıkların, doğal hukukun ölümsüz ilkelerinden çok, öbür halkların iradesinden, yani gelenek ve törelerinden kaynak aldığını belirtmektedir. Bunun sonucunda da, elçinin bu iki temel hakkı, ülkelere göre farklılık kazanacaktır. Örneğin elçinin, gittiği ülkenin hükümdarı tarafından kabul edilme hakkı, hükümdarın o elçiyi kabul etme zorunluluğu anlamına gelmez hiçbir zaman: Hükümdarın, elçiyi kabule

yanaşmadığı taktirde, geçerli nedenler göstermesi gerektiği anlamına gelir bu. Söz konusu elçi, ülkeyi işgal etmiş ya da ülkenin uyruklarını ayaklanmaya teşvik eden bir düşman tarafından gönderilmişse, böyle bir elçiyi kabulü reddetmekte tamamıyla haklı sayılır hükümdar.

Grotius'a göre aynı kural, elçilerin dokunulmazlığı ilkesine de rahatça uygulanabilir: Bu dokunulmazlık da, elçinin akredite olduğu ülkenin töre ve geleneklerine bağlı kalacaktır. Ama düşünürümüze göre, her hâl ve durumda, bir ülkede oturan yabancıları o ülkenin yasalarına bağlı kılan kural, elçiler konusunda geçerli olamaz.

Şöyle yazıyor Grotius, bu konuda:

"Uluslararası yasalara göre elçiler, kendilerini yollayanların şahsı olarak göz önüne alınmaktadır. Bu durumda elçilerin asıl oturdukları yer, şimdi görev yaptıkları yabancı ülke değil, kendi ana yurtları olmak gerekir. Dolayısıyla da elçiler, şimdi konuğu bulundukları halkın yasalarına bağlı kılınamazlar. Bu böyle olunca, bir elçi namus lekesine yol açan bir suç işlediği vakit, ya bu suç hemen örtbas edilecek, ya da ülkeyi terk etmesi istenecektir elçiden. Yine bir elçi adî suç işlediyse, cezalandırılması ya da cezalandırılmak üzere suç işlediği ülkeye geri verilmesi dileğiyle, kendi hükümdarına teksim edilecektir. Elçinin maiyetinde bulunan kişilerle yükleri de kutsaldır, onlara da dokunulamaz. Elçinin konakladığı yerde herhangi birisini sığındırma hakkına gelince, bu, içinde yaşadığı ülkenin isteğine ve hoşgörüsüne bağlıdır" (böl. XVIII, IV, 8).

Devletler hukuku teorisinin temellerini ortaya koymuştur Hugo Grotius, incelemesinin büyük önemi de budur.

XVII. yüzyılda bu alanda, çok daha alçakgönüllü bir dizi yapıt yayınlanacaktır. Elçilere misyonlarının yürütümünde kılavuzluk amacı güden pratik elkitaplarıdır bunlar. Örneğin İngiliz yazarı Richard Sach'ın **Diplomasi Elkitabı** (1650) adını taşıyan yapıtı ve özellikle de Hollandalı yazar Abraham Vikford'un **Elçi ve Görevleri** (1778) adını taşıyan yapıtı böyle kitaplardır, bir çok kere basılmış ve uzun süre diplomatların başucu kitabı olarak kalmışlardır.

XVI.- XVIII. Yüzyıllar Arasında Diplomatların Yaşayış Tarzı ve Töreleri – Birkaç Seçkin Diplomat

Sürekli temsilcilik düzeninin kurulması ve diplomatların etkinlik tarzlarını biçimlendiren hukukî kuralların belirlenmesi, dış politika aleti olarak diplomasi tarafından oynanan rolün önemini göstermektedir.

Ne var ki bu diplomatik görevleri dolduran kişiler, devlet yararı değil de sadece kendi çıkarları söz konusu imiş gibi göz önüne alma eğilimindeydiler mesleklerini. Bu durumun nedeni, besbellidir:

Elçiler ve öteki büyük diplomatlar, genellikle, feodal soylular arasından seçilmekteydi. Devletin kendilerine bir ana baba mirası olduğu şeklindeki eski düşünceyi hâlâ içinde yaşatan bu sınıf, yeni merkezî devlet çerçevesinde de hazine gelirlerini kendi zenginliğinin kaynağı olarak görmekte devam ediyordu. Nitekim feodal devlet içinde bu anlayış, başbakandan en küçük görevliye değin hemen herkesin başvurduğu rüşvet ve çeşitli ahlaksızlık yollarının açılmasıyla sonuçlanmıştır.

İşte bu aynı kusura şimdi saltçı krallıkların diplomatları arasında da rastlanmaktadır. Nasıl rastlanmasın ki, söz konusu diplomatların bir ödevi de akredite oldukları ülkelerdeki önemli ve etkili kişileri satın almak değil midir?

Elçilerin hocası Vikford, ünlü kitabının bölümlerinden birine şu başlığı hiç çekinmeksizin koyabiliyordu nitekim: **Elçi, Görevde Bulunduğu Ülkenin Bakanlarını Baştan Çıkarabilir.**

Şimdi de, yine Vikford’un anlattığı bir olayı dinleyelim:

Günlerden bir gün, bir soylu kişi, İngiliz kralı I. Jasques’ın katına çıkar ve kral kendisine güvenlik garantisi verdiği taktirde çok önemli bir sırrı açıklamaya hazır olduğunu bildirir. İstenilen garantiyi verir kral. Ve soylu kişi bunun üzerine krala nedimlerinden ve bakanlar kurulu üyelerinden bir çoğunun, İspanya kralından rüşvet şeklinde yıllık gelir almakta olduklarını söyler. Soylu kulunun saflığına güler I. Jacques, ve bütün bunları çoktan bildiğini açıklar. Sonra da ekler:

-Keşke İspanya kralı şimdi verdiğinin on katını verseydi benimkilere! Çünkü o zaman, İngiltere’ye karşı savaşmak için çok daha az parası olurdu…

Stuart’ların saltanat döneminde iyice alıp yürümüş olan satılmışlık ve kokuşma hâlinin, krallık ailesinin üyelerine bile bulaştığı herkesçe bilinmektedir. Öyle ki II. Charles, işi neredeyse Fransa kralı XIV. Louis’den aylık alma durumuna getirmiş bulunmaktaydı. Dunkerque limanını

Fransa'ya resmî olarak beş milyon altın liraya satan (1662) bu hükümdar, sekiz milyon liralık bir gizli makbuz imzalamıştır Fransız hükûmetine; Yani üç milyon frankı cebine atmıştır.

Bu konuda son derece titizlik gösteren kraliçe Elisabeth ise, Fransa'ya elçi yolladığı Nicolas Clifford ile Antony Sherly'yi, kendisinin izni olmaksızın Fransız kralı IV. Henri'den Saint_MİChel nişanını almak cüretini gösterdiler diye hapse attırmıştır. Bu iki görevlisinin İngiltere'nin çıkarlarına karşı Fransa'ya hizmette bulundukları şüphesine kapılmıştır çünkü kraliçe:

Ve şöyle yazıyor Vikford bu konuda:

"Bir elçinin geri alınması ve meslek hayatına son verilmesi için, en basit bir kuşku fazlasıyla yeterli olabiliyordu."

XVI.- XVII. yüzyıllarda elçiyi belirtmek için herkesçe kullanılan terim, "şerefli casus"tu. Çok daha önceleri, XI. Louis ve VIII. Charles'ın ünlü vakanüvisleri ve bir o kadar ünlü diplomatları Philippe de Commines, şöyle yazıyordu anılarının bir yerinde:

"Yüksek görevlileri baştan çıkarıp satın alarak yabancı bir ülkenin devlet işlerine nüfuz edebilmek, bir diplomat için en büyük şereftir."

bir diplomatın kendi ülkesine ve devletine edebileceği en büyük hizmet, buydu gerçekten.

Nitekim Vikford, yabancı bir ülkenin yöneticilerini satın alan bir elçinin, devletler hukukunu hiçbir şekilde çiğnemiş sayılamayacağını; çünkü böyle davranmakla, sadece ödevini yapmış olduğunun herkesçe kabul edildiğini belirtmektedir. Yalnız aynı Vikford, bu ödevin yerine getirilmesinde zorunlu bir koşula saygı göstermek gerektiğini söylüyor: Elçi, belirli birtakım sınırları aşmayacaktır. Örneğin, akredite olduğu devletin temel kurumlarını ya da hükümdarının hayatını tehdit eden kişileri ayartmayacaktır.

Ve hemen ardından, şu ilgi çekici uyarıda bulunuyor yazar: "Elçinin yabancı sırları satın alma ödevi öylesine önemlidir ki, bu usule rağbet etmeyen ülkelerin elli bin altın harcamamak için milyonlar yitirdiğini rahatça ileri sürebiliriz."

Buna bir örnek olarak da, Hollanda Cumhuriyeti'nin durumunu gösteriyor. Gerçekten de Hollandalılar, yabancıları satın almak üzere özel ödenek ayırmıyorlardı bütçelerinden; koşulların itişiyle böyle bir yola başvurmak zorunda kaldıkları vakit de, bu işi açıkça yapmaya kalkıyorlardı. Oysa, diyor Vikford, böyle işler kesin bir gizlilik gerektirir.

Nitekim Hollanda diplomasisi, Fransız kralından yıllık ödenek almayı kabul etmiş bulunan d’Orange prenslerinin elindeydi. IV. Henri’nin bakanı Janin’in 11 Ağustos 1609 tarihli talimatı, bu konuda pek anlamlı bilgiler veriyor bize. Söz konusu talimatta, Fransa’nın Hollanda elçisi Freaux’ya, Maurice d’Orange’ı ve başka bir takım Hollandalı yüksek görevlileri desteklemek üzere belirli bir miktar para yollanacağı ve bu parayı gerekli yerlere ödemesi bildirilmektedir. Ödenekten amaç, bu kişilerin Fransa’ya olan sempatilerini pekiştirmek ve Fransa’nın yüzyıllık düşmanı İspanya’ya besledikleri kini uyanık tutmaktır. Ve söz konusu miktarı, kral IV. Henri, 100.000 altın frank olarak değerlendiriyor bir notunda.

XVI.-XVIII. yüzyıllar arasındaki diplomatik çevrelerde, bir yığın şüpheli adam dolaşmakta ve bir yığın, bulanık iş tezgâhlanmaktaydı. Yolculukların yavaş ve tehlikeli oluşu dolayısıyla, diplomatik kuryelerin “bilinmeyen kişiler tarafından” çalınması, yazışmalara zorla el konması ve hatta diplomatik görevlilerin selamsız sabahsız temizlenmesi, her gün rastlanan olaylardandır bütün bu dönemde.

Nitekim 1674 yılında Fransız hükûmet üyesi Louvois, davranışlarını iyi bulmadığı Avusturyalı büyükelçi kont Lisol’ün tutuklanmasını öneriyordu hükümdarına. Ve ekliyordu:

“Bu kimsenin katledilmesi dahi, en ufak bir tatsızlık yaratmayacaktır.”

Bu tür görevleri kabul eden kimseler arasında bazen, çok yüksek mevkilere erişen ve büyük bir siyasal rol oynayan insanlar da bulunmaktaydı. Meslekleri bakımından diplomat, yaratılışları bakımından maceracı, vatansız ve bilinçsiz olarak tanımlayabileceğimiz bu insanlar, kendilerini en çok fiyat biçene satar; ve hatta birkaç ayrı yemlikten birden çöplenmeyi de kolayca başarırlardı.

Özellikle XVIII. yüzyılda, yani saltçı krallıkların çöküş döneminde, eski aristokratik krallığın yaşlı bünyesinde kurt gibi kaynaşıyordu bunlar; ve aralıksız etkinlikleriyle, bünyenin çöküşünü daha da hızlandırmaktaydılar. Aralarından bazıları da, diplomatik ve politik yetenekleri sayesinde, bütün Avrupa’da ün salmışlardı.

Bu tip insanların en belirgin örneğini, Julio Alberoni’de buluyoruz (1664-1752). Söz konusu kimse, İspanya kralı V. Philippe’in…daha doğrusu, kralın ikinci karısı Elisabeth de Parme (Farnese)’ın başbakanı idi.

İtalyan asıllı olan Alberoni, yoksul bir bağcının oğluydu. Yetenekleri, bilgisi ve olağanüstü becerikliliği sayesinde manastır başpapazı oldu ilkin; çok geçmeden de soylu çocuklara eğitmen olarak büyük ailelerin içine girdi. Böylece ulaştığı mevki ve edindiği koruyucuların etkisi, mesleğinin ilk basamaklarını hızla aşmasını sağlayacaktır.

1702 yılında Alberoni'yi, Vendôme dükünün hovardalık aracısı, soytarısı ve siyaset danışmanı olarak görüyoruz. Vendôme dükü ise, adamını, kral XIV. Louis'ye tanıtmakta gecikmeyecektir.

Kurnaz maceracı, ünlü hükümdarın dostluğunu kazanmakta güçlük çekmemiş; ve üç bin altınlık bir ödenek karşılığında Fransız sarayının hizmetine girmiştir. Çok geçmeden de, XIV. Louis'nin torunu olan İspanya kralı V. Phillippe'in hizmetine geçecektir Alberroni. Ve hem ince politika alanındaki üstün yetenekleri hem de kraliçenin pek sevdiği İtalyan yemeklerini hazırlamaktaki ustalığı sayesinde, İspanya başbakanı olacaktır.

Kraliçenin ölümünden sonra Alberoni, kralı, eski efendisi Parma dükünün yeğeni Elisabeth Farnese ile evlendirmeyi de başararak; 1719 yılından itibaren İspanya'yı, bu zeki ve otoriter kadınla el ele yönetmiştir.

Gerçekten güçlü ve inatçı bir diplomat olan Alberoni, İspanya'ya Utrecht barışında elinden alınan İtalyan eyaletlerini yeniden kazandırarak, bu ülkeyi eski büyük gücüne kavuşturmayı amaçlıyordu. Bu ereğine ulaşabilmek için de, her şeyden önce, ispanya veraset savaşları sırasında İngiltere, Avusturya ve Hollanda tarafından İspanya'ya karşı kurulmuş olan eski koalisyonu işlemez hale sokması gerekmiştir.

Bunun yanı sıra, hükümdarının Fransa tacını da giyme özlemini gerçekleştirmek amacıyla, ustaca bir entrika düzenlemişti Alberoni. Gizli entrikaydı bu. Yani İspanya sarayında bile gizli tutulan bir entrika. Çünkü Alberoni, Fransa'ya karşı harekete geçtiği öğrenilirse, kraliçenin güvenini yitirmekten ve ortada kalmaktan korkuyordu; Kendisini bir türedi ve pis bir maceracı olarak gören İspanyol soylularının nefretini kazandığını çok iyi bilmekteydi. Nitekim umutsuz bir anında şöyle haykırmıştı yakınlarına:

-Varıp bir Türk kadırgasında kürek çeksem, çok daha mutlu olurdum!

Tükenmek bilmeyen enerjisiyle ardı ardına ve iç içe diplomatik düzenlemelere girişen Alberoni, Amerika'daki İspanyol sömürgeleriyle ticaret yapma hakkını tanıyarak İngiltere'nin dostluğunu satın alırken, Fransa'da kral naibi Orléans dükünün hasımlarını kışkırtacak; Türkleri

Habsburg'ların karşısına dikerken, can düşmanı saydığı İngiliz kralı I. George'u müşkül durumda bırakmak amacıyla, İsveç kralı XII. Charles'ın Rus çarı Büyük Petro ile barışmasını sağlamak için elinden geleni yapacak; ayrıca İngiltere'de, tahttan indirilmiş olan Stuart hanedanının taraftarlarını destekleyecektir.

Bu entrikalar sonucunda İspanya, İngiltere ve Fransa'ya karşı savaşa girecek ve yenik düşecektir. Alberoni de, İngiliz ve Fransız hükûmetlerinin isteği üzerine, İspanya'dan sürgün edilecektir.

Aynı dönemin bir başka renkli kişisi de, özellikle bütün Rus tarihçilerinin çok iyi tanıdığı Fransız mürteci Bonneval kontudur. XVIII. yüzyılın en ünlü maceracılarından biri olan Bonneval (1675-1747), davranışları bakımından olduğu kadar inanç ve düşünceleri bakımından da gerçek bir feodaldi. Çılgınlığa varan bir cesaret sahibiydi ayrıca. Politika açısından, az rastlanır bir kavrayış gücüyle donanmıştı; sonsuz bir enerjiyle akıl almaz bir fikir esnekliğini yan yana götüren bu maceracı, Ortaçağ tâbileri nasıl sık sık metbu değiştiriyor idiyse, o kadar çabuk efendi değiştirmeye hazırdı daima.

XIV. Louis'in bakanlarından Chamillard'la arası açılınca Avusturya'nın hizmetine geçmişti Bonneval; ve 1709 yılında kendi yurttaşlarına karşı savaşmıştı. Ünlü Avusturyalı asker Eugéne de Savoie'nın komutasında Türklere karşı savaştı sonra; ama bu kumandanla da anlaşamayınca, Avusturya hükûmeti tarafından Belçika'ya elçi olarak atandı. Orada İspanya ve Fransa ile gizli pazarlıklara girişti, yakalanıp bir zindana atıldı.

Darağacından kıl payıyla kurtulan ve Avusturya'dan sınır dışı edilen Bonneval'i, Türkiye'ye geçmiş buluyoruz: Maceracı şimdi "Türklerin lütfuna sığınmış bulunmaktadır; ve Türk ordularının başında, prens Eugéne'e güzel bir kötek çekme arzusuyla yanıp tutuşmaktadır".

Müslümanlığı kabul edip başına bir sarık dolayan Bonneval, Ahmet paşa olmuştur çok geçmeden; ve feodalitenin modasına uygun şekilde, yeni bir Haçlı seferi düzenleme düşüne kaptırmıştır kendini. İstanbul'da tanıştığı bir başka ünlü maceracıya, Casanova'ya, "elinin altında elli bin Yahudi olsa, Kudüs'ü rahatça kuşatıp ele geçirebileceğini" söylemektedir.

Türk hükümdarının politika danışmanı durumundadır Bonneval artık; ve Büyük Petro'nun Rus İmparatorluğu'nu Güneye ve Yakın Doğu'ya doğru sürükleyen yayılma hareketini engellemeye çalışmaktadır olanca enerjisiyle.

Rusya'nın gelişmesine karşı çıkan üç devlet, yani İsveç, Polonya ve Türkiye arasında bir savunu antlaşması tasarlamıştır Bonneval. Bu alandaki tasarıları Fransız diplomasisinin özlemleriyle de denk düştüğünden, Fransa'yı bu üç devleti etkin şekilde desteklemeye ve ayrıca Türkiye ile de sağlam bir ittifak kurmaya yöneltmek istemiştir.

XVI.-XVIII. Yüzyıllar Arasında Diplomasi Tarihinin Dönemleri Avrupa Devletlerinin Dış Politika ve Diplomasilerinin Temel Çizgileri

XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında Avrupa, belli başlı üç çelişki kaynağının, her an çatışma yaratabilecek üç temel nifak yuvasının tehdidi altındadır:

1. Avrupa'nın batısında, İspanya, Fransa, İngiltere ve XVII. yüzyıldan itibaren de Hollanda olmak üzere, dört büyük devletin ticaret ve sömürge çıkarları arasındaki rekabet.

2. "Orta Doğu sorunu" (eski deyimiyle, "Şark meselesi") olarak anılan, Avrupalı büyük devletlerle Osmanlı İmparatorluğu arasındaki ilişkiler sorununun XVI. yüzyılda doğuşu ve XVIII yüzyılda belirgin hale girişi.

3. Kuzey Avrupa'daki büyük devletler arasında üç yüz yıl süren, Baltık denizinde üstünlük mücadelesi.

Bütün bu rekabet, mücadele ve sorunlar, çoğu zaman iç içe geçip birbirini etkileyerek gelişecek; ve uluslararası ilişkilerde alabildiğine karmaşık düzenlemelere yol açarak, bazen hiç beklenmedik sonuçlar doğuracaktır.

XVI. yüzyılda, Yeni Dünya'nın ve Hindistan deniz yolunun bulunuşundan sonra, sömürgeler ve denizaşırı topraklar sorunu, bütün keskinliğiyle dikilecektir büyük devletlerin karşısına. Avrupa'daki geleneksel mücadele, sömürge savaşlarıyla daha da karmaşık bir hâl alacak; ve her yeni çatışma, Batılı devletlerin sömürgelerinde bir dizi değişikliğe yol açacaktır.

XVI. yüzyılda Avrupa'nın iki en güçlü sömürge devleti, Fransa ve İspanya'dır. Aynı yüzyılın ikinci yarısından itibaren İngiltere'nin sömürge yayılımı hızla genişlerken, İspanyol egemenliği altındaki Hollanda'da da ilk devrim patlamaktaydı.

Nitekim, XVI. yüzyıl sonunda yeni bir bağımsız devletin, Hollanda Cumhuriyeti adıyla tanınan Birleşik Eyaletler Burjuva Cumhuriyeti'nin doğuşuna tanıklık ediyoruz.

XVI. yüzyılda Avrupa'daki uluslararası ilişkiler, özet olarak, Fransa ile İspanya'nın kıta üzerindeki mücadelesinde ve İngiltere ile İspanya'nın deniz üstünlüğü mücadelesinde düğümlenmektedir.

Denizlerde İngiltere, kıtada da Hollanda tarafından iyice zorlanan İspanya, bu mücadeleden yenik ve güçsüz düşmüş olarak çıkarken, İngiltere, Fransa ve Hollanda güç kazanacaklardır.

XVII. yüzyılda kıtanın en güçlü devleti haline gelen Fransa, tüm Avrupa üzerinde egemenlik iddiasına girmekte ve bir sömürge imparatorluğu kurmaya yönelmektedir. Aynı yüzyılda burjuva devrimini gerçekleştiren İngiltere, Hollanda'ya karşı girişmiş olduğu deniz üstünlüğü mücadelesinden de zafer kazanmış olarak çıkacaktır.

İngiltere'nin XVIII. yüzyılda Avrupa'da bir tek rakibi kalmıştır artık: Fransa. Bu iki devlet arasındaki savaşlar süresince, Fransa daima kıtanın en güçlü devleti durumunu koruyacak; ama buna karşılık, denizaşırı sömürgelerin büyük kısmını yitirecektir.

Bu yüzyılın sonunda İngiltere, sadece dünyanın en güçlü sömürge ve deniz devleti olmakla kalmamış; aynı zamanda tüm ülkeler için mamul ürün yapan bir "evrensel atölye" haline gelmiştir yavaş yavaş.

XVI.-XVIII. yüzyıllar arasında Avrupa'da uluslar arası ilişkilerin durumunu, ana çizgileri ve temel yönelimleri açısından, işte böyledir.

Dolayısıyla da biz, bu dönemin diplomatik tarihini üç aşamaya bölerek inceleyeceğiz:

1. Avrupa'da İspanyol üstünlüğü aşaması. Hemen bütün XVI. yüzyılı kaplayan bu ara dönem, amansız din savaşlarıyla doludur; ve İspanya, kapitalist ve feodal gericiliğin kalesi olarak, bütün bu savaşlara etkin şekilde katılmaktadır.

Bu ara dönem, ayrıca, İspanya ile Fransa arasındaki rekabet ve mücadelenin de oluşma evresidir.

2. Avrupa'da Fransız hegemonyasının kurulduğu aşama. Bu ara dönemin doruğu, XIV. Louis tarafından yürütülen dış politikanın varış noktası olarak niteleyebileceğimiz, 1648 yılında imzalanan Vestfalya barışıdır.

Bu ara dönem, ayrıca, Fransa ile Hollanda arasındaki sürekli mücadeleyle, genç Hollanda Cumhuriyeti ve temsilcileri tarafından yürütülen başarılı diplomatik etkinlikle ve en son olarak, XVII. yüzyıldaki burjuva devrimi ve

kıtadaki parlak diplomatik etkinliği sayesinde İngiltere'nin bir kat daha güçlenmesiyle yan özellikler kazanmaktadır.

3. Üçüncü aşamayı, XVIII. yüzyılla hemen baştanbaşa özdeş tutabiliriz. Bütün bu ara dönem boyunca İngiltere ile Fransa, daha çok sömürgeye sahip olma ve dünya politikasında ön sırayı alma yarışını sürdürmüşlerdir.

Bu ara dönem, ayrıca, Avrupa'nın doğusundaki genç Rus İmparatorluğu'nun politika sahnesine ağırlık koyuşuna da tanıklık edecektir.

Bütün bu uluslararası çelişkilerin, Avrupa kıtasını kasıp kavuran şu üç çatışmada en keskin bir biçimde dile geldiğini göreceğiz; otuz Yıl Savaşı (1618-1648), İspanya Veraset Savaşı (1701-1714) ve Yedi Yıl Savaşı (1756-1763).

Üç yüzyılı kaplayan bu dönem diplomasisinin genel karakterlerini ve gelişme eksenlerini böylece çizdikten sonra, ara dönemlerin ayrıntılı şekilde incelenmesine girebiliriz.

İKİNCİ BÖLÜM

XVI. YÜZYILDA DİPLOMASİ

1. İSPANYOL, FRANSIZ VE İNGİLİZ DİPLOMASİLERİ

Avrupa'da İspanyol Üstünlüğü Charles – Quint ve II. Philippe'in İspanyası

XV. yüzyılda, nüfusu üç milyonla dört milyon arasında olan küçük bir devletti İngiltere. Toprak bütünlüklerini daha bu yüzyılın başlangıcında sağlamış bulunan Fransa ile İspanya ise, 15 ve 10 milyon nüfuslarıyla, Avrupa ulusları arasında ön sırayı almaktaydılar.

XVI. yüzyılda, uluslararası konjonktür, İspanya'yı bütün öbür Avrupa uluslarının önüne geçirecektir.

XV. yüzyılın sonunda Portekizlilerle İspanyollar, girişkenlikleri ve atılganlıkları sayesinde, 1492 yılında Amerika'yı ve 1498 yılında da Hindistan deniz yolunu keşfetmiş bulunuyorlardı. Bu keşifler, her iki ülkeyi de büyük çapta zengin kılacaktır.

1500 yılında doğmuş olan I. Charles, henüz on altı yaşındayken çıkmıştı İspanya tahtına. Anası tarafından İspanyol birliğinin büyük kurucuları V. Ferdinand (Katolik Ferdinand) ile Kastilya prensesi İsabella'nın, babası Avusturya Arşidükü Güzel Philippe tarafından da Almanya İmparatoru

Habsburg'lu I. Maximilien'in torunuydu bu hükümdar. Ve dedesi Maximilien'in ölümünde, Alman prensleri tarafından Charles-Quint adı altında Almanya imparatoru da ilan edildiğinde (1519), üç yıldır başında bulunduğu İspanyol Devleti zaten Amerika'da yeni keşfedilmiş sömürgelerin yanı sıra Hollanda, Napoli Krallığı ve Sardinya'yı da içermekteydi.

Nitekim işte bunun içindir ki, aynı zamanda İspanya, Almanya, İtalya ve Okyanus ötesi topraklar üzerinde saltanat süren bu genç hükümdar için, "üzerinde güneşin batmadığı bir İmparatorluk sahibi" denilmiştir.

Gerçekten de, Avrupa'da daha hiç görülmedik türünden sınırsız bir İmparatorluktu bu. Ve söz konusu İmparatorluğun temeli olan İspanya'nın salt feodal karakteridir ki, Charles-Quint'e anladığı tarzda bir krallık örgütünün kurulmasını esinleyecek ve hükümdarın bütün dış politikasını belirleyecektir.

Amerika'dan sürekli şekilde akan değerli madenler, yönetici İspanyol soylu sınıfını zenginleştirerek, ülkedeki feodal sistemin daha da güçlenmesine katkıda bulunacaktır her şeyden önce. Ama İspanya'nın yıkımı da, kölelerin serflerin ve Amerikalı bahtsız yerlilerin emek ürünü olan bu altın ve bu gümüş yüzünden olacaktır.

Şöyle ki:

Değerli maden fiyatlarının düşmesi ve buna paralel olarak ürün ve mamul mal fiyatlarının yükselmesi, kötü etkilerini ilkin İspanya'da göstermiş; ve ülkede hayat baş döndürücü bir hızla pahalılaşırken ücretler de yükselmiştir.

Bu durumda, yeni sömürgelerle iş gören İspanyol tüccarları, bu sömürgelere kendi anayurtlarında yapılan mallar yerine, İngiliz, Fransız ve Hollanda mallarını götürüp satmayı daha çıkarlı bulacaklardır. Dolayısıyla da İspanyol burjuvazisi, ulusal sanayinin gelişmesine ilgi duymayacaktır artık. Ve bundan böyle İspanya'nın tek gelişkin etkinliği, ihracat için korunup sürdürülen ve yine soyluları bir kat daha zengin eden koyun yetiştiriciliği olacaktır.

Ekonomik alandaki bu durgunluk, İspanya'yı tam iki yüzyıl geriletmiştir.

Altın ve gümüş, debdebeli saraylarda eksiksiz bir tembel hayatı süren büyük feodallerin ellerine doğru durmaksızın akarken, soylular sınıfının geri kalan bölümü, yani çalışmayı öteden beri küçük görmüş olan İspanyol

hidalgo'ları[1] yoksulluk içindedirler. Halkın, hele zanaatçılarla köylülerin yoksulluğu ise, atasözlerine geçecek kadar korkunçtur.

Ve Katolik Kilisesi, bu sefaletle beslenen, muhteşem bir çiçek gibi açmıştır İspanya'da: Yüz binlerce asalak kesiş, manastır üzerine manastır kurdurmakta; saltçı İspanyol krallığının acımasız yıldırma aracı Engizisyon, ülkeyi kasıp kavurmaktadır.

Bu arada, İspanya kralı ve Almanya İmparatoru Charles-Quint, tüm halkları tek dinli bir aile hâlinde içinde toplayacak bir birleşmiş krallığın düşünü görmektedir: Söz konusu krallığın başında, cismanî hükümdar ve aynı zamanda tüm Katoliklerin dinsel önderi olarak kendisi bulunacaktır elbette.

Marx, bu tarihsel anı şöyle betimlemekte:

"Vasco Nunez de Balboa'nın Kastiyla bayrağını Darien körfezi kıyılarına diktiği ve Cortez Meksika'ya ulaşırken Pizarro'nun Peru'yu ele geçirdiği çağdı o çağ: bütün İberlilerin hayal gücünü alevlendiren muhteşem Eldorado düşlerinin, şövalye kahramanlıklarının, evrensel krallık tasarılarının ve tüm Avrupa'da İspanyol üstünlüğünün kurulduğu çağdı… İspanyol hürriyeti ortadan kalkıyordu… ama dalgalar hâlinde altın boşalmaktaydı ülkeye; ve kılıç şakırtıları arasında, Engizisyon ateşlerinin uğursuz parıltısı görülmekteydi" (Marx ve Engels, **Oeuvres,** cilt X, s.721).

Şaşkınlık verici bir gerçekçilik ve ham hayalcilik karışımı olmuştur Charles-Quint'in dış politikası: Her yanıyla Ortaçağ ütopyasını andıran ve Evrensel Katolik Krallığı düşünü sürdüren bir Rönesans politikasıdır bu. Ve söz konusu politikanın güttüğü ileri sürülen yüce ideal, aynı politikanın dayandığı iğrenç gerçekliği, o feodal yağma ve zorbalık sistemini gizleyememektedir.

Soylular, "şövalye kahramanlıkları"nın özlemi içindeydiler; evet ama, bu özlemi doğuran, sadece savaş ve yağma sevgisiydi.

Üstelik Charles-Quint, bu yolda bir de rakiple karşılaşmıştır: İspanyol soylularından çok daha kalabalık ve bir onlar kadar savaşçı olan Fransız soylularının başkanı, Fransa kralı. Yağma ve şövalye kahramanlıkları göstermeye susamış olan bu sınıf da, taklide çabaladığı Haçlıların yiğitliğini yücelten türkülerle ileri atılmaktaydı. XVI. yüzyılın ilk yarısını dolduran İtalyan savaşlarının siyasal anlamı budur: İki rakip, İspanyol ve Fransız

soyluları, bir tek aynı avı, zengin ama siyasal açıdan parçalanmış ve güçsüz İtalya'yı kendi pençelerine geçirme yarışındadırlar.

Charles-Quint'in bir dünya krallığı tasarısı, salt bir ütopyadan başka bir şey değildi aslında. Almanya, İtalya ve Hollanda gibi birbirinden alabildiğine farklı ülkelerden oluşan Mukaddes Germen İmparatorluğu ise, siyasal bir gerçeklik olmaktan çok, bir serabı andırıyordu… dense yeridir. Charles'ı Aix kentinde taç giydiği 20 Ekim 1520 günü imparator ilan eden Alman Elektörler Meclisi (elektör: "seçmen" anlamına, Almanya imparatorlarının seçimine katılan prens ya da piskopos), seçtiği hükümdara şöyle seslenerek kapatıyordu toplantısını nitekim:

"Unutma ki sen bu tacı, doğuş ya da miras hakkıyla değil, Alman elektörlerinin iradesiyle aldın."

Aslında o tahtın, Charles-Quint tarafından satın alındığını söylemek, çok daha doğru olurdu. Çünkü İspanya kralı, seçimden önce büyük para vaatleriyle baştan çıkardığı Alman prenslerinden oy toplamıştı; ve bu paralar, kendisine bağlı bulunan, Güney Almanya'nın ünlü bankacılar ailesi Fugger'ler tarafından ödenecekti seçimden sonra.

Nitekim, söz konusu bankanın o zamanki başkanı Jasques Fugger, 1523 yılında Charles-Quint'e şu satırları yazma hakkını rahatça kendinde bulabilmiştir:

"Benim yardımım olmasaydı Majestelerinin İmparatorluk tacını elde edemeyecekleri, gün gibi açık bir gerçektir."

Aslında papaların, evrensel Katolik üstünlüğü iddialarını andıran bütün bu politik manevraların zamanı geçmişti çoktan. Kaldı ki bu düşler, gerçekleşme gücünden yoksun birer ham hayal olarak geçmişte gömülü kalmıştı. Ve yaşanılan yeni dönemde bu fikir, büsbütün anlamsız kaçıyordu: Burjuvazinin etkinliği sayesinde sağlanan ekonomik birliğin pekiştirdiği ulusal devletlerin doğuş dönemiydi çünkü bu dönem; ve burjuvazi, ulusal çıkarları savunabilecek güçte bir merkezî devlet parolasıyla çoktan ileri atılmış bulunmaktaydı.

Belki Charles-Quint kendisi de anlamamıştı çağının özlemlerini ve durumu yanlış değerlendiriyordu. Çünkü hükümdar, İspanya'daki kent topluluklarının ayaklanmasını amansızca bastırıp saltçı iktidarın gücünü ortaya koyduktan sonra, Almanya'ya karşı tamamıyla değişik bir politikayı benimsemek zorunda kalmıştır.

Prenslerin kendi çıkarları doğrultusunda girişip gerçekleştirdikleri Kilise reformu ile Kilise mallarının cismanileştirilmesi ve köylü ayaklanmalarının başarısızlıkla sonuçlanması, Alman prenslerinin iktidarını iyice güçlendirmişti; ve bunlar, Almanya'yı küçük, hatta minik devlet-prenslikler ülkesi haline getirmişlerdi en sonunda. Bu haliyle prensler Almanya'sı, imparatordan gelecek her türlü merkezîleştirme girişimine karşı çıkabilecek kadar güçlü, ama büyük Batılı devletler karşısında kendini savunamayacak kadar güçsüz bir durumdaydı.

Köylü savaşının başarısızlığa uğramasından sonraki durumu, Marx şöyle dile getirmektedir:

"Almanya'daki mücadele, tek tek prensler arasındaki ve bu prenslerle merkezî İmparatorluk iktidarı arasındaki çekişmeler haline dönüşerek soysuzlaşacak; bunun sonucunda da Almanya, Avrupa'nın siyasal bakımdan etkin ulusları listesinden tam iki yüzyıl için silinmiş olacaktır" (Marx ve Engels, **Oeuvres,** cilt XVI, bölüm II, s.296).

Bu "çekişmelerde" büyük bir diplomatik sanat hüneri göstermiştir Charles-Quint; ama yine de başarısızlığa uğramaktan kurtulamamıştır.

1531 yılında Smalkalde ittifakını (Schmalkaldischer Bund) kuran Protestan prensler, açıkça imparatora karşı dikildiğinde Charles-Quint, ustaca bir manevrayla, Alman prenslerinin en güçlüsü ve aynı zamanda her türlü ilkeden yoksun bir Makyavel hayranı olan Saksonya prensi Maurice'i arşidük unvanını vaat edip kendi yanına çekerek cepheyi parçalayacak; 1547-1548 yıllarında toplanan Diyet meclisinde de, kendi çıkarlarının yanı sıra Habsburg'ların çıkarlarını da gözeten bir dizi kararnameyi kabul ettirecektir.

Bu kadarla yetinmek değildir imparatorun niyeti: Bütün Alman devletlerini kendi kesin egemenliği altında birleştirme anının yaklaştığı düşüncesindedir Charles-Quint. Ne var ki İmparatorluk erkinin bu çapta güç kazanması, Katolik Alman prenslerini ve hatta papayı bile ürkütecektir. "Alman Yahudası" diye anılan Maurice de Saxe, imparatora karşı fesat kurmaya çoktan girişmiştir nitekim: Protestan prenslerle gizli bir anlaşma yapmış, Fransızlardan yardım elde etmiş, ve birdenbire Charles-Quint'in düşmanlarının safına geçmiştir.

1552 yılında bir bildiri yayınlayan prensler, Almanya'yı İspanyol köleliğinden ve boyunduruğundan kurtarmak amacıyla silaha sarıldıklarını

açıklamaktaydılar. Ve o sırada Tirol’de bulunan imparator, Saksonya prensi Maurice’in hızla üzerine geldiğini haber alınca, selameti kaçmakta bulacaktı.

Bunun üzerine Charles-Quint’in kardeşi “Roma kralı” Ferdinand duruma el atmış ve isyancılarla pazarlığa girişmiştir.

1555 yılında Ausburg’da imzalanan din barışı, İmparatorluk iktidarının çöküşüne ve prenslerin bağımsızlığına doğru atılan ikinci bir adım olacaktır. Bu barışla, istedikleri mezhebi benimseme hakkını elde ediyordu prensler: uyrukları da prenslerinin dinini kabul etmek zorunluluğunda bırakılmaktaydı (**cujus regio, ejus religio).**

Böylece, ayaklanan köylüleri yenip imparatoru dize getiren prensler, çok geçmeden papanın vesayetinden de kurtulacak; ve papaz sınıfını kesin egemenlikleri altına alıp Kilisenin mallarına el koyarak, gerçekte tam bağımsız duruma geleceklerdir.

Charles-Quint’in düşüncesinde devlet kavramı, Ortaçağ’ın ilk dönemindeki karakterini koruyordu: Hükümdar ve senyörlerin devletle yurtluk (malikâne) arasında ve kamu çıkarlarıyla özel çıkarlar arasında hiçbir ayrım gözetmedikleri bir dönemin anısına bağlıydı yani imparator; ve eski Habsburg geleneğine uyarak, hanedan evlilikleri aracılığıyla kendi gücünü ve etkisini arttırma hayalini beslemekteydi.

Bu evlilikler, XVI. yüzyılda sayısız hükümdarın politikasında büyük bir rol oynayacaktır.

İngiltere kraliçesi Elisabeth’in on kere nişanlanıp hiçbir zaman evlenmediğini bilmeyen yoktur. Catherine de Medicis de evlilik tasarıları arasında çırpınıp duracak; ve kalabalık ailesi için siyasal evlilikler hazırlayacaktı hep. Ama modern çağ, eski feodal yurtlukların ulusal devletler hâline gelmesi sonucunda, bu tür siyasal girişimlere elverişli olmaktan çıkmıştı artık.

Ve Charles-Quint, oğlu Philippe’i İngiltere kraliçesi Mary ile evlendirip böylece bu ülkeyi İspanya’nın ve İmparatorluğun nüfuzu altına almak hayalini kurmuştu.

VIII. Henry ile Charles-Quint’in teyzesi Catherine d’Aragon’un kızı olan Mary (ya da, Marie), henüz altı yaşındayken kendi nişanlısıydı; ama bu evlilik tasarısı, gerçekleşmemişti o zaman. Ve şimdi, XVI. yüzyılın ortasında Charles-Quint, yeğeninin “koruyucusu” sıfatıyla, yıllarca önce başarısızlığa uğramış olan eski tasarıyı, bir “küçük” değişiklik yapıp,

Mary'yi, kendinden on yaş küçük, oğlu Philippe'le evlendirerek gerçekleştirme kararına varıyordu.

Londra'daki İspanya büyükelçisi Renard'a, bu konuya ilişkin olarak kesin talimat verildi hemen. Ve tasarıyı haber alan Fransız büyükelçisinin bu evliliği engellemek için giriştiği bütün manevra ve entrikalara rağmen, Charles-Quint'in önerisi, kraliçe Mary tarafından uygun karşılanacaktı.

Charles-Quint'in bu girişimi Fransız büyükelçisinden öğrenen İngiliz devlet adamlarının kapıldığı ürküntü ve öfkeyi hayal etmek güç olmasa gerektir.

Çünkü o dönemde, kumaş ve yün ticareti yapan ve bütün denizlerde gemi dolaştırmaya başlamış bulunan İngiliz tüccarlarının ve soylu ortaklarının en tehlikeli rakibi İspanya idi. Ama İngiliz yöneticileri, kraliçelerinin iradesine karşı çıkamayacakları için, bir başka yola gittiler: Avam Kamarası, kraliçeye bir çağrıda bulunarak, halkının çıkarlarını unutmamasını ve kendisine yabancı bir eş seçmemesini diledi saygılı bir üslupla. Ama kraliçe, kararından vazgeçmeyecekti.

Kararından vazgeçemeyecekti kraliçe, evet; ama buna karşılık, evlilik anlaşmasının İngiliz yöneticileri tarafından yapılması isteğini de reddedemeyecekti. Ve Charles-Quint bakımından gerçek bir başarısızlık olacak olan da, işte bu evlilik anlaşmasıdır.

Şöyle ki:

Söz konusu anlaşmayı imzalamakla Philippe, İngiliz yasalarına uymayı, ülkeyi Fransa'ya karşı bir savaşa sürüklememeyi ve kraliçe kendisinden önce öldüğü taktirde İngiliz devleti üzerinde hiçbir hak iddia etmemeyi yükümleniyordu. Sözün kısası, o tantanalı İngiliz kralı unvanına rağmen, "kraliçenin kocası" olarak kalmıştı Philippe. Nitekim İngilizler, Mary 1558 yılında öldüğü vakit, bir "kral"ları olduğunu rahatça unutup kendilerine yeni bir hükümdar seçeceklerdir.

Bütün hayalleri böylece yıkılan Charles-Quint, tahttan feragat etmek zorunda kalacak ve bir manastıra çekilecektir.

Feragatinden az sonra, "İmparatorluğu" da yıkılacaktı Charles-Quint'in: Mukaddes Germen İmparatorluğu, kardeşi Ferdinand'ın payına düşerken; İspanya, Hollanda, İtalya'daki topraklar ve Amerika'daki sömürgeler de oğlu Philippe'e geçecekti.

Gerçekleştirilmesi olağandışı cinsinden atılgan hayaller kurmuştu Charles-Quint. Hiçbir zaman ciddi temellere dayalı bir evrensel krallık kuramayacağını anlamış olmasına rağmen, oğlu II. Philippe de, aynı hayal payını katmaktan geri kalmayacaktır kendi politikasına.

İktidarının ve bu iktidarın temeli olan Katolik ve saltçı dünya görüşünün sarsılmazlığına yürekten inanmış bulunan yeni hükümdar, geniş devletinin her köşesinde İspanyol düzenini kurma çabasına girişecek; Protestanlığa gücünün yettiğince ve her yerde karşı çıkacak; amaçlarına ulaşmak için de her türlü araç, yol ve çareye başvurmaktan çekinmeyecektir.

II. Philippe tarafından Hollanda'ya karşı yürütülen katı ve amansızca bağnaz politika, Avrupa'daki ilk burjuva devriminin zaferiyle sonuçlanmıştır.

Aynı hükümdarın, XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki din savaşları boyunca Fransa'daki entrikaları, yurtsever Fransız Katoliklerinin bile ona karşı cephe almalarına yol açmıştır.

İngiltere'de karışıklık çıkartmak ve denizlerdeki belli başlı rakibini böylece güçsüz düşürmek amacıyla, Marie Stuart'ı da kendisine alet ederek saçtığı nifak tohumları, bu bahtsız kraliçeyi darağacına sürükleyecek; İngiltere'yi denizden istila çabaları ise, XVI. yüzyılın en büyük donanması olan "Yenilmez Armada"nın 1588 yılında toptan yok edilmesiyle sonuçlanacaktır.

XVII. yüzyılın ilk yarısından itibaren inceleyicilere açık tutulan İspanyol arşivleri, bütün bu çöküş dönemi boyunca İspanya tarafından güdülen korkunç siyaseti olanca çıplaklığıyla meydana çıkarmış bulunmaktadır.

Şöyle ki:

II. Philippe, Fransa, İngiltere ve Hollanda'da resmî diplomatik temsilcilerinden gayrı bir yığın kiralık ve gönüllü casus bulunduruyordu. Ve bunlar, kralı, dost ya da düşman saraylarda olup biten her şeyden haberli kılmakla kalmıyor; aynı zamanda bu ülkelerdeki resmî İspanyol diplomatlarının etkinliğini ve örneğin Hollanda'daki İspanyol valilerinin çalışmasını da göz altında bulunduruyorlardı.

Ve bu iki yönlü diplomatik mekanizma, Madrid'den ayrılmaksızın her şeyi bilmek ve bütün devleti sürekli kançılarya yazımlarıyla yönetmek iddiasında olan kralı bile yanılgıya itecektir en sonunda.

II. Philippe'in saltanat dönemi, İspanya bakımından gerçekten acıklı sonuçlarla yüklüdür. Şöyle demişti bir gün bu hükümdar:

- Sapkın mezhepli kullarım olacağına, hiç kulum olmasın daha iyi!

Ama tarihte sapkın mezhepliler varolmaya devam edecek; soylu ve feodal İspanya ise, yavaş yavaş, ikinci sınıf bir devlet durumuna düşecektir.

O dönemde bütün Avrupa'yı tehdit eden, İspanyol çizmesi altında ezilme tehlikesi, en güçlü ve en birleşik iki devletin, Fransa ile İngiltere'nin İspanya'ya karşı yürüttükleri ortak politikayı büyük çapta belirlemiştir.

XVI. Yüzyılda Fransa

İspanya'nın, XVI. yüzyılın ikinci yarısından itibaren derin bir ekonomik bunalım geçirip elli yıl sonra da siyasal çöküntüye düşmesine karşılık, XI. Louis'nin saltanat döneminde kurulup yerleşen saltçı Fransız krallığı, bütün XVI. ve hemen hemen bütün XVII. yüzyıl boyunca yükselen bir çizgi izleyecektir.

Feodal kalmış oluşuna rağmen bu merkezî devlet, Yüz Yıl Savaşının (1338-1453) dehşetini ve acı yıkımlarını katiyen unutmamış olan Fransız burjuvazisine gerçek çıkarlar sağlamaktaydı.

Fransa'da kentliler, öteden beri krallık iktidarını desteklemişlerdir. Nitekim XVI. yüzyılın ikinci yarısındaki din savaşları sırasında bu iktidar, feodal ve Protestan muhalefetin darbeleri karşısında sarsılıp sendelediği zaman, kentler, krallarına ve krallarının dini olan Katolikliğe bağlı kalacaklardır. Çünkü kral ve Katoliklik, birleşmiş bir Fransa'nın simgesidir burjuvazinin gözünde.

Küçük aristokrasinin büyük bir kısmı da bu konuda burjuvaziye katılmış bulunmaktadır. Çünkü bu küçük soylulara şerefli ve paralı bir askerlik hizmetini ancak güçlü ve birleşik bir krallık sistemi sağlayabilirdi.

XI. Louis'nin ilk dört ardılı olan VIII. Charles (saltanat dönemi, 1483-1498), XII. Louis (s.d, 1498-1515), I. François (s.d., 1515-1547) ve II. Henri (s.d., 1547-1559), saltçı hükümdarlardır hep; ve Makyavel tarafından tasarlanıp kurulmuş olan gerçekçi politika anlayışına uygun şekilde davranmaktadırlar sürekli olarak.

Ve Fransız dış politikasının temel çizgileri, bu dönemde belirlenip kesinlik kazanmıştır.

Daha XVI. yüzyılın başlangıcında Charles-Quint'in şahsında Habsburg'ların İspanya, Almanya, İtalya ve Hollanda topraklarıyla

çevrilmiş olan Fransız krallığı, bu kuşatmayı kırıp parçalama ve kendi soylu sınıfının gözünde en tatlı parça olan İtalya'yı ele geçirme çabasına girişecektir. Bütün XVI. ve XVII. yüzyıllarda XVIII. yüzyılın ilk yarısını derinden etkileyen, Avusturya ve Fransa hanedanları arasındaki ünlü rekabetin ve İtalya savaşlarının kökeni, işte budur.

XVI. yüzyılda bu rekabet, Habsburg'ların Fransa'ya indirdikleri darbelerin merkezi İspanya'da bulunduğundan, bir Fransız-İspanyol mücadelesi şeklinde belirmektedir.

Habsburg'ların sürekli tehdidi altındaki Katolik Fransa, bir yandan yüz yıllık düşmanı Türklere, öte yandan da Protestan Alman prenslerine yaklaşmıştır.

Nitekim 1525 yılındaki Pavia savaşında Charles-Quint'e esir düşen Fransız kralı I. François, bütün Hıristiyan aleminin "utançtan kararan gözleri önünde" pazarlığa giriştiği Osmanlı imparatoru Muhteşem Süleyman'dan yardım istemekteydi. Bunu, çok geçmeden, Avrupa diplomasi yıllıklarında "kapitülasyonlar" adıyla tanınan ve Fransa'ya Türkiye'de geniş ticarî imtiyazlar sağlayan ünlü anlaşma izleyecektir.

Bu olay, I. François'nın Charles-Quint'e karşı verdiği dört savaşın ilki sırasında geçmiştir (1521-1526) Pavia bozgununda rakibine esir düşen Fransız hükümdarı, özel bir büyük elçi yollanmıştır İstanbul'a. Ne var ki bu ilk girişim, tam bir başarısızlıkla sonuçlanacaktır: Olağanüstü elçi, yanındaki on iki yardımcısıyla birlikte Bosna'da saldırıya uğramış ve öldürülmüştür.

Elçinin getirdiği evrakla, kralın güvence sağlamak için vermiş olduğu kişisel yüzüğü bulunmuş ve İstanbul'a gönderilmiştir. Nitekim Osmanlı sadrazamı İbrahim Paşa, parmağında taşıdığı bu yüzüğü gösterip Fransa kralının yüzüğünü takmakla övünecektir sonradan.

I. François'ın ikinci olağanüstü elçisi Jean Frangipani ise İstanbul'a ulaşmayı başarmış ve hükümdarının mektubunu padişaha sunmuştur. Söz konusu mektup, ne yazık ki elimizde değildir. Buna karşılık Türk imparatorunun cevabını biliyoruz.

Aşağı yukarı şu tarzda kaleme alınmıştı bu cevap:

"Sen ki François'sın, Fransa ülkesinin kralısın. Sadık adamın Frangipani ile, hükümdarların sığınağı olan "Kapım'a" bir mektup yollamış; ayrıca adamına, bazı isteklerini de söz yoluyla bana iletmesini buyurmuşsun. Düşmanının ülkeni ele geçirdiğini ve seni de tutsak aldığını bildiriyor;

benden yardım ve imdat istiyorsun. Mektubun, bütün dünyaya sığınak olan tahtımın eşiğine sunulmuş bulunmaktadır. Dediklerini bütün ayrıntıları içinde, şahane bilimimle inceledim; ve hepsi hakkında eksiksiz bilgi edindim.

“Hükümdarların zaman zaman bozguna uğrayıp tutsak düşmesi, görülüp bilinmedik bir iş değildir. Cesaretini yitirmeyesin ve sakın kendini umutsuzluğa kaptırmayasın. Benim, mezarları nur dolası şanlı atalarım ve yiğit dedelerim, düşmanı püskürtmek ve yeni ülkeler fethetmek için savaşmaktan hiçbir zaman geri durmadılar. Ve şimdi biz dahi, onların izinde yürümekteyizdir. Kendimizi bildik, nice iller ve nice zorlu kaleler fethettik. Atımız gece gündüz eyerli, kılıcımız kuşanılmış beklemektedir.”

Öldürülen elçinin üzerinde bulunan ilk mektup da sunulmuştu Türk imparatoruna. Ve İbrahim Paşa’nın söylediğine göre, padişahı Macaristan’ı fethe sürükleyen olay, bu cinayet olmuştur. Nitekim, Osmanlı sadrazamından naklen belirtildiğine göre, I. François’ya acıyan imparator, “kötü niyetlerini böylece açığa vuran” Charles-Quint’e karşı savaşa karar vermiştir.

Hiç şüphesiz, acıma değildir burada söz konusu olan: Feodal karakterli Türk İmparatorluğu da, kendi yönetici sınıfını besleyebilmek için, sürekli savaşmak ihtiyacındadır çünkü. Balkanların çoktan ele geçirmiş bulunan Muhteşem Süleyman, zaten Avrupa’nın yüreğine kadar dalmak amacındaydı. Ve bu bakımdan da, François’nın mektubu tam vaktinde gelmiş oluyordu.

Hemen ertesi yıl, tek kumanda altında birleşmiş Çek ve Macar ordularını Macaristan’ın güneyindeki Mohaç Meydan Savaşı’nda tam bir bozguna uğratan Türk ordusu, 1529 yılında Viyana’yı kuşatmaktaydı nitekim.

Görüldüğü gibi, Fransa ile Türkiye arasındaki ittifak, aslında, uluslararası konjonktür tarafından belirlenmiş bulunmaktadır: Her iki devletin de ortak düşmanıdır Habsburg’lar. Söz konusu ittifakın, yüzyıllar boyunca sarsılmadan sürmesini sağlayan neden de budur.

Fransa ile Osmanlı İmparatorluğu arasında 1535 yılında imzalanan ilk anlaşma, Türkiye’nin daha sonraları Avrupalı devletlerle yapacağı bütün anlaşmalar için de örnek olacaktır.

1535 antlaşmasının gizli bölümünde Fransa, Osmanlıları, Avusturya ve Venedik’e karşı mücadelesinde desteklemeyi vaat etmekteydi. Ama söz konusu anlaşmanın uluslararası ilişkiler bakımından asıl önemli yanı,

Türkiye tarafından Fransa'ya tanınan ticari ayrıcalıklar ve bağışıklıklardır; ve bunlar, Türkiye'nin Avrupa devletleriyle olan ticaretini bir çeşit Fransız tekeli altına sokmaktadır.

Bu "ilk kapitülasyon"un sadece Fransız tüccarlarına ve Fransız hükûmetine tanıdığı ayrıcalıklar, büyük çekişmelere yol açacaktır sonradan: Nitekim çeşitli Avrupa devletleri, ilkin Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde oturan kendi uyruklarını, sonradan da, genel olarak Türkiye'deki tüm Hıristiyanları koruma hakkına sahip olduklarını hep bu ilk kapitülasyona dayanarak ileri sürmüşlerdir.

Söz konusu anlaşmanın özünü, şöyle tanımlamakta Marx:

"Babıâli tarafından çeşitli Avrupa devletlerine verilen birer imtiyaz beratı ve bağışıklık belgesidir kapitülasyonlar. Söz konusu beratlar uyarınca bu devletlerin uyrukları, Müslüman ülkelere girmek, oralarda iş tutup rahatça çalışmak ve kendi dinsel inançlarını koruyup özgürce ibadet etmek hakkını kazanıyorlardı.

"Kapitülasyonlar, hiçbir karşılıklı yükümlülük karakteri taşımamaları, ilgili taraflar arasında tartışılıp pazarlık edilmeksizin verilmeleri ve karşılıklı avantaj ve ödünlere dayanmamaları gibi son derece önemli farklarla, klasik anlaşmalardan ayrılmaktadır. Tam tersine, kendiliğinden verilmiş ve bir çeşit bağlanıp lütfedilmiş tek yönlü ayrıcalıklardır bunlar; dolayısıyla da, veren hükûmet tarafından her an geri alınabilirler.

"Nitekim Babıâli, tarih boyunca, şu ya da bu ulusa tanımış olduğu ayrıcalıkları defalarca geri almış; buna karşılık, başkalarına tanınmış ayrıcalıkları genişletmiş; ya da bunları toptan yok sayıp yürürlükten kaldırmıştır.

"Bu değişken ve tutarsız karakter, kapitülasyonları tükenmez bir anlaşmazlık kaynağı haline getirecek; elçilerin sürekli şikâyet ve tehditlerine yol açacak; yüzyıllar boyunca devam eden bir çelişik notlar ve her hükümdar değişikliğinde yenilenmesi gereken onaylar alış verişi doğuracaktır" (Marx ve Engels, **Oeuvres,** cilt X, s.8)

Fransa'nın Almanya ile ya da daha doğrusu Alman prensleri ile olan ilişkileri de yine Habsburg'lara karşı yürüttüğü mücadele belirlemiştir.

Bir Habsburg olan imparatoru güçsüz kılmakta çıkarı vardır çünkü Fransa'nın: Dolayısıyla da Fransız diplomasisi, kral II. Henri'nin (saltanat dönemi, 1547-1559) deyimiyle, "daima Almanların geleneksel hürriyet

aşkından yana" olmuş; yani Katolik imparatora karşı Protestan prensleri desteklemiştir.

Böylece Fransa, zaman zaman toprağından bir ufak parça kapabilmek amacıyla, Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'nun siyasal gücünü yavaş yavaş yitirmesine katkıda bulunmaktadır. Fransız dış politikasının bu temel eğilimi, XVII. yüzyılda da sürecek; ve IV. Henri ile başbakanı Sully, kardinal Richelieu ile kardinal Mazarin gibi ünlü Fransız devlet adamlarının ve diplomatlarının genel davranışlarını belirgin şekilde etkileyecektir.

XVI. Yüzyılda İngiliz Diplomasisi

XVI. yüzyılda İngiliz diplomasisinin evrimi, Fransız diplomasisinin geçirdiği evrimden tamamıyla farklıdır.

Saltçı krallık, hiçbir ülkede olmadığı kadar güçlüydü Fransa'da. Oysa İngiltere'de, krallık **erkinin** en güçlü olduğu dönemde bile, lortlarla ticaret burjuvazisinin ortak egemenliği altındaki Parlamento, sürekli şekilde baskısını duyurmaktan ve bu **erki** kısıtlamaktan geri kalmamıştır.

Daha XVI. yüzyıldan itibaren ülke ekonomisinin bütün kumanda mevkilerini ellerine geçirmiş bulunan soylular ve burjuvalar, XVII. yüzyılda gerçekleştirecekleri burjuva devrimleriyle, kapitalizmin özgürce gelişmesini sağlayan bir düzen yaratmışlardır. Öyle ki, İngiltere'de politikayı yapan ve kamuoyunu oluşturan, doğrudan doğruya yönetici sınıftır. Söz konusu sınıf, kendi ereklerini ve bu ereklere ulaşma yollarını gayet iyi bilmekte; ve hükûmeti, kendisini her an hesaba katmak zorunda bırakmaktadır.

XVI. yüzyılın özellikle ikinci yarısında İngiltere, İspanya'ya karşı tam bir ölüm kalım savaşına girmiş bulunmaktadır. Ve bu dönemde güdülen dış politika, İngiliz krallarıyla hükûmetlerinin düzenlediği bir politika olmaktan çok, İngiliz korsanlarının, amatör tüccarlarının ve diplomatlarının oluşturduğu bir dış politikadır.

Ünlü kraliçe Elisabeth ve hükûmeti, örneğin, bu tür uyruklarından birinin doğrudan doğruya kendi inisiyatifiyle yarattığı bir oldubittiyi onaylamak durumunda kalmıştır çoğu zaman.

Gerçekten de, Drake, Hawkins ve Raleigh gibi, sonradan Majeste kraliçenin (saltanat dönemi, 1558-1603) donanmasında amiralliğe atanan

ünlü korsanlar, değerli maden yükleriyle Amerika'dan dönen İspanyol filotillalarını durdurup denetlemekte ve gerekli gördükleri zaman herhangi bir limana baskın yapıp halkın gözü önünde İspanyol gemilerini batırmaktaydılar.

Aynı zamanda İngiliz diplomatları, Avrupa'nın bütün başkentlerinde, mantıklı ve tutarlı bir tek politikayı gütmekteydiler. Ve olanca gücüyle yükselme halindeki bir yönetici sınıfın yaratımı olan bu politika, ulaşılmak istenen ereklerin son derece iyi kavrandığını ortaya koymaktadır.

XVI. yüzyıl İngiliz diplomasisine karakterini veren enerjik ve mantıklı tutumun çarpıcı bir örneğini, çağının en yetenekli diplomatlarından biri olan İngiltere'nin Fransa büyükelçisi Walsingham'ın etkinliğinde buluyoruz.

İskoçya kraliçesi Marie Stuart'ın trajik alın yazısını belirleyen rol, bu diplomatın payına düşmüştür. Bilindiği gibi Marie Stuart, Lorraine de Guise düşesi ile İngiliz kralı VII. Henry'in kızı ve İskoçya kralı V. Jasques Stuart'ın karısı olan Marguerite'in de torunuydu. Ve yine bilindiği gibi, bağnazca Katolik olan Guise ailesi, Fransız Katolik partisinin başına geçecek; ve 1572 yılının Saint-Barthelemy gecesi, Fransa'daki Protestanların katliamını düzenleyecektir.

Reform hareketinin ilk çağlarında, miras hakkı dolayısıyla İskoçya kraliçesi olan, ama Guise'lere özgü bağnazca Katolikliğinden de hiçbir ödün vermeyen Marie Stuart, çok geçmeden, uyrukları tarafından ülkesinden kovulmuş; ve İngiltere'ye kaçarak, kraliçe Elisabeth'in koruması altına sığınmak zorunda kalmıştır.

İngiltere kralı VIII. Henry ile bu hükümdarın sayısız karılarından biri olan ünlü Anne Boleyn'in kızı olan Elisabeth, Katolikler tarafından yasal kraliçe olarak kabul edilmediği için, İspanyolların Elisabeth'e ve İngiliz Protestanlığına karşı tezgâhladıkları komplo ve entrikaların merkezi haline gelmiş olan Marie Stuart, kendini İngiltere tahtının yasal mirasçısı ilan edecektir. Ama o çağın İngilizlerine bu "yasal"lığı anlatmak, olanak dışı bir iştir. Çünkü Marie Stuart, İngiltere'nin o dönemdeki en korkunç düşmanı, Elisabeth'e karşı düzenlenen suikastların gizli yöneticisi ve Katolikliğin hem kıtadaki, hem de İngiltere'deki açık destekleyici İspanya kralı II. Philippe'in şahsında ete kemiğe bürünmüş Katolik gericiliğinin canlı bir sembolünden başka bir şey değildir İngilizlerin gözünde.

Nitekim, Katoliklerin çevirdiği bütün bu dolaplardan ürken İngiliz Parlamentosu, Elisabeth'e rakibesini rahatça ortadan yok etme fırsatını

veren sayısız kararname yayınlamıştır. Ama kraliçe Elisabeth, uzun yıllar Marie'yi hapiste tutmakla yetinecek; ve ancak 1587 yılında, İngiltere kraliçesi olmadıkça hapisten kurtulamayacağı inancı içindeki Marie'nin katiyen yola gelmez bir fesatçı olduğunu apaçık ortaya seren belge ve kanıtları topladıktan sonra, yargıç önüne çıkarmaya karar verecektir rakibesini.

Ve işte Fransa'daki İngiliz büyükelçisi Walsingham, Elisabeth'in öldürülmesini amaçlayan son komploya Marie Stuart'ın da katılmış olduğunu ispatlamayı üzerine almıştır.

Bu işte büyükelçi, hükümdarlarından hiçbir talimat almaksızın, sadece "İngiltere'yi Katolik ve İspanyol belalarından kurtarmak için", doğrudan doğruya kendi inisiyatifiyle harekete geçmiştir aslında. Bu gönüllü görevi niçin bir başka elçinin değil de Walsingham'ın yüklendiğini anlamak da zor olmasa gerektir: Çünkü komplonun ele geçirilen tüm ipuçları Fransa'ya, Marie'nin yakını olan Guise ailesine uzanmaktaydı; ve Guise'ler, İngiltere'nin can düşmanı II. Philippe'in "ücretli dost"larıydılar.

Marie'nin tutuklu kaldığı Charby şatosunun muhafız kumandanıyla anlaşan Walsingham, Gifford adında bir ajanını, şarap ve bira müteahhidi rolünde şatoya sokacaktır. Kendini su katılmadık bir Katolik olarak tanıtıp kısa zamanda Marie'nin güvenini kazanan Gifford, tutuklu kraliçenin çeşitli dostlarına yazacağı mektupları dışarı kaçırıp yerlerine ulaştırma teklifinde bulunmuş; ve teklifi kabul eden Marie, bir dizi şifreli mektup kaleme almıştır. Gifford'un geri aldığı boş bira fıçılarına gizlenecektir bu mektuplar. Ve pek doğal olarak, yerlerine ulaşmadan önce Walsingham'ın sekreteri tarafından açılacak, şifreleri çözülüp bir kopyaları alınacak ve bu kopyalar da büyükelçiye teslim edilecektir.

Marie Stuart için hazırlanan iddianameyi doldurmaya yeterli malzemeyi, işte bu yoldan ele geçirmişti Walsingham. Ve büyükelçi öylesine benimsemişti ki rolünü, tutuklu kraliçenin mektuplarına belirli birtakım şifreli eklentiler yapmaktan geri kalmıyordu. Örneğin, Charby şatosunu aniden basıp Marie'yi kurtardıktan sonra Elisabeth'i öldürecek olanların adlarını sormuştu bir mektupta, tutuklu kraliçenin ağzından. Suikastçıların kimliğini büyük bir ihtimalle zaten biliyordu büyükelçi; ama elinde yazılı bir kanıt bulunmasını arzu ediyordu.

Marie Stuart’ın suçluluğuna karar veren yargıçlar, gerekçe olarak, Walsingham’ın topladığı belgeleri gösterecek; ve Parlamento’nun her iki kamarası da, “adaletli bir hükmü, adaletli bir ceza ile” bütünlemesi dileğinde bulunacaktır kraliçe Elisabeth’ten.

Marie’nin idam edildiği haberi, Londra’da genel bir şenlik havası yaratmış; ve bu “mutlu” olay dolayısıyla, başkent o gece ışıklandırılmıştır. Dramın böylece sona erişi de, entrikayı baştan sona tasarlayıp yürüten bu büyükelçinin İngilizleri çok iyi tanıdığını meydana çıkartmaktadır.

2. XVI. YÜZYILDA MOSKOVA DEVLETİNİN DİPLOMASİSİ

III. İvan Zamanında Moskova Grandüklüğü’nün Diplomasisi

XV. yüzyılda ulusal bir birlik olarak belirmiş bulunan Moskova devleti, XVI. yüzyılın, ikinci yarısında uluslararası sahneye ilk girişini yapmaktadır.

Başlangıçta, “Moskova Grandüklüğü” gibi alabildiğine alçakgönüllü bir unvan taşımaktaydı bu devlet; ve rejimi bakımından, feodal bir krallıktı.

Ama bu yeni devlet, Doğu Avrupa’daki geniş toprakları kendi iktidarı altında birleştirdikten sonra, uluslararası arenada hızla önemli bir yer alacaktır. Daha XV. yüzyılın sonlarında, hatırı sayılır bir güçtür Moskova Prensliği; ve Avrupa diplomasisi, bu güç dolayısıyla, yeni bir sorunla karşı karşıya kalmış bulunmaktadır: Bu dönemde Avrupa’da kurulan uluslararası ilişkiler sistemi içinde bu yeni devlete, önemiyle orantılı bir yer bulma sorunu.

1486 yılında, Lituanya’ya gelen Silezyalı Nicolas Poppen, tesadüfen Moskova’ya da uğramıştı. Yeni devletin ve hükümdarının zenginliği ve büyük gücü hakkında öyküler anlatmaya koyuldu dönüşünde. Çoğu kimseler için, tam anlamıyla bir keşif olacaktı bu.

Gerçekten de o dönem Avrupası’nda Rusya hakkında bulanık birtakım söylentiler ve kulaktan dolma bilgiler dolaşıyordu sadece; ve çoğunluk, Polonya egemenliği altında bir ülke sanıyordu Rusya’yı.

Marx, şöyle yazıyor:

"II. İvan'in ilk saltanat yıllarında, Lituanya ile Tatarlar arasında sıkışıp kalmış Moskova devleti'nin varlığından bile habersiz bulunan Avrupa, Doğu sınırlarında büyük bir imparatorluğun birden bire ortaya çıkışıyla afallayıp allak bullak olmuştur" (Marx **Secret diplomatic history of the XVIII century.** S. 81).

1489 yılında yeniden geldi Moskova'ya Poppen; ama bu sefer, Almanya imparatorunun resmî temsilcisi olarak geliyordu. Gizli bir görüşme sırasında, şöyle bir teklifte bulundu III. İvan'a: İmparatordan, Moskova hükümdarı için "kral" unvanını kolayca koparabilirdi. O dönem Batı'nın siyasal anlayışına göre bu, yeni devlete, Avrupa devletler sistemi içinde yasal bir yer verebilmek için başvurulacak tek yoldu.

Ama Moskova, bambaşka bir düşünceye sahipti bu konuda.

Nitekim III. İvan, tam bir özsaygısıyla, Poppen'e şu cevabı verecekti:

-Ülkemizde, ta en eski zamanlardan beri, ilk atalarımızdan beri, Tanrının lütfuyla hükümdarız biz;ve tıpkı atalarımız gibi, Tanrı tarafından atanmış bulunuyoruz… Kim olursa olsun, bir başkası tarafından atanmayı hiçbir vakit geçirmedik biz gönlümüzden ve şimdi de geçirmiyoruz.

Yazılı cevabında ise, kendisin "Tanrının lütfuyla bütün Rusya!nın büyük hükümdarı" diye adlandırıyordu III. İvan Aynı hükümdar, daha küçük devletlerle olan ilişkilerinde, "çar" unvanını bile kullanmaktaydı.

III. İvan'ın oğlu III. Bazil, 1518 yılında Almanya imparatoruna yazdığı bir mektupta, resmen "çar" unvanını vermişti kendisine. Yine III. İvan'ın torunu IV. İvan ise, 1547 yılında dinsel bir törenle taç giyecek; ve devletinin öbür uygar devletler arasında alması gereken yeri böylece belirtmiş olacaktır.

Avrupalı diplomatlar arasında hukuki tartışmalara konu olan bu yeni siyasal güç, bir başka açıdan da Batı'nın dikkatini çekecektir; 1453 yılında Bizans, Türkler tarafından alınmış; ve Türk tehlikesi, bütün ağırlığıyla Avrupalı devletlerin karşısına dikilmiş bulunmaktaydı. Dolayısıyla da Batı diplomasisinin bundan böyle tatlı hayali, Moskova hükümdarını Türkiye'ye karşı kurulacak bir Avrupa ittifakına almak olacaktır.

Türklerin Akdeniz bölgesine girişi, herkesten önce İtalya için bir tehlikeydi. Nitekim, daha XV. yüzyılın sonundan itibaren Venedik ve

Papalık devletleri, umut dolu bakışlarını kıtanın kuzey-doğusuna doğru çevirmişlerdir.

Bu durum, o sırada papanın koruması altında bulunan Bizans tahtının mirasçısı prenses Zoi Paleolog’u kudretli Rus hükümdarlarıyla evlendirme fikrinin, Roma ve Venedik tarafından niçin büyük bir sempatiyle karşılandığını da açıklar. Nitekim söz konusu tasarı, Yunanlı ve İtalyan temsilcilerin aracılığıyla, gerçekleşme aşamasına girecektir 1472 yılında; ve nişanlı, geniş yetkilerle donatılan Papalık elçisi Sixte Bonoumbre’la birlikte Moskova’ya gönderilecektir. Papanın bu evlilik ittifakına gerçekten ciddi şekilde umut bağladığı, böylece belirmektedir.

Aynı şekilde Venedik hükûmeti de aynı III. İvan’ı Bizans imparatorlarının, Hıristiyanlığın ortak düşmanı padişah tarafından zorbalıkla ele geçirilmiş mirasının üzerinde ki gerçek hak sahibinin kendisi olduğuna inandırmıştır: Çünkü Venediklilere göre, Doğu Roma İmparatorluğu üzerindeki “doğal haklar”, bu evlilik dolayısıyla Moskova hükümdarına geçiyordu.

Nitekim 1519 yılında Papalık hükûmeti de, III. Bazil’den “atadan kalma malı Konstantinopolis’i korumasını ve bütün Rusya çarının mirasına zorbaca el koymuş olan Türk düşmana, Hıristiyanlığın iyiliği adına” karşı çıkmasını isteyecektir.

Ne var ki bütün bu diplomatik çabalar sonuçsuz kalacaktır; çünkü hiç vakit yitirmeksizin çözümü gereken kendi öz sorunları vardı Rus Devletinin. Öyle ki, kendini sürekli olarak bu sorunların çözümüne vermiş olan III. İvan istese bile, Roma, ya da Venedik tarafından tezgâhlanan entrikalara gönlünü kaptıramazdı.

Tez çözüm bekleyen ilk sorun, Birleşmiş Polonya ve Lituanya devleti’nin ele geçirmiş olduğu Rus topraklarının geri alınması sorunudur. Nitekim, Kuzey-Doğu Rusya’nın ülkeye katılmasını sağlayan Moskova, daha önce Kiev İmparatorluğu içinde yer alan bütün Rus toraklarını, Moskova büyük prensinin “atadan kalma” malı ilan etmiştir; ve Lituanya’nın bu topraklar üzerindeki egemenliğini hukuken tanımayı ısrarla reddetmektedir.

Ruslara göre, bu anlaşmazlık çözülmedikçe iki devlet arasında ancak bir “ateşkes” söz konusu olabilirdi; ama bir “ölümsüz barış” anlaşması yapılmazdı katiyen.

Gerçekten de, 1503 yılında Moskova boyarları Lituanyalı elçilere şöyle demekteydiler:

-Hükümdarınız, bizim hükümdarlarımızla barış ve kardeşlik isteğindeyse, önce bütün Rusya'nın atadan kalma topraklarını bizlere geri versin…

Kendi yönünden Polonya-Lituanya hükûmeti de, Moskova büyük prensleri tarafından kullanılan "bütün Rusya'nın" hükümdarı unvanını protesto ediyordu.

Tüm uluslararası politikalarını önlerindeki bu temel sorunun çözümüne bağlayan III. İvan ve III. Bazil'in gözünde, Türklere karşı kurulacak bir cephenin en ufak bir çekiciliği olamazdı elbette. Ve Rusya'nın "Bizans toprakları üzerindeki hakkını" vaat edenlere, "Rus hükümdarının, her şeyden önce Rus toprakları üzerindeki hakkını istediği" cevabı verilmekteydi Moskova'dan.

Kaldı ki, Karadeniz'deki ticaretini geliştirmek bakımından Moskova'nın gerçek çıkarları, Osmanlı İmparatorluğuyla dost geçinmesini gerektiriyordu. Ve XV. yüzyıl sonundan itibaren Türklerle Moskova Devleti arasında kurulan ilişkiler, daima dostça bir karakter taşımıştı nitekim.

Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'yla olan ilişkilere gelince: III. İvan, sadece bu devletle dostluk ilişkilerini koruyup sürdürmek içn değil; aynı zamanda, İmparator Maximilien'le Polonyalı Jagellon'lar arasında Macaristan dolayısıyla başlayan rekabetten Rusya'nın çıkarları doğrultusunda yararlanabilmek için de çaba göstermiştir.

Nitekim bu amaçla Alman imparatoruna bir ittifak teklif edecek; ve Macaristan Maximilien'le, Lituanya da kendisine düşmek üzere bir de bölüşüm tasarısı sunacaktır. Ama Maximilien, kendi ereklerine barışçı yollardan ulaşma umudunda olduğu için, böyle bir girişime yanaşmamıştır.

Almanya ile Polonya arasındaki ilişkilerde meydana gelen değişiklikleri ve çalkantıları, Rus-Alman ilişkilerindeki değişiklikler izlemiştir daima. En sonunda Maximilien, Polonya ile uzlaşmayı kendi çıkarlarına daha uygun bulacak; ve hatta Polonya'ya, Moskova'yla bir yakınlaşma kurması için, kendi aracılığını sunacaktır.

Moskova'nın Lituanya'ya karşı yürüttüğü mücadele, Kırım hanı Mengü Giray'la sıkı bir ittifak kurmasına da neden olmuştur. Kırım Hanlığı o çağda, Türkiye'ye tabii bir yurtluk durumundaydı. Ve bu ittifak karşılığında her türlü ödünü vermeye hazırdı III. İvan. Han şart koşmuş olsa, onu "hükümdar" saymaya da razıydı. Ayrıca "pominki"ler konusunda, yani Tatar müttefikine yolladığı yıllık armağanlarda alabildiğine cömert davranmaktaydı.

Moskova diplomasisi, bunca arzu ettiği bu ittifakı kurmayı en sonunda başaracak; ve Kırım Türkleri, Lituanya topraklarına doğru, belirli aralarla akına başlayacaktır. Kiev'i çok geride bırakıp ta ülkenin içine kadar sızan Tatarlar, böylece, büyük Lituanya prensliğine maddesel yönden zarar verdikleri gibi, bu devletin savunu gücünü de yıpratıyorlardı.

Kırımlılarla yapılan bu ittifak, bizi, XV. yüzyıl sonu ve XVI. yüzyıl başlangıcındaki Rus dış politikasının bir başka temel sorununa getirmektedir: Rusya bu sayede, metbuu Antınordu Devleti'nin boyunduruğundan da kesinlikle kurtulmuş olacaktır. Tabiilik durumunu ortadan kaldırabilmek için, silahtan çok, diplomatik yollara başvurmuştu III. İvan.

Marx, bu başarı konusunda şunları söylemektedir:

"Moskova'yı Tatar egemenliğinden bir tek güçlü vuruşla değil, yirmi yıllık inatçı bir çalışmayla kurtarmıştı III. İvan" (Aynı eser, s. 81).

Ve ekliyor:

"Savaşarak kaleden dışarı atmıyordu düşmanı; ustaca bir manevrayla, kendiliğinden çıkıp gitmek zorunda bırakıyordu" (Aynı eser, s. 82).

Kırım'la yapılan ittifak, Altınordu'ya karşı verilen mücadelenin de kaderini saptayacaktır: Bu mücadeleye, Nogay Tatarları ile Sibir Tatarları da katılmaktadır şimdi. Nitekim Altınordu hükümdarı Ahmet, 1480 yılında Nogaylar tarafından öldürülecek; 1502 yılında da bu devlet, Mengü Giray tarafından istila edilip tamamıyla ortadan kaldırılacaktır.

Yine Marx'ın deyişiyle, "böylece İvan, bir Tatar yok etmek için bir başka Tatarı kullanmaktadır" (Aynı eser, s. 83).

Kırım'la olan ittifakından yararlanarak Altınordu'ya karşı harekete geçmekle İvan, XV. Yüzyılın ilk yarısında Orta Volga'da kurulan bir başka Tatar hanlığının, Kazan Hanlığı'nın da Rus egemenliği altına alınmasını sağlamış oluyordu. Ve yine, hem askerî, hem de diplomatik yollardan kazanacaktı bu büyük başarıyı.

Moskova Devleti'nin bir başka temel eğilimi olan Baltık denizine açılma politikası da, III. İvan'ın saltanat döneminde belirginleşecektir.

Denize çıkışı olmadığı için, devletin dış ticareti gereken hızla gelişmiyordu bir türlü. Öte yandan, ülkede büyük eksiği duyulan Batı tekniği ve uzmanları sorunu, Lituanya ile Toyton (ya da, Töton; ya da, Teuton) Tarikatı el ele verip Baltık limanları yolunu Ruslara kapalı tuttuğu sürece, doyurucu bir çözüme kavuşamayacaktı.

Büyük prensin başkentini sanat yapıtlarıyla süsleyen İtalyan artistleri ve Rusya'ya yeni teknikleri taşıyan zanaatçılar, Moskova'ya gelebilmek için Moldova ve Kırım topraklarından geçmek, dolayısıyla de bazen yıllarca süren bir yolculuk yapmak zorundaydılar. Nitekim Novgorod'daki Baltık Ticaret Birliği acentesinin kapatılıp Danimarka ile dostluk ilişkilerinin kurulması, Novgorod tüccarlarının kudretli Birliğinin tek taraflı olarak koymuş olduğu engellerden kurtarılmasını amaçlıyordu. Ve 1503 yılında, Toyton Tarikatı'nın bir kolu olan Liv Tarikatı'yla imzalanan anlaşma gereğince Derpt (ya da, Dorpat) piskoposluğundan istenen vergi, Moskova'nın siyasal nüfuzunun Livya'yı da (bugünkü Letonya) kapsaması yolunda atılan bir ilk adım yerine geçecektir.

III. İvan'ın güttüğü ihtiyatlı ve ince politika sayesinde, Rus Devleti Avrupa'da belirleyici bir rol değilse bile, şerefli bir yer edinebilmiştir.

Şu tabloyu çizmekte Marx:

"Saltanat döneminin sonunda III. İvan'ı, tahtında tamamıyla bağımsız görüyoruz: Karısı, son Bizans İmparatorunun kızıdır. Kazan, ayaklarına serilmiş bulunmakta; sarayını Altınordu'nun kalıntıları doldurmaktadır… Küçümsenmeyecek oranda ufalmış olan Lituanya'nın hükümdarı, İvan'ın ellerinde uysal bir alettir artık; ve Toyton şövalyeleri, kesin yenilgiye uğratılmıştır" (Aynı eser, s.81).

IV. İvan'ın Diplomasisi

III. İvan'ın torunu olan IV. İvan'ın saltanat döneminde Moskova diplomasisi, daha da kapsamlı bir gelişme göstermektedir.

Saltanatının ilk yıllarında bu hükümdar, tüm çabasını Doğu'ya çevirmişti. Nitekim stratejik Sviajsk üssünün tamamlanması, Kazan hanının tamamıyla ona boyun eğişini sağlayacaktır 1551 yılında. Ve Hanlığın, Çarlık iktidarı altında Moskova ile birleşmesi amacıyla girişilen görüşmeler kesin bir başarıyla sonuçlanmış gözükürken, Kazan'da bir son an darbesiyle askerler başa geçmiş; anlaşma, yok sayılmıştır. Kazan, bir yıl sonra silah gücüyle alınacaktır.

1555 yılında Sibir Han'ı da Moskova'yı metbu olarak tanımıştır. Bir yıl sonra Astrahan, savaşsız teslim olacak; ve bu olay Moskova Devleti'nin, Kuzey Kafkasya'daki Kabartay, prensleriyle ilişki kurmasına yol açacaktır.

Nitekim daha sonra, IV. İvan’ın oğlu döneminde, Türkler ve İranlılar tarafından tehdit edilen Gürcistan’ın da Moskova ile sürekli ilişkiler kurduğunu göreceğiz.

Kazan’ın fethi, Kama ve Volga ticari ulaşım yollarını getiriyordu Rus egemenliğine. En son olarak da, XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Orta Asya ve Hazar Denizi bölgesinde yer alan, Urgenç (Hive), Taksanlar (Taşkent) ve Semerkant gibi devletlerle diplomatik ilişkiler kurulacaktı.

IV. İvan’ın dikkati sadece Doğu’ya dönük kalmamıştır. Hükümdar, aynı siyasal uyanıklıkla Batı’ya da çevirmiştir bakışlarını.

Gerçekten de Moskova, daha uygar Batılı ülkelerle dolaysız ilişkiler kurup sürdürmeksizin gelişip büyüyemezdi. Devletin ekonomik ve askerî çıkarları, Batı’yla olan ilişkilerin pekiştirilmesini ve Batılı uzmanların ülkeye gelmesini gerektiriyordu. Rusya’nın geleneksel hasımları Polonya, Lituanya ve Toyton Tarikatı tarafından sürdürülen fiilî abluka, her ne pahasına olursa olsun kırılamıyordu.

İşte bu zorluktur ki, 1553 yılından itibaren Beyaz Deniz üzerinden İngiltere ile kurulan dolaysız ilişkilerin Moskova’da büyük memnunluk yaratmasına yol açacaktır. Ne var ki Kuzey Buz Denizi’nde gemicilik koşulları, bu ticaret yolunun sürekli kullanımına elverişli değildi katiyen: Baltık Denizine çıkmak, Moskova için hayati bir ihtiyaç oluyordu.

Bu alanda IV. İvan, dedesinin planlarını sabırla ve azimle yürütme çabasındandır. Kazan sorunu olduğu gibi bu sorunu da diplomatik yoldan çözmeyi denemiştir ilkin hükümdar. III. İvan ile Toyton Tarikatı arasında imzalanmış olan ateşkes antlaşması, 1553 yılında sona eriyordu. Şimdi IV. İvan’ın öne sürdüğü yeni koşullar, Dorpat bölgesini Moskova’ya yarı-tabii kılmaya yönelmektedir.

1558 yılında patlayan savaş, hızla Avrupa çapında bir çatışma hâlini alacaktır. Bölünmüş ve feodal Livya’nın Rus Devletine kafa tutamayacağı daha başlangıçta meydana çıkacak; ve bu durum. Baltık sorununu olanca karmaşıklığı içinde yeniden tartışma alanına getirecektir.

Baltık denizinde çıkarları bulunan devletler arasındaki rekabet, Lituanya, Polonya, İsveç ve Danimarka’yı da savaşa sürüklemiş; ve zaferi kazanmış bir Rus ordusunun nerede duracağını kestiremeyen Doğu Alman prenslerini korkuya salmıştır.

Mukaddes Germen İmparatorluğu tarafından sorunu tartışmak üzere toplanan devletler Diyetinde bazı prensler, Moskova'ya karşı vakit yitirmeksizin savaş açılmasını istemişlerdir. Ne var ki ticari çıkarlarını hatırlayan Baltık kentleri Rus Devletiyle barışın korunması için oy verince, imparator II. Maximilien orta yolu seçecek ve abluka koyma kararıyla yetinecektir.

Bu arada, Fransa ve İspanya gibi, savaş yerinden alabildiğine uzak Batılı Devletler de gözlerini, Baltık denizindeki çıkar kaynaklarına dikmiş bulunmaktaydı.

Yine bu arada, Polonya-Lituanya diplomasisi tarafından kışkırtılan Kırım Tatarları ve Osmanlılar. Kazan ve Astrahan'ı yeniden fethetmek için harekete geçmekte gecikmemişlerdir.

1569 yılında düşmanı kapılarında gören Lituanya feodalleri, aradaki savunu ittifakını güçlendirmek amacıyla ülkelerinin Polonya'ya katılmasına ve federatif bir Polonya Cumhuriyetinin kurulmasına boyun eğmek zorunda kalmışlardır.

Bunun üzerine Moskova diplomasisi daha hızlı bir etkinlik içine girecek; ve Danimarka ile ittifakını ustaca sürdüren Müthiş İvan, bir yandan Türkiye ile analaşabilmek için Kafkasya'ya doğru ilerleyişini yarıda durdururken, öbür yandan da Polonya tahtına adaylığını koyacaktır.

Bu konuda Mukaddes Germen imparatoruyla pazarlığa girişen İvan, şunu önermektedir: Polonya, iki devlet arasında bölüşülecek; "taç" imparatorun oğluna, Lituanya ile Livya da İvan'a düşecektir. Ve Danimarka ile daha önce yapılmış olan anlaşma koşullarına göre İvan, Livya'yı (ya da, Livonya'yı) bir tabii devlet haline getirecek, başına da Danimarka kralının kardeşi Magnus'u yerleştirecektir.

Bölgesinin bütün diplomatik düzenlemelerinde etkin bir payı bulunan İvan, yirmi dört yıllık yorucu bir mücadele sonunda, denenebilecek tüm olanakları deneyip başvurulabilecek tüm yollara başvurmuş; ama arzuladığı çözüme ulaşamayarak, Baltık denizi üzerindeki geniş tasarılarından vazgeçmek zorunda kalmıştır. 1582 yılında Papalık temsilcisinin de katılmasıyla Polonya ile yapılan ve statüko koşullarını devam ettiren barış anlaşması, bu durumu dile getirmektedir. Gerçekten de bu anlaşma gereğince her iki taraf, son savaşlar sırasında ele geçirdikleri toprakları karşılıklı olarak bırakmayı yükümlenmekteydiler.

Görüldüğü gibi, Rus ordusunun ve diplomasisinin olanca gücünü ve yeteneklerini seferber ettiği ve Rusya bakımından alabildiğine elverişsiz siyasal koşullar içinde geçen uzun bir mücadele, İvan'ın Batı sorunlarının çözümünde başarısızlığa uğramasıyla kapanmaktadır.

Moskova hükümdarının bu alandaki tek başarısı, büyük hasmı Polonya Cumhuriyetini geniş saldırı tasarılarından vazgeçmek zorunda bırakışı olacaktır. Nitekim sonradan, 1600 yılında Lituanyalı ve Polonyalı diplomatlar, yine aynı amaca ulaşabilmek umuduyla iki devletin birleşmesini teklif edecekler; ama bu öneri de Boris Godunov hükûmeti tarafından reddedilecektir.

Bunun üzerine Polonya diplomasisi, Rus tahtına sahte hükümdar yaratma taktiğine başvurmuştur.

Rus Devleti tarafından XVI. yüzyıl boyunca oynanan önemli rol ve gösterilen yoğun diplomatik etkinlik, Doğuda oluşan bu yeni siyasal gücün hukuk açısından tanınması sorununu ön plana getirmektedir.

1547 yılında Çarlık tacını giyen ve o tarihten sonra da kesinlikle "çar" (yani "imparator") unvanını kullanan IV. İvan, uluslararası hiyerarşide kendi devletine verilmesi gereken yeri de tanımlamış oluyordu böylece. Protestan İngiltere, hiçbir koşul ileri sürmeksizin, İvan'ın "imparator" unvanını zaten kabul etmiş bulunmaktaydı. Ama bir tek "Mukaddes İmparatorluk" fikrinin canlılığını daima koruduğu Katolik ülkeler bakımından durum karmaşıktı.

Müthiş İvan'ı Türkiye'ye karşı kurulacak bir ittifakta yer almaya kandırmak amacıyla imparator II. Maximilien, 1576 yılında Rus hükümdarına "Doğu Kayzeri" (ya da, "Doğu İmparatoru") unvanını ve tahtını teklif edecektir. Bu teklif karşısında tamamıyla ilgisiz kalan İvan, buna karşılık imparatordan hemen "bütün Rusya'nın çarı" olarak tanınmasını istemiş; ve imparator, bu önemli noktada Moskova hükümdarına boyun eğmek zorunda kalmıştır.

Papalık bu konuda çok daha inatçı davranacaktır: Krallık ve imparatorluk unvanlarını vermede kendi tekel hakkını savunmakta; ayrıca da, "bir tek İmparatorluk" ilkesinin çiğnenmesini kabul etmemektedir. Papalığın bu uzlaşmaz tavrı, Moskova hükümdarı tarafından ileri sürülen isteklerin gerçek niteliğini çok iyi kavramış bulunan Polonya kralı tarafında da hararetle desteklenmektedir.

Nitekim Polonya kralı Sigismond-Auguste, Papalığa sunduğu bir andıçta IV. İvan'a papaca "çar" unvanı verilmesinin Rutenya'nın (bugünkü Ukrayna) Polonya ve Lituanya'dan kopmasına yol açacağını; bunun da Moldavalıları ve Ulahları (ya da, Eflâklıları; yani, bugünkü Romanyalıları) Moskova'nın ağına çekmekle sonuçlanacağını bildirmekteydi.

Kendi yönünden IV. İvan da, taşıdığı imparatorluk unvanının Polonya ve Lituanya birleşik devletince tanınmasına büyük önem verdiğinden, taç giyer giymez bunu istemeye koyulmuştu söz konusu ülkeden. Ama Polonya, bütün XVI. yüzyıl boyunca, Rus hükümdarının bu unvanını tanımaya yanaşmayacaktır.

IV. İvan'ın ardıllarından, kendisini bu hükümdarın oğlu diye yutturan sahte hükümdar Demetrius'da imparator unvanını taşıma iddiasına kapılmıştı. Ama Demetrius'u tahta çıkarmış olan Polonya kralı Sigismond, "büyük prens" (ya da, "knez") unvanını bile çok gördüğü bu sahteciye, resmî yazışmalarda daima "prens" unvanıyla seslenmekteydi.

1 Hidalgo: Soyluluk sıralamasında en alt sırada bulunan İspanyol asilleri.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XVII. YÜZYILDA DİPLOMASİ

1. XVII. YÜZYILDA FRANSIZ HEGEMONYASI

XVI. yüzyılın Avrupa'da İspanyol üstünlük çağı olmasına karşılık, XVII. yüzyılda, hiç değilse kıtada, gerçek anlamında bir Fransız hegemonyasından rahatça söz edilebilir.

XVII. yüzyılda bu devlet, bir yüzyıl önceki iç kargaşalıklarından arınmış oluşunu, güçlü ve saltçı krallığına, kalabalık ve çalışkan köylü nüfusuna ve zengin burjuvazisine borçludur. Özellikle devlet hazinesine vergi şeklinde sınırsız kaynaklar getiren burjuvazi, kralın ve soyluların tüm enerjilerini dış politika alanında kullanmalarını sağlayacak; ve Fransa böylece Avrupa'nın en büyük gücü haline gelecektir.

IV. Henri'nin Diplomasisi

XVI. yüzyıldaki, Fransa'da bir iç savaşla kapanan uzun ve pahalı dış seferlerin deneyi, ürünlerini vermekte gecikmeyecekti. Genç devletin giriştiği her yeni yayılma çabası, öbür devletlerin karşı çıkmasıyla cevaplanmakta; her fetih ve hele evrensel hegemonya girişimi, karşı koalisyonların hemen doğuşuna yol açmaktaydı (pek doğaldır ki burada söz

konusu olan hegemonya, sadece XVI. yüzyıl ölçeğinde bir dünya hegemonyasıdır).

Bu durumu sistematik biçimde yaşayıp denemiş olan politikacılar ve diplomatlar, gerçekten uluslararası birer ilke karakterini taşıyan bir dizi kural ve yasa koymaya yöneleceklerdir. Hemen belirtelim: Çoğu zaman çiğnenecektir bu kural ve yasalar. Ama işte bunların hemen hemen sistematik bir şekilde çiğnenmesidir ki, uluslararası ilişkilerin henüz tam oturmamış bulunduğu bir çağda, genel bir düzenleme ihtiyacı yaratacak; ve “doğal sınırlar” kavramıyla “siyasal denge” kavramına özellikle ağırlık kazandıracaktır.

En başta başbakanı Sully olmak üzere IV. Henri’nin çağdaşı siyaset adamları, şu temel düşünceyi ileri sürmüşlerdir daima:

“Bir devlet ancak koruma gücüne sahip olduğu kadarını ele geçirmelidir.”

Bir devletin gücünün sınırları vardır çünkü; gücünün sınırlarını aşan devlet, düşmanların ve kıskançların birleşmiş kuvvetini diker kendi kendisinin karşısına. **Oeconomies royales (Krallığın Yönetim Tarzları)** başlığını taşıyan ünlü anılarında, şöyle yazıyor Sully:

“Fransa kralları, güçlerini aşan tasarılarla amansız bir kin ve düşmanlık uyandıracak yerde, kendilerine çıkar ortaklığıyla bağlı –en sağlam ve en güvenli bağ da budur- dost ve müttefikler kazanmaya çalışmalıdırlar.”

ünlü Fransız diplomatı Etienne Pasquier de, bir filozofla bir hükümdarı konuşturduğu diyalogunda şöyle diyor:

“Devletine iyi sınırlar kazandırmak istiyorsan, ilkin kendi umut ve tutkularına sınır koyman gerekir.”

Peki ama nerede aranıp bulunacaktır bu sınırlar? Karlman’ın kurduğu imparatorluğu bilmiyor değildi Sully: Capetien’lerin saltanat döneminde Fransa’nın, “bugünkü dar sınırlar içine kapanıp kaldığı”nı da biliyordu. Fransa’nın güneyde doğal bir sınırı vardı: Pireneler. Bunu görüyordu; ve çok iyi kavrıyordu ki Fransa’nın eski şanlı durumunu yeniden sağlayabilmek için, ülkenin eskiden sahip olduğu toprakları, yani Savoi (Savoie), Franche-Comte, Lorraine (Loren), Hainaut, Artois ve Hollanda’yı geri almak gerekmekteydi. Ama…

“Ama düşmanların kinini kabartmaksızın ve kanlı savaşlara yol açmaksızın, gerçekleştirilebilir mi bu? Üstelik Fransa krallarının tutkusu, ülke için, tüm yabancıların kininden daha tehlikeli.”

Fransa refah içindeydi şu anda; “hiç kimseden korkmayacak ve herkesi ürkütecek kadar” da güçlüydü. Ve Sully, uygar dünya üzerinde, bütün Hıristiyan halklar üzerinde bir Fransız hegemonyası kurma hayaline kaptırmıştı kendini.

Başbakan tarafından krala yüklenen ama aslında herhalde kendisinin düşünüp kurduğu o garip uluslararası anlaşma tasarısının kökeni budur. Nitekim, Sully’ye göre, IV. Henri’nin “büyük tasarı”sı şöyleydi: Habsburg’ları sadece İberik yarımadasının hükümdarları durumuna döndürmek, Türkleri ve Tatarları Asya’ya püskürtüp Bizans İmparatorluğunu yeniden kurduktan sonra çağdaş koşullara uygun bir Avrupa haritası yaratmak.

Avrupa’nın, hükümdarları veraset yoluyla gelen altı ve seçim yoluyla gelen beş krallıkla beş de cumhuriyete bölünmesini öneriyordu bu tasarı. Bütün bu devletlerin başında, evrensel barışı koruyup sürdürmek ve halklar arasındaki anlaşmazlıkları olduğu kadar halklarla hükümdarlar arasındaki çekişmeleri de çözüme bağlamakla görevli bir Meclis bulunacaktı. Bu tikel Hıristiyan Devletler Cumhuriyetinin başkanı papa, başbakanı da Fransa kralı olacaktı.

Bu XVII. yüzyıla özgü “Birleşmiş Milletler” tasarısının altında yatan gizli düşünce, bellidir: Fransa’yı, düşmanları zayıflatıp tabiilerini güçlendirerek, tarafsız devletlerden kurulu bir kuşakla çevirmek. Pek doğal ki söz konusu tarafsız devletler, Fransa’nın hukuken koruması, fiilen de egemenliği altında bulunacaklardır. IV. Henri’nin baş hizmetlilerinin akıl almaz “Büyük Tasarı”sı, işte bu idi.

Sully’nin planını, anıları dolayısıyla biliyoruz. Ama gerçek, bu tasarılardan alabildiğine uzaktı; ve Fransız Devlet adamları da farkındaydılar bunun. Nitekim önce kral IV. Henri’nin kendisi, sonra da Fransa krallığının en büyük asilzade siyasetçisi olan Richelieu kardinali, gerçeğin kendi tasarılarına uymaktan uzak olduğunun farkında bulunduklarını, gerçekçi politikalarıyla göstermişlerdir.

IV. Henri, ülkesi için zorunluluğuna inandığı doğal sınırları gözden yitirmeksizin, bir başka ilkeyi de göz önünde tutarak hareket etmiştir dış politikasında. Çok geçmeden geniş bir uygulama alanı bulacak olan bu ilke, “siyasal denge” kavramına dayanmaktadır.

Yeni doğan bir devlet ulusal ise, yani toprak, ekonomik hayat, dil ve uygarlık birliği üzerine kurulu ise Fransa kralı bu kuruluşu öbür devletlerin

saldırılarına karşı korumak için elinden gelen çabayı harcamaktaydı. Pratik bakımdan bu eğilim, sadece Avrupalı Devletler arasındaki tarihsel güç oranının korunup sürdürülmesine ve hızla güç kazanan bir devletin önüne bir karşı-ağırlık dikilmesine değil, ama aynı zamanda, güçlü bir devlet tarafından yapılan ilhaklar sırasında daha güçsüz devletlere belirli olanaklar tanıyarak dengenin yeniden kurulmasını sağlamaya dönüktü.

Ne var ki mantıksal açıdan böyleydi bu. Çünkü söz konusu “ilkelere” ancak, bunları güç kullanarak çiğnemek olanak dışı ise ya da çok tehlikeli bir durum yaratacaksa, saygı gösteriliyordu.

Nitekim IV. Henri de, Fransa’nın sınırlarını başka yollara başvurarak genişletip “doğal” hale getirmek tehlikeli gözüktüğü sürece izlemiştir bu politikayı.

Şöyle diyordu bu hükümdar:

“İspanyolca konuşulan bir ülkenin İspanya egemenliği altında kalmasına razıyım ben. Almanca konuşulan toprakların Almanya’ya bağlanmasına da razıyım. Ama buna karşılık, ahalisi Fransızca konuşan iller de benim olmalıdır.”

Dolayısıyla da IV. Henri, bir Protestan ve bir İspanya düşmanı olarak Fransa tahtını ele geçirmesinde kendisine yardım etmiş olan İngiltere ile dostluğunu sürdürecektir. Bununla birlikte, İngiliz tüccarlarının ve denizcilerinin girişimleri ile İngiliz diplomatlarının İtalya’da ve, bilindiği gibi, I. François döneminde Fransa’nın sıkı ilişkiler kurmuş bulunduğu Osmanlı sarayında çevirdikleri dolaplara da el altından karşı çıkacaktır IV. Henri.

Bu politikanın sonucunda, kralın Londra’daki büyükelçileri Tumery, Harlay de Beaumont ve La Borderie, çözümü son derece güç bir sorunla yüz yüze kalmışlardır: İngiltere ile dostluğu, aynı devletin hegemonya eğilimlerine karşı çıkarak sürdürmek.

Bunun yanı sıra, Habsburg’ları güçsüz düşürmek amacıyla, İspanya ile Hollanda arasında barış imzalanmasına katkıda bulunacaktır Fransa hükümdarı; ve İspanya’nın, ayaklanma halindeki yedi Hollanda eyaletine bağımsızlık tanıması için aracılıkta bulunacaktır.

Doğu’da, Türkiye’de ise, büyükelçileri Savary de Bréves ve Jean de Gontaut-Biron tarafından gösterilen ustaca diplomatik etkinlik sayesinde, din savaşları sırasında sönmeye yüz tutan Fransız nüfuzunun eski durumuna

dönmesini sağlayacaktır. Nitekim 1535 yılında elde edilmiş olan ayrıcalıklar, 1604 yılında bütünüyle yeniden tanınmıştır Fransızlara; ve Türkiye ile ticaret yapmak isteyen ülkeler, gemilerini Fransız bandırası altında Osmanlı İmparatorluğu limanlarına yollamaya koyulmuşlardır. Bunun tek istisnası, 1599 yılında Türk hükümdarından Osmanlı limanlarına kendi bandıraları altında girme hakkını elde etme başarısını sağlamış olan İngilizlerdir.

IV. Henri'nin Osmanlı padişahıyla kurduğu ve titizlikle sürdürdüğü dostluk, çifte amaca dayanmaktaydı: Hansburgların Alman İmparatorluğunu Türk ordularının, yine bir Hansburg olan İspanya kralını da Türk donanmasının tehdidi altında tutmak. Bu iki tehdit, Fransa için bir güvenlik garantisiydi.

Aynı zamanda da IV. Henri, Doğu'ya yeni bir Haçlı seferi düzenleyerek Osmanlı İmparatorluğunu fethedip padişahı Avrupa'dan dehlemek gibi dini bütün Hıristiyanlara yaraşır niyetler beslediği hakkında sürekli söylentiler yayan yobaz ve bön hayranlarına ses çıkarmadığı gibi, bu cinsten söylentileri kendi adamları aracılığıyla bilinçli olarak da yaydırmaktaydı. XVI. yüzyılda saltanat sürmüş atalarının Alman prenslerine karşı kullandığı gerçekçi politikayı güdüyordu bu noktada.

Nitekim Almanya'daki temsilcisi Bouregard, kralın Katolik dinine geçişinin kendilerini şaşırtmaması gerektiğini, onlara karşı beslediği dostluk duygularının ve "Almanya'nın geleneksel hürriyeti" savunma iradesinin hiçbir değişikliğe uğramamış bulunduğu konusunda Protestan prenslere teminat yağdırmaktaydı: Prenslerin güçlü olması demek, Fransa'nın geleneksel düşmanı Habsburg imparatorunun eli kolu bağlı kalması demekti çünkü.

Son olarak da IV. Henri, Avusturya hanedanına karşı bir koalisyon kurmayı başarmıştı; ve açık mücadeleyi başlatmaya hazırlanırken, 1610 yılında Ravaillac adlı bir suikastçı tarafından hançerle öldürüldü.

Richelieu'nün Diplomasisi

XIII. Louis'nin çocukluk çağına rastlayan birkaç kargaşalı yılından sonra Richelieu kardinali, başbakan sıfatıyla ama aslında Fransa'nın gerçek egemen kişisi olarak, iktidarı sımsıkı eline alacaktır.

Krallığın tam gelişme hâlinde bulunduğu bir çağda küçük ve orta soyluların çıkarlarının temsilcisi olan bu Devlet adamı, dış politikada kral IV. Henri'nin "gerçekçi" görüşlerini benimsemişti. Nitekim Richelieu tarafından gösterilen diplomatik etkinliğin tüm amacı Fransa'ya, gittikçe artan gücünün bir belirtisi olarak, "doğal sınırlarını" kazandırmaya ve Avusturya hanedanını zayıf düşürecek bir siyasal denge kurdurmaya yönelecektir.

IV. Henri'nin düşüncesinde Ren Irmağı, Fransa'nın doğudaki doğal sınırı mıydı acaba? Gerçi bazı çağdaşları, hükümdarın böyle bir niyet taşıdığını ileri sürmüşlerdir; ama bunu bir gerçek olarak kabul etmek güçtür bizim için. Buna karşılık söz konusu fikir, Richelieu tarafından apaçık bir şekilde dile getirilmiştir.

Nitekim daha 1633 yılında La Rochelle ele geçirilip Fransız Protestanları (ya da, Kalvenciler; yani, "huguenots" ya da "calvinistes") bozguna uğratıldıktan sonra Richelieu, kral XIII. Louis'ye yazdığı bir mektupta, Avusturya hanedanına karşı Protestan Alman prenslerini destekledikleri taktirde bu prenslerin Ren Irmağı'na kadar uzanan bütün toprakları Fransa'ya bırakabileceklerini belirtmekteydi. Ren'e götüren yolun Lorraine'den geçtiğini söyleyen kardinale göre; bu bölge Fransa tahtına bağlanırsa fazla göze batıp ortalığı ürkütmeksizin Fransız topraklarını Ren'e kadar genişletmek ve hatta Flandra, İspanya'ya karşı ayaklandığı taktirde bu kesimin bölüşümüne de katılmak olanağı doğacaktı.

Sadece silah yoluyla değil, aynı zamanda propaganda yoluyla da etki göstermek gerektiğini çok iyi kavramıştı Richelieu. İlk gazetenin çıkışı bu döneme rastlamaktadır; ve kardinal, bu gazeteyi hemen kendi planlarının gerçekleşmesi yolunda kullanmıştır. Bir yandan da, hukuki dayanaklarla güçlendirme çabasındadır iddialarını.

Nitekim yine aynı dönemde yayınlanmış olan ve **Lorraine ve Bar düklüklerini Fransa'yla birleştirmek için en güvenli yol nedir?** başlığını taşıyan bir dergi yazısında şu satırlara rastlanmaktayız:

"Ren'in sol yakası boyunca uzanan topraklar üzerinde imparatorun hiçbir hakkı olamaz; çünkü bu ırmak, beş yüzyıldan beri Fransa'nın sınırıdır. Ve bugün bu toprakları gasbetmiş bulunmaktadır Alman imparatoru."

Kardinale sadece para zoruyla değil, aynı zamanda görev bilinciyle de hizmet eden ücretli yazar Chantereau-Lefévre, Franklar tarafından

fethedilmiş olan Galya’nın Atlas Okyanusu ile Akdeniz arasında uzanan ve Ren, Pireneler ve Alpler tarafından sınırlanmış büyük bir ülke olduğunu hatırlatıyor; ve ta öteden beri Belçikalıların, Keltlerin ve Aquitania’lıların Galyası diye bilinen Alsas, Loren, Savoia ve Nice’in, aslında Fransa’nın doğal parçaları olarak kabul edilmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Nitekim bütün bu bölgeleri, başarılı savaşlarla ele geçirmekte gecikmeyecektir Fransa.

Fransa zaten doğal hakkı olan bu topraklara yeniden kavuştuğu gün, Avrupa’da barışın garanti altına alınmış olacağını söylüyordu Chantereau-Lefévre. Yoksa, diyordu:

“Avrupa, Frank Galya’sı tahtının toprak ve devletlerini ele geçirmiş olanların sürekli tehdidi altında kalacaktır. Bütün öbür Avrupa uluslarının topraklarına da el koymaya ve Hıristiyan hükümdarları köleleştirerek, tüm Batıyı yutma amacıyla, beşinci bir krallık kurma yoluna gidecektir bu gaspçılar.”

Chantereau’nun, Avusturya hanedanını kastettiği apaçıktır burada.

Fransız gazetecileri tarafından gösterilen bu teorik çabaların pratik sonucu, Almanya’yı kesin şekilde parçalayan 1648 Vestfalya antlaşmasının maddelerinde ortaya çıkacaktır. Böylece anlaşılmış olacaktır ki Richelieu kendisi de, ücretli yazarlarının iddialarını benimsemiş bulunmaktaydı. Nitekim kardinalin “siyasal vasiyetname”sinde, şu cümle yer almakta:

“Fransa’ya doğa tarafından belirlenmiş sınırlarını geri vermek, Galyalılara Galyalı bir kral kazandırmak, Galya’nın yeri olmuş olan her yere Fransa’yı oturtmak ve böylece eski Galya’nın yerine yeni bir Galya kurmaktır benim hükûmetimin biricik ereği.”

Otuz Yıl Savaşı ve Vestfalya Barışı

1624-1642 yılları arasını kapsayan Richelieu yönetimi döneminde, Avusturya hanedanının yeniden güçlenmesi tehlikesiyle karşılaşacaktı bir kere daha Fransa.

Gerçekten de XVI. yüzyıl sonlarına doğru Türklerin Orta Avrupa üzerindeki baskısı hafiflemiş ve bundan yararlanan Hansburg’lar gözlerini yeniden Almanya’ya çevirmişlerdi: Reform tarafından büyük çapta sarsılan İmparatorluk iktidar ve etkisini yeni baştan kurma umudundaydılar.

“Katoliklerin tepkisi” olarak anılan ve Protestanlara karşı yürütülen bu mücadele, daha önce de belirttiğimiz gibi, Alman prenslerini güçlendirecek ve bu prenslerle imparator arasındaki uzlaşmazlığın simgesi hâline gelecektir.

II. Ferdinand, sınırsız bir saltçı iktidar altında birleşmiş bir Almanya düşlemekteydi. İmparatorun Almanya’yı boyunduruğuna almak için son girişimi olan ve 1618-1648 yılları arasında uzayan Otuz Yıl Savaşı, işte böylece başlamıştır.

Habsburg’ların tasarıları gerçekleştiği taktirde, Fransa’nın yanı başında büyük bir İmparatorluk meydana gelecekti. Dolayısıyla da Richelieu, olanca gücünü, ülkesini bu tehlikeden esirgeme yolunda, seferber edecektir.

Bir yandan, Katolik imparatora karşı Protestan prensleri desteklemeye dayalı geleneksel Fransız siyasetini izleyen kardinal aynı Protestanları kendi ülkesinde yok etme hareketine girişmiştir (1628). Aynı dönemde Richelieu, Danimarka kralıyla da görüşmelere başlamış bulunuyordu. İmparatorun Kuzey Almanya ile Kuzey Denizi ve Baltık kıyılarında güçlenmesinden ürken bu hükümdar, İngiltere ve Hollanda’nın para yardımını kabul edecek ve en sonunda da imparatora savaş açacaktır.

Ama Danimarka kralı bu savaşta yenik düşünce Richelieu, bütün diplomatik çabasını, İsveçlilerin atılgan hükümdarı Gustave-Adolphe’u imparatorun karşısına dikmek için harekete geçirmiştir.

XVII. yüzyılın en usta diplomatlarından biri olan dilenci keşiş Joseph du Tremblay (1577-1638), bütün bu manevralarda kardinalin sağ kolu durumundadır. Tarihçi Fagnez, gizli arşiv belgelerinden de yararlanarak, bu ünlü danışmanın gerçek rolünü ortaya koymuş bulunuyor. “Gölgedeki Rütbetlû”[2] diye anılan “kokar keşiş”, diplomatik büroların sessizliğinde Fransa’ya ve kralına hizmet için gerçekten büyük bir coşkuyla çalışmaktaydı. Yeni bir Haçlı seferi düzenlemeye dayanan o eski Ortaçağ düşleri, önderi Richelieu’nün “gerçekçi politika”sı ile birleşip kaynaşarak garip bir bütünlük meydana getirmişti bu diplomatın zihninde. Ama düşler daima hayal alanında kalacak; ve Tremblay, sadece gerçeğe dayanan tasarıları yürütmek zorunda kalacaktır.

“Gölgedeki Rütbetlû” tarafından Orta Doğu’ya, Fas’a ve Habeşistan’a gönderilen sayısız misyoner, aynı zamanda birer diplomatik görevli durumundadır. Çünkü Haçlı seferi düzenleme düşleri, ancak Almanya

imparatorunun tam olarak hizaya getirilmesinden ve Alman prenslerinin Fransa'nın kesinlikle tabiileri haline sokulmasından sonra gerçekleştirilebilirdi.

Joseph du Tremblay, İmparatorluk elektörlerini Fransa'nın yanına çekebilmek için, Almanya'da da büyük bir etkinlik göstermekteydi. Nitekim Fransa, Bavyera'nın dostluğunu onun bu çabaları sayesinde kazanmıştır. 1633 yılından itibaren Fransa'nın Almanya politikasını yönetmeye başlayan Tremblay, ülkesinin Otuz Yıl Savaşı'na doğrudan doğruya el atması gerektiğini savunmakta; böylece de, ustasıyla el ele, Fransız politikasının XVII. yüzyılın ilk yarısındaki zaferini hazırlamaktadır.

Gerçekten de 1630 ve 1640 yılları arasında, Fancan, Charnacé ve Margneville gibi en iyi Fransız diplomatları Almanya'ya gönderilmiştir Protestan prenslerin desteğini elde etmek amacıyla. Daha 1631 yılında Richelieu, İsveç kralı Gustave-Adolphe'le bir ittifak kurmuş; ve her iki taraf bu anlaşmayla Almanya'da "hürriyet düzenini yeniden kurma", yani prensleri imparatora karşı ayaklandırıp 1618 yılından önceki düzeni geri getirme yükümlülüğü altına girmişti.

Yine aynı anlaşma gereğince İsveç kralı her yıl Fransızlardan 1 milyon frank tutarında yardım alacak; buna karşılık da Almanya'da, imparatora karşı her an harekete geçmeye hazır 30.000 piyade askeri ile 6.000 süvari bulunduracaktı. Böylece Fransa'nın bir çeşit ücretli asker deposu haline gelen İsveç, Almanya'nın siyasal parçalanmasını koruyup sürdürme ve imparatorun güçlenmesini önleme görevini yüklenmekteydi.

İsveç'in bu derece çabuk ve kolayca satın alınmaya razı oluşunun nedeni, Baltık denizindeki kendi çıkarlarıydı: Almanya imparatoru, Danimarka kralını yendikten sonra Baltık kıyılarını ele geçirdiği takdirde, İsveç'in bu çıkarları doğrudan doğruya tehlikeye girecekti nitekim. Dolayısıyla da, Baltık'ta üstünlük sorunu böylece gündeme girmiş bulunmaktaydı.

XVII. yüzyılda, İsveç, İskandinavya'nın en güçlü devleti durumundadır. Gerçekten de hemen önceki karmaşa döneminde Moskova Devleti, bir vakitler Müthiş İvan tarafından Finlandiya körfezi kıyılarında genişletilmiş olan topraklarını yitirmiş bulunmaktaydı şimdi. Ve bu körfezin Batı kesimiyle Riga körfezini ele geçiren İsveçliler, egemenliklerini bütün Baltık kıyılarına yaymak amacıyla, Polonyalı ve Prusyalı büyük toprak sahipleri tarafından batı Avrupa'ya buğday ihracı için ticaret yolu olarak yararlanılan

büyük ırmakların ağızlarına kaleler kurmuş ve kendi adlarına vergi almaya koyulmuşlardı.

İsveç kralı Gustave-Adolphe 1632 yılında öldürülünce, Fransa, Almanya'nın içişlerine doğrudan doğruya el atmaktan çekinmeyecek ve bu ülkenin sözüm ona "hürriyet"i için Batı Almanya topraklarını sistematik biçimde yakıp yıkacaktır. Almanya'yı perişan eden ve siyasal birlik umutlarını kesinlikle yok eden bu uzun savaş, ancak 1648 yılında bitmiştir.

Vestfalya antlaşması ile diplomasi tarihinde Avrupa kongreleri çağı da başlamaktadır. 1644 yılından itibaren Vestfalya'daki Osnabrück ve Münster kentlerinde başlatılan uzun pazarlık görüşmelerinden sonra imzalanmıştır bu antlaşma. İmparatorun, Alman prenslerinin ve İsveç kralının temsilcileri Osnabrück'te; imparatorun, Fransa'nın ve öbür Avrupalı Devletlerin temsilcileri de Münster'de toplanmışlardır.

Almanya imparatorunun temsilciliğini yüklenen usta diplomat Trautmansdorff'un tüm çabası, arzularını yerine getirmek suretiyle İsveç'i Fransa'dan koparmaya yönelmekteydi; pazarlıklar sırasında Almanya bakımından elverişli koşullar yaratma umudundaydı böylece Alman diplomatı.

Ne var ki İsveç, Fransa'nın dümen suyuna girmiş bulunuyordu iyice. Gerçekten de Fransız politikasını yöneten yeni başbakan Mazarin, İsveçlilerin Güney Baltık toprakları üzerindeki aşırı iddialarını, Brandenburg elektörünü onlara karşı kışkırtarak etkisiz kılmış ve Fransa ile dava birliği etmek zorunda bırakmıştı bu ülkeyi. Bu durumda Trautmansdorff, ancak bir tek şey elde edebilmiştir: Topraklarının yeni parçalanmaya uğratılmasını önleyerek, geleceğin Avusturya'sının siyasal birliğinin korunup sürdürülmesi. Ve kesin şekliyle barış antlaşması, 24 Ekim 1648 tarihinde, Osnabrück'teki yetkililerin de katılmasıyla Münster'de yapılan son toplantıda imzalanacaktır.

Vestfalya antlaşmasının önemi, İmparatorluğu fiilî olarak ortadan kaldırıp, Almanya'nın siyasal bölünüşünü kesinleştiren bir iç düzeni kurmasından ileri gelmektedir.

Öte yandan bu antlaşma, Avrupa Devletlerinin sınırlarını da saptayıp belirlemesi bakımından, XVIII. yüzyıl sonuna, yani büyük Fransız Devrimine değin yapılan tüm antlaşma ve ittifaklar için de bir temel meydana getirmiştir.

Alman prensleri bu antlaşmayla, bağımsız bir dış politika yürütme, öbür devletlerle bağımsız olarak antlaşmalar yapma, savaş ve barış ilan etme hakkını elde etmekteydiler. Buna karşılık da, İmparatorluğun temel çıkarlarına ters düşen bir dış politika gütmemeyi yükümlenmekteydiler. Ama tahmin edileceği gibi, bu yükümü getiren madde, uygulamada geçersiz kalmaya mahkûm bir hükümdü.

İsveç, Baltık ve Kuzey denizlerine dökülen bütün ırmakların ağızlarına sahip oluyordu. Ve Doğu Avrupa'dan Hollanda ile İngiltere'ye yönelen buğday ticaretinin zorunlu olarak geçtiği yollardı bu ırmaklar.

Fransa ise Strasburg kenti hariç Alsas'ın yanı sıra, yeni fethetmiş olduğu Metz, Toul ve Verdun'u kapsayan Üç Piskoposluğu alıyordu. Fransızlar tarafından öteden beri öne sürülen "doğal sınırlar" ilkesi, fiilî olarak gerçekleşme yoluna giriyordu böylece.

Vestfalya antlaşması, ayrıca, Hollanda'nın bağımsızlığının yanı sıra, o güne değin Almanya İmparatorluğuna haraç verme durumunda olan İsviçre'nin de bağımsızlığını sağlamaktaydı. Fransa ve İsveç, antlaşmanın yürürlüğü konusunda imza koyan bütün devletler tarafından kefil olarak tanınmışlardı.

Richelieu'ce güdülen politikanın başarısını dile getirmektedir Vestfalya antlaşması. Gerçi Richelieu, altı yıl önce ölmüş olduğu için, bu antlaşmanın altında imzası yoktur; ama varılan sonuç, onun açtığı yoldan gidilerek elde edilebilmiştir.

Vestfalya antlaşmasının yapıldığı sırada Fransa'da iktidarı elinde bulunduran kardinal Mazarin, İspanya ile Pirene anlaşmasını yapmakta gecikmeyecektir. 1659 yılında imzalanan ve Fransa'ya Luxenburg'un bir parçasıyla birlikte Roussillon, Artois ve Hainaut illerini de kazandıran bu ikinci anlaşma, Avrupa'da Fransız hegemonyasını kesinleştirmektedir.

Gerçekten de, Osnabrück ve Münster görüşmelerinde ortaya sürülüp kabul ettirilen "siyasal denge" ilkeleri, Fransa'nın kıtadaki siyasal üstünlüğünü sağlamış bulunmaktaydı: Fransızların en tehlikeli rakibi Alman İmparatorluğu, böylece ortadan kalkmış oluyordu. "Geleneksel Alman hürriyeti" ile İtalya'nın "siyasal hürriyeti" zafere ulaşmış, yani bu iki ülkenin parçalanmış ve güçsüz bir halde kalması kesinleşmişti. Dolayısıyla da Fransa, bu iki ülkeye karşı istediği gibi davranmakta özgürdü artık. Yani Mazarin, Alman ve İtalyan toprakları üzerindeki eski Galyalılardan, Pépin

ve Karlman krallıklarından kalma Fransız haklarını bahane ederek, talihsiz hasımlarını Fransa’nın “doğal sınırları”nı kabule zorlayabilirdi.

“Güneş kral”, XIV. Louis, tarafından sürdürülen çaba, işte bu hakları fiilî hâle getirme çabası olacaktır. Bu hükümdarın saltanatının ilk döneminde yükselişi ve uluslararası önemi doruk noktasına erişen saltçı Fransız krallığı, yine XIV. Louis’nin saltanatının ikinci yarısında, aynı hızla çöküntüye düşmekten kurtulamayacaktır.

XIV. Louis’nin Diplomasisi

XIV. Louis’nin saltanatının ilk yarısı boyunca uluslararası durum, Fransa bakımından son derece elverişli olmuştur.

Gerçekten de, Vestfalya ve Pirene antlaşmaları, Fransa’nın ezelî düşmanları olan Alman ve İspanyol Habsburgları tamamıyla ezik bir hâle sokmuş bulunmaktaydı. Burjuva devriminin henüz tamamlandığı İngiltere’de ise, 1660 yılında yeniden iktidara geçen Stuart hanedanı, güttüğü gerici politika sonucunda ülkenin uluslararası etkisini sürekli zayıf düşürmekteydi. Nitekim, Parlamentosuyla daima çekişme hâlinde olan kral II. Charles, kendi uyruklarına karşı dışarıdan destek aramak zorunda kalacak ve çok geçmeden de Fransız hükümdarının bir çeşit aylıklı hizmetlisi hâline girecektir.

Görüldüğü gibi, XIV. Louis’nin (saltanat süresi, 1661-1683) Avrupa’da rakibi yoktur artık. Dolayısıyla Fransız sarayı, uygar dünyanın en parlak merkezi durumundadır; ve bütün uluslararası büyük antlaşmalar, dünya diplomasisi tarafından resmî dil olarak kabul edilen Fransızca ile yazılmaktadır. Bu durumda XIV. Louis, tarihsel araştırmaları bütün gücüyle desteklemiştir: Soy yoluyla Fransa tahtının payına düşmesi gereken eski Frank ve Galya topraklarının hukuki açıdan belirginlik kazanmasını sağlamaktır amacı.

XIV. Louis’nin saltanatının ilk yarısı boyunca Fransa’da başbakan ya da o zamanki deyimiyle Devlet maliyesi Genel Denetmeni görevinde, XVII. yüzyılın hiç şüphesiz en ileri görüşlü devlet adamı olarak niteleyeceğimiz Colbert bulunmaktaydı.

“Güneş kral”, kendi kendisinin başbakanı da olduğunu söylemekten hoşlanırdı gerçi; ama aslında bütün önemli işler Colbert’in eline bakıyordu

ülkede. Nitekim bu büyük devlet adamı, sanayi ve ticaret çıkarlarını koruyan politikasiyla, Fransa'da yapımevlerinin kurulup yerleşmesini sağlamıştır. Merkantilizm anlayışının en tutarlı savunucularından biriydi Colbert.

Amerika'nın sömürgeleştirilmesi, bugünkü Kanada'nın doğusunda yer alan Acadie ve daha başka toprakların elde edilmesiyle, daha XVII. yüzyılın ilk yarısında başlamış bulunmaktaydı. Colbert zamanında ise, Missisipi havzasındaki (Lousiana) büyük topraklar da Fransız malı olarak ilan edilecektir.

Colbert'in, bugün tümü de elimizde bulunan ve büyük önem taşıyan yazışmaları arasında, yabancı ülkelerdeki Fransız elçi ve temsilcilerine yolladığı talimatlar da yer almaktadır. Fransız ticaretinin ve burjuvazisinin çıkarlarının, bu başbakan tarafından nasıl canla başla korunduğunu apaçık ortaya çıkarıyor bu belgeler.

Nitekim Colbert, daha 1661 yılında krala sunduğu bir raporda, şöyle yazıyor:

"Kral hazretleri Fransa'nın doğal gücüne, sanayi ve ticaret gücünü de ekleyebilirse… kral hazretlerinin kudreti ve büyüklüğü olağanüstü bir hızla artacaktır."

Ayrıca, komşuları Hollandalıların tam 18.000 gemiye sahip olduklarını açıklıyor krala; ve belirli bir kıskançlık duyarak, henüz 1.000 gemisi bile bulunmayan Fransız krallığının Amerika'daki kendi sömürgeleriyle bağlantı kurabilmek için Hollanda gemilerinden yararlanmak zorunda kaldığını söylüyor.

Gerçekte Colbert'in amacı, Hollanda burjuva Cumhuriyetinin ekonomik gücünü zayıflatmaktı. XIV. Louis'nin fetih tasarılarına karşı çıkmıyordu başbakan; ama "Karlman'ın ardılı" olarak andığı kralın bu tür tasarıları ile Fransız burjuvazisinin çıkarları arasında tam bir denk düşüm olsun istemekteydi. Nitekim işte bunun içindir ki "güneş kral", eski Galyalıların Belçika üzerindeki egemenliğini kanıtlayan belgeleri derletme çabasına girişecektir.

Colbert ve doğal olarak XIV. Louis, Hollandalıların direnç gücüyle diplomatik ustalıklarını yeterince değerlendirememişlerdir.

Nitekim, Fransa gibi kudretli bir devletin komşuluğundan ürken Hollanda, XVII. yüzyılda Fransızların saldırgan tavrına karşı Avrupa'da kurulan tüm

koalisyonların ruhu ve örgütçüsü hâline gelecektir.

Fransa'nın Belçika'yı böylece fetih girişimi, Avrupa'nın ekonomik ve siyasal açıdan üç en güçlü devleti arasında deniz ve sömürge üstünlüğü için kopan bir dizi "ticaret savaşı"nın başlangıcını belirler.

XIV. Louis'nin Savaşları

XIV. Louis'nin saltanatı boyunca giriştiği dört savaş, diplomasi tarihi bakımından alabildiğine öğretici niteliklerle doludur.

Bu savaşların ilki, hükümdarın Belçika'yı, yani Hollanda'nın burjuva devriminden sonra İspanyol egemenliği altında kalmış olan kısmını ele geçirme isteği sonucunda patlak vermiştir. Çağın ruhuna uygun olarak, savaşa yol açan bahane, hanedanın soy hakkına dayandırılmaktaydı.

Şöyle ki:

IV. Philippe'in oğlu olan yeni İspanya kralı II. Charles (1665-1700), ikinci bir evlilikten doğmaydı; ve Flandra yasalarına göre, ikinci evlilikten doğan hükümdar çocukları bu ülke üzerindeki veraset haklarını yitirmekteydiler. Oysa XIV. Louis, IV. Philippe'in ilk evliliğinden doğma bir kızıyla evliydi; ve karısı adına, Belçika üzerinde soy hakkı bulunduğunu ileri sürüyordu.

Aynı iştahın kurbanı olmaktan korkan Hollanda buna karşı çıkınca, savaş patlayacaktır.

Silahlı çatışmayı, iki ülke arasında bir gümrük savaşı öncelemiştir. 1667 yılında Colbert, Hollanda'ya karşı yasaklayıcı gümrük tedbirleri alacak; Hollanda da buna, hem egemen olduğu piyasalara Fransız ürünlerini sokmamakla, hem de İngiltere ve İsveç'le anlaşmalar imzalamakla cevap verecektir.

Çabucak başlayıp biten savaş (1667-1668), Fransa'dan gelecek her saldırının, karşısında hemen bir koalisyon bulacağını ispatlamıştır. Bu durumda XIV. Louis. Lille gibi birkaç sınır kalesini ilhakla yetinerek (Aix barışı), yeni bir girişimin diplomatik hazırlığına verecektir kendini.

İlkin İsveç'i Hollanda ile ittifakından ayıran Fransa hükümdarı, İngiltere kralı II. Charles'a da para yardımında bulunmaya başladıktan sonra, ikinci bir savaşa girmiştir (1672-1679). Fransızların Amsterdam'ı ele geçirmesine ramak kalmıştır bu savaşta; ve Hollandalılar, tesviye havuzlarını açıp kendi ülkelerini su baskınına uğratarak başkentlerini kurtarmışlardır. Öte yandan

da Hollanda donanması, İngiliz ve Fransız filolarına başarıyla kafa tutmaktadır.

Ve bu sırada, Ren kesimindeki mülklerine komşu olarak Fransa yerine Fransa'dan daha güçsüz bir Hollanda görmeyi tercih eden "Büyük Elektör" Brandenburg prensi Frédéric-Guillaume (Friedrich-Wilhelm), Birleşik Hollanda Cumhuriyetinin yardımına koşacak; çok geçmeden Alman ve İspanyol Habsburgları ve onların ardından bütün Almanya İmparatorluğu, Fransa'nın karşısına dikileceklerdir.

İngiltere'ye gelince: II. Charles'ın hanedan politikasından zaten şikâyetçi olan ve Fransa'yı artık kendi ülkesinin en güçlü rakibi görmeye başlamış bulunan Parlamento, kralı, Fransa ile yaptığı ittifakı bozmak ve savaştan çekilmek zorunda bırakmıştır.

Bu durumda Fransa'nın tek başarısı, İsveç krallığını Brandenburg'a karşı bir savaşa sürüklemek olacaktır. Ne var ki söz konusu savaş da "Büyük Elektör" Guillaume'un kesin zaferiyle sonuçlanmış; ve Fransa, kendisine Cambrai, Valenciennes gibi birkaç Belçika kentiyle Doğu'da bütün bir eyaleti, Franche-Comté'yi kazandıran Nimégue barışıyla yetinmek zorunda kalmıştır.

Nimégue Barışı

1679 yılında imzalanan bu barış antlaşması, Avrupa'da Fransız gücünün ulaştığı doruk noktasını dile getirmektedir.

İmparatorluğun siyasal güçsüzlüğünden yararlanan XIV. Louis. Fransa'ya sınırdaş Alman topraklarını sırayla ele geçirme planlarını gerçekleştirme yoluna girecektir bundan böyle. Nitekim, "birleştirme daireleri" adı altında özel daireler kurulmuş ve bu dairelerde Fransız hukukçuları, kralın bazı Alman toprakları üzerindeki "hak"larını belirlemeye koyulmuşlardır.

Ve 1681 yılında Fransa kralı, birdenbire saldırıya girişip Strasburg kentini ele geçirecektir. Tam o sırada Türklerin doğuda yeniden kıpırdanmasıyla dehşete düşen Almanya İmparatorluğu ve İspanya, XIV. Louis'ye bu "hak"larını tanımak zorunda kalmışlardır. Bu yeni durum, 1684 yılında imzalanan Regensburg antlaşmasıyle gerçeklik kazanmaktadır.

Fransa – Hollanda Rekabeti III. Guillaume d’Orange ve Oxenstiern

Fransız Devletinin sürekli olarak güçlenmesi, bütün Avrupa’yı uyanık olmaya sürüklemiştir. Bu ortam içinde Hollanda, XIV. Louis’ye karşı kolayca yeni bir koalisyon kuracaktır.

Birleşik Hollanda Cumhuriyetinin başında o zamanlar, üstün nitelikli bir devlet adamı ve usta bir diplomat olan **statuder** (“stathouder”, “Devlet başkanı”) III. Guillaume d’Orange bulunmaktaydı (başkanlık süresi, 1672-1702). İkinci savaş sırasında, tesviye havuzlarının açılması fikrini ortaya atarak Amsterdam’ın Fransız işgalinden kurtulmasını sağlayan yöneticiydi bu.

Nimégue barışından hemen sonra Guillaume, “siyasal denge” ilkesini çiğnemeye hazırlanan tehlikeli bir düşman olarak gördüğü Fransa’yı tek başına bırakmak amacıyla, enerjik bir diplomatik kampanya açmıştır.

Guillaume d’Orange’ın gerek Almanya imparatoruyla gerekse Brandenburg elektörüyle sürdürdüğü yazışma, Fransa’ya karşı ortak bir mücadelenin planlanması niteliğini taşımaktadır.

Nitekim, Fransızlara karşı gizli bir savunu cephesi olarak kurulan Augsburg ittifakı, bu devlet adamının diplomatik ustalığı sayesinde imzalanmıştır. Ve söz konusu anlaşmaya Almanya imparatorunun yanı sıra İspanya, Hollanda, Savoia, küçük Alman prensleri, İtalya hükümdarları ve hepsinden daha önemli olarak, Fransa’nın “ezelî ve ebedî” dostu İsveç de katılmaktaydı.

XVII. yüzyılın ilk yarısında İsveç, çıkarları Almanya’nın güçsüz kalmasını gerektirdiği için, Fransa’yla ittifak kurmuş; ve bu ülkeden aldığı yardımlar dolayısıyla, çoğu zaman Fransa’nın arzularına uygun şekilde hareket etmişti. Ama aynı Fransa, XVII. yüzyılın ikinci yarısında iyice güçlenip Belçika’yı ve Hollanda’yı ele geçirme girişimlerine kalkıştığında, tüm ihracatı Hollanda’ya bağlı bulunan İsveç, elbette korkuya kapılacaktı.

Ünlü İsveç diplomatı Oxenstiern’e (ya da Ochsenstiern) göre o günkü siyasal koşullar çerçevesi içinde İsveç’in İngiltere ve Hollanda ile el ele yürümesi gerekirdi; bu iki deniz gücünün ortak çıkarları ise, Fransa’nın zayıf düşmesini gerektiriyordu. Aynı zamanda Oxenstiern, İsveç’in

İngilizlerle Hollandalılar arsındaki deniz rekabetinden yararlanmasını önermekteydi: İsveç ticareti için en iyi koşulları sağlamanın yolu buydu.

1680 yılında Dışişleri bakanlığına getirilen Oxenstiern, hemen 1681 yılında Guillaume d’Orange Hollanda’sı ile Fransa’ya karşı bir ittifak anlaşması imzalayacaktır.

Büyük ustalara yaraşan bir başarıydı bu anlaşma. Çünkü 1688 yılında “şanlı İngiliz devrimi”nin gerçekleşmesi ve kral II. Charles Stuart’ın sürgüne yollanmasından sonra, İngiltere tahtına Guillaume d’Orange geçecek; ve Fransa’yı kuşatan düşman çemberi böylece tamamlanmış olacaktır. Bu tarihten itibaren Fransa, İngiltere’ye karşı, XVIII. yüzyıl boyunca uluslararası ilişkilerin tarihini baştanbaşa kaplayan uzun bir mücadeleye girmektedir.

1680 yılında XIV. Louis, Ren topraklarının fethine koyulmuştu yeniden. Fransa’nın maddesel kaynaklarının azaldığını göstererek kralı tutmaya çabalayan Colbert, az sonra ölecekti. Fransız soylularının gerçek temsilcisi olan savaş bakanı Louvois ise, ülkenin olanaklarını göz önüne almaksızın, “kralın şanı” için savaşma yanlısıydı.

1687-1697 yılları arasında uzayan ve düşmanlarını olduğu kadar Fransa’yı da tüketen üçüncü bir savaş da durduramayacaktı XIV. Louis’yi; İspanya Veraset Savaşı adı altında tanınan dördüncü son savaş ise (1701-1714), Fransa’yı tam bir yıkıma sürükleyecekti.

2. BURJUVA İNGİLİZ CUMHURİYETİNİN DİPLOMASİSİ (1640-1660)

Burjuva İngiliz Cumhuriyetinin diplomasisi, Avrupa’nın diplomasi tarihinde tamamıyla kendine özgü bir yer kaplamaktadır.

Gerçekten de her şeyin entrika, sır ve manevradan ibaret olduğu feodal krallıklar çağı geleneklerinin tersine bu diplomasi, planlarındaki sadelikle, ulaşılacak amacın kesin bilinciyle ve bu amaca ulaşma yolundaki çaba atılganlığıyla belirginlik kazanmaktadır. Dolayısıyla da bu diplomasi, İngiltere’de zaferi elde eden toplumsal sınıfa özgü açık siyaset anlayışına tıpatıp uygun düşmektedir.

İngiltere burjuvazisinin evrimiyle şekillenen çıkarların temsilcilerini iktidara getirmişti: Devrim. Ne istediklerini çok iyi biliyordu bu adamlar; ve hangi konuda nasıl davranmaları gerektiğini de çok iyi sezinliyorlardı.

Devrimci İngiliz diplomatları, tıpkı XVI. yüzyıldaki İngiliz korsanlarının, armatör ve tüccarlarının yapmış olduğu gibi, çoğu zaman hükûmetlerinin yardımına bile başvurmaksızın hareket etmekteydiler.

İktidarı ele alan yeni sınıfın çıkarları, İngiltere'de önce Parlamento tarafından, sonra da diktatör Oliver Cromwell, Marx'ın deyişiyle "İngiliz Devriminin Napolyon'u haline gelen bu Robespierre'i" tarafından dile getirilmiştir.

Uzun Parlamento'nun Diplomasisi

İngiliz devrimcilerinin politikası, başlangıçta, kral ile Parlamento, feodalizm ile kapitalizm arasındaki mücadele sırasında, Avrupa'daki duruma karşı kesinlikle ilgisiz kalacaktır.

Çıkarları burjuvazi ve ticaret çıkarlarına bağlı olan donanma daha başlangıçta Parlamento ve Devrim tarafını tutarak, kral ve feodal sistem yararına bir yabancı müdahalesine karşı kendini garantiye almıştır. İngiltere'deki olayların anlamını gereğince kavrayıp değerlendiremeyen kıta hükümdarları Devrim karşısında en ufak bir endişeye kapılmayacaklardır: Söz konusu hükümdarlar, devrimden korkmadıkları gibi, bunun bir devrim olduğunun da farkında değillerdi.

Dolayısıyla daq İngiltere'deki iç mücadele, hiçbir engelle karşılaşmamıştır, I. Charles'ın Fransa'nın yardımını sağlamak amacıyla giriştiği çabalar da sonuç vermeyecektir: Daha doğrusu, beklenenin tam tersi bir sonuç doğurmuştur bu çabalar: Mücadelenin kaderini belli eden Nazeby savaşında (1645) diplomatik yazışması Parlamento ordusunun eline geçen kralı, büsbütün halkının gözünden düşürmüştür.

İktidarı ele alan ve servetleri kendi yararına yeni bir bölüşüme uğratan, burjuvalardan ve yeni soylulardan kurulu muzaffer sınıf, ülke içinde sağlam bir düzenin yanı sıra, kıta devletleriyle ticari ve diplomatik normal ilişkiler kurulmasını da istemekteydi. "Devrim düşmanlarının" mal ve topraklarının satışıyla, çiftlik geliriyle, devlet vergi ve istikrazlarıyla zenginleşmiş bulunan para sahipleri, kıta pazarlarının fethine hazır bekliyorlardı şimdi.

Ve daha dün “Tanrının buyruğu” diye adlandırdıkları burjuva devrimini sağ ve sol düşmanlarına karşı savunmakta gösterdikleri oranda bir coşkunluk ve kararlılık içindeydiler bugün bu konuda.

İngiltere’nin belli başlı hasımlarına ve en büyük ticari rakipleri olan Hollanda, İspanya ve Fransa’ya karşı deniz mücadelesini de içeren apaçık bir programın oluştuğu görülmekteydi. Nitekim bağnaz Püritenler Cumhuriyeti, Hollanda’ya karşı amansız bir savaşa çağrı yapıyorlardı. Şöyle diyordu içlerinden birisi:

“Hollanda’yı İngilizlere verdi Tanrı. Dolayısıyla da Tanrının cennetlik kulları bugün, Babilli günahkâr yosmayı devirip kıtada Hazreti İsa’nın devletini kurmak için, Hollanda’ya sefer açmakla yükümlüdürler.”

Tanrının bu “cennetlik kulları”nın, bütün o coşkun dindarlıklarına rağmen, yeni iktidarın sahipleri olarak maddesel çıkarlarını hiçbir zaman unutmadıklarını eklemeye gerek yoktur, sanırız. Nitekim “cennetliklerin” bu pratik zekâları ve gerçekçilikleri üzerinedir ki bir gün kraliçe Christine, İsveçte’ki İngiliz büyükelçisine şu sözleri yöneltmeden edemeyecektir:

-Sahte ve ikiyüzlü insanlarsınız siz İngilizler. Generalinizi (yani, Cromwell’i) ya da kişi olarak sizi kastetmiyorum elbette; ama bana öyle geliyor ki İngiltere’de, kendilerine çıkar sağlamak umuduyla, aslında olmadıkları kadar dindarlık taslayan bir alay insan var!

XVII. yüzyılın ilk yarısının sonlarına doğru, İngiliz dış politikası ve diplomasisi Parlamento tarafından yönetilmekteydi. Ama 1653 yılında Parlamento’yu dağıtan Cromwell, bütün iktidarı eline alacaktır. İngiliz diplomasisinin bu dönemdeki belli başlı amacı, kıta devletleriyle normal diplomatik ve ticari ilişkiler kurmaktır artık.

Zaten söz konusu devletlerin temsilcileri genellikle Londra’da yaşamaya devam etmekteydiler; ama yeni İngiliz hükûmetiyle temasa geçmemişlerdi henüz; çünkü kendi hükümdarları, İngiliz hükûmetini daha tanımamış olduğundan, onları da bu hükûmet katında akredite etmemişti.

Örneğin Fransız hükûmetinin, idama mahkûm edilen kral I. Charles’ın bağışlanması için teşebbüse geçmekte çok geç kaldığı ve Londra’daki Fransız büyükelçisi Bellievre’in, kralla son bir görüşme olanağını bile aramamış olduğu, herkesçe bilinmektedir. Ve yine herkesçe bilinen bir gerçektir ki Fransız kralının hükûmeti, temsilcisini bu tutumundan ötürü cezalandırmamıştır.

İngiliz Cumhuriyetine en elverişli davranan hükûmet, İspanyol hükûmeti olacaktır. Tüm Avrupa Devletleri içinde, hürriyetçi rejimlere karşı en hoşgörüşsüz olanıdır oysa İspanya. Londra'daki İspanya büyükelçisi don Alonso Cardenas, elinde yeni bir itimatname bulunmadığı halde, İngiliz Cumhuriyet hükûmetiyle gizli pazarlıklara girişmek için gerekli yetki ve talimatı kendi hükûmetinden hemen almıştır. Ve eşine az rastlanır bir ustalıkla başaracaktır bu işi. İspanya hükûmetinin bu tavrının nedeni, geleneksel rakibi Fransa'yı bu alanda geride bırakmak ve ayrıca da daha 1640 yılında İspanya'dan ayrılan Portekiz'in başını derde sokmak arzusudur.

Nitekim o dönemde Portekizlilerle İngilizlerin arası alabildiğine gergindi: İngiliz hükûmeti, Cumhuriyetçi armatörlerin gemilerini soyan kralcı korsanlara yardım ettikleri için öfkeleniyordu Portekizlilere.

İngiliz-Fransız ilişkileri de işte bu dönemde iyice kötüleşmeye yüz tutacaktır. Daha kral I. Charles'ın idamından önce, iç savaşlarla paramparça olan İngiltere'nin artık tamamıyla güçsüz düştüğüne inanan XIV. Louis. İngiliz yünlü ve ipekli kumaşlarının Fransa'ya ithalini yasaklamış bulunmaktaydı. Bu tedbire karşı bir misilleme olarak İngiliz Parlamentosu da, Fransız şaraplarının İngiltere'ye ithalini yasaklamıştır.

O sırada Fransa'da iktidarı elinde tutan kardinal Mazarin, İngilizlerden bu alanda belli ödünler koparmak için çabalayacak; ama İngiltere'deki Fransız işgüderi Croullet, tam bir başarısızlığa uğrayacaktır. Şu cevabı vermiştir İngiliz yetkilileri, Fransız diplomatına:

"Biz, eski ve köklü inancımıza rağmen kralımızdan nasıl vazgeçebildiysek, Fransız şarabından da vazgeçebiliriz."

Bütün bunların sonucunda bir gümrük çatışması meydana gelmiştir: Her iki taraf da birbirinin ticaret gemilerini durdurup denetlemeye koyulacak; ve açıkça savaş ilan edilmediği halde, fiilî bir savaş hâli yerleşecektir iki ülke arasına.

İşte Cardenas, bu durumdan ustaca yararlanmıştır: Kralını, İngiliz Cumhuriyetini ilk tanıyan kendisi olduğu taktirde, bundan büyük yararlar sağlayabileceğine inandırarak, 1650 Aralık ayında Madrid sarayından yeni bir itimatname elde etmiştir ilkin büyükelçi. Aslında İspanya'nın bu işten kazandığı maddesel çıkarlar sınırlı kalmış; ama buna karşılık Cardenas,

ülkesinin geleneksel düşmanı ve rakibi Fransa'nın küçük düşürülmesini sağlamıştır.

Gerçekten de, Cardenas'ın İngiliz Parlamentosunda törenle kabul edilip itimatnamesini sunduğu gün, aynı zamanda, Fransız diplomatının İngiliz yetkili makamlarında tutuklandığı gün olacaktır. İspanyol büyükelçisinin Parlamentodaki kabul törenini betimleyen bir yazı ile Croullet'nin bütün başına gelenleri Mazarin'e acı acı anlattığı bir mektup, bugün elimizde bulunmaktadır.

Aralarında Salisbury kontunun da bulunduğu üç İngiliz görevlisi, kendisini Parlamentoya götürmek üzere, devlete ait bir tören arabasıyla Cardenas'ı İspanyol elçiliğinden almaya gelmişlerdi. İngiliz ve İspanyol soylularıyla dolu otuzdan fazla araba, tören arabasına eşlik ediyordu. Bir piyade alayının önünde ilerleyen tören arabasının geçtiği yollar, iki süvari alayı tarafından tutulmuş bulunmaktaydı ayrıca.

Parlamentoda kendisi için özel bir koltuk hazırlamış olan Cardenas, yerine oturduktan sonra, Latince yazılmış itimatnamesini Avam kamarası başkanına **(speaker)** sunacak; hemen ardında da büyük bir söylev verecektir: İngiliz ulusunun egemenliğini temsil eden bu Meclisi, kudretli bir Hıristiyan hükümdar adına ilk tanıyan kimse olmaktan duyduğu derin hazzı dile getiriyordu Cardenas bu konuşmasında. Ve İspanyol elçisi onuruna Parlamentoda düzenlenen bu parlak tören devam ederken, öte yandan İngiliz askerleri Fransız işgüderi Croullent'in konağına anî bir baskın yaparak, diplomatı tutuklamaktaydılar. Çok geçmeden de Croullet, İngiltere'den sınır dışı edilecekti.

Bütün bu olaylar Fransızlar açısından bir hayli tatsız olduğu halde, Fransız burjuvazisinin çıkarlarını koruyan Mazarin ve yardımcısı Colbert, işin bu yanına aldırmaksızın, İngiltere ile diplomatik ilişkilerin yeniden kurulmasını isteyeceklerdir. Zira gemileri İngiliz korsanlarının sürekli hücumuna uğrayan Fransız tüccarları, Majeste kralın hükûmetine bu konuda ağır baskı yapmaktadırlar.

Nitekim 1650 yılında XIV. Louis'ye sunduğu bir andıçta, Fransız ticaretinin karşılaştığı engelleri yana yakıla anlattıktan sonra, şöyle diyordu Colbert:

"Elverişsiz durumlar sonucu İngilizler bize savaş hâli sürdürdüğünden bu yana… ticaretimizin, İngilizlerin intikam duygularının hedefi olarak

kaldıkça, kalkınabilmesi çok güçtür." Ve ünlü devlet adamı, şöyle sonuçlandırıyordu bu konudaki düşüncesini:

"İngilizlerin üzerinde en çok ısrar ettikleri nokta, Cumhuriyetlerinin bizim tarafımızdan tanınmasıdır; ve bu bakımdan İspanyollar, bizi geride bırakmış durumdadırlar. İngiltere'deki İspanyol büyükelçisinin çevirdiği dolaplar göz önüne alınırsa, iki ülke arasında daha sıkı bir ittifak kurulması tehlikesi doğabilir korkarım ki. Bu durumda Fransa, bize zarar verebilmek için hiçbir adaletsizlikten kaçınmayan ve en aşağılık girişimlere hazır olan İspanyolların düşmanca tasarılarını önlemek amacıyla bu Cumhuriyeti tanımak zorunda kalırsa eminim insanlar tarafından olduğu kadar Tanrı tarafından da bağışlanacaktır."

Demek ki iyi bir ödül karşılığında kardinal kendisi de "en aşağılık girişimlere", yani İngiliz Cumhuriyetini tanımaya hazırdır.

Fransız politikacılarının gözünde bunun ödülü, İspanya'ya karşı İngiltere ile bir ittifaktır. Kaldı ki Mazarin'i İngilizlerle bir an önce ilişki kurmaya sürükleyen bir önemli neden daha vardır ortada: Fransa'daki Fronde ayaklanmasını yönetenler de İngiltere Cumhuriyetini tanımaya hazırdılar o sırada; yalnız, kendilerini her şeyden önce gerçek birer Katolik ve kusursuz birer Fransız olarak sunan bu yöneticiler, böyle bir girişimin şereflerine leke sürmesinden ürküyorlardı. Kardinalse bu türlü kaygılarla vakit yitirecek cinsten bir adam değildi katiyen: Makyavel'in şaşmaz okurlarından biri olarak, kuvvete inanıyordu her şeyden önce.

1652 yılında İngiliz dış politikasının artık Parlamento tarafından değil doğrudan doğruya Cromwell tarafından yönetildiğini pek iyi kavrayan Mazarin, aracı koyduğu görevliler sayesinde İngiliz devlet adamıyla hemen bağlantı kurmuştur. Çok geçmeden de Cromwell, Cumhuriyet hükûmetinin Fransa kralı tarafından tanınmaktan başka bir şey istemediğini ve en kısa zamanda Londra'ya bir Fransız büyükelçisinin atanmasını beklediğini bildirecektir Kardinale. Cromwell'e göre diplomatik ilişkilerin sağlam bir temele oturtulabilmesi için, bir de, İngiliz uyruklarının savaş boyunca uğramış oldukları zararların Fransa tarafından tazmini gerekmektedir. En son olarak da İngiliz devlet başkanı, kardinal tarafından Fronde'culara karşı yürütülen mücadele bahtsız bir şekilde sonuçlandığı taktirde, Mazarin'in İngiltere'de kendisine daima sağlam bir sığınak bulabileceğini açıklamaktaydı büyük bir cömertlikle!

Kardinal için doyurucu olmaktan çok uzaktı bu koşullar; ama öte yandan da hükûmetin durumu her an biraz daha güçleşmekteydi. Gerçekten de Fronde'cu prensler, eski ayrıcalıklarına yeniden kavuşmak tutkusunu güden ve İngilizler tarafından öteden beri desteklenmekte olan Bordeaux'lu devrimcilerle birleşmiş bulunuyorlardı. İspanyollarsa İngilizleri kendileriyle ittifak kurmaya kandırmak için sürekli çaba harcamaktaydılar. Bu durumda Mazarin için, İngiliz tekliflerini kabul etmekten başka bir çare yoktu.

Nitekim 1652 yılının Aralık ayında kardinal, Picardie eyaleti Krallık müfettişi bay Bordeaux'yu, kralın İngiliz Parlamentosuna bir mektubuyla birlikte Londra'ya gönderdi. Verdiği talimata göre elçi, İngilizlerin Fransız tahtına düşmanlıklarını kamçılayabilecek en ufak bir bahane yaratmamak için, iki ülke arasındaki ilişkileri gerginleştirecek hiçbir söz etmeyecekti. Söz konusu talimat, bu konuda şöyle diyordu:

"İçinde yaşadığımız anda Majesteleri, İngilizlerin daha beter işlere giriştiklerini, yani İspanyollarla birleştiklerini ya da asileri koruma yoluna saptıklarını görmektense, denizcilik yapmalarını ve korsan savaşını sürdürmelerini tercihe değer bulmaktadırlar."

Kralın mektubu, "İngiliz Cumhuriyet Parlamentosunun üyeleri olan sevgili ve büyük dostlarımıza" hitaben yazılmıştı. Ama parlamento bu hitabı yeterli bulmayınca, Fransızlar, "İngiltere Cumhuriyeti Parlamentosuna" diye başlayan ikinci bir mektup kaleme almak zorunda kaldılar. Ancak bundan sonradır ki Parlamentonun kendisini kabul edip dinlemeye hazır olduğu bildirildi bay Bordeaux'ya. Ama bay Bordeaux tam anlamında bir elçi olmadığı için Parlamentoda ya da Devlet Meclisinde değil, sadece Dışişleri Komitesinde kabul edilebilecekti.

Ve Fransa kralının talihsiz temsilcisi, 21 Aralık 1652 günü söz konusu Komite önünde verdiği söylevde, "iki devlet arasında kurulabilecek bir ittifakın bu devletlerin rejimlerine bağlı bulunmadığı"nı belirtecektir.

Yani bay Bordeaux'ya göre, Tanrı, öyle istediği için tutup da hükûmet biçimini değiştirmişse, Fransa ile İngiltere arasındaki ticari ilişkilerin ve karşılıklı anlaşma havasının da değişmesi gerektiği anlamına gelmez bu. İngiltere biçim değiştirip krallıktan cumhuriyete dönüşebilir pekâlâ: ama genel durum ve konum, yine aynı kalmaktadır: İki halk, komşudurlar; ticaret alanında her ikisinin de karşılıklı çıkarları bulunmaktadır; ve uluslar arasında yapılan anlaşmalar, karşılıklı çıkar sağlama amacını

güttüklerinden, sadece hükümdarlar için değil halklar içinde uyulması zorunlu şeyledir.

Majeste Fransa kralının, “Fransız korsanlarından zarar görmüş olan” İngiliz gemi sahiplerinin haklı isteklerini yerine getirmeye de hazır olduğunu bildiriyordu söylevinin sonunda bay Bordeaux.

Eski İngiliz kraliçesi Henriette-Marie’nin, Mazarin’in bu girişimini öğrendiği vakit kapıldığı öfkeyi hayal etmek güç olmasa gerektir. Nitekim ikinci oğluna, yani geleceğin İngiltere kralı II. Jacques’a yolladığı bir mektupta şöyle yazıyordu kraliçe hazretleri:

“Oğlum, buradan İngiltere’ye bir elçi yollamış olduklarını haber vermek için yazıyorum sana bu mektubu… Ve bizim tarafımızdan yükselecek bütün itirazlara rağmen söz konusu elçinin eline, o aşağılık hainleri devlet olarak tanıyan bir de mektup verildi. Bil ki ben, büyük felaketimden (yani kocası I. Charles’ın idamından) bu yana, böylesine acı bir olayla karşılaşmadım.”

Fransa ile yapılan anlaşma, kesin şeklini ancak 1655 yılında alacaktır. Fransız İspanyol düşmanlığından iyice yararlanmak isteyen Cromwell, görüşmeleri bile iste sürüncemede bırakmış; ve Fransızlardan yeni ödünler koparmayı da başarmıştır böylece.

İngiltere’nin, XVII. yüzyılda Avrupa’nın en kudretli deniz ve ticaret devleti olan Hollanda’yla ilişkileri ise, bambaşka bir karakter kazanmaktaydı: Gemilerinin İngiliz gemileriyle karşı karşıya geldiği her yerde, İngilizlerin en tehlikeli rakibiydi Hollandalılar.

Nitekim Hollanda Cumhuriyeti, ardı ardına çevirdiği başarılı entrikalar sonucunda, İngiliz tüccarlarına Rusya’da tanınan ayrıcalıkların Moskova Devleti tarafından geri alınmasını sağlamış bulunmaktaydı. Ve İngiliz kamuoyu, Hollanda’ya karşı son derece enerjik bir politika güdülmesini öneriyordu oybirliğiyle: Ya iki deniz imparatorluğu arasında, pratikte bir tek devlet hâlinde birleşme anlamına gelecek sağlam bir ittifak kurulmalı; ya da Hollanda ile, bu ülkeyi İngiltere’nin deniz üstünlüğünü tanımak zorunda bırakacak bir ölüm kalım savaşına girilmeliydi.

İngiliz diplomasisinin Hollanda’ya karşı anî değişimlerle dolu bir çizgi hâlinde gelişmesini açıklayan temel neden, işte bu anlayıştır sadece. Dostluk bildirileriyle işe girişen İngiltere, Hollanda’yla olan ilişkilerini, gizlemeye gerek görmediği bir kesin kopuşla sona erdirmiştir.

1651 yılının Şubat ayında Parlamentonun iki olağanüstü elçisi, Saint-John ve Strikeland, kırk soyludan kurulu maiyetleri ve iki yüze yakın hizmetlileriyle birlikte Hollanda'ya gönderilmiştir. La Haye'de, Birleşik Hollanda Cumhuriyetinin çeşitli temsilcilerini taşıyan yirmi arabalık büyük bir tören alayı tarafından karşılanacaktır İngiliz elçileri; ama daha ilk günden itibaren kolayca farkına varacaklardır ki; Hollandalılar İngilizleri hiç mi hiç sevmemektedirler.

Yine de büyük kabul töreni sırasında Hollanda Cumhuriyetinin yedi eyalet sorumlusu, Birleşik Hollanda adına İngiliz elçilerine dostluk sunacak; ve sadece iki ulus arasında öteden beri varılan uzlaşma durumunu koruyup sürdürmeye değil, aynı zamanda İngiltere Cumhuriyetiyle karşılıklı çıkarlara dayanan bir anlaşma da imzalamaya hazır olduklarını bildireceklerdir.

Hollandalı temsilcilerini sözlerinden yakalayan İngiliz elçileri verdikleri cevapta, kendi önerilerinin daha da aşamalı bir işbirliğini kapsadığını belirterek, şöyle demişlerdir:

"Biz, İngiliz ulusuyla Birleşik Hollanda arasında karşılıklı dostluk ve anlaşma havasının kurulup her iki tarafça titizlikle korunmasını önermekle yetinmiyoruz sadece. Biz iki ulusun daha sıkı ve daha özden bir ittifak içinde birleşmesini; ve böylece aralarında, her ikisinin de yararına olarak, çok daha büyük ve güçlü karşılıklı çıkarlara dayanan bir bağ kurulmasını arzu ediyoruz."

Bu son cümleyle tam bir şaşkınlığa sürüklenen Hollandalılar, kendilerine açıklamada bulunulmasını istemişlerdir. Ama İngiliz elçileri verdikleri cevapta, daha somut teklifler getirmenin artık Birleşik Hollanda Cumhuriyetine düştüğünü ileri sürerek yan çizeceklerdir.

Nedir gerçekte söz konusu olan? İngilizlerin niyeti açıktı: Hollanda'ya birleşme, yani aslında İngiltere'ye kendiliğinden boyun eğme önerisinde bulunmakta; ve bu öneri redde uğradığı taktirde, Hollandalıları ilişkileri kesmekle tehdit etmekteydiler. İngilizlerin, Hollanda'ya dostça kucak açarken neyi istedikleri ortaya çıkıyordu böylece. Ve Hollanda kamuoyu, böyle bir dostluğun düşüncesini bile ancak öfkeyle karşılayabilirdi. Nitekim Hollandalı devlet adamı Jan de Witt, ilişkilerin çok geçmeden kesilmesini, "müreffeh Hollanda'ya amansız bir kin besleyen kibirli İngilizlere" karşı, yurttaşlarının duyduğu haklı kızgınlıkla açıklayacaktır.

Taraflar birbirlerine karşı bu göstermelik dostluk yarışmasını sürdüredursun, iki Cumhuriyet arasındaki gerçek ilişkiler her gün biraz daha gerginleşiyordu. Ünlü amiral Tromp'un kumandasındaki Hollanda donanması İngiliz karasularında dolaşıp kol gezerken, İngilizler de Hollanda bandıralı ticaret gemilerini ele geçirmekteydiler. Ve İngiliz elçileri, bu durumda yurda dönmelerinin kendileri bakımından daha hayırlı olacağını da ima ederek, yeni talimat istiyorlardı Parlamentodan.

Hollanda'nın susuşu karşısında Parlamento, elçilerine İngiltere'nin dostluk tekliflerini Birleşik Cumhuriyete iletme emrini verdi en sonunda. Şu yedi noktayı kapsayan bu öneriler, bir dostluk bildirisinden çok bir ültimatomu andırmaktaydı:

İki Cumhuriyet, sadece savaş ve barış konularında değil tüm sorunlarda ortak bir politikaya sahip olmalıydılar. Bu ortak politika koşulu, uluslararası anlaşma ve ittifaklar konusunda da geçerli sayılmalıydı. Bazı hâllerde, ve hatta kendi iç işleriyle ilgili bazı hâllerde Hollanda, İngiliz Parlamentosunun kararlarına boyun eğmeliydi. En son olarak da Parlamento, yeterince anlaşılmamaktan korkarmışçasına, bu önerileri kabul edildiği taktirde, "her iki Cumhuriyetin iyiliği bakımından daha da büyük sonuçlar doğuracak daha önemli başka birtakım maddelerin de bu anlaşmaya ekleneceğini" bildirmekteydi.

İngiliz Cumhuriyetinin elçilerine, bu dostluk belgesini Hollandalı yetkililere sunduktan sonra kalan tek yol, dönüş yoluydu. Nitekim 1651 yılının temmuz başında Hollanda'dan hareket ettiler.

Aynı yıl Parlamento, hem de alışılmadık bir aceleyle, ünlü "Denizcilik Yasası"nı **(Act of Navigation)** oylayacaktır. XVII. yüzyıldaki merkantilizm anlayışının karakteristik bir ürünü olan ve Cromwell tarafından hazırlanan bu yasanın oylanması üzerine Hollandalılar, kendilerine cömertçe teklif edilmiş olan dostluğun gerçek anlamını iyice kavramışlardır.

Gerçekten de söz konusu yasaya göre, sadece İngiliz kumandasında olan ve tayfalarının dörtte üçü de İngiliz olan İngiliz gemileri İngiltere'ye yabancı mal ithal edebileceklerdir. Ve ülkeye de ancak yapım yerlerinden gelen mallar girebileceğine göre, bu hüküm, özellikle transit ticareti yapan Hollanda'nın İngiliz ticaretinden tamamıyla kovulması anlamına geliyordu.

Çok geçmeden, ve taraflarca resmen ilanından önce başlayan savaşta (1652-1654) yenik düşen Hollanda, bu yasayı tanımak zorunda kalmıştır.

Cromwell’in Diplomasisi

Uzun Parlamento’nun 1653 yılında dağıtılması ve bir yıl sonra da bütün iktidarın resmen Cromwell’in eline geçmesi, bu devlet adamı tarafından zaten birkaç yıldır fiilî olarak yürütülen diktatörlük erkini pekiştirmiştir. Dolayısıyla da bundan böyle İngiliz dış politikasının yönetimi, sadece Cromwell’e bağlı kalacaktır.

Orta soylular sınıfındandı Cromwell; ve geçmişin töreleriyle uğraşarak Parlamentonun hakları ve kralın ayrıcalıkları üzerine uzun parlamenter tartışmalarla vakit yitirmek yerine geleceği öngörerek eyleme geçmenin gereğini, daha devrimin ilk günlerinde kavramış bulunuyordu. O çağın bir heykelcisi, yüzü dingin ve enerjik, bir elinde kılıç, bir elinde bir dua kitabıyla yontmuştur Cromwell’i. gerçekten de kılıç ve Kutsal Kitap, bu büyük devlet adamının, o çalkantılı döneminin karmaşık sorunlarını çözmesini, daha doğrusu kesip atmasını büyük çapta kolaylaştırmış iki sevgili silahı olacaktır.

Parlamentonun dağıtılmasından sonra hasımları, Cromwell’in Ruhülkudüs’le dolaysız ilişki hâlinde olduğunu iddia ettiğini ve kendi buyruklarını Tanrısal iradenin dile gelişi olarak sunmak istediğini söylemişlerdir alaycı bir edayla. Bu şakada hiç şüphesiz ki bir gerçek payı vardır. Nitekim kutsal bir görev yüklenmiş olduğuna yürekten inanan Cromwell, bağlı bulunduğu toplumsal sınıfın haklarını savunurken, Kutsal Kitap’tan örneklerle dolu vaazlar vermekten ve Tanrının bir çeşit bu hakların yerine getirilmesini buyurduğunu söylemekten de kaçınmıyordu.

Henüz ele geçirdiği iktidarı hiç kimseyle paylaşmaya razı olamayan bir toplumsal sınıfa özgü çabukluk ve kararlılıkla davranmıştır Cromwell. Mazarin’in İngiltere’deki belli başlı habercisi olan Londralı tüccar Morel, bakınız, kardinale bu konuda ne yazıyor.

“On kişiye iki yüz kişiden daha çok güvenimiz var (yani, Parlamentodan çok Cromwell’e güveniyoruz). Sır ne kadar iyi saklanırsa, iş o kadar çabuk yapılır; ne kadar az konuşulursa, o kadar çok iş çıkarılır. Ve önümüzdeki dört yıl, eskiden olduğu gibi, söz cambazlıklarıyla harcanmayacaktır artık.”

iktidarı ele alır almaz Cromwell, protokol müdürünü, bütün yabancı büyükelçilere “bugünkü değişikliğin hükümdarlarıyla İngiltere arasında varolan ilişkileri ve dostluğu hiçbir şekilde değişikliğe uğratmayacağı”

konusunda teminat vermekle görevlendirdi. Öte yandan Devlet Meclisi de, kendi içinden seçtiği beş üyeyi, daha önce Parlamento tarafından girilmiş diplomatik işleri yürütmekte yükümlü kılıyordu.

Siyasal konjonktür, diktatörlük erkinin pekişmesine yardımcı olacaktır. 1653 yılında Hollanda sorunu, İngiliz donanmasının Birleşik Cumhuriyete karşı kazandığı kesin zaferle sonuçlanınca, Hollandalı devlet adamı Cornelius de Witt, ülkesinin Ulusal Meclisinde şu açıklamayı yapmak zorunluluğunu duymuştur:

"Görevim, sizlere şu anda denizlerin ve ülkemizin İngiliz egemenliği altında bulunduğunu bildirmek zorunluluğunu yüklüyor bana."

Ama pazarlıklar uzadığı sürece, savaş da uzamıştır. En sonunda ve İngilizlerin iki Cumhuriyetin birleşmesi konusundaki ısrarına rağmen, çabucak barış yapma zorunluluğuna inanmış olan Cromwell, 1654 yılının Haziran ayında Hollanda ile barış antlaşmasını imzalamıştır. Bu antlaşmaya Hollanda'nın müttefikleri olan Danimarka kralı, Protestan İsviçre kantonları, Baltık Ticaret Birliği kentleri ve Kuzey Almanya'nın bazı Protestan prensleri de imza koymaktaydılar.

Aynı sırada Cromwell, İngiltere bakımından daha az tehlikeli üç devletle, İsveç, Danimarka ve Portekiz'le, ardı ardınca ticaret anlaşmaları yapıyordu.

Daha 1653 yılında Cromwell, İngiliz diplomatı Wightloke'u İsveç'le bir anlaşma yapmak üzere Stockholm'e göndermiş bulunuyordu. Ve şöyle diyordu, bu amaçla temsilcisine verdiği talimatta:

"Cumhuriyet bakımından son derece önemli bir misyonumuz var. Kendisiyle, güvenerek bir dostluk anlaşması imzalayabileceğimiz kraliçe Chiristine dışında hiçbir hükümdar ve bütün Hıristiyan aleminde İsveç dışında hiçbir devlet yoktur… Sizin bu misyonunuz, daha sonra Hollandalılar ve Danimarkalılarla da anlaşarak ticaretimizi sağlama bağlamamız için en iyi yol olacaktır."

Wightloke, İsveç soylularının önyargılarını yenebilmek için büyük çabalar harcamak zorunda kalmıştır. Gerçekten de İsveçli soylular sınıfı, İngiltere olaylarını öfkeyle izlemekte ve Parlamentoyu bir "terziler ve kunduracılar birliği" olarak nitelemekteydiler.

Ama İngiliz diplomatı bütün güçlükleri alt ederek, 28 Nisan 1654 tarihinde İsveç'le bir barış ve ittifak anlaşması imzalamayı başaracaktır. Aynı yılın Eylül ayında Danimarka ile imzalanan bit anlaşma izlemiştir

bunu. Ve bu ikinci anlaşmayla İngiltere, o güne değin sadece Hollandalılara bir ayrıcalık olarak tanınmış olan Sund boğazından geçiş hakkını elde edecektir. Portekiz'le yapılan anlaşma ise, İngiltere'nin bu ülke üzerindeki ekonomik üstünlüğünü başlatmaktaydı. Portekiz temsilcisini aylar boyunca beklettikten sonra imzalanan bu üçüncü anlaşma konusunda Cromwell, şöyle demektedir:

"Portekiz sarayı ile barış yapmış bulunuyoruz. Bundan böyle o ülkede oturan tüccarlarımız tam bir din özgürlüğüne kavuşmakta ve Tanrımıza kendi kiliselerinde övgüler söylemek hakkını elde etmektedirler!"

İşin garibi bu anlaşma, Portekiz büyükelçisi Pantaleone da Se'nin kardeşinin, İngiliz diktatörü tarafından mahkemeye sevk edilmesine engel olmayacaktır. Büyükelçinin kardeşi, Londra City'sindeki yeni Borsa dolaylarında dostlarıyla birlikte kavga çıkararak ölüm ve yaralama olaylarına yol açmakla suçlanmaktaydı. Yargılama sonunda ölüme mahkûm edildi Portekizli soylu; ve kalabalık bir halk yığının önünde kellesi kesilerek cezalandırıldı. Bu korkunç manzarayı görmemek için iki saat önce Londra'dan ayrılan Portekiz büyükelçisi ise, cebinde yeni imzalanan barış anlaşmasını götürmekteydi…

İngiltere'nin İspanya ile olan durumu çok daha karmaşıktı. İngiliz Cumhuriyetini resmen tanıyan ilk devlet olduğu halde ve büyükelçi Cardenas'ın tüm çabalarına rağmen İspanya, İngiltere ile bir türlü uzlaşamamakta: ve iki ülke arasındaki anlaşmanın imzalanması sürüncemede kalmaktaydı.

Bu büyük sömürge imparatorluğuna karşı ta öteden beri, nedenleri, pek belli bir kin duymaktaydı İngilizler. Daha Cromwell Protektorasının ilanında, Fransa'nın daha çabuk davranmasından korkan Cardenas, özel bir sohbet sırasında, yeni iktidarı pekiştirme yardımında bulunmayı teklif etmiştir Cromwell'e. Öldürülen İngiltere kralının oğlu Charles Stuart'ın her türlü saltanat iddiasını desteklemekten vazgeçmeyi İspanya kralı adına vaat eden büyükelçi, buna karşılık İngiltere'nin Fransa'ya karşı İspanya ile ortaklaşa hareket etmesini istemektedir yalnız.

Ne var ki Cardenas'ın karşısında, ustalık konusunda kendisiyle rahatça boy ölçüşebilecek çapta bir diplomat olan Mazarin bulunmaktaydı. Nitekim zeki kardinal, kendi hükümdarı adına, "kardeş" ve "yeğen" gibi saltanat unvanlarını vermeye hazır olduğunu bildirdi hemen Cromwell'e. Fransız

başbakanı ayrıca, gerektiği taktirde, “merhum İngiliz kralının ailesini nazikâne bir şeklide” ülkesinden ihraç edeceğini de sezdiriyor; ve İngiliz diktatörüne, Fransız Devletinin dostluğu ile para yardımını sunuyordu.

Bunun üzerine kardinale, Koruyucu **(Protector)** unvanından gayrı hiçbir unvan istemediğini bildiren Cromwell, herhangi bir karar almaksızın yeni koşullar ileri sürerek, İspanya’nın karşı tekliflerini dinlemeye dönecektir. Aslında hangi yolu seçeceğini çok iyi bilmekteydi Cromwell: Güçlü Fransa’ya karşı girişilecek bir savaş, sürprizli sonuçlar doğurabilirdi; buna karşılık çöküş hâlinde bulunan İspanya, zengin ve yutulması kolay bir avdı İngiltere açısından. Üstelik de bu ülke, Amerika’daki sömürgelerinde İngiliz ticaretine karşı çıkıyor; ve birer din sapkını olarak göz önüne aldığı İngiliz tüccarlarını, durmaksızın Engizisyon mahkemelerine sürüklüyordu.

En sonunda kararı açıklayan Cromwell, bir anlaşma yapılabilmesi için, Amerika’da deniz hürriyeti ile Engizisyon’un kaldırılmasını isteyecektir İspanya’dan. Bu koşullarsa Cardenas’a bile aşırı gelecek; ve kendini hakarete uğramış sayan büyükelçi şöyle haykıracaktır öfkeyle;

-Engizisyon’un kaldırılmasını ve Amerika’da deniz özgürlüğünü istemek, hükümdarımın iki gözünü birden oymak istemektir aslında!

Öteden beri Cromwell için İspanya ile zorunlu olan savaş, böylece kaçınılmaz hale girmiş oluyordu. Denizcilere, subaylara ve askerlere iş çıkacaktı böylece ve zenginleşme fırsatı tanınmış olacaktı. Yurt içindeki Katoliklere karşı ateş püsküren bağnaz İngilizleri de yatıştırmak gerekiyordu üstelik. Ve sonra böyle bir savaş İngiltere’ye, Katolik İspanyolların pençesine düşmüş olan bu yeni dünyada da üstünlük sağlayabilirdi: Yolu Calvin’ce çizilen, ticaretin, kapitalist sömürünün ve yeni doğan Borsa’nın Tanrısına ait olması gerekmez miydi zaten o yeni dünyanın?

Akdeniz’de korkunç korsan Blake’in donanması İspanya kıyılarında kol gezerken, Penn komutasında yeni dünyaya doğru yollanmış olan İngiliz filosu da İspanyol sömürgelerine saldırmaya koyulmaktaydı. Ne var ki Penn’in San Domingo’yu ele geçirmek üzere giriştiği harekât İspanyollar tarafından püskürtülecek; ve başlangıçta İngilizler, hayal kırıklığına uğrayacaktır.

Bu haber İspanya’ya ulaşır ulaşmaz, ülkedeki bütün İngiliz gemilerine ve mallarına ambargo konmuş, bir çok İngiliz tüccarı tutuklanmış; İspanya

kralı, hemen İngiltere’yi terk etmesini buyuran bir mesaj göndermiştir Londra’daki büyükelçisine. Ve 24 Ekim 1655 günü, Cardenas İspanya’ya dönmek üzere Dover limanından vapura binerken, Cromwell Londra’da Fransa ile bir barış ve ticaret anlaşması imzalayacaktır.

Fransa’nın İngiltere büyükelçisi Bordeaux, bu konuda şöyle yazıyor:

“Uzun zaman bekletilmişliği dolayısıyla önemini yitirmiş gözüken bu anlaşma, İngiltere’nin İspanya ile olan ilişkilerini kesmesinden sonra, belki de yepyeni bir değer kazanacaktır.”

Nitekim aynı yılın 28 Kasım günü İngiliz hükûmeti, bir yandan Fransa ile yaptığı anlaşmayı resmen ilan ederken, bir yandan da İspanya’ya savaş ilan ediyordu.

1656 yılının Eylül ayında ise, durumu şöyle özetleyecekti Cromwell:

“İspanya ile savaş hâli içindeyiz. Zorunluluğun itişiyle başladık bu savaşa. İspanya bizim en büyük düşmanımızdır: Tanrı tarafından bize düşman olarak adanmış diyebileceğimiz cinsinden, doğal düşmanımızdır; çünkü Katolikliğin kalesidir İspanya. İspanya’nın bize tarziye vermesini sağlamak ve kendimizi ona karşı güvenlik altına almak için, başka hiçbir çaremiz kalmamıştı. Tüccarlarımızın cephelerinde birer Kutsal Kitap taşıyabilmeleri ve kendi inançlarınca Tanrıya dua edebilmeleri için gerekli izinden gayrı hiçbir şey istemedik İspanya’dan. Ama bu ülkeden vicdan hürriyetini tanımasını beklemek bile boşunaymış!”

Cromwell’in ölümüne kadar süren bu savaş sonucunda İspanya tam ve kesin bir yenilgiye uğrayacak; ve İngiltere, Amerika’daki köle ticaretinin merkezi olan Jamaika’yı ele geçirecektir.

3. XVII. YÜZYILDA MOSKOVA DEVLETİNİN ULUSLARARASI DURUMU

XVII. Yüzyılda Moskova’nın Uluslararası Durumu ve Diplomasisi

XVII. yüzyılın başlangıcında patlak veren köylü savaşı ve Polonya ile İsveç’in bu savaşa fiilî müdahaleleri, Rusya’nın uluslararası durumu

üzerinde kötü bir etki yapmaktan ve prestijini sarsmaktan geri kalmayacaktır.

Kendi macerasını kazasız belasız yürütebilmek için Polonya kralı ve soyluları ile papanın desteğini sağlamak isteyen sahte hükümdar Demetrius, bunlarla bir dizi gizli anlaşma yapmak zorunda kalmıştır. Bu anlaşmaların yürürlüğe girmesi, Moskova Devletinin parçalanmasına yol açacak ve çok geçmeden de tamamıyla yıkılışını kolaylaştıracaktı.

Demetrius'un ölümünden sonra açıklanan bu anlaşmalar, Polonyalıların bile öfkesini uyandıracak kadar amansız hükümlerle doluydu. Ne var ki halkın desteğinden yoksun olan Vasili Şuiski'nin hükûmeti İsveç'in yardımını satın alabilmek için, Finlandiya'nın doğu kesimindeki Rus toprağı Karelya'yı bırakmak pahasına, bu ülkeyle utanç verici bir anlaşma yapmak durumuna düşecektir.

Şuiski iktidarının durmadan zayıflaması, Rus boyar topluluklarını yabancı müdahalecilerle ayrı ayrı anlaşmalar imzalamaya sürüklemiştir. Nitekim 4 Şubat 1610 tarihinde Moskova soylularının temsilcileri, Polonya kralı Sigismond'la bir anlaşma yapmış ve Moskova tacını bu hükümdarın oğlu Ladislas'a sunmuşlardır. Hükûmet kuvvetlerinin bozguna uğramasından ve Şuiski'nin düşüşünden sonra iktidara gelen geçici boyar hükûmeti de yine aynı yılın ağustos ayında, hetman (Polonya ve Lituanya orduları başkumandanının unvanı) Jolkieviç'le buna benzer bir başka anlaşma imzalayacaktır.

Polonya'nın düşmanı olan İsveç, bu ülkeyle Moskova arasındaki birliği fırsat bilerek kendi hak iddialarını öne sürmekte geçikmemiştir. Bunun sonucunda, halkın yüksek tabakaları tarafından desteklenen Novgorod hükûmeti, İsveçli kumandan Jasques de la Gardie ile bir anlaşma imzalayacak; ve İsveç kralının kardeşini kentlerinin kralı olarak tanıyacaktır.

Rusya'yı parçalayan ve yabancıların eline teslim eden bütün bu anlaşmaları imzalayan belli başlı yönetici grupların gerçek amacı, iktidarlarını sürdürmek ve bir halk isyanı tehlikesini ortadan kaldırmaktı. Oysa asıl yardım, yine de halktan gelecektir. Nitekim büyük bir yurtseverlikle harekete geçen halk yığınları sayesindedir ki prens Pojarski ve Minin yönetimindeki milis kuvvetleri, Moskova'yı Polonyalıların boyunduruğundan kurtarmışlardır.

Bu büyük mücadeleden iyice sarsılmış olarak çıkmıştır Rus Devleti. Ve bu arada Smolensk ile Çernigov-Severski kesimini ele geçirmiş olan Polonya kralı Sigismond, başkent Moskova üzerindeki tehdidini daima sürdürmektedir. Bu hükümdarın oğlu Ladislas ise, Rus tahtı üzerindeki sözde haklarından vazgeçmiş değildir hiçbir şekilde. Öte yandan İsveç işgali altındaki Novgorod'da, aynı hak iddiasını İsveçliler ileri sürmektedirler.

Yeni çar Mişel'in hükûmeti, alabildiğine gergin bir uluslararası ortam içinde işe başlamak zorunda kalacaktı bu durumda. Daha tahta çıkar çıkmaz Mişel Fedoroviç, Avrupa Devletlerine elçiler yollayarak iktidarı ele aldığını bildirmiş; aynı zamanda da Polonya ve İsveç'e karşı bu devletlerin desteğini ve mali yardımını istemiştir.

Ama yeni iktidarın sağlamlığı konusunda duyulan kuşkular, bu alandaki pazarlık görüşmelerinin sonuçları üzerinde de etki göstermekte gecikmeyecek; ve örneğin Almanya İmparatorluğu, yeni çarı ancak 1616 yılında resmen tanıyacaktır.

Polonya ise uzun bir süre Mişel Fedoroviç'i "Rusların kendi aralarında büyük hükümdar diye adlandırdıkları kimse" olarak niteleyecek; ve ancak 1634 yılında Polianovo anlaşması imzalayıp Ladislas hak iddialarından vazgeçtikten sonra, Rus hükümdarının çar unvanını tanıyacaktır.

İsveç'le bir barış anlaşmasının yapılabilmesi ise, Rusya'yla düzenli ticaretin yeniden kurulmasında çıkarları olan Hollanda ve İngiltere'nin aracılığıyla gerçekleşmiştir. Bu hizmetlerine karşılık Hollanda ile İngiltere ve hatta onların ardından Fransa, İran'la olan ticaretlerinde Rus topraklarından transit hakkını istemişler; ama Moskova Devleti bu konuda son derece kesin ve ödünsüz bir tavrı benimsemiştir.

XVII. Yüzyılda Moskova Dış Politikasının Genel Yönelim Çizgileri

İsveç ve Polonya askerî müdahalelerinin yarattığı ağır sarsıntının sonuçlarını bir bir atlatan Moskova Devleti, ilk defa Romanov'ların saltanat döneminde az çok kudretli ve saltçı bir krallık karakteri kazanmaktadır.

Nitekim XVII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren Kuzey Avrupa'nın siyasal hayatında Rusya'nın oynadığı rol öylesine büyüyecektir ki, bu

kesimdeki hiçbir uluslararası sorun, Moskova'nın şu ya da bu biçimde katkısı olmaksızın çözülemez hale girecektir.

Diyebiliriz ki güçlü bir Avrupalı Devlet olarak Rusya'nın önemi, asıl bu dönemden itibaren belirmeye başlamış bulunmaktadır.

XVII. yüzyıl Rusya'sının önünde, uluslararası karakter taşıyan üç temel sorun bulunmaktadır:

Polonya egemenliği altında kalmış olan Ukrayna ile Beyaz Rusya'nın birleşerek anayurda katılması sorunu.

Bir bu kadar önemli olan, Baltık denizine açılış sorunu.

Yüzyılın sonlarına doğru ortaya çıkan, Türkiye ile tabii Kırım Hanlığına karşı mücadele zorunluluğu sorunu.

Bütün bu sorunlar iç içe geçmiş bulunmaktadır üstelik; dolayısıyla da çözümleri bir kat daha güçleşmiş durumdadır.

Şöyle ki:

Polonya'ya karşı yürüttüğü mücadelede Moskova'nın doğal müttefikleri olan İsveç, Türkiye ve Kırım, Polonya-Lituanya mirasının bölüşülmesi konusunda aynı Moskova'nın amansız rakipleridir. Nitekim İsveç, Baltık denizi ve Lituanya üzerindeki; Türkiye ile Kırım da, Ukrayna üzerindeki hak iddialarını gizlemeye bile gerek duymamaktadırlar. Öte yandan, Baltık denizi için İsveç'e karşı mücadele zorunluluğu Moskova'yı hem Polonya ile, hem de Müslüman dünyası ile ittifaka itmektedir.

XVII. yüzyılın ikinci yarsısında Moskova Devletinin kendisini içinde bulduğu alabildiğine karmaşık uluslararası durum, işte böyleydi.

Aynı XVII. yüzyılın ortalarında Polonya'nın içine düştüğü bunalım, geniş perspektifler sunuyordu Moskova'ya. Boğdan Kmelnitski yönetimindeki Ukrayna halkının Polonyalı büyük toprak sahiplerinin zulmünden kurtulmak amacıyla başlattığı ayaklanma, çok geçmeden Beyaz Rusya topraklarına da sıçrayacak; ve bu, Moskova için, savunudan saldırıya geçiş işaretini verecektir.

Nitekim 1654 yılının Ocak ayında Pereyaslavl Diyeti tarafından sunulan, Ukrayna'yı Rus Devletiyle birleştirme isteği, Polonya'ya savaş ilanı için iyi bir bahane olmuştur. Ve başlangıçta savaş, Ruslar bakımından son derece iyi bir gelişim gösterecektir. Ne var ki bu ilk başarıların ortasında, birdenbire İsveç işin içine girmiştir.

Bu devletin Polonya savaşına askerî müdahalesi, Moskova'nın çıkarlarına aykırı düşüyordu; çünkü İsveç birlikleri, "Majeste Çar hazretlerinin savaşçılarının yolunu" kesmekteydiler. Dolayısıyla da Moskova, Almanya İmparatorluğu, Danimarka ve Brandenburg tarafından İsveç'e karşı kurulan ve bu devletin aşırı büyümesini önleme amacını güden koalisyona ister istemez katılmak zorunda kalacaktır. Böylece Kuzey Batıya doğru harekete geçen Rus birlikleri, Livonya topraklarında başarıyla ilerlemiş; ve Kurlandiya bölgesi, Rus egemenliği altına girmiştir.

Ama İsveç, içine düştüğü güç durumdan kurtulmayı başarmakta gecikmeyecektir. Gerçekten de ilkin Valliessaro antlaşmasıyle Moskova'dan üç yıllık bir ateşkes koparan İsveçli diplomatlar, aynı yıl Danimarka ile, bir yıl sonra da Oliva'da Polonya ile avantajlı barış antlaşmaları imzalamışlardır.

Böylece elleri boşalan Polonya, yeniden Rusya ile savaşa dönmüştür. Ve iki cephede birden savaşmaya gücü yetmeyen Moskova Devleti, Ukrayna'daki çıkarlarını koruyabilmek için Livonya'yı feda etme yolunu seçecektir bu durumda. Nitekim 1661 yılında imzalanan Kardis antlaşmasıyle Rusya, Baltık üzerindeki bütün fetihlerini İsveç'e bırakmak zorunda kalmıştır.

Polonya ile sürdürülen savaşsa, kimi zaman zaferler, kimi zaman da yenilgilerle uzayıp gidiyordu. Diplomasi, sürekli çaba harcayacaktır bu savaşı durdurmak için. Nitekim daha 1654 yılında Moskova, savaşın başladığını Fransa'ya haber verirken bu devletin aracılığını da istemekteydi. Ama aracılık görevini, Polonya kralı Jean-Casimir'in isteği üzerine, Almanya imparatoru III. Ferdinand yüklenecektir. Ve imparatorun elçileri sayesinde Vilno'da bir ateşkes antlaşması imzalanmıştır.

Savaş yeniden başlayınca, yeni Almanya imparatoru III. Léopold 1661 yılında Moskova'ya, baron Meyerberg başkanlığında bir elçilik kurulu yollanmış; ama bu aracılık girişimi hiçbir kesin sonuca ulaşmamıştır.

Bununla birlikte, Almanya İmparatorluğu tarafından girişilen bu çabalar, Polonya-Rusya çatışmasının artık yerel karakterini yitirip uluslararası bir önem kazandığını açıkça göstermektedir. Bütün bu arada taraflar, Polonya tahtına çar Aleksi'yi ya da oğlunu seçtirerek barışı sağlamayı da denememiş değillerdi. Ama Moskova çok iyi biliyordu ki Polonya Cumhuriyeti ile bir ittifak, ancak Ukrayna sorununda büyük ödünler verme pahasına elde edilebilir. Öte yandan Polonya ise, hem Türkiye'ye karşı Moskova'nın

yardımına ihtiyaç duyuyor, hem de böylece Rusya'nın bir kat daha güçlenmesinden çekiniyordu. İşte bu nedenlerden dolayı, bütün pazarlık görüşmeleri başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Ama yine de iki düşman devletin yaklaşma zorunluluğu duyacakları an gecikmeyecekti: Çünkü Türkiye'den doğru gelen tehlike, gittikçe büyüyordu. Nitekim 1667 yılında, üç yıl süren uzun pazarlıklardan sonra, iki devlet arasında Andrussovo barışı imzalanmıştır. Bu barışla Rusya, Dnieper Irmağı'nın sol yakasında uzanan geniş Doğu Ukrayna ovalarını ve iki yıl için de, Kiev kentini elde ediyordu. Ve Moskova açısından, büyük bir diplomatik zaferdi bu.

Nitekim, Avrupa çapında önemli bir anlaşma karakteri verilmiştir bu barış sözleşmesine. Gerçi Andrussuvo'da "ebedî bir barış kurma" yolunda girişilen pazarlıklar olumlu sonuç vermemiştir; ama hiç değilse taraflar, "aracı olarak Hıristiyan hükümdarlara başvurma" kararını, bu görüşmeler sırasında alabilmişlerdir.

Ayrıca Polonya Cumhuriyeti bu anlaşma gereğince, Moskova'nın rızası olmaksızın Türkiye ile hiçbir anlaşma yapmamayı da yükümleniyordu ki bu, yukarda sözünü ettiğimizden daha da önemli bir taahhüttü.

Ancak Polonya ile bu barış anlaşmasını imzaladıktan sonradır ki Moskova, dış politikasının ivedi çözüm bekleyen öbür iki sorununa eğilmek fırsatını bulacak ve iki belli başlı siyasal yönelimden hangisini seçmek gerektiği konusunda bir karara varabilecektir.

Şöyle ki:

İsveç'in gittikçe artan gücü karşısında kuşkuya kapılan yakın komşuları Danimarka, Brandenburg prensliği ve Almanya İmparatorluğu, Moskova'yı bu ülkeye karşı kurulacak bir ittifaka çekme çabasındaydılar. Oysa İsveç'in arkasında, XVII. yüzyıl Avrupası'nın en kudretli devleti olan Fransa duruyordu. İsveç'e karşı kurulan koalisyonda, Fransa'dan ürken ve Rusya'yla ittifak isteyen Birleşik Hollanda Cumhuriyeti de yer almaktaydı.

Rusya'nın İsveç'le ilişkilerini kesip savaşa girmesi demek Güney Batıdaki ve Ukrayna'daki aktif politikasından vazgeçmesi demekti: Ukraynalı ve Beyaz Rusyalı önderlerin büyük etkisinde kalan çar Aleksi Mihayloviç ile oğlu Fedor'dan böyle bir fedakârlık beklemek boşunadır. Ama yine de Moskova hükûmeti, 1676 yılında, İsveç sınırlarına hatırı sayılır çapta asker yığmaktan geri kalmayacaktır. Ve Hollandalıların itiraf ettiğine göre:

“Müttefiklerin başarısına belki de en büyük katkıda bulunan, bu girişim olmuştur.”

Danimarkalı diplomatlar Moskova’yı, İsveç’e karşı daha enerjik bir tutum benimseme zorunluluğuna inandırmak için çaba gösterirken, kendi yönlerinden İsveçli diplomatlar da, Türklere karşı yardım vaat ederek, aynı Moskova’yla bir ittifak kurma çabası içindeydiler.

İsveçlilerin bu avanslarına Rus diplomatları, Polonya savaşı sırasında İsveçliler tarafından Rusya’ya verilen zararın bir çeşit “tazminatı” olmak üzere, Karelya ile İngria’nın (bugünkü Laningrad’ın güneyinde kalan bölge) kendilerine bırakılması gerektiğini söyleyerek cevap vereceklerdir. İsveç’e karşı bir “Kuzey ittifakı” fikri, daha XVII. yüzyılda böylece doğmuş oluyordu. Bu fikir, ancak XVIII. yüzyılda gerçekleşecektir.

Polonya ile Barış anlaşması imzalar imzalamaz, gittikçe artan bir dikkatle Türk ve Tatar sorununa eğilecektir Moskova.

Nitekim Rus hükûmeti, Andrussovo barışından hemen sonra Andre Vinius adlı diplomatı, Türkiye’ye karşı yürüttüğü savaşta Polonya’ya yardım etmesini istemek üzere, İngiltere kralı XI. Charles’a elçi olarak yollamıştır.

Polonya’nın 1672 yılında Osmanlı orduları karşısında uğradığı yenilgi üzerine de Moskova, Türkiye’ye karşı bir dizi enerjik diplomatik çabaya girişmiştir: General Menesi, önce Brandenburg elektörüne, sonra Viyana’ya, Venedik’e ve papalık Devletine elçi olarak gönderilirken, Andre Vinius Fransa ve ispanya’ya, Emelyan Ukrentsev de İsveç ve Hollanda’ya koşturularak, bütün bu ülkelerin Polonya’yı etkin şekilde desteklemeleri sağlanmak istenecektir.

Tardım çağrılarına sadece Brandenburg olumlu cevap vermiştir. Burada dikkat edilecek nokta, bütün bu diplomatik çabaları gösteren Moskova’nın Osmanlı İmparatorluğuna karşı açıktan açığa harekete geçmekten titizlikle kaçınmasıdır. Ama o an da gelip çatmakta gecikmeyecektir. Nitekim Doğu Ukrayna dolayısıyla Türkiye ile Rusya arasında patlayan ve 1676 yılında 1681 yılına kadar süren savaş sırasında, Çadaev Fransa ve İngiltere’ye, Buturlin de Viyana’ya ve Berlin’e gönderilmiştir elçi olarak.

Ama bütün Avrupa Devletlerinin Babıâli’ye karşı ittifakı, ancak 1686 yılında kurulabilecektir. Moskova hükûmeti tarafından öteden beri büyük bir tutkuyla özlenen bu ittifaka, Rusya’nın yanı sıra Almanya İmparatorluğu, Fransa, Venedik, Brandenburg ve Polonya katılmaktaydı.

Rusya’nın Türklere karşı savaşı yürütme taahhüdünde bulunduğu bu ittifakın kuruluşundan önce, Moskova ile Polonya arasında, Andrusovo anlaşmasını temel alan bir “ebedî barış” anlaşması imzalanmıştır. Ve bu anlaşmayla sadece Doğu Ukrayna değil, Andrussovo’da, iki yıl için Moskova Devletine bırakılmış olan Kiev de artık kesinlikle Rus egemenliğine verilmektedir.

Moskova Devletinin Güneye doğru bu ilerleyişi, Baltık sorununu pek doğal olarak ikinci plana itecekti. Nitekim 1683 yılında İsveç’le yapılan bir anlaşma, Kardis barışının hükümlerini, “yitirilmiş toprakların geri verilmesi konusunda hiçbir istek ileri sürülmeksizin” pekiştirmekle yetinecektir.

XVII. yüzyılın ikinci yarısı boyunca Moskova’nın diplomatik etkinliği Doğu’ya doğru da belirli bir gelişme göstermekteydi. Rusya’nın Türkiye ile bu dönemdeki düşmanca ilişkileri, geleneksel hasmı İran’la bir dostluk anlaşması yapılmasını büyük çapta kolaylaştırmıştır örneğin: Her iki tarafın ticarî çıkarları, böyle bir yakınlaşmayı zorunlu kılıyordu. Özellikle de Moskova’nın ticarî çıkarları. Avrupa’ya yollana İran ipeğinin transit yolu, Rus topraklarıydı çünkü.

Öte yandan Rusya, daha 1654 yılında Çin’le diplomatik ve ticarî ilişkiler kurmayı denemiş, ama bu çabalar sonuçsuz kalmıştı. Ne var ki Rus avcıların ve Kazakların Amu Derya kıyılarında boy göstermesi ve bu bölgede ardı ardına kurulan Rus müstahkem mevkileri, Çin İmparatoru Kaisi’nin hükûmetini, sınır uyuşmazlıklarına çözüm bulmak üzere Moskova Devletiyle pazarlığa girişmek zorunda bırakmıştır. Ve Çin tarihinde ilk defa olarak, İmparatorun “büyük temsilcileri”, bir yabancı devletin elçilerini Pekin dışında karşılayacaktır.

Pazarlık koşulları ve hele görüşmelerin, hükûmetinin isteklerini her an zor yoluna başvurarak desteklemeye hazır bir Çin ordusunun önünde yapıldığı düşünülecek olursa, Nerçinsk barışının Rus diplomasisi açısından büyük bir başarıyı dile getirdiği hemen anlaşılır, 1689 yılında imzalanan bu anlaşmayla, Rusların yukarı Amu Derya havzasında yerleşmeleri onaylanıyor; ayrıca da Çin İmparatorluğunca Rus ticaretine geniş olanaklar sağlanıyordu. Aynı antlaşma, XIX. yüzyılın ortasına kadar yapılan bütün Çin-Rus anlaşmaları bakımından bir temel örnek meydana getirmiştir.

Böylece, XVII. yüzyılın sonuna doğru Moskova’nın uluslararası durumu Batı’da olduğu kadar Doğu’da da sağlamlaşmış; ve XVIII. yüzyılda Rus dış

politikasına yön verecek olan temel çizgiler, daha bu dönemde belirginlik kazanmış bulunmaktaydı.

Moskova Devleti'nin Diplomatik Kurumları

III. İvan'ın saltanat döneminden itibaren Moskova'nın karşısına dikilen karmaşık sorunlar, diplomatik ilişkileri düzenlemek üzere özel bir kurumun yaratılmasını şart koşmaktaydı.

III. İvan'a kadar bu yönde hiçbir şey yapılmamış, hiçbir adım atılmamıştı. Ve bütün irili ufaklı dış politika sorunları büyük prensle boyarlar Duma'sı (Meclisi) arasında tartışılıp karara bağlanmaktaydı. İşin teknik yönü ise, o çağda maliye bakanı rolünü yüklenmiş olan, büyük prensin sandık eminlerini ilgilendiriyordu daha çok.

Elçilere gelince, başlangıçta bunlar, büyük prenslerin hizmetindeki Yunanlılar ve İtalyanlar arasından seçilmekteydi. Örneğin Yuri Trahanyot ve Dmitri Ralov gibi Yunanlılar Volpe ve Gislardi gibi İtalyanlar, o çağın önde gelen Rus elçileri arasında yer alırlar. Asıl Moskovalılardan daha uygar, becerikli, kurnaz olan ve Batı töreleriyle Batı'nın siyasal konjonktürünü daima çok iyi bilen bu adamlar, paha biçilmez ve yerleri doldurulmaz diplomatlar olarak kabul edilmişlerdi.

Diplomatik hizmetleri sadece bir servet edinme yolu olarak bellemiş tipik birer maceracıdan başka bir şey değildi oysa bunların çoğu. Örneğin, başlangıçta bir darphane ustası olan Antonio Volpe, hizmetlerini III. İvan'ın yanı sıra Venedik'e, Papalık Devleti'ne ve Altınordu İmparatorluğu'na da satarak, bütün herkesi dolandırmıştır.

Bununla birlikte Ruslar da, çok geçmeden, ülkelerinin diplomasisinde yabancıların yanı sıra görev almaya koyulacaklardır. Örneğin yabancı tarih kaynakları, III. Vasili'nin saltanat döneminden, gerçekten övücü bir dille söz etmektedir. Bu kaynakların belirttiğine göre Gerassimov, yeterince okumuş bir adamdı, Latince ve Almanca biliyor, tanrıbilim sorunlarına ilgi duyuyor, İtalyan müziğinden hoşlanıyor ve yurt dışı gezilerinde eski anıt ve yapıtları incelemeye de özellikle vakit ayırıyordu. Ayrıca Kutsal Kitabın, keşiş Maksim Grek tarafından başlanan, Rusça çevirisini tamamlayan da Gerassimov'dur.

Rusya'da, dış politikayla uğraşacak özel bir kurumun örgütlenmesi, XVI. yüzyıla rastlamaktadır. Büyük prensler üzerinde etki yapabilen **diak**'lar[3] çevresi, yabancı elçilerle pazarlıkta uzmanlaşmaya başlayan insanlar yetiştirmiştir yavaş yavaş.

İlk olarak 1549 yılında, o sırada sadece bir **podyaçi** (sekreter yardımcısı) olan İvan Mihayloviç Viskovatov, **diak**'lığa yükseltilerek, "elçilik işleri"ni yürütmekle görevlendirilmiştir. Bu atama, **Possolski prikaze** ("Elçilikler Bakanlığı")'nın ayrı ve bağımsız bir kurum olarak ortaya çıkışını belirler.

1561 yılında aynı Viskovatov, **peçatnik** (bir çeşit "kançılar") görevine atanmıştır. Bu derece önemli bir göreve bir soylunun değil de sıradan bir kimsenin getirilişi, hiç şüphe yok ki, dış politikanın doğrudan doğruya çar tarafından yönetilmesiyle açıklanır. Gerçekten de çar, bütün önemli sorunları Boyarlar Duma'sıyla birlikte kararlaştırmaktaydı; **peçatnik** ise, günlük kançılarya işlerini yürütüyordu. Nitekim o çağdaki Moskova metropolitinin Viskovatov'a verdiği şu öğüt, bu bakımdan pek anlamlıdır:

- Sadece sana verilen işi yapmakla yetin, her şeye el atıp da ortalığı karıştırma.

Ama çok geçmeden bu sıradan kançılarya yöneticisi, hükûmet mekanizmasının vazgeçilmez çarklarından biri haline girecektir. Çünkü bütün diplomatik yazışma, onun ellerinde toplanmış bulunmaktadır. Nitekim, o çağda Moskova'da bulunmuş bir yabancı gözlemci, Viskovatov'un yeteneklerinden söz ederken şunları belirtmektedir:

"Koca başkentte onun gibi bir adam daha bulmak, doğrusu, kolay değildi. İyi öğrenim görmemiş bir halk çocuğu olduğu halde, zekâsı ve becerisiyle, tüm yabancı elçilerin hayranlığını kazanmıştı kısa zamanda."

Ne var ki Viskovatov, 1569-1570 yıllarında Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığı hiç beklenmedik bir şekilde Livonya savaşına el atınca Moskova'nın uğradığı büyük bir diplomatik başarısızlığın kurbanı olacaktır: İstanbul hükûmetiyle kişisel ilişkiler kurmak ve ülkeyi Türkiye'ye peşkeş çekmekle suçlanan Viskovatov, 1570 yılının Aralık ayında, kısa bir yargılamadan sonra idama mahkûm edilmiştir.

Possolski prikaze'nin başına, Andrey ve Vassili Çelkalov kardeşler getirilecektir onun yerine. Aynı zamanda Duma **diak'**lığında bulunan ve alabildiğine kurnaz, bir o kadar da hırçın bir adam olan Andrey Çelkalov,

yirmi beş yıl boyunca **Possolski prikaze**’yi ustalıkla yönetmiş ve bütün iktidar alanlarında büyük bir etkinlik kazanmıştır. Yeni oluşan Rus bürokrasisinin bu en tipik temsilcisi hakkında, İsak Massa, şöyle yazıyor:

“Gece gündüz hiç dinlenmeksizin sessiz bir katır gibi çalışır: yine de kendisine yeteri kadar iş verilmediğini, çok az çalıştığını ileri sürerek homurdanırdı.”

Andrey’in, kançılarlığın yanı sıra Duma **diak**’lığı da yapan kardeşi Vassili Çelkalov ise, yetenekleri bakımından ondan çok gerilerde kalan bir adamdı.

Elçilikler Bakanlığı, bir devlet kurumu olarak henüz pek büyük bir önem taşımıyordu XVI. yüzyılda. 1594-1601 yılları arasında bu kurumda, **Duma elçilik diak**’ı da olan iki baş görevlinin yanı sıra on beş kadar **podyaçi** ve bir dizi tercümanla yardımcı personel çalışmaktadır. Ama kurumun yükümleri, XVII. yüzyıl boyunca büyük çapta artmıştır: Dış politika yönetiminin yanı sıra, yabancı tüccarlarla ilişkiler ve askerler hariç ülkedeki yabancılara ilişkin tüm sorunlar; ayrıca örneğin Sibirya, Smolensk, Ukrayna gibi yeni ele geçirilen toprakların fetihlerini izleyen ilk yıllardaki yönetimi ve savaş tutsaklarından alınan kurtulmalıkların tahsili de bu bakanlığın yetkileri arasına alınmış; en son olarak da Novgorod, Galiçya, Ustiyujsk, Vladimir’deki ikinci dereceden bazı “prikaze”lerle mühürdarlık işleri de yine bu bakanlığa bağlanmıştır.

Bu kadar çok ve çeşitli görevin bir tek kurum tarafından yürütümü, işlerin yönetimini elbette aksatacaktır. Nitekim kurumun en zeki yöneticilerinden biri olan Ordin Naçokin, bu durumdan öfkeyle yakınmakta; ve “büyük devlet işleri”nin, **krujeçni**’lerle, yani meyhane vergilerinin tahsil edilmesiyle karıştırılmaması gerektiğini söylemekteydi.

Dolayısıyla da, **Possolski prikaze**’ye düşen görevlerin çeşitliliği ve genişliği, XVII. yüzyılda bu kurumda çalışan personelin büyük çapta artmasıyla sonuçlanacaktır: 1689 yılında bu bakanlıkta elliden fazla **podyaçi** ve yirmiyi aşkın tercüman çalışmaktadır. Görevli tercümanların konuştuğu belli başlı dillerse, şunlardır: Türkçe, Yunanca (Rumca), Latince, Lehçe, Almanca, İngilizce, İsveççe, Hollandaca, İtalyanca, Fransızca, Macarca, Beyaz Rusça, Ermenice, Tatarca, Kalmukça, Nogayca, Arapça, Farsça ve Moğolca.

Moskova'nın hayatında uluslararası ilişkilerin kazandığı büyük önem, 1667 yılında itibaren **Possolski prikaze**'nin başına **diak**'ların yerine boyarların getirilmeye başlanmasıyla da belirginlik kazanmaktadır. Çoğu zaman "Büyük Mühürdar ve Büyük Devlet İşleri Muhafızı" unvanını taşıyan bu ilk boyarlar, hem kançılar, hem de Dışişleri bakanı görevlerini yerine getirmekteydiler. Ayrıca "Prikaze" de, "Elçilik işleriyle yükümlü Devlet Bakanlığı" diye anılmaya başlanmıştı ki, bu ad, hükûmetin dış politikasına verilen yeni önemi yeterince belirtmektedir.

Elçilikler Prikaze'si, kurum olarak kesin şeklini XVII. yüzyılda almıştır. Bu arada unutmamak gerekir ki çar, diplomatlarının etkinliğini sıkı bir biçimde denetlemeye devam etmekteydi hep. Nitekim Aleksi Mihayloviç'in saltanat döneminde Elçilikler Prikaze'sinin yanı sıra bir de **Gizli İşler Prikaze**'si kurulmuştur. Boyarların ve Duma üyelerinin hiçbir şekilde görevlendirilmediği bu Prikaze, doğrudan doğruya çar tarafından yönetilmekteydi ve onun sorumluluğu altındaydı.

Yurt dışına giden ya da elçiler arası toplantılara katılan elçilere eşlik etmekle görevli **podyaçi**'ler, özellikle bu Prikaze'ye bağlıydı. "Eşlik etmekten amaç şuydu: Elçiler gerek yurt dışında, gerek yolculukta ve gerekse yurt içindeki söyleşilerinde bulunabiliyorlardı". İşte **podyaçi**'lerin görevi, bu gibi söz ve davranışlardan, Moskova'ya dönüşte, çarı haberli kılmak oluyordu. Ne var ki, her zaman olumlu sonuç veren bir kontrol sistemi değildi bu. Kotoşkin şöyle diyor nitekim:

"Elçiler, nerede beceriksizlik yaptıklarını çok iyi bildiklerinden ve çarın öfkesinden de müthiş korktuklarından, bu görevlileri türlü yollarla kandırıp ya da satın alıp, çara karşı onları övmelerini sağlıyorlardı kolayca."

XVII. Yüzyıl Rus Diplomatları

XVII. yüzyılda **Possolski Prikaze**'nin başına birkaç büyük diplomat gelmiştir. Bunların en başında Ordin Naçokin'i anmak gerekiyor. Bir yabancı diplomatın deyişiyle, "Avrupalı bakanlardan bilgelikçe katiyen geri kalmayan" değerli bir devlet adamıydı Naçokin.

Pskov'lu bir küçük toprak sahibinin oğlu olan bu diplomat, olağanüstü yeteneklerini ilk defa olarak Pskov bölgesiyle İsveç arasındaki sınırın

saptanması için yapılan görüşmeler sırasında ispatlamıştır. 1658 yılında imzalanan ve İsveç'in fethedilmiş kentleri Ruslara bıraktığı Valiessaro anlaşması ile 1667 yılında Polonya ile yapılan ve Dnieper'in sol yakasındaki Ukrayna ovalarıyla Kiev kentini kesinlikle Ruslara veren Andrussovo barışında Naçokin'in büyük payı bulunmaktadır.

Ordin Naçokin, aynı zamanda teorik eğitimden de geçmiş bir diplomattı; Mantıklı bir yazardı, matematikle uğraşır, Latince ve Almanca bilirdi; Batı törelerinden sürekli haberliydi; özellikle Alman politikasını ve bu ülkenin geleneklerini yakından tanıyordu. Dışardan gelen her şeye körü körüne bağlanmaksızın, "iyi şeyleri, düşmanların bile olsa, utanca ve küçüklük duygusuna kapılmadan benimsemek" gerektiğine inanmıştı yürekten.

Zekâsının kurbanı olmuş yabancı diplomatların deyişiyle, "beklenmedik kombinezonlar tasarlamakta büyük ustalık gösteren bu kurnaz tilki", üstün bir tartışmacıydı aynı zamanda. Sınırsız sabırlılığı ve uyanıklığıyla, pazarlığa giriştiği diplomatları çoğu zaman gafil avlardı Naçokin: En ufak bir yanılgıyı ve mantık yetersizliğini dahi atlamaz; sabırsız ve ihtiyatsız hasımlarını hemen çıkmaza sokardı.

Bu ünlü diplomat hakkında şu bilgileri ekliyor profesör Kliyuçevski:

"Ustalığının yanı sıra, rakiplerinde çoğu zaman bulunmayan bir başka niteliğe daha sahipti Ordin Naçokin: Dürüstlük. Bir anlaşmayı yapmadan önce tüm zekâsını seferber edip karşı tarafa tuzaklar hazırlar; ama pazarlık bitip de imzalar atıldı mı, yapılan anlaşmayı çiğnemeye bir cinayet gözüyle bakardı. Bu konuda bazen çara karşı çıktığı ve amansızca direndiği bile olmuştur."

Daha önce boyar rütbesine getirilen Naçokin, 1667 yılında Elçilikler Bakanlığına atanmıştır. Diplomatik mesleğine büyük bir saygısı vardı; ve başına getirildiği Bakanlığı, bütün devlet kurumlarının en önemlisi olarak görüyordu. Kendi deyimiyle, "bütün Rusya'nın gören gözü, dinleyen kulağıydı" bu Bakanlık. "Devletin sınırlarını elden geldiğince genişletmek ve Rusya'ya yabancı ülkelerde onur kazandırmakla" görevli olan Elçilikler Bakanlığı, hiçbir başka bakanlıkla oranlanamayacak derecede büyük bir sorumluluk yeriydi; ve işte bunun içindir ki ülkenin "göz bebeği gibi" korunmalıydı.

Devlet işlerinin seçkin ve lekesiz insanlar tarafından yönetilmesi gerektiğine inanan Ordin Naçokin, diplomatik personelin düzeyini

yükseltmek için özellikle çaba harcamıştır.

Naçokin'in özelliği, önceden saptanmış bir eylem programını büyük bir tutarlılık ve sınırsız bir kararlılıkla uygulamış oluşudur. Bu konuda çar Aleksi'yle dahi çatışmaya girmekten çekinmemiştir. Siyasal sezgileri onu, Moskova Devleti'nin olanca gücünü Baltık üzerindeki limanları elde etme yolunda harekete geçirmesi gerektiğine inandırmıştır. Bu amaçla Naçokin, bir yandan İsveç'in elinden Livonya'yı alabilmek için bu ülkeye karşı bir koalisyon kurup Osmanlı İmparatorluğu ve Kırım Hanlığıyla barış yapmaya yönelirken, öte yandan da Polonya ile "ılımlı bir barış" anlaşması imzalamaya çabalayacaktır. Bu uğurda Ukrayna'yı bile fedaya hazır olduğunu açıklayan Naçokin, Polonya Cumhuriyeti ile bir ittifakı düşlemekte; ve "Rusya ile Polonya'nın ortak egemenliği altında birleşmiş İslav halklarının, tarihte çok şerefli bir yer" kazanacağına inanmaktaydı.

Ekonomik alanda, İsveçlilerin deyişiyle tam bir "Rus Richelieu"sü olan Ordin Naçokin, son derece özgün görüşleri ileri sürüyor; ve merkantilizm ilkelerini uyguluyordu aşama aşama.

Ünlü devlet adamının, genel çizgileri içinde, Ukrayna'yı gözden çıkarma pahasına Polonya ile ittifaka ve Livonya'yı İsveç'in elinden almaya dayanan dış politikasını, çar Aleksi, bakanına sınırsız güven duyduğu ve büyük teveccüh beslediği halde, desteklemeye yanaşmayacaktır. 1671 yılında Polonya'ya tam yetkili büyükelçi atanan Naçokin, fikirlerine ters düşen bir barış anlaşması imzalamakla görevlendirilince istifa etmiş ve keşiş olmuştur. Ama ölümünden önce, Andrussovo barışının yenilenmesi için başlayan hazırlık görüşmelerine katılacak ve yine üstün başarı gösterecektir (1679).

Elçilikler Bakanlığına, İsveç'le yakınlaşma politikasını savunan ve büyük bir Ukrayna dostu olarak bilinen Matveyev'in atanması, Naçokin'in istifasına, dış politikanın temel sorunları üzerinde çarla uyuşmazlıktan doğan bir hükûmet bunalımı karakteri vermiştir.

Elçilikler Bakanlığının daha sonraki ünlü yöneticileri arasında, çariçe Sofya'nın gözdesi prens Vassili Vassiliyeviç Golitsin'i de anmadan geçmeyelim: Andrussovo anlaşmasının bir "ebedî barış" olarak yenilenmesini Rusya, bu usta devlet adamının diplomatik yeteneklerine borçludur.

Elçilik Protokolü

Diplomatik teşrifat kuralları olarak da adlandırdığımız elçilik protokolü, Rusya'da, XVI.-XVII. yüzyıllarda şekillenmiştir.

Birdenbire gelip yerleşmiş değildir elbette bu kurallar. Nitekim XV. yüzyıl Rusya'sında hiçbir belirli protokol yoktu. Örneğin III. İvan, bir kabul töreni sırasında, elçi Poppel'le gizlice konuşabilmek için, çevresini saranlardan kurtulmak için akla karayı seçmişti. Ve yine III. İvan, Venedik elçisinin kabul töreninde, konuşmanın heyecanına öylesine kaptırmıştı ki kendisini, dayanamayıp ilerlemeye koyulmuştu elçiye doğru; elçi ise, büyük prense saygısız davranma durumuna gelmemek için, durmaksızın gerilemekteydi.

Görevle Batılı ülkelere gelen Moskovalı diplomatlar, yürürlükteki teşrifat kurallarını dikkatle gözlemleyip inceledikten sonra çocuklar gibi aynıyla taklide koyulurlardı protokolü.

1489 yılında III. İvan, Almanya imparatoruna Yuri Trahanyot'u yollamıştı elçi olarak. Ve Trahanyot'un Moskova'ya dönüşünde yazdığı raporu okuyunca, elçinin "büyük saygı ve ilgi gösterileriyle" karşılandığını öğrenmişti: Kabul töreninde imparator, yanında oğlu olduğu halde, tahtından üç dört basamak inip elçiyle toka etmiş; kendisi oturduktan sonra, hemen yakındaki bir sıraya elçiyi de oturtmuştu. Alman İmparatoru Georges'un elçisi von Toury de Moskova'ya geldiğinde, III. İvan tarafından aynı şekilde karşılanacaktır:

"Tahtından inen prens, elçiye elini uzatmış; sonra da karşısındaki sıraya oturtmuştur."

XVI. yüzyılda Moskova diplomasisine karakterini veren karmaşık protokol, işte böylece yavaş yavaş ve bazen de geçici izlenimlerin etkisi altında oluşacaktır. Bu protokolün temelinde Batılı örnekler bulunmaktadır. Gerçekten de Moskova Devletinde uygulanan protokol, Doğu saraylarının teşrifat kurallarına uzak düştüğü kadar Bizans protokolüne de uzaktır. Ne var ki bu Batılı protokol, Rus toprağına geldikten sonra bir yandan esnekliğini yitirip değişmez kalıplara bürünürken, öte yandan da Asya'ya özgü görgü kurallarıyla bir kat daha karmaşık hâle gelmiştir. Ve çok geçmeden, en ufak bir değişikliği kaldırmayan ayrıntılarla dolmuştur bu **obriad** (diplomatik protokol). En sonunda da Moskovalı diplomatlar, kendileri tarafından yaratılan bu katı üslubun, bütün devletler tarafından

uygulanan ya da uygulanması gereken evrensel ve gerçek teşrifat usulü olduğuna inanacaklardır.

Nitekim 1654 yılında çar Aleksi'nin Almanya'ya yolladığı elçiler, imparatorun protokol görevlilerine, kabul töreni sırasında onların istediği gibi değil, "elçilik görenek ve geleneklerinin şart koştuğu gibi" davranacaklarını bildirecek; ve "öbür devletler tarafından yollanan elçi ve temsilcilerin, kendilerine bu konuda örnek olamayacaklarını" ileri süreceklerdi!

Moskovalı diplomatların kafasına göre bütün devletler, aşama sırası siyasal önem derecelerine bağlı olan gruplara ayrılmaktaydı. Dolayısıyla da Moskova, bir hükümdarla diplomatik ilişki kurmadan önce, karşısındakinin gerçekten bağımsız bir hükümdar mı, yoksa bir **uryadnik** (tabii) mi olduğunu öğrenmeye çalışmaktaydı.

Örneğin Vasa hanedanından gelme hükümdarları çarla doğrudan doğruya ilişki kurmayı hak etmeyen basit birer **obderjiatel** (naip) olarak kabul etmiştir Moskova uzun bir süre; ve bu krallarla yapılan görüşmelerin, Novgorod valileri aracılığıyla yürütülmesini şart koşmuştur. Bu tavır İsveç hükûmetinin, Moskova'yı sert bir şekilde protesto etmesine yol açmıştı.

Hatta IV. İvan, bu tavrı sürdürmekle yetinmeyip Polonya kralı Sigismond-Auguste'e, İsveç kralına "kardeşim" diye hitap ettiği için sitemde bulunacak; ve Vasa hanedanının atasının basit bir saka olduğunu hatırlatacaktır!

1687 yılında imzalanan anlaşmada Brandenburg elektörü, Rus elektörlerine özel saygı ve ilgi göstermeyi yükümleniyordu; çünkü Moskova'nın gözünde elektör, krala göre bir alt aşamada bulunmaktaydı. Bütün XVII. yüzyıl boyunca Brandenburg elçileri, kendilerine Alman imparatoru ve öbür hükümdarlar tarafından gösterilen ilgi ve saygının aynıyla Moskova tarafından da gösterilmesi için mücadele edecek; ama başarı kazanamayacaklardır.

Yabancı devletlerle kurulan tüm ilişkiler, şu ya da bu devletin önemi dışında, "çarın onuru"nun korunup sürdürülmesi ilkesine dayanmaktaydı.

İlkin "unvan" sorununda beliriyordu bu "onur". O çağda yaşayan bir tarihçi, bu konuda şöyle diyor:

"Çarın onurunu korumak, her şeyden önemlidir: Bu onur uğruna ölüme bile hazır olmalıyız. Her şeyden önce de, **gossudar** unvanı saygı görmelidir.

Hükümdarlarımızın onurunu korumaktır en ciddi görevimiz.”

1668 yılında Fransa’ya elçi giden **stolnik** (yüksek yargıç) P.İ. Potyemkin, itimatnamesinde, çarın unvanlarından birinin eksik olduğunu fark ettiği zaman kapıldığı karamsarlığı şöyle dile getiriyordu:

“Kudretli ve görkemli çarımızın onuru, üstelik kendisi için çok büyük önem taşıyan bir konuda, korkunç bir yara almış bulunuyordu böylece. Utancımızdan yemek yiyemiyor, hiç kimsenin yüzüne bakmaya bile cesaret edemiyorduk.”

Görüldüğü gibi, unvan sorunu belli başlı bir kaygı nedeniydi daima; ve Rus diplomatlarının bu konudaki aşırı titizliği, yabancılarda bazen öfke, bazen de alaycı bir tepki uyandırmaktan geri kalmıyordu.

Ne var ki ilk bakışta önemsiz gibi gözüken bu olaylar, her unvan belirli birtakım hakları dile getirdiği ve dolayısıyla unvandaki her eksiklik bu haklardan bir çeşit vazgeçme anlamına geldiği için, gerçek kaygıları gizlemekteydi aslında. Batılı diplomatlar da bunu gayet iyi kavrıyor ve bu konuda en az Ruslar kadar titiz davranıyorlardı. Onları tedirgin eden, Moskova diplomasisinin kendi hükümdarının hak iddialarını unvanlar hâlinde sıralaması değil, bu işi en kaba biçimler içinde yürütmesiydi.

Elçilerce temsil edilen hükümdarların aşama sırasını belirtmek üzere tasarlanmış bir dizi ayrıntıda da ortaya çıkıyordu “çarın onuru.” Örneğin Moskova hükûmeti, çara yazılan bütün mektupların devlet mührü taşımasını istiyordu ısrarla. Ayrıca çarın elçileri, kendilerine daima en birinci yerin ayrılmasını talep etmek zorundaydılar: Rus elçileri, Moskova’da yabancı elçilere uygulanan teşrifatın aynısıyla kabul edilmeliydiler.

Doğrusu istenirse, bütün bu kurallar Batılı hükümdarların saraylarında da uygulanmaktaydı. Ama “Moskofları” bir çeşit barbar gibi görmek alışkanlığından bir türlü kurtulamayan Avrupa diplomasisi, onların teşrifat konusundaki alınganlıklarını hoş karşılamaya yanaşmıyordu bir türlü.

Yabancı hükümdarlarla ilişkiler, yerine göre, “büyükelçilikler” ya da doğrudan doğruya elçilikler (ki bunlara “hafif elçilik” de deniliyordu) ve bazen de “haberciler” aracılığıyla kurulmaktaydı. Bunlardan birinin seçimi, misyonun önemine ve amacına olduğu gibi, belirli bir ölçüde de, elçi yollanan devletle Moskova arasındaki uzaklığa bağlıydı. Elçinin sınıfı ne kadar yüksekse maiyeti de o kadar kalabalık oluyor, dolayısyla yolculuğun

zahmetleri de bir o kadar artıyordu. Kotoşikin, bu konuda şöyle bir açıklama yapıyor:

"Almanya imparatoruna büyük elçilik kurulu gönderilmiyordu; çünkü sayısız yabancı ülkeden geçerek yapılan uzun yolculuk, büyük zahmetlere ve ağır masraflara yol açmaktaydı."

Misyonun önemine göre, elçilik kuruluna başkan olarak bir boyar, bir yüksek rütbeli subay, bir **stolnik** ya da daha alt aşamalardan bir kimse atanmaktaydı. Ama sınıf ve aşamaları ne olursa olsun bütün elçiler, gittikleri yerde nasıl davranmaları, kimlere neler söylemeleri ve hatta bu sözleri hangi edayla söylemeleri gerektiğini ayrıntılarıyla belirleyen birer yazılı talimat alırlardı Bakanlıklarından. Bununla birlikte birtakım haklar da tanınmıyor değildi elçilere:

"Talimatta öngörülmemiş konulara ilişkin sorularla karşılaştıklarında, fazladan ve gereksiz hiçbir şey söylememek şartıyla, duruma göre cevap verebilir elçiler."

Elçiler, yola çıkarken, tam ya da sınırsız yetki almazlardı hiçbir zaman; dolayısıyla da, çara danışmaksızın kendiliklerinden en ufak bir karar veremezlerdi. Moskova elçilerine yapılan her beklenmedik yeni teklif, değişmez şekilde şu cevabı alırdı daima:

"Duru bakışlı gözlerini Tanrı sayesinde yeniden görmek bize nasip olur olmaz, bu önerinizi Majeste Çar Hazretlerine ileteceğiz."

Genellikle hazırlık görüşmeleri yapmakla görevlendirilen elçiler, "büyük gossudar'ın buyruğu olmaksızın, varılan bir anlaşma metnini onaylama" yetkisinden de yoksun bulunmaktaydılar.

Yola çıkarken verilen talimat, elçinin uyması gerekli tüm noktaları ayrıntılı şekilde belirtmekteydi. Resmî kabul töreninden önce, gittikleri ülkenin belli başlı sorumlu ve yetkilileriyle görüşme yapmak, hatta gidip onları ziyaret etmek yasaktı elçilere. Çünkü:

"Elçilik kurulunun yollandığı ülkenin hükümdarı tarafından resmen kabul edilmeksizin, devlet işlerini o ülkenin diplomatlarına açmak ve bu konuda tartışmak, dünyanın hiçbir yerinde âdet değildi."

Öyle sanıyordu Moskova. Ve bu yasak, sayısız çekişmelere ve bazen de tatsız durumlara yol açmaktaydı. Çünkü Moskova diplomatlarının iddialarının tersine, gidilen ülkenin dış politika yetkilileriyle karşılaşmak ve görüşmek, hiç değilse bir nezaket gereğiydi.

Bu konuya ilişkin olarak, 1496 yılında İstanbul'a yollanan ilk elçilik kurulunun yol açtığı tatsız bir olayı özetleyelim:

Moskova elçisini gereğince ağırlamak isteyen paşalar, padişahın kabulünden önce bir şölen vermek ve çeşitli armağanlar sunmak amacıyla davet ederler. Elçi Pleçeyev, bu yakınlık gösterisini geri çevirmekle de kalmaz şu kaba cevabı verir üstelik:

-Paşalarla konuşacak hiçbir şeyim yok. Ne giysilerini isterim, ne de paralarını. Ben sadece padişahla konuşacağım.

Daha sonraki dönemlerde de sık sık buna benzer olayların çıktığını görüyoruz. Örneğin 1668 yılında Paris'e gitmek üzere Bordeaux'ya gelen P. Potyemkin'e, kralın bu kentteki temsilcisi olan Saint-Luc markisi bir nezaket ziyaretinde bulunmak istemiş; ama tedbirli davranarak, elçinin bu ziyareti iade edip etmeyeceğini sormuştu. Potyemkin, "çarın buyrultusuna göre, kral tarafından kabul edilmeden önce herhangi bir yetkiliyi ziyaretinin kendisi için ölüm cezasını gerektirdiği"ni bildirerek cevap verdi markiye. Bu reddi yumuşatmak amacıyla da, samur kürkler yolladı armağan olarak. Ama Fransız soylusu, kürkleri kabul etmeyecektir.

Moskova protokolünün bir başka gereği de, Rus elçisinin yabancı bir hükümdar tarafından öteki ülke elçileriyle bir arada ve aynı gün kabul edilemeyeceğini belirtmektedir. Elçilerinin en ufak bir küçültücü görüntü vermemesi amacını güden bu protokol, kabul töreni sırasında Rus elçilerinin yabancı hükümdarları nasıl selamlayacaklarını da öngörmüş bulunmaktaydı. Örneğin Osmanlı imparatorunu, "katiyen diz çökmeksizin, ayakta" selamlamak zorundaydı Moskova elçileri. 1588 yılında İran'a elçi yollanan Vassilçikov, kabul töreninde "şahın ayağını öpmesi gerektiği" bildirilince, bunu kesinlikle reddedecek ve şöyle haykıracaktır öfkeyle:

- Rus elçisi olarak herhangi bir hükümdarın ayağını öptüğümü düşümde görsem, oracıkta ölürdüm herhalde!

Vassilçikov bununla yetinmeyecek; şahın, çarın itimatnamesini eline alırken atından inmesini şart koşacaktır. Ve İranlılar, her iki isteği de yerine getirmek zorunda kalmışlardır.

Kırım'da öteden beri yerleşmiş bir alışkanlığa karşı da mücadele etmiştir Moskova hükûmeti: Kırım Hanının temsilcileri, Rus elçisiyle karşılaşır karşılaşmaz ellerindeki sopaları elçinin önüne atarlar; ve elçi bu sopaların üzerinden geçer geçmez de bir çeşit "ayakbastı parası" olarak vergi

isterlerdi. Moskova’nın enerjik protestoları sonucunda, bu davranış da önlenecektir.

Batı Devletlerinin saraylarında da meydana geliyordu buna benzer çekişmeler. Örneğin 1644 yılında Almanya sarayında, elçi İvan Fomin, kabul töreninde elçilerin imparatora nasıl reverans yaptığı öğretilirken, yerlere kadar eğilmesi gerektiği söylendiğinde, şu cevabı vermişti Fomin:

- Dünyanın hiçbir yerinde büyük bir hükümdarın bir başka hükümdara yolladığı elçi, bu kadar eğilerek selamlamaz o hükümdarı. Çünkü böylesine bir selam tarzı, ancak o hükümdarın kendi öz uyruklarından bekleyebileceği bir saygı gösterisidir.

1654 yılında yine Almanya sarayının **dumni liyudileri** (protokol görevlisi), kendisini, Majeste imparator hazretlerine “nasıl bir saygı gösterisinde bulunacağı ve nasıl selam vereceği” konusunda sorguya çektiklerinde, elçi Baklanovski de şu cevabı vermişti:

- Bu konuda sizlerden öğüt alacak değilim herhalde… Ve eski zamanlarda, büyük gossudar’ımızın ataları olan hükümdarların elçileri bu konuda size akıl danışmışlarsa, saflıklarından öyle yapmışlardır!

Bir başka çekişme nedeni de, yabancı hükümdarın “çarın sağlığı”nı sorma tarzı ve çarın unvanları sıralanırken şapkasını çıkarıp çıkarmayacağı sorusu idi. Örneğin 1613 yılında, çar Mişel’in (ya da, Mihail’in) elçisi Uşakov, Alman imparatoru tarafından kabul edildiğinde çarın unvanlarını sıralarken, imparator “şapkasını çıkararak gossudar’ı kısaca selamlamış” kabul töreni sona erdiğinde ise, “çara selam yollarken ayağa kalkmamıştı”.

Bir yıl sonra da aynı imparator, elçi Fomin’den aynı çarın selamını “oturarak alacak; ve elçi, çarın unvanlarını sıraladığında, yine oturduğu yerden ve şapkasını çıkarmaksızın, elini şapkasına götürerek, hafifçe dokunmakla” yetinecektir. Fomin, “törelerin gözetilmediğini” ileri sürerek hemen itiraz etmiştir buna. İmparator kendisinden konuşmasına devam etmesini isteyince de, imparator ayağa kalkıp çarın sağlığını sorana kadar susup bekleyeceklerini bildirmiştir. Bunun üzerine imparator, öncellerinin, kendilerine çarın sağlığı hakkında bilgi verilirken hiçbir vakit ayağa kalkmadıklarını hatırlatarak, hemen dairesine dönmesini ve cevabını orada beklemesini buyuracaktır. Aslında bu tatsız olayın nedeni, çar Mişel Fedoroviç’in o sırada Almanya tarafından henüz resmen tanınmamış oluşudur.

1667 yılında Potyemkin’in Madrid’deki kabul töreninde İspanya kralı, çarın selamına karşılık verirken şapkasını çıkaracak; ama elçi, “büyük gossudar’ın unvanları”nı sıralamaya giriştiğinde, ayağa kalkmayacaktır. Açıklama olarak Potyemkin’e, çarın elçileri salona girdiği vakit, Majeste imparator hazretlerinin “siz elçiler için değil, ama kardeşi saydığı büyük çarınız şerefine” şapkasını çıkardığı bildirilmiştir.

1687 yılında iki ülke arasında imzalanan anlaşmayla Brandenburg elektörü, çarın adını ve unvanlarını ayakta ve “başı açık” olarak dinlemeyi, ayrıca da çarın itimatnamesini kendi elleriyle alıp, yazacağı cevabı yine kendi elleriyle elçiye teslim etmeyi yükümleniyordu.

Çarın mektubunun alınması ve cevabının verilmesi sırasında gözetilmesi gerekli teşrifat kuralları, zorlu bir diplomatik sorun olarak kalacaktır. Moskova hükûmeti, yabancı hükümdarların çarın mektubunu kendi elleriyle almalarını şart koşuyordu daima. Ve 1614 yılında Almanya imparatoru, Fomin’in sunduğu mektubu alması için başbakanına emir verince, elçi buna karşı çıkmış ve belgeyi doğrudan doğruya imparatorun eline teslim etmiştir.

Bu konuda, yankıları uzun süre devam edecek olan bir başka çekişmeli olay da 1674 yılında patlak vermiştir. Çara yazdığı cevabı Potyemkin’e doğrudan doğruya kendisi vermek yerine, saray nedimlerinden biriyle göndermiştir Almanya imparatoru. Moskova’nın protestosuna karşı da, İmparatorluk sarayında geleneğin, İmparatorluk mektuplarını daima büyükelçilerin dairesine yollanmasını gerektirdiği belirtilerek, Potyemkin’e ayrıca özel bir yakınlık gösterisinde de bulunulduğu ileri sürülmüştür.

Yabancı hükümdarlar tarafından kabul törenleri sırasında Rus elçileri, Moskova’dan almış oldukları talimata uygun şekilde söylevlerini verir; ve çarın adını söyledikleri zaman, hükümdarın ayağa kalkıp kalkmadığına özellikle dikkat ederlerdi. Bu söylev, bir çeşit ortaklaşa olarak verilmekteydi. Yani elçilik kurulu üyelerinden birisi söyleve başlar, sırayla öteki devam ederdi.

Elçiler kabul salonuna alındığında ilk üye, kurulun kim tarafından kime gönderildiğini söyler; ve itimatname ile çarın mektubunu çıkararak, her iki hükümdarın bütün unvanlarını sıralamaya koyulurdu. Çarın sağlığı hakkındaki soruya karşılık olarak ikinci üye, “büyük gossudardan nasıl ayrıldıklarını” kısaca anlatıp, “büyük gossudarın… Tanrı’ya şükürler olsun… sağlının ve keyfinin yerinde bulunduğunu bildirmekle” görevliydi.

Sonra üçüncü üye, hükümdara, “çardan sevgi mektupları” getirdiklerini açıklardı. Bu mektupların tesliminden sonra da elçiler, yabancı hükümdara, “çarın sevgi armağanları”nı sunarlardı. Söz konusu armağanlar, çoğu zaman, değerli kürkler ve avcılıkta yararlanılan yırtıcı kuşlar oluyordu.

Ülkeye dönüşlerinde, Elçilikler Bakanlığına, misyonları konusunda ayrıntılı bir rapor hazırlamakla yükümlüydü elçiler. Bu rapor, elçilik üyelerinin yurt dışında bütün yaptıklarını, dediklerini, gördüklerini ve işittiklerini “tek tek maddeler hâlinde” ve günü gününe açıklayan bir günce şeklinde düzenleniyordu.

Söz konusu raporlar, sadece Rus diplomasisinin tarihi bakımından değil, elçilerin yollandıkları ülkelerin tarihi bakımından da büyük bir önem taşır.

Bu raporların özellikle pazarlık görüşmelerinin nasıl geçtiğini öyküleyen bölümünde, belirli birtakım abartmalar yer alıyordu daima: Örneğin yabancı hükümdarların, Moskova çarından “metbularından” söz eder gibi söz ettikleri belirtiliyor ve elçilerin orada verdikleri söylev kendilerini en övücü biçimde abartılıyordu. Kotoşkin, şöyle diyor bu konuda:

“Elçilik kurulu üyeleri, bütün bu söylevleri gerçekte vermiş oldukları gibi değil de, güzel ve bilgece göstermek için alabildiğine yücelterek aktarıyorlardı raporlarına. Amaçları da, pek doğal olarak, bu sayede çardan mevki ve ödül koparmaktı.”

Yabancı elçilerin Moskova’da kabul töreni de bir o kadar karmaşık protokole dayanmaktaydı. Bu elçileri, en yakın kentin **voyevoda** (voyvoda, vali)’sı tarafından özellikle yollanmış bir “perde çavuşu” karşılıyordu sınırda. O anda itibaren de iki taraf da ilkin karşı tarafın kendisine selam vermesini bekliyor; ve bunu sağlayabilmek için türlü kurnazlıklara başvuruyordu.

Yabancı elçilere, Rus toprağına ayak basar basmaz, yeterli miktarda “yiyecek ve içecek” verilmekteydi. “İçecekler” konusunda bir örnek olmak üzere, Almanya imparatorunun elçisi Meyerberg’in, görev süresi boyunca Moskova’da günde “beş bardak şarap”, iki testi “Ren şarabı”, iki testi “kırmızı Burgonya şarabı”, bir buçuk kova “bal şerbeti”, ve dört testi “bira” aldığını hatırlatalım.

Yabancı elçilerin hükümdar kesesinden cömertçe beslenmesi gibi bir gelenek yoktu Batıda; bu bakımdan Rusların davranışı genel bir şaşkınlık

uyandırıyordu. Ama buna karşılık, verilen “yiyecek ve içecek”lerin niteliği bir hayli düşüktü; ve bu da, çeşitli tartışmalar doğurmaktaydı.

Yol boyunca, beslenme işini sağlamakla görevli bir özel perde çavuşu eşlik ediyordu elçilik kuruluna.

Kendi yönlerinden Rus elçileri de yurt dışında, konuğu oldukları devlet tarafından bedava beslenmekte ve hatta bazen yol harcı da almaktaydılar; çünkü Elçilikler Bakanlığından aldıkları para, genellikle yetersizdi.

Moskova yolu boyunca yabancı elçiler her yerde saygı gösterileriyle karşılanırdı. Ama **voyevoda**’ların bu elçileri ziyaret hakları yoktu; çünkü yasa, çarın kabulünden önce hiçbir Rus yetkilisinin yabancı bir elçiyle görüşmemesini gerektiriyordu.

1675 yılında gelen bir Hollanda elçilik kurulu, Vologda kapısında soylular ve oradaki Alman tüccarları tarafından karşılanarak, “borazan ve davul sesleri arasında” girmiştir kente. Ve kentte kaldığı süre boyunca bu kurul, **voyevoda**’dan saygı ve ilgi görmüştür. Ama **voyevoda,** elçi ile hiçbir zaman yüz yüze gelip görüşmeyecek; sadece elçinin ve maiyetinin tüm arzularını yerine getirmekle yetinecektir.

Bazen de yabancı elçilerin geçtikleri yerlerde halk temsilcileri yola çıkıp yerel yöneticileri şikâyete koyuluyorlardı. Ve böylece “kestirmeden” Moskova’ya iletilen bu şikâyetler, mutlu bir çözüme kavuşabiliyordu bazen.

Yabancı elçilik kurulları Moskova’ya birkaç kilometre kalınca durup konaklıyor ve başkente girme iznini bekliyorlardı. Giriş günü, çarın ahırlarından üstü kapalı arabalar ve koşumlu binek hayvanları yollanıyordu. Başkent kapısında kurulu, “Moskova sarayının perde çavuşları” karşılamaktaydı.

Karşılama sırasında ilkin elçinin mi yoksa perde çavuşunun mu arabadan ya da atından ineceği konusunda çoğu zaman tartışma çıkmış; bu da, kaçınılmaz gecikmelere yol açmıştır. Kurnazlığa başvuranlar da oluyordu bu arada. Örneğin Herbestein’ın, atından iner gibi yaparak Moskovalı perde çavuşlarını aldatıp ilkin onları atlarından indirdiği söylenmekte.

Bunun ardından, çarın elçiye “hoş geldin” mektubu okunuyor; ve karşılayıcı perde çavuşu, nerede oturacağı konusunda patlak veren ikinci bir tartışmadan sonra, elçinin arabasına biniyordu. Örneğin 1678 yılında, Polonya-Lituanya elçilik kuruluyla bu konuda çıkan tartışma, tam iki saat sürmüştür. O çağda yaşamış olan bir vakanüvis, şöyle anlatıyor olayı:

“Alay olduğu yerde durup kalmıştı. Büyük gossudar’a bildirdiler durumu; ve o, şu kararı verdi: İki Rus bir Polonyalıyı, iki Polonyalı da bir Rus’u aralarına alarak gireceklerdi başkente.”

Bu karşılamadan sonra da “perde çavuşları” (bunları yabancılar, “vasiler” diye de adlandırıyorlardı) bir an olsun terk etmiyorlardı artık konuklarını. Elçilik Bakanlığıyla yabancılar arasında bir çeşit köprüydü bunlar. Perde çavuşları aracılığıyla Moskova hükûmeti, elçilerin niyet ve istekleri konusunda da aydınlanmaya çabalamaktaydı.

Öte yandan perde çavuşları, yabancılar tarafından kendilerine yöneltilecek sorulara karşı ne gibi cevaplar vermeleri gerektiği konusunda önceden kesin talimat almaktaydılar.

Elçilerin Moskova’ya girişi, halkında katıldığı, büyük bir tören şeklinde düzenleniyordu. **Slujilye liyudi’ler** (silahlı askerler) ve boyarlara bağlı serfler diziliydi yol boyunca. Hepsi de tepeden tırnağa silahlıydı bunların; ve altlarında zengin koşumlu atlar vardı. Yol kıyısına sıralanmış halkın önünde ise, ellerinde bayraklarla silahsız askerler yer alıyordu. Bütün bu hazırlık ve gösteriler, yabancı elçilere Moskova çarının zenginliği ve gücü hakkında tam bir fikir vermeyi amaçlıyordu.

Daha XVI. yüzyıldan itibaren, Kırım ya da Polonya ve Lituanya elçileri gibi Moskova’ya sık sık gelen elçilerin konuklanmasına ayrılmış **dvors**’lar (konaklar) olmuştur Rus başkentinde. Öbür elçilerse, özel evlerde ağırlanmışlardır.

XVII. yüzyıl başlangıcında ise, Kitaygorod’daki İlinka sarayı elçilerin konaklaması için özel olarak düzenlenmiştir. Güvenliklerini sağlamak bahanesiyle, elçilerin dışarıyla ilişkileri kesilmek istenmiştir hep; bu amaçla çevreleri muhafızlarla donatılmıştır.

Elçilerin yanına hiç kimse bırakılmadığı gibi, kentte dolaşmalarına da izin verilmiyordu. Çar Mişel’e yollanan Holstein başkanlığındaki elçilik kurulu üyelerinden Oléari, bu konuda şöyle yazmakta;

“İç avluyu kapatmışlardı; ve on iki kişilik bir muhafız takımı dikmişlerdi konağa. Böylece, çarın kabul töreninden önce aramızdan birinin dışarı çıkmasını olduğu kadar herhangi bir yabancının bizleri ziyaret etmesini de önlemiş oluyorlardı. Ama perde çavuşları her gün sürekli şekilde gelerek bütün ihtiyaçlarımızı sorup öğrenmekte ve hemen karşılamaktaydılar. Ayrıca konaktaki muhafızlara bir tercüman kumanda ediyor; ve istediğimiz

şeyleri hemen satın aldırmak üzere askerleri kente yollamaya daima hazır bekliyordu.”

Kabul töreninden hemen sonra ise, konaklarından istedikleri gibi çıkmakta özgürdü artık elçiler. Başkentin ardına kadar açık olduğu ve istedikleri taktirde emirlerine binek hayvanları da verilebileceği bildiriliyordu kendilerine.

Biraz da mahpus hayatını andıran bu düzen, XVII. yüzyıl boyunca yavaş yavaş yumuşayacak; ve kişisel dostlarını davet ve ziyaret etme izni verilecektir elçilere. Ama bu yumuşaklık, Moskova düşmanı ülkelerin elçileri için söz konusu olmayacaktır elbette.

Kabul töreninin yapılacağı gün, bu işle görevlendirilen nedimler, arkalarında maiyetleriyle, elçileri almaya gelmekteydiler. Ve elçilerle nedimlerin nerede karşılaşmaları gerektiği konusunda, yeni bir tartışma başlıyordu: Nedimler, elçilerin kendilerini merdivenin aşağısında karşılaması gerektiğini ileri sürüyor; bunu hükümdarlarının prestijine bir çeşit hakaret sayan elçilerse, türlü gecikme yollarına başvurarak, nedimlerle hiç değilse merdivenin ortasında karşılaşma olanağını yaratmaya çabalıyorlardı.

Bu arada perde çavuşları çabucak kılık değiştirip zengin giysilere bürünüyorlardı: Elçilere saraya kadar eşlik ederken giymek üzere devlet tarafından özel olarak veriliyordu onlara bu tören giysileri.

Elçilerin altına, çarın ahırından getirilmiş binek hayvanları ya da, XVII. yüzyıldan itibaren, doğrudan doğruya çarın özel tören arabası verilmekteydi. Ve görkemli bir ilerleyişle yola koyuluyordu alay.

Muhafızlar ilerlemekteydi en önde. Onların hemen ardından, çara getirilmiş armağanları taşıyan görevliler geliyordu: Çoğu zaman, elçilerin kendi ülkelerine özgü parçalardı bu armağanlar. Ve bunları taşıyan görevlileri, elçilik kurulunun yazmanı izlemekteydi: Elinde, **kamka**’ya (zarf biçiminde ipekli kumaş) sarılı olan itimatnameyi ve hükümdarının mektuplarını taşıyan yazmanın ardından da, perde çavuşlarının eşliğinde, elçilik kurulu yol almaktaydı.

İki yanına da silahlı askerler dizili olarak ilerleyen bu görkemli alayı seyre koşmuş kalabalık bir halk dolduruyordu yolları daima. Ruslar, kendi çarlarının gücünü olduğu kadar, elçilere duydukları saygıyı da belirten bir gösteri olarak değerlendirmekteydi halkın bu törene böylece katılmasını. Ve

bu konuda o derece titizdiler ki, Paris’te kralın kabul törenine giderken yolları boş gören Potyemkin kendini hakarete uğramış sayacaktır.

Elçilik kurulunun konaktan ayrılıp yola çıkışından ve ilerleyiş tarzından, özel ulaklar aracılığıyla, sürekli olarak haberli tutulmaktaydı çar. Bu konuda da bazı terslikler ortaya çıkmıyor değildi zaman zaman.

Örneğin bir seferinde Lituanyalı elçiler, “kendi rahipleri tarafından” okunan ayin duasını dinlemek gerekçesiyle, IV. İvan’ı uzun bir süre bekletmişlerdir. Buna müthiş öfkelenen çar, boyarlarla durumu tartıştıktan sonra, bundan böyle elçiler yola çıkınca kiliseye gitmeyi ve “elçilerin, çarın huzurunda yapılan ayinin bitişini beklemek zorunda bırakılmasını” kararlaştırmıştır. Ve elçileri kabul etmeden önce çarın ayine gitmesi de, böylece protokole girmiş olacaktır.

Çar sarayının “kırmızı peronu”na yaklaşınca, önceden belirlenmiş olan bir yerde attan iniyordu elçiler. 1566 yılında Lituanya elçisi, peronun hemen önünde attan inmeyi isteyip oraya kadar “zorla” yaklaşmayı deneyince, muhafızlar kendisine hemen engel olmuştur. Ve çar, “yakışıksız bir şekilde davrandığı” gerekçesiyle, kabul etmemiştir elçiyi.

Kabul salonuna götürülen elçilerin çıktıkları merdivende ve geçtikleri çeşitli salonlarda, “altın giysilere” bürünmüş olan soylular, devlet görevlileri ve **gosti**’ler (tüccarlar) yer alıyorlardı. Bunların yanı sıra, “günlük giysileri içinde” daha küçük görevliler de vardı.

“Altın işlemeli” tören giysileri, devlet tarafından ödünç veriliyordu karşılayıcılara. Bunların törenden sonra hemen iade edilmesi gerekmekteydi. Giysilere en ufak bir zarar veren görevliler, sert cezalara çarptırılıyordu.

Çarlık sarayına girince elçiler, bu işle görevli boyarlar tarafından karşılanıyordu. Ardı ardına boyar toplulukları tarafından yapılan bu karşılamaların sayısı, elçilerin geldiği ülkeye verilen öneme göre, üçe kadar yükselmekteydi.

Kabul töreni de, çoğu zaman Granovitaya, bazen de Stolovaya adını taşıyan “Altın salonlarında” yapılmaktaydı Çarlık sarayının. Tahtına oturmuş olarak kabul ediyordu çar, elçileri. Altın işlemeli kırmızı bir kaftan vardı üzerinde; ve başında, “Monomak’ın şapkası”nı taşıyordu. Bir elinde asası, öbür elinde de bazen “çara özgü bir top baş” bulunuyordu. Tahtın önünde, ellerinde gümüş baltalarıylea beyaz kaftanlara bürünmüş olan

ryindi’ler (genç hizmet erleri) sıralanmaktaydı. Duvarlar boyunca, sırtlarında görkemli kaftanları ve başlarında kürk serpuşlarıyla, boyarlar yer almaktaydılar.

Başlarında şapkalarıyla kabul edilmekteydi elçiler. Ama XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra Moskova hükûmeti, elçilerin kabul salonuna girince şapkalarını çıkarmalarını istemiştir. Bu konuda İsveç’le Rusya arasında çıkan çatışma, her iki taraf elçilerinin de kabul törenlerinde şapkalarını çıkarmalarını sağlayan bir uzlaşmayla sonuçlanacaktır. Benzer bir anlaşma da, 1671 yılında Polonya hükûmeti ile imzalanmıştır.

Elçilerin kabul törenine gelirken kılıçlarını çıkarmak zorunda bırakılmaları, yabancıları son derece kızdırmaktaydı: Rus hükûmetinin bu tutumu, Tatar hanlarından kalma bir göreneğe dayanıyordu, sanıyoruz.

Elçiler, **okolniçi**’lerden (Duma’da boyarlardan sonra ikinci sırayı olan yüksek onurlulardan) biri tarafından çara “gösterilmekte”, yani tanıtılmaktaydı. Daha sonra elçilik kurulu başkanı “selama duruyor”, yani çarın hatırını soruyor ve bir övgü söylevi veriyordu. Buna cevap olarak da çar, ayağa kalkarak, elçiyi yollamış olan hükümdarın hatırını soruyor; ama tacını çıkarmıyordu.

1658 yılında çar Aleksi, tacını çıkarmaksızın Macar kralının hatırını sorduğunda, buna itiraz eden Macar elçilerine, çarın elçileri basit bir şapkayla değil koskoca bir taçla kabul ettiği ve büyük ayinler sırasında bile tacını çıkarmadığı cevabı verilmiştir.

Karşılıklı hatır sorma işinden sonra elçi, itimatnamesini sunuyordu çara. İtimatnameyi, Elçilikler Bakanlığına bağlı bir **diak** alıyor; ve çar, elçiler tarafından öpülmek üzere, elini uzatıyordu.

1661 yılında Almanya imparatoru tarafından çar Aleksi Mihayloviç’e yollanan elçilik kurulunun üyelerinden biri, törenin bu bölümünü şöyle anlatıyor:

“Tahta yaklaştığımız vakit çar, asasını sol eline alarak, sağ elini öpmemiz için bize doğru uzattı. Havada kalan elini, çarın yeğeni prens Çarkeski tutuyordu alttan. Çarın kayınbabası İlya Miloslavski ise, bu arada telaşlı hareketlerle, çarın eline kirli ellerimizle dokunmamamız gerektiğini anlatmaya çalışmaktaydı.”

Daha sonra da çar, gümüş bir tasla ellerini yıkamaktaydı ki bu davranış, yabancıların pek gücüne gidiyordu. Nitekim Possevine, bu konuda şöyle

yazıyor:

“Sanki ellerine pislik bulaşmış da arınmak istiyor sanırdınız!”

Sadece Hıristiyan elçilerin el öpmesine izin verilmekteydi. Müslüman elçiler söz konusu olduğu zaman, elini onların başına koymakla yetiniyordu çar.

El öpme işinden sonra elçiler, tahtın hemen karşısına yerleştirilen bir sıraya oturarak, geliş nedenlerini kısaca açıklıyor ve çar için yollanmış olan armağanları sunmaya koyuluyorlardı birer birer.

Bu konuda ilginç bir örnek vermiş olmak için belirtelim: 1692 yılında gelen Türk elçileri, canlı bir çift aslan getirmişlerdi çara armağan olarak. İki ayrı kızakla saraya taşınan aslanlar, kabul salonuna elbette alınmadılar ama bir süre “kırmızı peron”un önünde bırakılarak halka gösterildiler.

Kabul töreninin akşamı çar, bir yemek veriyordu elçilere. XVI. yüzyılda elçiler, bu şölende çarla aynı masada oturmaktaydılar. Oulfeld, IV. İvan tarafından Aleksandrovskaya sarayında verilen bir şöleni ayrıntılarıyla betimlemekte:

Önceden parçalara ayrılmış olarak getirilmiş şölene yemekler. Ve çar, konuklarına porsiyonlar hâlinde yemekleri yollamaktaydı. Bu şerefe eren konuk, ayağa kalkıp çarı selamlıyor; sonra da bu selamı “dört yöne doğru” tekrarlıyordu.

“Ve ardı ardına yemek yollandığından, her seferinde yeniden ayağa kalkıp selamlamak gerekmekteydi. O gece, tam 65 kez selam verdiğimi hatırlıyorum.”

Şöyle devam ediyor Oulfeld:

“Bal şerbeti yollandığında da kalkıp selamlamak gerekti yeniden. En son olarak çar hazretleri, bir kupaya şarap boşaltmalarını buyurdu uşaklarına; ve birkaç yudum içtikten sonra bu şarabı, özel bir yakınlık gösterisi olarak bana gönderdi. Selam verip bir yudum içtim kupadan. Sonra da, çar hazretlerinin cömertliğinden pay alabilmeleri için, şarap kupasını öteki arkadaşlarıma aktardım sırayla.”

Çar tarafından şölen verme geleneği, XVII. yüzyılda kaldırılmıştır. Elçiler artık, kabul töreni akşamında da yiyeceklerini doğrudan doğruya kaldıkları yerde yemektedirler.

Bu ikinci dönemde, saray nedimlerinden biri, ardında yemekleri taşıyan bir dizi uşakla, elçilerin konağına gelmektedir. Masaya bir örtü serilmekte

ve gümüş yemek takımları konulmaktadır. Ve ilkin çarın temsilcisi şeref iskemlesine oturduktan sonra, elçileri buyur edip çevresine oturtuyordu. Gümüş tabaklarda sunuluyordu yemekler. Ne var ki, ancak elçilik kurulu başkanına yemek takımı verilmekteydi.

Nitekim Birleşik Hollanda Cumhuriyeti elçisi Klenk, başkanlık ettiği kurul üyeleri için kendi kesesinden yemek takımı aldırmak zorunda kalmıştır.

Ve yemek boyunca, özel bir protokol tarafından saptanan şekle uygun olarak, çarın ve elçilik kurulunu yollamış olan hükümdarın onuruna kadeh kaldırılmaktadır.

Büyük kabul töreninden birkaç gün sonra, daha az gösterişli bir kabul töreni daha düzenleniyordu. Bu ikinci törende çar, elçilere, itimatnamelerini okuduğunu bildirdikten sonra, “cevabını vermek üzere” seçtiği boyarları tanıtmaktaydı. Söz konusu boyarlar böylece, elçilerin getirdiği sorunları görüşmek üzere resmen görevlendirilmiş bulunuyorlardı.

Özellikle bu iş için ayrılan bir salonda yapılıyordu görüşmeler; ve bazen, karşılıklı küfürleşmelere varan tartışmalarla sık sık kesintiye uğradığı da oluyordu.

Görüşmeler doyurucu bir anlaşmayla sonuçlandığı taktirde çar, bal şerbeti sunardı elçilere. Gümüş kupaları içinde sunulan bu şerbeti içtikten sonra elçiler, kupaları geri vermeyip purpuan’larının (o çağda giyilen erkek ceketleri) altına gizlediklerinden, Rus hükûmeti, “bu sorumsuz kişiler için İngiltere’ye gümüş suyuna batırılmış bakır kupalar ısmarlamıştır.”

Moskova’ya gelen ve Ruslar tarafından öbür devletlerin başkentlerine yollanan elçilik kurulları dışındaki diplomatik görüşmeler, genellikle, sınır kentlerinde yapılan konferanslar şeklinde düzenlenmektedir bu dönemde. Değişik teşrifat kurallarının uygulanmak istenmesinden doğan üstünlük hakkı konusundaki tartışmalar dolayısıyla, bu görüşmelerde de hayli zaman ve enerji yitirilmekteydi.

Böyle toplantılar sırasında, çoğunlukla çadırlarda kalıyordu elçiler; ve konferansın yapılacağı çadırın hangi ülkenin toprakları üzerinde kurulacağı konusunda sayısız tartışma çıkıyordu.

Bazen, onur eşitliğini sağlamak amacıyla, elçiler, karşılıklı kurulan iki ayrı çadırdan birbirlerine seslenerek pazarlık etmekteydiler. Bazen de çadırlar birbirine iyice yakın şekilde kuruluyor; ve elçiler, bir ucu bir

çadırın, öbür ucu da ikinci çadırın altında kalan bir masada ortaklaşa oturuyorlardı. Ama bu durumda bile, tartışma nedeni bulunmaktaydı: Masanın en büyük kısmının hangi tarafta kaldığı sorusu vardı ortada!

Anlaşmalar, eskiden olduğu gibi bu dönemde de, “haç öpülmek suretiyle” onaylanmakta ve pekiştirilmektedir. Yabancı elçilerin önünde ant içmekteydi çar. Ant içme töreni, şu sıra içinde düzenleniyordu:

Saray “baş rahibi”, kısa bir ayinden sonra, “ölümsüz barışın korunup sürdürülmesini engelleyenlerin uğrayacakları cezalar hakkında gözdağı verici bir parça” okuyordu. Bu parçayı çar, kelimesi kelimesine tekrarlıyor; ve böylece “anlaşma, İncil’in kefaletiyle” perçinlenmiş oluyordu. Ant içme sona erince haçı öpüyordu çar; ve anlaşma metnini alıp elçilere veriyordu.

Çarlar, bu törenin aynı sıra içinde karşı tarafça da yapılmasını şart koşmuşlardır hep. Hatta IV. İvan, Polonya ile yapılan bir anlaşma sırasında, kralın “doğrudan doğruya haçı öpmesini, ve burnuyla değil de dudaklarıyla öpmesini” isteyecektir. Rus hükümdarlarına göre bu törende en ufak bir aksaklık ya da eksiklik, anlaşmayı doğaüstü gücünden yoksun bırakmaya yeterlidir.

Haç öpülerek onaylanan ve perçinlenen anlaşma artık “bütün maddeleriyle, nokta ve virgülleriyle, hiçbir eksiltmeye uğratılmaksızın… tümü içinde” çiğnenilemez bir karakter kazanıyordu böylece.

XVII. yüzyılın sonuna değin Moskova çarları, doğrudan doğruya kendi imzalarını kendileri atmamışlardır anlaşmalara: **Diak**lardan biri yazmaktadır metnin altına çarın adını; çünkü “çarlar ve boyarlar hiçbir işe el sürmez, bu gibi işler Duma diaklarına düşer.”

Anlaşmaları, yabancı hanedanlarla, evlilik bağları kurarak perçinleme geleneği, XVI. yüzyıldan itibaren ortadan silinmektedir. Bu geleneğin son bir örneğine, XV. yüzyılın bitiminde rastlamaktayız: III. İvan kızı Eleni’yi, barışın sağlamlaşmasına katkısı olur umuduyla, Lituanya büyük pensi Aleksandr’a vermiştir.

Ama bu dönemde dinsel hoşgörüsüzlük ve bağnazlık öylesine büyük boyutlar kazanmış bulunuyordu ki, hanedanlar arası evlilikler artık olanak dışı kalacaktır. Örneğin Katolik kilisesi bu tür nikâhları kıymak için, adayların hiç değilse “Rum Katoliği” olmalarını şart koşmakta; Ortodokslarsa, böyle bir şeyin adını bile anmaya yanaşmamaktadırlar.

XVI. yüzyılda Moskova, Livonya'da kendine tabii bir devlet kurmak amacıyla bu ülkenin hükümdarını Moskova hanedanına evlilik bağıyla bağlama yoluna gidecek; ve bu amaçla Müthiş İvan'ın yeğeni Katerina Vladimirovna, Danimarka kralının kardeşi Magnus'la evlendirilecektir. Ama Magnus, karısını terk edip çarın düşmanlarıyla işbirliği yapmakta gecikmemiştir. Yine aynı amaçla Boris Godunov, ilkin İsveç kralının oğlu Gustave'ı gözüne kestirmişti. Ama İsveçli prens, Ortodoksluğu kabul edemeyeceğini ileri sürerek bu evliliğe yanaşmayacaktır.

Boris Godunov bu sefer, Danimarka kralının kardeşi prens Jean'a çevirmiştir bakışlarını; ama çarın kızı Kseni ile evlenmek üzere Moskova'ya gelen prens, birdenbire ölünce, bu tasarı da suya düşmüş olacaktır.

Mişel Teodoroviç'in saltanat döneminde ise, prenses İrina Mihaylovna ile Danimarka prensi Waldemar'ın evlenme maceraları tam bir rezaletle sonuçlanmıştır: Gerçekten de bu evlilik konusunda anlaşmaya varılmış ve Danimarkalı prens Moskova'ya gelmişti. Hazırlıklar bitmek üzereyken öldü çar Mişel (ya da, Mihail). Ve Rusya'daki bütün din otoriteleri, prensin, evlilik töreninin yapılacağı kiliseye vaftizsiz giremeyeceğini ileri sürdüler hep bir ağızdan. İşi tatlıya bağlamak için, Ortodoks dinini kabul etmesi önerildi prense; ama Waldemar buna kesinlikle karşı çıkınca, "istenmeyen adam" ilan edilip, adî bir suçlu gibi Rusya'dan atılacaktı.

Bu girişim, XVII. yüzyıl Rusya'sında, uluslararası ilişkileri hanedanlar arası evliliklerle pekiştirme amacıyla yapılan son deneme olmuştur.

XVII. Yüzyılda Moskova Diplomasisinin Yeni Karakteristikleri

XVI.-XVII. yüzyıllarda diplomatik yoldan çözülmesi gereken sorunlar, gittikçe daha karmaşık bir hâle girmektedir. Hele bu sorunlardan, örneğin sahte hükümdar adayı Arkundinov cinsinden yabancı suçluların geri gönderilmesi, askerî araç ve gereçler satın alınması, ücretli asker toplanması, dış borçlanmalar, Rusya'dan buğday ihracına izin verilmesi, vb. gibi bazıları, ilk olarak bu dönemde ortaya çıkmaktadır.

Bu dönem aynı zamanda, Moskova diplomasisinin yabancı devletlerin iç işlerine etkin şekilde ilgi göstermeye ve karışmaya başladığı dönem

olacaktır. Böylece Moskova, Avrupa’da kralcılık ilkelerinin koruyucusu rolünü daha bu çağda benimsemiş bulunmaktadır.

Nitekim Aleksi Mihayloviç’in saltanat döneminde Moskova hükûmeti, kral I. Charles’ın idamına karşı bir misilleme olmak üzere, “hükümdarları Karlus’u öldürmekle İngilizlerin toplu halde suç işledikleri”ni ileri sürerek İngiltere ile ticari ilişkilerini hemen kesecek ve İngiliz Cumhuriyetini tanımayı da reddedecektir. Ayrıca çar Aleksi, kral I. Charles’ın dul karısının sağlığından sürekli şekilde haberli olmuş; ve bu hükümdarın “İngiltere tahtının sahibi” gözüyle baktığı oğluna, yani geleceğin İngiliz kralı II. Charles’a sürekli şekilde para yardımında bulunmuştur.

Moskovalı diplomatlar, Fransa ve Danimarka kralları tarafından İngiltere kralına karşı “Hollandalı müjikler” yararına sağlanan destek konusunda da kesinlikle karşı bir tutum göstermişlerdir. Örneğin Ordin Naçokin, tüm Batı Avrupa hükümdarlarının, “yanılgı içindeki ülkeler” diye tanımladığı bütün Cumhuriyetleri ezip yok etmek üzere elbirliği etmeleri gerektiğine inanmakta ve bu düşüncesini de açıkça savunmaktaydı.

XVIII. ve XIX. yüzyıllar çarlık diplomasisi tarafından izlenecek olan yollar, XVII. yüzyıl Moskova diplomasisi tarafından hazırlanmıştır.

Nitekim XVII. yüzyıl boyunca Türkiye’ye karşı mücadelesinde Rus diplomasisi, Osmanlı İmparatorluğundaki Ortodoks halkların Türk yöneticilere besledikleri doğal nefretten sürekli şekilde yararlanacaktır. Rumlar ve İslavlar arasında ve özellikle bu halkların bazı hizip ve tarikatlarında, Moskova’ya değerli bilgiler aktaran sadık ajanlara sahipti Rus hükûmeti; ve hatta işi, gizli yazışmayı sağlamak için şifre kullanmaya kadar vardırmış bulunuyordu.

Örneğin Kudüs metropoliti, 1682 yılında İstanbul’a gelen Rus elçilerinden şöyle bir talepte bulunmaktaydı:

“Çar hazretleri bana, adını taşımayan küçük mektuplar yazmalarını buyursun hükûmetine. Ve hiç kimsenin bunu bilmemesi için, önemsiz basit mühürlerle mühürletsin mektuplarını. Buna karşılık ben de kendi yönümden, dışı aynı basitlikte ama içi çar hazretlerinin öğrenmek isteyeceği önemli bilgilerle dolu mektuplar yollayacağım.”

Moskova hükûmetinin, Çarlık Rusya’sına karşı yazılı propagandaya son verdirtmek amacıyla, yabancı basınla mücadelesi de yine XVII. yüzyılda başlamaktadır.

Moskova bu konuda ilk olarak, Razin ayaklanması sırasında Riga'da yayınlanan ilanlardan dolayı İsveç'i protesto etmekle işe başlamıştır. Ruslara göre, çarı küçük düşürme amacına güden "bu yalan ve iftira dolu yapraklar, kralın uyrukları tarafından bütün Avrupa'ya yayılıp dağıtılmaktadır".

1655 yılında Revel'de yayınlanan ve çar İvan Vassiliyeviç'i zorbalıkla suçlayıp çar Aleksi Mihayloviç'i, "Livonya'da yürüttüğü kanlı tiranlıktan ötürü" Erostrates'e[4] benzeten bir yergi yazısını da aynı şiddetle protesto etmekten geri kalmayacaktır Moskova hükûmeti.

1650 yılında Polonya Cumhuriyeti ile yapılan anlaşmada, Moskova Devletini "düşmanca eleştiren kitapların" toplatılıp yok edilmesini sağlayacak bir özel madde yer almaktaydı. Nitekim çok geçmeden, Polonya'ya savaş açmak için Moskova diplomasisi tarafından gösterilen bahanelerden biri de, "Polonya'da, büyük hükümdarlarımız Moskova çarlarına, boyarlarımıza ve daha başka yetkililerimize karşı iftira, hakaret, kara çalma, eleştiri ve sitem dolu kitapların, kralın ve Diyet temsilcilerinin emriyle basılması" dır.

Rusya'nın Batılı Devletlerle kurduğu diplomatik ve ticari ilişkilerin gelişip yaygınlaşması, çeşitli ülkelerin çıkarlarını temsil eden yabancı küçük elçilerin ve görevlilerin Rus başkentinde sürekli olarak kalmalarını gerektirmiştir.

Nitekim daha 1585 yılında Moskova'da sürekli bir İngiliz küçük elçisinin bulunduğunu ve bu elçinin görevlerinin bir konsolosunkini andırdığını biliyoruz. 1623 yılından itibaren de, İngiliz Devrimi sırasındaki diplomatik ilişkilerin kesilme dönemi hariç olmak üzere, İngiliz elçileri sürekli etkinlik göstermeye başlamışlardır Rusya'da.

Yine aynı yıllarda, "Danimarkalı ticaret temsilcileri"nin Moskova'da varlığı da süreklilik kazanmaktadır. 1631 yılında Hollanda Birleşik Cumhuriyeti de Rusya'da sürekli bir küçük elçi bulundurma iznini alacak; ama Hollandalılar, ancak 1678 yılından itibaren kullanacaklardır bu haklarını.

Yine 1631 yılından itibaren İsveçli temsilcilerin de Moskova'da sürekli bir yeri bulunmaktadır. Ancak 1673 yılında Rusya'ya sürekli olarak kabul edilen Polonyalılarsa, bu haklarını bazı belirli dönemlerde kullanmışlardır sadece.

Fransa ile Brandenburg prensliği ise, Moskova'da sürekli birer temsilci bulundurmak üzere daha 1629 yılında Rus hükûmetine başvurmuş; ama bu talepleri olumlu sonuç vermekten uzak kalmıştır.

Söz konusu elçi ve temsilciler, resmî olarak, "yazışmalarını kendi seçecekleri yollardan yürütmek üzere" atanmakta ve kabul edilmekteydiler; bu kayda gerekçe olarak da, "posta ile kurulan ilişkilerin güçlüğü ve güvensizliği" gösteriliyordu. Aslında ise bu kimseler, kendi yurttaşlarının ticari çıkarlarını savunmak için yürüttükleri dolaysız etkinliğin yanı sıra, dolaylı olarak, birer casus ve bilgi verici görevini de yerine getirmekteydiler.

Örneğin İsveç küçük elçisi, öteki elçilerin ve temsilcilerin etkinliğini izlemek ve böylece "çarlık sarayında olup bitenlerden anında haberli kalarak, edindiği bilgileri hemen hükûmetine aktarmak" görevini de yüklenmiş bulunuyordu.

Nitekim XVII. yüzyıl boyunca Moskova'da görev alan İsveç temsilcilerinin başkentlerine yolladıkları raporlar, Rusya'nın askerî gücü, ticaret durumu, Rusya'daki halk hareketleri ve çarlık sarayındaki hizipler arasındaki rekabet konularında gerçekten paha biçilmez bilgilerle doludur. Kaldı ki bu İsveç elçilerinden biri, Pommering, bununla da yetinmiyordu: Henüz doğuş halindeki Rus sanayini boğmak için sürekli sabotajlar da düzenliyordu. Bu amaçla, örneğin, Rus fabrikalarında çalışan yabancı uzmanların yurtlarına geri çağrılmalarını sağlamaya çalışmaktaydı.

Gerçekten de Pommering tarafından 1648 yılında kaleme alınmış bir raporda, şu satırları okumaktayız:

"Bu uzmanlar Rusya'dan ayrılıp gittikten sonra Tula fabrikalarının, Majestelerinin İsveç'teki fabrikalarına artık hiçbir zararı dokunmayacaktır. Çünkü Tula fabrikalarının yöneticisi Pierre Marselis'in yanına, alabildiğine beceriksiz bir döküm ustası yerleştirmeyi başarmış bulunuyorum."

Bu durumda Moskova hükûmetinin, yabancı elçi ve temsilcilerinden, bunların "barış zamanında Rusya'da yapacak hiçbir işleri olmadığı"nı ileri sürerek, yakasını kurtarmak için sürekli çaba harcamasına şaşmamak gerekiyor.

Yabancı ülkelerde sürekli misyonlar bulundurma geleneğini de, yine XVII. yüzyılda kuracaktır Moskova. Bu sürekli temsilcilikler ilkin,

Rusya’nın sıkı ilişki hâlinde olduğu iki ülkede, yani İsveç ve Polonya’da kurulacaktır.

Nitekim 1634 yılında, Ortodoks dinini kabul eden Franzbekov adlı bir Alman sürekli elçi sifatıyla İsveç’e yollamış; ama ancak bir buçuk yıl görevde kalabilmiştir. 1700 yılında da, “Stockholm’de sürekli kalmak” üzere, prens Kilkov İsveç’e gönderilmiştir.

Polonya’da sürekli bir temsilci bulundurma sorunu ise, 1650-1660 yıllarında ortaya çıkacak ve 1673 yılında çözüme kavuşacaktır. Nitekim o yıl Polonya’ya sürekli elçi atanan Vasili Tiyapkin, 1677 yılına değin görevinde kalmıştır. 1660 yılında ise Moskova hükûmeti, İngiliz John Hebdon’u Hollanda ve İngiltere’ye “commissarius” (“çeşitli işler görevlisi”) olarak atamıştır.

Yabancı ülkelerde sürekli misyon yokluğu, Moskova diplomasisinde acı acı duyurmaya başlamıştı bu dönemde kendini: Bunun sonucunda, uluslararası dış politikanın yürüyüşünden gerektiği kadar çabuk ve yeterli bir şekilde haberli olamıyordu Moskova.

Örneğin 1656 yılında, duka François’ya elçi yollanan Çemodanov, Venedik’e geldiğinde, “o François’nın Tanrı’nın taktiriyle çoktan öldüğünü, ve ondan sonra da daha üç dukanın gelip geçtiğini” öğrenecekti. Bu boşluğu doldurmak amacıyla Moskova’ya yabancı gazeteler getirtiliyor ve bunlar, Elçilikler Bakanlığında Rusça’ya çevirtiliyordu. Söz konusu gazetelerde çıkan yazılar, İsveçli diplomatların alaycı deyişiyle, Ruslar için âdeta “İncil sözü” yerine geçmekteydi.

Bu yoldan edinilen bilgiler, diplomatlar tarafından yapılacak gözlemlerin ve verilecek haberlerin yerini tutamazdı şüphesiz. Nitekim bu durum Moskovalı diplomatları, pek kabaca birtakım yanılgılara sürükleyecektir.

Bu tür yanılgılara da bir örnek verelim hemen: 1687 yılında Fransa’ya elçi yollanan prens Yakov Teodoroviç Dolgorukov, kral XIV. Louis’ye Türkiye’ye karşı bir Fransız-Rus ittifakı teklif etmekle görevlendirilmişti. Oysa Rus elçisi bu son derce nazik teklifi getirdiği sırada Fransızlar, Osmanlı İmparatorluğu ile geniş kapsamlı bir dostluk anlaşması imzalamış bulunuyorlardı bile!

Çeşitli alanlarda yürütülen bu diplomatik etkinlik, Moskova devlet adamlarının yabancılarla olan ilişkilerinde her şeye rağmen belirli bir deney kazanmalarını sağlamakta gecikmemiştir. Nitekim daha o çağda yabancı

diplomatlar, Rus diplomatlarının doğal diplomatik yeteneklerini öfkeyle not etmekten geri kalmamaktadırlar. Meyerberg başkanlığındaki elçilik kurulunun bir üyesi şöyle yazıyor örneğin:

“Yüzlerce yıllık bir kurnazlığın tüm inceliklerini kendilerinde toplamış bulunuyor bu adamlar; ve bütün o kurnazlıkları, yabancıları aldatmak için seferber ediyorlar: Gerçek yerine yalan söylüyor; yalan söyleyemedikleri zaman da, gerçeğin en önemli yanlarını söylemeyi bile isteye unutuveriyorlar. Ve böylece, ortaklaşa alınan kararların uygulanmasını o kadar geciktiriyorlar ki, en sonunda sıkışıp uygulamak zorunda kaldıkları zaman da artık bu uygulamanın hiçbir önemi kalmıyor.”

Ama geri kalmışlık yine de, XVII. yüzyıl Rusya’sının bütün hayat ve etkinlik alanlarında olduğu gibi, diplomasi alanında da kendini duyurmaktaydı.

Nitekim kesin talimat ve bilgi yokluğu ile bazen görgüsüzlüğe varan bir çocuksuluk, o dönemdeki Moskovalı diplomatların bütün girişimlerine damgasını vurmuş bulunmaktadır. Örneğin 1658 yılında Floransa’ya elçi yollanan Likacev, bir görüşme sırasında dük Ferdinand’a, Floransa’dan geçerek İspanya’ya gitmiş olan Polonya elçisinin hangi görevlerle gönderildiğini sormaktan çekinmeyecek; bununla da yetinmeyip, hemen ardından şu soruyu yöneltecektir düke:

- Sana da bir mektup getirmiştir herhalde? Neler yazılıydı o mektupta?.

Derin bilgi yokluğu içindeki Moskova diplomatları, bu bilgisizliklerini, kendilerine olan büyük bir güven havasıyla dengeleme yoluna sapmaktaydılar. Örneğin hiçbir zaman yazılmamış bir takım hayal ürünü mektupları katiyen sıkılmaksızın tanık gösterebiliyor; ya da Rus prensi Vladimir’e, Roma imparatorları Honorius ve de Arcadius tarafından taç yollandığını büyük bir rahatlıkla iddia edebiliyorlardı. Ve kendilerine, söz konusu imparatorların Vladimir’den altı yüzyıl önce yaşamış oldukları söylendiğinde, yine kılları bile kıpırdamaksızın, tarihte Vladimir’in yaşadığı çağda yaşamış ikinci bir imparator Honorius ve ikinci bir imparator Arcadius daha bulunduğunu ileri sürebiliyorlardı daima.

Bu dönemde yetişmiş Rus diplomatları çoğunlukla, güçsüzlerin geleneksel silahı olan kabalıkla karışık bir inatçılığa başvurmaktaydılar, sözün kısası. Ve aynı usule çok daha ince bir tarzda başvuran yabancı

diplomatlar üzerinde tatsız bir etki yaratıyordu bu durum. Sonuç olarak da, çoğu zaman alaylara, bazen de açıktan açığa hakaretlere hedef oluyorlardı.

Floransa dükü Ferdinand'ın nedimleri, şu sözleri Likaçev'in yüzüne karşı söylemekten çekinmeyeceklerdir örneğin:

- Bir büyükelçinin gayet iyi bilmesi gerekir ki Floransa'da görevli olan öteki devletlerin temsilcileri, hiç kimseye küfür ve hakaret etmezler.

Likaçev, işi vurdumduymazlığa dökünce de, en açık terimlerle ekleyeceklerdir:

- Aynı kibarlığı sizden de beklemekteyiz.

Ve prens Dolgorukov, 1687 yılında Dunkerque limanına ayak bastığında kendisini karşılayan Paris görevlisi, şu soruyu yöneltecektir prense rahatça:

- Yeni elçilerin, eski elçiler tarafından inatla ileri sürülmüş ve Majeste kral tarafından geçerli görülmemiş şeyler dışında söyleyecekleri şeyler varsa, kendilerini dinlemekten mutluluk duyacağız!

2 Rütbetlû: Patriklerin elkabı.

3 Diak: Protestanlarda; kilisenin, parayı yöneten ve fakirlere yardımla görevli, din adamı olmayan çalışanı.

4 Erostrates: Unutulmayacak bir patlamayla, kendini ölümsüz kılmak istemesi sonucu, Efes'teki Artemis tapınağını yakan, bir Efes'li.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

XVIII. YÜZYILDA AVRUPA DEVLETLERİNİN DİPLOMASİSİ

I. İSPANYA VERASET SAVAŞI VE FRANSA'NIN ULUSLARARASI ROLÜNÜN ZAYIFLAMAYA BAŞLAMASI

Fransa Kralı XIV. Louis'nin saltanatının ikinci yarısıyla birlikte, Avrupa diplomasisinin tarihinde yeni bir dönem başlamaktadır. Yeni döneme karakterini veren, sömürge fetihleri sırasında üstünlük sağlamak için Fransa'ya karşı yürüttüğü başarılı mücadelenin sonucu olarak, İngiltere'nin uluslararası öneminin gittikçe artmasıdır. Bu önemin artmasında en büyük rolü ise, İspanya Veraset Savaşı oynayacaktır.

Başlangıçta, İspanya Kralı II. Charles çocuk bırakmaksızın öldüğü için, tamamıyla hanedanlar arası hak iddiaları dolayısıyla patlak veren bu savaş çok geçmeden, iki ülkenin deniz ve sömürge üstünlüğü konusunda amansızca tutkularla boy ölçüştüğü büyük bir çatışma halini alacaktı.

Şöyle ki: XIV. Louis, İspanyol egemenliği altındaki ülkelerin yasal mirasçısı olarak görüyordu kendini. Hemen belirtmek gerekir ki, hiçbir miras bu derece arzu edilmeye layık olmamıştır: Sadece "siyasal denge"nin Fransa yararına bozulması değil, aynı zamanda bu ülkenin bütün dünya

üzerinde egemenliği de söz konusudur çünkü artık burada. Gerçekten de, “yasal mirasçı” XIV. Louis amacına ulaştığı takdirde Fransa, İspanya’nın yanı sıra, İspanyol İmparatorluğu’nun İtalya, Hollanda, Afrika ve Amerika’daki bütün topraklarına da sahip olacaktır! Ve Fransa kralı, daha XVII. yüzyılın sonundan itibaren, bu miras konusunda öbür devletlerle pazarlığa girişmiş, paylaşım sırasında kendilerine yağlı birer parça düşeceğini uman İngiltere ile Hollanda’nın da, Fransız diplomasisinin önerilerine olumlu cevap vermelerini sağlamış bulunmaktaydı. Gelgelelim, bir başka mirasçısı daha vardı İspanya kralının: Eski İspanya Kralı III. Philippe’in torunu olan, Avusturya Arşidükü Charles idi bu ikinci mirasçı.

Bu durumda XIV. Louis, İngiltere ve Hollanda ile birleşip Habsburgların hak iddialarına karşı bir ortak cephe kurarak, Fransa’ya karşı yeni bir koalisyonun oluşmasını önlemek yoluna gidecektir. İlk bakışta çok zekice gözüken, iki yanlı bir diplomatik oyuna girmiştir Fransa kralı: Londra ve La Haye’deki Fransız büyükelçileri, İngilizlerle Hollandalıları, Burbonlar (Fransız hanedanı) ya da Habsburglardan birinin tek başına İspanyol tahtına oturması hâlinde siyasal dengenin bozulacağına inandırmak için çaba gösterirken; Viyana’daki Fransız büyükelçisi de, eğer dünya barışını korumak istiyorsa İspanya’yı iki ayrı hak sahibi arasında bölüştürmesini öğütleyecektir ısrarla Almanya imparatoruna.

Böylece Fransız diplomatları, başlangıçta hiç de küçümsenmeyecek sonuçlar elde etmiş; 1698 ve 1700 yıllarında, İspanya’nın paylaşılması konusunda iki ayrı anlaşmanın imzalanmasını sağlamışlardır.

İspanya Kralı II. Charles’ın, kendi bilgisi ve iradesi dışında yapılmış olan bu anlaşmaları haber aldığında, nasıl bir öfkeye kapıldığını tasarlamak güç olmasa gerektir.

Nitekim, Fransa’ya ve Almanya İmparatorluğu’na duyduğu hıncı göstermek isteyen kral, mirasını, “yoksul akrabası” Bavyera elektörüne bırakmaya karar verecektir. Ama henüz yedi yaşında olan bu akraba, bilinmeyen bir sebepten ötürü birdenbire ölmüştür. Bunun üzerine II. Charles, kendine yeni miraşcı olarak Ankou Dükü Philippe’i (Philippe de Farcana, ya da Philippe d’Anjou) seçecektir: İspanya’yı hepten parçalamaktansa, tahtında bir Fransız prensi de otursa, bölünmemiş bir İspanya istemektedir haklı olarak kral.

Ayrıca Fransız diplomasisinin yanısıra, doğrudan doğruya İspanyol ileri gelenleri de onu böyle bir karar almaya teşvik etmekteydiler. Çünkü, diyor Mignier:

"İspanyol milliyetçileri, uzun süredir ülkelerinde egemenlik kurmuş olan Avusturyalılardan nefret ediyor; buna karşılık, henüz İspanya'da boy göstermemiş oldukları için, Fransızları destekliyorlardı hep."

2 Ekim 1700 tarihinde II. Charles, ilkin saray rahibiyle teoloji ve hukuk bilginlerine, en son olarak da doğrudan doğruya papanın kendisine danıştıktan sonra, vasiyetnamesini imzalayacaktır. Bu vasiyetname gereğince, kralın ölümünden sonra İspanya ile İspanya'nın eski ve yeni dünyadaki bütün toprakları ve sömürgeleri; Fransa Kralı XIV. Louis'nin torunu olan Anjou Dükü Philippe'e kalmaktaydı.

Ve XIV. Louis, aynı yılın 1 Kasım günü İspanya kralının ölümünü haber aldığında, her ikisi de kendi diplomasilerinin ürünü olan, birbirinin tam tersi iki seçenek karşısında bulacaktı kendini: Ya mirası kabul etmek ki bu, hemen bütün Avrupa'yla savaşmayı göze almak demekti: Ya da mirası reddedip İngiltere, Hollanda ve Almanya ile yapılmış anlaşmalara bağlı kalmak ki, bu da, parçalanmaya elbette boyun eğmeyecek olan İspanya ile kapışmayı göze almak demekti.

Kralın tutkusu ağır bastı sonunda. Yalnız kralın değil, değerleri, aynı XIV. Louis'nin ilk saltanat döneminde yetişen büyük devlet adamlarına oranla pek sönük kalan yeni danışmanlarının da.

Fransa'daki İspanyol büyükelçisinin, "Pireneler'in âdeta yıkıldığı" şeklindeki bir yakınması hızla yayılacak ve bu söz, fırsat bekleyen rakipler tarafından, XIV. Louis'nin ağzına yakıştırılmakta gecikmeyecektir. Sözüm ona şöyle haykırmıştı Fransa kralı, sevinçle: "Pireneler diye bir şey yok artık!"

Ne İngiltere, ne de Hollanda, Fransa'ya karşı bir savaşa girmeye istekli değildiler aslında. Dolayısıyla da, barışı ve ticareti kavgaya yeğ tutan bu iki ülke, XIV. Louis'nin, İspanya'yı hiçbir zaman Fransa'ya ilhak etmemek vaadiyle yetineceklerdir.

Gelgelelim, 1701 yılının başında XIV. Louis özel bir yasa yayımlayarak, V. Philippe unvanıyla İspanya kralı olan torununun Fransa tahtının da varisi olduğunu ilan etmiştir. Dahası var: Hollanda'nın İspanyol egemenliği altında bulunan parçasındaki hisarlara Fransız garnizonları yerleştirecek ve

bütün bu kesimin İspanyol valileriyle kral temsilcilerden, öz hükümdarları oymuşçasına, kendisine bağlılık yemini etmelerini isteyecektir XIV. Louis.

Bunun üzerine İngiltere ve Hollanda'daki savaş taraftarları isyana kalkmışlardır: İspanyol mirasının sadece bir parçasını alıp geri yanını bölüştüreceğini söyleyerek kendilerini uyuttuktan sonra, zorbalığa başvurup tüm mirasa konmakla suçlamaktadırlar Fransa kra1ını.

Hatta III. Guillaum d'Orange, fırsatı kaçırmayıp, XIV. Louis'nin ülkelerinden kovulmuş bulunan Stuart hanedanı yararına İngiltere'nin iç işlerine el atmaya hazırlandığı söylentisini yayacaktır. Ve Fransa kralı, bu türden söylentilere gerçeklik görüntüsü kazandıran girişimlerde bulunmaktadır: Fransa'da ağır hasta yatan eski İngiltere Kralı II. Jacques'ı ziyaret ederek, oğluna İngiltere kralı unvanı tanıyacağını bildirmektedir açıktan açığa.

Bunu öğrenen ve aynı XIV. Louis'nin daha önce III. Guillaume'a karşı aynı taahhüde girmiş olduğunu bilen Avam Kamarası, savaş harcamaları için bütçeden ödenek ayrılmasını oybirliğiyle kabul edecektir.

Fransa ile bir savaşa kesinlikle kararlı olanların başında Almanya imparatoru da yer almaktadır: 1699 yılında Türklerle Karlofça Barışı'nı imzalamış bulunan imparatorun gözünde uluslararası konjonktür, Avusturya hanedanının ezelî düşmanı Burbonlara (Bourbons) öldürücü bir darbe indirmek bakımından son derece elverişlidir.

Nitekim, imparatorun Almanya'da giriştiği yoğun diplomatik aktivite başarıyla sonuçlanmış ve Fransızların ani saldırısından korkuya kapılmış olan Alman prensleri, imparatorluğu sonuna kadar desteklemeye hazır bulunduklarını bildirmişlerdir. Vestfalya Barışı'ndan beri Fransız hegemonyasından ürken Danimarka ve İsveç de olumlu cevap vermiştir imparatora. Ama İspanya Veraset Savaşı ile hemen aynı zamanda patlayan Kuzey'deki büyük savaş bu son ülkelerin bütün güçleriyle Kuzey-Doğu'ya yüklenmelerine yol açacak; dolayısıyla da, imparator, Danimarka ve İsveç'ten hiçbir yardım göremeyecektir.

Avrupa'daki durum, Fransa için gerçekten kritik hâle girmektedir böylece. O Fransa ki XVII. yüzyılın ikinci yarısında da hemen bütün Avrupa'yı karşısında bulmuştu.

1701 yılının baharında başlayan savaş aynı zamanda dört cephede birden gelişecektir: İtalya, İspanya, Hollanda ve Bavyera cephelerinde.

Fransa bakımından tam bir yıkım olmuştur bu savaş. 1702-1704 yılları arasında kazanılan tek tük ve kesin sonuca götürmekten uzak başarıları, ardı ardına sıralanan bozgunlar izleyecektir. Sürekli savaşlarla perişan olan ülke, 1704-1710 yılları arasında açlık felaketinin de pençesine düşmüştür. Nitekim, Camisardlar isyanı diye anılan, Cevennes Dağlarındaki Protestanların ayaklanması, Fransız halkının bu yıkım karşısındaki tepkisinden başka bir şey değildir.

En sonunda, 1710-1714 yılları arasında askerî durumu bir parça düzeltmeyi başarabilen XIV. Louis, Fransa için hepten şerefsiz sayılmayacak bir barış antlaşması imzalayabilmiştir.

“Güneş Kral”ın saltanatının ikinci yarısında, siyasal ve askerî alanlarda Fransa’nın hiçbir büyük önder yetiştirmemiş olduğunu görüyoruz. Bir dönem öncesinin o parlak kralcılık ortamı artık sönmeye yüz tutmuştur bu dönemde ve ülkenin zinde kuvvetleri, şimdi bambaşka çevrelerde yetişmektedir.

Buna karşılık Fransa’nın hasımları, aynı dönemde Hollandalı III. Guillaume d’Orange, İngiliz Marlborough ve Avusturyalı üstün yetenekli Prens Eugene de Savoie gibi büyük çapta diplomat ve askerler yetiştirmiştir.

Saltanatının son yıllarında XIV. Louis, daha fazla hasar görmeksizin bu savaştan sıyrılmaktan başka bir şey istemiyordu artık. Düşmanları arasındaki çıkar çatışmaları ve anlaşmazlıklar, Fransa kralına bu konuda bir hayli yardım etmiştir.

Gerçekten de, her yeni savaştan sonra Fransız diplomatları Hollandalılarla yeniden ilişki kurma çabasına yönelmekteydiler: İki ülke arasındaki barışa gerekçe olarak da, İngilizlerin Hindistan’ı ele geçirmeye hazırlandığını söylüyorlardı Hollandalılara. Bunun yanı sıra Fransızlar, yine Hollandalıları, Habsburgların İspanya’daki durumlarını sağlamlaştırdıkları takdirde Charles-Quint imparatorluğunu ve Avusturya’nın Avrupa üzerindeki eski hegemonyasını yeniden kurmaya girişeceğine inandırmaya çalışıyorlardı.

Kendi yönlerinden Hollandalılarsa, deniz ticaretine devam edebilmek için Fransa’ya karşı korunaklı kalmanın çarelerini aramaktaydılar: dolayısıyla da, Fransızlarla, hem ticaret konusunda, hem de kendilerine, İspanya’nın tabii Belçika’da, garnizonlar bulundurma olanağını sağlama konusunda uzun ömürlü bir anlaşmaya varmak istiyorlardı. Her iki taraf için de bir

yıkım hâlini almaya başlayan bu savaşın devam etmesinde Hollandalıların çıkarı kalmamıştı artık.

1704 yılında İngilizler, denizlerde yürüttükleri korsan savaş sayesinde, Akdeniz'in anahtarı demek olan Cebelitarık'ı ele geçirmişlerdi. 1703 yılında Portekiz'e zorla kabul ettirilen Methuen Ticaret Anlaşması ise, bu ülkeyi İngilizlerin ekonomik egemenliği altına sokmuş, Portekiz pazarlarını İngiliz mamullerine açmış; ayrıca bu mamullerin, kaçakçılık yoluyla, sürekli şekilde İspanya'ya da akıtılmasını sağlamış bulunuyordu.

Amerika'da ise, Bostonlu ve New Yorklu koloniler, Kanada'daki Fransız topraklarını ele geçireceklerdir ardı ardına.

Savaş harcamalarında en büyük pay İngiltere'ye düştüğünden, pek doğal olarak bu ülkede barışçı bir karşı akım doğacak ve gittikçe biraz daha güç kazanacaktır. Nitekim, 1710 seçimlerinde, savaşa çıkan toryler almıştır iktidarı.

Öte yandan, 1711 yılında ölen Almanya İmparatoru I. Joseph'in yerine, aynı zamanda İspanya tahtında da iddia sahibi olan küçük kardeşi Charles'ın geçişiyle, Charles-Quint imparatorluğunun yeniden kurulması tehlikesi ortaya çıkacaktır: Almanya ile İtalya'nın Orta Avrupa'ya doğru yeniden genişlemesi ise, İngiltere'yle Hollanda'nın hiç mi hiç işine gelmemektedir. Almanya İmparatorluğu böylece Vestfalya Barışı'yla kapatılmış olduğu tabuttan çıkmaya hazırlanır bir görünüm kazanadursun, bu arada, Fransızların yarattığı İspanya Kralı V. Philippe de yeni yurdunda kendi durumunu sağlamlaştırmayı başarmış bulunmaktadır.

Bütün bunların yanı sıra, 1711 ve 1712 savaşları da müttefiklere hiçbir zafer sağlamayınca İngilizler, kendilerine özgü bir usulle dostlarına haber vermeksizin Fransızlara el uzatmışlardır.

Gerçekten de, 1711 yılının ocak ayına İngiliz hükûmeti tarafından Paris'e gönderilen bir gizli ajan, "kralın teveccühünü yitirmiş bulunan" Hollandalıları araya katmaksızın ikili bir barış anlaşması önerecektir Fransızlara. Bu öneri kabul edilmiş ve iki hükûmet arasında, Paris'teki resmî İngiliz diplomatlarına dahi bilgi verilmeyecek kadar büyük bir gizlilik içinde pazarlık görüşmeleri başlatılmıştır.

Görüşmeleri İngiltere adına, kraliçe Anne'in imzasını taşıyan bir yetki belgesiyle, ünlü ozan Prior yürütmekteydi. Ve aynı yılın ekim ayında İngilizlerin müttefiki Hollandalılarla Almanlar, büyük bir şaşkınlık içinde öğrendiler ki, İngiltere ile Fransa arasında barış imzalanmıştır. Ama söz

konusu anlaşmanın bütün maddeleri açıklanmadığı için, bu iki ülke, kendileriyle ilgili kararlardan habersiz kalacaktı.

Utrecht Barışı

1712 yılının şubat ayında Utrecht'te toplanan bir kongre, iki antlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanacaktır: 11 Nisan 1713 tarihli Urtecht Antlaşması'yla 1714'te yapılan Rastadt Antlaşması. Her iki antlaşma da XVIII. yüzyı1 Avrupası'nın tarihinde büyük bir rol oynamaya adaydır.

Bu iki antlaşmanın getirdiği temel hükümler, şunlardır:

İspanya kralı Fransa tahtına da oturmak için entrikalara girişmemek şartıyla, Burbonlar (Bourbons: Fransız hanedanı) İspanya tahtının sahibi kalacaklardır.

İspanya, Napoli krallığını, Sardinya'yı Toscana'nın bir parçasını, Milano düklüğünü ve Hollanda'daki topraklarının büyük kısmını Avusturya hanedanına; Hollanda'daki topraklarından Helder bölgesini, Brandenburg elektörüne; Sicilya'yı, Savoia (Savoie) düküne; son olarak da, Cebelitarık'la Minorka Adası'nda bir üssü İngiltere'ye bırakmaktadır.

Ayrıca İspanya, Amerika'daki sömürgelerine zenci köle getirip satma tekelini İngiltere'ye tanıyan bir "assiento" (pakt) da imzalamıştır. Hollanda'daki topraklarından birkaç küçük parçayı Avusturya hanedanına, Güney'deki topraklarından birkaç küçük parçayı da Savoia düküne bırakmayı ve Lorraine'deki (Loren) birliklerini geri çekmeyi kabul eden Fransa ise, en büyük kayba Amerika'da uğramaktadır: Hudson Körfezi bölgesindeki bütün topraklarını ve Yeniyer (o zamanki Terre-Neuve, şimdiki Newfoundland) Adası ile Acadie (şimdiki Yeni İskoçya yarımadası) bölgesini, yani Saint-Laurent (ya da, Saint Lawrence) Irmağı'nın kuzeyinde kalan ve daha XVII. yüzyı1 başlangıcında Fransızlar tarafından sömürgeleştirilmiş olan bütün topraklarını İngiltere'ye bırakmaktadır Fransa.

Görüldüğü gibi, bu iki antlaşma, Fransa bakımından Kuzey Amerika'daki sömürgelerinin tam tasfiyesinin, İngiltere bakımındansa kesin deniz üstünlüğü döneminin başlangıcını belirtmektedir.

XV. Louis'nin Saltanat Döneminde Fransız Diplomasisi

XIV. Louis’nin halefi XV. Louis’nin saltanat dönemi, talihsiz bir dış politika sonucunda, mutlakıyetçi Fransız monarşisinin çöküşünün de başlangıç dönemi olacaktır.

Gerçekten de, bu hükümdar tarafından yürütülen üç savaşın üçü de (1733-1735 yılları arasındaki Polonya Veraset Savaşı, 1740-1748 yılları arasındaki Avusturya Veraset Savaşı ve 1756-1763 yılları arasındaki Yedi Yıl Savaşı), ülkenin temel ihtiyaçlarıyla ilişiği olmayan, kelimenin tam anlamıyla fuzuli girişimlerdi.

Nitekim, tarih bu savaşları, “lüks savaşlar” diye adlandıracaktır. Üstelik bu savaşlar, her gün biraz daha gürbüzleşen burjuva sınıfının çıkarları bakımından da zararlı olmuştur. XV. Louis, bütün gücünü Fransa’nın Amerika’daki sömürgelerini savunmak üzere seferber edecek yerde, Avrupa’da bir çeşit “şan uğruna” girdiği bu savaşlarla ülkeyi güçsüz düşürmüştür. Nitekim, bu hükümdarın saltanat döneminde Fransa, Kanada ile Louisiana’yı İngilizlere ve İspanyollara bırakmak zorunda kalacaktır. Hele XV. Louis tarafından Hindistan’da güdülen politika, tam bir başarısızlık örneğidir. Oysa Fransa, aynı zamanda yetenekli bir yönetici olan ünlü sanayici Jean Dupleix’in aktivitesi sayesinde, kendi sömürgeleri arasına katabilirdi bu büyük ve zengin ülkeyi.

Kaldı ki, bu döneminde Fransa, örneğin Vergennes Choiseul ve d’Argenson gibi zeki ve yetenekli devlet adamlarıyla diplomatlar da yetiştirmiştir. Ama bir diplomat ne kadar kabiliyetli olursa olsun, “Benden sonra tufan!” diyebilecek kadar sorumsuz bir hükümdarın kötü politikasını elbette verimli kılamayacaktır.

Polonya Veraset Savaşı

XVIII. yüzyılın ilk yarısının başlangıcında, Türkiye, Polonya ve İsveç zararına güçlenmiş olan Rusya, ısrarla Fransa ile ittifak kurmak isteyecek; ama bu arzu, söz konusu devletlerle ittifakını bozmak istemeyen Fransa tarafından kabul görmeyecektir. Bu durumda, Rusya, ister istemez Avusturya’ya yaklaşma yolunu seçmiştir.

Aynı zamanda Polonya kralı olan Saksonya Elektörü II. Auguste’ün ölümünden sonra, Polonya tahtına iki aday vardı: II. Auguste’ün oğlu III. Auguste ile, daha önce tahtından indirilmiş ve ülkesinden kovulmuş olan

eski Polonya kralı Stanislas Leszczynski (Lekzinski). Rusya ile Avusturya, birinciyi, Fransa ise ikinciyi desteklemekteydiler. Fransız hükûmetinin bu tercihinin nedeni de, kral XV. Louis'nin Stanislas'ın kızı Marie Leszczynski ile evli oluşuydu.

D'Argenson, durumu açıklarken, ince bir alaycılıkla şu satırları yazmaktan kendini alamıyor: "Basit bir genç kızla evlenmişti majesteleri ve Fransa kraliçesinin, bir kral kızı olması gerekmekteydi." Gerçekten de, Fransa bu savaşı XV. Louis'nin kayınbabasını bir kral olarak görme tutkusu yüzünden başlatacaktır.

Varşova'daki Fransız büyükelçisi Monty, Polonyalıları Leszczynski'nin adaylığını desteklemeye sürüklemek amacıyla tam üç milyar lira harcamıştır. Rusları ve Avusturyalıları aldatmak amacıyla Tiand adında bir şövalye, kendini Leszczynski diye tanıtıp, büyük bir tantanayla Brest Limanından Baltık Denizi'ne doğru yelken açarken, Leszczynski kendisi bir gezginci tacir kılığına girerek gizlice Varşova'ya gidecektir.

Polonyalı küçük senyörler, Fransız parasını kabul ettikten sonra hemen yuvalarına dönmekle, Fransa kraliçesinin uğruna Rusya ve Avusturya ile savaşmaya hiç de niyetli olmadıklarını ortaya koyacaklardır. Kaldı ki, Polonya'da Stanislas'ın krallığına kesinlikle karşı çıkan güçlü bir parti de vardı.

Oysa Rusların tavrı kesindi ve bu tavrı küçümsemekle Fransız hükûmeti ne denli yanıldığını anlamakta gecikmeyecekti. Nitekim, Fransa, bu durumda Türkiye ile İsveç'i Rusya'ya karşı bir savaşa sürüklemek isteyecek; ama her iki devlet de bu isteğe kesinlikle olumsuz cevap verince, talihsiz Leszczynski'nin savunmasını tek başına yüklenmek zorunda kalacaktır. Dantzig'e yollanan Fransız donanması, Rus savaş gemileri tarafından bozguna uğratılmış ve mürettebatı tutsak alınarak St. Petersburg'a getirilmiştir. Bunun üzerine, Çariçe Anna Ivanovna'nın Fransa'ya karşı hâlâ sempati beslediği yolundaki söylentilerle harekete geçen XV. Louis, gizli ajanı başpapaz Langlois'yı Bernardoni takma adıyla Rusya'ya yollayacak ve çariçeden, Stanislas'ı Polonya kralı olarak tanımasını isteyecektir. Durmaksızın kılık değiştirip gizlenmek zorunda kalarak, büyük güçlüklerle St. Petersburg'a ulaşan başpapazsa, daha geldiği gün atılmıştır Rusya'dan. Böylece kendi kaderiyle baş başa kalan Polonya, 1735 yılında Avusturya ile Rusya'nın isteğine uyacaktır.

Kralın Sırrı

Kral XV. Louis’nin Fransız siyaseti üzerindeki kişisel etkisi, 1743 yılından itibaren kendini daha da ağır bir şekilde duyurmaktadır. Nitekim, o yıl, Fransa’nın Almanya’ya karşı yürüttüğü dış politikada anî bir ters dönüşe tanıklık etmekteyiz. Gerçekten de XVIII. yüzyılın ortalarına, yani Yedi Yıl Savaşı’nın başlangıcına doğru XV. Louis Habsburglara karşı geleneksel mücadeleyi sürdürmek ve Protestan prensleri desteklemek yerine, kesinlikle Avusturya hanedanının yanında yer alarak Prusya Kralı II. Friedrich (Büyük Frederik) ile savaşa girişecektir.

Aslında Fransa’nın temel çıkarlarına aykırı düşmemektedir bu değişiklik. Tam tersine, Fransa böylelikle geleneksel düşmanı Avusturya’nın tehdidinden kurtularak, deniz ve sömürge üstünlüğü için İngiltere ile mücadeleye girebilme olanağına kavuşmaktadır. Ne var ki XV. Louis, Fransa’nın çıkarlarını gözetmekten çok, Büyük Frederik’in “kalleşçe” politikası karşısında duyduğu öfkeden dolayı böyle davranmaktaydı.

Almanya’daki Hanover prensliğinin soydan gelme elektörleriydi İngiliz kralları aynı zamanda. Ve 1756 yılının ocak ayında Büyük Frederik, İngiltere Kralı II. George ile anî bir anlaşma imzalayarak, Hanover’deki İngiliz topraklarının savunmasını üstüne alacaktır.

Bunun üzerine XV. Louis, 1740-1748 yılları arasındaki Avusturya Veraset Savaşı’nda Büyük Frederik tarafından fethedilen Silezya’nın İmparatoriçe Marie-Thérèse’e (Mari-Terez) geri verilmesini sağlamak amacıyla, tamamıyla yararsız bir kıta savaşına sürüklemiştir Fransa’yı.

1756-1763 yılları arasında yer alan Yedi Yıl Savaşı’nın sonuçları, Fransa bakımından gerçekten yıkıcı olmuştur: Savaş sonunda Silezya yine Frederik’in egemenliği altında kaldığı gibi, Fransa’nın Amerika ve Hindistan’daki sömürgeleri de İngiliz egemenliği altına geçecektir.

Oysa bu felaketli politika, büyük ölçüde, kralın kendi çevresine karşı duyduğu güvensizlikten kaynaklanmaktaydı. Gerçekten de, bakanlarını öylesine küçümsemekteydi ki XV. Louis, küçük bir kabine daha kurmuştu. Bu gizli kabineyi, 1743 yılından beri Conti prensi yönetmekteydi. Ve kral, resmî temsilcilerinin yanı sıra dış ülkelere yolladığı kendi gizli ajanlarıyla da sürekli bir yazışma sürdürmekteydi.

Aslında XV. Louis, örneğin, Broglie kontu, Breteuil ve Vergennes gibi yetenekli diplomatları seçip görevlendirmekten de geri kalmamıştır. Ne var ki, söz konusu diplomatlar, bazen, Fransız hükûmetinin resmî temsilcileri tarafından sürdürülen politikaya tamamıyla karşıt düşen bir politika yürütmek zorunda kalacaklar; bu da onları, bütün maharetlerine rağmen, zaman zaman ciddi yanlışlar yapmaya sürükleyecektir.

Özet olarak denebilir ki, XV. Louis, tarih tarafından “kralın sırrı” diye adlandırılan düşünce ve niyetlerini kendi bakanlarına dahi açıklamaya gerek görmeyen despot bir hükümdardı. Ve bu karanlık politika, Fransa’nın temel çıkarlarına zarar getirmekten başka bir sonuç vermemiştir.

2. XVIII. YÜZYILDA İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASI

XVIII. yüzyılda İngiltere, art arda iki devrimden sonra siyasal organizasyonunu iyice pekiştirmiş bir ülke olarak, ticaretini ve sömürgelerini geliştirme ve çoğaltma doğrultusunda, bilinçli ve mantıklı bir politika yürütmektedir.

Bir ada oluşu sayesinde Avrupa kıtasından gelebilecek her türlü tehlikeye karşı doğal olarak korunaklı durumda bulunan İngiltere, tüm gücünü deniz aşırı girişimlere yöneltebilecektir. Kıta üzerindeyse, kendi çıkarlarını gözeten öyle düzenlemeler kurma amacındadır ki ilerde Bismarck şöyle değerlendirecektir bu politikayı: “İngiliz politikası, Avrupa’da İngiltere’nin çıkarlarını kendi zararına savunmaya hazır, bir ahmak bulmaya dayanmıştır daima.”

Bütün XVIII. yüzyıl boyunca İngiltere’nin belli başlı düşmanı Fransa idi. Dolayısıyla da, İngiltere, bütün bu yüzyıl boyunca, Fransa’nın karşısına dikmek üzere “dostlar” satın almakla uğraşacaktır.

Büyük İngiliz imparatorluğu, dünya üstünlüğünü sağlamak amacıyla İngiltere tarafından Fransa’ya karşı sürdürülen amansız mücadele sonucunda XVIII. yüzyılda kurulmuştur.

XVI. yüzyılda, İspanya’ya öldürücü bir darbe indirmiş bulunuyordu İngiltere. XVII. yüzyılda da, Hollanda’yı yenmişti: ve XVIII. yüzyılda Hollanda, ticaret piyasasındaki öncelikli yerini İngiltere’ye bırakmış bulunmaktaydı.

Ama Fransa kalıyordu geriye: En güçlü kıta devletiydi Fransa. Bir yüzyı1 önce sınırsız sömürgeler edinmişti Amerika’da ve Antil Adaları’nda sağlam bir egemenlik kurduktan sonra, şimdi de Hindistan’a çevirmişti gözlerini. Nitekim, deniz üstünlüğünü İngiltere’nin elinden almak umuduyla Fransa, İngilizlere karşı açıktan açığa saldırıya geçmiştir. 1745-1757 yılları arasında bakanlık yapan Fransız devlet adamı Machault, Fransız denizciliğini desteklemek amacıyla, yabancı gemilerden Alman gümrük vergisini ton başına beş franga kadar yükseltmiştir.

Buna paralel olarak Fransa, savaş gemileri yapımına büyük hız verecek ve tersanelerini mühimmatla dolduracaktır. Öyle ki, 1756 yılında Fransız deniz kuvvetleri, İngiliz deniz gücünden hiç de aşağı kalmamaktadır.

Nitekim, XVIII. yüzyılın ilk yarısı boyunca, ülkelerinde kapitalizmin gelişimini dış çatışmalarla kesintiye uğratmaktan titizlikle kaçınan İngiliz “whig”leri (bütün bu dönemde İngiliz iç politikası, sonradan Liberal Parti’ye dönüşecek olan whiglerle yine sonradan Muhafazakâr Parti’ye dönüşecek olan “tory”lerin egemenliği altında oluşacaktır), şu sloganlarını parlamentoya da kabul ettirmişlerdi: İstedikleri kadar para verelim, ama dövüşmeyelim!”

Ama çok geçmeden, Fransızların kazandıkları başarılar İngiliz yönetici sınıfı içinde büyük bir telaş uyandıracaktır. Fransa’ya karşı böylece başlatılan kıyasıya mücadelenin bayraktarlığını William Pitt yapmıştır.

William Pitt

Otoriter, kararlı ve enerjik bir politika adamı olan William Pitt, her ne pahasına olursa olsun İngiltere’nin gücünü sürdürmek ve deniz üstünlüğünü sağlamak tasasındaydı.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısından itibaren XV. Louis tarafından güdülen politika Fransa’yı Avusturya, Rusya, İsveç ve Saksonya’nın yanında Prusya Kralı Büyük Frederik’e karşı Yedi Yıl Savaşı’na sürüklemişti. İşte bu durumdan ustaca yararlanacaktır İngiliz başbakanı. Gerçekten de Pitt, İngiliz denizcilerinin, tacirlerinin ve sömürgecilerinin şaşmaz temsilcisi sıfatıyla, Büyük Frederik’i sonuna kadar destekleyerek Fransa’nın deniz ve sömürge gücünü yıkmaya yönelmiştir.

Bu amaçla İngiliz hükûmeti, bir yandan Prusya kralına önemli para yardımlarında bulunurken, öte yandan da Fransız kıyılarını abluka altına alacak, limanları bombalayıp dokları yıkacak ve Kuzey Amerika'daki İngiliz kolonilerini silahlandıracaktır. Bu sayede, o çağa dek Fransız egemenliği altında kalan Kanada'yı ele geçirmiştir İngiltere. Nitekim, 1763 yılında Paris'te imzalanan barış anlaşması, Mississipi'nin doğusundaki topraklarla (Louisiana) birlikte Kanada'yı da İngilizlere bırakmaktaydı. İspanya'dan Florida'yı da alıyordu İngiltere.

Birkaç yıl önce Fransızlar, ayrıca, Hindistan'daki topraklarını da yitirmiş bulunuyorlardı.

İngilizlerin Hindistan Politikası

Uçsuz bucaksız bir ülke olan Hindistan, genellikle Büyük Moğollar diye anılan Müslüman hükümdarlar tarafından XVII. yüzyılda birleştirilmişti. Ama XVIII. yüzyıl başlangıcında bu birlik bozulacak ve ülke, Avrupalı sömürgecilerin yağlı avı haline gelecektir.

Hindistan'da ilk yerleşen yabancılar, 1740'lı yıllara doğru, Fransızlar olmuştur. Ama bu ilk sömürgeciler, kendi hükûmetleri tarafından bile destek görmeyecektir.

Destek görmek bir yana, Hindistan'a el atan ilk Fransız kolonilerinin önderlerinden La Bourdonnais, Bastil zindanına atılmış, yine yetenekli ve enerjik bir yönetici olan Jean Dupleix de, etkinliğinin en verimli döneminde Fransa'ya geri çağrılıp yargılanmıştır. Dupleix'in yerine gelen Lally ise, İngilizlere karşı giriştiği mücadelede tek başına ve hiç yardımsız bırakılmış, mücadelede yenik düşüp ülkesine döndüğü vakit de, giyotine gönderilmiştir.

XV. Louis yönetimi, ısrarla sürdürdüğü o anlamsız politikaya bağlı kalmaktadır böylece. Buna karşılık, hükûmetinin tam yardımını sağlamış olan İngiliz kuruluşu Doğu Hint Kumpanyası, ülkesinin hegemonyasını başarıyla geliştirecektir.

Bu kumpanyayı yöneten ve sonradan da lortluk unvanını kazanan Clive; Bombay, Madras, Kalküta ve Ganj Irmağı'nın ağzı gibi Hindistan'ın her iki kıyısının da en önemli ticaret merkezlerini ele geçirmesiyle ün salacaktır. Racalarla sultanlar, iktidarlarını korumuştur Hindistan'da; ama vergileri,

Doğu Hint Kumpanyası toplamıştır. Yerli halkı, suyunu çıkarırcasına ezmiştir bu kumpanya.

Zamanla racalar bile bu kuruluşun hissedarı olacak ve korkunç bir sömürünün suç ortağı durumuna gireceklerdir. Ticaret ve kesenek yoluyla sağladığı inanılmaz kazançlar sayesinde bu kumpanya, tüm Hindistan'ı egemenliği altına almakta gecikmeyecektir.

3. XVIII. YÜZYILDA ALMANYA: AVUSTURYA - PRUSYA REKABETİ

Avusturya Veraset Savaşı Ünlü bir Diplomat: Büyük Frederik

İngiliz yönetici sınıfı, XVIII. yüzyılda artık büyük çapta zenginleşmiş ve bu sayede, İngiltere'nin çıkarlarını savunmaya hazır müttefikler satın alma olanağına kavuşmuş durumdadır.

O çağ Avrupası'nda birçok kimse, belli bir para karşılığında satılmaya hazır beklediğinden, daha da kolaylaşmış bulunmaktaydı bu iş. Hele Almanya'da, belirli bir ücret karşılığında başka ülkelerin hizmetine giren hükümdarların sayısı bir hayli kabarıktı.

Gerçekten de, siyasal parçalanma içindeki bu ulus, XVII. ve XVIII. yüzyıllar boyunca acı bir manzara göstermektedir. Almanlar kendileri bile ülkelerindeki devlet sayısının yılın günleri kadar çok olduğunu söylemekteydiler. Ve şaka etmiyorlar, gerçeği dile getiriyorlardı! Üstelik küçülterek.

Çünkü o çağ Almanya'da imparatorluk şövalyeleri diye anılan, doğrudan doğruya imparatora bağlı binden fazla küçük senyorun mülkleri, aslında fiilî birer devlet meydana getirmektedir. Ve imparatorun otoritesi, Avusturya hanedanının soydan kalma mülkünü oluşturan topraklar dışında, uzun bir süreden beri silinmiştir ortadan.

Sefalet içinde yaşayan bütün bu taçlı kafalar yığını, sürekli para ihtiyacını karşılayacak bir yol bulmaktadır böylece. 1648 yıllındaki Vestfalya Barışı'yla bağımsız bir politika yürütme hakkını elde eden küçük Alman prensleri, keselerini doldurmak amacıyla ordularını, para veren herkesin

hizmetine koşturmakta katiyen tereddüt etmemişlerdir. Ve bu yarış, çok geçmeden, utanç verici bir asker ticaretine ve daha da acısı, bir çeşit yurt satışına yol açmıştır.

Düşünülsün ki, sadece XVIII. yüzyılın ilk yarısı boyunca bu Alman prensleri, Fransızlardan 137 milyon frank, İngilizlerden de 46.5 milyon sterlin ücret almışlardır! Ve bu ticaret öylesine "avantajlı" bir hâle girecektir ki, söz konusu prensler, kendi uyruklarını cebren askere alıp zengin müttefiklerine satmak için ordu kurmak üzere kendi topraklarında gerçek anlamında sürek avları düzenleyeceklerdir!

Örneğin Hesse Landgrav (imparatora bağlı kont), Amerikalıların ayaklanmasını bastırmak için savaşa sürülmek üzere 17.000 kişilik bir ordu satmıştır İngiltere'ye ve elde ettiği büyük kazanç dışında yaralı ve ölüler için ayrıca tazminat ve faiz de almıştır. Dört ayrı küçük prens ise, beş yıl içinde 33 milyar taler tutarında ücret almışlardır yabancılardan.

Almanya İmparatorluğu topraklarındaki iki en büyük devlet olarak beliren Avusturya ve Prusya, bu siyasal kaosa son vereceklerdir.

Prusya'nın hızla güç kazanıp gelişmesi, XVII. ve XVIII. yüzyıllarda Doğu Avrupa tarihinin en önemli faktörlerinden birini meydana getirmektedir. Bu yeni siyasal oluşumun çekirdeği, XV. yüzyılın başlangıcında Hohenzollern prenslerinin eline geçmiş olan Brandenburg elektörlüğüdür.

XVII. yüzyılda, aynı prens hanedanının bir başka koluna ait olan eski Teuton (Töton ya da, Toyton) tarikatı topraklarının da katılmasıyla, Prusya ile Brandenburg birleşmiş olacaktı. Ve "Büyük elektör" diye anılan I. Friedrich – Wilhelm'in (I. Frédéric-Guillaume) saltanat döneminden itibaren, esas olarak serflik üzerine kurulu askerî bir devlet olan Prusya, bir yandan Alman nüfus sahası içinde Avusturya'nın belli başlı rakibi haline gelirken, bir yandan da uluslararası hayatta önemli bir rol oynamaya koyulacaktır. Ülkenin yönetici sınıfı olan soyluların belli başlı gelir kaynağı, köylü emeğinin sömürülmesiydi. Yurtluğa bağımlı kılınmış bulunan bu serflerin tarımsal ürünleri, o çağda hızlı bir kapitalist gelişmeyi sürdüren Batı Avrupa piyasalarında kolayca alıcı buluyordu.

Nitekim, sonradan Prusya tahtına oturacak olan Brandenburg elektörleri de, baş1angıçta birer büyük toprak sahibiydiler. Irmak u1aşım yollarının korunmasını sağlamak; dolayısıyla ve bunun yanı sıra, buğday ve öbür tarım ürünlerinin yabancı piyasalara aktarıldığı Baltık limanlarını ele

geçirmek için sınırdaş ülkelerle, özellikle de İsveç'le sürekli bir mücadeleyi sürdürmek zorunluluğu, büyük bir askerî güç haline getirecektir Prusya'yı. Genel tutumları açısından Prusya kralları, "junker"lerinden (Prusya soylularını belirten terim) hiç de aşağı kalmamış1ardır. Hele dış politika konusunda, en ufak bir vicdan azabına kapılmaksızın, sınırsız bir açgözlülükle, komşu prensler zararına kendi topraklarını genişletmek için önlerine çıkan bütün fırsatları sonuna kadar değerlendirmişlerdir. Bu alanda en büyük başarıları kazanan ilk hükümdar, Büyük Frederik (1740-1786) olmuştur.

Büyük Frederik'in tahta geçer geçmez yaptığı ilk iş kendisiyle aynı yıl Avusturya tahtına çıkmış bulunan İmparatoriçe Marie-Thérese'den (Mari-Terez), Avusturya tahtı üzerindeki haklarının tanınmasına karşılık, zengin bir sanayi bölgesi olan Silezya'nın Prusya'ya terkini istemek olacaktır. İmparatoriçe bu isteği kabule yanaşmayınca, II. Frederik de Avusturya'ya karşı kurulan koalisyona girecek ve Silezya'yı işgal edecektir. 1740-1748 yılları arasında süren Avusturya Veraset Savaşı, böylece başlamaktadır.

O günlerde Frederik, bir İngiliz diplomatına şunları söylemekteydi:

"Ruh asaletinden falan hiç söz etmeyin bana: Bir hükümdarın göz önünde tutması gereken biricik şey, kendi öz çıkarıdır!"

Avusturya hanedanına karşı geleneksel düşmanlık politikasını sürdüren Fransa, Marie Thérese'in güç durumundan yararlanmak isteyince, II. Frederik hemen Fransız büyükelçisini çağırtıp, "kazandığı takdirde Fransa'yı unutmayacağı" yolunda teminat vermekten kaçınmamıştır. Böylece, Fransa, İspanya, Bavyera ve Prusya arasında, Avusturya mirasını bölüşme konusunda bir anlaşma imzalanmıştır hemen.

Ne var ki, Fransızlar Avusturya'da "Prusya kralı adına savaşadursun", Büyük Frederik ta baştan beri Marie Thérese'le gizlice anlaşmış bulunmaktaydı: Breslau ve Neuss kentleri ile Aşağı Silezya dışında hiçbir toprak parçasına el koymamayı taahhüt etmişti imparatoriçeye.

Ama müttefiklerine bağlılığını da ispatlamak için, yine Maire Thérese'le anlaşmalı olarak, Neuss kentini kuşatacaktır Frederik. Ve kent, iki hafta sonra teslim olmuştur. Bu ikiyüzlü davranışını temize çıkarmak için de, Fransa'nın Almanya'yı parçalamak istediğini anlar anlamaz Marie Thérese'i "kurtarmaya" karar verdiğini ileri sürecektir sonradan.

En tehlikeli düşmanlarından böylelikle sıyrılan Avusturyalılar, olanca güçleriyle Batı cephesine dönüp Fransız-Bavyera birliklerini ciddi şekilde sıkıştırmaya başladıkları zaman da Frederik, “müttefikleri”nin yardımına koşmak üzere bir hüsar (hafif süvari askeri) alayı yollayacaktır. Aynı anda da, Fransızlar tarafından Marie Thérese’e rakip olarak desteklenip Avusturya imparatoru seçilen Bavyera Elektörü Charles - Albert’ten, Avusturya’ya ait olan Yukarı Silezya’nın Prusya tarafından ilhakını kabul etme taahhüdünü koparacaktır.

Avusturyalıların bu zengin bölgeyi kolay kolay elden bırakmayacaklarını çok iyi bilen Frederik, işin bu noktasında birdenbire yeniden politika değiştirip, Marie Thérese’in ordularının üzerine sürmüştür Prusya birliklerini: Avusturyalıları Tchaslav savaşında yenecek ve böylece, İngilizlerin desteğiyle, bütün Silezya’yı ele geçirecektir.

Prusya kralının çevirdiği bütün dolaplar Paris’te öğrenildiğinde, Fransızların öfkesi doruk noktasına varmış ve olup bitenleri pek iyi kavrayamadığı için “büyük dostu” Frederik’i başarısından dolayı kutlamış olan Voltaire, Bastil zindanını boylamaktan kurtulabilmek çabasıyla, kutlama mektubunu resmen yalanlamak zorunda kalmıştır.

Bu savaşın bütün ayrıntılarını adım adım incelemek boşuna olur burada. 1748 yılındaki Aix Barışı’yla kapanan bu savaş sonunda, Silezya kesinlikle II. Frederik’e bırakılmaktaydı.

Ve imparatoriçe Marie Thérese, barış dolayısıyla kendisini kutlamak ihtiyatsızlığını gösteren İngiliz büyükelçisine, tüm soğukkanlılığını bir anda yitirip, şu cevabı verecektir öfke içinde:

“Günün birinde malımı geri alacağımdan emin olabilirsiniz. Bu uğurda iç çamaşırlarımı feda etmek zorunda kalsam dahi!”

Nitekim, büyük bir Avrupa devleti haline gelmiş bulunan Prusya’nın bundan böyle Avusturya için en tehlikeli rakip olduğunu gayet iyi kavrayan imparatoriçe, çok geçmeden büyük bir koalisyon kurmayı başarmıştır II. Frederik’e karşı. Fransa ile Rusya’nın da katıldıkları bu koalisyonun sonucu, 1756-1763 yılları arasında meydana gelen Yedi Yıl Savaşı olacaktır.

Yedi Yıl Savaşı ve II. Frederik’in Diplomasisi

Fransız Devrimi'nden önceki son Avrupa çatışmasıdır Yedi Yıl Savaşı. Bu savaş dolayısıyla filizlenen çelişkiler ve karşıtlıklar, ancak devrim döneminde tüm güçleriyle belirecek olan ve tarihleri XIX. yüzyıl tarihinin büyük bir bölümünü kaplayan uluslararası güçler, birbirlerinin karşısına dikilmektedir.

Sömürgeler ve dünya hegemonyası için Fransa ile İngiltere arasında başlayan mücadele, yeni bir evreye girmektedir artık ve Almanya'da üstünlük için Avusturya ile Prusya arasında süren rekabet, alabildiğine keskinlik kazanmaktadır. Çatışmaya yol açan, bu iki temel faktör olmuştur. Aynı çatışma dolayısıyla, Fransa ile Avusturya'yı öteden beri ayıran geleneksel antagonizma[5] da ortadan kalkacak ve Burbonlarla Habsburglar, aynı ittifak içinde buluşacaklardır. En son olarak da, bu çatışmada açıkça taraf tutan Rus İmparatorluğu, uluslararası hayattaki önem ve nüfuzunun gittikçe arttığını ortaya koymuş olacaktır. Görüldüğü gibi, Avrupa için kesin bir karar anı olmaktadır bu savaş; dolayısıyla da, yepyeni bir siyasal durum ortaya çıkmıştır.

XVII. yüzyılın ikinci yarısından Napolyon savaşlarının bitimine kadar uzanan dönemi, pek haklı olarak, "İkinci Yüz Yıl Savaşı" diye nitelemekte Fransızlar. Gerçekten de, tıpkı 1338-1453 yılları arasında olduğu gibi bu yeni dönemde de İngiltere ile Fransa, dünya hegemonyası için amansız bir mücadeleye girişmektedir. Ne var ki, bu yeni dönemde dünya, XV. yüzyılın sadece Avrupa'yla sınırlı kalan dünyasından kat kat daha geniştir. Hızlı bir kapitalist gelişme içinde olan İngiltere, Dupleix'in Hindistan'da kazandığı başarıları kıskanç bir gözle izlemekteydi. Fransa'nın Amerika kıtasındaki fetihleri de ilgisiz bırakmıyordu bu ülkeyi. Öte yandan da, aynı İngiltere, ticaret sayesinde bayrağını tüm denizlerde dalgalandırıyor ve Kuzey Amerika'da yerleşen kolonilerinin sayısını yüz binlerin üzerine çıkarıyordu. Oysa Fransa'nın Amerika'da yerleşmiş kolonilerinin sayısı, otuz bini aşmamaktaydı.

İspanya Veraset Savaşı'ndan bu yana, rakiplerine karşı gizli bir savaş yürütmekteydi zaten İngilizler. Gerçekten de, İngiliz korsanları Fransız ticaret gemilerine karşı öylesine bir ava girişmişti ki; 1755 yılında sadece bir ay içinde 300 gemi ele geçirmiş ve 8.000 kişilik mürettebat esir edilmişti.

XV. Louis, bu saldırıları yumuşak bir dille protesto ederek, suçluların cezalandırılmasını istedi İngiltere’den. İngilizler buna, iki Fransız firkateynini ele geçirerek cevap verdiler. Bunun üzerine Fransa, savaş ilan etmek zorunda kaldı.

Avusturya Veraset Savaşı bitmiş; ama Avusturya ile Prusya arasındaki ilişkiler, gerginliğini yitirmemişti. Ve büyük bir çabayla, rövanşı hazırlıyordu Marie Thérese. Prusya, Fransa ve İngiltere’nin yanı sıra Avusturya da, kendine müttefik bulmak için yoğun bir diplomatik aktivite göstermekteydi. İşte bu durum, hemen bütün Avrupa’yı yeni savaşın içine sürükleyecektir.

İki eski rakip olan Fransa ile Avusturya arasındaki hiç beklenmedik ittifak ve bu ittifak sonucunda Fransa’nın, geleneksel dostu Prusya’ya karşı savaşa girmesi, şu durum ve koşullar çerçevesinde gerçekleşmiştir.

“İkinci Yüz Yıl Savaşı”nın başlangıcından itibaren İngiltere’nin Avrupa politikası, Fransa’ya karşı düşmanlığının bir sonucu olarak, Avusturya hanedanını destekleme politikasına dayanmaktaydı. XVIII. yüzyılda daha da büyük bir zorunluluk kazanacaktır bu politika: Çünkü, İngilizler şimdi ayrıca, yeni kral hanedanlarının aile mülkü olan Hanover’i de Fransız saldırılarına karşı savunmakla yükümlüdürler.

Ama Avusturya Veraset Savaşı, kıtada yepyeni bir askerî gücün doğmuş bulunduğunu ve bu yeni devletin, yani Prusya’nın, Rusya ile Avusturya’nın öteden beri yararlandığı İngiliz yardımını reddetmeyeceğini açıkça göstermiştir İngiltere’ye.

Öte yandan Marie Thérese, Hanover’i savunmak için, gereğinden de yüklü bir para istemekteydi. Ama aynı Marie Thérese, bütün gücünü Silezya için seferber etmiş bulunuyordu o sırada; dolayısıyla da, Hanover’i etkili bir şekilde savunma olanağı yok gibi bir şeydi.

Bu durumda İngilizler, imparatoriçeye yardımı kesip (1755), Büyük Frederik’i “kiralamak” yoluna gittiler. Prusya kralı için, gökte aradığını yerde bulmaktı bu: Çünkü, bu yardım sayesinde, Rusya tarafından her an gelebilecek bir şaşırtma hareketinden de kurtulmuş oluyordu. Ve İngiliz yardımını, büyük bir coşkunlukla kabul etti Frederik.

Ama aynı Frederik, İngilizlerle yaptığı bu anlaşmanın Fransızlarla olan iyi ilişkilerini bozmasını önlemek için, bütün diplomatik ustalığını

kullanmaktaydı bir yandan da. Çünkü, söz konusu anlaşma, Fransızlar için gerçek bir tehlikeydi.

Rusya ise, Prusya'nın başarıları karşısında ciddi şekilde kaygılanmaktaydı. Nitekim, Şansölye Bestujev, "komşuluk durumu ve gittikçe artan gücü" dolayısıyla ülkesi için tehlikeli bulduğu bu devlete karşı açıkça tavır takınmakta gecikmeyecektir.

Ayrıca Bestujev, Protestan Almanya'nın ve özellikle de Prusya'nın İngiltere ve Avusturya'nın düşmanı Fransa ile dostluk ilişkileri içinde olduğunu göz önüne alarak, 1755 yılında İngiltere'nin Rusya büyükelçisi Williams'la bir anlaşma yapmıştır: Söz konusu anlaşma gereğince İngilizler Rusya'ya başlangıç olarak 500.000 sterlin ödemeyi ve her yıl da ayrıca 100.000 sterlin ödemeyi yükümlenmekteydiler; buna karşılık da Rusya, İngiltere'nin kıtadaki muhtemel düşmanlarına karşı 80.000 kişilik bir orduyla harekete geçecekti. Pek doğal ki, Prusya'dan başkası değildi "muhtemel" düşman.

Avusturya'nın şu veya bu biçimde Fransa'ya er geç savaş açmak zorunda kalacağını hesaplayan İngilizler, Büyük Frederik'i satın almakla, Fransa'ya karşı Rusya, Avusturya ve Prusya'dan kurulu bir koalisyonu, üstelik de pek ucuza oluşturmayı başardıklarına inanıyorlardı: XV. Louis'nin kıtadaki gücünü perişan edecek olan bu koalisyon, deniz aşırı Fransız sömürgelerini rahatça ele geçirme olanağını sağlayacaktı İngiltere'ye.

II. Frederik ise, İngiltere ile anlaşmak ve İngilizlerin kurdukları düzene Rusya'nın yanı sıra katılmakla, Rusya'dan her an gelebilecek bir saldırıya karşı kendini garanti altına almak; aynı zamanda da, günü geldiğinde, "dostu" Fransa ile "müttefiki" İngiltere arasında uzlaştırıcı durumuna yükselmek umudundaydı: İngiltere ile kurduğu ilişkileri kesikliğe uğratmaksızın, Fransa'yla dostluğunu da sürdürebilecekti böylece.

Bir hesabı daha vardı Prusya kralının: XV. Louis'nin öteden beri kendisine karşı takındığı küçümseyen koruyucu edasına katlanamıyor ve bu kibirli hükümdara karşı tam bağımsızlığını gösterme zamanının geldiğine inanıyordu.

II. Frederik ile İngiltere arasında, 16 Ocak 1756 tarihinde imzalanan anlaşma gereğince taraflar, Avrupa'da barışı koruyup sürdürmeyi ve "kim olursa olsun, Alman ülkesinin bütünlüğüne el uzatanlara karşı" askerî müdahaleye geçmeyi taahhüt etmekteydiler.

Ruslarla Fransızların, bu anlaşma metnini okudukları vakit kapıldıkları öfkeyi tasarlamak güç olmasa gerektir.

Rusya gibi Avusturya da, Whitehall Anlaşması'nı, İngiltere'nin kendisine açıkça ihanet edişi olarak yorumlayacak ve Prusya kralının bu "kalleşçe" tavrından çılgına dönen Fransa, Avusturya ile bir ittifak kuracaktır. İşin sonunda bu maceranın bütün kefaretini, Büyük Frederik tek başına ödemek zorunda kalacaktır. Çünkü diplomasileri başarısızlığa uğrayan İngilizler, umutlarının yersizliğini görüp, Prusya'ya sadece para yardımıyla yetinerek adalarına çekileceklerdir.

Avusturya Veraset Savaşı'ndan bu yana, Fransa'yı kendi yanına çekme olanaklarını araştırmaktaydı Marie Thérese. Ve Paris'e XVIII. yüzyı1 Avrupası'nın belki de en büyük diplomatı olan Kaunitz'i büyükelçi atamıştı. O Kaunitz ki, daha 1748 yılında, XV. Louis'nin ünlü gözdesi Mme de Pompadour'a, Fransa, Marie Thérese'e Silezya'yı geri alma konusunda yardım ettiği takdirde, Avusturya'nın da Belçika'daki Flandra ve Brabant bölgelerinden vazgeçmeye hazır bulunduğunu açıklamıştı...

1751 yılında Paris'e büyükelçi sıfatıyla gelen Kaunitz, iki devletin yakınlaşmasını sağlamak amacıyla tüm diplomatik ustalığını, Prusya'nın yalnız ve yalnız Fransa ile Avusturya'nın hoşgörüsü ve önemsemezliği sayesinde böyle hızla yükselme fırsatı bulduğunu ve Sardinya krallığının da kendi topraklarını daha rahatça genişletebilmek için iki devlet arasına nifak sokmaya çalıştığını Fransızlara anlatmak için seferber olmuştur. Bu işi başarmıştır da...

İki ülke arasında böylece başlayan yakınlaşma, Büyük Frederik'in yersiz bir "diplomatik inceliği" sonucunda, kesinlik kazanacaktır.

Şöyle ki:

1755 yılında İngilizlerin Fransız ticaret gemilerine karşı giriştiği saldırı üzerine II. Frederik, Fransa Kralı XV. Louis'ye cüretli bir ortaklaşa eylem planı önermiştir: Fransa'nın Belçika'yı derhâl ele geçirmesi gerektiğini ileri sürmekte; bu arada kendisinin de Bohemya'yı işgal edip Avusturyalıları yendikten sonra Almanya'nın tek egemen gücü haline geleceğini belirtmektedir Büyük Frederik. Prusya'nın gönül avcısı "incelikler" ardında koşar gözüken kurnaz kralı, ileride görüleceği gibi, Bismarck tarafından 1866 yılında kurulan bir tasarıyı daha yüz yı1 önceden oluşturmuş bulunmaktadır.

Ne var ki, Frederik'in aynı zamanda İngilizlerle de pazarlık hâlinde bulunduğu, Viyana'da bilinmekteydi ve bu bilgiyi hemen XV. Louis'ye aktardı Marie Thérese. İmparatoriçe tarafından yapılan uyarıların temelsiz olmadığı, İngiltere ile Prusya arasındaki anlaşma haberiyle ortaya çıkacak ve l Mayıs 1756 tarihinde, XV. Louis ile Marie Thérese, Versay'da bir ilk anlaşma imzalayacaklardır.

Bu anlaşmayla taraflar, herhangi bir saldırıya uğradıkları takdirde birbirlerine karşılıklı yardım ve destek vaadinde bulunuyorlardı. Ve saldırıya uğrayan tarafa, ikinci taraf 24.000 kişilik bir ordu verecekti.

Avusturya ile Fransa arasındaki bu anlaşmanın imzalanmasından hemen önce, Rus Çariçesi Elizabet de Bestujev tarafından hazırlanan İngiliz - Rus anlaşmasını imzalanmamıştı ve Marie Thérese, bu durumdan yararlanıp Rusya ile de ittifak kurmakta gecikmeyecekti.

Söz konusu ittifak gereğince Rusya, 80.000 kişilik bir orduyu Prusya'ya karşı harekete geçirmeyi yükümleniyor ve müttefikler zaferi kazandığı takdirde, Avusturya'nın Silezya'yı geri almasını kabul ediyordu. Kendisi de Doğu Prusya'yı ilhak edecekti.

Fransız diplomatları, ayrıca, Saksonya Elektörü II. Auguste ile Polonya kralının da bu koalisyona katılmasını sağlamayı başaracaklardır. 1757 yılında ise, Fransa'nın para yardımları ve Pomeranya'yı ele geçirme umuduyla gözleri kamaşan İsveç de izleyecektir bu iki ülkeyi.

Bu genel uzlaşmayı, iki ittifak anlaşması perçinlemiştir:

2 Şubat 1757 tarihinde Rusya ile Avusturya arasında imzalanan birinci anlaşma, yine bu iki devlet arasında bir yıl önce yapılmış olan anlaşmanın aynıydı; yalnız fazladan olarak, yılda bir milyon rublelik bir yardım sağlıyordu Rusya'ya.

1 Mayıs 1757 tarihinde Fransa ile Avusturya arasında imzalanan İkinci Versay Anlaşması ise, Fransa'ya; Marie Thérese'in emrine 24.000 kişi yerine 105.000 kişilik bir ordu vermek; ayrıca da imparatoriçeye yılda 12 milyon florinlik bir yardımda bulunmak yükümlülüğünü getirmekteydi.

Hazırlıklar böylece tamamlanmış olacak ve savaş başlayacaktır.

Bütün askerî dehasına rağmen Frederik'in durumu, tam bir felaket hâlini alacaktır çok geçmeden. Ama büyük bir kararlılık ve çabuklukla davranan Prusya kralı, varlığının zorunluluk kazandığı bütün cephelerde gerektiği an

hazır bulunarak, ayrı ayrı vurmuştur düşmanlarını. Öyle ki, başlangıçta, girmek zorunda kaldığı on savaştan sadece üçünü kaybetmiştir.

Askerî değerleri Mme de Pompadour tarafından değerlendirilen Fransız generallerinin yeteneksizliği, Avusturyalı şeflerin bağışlanmaz ağırlığı ve İngiltere’den gelen para yardımının bolluğu, büyük çapta kolaylaştırmıştır Frederik’in işini.

Ama Prusya kralı, Ruslar karşısında, ilki 1757 yılında Grossehersdorff’ta, ikincisi de 1759 yılında Kunersdorff’ta olmak üzere iki ağır bozguna uğramaktan kurtulamayacaktır. Ve 1762 yılı başında II. Frederik, kardeşi prens Henri’ye (ya da Heinrich) şu satırları yazacak kadar büyük bir tehdit altında hissetmektedir kendini:

“Bütün umutlarımızın tersine olarak hiç kimse yardımımıza koşmadığı takdirde, size özdenlikle söyleyeyim ki, mahvımızı erteleme ya da engelleme olanağını göremiyorum.”

Rus Çariçesi Elizabeth’in tam o sırada ölümü (5 Ocak 1762) kurtaracaktı Prusya kralını: Çünkü çariçenin ardından Rus tahtına III. Petro çıkmaktaydı ve Frederik’in coşkun bir hayranıydı bu yeni hükümdar.

Nitekim, III. Petro, Prusya’daki Rus fetihlerinden tamamıyla vazgeçtiği gibi, Frederik’e yardım etme isteğini de açıkça dile getirmiş ve Prusya’daki Çernişev ordusuna, kendi emrindeki orduyla birleşip Avusturya üzerine yürüme emrini göndermiştir.

Tüm Avrupa’yı saran savaşın Doğu cephesinde bütün bu olaylar meydana gelirken, Batı’da Fransa, İngiltere’nin ekmeğine yağ sürmekten ve bütün kıta devletlerini İngiliz oyununa getirmekten başka hiçbir yararı olmayan bu maceraya git gide biraz daha gömülmektedir. Nitekim doğu sınırlarındaki savaşlardan başını kaldıramayan XV. Louis, Batı’daki topraklarının savunmasını tamamıyla ihmal edecektir.

Bunun sonucu olarak da, 1759 yılında Kanada’yı, 1761 yılında Hindistan’da Pondichery’i İngilizlere kaptıracaktır XV. Louis. Ve koca Fransız donanması, hem de tamamıyla yok edilecektir.

Biri Batı’da 10 Şubat 1763 tarihinde Paris’te, öteki de Doğuda 15 Şubat 1763 tarihinde Hubertsburg kentinde imzalanan iki barış antlaşmasıyla sona eriyordu savaş.

Fransa Kanada’yı ve Kanada’ya bağlı bütün topraklarını, yani Nouvelle-Orléans (bugünkü New Orleans) dışında, Missisipi Irmağı’nın bütün sol

yakasıyla Ohio Vadisi'ni yitirmekteydi. Bunlar, Amerika'da İngilizlerin payına düşen yerlerdi. Fransa ayrıca Missisipi Irmağı'nın sağ yakasını da İspanya'ya bırakıyor ve yine İspanya'ya, bu ülke tarafından İngilizlere bırakılan Florida'yı karşılamak üzere büyük bir tazminat ödemeyi kabulleniyordu. Hindistan'daki sömürgelerinden ise, beş kent dışında, kesinlikle vazgeçmekteydi.

Aynı kesinlikle Avusturya da Silezya'yı yitirmiş olarak çıkacaktı savaştan.

Böylece, Fransa'nın deniz aşırı sömürgelerinin tasfiyesi ve İngiltere'nin deniz üstünlüğünün tartışmasız biçimde kanıtlanmasıyla sonuçlanan Yedi Yıl Savaşı, öte yandan Doğu'da, Almanya sahası içinde Prusya hegemonyasının başlangıcını da noktalamaktadır. Almanya'nın Prusya egemenliği altında birleşmesi, kaçınılmaz hâle gelmiştir artık.

4. XVIII. YÜZYILDA RUS İMPARATORLUĞU'NUN DİPLOMASİSİ

Büyük Petro'nun Dış Politikası

XVII. yüzyıl sonunda Büyük Petro, son derece karmaşık iki sorunla karşı karşıya kalacaktır: Türk ve İsveç sorunlarıdır bunlar ve Rusya bakımından bu sorunların lehte çözümü, Karadeniz'le Baltık Denizi'ne çıkma olanağını dile getirmektedir.

İlk saltanat yıllarını, tamamıyla Türk sorununun çözümüne ayıracaktır Petro. O ana kadar Osmanlı İmparatorluğu'nun bir iç deniziydi Karadeniz ve bir Rus diplomatı, Türklerin bu konudaki titizliğini şöyle tanımlıyordu: "Hiç kimsenin el sürme hakkına sahip olamayacağı bakir ve saf bir genç kız gibi koruyor Karadeniz'i Babıâli. Öyle ki, bir yabancının kendi özel dairesine girmesine belki katlanabilir de Osmanlı padişahı, yabancı bir geminin Karadeniz'e girmesine katiyen göz yumamaz ve izin veremez. Böyle bir şey ancak Osmanlı İmparatorluğu'nun altüst olmasıyla olanak kazanabilir."

Çariçe Sofya'nın hükûmeti, Türklere karşı ittifakı miras bırakmış bulunuyordu Petro'ya. Ve genç imparator, Avusturya, Venedik ve Polonya ile yan yana, Osmanlılara karşı savaşa devam etti. Bu savaşta Azov'u ele

geçiren ve Taganrog kalesini de kuran Ruslar, Azak Denizi'nde üstünlük sağlamışlardı ama Kerç boğazı Türklerin elinde kaldıkça, serbestçe Karadeniz'e çıkmaları söz konusu olamazdı. Oysa ilk başarılarla yetinen müttefikler, Osmanlı sarayı ile barışa hazırlanmaya koyulmuşlardı bile.

1697-1698 yıllarında yurtdışına yollanan ve kendini tanıtmadan Petro'nun da katıldığı "büyükelçilik heyeti"nin belli başlı hedefi, Türklere karşı başlatılan savaşın sürdürülmesini sağlamak ve yeni müttefikler bulmak olacaktır.

Ama o ana kadarki dış politikasında hep önceden çizilmiş yolları izleyen Rus çarı, diplomatik başarısızlığa uğradığını anlar anlamaz, bütün planlarını olağanüstü bir çabuklukla ve kökten değiştirecektir. Gerçekten de, Karadeniz'e çıkışı olanaksız kılıyordu o anki durum. Bunun üzerine Petro, İsveç'e karşı "Kuzey ittifakı" tasarısını gündeme alacaktır yeniden. Buna bağlı olarak da Baltık kıyılarının ya da hiç değilse İngriya ile Karelya'nın ele geçirilmesi tasarısını...

Zaman böyle bir ittifak için son derece elverişliydi. Baltık Denizi'nde kıyısı bulunan Danimarka, Polonya ve Brandenburg arasında İsveç'e karşı bir koalisyon oluşmaktaydı kendiliğinden. Ülkesini İsveç egemenliğinden kurtarmayı düşleyen ünlü Livonyalı maceracı Patkul da katılmıştı bu ittifaka. Ve müttefikler, bir yandan söz konusu koalisyona Rusya'nın da katılmasını sağlamak için çaba gösterirken, öte yandan da "aslan payını ellerinden kaçırmamak ve Rusya'nın Narva ile Çud'dan (İlmen Gölü) öteye geçmesini önlemek amacıyla" şimdiden tedbir düşünmeye girişmişlerdi.

3 Ağustos 1698 günü Petro, Polonya kralı ve Saksonya Elektörü II. Auguste ile, İsveç'e karşı ortaklaşa bir harekât konusunda sözlü bir anlaşma yaptı Rava'da. Daha önce de, Moskova elçilik heyetinin Brandenburg'dan geçişi sırasında Petro, Elektör Friedrich'le de aynı konuda anlaşmaya varmış bulunmaktaydı.

1699 yılında ise, Moskova, Polonya Cumhuriyeti ile yine İsveç'e karşı gizli bir anlaşma imzalayacaktır. Bu son anlaşma imzalanırken Petro, Polonyalıların kuşkusunu gidermek üzere Carlis Anlaşması'nı da onaylamış, ama "haç üzerine ant içmeye" yanaşmamıştır.

Böylelikle, Rusya, Danimarka ve Polonya arasında üçlü bir ittifak kurulmuş oluyordu. Brandenburg ise, son anda vazgeçmişti imza koymaktan. O andan itibaren Petro, Kuzey'de tam bir hareket serbestliğine

kavuşabilmek için, Güney'de Türklerle savaşı bir an önce sona erdirmek üzere yoğun bir diplomatik çabaya girişecektir.

Hemen İstanbul'a gönderilen ve Rus donanmasının etkili bir gösterisiyle de desteklenen Ukraysev başkanlığındaki misyon, tam bir başarı kazanmıştır. Gerçekten de, 9 Ağustos 1700 tarihinde Türklerle imzalanan barış anlaşması, Rusların bütün fetihlerini kabul ediyordu.

Bu anlaşmayı haber aldığının hemen ertesi günü Petro, İsveç'e savaş açtı. Ama müttefiklerinden biri, İsveç tarafından sıkıştırılarak Travendal'de ikili bir barış anlaşması imzalamak zorunda kalan, Danimarka koalisyondan çıkmış, bulunmaktaydı tam bu sırada. Çok geçmeden, Rusya'nın öbür müttefiki II. Auguste de, ülkesinin İsveç kralı XII. Charles tarafından istila edildiğini görerek mücadeleyi ister istemez bırakacak; ayrıca da Polonya tahtı üzerindeki hakkını, İsveçlilerin adamı olan Stanislas Leszczynski'ye bırakmak zorunda kalacaktır.

Bu durumda Rusya, Finlandiya Körfezi kıyılarındaki fetihlerini koruyabilmek için İsveç'le barış yapmak üzere birtakım aracılara derhâl başvurmak zorunluluğunu duyacaktır. Bu amaçla, bir yandan Hollanda Birleşik Cumhuriyeti ile Fransa Kralı XIV. Louis'ye çağrıda bulunan Petro, öte yandan da, kendine yeni müttefikler arama yoluna gitmiştir. Nitekim, İngiltere'ye yollanan Matveyev, pazarlık görüşmelerine koyulacak; ama İngilizlerin, "incelik ve ustalık konusunda Fransızlardan da baskın" olduklarını anlamakta gecikmeyecektir.

Görüldüğü gibi Petro, bu kesin karar anında yoğun bir diplomatik aktivite içindedir.

Parlak bir başarıyla sonuçlanan Poltava savaşı, siyasal durumu tamamıyla değiştirmiştir. Böylece Rusya tarafından, İsveç'in geleneksel düşmanlarıyla el ele sürdürülen savaş, Avrupa çapında bir çatışma hâline girecektir bir anda.

Gerçekten de, bütün belli başlı Avrupa devletleri, artık sendeleyen İsveç'in artıklarından pay istemekte, ama aynı zamanda da, Avrupa dengesi sorunu karşılarına dikildiği için, kara kara düşünmektedirler.

Sonunda II. Auguste Polonya tahtına yeniden oturtulacak, Danimarka yeniden koalisyona girecektir. 1714 yılında ise, Brandenburg da savaş açacaktır İsveç'e. Yine bu arada, Hanover ile koalisyon arasında bir tarafsızlık anlaşması imzalanmıştır.

Buna karşılık, iki ticaret devleti olan ve Rusya'nın Baltık bölgesinde güç kazanmasının kendi ticaretleri açısından sürekli bir tehlike meydana getireceğini hesaplayan İngiltere ile Hollanda, art arda diplomatik entrikalarla, İsveç'e karşı yönelen bu koalisyonun gelişmesini önleme çabasına girişmişlerdir.

Öte yandan, İspanya Veraset Savaşı'na daldığı için Kuzey Avrupa sorunlarına aktif biçimde el atamayan, ama her şeye rağmen, İsveç'in ezilmesini önlemek ve Rusya ile Polonya'nın daha fazla güç kazanmasını engellemek isteyen Fransa ise, Rusya'ya karşı Türkiye'yi kışkırtma yoluna gidecektir. Ve Rus başarıları karşısında zaten kuşkuya kapılmış olan Osmanlı sarayı, sert bir tepki gösterme eğiliminde bulunduğunu belli etmiştir. Türklere karşı Avrupa'da müttefik bulma çabalarında başarısızlığa uğrayan Petro, bu durumda, daha XVII. yüzyılda bir zorunluluk haline gelmiş olan tedbire başvurarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun Hıristiyan uyrukları arasında karışıklık çıkartacak, hemen ardından da, padişahın Hıristiyan tabiileri olan Moldavya ve Eflak "gospodar"larıyla anlaşma imzalayacaktır.

Böylece başlayan Prut Savaşı, Rusların acı yenilgisiyle sonuç1anmıştır. Ama başbakan yardımcısı Şavirov'un ustaca diplomasisi ve Türk sadrazamına yollanan zengin armağanlar sayesinde, barış koşullarının bir hayli hafifletilmesi sağlanabilmiştir. Böylece, Petro, 1700 yılında yapılan fetihlerin bir kısmından vazgeçmek ve Azov'u Osmanlılara geri vermek pahasına, İsveç'e karşı yürüttüğü savaşta ordularının gerisini güvenlik altına alabilecektir yine de.

Bu arada Kuzey'de, o zaman Almanya'yı da sarmış bulunan savaş, gittikçe büyüyen bir çap kazanmaktadır. Marx'ın deyişiyle, "Büyük Petro'nun planlarına kaçınılmaz şekilde ya belli başlı destek, ya da kesin engel meydana getirecek olan" İngilizler, Rus birliklerinin Pomeranya'ya girişi ve İsveç'e dolaysızca bir iniş olanağının belirmesi karşısında, kuşkuya düşeceklerdir en sonunda. (K. Marx. Secret Diplomatic history of the XVIII. century. s. 90)

İsveç Kralı XII. Charles'a olan yükümlülüklerini yerine getirmediği için, hükûmeti sert bir dille suçlayan yergi yazılarının etkisi altında kalan İngiliz diplomasisi, elindeki bütün araçları harekete geçirerek, İsveç'in ezilmesine İngiltere'nin hiçbir zaman ve hiçbir şekilde göz yummayacağını Petro'ya bildirmiştir.

Öte yandan yine aynı İngilizlerin, Petro'nun Avrupa'da geniş fetih planları yaptığını ileri sürerek çevirdikleri entrikalar da, Rusya ile müttefikleri arasında zaten pamuk ipliğiyle bağlı bulunan eylem birliğini büsbütün yok etmiştir. Ve bütün hayatı boyunca bu durumu acı acı hatırlayacaktır Petro.

İngiltere ile ilişkilerin gerginleşmesi, Büyük Petro'yu pek doğal olarak, İngilizlerin daima karşısında yer alan Fransa'nın dostluğunu aramaya yöneltecektir. Bu amaçla Rus çarı, Paris'e bir gezi yapmış ve bu gezi, Rusya, Fransa ve Prusya arasında imzalanan Amsterdam Barışı'yla sonuçlanmıştır. Söz konusu anlaşma ile her üç devlet, Kuzey Savaşı'nı sona erdirecek önlemleri alıp sürdürme yükümlülüğü altına girmekteydiler.

Rus diplomasisinin Avrupa'daki prestijinin ne denli yükselmiş olduğunu açıkça ortaya koyan bu anlaşma, Ruslarla İsveçliler arasında yapılacak pazarlık görüşmeleri bakımından son derece elverişli bir ortam hazırlamıştır. Ne var ki, aynı yıl Aland Adaları'nda başlayan İsveç-Rus barış görüşmeleri, İsveç Kralı XII. Charles'ın ölümüyle sonuçsuz kalacak, çok geçmeden de iki ülke arasında yeniden başlayacaktır savaş.

Almanya'daki Rus başarılarını önleme çabasında olan İngiltere diplomatik aktivitesini daha da yoğunlaştırmış ve İngiliz diplomasisinin ağır baskısına dayanamayan Danimarka, 1720 yılında İsveç'le ikili bir barış anlaşması imzalayarak, bütün fetihlerinden vazgeçmek zorunda kalmıştır. Prusya da aynı yolu izlemekte gecikmeyecektir.

En son olarak da Avusturya, İngiltere ve Polonya, Viyana'da Rusya'ya karşı bir savunma anlaşması imzalamış ve ittifaka, çok geçmeden Fransa da katılmıştır.

Kendi yönünden, Büyük Petro da boş durmayacaktır. Daha 1718 yılında Rus çarı, İngiltere'ye karşı İspanya ile Hanover hanedanını yıkıp yerine Stuartları geçirmeye dayanan bir saldırı ittifakı kurmak istemiş, ama başaramamıştı bunu. Stuartlarla olan ilişkilerini yine de sürdürmektedir Petro ve bu düşük hanedanın yeniden tahta çıkma tehdidini, İngiliz hükûmeti üzerinde bir baskı aracı olarak kullanabilmenin yolunu aramaktadır.

Bunun üzerinedir ki, İngiltere, açıkça İsveç'in yanında yer alacak ve bu ülkeyle bir ittifak kuracaktır. Aynı İngiltere, Rus tehdidi altındaki İsveç

kıyılarının güvenliğini sağlama bahanesiyle, 1720 ve 1721 yıllarında iki kere Baltık Denizi'ne yollamıştır donanmasını.

Bu manevranın tek amacı, Rusya'yı İngiliz hükûmetinin aracılığını kabul etmeye zorlamaktı aslında. Ama Petro buna yanaşmayacak ve İngilizlerin deniz gösterileri sonuçsuz kalacaktır.

Buna rağmen İngiltere kralı, aracılığını sunmaktan geri durmamıştır. Onun yanı sıra Fransa naibi ile Viyana sarayı da, bu konuda hizmete hazır olduklarını bildiriyorlardı. En sonunda Rusya, Fransa'nın aracılığını kabul etmek durumunda kalmış ve İsveç'le 1721 Nystadt Barışı'nı imzalamıştır.

Söz konusu antlaşmayla Estonya, İngriya ve Finlandiya'nın Vyborg kentini de içeren bir kesimi, Ruslara bırakılmaktaydı: Yedi Yıl Savaşı'ndan beri Avrupa'nın üzerine çöken "İsveç gücü ve prestiji" böylece yıkılıyor ve Rusya, bu ülkeyle iyi komşuluk ilişkileri kurma olanağına kavuşmuş oluyordu. Nitekim, Rus hükûmeti, 1724 yılında, eski rakibiyle bir ittifak anlaşması da yapacaktır.

Tam yüz elli yıl sürmüş olan Baltık mücadelesi, görüldüğü gibi, Rusya'nın zaferiyle sona ermektedir. Marx, şöyle yazıyor bu konuda: "Amaç1arını, sonuçlarını ve süresini göz önüne alarak, İsveç'e karşı yürüttüğü savaşı, Büyük Petro'nun tek temel savaşı diye adlandırabiliriz... Petro tarafından böylece elde edilen, Avrupa'ya özgürce çıkış olanağını, ne Azak Denizi ne Karadeniz ve ne de Hazar Denizi sağlayamazdı Rusya'ya". (Aynı eser s.90.)

Baltık kıyılarının fethi sayesinde "Rusya, Kuzey komşularına karşı sağladığı üstünlüğün yanı sıra, herhangi bir Avrupa devletiyle dolaysız ve sürekli temas kurma olanağına da kavuşmuş oluyordu". Ayrıca, diyor Marx: "Gemi sanayileri için zorunlu malzeme dolayısıyla kendisine bağımlı duruma düşen deniz devletleriyle, Rusya'nın sağlam ekonomik ilişkiler kurmasına yol açacak olan temeller de böylece atılmış bulunuyordu". (Aynı eser s.89.)

Bu zafer sayesinde Rusya, Avrupalı devletler topluluğu içinde en önde gelen yerlerden birini de almaktaydı aynı zamanda. Ve Petro, şu sözleri rahatça söyleyebilirdi: "Karanlıktan ışığa geçmiş bulunuyoruz. Dünya, daha dün adını bile bilmediği kişileri bugün saygıyla selamlamakta..."

Doğu'da ise Büyük Petro, Hindistan transit yolunun geçtiği Orta Asya ile yakından ilgilenmiştir. "Hive hanını Rusya'ya bağlılığa ve tabiiliğe sürüklemek, Buhara Hanını da tabiiliğe değilse bile Rusya ile dostluğa

itmek" amacını güden, Bekoviç-Çerkaski komutasındaki ilk sefer, başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

İsveç Savaşı'nın yükünden kurtulur kurtulmaz, 1721 yılının Aralık ayında yeni bir uğraşa girişmekteydi Petro: İran'a savaş ilan ediyordu. Türkiye'de olduğu gibi bu ülkede de, şahın Hıristiyan uluslarının desteğine güvenmekteydi. Nitekim, Gürcülerin hükümdarı Vahtang, Rusya'ya olumlu cevap verecek; Ermeni patriği de, tüm Ermeni halkı adına, İranlılara karşı Petro'nun yardımını isteyecektir.

Rus orduları, başarılı bir ilerleyişle Derbent ve Bakû kentlerini, hemen ardından da Hazar Denizi'nin güney kıyılarında sıralanan Gilan (o çağda,- Deylem) ve Mazanderan (o çağda, Taberistan) illerini ele geçirmişlerdir. Ne var ki, Rus gücünün Hazar bölgesinde birdenbire artması, Türkiye ile sürtüşmelere yol açacak ve İngiltere, Fransa, Venedik tarafından Ruslara karşı kışkırtılan Osmanlı hükûmeti ordularını Kafkasya üzerine sürerek, Gürcistan'ı Türk egemenliğini tanımak zorunda bırakacaktır.

Bu zorlu karşılığa rağmen Rusya, 1724 yılında imzalanan ve üç ülke arasındaki sınırları belirleyen barış antlaşmasında, fetihlerinin bir kısmını elinden çıkarmamak başarısını gösterebilmiştir.

Büyük Petro tarafından güdülen dış politikanın sonuçlarını, temel çizgileri içinde böylece gözden geçirmiş bulunuyoruz. Engels'in sözleriyle özetleyelim:

"Rusya'nın Avrupa'daki son derece elverişli durumunu ilk olarak kavrayan bu büyük adamdır... Ve Petro, Rusya'nın İsveç, Türkiye, İran ve Polonya'ya karşı olduğu kadar Almanya'ya karşı da nasıl bir dış politika izlemesi gerektiğini inceden inceye tasarlayıp saptadıktan sonra eyleme geçmiştir."

Büyük Petro'nun, 22 Ekim 1722 tarihinde Rusya imparatoru olarak taç giyişi, bu hükümdarın saltanat döneminde elde edilen diplomatik başarıların bir ödülü olmuştur. Genellikle Avrupa diplomasisinin bu unvanı tanımamakta gösterdiği dirence karşın, hiç değilse Hollanda ve İsveç, Büyük Petro'nun imparatorluk unvanını daha sağlığında kabul etmiş bulunuyorlardı.

Büyük Petro Zamanında Diplomatik Kurumlar ve Çalışma Yöntemleri

Büyük Petro’nun saltanat döneminde birdenbire geniş çapta gelişen ve alabildiğine karmaşıklaşan siyasal aktivite, hem uluslararası ilişkilerle yükümlü mekanizmada bir reform yapılmasını, hem de yeni diplomatik kadroların yaratılmasını gerekli kılmıştır.

İçeride bir yandan görev yapan, öte yandan da bu görev sırasında oluşturulan usullere göre yetişen diplomatlar, XVIII. yüzyıl başlangıcındaki uluslararası durumun karmaşıklığı sonucu, her gün ortaya çıkan yeni yeni dış politika sorunları karşısında yetersiz kalmaktaydılar.

Petro zamanında, bütün diplomatik hizmetler Batı modeli üzerine yeniden organize edilecektir. Eksikliği daha XVII. yüzyılda duyulan sürekli diplomatik misyonlar kurulacaktır yabancı ülkelerde, ilk iş olarak. Nitekim 1699 yılında Matveyev, “tam yetkili olağanüstü elçi” sıfatıyla Hollanda’ya yollanmış; bunu, 1701 yılında Viyana’ya bir büyükelçinin atanması izlemiştir.

Aynı zamanda, çarın uyruğu olan tacirlerin çıkarlarını savunmak üzere, büyük Avrupa başkentlerinde ve öbür kıtaların önemli merkezlerinde Rus konsoloslukları açılmakta; buna paralel olarak da XVII. yüzyılın sonundan itibaren Rusya’da yabancı daimî misyonların yerleşmesine izin verilmektedir. Büyük Petro, kendi ülkesinin temsilcileri söz konusu olduğu anda, elçilerin dokunulmazlığı ilkesini inatla savunmuştur. Örneğin, 1708 yılında, Rusya’nın İngiltere büyükelçisi Matveyev’in, borcunu ödemediği gerekçesiyle, tutuklanması, hakarete uğraması ve hatta dövülmesi, Londra’daki “kordiplomatik” çevrelerinde büyük heyecan yaratacak ve derin yankılar uyandıracaktır. Tüm yabancı temsilciler, elçilik haklarını düzenleyen uluslararası hukukun kaba bir çiğnenişi olarak yorumlayacaklardır bu olayı ve Matveyev, hemen serbest bırakılacaktır.

O çağda yaşamış bir tarihçi, şöyle anlatmakta olayın gelişimini.

“Bütün yabancı temsilciler, sırayla ziyarete geliyordu Rus elçisini. Bunun, tarihte bir eşi daha görülmedik türden ağır bir hakaret olduğunda herkes birleşiyor ve herkes bu olay dolayısıyla kendini de hakarete uğramış sayıyordu..”

Kraliçe Anne, olaydan duyduğu üzüntüyü resmen bildirecek ve Büyük Petro, İngiliz hükûmetine resmen başvurarak elçisine hakarette bulunan suçluların asılmasını isteyecektir. Gerçekten de suçlular, hemen mahkemeye sevk edilmiştir.

İngiliz parlamentosunun olağan birleşiminde bu sorun da gündeme alınmış ve Matveyev'e karşı girişilen eylem, "elçilerin haklarını koruyan uluslararası hukuk kurallarına olduğu kadar, İngiliz yasalarına da aykırı" bir suç olarak nitelenmiştir. Çok geçmeden, "elçilerin ve öbür genel temsilcilerin haklarının korunmasına ilişkin" bir yasa tasarısı da verilmiştir parlamentoya.

Hazırlanmasına bütün elçiler topluluğunun da katıldığı bu yasa metni, elçilerin dokunulmazlığına ilişkin bir dizi sorunu düzenlemekteydi. Suçluları idamla cezalandırmak söz konusu değildi artık elbette; ama buna karşılık İngiliz hükûmeti, Büyük Petro'ya olağanüstü bir elçilik heyeti yollayarak resmen özür dilemişti. O güne dek görülmedik bir saygıyla karşılandı bu heyet ve "İngiliz ulusunun parlamentoda kabul edilen yasa dolayısıyla kendisine gösterdiği sıcak ilgiyi ve bu elçilik heyetini yollamakla kraliçenin atfettiği büyük itibarı" göz önüne alan Petro, suçluların asılması isteğinden vazgeçti.

Görüldüğü gibi, bu olay, Büyük Petro'nun enerjik bir şekilde işe el koyması sayesinde, elçilik haklarının yasal düzenlenişine önayak olacaktır. Gelgelelim, Petro, yabancı elçilere karşı davranışında benzer bir titizlik göstermekten alabildiğine uzak kalmıştır. Nitekim, 1718 yılında, hükûmetine Rusya'yı zedeleyici bilgiler yollamakla ve çarın bazı uyruklarıyla şüpheli ilişkiler kurmakla suçlanan Hollanda temsilcisini tutuklattırmıştır Petro, hiç çekinmeden. Elçi muhafızlarla çevrilmiş, üzerindeki bütün kâğıtlar alındıktan sonra da doğrudan doğruya çar tarafından sorgudan geçirilmiştir. Hemen ardından da Petro, temsilcinin Hollanda'ya geri çağrılmasını isteyecektir.

Eski elçilikler prikazı, devletin yeni ihtiyaçlarını karşılayamıyordu artık; diplomatik çalışmayı, yeni koşullar içinde sürdürmeye yeterli bir kurum gerekmekteydi.

XVIII. yüzyılın başından itibaren Petro, eski prikazın yanı sıra, bir "sefer elçiliği kançılaryası" kurmuştur. Eski bakanlığın tüm görevlerini bu yeni kuruluş yüklenecektir yavaş yavaş. 1716 yılında da, bu kuruluş çerçevesi içinde günlük işlerin yürütülebilmesi için, tıpkı İsveç'te yapıldığı gibi, bir "elçilik prikazı" meydana getirilmiştir.

En son olarak da 1720 yılında, eski elçiler prikazının yerini almak üzere, bir dışişleri kurulu örgütlenecektir. Bu kurulun başına Petro, Kont G.

Golovkin'i başkan, P. Şavirov'u da başkan yardımcısı olarak atamış bulunuyordu. Başkanla yardımcısına, "elçilik danışmanları" sıfatıyla A. Osterman ve V. Stepanov yardım etmekteydiler. Söz konusu danışmanlardan Osterman çok geçmeden, diplomatik işler alanında ön sırayı alacaktır.

Dışişleri kurulunun belli baş1ı görevi, "yabancı hükümdarlara yollanan mektupları, temsilcilere verilen talimatları, kararları, demeçleri ve bunlara benzer büyük önemde gizli evrakı kaleme almaktı". Doğrudan doğruya çarın denetimi altında çalışıyordu kurul. Özellikle önemli gizli devlet işlerinin tartışılması sırasında, "majesteleri de toplantılara katılmak lütfunda" bulunuyordu.

Avrupa'ya özgü usuller, Rus diplomatik çevrelerine kolay yerleşmemiştir. Öncelik hakkı ve onursallık konusunda eski alışkanlıklar, yeni biçimler altında bir süre daha hissettirecektir kendini. Ve yabancılardan ilk alınan protokol kuralları olmuştur.

1710 yılında Moskova'ya gelen Danimarka elçisi, bu konuda şöyle yazıyordu: "Kendilerine daha çok onur kazandırır kanısıyla Ruslar, bir türlü vazgeçemiyorlar eski geleneklerinden; yabancıların usullerini de, ancak kendilerine daha fazla saygı gösterilmesini sağladığı ölçüde benimsiyorlar." Rus yetkililerinin kendilerini ilk olarak ziyaret etmeyişinden şikayetçiydiler yabancı elçiler. Hatta bundan dolayı, kendilerini hakarete uğramış sayıyorlardı.

Teşrifat konusunda ise, Petro'nun diplomatları, en az babasınınkiler kadar inatçı ve söz anlamaz kesiliyorlardı. Örneğin, 1710 yılında yapılan Danimarka-Rusya anlaşmasının imza töreni sırasında, hangi taraf elçilerinin imzalarının başa geleceği konusu, büyük bir tartışmaya yol açmıştı. Şöyle ki: Anlaşma metninin Rusça nüshasında Rus elçilerinin adlarının ilk sırayı almasına razıydı Danimarka büyükelçisi: ama metnin Danimarkaca nüshasının ilk sırasında kendi adlarının yer alması gerektiğini söylemekteydi. Geçerli bir itiraz gerekçesi bulamadıkları için, kabul etmek zorunda kaldı bunu Ruslar; ama çocuksu bir kurnazlığa başvurmaktan da alamadılar kendilerini: Dışişleri kurulu başkanı, sayfanın en altına attı imzayı; başkan yardımcısı da, onun biraz daha yukarısına. Ve Danimarka elçisinin imzası, en üst sırada yer aldı.

Danimarka elçisinin yorumu şöyle:

“Bununla Ruslar, son imzayı ilk imza, ilk imzayı da son imza saydıklarını belirtmek istiyorlardı.”

Mençikov’a Danimarka Fil Nişanı’nın verilmesi de, öncelik hakkı konusunda ilginç bir olaya yol açmıştır. Gerçekten de, Mençikov’dan söz almıştı Danimarka elçisi: St. André Nişanı da dâhil, başka hiçbir madalya takmayacaktı Mençikov; sadece Fil Nişanı’nı taşıyacaktı göğsünde. Gelgelelim, Rus diplomat, Danimarkalı meslektaşına verdiği sözü “unutup”, törene göğsünde St. André Nişanı’yla gelecektir.

Büyük Petro bile, öncelik hakkı konusundaki eski anlayışın etkisinden tamamıyla kurtaramamıştı kendini. Örneğin, yabancı elçileri kabul töreninde, “daima başı açık” olarak yer almaktaydı: Yabancı hükümdarın unvanları sıralandığında, şapkasını çıkarmak zorunda kalmamak için! Ve yanında elçiye yer bırakmamak için, şeref sayvanının altında, en uçta duruyordu.

VIII. yüzyılın ilk çeyreği boyunca da başvurulan bütün bu küçük kurnazlıklar, Moskova devletinin çarlarına özgü teşrifat usullerinin kalıntılarından başka bir şey değildir.

Yabancı elçilere gösterilen saygı ile çarın kendi temsilcilerine gösterilmesini şart koştuğu saygı arasında da bir hayli fark vardı. Nitekim, başkente geldiklerinde bile yabancı elçilik heyetleri, amansız bir gözaltı durumunda kalmaktaydılar: Hizmet erlerinin kentte serbestçe dolaşma hakkı olmadığı gibi, elçilerin kendileri de ancak yerel yönetim sorumlusunun önceden onayını alarak gezmeye çıkabiliyorlardı.

Büyük çapta bir uluslararası politika gütmek için zorunlu olan diplomasi sanatı da, birdenbire gelip yerleşmemiştir Rusya’ya. Nitekim, XIV. Louis’nin bakanları, Rus elçilerinden söz ederken son derece hoşnutsuz bir dil kullanmaktadırlar:

“Görevleri, kral katında kendi hükümdarlarına hizmette bulunmak değilmişçesine, kibirli istekler ileri sürmekten başka hiçbir şey bilmiyorlar.”

Örneğin, Rus diplomatları, cevaplarını yazılı olarak vermeye yanaşmazlardı pek: Kendilerini bağlamaktan korkuyorlardı. Buna mukabil, Petro’nun bakanları, 1710 yılında Danimarka elçisi Julius’tan, itimatnamesini, biri şifreli, biri de Rusça’ya çeviri olmak üzere iki nüsha hâlinde vermesini isteyeceklerdir. Danimarkalı, bunun şifrenin sırrını açığa

vurmaktan başka bir anlam taşımayacağını belirterek reddedince de, hesaplı bir çocuksu edayla şu cevabı vereceklerdir kendisine:

“Evet ama, çarla Danimarka kralı arasında sır diye bir şey olmaması gerektiğine göre, bunda ne kötülük var?”

Büyük Petro, geniş ve cüretli bir plan gerektiren yepyeni koşullar içinde, işte bu kadrolarla başlamıştır diplomatik çalışmasına. Dolayısıyla da denebilir ki, bu gencecik ve toy diplomasi tarafından kazanılan başarılar, daha da bir anlam taşımaktadır.

Buna karşılık aynı hükümdarın saltanatının ikinci yarısında, uluslararası ilişkiler alanında densizlikten tamamıyla arınmış rahat davranışlarıyla kendilerini daima kabul ettiren usta ve incelikli diplomatlardan kurulu bir kuşağın yetiştiğini görüyoruz.

Aland Adaları kongresindeki tam yetkili temsilcilerine, çar tarafından verilen talimat, başlı başına bir diplomatik sanat ve seziş örneği meydana getirmektedir. Bu talimatında Petro, “İsveçli temsilcileri daha derinlemesine ve geniş çaplı bir görüşme zeminine” getirmeye çalışmalarını ve “onlara, hiçbir şekilde kırıcı olmaksızın, sevgiyle” davranmalarını istiyor ilkin kendilerinden. Çünkü, çara göre, asıl amaç İsveç’le sıradan bir barış anlaşması imzalamak değil, İsveç’in dostluğunu kazanmaktır”. Osterman’a yolladığı özel talimatta da şöyle yazıyor:

“İki devlet arasındaki eski düşmanlık ortadan kalkıp da ebedî bir barış kurulduğunda, öbür devletlere karşı kendimizi garanti altına almış olacağımız gibi, Avrupa’da dengenin bozulmamasını da sağlamış olacağız.”

Dolayısıyla da İsveç’e, kabul edilebilir koşullar sunmak gerektiği inancındadır Petro. Nitekim şöyle devam ediyor özel talimatına:

“Çok iyi biliyoruz ki, İsveç’i, silah gücümüze başvurup, ele geçirmiş olduklarımızın tümünü birden bize terk etmeye zorladığımız takdirde bu ülke, yitirdiğini yeniden kazanabilmek için elverişli bir fırsat kollayacaktır daima ve savaş hiçbir zaman sona ermeyecektir. İşte bu nedenle biz, anlaşmazlığa son vermek üzere şu şekli önermekteyiz: Kral, bugün elimizde bulunan yerleri (Finlandiya hariç) bize bırakmaya razı olursa, biz de onun bu zararını, kendisinin uygun göreceği biçimde karşılayacağımıza söz veriyoruz.”

İsveç’e karşı savaşmış olan tüm müttefikler arasında çıkar birliği gözetmek gerektiğini belirtiyor, talimatın sonunda Petro ve müttefiklerinin katılmayacağı ikili bir barıştan yana olamayacaklarını söylüyor:

“Özel koşullarla Polonya ve Prusya krallarının haklarını gözetmediğimiz takdirde, sağlam bir barış yapmış olmayız. Tek başlarına savaşı sürdürmeye bırakamayız çünkü bu ülkeleri.”

Petro’nun diplomasi alanındaki görevlileri ve yardımcıları da, onun açmış olduğu yolu izlemişlerdir. Örneğin, 1720 yılında İngilizlerin aracı olma önerisi konusunda, Bestujev-Riyumin tarafından hazırlanan muhtıra, tam bir açık seçiklik ve sağduyu örneğidir. Bu muhtırasında, İngiliz entrikalarını bir bir ortaya sermekteydi Bestujev.

Yine aynı diplomat İsveç’e büyükelçi atandığında, ülkenin o günkü hâlini kavrayıp değerlendirme konusunda büyük bir anlayış göstermekle yetinmeyerek, İsveç tarihini de inceleyip öğrenecektir. O ünlü “Moskof kabalığı”, eski çağlardan kalma bir anıdan başka bir şey değildir artık.

Bu konuda son bir örnek verelim: Yine 1720 yılında İngiliz Dışişleri Bakanı Staphope, ülkesinin İsveç’le bir ittifak kurmuş olduğunu saldırgan bir dille Rus elçisi Veselovski’ye bildirdiğinde, hiç cevap vermemiş sadece susmuştur elçi. Ve bu susuşunu, hükûmetine yazdığı raporda şöyle açıklayacaktır:

“Söyleyeceğim şeyler ister istemez ona karşı olacaktı ve çabuk öfkelenen bir adam olduğu için, düşmanlık duygularıyla ayrılacaktık...”

Büyük Petro zamanında diplomasi alanının genişlemesi sonucu, Rus diplomatlarının görevleri de çok daha karmaşık bir karakter kazanmaktadır. Bu görevlerden biri de, yabancı ülkelerde Rusya’ya karşı belirgin siyasal eğilimlerle mücadele etmektir.

Örneğin, Narva bozgununun haberi La Haye’e ulaştığında Rus büyükelçisi Matveyev, bu başarısızlığın yarattığı kötü izlenimi gidermek amacıyla, Hollanda hükûmetine sunmak üzere bir muhtıra hazırlamıştır. Daha sonra aynı ülkeye elçi atanan Prens Kurakin ise, Rusya aleyhindeki yayınları engellemek ve gerekirse yalanlamak amacıyla, La Haye basınını sürekli şekilde izlemekteydi; hatta bir ara, gazetecileri Hollanda hükûmetine resmen şikâyet etmekten de kaçınmamıştı.

1771 yılında Fransa’ya büyükelçi gelen Volkov da, Rusya bakımından avantajlı haberler yayınlamayı kabul etmesi için, gazetenin başyazarına belirli kolaylıklar “sağlaması”nı isteyecektir hükûmetinden.

Avrupa’da kamuoyunu kazanmak için daha başka tedbirler de düşünülmekte ve alınmaktadır. Örneğin Matveyev, La Haye’de, “tatlı tatlı çerez yiyip içki içerek iskambil oynayabilsinler ve rahatça eğlenebilsinler

diye, başkentin etkili ve ünlü baylarıyla bayanlarını, her hafta evine çağırmaktaydı.” Çünkü, diye ekliyor tarihçi:

“Çarın iradesini en güvenilir biçimde yerine getirmenin çaresi buydu.” Büyük Petro’nun saltanat dönemi boyunca Rus diplomasisi, düşman devletlerin iç politikalarında beliren çelişkileri, büyük bir ustalıkla Rusya’nın çıkarları doğrultusunda kullanabilmiştir. Yine bu dönemde komşu ülkelerin dış siyasetini etkilemek için ilk başvurulan yol, iç işlerine müdahale olacaktır.

Örneğin bu dönemin en usta diplomatlarından biri olan P. Tolstoy, 1703 yılında İstanbul’da, Rus düşmanı olan sadrazamın sadece görevden alınmasını değil, ölüm cezasına çarptırılmasını da sağlayabilmiştir. Gerek Petro, gerekse halefleri Türkiye politikalarında, bu imparatorluğun Hıristiyan uyrukları arasından buldukları ajanlardan büyük çapta yararlanacaklardır. Örneğin, İstanbul’daki Rum patriğinin yeğeninin bir Rus ajanı olduğunu belirtmek, bu konuda yeterli bir fikir verebilir sanırız.

Rus diplomasisi İsveç’te, iki ülke arasındaki savaş sona erdikten sonra, “yurtseverler” partisini destekleyecektir.

Rusya bakımından en tehlikeli devlet sayılan İngiltere’ye karşı ise, alabildiğine karmaşık entrikalarla örülü bir diplomasi uygulanmıştır. Örneğin, Londra’daki Rus büyükelçisi Veselovski, İngilizleri ülkelerinin Hanover hanedanının çıkarları doğrultusunda yönetildiğine inandırma çabasını güderken, Petersburg’daki Rus diplomatları da İngiltere tahtında hak sahibi Jacques Stuart ve adamlarıyla sürekli ilişki halindeydiler.

Paha biçilmez değerde bilgiler sağlayan baştan çıkarma ve satın alma yolu, yabancı ülkelerin siyaseti üzerinde etki olanağı yaratan en iyi “kanal”lardan biri sayılmaktaydı. Örneğin, 1711 yılında Türkiye ile yapılan barış anlaşmasının pazarlık görüşmeleri sırasında, sadece sadrazamla şeyhülislama değil, ayrıca İstanbul’daki İngiliz ve Hollanda büyükelçilerine de yüklü armağanlar dağıtmak zorunluluğu çıkmıştı. Yine İstanbul’da 1720 yılında “ebedî barış”ı elde edebilmek içinse, Türk yüksek yetkililerinin yanı sıra Fransız büyükelçisi ile karısını da ayartıp satın almak gerekecektir.

Ama yalnız İstanbul’da yarar sağlayan bir aksiyon yolu değildi bu. Örneğin, 1701 yılında, Viyana sarayındaki Rus elçisi Golitsin; adam satın almak için elinde yeterli imkân olmadığından yakınıyor ve şöyle yazıyordu: “Burada bakanlar ve karıları, en ufak bir sıkılma duymaksızın armağan kabul ediyorlar.”

1703 yılında kaleme aldığı bir raporda da, sözlerinin daha başka bir şekilde de yorumlanabileceğini hiç hesaba katmadan, şunu belirtiyordu aynı büyükelçi:

"Yabancı hükümdarların armağanlarıyla, bakanların ve saray mensuplarının burada da nasıl kolayca satın alınabileceğini tahmin edersiniz herhalde!" 1706 yılında İngiltere'ye elçi giden Matveyev'e, o çağda pek etkili olan Marlborough dükünü, her ne pahasına olursa olsun, Rusya'ya kazanma görevi verilmişti. Dükün satın alınabileceği konusunda şüpheliydi Büyük Petro, çünkü "adam alabildiğine zengindi zaten"; ama yine de büyükelçiye, "iki yüz bin ruble ve gerekirse daha da fazla bir miktar" teklif edebileceği talimatı verilmişti.

Para yerine, bir Rus prensliğini istedi Marlborough. Petro o sırada İngiltere ile ittifakı o kadar gerekli görmekteydi ki, Kiev, Vladimir ya da Sibirya prensliklerinden birini önerdi düke; ayrıca da yılda elli bin *efimki* (altın akçe) tutarında bir gelirle, dünyanın en büyük yakutunu ve St. André Nişanı'nı da sunmaya hazır olduğunu bildirdi.

Ne var ki, dedikodudan ürken dük, pazarlığı yarıda kesecekti.

Yabancı hükûmetler de Rusya'da aynı metotları uygulamışlardır. Hele Petro'nun başkan yardımcısı Şafirov, para tutkunu bir adam oluşunun da bilinmesi nedeniyle, sürekli rüşvet almakla suçlanacaktır.

Diplomat Olarak Büyük Petro

Rus diplomasisinin işleyişini sımsıkı elinde tutmaktan bir an bile vazgeçmemiştir Petro.

Gerçekten de, Rusya'daki tüm pazarlık görüşmelerine katılan hükümdar, hem Rus temsilciliği, hem de dışişleri bakanı görevlerini bir arada yüklenmekteydi. Ayrıca, Büyük Petro, diplomatik misyon başkanı olarak iki kez yurtdışına da çıkmış ve 1698 yılında Rava Barışı ile 1717 yılında Amsterdam Barışı olmak üzere, iki önemli anlaşmayı doğrudan doğruya kendisi imzalamıştır.

Yabancı elçilerle dolaysız ilişki kurma eğilimindeydi çar: Bir aile atmosferi içinde ve büyük bir sadelikle sohbet etmekten hoşlanıyordu. Ayrıca inanıyordu ki, bir pazarlığı verimli kılabilmek için en güvenli, bazen de tek çıkar yol buydu.

Belirli bir kabul programı saptanmıyordu elçilerle görüşmek için: Çarın bulunduğu “işret alemine gidip görevlerini orada yerine getirmeleri” gerekmekteydi elçilerin. Örneğin Julius, şöyle yazıyor:

“Bu geceki akşam şöleninde çarın yanında oturmuş olmamdan yararlanarak, efendimiz kral hazretlerinin buyruğu uyarınca, belirli sorunlar üzerinde çarla görüştüm. Beni güler yüzle dinledi ve cevaplar verdi.”

Emir subaylarının aracılığı sayesinde, çarla bazen kendi özel dairesinde de görüşebiliyordu elçiler. Nitekim, aynı Julius, bir keresinde Petro’yu, “üzerinde zanaatçılarınki gibi deriden bir önlükle, bir ayak çarkında çalışırken” gördüğünü söylüyor.

Resmî törenlerden nefret ederdi Petro. Yine Julius, elçilik heyeti başkanı aracılığıyla çardan bir gizli görüşme istediğini anlatıyor. Petersburg’daki tersanede randevu vermiş çar elçiye. Ve elçi, görüşmenin herhâlde kapalı bir yerde, baş başa yapılacağı düşüncesiyle tersaneye gelmiş. Büyük Petro ise, elçiden biraz sonra, bir kayıkla kıyıya yanaşmış ve kayıktan iner inmez başlamış elçiyle konuşmaya. Çevredeki herkesin rahatça işitebileceği kadar yüksek sesle konuşmaktaymış. Julius, baş başa bir konuşma rica ettiğini bildirince de, istediği şeyleri açıkça söylemesini buyurmuş Petro. Elçi fısıldayarak anlatmış istediğini; ama çar, yine yüksek sesle cevap vermiş.

Şu sonuca varmakta Julius:

“Benim büyük bir başarı saydığım gizli görüşme, böylece başladı ve bitti. Asıl başarıyı çar göstermiş olacaktı aslında: Çünkü işitmek istemediği şeylerin hiçbirini işitmeyecek şekilde düzenlemiş bulunuyordu görüşmemizi.”

Uluslararası siyaset konusunda tamamıyla kendine özgü ilkeleri vardı Petro’nun. Siyasal dürüstlük ve taahhütlere sadakat, bunların başında gelen kurallardı. Şu sözler, doğrudan doğruya Büyük Petro’nundur:

“Müttefiklerimi yarı yolda bırakmaktansa, onlar tarafından yarı yolda bırakılmayı yeğ tutarım ben. Çünkü şerefim üzerine söz vermişimdir. Ve bence her şeyden üstündür o sözün değeri.”

Büyük Petro’nun dış politika alanındaki gücü, aynı zamanda birkaç sorunu birden çözmeye katiyen girişmeyip, tüm çabasını bir tek sorunun çözümüne yöneltmesinden ileri gelmektedir. Gerçekten de, Petro, en önemli olarak kabul ettiği sorun çözülünceye dek bütün öteki sorunları ikinci plana iter ve diplomatik aktivitesini sadece o bir tek sorun üzerinde

yoğunlaştırırdı. Nitekim, çarın gözünde örneğin Polonya sorunu, ancak Kuzey Savaşı çerçevesi içinde varolmuştur.

Petro bir tek keresinde ve istemeye istemeye, bu temel siyaset ilkesini uygulamaktan vazgeçmek durumunda kalmıştır: 1711 yılında, Türkiye'ye karşı bir savaşa zorla sürüklendiği zaman.

Görüldüğü gibi, Petro'nun politikası, seleflerinin daima duraksamalar ve çelişkilerle dolu politikasından köklü bir şekilde ayrılmaktadır. Belirli bir hedefin izlenmesinde Petro'nun gösterdiği bu kararlılığı, selefleri gibi halefleri de gösterememişlerdir.

1726-1755 Döneminde Rusya'nın Dış Politikası

XVII. yüzyılda Rusya'nın karşısına dikilen üç büyük sorundan birisi İsveç sorunu, tamamıyla çözülmüş bulunmaktadır. Gizli güç hâlinde bekleyen öbür ikisi, Polonya ve Türkiye sorunları ise, bütün XVIII. yüzyıl boyunca Rus dış politikasının çözmeye uğraşacağı temel hedefleri meydana getireceklerdir.

Bu iki sorunun yanı sıra, "Avrupa dengesi" sorunu ve Avrupa işlerinin çözümünde kesin bir rol oynama özlemi ile Büyük Petro zamanında elde edilen uluslararası prestiji koruyup sürdürme istemi de çeşitli diplomatik girişimlere yol açmıştır.

Petro'nun saltanatının son yıllarında Avrupa, iki düşman gruba ayrılmış bulunmaktadır: 1725 yılı sonbaharında Fransa, İngiltere ve Prusya arasında Avusturya ve İspanya'ya karşı bir ittifak kurulmuştur. Baltık bölgesindeki Rus üstünlüğü, İngiltere'yi kuşkulandırmaya devam etmekte ve iki ülke arasında sürekli bir gerginlik yaratmaktadır. Nitekim, 1726 yılında İngiliz donanmasının Baltık'ta boy göstermesine yol açan da, bu gerginliktir.

Bu koşullar içinde Rusya, aynı zamanda Türkiye'ye karşı da doğal müttefiki olan Avusturya'nın yanında yer alacaktır zorunlu olarak. Nitekim, 1726 yılının ağustos ayında, iki ülke arasında bir savunma anlaşması imzalanmıştır.

Bunun üzerine, Fransa, Rusya'nın üç düşman devlet olan İsveç, Polonya ve Türkiye tarafından abluka altına alınmasını sağlamaya girişecektir.

Bu iki grup, Polonya'da, II. Auguste'ün ardından kimin tahta çıkacağı konusunda çatışmışlardır. Fransa ile müttefiki İsveç, Rusya ve Avusturya'ya

karşı dikilecek ve ölen kralın oğlu III. Auguste, ancak Rus birliklerinin desteği sayesinde Polonya tahtında oturabilecektir.

Bu çatışma sırasında Fransız diplomasisi, Rusya'ya karşı savaşa girmesi için Türkiye üzerinde ağır baskıda bulunmaktaydı. Kendi yönünden çariçe Anna İvanova da, Büyük Petro tarafından ele geçirilen bölgelerin İran'a bırakılması pahasına, güçlü Nadir Şah'la Babıâli'ye karşı bir, "ebedi barış" anlaşması imzalamıştır.

Rusya'nın Avusturya ile el ele Türkiye ve Kırım'a karşı yürüttüğü çetin savaş 1733 yılında başlayacak ve 1739 yılında Fransa'nın aracılığı sayesinde imzalanan Belgrad Antlaşması'yla son bulacaktır. Söz konusu antlaşma, Rusya açısından son derece kısır bir antlaşma olmuştur.

Baltık kıyıları da bir başka çatışmaya, Rusya'nın İngiltere ve Fransa ile çatışmasına sahne olacaktır. 1741 yılında, Fransız diplomasisinin etkisi altında İsveç'in Rusya'ya savaş açışıyla başlayan bu çatışma, Nystadt Barışı'nın koşullarını kısmen yenileyen Abos barışıyla son bulmuştur.

Yüzyılın ortalarına doğru Rusya, bir yandan Avusturya ile İngiltere arasında, öte yandan da Fransa ile Prusya arasında başlayan yeni bir savaşa sürüklenecektir. Bu savaş dolayısıyla Rus diplomasisi, gerekli açıklığı ve kararlılığı göstermekten uzak kalmıştır.

Petersburg sarayındaki iç ve dış etkilerin çatışmasından doğan uzun bir duraksama dönemi öncelemişti bu savaşı. Zeki ve uzak görüşlü bir diplomat olan Şansölye Bestujev, Prusya'ya karşı bir politika izlemekte ve Avusturya ile ittifak kurulmasını istemekteydi. Nitekim, 1746 yılında bu ülke ile yeni bir anlaşmanın imzalanmasını sağlayacaktır Bestujev.

1747 yılında ise İngiltere ile Rusya arasında bir "yardım anlaşması" imzalanmıştır: Bu anlaşma gereğince Rus hükÛmeti, belirli bir yardım karşılığında, iktidardaki İngiliz hanedanının Hanover topraklarını savunmak üzere bir ordu seferber etme yükümlülüğü altına sokuyordu kendini.

1750 yılında Rusya-Avusturya paktına katılan İngiltere, 1755 yılında Rusya ile daha geniş bir yeni "yardım anlaşması" imzalayacaktır.

Yedi Yıl Savaşı

1756 yılında Batı Avrupa'daki siyasal durum, birdenbire ve tepeden tırnağa değişmiş bulunmaktadır.

İngiltere ile Fransa arasında patlayan savaş, Prusya’nın tarafsızlığını sağlamak isteyen İngiliz hükûmetini, bu ülke ile Whitehall Anlaşması’nı imzalamaya sürükleyecektir. Aynı İngiltere’ye bir yardım antlaşmasıyla bağlı bulunan Rusya’nın da bu yeni anlaşmaya kendiliğinden katılması beklenebilirdi. Ama Whitehall Anlaşması Avrupa’daki siyasal güçler arasında yeni bir gruplaşmaya yol açmıştır.

Gerçekten de, İngiltere ile kapışma haline giren Fransa, Avusturya’ya yaklaşacak ve bu ülkeyle ittifak kuracaktır. Fransız ve İngiliz etkileri arasında bölünmüş bulunan Petersburg sarayı, bu durumda bir süre çekimser kalmıştır.

Ama sonunda Rus hükûmeti, Prusya’nın ölçüsüzce büyümesinin Rusya bakımından yarattığı tehlike karşısında kesin bir tavır almak zorunluluğunu duyacak ve “Prusya kralını zararsız kılmak amacıyla”, Avusturya-Fransa ittifakına katılacaktır. Prusya’nın paylaşılmasını öngörmekteydi bu ittifak; bu da, Rus politikasının temel sorunları olan Türkiye ve Polonya sorunlarının çözümü bakımından kolaylık sağlayacaktı.

Gerçi Rusya, Avusturya-Fransa ittifakına resmen katılıyordu ama İngiltere ile ilişkilerini kesmemişti: Her iki ülke de karşılıklı ticaretin kendilerine sağladığı avantajlardan vazgeçmek niyetinde değildi çünkü. Bunun sonucu olarak da Petersburg sarayında İngiliz entrikalarına geniş olanaklar açılmaktaydı.

Rus ordularının Prusya’daki başarıları, II. Frederik’i “uçurumun kıyısına” getirip dayayacaktır. Ama 1762 yılında, Prusya kralı tahttan çekilmeye hazırlandığı sırada, Çariçe Elizabet’in ölümü, en tehlikeli düşmanından kurtarmıştır Frederik’i.

Ve Büyük Frederik’in gerçekten hayranı olan yeni Çar III. Petro, Rus dış politikasını, Frederik’le barış yapmakla yetinmeyip Prusya ile bir savunma ittifakı da kurarak, kökten değiştirecektir.

1726-1762 Yılları Arasında Rus Diplomasisinin Batı Diplomasisine Karşı Mücadelesi

Rusya’nın dış politikasındaki tutarsızlık ve kararsızlık, yabancı büyük devletlere Rus İmparatorluğu’nun iç işlerine açıktan açığa müdahaleye kadar varan büyük çapta entrikalar kurma olanağını sağlamaktaydı.

Bilindiği gibi, Fransız büyükelçisi Chétardy'nin çevirdiği entrikalar sonucu Çariçe Elizabet Petrovna, 1741 yılında muhafız alayı tarafından tahta çıkarılmıştır. Rusya'nın kendi ülkesininkine paralel bir politika izleyeceği umuduyla bu hükûmet darbesini düzenleyip yaptırtmış olan Chétardy, başlangıçta büyük bir prestij kazanmıştı sarayda. Ama Fransız elçisi, zeki ve ciddi bir adam olan Bestujev'in muhalefetiyle karşılaşmakta gecikmeyecektir.

Chétardy'nin Fransa'ya dönüşünden sonra, Fransız meslektaşının başarılarını görerek yüreklenen Avusturya büyükelçisi Botta Adorny, muhalefetteki Rus soylularını paraca destekleyerek, tahttan indirilmiş olan eski Çar İvan Antonoviç'in yeniden tahta çıkarılmasını sağlayacak bir entrika düzenlemeye girişmiştir. Bu sayede Bestujev'den de kurtulmak isteyen şansölyenin düşmanları, bu karmaşık entrikanın içine onu da çekmeye çalışacak, ama başaramayacaklardır.

1744 yılında, Rusların Fransa ve Prusya'nın yanında savaşa katılmasını sağlamak göreviyle yeniden Rusya'ya yollanacaktır Chétardy. Ve gerekirse şansölyeyi devirmek niyetinde olduğunu açıkça söylemektedir. Bu arada, Grandük Petro'nun nişanlısının annesi olan ve Büyük Frederik adına çalışan Anhalt prensesi de Fransız büyükelçisiyle el ele iş görmektedir.

Bestujev bu konuda büyük bir soğukkanlılıkla hareket etmiştir: Gizli mektuplarını ele geçirdiği Fransız elçisinin dolaplarını açığa çıkarmıştır. Böylece Rusya'dan kovulmuştur Chétardy.

Buna benzer bir başka büyük entrika da 1757 yılında İngiltere tarafından düzenlenmişti. Gerçekten de, Rusya'daki İngiliz büyükelçisi Charles Williams, Çariçe Elizabet Petrovna'nın ölümünden sonra Grandüşes Katerina'nın tahta çıkmasını sağlamak amacıyla ve Grandüşesle el ele planlar kuracak; ama başarı sağlayamayacaktır.

Petersburg'daki yabancı diplomatların bu cüretli girişimlerini, XVIII. yüzyı1 Rusya'sında hükûmet darbelerinin, muhafız alayının desteği sağlanarak, büyük bir kolaylıkla gerçekleştirilmesi ile açıklayabiliriz.

Yabancı ülkelerin iç işlerine el atma konusunda Rus hükûmeti, bu çapta bir girişkenlik göstermekten uzaktı. Gerçekten de, bu dönemde Rusların sadece İsveç'te büyük entrikalar çevirme çabasında oluşlarına tanıklık ediyoruz. Ruslara bu olanağı sağlayan, söz konusu ülkedeki soylular sınıfının, krallık iktidarına karşı sürekli bir mücadele içinde bulunuşudur. İsveç soyluları arasında, Fransız hükûmetinin para yoluyla yarattığı etkiyi

dengeleyebilmek için Rus yanlısı bir çekirdek yaratmak amacıyla, büyük meblağlar harcanmıştır.

Yüzyılın ortalarına doğru İngiliz diplomasisi de Ruslarla el ele vermiş durumdaydı İsveç'te. Nitekim, 1740 yılında İngiliz ve Rus elçileri, Stockholm'de bir anlaşma yaparak, bu amaçla elli biner "efimki" (altın akçe) tutarında bir ödenek ayırmayı kararlaştırmışlardır.

1746 yılında Petersburg hükûmeti, İsveç Diyetindeki milletvekillerini satın almak üzere 20.000 ruble koymuştu bütçesine. Bu parayı az gören İsveçli "yurtseverler" ise, "aklı başında milletvekillerinin" elde edilebilmesi için 100.000 ruble istemekteydiler. Aynı zamanda da Rus hükûmetine, bu parayı "ihtiyatla dağıtmayı, yardımını satışa çıkarmaya hazır bekleyen herkese sunmaksızın sadece yurtseverlerin şefleri tarafından salık verilecek kişiler arasında bölüştürmeyi" öğütlemekteydiler.

İsveç hükûmeti, Rus büyükelçisi Baron Korf'u resmen protesto ederek, ülkenin iç işlerine karıştığı gerekçesiyle elçinin geri çağrılmasını isteyecektir. Petersburg hükûmeti ise, buna, Rus düşmanı İsveç soylularının tutumlarından ve girişimlerinden şikayet ederek cevap vermiş; ama elçisini de geri çekmek zorunda kalmıştır.

Bir yıl sonra da yeni büyükelçi N. Panin, şansölyeye yazdığı bir mektupta, hastalığı ağırlaşan İsveç kralı öldüğü takdirde uygulanmak üzere eksiksiz bir aksiyon programı sunuyordu. Elçiye göre, belli başlı üç sorun vardı önünde Rusların: İsveç'te krallık rejiminin kurulmasını kabul etmemek; şimdiki hükûmeti devirmek; Ruslara yakın "yurtseverlerden" kurulu bir bakanlar kurulunu iş başına getirtmek.

Bunların yanı sıra elçi, Fransız hizbinden etkili bir üyeyi de kendilerine "çekebileceklerini" belirtiyordu. Ama üzerinde asıl ısrarla durduğu nokta, bu aksiyon programının uygulanması için, "sadece para dağıtımıyla yetinmek hiçbir yarar sağlamayacağından" aynı zamanda silahlı bir müdahalenin de zorunlu oluşuydu.

Silahlı müdahale tehdidiyle bir arada yürütülen adam satın alma sistemi, Polonya ve Kurlandiya'da da uygulanmıştır.

XVIII. yüzyılın ortalarında, yabancı ülkelerin iç işleri üzerinde nüfuz sağlama rekabeti alabildiğine yaygınlaşmıştı. Bu amaçla bütün Avrupa'da, sadece prestij sahibi kişileri değil, doğrudan doğruya bakanları da satın alma yoluna gidilmiştir. Örneğin, 1737 yılında Petersburg hükûmeti, İsveç Mareşali Horn'a zengin armağanlar yollamıştır. Bu armağanları uzun süre

geri çeviren mareşal, en sonunda dayanamayıp kabul edecekti. Ama bütün ihtiyat tedbirlerini sıralayarak: Ruslara mal satmışçasına, banka çeki almış ve karşılığında makbuz vermiştir Horn ve söz konusu makbuz, Rus elçisi tarafından ertesi gün kendisine iade edilecektir.

Yabancı hükûmetler de, Rus bakanlarını ve yüksek yetkililerini satın alabilmek için büyük paralar harcamışlardır. Örneğin 1725 yılında Fransa'nın Rusya büyükelçisi Campredon, Fransa ile Rusya arasındaki ittifakın imzalanışı sırasında yararlığı görülen bütün kişilere "açıkça ve gerekirse gizlice verilmesi gerekli ödüller" için 60.000 ruble harcamak yetkisini almıştı hükûmetinden. Ve "ödüle hak kazanan yararlıların" listesi, çağın güçlü adamı Menşikov, Şansölye Golovkin, Osterman, vb. ile başlıyor ve Çariçe I. Katerina'nın nedimleriyle son buluyordu.

Rus dış politikasının yöneticilerine yıllık olarak düzenli şekilde ücret ödemek, bir çeşit gelenek hâlini almıştı ve o dönemin en önde gelen Rus devlet adamları bile, bu tür ücret almayı onursuzluk saymıyorlardı. Öylesine ki, aynı zamanda birkaç ayrı hükûmetten birden ücret alanlar dahi vardı içlerinde!

Örneğin İngiliz elçisi Williams böyle bir durumu mizahi bir dille anlatıyor:

"Bir süreden beri Şansölye (yani Bestujev), İngiltere kralından kendisi için yıllık bir ücret sağlamamı istemekteydi benden. Bu isteğine gerekçe olarak da, yılda eline ancak yedi bin ruble geçtiğini ve bu parayla mevkiine uygun bir hayat süremediğini belirtiyordu. "Yurdumun çıkarlarının İngiltere'nin çıkarlarına bağlı olduğunu bilmez değilim" diyordu. Dolayısıyla da, şansölyeye göre, Rusya'ya hizmet eden bir adam aynı zamanda İngiltere'ye de hizmet etmiş sayılmalıydı ve yine dolayısıyla, Şansölye bu durumda, yurdunun çıkarlarına zarar vermediğinden emin olarak ve hiçbir vicdan azabına kapılmaksızın, İngiltere kralına rahatça hizmet edebilirdi... Ama geçen pazartesi günü, kral hazretlerinin kendisine hayat boyunca 12.000 rublelik bir yıllık gelir bağladığını haber verdiğim zaman, müthiş şaşırdı Şansölye. Öylesine şaşırdı ki, inanmadı sözlerime ve bana bir teşekkür bile etmeksizin çıkıp gitti yanımdan."

Ama ertesi gün banker Wolf, kendisine bu haberin doğru olduğunu açıkladığında, duyduğu minnettarlığı şöyle dile getirecektir aynı Bestujev:

“Bundan böyle aramızdan su sızmayacağını ve onun için elimden gelen her şeyi severek yapacağımı söyleyiniz büyükelçiye.”

Ama Rus dış politikasının yöneticileri, yabancı hükûmetlerden para kabul etmekle birlikte, ülkelerinin çıkarlarını hepten fedaya da yanaşmamış ve kendi siyaset çizgilerini izlemişlerdir.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, o çağın Avrupası’nda bütün hükûmetler, gerekli bilgileri elde edebilmek için, yabancı devletlerin yetkilileri arasında kendilerine bağlı ajanlar bulundurma yarışındaydılar. İlk karşı casusluk servisleri, bu amaçla örgütlenmiştir. Bunların en düzgün işleyenlerinden biri de, Rus karşı casusluk servisi olacaktır. Şu kadarını söyleyelim, yeter: Çariçe Anna İvanovna’nın saltanat döneminde Türkiye’deki Rus büyükelçisi Nepluyev’in yine aynı ülkedeki Fransız büyükelçisinin maiyeti arasında kendi ajanı vardı ve böylece, rakibinin bütün girişimlerinden günü gününe haberli bulunuyordu Nepluyev.

l747 yılında İsveç hükûmeti, Rus büyükelçisi Baron Korf’un bütün gizli devlet işlerinden günü gününe haberli bulunduğunu fark edince, kançılarya yazışma sistemini değiştirmek zorunda kalmıştır.

1726 yılında da, Prusya elçilik müsteşarı Ferber’in, kendi hükümdarının bütün gizli konuşmalarını Petersburg’a bildirdiği anlaşılmış ve müsteşar ölüm cezasına çarptırılmıştı.

O çağda Rusya’ya düşman olan İngiltere ile Prusya ise, kendi özel ajanlarını daha da cüretli bir şekilde seçip kullanmışlardır: Bir Alman prensesi olarak doğan ve geleceğin Rus çariçesi olan Katerina Alekseyevna’nın bile, tahta çıkmadan önce bu iki devlet tarafından kendi erekleri doğrultusunda kullanıldığını belirtmek, yeter de artar sanırız. Gerçekten de, prensesin annesi, Çariçe Elizabet tarafından Rusya’dan kovuluncaya değin, Prusya hükümdarı II. Frederik hesabına çalışan bir gizli ajandı. Ve çariçe olduktan sonra da Katerina’dan İngiliz büyükelçisi Williams yararlanacaktır: O sırada çariçenin özel sekreteri olan, geleceğin Polonya Kralı Stanislas Poniatowski’yi satın almıştı Williams ve Poniatowski, İngiltere’nin Rusya’ya büyük yardımda bulunduğunu ileri sürerek, çariçenin gözünü boyamaktaydı.

Bu döneme belirgin karakterini veren temel çizgilerden biri de, gizli diplomasinin gösterdiği büyük gelişmedir. Avrupa ülkelerinin dış politikasını yöneten resmî organ ve temsilcileri aşarak iş gören bir kurum

olacaktır bu gizli diplomasi. Örneğin, çariçe Elizabet Petrovna ile Fransa Kralı XV. Louis, bu kurum aracılığıyla, kendi bakanlarının bile haberi olmaksızın, yazışma hâlindeydiler.

Ustaca örülen bütün bu entrikalar ve komşu ülkelerin politikasına baskı tedbirleriyle oluşan bu korkunç örümcek ağıdır ki, 1789 büyük Fransız burjuva devrimi arifesinde Avrupa'daki uluslararası durumun karmaşıklığını açıklar. Bilindiği gibi bu dönem aynı zamanda, ulusal devletlerin kuruluşunun kesinlik kazandığı dönemdir.

Bu dönemde Rus diplomasisinin alnını ağartan nokta, Büyük Petro zamanında elde edilmiş başarıları pekiştirmekle kalmayıp, aynı zamanda Batı Avrupa işlerinde de kesin bir rol oynamakta gösterdiği ustalıktır. Rus diplomasisine bu başarı olanağını sağlayan temelse, XVIII yüzyı1 Rusya'sının Batı Avrupa'ya oranla bir hayli geri kalmışlığıdır.

İlk bakışta bir çelişki gibi gözükür bu. Ama aslında değildir. Şöyle ki: O çağda Rusya, kendisine oranla çok daha yüksek bir ekonomik gelişim düzeyine ulaşmış bulunan Batı ülkelerini kasıp kavuran feodal ve burjuva sistemleri arasındaki antagonizmaların pençesine düşmüş değildi henüz ve komşularına oranla çok daha rahat bir durumdaydı. Dolayısıyla da, Rus hükûmeti, imparatorluk tahtının sık sık sahip değiştirmesine rağmen, daha enerjik bir politika yürütme olanağını bulabilmiştir.

Hükûmet çevrelerinde gerçekten yetenekli diplomatların varlığının da, Rusya'nın uluslararası alanda kazandığı başarılarda büyük çapta katkısı olacaktır. Ünlü diplomat Andrey Ivanoviç Osterman, bunlardan biridir örneğin.

Büyük Petro zamanında göreve başlayan ve İsveç'le barış görüşmelerine katılan Osterman, kararlılığı ve ustalığı sayesinde Rus diplomasi tarihine, Nystadt Anlaşması gibi parlak bir başarıyı armağan edecektir. Doğal yeteneklerinin yanı sıra edindiği deney zenginliği, Osterman'ı gerçekten olağanüstü bir diplomat durumuna getirmiştir.

Manstein şöyle yazıyor onun hakkında:

"Yabancı elçiler çoğu zaman iki saat kalırlardı yanında, durmadan konuşurlardı ve içeri girerken ne kadar bilgi sahibi idiyseler, dışarı çıkarken de o kadar bilgi sahibi olarak çıkarlardı. Yazdığı ve söylediği her şey, çift anlam taşıyordu. Nazikti, keskin zekâlıydı ve iki yüzlüydü alabildiğine. Gerektiğinde rahatça ağlayabilecek kadar kendi kendinin efendisiydi.

Bakışlarından herhangi bir anlam çıkarılabileceği korkusuyla, karşısındakilerin gözüne bakmazdı katiyen.”

Tehlikeli bir belge imzalaması gereken her seferinde, sağ koluna birdenbire şiddetli bir nıkris nöbeti gelmesiyle ün salmıştı ayrıca Osterman.

Bu dönem Rusya’sının bir başka önde gelen diplomatı da, Bestujev’dir. Tutkulu ama kurnaz bir devlet adamı olan ve diplomasi sanatının bütün incelik ve gizemlerini derinlemesine bilen Bestujev’in, Osterman’a oranla eksikliği, duygularını gizlemeyi gerektiği gibi becerememesiydi.

Belirli bir siyasal sistem kurmuş olan bu diplomat, daima tutarlı bir yol izlemiştir. Prusya’nın gittikçe güçlenmesini önlemek ve Türkiye’ye karşı Avrupa çapında bir saldırı düzenlemek amacıyla kurulan Avusturya-Rusya ittifakı, Bestujev programının temelini meydana getirmektedir.

II. Katerina’nın Diplomasisi

1726 yılından 1762 yılına uzanan dönem boyunca Rus diplomasisinin gösterdiği aktivite, ta XVII. yüzyı1 sonundan beri Rusya’nın karşısına dikilen dış politika sorunlarının çözümünü hazırlamış bulunmaktadır.

Bu tarihsel andaki durumu, şöyle özetliyor Karl Marx: “Kuzeyde İsveç, Kral XII. Charles’nin Rusya içlerine sızmak için yaptığı başarısız girişimler sonucu, tüm gücünü ve prestijini yitirmiş bir haldeydi... Güneyde Türkler ve Türklerin tabii olan Kırım Tatarları, artık son bulan bir ihtişamın kalıntılarıyla avunma durumundaydılar... Siyasal yapısı (constitution) dolayısıyla ulusal varlığını ortaya koyamaz hâlde olan Polonya ise, tam bir çözülüş içine düşmüş ve komşuları için kolayca yutulacak bir av haline gelmiş bulunmaktaydı... Polonya’nın gerisinde Almanya da, toparlanma umudundan yoksun bir şekilde, aynı çöküntünün ortasında debeleniyordu durmadan. Gerçekten de, Otuz Yıl Savaşı’ndan itibaren Germen İmparatorluğu, sadece adıyla varolan bir devletti artık. Ve imparatorluğun içinde Avusturya hanedanının yerini, yavaş yavaş, rakibi Prusya hanedanı almaya başlamıştı bile. (Marx ve Engels: Oeuvres cilt.16, bölüm II, s.9-11)

Ve şu sonuca varıyor:

“Çarlık Rusya’sının fetih planlarına, hiçbir zaman 1762 yılında olduğu kadar uygun düşmemiştir dünya durumu... Yedi Yıl Savaşı, Avrupa’yı iki ayrı kampa bölmüştü. İngiltere, Fransa’nın denizler üzerindeki,

Amerika'daki ve Hindistan'daki egemenliğini yıktıktan sonra, kıtadaki müttefiki Prusya kralı II. Frederik'i kendi kaderiyle baş başa bırakmıştı. Ve 1762 yıllında bu hükümdar, bir uçurumun kıyısında bulunmaktaydı". (Aynı eser; cilt.XVI, bölüm II, s.14)

Çariçe II. Katerina tarafından henüz kurulan yeni hükûmet işe başladığı anda uluslararası durum, işte böyledir. Ve dışişleri bakanlığının başına, o dönemin en bilgili ve en zeki devlet adamlarından birini, N. Panin'i getirmiştir imparatoriçe.

"Sarayımın en usta, en zeki, en çalışkan ve bana en yürekten bağlı olan adamı..."

Tahta çıktığı günlerde, Panin hakkında bunları düşünmektedir II. Katerina. Dürüst ve kendini hiçbir zaman satmamış bir diplomat olan Panin hakkında, bir İngiliz meslektaşı da şunları söylüyor:

"Hükümdarının yararını ve onurunu gözetmekten ve Rusya'da yeni kurulan yönetimi sağlam temellere oturtmaktan başka hiçbir amaç gütmemiştir Panin." Düşmanlarının belirttiğine göre, "hayır" demeyi bilmeyen bu "dünyanın en sevimli adamı", devlet işleri konusunda benimsediği kendine özgü politikayı, tutarlı bir şekilde savunacak ve yürütecekti.

Tahta çıktığı andan itibaren, ülkenin dış politikasının yönetiminde hiç de küçümsenemeyecek aktif bir payı olmuştur Katerina'nın. Gerçekten de, çariçe, hiçbir ciddi sorunu dikkatinden kaçırmayacak ve kendi onayı olmaksızın hiçbir önemli kararın alınmasına izin vermeyecektir.

Şöyle diyordu Potyemkin'e çariçe:

"Doğrudan doğruya ben kendim yönetmek istiyorum bu ülkeyi. Ve bu nokta, Avrupa'da çok iyi bilinmeli."

Daha gençlik yıllarında karıştığı entrikalarla büyük politika oyunlarına giren Katerina, zaten olağanüstü nitelikteki diplomatik yeteneklerini iyice geliştirmiş ve sağlam bir diplomatik deney sahibi olmuştu. XVIII. yüzyıldan itibaren bir diplomatın temel niteliği sayılan, duygu ve düşüncelerini gizleme sanatını büyük bir ustalıkla kullanmaktaydı.

Kendisi hakkında şöyle diyecektir nitekim:

"Kişisel davranışlarıma bakarak beni değerlendirip yargılamaya kalkanlar, kaba bir aldanış içindedirler."

Cüretli ve tutkulu tasarılarını gizlemek amacıyla II. Katerina, çağının geçer akçesi olan "aydınlıkçı" lafazanlıktan da yararlanıyordu ustalıkla.

Örneğin, Polonya’nın bağımsız devlet haklarını çiğner ve parçalanmasını hazırlarken, Polonya halkının “özgürlüğü” uğruna çalıştığını ileri sürmekteydi.

Şöyle diyor Karl Marx:

“Aydınlıkçı politika: XVIII. yüzyılda çarlık rejiminin Avrupa’daki parolası işte budur”. (Aynı eser, aynı sayfa.)

Bununla birlikte Katerina’nın diplomasisi, as1 gücünü başka bir yerden almaktadır. Zeki bir kadın olan çariçe, hükümdarı bulunduğu ülkenin prestijinin aynı zamanda kendi prestiji sayılacağını kesinlikle kavramıştı. Ve bütün diplomatik girişimlerinde, kendini hiçbir şekilde Rusya’dan ayırmaksızın, ulusal bir politika yanlısı olarak davranmaktaydı.

Nitekim, oğlu Grandük Petroviç’in vesayetine katılma konusunda İsveç sarayı tarafından ileri sürülen ve doğrudan doğruya çariçeyi hedef tutan istekler dolayısıyla şöyle yazmaktaydı:

“Rusya imparatoriçesiyim ben. Rus tahtının varisi olan oğlumun vesayetini, bu akıl almaz isteğiyle beni ve Rusya’yı küçük düşürmüş bulunan bir yabancı devlete emanet etmek alçaklığını gösterirsem, halkımın bana bağladığı umutları yıkmış olurum.”

Bu türden düşünceleri öylesine sık tekrarlıyordu ki, doğruluklarına kesinlikle inanmıştı sonunda. Bu inanç bütün eylemlerinde çariçeye büyük bir güven ve güç kaynağı oluyordu.

Aşağı yukarı yirmi yıl boyunca II. Katerina, Panin’le el ele çalışmıştır. Aslında çariçe, hiçbir zaman tam bir güven duymamıştır Panin’e ve sınırlı bir monarşi taraftarı saydığı bu diplomatı hiçbir zaman sevmemiştir. Nitekim, 1780 yılının kasım ayında Panin’in yerini Prens Bezborodko alacaktır.

Yetenekli ve çalışkan bir adam olan, raporlarını görev bilinci içinde hazırlayan Bezborodko, “tam yetkili” sıfatıyla göreve atanmasına rağmen, gerçekte çariçenin isteklerinin basit bir uygulayıcısından başka bir şey değildi. Bezborodko, resmî olarak, sekreterlik görevine getirilmişti. Dışişleri kurulunda Panin’in yerini alansa, ünlü diplomat Osterman’ın oğlu kont İvan Andreyeviç Osterman’dı. “Hiçbir ağırlığı olmayan” bir adamdı bu, en ufak bir yeteneği yoktu ve bir çeşit “göstermelik” şeklinde o göreve getirilmişti.

Aslında bu dönemin bütün “siyasal sırları” bir tek adamın elinde bulunmaktaydı. Hemen tüm gizli devlet işlerinde etkin payı bulunan bu kimse, Potyemkin’dir. Siyaset alanındaki öğrencisi olarak görüyordu Potyemkin’i Katerina; bu devlet adamının büyüleyici kişiliğinin olduğu kadar, diplomatik yeteneklerinin de hayranıydı.

II. Katerina tahta çıktığı sıralarda Rus diplomasisinin başta gelen ödevi, III. Petro’nun saltanat dönemindeki Yedi Yıl Savaşı ve bu çarın Avusturya ile olan ittifakı birdenbire bırakıp Prusya ile birleşmesi nedeniyle sarsılan Rus prestijini yeniden kurmaktı.

Nitekim, kamuoyunun da baskısıyla Katerina’nın hükûmeti, II. Frederik ile olan askerî ittifakı bozacak, ama barış anlaşmasını çiğnemeyecektir. Bu temkinli politika, savaşan devletlerin hiçbirini hoşnut kılmayacaktır. Bunun üzerine Katerina, taraflara aracı1ık önerisinde bulunmuş, ama bu önerisi de reddedilmiştir. Ve Yedi Yıl Savaşı’nı sona erdiren Hubertsburg Barışı, Rusya’nın hiçbir katkısı olmaksızın imzalanacaktır.

Katerina tarafından savaşan devletlere karşı takını1an bu tavır, Rusya’nın dış politikasında yeni bir dönemi başlatmaktadır. Rusya’ya, “sürekli şekilde yabancı bir hükûmetin özlemlerine bağımlı kalmaksızın, ülkenin öz çıkarları doğrultusunda bir yol izlemek” olanağını sağlama amacına dönük bir politika olacaktır bu yeni politika.

Şöyle diyordu Panin:

“Kendi imparatorluğumuzun siyasal işleri ile bizi kendi hedefine ulaşma yolunda kullanmaktan başka bir şey düşünmeyen yabancı devletlerin siyasal işlerinin bağlaşık hâle gelmesi, Rusya’nın çıkarlarına ve prestijine sadece zarar verir.”

Hemen ardından da Versay ve Viyana saraylarını kastederek şunu ekliyordu: “Bu hükûmetlere bağlılık sistemini değiştirip bağımsız bir aksiyon sistemi kuracağız.”

Katerina ise, daha saltanatının başlangıç döneminde şöyle yazıyordu: “Artık hiç kimsenin dümen suyunda gitmediğimizi zaman ispatlayacaktır.”

Görüldüğü gibi çariçe, bütün gücünü, Batılı devletleri, Çar Aleksi ve Büyük Petro zamanından beri gündemde bekleyen planlarını gerçekleşmesine yardımda bulunarak, Rus İmparatorluğu’nun çıkarlarına hizmet etmeye zorlamak yolunda kullanmaktadır. Polonya egemenliği altındaki Ukrayna ve Beyaz Rusya topraklarının imparatorluğa katılmasını,

Baltık'taki durumun pekişmesini ve Karadeniz'e doğru ilerleyişin tamamlanmasını kapsayan bu programa ise en başta Fransa karşı çıkmaktaydı. Avusturya da Fransa'yı destekliyordu. Fransa'nın Doğu Avrupa'daki bütün siyasal sistemi, öteden beri Polonya, İsveç ve Türkiye'ye dayanmaktaydı: Bu bölgede gittikçe biraz daha artan Rus etkisine karşı bir set meydana getirmesi gerekiyordu bu üç devletin. Ayrıca Fransa'nın çıkarları, Rus ticari sermayesinin Yakın Doğu'ya sızmasını önlemeyi gerekli kılmaktaydı: Fransız ticaretinin zararınaydı böyle bir sızma.

Kral III. Auguste'ün ölümünden sonra, Rusya'nın karşısına Polonya sorunu dikilecektir ilkin. Katerina, ajanlarına verdiği talimatta, yeni kralın seçimini kastederek şöyle demekteydi nitekim;

"İmparatorluğun çıkarlarına uygun bir seçim olmalıdır bu. Gevşek davrandığımız takdirde, imparatorluğa yararlı olmak umudunu kesinlikle yitiririz."

Prusya ile Rusya arasında bir yakınlaşma olanağı belirmiş bulunuyordu daha önce. Söz konusu yakınlaşmadan amaç, II. Frederik'i Fransa'nın elinden koparıp almak, yani bu devletin Rusya'nın baş düşmanı ile bir ittifaka girmesini önlemekti.

Gerçekten de Prusya, doğal düşmanıydı Almanya İmparatorluğu'nun. Ama Engels'in deyişiyle, "bu düşman, Fransa'nın ya da Rusya'nın, özellikle de Rusya'nın desteği olmaksızın harekete geçemeyecek kadar güçsüzdü henüz". Çünkü, diye ekliyor Engels hemen ardından:

"Öyle ki Prusya, Almanya İmparatorluğu'na olan bağımlılığından kurtulduğu ölçüde, Rusya'ya bağımlı olmak tehlikesiyle karşı karşıyaydı". (Aynı eser; s.12)

Prusya ile Rusya arasındaki yakınlık, 1764 yılının nisan ayında Petersburg'da imzalanan bir savunma ittifakıyla sonuçlanmıştır. Söz konusu anlaşmanın gizli maddelerine göre, Türkiye ile bir savaş hâlinde Rusya'ya belirli bir para yardımında bulunacaktır Prusya; iki ülke İsveç'e karşı eylem birliği yapacaktır. Ayrıca her iki ülkenin çıkarları da Polonya'nın siyasal güçsüzlüğünün devamını gerektirdiğinden, anlaşmacı devletler, Polonya anayasasının değiştirilmesini önlemek kararını almaktaydılar.

Görüldüğü gibi, Prusya ile yapılan bu ittifak, Polonya içişleri üzerindeki etkisini sürdürme, Türkiye'yi ilerletmeme, "Kuzey'deki üstünlüğünü

koruma, Avrupa'da birinci derecede bir rol oynama olanaklarını... üstelik de fazla bir masrafa girmeksizin" sağlamaktaydı.

Rus diplomasisinin bu önemli başarısı, siyasal sistemini Prusya ile dostluk politikası üzerine kurmakta olan Panin'in ilk zaferidir. Nitekim, bu diplomatın, 1764 yılı sonunda "dışişleri kurulu birinci yardımcılığına atanışı, önerdiği programın devletin resmî politikası olarak benimsendiği anlamına geliyordu.

1766 yılında ise, İngiltere ile bir ticaret anlaşması imzalandığına tanıklık ediyoruz. Bu anlaşmanın yapılabilmesi için de İngilizler, Polonya konusunda Ruslara kesin ödün vermek zorunda kalmışlardır. İki ülkeyi çok daha geniş çaplı siyasal kaygılar birbirine bağlıyordu aslında, çünkü ortak bir düşmanları vardı: Fransa. Ve bu kaygılar, her iki ülke diplomasisinin de, Fransa'nın müttefiki olan İsveç'te aksiyon birliği yapmasını gerekli kılıyordu.

İsveç'e karşı Rus diplomasisi, İngilizlerle anlaşmalı olarak, Polonya'ya karşı öteden beri kullanmakta olduğu metotlara benzer metotlar uygulamıştır: İsveç siyasal organizasyonunun çağdışı biçimler içinde sürüp gitmesi için çabalayacaktır Rusya ve İsveç Diyeti'nde de, İngiliz-Rus taraftarlarını destekleyecektir.

Bu amaçla İngiliz ve Rus hükûmetleri, büyük paralar harcamaktaydılar. Ayrıca İsveç hükûmetine büyük çapta resmî para yardımında da bulunuyorlardı. Ve bu sayede, Fransa ile İsveç arasında eski ittifakın yenilenmesini önleme umudundaydılar.

Yine aynı siyasal gerekler sonucu yapılan bu harcamalardan, 1765 yılında Danimarka da payını almıştır: Gerçekten de veliaht Pavli Petroviç'in Holstein toprakları Danimarka'ya bırakılacaktır. Buna karşılık aynı anlaşmaya Panin, Türkiye ile bir savaş durumunda Danimarka'nın Rusya'ya para yardımını öngören bir madde koydurtacaktır.

Kuzey Avrupa politikasına ilişkin sorunlarda çeşitli devletlerle yapılan bu ayrı anlaşmalar, Panin'in tasarısına göre, bir "ortak Kuzey sistemi"nin kurucu parçalarıydı.

Nitekim, 1764 yılında Danimarka'daki Rus büyükelçisi baron Korf tarafından imzalanan "Kuzey Anlaşması", İngiltere'nin de katılmasıyla Fransa'ya ve Fransa'nın müttefiki Avusturya'ya karşı, "Kuzey'de güçlü ve asil bir devletler ittifakı" kurma amacına yönelmekteydi...

Söz konusu ittifaka Rusya, Prusya ve Danimarka “aktif üyeler” olarak katılacaklardı. Buna karşılık Polonya ile İsveç ancak “pasif üyeler” sıfatıyla alınıyorlardı bu ittifaka: Yani bu son iki ülkeden bütün istenen, barışı koruyup sürdürmeleriydi sadece.

“Kuzey anlaşması”nın gerçek amacı, Rusya’nın “öbür devletlere olan sürekli bağımlılığından sıyrılması”nı ve özellikle Kuzey’deki “uluslararası işlerin yönetiminde layık olduğu yeri alması”nı sağlamaktır.

Ne var ki, Berlin’de umulan yankıyı bulmayacaktır bu tasarı: çünkü II. Frederik, Rusya ile daha önce yapmış olduğu ittifaktan sağladığı avantajları kendisi için fazlasıyla yeterli görmektedir ve güçlü müttefikinin uluslararası etkisini bir kat daha artıracağını hesapladığı yeni yükümlülükler altına girmek niyetinde değildir.

Panin ve Korf tarafından kurulan bu tasarının başarısızlığına rağmen Rusya, Polonya’ya karşı kendisi için yeterli bir hareket serbestliği sağlamış bulunmaktaydı. Nitekim, Polonya’nın içişlerine rahatça müdahalede bulunmak ve bu ülkenin Rus çarının isteklerine boyun eğmesini sağlamak amacıyla, Katolik olmayan Polonyalıların çıkarlarını savunma bahanesine başvurulmuştur.

Gerçekten de, 1764 yılından itibaren Rusya, bu konuda bir yandan Avusturya’nın onayını, öte yandan İngiltere ile Danimarka’nın desteğini de alarak, Polonya’daki bu azınlık için hak eşitliğini gerekli kılan isteklerde bulunacaktır. Bunun yanı sıra da, Polonya Cumhuriyeti’nin siyasal organizasyonunu toparlamaya ve güçlendirmeye dönük her türlü tedbire sistematik şekilde karşı çıkmıştır.

Nitekim, 1766 yılında Rusya ile Prusya, Polonya anayasasının en çağdışı ve zararlı maddesi olan liberum veto[6] hakkının her ne pahasına olursa olsun korunmasını isteyeceklerdir ortak bir notayla. Bunun yanı sıra, kilit noktalardaki adamlar satın alındığı gibi, daha sert önlemlere başvurmaktan da geri kalmamıştır: Polonya topraklarına girmiştir Rus birlikleri.

Polonya’daki Rus büyükelçisi Repnin, 1767 yılında, Polonya Katoliklerinin bir kısmıyla Katolik olmayan Polonyalıların birleşmesini sağlayacak ve tüm Polonya soylularını içine alan bir konfederasyon kuracaktır. Bir yandan da Rus birlikleri hızla ilerleyerek Varşova’ya gireceklerdir.

Bu durumda Polonya Diyeti, Katolik olmayanlara hak eşitliği sağlayan kanun tasarısını hemen kabul etmek zorunda kalmıştır.

Aynı zamanda Rusya, eski Polonya anayasasının korunup sürdürüleceği konusunda, yeni kurulan konfederasyona karşı kefil olmuştur: Artık Polonyalılar için bu anayasayı tamamıyla yürürlükten kaldırmadan, ülkelerinde öteden beri süregelen ve komşularına bunca yarar sağlayan anarşiden kurtulmak olanak dışıdır.

Fransa ve Avusturya, Rus diplomasisinin üst üste kazandığı bu başarıları sonuçsuz bırakmak amacıyla, Osmanlı İmparatorluğu'nun yardımını istemişlerdir. Ve Osmanlı İmparatorluğu, İstanbul'daki Avusturya ve Fransa büyükelçilerinin sürekli baskısına dayanamayarak, 1768 yılında Rusya'ya savaş açmak zorunda kalacaktır.

Ta 1763 yılından beri Rusya ve Prusya diplomatik çevrelerinde tartışıla gelen bir sorunu; Polonya'nın bölünmesi sorununu ön plana çıkarmıştır bu savaş.

Gerçekten de, Katerina, Berlin'de ardı ardına sondajlar yapmıştı bu konuda. Ama, olumlu ya da olumsuz bir cevap alamamıştı: Oysa II. Frederik, Osmanlı-Rus savaşı başlar başlamaz, Polonya'yı bölüşme tasarısını açıkça önerecektir. Prusya kralı bununla da kalmamış ve Rusya'nın Polonya'dan gelecek topraklar sayesinde bütün askerî harcamalarını karşılayabileceğini, ayrıca da Türklere karşı Prusya ve Avusturya'dan para yardımı alabileceğini ima etmiştir.

Katerina ile Panin, Prusya kralının bütün ısrarına rağmen, büyük bir ustalık göstererek kesin cevabı geciktireceklerdir: Müttefiklerinin gerçek niyetini öğrenmek ve ellerinden geldiği oranda da, aşırı isteklerde bulunmasını önlemek amacındadırlar. Ama 1771 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile Avusturya arasında imzalanan savunma anlaşması, Rus hükûmetini Polonya'nın bölüşümünü bir an önce kabule sürükleyecektir.

İlgili devletler arasında bu konuda 1772 yılı başlangıcında yapılan ön anlaşma, aynı yılın ağustos ayında alacaktır kesin biçimini. Bu anlaşmaya göre Rusya, Livonya'nın Polonya sınırları içinde kalan bölümü ile Beyaz Rusya'nın doğu kesimini elde ediyordu.

Bu kazancına karşılık aynı Rusya, Osmanlı İmparatorluğu ile barış yapmak için öne sürdüğü şartları yumuşatmak zorunda kalmıştır. Gerçekten de 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması'na göre Rusya, Yedisan, Kabartay, Yenikale Boğazı ve Azak'ı elde ediyor; ayrıca da Kırım

Hanlığı'nın Osmanlı İmparatorluğu'ndan bağımsız kalmasını sağlamış oluyordu.

Bu son madde sayesindedir ki, Rus diplomasisi, Kırım'ın iç işlerine rahatça el atma olanağına kavuşacak ve bunun sonucu olarak da Kırım, on yıl sonra Rus İmparatorluğu'na katılacaktır.

Böylece, II. Frederik ile ittifakından kazanabileceği her şeyi kazanmış duruma gelen Katerina, 1780 yıllarına doğru Panin'in önderlik ettiği Prusya ile yakınlık politikasından sıyrılmaya başlayacak ve Rusya'nın Avrupa siyaseti için yeni yollar arayacaktır. Yönettiği ülkenin büyük gücünü tamamıyla kavramış bulunan Rus imparatoriçesi, Orta Avrupa'nın kaderinde kesin bir rol oynamak istemektedir artık ve saltanatının ilk yıllarından beri hep kura geldiği bir hayali, "Avrupa'nın kaderinin hakemi durumuna gelmek" hayalini gerçekleştirme vaktinin gelip çattığına inanmaktadır.

Tam bu sırada Prusya ile Avusturya arasında patlak veren Bavyera Veraset Savaşı, Katerina için bu bakımdan iyi bir bahane olmuştur:

Rusya'nın müttefiki sıfatıyla Frederik, savaşın başlangıcında Moskova'nın yardımını beklemekteydi. Ama Katerina, müttefik gibi davranmak yerine, sözü dinlenen bir aracı gibi ortaya çıkmak yolunu seçecektir. Gerçekten de, Rus imparatoriçesi, Viyana'ya tehdit dolu bir nota göndererek Avusturya İmparatoriçesi Marie-Thérese'i, "Alman prenslerinin haklı isteklerini yerine getirmeye" davet etmiştir.

Öte yandan da Prusya ordugâhındaki Rus temsilcisi, "kendi hükûmetinin isteklerini Almanya'ya gerekirse zorla kabul ettirmeye kararlı bir tam yetkili elçi gibi" davranmaktadır. Böylece meydana çıkıyordu ki, Rusya tarafından Prusya'ya gösterilen "dostluk", Katerina'ya, Rusya'nın bütün Avrupa üzerindeki nüfuzunu yaymak ve güçlendirmek üzere, Almanya'nın iç işlerine rahatça el atma olanağını sağlamaktan başka hiçbir amaca yönelmeyen bir dostluktan ibarettir.

Savaşı sona erdiren Teschen Barışı, Rus imparatoriçesinin bir zaferi sayılabilir: Nitekim, bu barış antlaşmasında II. Katerina, sadece bir aracı olarak değil, aynı zamanda antlaşma ile kurulan yeni düzenin kefili olarak da ortaya çıkıyordu.

Böylelikle Rusya, o çağ tarihçilerinin bir deyimiyle, Almanya İmparatorluğu'nun bir çeşit "üyesi" haline geliyor ve Almanya'nın iç

işlerine “istediği gibi” karışabilme olanağını elde ediyordu.

Gerçekten de Alman prensleri, isteklerini ilkin çariçeye iletmeye koyulmuşlardı artık: Aralarındaki anlaşmazlık ve çatışmaların çözümü için daima ona başvuruyorlardı. Katerina’yı “Almanya’ya lütfettiği barıştan dolayı övmekte, kurtarıcıları olarak kutlamakta ve Alman anayasasının kefili sıfatıyla, iyilik saçan bakışlarını bu ülkeden ayırmamasını, lütufta bulunmaya devam etmesini” dilemekteydiler.

Petersburg’da, dışişleri kurulunda özel bir Alman seksiyonu kurulmuştu şimdi ve bu seksiyonun belli başlı görevi, Almanya’da Rus nüfuzunun yerleşmesini sağlamaktı.

Artık yaşlılık çağını yaşayan Prusya Kralı II. Frederik, “Kuzey’in Semiramis’i” diye adlandırdığı Katerina’ya övgüler yağdırıyordu: Çariçenin yardımıyla, Alman prensleri arasında bir ittifak kurma ve böylece İngiltere’ye karşı kendi başkanlığında güçlü bir koalisyon meydana getirme umudundaydı kurt hükümdar.

Katerina hükûmetinin dış politika alanındaki niyet ve tasarıları, Alman sorunlarının çözümüyle sınırlı değildi. Bu dönemde, Amerika’ya karşı yürüttüğü savaşta Rus göçünden yararlanma çabasında olan İngiltere’nin, karşılık olarak Akdeniz’deki Minorka adasını Rusya’ya sunduğuna tanıklık etmekteyiz.

Ama Katerina burada da başkaları adına savaşmaktansa, uluslararası alanda kendi sözünü yürütmeyi yeğ tutacaktır. Nitekim, İngiliz-Amerikan savaşı dolayısıyla Rusya, 28 Şubat 1780 tarihinde, “silahlı tarafsızlık” konusundaki ünlü bildiriyi yayınlamıştır: Deniz savaşının yasalarını sıralayan ve tarafsızların denizde kendilerini savunma hakkını getiren bu bildiriye, çıkarları zedelenen İngiltere dışında hemen hemen bütün Avrupa devletleri imza koyacaktır.

Teschen Barışı ve “silahlı tarafsızlık” bildirisi, Rus diplomasisinin iddialarının büyüklüğünü ve uluslararası ilişkiler alanında bundan böyle artık Rusya’nın da önemli bir yer kapladığını açıkça ortaya çıkarmış bulunmaktaydı. Bu yeni tutum, Rusya’nın Panin tarafından tasarlanıp kurulan “Kuzey sistemi”nden de kesinlikle vazgeçtiğini ortaya koyuyordu.

Nitekim, 1780 yılından itibaren Rusya’nın Avusturya ile bir yakınlaşma politikası gütmeye başladığını görüyoruz. O yıl II. Katerina ile Avusturya İmparatoru Joseph’in Mogilev’de buluşmaları “Prusya kralının prestijine

büyük bir darbe” indirecektir. Yine bu buluşma sırasında iki hükümdar, ülkelerinin Türkiye ve Polonya’ya karşı “tamamıyla benzer bir tutum” içinde olduğunu saptamış ve kendi el yazılarıyla kaleme alınan ortak bir savunma anlaşması imzalamışlardır.

Bir yıl sonra da Panin, bir çeşit mecburi izinle yurtdışına gönderilecektir.

Bundan böyle, Katerina’nın ve Potyemkin’in yönetimindeki Rus diplomasisinin tüm çabası, Türkiye sorununun çözümüne ve “Osmanlı İmparatorluğu tasarısı” diye anılan projenin gerçekleştirilmesine yönelmiş bulunmaktadır.

Bu tasarıda söz konusu olan, Türkiye zararına yeni topraklar elde etmek değildir artık: Türklerin kesinkes Avrupa dışına sürülüp atılması ve Yunan İmparatorluğu’nun yeni baştan kurulması söz konusudur şimdi.

Bu yeni imparatorluğun tahtına, çariçenin torunu Konstantin Pavloviç oturtulacaktır. Ayrıca Moldavya ile Eflâk birleştirilerek bir tampon devlet meydana getirilecektir. Avusturya ise, Balkan Yarımadası’nın bütün Batı kesimini alacaktır.

Şöyle yazıyor Engels:

“Tasarıya göre İstanbul, Konstantinopolis adıyla tıpkı Moskova ve Petersburg gibi, üçüncü bir Rus başkenti durumuna yükselecekti. Ve bu, sadece Doğu Hıristiyan dünyasında manevi bir üstünlüğü değil, aynı zamanda Avrupa üstünlüğüne doğru bir ilk adımı da dile getiriyordu”. (Aynı eser, s.10)

Gerçekten de, Rus diplomasisi, bu “kesin adım”ı atmaya hazırlanmaktadır şimdi yavaş yavaş. Nitekim, Fransa’nın muhalefetini kırmak amacıyla birtakım tedbirler alınmıştır: 1786 yılında bu ülke ile imzalanan ticaret anlaşması, Rusya ile Fransa arasındaki ilişkileri büyük çapta iyileştirecek ve daha da önemlisi, Fransa’nın İstanbul’da Ruslar aleyhinde propaganda yapmaktan vazgeçmesini sağlayacaktır.

En son olarak da, Rusya’nın Karadeniz’de savaşa hazır olduğunu ispatlamak amacıyla, Katerina’nın ünlü “Kafkasya gezisi” düzenlenmiştir. Ve bu geziye, çariçeye yoldaşlık etmek üzere Avusturya İmparatoru Joseph’in de katılması, iki devlet arasında Osmanlı İmparatorluğu’na karşı kurulmuş olan ittifakı bir kat daha perçinleyecektir.

1787 yılında, İngilizlerin baskısıyla Babıâli, saldırıyı beklemeksizin savaş açmıştır Rusya’ya. 1780 Mogilev Antlaşması’na bağlı kalan Avusturya,

Rusya’nın yanında yer alacaktır. Ne var ki, hiç beklenmedik bir şekilde, Büyük Petro zamanında yitirdiği Baltık topraklarını yeniden ele geçirebilmek için elverişli bir fırsat kollayan İsveç de, Osmanlı İmparatorluğu’nun yanı sıra Rusya’ya karşı savaşa girecektir.

Şimdi Rusya’ya karşı bir tutum içinde bulunan İngiltere ve Prusya, Rusya’nın müttefiki olan Danimarka’nın bu savaşa katılmasını önlemişlerdir. Sonuç olarak Rusya’nın durumu birdenbire ciddileşecektir. Öyle ki, Petersburg’un bile İsveç ordularının eline geçmek üzere olduğundan söz edilebilmiştir bir ara. Ama bu durum çok geçmeden düzelecek ve 1790 yılında imzalanan Verel Barış Antlaşması’nda İsveç, sınırlarda kendi yararına değişiklik isteğinden vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Ne var ki, İsveç Savaşı ve Avusturya tarafından Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan tek taraflı barış anlaşması, Katerina’nın Türkiye planlarını altüst etmiştir: Yeniden bir hayal olmuştur İstanbul’u ele geçirmek. Gerçekten de, 1791 ve 1792 yıllarında yapılan Ziştovi ve Yaş Barış Antlaşmalarıyla Rusya, Güney sınırlarını Dniester Irmağı’na kadar genişletebilmektedir ancak; bir de, 1783 yılındaki ikili anlaşmayla Osmanlı İmparatorluğu’ndan aldığı Kırım’ın ilhakını Batılı devletlere de onaylatmaktadır.

Sonuç olarak denilebilir ki, II. Katerina döneminde Rus diplomasisi, bütünsel bir açıdan bakıldığında, kendisine XVII. yüzyıldan miras kalan sorunları çözmeyi başarmış bulunmaktadır.

Gerçekten de, bu dönemde, Büyük Petro’nun Baltık’taki fetihleri pekiştirilmiş ve Beyaz Ruslarla Ukraynalıların oturdukları, Polonya egemenliğindeki topraklar anayurda bağlanmıştır. Yine bu dönemde Rusya, Karadeniz kıyılarına sağlam bir şekilde yerleşmekte ve Avrupa sorunlarında kesin söz sahibi olmaktadır.

Engels’in deyişiyle, II. Katerina’nın dış politikası, XIX. yüzyıl boyunca Rus çarlığı tarafından güdülecek olan politikanın “ana çizgilerini belirgin hâle getirmiş” durumdadır: Yani Balkanlara doğru iniş, “uluslararası kısıtlama kuralları aracılığıyla İngiliz deniz üstünlüğünün sarsılması” ve Alman devletlerinin iç işlerine el atma olanağı sağlanmış bulunmaktadır.

XVIII. yüzyıl boyunca Rusya’nın gittikçe artan uluslararası önemi, hükümdarının imparator unvanının da yavaş yavaş tanınmasına yol

açmıştır: Nitekim, 1744 yılında Germen İmparatorluğu, 1762 yılında Fransa ve iki yıl sonra da Polonya Cumhuriyeti, Rus çarlarını imparator olarak kabul etmeye koyulacaklardı.

XVIII. yüzyılın son çeyreğinde Batı Avrupa kendi iç çelişkileriyle paramparça olurken, geri kalmış, ama “birliğini sağlayarak yekpare hâle gelmiş bulunan, fethedilmesi hemen hemen olanak dışı kalan ve büyük bir hızla gelişen genç Rusya”, Avrupa’nın öbür büyük devletleri arasında yer almayı başarmıştır nihayet.

Rus diplomasisi tarafından XVIII. yüzyılın ikinci yarısı boyunca gösterilen aktivite, sadece dış politika alanındaki başarılarla sınırlı kalmayacaktır: Bu dönemde Rus diplomasisi, uluslararası hukuk ilkelerinin hazırlanışında da önemli pay sahibidir.

Nitekim, 1780 yılında Rusya tarafından yayınlanan “silahlı tarafsızlık” bildirisi, bugün bütün dünyaca kabul edilen uluslararası deniz hukukunun temelinde yer almaktadır. Tıpkı bunun gibi, 1783 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile imzalanan konvansiyon da, konsolosların aktivitesini belirleyen uluslararası hukuk ilkelerini koyması bakımından, iyi bir örnek meydana getirmektedir.

II. Katerina’nın Diplomatik Metotları

II. Katerina çağında, Rus diplomasisinde yeni metotların doğuşuna da tanıklık etmekteyiz.

Gerçekten de, denilebilir ki, yabancı ülkelerde siyasal propagandanın önemini kavrayan ve bunun gereklerini yerine getiren ilk hükümdarlardan biri Katerina olmuştur. Çariçe tarafından başta Voltaire ve Diderot olmak üzere “Aydınlanma Çağı”nın belli başlı temsilcileriyle sürdürülen mektuplaşmanın gerçek amacı, bu propagandadan başka bir şey değildi.

Aynı zamanda imparatoriçe, Rusya’nın çıkarlarına zarar verebilecek ya da kendi kişisel prestijini zedeleyebilecek yabancı yayınları da dikkatle izlemekteydi. Nitekim, 1762 yılındaki hükûmet darbesi üzerine Rulières tarafından kaleme alınmış olan bir kitabın yayınını yarıda kestirmeyi başaran, doğrudan doğruya Katerina’dır.

Yine Katerina’nın emriyledir ki, Amsterdam’da Rus elçiliği Antidote (Panzehir) adlı bir kitap yayınlatacaktır. Söz konusu kitap, bir süre önce

Chappes d’Hauteriche adlı bir papaz tarafından yazılıp Paris’te yayınlanmış olan ve Rusya aleyhinde propaganda yapan bir kitabın çürütülmesini amaçlayan bir cevap niteliğindeydi.

İmparatoriçenin 1785 yılında Baltık Denizi’ni Volga’ya bağlayan ırmak yolunu denetlemek üzere Rusya’da çıktığı ve 1787 yılında Kırım’a yaptığı gezilere yabancı diplomatları çağırmasını da, Katerina’nın yeni diplomatik buluşları arasında sayabiliriz. Nitekim, bazen en karmaşık diplomatik sorunlar, bu geziler sırasında Katerina ya da Potyemkin’le yapılan sohbetlerde ele alınmakta ve hatta kimi zaman çözüme ulaştırılmaktaydı. Örneğin, o dönemin Rusya’daki Fransız büyükelçisi Segur, Rus-Fransız dostluğunun propagandasını yapma yolunda bu tür gezilerden nasıl yararlandığını anılarında uzun uzun anlatmaktadır. Gerçekten de, Fransa ile Rusya arasındaki ticaret anlaşması için gerekli zemin 1785 yılındaki gezi sırasında hazırlanmış ve anlaşma da, Kırım yolu üzerinde Kiev’de imzalanmıştır.

Doğrudan doğruya hükümdarlar arasında yapılan görüşmeler de, bu alanda büyük rol oynamıştır.

Ayrıca Katerina, örneğin büyük Frederik’le alabildiğine canlı bir “özel yazışma” hâlindeydi ve bu sayede, hem müttefik bir ülkenin politikasını etkilemek, hem de birtakım bilgiler elde etme umudundaydı.

Bu mektuplaşmaların yanı sıra çariçe, özel görüşmeler de düzenlemiştir. Örneğin, 1770 yılında İsveç’i ziyaret eden Büyük Frederik’in kardeşi Prens Heinrich’ten, dönüşte Petersburg’a uğramasını istemiştir Katerina.

Yine Katerina, daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi 1780 yılında, Avusturya İmparatoru II. Joseph ile Mogilev’de buluşacak ve 1787 yılında aynı II. Joseph’i, imparatorun Rusya’ya gereğinden fazla bağlı gözükmemek için böyle bir ikinci buluşmadan kaçınmak isteyişine rağmen, ünlü “Kafkasya” gezisine katılmaya razı edecektir.

Ve uluslararası politikanın en önemli sorunları, “taçlılar” onuruna düzenlenen şenlik ve şölenler sırasındaki baş başa görüşmeler sayesinde çözüm bulmuştur bazen.

Gelenekselleşmiş diplomatik baskı usulleri arasında ise, komşu ülkelerdeki Ortodoks halkı demagojik yollarla kışkırtma usulü Katerina tarafından özellikle başvurulan bir metot olacaktır.

Rus diplomasisinin, örneğin Polonya Cumhuriyeti’nin iç işlerine karışmak için, bu ülkedeki “Katolik olmayan topluluklar” (ya da, genel bir terimle,

mutezileler[7]) sorunundan nasıl yararlandığını görmüştük daha önce. Tıpkı bunun gibi, Osmanlı İmparatorluğu ile yaptığı ilk savaş sırasında II. Katerina'nın hükûmeti, Ege takım adalarında bir isyan çıkartmıştır. Ve bunun sonucu olarak, ilk kez Küçük Kaynarca Barış Antlaşması'na, Türkiye'deki Hıristiyan toplulukların dinsel haklarına ilişkin maddeler konacaktır.

Aynı politika, Kırıma karşı da uygulanmıştır. Buradaki Hıristiyan nüfusu oluşturan Rumlarla Ermenileri Müslüman baskısına karşı korumak bahanesiyle, 1779 yılında Kırım'ın asli ahalisi olan Tatarların büyük kısmı zorla Azak Denizi kıyılarına sürgün edilecektir.

Özet olarak, kendi öz amaçlarına daha kolayca ulaşmak için çarlık rejimi, Engels'in deyişiyle, hemen her fırsat bulduğu an ve yerde "kendini, Hıristiyan toplulukların koruyucusu olarak sunmasını bilmiştir". (Aynı eser, s.9)

Diplomatik protokol uygulaması açısından, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Batı Avrupa ülkelerinden ayırt edilemeyecek kadar değişmiş bulunmaktadır. Yalnız bu konuda Rus uygulamasının, bazı ayrıntılara belirli birtakım kesinlikler getirdiğini de eklemek gerekiyor.

Örneğin, 1750 yılında Çariçe Elizabet Petrovna, sadece büyükelçilerin, olağanüstü temsilcilerin ve "tam yetkili elçilerin" kendisi tarafından kabul edilebileceğini karara bağlatmıştır. Buna karşılık sıradan elçilerle temsilciler, itimatnamelerini elçilikler heyetine sunmak zorunda bırakılmışlardır.

II. Katerina ise, diplomatik teşrifat kurallarına bir başka yenilik getirmiştir. Çariçenin düşüncesine göre Rusya'nın Avrupalı büyük devletler arasındaki önemli yerini bir kat daha belirtmesi gereken bu yenilik şudur:

Büyükelçiler, kabul törenleri sırasında imparatoriçeye, o çağın uluslararası dili sayılan dille, yani Fransızca hitap etmek zorundaydılar ve imparatoriçe de kendilerine Fransızca olarak cevap veriyordu.

Karşısındaki elçi ana diliyle konuştuğu takdirde ise, Rusça'yı yanlış yapmadan konuşacak kadar iyi bilmemesine rağmen, Rusça karşılık vermekteydi Katerina.

Nitekim, kendisini İngilizce olarak selamlayan lort Buckingham'a, çariçe Rusça cevap vermiştir. Bir sonraki İngiliz Büyükelçisi Mackartney ise,

imparatoriçenin gönlünü kazanmak amacıyla, itimatnamesini sunma söylevini Fransızca olarak düzenleyecektir.

Büyükelçilerin. Fransızca konuşma zorunluluğu gibi imparatoriçenin elini öpme zorunluluğu da, yine aynı amaca, yani Rusya'nın itibarını koruma amacına yönelmekteydi. 1762 yılında, Viyana ile Rusya arasında bir çatışmaya da yol açmıştır bu ikinci zorunluluk: Avusturya büyükelçisi Kont Mercy ilkin, Viyana sarayında böyle bir uygulama bulunmadığı gerekçesini ileri sürerek bu formaliteyi yerine getirmeyi reddedecek; sonra da, Viyana'daki Rus büyükelçisinin de Avusturya imparatoriçesinin elini öpmesi gereğinin Rus hükûmetince kabul edilmesini şart koşacaktır.

Katerina'nın imparatoriçe unvanı konusunda da, çoğu zaman alınganlığa varan büyük bir titizlik göstermiştir Rus hükûmeti. Örneğin, 1766 yılında Fransa hükûmeti, böyle bir eklentinin Fransız dilinin temel kurallarına aykırı düştüğünü ileri sürerek, "majeste" unvanına "imparatoriçe" sözcüğünü eklemeyi reddettiğinde, Fransa büyükelçisinin itimatnamesini iade eden Katerina, şunu söyleyecektir:

"Gerekli unvanları taşımayan itimatnameleri kabul etmek de, Rus dilinin ve teşrifatının kurallarına aykırı düşmektedir."

XVII. yüzyılda pek yaygın olan diplomatik üstünlük hakkına gelince, XVIII. yüzyıl Rusya'sında bu kural ancak Batı ülkelerinde gözetildiği ölçüde saygı görmüştür. Kaldı ki, o dönemde diplomatik protokol, Batı ülkelerine oranla çok daha yumuşak bir tarzda uygulanmaktaydı Petersburg'da. Ama Fransız hükûmeti kendi temsilcilerine, "her yerde Ruslara oranla üstünlük hakları konusunda ısrar etmeleri ve bu haklarını ister iyilikle ister zorla mutlaka almaları" talimatını verince, Panin de Rus elçilerinden, "iyilikle ya da zorla bütün yollara başvurarak her yerde mevkilerini korumalarını ve savunmalarını isteyecektir.

Devletlerarası ilişkilerde varolan şekliyle diplomatik teşrifat konusundaki düşüncelerini ve bu protokole verilmesi gereken değeri şöyle tanımlayacaktır Panin:

"Devletlerin karşı1ıklı güçlerine oranla birbirlerine saygılarını dile getiren diplomatik protokol kuralları, bu bakımdan son derece önemlidir; dolayısıyla da, bu kuralların kesinlikle gözetilmesi gerekir."

1726-1796 Yılları Arasında Rusya'da Diplomatik Kurumlar

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında diplomatik etkinliğin büründüğü karmaşıklık, Rusya'da dış işlerle görevli kurumun yeni baştan organize edilmesi sorununu ön plana getirmiştir ister istemez.

Büyük Petro zamanında elçilikler kuruluna pek önem verilmiyordu: Örneğin, 1720 yılında bu kuruldaki görevlilerin sayısı, 120 kişiyi aşmamaktaydı. 1762 yılında ise bu sayı 261 kişiye yükselmiş, buna paralel olarak kurulun yıllık bütçesi de 500.000 rubleyi bulmuştur.

Genellikle "Şansölye" adını taşıyan bir başkanla bir başkan yardımcısı tarafından yönetilen kurul, iki seksiyonu kapsamaktaydı:

1. Gizli işler dairesi, ya da siyasal bölüm, ki Avrupa ve Asya masaları olmak üzere iki kesimden oluşmaktaydı.

2. Genel kamu işleri dairesi. Burada çalışan görevliler, hem "hazine işleri"yle, hem "günlük devlet işleri"yle, hem de "posta ve ulaşım işleri"yle uğraşıyorlardı. Bu ikinci daire, aynı zamanda, "teşrifat işleri" bölümünü de içermekteydi.

Yönetmeliğe göre her iki dairenin işleri de kurul kararıyla çözüme bağlanıyordu. Ama aslında gerçek yöneticiler ve karar vericiler, kurulun başkanı ile vekiliydi. 1781 yılında Katerina, tüm sorunların ortaklaşa çözüme bağlanması zorunluluğunu hatırlattığı hâlde, böyleydi bu ve böyle kalmıştı.

Hükûmetin, özellikle II. Petro ve Elizabet Petrovna'nın saltanat dönemlerinde, uzun süre Moskova dışında bulunduğu zamanlarda kurul da hükûmetle birlikte yer değiştiriyordu. Günlük işlerin yürütümüyle görevli bir "Petersburg bürosu", böyle zamanlarda sürekli olarak başkentte çalışmaktaydı.

Dış politikanın imparatorluğun genel hayatında gittikçe artan önemi, bu alana giren işlerin merkezîleştirilmesini ve hiçbir kararın onayı olmaksızın yürürlüğe giremediği en büyük iktidar sahibine bağlanmasını gerekli kılmakta gecikmemiştir.

Nitekim, 1726 yılında bu amaçla bir yüce konsey kurulacak ve "öbür işlerin yanı sıra tüm bakanlık yazışmalarıyla raporları" da burada derlenip tartışılacaktır. 1731 yılında Çariçe Anna İvanovna, kendi kurduğu "Kabine"ye bağlamıştır bu konseyi.

1756 yılında Çariçe Elizabet Petrovna, Prusya'ya karşı başlatılan savaş gereğince ve Bestujev Riumin'in önerisine uyarak, bir "imparatorluk özel

danışmanlar topluluğu” kurmuştur: Hükümdarın güvenini kazanmış yüksek görevlilerden oluşan bu topluluk, askerî harekâtı, “gereken çabukluk ve yetkiyle yönetmek” yükümlülüğü altındaydı. Salt askerî işlerin yanı sıra, dış politika sorunları da tartışılmaktaydı aynı kurulda.

II. Katerina ise, 1768 yılında Osmanlı İmparatorluğu ile yapılan savaşı fırsat bilerek, askerî ve siyasal sorunları tartışıp karara bağlamak üzere bir özel konsey kuracaktır. Ayrıntılara girmeksizin, sadece genel nitelikteki sorunlara çözüm bulmaktır bu konseyin görevi. Ne var ki, tüm dış politika sorunlarını doğrudan doğruya kendi kararlarıyla çözüme bağlayan bir imparatoriçenin yönetimi altında böyle bir konseyin hiçbir önemli rol oynayamayacağı önceden belliydi. Nitekim oynayamamıştır da.

XVIII. yüzyılda kurulan bu dış politika organizasyonu çabucak ortaya çıkan bütün eksikliklerine rağmen, ancak XIX. yüzyılda kaldırılabilmiştir.

Çar I. Aleksandr’ın, çeşitli bakanlıkların kurulmasına ilişkin 8 Eylül 1802 tarihli kararı, dışişleri kurulunu kapsamına almamaktaydı. Dolayısıyla da, başkanı ve başkan yardımcısının yönetiminde iş görmeye devam etti bu kurul. Ne var ki, bakanların kişisel iktidarları ve yetkileri arttıkça, kurulun önemi de farkına varılmaksızın azalacaktı. Nitekim, 10 Nisan 1832 tarihli kararname ile kesin şekilde ortadan kalkan bu kurulun yerine bir dışişleri bakanlığı kurulmuştur.

5 Antagonisme: Ayrılık, uyuşmazlık, mücadele.

6 Liberum veto: Bütün kararların oybirliği ile alınabilmesi amacıyla, Polonya Diyetindeki, her üyeye ayrı ayrı verilen veto hakkı.

7 Mu’tezile: Ehl-i sünnetten ayrılan ve kaderi inkâr edenler.

DÖRDÜNCÜ KISIM - SON ÇAĞ DİPLOMASİSİ I (1789 - 1871)

GİRİŞ

1789-1794 Fransız Burjuva Devrimi, XVIII. yüzyılın soylular sınıfı ve hanedan çıkarları üzerine kurulu mutlakıyetçi monarşilerin diplomasisine indirilen bir öldürücü darbeden farksızdı. İleri ülkelerde kapitalizmin yerleşip sağlamlaşmasının başlangıç dönemini belirleyen bu olayı, kapitalizmin ardı ardına kazandığı ilk zaferler izleyecektir çok geçmeden.

Burjuvazinin kesin zaferiyle birlikte dış politikanın esin kaynağı da, sadece soylular sınıfının ve hanedanların çıkarları değildir artık. Gerçekten de, bu ilk dönemde dış siyaset, mutlakıyetçi monarşilerin otoriter iktidarına bağımlı olmaktan çıkmış ve "ulusun üstünlüğü" ilkesini benimsemiştir. Ne var ki, bu ilkeden söz ederken, burjuvazinin kendini tüm ulus yerine koyduğunu, bütün ulusla özdeş tuttuğunu unutmamak gerekiyor. İlkin Amerika Birleşik Devletleri tarafından 1775-1782 yılları arasındaki Bağımsızlık Savaşı sırasında dile getirilen bu ilke, XVIII. yüzyıl sonundaki Burjuva Devrimi sırasında Fransa'da uygulanacaktır.

Zaferden sonra Fransız burjuvazisi, ülkenin dış politikasına, kendi öz çıkarları doğrultusunda bir yön vermiştir. Gerçekten de, feodalitenin ve monarşinin son güçlerini kesinlikle yok edip ortadan kaldıran Fransız Devrimi, halkların eşitliğini, özgürlüğünü ve kardeşliğini, ilan edecek; bunun yanı sıra, fetih ve gizli anlaşma politikasına kesinlikle son verecektir.

Ama bu yeni ideal, dış planda hiçbir zaman geçekleştirilememiş ve 9 Thermidor (Thermidor: Fransız Devrim takviminin on birinci ayı; 9

Thermidor: 27 Temmuz 1794) hükûmet darbesiyle kapanan dönemdeki tüm girişimlere rağmen, sadece bildirisiyle yetinilen bir ilke olarak kalmıştır.

Bu tarihten sonra da, mutlakıyetçi diplomasiye özgü kurum ve metotların yeniden kurulup yerleşmesine tanıklık ediyoruz. Nitekim, zafere eren burjuvazi, eski devlet makinesinin çarklarını ele geçirdikten sonra fetih politikasını benimsemekle, bu köhne makineyi parçalamaktan vazgeçiyor; tam tersine, eski diplomasinin metotlarını kendi sınıfsal ihtiyaçlarına göre dönüşüme uğratıp uyarlayarak, söz konusu makineden yararlanma yolunu seçiyordu.

Bu evrim, “Thermidor gericiliği” Direktuvar döneminde tamamlanacaktır. Gerçekten de bu kısa dönem boyunca Fransız diplomasisinin eski kadroları sanki dirilivermiş, Dışişleri Bakanlığı yeni baştan kurulmuş ve eski diplomatik ilişki tarzlarıyla yazışma şekilleri yeniden yürürlüğe girmiştir. Genel olarak soylular sınıfının en üst tabakasından seçilip alınan o güçlü “meslekten diplomatlar” kastı, çok geçmeden, yeniden işbaşına gelecek ve bundan böyle nüfuzunu yitirmeyecektir. Bununla birlikte özellikle ileri ülkelerde, dış politikanın yönetimi parlamenter rejimin ve bu rejimle iç içe olarak demokratik burjuva özgürlüklerinin sağlamlaşmasının etkisi altında kalmaya başlayacaktır yavaş yavaş. Aynı zamanda, sürekli mücadele hâlinde olan basın ve siyasal partiler de, diplomatik kurumlar üzerinde küçümsenmeyecek bir baskı yapmaya koyulmuşlardır.

Bu durumun sonucunda diplomatik ilişkiler gittikçe daha az gizli bir hâle gelecek ve Dışişleri bakanlarıyla büyükelçilerin aktivitesi, büyük ölçüde parlamenterlerin denetimi altına girecektir.

Öte yandan, tekniğin ilerlemesiyle ulaşım, iletim ve haberleşme araçlarının yetkinleşip hızlanmasının da etkisinde kalan dış politika yönetimi, belirgin şekilde merkezîleşmiş ve biraz daha esneklik kazanmış bulunmaktadır.

Zafere eren burjuvazi, mutlakıyetçi monarşinin metot ve kurumlarına kendi ideolojisini ve özel çıkarlarını eklemektedir şimdi.

XIX. yüzyılda, hanedanlar arasındaki küçük toprak değiş tokuşunun ortadan kalkmasına, hükümdar aileleri arasında yapılan kız alış verişlerinin ve veraset davalarının uluslararası ilişkilerdeki eski önemlerini yitirmelerine karşılık, gümrük sorunları ve ticaret anlaşmaları gittikçe daha büyük çapta rol oynamaya baş1amışlardır.

Diplomatik aksiyon, sanayi burjuvazisinin yapımlı ürünleri için sürüm yerleri bulma mücadelesini yansıtmaktadır artık. Aynı burjuvazinin, feodal ve kralcı gericiliğe karşı dış politika alanında sürdürdüğü mücadele de yine diplomatik aksiyonda dile gelmektedir.

Çeşitli hükûmetler, bir prensip çatışması içinde birbirlerinin karşısına dikilmektedir.

Şöyle ki:

Feodal krallık rejimlerinin diplomasisi, devrimleri bastırıp boğmak amacıyla, öbür devletlerin iç işlerine el atma ilkesine dayanır ve düşük hanedanları yeniden tahta çıkarmak için meşruluk ilkesinden esinlenirken, İngiliz burjuvazisi ile Fransa'daki krallıkçı Temmuz rejimi, bunun tam tersine, kendi çıkarlarının diplomatik savunma aracı olarak, başka ülkelerin iç işlerine "karışmama" ilkesine dört elle sarılmışlardır.

XIX. yüzyılın ilk yarısında Avrupa diplomasisine özgün karakterini veren, işte bu çatışmadır.

İleri ülkelerde kapitalizmin zafere ulaştığı ve yerleşip sağlamlaştığı bütün bu dönem boyunca diplomatik aktivitenin somut yönetimi, söz konusu ülkelerin dış siyasetlerinde güttükleri temel hedefler tarafından belirlenmiştir.

1789-1794 yıllarının başta gelen uluslararası politika olayı, Fransız devriminin İngiltere tarafından yönetilen karşı devrimci koalisyona karşı verdiği mücadele olacaktır hiç şüphe yok ki.

Devrimin son yıllarından 1815 yılına kadar uzanan ikinci dönem boyunca ise, uluslararası hayat yeni bir oryantasyo kazanmaktadır: Gerçekten de, bu dönemde, Avrupa ve dünya hegemonyası için Fransa'ya karşı yürüttüğü uzun mücadeleden nihayet kesin zafere ulaşmış olarak çıkacaktır İngiltere. Ülkenin sınai gücü, deniz üstünlüğü ve fetihler dönemi boyunca İngilizler tarafından ele geçirilmiş olan sınırsız servetler, bu zafere büyük çapta katkıda bulunmuştur.

Napolyon İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra da XIX. yüzyıl İngiltere'si, sanayi ve denizcilik alanlarında dünya üstünlüğünü daha uzun süre elinde tutacağından emin olduğu hâlde, kendine müttefikler satın almaya dayanan o en gözde metodunu uygulamaktan geri kalmayacaktır diplomatik alanda. Ve bu metot sayesinde, İngiltere'nin Avrupa kıtası üzerinde girişmek zorunda kalacağı savaşlar, onun adına hep başkaları

tarafından yapılacaktır. Napolyon’un bozguna uğrayışının nedeni, Fransız Devletinin gücünü çok aşan bir dizi güçle savaşa tutuşmuş oluşudur. Tüm Avrupa’yı Fransız burjuvazisinin egemenliği altına almak isterken, üç başlı bir muhalefetin karşısına dikilmesine yol açmıştır Napolyon:

1. Sanayileşmiş İngiltere’nin muhalefeti.
2. Avrupa’daki milliyetçi ve özgürlükçü hareketlerin muhalefeti.
3. En son olarak da, feodal ve kralcı gericiliğin o dönemdeki en güçlü dayanağını meydana getiren, askerî ve feodal organizasyonu ile Rus İmparatorluğu’nun muhalefeti.

Napolyon’un ezilişi, 1815 yılında yapılan Viyana Kongresi’nde İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya’nın Avrupa’yı kendi çıkarlarına en uygun şekilde paylaşma girişimleriyle sonuçlanacaktır.

Viyana Kongresi’nden itibaren Avrupa, şu müttefik devletlerin egemenliği altındadır artık: İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya. Sonradan Fransa’nın da ortaklığa kabul edilişiyle, müttefiklerin sayısı beşe yükselecektir.

XIX. yüzyılın ortalarına kadar Avrupa’da belli başlı rolü, bu büyük devletlerden ilk üçü oynamıştır. Nitekim, 1815 yılında ki diplomatik ilişkiler, sanayileşmiş İngiltere, askerî ve feodal Rusya ve yarı feodal Avusturya arasındaki üçlü rekabete ve üstünlük mücadelesine sıkı sıkıya bağlıdır.

Mukaddes ittifak döneminde büyük devletlerin dış politikasının oryantasyonunu, şu üç kesin faktör belirleyecektir.

1. Fetih anlayışı çerçevesinde beliren çıkar karşıtlıkları.
2. Milliyetçi ve özgürlükçü hareketler.
3. Kapitalizmin başarıları sonucunda doğan burjuva devrimleri.

Avrupa’nın kapitalist gelişimine ve genç ulusal devletlerin kurulup yerleşmesine karşı çıkan büyük devletlerin, Napolyon’un düşüşünden sonra, feodal sistemi yeni baştan kurmak üzere yaptıkları girişim, önceden başarısızlığa mahkûm bir çabaydı.

Nitekim, 1820, 1830 ve 1840 yıllarında patlak veren devrimler, ilkin feodalizmi ve taht sahibi hükümdarların mutlak iktidarını kemirip aşındırmış, sonra da bunu, Mukaddes ittifak çerçevesi içinde işbirliği yapmak isteyen devletlerin özlem ve tutkuları arasında zaten varolan ayrılıkların iyice belirginleşip ön plana geçişi izlemiştir.

Mukaddes ittifak'ı çözülmeye sürükleyen temel çelişkileri, kapitalist ve sanayileşmiş İngiltere ile, her ikisi de feodal ve monarşik devletler olan Rusya ve Avusturya arasındaki çıkar karşıtlığına indirgeyebiliriz.

Bu çelişkiler daha işin başlangıcında, aynı ittifak içindeki bu üç devletin, Avrupa'daki özgürlükçü ulusal hareketlere karşı tutumlarında belirmiş bulunmaktaydı. Gerçekten de, Avusturya ile Rusya bu hareketleri hemen bastırıp boğma çabasına girerken, İngiltere tam tersine, İspanyol sömürgelerinin ve Yunanlıların özgürlük mücadelelerini Canning aracılığıyla desteklemiştir.

Yeni oluşan ulusal devletlerin, çok geçmeden İngiliz parasına, İngiliz ticaret gemilerine ve İngiliz yapımı ürünlere ihtiyaç duyacaklarını gayet iyi görüyordu İngiliz devlet adamı. Ve gerçekçi İngiltere, Mukaddes İttifak'tan uzaklaşmak pahasına, bu politikayı benimsemekte tereddüt etmeyecektir.

Bu dönemde İngiliz diplomasisine karakteristiğini veren yan, bu ülke burjuvazisi tarafından güdülen fetih amaçlarının alabildiğine liberal ilkelerin örtüsü altına sokulmasıdır.

İşin aslında, demokratik ve devrimci hareketlerden daima ürke gelmiştir İngiliz Burjuvazisi. Nitekim, işte bunun içindir ki ne kendi işçi sınıfına, ne de sömürge halklarına siyasal hak tanımaya hiçbir zaman yanaşmamıştır. Ve yine nitekim işte bunun içindir ki, aynı İngiltere, XIX. yüzyılın ortalarına doğru Rusya ile birlikte, Avrupa gericiliğinin iki temel dayanağından biri hâline gelmekte gecikmeyecektir.

Gerçekten de, 1848-1849 olayları sırasında, Marx ve Engels'in deyişiyle, devrimci dalgaların gelip üzerinde parçalandığı "karşı devrim kayası"dır İngiltere.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru İngiltere, dış politikasını ticaret serbestliğine doğru yöneltmiş bulunmaktaydı. Sanayinin ve deniz gücünün ezici üstünlüğü sayesinde hiçbir rekabetten korkmayan İngiliz burjuvazisi, ülkenin "dünyanın atölyesi" haline gelmesini sağlamış olan ayrıcalıklı durumunu daha da pekiştirmek için en güvenli yol olarak görüyordu ticaret özgürlüğünü. Bir yandan da aynı İngiltere, sömürgelerdeki tekelini geliştiriyordu: Hindistan'ın tamamıyla İngiliz egemenliği altına girmesi ve Çin'in köleleştirilmesi, tek taraflı anlaşmalar sistemi sayesinde bu dönem boyunca İngiltere tarafından elde edilen en önemli sonuçlar arasındadır.

Avrupa kıtası üzerinde ise, 1815 ve 1853 yılları arasında Rusya'nın gittikçe biraz daha ağır bastığı ve üstünlük kazandığı görülmektedir. Bu imparatorluğa karakterini veren, feodal ve askerî yapısında derin çelişkilerin bulunmayışıdır. Geri kalmış toplumsal durumuna borçludur bunu Rusya. Ve bu özellik sayesinde güçlenerek Avrupa'da üstünlük kuracaktır. Batı ülkelerinin tersine olarak Rusya, evrilmiş ve siyasal olgunluğa ulaşmış bir burjuvaziye sahip değildi. Devrimci güç olarak bir işçi sınıfı yoktu henüz ülkede. Bilinçsiz ve ilkel bir yığın hâlinde duran, milyonlarca bireyden kurulu köylü topluluğu ise, devlet için, tükenmez bir yedek güç kaynağı olarak beklemekteydi.

Zaman zaman patlak veren köylü ayaklanmaları Rus polisini, Rus ordusunu ve Rus bürokrasisini ciddi şekilde sarsmaktan uzak kalıyordu. Nitekim, uysal ordusu ve Avrupa'nın jandarmalığını yüklenen diplomasisi ile Çarlık Rusya'sının, dünyanın bu kesimindeki tüm ulusal özgürlükçü hareketler için neden bir umacı olduğunu işte bu durum açıklar.

Çar I. Nikola'nın saltanat döneminde Rusya'nın nüfuzu doruk noktasındadır. Gerçekten de, 1849 yılında patlayan Macar devrimini, Rus silahlı kuvvetleri bastırmıştır. Ve Orta Avrupa'da, Alman burjuvazisinin özgürlük özlemlerini benimseyerek, geri kalmış Avusturya imparatorluğu karşısında üstünlük kurma yollarını arayan Prusya için de büyük bir engel durumundaydı şimdi Rusya.

Özgürlükçü ve devrimci hareketlere karşı mücadelede tam bir işbirliği yapmalarına rağmen Avusturya ve Rusya, Doğu sorunu konusunda bölünmüş hâldedirler. İki ülke çıkarlarının taban tabana karşıt düştüğü bu alanda Rusya, aynı zamanda İngiltere'yi de bulacaktır karşısında.

XIX. yüzyılın ortalarına doğru Mukaddes İttifak'ın kesin şekilde parçalanmasına yol açarak, feodal organizasyonu yeni baştan tesis etme çabalarının tam bir fiyasko olduğunu ortaya koyan ve Avrupa Devletlerini bölen çelişkileri hafifletmenin olanaksızlığını da ispatlayan şey, işte bu derin uyuşmazlıktır.

Devletlerin birbirlerine karşı düşmanlığına ve hoşgörüsüzlüğüne tam karşıt bir şekilde Batı Avrupa'nın işçi çevrelerinde her gün biraz daha olgunlaşıp güç kazanan bir fikir görüyoruz: Uluslararası proletarya dayanışması. Ve bu fikrin gerektirdiği mücadele, komünist partisi manifestosunun ünlü parolasında dile gelmekteydi:

“Bütün dünya proleterleri, birleşip el ele veriniz!”

1830 ve 1840 yıllarından itibaren Avrupa proletaryasının, monarşik karşı devrime ve gerici burjuvaziye ulusal özgürlükçü ve devrimci hareketleri savunmak için sesini yükselttiğine tanıklık ediyoruz. Ve yavaş yavaş, diplomasi üzerinde etki yaratabilecek bir güç haline gelmektedir işçi sınıfı.

Amerika’daki iç savaş sırasında İngiliz işçileri Amerika Kuzey Devletlerine karşı köleci Güney Devletlerini desteklemek isteyen kendi hükûmetlerine engel olmayı başardıkları vakit, bütün dünya görmüştür bu gerçeği. Devrimci işçi sınıfının önderleri sıfatıyla Marx ve Engels, Rusya’da Çarlık rejiminin, İngiltere’de Palmerston’un, Fransa’da III. Napolyon’un ve Almanya’da Bismarck’ın yürüttükleri gerici diplomasiyi emekçilerin gözleri önüne seren yazılar yayınlamışlardır yıllarca basında.

1864 yılında, Birinci Enternasyonal’in kuruluş bildirgesinde Marx, burjuva hükûmetlerin diplomatik aktivitesini katiyen gözden kaçırmamayı bu aktiviteye karşı çıkıp oyunları ortaya dökmeyi ve “uluslararası politika sırlarını ele geçirmeyi” öğütlüyordu dünya proletaryasına. Marx’ın gözünde kesin bir zorunluluktu bunlar.

1848-1849 devrimlerinin bastırılıp boğuluşunu, Avrupa’da on yıl kadar süren bir gericilik dönemi izleyecektir. Bu dönemin en büyük uluslararası olayı, Çarlık Rusya’sının Kırım savaşında (1853-1856) uğradığı bozgundur.

İyice köhneleşip tam çürüme hâline girmiş askerî ve feodal örgütünün bir sonucu olan bu bozgundan sonra Rusya, Avrupa kıtasının en güçlü devleti olmaktan çıkmış ve Batılı büyük devletlerin ikinci dereceden bir müttefiki durumuna düşmüştür yavaş yavaş.

Güçlü Devletler listesinde Rusya’nın yerini, III. Napolyon’un imparatorluğu alacaktır. 1856 yılındaki Paris barışından sonra on yıllık bir dönem boyunca bu yeni İmparatorluk, kıtada tam bir otorite kurmuş ve kesin üstünlük sağlamıştır.

Bonapartist monarşi adıyla da anılan ve proletarya ile burjuvazi arasındaki antagonizma sayesinde ayakta kalabilen bu rejim, bankerler, sanayiciler ve spekülatörlerden oluşan Fransız burjuvazisinin çıkarlarına hizmet ediyordu her şeyden önce.

Öte yandan, imparator, rejimini pekiştirmenin yolunu dış maceralarda arıyor ve gerçek amaçlarını, “ulusların kendi kaderlerini kendilerinin belirleme hakkı” ilkesini öne sürerek gizlemeye çabalıyordu.

Fransız İmparatorluğu tarafından gösterilen diplomatik aktivitenin uluslararası hayattaki ağırlığı, 1865 yılına doğru, hissedilir biçimde azalmış bulunmaktadır.

Yurt dışındaki savaş girişimlerinin başarısızlığı ve halk kitlelerinin gittikçe artan hoşnutsuzluğu, bu ikiyüzlü rejimin tüm gücünü kemirip tüketmekte gecikmeyecektir.

III. Napolyon'un yıkılışında dış nedenler de büyük rol oynamıştır: Bu dönemde özellikle Prusya ile İtalya'nın güç kazanmış olmaları, söz konusu dış nedenlerin en başında yer alır.

1859-1870 yılları arasındaki dönemde Avrupalı devletler arasındaki ilişkiler, bir yandan Almanya'nın, öte yandan da İtalya'nın ulusal birliklerini kurmalarıyla apayrı bir boyut kazanmış olacaktır.

Yine aynı dönemin ilk yarısı boyunca sıralanan savaşlarda milliyetçi burjuva hareketler, Lenin'in deyişiyle, "tarihsel olayların nesnel özü"nü meydana getirmektedir.

Prusya ekonomisinin hızla büyümesi ve yine aynı ülkenin uluslararası nüfuzunun büyük çapta artışı, bu dönemin en önemli yeni faktörleridir. Komşularına ve rakiplerine karşı verdiği sürekli mücadeleler sonucunda, birinci sınıf bir askerî güç durumuna gelmiş bulunuyordu Prusya. Ve Alman birliğini Bismarck, işte bu atılgan devletin çevresinde "demirle ve kanla" kurup perçinleyecektir.

1870-1871 savaşıyla Fransız İmparatorluğu'nu ezmiş ve Alman birliğinin yoluna dikilen son önemli engeli de böylece ortadan kaldırmış olan Prusya, Avrupa'nın her köşesinde ağırlığını hissettiren bir etki gücüne kavuşuyor; dolayısıyla da, İngiltere'nin en tehlikeli yeni rakibi durumuna yükseliyordu şimdi.

Kaldı ki, İngiltere tarafından dünya piyasaları üzerinde kurulan sanayi tekeli, çoğu Avrupa devletlerinin hızlı sınai evrimi sonucunda zaten tehdit altına girmiş bulunmaktaydı. Örneğin ulusal birlik, Almanya'nın bu alandaki gelişimine büyük çapta yardımcı olacaktı. Dış piyasaları ele geçirme ve dünyayı paylaşma mücadelesi, gittikçe biraz daha kızışmaktaydı.

Öte yandan, Kuzey'in köleci Güney'e karşı zaferi kazanışından sonra Amerika Birleşik Devletleri ve 1861 yılında yapılan reformlardan sonra Rusya da, hummalı ve tutkulu bir gelişme çabası içindeydiler.

Ve bu genel rekabet havası, yepyeni bir görev yüklemekteydi burjuva diplomasisine: kapitalist devletlerin sömürge fetihlerini ve piyasa tekellerini savunmak.

Ama burjuva diplomasisinin, bu yeni görevi yerine getirirken, söz konusu devletler arasındaki sınıf dayanışmasını da gözetmesi ve ayakta tutması gerekiyordu: çünkü karşı kıyıda, proletaryanın önüne geçilmez yükselişi başlamış bulunmaktaydı.

Ve kendisine verilen görevi, eksiksiz olarak yerine getirecektir burjuva diplomasisi: Proletaryanın başkaldırışını kırabilmek için, vatan hainliğine kadar düşerek getirecektir hem de...

Paris Komüncülerine karşı Fransız diplomatı Thiers’le Alman diplomat’ Bismarck’ın el ele giriştikleri katliam, bir sonraki aşamasına hazırlanan kapitalizmin, bu yeni dönem için diplomasi tarihine armağan ettiği bir önsöz olarak kabul edilebilir.

BİRİNCİ BÖLÜM

GENÇ AMERİKAN CUMHURİYETİNİN DİPLOMASİSİ (1775 - 1794)

1. AMERİKAN KOLONİLERİNİN BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİ

1775 yılında, Kuzey Amerika kıtasının Atlantik kıyısı boyunca ince bir toprak şeridinde yerleşmiş olan on üç İngiliz kolonisi, anayurtlarının baskısına dayanamayıp ayaklanarak, Amerika Birleşik Devletleri Cumhuriyeti adı altında bağımsız bir devlet kuracaklardır.

Böylece bu koloniler, en verimli toprakları anayurttaki soylular sınıfı yararına ele geçirdikten sonra şimdi de Amerika'daki yurttaşlarının ticaret ve sanayi alanlarındaki gelişimini önlemeye kalkışan İngiltere'nin boyunduruğundan kurtulmuş olmaktadırlar.

Yeni Amerikan burjuva cumhuriyetinin diplomasisi, kendisiyle birlikte, tüm insanların eşitliği ve halkın egemenliği ilkelerini de getirmekteydi dünyamıza. 4 Temmuz 1776 tarihinde yayınlanan ünlü "Bağımsızlık Bildirgesi"ne göre, "bütün fikirlere duyulması gerekli saygı adına", kendilerini Büyük Britanya'dan ayrılmaya zorlayan nedenleri açıklamayı da bir görev bilmiştir bu koloniler.

Jefferson’a göre Amerikan toprağına dikilen “özgürlük ağacı”nın, özgürce büyüyebilmesi için, her yirmi yılda bir yurtseverlerin ve zorbaların kanıyla sulanması gerekmekteydi. Başlangıçta bütün Kongre tarafından yürütülen dış işlerinin yönetimi ise, az çok demokratik bir şekilde gerçekleşecektir.

Gizli Yazışma Komitesi (1775-1777)

Ayaklanma kararının alındığı 5 Kasım 1774 tarihinden Bağımsızlık Bildirgesi’nin yayınlandığı 4 Temmuz 1776 tarihine kadar Kongre, bu tür bir davranışın bir çeşit ihanet şeklinde yorumlanabileceği korkusuyla, yabancı devletlerden yardım istemeye cesaret edememiştir.

Buna karşılık, Amerika’daki öbür İngiliz kolonileri ile İrlanda halkına çağrıda bulunacaktır Kongre; bir yandan da Kızıl Derelilerle olan ilişkilerin düzeltilmesi için çaba gösterecektir.

29 Kasım 1775 tarihinde, bugünün Dışişleri bakanlığına eş değer bir organizasyon kurulmuştur. Bu organizasyonun yanı sıra da, kolonilerin Büyük Britanya’daki, İrlanda’daki ve öteki ülkelerdeki dostlarıyla temasa geçmek üzere bir Gizli Yazışma Komitesi meydana getirilecektir[1].

(Burada küçük bir açıklama zorunluluk kazanıyor. Şöyle ki:

Gizli Yazışma Komitesi 1777 yılının Nisan ayına kadar varlığını sürdürmüş; bu tarihte ise, yerini Dışişleri Komitesine bırakmıştır. Dışişleri Bakanlığı 1781 yılında kurulacak; aynı yılın Kasım ayında Robert Livingston, devlet bakanı sıfatıyla bu kurumun başına getirilecektir.

Amerika Birleşik Devletlerinde devlet bakanının tamamıyla özel bir durumu vardır: örneğin, devlet mührünü bu bakanlık korur, Kongre’ce kabul edilen yasaları ve onaylanan anlaşmaları bu bakanlık yayınlar, diplomatik pasaportlarıda yine bu bakanlık verir.

Ayrıca Başkan’ın eyalet valileriyle yazışmasını yürüten, devlet bakanıdır. Başkan ve başkan yardımcısının ölümü ya da Başka’nın ölümü ve Başkan yardımcısının yokluğu hâlinde, Başkanlık görevlerini yüklenen yine bu Bakandır. ABD’nde hükûmeti doğrudan doğruya Başkan’ın yönettiği ve Başkan yardımcısının etkin bir şekilde politikaya katılmadığı göz önüne alınırsa hemen anlaşılır ki, Başkan’ın ölümü hâlinde bu en yüksek görevi fiilen yüklenen kimse, aslında Başkan yardımcısı değil, devlet bakanıdır.)

Silas Deane Misyonu

Fransa'nın İngiltere'ye beslediği düşmanlık bütün dünyaca bilindiğinden, kıta Kongresi üyelerinden gizli ajan Silas Deane, Fransa'dan yardım istemek üzere 3 Mart tarihinde Gizli Yazışma Komitesi tarafından resmen görevlendirilmiştir.

Zaten kolonilerde silahlı çatışmaların başladığı 1776 yılı başlangıcından beri, Amerika'ya özel görevliler yollamış bulunuyordu Fransa. Ve bu ajanların gönderdikleri raporlar, doğrudan doğruya kral XVI. Louis tarafından okunmaktaydı.

Bağımsızlık Savaşı başlayınca Fransız hükûmeti, *Sevil Berberi'*nin ve *Figaro'nun Düğünü'*nün yaratıcısı ünlü dram yazarı Beaumarchais'yi, Amerikalılarla ilişki kurmak gibi nazik bir işle görevlendirecektir.

Gerçek etkinliğini gizlemek amacıyla bu yazar "Rodrigo Gortales ve Ortakları" adlı hayalî bir ticaret firması kurmuş; sonra da Silas Deane'la el ele, Amerika'ya gönüllü subay ve Fransız yapısı silah yollama işini örgütlemeye girişmiştir. Bu arada genç Lafayette, 1777 yılında koca bir gemiyi kendi parasıyla donatıp Amerika'ya doğru yola koyulacaktır örneğin. Ve geminin adı *Victoire*, yani *Zafer'*dir.

Ayaklanan kolonilerin gerçek ve özden dostu olan Beaumarchais, olağanüstü bir şevkle yerine getirecektir gizli misyonunu. Bu özdenlik ve şevk konusunda bir fikir vermek için, ünlü yazarın Amerika'daki Kongre üyelerine yolladığı bir mektuptan aldığımız şu sözleri aktarmak yeterlidir sanırız: "Sayın baylar, milletvekilleriniz, sadık bir dostunuz sıfatıyla benden, ereklerinin gerçekleşmesi için resmî ya da gizli olarak isteyecekleri her türlü yardımı göreceklerdir. Bundan emin olunuz."

Nitekim Deane, Paris'e gelir gelmez Beaumarchais ile ilişki kurmuştur. Yazar ona gerekli bütün bilgileri vermiş; yalnız kendi özel durumuyla ilgili olarak, Fransız hüküûetinin gayrı resmî ajanı olduğunu açıklamamıştır. Ve bu susuşun ne denli bilgece bir önlem olduğu, sonradan anlaşılacaktır: Çünkü Deane, tıpkı kendisi gibi Kongre'nin Fransa'da görevli bir ikinci gizli ajanı olan yurttaşı Edward Bankroft'tan hiçbir şey saklamıyordu haklı olarak. Ne var ki, söz konusu Bankroft, el altından İngilizlere de haber uçurmaktaydı...

Beaumarchais ve Silas Deane'in ortak çabaları sayesinde Amerikan kolonileri küçümsenmeyecek bir yardıma kavuşmuşlardır.
İspanyol hükûmeti tarafından yollanan 300.000 dolardan gayrı, 20.000 kişiyi rahatça donatmaya yetecek kadar malzeme, 30.000 filinta gönderecektir Amerika'ya Deane; ayrıca da "Rodrigo Gortales ve Ortakları" firması sayesinde, 100 ton barutla 200 top sağlayacaktır. Sırası gelmişken belirtelim ki 1776-1783 yılları arasında sürekli aktivite gösteren bu firmanın bütün bu zaman boyunca harcadığı para, 22 milyon frank'ı aşmaktadır.
Fransa'nın, bu katkısına karşılık, Kongre tarafından Amerika'dan yollanan malların satışından ne kadar para elde ettiğini kesinlikle bilmiyoruz.
Her ne olursa olsun Deane'in Fransa'daki aktivitesinin iç yüzünü gayet iyi bilen İngiliz Dışişleri Bakanlığı, durumu protesto etmekte gecikmeyecek; protesto etmenin pek bir işe yaramadığını görünce de, "Rodrigo Gortales ve Ortakları" firması hesabına yol alan gemileri avlamaya koyulacaktır.

Benjamin Franklin

Amerika Birleşik Devletleri adına resmî bir temsilcinin Fransa'ya gönderilmesi, ancak Bağımsızlık Bildirgesi'nin ilanından sonra olanak kazanabilmiştir.
Bu elçinin kim olacağı konusunda isabetli bir seçim yapılabilmesi, büyük bir önem taşıyordu; çünkü, Amerikalılar, o dönem Avrupası'nda pek az tanınmaktaydılar. O kadar ki, Washington'ın adını bile doğru dürüst bilip söyleyenlerin sayısı, parmakla gösterilecek kadar azdı.
Bununla birlikte, genç Amerikan Cumhuriyeti, bütün liberal Avrupa'nın çoktan tanıdığı bir temsilci bulup göndermesini bilecektir: Çağının hiç şüphesiz en ileri insanı sayabileceğimiz Benjamin Franklin olacaktır bu temsilci.
Uzun süre İngiltere'de oturmuş ve Amerikan kolonilerini bu ülkede temsil etmiş olan Franklin, kişiliğini donatan sayısız yetenek dolayısıyla Fransa'da bir çok önemli dost edinmiş ve sağlam ilişkiler kurmuş bulunmaktaydı.
Gerçekten de, zihinsel etkinliklere pek az vakit ayıran çoğu Amerikan yurttaşlarının tersine olarak hem bir bilgin, hem de tutarlı bir düşünürdü

Franklin. Siyasal sorunlara da ilgi duyuyordu üstelik. Bilgin olarak elektrik alanında önemli buluşlar yapan bu seçkin devlet adamının ekonomi politik alanındaki bilgi ve düşünceleri ise, Marx'ın coşkun övgülerine yol açacaktır sonradan. Ünlü Royal Society'ye de üye seçilen Benjamin Franklin'e ayrıca, araştırmalarının bütünü için, Lopley altın madalyası da verilmişti.

Franklin, 1775 yılında, Bağımsızlık Savaşı başladıktan sonra İngiliz Üst Kamarası'nda (bugünkü "Lortlar Kamarası") Amerikan Kongresi'nin temsilcisi sıfatıyla bir konuşma yapmış ve kolonilerin "haklı" isteklerinin yerine getirilmesini yeterli bir uzlaşma koşulu olarak ileri sürmüştü.

Lortlar, bir öfke kasırgasıyla karşıladılar bu söylevi. Ve Franklin'i sadece Lort Chatham savunmuştu. Şöyle demişti bu ileri görüşlü lort: "Karşınızda gördüğünüz şu adam yalnız İngiliz ulusu için değil, bütün insanlık için bir övünç ve onur kaynağıdır."

O günkü toplantıda hasımlarının suçlamalarına sükûnetle cevap veren Franklin, daha sonra Kongre'ye yolladığı mektupta öfkesini gizlemeyerek, şunları söyleyecektir:

"Bir domuz sürüsünü yönetecek kadar bile zeki olmadıklarını düşündüm onları seyrederken. Soydan gelen kanun koyucular! Bazı Alman üniversitelerinde görüldüğü gibi, soydan gelen matematikçiler olsa çok daha iyiydi; hiç değilse bugünkü kadar zararlı sonuçlara yol açmazdı bu... Ayrıca, hemen belirtmem gerekiyor ki, Alt Kamara, seçimle gelen Parlamento, Üst Kamara'dan daha anlayışlı değil katiyen..."

Fransa'ya ilkin 1767 yılında gezmek üzere gelmişti Franklin ve mütevazı taşralı giysisini çıkarıp o çağın modasına uygun bir giysi almış, yanı sıra bir de pudralı peruka takmıştı başına. Ve şöyle yazıyordu:

"Saç örgülerim ve örgülerin arasından görünen kulaklarımla, ne hâle girdiğimi kolayca hayal edebilirsiniz!"

Ama aynı Franklin, 1776 yılında aynı Fransa'ya büyükelçi atandığında, Paris modasına artık uymayacaktır. Gerçekten de, Amerikalı diplomat bu sefer üzerinde her zamanki mütevazı koyu renk giysisiyle görüyoruz. Başında da peruka yerine, düz saçlarını örten, zerdeva derisinden bir şapka taşımaktadır sadece.

Bununla birlikte Amerikan demokrasisi Fransız toplumunun liberal çevrelerinde öylesine coşkunluk uyandırmakta ve Franklin'e öylesine

büyük bir sevgi beslenmektedir ki, büyükelçinin kılığındaki bu “tuhaflık” sadece bağışlanmakla kalmayacak, kısa zamanda moda hâline de gelecektir!

Nitekim, başkent berberlerinin yarattığı “Franklin vari” saç kesme tarzı, Parisli şıklık düşkünleri tarafından hemen benimsenmiş; mağaza vitrinleri ve kahve tezgâhları, Franklin’in portre ve büstleriyle dolmuştur. Yüzüklere, madalyonlara, baston topuzlarına ve tütün tabakalarına bile resimleri basılan Amerikalı diplomat, Paris’e özgü zarifliğin hakemi durumuna gelmiş olmaktaydı böylece.

Ülkesi ile Fransız hükûmeti ve diplomatları arasında iyi ilişkiler kurmaya girişmiştir Franklin ilk iş olarak. Bunu kısa zamanda başardıktan sonra da, kral XVI. Louis ile çevresi üzerinde bir baskı yaratıp Fransa’yı İngiltere’ye karşı bir savaşa sürüklemek amacıyla, bu iki ülke arasındaki eski rekabetten olduğu kadar, liberal Fransız çevrelerinin Amerikan Cumhuriyetine duydukları yakınlıktan da yararlanma yoluna gitmiştir.

Franklin’in büyükelçiliğe atanışını, eksiksiz bir şekilde değerlendirmekte gecikmeyecektir İngilizler. Nitekim Lort Rockingham, Franklin’in Paris’e gelişinin İngiltere’ye, New York’un birkaç gün önce İngilizler tarafından ele geçirilişinin Amerikan Cumhuriyetine vermiş olduğu zarardan daha büyük bir zarar vereceğini belirtiyordu.

Paris’teki İngiltere büyükelçisi Lort Stormont, “Amerikalı hainlerin şefi”nin girmesine izin verilen bir başkentte kalamayacağı tehdidini savurmuştur nitekim. Fransız Dışişleri bakanı Vergennes bu nazik durumu tatlıya bağlamak amacıyla, Franklin’in yoluna devam etmesini engellemek üzere Nantes’a bir mektup yolladığı cevabını vermiştir. Söz konusu mektup, pek doğal olarak, sahibine ulaşmayacak ve Fransa Dışişleri bakanı da bu durumda Franklin’i sınır dışı etmenin “konukseverliğe yaraşmayan bir davranış sayılacağını” ve uygar toplumlarda yürürlükte bulunan uluslararası hukuk kurallarının bir çiğnenişi şeklinde yorumlanacağını ileri sürecektir haklı olarak.

Franklin, böylece girebilmiştir Paris’e. Hem de zafer kazanmış kumandanlara nasip olan bir karşılanışla...

Fransa’da kaldığı günlerden söz ederken, şöyle diyor Amerikalı diplomat: “Aslında Amerikan hükÛmetini sadece Fransa’da değil, tüm Avrupa’da temsil ediyor ve sadece elçi olarak değil, aynı zamanda kara ve deniz kuvvetlerinin temsilcisi, muhasip, savaş tutsaklarına yardım bürosu şefi,

konsolos ve Amerika'dan yollanan malların yetkili satıcısı olarak da hareket ediyordum."

1778 yılından itibaren olağanüstü büyükelçi atanan Franklin'in yanına, aynı yetkilerle donatılmış iki meslektaş daha vermişti Kongre: Enerjik ve çalışkan ama biraz fazla saf bir adam olan Silas Deane ile son derece işkilli bir adam olan New York eyaleti baş yargıcı John Jay.

Tanınmış bir hukukçu olan Virginia delegesi ve Kongre üyesi Arthur Lee ile İngiliz hükûmetinin gizli ajanı olan Edward Bankroft da elçilik heyetinde görevli olarak bulunmaktaydılar.

Fransız Hükûmetinin Amerikan Kolonilerine Yardımı

23 Aralık 1776 tarihinde Franklin, yanında Deane ve Lee olduğu halde Fransız Dışişleri Bakanı Vergennes'i ziyaret ederek, ilk resmî notayı sundu: söz konusu notada ve daha sonra yapılan görüşmelerde Amerikalılar, iki ülke arasında bir ticaret anlaşması yapılmasını öneriyor ve "Gortales" firmasına ait olup da İngiliz firkateynleri tarafından tutuklanmış bulunan "ticaret gemileri"ni kurtarmak üzere sekiz savaş gemisi istiyorlardı Fransa'dan.

Bu isteklere Vergennes, el altından bir yardım vaadiyle cevap vermiştir. Gerçekten de, bir yıl içinde Fransız hükûmeti, iki milyon Frank tutarında yardım yapacaktır Amerikalılara; ayrıca bir milyon Frank da borç verecektir.

Bununla birlikte, Vergennes Amerikalıların gözünde temel sorun olan, iki ülke arasında sürekli bir ittifak kurma konusunu tartışmaya bile yanaşmamıştır.

Çünkü, İngilizlere beslediği kinin itkisiyle Amerikalılara yardıma hazır bekleyen Fransız hükûmeti, aynı Amerikalıları "asi" olarak kabul ediyordu. Amerikan kolonilerine yardım etmek amacıyla dostları Beaumarchais, kral XVI. Louis'ye bir mektup yazmıştır.

Söz konusu mektupta, Amerikalılarla İngilizler arasındaki savaşı elden geldiğince uzatabilmek üzere Amerikan kolonilerinin gücünü İngilizlerinkine eşit kılmak için kolonilere yardım etmek gerektiğini belirtiyordu. Bu fikri mantığa uygun bulmuştu XVI. Louis, ama yine de kral olarak vicdanı rahat değildi: "Asi"lere yardım etmekle kötü bir iş yapmakta

olduğu inancı egemendi Fransız hükümdarında. İstenen yardım, buna rağmen verilmiştir.

Fransa ve Birleşik Devletler Arasındaki Ticaret Anlaşması (6 Şubat 1778)

Kolonilerin durumu tam bir yıkıma dönüşmüştü bu süre boyunca. Dolayısıyla da, Amerikan Cumhuriyeti'nin temsilcileri Fransız hükûmetine, 1777 yılında bir memorandum sunarak, Fransa kendilerine daha ciddi ve etkili bir yardımda bulunmadığı takdirde, koloniler için İngiltere ile barış yapmaktan başka bir çıkış yolu kalmadığını bildirdiler.

Fransızlar, bu tehdidin basit bir şantaj olmadığını hemen kavramışlardır. Gerek İngiltere'de, gerekse Amerika'da, barış taraftarlarının gittikçe çoğaldığı zaten bilinmekteydi. Ama yine de Vergennes, cevap vermekte acele etmedi Amerikalılara. Bunun üzerine Kongre, İngilizlerle barış görüşmelerine girişmiştir. Ne var ki, bu görüşmeler, İngiliz birliklerinin kazandığı başarıların etkisiyle yarıda kalacaktır.

1777 yılının Şubat ayında Amerika'dan gelen haberciler, parlak bir Amerikan zaferinin müjdesini ulaştırıyordu Paris'e: Amerikalılar, Saratoga'da İngiliz generali Bourgouin'ı bütün ordusuyla birlikte esir almışlardı.

Ama bu başarıdan sonra bile Amerikalılara ciddi şekilde yardım etmeye yönelmeyecektir Fransız hükûmeti: Vergennes daha çok, Amerikalılarla İngilizler arasında yeniden başlayan barış pazarlıklarını izlemektedir. Bu görüşmelerin sonucu hakkında daha sağlam bilgi edinebilmek için, Franklin ile Deane'in oturduklar evin sahibini casus tutmuştur şimdi.

Bilgi toplayabilmek için, kapıları dinlemek de dâhil, bütün yollara başvuran bu ajan, görüşmelerin iyi bir gelişme gösterdiğini ve barışın imzalanmak üzere olduğunu bildirmekte gecikmemiştir.

Saratoga zaferinin haberi ve ajandan alınan bilgiler üzerine Vergennes ve hükümdarı, derhâl harekete geçmek zorunluluğunu nihayet kavramışlardır: Gerçekten de, en ufak bir gecikme İngilizlerin zaferini sağlayabilirdi; bu da Fransa için, Hindistan'daki kolonilerinin elden gitmesi anlamına geliyordu.

Öte yandan, Franklin'in yakın dostu Beaumarchais, kral XVI. Louis'yi Amerika Birleşik Devletleri'yle bir ittifak kurmasının zorunlu olduğuna

inandırabilmek için sürekli çaba harcıyordu. Nitekim, aynı yılın 6 Aralık günü Vergennes, Fransız hükûmetinin, iki ülke arasında bir ittifak için görüşmelere başlamaya hazır olduğunu bildirdi Amerikalılara.

Aslında bu girişimin bütün amacı, her iki tarafın da gücü tükeninceye dek savaşın uzamasını sağlamaktı. Ama bu vaat bile yetti Amerikalılara. Nitekim, Birleşik Devletler, İngilizlerle girişmiş oldukları barış görüşmelerini hemen kestiler.

Böylece, istediğini elde eden Vergennes, yeniden Amerikalıları oyalamaya koyulmuştur. Nitekim, ittifak anlaşmasının, ancak İspanya da bu ittifaka katıldığı takdirde imzalanabileceğini bildirmiştir Franklin'e, Fransız Dışişleri bakanı. Ve İspanyol hükûmetiyle bu konuda hiçbir temas kurmamış olduğundan, Madrid'den gelecek cevabın kendisine yeterince zaman kazandıracak şekilde gecikeceğini çok iyi bilmektedir.

En sonunda, 6 Şubat 1778 günü Franklin, biri ittifak, biri de ticaret konularında iki anlaşma imzalayacaktı. Her iki anlaşma da Fransa bakımından büyük bir önem taşımaktadır.

Fransa'yı İngiltere'ye karşı bir savaşa sürükleyen ittifak anlaşması, imzacı tarafların tam eşitliğinin kabulüne dayanmaktaydı: Fransa, Birleşik Devletlerin bağımsızlığını garanti ediyor; buna karşılık da Birleşik Devletler, Kuzey Amerika'daki Fransız kolonilerinin savunmasını üstleniyorlardı.

Yine aynı anlaşmayla Amerika kıtası üzerindeki ve Bermuda adalarındaki İngiliz topraklarının kendilerine ait olduğu kabu1 edilen Birleşik Devletler, bu konuda gerekli gördükleri bütün girişimleri yapma hakkını elde etmekte; buna karşılık Fransa da, Hindistan'daki İngiliz kolonileri üzerinde aynı hakkı kazanmaktaydı.

Yine 1778 yılında Silas Deane, Fransa ile yapılan bu gizli anlaşmanın hükümlerini açığa vurmakla suçlanarak görevinden alınacak ve Amerika'dan yollanan John Adams'a bırakacaktır yerini.

Amerikan Kongresinin Diplomatik İlişkiler Kurma Yolundaki Girişimleri

Bütün dünyaca kabul edilmiş diplomatik kurallar gereğince, bir ülkeye, ancak o ülkedeki hükûmetin önceden onayı alınmak şartıyla elçi

gönderilebilir.

İşte Adams, bu geleneğe uymamasını önermiştir Amerikan Kongresine. Gerçekten de, Kongre’nin sürekli ilişki kurmak istediği ülkelere, bu ülkeler hükûmetlerinin iznini almaksızın elçi atama yoluna gidilmesini öğütlüyordu bu diplomat. Franklin ise bu tutuma karşı çıkmaktaydı; ama üç kişilik kurulda tek başıma kalınca, çoğunluğun iradesine ister istemez boyun eğmek zorunda kaldı.

Bunun üzerine Madrid’e gönderilen Arthur Lee, İspanyol hükûmeti tarafından yolda durdurulmuştur. Aynı diplomat, bu sefer Prusya’ya büyükelçi atanacak, Berlin’e kadar gidecek, ama kral II. Frederi tarafından kabul edilmeyecektir.

Yine aynı diplomatın kardeşi William Lee ise, hem Berlin’e ve hem Viyana’ya elçi atanmış, ama bu iki başkentin hiçbirine gidemeyerek Paris’te kalmış ve Benjamin Franklin’le tartışarak geçirmiştir bütün vaktini.

La Haye’e yollanan Adam da, Amerikan hükûmetinin Hollanda tarafından tanınmasını sağlamayı başaramayacaktır. Daha sonra Francis Deane de II. Katerina’nın Amerika’yı tanımasını sağlamak amacıyla girişimlerde bulunmuş, ama bunu sağlayamamıştır.

Nitekim 27 nisan 1793 tarihinde Francis Deane, Rus diplomatı Osterman’a şunları yazıyordu:

“Birleşik Devletlerin bağımsızlığı, İngiltere tarafından da kayıtsız şartsız tanınmış bulunmaktadır. Bu bağımsızlık süreklidir ve sürekli kalacaktır. Dolayısıyla da adalet ve tarafsızlık duygularını yakından bildiğimiz Rus İmparatoriçe’sinin, ülkesine bir Amerikan büyükelçisinin yollanmasına engel olma çabaları karşısında, seyirci kalmaması gerekir”. (Gafke, Devler arşivleri, XV. no. 124)

Buna rağmen II. Katerina şekil sorunlarına ilişkin birtakım gerekçeler ileri sürerek, terbiyeli ama kesin bir dille, Amerikan Cumhuriyetini tanımayı reddedecektir.

Fransa ve İspanya İngiltere’ye Karşı Savaşta (1778-1779)

1778 antlaşmasının imzalanması, İngiltere’nin deniz üstünlüğüne ağır bir darbe indrmekteydi.

İki büyük deniz gücüne sahip devletin, Fransa ile İspanya'nın karşısına dikilmesine rağmen İngiltere, denizler üzerindeki kesin egemenlik iddiasından vazgeçmeyecek ve bu düşman ülkelerin ticaretini baltalamak amacıyla, tarafsız ülkelere ait gemileri de avlamaya devam edecektir.

1778 yılında İngiltere kralı III. George'un, II. Katerina'ya şu endişe dolu mektubu yolladığına tanıklık ediyoruz:

"Bütün Rusyaların İmparatoriçe Hükümdarına,

Pek değerli ve sevgili kardeşim... Yeteneklerinizin büyüklüğü duygularınızın yüce soyluluğu ve görüşlerinizin enginliği karşısında derin hayranlık duymaktayım. Avrupa'nın bugünkü durumu, bütün bu niteliklerinizin hak ettikleri şekilde ortaya serilmesini sağlamak ve saltanatınızın şanını bir kat daha perçinlemek bakımından yeni bir olanak yaratmış bulunmaktadır. Düşmanlarımın niyetleri, ne denli özenle gizlenmiş olursa olsun, Majestelerinizin keskin bakışlarından kaçırılamayacak şekilde apaçık ortadadır. Kaldı ki onlar bu niyetlerini gizlemeye dahi gerek görmemekte, tam bir güvenle kendilerini açığa vurmakta, bütün Avrupa'nın altını üstüne getirmekten gayrı bir amacı olmayan tasarı ve umutlarını büyük bir böbürlenme içinde dile getirmektedirler.

Böyle kritik bir anda Majesteleriniz kayıtsız bir seyirci kalma yolunu seçtikleri takdirde, bu amaçları gerçekleşebilir. Oysa deniz kuvvetlerini, kısmi bir gösteri çerçevesi içinde de olsa harekete geçirme yoluyla, Avrupa'da barış yeniden kurulup pekiştirilebilir, bana karşı dikilen cephe kırılabilir ve bu cephenin bozmaya uğraştığı denge korunup sürdürülebilirdi. Barış görüşmelerinde bulunmayı, her zaman olduğu ve olacağı gibi, bugün de isterim. Ama benim haklarımın ve benimkilere ayrılmaz şekilde bağlı bulunan dost ve müttefiklerimin çıkarlarının korunmasını ve sürmesini garanti altına alacak koşullar içinde. Yani tacımın ve tahtımın şerefine uygun düşen koşullar içinde isterim bunu.

İmparatorluğunuzun ve majestelerinizin her zamanki sevgi dolu kardeşi olarak, George". (Gafke, Devlet Arşivleri, "Rusya'nın İngiltere ile ilişkileri" cilt IV, 1774-1779 no.10 III. George'un 5 kasım 1779 tarihli mektubundan alıntı.)

Silahlı Tarafsızlık (1780)

III. George’un gerçekten güç durumda bulunduğundan emin olan ve kolayca tahmin edilebileceği gibi, La Haye’deki Rus büyükelçisi Golitsin’in Hollanda’da İngilizlere karşı muhalefetin giderek arttığını belirten raporlarını, göz önüne alan II. Katerina, deniz kuvvetlerine bir gösteri yaptırma kararını alacaktır nitekim. Ama bu gösteri, İngiltere kralı lehine değil, aleyhine düzenlenecektir.

İngilizlerin ticaret gemilerine yöneltecekleri saldırılara kuvvet yoluyla cevap verilmesini sağlamak için Kuzeyli ülkeleri birleştirme çabasına girişti Rusya. Ve bunu da başardı.

Silahlı tarafsızlığın ilanı, İngiltere’nin düşmanlarını abluka altında tutmaya devam edebilme yolundaki girişimlerine indirilen büyük bir darbe olacaktır. İngiltere, Amerikan kolonilerine, Fransa’ya ve İspanya’ya karşı savaş içindeydi zaten. Şimdi de, ticaretlerine engel olmaya devam ettiği takdirde, başka birtakım devletler de ona savaş açmaya hazır bulunuyorlardı. Silahlı tarafsızlık ilan eden Rusya, Hollanda, Danimarka ve İsveç’ten kurulu Kuzeyli Devletler Topluluğu’na, 1781 yılında Prusya, 1782 yılında Portekiz ve 1783 yılında iki Sicilya Kralı da katılacaktır.

Ayrıca 1782 yılında, silahlı tarafsızlık anlaşmasına imza koyan en güçlü devletlerden birinin, Hollanda’nın da İngiltere’ye karşı savaşa girdiğini ve İngiliz deniz üstünlüğünü biraz daha sarsmaya koyulduğunu görüyoruz. Ama tam bu sırada İngilizler, üst üste bir dizi zafer kazanacaklardır Amerika’da. Ve en kritik anda, İngiliz birlikleri bir çok Güney kentini ateşe verip General Cornwallis Güney Carolina’yı ele geçirdikten sonra Virginia üzerine yürümeye başladığında Kongre, Franklin’den yardım istemek için Laurens’i Avrupa’ya göndermiştir.

Fransa’dan yeni yardımların yanı sıra önemli miktarda bir borçlanma olanağı elde etmeyi de başaracaktır Franklin ve yirmi bin kişilik bir ordunun donanımı ve silahlandırılması için yeterli malzeme yollayacaktır Amerika’ya. Yirmi altı savaş gemisi ve bir dizi firkateyn, bunları bir an önce yetiştirmek üzere denize açılmıştır.

Artık yetmiş dört yaşına gelmiş olan hasta Franklin, kendisinin gücünü aşan bu görevden bağışlanmasını ve Amerika’ya dönmesine izin verilmesini istemekteydi Kongre’den. Ama ünlü diplomatın “kamu yararı”na yaptığı hizmetlerden vazgeçemeyen Kongre, Franklin’den Birleşik Devletlere “son bir hizmet”te bulunmasını rica edecek ve İngiltere ile yapılacak barış görüşmelerini yönetmesini isteyecektir.

Böylece Benjamin Franklin, görevinin başında kalacaktır.

Barış Görüşmeleri

1781 yılında İngiliz kuvvetleri Yorktown'da kesin bir bozguna uğratılmış ve Cornwallis bütün ordusuyla birlikte Washington'a teslim olmuştu. Kolonilerle barış yapmaya öteden beri hazır olan "whig"ler de İngiltere'de iktidara gelecektir aynı yıl. Dolayısıyla da, barış görüşmeleri hemen başlayabilecektir.

Benjamin Franklin, John Jay ve John Adams temsil etmekteydi Amerika'yı bu görüşmelerde. Bunlar arasından John Jay, özellikle önemli rol oynamıştır. New York'ta yerleşmiş Protestan bir Fransız ailesinin çocuğu olan John Jay, 1777-1779 yılları arasında bu eyaletin yüksek yargıçlık görevinde bulunmuş; ama sonra kendini ticarete vererek kamu hayatından çekilmişti. Ve diplomatlık görevi kabul ettiği sırada, New York'un en zengin tüccarlarından biriydi.

İngiltere ile İspanya'nın Batı Amerika'yı paylaşmaya hazırlandıklarını ve Fransa'nın da, Birleşik Devletlerle olan bağlantılarını unutarak bu paylaşıma katılmayı kabul ettiğini öğrenen Jay, 11 Eylül günü, Fransa'daki İngiliz gizli ajanlarından biri aracılığıyla ve Fransa'yı kayırmakla suçladığı Franklin'e de hiçbir şey söylemeksizin, İngiliz hükûmetiyle ikili bir pazarlığa girişti.

O dönemde İngiliz hükûmetinin kudretli adamı durumundaki Shelburn'ün planı da, ilkin düşmanları bölüp her biriyle ayrı ayrı pazarlığa girmek şeklindeydi. Dolayısıyla, Jay'in önerisi İngiliz hükûmetince de kabul edilecek ve gizli görüşmelere başlanacaktır.

Aslında Amerikan temsilcilerinin Kongre'den aldıkları talimat, Fransızlara bilgi vermeksizin hiçbir şey yapmamalarını gerektiriyordu Ama Jay, Kongre'nin buyruklarını hasır altı ederek, Vergennes'den ve hatta bazen Franklin'den habersiz olarak davranmıştır. Bu davranışına Adams'ı da ortak etmekten geri kalmamıştır.

Sonunda İngiltere, kolonilerinin bağımsızlığını tanıyacak ve tam bir eşitlik temeli üzerine bir anlaşma imzalayacaktır Birleşik Devletlerle.

Hükümleri 1782 yılında Paris'te hazırlanan bu anlaşma, bir yıl sonra kesin şeklini alarak Versay'da imzalanacaktır. İşte bundan dolayı da, Versay

Anlaşması adını almıştır.

Anlaşmanın 1. maddesi şöyledir:

“Majeste İngiltere kralı, New Hampshire, Massachusset’s Bay, Rhode Island ile Providence, Connecticut, New York, New Jersey, Pensylvania, Delaware, Maryland, Virginia, Kuzey Carolina, Güney Carolina ve Georgia’daki büyük tarım işletmelerinden kurulu, Birleşik Devletleri özgür, egemen ve bağımsız devletler olarak tanır ve bu devletlerle, temel üzerinden anlaşarak, hem kendisi, hem de mirasçıları ve halefleri adına, bu devletlerin yönetimi, mülkiyeti ve toprakları üzerindeki bütün iddialarından vazgeçtiğini kabul ve ilan eder.”

7. madde de şu hükümleri getirmekteydi:

“Majeste İngiltere kralı ile söz konusu devletler arasında, Majeste İngiltere kralının uyrukları ile söz konusu devletlerin yurttaşları arasında, sağlam ve sürekli bir barış kurulacaktır: İşte bundan dolayıdır ki denizde ve karada yürütülen bütün savaşlar hemen durdurulacak, her iki tarafın savaş tutsakları özgürlüğe kavuşturulacaktır. Ayrıca Majeste İngiltere kralı, gereken ivedilikle ve hiçbir hasara yol açmaksızın, Amerikan yurttaşlarına ait Zencileri ve de buna benzer başka birtakım malları götürmeksizin ve müstahkem mevkilerdeki Amerikalılara ait topları yerlerinde bırakarak, bütün ordularını, garnizonlarını ve savaş gemilerini Birleşik Devletler topraklarından ve limanlarından çekecektir.”

Nitekim ateşkes 20 Ocak 1783 tarihinden itibaren yürürlüğe girmiştir.

8. madde ise, şu hakkı getirmektedir:

“Missisipi üzerinde gemicilik yoluyla ulaşım ve iletim, ırmağın kaynağından Okyanus’a döküldüğü yere kadar, büyük Britanya uyruklarına ve Birleşik Devletler yurttaşlarına daima açık ve özgürlük altında tutulacaktır.”

Anlaşmanın öteki maddeleri, Kuzey Amerika’da balık avcılığının düzenlenmesi, iki ülke yurttaşları arasındaki borçların ödenmesinin belirli bir şekle bağlanması, kolonilerdeki İngiliz taraftarlarına ait olan ve savaş sırasında Amerikalılar tarafından el konulmuş bulunan malların sahiplerine geri verilmesine ilişkin hükümler getirmekteydi. (Anlaşma metninden yapılan alıntılar S.S.C.B. Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsünün yayına hazırlamakta olduğu Modern Tarih Belgeleri Derlemesi başlıklı yapıtın I. cilt, I. fasikül, 2. bölümündendir.)

Versay Anlaşması’nın imzalanışından sonra yapılması gerekli nazik bir iş kalıyordu geriye: Fransa ile Amerika arasındaki ilişkileri bu yeni duruma göre düzenlemek. Bu görevi de her zamanki ustalığıyla Franklin yerine getirecektir.

Kurtuluş Savaşı sırasındaki Amerikan diplomasisine büyük bir saygı besliyordu Lenin. Nitekim, 1918 yılında Amerikan işçilerine yazdığı ve Atlantik Okyanusu’nu bin bir güçlükle aşıp yerine ulaşan ünlü mektupta şöyle diyor:

“Amerikan halkı uzun süreden beri ve devrimin yararına olarak kullanmıştır bu taktiği... Kurtuluşu uğruna giriştiği zorlu mücadele sırasında Amerikan halkı, bazı saldırganlarla başka bazı saldırganlara karşı, bunları güçsüz düşürebilmek ve baskı altındaki yığınların çıkarları için devrimci bir ruhla savaşanların durumunu pekiştirebilmek amacıyla, birtakım “anlaşmalar” da imzalamıştır. Fransızlar, İspanyollar ve İngilizler arasındaki uyuşmazlıklardan yararlanmıştır Amerikan halkı ve böylece, bazen Fransız ve İspanyol birlikleriyle omuz omuza İngiliz baskıcılara karşı savaşarak ilkin İngilizleri yenmiş, sonra da, kimi zaman bedel de vermek şartıyla, Fransızlardan ve İspanyollardan kurtarmıştır kendisini”. (Oeuvres, cilt XXIII. S.183)

Yurduna dönme iznini, 1785 yılında, yetmiş dokuz yaşındayken alacaktır Benjamin Franklin. Bütün gücünü görevi başında ve yurduna hizmet için harcamış olan ünlü diplomat, Paris’ten Le Havre’a kadar sedyeyle götürülerek gemiye bindirilmiştir. Ve Amerika’ya ayak bastığında, yurttaşları tarafından sınırsız sevgi gösterileriyle karşılanmıştır.

Öyle ki, anılarında, şu küçücük ama büyük anlam taşıyan cümleyi rahatça yazabilecektir Franklin:

“Sözün kısası, mutlu bir hayat sürdüm.”

Burada diplomasi tarihi bakımından en önemli olan, Birleşik Devletlerle Fransa arasındaki ilişkilerdir. Nitekim, bu iki devlet arasında 1783 yılında imzalanan ittifak anlaşmasının, 1793 yılında yenilendiğini göreceğiz.

2. FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİNDE AMERİKA BİRLEŞİK DEVLETLERİ İLE FRANSA ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Amerika’daki Fransız Büyükelçisi Genet’nin Aktivitesi (1793 - 1794)

Yeni Fransız büyükelçisi “yurttaş Genet”nin Amerika’da kaldığı süre boyunca, alışılmış diplomatik uygulamalara kesinlikle aykırı düşen bir dizi olayın meydana geldiğini görüyoruz.

1792 yılında, yani Girondin’lerin Konvansiyon’da egemen bulundukları dönemde Birleşik Devletlere büyükelçi olarak atanan Edmond Genet, ancak 8 Nisan 1793 tarihinde Amerika’ya gelmiştir ve o sırada da Girondin’lerle Jacobinler arasında amansız bir mücadele başlamış bulunmaktadır. Yürürlükteki uluslararası kurallara göre bir büyükelçi, görev yerinde herhangi bir girişime geçmeden önce, akredite edildiği hükûmete itimatnamesini sunmakla yükümlüdür. Ama başkent Philadelphia yerine Charleston limanına ayak basan Genet, daha geldiği andan itibaren aktivite göstermeye koyulacaktır.

Bu girişime neden olarak da, 1778 yılında Fransa ile Birleşik Devletler arasında imzalanmış olan ittifak anlaşmasının daima yürürlükte bulunduğunu, dolayısıyla da, Birleşik Devletlerin, Fransa’nın İngiltere ve İspanya’ya karşı sürdürdüğü savaşta Fransa’nın müttefiki olarak kaldığını ileri sürmektedir büyükelçi.

Çok kısa bir süre içinde Genet, Amerikan gemileri arasından üç yüz tanesini korsan gemisi olarak donatacak ve İngiliz donanmasına karşı mücadeleye sokacaktır. Bu korsanlar tarafından tutuklanan İngiliz gemileri, Amerikan limanlarına götürülmekte ve savaş ganimeti sayılmaktadır.

Ayrıca İspanya’ya karşı, yine sırf Amerikalılardan oluşan bir kara ve deniz seferi düzenlenmiş ve Missisipi havzasına doğru yola çıkarılmıştır. Bir başka askerî cephe de, Louisiana’yı ele geçirmek ve Fransız egemenliği altına almak amacıyla açılacaktır.

Bütün bunların yanı sıra, Amerikan Dışişleri bakanı Jefferson’un iyi niyetinden ve saygısından yararlanan Edmond Genet, Amerika’da bir dizi demokratik kulüp kurmuş ve halk yığınlarının coşkun sevgisini uyandırmıştır.

Genet’nin, geçerliği bütün dünyaca kabul edilmiş uluslararası hukuk kurallarına kesinlikle ters düşen bu aktivitesini haber alan Birleşik Devletler hükûmeti, büyükelçinin, Fransa ile İngiltere arasındaki savaş dolayısıyla

benimsediği ve alışılmış metotlarla kökten çelişen bu tavrı konusunda bir karar vermek gereğini duyacaktır.

Jefferson’la Kongre’nin bir başka etkili üyesi Madison, kendilerini Fransa ile yapılmış ittifak anlaşmasının hükümleriyle bağlı saydıklarından, Amerika’nın da Fransızlarla el ele savaşa girmesini talep ediyorlardı. Ama açılan genel görüşme sırasında azınlıkta kaldı bunlar: Kuzey-Doğu Devletlerindeki sanayi ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarını temsil eden iki muhafazakâr üye, Hamilton ve Jay kazanacaktı Kongre’deki mücadeleyi.

Nitekim 22 Nisan 1793 tarihinde Washington, tarafsızlık bildirisini imzalamıştır. Söz konusu bildiride “tarafsızlık” sözcüğü geçmemekle birlikte, Birleşik Devletlerin, “savaş hâlindeki devletlere karşı ayırım gözetmeyen dostça bir tutum” içinde olduğu belirtilmekteydi. Ayrıca bildiri, savaş hâlindeki devletlere karşı hiçbir düşmanca davranışa girmemeleri konusunda Birleşik Devletler yurttaşlarını uyarıyor ve kaçakçılığı yasaklıyordu.

Genet’nin durumuna gelince: Fransa’nın Amerika büyükelçisi olarak tanınmaktaydı gerçi bu diplomat; ama Washington, Fransız Cumhuriyeti’nin temsilcisini, XVI. kral Luis ve kraliçe Marie-Antoinette’in portreleriyle süslü bir salonda kabul edecekti.

Aynı yılın Temmuz ayında *Pusu* adlı Fransız firkateyni, Amerikan karasularında İngiliz gemisi Küçük Sarah’ı ele geçirmiş ve Genet, adını *Küçük Demokrat* olarak değiştirttiği geminin kaptanına, Amerikan Dışişleri bakanı Jefferson’ın uyarısını hiçe sayarak, gizlice denize açılmasını ve İngilizlere karşı verilen savaşa katılmasını emretmiştir.

23 Ağustos tarihinde Birleşik Devletler hükûmeti, bu davranışından ötürü Genet’nin geri çağrılmasını istemiştir Fransız hükûmetinden. Bunun üzerine Genet, Amerikan Cumhurbaşkanına ağır bir mektup yazacak ve bu mektubu yazmış olmakla da yetinmeyip, “Amerikan halkının takdirine” sunmak üzere, gazetelerde yayınlayacaktır.

1794 yılının şubatında Jacobinler, Genet’yi yargılanmak üzere Fransa’ya çağırma kararını almışlardır. Ama büyükelçi bu çağrıya uymayıp, mülteci sıfatıyla Amerika’da kalma yolunu seçmiştir.

Bu arada kendi yönünden Fransız hükûmeti de, krala ve soylulara sempati beslediği gerekçesiyle, Paris’teki Amerikan büyükelçisi Morris’in geri

çekilmesini isteyecektir. Amerikan hükûmeti, bu isteği olumlu karşılamış ve Morris, çok geçmeden Paris'ten ayrılmıştır.

1794 yılında Birleşik Devletler, kesin ve açık bir tarafsızlık bildirisi yayınlayacak ve 1778 anlaşması böylece kadük (işlemez) hale girecektir.

3. BAĞIMSIZLIK SAVAŞINDAN SONRA İNGİLTERE İLE BİRLEŞİK DEVLETLER ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Genç Amerikan Cumhuriyeti'nin Kurtuluş Savaşı'ndan sonraki en önemli dış politika sorununu, eski metropol İngiltere ile olan ilişkileri meydana getirmekteydi. Çünkü, Birleşik Devletler, savaştan sonra da İngiltere'ye ekonomik bağımlılık içinde kalmışlardır.

Nitekim aşağıdaki rakamlar, bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır:

1790 yılında gümrüğe bağlı ithalat, 15 milyon dolar olarak değerlendirilmekteydi ve bunun 13 milyonu İngiltere'den getirilen mamullere ödenmişti. Aynı yıl 20 milyon dolar olarak değerlendirilen ihracatın 9 milyondan fazlası da yine İngiltere'ye satılan malların karşılığıydı. Görüldüğü gibi, eski metropolle iyi ilişkilerin kurulmasında ve ticaretin yeniden başlamasında çıkarı bulunan sayısız Amerikalı yurttaş vardır. Nitekim en başta Hamilton ve Jay olmak üzere, iktidarın temsilcisi olan bütün federeler, açıkça İngiliz yönelimini izlemektedirler.

Bununla birlikte, iki ülke arasındaki ilişkilerin düzelmesi, ilk bakışta sanıldığı kadar kolay olmamıştır: eski sömürgelerini bir gün yeniden elde etme niyetini bırakmamıştır çünkü İngiliz hükûmeti. Ve Birleşik Devletlerin güçsüzlüğü ile merkezî yönetim organizasyonunun yetersizliğinden yararlanarak, 1783 anlaşmasının kendisine getirmiş olduğu görevleri yapmamaktadır: Nitekim Amerika'nın Batısındaki kalelerde İngiliz birlikleri durmaktadır hâlâ.

Ayrıca İngiltere, kolonilere saldırmaları için Kızılderilileri kışkırtmaktan, ve Amerikalıların Doğu Hindistan'la olan ticaretini engellemekten de geri kalmamaktadır.

1794 İngiliz-Amerikan Antlaşması

İngiltere 1793 yılında Fransa'ya karşı savaşa girdiği andan itibaren, İngiliz savaş gemileri Amerikan ticaret gemilerini sıkı bir şekilde denetlemeye ve Fransa'dan ithal edilen mallara olduğu gibi Fransa'ya ihraç edilen mallara da el koymaya başlamışlardır.

Ayrıca İngiliz kaptanları, "İngiliz olan, sonuna dek İngiliz kalır" ilkesini uygulayarak, daha önce İngiliz uyrukluğunda bulunmuş bütün tayfaları Amerikan gemilerinden zorla uzaklaştırıp almakta ve Amerikan gemilerinin Fransız Hindistan'ı limanlarına girmesine de izin vermemektedirler.

Bu tedbirlere karşı Kongre, bütün İngiliz mallarının Amerika'ya ithalini geçici olarak yasaklamıştır.

Böylece başlayan çatışmayı çözmek üzere, baş yargıç Jefferson'un da katıldığı bir özel misyon yollanacaktır İngiltere'ye. Ve Jefferson, 1794 yılında, uyuşmazlık konusu tüm sorunlara toplu çözüm getiren bir anlaşma imzalamayı başaracaktır.

Bununla birlikte bu anlaşma, hak eşitliği ilkesine dayanmıyordu:

Birleşik Devletlerin bütün limanlarına giriş hakkı tanınmıştı İngiliz gemilerine. Oysa Amerikan gemileri, Kuzey Amerika'daki İngiliz sömürge toprakları sınırları içinde kalan liman, körfez ve koylara giremeyeceklerdi. Missisipi Irmağı her iki taraf denizciliğine de açıktı. Ama buna karşılık Amerikalılara, Doğu Hindistan'da ancak 70 tonu aşmayan gemilerle ticaret yapma hakkı tanınmaktaydı. Ayrıca melas, şeker, kahve, kakao ve pamuk gibi Hint ürünlerinin taşınması da yasaklanmıştı Amerikalılara.

Bütün bunların yanı sıra daha başka birtakım sorunlar da, Birleşik Devletler açısından son derece elverişsiz bir yönde çözüme bağlanmış bulunmaktaydı.

Asıl yapıcısı Hamilton olduğu halde "Jay Anlaşması" diye anılan bu anlaşma, l9 Kasım 1794 tarihinde Londra'da imzalanmıştır.

Ne var ki, Atlantik Okyanusu'ndaki sürekli fırtınalar, anlaşmanın çabucak Amerika'ya ulaşmasını önleyecek ve Washington, ancak üç buçuk ay sonra, anlaşmanın imzalandığını haber alıp muhtevasını öğrenebilecektir.

Anlaşma metni yayınlanır yayınlanmaz, Jay'nin durumu alabildiğine kritik bir hale girmiştir: Öyle ki, büyük bir öfkeye kapılan halk, Jay'i rüşvet yemekle suçlamakla yetinmeyip, anlaşma metnini, Jay'in portrelerini ve İngiliz bayraklarını meydanlarda ateşe verecektir. Amerikan halkı böylece

kendi hükûmetinin resmî diplomasisine karşı olan duygularını dile getirmektedir.

Senato anlaşmaya karşı şiddetli bir muhalefet gösterdiğinde, anlaşmanın imzalayıcısı olarak Jay'in durumu büsbütün karmaşık bir hâl alacaktır. Nitekim, anlaşma ancak, Doğu Hindistan ticaretine ilişkin madde yok sayılmak şartıyla onaylanmıştır.

Dolayısıyla da, Amerikan hükûmeti, uyuşmazlık konusu olan madde üzerinde İngiltere ile yeniden pazarlığa girişecek ve sonunda İngiltere bu maddeden vazgeçmek zorunda kalacaktır.

Ama anlaşmanın, Amerikan yasalarına göre, ayrıca Temsilciler Meclisi tarafından da onaylanması gerekmekteydi. Anlaşmaları onaylamak yetkisine sahip değildi aslında bu meclis; ne var ki, bütçenin tartışılması sırasında, bu tür anlaşmaların yürürlüğü için gerekli giderleri kabul ya da reddetme hakkına sahipti.

Ve Temsilciler Meclisi, Jefferson'un imzaladığı bu anlaşmanın yürürlüğe girememesi için, bütçe giderlerini denetleme hakkını kullanma yoluna gitti. Bunun üzerine Washington işe el koyacak ve Temsilciler Meclisi'nin tutumunu "yasadışı" ilan edecektir. Ayrıca baş yargıç sıfatıyla Jay de, benzer bir karar alma yetkisine sahipti.

Sonunda anlaşma, Temsilciler Meclisi tarafından da onaylanacaktır. Ve bu, diplomasi tarihinde bir eşi daha görülmedik türünden bir olaydır.

1 Manu Yasaları, Elmonoviç'in Rusça çevirisi, 1913, Bölüm VII, Hükümdar, 64.

İKİNCİ BÖLÜM

FRANSIZ DEVRİMİ DÖNEMİNDE AVRUPA DİPLOMASİSİ (1787 - 1794)

1. DEVRİM ÖNCESİ FRANSIZ MONARŞİSİNİN BURJUVAZİSİ VE DİPLOMASİSİ

XVI.-XVIII. Yüzyıllarda Mutlakıyetçi Monarşinin Burjuvazisi ve Diplomasisi

Monarşik feodalizmle burjuvazi arasında gittikçe keskinleşen bir mücadelenin sonucu olan Fransız Devrimi, soylular sınıfının ve hanedanın çıkarlarını savunmayı amaç edinmiş Fransız monarşisinin diplomasisine öldürücü bir darbe indirmiştir.

Bu monarşi ve hükûmetin bütün dış politikası, 1789 yılının çok daha öncesinden beri Fransız burjuvazisinin büyük çapta hoşnutsuzluğuna yol açmaktaydı.

Her geçen gün biraz daha güçlenen burjuvazi, monarşik vesayete, ihtiyaç duymuyordu artık. Dolayısıyla da, iç ve dış politikada her şeyden önce soyluların ve hanedanın çıkarlarına öncelik tanıyan bir anlayışı hoş görmekten uzaklaşmış bulunmaktaydı.

Nitekim, XVIII. yüzyıl “aydınlıkçı” burjuvazisinin rasyonalist (akılcı) felsefesi, krallık iktidarının ve monarklar absolütizminin tanrısal kökenli anlayışına karşı, ulusal egemenlik fikrini sürecektir ortaya. Burada yeniden belirtelim ki, söz konusu “ulusal egemenlikten” kastedilen, burjuvazinin egemenliğidir aslında.

Ulusu bu dar anlamda yorumlayan burjuvazi, soyluların ve hanedanın dış politikasına tamamen karşıt bir ulusal dış politika istemekteydi. Nitekim, tüm dış politika yönetiminin burjuvazinin kesin denetimi altına verilmesi, burjuva devriminin vazgeçilmez koşulu olacaktır. Ve devrim olayları boyunca adım adım gerçekleştirilen bu şart, Thermidor gericiliği ve Direktuvar yıllarında tam olarak yürürlüğe girecektir.

Kıtanın öbür ülkelerindeki mutlakıyetçi monarşiler de, yine soyluların ve hanedanların çıkarları doğrultusunda bir diplomasi yürütmüşlerdir. Ne var ki, Avusturya, Prusya ve hele Rusya, siyasal iktidar mücadelesini yüklenip sürdürebilecek güçte birer burjuvaziye sahip değillerdi henüz. Bu üç ülkeyi Fransa’dan ayıran temel özellik de budur. Tüm Avrupa’da o çağa dek burjuvazinin çıkarlarının dış politikada ağırlığını duyurması, ancak, burjuva devrimini daha önce gerçekleştirmiş olan İngiltere’de Parlamento’nun üstünlüğü sayesinde olanak kazanabilmişti.

Fransız Diplomasisinin 1789 Yılındaki Bunalımı

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında Fransız diplomasisi, 1756 yılında imzalanmış ve tahtın varisinin (geleceğin kralı XVI. Louis’nin) Avusturyalı prenses Marie-Antoinette’le evlendirilmesi suretiyle perçinlenmiş bulunan Fransa-Avusturya ittifakı üzerine kuruludur özellikle.

Başlangıçta bu ittifak, Fransa’nın sırtını Avusturya yönünden güven altına alarak bir Prusya saldırısından korunmak ve böylelikle ülkeye, sömürge ele geçirme mücadelesinde bütün gücünü İngiltere’nin üzerine yöneltme olanağını yaratmak amacıyla tasarlanmıştı.

1756 yılından 1763 yılına kadar süren Yedi Yıl Savaşı boyunca Fransa sarayı, Avusturya tahtıyla olan aile ilişkileri dolayısıyla müttefikine sürekli şekilde para ve asker yardımı yapmak zorunda kalacak; bunun sonucu olarak da kendisi güçsüz düşecektir. Bu dönemde Avusturya, kendi siyasetinin uysal bir aleti durumuna getirmiş gibidir Fransız diplomasisini.

Nitekim, Fransa’nın Kanada’yı ve öbür sömürgelerini kaybedip üstünlüğü İngiltere’ye kaptırmasında, XV. Louis tarafından ısrarla sürdürülen bu hanedan diplomasisinin büyük bir payı vardır.

“Avusturya sistemi” diye anılan ve halk arasındaki lakabıyla (“uğursuz Avusturyalı” kraliçenin etkisine bağlanan bu siyaset, burjuvazinin öfkeli saldırılarına hedef olmaktaydı durmadan. Gerçekten de, burjuvazi Avusturya’yı düşman diye görüyor ve Hollanda’nın Avusturya egemenliği altındaki bölgelerini yakın bir gelecekte ele geçirme umudunu besliyordu. Tarihsel akışın da sonradan belirleyeceği gibi, burjuvazinin çıkarlarıma aykırı düşen Avusturya ittifakı, Fransa’ya başarısızlıktan başka hiçbir şey sağlamayacaktır.

Bu dönem Fransız dış politikasının öbür temeli ise, İspanya ile yapılmış olan ittifaktır. İngiltere’nin sömürge üstünlüğüne karşı kurulan bu ittifak, halk tarafından Avusturya ittifakına oranla daha çok sevilmektedir.

Ne var ki, Fransız burjuvazisi, bu ittifakı da hanedan çıkarlarına verilen bir çeşit haraç şeklinde görmekteydi: Burbon hanedanının Fransız ve İspanyol dalları arasında imzalanmış bir “aile anlaşması”ydı bu. Ama Fransız kralları, bu ittifak çerçevesi içinde Fransız mamullerinin İspanyol sömürgelerine ihracı konusunda kolaylıklar sağlayacak hiçbir girişimde bulunmamışlardı. Oysa böyle bir girişim, söz konusu “aile anlaşması”nı, burjuvazinin gözünde daha çekici kılmaya yeterliydi.

Nitekim, Mably ve Mirabeau gibi yazarlar, Fransız krallığı diplomasisini burjuvazinin çıkarları açısından eleştirirken, krallık rejiminin genel güçsüzlüğü karşısında duyulan öfkeyi dile getireceklerdir. Söz konusu sistem, ekonomik bunalımın ağır baskısı altında, bir kat daha güçsüz düşmüş ve giderek, Fransa’nın uluslararası prestijini koruyup sürdürebilecek enerjik bir dış politika yürütmekten tamamen yoksun kalmıştır.

Monarşik Fransa’nın bu güçsüzlüğüne rağmen, ticaret ve sömürge üstünlüğü için İngiltere’ye karşı yürüttüğü mücadele, 1789 yıllına kadar, uluslararası siyaset alanının en önemli sorunu olarak kalacaktır.

İspanya ile el ele Birleşik Devletlerin kurtuluşuna yardım ettiği 1778-1783 yılları arasındaki kısmi başarısına karşın Fransız krallığı, İngiltere’ye bir dizi ödün vermek zorunda kalmıştır. Örneğin, iki ülke arasında 1782

yılında imzalanan ticaret anlaşması, Fransız diplomasisi tarafından verilmiş önemli ödünlerden biriydi.

İngiliz mamullerinin Fransa'ya büyük çapta girmesini sağlayan bu anlaşma, büyük toprak sahibi olan soyluların yararına, Fransız sanayinin ise zararına birtakım hükümler getirmekteydi. Nitekim, işte bu sırada, İngiltere'ye karşı bir mücadeleyi tek başına yürütemeyecek kadar güçsüz düşen Fransa, Rusya'ya yaklaşmak ihtiyacını duyacaktır.

Böylece, Ruslara karşı Türkiye'yi destekleme siyasetinden vazgeçiyordu Fransa. 1787 yılında imzalanan Fransız-Rus ticaret anlaşması, Karadeniz üzerindeki yeni Rus limanlarında Fransız tüccarlarına geniş avantajlar sağlamaktaydı. Nitekim, Fransız diplomasisinin Devrim öncesinde kazandığı tek önemli başarı, bu anlaşmadır.

Yine Devrim arifesinde Fransız tüccarları Osmanlı İmparatorluğu'ndan Kızı1 Deniz'e girme ve Hindistan yolu üzerindeki Mısır'da ticaret yapma hakkını elde etmişlerdi. Bu sayede Fransa, Yakın Doğu'da kurmuş olduğu ve İngiltere tarafından öteden beri inatla kemirilen hegemonyasını sürdürme olanağına kavuşmuştur.

1787-1788 yıllarında Fransa'nın uluslararası prestiji bir hayli sarsılmış bulunmaktadır: Mali ve siyasal güçsüzlüğü dolayısıyla krallık hükûmeti, 1785 yılında İngiltere ve Prusya'ya karşı Hollanda ile imzalamış olduğu ittifak anlaşmasında İngiliz hasmı Hollandalı "yurtseverler" yararına kabul ettiği yükümlülükleri yerine getirmeyi reddetmiştir.

Şöyle sıralanmıştır olaylar:

1787 yılında Prusya birlikleri, Fransa'nın müttefiki olan Hollanda topraklarına girmiş ve bu ülkede öteden beri kendilerine ve İngiltere'ye dost olan soyluları yeniden iktidara getirmişlerdir. Ayrıca bu yeni iktidar, ticari ilişkileri dolayısıyla Germen devletlerine bağlı bulunan bir kısım burjuvazinin desteğini kazanmakta da gecikmeyecektir.

Bu durumda Fransa'nın, Prusya'ya karşı yürüttüğü mücadelede Hollanda'yı desteklemeyi reddedişi, bütün Avrupa'ya karşı bir çeşit güçsüzlük itirafı anlamına gelmekte ve Fransız diplomasisi bakımından ciddi bir başarısızlık meydana getirmektedir.

Nitekim, 1788 yılında bu üç Devlet, Rusya, Fransa ve Avusturya'ya karşı üçlü bir askerî ittifak anlaşması imzalayacaktır. Ve Türkiye ile İsveç'i de destekleyen bu yeni ittifak, 1789 Devrimi arifesinde, bir yandan Avusturya

ve Rusya, öte yandan da Avusturya ve İspanya tarafından temsil edilen karşıt bloğu sarsıcı büyük bir güç olarak ortaya çıkmaktadır.

XVIII. Yüzyılda Mutlakıyetçi Monarşiler Diplomasisinin Burjuva İdeologları Tarafından Eleştirisi

"Aydınlık yüzyılı" ideologları tarafından, feodalizmin ve mutlakıyetçiliğin kurumlarına karşı Fransız Devrimi'nin çok daha öncelerinden beri yürütülmekte olan amansız eleştiriler, monarşik Avrupa'nın diplomasisini esirgiyor değildi.

Gerçekten de, uluslararası ilişkilerin, uluslar arasındaki ilişkileri değil de hükümdarlar arasındaki ilişkileri temel alan bir anlayış içinde düzenlenip yürütülmesini hoş karşılayamazdı artık liberal burjuvazi. Ve hep soylular sınıfıyla hanedanların çıkarlarını gözeten bir diplomasinin yol açtığı ardı arkası kesilmez "veraset" savaşlarına karşı büyük bir öfke beslemekteydi. Haklıydı da: Çünkü, bu savaşlar çoğu zaman burjuvazinin parasıyla yürütülmekte ve her seferinde mutlakıyetçi iktidarın biraz daha pekişmesi sonucunu doğurmaktaydı.

Bu burjuvazinin ılımlı kesimi, Fransız dış politikasında bir yönetim değişikliği arzulamaktaydı sadece. "Avusturya sistemi"ni yıkmak, yönetici sınıfların çıkarlarını gözetmeyen bir siyaset gütmek ve Fransa'nın uluslararası prestijini yeniden sağlamlaştırmak: ılımlı burjuvaların belli başlı amaçları işte bunlardı.

Bu kesimin temsilcisi Montesquieu, "sınırsız fetihlerin despotluk getirdiği"ni ve Fransa'nın hep bu "savaş anlayışı güden insanlar yüzünden mahvolduğu"nu yazmaktadır nitekim açık açık.

Yine bu kesimin ünlü sözcülerinden Voltaire, mutlakıyetçi monarşinin diplomasisi tarafından tezgâhlanan entrikaları insafsızca alaya almakta ve bitip tükenmek bilmeyen hanedan savaşlarını "adaletsiz, anlamsız" olarak nitelemektedir.

Rasyonalist sıfatıyla Voltaire, diplomatik bir uyuşmazlığı çözemeyen iki hükümdar savaşa tutuştuğu takdirde, bunlardan hiç değilse birinin mantık açısından yanılgıya düştüğünü ispatladıktan sonra, şu sonucu çıkarmaktaydı: "Bu iki hükümdardan birinin yargı yanılgısı yüzünden ulusların yıkıma uğraması, gerçekten saçma ve barbarca bir şey olur."

Fransız küçük burjuvazisinin radikal temsilcileri olan Mably ile Rousseau ise, eleştirilerinde çok daha ileri gitmektedirler.

“Avusturya sistemi”nin amansız düşmanı Mably, hanedan ittifaklarına saldırırken, monarşilerin diplomatik sanatının “yüce ilkelerden” değil de “kişisel motiflerden, önemsiz çıkarlardan ve hükümdar kaprislerinden” esinlendiğini belirtmekte ve şöyle yazmaktaydı:

“Yönetimlerimizin organizasyonu, müzakere sanatının ilerlemesine de engel oluyor; çünkü bu organizasyon tarzı içinde bir adam, sadece entrikalar sayesinde ya da tesadüfün itişiyle iktidara gelebilir.”

Mutlakıyetçi monarşiler tarafından uygulanan diplomasi anlayışını Rousseau da bir o kadar amansızca eleştiriyordu. Nitekim, Polonyalılara ülkelerinde gerekli reformları yapmalarını öğütleyen bir mektubunda, şöyle diyor bu düşünür:

“Sonuçsuz müzakerelere girişerek boşuna yorulmayınız; saray hükûmetlerine elçiler ve temsilciler göndereceğiz diye boşu boşuna para harcamaya yönelmeyiniz; hele hele anlaşma ve ittifaklara önem verme yanılgısına katiyen kendinizi kaptırmayınız.”

Radikal burjuvazi ideologlarının gözünde diplomatik sır, hükümdarlar tarafından kendi halklarını aldatmak ve ulusal çıkarlara aykırı bir politika gütmek için başvurulan bir araçtan başka bir şey değildir.

Gerçekte mutlakıyetçi iktidarı pekiştirmek için yapılmış toprak fetihlerini halkın gözünden saklayan gizli diplomasi anlayışına karşı yönelttikleri protestolarda bu ideologlar, diplomatik alanda hangi koşullar içinde olursa olsun ilkin sırların müzakere edilip açıklanması gerektiği fikrini savunuyorlardı.

Toprak iktisabı fetihlere dayandırılamayacağı gibi bir hükümdarın keyfine ya da hanedanların hak iddialarına da dayandırılamaz. Ancak bir tek durumda hoşgörüyle karşılanabilir bu tür edinçler: İlhak edilen bölgenin halkı, bunu arzu ettiğini özgürce açıkladığı takdirde.

Hükümdarlar eliyle yapılan fetihlere gelince, despotizmi pekiştirmekten gayrı hiçbir sonuç vermeyecektir bu fetihler. Nitekim, hükümdarlar sadece şu iki ereği güder, diyordu Rousseau:

“Dışarıda topraklarını genişletmek ve içerde iktidarlarını gittikçe biraz daha mutlak bir hâle getirmek.”

“Kamu yararı”, “uyrukların mutluluğu” ve “ulusun şerefi” gibisinden, anlaşma ve diplomatik notalarda ileri sürülen bütün öbür gerekçeler,

Rousseau’nun gözünde, ikiyüzlü bahanelerden başka bir şey değildir ve mutlakıyetçi monarşi diplomasisinin, gerçek ereklerini gizleme zorunluluğu doğurmaktadır bu bahaneleri.

Daha sonra da, ütopik bir tasarıyı geliştiriyordu Rousseau: savaşların toptan ve kesinlikle ortadan kaldırılmasını öneren bir ebedî barış tasarısını.

Böyle bir tasarının gerçekleşmesinin ancak monarşik iktidarın yıkılması ve diplomasi alanında hanedan çıkarları egemenliğinin ortadan silinişi sayesinde olanak kazanabileceğini açıklayan düşünür, savaşları önleyebilme aracı olarak, bir ortak Meclis tarafından yönetilecek bir Avrupa devletleri federasyonunun organizasyonunu önermekteydi.

Jean-Jacques Rousseau’ya göre her devletin topraklarının dokunulmazlığını sağlayacak bir evrensel garanti, bütün çatışmaları olanak dışı kılacaktı: Ve uluslararası çatışmalar, bir çeşit uluslararası “adalet divanı” tarafından çözüme ulaştırılmalıydılar.

Benzer düşünceler, 1790 yılında İngiltere’de Bentham ve l795 yılında Almanya’da Kant tarafından da ileri sürülecektir.

Hanedan diplomasisine ve savaşlara şiddetle karşı çıkan Bentham, sömürge fetihlerini ve bunların sonucu olan antlaşmaları da çürütmekteydi: düşünüre göre sadece büyük ticaret ve finans burjuvazisinin yararına hizmet etmekteydi bu antlaşmalar.

Ve Bentham, serbest ticaretin yerleştirilmesi, sömürgelerden vazgeçilmesi, silahsızlanma anlaşmaları yapılması, gizli diplomasinin ortadan kaldırılması ve “veraset savaşları”na yol açan krallık unvanlarının yok edilmesi yoluyla savaşların önlenebileceği düşüncesini güdüyordu.

XVIII. yüzyıl burjuvazisinin barışçı fikirleri, bu tasarılarda tümüyle ve bütün boyutlarıyla dile gelmektedir: Bir burjuva toplumunun koşulları içinde barışın korunup sürdürülmesini isteyen devletlerin birleşmesi, silahsızlanma konusunda evrensel bir anlaşma ve uluslararası bir çeşit “adalet divanı” kurulması yoluyla savaşları yok etmek.

Mutlakıyetçi monarşiler diplomasisi ile İngiltere’nin sömürge siyasetine karşı yönelmiş bir etkili silah meydana getirmelerine ve böylelikle evrensel ilerleme mücadelesinde olumlu bir rol oynamalarına rağmen, XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yetişen bu yazarların barışçı ama henüz pek yüzeysel fikirlerini, ancak geçici bir olay şeklinde göz önüne alıp değerlendirmek gerekmektedir.

Böyle gerekmektedir: çünkü burjuvazi, iktidarı ele geçirdiği her yerde ve derhâl kendi fetih iddialarını ortaya sürecek ve emperyalist bir propaganda başlatarak, diplomatik aktivitesine bildiğimiz asıl rengini, o saldırgan rengini vermekte gecikmeyecektir.

2. FRANSIZ DEVRİMİ KURUCU MECLİS VE KONVANSİYON DÖNEMİNDE AVRUPA DİPLOMASİSİ

Ulusal Kurucu Meclis Döneminde Fransız Diplomasisi

Otoriter monarşi döneminde Dışişleri bakanlığı ve elçilikler, salt hükümdarca izlenen politikanın uysal birer aleti olacak şekilde örgütlenmişti. Hükümdar tarafından atanan bakan, yine yalnız hükümdara karşı sorumlu bulunuyordu.

Bakanlar ve elçiler, çoğu zaman, saraya sıkı sıkıya bağlı aristokrat ailelerden seçilmektedir bu dönemde. Sayıları zaten sınırlı olan bakanlık görevlileri ise, üyeleri saraya ya da bakanlığa daha önce de hizmette bulunmuş burjuva aileler içinden derlenmektedir.

Bunlar bir kere işe alındıktan sonra, genellikle bütün hayatları boyunca görevde kalmaktaydılar. Hemen hepsi güvenilir, yumuşak, başlı sadık kişilerdi ve çok iyi ücret almaktaydılar.

Bakanlık, iki “siyasal daire”yi içermekteydi: Bunlardan birincisi Batı ve Orta Avrupa ve Amerika devletleri ile; ikincisi ise Doğu ve Güney Avrupa ve İskandinavya devletleri ile olan ilişki ve yazışmaları sürdürmekteydi. Ayrıca yardımcı seksiyonlar da vardı.

Bastil’in zapt edilmesinden sonra Ulusal Meclis ulusun egemenliği ilkesinden esinlenerek, o güne dek krallık dışişleri bakanlığı tarafından yönetilen diplomasi alanına da el atacak ve bu alanı kendi amaçlarını gerçekleştirmek için kullanmak yoluna gidecektir.

Nitekim, dışişleri bakanlığının dış politika sorunlarına ilişkin resmî bildirileri konusunda kararnameler yayınlamaya başlayan Meclis 1790 yılının Mayıs ayında krallık iktidarıyla çatışma durumuna düşmüştür.

Şöyle gelişecektir olaylar:

O yıllarda İspanya ile İngiltere arasında, her iki ülkenin de Kuzey Amerika'nın Atlantik kıyıları üzerindeki hak iddiaları dolayısıyla, bir savaş tehlikesi baş göstermiş bulunmaktaydı zaten. Ve 1790 ilkbaharında her iki taraf, silahlı bir çatışmaya aktif şekilde hazırlanma girişimindeydi.

1761 yılında İspanya ile Fransa arasında imzalanmış olan "aile anlaşması", Madrid sarayına XVI. Louis'den yardım isteme hakkını tanıyordu. İşte Fransız Dışişleri bakanlığının, kral XVI. Louis'nin İngiltere üzerine bir donanma yollamak niyetinde olduğunu Ulusal Meclis'e bildiren notası, Meclis üyeleri arasında tam bir fırtına yaratacaktır.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi burjuvazi, Fransız mamullerinin İspanyol sömürgelerinde satışına karşı çıkan Madrid hükûmetine zaten diş bilemekteydi ve sadece bir hanedan ittifakı olarak gördüğü "aile anlaşması"na da derin bir antipati duyuyordu. Ve Meclis çoğunluğu, dışişleri bakanlığının notası gelince, şöyle düşündü: İngiltere'ye karşı bir savaş bahanesi altında kral, ilk fırsatta Devrim'e karşı yöneltip Ulusal Meclis'i dağıtmak üzere, kendisine bağlı bulunan silahlı kuvvetleri güçlendirme isteğindedir.

İşte bunun üzerine Meclis'in sol kanadı, savaş açma ve barış yapma yetkisini kraldan alma kararını verecektir. Bu karara uyan çoğunluk, bundan böyle diplomatik müzakerelerin kendi denetimleri altında yürütülmesini ve bütün anlaşmaların kendi onaylarından geçtikten sonra yürürlüğe girmesini sağlayan bir yasayı kabul etmiştir.

Ne var ki, daha sonra açılan genel görüşme sırasındaki şiddetli tartışmalar sonucunda Mirabeau kontu (ki daha o dönemde kraldan gizlice ücret almaktaydı) Meclis çoğunluğunu kendi önerisine çekmeyi başaracak ve ikircikli bir karar çıkartacaktır Meclis'ten: Ulusal Meclis, savaş açma ve barış yapma hakkını elinde tutmaktadır ama... bu hakkını kullanabilmek için, kralın Meclis'e resmen öneride bulunması gereğini de bir temel koşul olarak kabul etmektedir.

Demek ki, 24 Mayıs tarihinde alınan bu kararla söz konusu hak, krallık iktidarı ile ulusun temsilcileri arasında bölüşülmüş bulunmaktaydı. Tartışmalar sırasında milletvekilleri, gizli hanedan diplomasisini ve bu diplomasi tarafından yapılmış anlaşmaları şiddetle eleştirmiş ve Fransa'nın şimdi asıl "adaletli halklarla" yapılacak "ulusal anlaşmalara" ihtiyacı olduğunu belirtmişlerdir.

İspanya'nın yardım isteği konusunda Meclis, diplomatik işleri yönetmek üzere, sürekli bir komisyon kurulmasını karara bağlayacaktır. Bu "Diplomatik Komite"nin başına Mirabeau getirilmiştir. Mirabeau böylece, kral ve bakanlık tarafından yürütülen resmî diplomasiyi Meclis'le el ele ve kesin şekilde denetim altında tutma durumuna gelmiş bulunmaktadır.

Görüldüğü gibi, ülkenin dış siyasetinin yönetimi, ılımlı büyük burjuvazinin eline geçmiştir artık. Nitekim, Diplomatik Komite'nin önerisine uyan Meclis, İngiltere ile bir savaş durumunda Fransa'ya yararlı olabilir gerekçesiyle, İspanya ittifakını sürdürme kararı alacak, ama buna karşılık ittifak anlaşmasının saldırgan nitelikli bütün hükümlerini yürürlükten kaldırarak, sadece ortak savunma ve ticaretle ilgili yükümleri koruyacaktır.

Aynı zamanda da, "evrensel barış" ve "adalet ilkeleri", Fransız dış politikasının ana temelleri olarak kabul ve ilan edilmektedir.

1791 Yılı Aralık ayında kabul edilen bir kararname, şu noktayı açıkça bildirecekti nitekim:

"Fransız ulusu, fetih amacıyla hiçbir savaş girişiminde bulunmayacak ve kuvvetlerini hiçbir halkın özgürlüğüne karşı kullanmayacaktır."

Aynı burjuvazinin saldırgan eğilimleri çok daha sonra, Devrim'den yararlanarak iktidarını büyük çapta güçlendirdiği vakit ortaya, çıkacaktır. Oysa, Ulusal Kurucu Meclis döneminde bu iktidar, henüz yeterince sağlam değildi ve fetih girişimleri güçsüz düşürebilirdi Meclis'i. Dolayısıyla da, burjuvazi, Meclis'in dağıldığı tarih olan 1791 yılı sonbaharına dek, dış politikasına ve diplomasisine barışçı bir nitelik verme zorunluluğunu hissetmiştir.

1789 yılında Hollanda'nın Avusturya egemenliği altında bulunan kesimi, Belçika'da da devrim patladığı vakit Ulusal Meclis kralcı Avrupa ile bir çatışmaya yol açar korkusuyla, Belçika yararına hiçbir girişimde bulunmama kararı alacaktır.

Nitekim, ülkenin bağımsızlığını ilan eden Belçika notası, gazetelerin ve kulüplerin bu kararı coşkunluk içinde karşılayışına rağmen, kralın ve dışişleri bakanının kararıyla okunmaya bile gerek duyulmaksızın geri çevrilecek ve Ulusal Meclis, hiçbir itirazda bulunmayacaktı bu konuda.

Bununla birlikte, feodal rejimin yıkılması kararı, Meclis'in pasifizmine rağmen, Fransa'yı Avrupa monarşileriyle bir çatışmaya sürüklemekte

gecikmeyecektir.

Gerçekten de, bu karar, Alsas'taki toprakları Fransa'ya bağımlı bulunan küçük Alman prenslerinin derebeylik (senyörlük) haklarını zedelemekteydi. Dolayısıyla da, bu prensler hemen İmparatorluk Diyeti'ne başvurarak şikâyette bulunmuş ve Prusya, Avusturya, Rusya ve İsveç devletlerinin duruma el koymasını istemişlerdir.

Bilindiği gibi, İsveç Vestfalya antlaşması gereğince, Mukaddes Germen İmparatorluğu anayasasının kefili durumundaydı ve 1779 yılındaki Teschen barış antlaşması gereğince Rusya da aynı kefaleti yüklenmiş bulunuyordu.

O sırada her türlü çatışmadan uzak kalmak isteyen Ulusal Meclis, prenslere özel kişiler olarak tazminat verme kararını alacak ve dışişleri bakanlığı, bu konuda görüşmelere girişecektir. Koalisyonla savaş başlayıncaya kadar uzamıştır bu pazarlık görüşmeleri.

Bu sorunu Fransa'ya savaş açabilmek için ikinci bir bahane şeklinde değerlendiren Avusturya, Prusya ve Rusya, bütün önerileri reddetmelerini öğütleyeceklerdir prenslere. II. Katerina bununla da yetinmeyecek ve Avusturya ile Prusya'yı Fransa'ya karşı bir savaşa kesinlikle sürükleyebilmek için, prensleri bu iki devletten resmen yardım istemeye kışkırtacaktır. Ve Konvansiyon, savaş başlayıncaya dek sabırla beklemiş; prenslere tazminat kararını, tam savaş başladığı an geri almıştır.

Öte yandan, kilise topraklarının Meclis tarafından müsadere edilmesi ve din adamlarını sivil bir statüye bağlama tasarısı, Fransa ile Papalık devletinin de arasını açmış bulunmaktadır.

Bu sorunu tatlıya bağlamak amacıyla dışişleri bakanlığı gizli görüşmeleri yasaklayan meclis kararını çiğnemek pahasına, Roma ile gizlice pazarlığa girişecektir. Ama müzakereler sonucunda hiçbir anlaşmaya varılamamıştır. Bunun üzerine, Devrim, Papalık devletinin malı olan Avignon topraklarını da kapsamına alacaktır.

Gerçekten de, 1791 yılının Nisan ayında bu bölge halkı, Fransa'ya bağlanma isteğinde bulunmuştur. Ve bu istek karşısında Diplomatik Komite, toprak ilhakları konusunda halkın serbestçe dile gelen iradesine dayanma ilkesinin iletilmesini önerecektir Meclis'e.

Nitekim, 14 Eylül 1791 tarihinde Avignon, "komünler ve yurttaşlar çoğunluğunun serbestçe ve resmen dile getirdiği isteğe uygun şekilde", Fransa'ya bağlanmıştır.

Bu olay, Fransa'nın sadece Roma ile değil aynı zamanda komşu devletlerle olan ilişkilerini de alabildiğine gerginleştirecektir: Çünkü komşular da şimdi kendi halklarının devrimci Fransa'ya bağlanmak istemesinden ürkmektedirler.

O tarihten itibaren ve bütün devrimci savaşlar süresince halkın egemenliği ilkesi, her yeni toprağın Fransa'ya bağlanışını bildiren bütün kararnamelerde temel dayanak olarak ileri sürülecektir. Böylece, bu ilke, uluslararası politikaya Fransız Devrimi tarafından sokulmuş bulunmaktadır.

Resmî diplomasi, Diplomatik Komite aracılığıyla Meclis'in denetimi altında tutulduğundan, saray, mutlakıyetçi monarşinin yeniden kurulabilmesi için yabancı devletlerin duruma el koymasını sağlamak amacıyla gizli entrikalar düzenlemeye devam ediyordu. Ama bu yoldaki söylentiler ortalığa yayılınca, Meclis'in ve kulüplerin eski diplomatik kadrolara karşı duydukları güvensizlik büsbütün artacaktır.

Gerçekten de, söz konusu kadrolar, yabancı krallıklarla olan ilişkilerini kolaylaştırmak için krala gizlice yardım etmekteydiler. Ve Meclis'te, diplomatik personel arasında sıkı bir temizlik yapılmasını isteyen sesler yükseliyordu. Bu baskı altında Mirabeau, kendisi de saraya satılmış olduğu halde, 1791 yılı başlangıcında, yabancı ülkelerdeki hemen bütün büyükelçilerin ivedilikle değiştirilmesi gerektiğini kabul etmek zorunda kalacaktır.

1791 yılının Mart ayında bu yüksek görevlilerin yedisi geri alınmış ve Meclis, bunların yerine atanacak yeni büyükelçiler için; özel bir yemin koymuştur. Bu yemini etmeye yanaşmayan eski diplomatların çoğunluğu, görevlerinden azledilecektir.

1791 yılı yazında kralın Fransa'dan kaçmak üzere başvurduğu talihsiz girişim, eski diplomatik kadroları bir kat daha güvenilmez kılmıştır halkın gözünde. Nitekim, Meclis, Dışişleri bakanını krala suç ortaklığı etmekle suçlayacaktır.

Varennes olayından sonra kral, geçici olarak iktidardan uzaklaştırılmıştır. Bunun üzerine hemen bütün krallık hükûmetleri, Fransız büyükelçileriyle ilişkilerini kesmişlerdir. Ve Devrimin yaygınlaşmasını durdurmak için Ulusal Meclis, kralı yeniden iktidara getirecektir.

İş bununla da kalmamıştır: 1791 anayasası, dış ilişkileri yönetme yetkisini verdiği krala, anlaşma yapma hakkını da tanımıştır. Sadece; kral tarafından

yapılacak anlaşmaların, sonradan yasama organının onayından geçmesi gerekmektedir.

1789-1792 Yılları Arasında Avrupa Diplomasisi

Fransız Devrimi'nin başladığı sıralarda Avrupalı diplomatların dikkati, Doğu olaylarına kaymış bulunmaktaydı.

Gerçekten de, Avusturya ile Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'na karşı başlattıkları savaş, olanca şiddetiyle devam ediyordu: Avusturya ordusunun Türkler karşısında bozguna uğramasına karşılık, Suvorov yönetimindeki Rus kuvvetleri büyük bir zafer kazanarak İsmail kentini ele geçirmiş durumdaydılar.

Ama savaşın sonucu belirsizdi henüz. Çünkü aynı dönemde Rusya, İsveç'e karşı ikinci bir savaşı da yürütmek zorundaydı ve İngiltere ile Prusya, Osmanlılara olduğu gibi İsveçlilere de bütün güçleriyle yardım etmekteydiler. Ama Fransız Devrimi, uluslararası politika üzerindeki etkisini hissettirmekte gecikmeyecektir.

Nitekim, Avrupa devletleri, çok geçmeden, Batıdaki olaylara da yoğun bir dikkatle eğilmişlerdir: çünkü o güne dek sürüp gelmiş olan Avrupa dengesi, Devrim sonucunda bozulmuş bulunmaktadır.

Fransız Devrimi, uluslararası ilişkilerin gelişmesinde yeni bir dönemin başlangıcını meydana getirmektedir. Ve çok geçmeden, devrimci Fransa'ya karşı mücadele bütün dünya olaylarının odak noktası ve bütün diplomatik görüşmelerin ana konusu hâline girecektir.

O dönemde İngiliz ve Rus diplomasileri, uluslararası politikada birinci derecede rol oynayan en etkili iki güç durumundaydılar. İngiltere'de, Yedi Yıl Savaşı'nın ünlü whig bakanı lort Chatam'ın oğlu William Pitt junior, dış politikanın yöneticisiydi.

l783 yılı sonundan 1806 yılına kadar Dışişleri bakanlığının başında kalan genç Pitt, daha ilk etkinlik yıllarından itibaren, İngiltere'nin durumunu sağlamlaştırma yolunda çaba harcamıştır. Amerika'daki kolonilerinin elden çıkışıyla sarsılan İngiltere'ye Avrupa kıtasında müttefikler kazandırarak başaracaktır bu işi Pitt.

Ekonomik açıdan geri kalmış ve para kaynakları son derece sınırlı olan kıta krallıklarının tersine olarak, İngiltere, zengin bir ülkeydi. Pitt gerçi asıl

düşman olarak Fransa'yı görüyordu ama, Rusya'nın Baltık'ta ve Karadeniz'de hızla güç kazanması karşısında kuşkulanmaktan da uzak değildi. İlkin, Fransa'ya karşı kullanmak üzere Rus ittifakını satın alma yolunu denedi Pitt: bu sayede yeni müttefikinin başarılarını da önlemek umudundaydı. Ne var ki, Petersburg sarayı bu tuzağa düşmeyecek ve İngiltere ile ittifaka yanaşmayacaktır.

Bunun üzerine Pitt, Prusya ve Hollanda'ya çevirmiştir bakışlarını. Hollanda'da, burjuvazinin bir kesimi tarafından da desteklenen soylular sınıfı, İngilizleri ve Prusyalıları öteden beri beklemekteydi zaten. Bir yandan Fransa ile imzalanan ticaret anlaşması, öte yandan da İngiltere, Prusya ve Hollanda arasında kurulan ittifak, Pitt tarafından Fransız Devrimi arifesinde gösterilen çabaların ödülü olacaktır.

Pitt'in müttefiklerine karşı güttüğü siyaset, hiçbir şey vermeksizin her şeyi alma ilkesine dayanmaktadır. Ayrıca da dış düşmanlar söz konusu olduğu vakit, bütün yol ve araçları mubah bilen bir siyasettir bu. Ve "büyük çaplı" bir politikacı olarak Pitt, dış aktivitesinin temel çizgilerini kesin ve enerjik bir şekilde doğrudan doğruya kendisi belirleyip saptamaktadır.

Daha ilk patlak verdiği andan itibaren Fransız Devrimi'nden nefret etmiştir Pitt; ama bir yandan da, bu devrimin Fransa'yı güçsüz düşüreceğini hesaplayarak sevinç duymuştur. İngiliz devlet adamının en çok korktuğu şey, Devrim'in bütün Avrupa'yı sarması ihtimalîdir.

Nitekim, devrim Belçika'da da patlak verdiği vakit Pitt, bütün karşılıklı düşmanlıkları unutup, Avusturya ve Prusya ile işbirliğine yönelecek ve bu yangını ortaklaşa söndürmek amacıyla Doğu sorunlarını şimdilik bir yana bırakmalarını isteyecektir bu ülkelerden. Gerçekten de, Prusya'ya yolladığı bir memorandumda, Belçika devrimini bastırmak üzere yeni bir anlaşma önermektedir. O andan itibaren, Fransa'ya karşı aktif bir mücadele yürütebilecek güçte uluslararası bir ittifak kurma çabasını ön plana alan Pitt, çok geçmeden, Fransa'ya karşı dikilen koalisyonun belli başlı örgütçüsü ve ruhu olacaktır.

Rusya'da diplomasinin yönetimi, II. Katerina'nın ve imparatoriçenin yakın çevresinden bir kaç kişinin ellerindedir.

Dışişleri heyeti'nin birinci yardımcılığı görevinde bulunan Osterman, bütün hüneri görüşmelere ve kabul törenlerine büyük bir ciddiyetle katılmaktan ibaret olan, ama girişkenlikten uzak, kararsız bir adamdı. Buna

karşılık Katerina ile yakın danışmanı prens Bezborodko ve Potyemkin, yetenekli kimselerdirler. İşte bu yöneticilerin yeni diplomatik düzenlemeleri sayesinde Rus diplomasisi, Fransız Devrimi'yle yaratılan genel durumdan yararlanarak başarılar kazanacaktır.

Köylü ayaklanmalarını kan dalgaları içinde boğan Katerina; uçsuz bucaksız topraklara, kalabalık bir nüfusa ve güçlü bir orduya sahip kudretli bir imparatorluğun başında bulunmaktaydı o dönemde. Ayrıca bu imparatorluğun yakın komşuları; İsveç ve Türkiye ile tam çöküntü halindeki Polonya gibi güçsüz ve geri kalmış devletlerdi.

Rusya'nın bir başka önemli avantajı da, iktidar mücadelesine girişerek ülkenin askerî ve feodal organizasyonunu sarsabilecek kadar güçlü bir burjuvaziye sahip olmayışıdır. Dolayısıyla, hem ülkenin bu durumundan, hem de bir yandan Fransa ile İngiltere ve öte yandan Avusturya ile Prusya arasındaki düşmanlıktan ustaca yararlanan Rus diplomasisi, İmparatorluğun uluslararası politika alanındaki prestijini doruk noktasına çıkarabilecektir.

İyi bir diplomat yeteneğine sahip olan II. Kateerina, büyük bir gerçekçilikle davranarak, karşısındaki öteki devletlerin çıkar ve özlemlerini rahatça kavrayabiliyordu. Tıpkı Pitt gibi, çariçe de, diplomatik ereklerine ulaşmak için en elverişli anı beklemek konusunda yeterince soğukkanlılık, sabır ve kararlılık göstermekteydi daima. Ve bir daha hatırlatalım: İmparatoriçenin gerçekleştirmek istediği diplomatik erekler, serfliğe ve soyluların, büyük toprak sahiplerinin, tacirlerin üstünlüğüne dayalı bir imparatorluğun çıkarları tarafından belirlenen ereklerdir.

1789 yılında, Doğu sorunuyla ilgili olarak bu erekler, şöyle sıralanmaktaydı: Bug ve Dniester ırmakları arasındaki Karadeniz kıyısının ele geçirilmesi ve Avusturya ile el ele Türkiye'nin paylaşılması.

Ayrıca Katerina, Polonya üzerindeki Rus egemenliğini de koruyup sürdürmek ve böylece İmparatorluğunu Kuzeyden gelebilecek bir saldırıya karşı güvenlik altında tutmak isteğindeydi.

İşte bu ereklerine ulaşabilmek için çariçe, büyük çaplı bir kombinezon tasarlamıştır: İngiltere-Prusya-Hollanda koalisyonuna karşı Rusya, Avusturya, Fransa ve İspanya'yı kapsayan güçlü bir ittifak kurmak.

Bu konudaki resmî görüşmeler, 1787 yılının sonunda hem Petersburg'da, hem de Paris'te başlatılmış bulunmaktaydı. Rus diplomatları, Osmanlı

İmparatorluğu zararına, Mısır ve Yunanistan'dan parçalar sunarak Fransızları avlama çabasındaydılar.

Ne var ki, tam bir parasal ve siyasal bunalım içindeki Fransız monarşisinin güçsüzlüğü ve İspanya'nın Doğu Avrupa sorunlarına karışmaya yanaşmaması, müzakerelerin büyük ölçüde uzayıp sürüncemede kalışına yol açmıştır. Ve bu arada Devrim patlayacaktır.

Fransız Devrimi, Katerina'nın dörtlü ittifak girişiminin kesin başarısızlığı anlamına geliyordu: Böyle bir koalisyonun Kurucu Meclis tarafından onaylanmayacağı apaçıktı çünkü. Ve işte bunun içindir ki, Devrim tarafından Fransız soylu sınıfına ve monarşiye indirilen darbe, II. Katerina'yı da derinden yaralayacaktır.

Nitekim, imparatoriçe, Devrim'e karşı amansız bir kin beslemiş; Kurucu Meclis'i "bin iki yüz başlı yılan" ve "bir çılgınlar ve caniler çetesi" olarak nitelemiştir. O kadar ki, Devrim'i kesinlikle ezmek üzere savaşa girmeyi bile ciddi şekilde düşünmüştür bir ara.

Ama aynı anda İsveç'e ve Osmanlı İmparatorluğu'na karşı yürüttüğü mücadele, bu amacın gerçekleşmesine engel olacak ve imparatoriçe, sansürün ağırlaştırılması, gözaltına alınan liberal yazarların ağır hapse ve sürgüne mahkûm edilmesi gibi iç tedbirlerle yetinmek zorunda kalacaktır.

Buna karşılık aynı Rusya, Devrim'den kaçan Fransız mültecilerine özel bir konukseverlikle ardına kadar açmıştır kapılarını.

Reichenbach Anlaşması (27 Temmuz 1790)

1789 yılının sonbaharında Fransız olaylarının etkisiyle, bu sefer Belçika'da Avusturya egemenliğine karşı bir ikinci devrim patlayacak ve ayaklanan eyaletler, kendilerini bağımsız ilan edecektir.

Bu durum, Avusturya diplomasisini, Doğu'daki çabalarını gevşeterek bütün dikkatini Batı Avrupa üzerine çevirmeye sürüklemiştir. Avusturya imparatoru II. Leopold için şimdi başlıca sorun, Belçika'da yıkılan iktidarını yeniden kurabilmektir.

İngiltere ve Hollanda, Avusturya'yı desteklediklerini bildirmişlerdir hemen: Çünkü yeni devrimin de başarıya ulaşması, Belçika'yı Fransız etkisi altına sürükleyecek ve Belçika'nın stratejik konumu göz önüne alınırsa bu, İngiltere ve Hollanda bakımından ciddi bir tehlike meydana getirecektir.

Buna karşılık Prusya, Avusturya'nın zor durumundan yararlanarak bu devleti güçsüz düşürmek için hazır beklemekteydi. O çağda Prusya diplomasisi, Herzberg'in yönetimindeydi. II. Frederik'in yetiştirmesi olan ve 1763 yılından beri Dışişleri bakanı olarak görevde bulunan bu siyaset adamı, en ince ayrıntılarına dek uzağı görür kalmak iddiasıyla, alabildiğine bulanık ve de karmaşık ilhak ve değiş tokuş projeleri kurma meraklısıydı. Büyük Frederik belli bir oranda denetim altında tutabilmişti onu. Ama bu hükümdarın 1786 yılında ölümünden sonra tahta çıkan yeni kral II. Frederic- Guillaume (ya da II. Friedrich-Wilhelm) silik, güçsüz ve yeteneksiz bir adam olduğundan, kıdemli Dışişleri bakanının hayal gücü gemi azıya almış bulunmaktaydı.

Herzberg'in belli başlı amacı, Avusturya'yı güçsüz düşürmek ve Polonya egemenliği altındaki Dantzig ve Thorn kentlerini ele geçirmektir. Özellikle bu iki kentin ele geçirilmesi, Prusya'yı Vistül Irmağı'nın ağzında tek sahip kılabilecektir çünkü.

1790 yılında Prusya, Avusturya ve Rusya'ya karşı Polonya ve Türkiye ile bir ittifak imzalamıştır. Herzberg ve kral, savaş açma ve Belçika devrimini destekleme tehdidiyle, imparator Leopold'u Türkiye'ye karşı savaşı kesmeye ve Galiçya'yı Polonyalılara bırakmaya zorlamak çabasındadırlar: Herzberg, Galiçya karşılığında bir ödül olarak Polonya'dan Dantzig ve Thorn'u alma umudundadır.

İngiltere'nin de desteğiyle Avusturya'yı ürkütüp, bu tavizleri diplomatik yoldan almak tasarısındaydı Prusyalı siyaset adamı; ama diplomatik çabalar sonuç vermediği takdirde savaş açmaya da hazırdı.

İmparator Leopold ise, Belçika konusunda gerçi büyük endişe beslemekteydi, ama Galiçya'yı Polonyalılara armağan etme niyetinde değildi katiyen. Hele Osmanlı İmparatorluğu'ndan payına düşmüş toprakları geri vermeye hiç mi hiç niyetli değildi. Bilindiği gibi 1789 yılında, Suvorov'un zaferleri sayesinde Ruslar ve Avusturyalılar, Moldavya ile Eflâk'ı almışlardı Osmanlılardan. Dolayısıyla, imparator da savaş hazırlıklarına girişti. Çok geçmeden iki hasım, ordularını sınıra yığmış bulunuyorlardı.

Kuzey ve Güneyde iki cephede birden savaşmakta olan Rusların, Prusyalılarla mücadelede Avusturya'nın yardımına koşamayacağı hesabına dayanmaktaydı Herzberg. Dolayısıyla da, "uzak görüşlü" Dış işleri bakanı,

Prusya'nın öteden beri özlediği iki büyük rolü birden oynayabileceği anın nihayet gelip çattığına inanmaktaydı: Doğu, Polonya ve İsveç sorunlarında aracılık rolü ile bu rolün doğal sonucu olarak Avrupa'nın kaderinde hakemlik rolü. Ve Herzberg, İngiltere'nin bu konuda sadık müttefiki Prusya'yı sonuna kadar destekleyeceği umudundaydı.

Gerçekten de, İngiliz diplomatları, Prusya'nın bütün bu tasarılarını onaylar gözüküyorlardı. Ne var ki, tamamen diplomatik bir gösterişti İngilizlerin tavrı ve İngiltere, Pasifik Okyanusu kıyısındaki Amerikan toprakları için İspanya ile bir savaş tehlikesi varoldukça, Prusya'ya karşı bu göstermelik tavra başvurmak zorunda kalacaktı.

İşte bu noktayı kavrayamamıştır Herzberg. Oysa İngiltere, II. Leopold'a Osmanlı Sırbistan'ının bir kısmını ilhak hakkını da tanımış bulunmaktaydı. Ve İngiltere'nin Viyana büyükelçisi, son savaşta Avusturya'nın uğradığı zararlar konusunda ne düşündüğü sorulunca, şu cevabı vermişti gülümseyerek: “Türkler ödesin.”

Yani temsilcilerinin ağzından Pitt, Berlin'de evet dediğini Viyana'da yalanlamakta, Viyana'da hayır dediğini ise Berlin'de olumlamaktaydı durmadan.

Ve her türlü şüpheden uzak olan Herzberg, Silezya'nın Reichenbach köyünde, Avusturya'ya karşı her an başlatılabilecek bir saldırı için hazır bekletilen Prusya ordusunun yan başındaki karargâhta bir konferansa çağırdı diplomatları. Oysa Pitt, aynı anda, “sadık müttefiki” Prusya'ya karşı müthiş bir darbe hazırlıyordu.

Gerçi Pitt, Doğu'daki fetih girişimlerinin önüne dikilerek Avusturya'yı Rus ittifakından koparmak istiyordu ama, Avusturya'ya karşı vereceği bir savaşta Prusya'nın yardımına koşup Avusturya İmparatorluğu'nu, hem de İngiliz parası harcayarak Prusyalıların eline teslim etmek niyetinde değildi hiç.

Her iki ülkenin de güç bakımından hissedilir biçimde eşit olduğu I790 yıllarında, Avrupa'nın kaderinde hakemlik görevinin Prusya'ya değil, İngiltere'ye düşeceğini ve yeni Avrupa dengesinin İngiltere'nin eliyle kurulacağını çok iyi anlıyordu Pitt.

Şuna dayanmaktaydı İngiliz Dışişleri bakanının hesabı: Fransa kendi iç çekişmeleriyle, Rusya ise iki cephede birden yürüttüğü bir savaşla uğraşmaktaydı; o güne dek Avusturya ile Prusya arasındaki çatışmaların

kaderini belirleyen bu iki Devletin yerini almak İngiltere’ye düşüyordu bu durumda. Prusya’nın Polonya zararına Baltık denizinde güçlenmesini kabul edemezdi Pitt.

Yıkımı son anda sezen Prusya kralı, çeşitli bahaneler ileri sürerek, İngiliz ve Hollanda elçilerinin Reichenbach’a gelişine engel olmak istedi. Hatta bir ara Breslau’da tutuklatma yoluna gitti elçileri. Ama diplomatlar, şiddetli bir protestoyla bu direnci kıracak ve konferansa katılmayı başaracaklardı.

Bütün kozlarını oynamaya kararlıydı Pitt. Ve bu sefer Herzberg, imparator Leopold’le aynı kaderi bölüşmekte olduklarını açıkça görüyordu.

Reichenbach konferansı açıldığı sırada İngiltere için İspanya ile bir savaş tehlikesi ortadan kalkmış olduğundan, Pitt’in artık Prusyalıları kollamasına gerek kalmıyordu: Nitekim, İngiltere ile Hollanda, Avusturya’ya karşı bir savaş için Prusya’ya askerî yardımda bulunmayı kesinlikle reddedecek ve iki hasmın belirli bir statüko temeli üzerinde anlaşarak Belçika devrimini bastırmaya yönelmelerini isteyeceklerdir.

Avusturya, Osmanlı İmparatorluğu’ndaki fetihlerinden vazgeçmek zorunda kalmış ve eli boş çıkmıştır Kırım savaşından. Çünkü, İngiltere, Hollanda ve Prusya ona Belçika’daki egemenliğini yeniden kurabilmesi için gerekli yardımı ancak bu şartla yapmaktadırlar.

Doğu politikası konusunda selefi II. Joseph kadar tutkulu olmayan imparator II. Leopold, hemen evet diyecektir bu pazarlığa: İmparatora göre, Belçika’yı yeniden kazanmak için ödenen bu haraç pek de aşırı sayılmaz. Buna karşılık, Şansölye Kaunitz gibi Prusya’ya karşı amansız bir kin besleyen eski okuldan yetişme diplomatlar, söz konusu pazarlığın İmparatorluk bakımından utanç verici olduğunu ileri sürerek ateş püsküreceklerdir.

Prusya’ya da iki olanak kalmaktaydı bu durumda: Hiç müttefiksiz olarak Avusturya ile savaşmak ya da Herzberg’in planından vazgeçmek. Tek başına bir Prusya’nın Avusturya’dan daha güçlü olmadığını gören kral, bütün her şeyi tehlikeye atmaktansa, bahtsız Dışişleri bakanının tasarılarını feda etmeyi uygun bulacaktır.

27 Temmuz 1790 tarihinde imzalanan Reichenbach anlaşmasına göre, Prusya Herzberg planından, Avusturya da Osmanlı İmparatorluğu üzerindeki fetihlerinden vazgeçmekteydi. Ayrıca Avusturya, Türkiye ile

yaptığı savaşı eski statükoya uygun şekilde sona erdirmeyi yükümlenirken, Rusya'ya her türlü yardımı kesmeyi de yükümleniyordu.

Nitekim, Avusturyalılarla Türkler arasında 1790 yılının Eylül ayında ateşkes imzalanacak ve bunu, 1791 yılının Ağustos ayında yapılan Ziştovi barış antlaşması izleyecektir. Buna karşı ilk olarak da İngiltere ile Prusya, Belçika üzerindeki Avusturya egemenliğinin yeniden kurulmasına katkıda bulunmayı kabul etmektedirler.

Pitt tarafından yürütülen diplomasinin tam bir zaferidir bu anlaşma. Gerçekten de, İngiliz Dışişleri bakanı, iki uzlaşmaz düşman olan Avusturya ile Prusya'yı savaştan caydırıp Fransız Devrimi'nin Avrupa'daki büyük etkisine karşı ortaklaşa bir mücadeleye sürüklerken, Avusturya egemenliği altındaki Belçika'yı da yine aynı etkiye karşı bir tampon devlet olarak korumuş bulunuyordu.

Nitekim, Reichenbach anlaşmasından hemen sonra, 1790 yılının Aralık ayında Avusturya birlikleri Brüksel'e girerek Belçika ayaklanmasını bastıracaklardır.

Aynı yılın sonunda, La Haye'de İngiltere, Avusturya, Prusya ve Hollanda temsilcilerini bir araya getiren bir kongre, Belçika üzerindeki Avusturya egemenliğinin restorasyonunu resmen tanıyacaktır. Ve tarihte, bir devrimi bastırmak için toplanan ilk kongre olacaktır bu kongre.

Reichenbach anlaşmasının önemi, Avusturya ile Prusya'yı Belçikalı devrimcilere karşı ortaklaşa bir aksiyon zorunda bırakarak, Fransa'ya karşı, karşı-devrimci bir koalisyonun oluşumu için gerekli zemini hazırlamasından ileri gelmektedir. Ama bunun yanı sıra İngiltere ile Prusya arasındaki ilişkilerde belirli bir soğukluğun doğuşu da, aynı anlaşmanın ürünü olacaktır.

1790 Doğu Bunalımı Pitt'in Başarısızlığına Karşı II. Katerina'nın Başarısı

Avusturya'yı Belçika'nın kaybıyla tehdit edip Kırım savaşından eli boş çıkmaya zorladıktan sonra, aynı manevrayı Rusya'ya karşı da yürütebileceği yargısına varmıştı Pitt: Türkiye ile bir savaşın Rusya bakımından Katerina'nın başlangıçta hesaba katmadığı kadar büyük güçlükler ortaya koyacağını çok iyi biliyordu.

Nitekim, Avusturya’nın Türkiye ile savaştan çekilmesi üzerine büyük bir destekten yoksun kalan Katerina, Osmanlı İmparatorluğu topraklarının iki ülke arasında paylaşılmasını öngören ilk planın gerçekleştirme olanağını hepten yitirmiştir.

Şimdi sadece Ocakov ile Bug ve Dniester Irmakları arasında kalan bozkır parçasını istemektedir imparatoriçe. Ve Tuna ağzındaki en güçlü Türk kalesi olan İsmail’in kuşatılıp ele geçirilmesiyle sonuçlanan Suvorov’un yeni zaferi, Osmanlıları Rus önerilerini kabul zorunda bırakmış bulunmaktadır. Ama Pitt, Rusya’nın Karadeniz havzasında üstünlük kurmasından ve Polonya’nın Karadeniz’e çıkışını önleyecek şekilde Rus topraklarıyla kuşatılmasından ürkmektedir: Osmanlı İmparatorluğu ve Polonya egemenliği altındaki ülkelerde İngiliz ticaretini geliştirme umudundadır çünkü bakan; dolayısıyla da, Rusya’nın, Karadeniz’e dökülen ırmakların ağzına yerleşmesini istememektedir.

Bu durumun sonucu olarak İngiltere ve Prusya Dışişleri bakanları, Rusya’nın statüko koşullarına boyun eğmesini sağlamak amacıyla, Katerina’yı savaşla tehdit edecek ve Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasındaki pazarlıklarda aracılık teklifinde bulunacaklardır.

Katerina ise, İngiltere ile Prusya’nın “uzlaştırma konusunda yardımcılıklarını” kabul eder gözükmekte; ama “aracılık” fikrine şiddetle karşı çıkmaktadır.

Bu iki müzakere yöntemi, birbirinden apaçık ayırt edilmekteydi XVIII. yüzyılda: Aracılığı kabul etmek, Katerina’nın Türkiye ile doğrudan doğruya görüşmekten vazgeçip her türlü müzakere ve pazarlığın yürütümünü İngiltere ile Prusya’nın temsilcilerine bırakması, anlamına geliyordu. Buna karşılık, “uzlaştırma” konusunda yardımcılıklarını kabul etmekle imparatoriçe, söz konusu ülkelerin öğüt ve önerilerini dinlemek yükümlülüğü altına giriyordu sadece. Kaldı ki, Katerina, ilk fırsatta bu “uzlaştırma yardımcılığı”nı da reddedebilme umudundaydı.

Rus direnişi karşısında İngiltere, otuz altı savaş gemisinden kurulu bir donanma hazırlamaya girişecek; Prusya ise, açıkça savaştan söz açarak, uygun zamanda Dantzig ve Thorn’u ele geçirmek amacıyla, seferberlik ilan edecektir. Ayrıca, Petersburg’daki İngiliz büyükelçisi, tehdit dolu bir ültimatomu hazır bekletmektedir.

Bütün bu arada, olayları büyük bir soğukkanlılıkla izlemeye devam ediyordu Katerina: Pitt tarafından yürütülen siyasetin İngiliz Parlamentosu'nda güçlü bir muhalefetle karşılaştığını iyi biliyordu.

Gerçekten de, Londra'daki Rus büyükelçisi Vorontsov, hoşnutsuz çevrelerle sıkı bir ilişki hâlindeydi. Muhalefete bağlı politika adamları ve gazeteler, Pitt hükûmetini gittikçe artan bir şiddetle eleştirmekteydiler.

Ruslarla Baltık'taki ticaretinden büyük kazançlar sağlamaktaydı İngiltere ve iki ülke arasındaki bir çatlama, bu çıkarları kökten zedeleyebilirdi. Oysa, İngiliz tacirleri, bir bozkır parçası yüzünden Rusya'yla savaşa girip büyük çapta kazanç kaybına uğramak niyetinde değildiler.

Nitekim, savaş kredilerinin onaylanması konusunda hükûmet tarafından getirilen kanun tasarısı, o kadar küçük bir çoğunlukla geçecektir ki Parlamento'dan, iktidarı elden çıkarma tehlikesiyle baş başa kalacaktır Pitt. Bunun üzerine Dışişleri bakanı, Petersburg'a hemen bir haberci yollayarak İngiliz ültimatomunun Rus hükûmetine verilmesini önlemiş ve donanma hazırlığını durdurmuştur.

Bu arada Katerina, İngiltere'nin uzlaştırma yardımcılığı konusunda başlatılan görüşmeleri sürüncemede bırakmakta ve Petersburg'daki İngiliz temsilcisini çeşitli şenlik ve şölenlerle oyalamaktaydı.

Bu, Türklerin aracısız olarak ateşkes antlaşmasını imzaladıkları ana kadar böyle sürecektir. 29 Aralık 1791 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya arasında imzalanan Yaş Barış Antlaşması, Ocakov ile Bug ve Dniester ırmakları arasında kalan kıyı üzerindeki Rus egemenliğini kesin ve resmî hâle getirecektir.

Görüldüğü gibi, Doğu bunalımı, 1791 yılı baharında, Pitt'in diplomatik bir başarısızlığına karşılık II. Katerina'nın zaferiyle kapanmaktadır. Ve İngiliz Dışişleri bakanını bir kat daha çileden çıkarmak amacıyla Katerina, Londra'daki büyükelçisine emir vererek, İngilizlerin ünlü muhalefet hatibi Fox'un büstünü satın aldıracak; sonra da bu büstü büyük bir törenle Petersburg'daki sarayının önüne diktirtecektir.

XVI. Louis'nin Yurtdışına Kaçma Girişimi ve Karşı-Devrimci Koalisyonun Kuruluşu

1790 yılındaki Reichenbach anlaşmasında Pitt tarafından konulmuştu koalisyonun ilk temel taşı. Ama Batılı devletler, bu arada Doğu olaylarıyla uğraşmak zorunda kalmışlardı.

Nitekim, koalisyon tasarısı, Fransa kralı XVI. Louis'nin 1791 yılının Haziran ayında Paris'ten kaçışına dek hiçbir gelişme göstermemiştir. Coblence[2] mültecileri zaten bir süredir Avrupalı büyük devletlerin karşı-devrimcilere yardımını istemekteydiler. Öte yandan kraliçe Marie-Antoinette de, öteki hükûmetlerin yanı sıra, özellikle Avusturya hükûmetiyle gizli bir yazışmayı sürdürmekte ve duruma bir an önce el koymaları için yalvarmaktaydı. Bütün bu süre boyunca ikiyüzlü bir davranışı benimsemiş olan kralsa, Ulusal Meclis'le tam bir dayanışma içinde bulunduğunu açıklayan bildiriler yayınlamıştır Avrupa'ya karşı. Ve kralın kesinlikle Fransa dışına kaçmak niyetinde olduğunu sadece bir kaç kişi bilmektedir.

Ne var ki, böyle bir söylenti uzun zamandan beridir ortalığa yayılmış bulunuyordu. Son olarak imparator Leopold de, krallık ailesi yurt dışına çıkmayı başarabildiği takdirde kraliçeye yardımda bulunacağını vaat edince, kral ve kraliçe, Paris'teki Rus büyükelçisi Simonin'in resmî talebi üzerine dışişleri bakanı tarafından bir Rus albayının dul karısına diye verilen sahte pasaportlarla kaçma denemesine girişeceklerdir.

İstediği pasaportların gerçek amacını bilmiyordu büyükelçi ve Petersburg'a gönderdiği raporlarda kendini temize çıkarmak istediğinde, imparatoriçe Katerina'dan sert bir ihtar alacaktı. Gerçekten de, Katerina, gösterdiği mazeretlerin geçersiz ve yersiz olduğunu ve pasaportları gerçekten krallık ailesinin kaçışını kolaylaştırmak amacıyla istediyse bu davranışının "Majeste İmparatoriçe tarafından ancak son derece tatsız karşılanabileceğini" hesaplaması gerektiğini bildirmiştir büyükelçisine.

XVI. Louis'nin kaçma girişimi başarısızlıkla sonuçlanacak ve Varennes'de tutuklanan kralın hükümdarlık prestiji bir anda sıfıra inecektir.

Bu talihsiz girişim ve cumhuriyetçi hareketin Fransa'da gösterdiği büyük gelişme, bütün monarşik Avrupa için bir çeşit tehlike çanı yerine geçmiş ve karşı-devrimci cephenin kuruluşunu hızlandırmıştır.

1790-1791 yıllarında Rus, Avusturya ve Prusya diplomasileri koalisyonun oluşumunda birinci derecede rol oynayacaklardır.

Fransa’nın İçişlerine El Atma Amacıyla Bir Avrupa Kongresi Toplamak Fikri (1791)

1791 yılında, Fransa’ya karşı kurulacak cepheyi örgütlemek ve Devrim’i bastırmak amacıyla, Aix veya Spa kentlerinde bir Avrupa Kongresi toplamak fikrinin doğduğunu görüyoruz.

Kraliçe Marie-Antoinette, başta Avusturya imparatoru II. Leopold olmak üzere Avrupalı hükümdarlara yolladığı gizli mektuplarda, böyle bir kongrenin bir an önce toplanması için ısrarlı ricalarda bulunmaktaydı. Aynı dönem, Prusya ile Avusturya’nın gittikçe biraz daha sıkı bir yakınlaşmaya girişlerine de tanıklık edecektir.

Nitekim 1791 yılının Temmuz ayında bu iki ülke, Fransa’ya karşı gerektiği an girişilebilecek bir ortak eylem konusunda anlaşmaya varmışlardır. Bunun üzerine imparator Leopold, Avrupa’daki bütün monarşik hükûmetlere, Fransa’ya karşı bir cephenin kuruluşunu sağlamak amacıyla bir diplomatik kongre toplama tasarısını içeren bir mektup yollayacaktır.

İmparatora göre bütün ilgili devletlerin, ortaklaşa bir anlaşmaya dayanarak, devrimci gelişmeye son vermesi konusunda Fransa’ya ortak bir çağrıda bulunmaları gerekmektedir ilkin. Bu çağrı cevapsız kaldığı takdirde de söz konusu devletler hemen bir kongre toplayıp, gelecekteki Fransız hükûmet şeklini önceden saptadıktan sonra silahlı müdahaleye girişmelidirler.

İmparator Leopold ve Avusturya şansölyesi Kaunitz, bu konuyla ilgili olarak yaptıkları yazışmalarda, “bulaşıcı” diye niteledikleri devrim ruhunun bastırılıp boğulması için monarşik devletler tarafından Fransa’nın iç işlerine el koymanın yasallığını doğrulamak üzere şu gerekçeleri ileri sürmekteydiler:

“Kıta çapında sükûneti sağlayarak devletlerin güvenliğini korumak ve bugünkü sınırların çiğnenmezliği ile yine bugünkü anlaşmaların yürürlüğünü garanti altına almak.”

Pek doğaldır ki, bütün bu cafcaflı sözler, soyluların egemenliğinin ve ayrıcalıklarının Devrim tarafından yıkılışı önünde gerici krallık diplomasisinin duyduğu derin korkuyu gizlemek amacındadır.

1791 yılının diplomatik yazışmaları ve birinci koalisyon döneminin daha başka belgeleri, XVIII. yüzyı1 sonu ve XIX. yüzyıl başlangıcında aristokratik ve monarşik diplomasinin temel ilkelerinden birini, en ilkel şekliyle dile getirmekteydi: devrimleri bastırmak üzere başka ülkelerin iç işlerine silahlı müdahalenin haklı gösterilmesi.

Bu sözüm ona “el koyma hakkı” kesin şeklini Mukaddes İttifak döneminde, 1820 yılında toplanacak olan Troppau Kongresi’nde alacaktır.

Avrupa Kongresi ve İttifakı tasarısını 1791 yılında gerçekleştiremeyecekti Leopold: çünkü, İngiltere ile Rusya, imparatorun çağrısına olumlu cevap vermemişlerdi.

Nitekim, *wait and see (bekle ve gör)* yolunu seçen Pitt, mülteciler tarafından girişilecek bir silahlı müdahaleyi bile hoş karşılamayacağını belirterek, ortak bir eyleme katılmakta acele etmeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. Rusya’nın dikkati ise, 3 Mayıs 1791 tarihinde Rus nüfuzuna karşı yöneltilen Polonya’daki hükûmet darbesine çevrilmiştir ister istemez.

Rus ve İsveç Planları ve Fransız Mültecileri

Bunun üzerine Katerina, Fransızlarla savaşmak yerine Polonyalılarla uğraşmak zorunda kalacaktır. Fransa’ya asker yollamak istemiyordu bu koşullar altında. Kaldı ki, istese de gönderemezdi.

Buna karşılık imparatoriçe, öbür devletleri Fransa’ya karşı bir koalisyon kurmaya sürükleyebilmek amacıyla büyük çabalar harcayacaktır. Gerçekten de, yeni düşmanı İsveç’le barış imzaladıktan sonra, kral III. Gustave’ı Fransa’ya karşı bir haçlı seferinin başında yer alması gerektiğine inandırmak için uğraşmıştır Katerina; 1791 yılının Ekim ayında da İsveç’le askerî bir ittifak kurmuş ve bu ülkeye askerî yardım yükümü altına girmiştir.

Bunun üzerine III. Gustave, Fransız mültecileriyle sıkı bir temasa geçecektir. Bir yandan da kraliçe Marie-Antoinette, sürekli rica mektupları yollamaktadır İsveç kralına.

Katerina, Fransa’ya karşı ortaklaşa eyleme geçmeleri için Prusya ile Avusturya’yı kışkırtmaktan da geri kalmamıştır. İmparatoriçenin iki ereği vardı bu dönemde: Fransız Devrimi’ni, başkalarının silahlarıyla da olsa

bastırmak ve Prusya ile Avusturya'yı, rahatça hareket etme olanağına kavuşmak istediği, Polonya'dan uzaklaştırmak.

Nitekim, 1791 yılı sonlarında, sekreteri Krapovitzki'ye şunları söylemekteydi imparatoriçe:

"Avusturya ile Prusya'nın, Fransa iç işlerine el atmalarını sağlayabilmek için kafamı patlatıyorum desem yeridir... Bugün açıklayamayacağım sayısız nedeni var bunun. Yarım kalmış bir yığın iş bekliyor önümde. Ve bu iki ülkenin bana hiçbir şekilde ayak bağı olmaması gerekir. Bunun için de ne yapıp edip onları Fransa ile bir savaşa tutuşturmalıyım."

Fransa'ya Rus-İsveç müdahalesi gerçekleşmeyecektir işin sonunda: Polonya'daki hükûmet darbesi üzerine Katerina, bu ülkede eyleme girişmek zorunda kalmıştır.

Bu arada kral III. Gustave'da, Aix gezisinden dönüşünden az sonra, İsveçli bir asilzade tarafından öldürülecek ve bu olay sonucunda da Rusya'ya muhalif olan parti iktidara geçecektir İsveç'te.

Fransa'ya Karşı Prusya-Avusturya İttifakı (7 Şubat 1792)

1791 yılının Şubat ayından itibaren Berlin'le Viyana arasında, iki ülkenin yakınlaşmasını ve Fransa'ya karşı ortaklaşa bir eyleme geçmesini amaçlayan gizli görüşmeler başlamış bulunmaktaydı.

Aynı yılın Ağustos ayında Saksonya'daki Pilnitz şatosunda imparator Leopold ile Prusya kralı arasında baş başa bir görüşme yapılacak ve 27 Ağustos 1791 günü "Pilnitz bildirisi" imzalanıp yayınlanacaktır. Söz konusu bildiride her iki hükümdar, son derece bulanık terimlerle, XVI. Louis'nin iktidarını yeni baştan kurmak amacıyla, Fransa'ya karşı bir savaşa girmeye hazır olduklarını belirtmekteydiler.

Ama bu bildiriden sonra da bu iki ülke, kuvvet yoluyla bir müdahaleye girişmekte acele etmeyecektir.

Kurnaz ve tedbirli bir devlet adamı olan Leopold, II. Katerina'nın planlarını çoktan tahmin etmiş bulunmaktaydı. Ayrıca Prusya kralının Rusların da katılmasıyla Polonya'nın yeni bir paylaşımından yana olduğunu da sezen imparator, tam bu sırada Fransa'ya karşı açıkça bir savaşa girdiği takdirde, bu yeni paylaşımda eli boş kalmaktan çekiniyordu haklı olarak. Bununla birlikte Leopold, Prusya ile yakınlaşma yanlısı olan Dışişleri

bakanı Koblenz'in sürekli ısrarı ve Devrim'den duyduğu korkunun itişiyle, 7 Şubat 1792 tarihinde Prusya'yla bir ittifak anlaşması imzalayacaktır.

Bu anlaşma gereğince her iki ülke, Fransa'ya karşı 40 ile 50 bin kişilik birer orduyu harekete geçirmeyi taahhüt etmekteydiler. Ortak umutları, savaş giderlerini Fransa'nın sırtından karşılamaktı: Prusya kralı Alsas'ı ilhak etme, Avusturya imparatoru ise Belçika'daki topraklarını genişletme ya da Belçika'yı Bavyera ile değiş tokuş etme niyetindeydiler.

Yasama Meclisi Döneminde Fransız Diplomasisi (1791 Sonbaharı-10 Ağustos 1792)

1791 yılının Ekim ayında kral XVI. Louis, Anayasa'yı kabul etmiş ve bütün yabancı hükûmetlere, Ulusal Kurucu Meclis'le tam bir dayanışma halinde bulunduğunu bildirmiştir yeniden. Ama aynı sırada kraliçe Marie-Antoinette, Avrupalı hükümdarlara yolladığı gizli mektuplarında, XVI. Louis'nin bu tür bildirileri katiyen kendi iradesiyle yayınlamadığı konusunda güvence üzerine güvence vermektedir.

Ve Fransız Yasama Meclisi, 1791 yılının Ekim ayında işte bu koşullar içinde açılacaktır.

Gittikçe büyüyordu savaş tehlikesi. Ve kralın, diplomatik ilişkileri karşı-devrimi hazırlama yolunda kullanmasından korkan Yasama Meclisi, XVI. Louis'yi, yurt dışına kaçma girişimi sırasında olaya adı karışmış olan, dışişleri bakanını görevinden uzaklaştırmak zorunda bıraktı.

Meclis'in endişeleri yersiz değildi aslında. Çünkü krala yakın birtakım aristokratlar, karşı-devrimci hareketin hazırlanmasıyla görevli bir gizli komite kurmuş bulunuyorlardı; "Avusturya sistemi"nden yana olanlar da yer almışlardı bu komitede. Ve kral, dışişleri bakanlığının örtülü ödeneklerinden aldığı paralarla gizlice destekleniyordu.

1791 yılının sonbaharında Yasama Meclisi, daha önce Kurucu Meclis'in yapmış olduğu gibi, on iki kişiden kurulu bir diplomatik komite seçecektir. Bakanların aktivitesini izlemek ve yabancı devletlerle yapılan en önemli yazışmalardan günü gününe haberli olmaktır görevi bu komitenin.

Komitenin üçte birinin her ay yenilenmesi gerekmekteydi. Ve birkaç ılımlı milletvekilinin yanı sıra, Girondin'lerin önderleri de yer alıyordu bu komitede.

Her gün biraz daha kesinleşen savaş tehlikesi, dış politikanın temel sorunu durumundadır artık. Müttefiklerin zaferi kazanacağına güvenen ve karşı devrimin ancak bir istila sonucunda gerçekleşeceğine inanan saray ve aristokrat askerler, savaş istemekteydiler. Buna karşılık Meclis'in sağ kanadını oluşturan Feuillant'lar[3] ve taraftarları korkuyorlardı savaştan: henüz sağlamlaştırılmamış bir iktidarın, savaşın çalkantıları arasında ellerinden kayacağını sezmekteydiler.

Girondin'lerse[4] enerjik bir dış politika yanlısıydılar ve Avusturya ile bir savaşı coşkunluk içinde bekliyorlardı:

Böyle bir savaş sayesinde hem halk yığınlarının yurtseverlik duygularının uyanacağı ve gittikçe keskinleşen köklü iç reform isteklerinin yerini alacağı, hem de kazanılacak zaferlerin sonucu olarak burjuva egemenliğinin pekişeceği umudu içindeydiler. Bir ikinci umutları da, savaşın Belçika'da da devrimci düzenin kurulmasını sağlaması ve böylece bu ülkeyi Fransız nüfuz alanına kazandırmasıydı.

Robespierre ve Marat, savaşın kaçınılmaz olduğunu anlıyorlardı; ama iç düşmanları, yani soylularla gerici askerleri ortadan kaldırmadan savaşı başlatmaya hazır gözüken Girondin'lere şiddetle karşı çıktılar. Feuillant'lara ve Girondin'lere göre Fransız diplomasisinin en önemli görevi, Fransa'ya karşı bir koalisyonun oluşumunu önlemek ve, aralarındaki geleneksel düşmanlıktan yararlanarak, Prusya'yı Avusturya'dan ayırmaktı. Ama, bu taktik sayesinde Feuillant'lar savaştan sakınılıp bir uzlaşmaya varılabileceği umudunu beslerken, Girondin'ler, tam tersine, bir askerî zaferin ancak bu iki ülkeyi birbirinden ayırarak elde edilebileceğine inanıyorlardı.

Her iki taraf da Fransa'nın baş düşmanı olarak Avusturya'yı görüyor ve bir Fransa-Avusturya savaşını hesaba katarak, Prusya'nın ittifakını değilse bile tarafsızlığını sağlamaya çalışıyordu. Aynı hesapla İngiltere'nin tarafsızlığını da elde etme çabasındaydılar.

Bütün bu diplomatik girişimler etkisiz kalacaktır. Başarısızlığın bir nedeni, kral ve kraliçe tarafından yürütülen gizli diplomatik oyunlardır: Gerçekten de, krallık ajanları, Prusya hükümdarına yollanan resmî Fransız misyonlarının tam tersine davranmışlardır.

Ama uğranılan başarısızlığın derin nedeni, Avrupa hükûmetlerinin, devrimci Fransa'nın gücüne inanmadıkları için, bu türden diplomatik girişimleri ciddiye almayışları olacaktır. Unutulmamalıdır ki, bu dönemde belli başlı Avrupa devletleri, Fransa'da otoriter monarşinin yeniden kurulmasını istemekte ve bu yeniden kuruluş sırasındaki karşı-devrimci eylemlerine "ödül" olarak, Fransa'dan bir dizi toprak koparabilme hayalini gütmektedirler.

Bu durumda, iki diplomatik misyon Prusya'ya boşuna yollanmıştır. Yine aynı amaçla Londra'ya gönderilen eski Autun piskoposu Talleyrand da, İngiliz Dışişleri bakanlığından bulanık bir cevap koparabilecektir ancak.

15 Mart 1792 tarihinde kral, Girondin'lere yakınlığıyla tanınan General Dumouriez'i Dışişleri bakanlığına atamak zorunda kalacaktır.

Yeni Dışişleri bakanı da Avusturya'yı baş düşman olarak görmekte ve bu devleti ezip Fransa'yı kendisine bağımlı devletlerden oluşan bir koruyucu kuşakla çevirme hayalini beslemektedir.

O sırada Diplomatik Komite'de baş rolü Girondin'lerden Brissot oynamaktaydı. Onun da desteğiyle Dumouriez, Bakanlıkta kral ve Avusturya yanlısı olarak bilinen eski görevlilerden çoğunu atıp, yerlerine Girondin'lere yakın yeni görevliler atayacaktır. Aynı zamanda "olağan elçi" (ambassadeur ordinaire) unvanı da kaldırılmıştır: Avrupa başkentlerine "birinci" ve "ikinci" sınıf elçiler atamıştır Dumouriez. Bu arada bir çok başkentteki büyükelçiler de geri alınacak ve yerlerine yenileri yollanacaktır.

Yine aynı dönemde Girondin'ler ve Dumouriez tarafından bastırılıp dağıtılan "diplomasi broşürleri", devrimci diplomasinin, İnsan Hakları Bildirisi'nde açıklanan ilkelere ve fetihlerin reddine dayanması gerektiği düşüncesini savunmaktaydı.

Apaçık ve basit olmalıydı bu diplomasi; entrika, tuzak ve bu tür kurnazlıklara başvurmamalıydı. Yine aynı ilkeler uyarınca devrimci bir Fransız diplomatı dürüst, özden ve sade davranmalıydı.

Bu genel tutum, bütün diplomatik mevki farklarının ortadan kaldırılmasıyla sonuçlanacak ve bundan böyle bütün elçiler bir tek adla, "Fransa'nın elçisi" (nonce de la France) adıyla çağrılacaktır.

1792 yılının Mart ayında İmparator II. Leopold ölmüş bulunmaktadır. Onun ardından Avusturya İmparatorluğu tahtına geçen I. François, devrimci Fransa'yla bir an önce savaşa tutuşmak eğilimindeydi.

Nitekim, yeni imparator, Girondin'lerin Dışişleri bakanı kendisine Prusya ile ittifakını bozması ve Fransa'ya karşı harekete geçmeye hazırlanan silahlı mültecileri desteklemekten vazgeçmesi önerisinde bulununca, kesin bir ret cevabı verecektir.

Bunun üzerine Fransa, düşmanın saldırıya geçmesini beklememiş ve 20 Nisan 1792 tarihinde Yasama Meclisi, kralın Avusturya'ya savaş açma önerisini coşkunluk gösterileriyle kabul etmiştir.

Böylece, devrimci savaşlar dönemi açılmış oluyordu.

Otoriter monarşiden miras kalan ve soylu subaylarca yönetilen güçsüz Fransız ordusu, düzgün Avusturya ordusuna karşı koyamazdı elbette. Zaten karşı koymak da istemiyordu.

Devrimcileri yıldırır umuduyla kraliçe, yabancı hükümdarlara yolladığı gizli mesajlarda, koalisyonun tehdit dolu bir ortak bildiri yayınlaması zorunluluğu üzerinde duruyordu ısrarla. Ama Brunswick dükü tarafından yayınlanan ve Fransızları, Paris'i yerle bir edip tüm devrimcileri kılıçtan geçirmekle, tehdit eden bildiri, sarayı iyice zor duruma sokmaktan gayrı bir sonuç vermeyecektir.

Çok geçmeden uğranılan ilk askerî yenilgiler ve kralın ihanetinin ortaya çıkışı, krallık rejiminin kesinlikle devrilmesine yol açmıştır.

Nitekim 10 Ağustos 1792 günü başlayan halk ayaklanması, Fransa'da krallık iktidarını tepe taklak edecek ve Konvansiyon'un toplantıya çağrılmasıyla sonuçlanacaktır.

3. FRANSIZ MONARŞİSİNİN ÇÖKÜŞÜNDEN JACOBİN DİKTATORYASININ KURULUŞUNA KADAR FRANSIZ DİPLOMASİSİ VE AVRUPA DEVLETLERİ

1792 Yılı Eylülünden 1793 Yılı Nisanına Konvansiyon Döneminde, Girondin'lerin Diplomasisi

Genel seçim ilkesine göre toplanan Konvansiyon, cumhuriyet rejimini getirecekti Fransa'ya.

Kral tarafından göreve getirilmiş olan eski bakanların yerine yenilerini atayacak bir Yürütme Komitesi seçildi ilkin. Bu kurulun ilk Dışişleri bakanı

Lebrun olmuştur. Lebrun de bir Girondin'dir. Zaten bütün bakanlar kurulu, Konvansiyon üzerinde kesin egemenlik kurmuş bulunan Girondin şeflere bağlıydı.

Danton, Adalet bakanı olduğu hâlde, bu dönemin dış politikası üzerinde büyük çapta etki sahibi kalacaktır.

Brunswick dükünün kumandasındaki Prusya ordularının Fransa topraklarına girdiği ilk kritik haftalardan sonra, 20 Eylül günü kazanılan Valmy savaşı, olayların akışını tersine döndürmüştür. Gerçekten de, Cumhuriyetçi Fransız birlikleri çok geçmeden bütün ülkeyi düşmanlardan temizleyecek; ayrıca da Savoie'yı (Savoia), Nice'i, Ren Irmağı'nın sol yakasını ve Belçika'yı ele geçireceklerdir.

Aynı birliklerin ilerleyişi sonucunda, o güne değin Hollanda'ya ait olan Escaut Irmağı'nın ağzı da Fransız ve Belçika ticaretine açılmaktadır.

Ele geçirilen bölgelerin halkları, devrimci Fransız ordularının ilerleyişini büyük bir coşkunlukla karşılayacak ve hiç vakit yitirmeksizin, feodallere tanınmış ayrıcalıkları ortadan kaldırmaya girişecektir.

Lenin, şöyle diyor bu konuda:

"Bütün halk yığınları ve özellikle ezilen sınıflar, devrimin coşkunluğuyla ayaklanmış bulunuyorlardı. Bu savaşı, adalete uygun bir savunma savaşı olarak kabul ediyordu herkes. İşin gerçeği de başka türlü değildi". (Oeuvres, cilt. XXI s.190)

Bunun üzerine Girondin'ler, devrimci savaş için büyük bir propaganda kampanyasına başlamışlardır. Avrupalı halkların kurtuluşunu parola edinen bu hareket, öteden beri Belçika'yı Fransız nüfuz noktasına çekme hayalini besleyen Fransız burjuvalarında derin bir yankı bulacaktır.

19 Kasım 1792 günü Konvansiyon, başlarındaki zorbalardan kurtulmak isteyen tüm halklara dayanışma ve yardım vaat eden bir kararname yayınlıyordu. Bu ilk kararnameyi, aynı yılın 15 Aralık günü yayınlanan ve biri Fransız kuvvetleri tarafından ele geçirilen toprakları devrimci otoritelerin yönetimine bağlayan, öbürü de devrim düşmanlarının mallarını zoralımına uğratan iki kararname daha izleyecektir.

Zoralımına uğratılan malların geliri, askerî giderleri karşılama yolunda kullanılacaktı.

Söz konusu kararnameleri hazırlayıp Konvansiyon'un onayına, sunan Cambon, devrimci orduların ünlü parolasını da atıyordu ortaya:

"Kulübelere barış, şatolara savaş!"

1792-1793 yıllarında Savoie, Nice, Ren Irmağı’nın sol yakası ve Belçika’nın bir kısmı, kurtuluş savaşı ve fetihleri ret ilkelerine göre bütün komünlerde düzenlenen bir plebisit sonucunda, resmen Fransa’ya bağlanmış, olacaktır. Kurtuluş savaşı propagandası, sadece Girondin’ler tarafından değil, devrimci inançları dolayısıyla Hollanda, Belçika, Ren kıyıları ve Savoie’dan sürgün edilmiş yabancılar tarafından da yapılmaktaydı. Kendi kulüplerini ve birliklerini kurmuş olan bu yabancılar, Girondin’lerden çok daha ilerici gözükmekteydiler üstelik.

Bu yabancı çevrelerin en gözde temsilcilerinden biri olan Cloots, bir Dünya Devrimi ve bir Dünya Cumhuriyeti için giriştiği propagandada, ana çizgileri Rousseau’nun “ebedi barış” tasarısında yer alan bir planı geliştiriyordu.

Buna karşılık Danton ve Girondin’ler, devrimci Fransa’nın Ren Irmağı’na ve Alp dağlarına kadar genişlemesi fikrini yaymakla yetinmekteydiler: Gerçekten de, Fransız burjuvazisinin gözünde, Pirenelerle birlikte Ren ve Alpler, Fransa’nın “doğal sınırları”nı meydana getirmekteydi.

Ne var ki, bütün bu başarılara rağmen devrimci Fransa’nın fetihleri, özlenen sağlamlıktan yoksun kalacaktır. Ordunun yeni baştan örgütlenmesini, kentlerin ve askerlerin beslenmesini ve gereçlenmesini sağlayacak ve kırlardaki feodal hakları kaldıracak enerjik tedbirleri kararlı bir şekilde alıp uygulama yoluna hiçbir zaman yanaşmamıştır çünkü Girondin’ler.

Bu tür tedbirlere başvurmak şöyle dursun, savaş propagandasını Girondin’ler, yukarıda sıraladığımız temel sorunları halk yığınlarının gözünden kaçırmaya yarayan bir araç olarak kullanmışlardır. Oysa, devrimci Fransa’nın fetihlerini pekiştirip düşman karşısında kesin üstünlüğünü sağlayabilecek biricik yol, kesin tedbirleri alma yoluydu.

Buna karşılık Girondin’ler, koalisyonu parçalamak amacıyla yapılan girişimlere büyük önem vermekteydiler. Bu çabalarında da koalisyonun bazı üyelerini ötekiler zararına kazançlı çıkacaklarına inandırarak koparma yolunu denemekteydiler.

Özet olarak diyebiliriz ki, Lebrun ve Danton, Dumouriez tarafından tasarlanmış diplomatik ve politik planları uygulamaktadırlar (Dumouriez, 1792 yılında Dışişleri bakanlığından ayrıldıktan sonra, Belçika’da çarpışan devrimci ordunun başına getirilmişti). Umutları, böylece Avusturyalılara

Belçika'da öldürücü bir darbe indirebilmektir: bu ülkenin Fransa ile birleşmesini, ya da, hiç değilse Fransa'ya bağlı bir cumhuriyet haline gelmesini istemektedirler.

Aynı şekilde Hollanda'nın da Fransız nüfuz sahasına çekilebileceğine inanılmaktaydı. Dumouriez gibi, Girondin'ler de, Kuzey denizinden İtalya'ya kadar bütün Fransız sınırları boyunca, Fransa'ya bağlı cumhuriyetlerin kurulduğunu görme umudunu beslemişlerdir.

Bir başka umutları da Prusya'ya yaklaşıp bu ülkenin tarafsızlığını sağlamaktır: Prusya'ya Avusturya'dan koparılacak bir dizi toprak vererek ve öbür devletleri de koalisyona katılmamak gerektiğine inandırarak bütün bunları başarma hayalini gütmektedirler.

Lebrun ayrıca İsveç ve Türkiye ile de bir ittifak kurma umudundadır: Amacı bu ülkeleri Rusya'ya karşı bir savaşa sürüklemek ve böylece II. Katerina'yı hareket serbestliğinden yoksun bırakmaktır.

Öte yandan Girondin'ler, İngiltere'de muhalefetin iktidara gelebileceğini de hesaba katmaktaydılar: Bu ülkeyle uzlaşma olanağını ancak böyle bir zafer sağlayabilirdi.

Hatta Lebrun ile Dumouriez, 1786 yılında yapılmış olan ticaret anlaşmasının yenilenmesi için Pitt'le şu pazarlığa girişmeyi tasarlamaktaydılar: Yerlilerin onayı alınmak şartıyla, Tabago adasını bırakmaya hazırlandı İngilizlere; buna karşılık da İngiltere, Fransızlara belirli bir miktar borç vermeliydi.

Ayrıca, bu iki diplomat, İngiltere'yi İspanya'ya karşı her iki ülkeyi de hareket serbestliğinden yoksun kılacak bir savaşa sürükleyebilmek için, Amerika'daki İspanyol sömürgelerinin kurtuluşunu öneren bir plan da sunmayı düşünmüşlerdir Pitt'e: Böylece, İspanyol Amerika'sı, İngiliz ve Fransız mallarına açılmış olacaktır.

Görüldüğü gibi ne Girondin'ler ne de Danton, Fransa ile İngiltere arasında uzlaşmaz karşıtlıkların varolduğunu bir türlü anlamak istememişlerdir.

Oysa, İngiltere, Fransız kuvvetlerinin başarılı ilerleyişi sonucunda devrimin Belçika ve Hollanda'da da zafere ulaşmasından sonra, kendini gerçekten ciddi bir tehdit altında hissetmekteydi. Çünkü, bu başarılar, Fransa'nın ticari ve sınai refahının temellerini koyuyordu. Bu ise Avrupa'da İngiliz etkisini söndürebilecek yeni bir Fransız hegemonyasının başlaması demekti.

Monarşinin çöküşünden sonra hemen bütün devletler, Fransa ile ilişkilerini kesmişlerdir. Devrime karşı düşmanca tavır takınmayan, sadece İsveç ve Amerika Birleşik Devletleri kalmıştı ortada.

Bu koşullar altında Girondin'ler, gizli ajan yollamak, el altından müzakerelere girişmek, ikinci dereceden aracılarla zemin yoklamak gibisinden kural dışı diplomatik yollara baş vurmak zorunda kalmışlardır. Sayısız girişim yapılmıştır bu yönde. Ve monarşik diplomasiye özgü "diplomatik sır" geleneğine karşı tiksintiyle dolu devrimci diplomatlar tarafından yapılan bu girişimlerin çoğu zaman başarı kazanmayışına şaşmamak gerekir.

1792 yılının Eylül ayında Talleyrand, yarı resmî bir misyonla yeniden Londra'ya gidecektir. İngiliz Dışişleri bakanı görüşmek bile istememiştir Fransız diplomatla.

Bunun üzerine Dumouriez, kralın savaş esirlerinin karşılıklı iadesi sorununu çözüme bağlamak üzere yolladığı bir yaveri aracılığıyla, Prusya'ya yaklaşma girişiminde bulunacaktır.

Biliyoruz ki, Prusya ve Avusturya, aralarında en ufak bir antlaşmazlık çıktığı zaman bile hemen hep Fransa'ya dönmüş ve Fransa aracılığıyla soruna bir çözüm bulma olanaklarını yoklamışlardır. Ama 1792 yılında Prusya ile Fransa arasında böyle bir diyalog söz konusu değildir artık: Çünkü Prusya hükümdarı, Fransa'da krallık rejiminin yeniden kurulmasını istemekte ve bu kuruluşa olabilecek yardımının karşılığında Alsas'ı ilhak etme hayalini beslemektedir.

Nitekim, 1793 yılının başlangıcında, kralın da idamından sonra, koalisyonu diplomatik yoldan kırmak amacıyla Girondin'ler tarafından yapılan bütün girişimler kesin bir başarısızlıkla sonuçlanacaktır: Feodal ve monarşik Avrupa, hiçbir uzlaşma olanağına yer vermeyecek şekilde Devrim'in karşısında sımsıkı birleşmiş bulunmaktadırlar.

William Pitt ve Koalisyonun Genişlemesi

Devrimci orduların başarılı ilerleyişi, halkların bu orduları coşkunluk gösterileriyle karşılayışı, devrim düşüncesinin İngiltere'de hızla gelişmeye koyuluşu ve bütün bunların yanı sıra Fransız ve İngiliz demokratları arasında elle tutulur hâle gelen dostluk ve dayanışma havası karşısında Pitt,

Fransa’nın sarsılıp ezilebilmesi için artık sadece Prusya ile Avusturya’nın güçlerine güvenmemek gerektiğini kavramış bulunuyordu.

Nitekim, Fransız kuvvetleri Belçika’yı ele geçirip Hollanda’yı tehdide başlar başlamaz Pitt, koalisyonun başına gelmeye karar vermiştir. Çünkü, İngiltere bu durumda, en güçlü rakibi olan Fransız burjuvazisinin gereğinden fazla pekişmesi ve Devrim’in Avrupa’da yaygınlaşması tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Kral XVI. Louis’nin idamından hemen sonra, Fransız konsolosunun Londra’yı terk etmesi istenecektir. Belçika’da kazanılmış zaferlerin sarhoşluğuyla kendilerini Fransız monarşisinin İngiliz hegemonyasına karşı mücadelesinde uğradığı son bozgunların öcünü almaya girişebilecek kadar güçlü hisseden Girondin’ler ve Danton, İngiltere ile ilişkilerin kesilmesinden ürkmemişlerdir. Kaldı ki, İngiliz Parlamentosunda muhalefetin çok geçmeden zafere ulaşacağı kanısındadırlar.

Dolayısıyla, Fransız kuvvetlerine Hollanda’ya girme emri verilecek ve 1 Şubat günü de Konvansiyon, Brissot’nun önerisini kabul ederek, İngiltere’ye savaş açacaktır.

Elinin altında hazır ordusu bulunmayan Pitt, o eski İngiliz geleneğine uyarak, Avrupa kıtasında kendine müttefik satın alma yoluna gitmiştir. Gerçekten de, İngiltere, ortak bir harekât karşılığında kendilerine büyük para yardımlarında bulunmayı vaat ettiği Rusya, Prusya, Sardinya ve Napoli krallıklarıyla bir dizi anlaşma imzalayacaktır.

Sardinya, Napoli ve Toscana gibi devletleri koalisyona sokabilmek için Pitt, elindeki bütün maddi olanakları seferber ettiği gibi, tehdit, şantaj ve kışkırtma yollarına başvurmaktan da çekinmemiştir. Öyle ki, Fransız Devrimi’nin baş düşmanı İngiliz altını ve İngiliz donanmasıdır artık. “Muhalefet Üzerine” adlı incelemesinde, Stalin bu durumu şöyle özetliyor: “Kendi gücüyle savaş yapmaktan hoşlanmayan İngiliz burjuvazisi daima başkalarının gücünü kullanma yolunu seçmiştir. Ve gerçekten de, bazen bu burjuvazi, onun adına kestaneleri ateşten çekmek için ellerini yakmaya hazır budalalar bulmayı başarıyordu. Bunun bir örneğini büyük Fransız Devrimi döneminde görüyoruz: Gerçekten, bu dönemde İngiliz burjuvazisi, devrimci Fransa’ya karşı Avrupa devletlerinden bir koalisyon kurmayı başarmıştır”. (s.611)

Aynı yılın Mart ayında koalisyona, İngiltere, Avusturya, Prusya, Rusya, İspanya ve Hollanda’nın yanı sıra bazı Alman prenslikleriyle Sardinya,

Piyemonte ve Napoli de katılmış bulunmaktaydı.

Fransa’yı Parçalama ve Yağma Etme Planları

Daha başlangıçtan itibaren karşı-devrimci koalisyon, Fransız monarşisinin restorasyonu tasarısının yanı sıra, Fransa’nın parçalanması ve yağma edilmesine ilişkin planlar da yapmıştır.

Prusya, Alsas ve Lorrain (Lorraine)’i ele geçirmeyi tasarlamakta ve Rusya’dan, “telafi” bahanesi altında, Polonya’nın yeniden paylaşılmasına razı olmasını istemektedir.

Avusturya, Fransız Flandrasını, Artois’yı, Picardie’nin Somme Irmağı’na kadar olan kısmını ve Bavyera’yı almak ya da Belçika ile Bavyera’yı değiş tokuş etmek tasarısındadır.

Sardinya ile İspanya krallıklarının da buna benzer planları vardı. Pitt ise, İngiltere bakımından taşıdığı stratejik önem dolayısıyla Dunkerque limanını istemekteydi.

Fransa’nın parçalanması konusundaki bütün bu tasarılar, koalisyon diplomatları arasında sonu gelmeyen tartışma ve çekişmeler yaratmaktadır. Örneğin, Avusturya, Bavyera konusunda Prusya ile kesin bir uzlaşmaya varamamıştır hiçbir zaman; çünkü Prusya, Avusturyalıların bu bölgede yerleşmelerine razı olmamaktadır.

1793 yılının Temmuz ayında toplanan Anvers konferansının temel konusunu işte bu yağma istekleri meydana getirecekti. Bu arada Rus diplomatları, tarafların iştahlarını kabartıp kızıştırarak ve Fransa’nın parçalanmasına ilişkin bütün tasarılara evet diyerek, koalisyon ortaklarının dikkatini Polonya’dan ayırma çabasındaydılar.

Polonya’nın İkinci Paylaşımı (1793)

Fransa’ya karşı bir savaşa katılmasına bir “telafi” ya da bir “ödül” olarak, Polonya’nın yeniden paylaşılmasını istemiştir Prusya.

Bunun üzerine Polonya’da örgütlenen bir soylular konfederasyonu, II. Katerina’nın aktif desteğiyle, 1791 Anayasasına karşı ayaklanacak ve 1792 yılının yazında Rus birlikleri, ülkeyi işgal edecektir. Ama Prusya kralı, Valmy savaşından sonra, Polonya’nın göz diktiği parçası kendisine

verilmediği takdirde savaşa devam etmeyeceğini bildirince, Katerina yeni bir paylaşımı kabul etmek zorunda kalmıştır.

Aslında Prusyalılar sadece bir deklarasyonla yetinmemiş, ordularını da Polonya'ya sokmuş bulunuyorlardı. Böyle davranmakla Prusya kralı, 1791 yılında Polonyalıları kendisiyle imzalamaya zorladığı anlaşmayı kendisi bozmuş ve Polonya'da 1791 Anayasasını destekleyeceğine dair Avusturya'ya verdiği sözü kendisi çiğnemiş oluyordu.

Prusya kralı hakkında şöyle diyordu Rus diplomatlarından Morkov:“

Onu herhangi bir konuda engelleyecek olursak, Fransız haydutlarıyla hemen barış yapacaktır. Polonya'daki fetihlerinden de vazgeçmeyecektir üstelik. Ve artık onu Polonya'dan sadece silahların gücü çıkarabilecektir.”

Belçika'nın devrimci Fransız orduları tarafından işgalinden sonra Avusturya'nın çıkarı, Fransa'ya karşı savaşın sürmesindeydi: Bavyera ile değiş tokuş edebilmesi için önce Fransız egemenliğinden koparması gerekiyordu çünkü bu ülkeyi.

İşte Avusturya'nın bu güç durumu, Rusya ile Prusya'ya, onu Polonya'nın ikinci paylaşımında eli boş bırakma olanağını verecektir. Gerçekten de, 1793 yılının Ocak ayında bu iki devlet, bir anlaşma imzalayarak Polonya'yı aralarında paylaşmış ve Avusturya'yı bu oldubitti karşısında bırakmışlardır. Belçika'yı yeniden ele geçirme ve sonra da Bavyera ile değiş tokuş etme konusunda Viyana hükûmetine yardım vaadinde bulunmakla yetinecektir Prusya kralı. Ve imparatora, bu vaade teşekkür etmekten başka yapacak bir şey kalmamaktadır!

Polonya'nın ikinci paylaşımında Rusya; Ukrayna ve Lituanya bölgelerinin bir parçasıyla Kiev ve Volin voyvodalıklarını, ayrıca da Vilno voyvodalığının bir kısmını alırken, Prusya; Dantzig, Thorn ve Poznan kentlerini ele geçirmiştir.

Paylaşımı gerçekleştirdikten sonra Prusya ile Rusya, Polonya Diyeti'nden bu işin fiktif de olsa bir onayını alma gereğini duymuşlardı... Ve Grodno kentinde toplanan Diyet, Meclis üyelerinin bu paylaşımı kabul eden bir oylamayı yapmadıkça dışarı çıkmalarını yasaklayan, askerlerle çevrildi. Ama milletvekilleri hiçbir şey söylemeyip inatla susmak yoluna gidince, bu tedbir de fayda vermeyecektir.

Sonunda Diyet başkanı, bu susuşu bir onaylama işareti olarak yorumlama önerisinde bulunmuştur. Böylece, tarihte ilk ve belki de son defa olarak bir

durum, “dilsiz” bir meclis tarafından onaylanmış olmaktadır.

Fransa’nın Yenilgisi ve Danton’un Diplomasisi

1793 yılı baharında, Girondin’ler tarafından kazanılan zaferlerin dayanıksız ve geçici karakteri daha Mart ayından itibaren kendini hissettirmeye başlayınca, koalisyon biraz daha güçlü bir duruma gelecektir. Nitekim, Avusturyalılar Belçika’yı, Prusyalılar da Ren Irmağı’nın sol yakasını ele geçirmişlerdir yeniden.

Ve Fransız toprağı yeniden yabancı orduların çizmesi altına düşerken, ülke içinde de karşı-devrimci ayaklanmalar patlak veriyordu. Öyle ki, 1793 yılının yaz ayları boyunca Cumhuriyetin durumu iyice nazikleşmiştir.

6 Nisan 1793 tarihinde Konvansiyon, Kamu Kurtuluş Komitesi’ni kuracak ve yürütme erkini bu Komiteye verecektir. Komite’de dış işlerinin yönetimini ellerinde tutanlar, Danton ile Barrere’dir.

Ardı ardına gelen askerî yenilgiler, yeni bir halk ayaklanması tehlikesiyle karşı karşıya bırakmıştı Girondin’leri. Bunun üzerine, bu takım, devrimci diktatoryadan kurtulmak amacıyla, yurt dışında giriştiği devrimci savaş propagandasına hızla son verdi ve tam bir bozgun havası içinde, koalisyonla pazarlığa girişme tutkusuna kapıldı.

Anlaşıldığı gibi Girondin’ler, askerî yenilgilerden sonra bile kurtuluşu devrimci savaş metotlarında değil, diplomasi yolunda görmeye devam etmekteydiler.

Buna karşılık Jacobinler (fanatik devrimciler) ve Cloots, barış görüşmesi sözünü işitmeye dahi yanaşmamakta ve daha sert yeni tedbirler alınmasını istemektedirler. Bunlara göre Devrim’in kesin zaferini sağlayacak olan, ordunun yeni baştan örgütlenmesidir.

Jacobinlerin sağ kanadına bağlı olan Danton, devrimci diktatoryaya karşı çıkmakta ve iki tarafı uzlaştırabilme umuduyla, Girondin’lerin görüşüne kayıp, karşılıklı ödünlere dayanan bir barış antlaşması yapılabileceği görüşünü savunmaktaydı.

1793 yılının baharında, Konvansiyon “bataklığı”nın bir kısmı Girondin’lerden ayrılıp Danton’un yanında cephe alacaktır.

Nisan ayında Konvansiyon’dan çıkan bir kararname, Fransa’nın yabancı ülkelerin içişlerine el atmayacağını bildirmekteydi: Yurtdışında her türlü

devrimci propagandadan vazgeçiliyor anlamına geliyordu bu.

Aynı zamanda Robespierre, Danton'u ve Girondin'leri hedef alarak, düşmanla barış görüşmesi önerisinde bulunacak kimseler için ölüm cezası istemiştir. Robespierre'in bu önergesi, Danton tarafından getirilen şu değişiklikle oylanıp kabul edilecektir:

"Halkın egemenliğini tanımaya yanaşmayan düşmanla barış görüşmesi isteyenler, ölüm cezasına çarptırılır."

Danton'un düşüncesinde, barış için görüşmelere girmeye yeterli bir değişiklikti bu, Koalisyon devletlerinin Cumhuriyeti tanımaya razı olması şartıyla tabi. Ama böyle bir şartın yerine gelmesi bir hayli zordu.

Yine de Komite, gizli diplomatik giderleri karşılamak üzere altı milyon frank tutarında bir ödenek ayırmıştır Danton'a. Ve Danton koalisyonu parçalamakla görevli bir çok temsilci yollayacaktır.

Karanlık kişilikli maceracılardı bu adamların çoğu. Aldıkları talimatlar, Lebrun'un Prusya ve öteki devletler için tasarlamış olduğu planlardan esinleniyordu.

Danton ve Lebrun, tarafsız ülkeleri kendilerine çekmek için çeşitli girişimlerde bulunmuşlardır. Ama yalnız İsveç'le gerçek anlamında görüşmeler yapılabilmiştir. Nitekim, iki ülke arasında bir ittifak tasarısı hazırlanmıştı. Ne var ki, İsveç kral naibi, Cumhuriyetin uğradığı askerî yenilgiler üzerine bu anlaşmayı imzalamaktan vazgeçecektir.

31 Mayıs 1793 günü başlayıp 2 Haziran günü sona eren ayaklanma, Girondin'leri iktidardan devirmiş ve Jacobin diktatoryasının başlangıcını belirlemiştir. Kamu Kurtuluş Komitesi üyeliğinden alınmayan Danton, aynı yılın 10 Temmuz gününe kadar, diplomatik girişimlerine devam edebilecekti. Umutsuz bir çabaydı bu aslında: askerî yenilgiler devam ediyordu ve Avrupalı devletlerin gözünde devrimci Fransa, artık varlığını savunamaz hale gelmişti.

4. JACOBİN DİKTATORYASININ DİPLOMASİSİ

Diktatorya Döneminde Danton'un Taraftarları ve Diplomasi

31 Mayıs ayaklanması, küçük burjuvazinin devrimci gruplarıyla kent ve kırlardaki halk yığınlarının birliğine dayanan bir Jacobinler diktatoryasının kurulması ile sonuçlanmıştı. Diplomasinin Devrim'i savunma görevini yüklendiği bu dönemde parola, kesin zafere kadar devrimci özgürlük savaşına devam etmektir.

Lebrun tutuklanacak ve onun yerine Dışişleri bakanlığına Robespierre'in adamlarımdan yurttaş Desforges getirilecektir.

Bu dönem boyunca, Danton'un taraftarları, koalisyon devletleriyle gerçek anlamda barış görüşmelerine girmemişlerdir.

1793 yılının Ağustos ayında, kendisini İngiliz hükûmetinin gizli ajanı olarak tanıtan Matthews adında biri, Fransız Dışişleri bakanlığına İngiltere'nin barış koşullarını sunacaktı: söz konusu öneriye göre, barış için Fransa'nın, Devrim döneminde ele geçirdiği bütün toprakları geri vermesi, Tabago adasını İngilizlere bırakması ve kral ailesinin yurt dışına çıkmasına izin vermesi gerekmekteydi.

Matthews'in kişiliği hiç kimseye güven vermediği halde, Desforges bu koşullar hakkında Komiteye bir rapor sunmuş, ama zaten enerjik bir politika yolunu seçmiş bulunan Komite, Matthews'in tutuklanmasına karar vermiştir.

Aralık ayında Danton, dolambaçlı bir yoldan, kendi hizmetindeki Miles adlı bir İngiliz ajanından, Londra hükûmetinin Fransa ile barış görüşmelerine hazır olduğunu bildiren bir not almıştır. İngiltere'nin, Fransa'yı küçük düşürücü barış koşullarını kabul ettirebilmek için, Danton'un iktidara gelmesini beklediği açıktı artık. Nitekim, Komitenin öbür ajanlarına Hollanda, İspanya ve Avusturya tarafından da benzer barış önerileri yapılacaktır.

1793-1794 kışı boyunca Danton taraftarları ile yeni büyük burjuvazinin kesin bir yakınlaşma ve işbirliği havası içinde olduğunu görüyoruz.

Yine görüyoruz ki, terörden korkan ve her ne pahasına olursa olsun ivedilikle barış isteyen bütün spekülatörler, bankerler ve maceracılar, bu havaya umut bağlamış bulunmaktadırlar. Bunların içinden çoğu, koalisyon devletleri yararına casusluk yapıyordu zaten. Dantonculardan bir kısmı da, devrimci diktatorya rejimine karşı mücadelede kullanmak üzere İngilizlerden para almaktaydılar.

Danton'un iç politikadaki duraksamaları ve Fransa'nın büyük ödünler vermesi pahasına koalisyon ajanlarıyla barış görüşmelerini sürdürme

girişimleri, otoritesini çabucak yıkacak ve halk yığınlarının güvenini yitirmesine yol açacaktır. Nitekim, Temmuz ayındaki yeni seçimlerde, Kamu Kurtuluş Komitesine girememiştir Danton ve dış politikanın yönetimini de bırakmak zorunda kalmıştır.

1793 yılının Aralık ayında Girondin'ler, diktatorya rejiminin muarızları[5] arasında yer alacaklardı kesin olarak. İngiltere'de muhalefetin zaferi kazanacağı ve Fox'un iktidara geleceği umudunu, sonuna kadar korumuştur Girondin'ler. Oysa 1794 yılının ilkbaharında manzara tamamen değişik olacaktır.

Engels, 4 Aralık 1889 tarihinde V. Adler'e yazdığı mektupta, 1794 baharındaki durumu şöyle özetliyor:

"İngiltere'deki seçimler Pitt'i iktidara getirecekti yeniden... Danton'un durumu artık pamuk ipliğine bağlıydı. Nitekim, mücadeleyi çok geçmeden Robespierre kazanacak ve Danton'u giyotine gönderecektir". (Marx ve Engels, Mektupla, E. Adoratski yönetiminde S.S.C.B. Devlet yayınları, 1932, s.362-364)

İngiltere'deki Parlamento seçimlerini Pitt'in kazandığı Paris'te öğrenilince, hemen ertesi günü Danton tutuklanmıştır. Lebrun de aynı kış yargılanmış ve giyotinle ölüm cezasına çarptırılmıştır.

Koalisyonun Fransa'daki Ajanları, Casusları ve Provokatörleri

Koalisyonun belli başlı organizatörleri olan Pitt ile Avusturya ve Prusya hükûmetleri, devrimci diktatoryaya karşı casusluk ve provokasyon yoluyla da mücadele edebilmek için, Fransa'ya ajan yağdırmışlardır.

İngiliz casusları, avuç dolusu para saçarak, Fransız kentlerinde karşı-devrimci ayaklanmalar organize etmeye koyulmuşlardır hemen.

Nitekim, İngiltere'den yollanan gizli ajanlar, Douai ve Valenciennes kentlerinde, Bayonne kentindeki silah fabrikalarında, çeşitli yerlerdeki cephaneliklerde ve erzak ambarlarında art arda yangın çıkartmışlardır.

Bir İngiliz ajanının cebinde yakalanan bir talimat, bu amaçla özel fitillerin kullanılmasını öğütlemekteydi örneğin.

Pitt'in ve Avusturya hükûmetinin gizli görevlilerinin bir başka hüneri de, Fransa'yı kalp para yağmuruna tutmak olmuştur. Bunlar ayrıca, papazlar ve

din adamlarının karşı-devrimci propagandasının etkisinde kalan bağnaz kadınlar arasından gönüllü katil toplamaya da girişmişlerdir.

Konvansiyon, bu aktiviteye, Fransa'daki bütün şüpheli yabancıların tutuklanmasıyla cevap verecektir.

Pitt'in ve İngiliz Dışişleri bakanlığının hizmetindeki bankerlerden, Paris'te bir şubesi ve adamları da bulunan Boyde, ancak Dantoncuların kendisine sağladığı bir pasaport sayesinde kurtulabilecektir tutuklanmaktan. Bir Avusturya ajanı olan Belçikalı banker Proly ise, Aralık ayına kadar Komitenin toplantılarına katılma olanağını bulan eski Girondin'lerden Heraut de Sechelles aracılığıyla, Kamu Kurtuluş Komitesinin bütün gizli kararlarından haberli bulunmaktaydı.

Bu casus bolluğu karşısında Robespierre, daima iki harekât planı hazırlamanın zorunlu olduğu yargısına varmıştır: Bu planlardan biri tamamen gizliydi; ikincisi ise, yabancı ajanları yanlış bilgiler edinmeye sürüklemek amacıyla, bakanlık görevlilerine bildiriliyordu.

Koalisyon devletleri, Fransa'nın özgürlük için mücadele eden bütün kişilerin bir toplanma yeri hâline gelişinden yararlanarak, yabancı mülteciler içinden de casuslar bulmuş ve kullanmışlardır.

Liberal düşünceleriyle ün salmış bir çok yabancı yazar ve fikir adamına yurttaşlık hakları tanımıştı Konvansiyon. Hatta bunlardan bazıları, örneğin Cloots ve Thomas Penn, doğrudan doğruya Konvansiyon üyesi idiler. Ve devrimci yabancılar Paris'te daima büyük coşkunluk ve sevgiyle karşılanıyor, içlerinden bazıları da önemli roller oynuyorlardı.

İşte bu durumdan yararlanan bazı casuslar da, devrimci düşünceleri yüzünden kovuşturmaya uğramış yabancı yurtsever maskesi altında iş görmekteydiler.

Ebertçiler, Cloots ve Diplomasi

Sol kanat Jacobinleri, Cloots ve Ebertistler (hebertistes), her türden diplomatik eylemi ve barış görüşmesini ilke bakımından reddediyorlardı. Ve bu konuda Girondin'lere kökten karşı çıkmaktaydılar.

Terör lehinde propaganda yapıyordu bu takım ve koalisyona karşı amansız bir savaş taraflısıydı. Çünkü bağlı bulundukları halk yığınları için en önemli olan şey, devrimin savunulması ve kesin zafer elde edilinceye

dek savaşa devam edilmesiydi: devrimci tedbirlerin geliştirilmesi ve yaygınlaştırılması ancak böylece sağlanabilirdi.

Lenin, şöyle yazıyor:

"Fransa'daki savaş, tarihte o ana dek görülmedik bir enerjiyle Devrim'i gerçekleştirmiş, Cumhuriyeti kurmuş, kapitalistlere ve büyük toprak sahiplerine karşı gerekli önlemleri almış olan sınıfın, sınıfsal politikasının devam ettirilmesinden başka bir şey değildi. İşte bu sınıf, Avrupa'daki kralcı koalisyona karşı, Devrim adına ve Devrim'in daha sonraki gelişmesi uğruna devrimci savaşı yiğitçe sürdürmüştür". (Oeuvres, cilt.XXI.)

Belli başlı propagandacı tutumları Cloots'ta bulan Ebertistler, Devrim'i, bütün Avrupa'ya yaymak fikrine gönül vermiş durumdaydılar. Bütün diplomatik ilişkileri, tarafsız ülkelerle bağ kurmayı bile gereksiz görüyorlardı: iaşe (geçindirme) ve ibate (barındırma) yurt dışından ithal edilecek mallarla değil, terör ve savaş salmaları (tekalif-i harbiye: savaş zamanı alınan olağanüstü vergiler) yoluyla sağlanmalıydı.

1793 yılı yazında solcu Jacobinler, Danimarka'yla ve Baltık Birliği kentleriyle ilişkilerin kesilmesini istemişlerdir. Aynı yılın Kasım ayında Chomette, Fransız Cumhuriyetinin yurt dışında diplomatik yoldan temsili sisteminin ortadan kaldırılmasını bir ilke olarak ileri sürecektir.

Ama aynı Kasım ayının ortalarından itibaren, Kamu Kurtuluş Komitesinin baskısı altında Ebertistler, diplomasiyi inkârdan, yabancı ülkelerle ilişkilerin kesilmesi ve süngülerin gölgesinde devrimci propaganda yapılması ilkelerinden vazgeçeceklerdir adım adım. Cumhuriyetin ilk başarıları, kuşkularını gidermiş gibidir.

Ama Cloots yine de, eski diplomatik ilişkileri sürdürmenin yararını inkâra devam etmekteydi. Devrimci diplomasiyi, Cumhuriyet tarafından bütün Avrupa'ya karşı yürütülen ve federatif bir Dünya Cumhuriyetinin kuruluşuyla sonuçlanması gereken bir savaş şeklinde anlamaktaydı Cloots.

Yabancı devrimciler arasındaki birçok Ebertistin gözünde de temel erek, bu Dünya Cumhuriyetidir. Cloots, Devrim'i taçlandıracak olan böyle bir Cumhuriyette diplomatların yeri olmadığını söylemekteydi: ona göre evrensel kardeşlik düzeni ile halkların özgürlüğü ve eşitliği, diplomasinin her türlüsünü ortadan kaldıracaktı.

1793 yılından 9 Thermidor'a (yani 27 Temmuz 1794 Tarihine) Kadar Kamu Kurtuluş Komitesinin Diplomasisi ve Robespierre

Jacobinlerin devrimci-diplomasi ilkeleri, 1793 Anayasasında açıkça belirtilmişti: bütün özgür halkların doğal müttefiki sayıyordu kendilerini Fransızlar.

Fransız ulusu, öbür halkların rejimine karışmayacak; ama kendi iç işlerine el atılmasını da hiçbir şekilde kabul etmeyecekti. Bütün özgürlük savaşçılarının sığınağı olacaktı Fransa: zorbalara iltica hakkı tanıyacak ve ülkeyi işgal altında tutan düşmanlarla barış yapmayacaktı.

Ne var ki, 1793 Anayasası etkisiz kalacaktır. Çünkü, genel durum artık devrimci diktatorya rejimini gerekli kılmaktadır. Ama yine de Robespierre, temel ilkelerine uygun düşen bir diplomatik aktivite yürütmüştür.

Bilindiği gibi bu ilkeler, dünya çapında bir devrim çıkartmak amacıyla Fransa sınırları dışında savaşı olduğu kadar, uzlaşmaya ya da ödün yoluyla bir barışı da yasaklamakta, ama ülkenin bütün istilacılardan kurtarılmasını gerekli kılmaktadır.

Koalisyona karşı mücadelede diplomasiyi etkili bir araç olarak göz önüne alan Robespierre, aynı zamanda iki karşıt hareketi birden bastırmak zorunda kalacaktır: devrimci erekleri gerçekleştirmek amacıyla Cloots ve Ebertistler tarafından sürdürülen savaş propagandası ile Danton taraftarlarının uzlaşmalı bir barış imzalama girişimleridir bu iki karşıt hareket.

1793 yılının yazında Robespierre, Danton ve dostlarına karşı Fransız toprağını işgal altında tutan bir düşmanla barış yapılmasını isteyenlere ölüm cezası verilmesini öngören bir tasarıyı Konvansiyon'dan geçirip yasalaştırmış bulunmaktaydı.

Dış politika konusundaki söylevlerinde, monarşik diplomasinin Makyavelci tutumuna daima şiddetle saldırmıştır Robespierre: Devrim diplomasisinin, diyordu; adalet, açık yüreklilik ve yasallık ilkeleri üzerine kurulması gerekmektedir.

Ve bu ilkeleri uygulama alanına koymak üzere, Avrupa'nın küçük uluslarını Fransa ile bir ittifak içinde birleşmeye çağırmaktaydı. Ama böyle bir ittifakın zor ve fetih yoluyla değil, halkların özgür onayı sonucunda gerçekleşmesi koşulunu açıklamaktan da geri kalmıyordu.

Robespierre’in asıl gözettiği amaç, Devrim’in ülke sınırları dışına taşırılması değil, Fransa’nın düşmandan arıtılıp kurtulmasıdır.

Nitekim, bu amaca uygun olarak, devrimi provoke etmek için Girondin’ler tarafından İsviçre’ye yollanmış bütün ajanlar geri çağrılmıştır.

Burada bir noktayı daha belirtmek gerekiyor. Yabancı casuslar ve kralcı Fransız mültecileri, Avrupalı devletleri ürkütmek ve böylece Fransa’ya karşı daha enerjik bir eyleme zorlamak amaç ve umuduyla, Jacobinlerin ülke dışındaki devrimci propagandasını daima abartmışlar ve olduğundan çok daha büyük çapta etkili göstermeye çabalamışlardır.

Bu amaçla yurt dışında, Saint-Just’un imzasını taşıyan bir sahte rapor bile düzenlenip yayınlanacaktır örneğin: söz konusu raporda, Jacobinlerin Avrupa’daki propaganda metotları ve bu yolda harcadıkları paralar hakkında akıl almaz rakam ve bilgiler verilmekteydi.

Danton’un tam tersine, temel düşman olarak İngiltere’yi görüyordu Robespierre. Nitekim, Barrere, Danton’un bu ülkedeki entrikalarına kesinlikle son vermek ve dış ticaret politikasının dayandığı ilkeleri kökten bir değişikliğe uğratmak amacıyla, 21 Eylül günü Konvansiyon’da büyük bir konuşma yapmıştır.

Bunun üzerine Konvansiyon, Cromwell’in ünlü yasasının bir benzeri olan ve Fransız limanlarını İngiliz gemilerine yasaklayan Denizcilik Yasası’nı onaylayacaktır. Bu yasa ile Jacobin diktatoryası, Girondin’ler tarafından yürütülmüş olan ve Fransa’nın ticaret politikasını büyük burjuvazinin çıkarları doğrultusunda düzenleyen serbest ticaret rejimine son vermekte; böylece de Dantoncuların tasarılarına ağır bir darbe indirmektedir.

Nitekim, Jacobinler devrildikten sonra da Denizcilik Yasası’nın ilkeleri terk edilmeyecek; tam tersine, Fransa tarafından ele geçirilen bütün topraklarda uygulanacaktır. Örneğin, Napolyon, bütün Avrupa limanlarını bu ilkelere dayanarak İngiliz gemilerine yasaklamış ve böylece, İngiltere’yi tam bir ekonomik abluka altına almıştır.

Kamu Kurtuluş Komitesinin Robespierre tarafından yönetilen diplomasisi şu üç temel ereği izlemekteydi:

1-Erzak ithalatını hızlandırıp geliştirerek Fransa’yı politik ve ekonomik yalnızlıktan kurtarmak; 2-karşı-devrimci koalisyonu dengelemek üzere bir uluslar topluluğu yaratmak; 3-Koalisyonun bağrına uyuşmazlık ve çekişme tohumları saçarak, bir an önce parçalanmasını sağlamak.

Ebertistlerin isteğine uymamış ve zenginler üzerinde uygulanan terörü ve zoralımı metotlarını yoğunlaştırmaya yanaşmamıştır Robespierre: Yurt dışından erzak ithalinin ordunun beslenmesi bakımından önemli bir kaynak meydana getirebileceğini anlamış bulunuyordu çünkü.

Nitekim, Fransa'nın ekonomik ve politik yalnızlığını azaltmak amacıyla İsviçre, Birleşik Devletler, Danimarka ve Baltık Birliği ile iyi ilişkiler kurup sürdüren ve bu ülkelerden büyük çapta yiyecek ithal eden Robespierre, Girondin'ler tarafından İsviçre toprakları üzerinde denenen fetih girişimlerine de kesinlikle son vermiştir. Ayrıca Komite kuraldışı aktivitesiyle Birleşik Devletler hükûmetini zor durumda bırakan Girondin eğilimli Genet'yi de geri çağıracaktır.

Gerçekten de, Robespierre, halkı İngiltere'ye karşı bir savaşa kışkırtmak amacıyla, Washington hükûmetini aşarak Amerikalılara çağrılar yayınlayan Genet'yi, bu tür davranışlarından ötürü, açıkça suçlamaktan çekinmemiştir.

İkinci hedefine ulaşabilmek için, İsveç, Danimarka, Ceneviz ve Osmanlı İmparatorluğu ile bir koalisyon kurmayı düşünüyordu Robespierre.

Nitekim daha Danton zamanında Marais ve Semondeville adlı diplomatlar, İstanbul'a ve İtalyan kentlerine temsilci atanmışlardı. Ama bu misyonlara, gerekli gizlilik tedbirleri alınmadığından, söz konusu elçiler İsviçre'den geçerken Avusturyalılar tarafından yakalanıp tutuklanmışlardı. Ve Avusturya, tarafsız bir ülkede böyle bir saldırıya girişmekle, devletler hukukunu bir kez daha çiğnemiş oluyordu.

Daha önce de belirtmiş olduğumuz gibi, diplomatik ajan ve kuryelere karşı silahlı saldırı, koalisyon devletlerinin alışılmış davranış tarzlarından biridir. Ve söz konusu devletler, devrimci Fransız hükûmetinin tasarı ve girişimleri hakkında bilgi edinebilmek için, fırsat düştüğünde bu tür davranışlara baş vurmaktan katiyen geri kalmamışlardır.

Semondeville'e, Türkiye'yi Rusya'ya karşı askerî bir harekâta sürüklemesini buyuran talimat, böylece Viyana hükûmetinin eline geçecektir.

Türkiye'yi karşı-devrimci koalisyonu dengeleyebilecek güçte bir ülke olarak gören, dolayısıyla da, Türk hükûmetini kızdırıp kuşkulandırmak istemeyen Komite, Osmanlı İmparatorluğu topraklarında ve buralarda kurulu Fransız tüccar kolonilerinde herhangi bir devrimci propagandaya girişmekten özenle sakınmıştır.

Gerçekten de, Paris’teki Jacobinler kulübü, İstanbul’daki Fransız kolonisi içinde kurulan “Halk Derneği”nin (sociéte populaire) merkeze bağlanma isteğini reddedecektir.

İstanbul’daki Fransız elçisi, Decorche adında zengin bir aristokrattır o dönemde. Lebrun tarafından Osmanlı İmparatorluğu’na atanmıştır ki, bu adam, zeki ve usta bir fırsatçıydı. Ama Decorche’un aktivitesi, Komite’nin Türkiye’ye yeterince yardımda bulunmasına engel olan mali güçsüzlüğü sonucunda felce uğramıştır.

Bunun yanı sıra Türk yetkilileri, Rusya ile İngiltere’den çekiniyorlar ve zaferi Fransız Cumhuriyetinin kazanacağına inanamıyorlardı. Gerçekten de, biliyoruz ki, 1793 yılı sonlarına dek Cumhuriyet son derece güç durumda kalmıştır.

Decorche’un, Semondeville tarafından getirilen armağanlarla Türklerin gönlünü çelme çabası, bu koşullar altında sonuç vermeyecektir pek doğal olarak. Bağdat’taki Fransız konsolosu aracılığıyla İran’ı Rusya’ya karşı kışkırtma çabası da sonuçsuz kalmıştır aynı koşullardan dolayı.

Bir ittifak ve yardım konusunda, Komite, ancak İsveç hükûmetiyle gizli görüşmelerde bulunabilmiştir. Ne var ki, para darlığı ve askerî harekâtın sonucuna ilişkin belirsizlik ve güvensizlik, bu girişimin başarıya ulaşmasına da engel olacaktır.

1794 yılındaki Kosciuszko ayaklanması karşısında da tamamen ilgisiz kalmıştır Jacobinler. O kadar ki, ayaklanmacıların temsilcisi Cumhuriyet hükûmetinin yardımını istemek üzere Paris’e geldiğinde, basit bir teşvik sözü dahi işitemeyecektir.

Bunun belli başlı nedeni, Robespierre’le Saint-Just’ün bu hareketi yeterince demokratik ve devrimci bulmayarak Polonyalıları desteklemekten kaçınmaya karar vermiş oluşlarıdır. Ayrıca, Polonya’nın yeniden paylaşımı tasarısından haberli bulunan Komite, koalisyon devletlerinin dikkatini ve gücünü Fransa’dan çevirebileceğine inandığı böyle bir girişimi baltalama durumuna girmek istememiştir.

Üçüncü hedef olan koalisyonun parçalanmasını hızlandırmayı gerçekleştirebilmek için Komite, 1793 yılı sonbaharında, geniş bir gizli ajan şebekesi kurma kararına varacaktır. Söz konusu ajanların görevi, koalisyon devletleri arasında güvensizlik yaratmak ve düşmanlık duyguları uyandırmak için bütün yollara başvurmak, bütün metotları seferber etmektir. Ayrıca, yabancı hükûmetler içinde sözü geçen bakanlarla ve öbür

gözde kişilerle de temas kurmaları istenen bu ajanlar, devrimci Fransız Cumhuriyetine bağlılıkları her türlü şüpheden uzak yabancılar arasından seçilmekteydi.

Bu amaca uygun kişileri bulup seçmek, bunlarla mektuplaşma ve haberleşme sistemini kurmak ve bilgileri derlemek işiyle, İsviçre'deki Fransa büyükelçisi Barthelemy görevlendirilmişti. Ve büyükelçinin oturduğu Bale (ya da, Basel) kenti, Komite'ye yurt dışından yollanacak bütün bilgilerin rahatça toplanacağı eşsiz bir gözlem yeri durumundaydı o dönemde.

Nitekim, Aralık ayında Barthelemy, biri Hollanda'da, öbürü de Berlin'de yerleşik iki güvenilir ajanla anlaşmış bulunmaktadır.

Koalisyon devletleriyle barış görüşmeleri, Jacobinler diktatoryası döneminde henüz başlamamıştır. Ne var ki, koalisyon içindeki anlaşmazlıklar gittikçe büyüyüp artmaktaydı. Bu duruma Fransa'nın kazandığı yeni zaferler de eklenince, söz konusu devletler kendiliklerinden zemin yoklamaya koyulacaklardır.

Nitekim, İspanya'nın Danimarka büyükelçisi, Kopenhag'daki Fransız temsilcisiyle pazarlığa girişmeyi denerken, Prusya ve Avusturya hükûmetlerinin resmî temsilcileri de Fransa ile ülkeleri arasında barış görüşmelerine hazır olduklarını bildiriyorlardı Barthelemy'ye.

Ama Kamu Kurtuluş Komitesi, kesin zaferin kazanılmasını beklemekteydi. Gerçekten de, 1794 yılı yazında devrimci ordular tarafından ardı ardına kazanılan başarılar, Fransa'nın üzerine çöken istila tehlikesini tamamen ortadan kaldıracağı gibi, 26 Haziran 1794 tarihindeki Fleurus zaferi de, Belçika'yı yeniden Fransızlara açacaktır. Jacobinler diktatoryası bunun üzerine tamamen halk yığınlarından çıkma, yepyeni ve güçlü bir devrimci ordu kurmuştur. Fransa'nın koalisyona karşı askerî üstünlüğü, böylece sağlanmış ve kesinleşmiş bulunmaktadır artık.

Askerî başarılar, Fransız büyük burjuvazisinin eski tutkusunu depreştirecektir: Ren Irmağı'nın sol yakasını ele geçirmek.

Ama Robespierre, Fransa'nın şimdi her türlü yabancı saldırıya karşı tam bir garanti altına alındığına inanmaktaydı. Ve zaferle süslü bir barış yapıp iç düşmanlara karşı misillemeye geçmekti ünlü devrimcinin asıl ereği. Dolayısıyla da, Savoie ve Nice bölgelerini savunma zorunluluğunu kabul edecek, ama Ren Irmağı'nın sol yakasını ele geçirme girişimine karşı çıkacaktır. Jacobin diktatoryasına karşı bir komplonun tezgâhlanmakta

olduğunu biliyordu Robespierre. Komplocuların, büyük burjuvazinin ajanlarıyla savaşın devamını isteyen Ebertistlerden oluştuğunu da biliyordu.

Fesatçılar, karşı-devrimci bir hükûmet darbesiyle devrimci diktatorya rejimini devirip Belçika'yı ve Ren Irmağı'nın sol yakasını ele geçirmek için, zaferlerin yarattığı elverişli durumdan yararlanmak istemişlerdir.

Nitekim, daha 1794 yılının baharından itibaren Barrere ve geleceğin öbür Thermidor'cuları, Robespierre'in iç politikasını kuşkuyla izlemekte ve yeni fetihlere girişebilmek için, bütün yollara başvurarak, bu politikaya karşı çıkmaktaydılar.

İktidarı büyük burjuvazinin eline veren 9 Thermidor (27 Temmuz 1794) hükûmet darbesinin temel nedenlerinden biri, işte bu anlaşmazlıktır. Ve bu hükûmet darbesiyle burjuvaziye, özgürlükçü ve devrimci savaşı bir fetih savaşına dönüştürecek olan yol, artık ardına kadar açılmış bulunmaktadır.

Jacobin'ler Dönemi Diplomasisinin Organizasyonu

Jacobinlerin iktidar döneminde diplomasi aygıtı, baştan başa yeniden örgütlenecektir. Daha 1793 baharından itibaren Barrere ve Robespierre, Cumhuriyetin yabancı ülkelerle ve Kamu Kurtuluş Komitesiyle olan ilişkilerini şahsen yönetmeye koyulmuşlardı.

Zaten alabildiğine sınırlıydı, bu ilişkiler. Çünkü, Komitenin yarı resmî diplomatik ilişki kurup sürdürebildiği ülkeler, Türkiye, İsveç, Birleşik Devletler, Ceneviz, İsviçre, Cenevre ve Cezayir'den ibaret bulunuyordu. Dışişleri bakanının siyasal açıdan hiçbir önemi yok gibiydi: dış politika konusundaki kararları, çoğu zaman Dışişleri bakanının fikrini almaya bile gerek görmeksizin, doğrudan doğruya Konvansiyon veriyordu.

1793 yılı yazından itibaren, yabancılarla görüşme ve pazarlık, temsilcilerin atanması ve denetlenmesi gibi bütün önemli diplomatik sorunlar, Kamu Kurtuluş Komitesinin yetki alanına alınmış bulunmaktaydı. 1793 yılının Eylül ayında Komite, "Geçici Diplomatik Kurallar" adı altında bir dizi kural kabul edecektir: Bu kurallar uyarınca devrimci Fransız Cumhuriyeti sadece iki ülkede, Amerika Birleşik Devletleri ile İsviçre'de resmî büyükelçi bulundurma kararı almıştır. Bütün öbür ülkelerde, sadece gizli ajanlar aracılığıyla iş görecekti Komite.

Aslında söz konusu “Kurallar”, zaten varolan bir durumun kabulünü dile getirmekteydi.

Bunun yanı sıra diplomatik kadrolar geniş çapta bir temizlikten geçirilmiş ve yerlerine henüz yenileri konulamayan ajanları gözetleyip denetlemek amacıyla, çoğu yabancı ülkelere özel görevliler gönderilmiştir.

1793 yılının Eylül ayında Komite, savaşılan ülkelerin temsilcileriyle her türlü görüşmeyi kesme kararına varacaktır. 5 Aralık 1793 tarihli kararname ile de bütün diplomasinin yönetimi kesin şekilde Kamu Kurtuluş Komitesine bırakılmaktadır.

1794 yılının Mart ayında ise, bundan böyle bütün itimatnamelerin kendisi tarafından imzalanacağını, girişilecek müzakereler konusundaki tüm yetki ve direktiflerin de yine kendisi tarafından verileceğini açıklıyordu Komite: Dışişleri bakanı sadece bu direktifleri esas alıp gereken talimatları yazmakla görevli kılınıyordu.

Semondeville’in Avusturyalılar tarafından tutuklanması ve resmî yazılarının sık sık koalisyon casuslarının eline düşüşünü göz önüne alan Komite, yazılı talimat vermekten elinden geldiğince sakınmaktaydı. Bu tutuma bağlı olarak Dışişleri bakanlığı görevlileri de, diplomatik sırları koruma konusunda kesin emir almış bulunmaktaydılar.

1793 yılında, İngiliz sanayinin abluka altına alınması tasarlanıp kararlaştırıldığında, bütün dış gümrükler Dışişleri bakanlığının emrine verilecektir.

Yine aynı dönemde Konvansiyon, bütün bakanlıkları kaldırmış ve bunların yerine, Kamu Kurtuluş Komitesine bağlı on iki komisyon kurmuştur. Öyle ki “bakan” sözcüğü bile, devrimci hükûmete yaraşmayan bir niteleme şekli olarak görülmektedir.

Dolayısıyla da, Dışişleri bakanlığı, bir Dışişleri Komisyonu hâlinde yeni baştan örgütlenecek; Komisyonun da başına, tamamen Komite’ye bağlı olmak kaydıyla, komiser Bouchotte getirilecektir. Ama bakanlığın kesin şekilde Komisyon hâline sokuluşu ancak 9 Thermidor’dan sonra, yani barış müzakereleri sorunu ortaya çıktığında tamamlanmıştır. Çünkü, o tarihe kadar, öyle uzun boylu dikkat edilmemiştir bu Komisyona.

Meslek açısından zorunlu hazırlığa sahip Jacobin diplomatlar yoktu Komite’nin elinde ve güven duyulmayan temsilcileri gözetleyip

denetlemekle yükümlü özel ajanların seçimi ve atanması, bazen tartışma ve çekişmelere yol açmaktaydı.

Örneğin, Decorche'u denetlemekle görevlendirilen ajan Henin İstanbul'a geldiğinde, iki diplomat arasında çok geçmeden bir düşmanlık doğacak ve bu düşmanlık gizli de tutulamayacaktır. İstanbul'daki Fransız kolonisinin ılımlı burjuvalar kesimine dayanmaktaydı Decorche. Buna karşılık aynı koloninin Jacobin eğilimli üyeleri, Henin'i desteklemekteydiler.

İşte bu iki karşıt takımın hemen her yerde birbirlerini açıkça suçlamaları ve kavgaya tutuşmaları, en sonunda, devrimci Fransız Cumhuriyetini Türk hükûmetinin gözünde güvenilir bir devlet olmaktan çıkaracaktır.

Barthelemy tarafından kurulan gizli ajan şebekesi, Komitenin diplomatik organizasyonunda büyük bir rol oynamak üzere tasarlanmıştı başlangıçta. Bu şebeke ilkin kırk beş ajandan oluşmaktaydı. Ama ajanların sayısı çok geçmeden yüz yirmiyi bulacak; buna karşılık aktiviteleri zamanla azalacaktır.

Bu çapta bir organizasyonu beslemek ve ayakta tutmak için gereken para yoktu. Öte yandan da, devrimci savaş bütün hızıyla sürmekte olduğundan, kesin zafer elde edilinceye kadar askerî sorunlar, diplomatik sorunları ister istemez ikinci plana itecekti.

Nitekim, bu ajanların büyük bir kısmı Fransa'da kalmış; dışarıya yollananların çoğu ise, Komite'ye hiçbir resmî yazı ve bilgi iletmemiştir.

2 Coblence: Almanya'nın doğusunda, eski Prusse-Rhénane'nın baş kenti. 1792 yılında, Fransız mültecilerinin sığındıkları yer.

3 Feuillant: Fransız Devrimi'nde etkin olan siyasal grup.

4 Girondin: Fransız Devrimi'nde etkin olan siyasal grup.

5 Muarız: Karşı gelen.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

THERMIDOR GERİCİLİĞİ VE DİREKTUVAR DÖNEMİNDE DİPLOMASİ (1794- 1799)

1. THERMIDOR GERİCİLİĞİ YILLARI (1794-1795)

Fransa'nın Askerî Üstünlüğü ve Thermidor Gericiliğinin Diplomatik Etkinliği

9 Thermidor tarihinde iktidara gelen büyük burjuvazi, Jacobin diktatoryası tarafından kurulmuş yepyeni bir devrimci orduyu da miras almış bulunmaktaydı.

Devrim yılları boyunca, Fransız halkı savaş anlayışına, bambaşka bir biçim kazandırmıştır.

Lenin bu konuda şöyle diyor:

"Gerçekten de, Fransız halkı, savaşma konusunda, strateji kavramını tepeden tırnağa değişikliğe uğratan derin bir reformu gerçekleştirmiştir: Eskiden kalma savaş gelenekleri ve kuralları yıkılarak yeni bir savaşma tarzı yaratılmıştır böylece ve eski birliklerin yerini, devrimci bir halk ordusu almıştır artık." (Oeuvres cilt XXX s.334)

Bu ordu Fransa’ya, monarşik ve feodal Avrupa devletleri karşısında tartışılmaz bir üstünlük sağlamaktaydı. Nitekim, Fransız askerî üstünlüğü, uzun bir süre için Avrupa’nın uluslararası durumunda kesin bir rol oynayacak ve Avrupa’nın bütün geri kalan kısmıyla giriştiği bir dizi savaşta Fransa’nın ardı ardına parlak zaferler kazanmasında birinci derecede etken olacaktır.

1815 yılına kadar süren bu savaşlar, aslında, Fransız burjuvazisinin Avrupa ve dünya hegemonyası için verdiği mücadeleyi dile getirmektedir.

Fransız zaferleri, koalisyon içindeki karşıtlık ve uyuşmazlıkları öylesine sivriltip keskinleştirmiştir ki, karşı devrimci cephenin parçalanmak üzere olduğunu gösteren işaretler, daha 1794 yılının sonlarında iyice belirgin duruma girmiştir. Ve şimdi Fransız diplomasisinin görevi, bu evrimi bir kat daha hızlandırıp koalisyonu çatlatmak ve burjuvazinin fetih özlemlerini gerçekleştirme yoluna sokmaktır.

İşe Jacobinleri, devrimcileri ve fetih düşmanlarını diplomatik kadrolardan atmakla başlanmıştır. Buna paralel olarak, otoriter monarşi dönemindeki diplomatik yöntem ve kurumların eleştirisine de son verilecektir.

Koalisyon devletleriyle pazarlığa hazırlanırken, kendi çıkarlarını diplomasi aracılığıyla bir kat daha pekiştirme niyetiyle hareket etmiştir burjuvazi. Nitekim, bu yeni dönemin hemen başlangıcında, dışişleri bakanlığında, Fransa’nın dış ilişkilerinin ekonomik ve siyasal temel ve dayanaklarını tarihsel açıdan incelemekle yükümlü özel bir “Analiz Büro”nun kurulduğunu görüyoruz.

1794 yılı kışında, eski diplomatik temsil organizasyonunun, bütün elçiler ve görevliler hiyerarşisiyle birlikte, ilke olarak reorganizasyonuna karar verilmiştir. Ama bu diplomatlar, artık monarşiyi değil, yeni burjuva cumhuriyetinde cisimleşen ulusu temsille görevlidirler.

Thermidor dönemi Konvansiyonu, Kamu Kurtuluş Komitesini de —kendi yönetimi altına almak koşuluyla— koruyup sürdürecektir.

1795 yılı ilkbaharında Konvansiyon, görüşmeleri yürütme ve gerekli anlaşmaları yapma yetkisini komiteye vermiş bulunmaktaydı. Anlaşmalara, daha önce kabul ve ilan edilmiş yükümlülüklerle çelişme durumuna düşmemek ve cumhuriyete zarar vermemek şartıyla, gizli maddeler eklenebileceğini de onaylamıştı Konvansiyon. Ve komitenin ilk işlerinden biri, bir şifre bürosu kurmak olacaktır.

1794 yılı kasım ayının sonundan itibaren Prusya ile pazarlıklara girişilmiş ve barış anlaşması, 2 Nisan 1795 tarihinde Bale kentinde imzalanmıştır.

Bu anlaşma Ren Nehri’nin sol yakasını bırakıyordu Fransa’ya sadece. Kuzey Almanya tarafsızlaştırılmıştı. Bu ise Mukaddes Germen İmparatorluğu’nun, 1806 yılında Napolyon tarafından gerçekleştirilecek olan kesin yıkılışına doğru atılmış bir ilk adımdı.

22 Temmuz 1795 tarihinde yine Bale kentinde, İspanya ile barış imzalanmıştır. Aynı yılın mayıs ayında Hollanda ile imzalanmış olan barış anlaşması gereğince de bu ülke, Fransa’ya bağımlı bir cumhuriyet haline sokulmuş bulunuyordu. En son olarak 1 Ekim 1795 tarihli bir kararnameyle, Belçika ve Ren Nehri’nin sol yakası da Fransa’ya bağlanacaktır.

1794 yılından beri bütün bu bölgeler, kurtarılmış topraklar olarak değil de fethedilmiş ülkeler olarak kabul edilmiş ve öyle işlem görmüştü: İnsanlara ağır vergiler ve amansız yükümlülükler konmuş; ülkeye onur veren en güzel sanat yapıtları Fransa’ya götürülmüştü.

Başlangıçta sadece zenginler ve soylular ağır vergilere bağlı kılınır ve el koymaya maruz kalırken, çok geçmeden bu tedbirler nüfusun daha geniş kesimlerine de uygulanacaktır. Fransa ile birleşmek için bu halkların onayına başvurulduğu pek çabuk unutulmaktaydı.

Barış görüşmelerinde şimdi, askerî güvenlik garantisi ve savaş giderlerinin tazmin edilmesi gibi gerekçelere çok daha fazla önem verilmektedir.

> Fransa’nın kazandığı başarılar bu ülkenin monarşik ve feodal Avrupa’yı tek başına yenecek kadar güçlü olduğunu ispatlanmıştı gerçi; ama devrimci savaş taraftarlarının yerini de iktidardaki, Thermidor’cular almıştı şimdi. Yine V. Adler’e 4 Aralık 1889 tarihli mektubunda, şöyle yazıyor Engels: “Trajik olan şudur ki, halkların kurtuluşu için sonuna kadar savaş taraftarları haklıydı bu işte ve onlar sayesinde bütün Avrupa’yı yenebildi cumhuriyet; ama zafer kazanıldığında bu taraftarlar giyotini çoktan boylamış bulunuyorlardı ve devrimci propagandaya dayanan bir savaşın yerini, Bale Barışı ile burjuva Direktuvar fuhuşu alacaktı.” (Marx ve Engels, Mektuplar, Moskova 1932, s.362-364)

1795 Yılında Polonya’nın Kesin Bölüşümü

Koalisyonun dağılışı, Polonya olaylarına sıkı sıkıya bağlıdır. 1794 yılında Polonyalıların, Kosciuszko’nun yönetimi altında ayaklanışına tanıklık ediyoruz. Bu ayaklanma üzerine Suvorov komutasındaki Rus ordusu Polonya’ya girecek ve Varşova’yı ele geçirecektir.

Katerina’nın, Polonya’nın geri kalan kısmını da ele geçirmesinden korkan Prusya kralı da ordularını Varşova ve Krakovi üzerine sürmekte gecikmeyecekti. Bu arada Avusturyalılar da boş durmamış ve Lublin kentini ele geçirmiş bulunuyorlardı.

Prusya ile bir savaştan sakınan Katerina, Polonya’yı sadece Rus egemenliği altında bir ülke olarak görme umudunu bırakıp, bu ülkenin son ve kesin paylaşımına razı olacaktır ister istemez.

O andan itibaren de Prusya ile Avusturya arasında, stratejik önemi büyük bir kent olan Krakovi’nin kimde kalacağı çekişmesinden dolayı, diplomatik bir rekabet baş göstermiştir. Bu rekabet iki ülke arasındaki ilişkileri iyice gerginleştirecek ve çok geçmeden de Prusya’nın koalisyondan ayrılmasına yol açacaktır.

1794 yılının baharında Polonya’ya gitmiştir Prusya kralı ve artık Fransa’ya karşı yürütülen savaşa hemen hiçbir katkıda bulunmamıştır. Bu tavır karşısında Pitt, 1795 yılında, Prusya’ya yaptığı yardımı kesme kararı alacaktır.

Öte yandan II. Katerina, Prusya’nın Krakovi’yi ele geçirip aşırı derecede güç kazanmasından korkmaktadır. Dolayısıyla da, Avusturya’ya biraz daha yaklaşacaktır imparatoriçe. Çünkü, Avusturya İmparatorluğu ona, her şeyden önce Türkiye’ye karşı müttefik olarak, sonra da burjuva Fransa’nın aktif düşmanı olarak, çok daha yararlıdır.

Prusya’nın Krakovi’yi Avusturya’ya bırakmayı reddetmesi üzerine Katerina, bu devletin haberi olmaksızın Polonya’yı kesin şekilde paylaşma konusunda Viyana hükûmetiyle gizli bir anlaşma imzalamıştır. Böylece imparatoriçe, tek başına bırakmayı başardığı ve oldu bitti karşısına koyduğu Prusya’yı, Rus koşullarını kabule zorlamaktadır.

Katerina, 1793 yılında Avusturyalılara karşı kullandığı metodu bu kez de Prusyalılara karşı kullanmaktaydı.

Polonya’nın 1795 yılında gerçekleştirilen üçüncü paylaşımı, Lituanya ile Kurlandiya’nın yanı sıra, Niemen ve Bug ırmakları arasında kalan kesimi

getiriyordu Rusya'ya: Yani Rusya, Polonya halkının çoğunlukta olduğu bir tek toprak parçasını bile ilhak etmiş değildi.

Prusya Varşova'yı, Avusturya ise Lublin ve Krakovi kentleriyle komşu bölgeleri elde etmiş bulunuyorlardı.

Polonya'nın 1793 ve 1795 yıllarında iki kez paylaşılması konusunda, Engels şöyle yazıyor:

"Polonya yağması, 1792-1794 koalisyonunun gücünü başka bir alana çekmiş ve Fransa üzerindeki ağır baskısını, hafifletmiştir. Fransa'ya zaferi tek başına kazanabilecek kadar güçlenme fırsatını verecektir bu yağma. Polonya devrilmiştir, evet. Ama devrilirken gösterdiği direnç, Fransız Devrimi'ni kurtarmaya yetecektir. Ve Fransız Devrimi'yle birlikte, karşısında Çarlık Rusya'sının bile güçsüz kalacağı bir hareket başlamaktadır." (Oeuvres, cilt XVI bölüm II, s.16)

İmparatorluğunun sınırlarını genişletme yolunda, Prusya ile Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşta olmalarından ustaca yararlanmıştır çariçe.

Şöyle özetliyor Engels bu durumu:

"Katerina için yeni bir şanstı Fransız Devrimi". (Aynı eser, s.16)

Rusya, Avusturya ve Prusya arasında, Polonya'nın bölüşülmesi dolayısıyla gerçekleşen gerici işbirliği, bu üç ülkenin daha sonra, özellikle Mukaddes İttifak döneminde Avrupa'daki devrimlere ve ulusal kurtuluş hareketlerine karşı birleşip ortak politika gütmelerini sağlayacak temelleri de koymuş bulunmaktadır.

İngiliz-Rus-Avusturya İttifakı (1795)

Prusya, Hollanda, İspanya ve bunların ardından öbür devletler de koalisyondan çıkınca, İngiltere ile Avusturya, Fransa'ya karşı tek başlarına savaşı sürdürmüşlerdir.

Bu arada Polonya tasasından kurtulmuş olan Katerina da, Fransa üzerine salmak amacıyla 65 bin kişilik bir ordu hazırlamaya koyulacak ve 1795 yılında İngiltere ve Avusturya ile yeni bir ittifak yapacaktır. Ama çariçenin 1796 yılında ölümü ve Prusya'nın bu hazırlığa karşı takındığı düşmanca tavır, karşı devrimci savaşa Rusların da katılmasını yeniden engellemiştir.

Fransız toprağının paylaşımı anı gelince hareket serbestliklerini yitirmek istemeyen Pitt ve Avusturya imparatoru, XVI. Louis'nin kardeşi Provence kontunu Fransa kralı olarak tanımayı reddetmişlerdi. Fransa'dan toprak koparma konusunda hiçbir umudu bulunmayan Katerina ısrar ediyordu bu hakkın tanınması için sadece.

XVI. Louis'nin inatçı, savurgan ve kibirli bir adam olan ikinci kardeşi Artois kontu ise, İngiliz burjuvazisinin kendi kesesine Fransız krallığından ve soylu sınıfından çok daha fazla önem verdiğini bir daha kolay kolay unutamayacağı bir şekilde öğrenmiş bulunmaktaydı: Çünkü, kont, etkin bir yardım arama amacıyla, 1793 yılında İngiltere'ye gitmiş; ama İngiliz toprağına ayak basamadan gerisin geri dönmek zorunda kalmıştı; karaya indiği takdirde alacaklılarının, İngiliz yasalarını harekete geçirerek kendisini hemen hapse tıktıracaklarını haber vermişti çünkü dostları.

Yirmi milyon franga yakın borç bulmayı —ve almayı— başarmıştı kont o dönemde. Ve şimdi eski borçları ödeme olanağı kadar, yeni borç bulma olanakları da gittikçe azalmaktaydı.

2. DİREKTUVAR DÖNEMİ DİPLOMASİSİ (1795-1799)

Direktuvar'ın Dış Politikası

Direktuvar dönemi boyunca yeni askerî organizasyonu, koalisyon karşısında bir dizi parlak zafer armağan edecektir Fransa'ya. Ama spekülasyonlar yoluyla zenginleşmiş burjuvazi kesimine dayanan Direktuvar, ülkede sağlam bir yönetim kurma gücünden yoksun olduğu için, gittikçe biraz daha, askerî olayların akışına ve generallerinin başarısına bağımlı bir hâle düşecektir.

1796 yılından 1799 yılına kadar savaş, fethedilen ülkelerin yağmalanması ve vergilendirilmesi, bu yeni yönetim döneminin belli başlı mali kaynakları olacaktır. Hatta Paris'te çıkan bir gazete, generallerin hiç kimseye hesap verme gereğini duymaksızın hareket edebilen birer "maliye bakanı" haline geldiklerini yazmaktaydı

Direktuvar döneminde Fransız diplomasisinin temel sorunu, askerî zaferlerden aslan payını almak ve cumhuriyetin doğu sınırı boyunca, Orta

Avrupa ve İtalya üzerinde Fransız egemenliğini sağlamak üzere, tabii devletlerden oluşan bir kuşak yaratmaktır (böyle altı devlet kurulmuş bulunuyordu 1799 yılında: Bunlar, sırasıyla Batavya, Helvetya, Ligurya, Roma, Partenopeen ve Sizalpin cumhuriyetleriydi).

Direktuvar'ın gözünde İtalya, zengin bir beslenme ve para kaynağı meydana getirdiği gibi, doğu pazarlarına açılan rahat bir yoldu da. Ve Amerika'daki sömürgelerin yitirilişinden sonra, bu pazarların fethi, Fransız burjuvazisi tarafından güdülen sömürge siyasetinin temel hedefi haline gelmiştir. Akdeniz'deki İyonya adalarının işgali, Malta Adası'nın ele geçirilmesi ve Napolyon'un Mısır seferi, hep bu politikanın aşamalarıdır. Kaldı ki, Bonapart'ın başka planları da vardı bu konuda: Mısır'ı köprü gibi kullanıp Hindistan'daki İngiliz sömürgelerine sarkmak istemiyor muydu?

Nitekim, en kudretli Hindu hükümdarlardan biri olan ve İngilizlere karşı bağımsızlık mücadelesi veren Messur Sultanı Sahib'e bir ittifak önerisinde bulunmuştur Napolyon. Ama bu amaçla yolladığı mesaj, İngilizlerin eline geçecektir.

Dışişleri Bakanlığının Yeniden Kuruluşu ve Generaller Diplomasisi

Saltçı monarşilerin diplomasisine özgü metot ve kurumların iktidardaki burjuvazinin ihtiyaçlarına uyarlanması, Direktuvar dönemine rastlar.

1795 anayasası, Direktuvar'a bırakmıştı dış politikanın yönetimini. Savaş ilanının Yasama Meclisi tarafından onaylanması gerekiyordu gerçi, ama Direktuvar'ın da bir önergeyle meclisi böyle bir onaylamaya çağırması gerekmekteydi.

Müzakere ve pazarlıkları yürütme, anlaşmaları imzalama ve diplomatik görevlileri atama yetkisi Direktuvar'ındı anayasaya göre. Fransız ülkesinden bir kısmın yabancılara bırakılmasına ilişkin hiçbir hüküm içermemek şartıyla, gizli anlaşmalar meclisin onayına sunulmayabilirdi. Diplomatik yazışmalara gelince, Thermidor Konvansiyonunun bu konuda almış olduğu bütün kararlar, geçerliliğini koruyordu.

Direktuvar döneminde dışişleri komisyonu, yeniden bir bakanlık olarak örgütlenecek ve eski kadroların çoğu, yeniden görev başına çağrılacaktır.

Ama eskiden olduğu gibi şimdi de, Dışişleri bakanının dış politika üzerinde en ufak bir etkisi yoktur.

Rüşvet yiyiciliği ve spekülasyon yoluyla zenginleşme tutkusu, diplomatik kadrolara da bulaşmakta gecikmemiştir bu dönemde. Bakanlığa sızmayı başaranlar arasında ikbal avcılarıyla becerikli ve kurnaz iş çeviricilerin sayısı gittikçe artmaktadır.

Bakanlık görevlileri aylık ücretlerini, çabucak değerden düşen banknotlar hâlinde aldıklarından, rüşvetçilik hızla ilerliyordu. Disiplinli davranılmasını ve diplomatik sırlara saygı gösterilmesini sağlamak amacıyla sık sık çıkarılan genelgeler, etkisiz kalmaya mahkûmdur bu durumda.

Bakanlık aygıtının düzelip yerleşmesi, ancak 1797 yılından sonra söz konusu olacaktır.

O çağda Fransız diplomasisinin ipleri, dışişleri bakanının değil, hatta Direktuvar üyelerinin bile değil, yalnız cumhuriyet generallerinin elinde bulunmaktaydı: Gerçekten de, anlaşmaları generaller yapıyor, hemen bütün diplomatik belgeleri generaller imzalıyordu.

Bu generaller arasında gittikçe ön plana geçen Napolyon Bonapart (Napoleon Bonaparte), Toscana ile bir anlaşma, Papalıkla da bir barış anlaşması imzaladıktan sonra, 1797 yılında, Direktuvar’ın önceden onayını almaksızın ve yollanan talimatları hesaba katmaksızın, Avusturya ile de bir barış yapacaktır.

Ateşkesleri imzalayan ve hazırlık anlaşmalarını yapanlar da, yine generallerdir. Yani daima Bonapart ve Moreau... Sadece 1796 yılında İspanya ile yapılan ittifak anlaşması, Direktuvar üyeleri tarafından imzalanmıştır. Askerî üstünlük duygusundan doğan güven, Fransa tarafından yürütülen görüşme ve pazarlıklara sert, hoyrat, kaba ve hatta bazen kralcı bir ton vermiştir hep. Bununla birlikte Bonapart, gerçek diplomat niteliklerine sahip olduğunu ispatlamakta gecikmeyecektir.

Ne var ki, soğukkanlı değildi Bonapart; bir müzakerenin yürütülmesi için zorunlu sabrı da yoktu. Üstelik dik sözlüydü; şiddetli öfke nöbetlerine kapılıyordu zaman zaman. Nitekim, 1797 yılında Campo-Formio’daki barış görüşmeleri sırasında, şöyle haykırabilmişti Avusturya temsilcisine:

“Sizin imparatorluğum dediğiniz şey, bütün dünya tarafından ırzına geçilmesine alışılmış yaşlı bir fahişeden başka bir şey değildir aslında. Ve unutmayınız ki, burada benimle, benim kumbaracılarımın ortasında tartışıyorsunuz.

Bununla da yetinmemişti Bonapart. II. Katerina tarafından vaktiyle Avusturya elçisine armağan edilmiş çok değerli bir porselen tabağı öfke içinde kaptığı gibi yere fırlatıp paramparça ederek kapamıştı konuşmasını. Avusturya ile yapılan barış anlaşması, işte böyle bir hava içinde imzalanmıştır. Bu anlaşmayla, Venedik'i almasına karşılık Belçika'yı veriyordu Avusturya. Avusturya ile Fransa arasında paylaşılan Venedik Cumhuriyeti de böylece, Polonya'nın kaderini paylaşmaktaydı.

İtalya savaşı sırasında Fransızlar, ele geçirilen bölgelerin önce yağmalanıp sonra da ilhak edilmesini, devrimci "edebiyat paralama" yoluna başvurarak örtbas etmeye çalışmışlardır. Halkların egemenliği ve ülkelerin plebisit yoluyla birleştirilmesi ilkeleri ise, hiçbir önem taşımayan ve hatta kimi zaman uygulanması dahi unutulan basit birer formalite durumuna düşecektir.

Ülkeler üzerindeki pazarlıklar sırasında, halkların iradesinden çok, ele geçirilen toprakların ekonomik ve stratejik değerine bakılmaktaydı. Ve halklardan gelen en ufak bir direnme gösterisinin cevabı, kanlı misillemeler oluyordu çoğu zaman.

Nitekim, İtalya'da Bonapart, Lugo ve Venasco kentlerinde oturan tüm ahalinin kılıçtan geçirilmesini emretmiş; Pavia'daki tüm belediye görevlilerini kurşuna dizdirip kenti yirmi dört saat boyunca askerlerinin yağmasına bırakmış; ölü Fransız erleri bulunan köyleri de ateşe verdirtmiştir.

Savaş bıkkınlığı 1796 yılında İngiltere'de olduğu kadar Fransa'da da amansızca hissettirecektir kendisini. Ve hem Pitt, hem Direktuvar üyeleri, karşılıklı olarak kendi halklarına hükûmetlerinin barış istediği yolunda teminat vermek zorunda kalacaklardır.

Sonunda Pitt, barış müzakerelerine başlamak üzere Lort Malmesberry'yi Paris'e yollamıştır.

Her iki taraf da bu pazarlıklardan hiçbir olumlu sonuç alınmayacağını çok iyi biliyor; dolayısıyla da görüşmeleri sürüncemede bırakmak ve toparlanmak üzere vakit kazanıp savaşın devamından doğacak sorumluluğu hasmın sırtına yükleyebilmek için, en akla hayale sığmaz bahaneleri gerekçe diye ileri sürüyordu.

Nitekim, Malmesberry, 1796 yılının aralık ayında hiçbir şey elde edememiş olarak Londra'ya dönecektir.

Talleyrand ve Bonapart

Dışişleri bakanlığına 1797 yılında atanmıştır Talleyrand. Doğuştan soylu, eski bir piskopos olmasına rağmen, bu ünlü diplomat, servet ve şöhret yapma tutkusuyla, devrimin yanında yer almış bulunmaktaydı.

Daha 1792 yılından itibaren diplomatik görevler yüklenmiş olan Talleyrand, Feuillantlar ve Girondinler hesabına çalışırken, krala gizli hizmetlerde bulunmayı da unutmamıştı. 1792 yılında devrimci terörden kaçmak amacıyla, bir dizi diplomatik görev alıp İngiltere'ye gitmiş; oradan sınır dışı edilince Amerika'nın yolunu tutmuş; Fransa'ya dönme iznini de, 1795 yılında alabilmişti.

1797 yılında Talleyrand, alabildiğine zeki ve üstün diplomat yetenekleri olan bir insan şöhretine sahiptir. Ama insanlara karşı aşırı bir tiksintiyle davranışı ve ahlak sorunlarına tümüyle ilgisiz kalışıyla da ün salmıştır aynı zamanda. Açgözlü, ikiyüzlü ve utanmaz bir yalancıdır: İkbal avcılarının ve fırsatçıların tüm nitelikleriyle donanmış bulunmaktadır sözün kısası. Buna karşılık her durum ve koşulda bir büyük senyör gibi görkemli kalmasını ve tanrısal bir soğukkanlılıkla davranmasını kusursuz şekilde becermektedir. Hele asilzadelere özgü ince buluşlarına ve kibarlığına hiç diyecek yoktur. Bakanlığa atanır atanmaz Talleyrand'ın ilk işi, kendi servetini sağlamak ve meslek durumunu güvence altına almak olacaktır. Gerçekten de, Talleyrand'ın altında bakanlık koltuğu, sınırsız bir kazanç kaynağı haline girmekte gecikmemiştir: Büyük küçük dinlemeksizin bütün ricacılardan para sızdırmakta; Alman prenslerini, İspanya kralını, Rusya imparatorunu, İtalyan düklerini sıraya dizmektedir.

İleri görüşlü bir politikacı sıfatıyla, Direktuvar'ın çöküşünün ve bir askerî diktatoryanın kuruluşunun kaçınılmaz olduğunu çok iyi kavramıştı Talleyrand. Dolayısıyla da, Doğu'da ve Kuzey Afrika'da Fransa'nın yeni pazarlar ele geçirmesi için girişilen propagandayı yoğunlaştıracak ve Bonapart'ın Mısır'a bir sefer yapma tasarısını destekleyecektir. Yıldızı parlayan generali de, böylece, Fransız burjuvazisinin ticari çıkarlarına bağlamış olmaktadır.

Bonapart'ta geleceğin diktatörünü gören Talleyrand, hemen generale yaklaşma çabasına girecek ve yeni efendisine, kölece denebilecek kadar dalkavukluk dolu mektuplar yazmaya koyulacaktır.

1799 yılında Direktuvar yönetiminin her an devrilebileceğini sezen Talleyrand, yöneticilerle birlikte töhmet altında kalmamak için istifa etme ustalığını da göstermiştir.

Bonapart Mısır'dan dönünce de, 18 Brumaire[6] hükûmet darbesinin hazırlanmasına aktif bir şekilde katkıda bulunacaktır. Kişisel bir rol oynamak iddiasına kapılmaksızın, kendisi bakımından en yararlı işin, Bonapart'ın hizmet eri, danışmanı, hatta gerekirse el ulağı durumuna girmek olduğuna inanmıştı Talleyrand. Nitekim, 18 Brumaire'den sonra Bonapart, gerçek değeriyle tarttığı Talleyrand'ı yeniden dışişleri bakanlığına atamıştır.

Direktuvar döneminde Talleyrand, bakanlık organizasyonunda bir dizi değişiklik yapmış bulunuyordu: Konsolosluk kurumunu, Fransız burjuvazisinin çıkarlarına hizmet edecek şekilde yeni baştan organize etmişti özellikle. Devrimden önceki krallık döneminin çoğu zaman soylular arasından seçilen, dolayısıyla da, ticari çıkarlara yabancı kalan konsolosları, bu durmadan yükselen yeni sınıfın çıkarlarını her vakit gerektiği gibi savunup korumayı başaramıyorlardı. Örneğin, Doğu'da, yürürlükteki ticaret yasalarının harfi harfine uygulanmasını sağlamakla yetinmişlerdi hep.

Devrimin ilk yıllarından başlayarak Fransız tacirleri, bu eski kafalı konsolosların yerine, seçim yoluyla gelecek temsilciler atanmasını istemişlerdir.

Jacobin diktatoryası döneminde ön planı siyasal sorunlar kaplamaktaydı. Dolayısıyla da, konsoloslar, bakanlığın siyasal seksiyonuna bağlı kılınmış; görevleri de, siyasal temsilcilerin görevleriyle karıştırılabilecek kadar siyasal bir karakter kazanmıştır.

Bakanlıktaki Konsolosluk Bürosu'nu yeniden baştan kurup örgütleyecektir Talleyrand. Bundan böyle konsolosların belli başlı görevi, Fransız tacirlerinin ticari çıkarlarını savunmak ve ticari konularda bilgi toplamaktır.

18 Brumaire darbesinden sonra, "consul" sözcüğü siyasal bir anlam kazanmış olduğu için (Fransızca'da bu sözcük hem konsolos hem de konsül anlamına gelmektedir), konsoloslara "ticari ilişkiler komiseri" unvanı verilmiştir. Konsolosluk bürosu çerçevesinde Talleyrand, Doğu'daki elçilik ve konsolosluklarda çalışacak genç tercümanlar okulunu yeni baştan kurup

örgütlemişti. Bu okulun sayıları yirmiyi aşmayan öğrencileri, Doğu'ya yerleşmiş Fransız ailelerinin çocukları arasından seçilip alınmaktaydı hep.

Talleyrand, bakanlıkta, eski rejimin görevlilerinden de geniş çapta yararlanmıştır. Buna karşılık diplomatik temsilcilerin, siyasal sorunları ele alan özel yazışmalara girişmeleri kesinlikle yasaklanacak ve bakanlıktaki siyasal büroların sayısı, devrimden önce olduğu gibi, ikiye indirilecektir.

İkinci Koalisyon ve 18 Brumaire Tarihindeki Hükûmet Darbesi

1798 yılında, Hollanda ve İsviçre'de Fransız elçisinin yerleşip sağlamlaşması, Malta Adası'nın Bonapart tarafından ele geçirilişi ve Mısır seferi, Fransa'ya karşı ikinci bir koalisyonun oluşmasına yol açmıştır.

Belli başlı üyeleri arasında İngiltere, Avusturya ve Rusya'nın yanı sıra Osmanlı İmparatorluğu'nun da yer aldığı bu ikinci koalisyonun en aktif hazırlayıcıları ve organizatörleri, İngiliz ve Rus diplomatlarıdır.

Hollanda, İsviçre, İtalya ve Mısır üzerindeki Fransız egemenliğine katlanamıyordu Pitt; Rus İmparatoru I. Pavel (ya da, I. Paul) ise, burjuva Fransa'ya derin bir kin beslemekteydi.

Nitekim, tahta çıkışı dolayısıyla yayınladığı bir bildiride Pavel, "tüm Avrupa'nın üzerine, yasaların, hukukun, mülkiyetin ve görgü kurallarının kökten yıkılışı" tehlikesini çökerten "bu saçma sapan Fransız Cumhuriyeti"nin eldeki bütün araçlar seferber edilip bütün yollar ve çareler denenerek ortadan yok edilmesi gerektiğini açıkça söyleyebilmiştir.

Gerçek neden, "görgü kuralları"nı kurtarma isteği değildir elbette: Orta Avrupa'daki Fransız üstünlüğünün, Rusya'nın hiç mi hiç hoşuna gitmeyişidir.

Ayrıca, Bonapart'ın Mısır seferinde kazandığı başarı Türkiye üzerindeki Fransız nüfuzunun büsbütün artmasına yol açarak, Rusların Osmanlı İmparatorluğu'na yavaş yavaş sızmasını da önleyebilirdi. Doğu'daki Rus nüfuzunu daha da pekiştirme hayalleri besleyen I. Pavel, Malta Adası'nı Rusya'nın Akdeniz'deki bir ileri kolu haline getirmeyi öteden beri tasarlıyordu zaten.

Bonapart'ın Mısır seferi Osmanlı hükümdarını ürküterek, İngiltere ile Rusya'nın bu devleti de koalisyona çekmelerine büyük çapta yardımcı

olmuştur. Ve Avrupa o zaman, Fransız Cumhuriyeti'ne karşı Türk-Rus ittifakı gibi, bir daha kolay kolay göremeyeceği türden bir temaşa fırsatı elde edecektir.

İkinci koalisyon savaşının başlangıcında uluslararası hukuk ilkelerinin, ancak yol kesen haydutlardan beklenebilecek bir umursamazlıkla çiğnenişine tanıklık ediyoruz: Avusturyalılar, Rastadt Kongresi'ne gelen Fransız temsilcilerini, elçi dokunulmazlığı ilkesini hiçe sayarak öldürtmüşlerdir.

Fransa ile Avusturya arasında 1797 yılındaki barış anlaşmasının imzalanmasından sonra, Mukaddes Roma-Germen İmparatorluğu'yla ilgili toprak sorunlarını çözüme bağlamak üzere, Rastadt kentinde diplomatik bir kongre toplanmış bulunuyordu.

İki devlet arasında savaş yeniden başlar başlamaz Viyana hükûmeti, Rastadt'taki tam yetkili Fransız elçilerinin imparatorluk topraklarını hemen terk etmelerini istemiştir resmen. Ve Avusturyalı süvariler, kentin kenar mahallelerinden geçmekte olan Fransızları, anî bir saldırıyla ve karılarının gözleri önünde hunharca katledeceklerdir.

Bu haydutluk gösterisini, "üzüntü verici bir yanlışlık" olarak niteledi koalisyon devletleri. Sonra da Avusturyalılar, katillerin doğrudan doğruya Direktuvar tarafından yollanmış olduğu söylentisini yaymaya giriştiler.

Ve Direktuvar yönetiminin prestiji öylesine sıfıra inmiş bulunuyordu ki, bu kaba yalana dahi inanan kimseler çıkacaktı!

Direktuvar yönetimini tarihten silen 18 Brumaire hükûmet darbesinden sonra, Napolyon, askerî bir diktatorya rejimi kuracaktır. Bütün diplomatik işler, artık yalnız birinci konsülün ve onun dışişleri bakanının ellerindedir.

6 Brumaire: Cumhuriyet Dönemi takviminin ikinci ayı (23 Ekim – 21 Kasım)

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

NAPOLYON DÖNEMİNDE AVRUPA'DA DİPLOMATİK İLİŞKİLER (1799-1814)

1. TİLSİT GÖRÜŞMESİNE KADAR NAPOLYON'UN DİPLOMASİSİ (1799-1807)

Diplomat Olarak Napolyon

18 Brumaire hükûmet darbesiyle Fransa üzerinde bir diktatoryal iktidarı on beş yıl boyunca sürdüren adam, birçok çağdaşı tarafından, büyük kumandan olduğu kadar, büyük diplomat olarak da sunula gelmiştir.

l796-1797 yıllarında İtalya'daki ilk seferleri sırasında Avusturyalılarla Lioben ve Campo-Fomio'da giriştiği müzakerelerde olduğu gibi, Memlûklara ve daha sonra Mısır ve Suriye'de Türk ordularına karşı yürüttüğü seferlerde de Bonapart, hiç kimseden görev almadığı halde, Fransa adına barış görüşmeleri yapmakta ve anlaşmalar imzalamaktaydı.

Yine Mısır'dan, Hindistan'daki Messur sultanı ile ortak düşman İngiltere'ye karşı mücadele konusunda pazarlığa giriştiği vakit de Bonapart, bu denli önemli bir girişimi de sadece kendi inisiyatifiyle gerçekleştirmiştir.

Oysa Bonapart o sıralarda sadece generaldir henüz.

Aynı Bonapart, 1799 yılının kasım ayında, devlet başkanı olarak Fransa adına diplomatik görüşmeleri yürütme yetkisini aldıktan sonra, hiç kimseyle paylaşmaya yanaşmayacaktır bu yetkiyi.

18 Brumaire'den sonra Napolyon, Talleyrand'ı getirecektir Dışişleri bakanlığına. Bundan böyle Talleyrand, Périgord prensi diye de anılan bu ünlü diplomat, 1807 yılının sonbaharına dek bu görevde kalacaktır. Daha sonra bu bakanlığa Cador Dükü Champagny ve Bassano dükü getirilmişlerdir.

Bu üç bakandan sadece Talleyrand gerçek bir diplomat yeteneğine sahipti. Cador ile Bassano, bakanlık yazışmasını titizlikle ve günü gününe yöneten, çok çalışkan ama kıt kafalı birer emir kulundan farksızdılar.

Ne var ki, Napolyon, Talleyrand'ı da kendi iradesinin basit bir uygulayıcısı hâline getirmiştir. Ama birinci konsül, bu ilk dışişleri bakanının zekâsını değerlendirmekten de geri durmuyordu. Nitekim, hayatının son yıllarında şöyle diyecektir:

"Gelmiş geçmiş bakanlarımın en zekisiydi Talleyrand."

Gerçekten de, Talleyrand, diplomatik mektupları, notaları ve muhtıraları, herhangi bir başka bakandan çok daha zekice ve gereken inceliklerle donatarak kaleme almaktaydı. Ama yazdığı bütün bu belgelerin özünü, daima imparator veriyordu ona.

Ayrıca imparator, niyetlerine uygun düştüğü zaman Talleyrand'ın telkinlerini rahatça izler; yoksa hiç hesaba katmazdı.

Napolyon'un Diplomatik Aktivitesindeki İki Dönem

Napolyon'un diplomasi sanatında usta olduğunu Talleyrand da kabul etmiştir. Nitekim, ünlü diplomat, Fransa büyükelçisi olarak Londra'da bulunduğu yaşlılık yıllarında, Louis-Philippe'in bakanlarına, mağrur bir edayla, kendisinin büyük imparatorla işbirliği yapmış olduğunu ve çalışmayı ondan öğrendiğini hatırlatmaktan geri kalmayacaktır.

Napolyon'un diplomatik aktivitesinin en kritik anı Tilsit Anlaşması'dır, Talleyrand'a göre ve imparatorun bu andan sonra gütmeye koyulduğu politika, koca imparatorluğu yıkıma sürükleyecektir.

Bununla birlikte, Napolyon'un diplomatik aksiyonunun genel karakterini çözümleyecek olursak, şöyle bir sonuca varabiliriz: Kesin dönemeç, Tilsit

görüşmesinden biraz daha önce, 21 Kasım 1806 tarihinde İngiltere'yi abluka altına sokan ünlü kararnamenin yayınlanmasıyla alınmış bulunmaktadır asıl.

Direktuvar döneminden, kaosu andıracak kadar karmaşık ve belirsiz bir diplomatik kurum devir almıştı Bonapart. Gerçekten de, kendisi Mısır ve Suriye'de çarpışırken, Avrupa'da şöyle bir durum vardı:

Suvorov komutasındaki Rus orduları, Fransızları İtalya dışına püskürtüyordu. Avusturya, Ren ve Alpler üzerinden yeni bir sefere hazırlanıyordu. William Pitt'in yönetiminde hızla yükselen İngiltere, sarsılmaz bir kararlılık içindeydi Fransızlara karşı.

Sadece Prusya tereddütteydi; ama bu şüpheli tarafsızlıktan her an vazgeçebilirdi o da. Üstelik Fransız topraklarının Batı kesimindeki Vendée, için için kaynamaktaydı ve Pitt bu bölgeyi, kralcı Fransız mültecilerinin İngiliz donanmasının desteğiyle çıkarma yapabilecekleri bir talim meydanı olarak düşünmeye başlamış bulunuyordu.

Avusturya, İngiltere ve Rusya Karşısında Napolyon'un Tavrı

Birinci konsülün daha başlangıçta açıkça dile getirdiği derin inancı, her şeyden önce, Fransa'yı hemen bir istila tehdidi altında bulunduran büyük gücü, yani Avusturya'yı yenmek gerektiği doğrultusundadır. Ve Fransa, bu düşman devlete karşı kesin zaferi kazanıncaya dek kıtanın öbür devletleriyle pazarlığa girişmeyi bilinçli olarak ertelemiştir Napolyon.

Gerçekten de, bu ilk dönemin başlangıcında, birinci konsülün bütün politikası bir tek hedefe yönelmiş durumdadır: Avusturya ile kozların paylaşılacağı ve İtalya'daki durumun Suvorov'un zaferlerinden önceki hâle döndürülebileceği an gelinceye kadar, bütün öteki yabancılarla girişilecek müzakerelerde son derece barışçı ve güven verici bir tutum içinde kalmak.

Ne var ki, Avusturya, Marengo bozgunundan sonra bile kesinlikle yenik düşmüş saymayacaktır kendini. Ama öbür devletler, Avusturya'nın durumunu düzeltebileceğine artık inanmamaktadırlar.

Nitekim, bu zafer üzerine Prusya kralı, Fransa'ya karşı harekete geçme tasarısını bir yana bırakmıştır. İspanyol Burbonları uysallaşmış ve Batı Alman prensleri dostluk duygularını sunma yarışına girişmişlerdir.

Bunun üzerine Bonapart, 1800 yılından 1812 yılına kadar dış politikasının temel hedefi olacak olan planı adım adım gerçekleştirme işine koyulacaktır: bir yandan İngiltere'yi dize getirirken, öte yandan da Rusya ile bir ortak savunma ve saldırı ittifakı kurmak.

Gerçekten de, Rus ittifakı olmaksızın Napolyon'un kıta üzerindeki nüfuzu ve daha sonra da hükümranlığı, hiçbir zaman gerekli sağlamlığa kavuşamazdı. Bu durumda da, imparator için, İngiliz adalarına bir yıldırım baskının düşüncesi bile yasaktı.

İşte bu planı gerçekleştirebilmek için Napolyon, l798-l799 yıllarındaki savaşlarda esir alınmış bütün Rusların sancaklarıyla birlikte yurtlarına geri gönderilmesini emredecektir. Ve bu jeste karşılık, Fransız savaş esirlerinin de Ruslar tarafından geri verilmesini dahi istememektedir.

Bu kararları çara bildirmekle görevli olan Talleyrand, İtalya'da Fransızları, İngilizlerin ve Avusturyalıların değil, sadece Rusların yenmiş olduğunu özellikle belirtmek emrini de almıştı ayrıca.

İngilizlerle Pavel'in arasını tamamen açmak için Napolyon, Rus çarına Malta Nişanı'nın Büyük Ustalık rütbesini verecek, bununla da kalmayıp, iki yıllık bir kuşatmadan sonra 1800 yılının ekim ayında İngilizler tarafından Fransızların elinden alınmış olan Malta adasını da çara "armağan" edecektir.

Ve tam bu sırada 2 ve 3 Aralık 1800 tarihinde Avusturya ordusu Bonapart'a karşı Holinden'de verdiği meydan savaşında yeni bir bozguna uğramış ve imparator, Luneville Barışı'nı imzalamak zorunda kalmıştır. Bu antlaşma sonucunda Fransa, İtalya'nın kuzey kesimiyle Ren Nehri kıyısındaki Avusturya topraklarını kazanmaktaydı.

İşte bunun üzerinedir ki, birinci konsül, çok daha önceden tasarlamış olduğu planı, yani çar Pavel'le yakınlaşma politikasını, uygulamaya koyulacaktır. Nitekim, 1800 yılının sonunda Pavel, Bonapart'ın zaferleri karşısında hayranlık duyduğunu açıkça söylemektedir artık.

Böylece, irili ufaklı gönül almalar, hatır saymalar, dostluk ve yakınlık gösterileri sayesinde, amacına ulaşmış bulunmaktaydı Napolyon. Bu sonucu sağlayabilmek için birinci konsülün sürekli şekilde başvurduğu metotlardan biri de, Fransa ile Rusya'daki savaşın sadece İngiltere'ye yaradığını ve çarların en cömerdini aldatmış olan hain İngilizlerin pek yakında kendi tarafından cezalandırılacağını, üçüncü kişiler aracılığıyla Pavel'e ima etmesi olmuştur.

Sonunda I. Pavel, barış müzakerelerine girişmek ve durum elverdiği takdirde bir de ittifak anlaşması yapmak göreviyle Sprengpartin'i Paris'e yollayacaktır. Bu ilk temsilciyi, mart ayı başında gönderilen Koliçev misyonu izlemiştir.

Böyle bir ittifaktan yanaydı gerçekten Pavel; çünkü bir Fransız-Rus ordusuyla Hindistan'ı ele geçirme hayalleri kurmaya devam ediyordu. Nitekim, Hindistan'a iniş yollarını keşifle görevlendirdiği Kazak kıtalarından oluşan 24 bin kişilik bir orduya Orta Asya'ya doğru hareket emrini vermiş bulunmaktaydı.

Kolayca anlaşılabileceği gibi, Avrupalı diplomatik çevreler, kıtanın iki en güçlü devleti arasındaki bu yakınlaşmayı büyük bir kuşkuyla izlemekteydiler. Hatta Avusturya imparatoru, sadece sözlü olarak değil, yazılı olarak da, bütün umudunu artık Bonapart'ın ve I. Pavel'in "vaktinden önce ölmeleri"ne bağlamış bulunduğunu belirtiyordu.

İngiliz dış politikasının yöneticileri ise, daha da büyük bir telaşa kapılmışlardır. Bu arada Petersburg'daki İngiliz büyükelçisi Witworth, kestirmeden giderek, İngiliz diplomasi aygıtını harekete geçirip çarı ortadan kaldırma yollarını aramaya koyulacaktır.

Bu amaçla büyükelçi, Rus yüksek sosyetesinden bir hanım olan Olga Aleksandrovna Jerebzova'yı araya koyarak, bu hanımın kardeşi Kont Platon Zubov ve Nikita Panin'le gizlice pazarlığa oturmuştur. Ve ustaca tezgâhlanan komplo, I. Pavel'in katliyle sonuçlanacaktır.

Rus tahtına, henüz yirmi dört yaşında bir delikanlı olan I. Aleksandr çıkacaktı böylece. Yumuşak ve şaşırtıcı buluşlardan yana yaratıcı bir zekâya sahip olan yeni imparator, tam bir idealist olarak göstermekten hoşlanıyordu kendini. Hayalci olarak şöhret yapmıştı. Ve diplomatik görüşmelerde son derece yararlı olan bu şöhretini doğrudan doğruya kendisi, hem de özenle pekiştirip sürdürmüştür. Bakanlar ve hükümdarlar gibi, büyükelçiler de çoğu zaman bu görüntüye aldanıp tuzağa düşeceklerdir.

1801 yılından itibaren Aleksandr, Bonapart'ın fetihlerinden ve insanlığın üzerine çöken belalara son verebilecek bir "evrensel barış"tan söz etmeye koyulmuştur. Böyle bir barışa, ancak Fransa'ya karşı kurulacak bir koalisyonla ulaşılabileceğini ima etmektedir çar: Söz konusu koalisyonun önderi de, elbette, kendisinin olması gerekmektedir.

Amiens Barışı (27 Mart 1802)

Bu arada, Napolyon, İngilizlerle barış pazarlığına oturmuş bulunmaktaydı. Altı ay kadar sürdü Amiens kentinde başlayan müzakereler; ama 1 Ekim 1801 tarihinde Londra'da imzalanan bir ön barış antlaşmasıyla iki ülke arasındaki savaş durmuştu.

Napolyon ve Talleyrand, Amiens'ta Fransa bakımından elverişli koşullar elde etmeyi başarmışlardır. Gerçi Napolyon, Mısır'dan askerlerini çekip bu ülkeyi Türkiye'ye geri vermeye razı olmak zorunda kalmıştır, ama İngiltere de kendi yönünden, Seylan ve Atlantik Okyanusu'ndaki Trinité Adası dışında, çoğu sömürge fetihlerinden vazgeçmiştir.

Daha da önemlisi, Hollanda, Almanya, İtalya ve Helvet Cumhuriyeti hâline gelmiş olan İsviçre'nin içişlerine karışmamayı ve hatta bir süre sonra Malta Adası'nı da boşaltmayı taahhüt ediyordu İngiltere.

Hemen belirtelim ki Amiens kentinde imzalanan bu barış, pek uzun sürmeyecektir.

Fransız piyasasından başlamak üzere tüm Avrupa pazarlarının bundan böyle kendi mallarına açıldığını sanan İngiliz sanayicileri ve tacirleri çok erken sevinmeye koyulmuşlardı. Ama hemen belli olmuştu ki, Napolyon, onlara karşı yürüttüğü ekonomik savaşı katiyen bırakmak niyetinde değildir ve kendine bağlı ülkelere İngiliz ürünlerini sokmamak için gerekli tüm önlemleri almaktadır.

1803 yılının martında İngiliz dış politika yöneticileri, Amiens Barışı'nın siyasal bir yanılgı olduğunu fark etmişlerdir. Görmüşlerdir ki, Napolyon'la barışı sürdürmek demek, Avrupa'yı rahatsız etmek ve egemenlik altına almak olanağını birinci konsüle kendi elleriyle vermek demektir.

Öte yandan Napolyon da, İngiltere ile çabucak bir kopuşa yol açacağını bilmiyor değildi bu işin. Ama bu kopmadan korkmamaktaydı.

Nitekim, Bonapart savaşın er geç kopacağını göz önüne alarak, İngiliz adalarına yapacağı çıkarma için bir donanma ve bir ordu hazırlamaya koyulmuştur. Ve İngiliz büyükelçisiyle yaptığı son görüşmeler, kamuoyunu oyalamak amacıyla düzenlenmiş birer gösteriden başka bir şey değildir.

İngilizlerin Amiens Antlaşması'nın ilgili hükmüne uyarak Malta'yı boşaltma işini durmadan ertelemeleri karşısında öfkelenir gözükme yolunu

seçecektir Napolyon ve İngiliz büyükelçisini son kabulünde şöyle haykıracaktır:

"Ya Malta, ya savaş!"

12 Mayıs 1803 günü büyükelçi Paris'ten ayrılmıştır.

Böylece açılan dönemde İngiltere ile Fransa arasındaki ölüm kalım savaşı, tüm diplomatik entrika ve kombinezonların merkezi hâline gelmektedir.

Pitt'in Yeni Bir Koalisyonun Organizasyonundaki Rolü Napolyon'la Çar Aleksandr Arasındaki İlişkilerde Kriz

l804 yılının Mayıs ayında, İngiltere'de Pitt'in yeniden iktidara gelişine tanıklık ediyoruz. Aslında 1803 yılından beri İngiliz dış politikasını yürütmekteydi Pitt.

Pitt, Avrupalı devletler arasında Napolyon'a karşı yeni bir koalisyon kurulması için büyük bir enerji harcayacaktır: Çünkü, Napolyon tarafından Boulogne ordugâhında hazırlanan kuvvetlerin, İngiliz adalarına çıkarılmasını ancak böyle bir koalisyonun önleyebileceğini çok iyi kestiriyordu.

İngiliz siyaset adamı tarafından hazırlanan koalisyon planı, I. Aleksandr'dan tam bir onay görmüştür. Gerçekten de, Avrupa'yı zorbalıktan kurtaracak olan, bir hareketin başına geçme tutkusuna kapılmıştı iyiden iyiye çar. Nitekim, Napolyon'un o ana kadarki fetihleri, Rus çıkarlarını henüz hiçbir şekilde zedelemeksizin, sadece Almanya, Hollanda, İtalya ve İsviçre'yi kapsadığı halde, daha 1804 yılında Rus imparatoru, Pitt tarafından tasarlanan koalisyona girme kararını almış bulunmaktaydı.

Napolyon ve Aleksandr ilişkilerindeki bunalım, 1804 yılının ilkbaharında patlak vermiştir.

Şöyle gelişecektir olaylar:

21 Mart l804 günü, kral soyundan gelme bir prens olan Enghien dükü, Paris'teki Vincennes şatosunun hendeğinde kurşuna dizilmişti. Napolyon'un emriyle tutuklanmıştı dük, üstelik de yabancı bir ülkede, Baden'de tutuklanmıştı ve aleyhinde hiçbir kanıt olmaksızın, kralcılar tarafından Napolyon'a karşı girişilen komploya katılmakla suçlanmaktaydı.

Napolyon’un bu tutumu bütün Avrupa’daki kral saraylarında derin bir şaşkınlık ve öfke uyandıracak; ama hiç kimse de, bu işi protesto etmek cesaretini gösteremeyecekti. Gerçekten de, savaşa girmekte kararlı olan ve Napolyon’a karşı kuruluş hâlindeki koalisyonun zaferine kesinlikle inanan Çar Aleksandr, Paris’e bir protesto notası yollamıştır sadece.

Bunun üzerine Napolyon, Talleyrand’ın ağzından şu cevabı verecektir:

“Eğer imparator Aleksandr, imparator Pavel’i öldüren canilerin yabancı bir ülkede bulunduğunu öğrenip de onları yakalatmış ve hak ettikleri cezayı vermiş olsaydı, biz bundan dolayı kendisini katiyen protesto etmezdik.”

Ezici bir hakaretti bu. Üstelik de herkesin önünde, açıkça yapılmıştı.

Gerçekten de, Napolyon, bütün Avrupa saraylarında kulaktan kulağa fısıldanan bir şeyi, yani Aleksandr’ın imparator Pavel’e karşı tezgâhlanan komploya, bu işi sadece bilmekle kalmayıp, doğrudan doğruya katılmış olduğu şeklindeki korkunç bir iddiayı, yüksek sesle söylemekteydi.

Bu kişisel hakaret, çarın Napolyon’a karşı savaşma kararını bir kat daha perçinlemiştir. Nitekim, Aleksandr, Pitt tarafından sunulan para yardımını artık hiç duraksamazın kabul edecek ve Rusya, askerî hazırlıklara başlayacaktır hemen. Öte yandan Pitt, Luneville Barışı’nın ağır koşullarından kurtulma fırsatı arayan Avusturya’yı da kendi yanına çekmekte en ufak bir zorlukla karşılaşmayacaktır.

Prusya’nın Durumu

İngiltere, Rusya ve Avusturya, koalisyona mutlaka katılmasını istedikleri Prusya üzerinde ağır baskıya koyulmuşlardır derhâl. Ne var ki, bütün bu yoldaki girişimler, kesin bir dirençle karşılaşacaktır.

Çünkü Prusya Kralı III. Friedrich-Wilhelm, bir Fransız istilası başladığı takdirde, bundan ilkin kendi ülkesinin zarar göreceğini; çünkü, Napolyon’un, Boulogne ordugâhında hazır bekleyen bilenmiş kuvvetlerini ilkin Prusya üzerine salacağını gayet iyi kavramaktaydı. Ve Ruslarla Avusturyalılardan gelecek yardımın etkili olabileceğine inanmıyordu kral. İngilizlere ise, tek kelimeyle, güvenmiyordu.

Olumlu bir sonuç alınmaksızın ayların geçtiğini gören Aleksandr, Prusya kralını koalisyona katılmak zorunda bırakmak için, gözdağı politikasına başvurmaya karar vermiştir. Zaten Rus ordusu, Prusya’dan geçip Fransa

üzerine yürümek amacıyla, sınırda toplanmış bulunuyordu. Ve Prusya kralı, kendi iradesine rağmen onu bir savaşa sürüklemek isteyenlerin baskısına boyun eğmektense, tarafsızlığına gölge düşürecek olanlara karşı, kim olurlarsa olsunlar, kesinlikle savaşacağını ilan etmişti.

Bunun üzerine tehditlerini iyice yoğunlaştırmıştır Aleksandr. Nitekim, o sıradaki gözdelerinden yaver-General Prens Petro Dolgorukov'u Berlin'e gönderecektir. Rusya'nın Prusya büyükelçisi Alopeus'la birlikte huzura çıkan genç prens, koalisyona girmemekte ısrar ettiği takdirde, Rus birliklerinin Prusya'ya girmek zorunda kalacağını bildirmiştir krala.

Kralsa, ülkesini tüm saldırılara karşı silahla savunmaya kararlı bulunduğu cevabını vermiş ve bu yolda kaleme alınmış bir notayı imparator, Aleksandr'a ulaştırmasını rica etmiştir Dolgorukov'dan.

Ama tam o anda, diplomatik durum, baştan aşağıya değişecekti. Gerçekten de, kral, prens Dolgorukov yanından ayrıldıktan hemen sonra, Dışişleri Bakanı Hardenberg'i çağırtacak ve şöyle diyecektir:

"Durum tamamen değişmiş bulunuyor. Vakit yitirmeksizin Dolgorukov'un yanına koşun ve biraz önce verdiğim notayı geri alın. Ayrıca prense haber verin ki, imparator Aleksandr'a ülkemin sınırlarını ardına kadar açmaya hazır olduğumu bildiren bir mektup yazıyorum."

Çünkü kral, hemen o arada gelen bir kuryeden, Prusya tarafsızlığının Napolyon tarafından çiğnenmiş olduğu haberini almış bulunmaktaydı: Gerçekten de, imparator, Bavyera üzerine saldığı Fransız kuvvetlerini Prusya topraklarından geçirmekteydi. Ve darda kalan kral, ister istemez, Aleksandr'la Avusturya'ya çevirmişti imdat bekleyen bakışlarını.

Prusya siyasetinde meydana gelen bu anî değişikliklerin büyük sevinci içinde, Berlin'e koştu çar. Ama bu arada, Prusya başkentinde esen rüzgârların yönü yeniden değişmişti: Ulm kentinde Napolyon tarafından kuşatılmış olan en iyi Avusturya ordusunun 20 Ekim 1805 günü savaş dışı kaldığını öğrenmiş bulunuyordu kral.

Gerçekten de, Avusturyalı General Mac, 32 bin kişilik ordusuyla birlikte teslim olmayı kabul etmiş ve kalenin kapılarını Napolyon'a açmıştı.

Savaşın daha şimdiden yarı yarıya kaybedildiğini anlamıştı Prusya kralı: Ulm yenilgisi henüz ortada yokken bile Napolyon'a karşı bir tutuma girmekten çekinen bir kişinin, bu bozgundan sonra büsbütün aklını başına devşirmesi gerekmez miydi?

Sekiz gün boyunca Çar Aleksandr, Friedrich-Wilhelm'e fikir değiştirtebilmek için uğraşacak; ama bu yolda en ufak bir sonuç elde edemeyecektir. Buna karşılık Prusya kralı, Rus imparatoruyla da, katiyen bozuşmak istemediği için, Büyük Frederik'in mezarı başında karşılıklı dostluk andı içmelerini önerecekti Aleksandr'a. Ve Avrupa'nın gözünde bu uzun Berlin gezisine diplomatik bir başarı görüntüsünü kazandırır umuduyla çar, bu öneriyi kabul etmek zorunda kalmıştır.

Berlin'den sonra Avusturya başkenti Viyana'ya doğru yola koyuldu Rus imparatoru: Orada kendisini, Austerlitz'in haberi beklemekteydi.

Bu arada, Prusya kralı uzun boylu düşünüp taşınmış ve Napolyon'a bir ültimatom yollamaya karar vermişti. Söz konusu ültimatomu götürmekle görevli olan Haugwitz, imparatorun yanına 2 Aralık 1805 tarihinde vardı. Yani Austerlitz meydan savaşının Napolyon'un kesin zaferiyle sona erdiği gün...

Ve Prusyalı diplomat, hükümdarının ültimatomunu sunmak üzere Napolyon'un huzuruna girerken, Fransız fatihinden barış dilenmek için ordugâha seğirtmiş olan Avusturya imparatoru, başını önüne eğmiş huzurundan çıkmaktaydı. Bu durumda verilecek bir "ültimatom"un ne gibi sonuçlar doğurabileceğini bir an için gözlerinde canlandırıp dehşete uğrayan Haugwitz, çıkar yolu, saygıyla önünde eğildiği Napolyon'u büyük zaferinden dolayı kutlamakta bulacaktır.

Ve şu cevabı alacaktır Fransız imparatorundan:

"Aslında benim yerime başkalarını kutlamak için gelmiştiniz buraya, öyle değil mi?"

Bu ilk selamlaşmayı izleyen görüşmede, sadece soğuk değil, aynı. zamanda bilerek ve isteyerek kabaca davranacaktı Napolyon: Austerlitz'den sonra, Prusya'dan korkacak hiçbir şeyi olmadığını biliyordu.

Prusya Savaşı'nın Diplomatik Hazırlıkları ve Bu Ülkenin Ezilişi (14 Ekim 1806)

Talleyrand, Prusya'nın eli boş çevrilmeyip Fransa ile hemen bir ittifaka zorlanması gerektiği tezini savunmaktaydı. Bu düşünceyi onaylayan Napolyon, Prusya adına Fransız İmparatorluğu'yla bir "ittifak" anlaşması imzalamak zorunda bırakacaktır Haugwitz'i.

Bu anlaşmayla Hanover elektörlüğünü alıyordu Prusya. Karşılık olarak da Neuchatel prensliği, Ansbasch, Clèves gibi bazı bölgeleri Fransa'ya bırakmaktaydı.

İngiliz kralının atadan kalma mülkü olan ve bu nedenle Fransızlar tarafından işgal edilmiş bulunan Hanover, aslında Prusya bakımından bir kazanç sayılamazdı: Bu "armağan"ı kabul etmek, İngilizlerle bozuşmayı da kabul etmekti çünkü.

Prusya'ya zorla kabul ettirdiği bu "ittifak", Napolyon'un aylardan beri üzerinde durduğu bir girişimi sonuçlandırmasını sağlamaktaydı. Söz konusu girişim, bu sefer doğrudan doğruya Prusya'ya karşı açılacak bir savaşın diplomatik hazırlığıdır.

Fransız imparatoru ve İtalya kralı unvanlarını zaten almış olan Napolyon, l6 Alman devletinden oluşan bir "Ren Konfederasyonu" kuracak ve önünde korkudan titreyen bu tabiileri, kendisini "protektör" (koruyucu) seçmeye zorlayacaktır. Söz konusu "protektora", mutlak hükümdar durumunda olan Napolyon'un isteklerini eksiksiz biçimde yerine getirmeye dayanmaktaydı.

Bunun yanı sıra Napolyon, kardeşi Joseph'i Napoli, bir başka kardeşi Louis'yi de Hollanda krallığına atamış bulunmaktadır. Ve daha dün yenik düşmüş bir Avusturya'nın yardımı da hesaba katılamayacağına göre, Prusya'nın her gün biraz daha yalnız kalması sonucunu doğurmuştur bütün bu önlemler.

Öte yandan imparator François (ya da, Franz) da, atalarının bin yılı aşkın bir süredir taşımakta olduğu şanlı unvana, "Mukaddes Roma İmparatoru" unvanına 1806 yılında kesinlikle veda etmişti: Kendisini eski Roma tarafından kurulmuş büyük imparatorluğun gerçek mirasçısı sayan Napolyon, böyle buyurmaktaydı çünkü.

Alabildiğine karmaşık bir oyun içindedir şimdi Napolyon: 1806 yılının şubat ayında, Pitt'in ölümünden sonra kurulan yeni İngiliz hükûmeti, kendisiyle barış görüşmeleri yapmak istemektedir. Nitekim, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkiler çoktan kesilmiş olduğu halde, İngiltere'nin yeni Dışişleri Bakanı Fox, Talleyrand'a yazdığı bir mektup aracılığıyla Napolyon'u, hayatına kasteden yeni bir komplonun varlığından haberli kılarak hiç vakit yitirmeksizin gerekli önlemleri almasını öğütleyecektir.

İngiliz diplomasisinin bu dönüşü karşısında büyük bir şaşkınlığa kapılan Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm, Rus çarından acele imdat istemeye

koyulmuştur. Ve Aleksandr, Napolyon'la savaşa tutuşması halinde Prusya'ya hemen ve her bakımdan yardıma hazır olduğunu bildirecektir.

Fransa ile ortak sınırlarının bütün kesimlerinden ve Ren Konfederasyonu'nun tüm devletlerinden, Fransız kuvvetlerinin giriştiği manevralar hakkında kuşku verici haberler almaktaydı Friedrich-Wilhelm. Ve Fransa ile bir savaştan kaçınmanın artık olanak dışı kaldığını kavrayan Prusya kralı, en sonunda cesaretini toplayıp, sınırdaki Fransız kuvvetlerini hemen geri çekmesini isteyen bir çeşit ültimatom yolladı Napolyon'a.

Napolyon bu isteğe, önce Saksonya'yı, çok geçmeden de Prusya'yı istila ederek cevap verecekti.

Böylece başlayan savaş, 14 Ekim 1806 tarihindeki Iéna (ya da, Yena) ve 27 Ekim 1806 tarihindeki Auerstadt meydan muharebeleri sonucunda Prusya'nın tam çöküşüne yol açmış ve Napolyon Berlin'e girmiş bulunmaktadır. Friedrich-Wilhelm için, aman dilemekten başka bir çare yoktur artık.

Kıta Ablukasının İlanı (21 Kasım 1806)

Berlin'de Avrupa'nın efendisi durumuna geldiğini gören Napolyon'un ilk işi, bundan böyle bütün dış politikasının temeli haline gelecek olan ünlü kararnameyi yayınlamak olacaktır.

2l Kasım 1806 tarihini taşıyan bu kararname, Napolyon'un hükümranlığı altındaki tüm ülkelere, İngiliz adaları ve sömürgeleriyle sadece ticareti değil, her türden ilişkiyi de yasaklıyordu. Ayrıca, Fransız işgali altındaki Avrupa'da bulunan bütün İngiliz uyruklarının hemen tutuklanmasını ve bütün İngiliz mallarına el konmasını buyuruyordu imparator.

Talleyrand, bütün Avrupa hükûmetlerine ve hükümdarlarına bu kararnamenin birer örneğini yollarken, "tarafsızlar" için bir noktayı belirtmekten de geri kalmamıştı: Fransızlara duydukları dostluğun derecesini, İngilizlerle olan tüm ilişkilerini kesmekte gösterecekleri kararlılık ve çabukluk derecesiyle ölçecekti bundan böyle Napolyon.

Artık ok yaydan çıkmış bulunmaktaydı.

Elinde İngiliz adalarına bir yıldırım inişi yapmak için donanması ve daha 1798-1799 yıllarında Mısır'da, daha sonra da 1801 yılında İmparator Pavel'in öldürülmesinden önce hayalini kurduğu Hindistan seferini

düzenlemeye yeterli maddi kaynağı bulunmayan Napolyon, ekonomik savaşla, bütün Avrupa piyasalarını İngiliz mallarına kapayarak kırmaya karar vermişti İngiliz direncini. İngiliz yerli mallarının ve çeşitli sömürge ürünlerinin belli başlı tüketicisi, Avrupa değil miydi?

2. TİLSİT GÖRÜŞMESİNDEN NAPOLYON İMPARATORLUĞUNUN YIKILIŞINA (1807-1814)

İmparator Aleksandr'ın Napolyon'a Yaklaşması

Böylece Napolyon'un diplomatik aktivitesinde yeni bir dönem açılmaktadır. Gerçekten de, bundan böyle askerî ve diplomatik çabaların belli başlı hedefini, "kıta ablukası"nın uygulanması ve sürekli bir şekilde, amansızca denetlenmesi meydana getirecektir.

Henüz bağımsızlığını koruyan tüm devletler içinde ilkin Rusya duymuştur bu uygulamanın etkilerini.

1806 yılının aralık ayından 1807 yılının haziran ayına kadar Rus ordusu tarafından fedakârca yürütülen kanlı sefer, Prusya'yı kurtaramamıştı. Gerçekten, 14 Haziran 1807 tarihinde, Rus kıtalarının bütün kahramanlığına rağmen, Napolyon tarafından kazanılan Friedland zaferi, Prusya'nın kaderini de belirliyordu.

Bu kesin bozgundan sonra çar Aleksandr, politikasını kökten değiştirmeye karar vermiştir. 1805 yılından bu yana Rus ordusunu iki zorlu sefer sonunda iki kez yenmiş bulunan müthiş düşman, Niemen üzerinde beklemekteydi. Müttefik Prusya, askerî bir güç olarak ortada yoktu artık.

İngiltere'ye gelince: Aleksandr, kendisine istediği kadar altın vaat ettikten sonra, Fransızlara karşı giriştiği umutsuzca mücadelede yardıma koşmak için parmağını bile kımıldatmayan İngiliz hükûmetine karşı sınırsız bir öfkeyle doludur.

"Öyle durumlar olur ki her şeyden önce kendini düşünmesi gerekir insanın..."

Friedland yenilgisinden sonra Prens Lobanov Rostovski'yi barış istemek üzere Napolyon'a yollarken, Aleksandr işte bunları söylemekteydi.

Tilsit Görüşmesi (25 Haziran 1807)

Ve işte bunun içindir ki Aleksandr, Niemen üzerindeki Tilsit yakınında palamarlanmış bir sal üzerinde yapılan ilk baş başa görüşmede, Napolyon kendisine:

"Sanki niçin savaşıyoruz, imparator hazretleri?" diye sorduğu vakit, şu cevabı verecektir hemen:

"Ben de sizin kadar nefret ediyorum İngilizlerden ve onlara karşı yönelteceğiniz tüm girişimleri var gücümle desteklemeye hazırım."

Ve Napolyon, yeni durumu şöyle özetlemiştir:

"Şu halde barış oldu demektir."

Nitekim, hemen başlamıştır barış görüşmeleri. İki imparator, yanlarına başka hiç kimseyi kabul etmeksizin baş başa verip, uzun saatler boyunca tüm sorunları tartışmışlardır.

Bu gizlilik konusunda çara:

"Ben sizin sekreteriniz olacağım, siz de benim..." demişti Napolyon.

Fransız imparatorunun ana hedefi sadece barış değil, aynı zamanda iki ülke arasında bir ittifaktı. Ve kuruldu bu ittifak.

Napolyon, hiç şüphe yok ki, Aleksandr'dan daha fazla avantaj elde ediyordu. Ama bundan doğal hiçbir şey olamazdı; çünkü yenerek çıkan o olmuştu mücadeleden.

Yapılan anlaşma uyarınca Aleksandr, İngiltere'ye karşı yürütülen kıta ablukasını Rus İmparatorluğu topraklarında da uygulamayı, İngilizlere savaş ilan etmeyi ve Batı Avrupa'da Napolyon tarafından yapılmış ya da yapılacak bütün değişiklikleri kabul etmeyi yükümleniyordu.

Bu yükümlülükler karşılığında da Napolyon'dan, yine Prusya adını taşıyacak olan ama dört bir yandan kemirile kemirile bir avuç kalmış bu toprak parçasındaki Fransız birliklerini "vakti gelince geri çekme vaadi"ni koparmıştı çar. Ayrıca da, Osmanlı İmparatorluğu paylaşıldığı takdirde, aslan payının Rusya'ya düşmesini kabul etmişti Napolyon.

Prusya ile Rusya'nın arasını bir daha kapanmayacak biçimde açmak için, Vistül Irmağı'na kadar uzanan bütün Prusya topraklarını Rus İmparatorluğu'na sunmuştu Napolyon. Aleksandr, bu öneriyi reddetti. Ama aynı Aleksandr, Tilsit görüşmesinden önce "müttefiki" durumundaki

Prusya’nın Bielostok kentiyle çevresini ilhak önerisine hayır diyemeyecekti.

İttifak, 8 Temmuz 1807 tarihinde imzalanmıştır. Aynı tarihte Napolyon, Prusya ile de bir barış anlaşması imzalıyordu.

Söz konusu anlaşma gereğince bu ülke, toprak ve nüfus olarak, hemen yarı yarıya indirgeniyordu: (On milyondan beş buçuk milyona düşmüştü nüfusu). Ayrıca Prusya’nın İngiltere’ye karşı kıta ablukasını uygulamayı da yükümlendiğini belirtmeye, sanırız gerek yoktur.

Napolyon’un, İngiltere’nin yıkılışını amaçlayan diplomatik metotları bundan böyle son derece basitleşmiştir. Tilsit’ten sonra, kardeşi Lucien’e şunu söyleyebiliyordu rahatça Napolyon:

“Artık her şeyi yapabilirim.”

İmparatorluğu doğrudan doğruya kendisi ya da generalleri, mareşalleri ve ele geçirdiği ülkelerin tahtlarına oturttuğu kardeşleri aracılığıyla yöneten Napolyon, Avusturya imparatoruyla Prusya kralını da kendine bağımlı kıldıktan sonra, sadece Aleksandr’la eşitlik kuralları içinde ilişki yürütür olmuştu. Öbürlerine emirlerini ulaştırıyordu sadece ve itaatsizlik halinde savaşa başvuruyordu derhâl.

Ama aynı usuller, çok geçmeden, çara karşı da kullanılacaktır. Gerçi bu arada Napolyon, Aleksandr’ın Finlandiya’da istediği gibi davranmasına göz yummuş ve bu tutum, İsveç’in Torneo Irmağı’na kadar tüm Finlandiya’yı yitirmesiyle sonuçlanmıştı.

Ama İngiltere ile olan ticari ilişkilerin kesilmesinin, Rus ekonomisi ve dış ticareti bakımından yol açtığı ağır zararlara oranla, Finlandiya gibi bir ülkenin kazanılması büyük bir değer taşımamaktaydı. Rus soyluları ve büyük tacirleri, kıta ablukasının ülkeyi son derece zor bir duruma soktuğu görüşündeydiler ve Fransız ittifakından nefret ediyorlardı.

Ayrıca, 1807 yılında Napolyon’un, Rus sınırlarında Varşova dükalığını kuruşu da hoş karşılanmamış ve sürekli bir tehdit aracı şeklinde yorumlanmıştı.

Ancak İstanbul’un ve Boğazların elde edilmesi ya da Eflâk ve Moldovya’nın (Bağdan) kesinlikle Rus egemenliği altına geçmesi, Tilsit Barışı’nın acı anısını unutturabilirdi Ruslara. Ne var ki, Napolyon, özellikle Türk sorunundaki vaatlerini yerine getirmeye yanaşmıyordu.

1806 yılından beri Türkiye ile savaş hâlindeydi Aleksandr. Ve bu uzun mücadele boyunca Türkler, gizlice ve dolambaçlı yollardan da olsa, kesinlikle Paris'ten geldiği belli bir yardım almışlardı.

Tilsit'te Napolyon'la Türkiye konusunda yaptığı görüşmelerde çarın kulağına bambaşka sesler geldiğini hatırlatarak sözlerinde durmadıkları için Fransızları suçlayan Rus diplomatlarına karşı Talleyrand, şu cevabı verecektir:

"Diplomasi de müzik gibidir: Ezgi, notaya geçirilmedikçe hiçbir değer taşımaz."

Böylece Aleksandr'a, yazılı ve imzalı belgeler vermeksizin kuru vaatlerde bulunmakla yetinmiş olan Napolyon tarafından aldatıldığı açıklanmış oluyordu.

Avrupa Ülkelerinde Napolyon'a Karşı Muhalefetin Büyümesi

1808 yılının ilkbaharında Napolyon, Bayonne kentine çağırmış olduğu İspanyol kral ailesini kalleşçe tutuklatıp İspanya'nın fethine koyulacaktır.

Portekiz çok daha önceden işgal edilmiş bulunmaktaydı, İspanya'da patlak veren uzun süreli bir halk ayaklanması, daha ilk aylardan itibaren, kolay kolay bastırılamayacağını belli etmişti.

Öte yandan, Napolyon'un İspanya'da karşılaştığı güçlüklerden yararlanma niyetini ortaya koyan Avusturya da, fatihine karşı ayaklanmaya hazırlanıyordu.

Viyana hükûmeti tarafından seçilen zamanın, Avusturya bakımından, son derece elverişli olduğunu, herkesten daha iyi anlamaktaydı Fransız imparatoru. Avusturya'nın Paris büyükelçisi Metternich, ülkesinin silahlanmakta oluşunu istediği kadar özenle gizlemeye çalışsın, gerçek yavaş yavaş belirmekteydi artık.

Prusya'nın da, soluğunu kesmiş bir hâlde, Avusturya'nın harekete geçmesini beklediğini çok iyi biliyordu Napolyon: Kral III. Friedrich'den, Avusturya ayaklanır ayaklanmaz Prusya'nın da Fransa'ya karşı harekete geçmesini isteyen, Dışişleri Bakanı Stein'ın hükûmetten uzaklaştırılmasını —hem de ağır ve kaba bir dille— doğrudan doğruya kendisi istememiş miydi?

Aslında Prusya'dan değildi Napolyon'un korkusu: Rusya konusunda kuşkuluydu Fransız imparatoru. Gerçi Avusturya'ya yardım için Rusya'nın harekete kalkışmayacağını biliyordu: Ama bununla yetinmeyip daha fazlasını istemekteydi: Yani Aleksandr'la yapılacak yeni bir ittifak sayesinde, Viyana hükûmetini, aynı anda Rusya'dan ve Fransa'dan gelecek ikili bir saldırı tehdidi altında tutma olanağının yaratılmasını.

Erfurt Görüşmesi (27 Eylül-14 Ekim 1808)

İşte bu amaçla Napolyon, 1808 yılının yazında, Aleksandr'ı baş başa bir görüşmeye davet edecektir.

Bu görüşmenin nedenini kavramış olan çar, ilkin çağrıya hemen evet demekte acele etmemiştir. İki hafta süren görüşme, ancak 27 Eylül tarihinde başlayabilmiştir nitekim.

Çarla görüşmek üzere Erfurt kentine hareketinden önce Napolyon, kendisi bakımından son derece tehlikeli olacak olan bir iş yapmıştır: Sonuçları daha sonra ortaya çıkan bu yanlış girişim, o sırada resmen emekliye ayrılmış bulunan Talleyrand'a ansızın haber salıp bu gezide kendisine eşlik etmesini istemek olacaktır.

Oysa, Talleyrand, kıta ablukasının Fransa'yı kaçınılmaz şekilde Rusya'ya karşı bir savaşa sürükleyeceği ve böyle bir savaşın da tüm Avrupa'nın Napolyon'a karşı ayaklanmasına yol açacağı sonucuna varmış bulunmaktaydı. Ve Talleyrand, Erfurt'ta Çar Aleksandr'la gizli görüşmeler yaparak, Napolyon'a ilk defa ihanet etti.

Bu görüşmeler boyunca Rus imparatoruna hep şu sözü tekrarlamaktaydı:

"Avrupa'yı kurtarın!"

Ve Fransız diplomatının bu ısrarlı öğütleri üzerine Çar Aleksandr, Rusya'nın Napolyon'un yanı sıra Avusturya ile bir savaşa girmesini sağlayacak olan anlaşmayı imzalamaktan caymıştır.

İki hükümdar arasında daima varolduğu ileri sürülen derin dostluk ve bu dostluğun coşkun dış gösterileri, Napolyon'u aldatamayacaktır artık. Nitekim, imparator, görkemli şenlik ve şölenlere, halk içinde çarla tokalaşma ve sarmaş dolaş olmalara rağmen, belirli bir karamsarlık içinde ayrılmıştır Erfurt'tan.

Napolyon, Talleyrand’ın kendisine ihanet etmiş olabileceğini ancak 1809 yılının ocak ayı sonlarında düşünecek ve diplomatı yanından uzaklaştıracaktı. Bununla birlikte, elinde ona karşı hiçbir kanıt ve belge bulunmadığı için, Talleyrand’ı cezalandırma yoluna gidemedi imparator.

1809 yılında Avusturya ile yapılan savaş, Napolyon’un yeni bir tam ve kesin zaferiyle sonuçlanmıştır. Ve zaferi izleyen Schoenbrunn Barış Antlaşması’yla yeni ve amansız toprak kayıplarına uğrayan Avusturya, uzun bir bağımlılık dönemine boyun eğmek zorunda kalacaktır.

Napolyon’un Rusya ile Bir Çatışma Hazırlığı

Avusturya sınırına yerleştirilen bir Rus “gözleme birliği” bir yana bırakılacak olursa, Çar Aleksandr’ın hiçbir katkısı olmamıştır bu savaşa. Buna karşılık bir misilleme olarak da Napolyon, Avusturya’dan koparıp aldığı Galiçya’yı, 1809 Savaşı’ndan önce tasarladığı gibi, Rusya’ya değil de Varşova grandüklüğüne verecektir.

Böylece imparator, günün birinde Polonya’yı yeniden kurma tasarısını açığa vurmuş oluyordu.

Buna karşılık Napolyon, Avusturya’ya ait olan Tarnopol kentiyle havalisini sunmuştu Aleksandr’a. Sonradan, 15 Ağustos 1811 günü Rusya’nın Paris büyükelçisi Prens Kurakin’le yaptığı bir görüşmede ve daha sonra 1812 yılının haziran ayında General Balaşov’la Vilno’da yapmış olduğu konuşmada, 1807 yılında Prusya’dan kopardığı Bielostok kentiyle havalisini ve 1809 yılında Avusturya’dan kopardığı Tarnopol kentiyle havalisini niçin Aleksandr’a armağan ettiğini açıkça söylemişti zaten: Rusya’nın Prusya ve Avusturya ile uzun süre arasını açmak için.

Fransa’nın Rusya ile ilişkileri, 1809 yılının sonuyla 1810 yılının başlangıcında daha da gerginleşmiştir: O ara, çar Aleksandr’ın kız kardeşiyle evlenmek istiyordu Napolyon ve bu isteği Petersburg tarafından reddedilmişti.

Bunun üzerine, Fransız imparatoru, Avusturya imparatorunun kızını istemiş ve bu isteği elbette kabul edilince, Arşidüşes Marie-Louise’le hemen evlenmiştir. Bu evliliğin diplomatik açıdan taşıdığı önem, sonradan bütün encamıyla meydana çıkacaktır.

1810 yılının yazından itibaren iki imparatorluk, savaş hazırlığına başlamış bulunuyorlardı. Başlangıçta ağır ağır yürütülen bu hazırlıklar, gittikçe biraz daha hızlanacaktı.

Fransa’nın Petersburg büyükelçisi Caulaincourt, Rus şansölyesi Kont Rumiyantzev ve daha birkaç Fransız ve Rus diplomatı, Fransız-Rus ittifakını koruma çabasına girişecek, ama olumlu bir sonuç alamayacaklardır.

Rusya’da, aristokratlar, küçük aristokratlar ve tacirler, kıta ablukasından zarar görmekteydiler. Ayrıca soylular sınıfı, ülkede serflik sisteminin devam edip etmeyeceği konusunda kuşkuya düşmüş bulunmaktaydı: Fransız imparatoruyla dostluğun, Tilsit görüşmesinden sonra Prusya’da ve Almanya’nın büyük bir kesiminde olduğu gibi, Rusya’daki toplumsal durumu da sarsıntıya uğratmasından korkmaktaydı bu sınıf.

Öte yandan, Marie-Louise’le evlendiğinden bu yana kendisini sıkı sıkıya Avusturya’ya bağlı hissetmeye başlayan Napolyon da, Rusya’nın kıta ablukası konusundaki tavrını güvenilmez bir tavır olarak görmekte ve öfkelenmekteydi. Bu öfke nedensiz de değildi: Çünkü, Aleksandr, Rusya’ya yabancı mal ithali için yeni gümrük tarifeleri koymuştu 1810 yılının aralık ayında. Ve özellikle Fransa’dan ithal edilen lüks maddelerle şarapların gümrük vergisini yükselten bu yeni tarifeler, Napolyon’un gözünde, Fransa’ya meydan okumaktan başka bir şey değildi.

15 Ağustos 1811 günü Paris’teki bütün “kordiplomatik”in çağrıldığı resmî bir kabul töreninde Napolyon, Prens Kurakin’e yaklaşıp Rusya’nın tutumu konusunda sitemde bulunacaktır.

Çar Aleksandr’ın itirazlarına rağmen ilhak etmiş olduğu Oldenburg prensliğinden ve Varşova grandüklüğünden söz açmayı da unutmayan Fransız imparatoru, Kurakin’le yaptığı bu ayaküstü konuşmada, Rusya’nın müttefiklerine güvenmemesi gerektiğini söylemiştir.

Napolyon’a göre, Avusturya’dan Tarnopol’u ve Prusya’dan da Bielostok’u almış olan Rusya, eğer bu iki devletin kendisine yardım edeceğini sanırsa yanılacaktır. Yine Napolyon’a göre, Finlandiya’yı Rusya’ya kaptırmış olan İsveç de Aleksandr’la el ele yürümez.

Prens Kurakin’le yaptığı bu ayaküstü görüşmeyi, şu sözlerle sonuçlandırmıştır Fransız imparatoru:

“Bütün Avrupa kıtası size karşıdır! Sizi yenip yenemeyeceğimi bilemiyorum, ama kesinlikle bildiğim bir şey var: Savaşacağız!”

İki ülke arasında savaşın her an başlayabileceği belli olmuştu bu beyanlardan sonra.

Bütün Avrupa’nın Rusya’ya karşı olduğunu söylerken, hiç şüphe yok ki, aldanıyordu Napolyon. Çünkü, tam tersine bütün Avrupa, Napolyon boyunduruğundan kurtulma umudunu Rusya’ya bağlamış bulunmaktaydı. Ama hiç kimse bu kurtuluşun yakında gerçekleşeceğine inanmıyordu.

Prusya ile Avusturya’yı kendisiyle askerî anlaşmalar imzalamaya zorlamıştır Napolyon ve her iki ülke de, bu anlaşmalar gereğince, Fransız ordusunu desteklemek üzere, silahlı kuvvetlerini seferber etme yükümlülüğü altına girmişlerdir.

Bu arada bir noktayı unutmamak gerekir: Her iki ülke de, savaş sonunda Rusya’dan koparılacak birtakım toprakları ele geçirme umudunu beslemektedir. Örneğin, Avusturya, Volin voyvodalığına hayır demeyecektir. Prusya kralı Friedrich-Wilhelm’se bütün Baltık bölgesine göz dikmiş bulunmaktadır.

Ve Napolyon, Aleksandr’ın eski dostunun, yani çara ölümsüz dostluk ve bağlılık andı içmiş olan Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm’in bu isteği kendisine aktarıldığında, alaycı bir edayla soracaktır:

“Peki ama, Büyük Frederik’in mezarı üzerine edilen yemin ne olacak?”

Eski mareşal Charles Bernadotte’un veliaht sıfatıyla hüküm sürdüğü İsveç’in desteği ile Rusya’yla hâlâ savaşmakta olan Türkiye’nin yardımına da güveniyordu Napolyon.

Ne var ki, büyük bir kumandan olduğu kadar parlak bir diplomat olduğunu da ispatlayan Kutuzov, Rus-Fransız savaşının hemen arifesinde, sadrazamı ustaca paniğe düşürerek, Osmanlı İmparatorluğu ile Rusya bakımından son derece avantajlı bir barış antlaşması imzalamayı başaracaktır. Ve Türk-Rus çatışmasının birdenbire sona erdiğini haber alan Napolyon, şöyle haykıracaktır sınırsız bir öfkeyle:

“Türk yöneticilerinin bu kadar ahmak olabileceklerini bilmezdim!”

İsveç’e gelince, şu iki öneriyle karşı karşıyaydı Bernadotte: Bir yandan Napolyon, Rusya’ya savaş açtığı takdirde Finlandiya’yı sunuyordu ona; öte yandansa Aleksandr, Napolyon’a karşı harekete geçtiği takdirde, Norveç’i vaat ediyordu.

Her iki öneriyi de iyice ölçüp tarttıktan sonra, Aleksandr'ın yanında yer alacaktır Bernadotte: Çünkü hem Norveç, Finlandiya'dan daha zengin bir ülkedir; hem de arada deniz olduğu için Napolyon'dan kolaylıkla korunabilecek durumda bulunan İsveç, Rusya'ya karşı savunmasızdır.

Nitekim, yenilgiden sonra Napolyon, Osmanlılarla İsveçlilerin Rusya'ya karşı savaşmayacaklarını öğrendiği anda bu savaştan vazgeçmemekle büyük bir yanılgıya düştüğünü söyleyecektir.

Savaş başlar başlamaz, İngiltere, Rusya ile bir ittifak anlaşması imzalamıştır.

Kutuzov ile I. Aleksandr'ın Rusya'nın Avrupa'daki Rolü Hakkındaki Görüşleri

1812 savaşının başlangıcında ve sonunda, kuvvetlerin karşılıklı durumu böyleydi.

Bu arada bütün Avrupa diplomatları, sahne arkasında geçen ve İmparator Aleksandr'la başkumandanı feldmareşal Kutuzov'u özellikle savaşın sonuna doğru birbirlerine ters düşüren mücadeleyi dikkatle izlemektedirler. Söz konusu mücadele, aslında, birbirine taban tabana karşıt ve uzlaşmaz iki diplomatik sistemin çatışmasıdır.

Görüşlerini bir dizi stratejik eylemle açığa vurmuş bulunuyordu Kutuzov. Çar ise, 1812 yılının aralığı ile 1813 yılının ocağında Vilno'da yapılan toplantılarda, kendi görüşünü zorla kabul ettirecektir.

Kutuzov'un, İngiliz temsilcisi General Wilson ve başta General Konovnitzin olmak üzere kendi emrindeki öbür kumandanlar önünde açıkladığı görüşünü şöyle özetleyebiliriz:

"Niemen üzerinde başlamış olan savaş, yine bu ırmağın kıyılarında sona ermelidir.." diyordu Kutuzov. Silahlı son düşman askerî Rus toprağını terk eder etmez mücadeleyi kesip durmak gerekmekteydi. Avrupa kurtulacak diye Rus kanı dökmenin hiçbir anlamı yoktu. Avrupa gerçekten kurtulmak istiyorsa, kendi olanaklarını harekete geçirebilirdi.

Feldmareşal, ayrıca, Napolyon'u tamamen yok etmek için çaba göstermenin doğru olduğuna da inanmıyordu: Rusya'dan çok İngiltere'nin işine yarayacaktı Napolyon'un düşüşü; oysa feldmareşale göre dünyanın en

iyi şeyi, o “uğursuz ada”nın (Büyük Britanya’yı böyle sıfatlandırıyordu Kutuzov) yerin dibine batması olurdu bir an önce.

Aleksandr ise, Rusya’nın Napolyon’dan daha henüz öç almaya başladığı düşüncesindeydi. Ve pek doğal olarak İngiltere de çarın bu tutumunu destekliyordu.

En sonunda çar, hükümdar ağırlığını koyacak ve Napolyon’u Rusya’da bozguna uğratan Rus ordusu, Niemen’den sonra Vistül Irmağı’nı da aşarak ilerleyişine devam edecektir.

Napolyon’un uzun egemenlik yılları boyunca Almanya ve İtalya’da oluşup biriken hoşnutsuz öğeler, şimdi Napolyon’a karşı toptan ayaklanmaktadırlar.

1813-1814 Savaşı Boyunca Diplomatik Güçlerin Karşılıklı Durumları

Bütün Avrupa, Napolyon’u alaşağı etmek için zorlu bir çabayla dikilmiş bulunuyordu.

Bu dikilişin ön planında diplomatlar değil, generaller yer almışlardır. Ne var ki, Fransız imparatorunu tümüyle yere yıkmak için, uzun süreli ve zahmetli bir harekât gerekmekteydi.

Nitekim, Napolyon yeniden güçlenip büyük bir ordu kurarak, 1813 yılının ilkbahar ve yaz aylarında Prusyalılarla Rusları ardı ardına bozguna uğratacaktır. Gelgelelim Lutzen, Bautzen ve Dresden yenilgilerinden sonra bile Aleksandr, Napolyon’la barış yapmamak kararında ısrar ediyordu. Ama Prusya kralı dehşet içindeydi ve umutsuzluk içinde hep şu sözü tekrarlıyordu yakınlarına:

“Vistül yolu göründü bana yeniden!”

1813 yılının mayıs ayında uğradıkları Bautzen bozgunundan sonra Aleksandr ve Friedrich-Wilhelm, Avusturya İmparatoru Franz’a yeni bir çağrıda bulundular. En azından dördüncü başvuruşlarıydı bu müttefiklerine; ama Metternich’in öğütlerine uyan Franz, savaşa girmekte aceleci davranmayacaktı.

Napolyon’un egemenliğinden çok Rus üstünlüğünden korkmaktaydı aslında Franz: Daha 1813 yılında, kazandığı zaferin Aleksandr’ı gereğinden fazla güçlü kılmasından ürkmüştü. Sonra da, “anarşiyi göğüsleyip durduran

bir set” olarak tanımladığı Fransız imparatorun şahsında, devrime karşı tüm Avrupa’nın savunucusunu görmüştü öteden beri ve Franz’a göre, Napolyon’un devrilişi Avrupa’da devrimci güçlerin zinciri koparmasına yol açabilirdi.

En son olarak, Avusturya İmparatoru Franz’ın katiyen unutmadığı önemli bir nokta daha vardı: Napolyon tarafından kurulmuş olan büyük imparatorluğun mirasçısı, kendi öz torunuydu ve bu torun, Napolyon’la Marie-Louise’in oğlu, şimdi Roma kralı sıfatıyla saltanat sürmekteydi.

Bunun yanı sıra, Napolyon’un haberi olmaksızın, Rusya ve Prusya ile de pazarlığa girmiş bulunmaktaydı Metternich. Öyle inanıyordu ki, tüm Avrupa’ya karşı sürdürdüğü savaşın yükü altında ezilen bir Napolyon, ister istemez fedakârlığa razı olacak ve Avusturya’ya, yardımının ve hatta belki de sadece tarafsızlığının ödülü olarak, geçen yıllarda almış bulunduğu toprakların hiç değilse bir kısmını geri verecektir.

Napolyon’la Anlaşma Girişimleri

İşte bu amaçla Metternich, aracılık rolünü yüklenmeye karar vermiştir.

1813 yılının haziran ayında Avusturya İmparatorluğu’nun temsilcileri, Rus temsilcisi Nesselrod ve Prusya temsilcisi Hardenberg’le anlaşarak, Napolyon’a şu barış koşullarını sunma konusunda fikir birliğine varmış bulunmaktaydılar nitekim.

Buna göre her şeyden önce, Varşova grandüklüğünden vazgeçmesi gerekiyordu Fransız imparatorunun. Ayrıca da, Dantzig’i Prusya’ya, 1809 yılında almış olduğu İllirya’yı Avusturya’ya geri vermesi ve Hamburg ile Lubeck kentlerini en kısa zamanda boşaltması gerekmekteydi.

Hardenberg, bunların yanı sıra Napolyon’un, Ren Nehri kıyısındaki ülkelerin koruyuculuğundan da vazgeçmesini ve Tilsit Anlaşması’yla almış olduğu toprakların hiç değilse bir bölümünü Prusya’ya geri vermesini istemekteydi. Ama barışın bir an önce gerçekleşmesini isteyen Metternich, Prusya’nın bu koşulunu fazla bularak reddetti.

Görüldüğü gibi, sınırsız imparatorluğunun hemen hemen tümünü yine Napolyon’a bırakan bu koşullar öylesine hafifti ki aslında, Çar Aleksandr birdenbire öfkelenip şunu sordu Metternich’e:

“Peki ya kabul ederse ne olacak?”

Bunun üzerine, bu koşulların Napolyon tarafından kabulünün ancak daha sonraki pazarlıklar için bir temel meydana getirebileceği konusunda fikir birliğine vardı müttefikler: O vakit Fransa imparatorundan yeni birtakım ödünler isteyeceklerdi.

26 Haziran 1813 tarihinde Metternich, o sırada Dresden'de bulunan Napolyon'un önüne çıkmıştır. Tüm Avrupa'nın kaderinin bağlı olduğu bu görüşme birkaç saat sürecek ve Metternich misyonunun kesin başarısızlığıyla sona erecektir.

Ödün lafını bile işitmeye katlanamamıştır Napolyon ve Metternich'e karşı önce ateş püskürmüş, sonra da ısırıcı bir sesle, Fransız imparatoruna bu türden koşulları sunma cesaretini gösterebilmek için İngilizlerden kaç para aldığını sormuştur; ordusunun başına geçip hemen Viyana'ya inme tehdidinde de bulunmuştur ayrıca.

Napolyon, bu koşulları kabul etmediği takdirde, ateşkes anlaşması sona erer ermez Avusturya'nın Fransa'ya karşı savaşa gireceğini bildirecektir Metternich. Ama bu kesin cevap da kâr etmemiştir. En ufak bir ödüne yanaşmayacaktır Fransız imparatoru.

Bütün kıtayı Fransa'nın sömürgesi ve pazarı hâline getirmek isteyen Napolyon, fetihleri oradan buradan kemirildiği ve İngiltere'ye karşı yürüttüğü mücadele bu ülkenin zaferiyle kapandığı takdirde, saltanat sürmenin hiçbir anlamını ve yararını görmediğini söylemekteydi:

"Ya hep, ya hiç"ti parolası.

Napolyon'la konuştuktan sonra perişan bir halde saraydan çıkan Metternich, kendisini uğurlayan Mareşal Berthier'e şöyle diyecektir:

"Efendiniz tamamen aklını kaçırmış durumda!"

Metternich yanından ayrılırken, Avusturya başbakanının tehditlerine inanmaz gözüken Napolyon da şöyle demişti:

"Siz bana savaş açamazsınız."

Bu durumda, Prag'da başlamış olan hazırlık görüşmeleri hiçbir sonuç vermeyecek ve 10 Ağustos 1813 tarihinde Avusturya, Napolyon'a karşı savaşa girecektir.

16 Ekim 1813 günü başlayıp 19 Ekim'e kadar Leipzig surları önünde son bulan korkunç bir meydan savaşından sonra Fransız imparatoru, Paris'e doğru çekilmek zorunda kalmıştır. Ve Fransa yeni baştan düşman ordularının işgali altına düşecektir.

Ama Napolyon'un kısa zamanda toparlanıp bir dizi parlak zafer kazanması üzerine müttefikler kendisine yeniden barış önerisinde bulunmuşlardır. Ne var ki, bu kez ileri sürdükleri koşullar, belirli bir şekilde elverişsizdir.

Müttefiklerle Napolyon'un temsilcisi olan Vicenze Dükü Caulaincourt arasındaki barış görüşmeleri, 1814 yılının şubatında Chatillon kentinde başlamıştı. Fransa'ya 1792 sınırlarını öneriyordu müttefikler: Yani o güne dek fethettiği bütün topraklardan vazgeçmesini.

Bu koşulları tartışmaya bile yanaşmayan Napolyon, bu kadar küçük düşürücü önerileri nasıl olup kendisine aktarmaya cesaret edebildiğini sormuştur Caulaincourt'a. Ve düşman ordularına karşı kazandığı yeni bir dizi askerî başarı, imparatorun inadını daha da pekiştirecektir.

Bu arada İngiliz casusları, Napolyon'un son zaferleri karşısında korkuya kapılan Metternich'in, müttefiklerine haber vermeksizin Caulaincourt'la ilişki kurduğunu ve bir şeyler pazarlık etmekte olduğunu öğrenmişlerdir.

Chaumont Antlaşması (1 Mart 1814)

Bunun üzerine Lort Castlereagh, müttefiklerin kendi aralarında bir anlaşmaya vararak, kesin zafer kazanılıncaya dek ortaklaşa hareket etme yükümlülüğü altına girmelerini isteyecektir. Her müttefikin 150 bin kişilik bir orduyu seferber etmesini şart koşuyordu İngiliz devlet adamı; gerekli parayı ise, İngiltere ödeyecekti.

Avrupa'yı, bugünün olanak ve ölçüleri içinde, Napolyon devrinden önceki hâline geri getirme kararı almıştı müttefikler. İmparatoru yenilgiye uğrattıktan sonra da, Fransa'ya zorla kabul ettirilecek barış koşullarının bu ülke tarafından eksiksiz ve sürekli bir şekilde uygulanmasını elbirliğiyle denetleyip gözleyeceklerdi.

Chaumont Anlaşması diye anılan ve 1 Mart 1814 tarihinde İngiltere, Rusya, Avusturya ve Prusya temsilcileri arasında imzalanan bu antlaşma, Avrupa devletleri arasında sürekli bir diplomatik aksiyonun temellerini koymaktaydı ve 1822 tarihine kadar da yürürlükte kalacaktı. İngiltere tarafından ibda edilen (yaratılan) bu anlaşma, l822 yılında yine İngiltere tarafından kadük olarak ilan edilecektir.

30 Mart 1814 günü müttefik orduları Paris'e giriyorlardı. Birkaç gün sonra da Napolyon, tahttan feragat edip, bu adanın "hükümdar"ı sıfatıyla Elbe Adası'na çekilecekti. Böylece, devrim tarafından alaşağı edilmiş olan Burbonlar hanedanı, giyotinde can veren Kral XVI. Louis'nin kardeşi XVIII. Louis'nin kişiliğinde Fransa tahtına yeniden oturmaktaydı.

Hemen hiç aralıksız şekilde sürdürülen kanlı savaşlar dönemi kapanmıştı artık. Ve devrimin bağrından çıkmış ama devrimi boğmuş olan askerî diktatörün despotizmi, yerini, Puşkin'in deyişiyle, Aleksandr'ın planları sonucunda gelen bir "tatlı kölelik" rejimine bırakacaktır. Bu "tatlı kölelik" silahlarla değil, diplomatik müzakereler, kongreler ve anlaşmalarla korunmaktadır artık.

Yaptırma müeyyidesini Chaumont Anlaşması'ndan alan zaferin kazanılışından sonra müttefik devletler tarafından güdülen politikanın toplumsal temeli şudur: Kimi bölgelerde serflik, kimi bölgelerde ise yarı serflik üzerine kurulu eski mutlak ve aristokratik rejimin, elden geldiğince restore edilmesi.

Ne var ki, bu ütopik hedefler, 1814 yılında Fransa'yı yenmiş olan devletlerin fetihleri bakımından birer tehdit meydana getirmektedir her şeyden önce. Nitekim, devrimden önceki rejimin, Devrim ve Napolyon'dan yediği öldürücü darbelerden sonra, siyasal ve ekonomik alanlarda tam bir restorasyonun, sadece güç değil, aynı zamanda umutsuz bir çaba olduğu çok geçmeden anlaşılacaktır.

Marx ve Engels, Napolyon hükümranlığına progresif[7] bir tarihsel rol atfederken, işte bu gerçeğe dayanmaktaydılar: Aslında fetihler yoluyla Fransa'yı güçlendirmekten ve Fransız burjuvazisinin ekonomik üstünlüğünü sağlamaktan başka bir şey düşünmeyen Fransız imparatorunun istemeksizin ve bilmeksizin oynamış olduğu tarihsel rol de gerçekten budur.

7 Progresif: Gittikçe artan, ilerleyici.

BEŞİNCİ BÖLÜM

VİYANA KONGRESİ
(EKİM 1814-HAZİRAN 1815)

Kongre'nin Belli Başlı Üyelerine Karşı Aleksandr'ın Tavrı

1814 yılının nisan ve mayıs ayları boyunca, elinin altında hazır bekleyen askerî kuvvetlerin büyük gücü nedeniyle imparator Aleksandr, yıkılmış ve ölgün Avrupa'nın hükümdar ve yöneticileri arasında hiç tartışmasız en kudretli olanıdır. Ve işte bunun içindir ki, Metternich, Avusturya'ya yeniden güçlenme olanağı sağlayabilecek bir soluk alma fırsatı vermek amacıyla, kongrenin toplanmasını sonbahara ertelemek üzere elinden geleni yapacaktır.

Metternich'ten nefret etmesine ve gerek Lort Castlereagh gerekse Fransa Kralı XVIII. Louis gibi, aslında Rusya'ya karşı oldukları hâlde çarı pohpohlamaktan geri durmayan siyaset adamlarının oyun ve entrikalarını hiç eksiksiz sezmesine rağmen Aleksandr, bu gecikmeye razı olmuştu.

Aleksandr'ın, Avrupa'nın efendiliğine adaylığını koymuş yeni bir Napolyon rolü oynamaya özenip özenmediğini anlamak istiyorlardı söz konusu devlet adamlarının hepsi; bu bakımdan da telaşlı ve kuşkuluydular. Ayrıca da, hiçbir ön hazırlıkları olmadığı halde, böyle bir duruma karşı direnmeye kararlıydılar.

Metternich’in sekreteri ve sağ kolu olan ve bu sıfatıyla bütün olaylara yakından tanıklık etmek durumunda bulunan yazar Gentz, daha sonra şöyle yazacaktır:

“İmparator Aleksandr, daha Viyana’ya gelirken Avusturya, İngiltere ve Fransa’yla az çok bozuşmuş bulunmaktaydı.”

Lort Castlereagh’i Metternich’e oranla daha az sevimsiz bulmaktadır Rus imparatoru. Gerçekten de Aleksandr, zekâ esnekliğinden alabildiğine yoksun olan, İngiltere’de bile devrim çıkabileceğinden korkan ve Rus diplomasisine karşı son derece çekingenlik duyan İngiliz dışişleri bakanını, ukala ve soğuk” olarak niteleyecektir. Ama aynı Aleksandr’ın gözünde bu “ukala” adam, hiç değilse Metternich kadar ısrarla ve cüretle yalan söylememek gibi bir üstünlüğe de sahiptir.

Gentz’in de belirttiği gibi, “İngiliz hükûmetinin önünde katiyen titremiyordu” Aleksandr: İngiltere’yi o an için Rusya’dan sonra en güçlü devlet olarak görmekte ve bu gözlemden gereken sonuçları da çıkarmaktaydı.

Rus imparatorunun gerçekten görmeye, sesini işitmeye bile katlanamadığı birisi varsa, o da, “Tanrı’nın lütfu ile Fransa ve Navarre ülkelerinin pek Hıristiyan kralı” XVIII. Louis’dir. Bu adamı boş Fransız tahtına oturtmak zorunda kaldığı için müthiş öfkeliydi Aleksandr. O kadar ki bir ara, Roma’nın çocuk kralını “II. Napolyon” unvanıyla Fransa tahtına getirme olanaklarını bile ciddi şekilde araştırmıştı.

Nitekim, XVIII. Louis Fransa tahtına çıktığında, Aleksandr Fransa’ya bir anayasa getirme zorunluluğu üzerinde ısrar edecek; sonradan da bu konuda kesin bir tavır takınacaktır.

Hiç şüphe yok ki, çarın anayasal kurumlardan pek hoşlanmasından ileri gelmiyordu bu tavır: Tıpkı Fransa sorunlarında kendisine danışmanlık eden zeki ve becerikli Korsikalı diplomat Pozzo di Borgo gibi, Aleksandr da, Fransa’ya paratoner olarak bir anayasa verilmediği takdirde, Burbon hanedanının yeni bir devrim tarafından süpürüleceğine inanmaktaydı.

Kral XVIII. Louis’den olduğu kadar Artois Kontu Charles’tan da tiksiniyordu Aleksandr. Buna karşılık bu iki kardeş, Rus imparatorundan son derece ürkmekte ve onun vasiliğinden kurtulabilmek için her türlü girişime hazır durmaktaydılar.

Talleyrand’ın Aktivitesi

23 Eylül 1814 tarihinde, yani kongrenin 1 Ekim 1814 olarak saptanan açılış gününden bir hafta önce, Talleyrand geldi Viyana’ya. Çar bu adamı çok iyi tanıyordu.

Gerçekten de şu anda XVIII. Louis’nin Dışişleri bakanı ve tam yetkili temsilcisi sıfatıyla Viyana Kongresi’ne katılan Talleyrand, Napolyon’un hizmetinde çalıştığı sıralarda Aleksandr’dan defalarca, ve reddedildiği zamanlar alınganlığa kapılmaksızın, rüşvet almıştı.

Ne var ki, alabildiğine parlak bir zekâya, eşsiz bir beceriklilliğe, engin bir tecrübeye ve insan sarraflığına sahipti Talleyrand ve bütün bu vasıfları çarın gözünde onu, bu yeteneklere katiyen sahip olmaksızın sahip çıkan bir Metternich’e oranla çok daha güçlü ve tehlikeli bir hasım durumuna getirmekteydi.

Talleyrand’ın tek güçsüz yanı, Viyana Kongresi’ne, yenik düşmüş bir ülkenin temsilcisi olarak katılmasıdır. Dolayısıyla da, Fransız gemisini diplomasi denizinde batmadan yönetebilmesi için tüm zekâsını ve ustalığını göstermesi gerekecektir.

Daha Viyana’ya ayak basar basmaz, kongrenin ilk günlerinde hangi sorunun en çok dikkati çekeceğini hemen sezinlemişti Fransız diplomatı: Karmaşık ve “bir tek, ama iki yanlı” bir sorun olarak tanımlanan Saksonya ve Polonya sorunuydu bu.

Napolyon’un çekilişinden sonra kuvvetlerine Varşova grandüklüğünü işgal emrini vermiş olan Aleksandr, eline geçirdiği avı katiyen bırakmamak niyetinde olduğunu açıkça söylemekteydi. Ama Varşova grandüklüğü, Polonya’nın üç paylaşımı sırasında da Prusya tarafından ilhak edilmiş ve 1807 yılında Napolyon tarafından Prusya’dan koparılıp alınmış topraklardan meydana geldiği için, Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm bu kaybından ötürü Rusya’dan karşılık istemekteydi.

Bu durumda Aleksandr, Kral Friedrich-Wilhelm’e, Saksonya’yı Prusya’ya bağlama vaadinde bulunmuştu: Rus imparatoru, Napolyon’a uzun süre bağlı kalıp müttefikler safına çok geç katılmış olan Saksonya kralını cezalandırmak için yapıyordu bunu.

İşte Talleyrand, bu sorun üzerinde mücadeleye girmenin Fransa’ya sağlayacağı yararı hemen sezmiştir. Gerçekten de, belli başlı hedefi

Chaumont Anlaşması’nı parçalayıp Avusturya, Rusya, İngiltere ve Prusya ittifakının tekerleğine çomak sokmak olan Fransız diplomatı için, temel mücadeleyi böyle bityeniği bol bir alana aktarmak zorunluluk kazanmış bulunmaktadır.

Lejitimizm[8] İlkesi

Fransız çıkarlarının savunulması açısından en akla uygun yolun, kongrede “lejitimizm ilkesi”nin uygulanmasını istemek olacağını daha Viyana’ya gelişinden önce fark etmiş ve buna göre hazırlanmıştı Talleyrand. Söz konusu ilkeyi şöyle açıklayabiliriz:

Kongrede hükümdarları ve tam yetkili diplomatları tarafından temsil edilen Avrupa’nın, kongrece girişilecek yeni toprak paylaşımları ve sınır değişimleri sonunda, devrim savaşlarının başlangıcından, yani 1792 yılından önceki hâlini bulması ve koruması gerekmektedir.

Bu ilkenin pratiğe sokulması halinde, Fransa, artık silah yoluyla savunma gücünü yitirdiği toprak bütünlüğünü korumuş olmakla kalmayacaktı sadece; aynı zamanda Prusya ile Rusya’nın genişleme ve yayılma politikalarını gemleme olanağına da kavuşmuş olacaktı.

Pek doğaldır ki, Talleyrand, işe girişmeden önce, ne Polonya’yı Rusya’ya ve ne de Saksonya’yı Prusya’ya bırakmak istemeyen Metternich’le ve daha sonra da, bu konuda Avusturya başbakanıyla tam bir fikir birliği hâlinde olan lort Castlereagh’le anlaşmış bulunsaydı çok daha avantajlı çıkardı. Ama böyle bir üçlü ön anlaşma, kongrenin başlangıcında hemen hemen olanaksız gibiydi.

Çünkü, Lort Castlereagh ve Şansölye Metternich, kendilerine her an kolayca ihanet edebileceğinden korktukları Talleyrand’a katiyen güvenmemekteydiler.

Saksonya ve Polonya Sorunu

4 Ekim 1814 günü Talleyrand, İmparator Aleksandr’ın karşısına çıkmıştır. Zorlu bir hesaplaşma olacaktır iki devlet adamı arasında.

Lejitimizm ilkesini öne sürmüştür Talleyrand. Buna göre Aleksandr’ın, Polonya’nın Fransız devriminden önce Rusya’ya ait olmayan parçasından

vazgeçmesi ve Prusya'nın da Saksonya üzerindeki hak iddialarını bir yana bırakması gerekmekteydi.

Bunun üzerine, bir şeyin daha, yani Rusya'nın kazanmış olduğu zaferden hak ettiği şekilde yararlanmasının da gerekli olduğunu söyleyen Rus çarına, büyük bir soğukkanlılıkla şu cevabı verecektir Talleyrand:

"Ben hukuku, çıkarların üzerinde tutarım."

Ve Aleksandr, genellikle sinirlerine egemen olmasını bilen bir adam olduğu hâlde, bu cevap karşısında dayanamayıp patlayacaktır: Hukukun kutsal karakterinden söz eden bu Talleyrand, daha birkaç yıl önce Erfurt'ta aynı Aleksandr'a Napolyon'u satmış ve buna karşılık da Rus hazinesinden büyük miktarda para almış olan Talleyrand değil midir yoksa?

Daha bir süre hakarete devam eden çar, sonunda şöyle kapadı konuşmayı: "Ben savaşı tercih ediyorum."

Sıra Lort Castlereagh'e gelmişti daha sonra. Aleksandr, İngiliz dışişleri bakanına da, aynı anlama gelen şu sözü söyleyecektir:

"Polonya'nın paylaşımı sırasında düşülmüş olan vicdan yanılgısını onarmaya kararlı bulunuyorum."

Eski Polonya'nın bütün topraklarını hemen burada, Viyana Kongresi'nde birleştirme iddiasında değildi çar. Şu anda, ancak, 1814 yılında Rus kuvvetleri tarafından ele geçirilen Polonya arazisinden söz edebileceğini söylemekteydi. Bu parçayı Polonya krallığı hâline getireceğini ve böylece kurulacak bu yeni krallığın da meşru hükümdarı olacağını açıklıyordu.

Aleksandr'ın dediğine bakılırsa, fetih hukuku gereğince Rusya'ya düşen topraklardan bir Polonya krallığı yaratmakla yetinmeyecekti sadece; bu meşru krallığa aynı zamanda Ruslar tarafından 1807 yılında ele geçirilmiş Bielostok bölgesiyle 1809 yılında alınmış Tarnopol bölgesini de verecekti.

Lort Castlereagh, bunun üzerine, çar tarafından Polonya'ya verilmesi tasarlanan meşruiyetin, Avusturya ve Prusya açısından son derece tehlikeli olacağını söyledi: Avusturya ve Prusya topraklarında yaşayan Polonyalıların, böyle bir meşruiyetten yararlanan soydaşlarına özenip ayaklanmaya kalkışmalarından korkuyordu İngiliz dış işleri bakanı.

Aleksandr da bu itirazı beklemekteydi zaten: kendisinin, Polonya'ya şu ana kadar ileri sürüldüğü gibi bir boyunduruk değil, bağımsızlık ve özgürlük vermek istediği apaçık meydana çıkmış oluyordu böylece. O kadar ki, özgür İngiltere'nin temsilcisi olan lort bile, onu, bu derece özgürlükçü olmamaya zorlamaktaydı!

Aleksandr’a karşı duyduğu büyük korku dolayısıyla Metternich, çarın isteğine uymuş ve Saksonya’nın Prusya kralına bırakılmasına razı olmuştu. Ama Rusya’nın da Polonya topraklarına sahip çıkarak aşırı bir şekilde güçlenmesi olasılığı, müthiş kuşkulandırıyordu onu.

İşte bu kuşkuyla Metternich, yeni bir çözüm yolu önerecektir Lort Castlereagh’e: Prusya temsilcisi Hardenberg’le hemen ilişki kurup, bu işin bir başka türlü de hâlledilebileceğini bildirmek.

Şöyle ki:

Avusturya ile İngiltere, Saksonya’yı Prusya krallığına bırakmaya razı olmaktaydılar. Ama buna karşılık da Friedrich-Wilhelm, hemen Aleksandr’dan ayrılıp Avusturya ile İngiltere’nin yanında yer almalıydı. Böylece üç devlet, bu ön anlaşma çerçevesi içinde ortaklaşa hareket ederek, Aleksandr’ın Polonya’yı (yani, Varşova grandüklüğünü) ele geçirmesine kolayca engel olabilirlerdi.

Yani Saksonya, Aleksandr’a ihanetinin bedeli olarak sunulmaktaydı Prusya kralına.

Friedrich-Wilhelm, iyice düşünüp taşındıktan sonra, bu planı kabul etmemeye karar verecekti: Metternich’le Castlereagh’in, bu pazarlığı Talleyrand’dan boşu boşuna gizlemediklerini seziyordu çünkü.

İşin bu noktasında Prusya kralı, kendi durumunun ne denli nazik olduğunu da fark etmiştir birdenbire. Gerçekten de, Talleyrand bu pazarlığı Rus çarına haber verir, ya da bir adım daha ileri giderek Aleksandr’a Rusya ile Fransa’nın Prusya’ya karşı ortaklaşa bir diplomatik harekâta girmeleri önerisini sunarsa, ne olacaktı? Kim kurtarabilirdi Prusya’yı o vakit?

Tilsit Barışı’nın ve barış sonrasının acı anılarını bir türlü unutamayan ve bir Fransız-Rus ittifakının kâbusuyla uykuları kaçan Friedrich-Wilhelm, kendisinin ne kadar iyi niyetli ve soylu düşünceli olduğunu ispatlayabilmek için, gidip Aleksandr’a her şeyi anlatmaya karar vermiştir en sonunda. Durumu öğrenen Rus çarı, hemen Metternich’i çağırtıp açıkça hesaplaşmaya girecektir.

Söz konusu “hesaplaşma” hakkında Talleyrand, XVIII. Louis’ye yazdığı bir mektupta gaddarca bir sevinçle, Aleksandr’ın Metternich’e o gün yağdırdığı hakaretlerin suçüstü yakalanan bir uşağa bile kolay kolay reva görülemeyeceğini belirtmekteydi.

Avusturya, Fransa ve İngiltere Arasında Rusya ve Prusya'ya Karşı Yapılan Gizli Anlaşma (3 Ocak 1815)

Kongrenin çalışmaları, amansız iç mücadeleler nedeniyle gecikmeye uğramaktaydı hep. Bunun üzerine Talleyrand, taktik değiştirmiştir.

Gerçekten de, Fransa'nın çıkarı, Rusya'nın güçlenmesini önlemekten çok, yakın komşusu Prusya'nın daha fazla güçlenmesini engellemeyi gerektiriyordu. İşte bu görüşle harekete geçen Talleyrand, Fransa'nın, Rus İmparatorluğu sınırları içinde bir Polonya krallığının kurulmasına karşı çıkma konusunda Avusturya ile İngiltere'yi desteklemeyeceğini bildirdi Aleksandr'a. Ama buna karşılık, aynı Fransa, Saksonya'nın Prusya'ya verilmesini de katiyen kabul etmemekteydi.

Prusya'nın diplomatik temsilcileri, Kral Friedrich-Wilhelm başta olmak üzere Hardenberg ve Humboldt, kongrede önemsiz bir rol oynamışlardır. Saksonya, Rus çarı tarafından Prusya'ya vaat edilmişti: Hain olarak nitelediği Saksonya kralını Rusya'ya yollayacağını ve Prusya'nın, yakın geçmişte yitirmiş bulunduğu Polonya topraklarına karşılık Saksonya'yı alacağını söylüyordu durmadan Aleksandr. Böylece Prusya kralı, hiç değilse bir süre için, kendini güvenlikte hissetmiştir.

Ne var ki, bu arada Talleyrand, Metternich'le Castlereagh'i üç devlet arasında gizli bir anlaşma yapmanın zorunlu olduğuna inandırma başarısını gösterecektir: Avusturya, Fransa ve İngiltere böylece el ele verip Prusya ve Rusya'ya karşı kesin bir diplomatik mücadeleye girişecek ve Saksonya'nın Prusya'ya bağlanmasını, geçici bir süre için bile olsa önleyeceklerdir.

Bu anlaşma, üç büyük devletin temsilcileri tarafından 3 Ocak 1815 tarihinde imzalanmıştır. Anlaşmanın varlığından Aleksandr'ın ya da herhangi bir başka kimsenin haberli olmamasını sağlamak amacıyla, kesin gizlilik kaydı konulmuştu protokole.

Nitekim, sadece üç nüsha hâlinde yazıldı anlaşma. Nüshaların biri Viyana'da Metternich'in kasasında kaldı. Talleyrand'a verilen ikinci nüsha hemen Paris'e, Kral XVIII. Louis'ye yollanacak; Castlereagh'e teslim edilen üçüncü nüsha ise yine ivedilikle, İngiltere'ye, naip Prens George'a ulaştırılacaktır.

Saksonya tasarısına karşı öylesine güçlü bir muhalefet yaratmıştı ki bu gizli anlaşma, Çar Aleksandr kesin bir ikilem karşısında buldu kendini: Ya

kopuşa ve bir olasılıkla savaşa karar verecek ya da duruma boyun eğecekti. Ve Rus çarı, Prusya yüzünden üç büyük devletle bozuşmayı, hele hele bunlara karşı sonu belirsiz bir savaşa girmeyi katiyen istemiyordu. Dolayısıyla da, duruma boyun eğdi.

Saksonya kralı, ülkesinin kesin sahibi oluyordu böylece. Prusya kralına da, kaderine boyun eğmekten başka yapacak şey kalmamaktaydı.

Germen Konfederasyonu'nun Organizasyonu (1815)

En pürüzlü sorunu böylece çözüme bağlayan kongre, bunun ardından hemen Almanya'nın sorunlarına bir çekidüzen verme işine girmiştir.

Rus çarı ve Avusturya imparatoru, Almanya'nın feodal parçalanışını ne yapıp edip sürdürmenin kaçınılmazlığı üzerinde tam bir fikir birliği hâlindeydiler. Bu konuya karşı tamamen ilgisiz kalıyordu İngiltere. Prusya'ya gelince, direnmek istese bile bunun için gerekli gücü yoktu.

Viyana Kongresi'ne katılan devlet adamlarının zihniyeti, yükselen burjuvazinin özlem ve tutkularını kavrayıp değerlendirmelerine kesinlikle engeldi. Nitekim işte Alman birliği umutlarının böylece yıkılışı, gericiliğin zaferiyle şekillenen bu tabloya yeni bir karakteristik çizgi ekleyecektir.

Metternich'in planını benimseyen Kongre, alabildiğine acayip bir yeni devletin kurulmasına karar vermiştir. “Germen Konfederasyonu” adını alan bu kuruluşun başına da sözüm ona bir “Germen Diyeti” ya da “Germen Konfederasyonu Meclisi” oturtulmuştur.

Avusturya ile Prusya başta olmak üzere, sayıları otuz sekizi bulan bütün Alman devletleri girmişlerdir bu konfederasyona. Bu devletler tarafından atanan temsilcilerden meydana gelen “Diyet”in kararları ise yerel iktidar tarafından geçerli sayılmak şartıyla her yerde yürürlüğe konulacaktır.

Metternich'in hesabına göre bu kuruluş, Alman halkının birliğini pekiştirmek şöyle dursun, tam tersine, bölünmüşlüğünü kesin ve sürekli kılmaya yeterliydi.

İşini, bitirmişti kongre artık; varılan sonuçların yazıya dökülmesine gelmişti sıra. Ve işte tam o sırada gelen hiç beklenmedik bir haber, bütün kongre üyelerini serseme döndürecekti: 1 Mart 1815 günü Napolyon'un yeniden Fransız topraklarına ayak bastığı haberiydi bu.

Ve Elbe Adası'ndan ayrılışından tam üç hafta sonra, yani 20 Mart 1815 günü, Paris'e giriyordu imparator.

Yüz Gün (20 Mart-28 Haziran 1815)

İmparatorluk yeniden kurulmuş oluyordu böylece. Viyana Kongresi üyelerini birbirlerine düşüren uzlaşmazlıklar hakkında ortalığı kaplayan söylentiler, Napolyon'un harekete geçme kararında hiç şüphe yok ki büyük ve kesin rol oynamıştır.

Paris'te, şaşkınlık verici olduğu kadar da sevindirici bir belgenin bulunuşu bekliyordu Napolyon'u: Gerçekten de, 19 Mart gece yarısı Paris'i terk etmiş olan Kral XVIII. Louis'nin çalışma odasında, 3 Ocak 1815 tarihinde Fransa, Avusturya ve İngiltere arasında imzalanmış olan gizli anlaşmanın Talleyrand tarafından XVIII. Louis'ye yollanan nüshasını bulacaktı.

Kral, öylesine bir telaş içinde kaçmıştı ki Paris'ten, çalışma masasının çekmecesinde unutmuştu bu önemli belgeyi! Napolyon'un ilk işi, hemen yola çıkarılacak bir kurye aracılığıyla bu gizli anlaşma metninin imparator Aleksandr'ın eline teslim edilmek üzere Viyana'ya ulaştırılmasını buyurmak olmuştur.

Aleksandr, kendisine karşı tezgâhlanan bu gizli anlaşmayı ilk olarak okuduğunda yanında bulunan Rus diplomatı Butyakin'in anlattığına göre, öfkeden kıpkırmızı kesilecek, ama yine de kendini tutacaktır. Çok geçmeden Metternich gelecektir çarın ziyaretine ve Napolyon'un dönüşünden beri Avusturya şansölyesi, Avrupa'nın kurtuluşunu yine Rus imparatorundan beklemektedir.

Tokalaşmaya hazırlanan Şansölyeye Aleksandr, hiçbir şey söylemeksizin, anlaşma metnini uzatmıştır. Ve diplomatik hayal gücünün gizli ürününü birdenbire elinde gören Metternich, öylesine afallayacaktır ki, hayatında belki de ilk ve son kez olarak hiçbir yalan uyduramayıp başını önüne eğecektir.

Bunun üzerine Aleksandr, birbirlerine sitem etmekle yitirecek vakitleri olmadığını, çünkü, ortak düşmana karşı hemen harekete geçmeleri gerektiğini söyleyerek, Metternich'i şaşkınlıktan kurtarma yoluna gitmiştir.

Ama Napolyon'un Waterloo'da bozguna uğrayışı, Burbonların ikinci kez Fransa tahtına oturmalarını sağlayacaktır.

Viyana Kongresi’nin Yol Açtığı Sonuçlar

Viyana Kongresi’nin son tam oturumu Waterloo savaşından birkaç gün önce, 15 Haziran 1815 tarihinde yapılmış ve kapanış tutanağı bu toplantıda imzalanmıştır.

Alabildiğine sağlam bir yapı kurduklarının hayali içindeydi kongreye katılanlar. Gerçekte ise, bu sözüm ona sağlam yapı, çok geçmeden sökülüp parçalanacaktı.

Kongre çalışmalarının temelinde yer alan gerici ütopya, şu tavra dayanmaktaydı: Sayın diplomatlar, uluslar arasındaki yeni sanayi ilişkilerini ve yirmi beş yıllık süresi boyunca mutlak monarşi ile feodalitenin eski dayanaklarını yıkmış olan büyük fırtınayı hesaba katmaksızın, çoktan modası geçmiş bir toplumsal organizasyonun bunaltıcı sınırları içinde tutmaya devam etmek istiyorlardı tüm Avrupa’yı.

Hollanda kralı, armağan olarak Belçika’yı almıştı. Slesvig ve Holstein, Danimarka kralına sunulmuş bulunuyordu. Avusturya, İtalya’daki Lombardia ve Venedik havalisini elde ederken, Almanya 38 bağımsız devlete ayrılmış olarak kalıyordu. Polonya ise üç parçaya bölünmüştü yeniden.

Ve her yerde, eski bozuk düzeni yeniden kurma çabasında olan eski hanedanlar iktidara geliyordu.

Avrupalı diplomatlar, “büyük devletlerin” sayısı resmî olarak beş diye kabul edildiği hâlde, aslında uluslararası politikanın sadece Rusya, Avusturya ve İngiltere tarafından yönetildiği izlenimiyle ayrılmışlardır Viyana’dan. Fransa ile Rusya’ya gelince, tam bağımsızlıklarını kazanıp gerçekten “büyük devlet” hâline yükselinceye kadar, bu iki ülkenin daha bir hayli çaba göstermesi gerekmektedir.

Varılan sonuçlardan hoşnutluk duyan ve alınan kararların sağlamlığına inanan kongre üyeleri arasında, özellikle başlangıçta, Metternich de yer almaktaydı. Buna karşılık Aleksandr, bu inancı paylaşmaktan uzak kalmıştır.

Nitekim, Rus imparatoru, daha kongre kapanır kapanmaz, eski düzeni ortaklaşa savunmak amacıyla hükümdarlar arasında işbirliğini ve sürekli teması sağlayabilecek yeni bir formül aramaya koyulacaktır.

Bir zaman boyunca çar ve hatta onun ardından bütün Avrupa, bu yeni formülü “Mukaddes İttifak”ta buldukları hayaline kapılacaklardı. Ama hayatının sonuna doğru Aleksandr, söz konusu “ittifak”ın ne denli dayanıksız olduğunu fark etmiş bulunuyordu.

Öte yandan, kongrenin belli başlı üyeleri, birbirlerine karşı daha çok düşmanca duygularla ayrılmışlardır Viyana’dan. Çar hakkındaki değişmez düşüncesini şimdi bir kat daha inançla tekrarlamaktaydı Metternich:

“Bir hiç üzerine alınganlığa kapılan ve kendisi için en büyük fedakârlıklara katlananlardan dahi sevgisini esirgeyen Rus imparatorunun değişken karakteri, Rus İmparatorluğu’yla sağlam, sürekli ve etken bir dostluk kurma çabasını, öbür devletler için olduğu gibi bizim için de son derece güç kılmaktadır...”

Ve şunları eklemekteydi:

“Öbür uygar ülkelerde bilinmedik türünden geniş iç kaynaklara sahip olan ve en ufak bir zarara ve cezaya uğramayacağının güveni içinde türlü ittifaklarından vazgeçip ordularını istediği anda geri çekerek savaş dışı kalma olanağını daima elinde bulunduran Rusya; coğrafi ve siyasal durumu dolayısıyla, sürekli şekilde kuşku uyandıracaktır. Hele sağlam ilkelerden yoksun, bu nedenle de yalnız kendi heveslerine ve sadece içinde bulunduğu anın koşullarına göre hareket eden bir yönetim altında, bu büsbütün böyle olacaktır.”

Metternich’in devasız bir yalancı ve bir hain olduğu inancı ve Avusturya’nın da, Rusya’ya saldırmak isteyecek herhangi bir düşman için hazır bir müttefik meydana getirdiği kanısı ile dönmüştü Çar Aleksandr Rusya’ya.

Ne var ki, Avrupa’da Metternich sistemi, Rusya’daki Aleksandr sisteminin garantisiydi. Ve karşılıklı olarak, Metternich için de söz konusuydu bu garanti.

Nitekim, işte bu nedenledir ki, her iki devlet adamı da, birbirleri hakkındaki gerçek duygu ve düşüncelerini özenle gizleyip kongrede rastlaştıkları zaman karşılıklı sevgi gösterilerinde bulunmak ve el ele yürümek için özel çaba harcamak zorundaydılar. Öyle ki, çoğu zaman Metternich, Rusya’nın gayet iyi bilip ürktüğü büyük gücünü unutuvererek, Aleksandr’ı kendisinin yönettiği duygusuna kapılıyordu.

Öte yandan Talleyrand da lejitimizm ilkesi sayesinde çarın hakkından geldiğini hayal ediyordu. Oysa, o derin kavrayış gücüyle Engels apaçık ortaya koyacaktı ki Aleksandr asıl bu ilkeden yararlanarak Avrupa'daki etkisini pekiştirmiştir.

Tıpkı bunun gibi Metternich de çok geçmeden farkına varmıştır ki, Viyana Kongresi'nde kurulan yapının uzun ömürlü olup olmayacağını belirleyecek olan gerçek hakem, kendisi değil; o hep nazik gülümseyişli, uysal görüntülü, ama aslında korkunç inatçı ve hiç kimseye güvenmeyen, öfkelendiği zaman çoğu kez susup en sevimli gözüktüğü zaman en çok korkulması gereken, kendi gücünün tam bilincindeki çardır.

8 Lejitimizm: Kanuna uygun. Meşru.

ALTINCI BÖLÜM

MUKADDES İTTİFAK'IN KURULUŞUNDAN TEMMUZ DEVRİMİ'NE (1815-1830)

1. 1815-1822 YILLARI ARASINDA MUKADDES İTTİFAK

Aslında Mukaddes İttifak, katılan devletlere belirli yükümlülükler getiren kesin bir anlaşmanın ürünü değildir.

"Boş ve şatafatlı bir belge!"

Hıristiyan hükümdarların birbirlerine karşılıklı yardımını kararlaştıran bulanık ve tumturaklı bildiriyi, işte bu sözlerle tanımlıyordu Metternich.

1815 yılının eylül ayında Rus çarı I. Aleksandr, Avusturya İmparatoru I. Franz ve Prusya Kralı III. Friedrich-Wilhelm arasında imzalanan bu anlaşmaya, yavaş yavaş, papa ile Osmanlı sultanı dışındaki tüm Avrupa hükümdarları da katılacaklardır.

Ama diplomasi tarihinde Mukaddes İttifak, bağnaz din adamları ile hükümdarlara özgü ideolojinin damgasını taşıyan ve kendi türünde bir benzeri daha olmayan bir sistemdir. Bilindiği gibi bu ideoloji, devrim ruhu ile siyasal ve dinsel düşünce özgürlüğünün, ortaya çıktıkları her yerde ve hemen bastırılmasına dayanmaktadır.

Mukaddes İttifakın siyasal hayatında, iki dönemi birbirinden seçip ayırmak yerinde olur.

İttifak'ın, büyük gücünü gerçekten ortaya koyabildiği birinci dönem, 1815 yılının eylül ayında ki kuruluşundan 1822 yılının sonuna dek, yedi yıl sürmüştür. İkinci dönemse ittifakın, İspanya'nın iç işlerine el koyarak son zaferini kazandığı 1823 yılında başlamaktadır. Ne var ki, yine aynı çağda İngiltere dışişleri bakanlığına bir yıl önce atanmış olan George Canning'in iktidara gelişinin sonuçları yavaş yavaş hissedilmekteydi.

Demek ki, 1823 yılında başlayan ikinci dönem, 1830 yılına kadar uzanmaktadır. Ve o yıl patlayan Temmuz Devrimi'nden sonra paramparça olacaktır Mukaddes İttifak.

Bu kısa ömür süresinin biricik nedeni, ittifaka karşı Canning'in yürüttüğü bilinçli ve amansız mücadele olmadığı gibi, 1830 devriminin sonuçları da değildir. Çünkü dorukta kaldığı ilk yedi yıl boyunca bile, ittifakın kendi içinde birtakım güçsüzlük ve düşkünlük belirtileri sezilmekteydi.

Mukaddes İttifak'a katılmış olan devletlerin diplomatları, bir araya geldikleri üç kongrenin üçünde de, yani 1818 yılındaki Aix Kongresi'nde, 1820-1821 yıllarındaki Troppau-Laibach Kongresi'nde ve 1822 yılında toplanan Verona Kongresi'de, büyük bir inanç coşkunluğuyla, yalnız bir tek temel amaca yöneldiklerini tekrarlamışlardır hep: devrimle mücadele etmek ve sadece Avrupa'da değil, dünyanın neresinde olursa olsun baş gösterebilecek en ufak ayaklanma girişimlerine karşı gerekli silahlı müdahaleleri hemen düzenlemek.

Ama gerçekte Mukaddes İttifak, bu görevin yanı sıra, daha başka birtakım görevler de yüklenmiş bulunmaktaydı.

Mukaddes İttifak'ın İç Çelişkileri

Avusturya başbakanı; devrimden korkuyordu gerçi; ama Çar Aleksandr'dan da bir o kadar korkuyordu. Hatta Avusturya İmparatorluğu'nun sağlamlığı ve süre gidişi bakımından ülke içindeki devrimci bir patlamanın, Rus deviyle komşu yaşamak kadar büyük bir tehlike meydana getirmeyeceğini düşünmeye başlamıştı Metternich.

Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm de, devrim kuşkusu içinde yaşadığı kadar Çar Aleksandr korkusu içinde de yaşamaktadır.

Aynı zamanda, Fransa ve Navarre ülkelerinin Hıristiyan Kralı XVIII. Louis'den ve bu hükümdarın Çar Aleksandr'la her an yapabileceği

ittifaktan da ürkmekteydi Prusya kralı. Ve 1830 devrimi arifesinde Fransa'da X. Charles, Rusya'da I. Nikola tahta geçtikten sonra iki ülke arasında böyle bir ittifakın kurulması kesinleşir gibi olduğunda, Friedrich-Wilhelm müthiş sarsılacaktır.

Nihayet, Aleksandr da "ateizm ve devrim"den nefret ediyordu, ama Mukaddes İttifak içindeki "dostları"na da en ufak bir güven duymuyordu çar: 1814 yılında Metternich tarafından gizlice ve kalleşçe hazırlanan üçlü koalisyonu bir türlü unutamadığı için, şimdi müttefiklerinin bütün iyi niyet gösterilerini birer yalancılık ve ikiyüzlülük belirtisi şeklinde göz önüne alıyordu.

Sözün kısası, gerçek ekonomik ve siyasal çıkarlar, karşılıklı güvensizlik ve korkular, kıskançlık ve rekabet, daha başlangıçtan itibaren diplomatlara, Mukaddes İttifak'ın temeli olarak ileri sürülen ideolojik yanını hemen hemen sürekli şekilde unutturmuştur.

Her şeyden önce, Rusya'ya karşı üstesinden gelinmez bir korku beslemekteydi herkes. Napolyon'un Sainte-Hélène Adası'nda belirttiği görüşe katılanlar çoktu: Güvenli ve atılgan davrandığı takdirde Rusya'nın, çoktan başlamış olduğu Avrupa'yı fetih girişimini yeniden tazeleyip başarıyla sonuçlandırabileceğini söylemişti sürgündeki düşük imparator. Öyle ki, bu fetih girişiminin gerçekleşmesine olabilirlik tanımayanlar da kuşku içindeydiler.

Bununla birlikte hemen ekleyelim ki, Mukaddes İttifak'ı için için kemiren çelişkiler, ilk yıllarda belirginlik kazanamayacaktır.

1818 yılında toplanan Aix Kongresi'nde, Fransa Başbakanı Richelieu, Waterloo Savaşı'ndan beri Fransa'yı işgal altında tutan müttefik kuvvetlerinin ülkeden çekilmesini sağlayabilmiştir. Bu karar sonucunda, zaferi kazanmış olan Rusya, Avusturya, Prusya ve İngiltere'ye beşinci büyük devlet olarak Fransa da eklenmekteydi.

Avrupa işlerini yöneten "dörtler hükûmeti" (tetrarşi), bir "beşler hükûmeti"ne (pentarşi'ye) dönüşmüş oluyordu böylece.

Görüldüğü gibi, bir anayasa devleti olan Fransa, üç mutlakıyetçi hükümdarın Mukaddes İttifak'ını desteklemekte sakınca bulmamaktadır. Yine bir anayasa devleti olan İngiltere'ye gelince, o da, kuruluş deklarasyonunun altına imza koymamış olduğu halde, Mukaddes İttifak'ı daha ilk günden itibaren desteklemiştir.

Ama İngiltere’nin, bu ittifakı sonuna kadar izleyemeyeceği ve izlemek de istemediği, ilk yedi yıl içinde apaçık belli olmuştu.

Unutulmamalıdır ki, bu dönemde Avrupa pentarşisini meydana getiren beş büyük devlet arasında, devrimci bir patlama bakımından en olgun hale gelmiş bulunan ülke, İngiltere’dir.

Gerçekten de, korkunç bir sefaletin, zalim bir sömürünün ve çoğu zaman da işsizliğin darbeleri altında ezilen İngiliz işçi sınıfı, gittikçe biraz daha hırçınlaşıyor ve hoşnutsuzluğunu zaman zaman şiddetli gösterilerle ortaya koyuyordu. Öte yandan, İngiliz burjuvazisi de, kararlı ve enerjik bir şekilde, seçim reformu istemekteydi.

Lort Castlereagh, Wellington dükü, Lort Liverpool ve naip Prens George, Mukaddes İttifak’ın, “devrim yılanı”na karşı yürüttüğü uzlaşmasız ve ödünsüz politika anlayışını, hiç şüphesiz, canıgönülden paylaşıyorlardı. Ama bu alandaki kesin fikir birliğine rağmen, 1818 yılında toplanan Aix Kongresi’nde I. Aleksandr, günlük işleri tartışıp karara bağlamak üzere belirli aralıklarla düzenli kongreler hâlinde toplanacak bir çeşit “monarşik yüksek danışmanlar meclisi” kurma düşüncesini ortaya attığı vakit, kongredeki İngiliz delegeleri Castlereagh ve Wellington dükü, bu öneriye şiddetle karşı çıkacaklardır.

Aleksandr’da büyük bir hoşnutsuzluk yaratmıştır bu karşı çıkış. Çar o sıralarda, naip prensi kazanmak umuduyla, bir Londra gezisi de tasarlıyordu. Ama İngiltere Başbakanı Lort Liverpool, bu ziyarete de karşı çıkmış ve hemen Lort Castlereagh’e talimat yollayarak, Rus çarını bu geziden mutlaka caydırmasını istemiştir.

Nitekim, Aleksandr, gitmedi Londra’ya. Aix Kongresi’nin kapanışı ile bir sonraki Troppau Kongresi’nin 20 Ekim 1820 tarihinde açılışı arasındaki dönemde Rus imparatoru tarafından güdülen politika, duraksamalar ve kararsızlıklarla dolu bir politikadır. Ve Rus diplomatik servisinin çalışması üzerinde bile etkisini göstermektedir bu durum.

İşin garibi, bu dönemde Rus dışişleri bakanlığının başında iki adam birden görevli bulunmaktaydı. Her ikisi de çara rapor yazma hakkına ve eşit yetkilere sahip kılınmış olan bu iki diplomat, Nesselrod’la Yunan asıllı Capo d’Istria dükϋdür.

Tamamen gerici duygu ve öz1emleri temsil etmekteydi bunların birincisi. Gerçekten de, Nesselrod, diplomatik aktivitesinin başlangıcından sonuna kadar, Mukaddes İttifak’ın temel ilkelerine bağlı kalmıştır. Ve Metternich,

kendisine bütün hayatı boyunca derin hayranlık beslemiş olan bu diplomat aracılığıyladır ki Mukaddes İttifak'ı, sadece Avusturya politikasına hizmet eden bir mekanizma hâline getirebilecektir.

Buna karşılık, kurtuluş hareketine başlamış bir ülkenin yurtsever bir uyruğu olarak Capo d'Istria, Aleksandr'ın daha değişik birtakım özlemlerini gerçekleştirme yoluna yönelecekti. Çarın zaten bulanık "liberalizm"inin artık can çekişen yansımalarıydı bu özlemler aslında.

Capo d'Istria, her şeyden önce, ayaklanmış olan Yunanlılar yararına harekete geçmeye sürüklüyordu Aleksandr'ı. Ve bu noktada bir taşla iki kuş vurma durumundaydı Yunanlı diplomat:

İlk olarak, Yunanistan'ın Rusların desteği sayesinde kurtuluşu, Balkanlar'daki Rus nüfuzunu hissedilir biçimde arttırabilirdi. Boğazlar sorununu yeniden Avrupa'nın gündemine aldırtma olanağını sağlayabilirdi bu da.

İkinci olarak da, çarı öteden beri vicdanıyla çatışmaya sürükleyen bir sorun vardı: Rusya'nın "meşru" hükümdarı, bir başka "meşru" hükümdara karşı, yani Osmanlı imparatoruna karşı Yunanlı "devrimcileri" nasıl olur da destekleyebilirdi? Ve Müslüman hilâline karşı Ortodoks haçını savunma gerekçesi, işte bu vicdan azabına ideolojik yönden su serpiyordu.

Troppau ve Laibach Kongreleri (1820- 1821)

20 Ekim 1820 günü Troppau'da başlayıp 12 Mayıs 1822 günü Laibach'ta sona eren Kongre'de Metternich, Capo d'Istria'nın çar üzerindeki etkisini tamamen yok edebilecektir. Bu çabasında, iki özel durum yardımcı olmuştur Avusturya şansölyesine.

Her şeyden önce kongrenin kendisi, 1820 yılında İspanya, Piemonte ve Napoli'de ardı ardına patlak veren bir dizi ayaklanma dolayısıyla toplantıya çağrılmış bulunmaktaydı. Ve devrimcilerin gittikçe artan cüretinden çarın "liberalizm"ini sorumlu tutan Metternich, şunu tekrarlamaktaydı durup dinlenmeksizin:

"Rusya imparatoru 1814-1815 döneminde bir başka tavır takınmış olsaydı, biz bugün 1820 olaylarıyla karşılaşmazdık!"

İşte bu devrim salgınına, Metternich'in mutluluğunu doruk noktasına eriştirmek üzere, bir ikinci durum daha eklenecektir: Mukaddes İttifak'a

bağlı hükümdar ve diplomatlarla birlikte Troppau’a, “Semenovski olayı”nın haberi de gelmiştir.

“Semenovski olayı” diye belirtilen ve Semenovski muhafız alayı askerlerinin, en iğrenç cinsinden bir cellat ve işkenceci olan albay Schwartz’a karşı giriştikleri gösterileri kapsayan bu olay hakkında, Aleksandr’a kurye olarak yollanan Çadayev’in gelişinden önce bilgi edinmeyi başardı Metternich. Ve olayı çara, İspanya ve Napoli’dekilere benzer bir devrimci ayaklanmanın başlangıcı şeklinde sundu.

Avusturya şansölyesi böylece, Rus imparatorunu, Yunan sorununa diplomatik yollarla el atmaktan kesin olarak vazgeçirmiştir.

Bundan böyle Rus dışişleri bakanlığının başında, Metternich’e gönülden bağlı bir hizmet erinden farksız olan Nesselrod tek başına bulunmaktadır artık.

Aleksandr’ın politikasındaki bu gerisingeri dönüşten son derece hoşnuttu elbette Metternich; ama yine de çara tam güvenemiyordu. Dolayısıyla da bir önlem daha aldı: Troppau’daki İngiliz temsilcisi Stuart’la anlaştı hemen ve İngiltere’nin, Yunan sorununa yapılabilecek her türlü müdahaleye kesinlikle karşı çıkacağının vakit yitirmeksizin çarın kulağına gitmesini sağladı.

Nitekim, Castlereagh, Stuart’a, Troppau Kongresi’nde önerilen tasarıya uygun şekilde Mukaddes İttifak tarafından Napoli ve Piemonte’ye karşı girişilecek müdahaleye İngilizlerin hiçbir katkısı olamayacağını açıkça belirtmesi için hemen emir vermiştir gerçi; ama buna karşılık da, Avusturya birliklerinin İtalya’ya gönderilmesini kabul etmiştir. Yunanistan’a gelince, Castlereagh de en az Metternich kadar ürküyordu İmparator Aleksandr’ın değişken mizacından. Nitekim, 21 Temmuz 1821 tarihinde Petersburg’daki İngiliz büyükelçisine yazdığı bir mektupta, sonradan çara da aktarılacak olan şu sözler yer almaktadır:

“Avrupa’da adım adım yaygınlaştığını gördüğümüz organize devrimci düşüncenin bir beliriminden başka bir şey değildir Yunanlılar. Bu düşünce, hükümdarlık otoritesinin şu ya da bu nedenden dolayı güçsüz düştüğü her yerde bir patlamaya götürmektedir.”

Zaten Aleksandr da kendiliğinden, Yunanlılarla artık ilgilenmemeye kesinlikle karar vermişti. Ve sevinçten âdeta uçuyordu Metternich. Nitekim, Avusturyalılar, Napoli ve Piemonte’deki devrimi bastırmak üzere harekete geçerken, Yunanlılar da Osmanlı imparatorunun insafına terk edilecektir.

Güney Amerika'da bir karşı devrim yuvası kalmıştı şimdi: Ve İspanya'da, kralın mutlak otoritesi henüz kurulmamıştı. Ama o yönden de son derece güven verici perspektifler açılıyordu Mukaddes İttifak'ın önünde. İspanya'daki duruma gerekirse el koyma sorununu tartışıp karara bağlamak üzere, 1822 yılının sonbaharında, o vakit. Avusturya'ya ait olan Verona kentinde yeniden toplanma konusunda anlaşmaya varıldı.

Ne var ki, yeni kongrenin toplanmasından önce İngiltere'de, Avrupa'daki diplomatik ilişkilerin daha sonraki gelişimi bakımından belirleyici sonuçlar yaratacak önemli bir olay meydana gelecektir.

2. İNGİLTERE DIŞ POLİTİKASININ TAM TERSİNE DÖNÜŞÜ VE MUKADDES İTTİFAK'IN ÇÖZÜLMEYE BAŞLAMASI

1822 ilkbaharında Metternich, bir Alman kentine kür yapmak üzere gelmiş olan İngiliz Dışişleri Bakanı Lort Castlereagh'le bir buluşma düzenlemişti. Bu buluşmada iki devlet adamı, şu anlaşmaya varacaklardır: Rus çarı, yakında toplanacak olan Verona Kongresi'nde Yunan davasını ortaya attığı takdirde, İngiltere ve Avusturya bu işe kesinlikle karşı koyacaklardı. Ama bunun yanı sıra her iki devlet adamı da, Mukaddes İttifak tarafından İspanya'ya karşı girişilecek bir müdahaleyi desteklemeye hazırdılar.

Bu konuda bir başka karara daha varmışlardı: İspanya Kralı VII. Ferdinand tarafından, devrim korkusuyla İspanya'da kabul ettiği anayasa, silah zoruyla da olsa, geri alınmalıydı.

Ne var ki, lort Castlereagh, İngiltere'nin bu yönde kendiliğinden hiçbir eyleme girişmeyeceği ve bir askerî harekâtın sorumluluğunu yüklenmeyeceği konusunda Metternich'i uyarmış bulunmaktaydı.

Bu görüşmenin bir anlaşma hâlinde imzalanmasından sonra Metternich, Habsburgların artık tamamen İngiltere'ye dayanabileceğini tasarlıyordu. Ama hiç beklenmedik bir olay, Avusturya şansölyesinin bütün bu tasarılarını altüst edecektir.

Gerçekten de, aynı yılın ağustos ayında İngiltere ve tüm Avrupa büyük bir şaşkınlık içinde öğreneceklerdir ki, boynundaki atardamarı bir çakıyla

keserek intihar etmiştir lort. Ve böylece boşalan İngiliz dışişleri bakanlığına, 1822 yılının eylül ayında, Canning atanacaktır.

Canning

Partisi bakımından tam bir muhafazâr idi Canning; ama soy bakımından, aristokrat meslektaşlarından bir hayli uzaktı. Orta soylu bir aileden inmeydi babası, annesi aktristi.

Bununla birlikte George Canning, tehlikelerle dolu Napolyon döneminde de bakanlık yapmıştı. Yani bakanlar seçilirken, soyları kadar yeteneklerinin de göz önüne alındığı bir dönemdir.

En ufak bir tedirginlik duymamak ve büyük bir hızla karar verebilmek: İzlediği amaç gerekli kıldığı vakit Canning'de görülen temel yatkınlıklar, işte bunlardır. Yeni dışişleri bakanı, ayrıca, çelikten bir iradeye ve hiçbir etki altında kalmayan bir zekâya da sahip olduğunu göstere gelmişti öteden beri. İçinde bulunduğu durumun lehte olan ve olmayan yanlarını açık görüşlülükle hemen tartıp en isabetli sonuçları çıkarmasıyla ünlüydü.

Dışişleri bakanlığına atandıktan sonra Canning, emrinde bulduğu kadrolara katiyen güvenmeyerek, hiç kimseye akıl danışmaksızın ve hiç kimsenin fikrini göz önüne almaksızın, bütün işi hemen hemen tek başına kendisi tasarlamış ve yürütmüştür.

1822 Yılında İngiliz Dış Politikasının Tam Tersine Dönüşü

George Canning'in adına bağlı olarak İngiliz diplomasisinin geçirdiği köklü değişim, genellikle İngiltere'nin iç durumunun zorunlu kıldığı bir olaydır.

Uzak görüşlülüğü ve derin sezgisi sayesinde Canning, İngiliz aristokrasisinin, burjuvazinin başlatacağı ve proletaryanın da burjuvaziyi sonuna kadar destekleyeceği bir devrimden eğer kaçınmak istiyorsa, burjuvaziye er geç ödün vermeye razı olacağını ve seçim reformunu gerçekleştirmek zorunda kalacağını kavramış bulunuyordu.

Canning'in kesinkes kavramış olduğu bir ikinci nokta da, ne Dışişleri bakanlığındaki meslektaşlarının, ne Kral George'un, ne Lortlar

Kamarası’nın ve hatta ne de Avam Kamarası’nın, böyle bir çözüm yolunu hiçbir şekilde onaylamayacaklarıydı.

Bütün bu kişi ve kurumları, düşüncelerini değiştirmeye zorlayamazdı Canning; zorlamak da istemiyordu zaten.

Ama yeni dışişleri bakanı daha göreve atanır atanmaz öyle bir program saptayacaktır ki, kimseyi zorlamasına gerek kalmayacaktır. Çünkü bu programın yerli yerinde uygulanması sonucunda sanayi, ticaret ve finans burjuvazisine sağlanacak olanaklar ve açılacak gelişme perspektifleri, devrim tehlikesini ortadan kaldıracağı gibi, seçim reformu için verilen sert mücadeleyi de törpüleyecekti.

Ne var ki, bu programa göre, bütün dış politikayı kökten değiştirmek gerekmekteydi. Her şeyden önce de Avrupa ve Amerika’daki ulusal kurtuluş hareketlerini bastırmaya kalkışmak şöyle dursun; eldeki tüm araçları seferber ederek desteklemek şarttı.

Şöyle düşünüyordu Canning:

Özgürlüğe kavuşup bağımsız devletler kuracak olan halklar, bir sanayi ve bir ticaret filosuna ihtiyaç duyacaklardı şüphesiz ve başlangıçta da yine hiç şüphesiz, kurtarıcı ve koruyucuları olan İngiltere’ye başvuracaklardı bu iş için.

Ne Metternich, ne de I. Aleksandr böyle bir tavrın en sonunda İttifak’ın tüm politikasına aktif bir muhalefetle sonuçlanacağını anlayamamışlardır.

Verona Kongresi (1822)

Ekim ayının ortasında toplandı Verona Kongresi. Canning gelmedi kongreye, Wellington’u gönderdi. Şu kesin talimatları vermişti temsilcisine:

İngiltere’yi, Mukaddes İttifak devletlerinin İspanya’da girişmeyi tasarladıkları bir müdahaleyi dolaylı ya da dolaysız şekilde desteklemeye sürükleyebilecek kararlara ve dileklere katılmamak; Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu’na karşı tek başına harekete geçmesini önlemek; İspanya’nın Güney Amerika toprakları üzerinde hak sahibi olduğundan söz eden hiçbir bildiriye imza koymamak.

Ayrıca, Wellington, Güney Amerika temsilcilerinin kongre tarafından İspanya Kralı VII. Ferdinand’a başkaldırmış isyancılar şeklinde tanımlanmasını da reddetmekle görevlendirilmiş bulunmaktaydı.

Metternich’le Aleksandr’ın, İspanya’ya yönelecek bir Fransız müdahalesinin lehinde oy kullanacakları, daha ilk toplantılarda belli olmuştu. Bunun üzerine, Fransız delegesi Montmorency, 20 Ekim günü bu devletlere şöyle bir soru yöneltecektir: Söz konusu devletler, İspanyol devrimcilerine karşı yürüteceği savaşta zorunlu hâle geldiği takdirde Fransa’ya yardım etmek niyetinde midirler; niyetliyseler, bu yardım, nasıl gerçekleşecektir; yardımın şekli ve kapsamı ne olacaktır?

On gün sonra, 30 Ekim tarihinde yaptığı oturumda kongre üyelerinden Aleksandr, Metternich ve Prusya temsilcisi Bernstorff, Fransa’nın İspanya’daki duruma el atmasını tamamen onayladıklarını ve bu konuda yapacakları yardımın şekli ve kapsamı üzerinde de müzakereye hazır olduklarını bildirmişlerdir. Buna karşılık İngiliz temsilcisi Wellington, böyle bir müdahaleye kesinlikle karşı çıkmıştır.

Aleksandr ve Metternich, Madrit’te ortaklaşa diplomatik bir girişimde bulunma konusunda Fransızlarla bir anlaşmaya varma çabasındaydılar. 20 Kasım günü bu amaçla düzenlenen bir konferansa Wellington da çağırılmıştır.

İngilizlerin git gide keskinleşen ve sertleşen protestoları karşısında kuşkulanmaya başlayan Montmorency, Kral XVIII. Louis ve Willèle’e danışmak üzere hemen Paris’e hareket etmiştir. Verona’da Fransızların ikinci temsilcisi olan Chateaubriand kalmış bulunmaktadır böylece.

Dindarca hayaller ardında koşan bir şairdi Chateaubriand. Bunun yanı sıra da alabildiğine kibirli bir adamdı. İşte bu kendini beğenmişliğin itişiyle bu diplomat, öteden beri özlemini çektiği politik bir rol oynayabilmenin de mutluluğu içinde, kongrede tutkulu ve şiddetli bir dizi gerici konuşma yapacak ve bu konuşmalar sonucunda da Fransa, İspanya’ya el koyma savaşını tek başına yükleneceğine imza verecektir.

Sonradan Chateaubriand, Verona Kongresi’nin aslında böyle bir müdahaleye eğilimli olmadığını; ama kendisinin, Fransız Demosthenès’i (İ.Ö. 384-372, Atinalı hatip ve politikacı.) sıfatıyla yaptığı parlak konuşmalar sonucunda bu kararın alındığını ileri sürerek yalan söylemekten de geri kalmayacaktı.

Kongre, 14 Aralık 1822 günü bitirdi çalışmalarını. Aynı ayın 22’sinde Chateaubriand, Montmorency’nin yerine dışişleri bakanlığına atanmış bulunmaktaydı. İspanya savaşına doğu bir ilk adımdı bu.

Nitekim, 1823 yılının şubat ayında İspanya'ya girecektir Fransız orduları. Aynı yılın 24 Mayıs'ında da, Fransız silahlı kuvvetleri başkumandanı Angouleme dükü Madrit'i ele geçirecektir.

1823 Eylül'ünde müdahale sona ermiş durumdadır artık: Zalim, küstah ve inatçı bir zorba olan VII. Ferdinand, İspanya üzerindeki mutlak egemenliğini yeniden kurmuş bulunmaktadır.

Ne var ki bu, Mukaddes İttifak'ın son zaferi olmuştur. Çünkü aynı yıl Canning, öteki dört büyük devletin diplomasisine karşı cepheden bir saldırı anlamına gelen enerjik bir girişimde bulunacaktır.

Mukaddes ittifak devletlerinin diplomasisiyle, sadece sürtüşmekten kaçınmayıp, açık savaşı kabul ederek, olanca gücüyle bu diplomasiyi yıkmaya karar vermişti Canning. Bu yolda hesaba katılması gereken en büyük engelin Metternich değil, I. Aleksandr olduğunu çok iyi bilmekteydi İngiliz dışişleri bakanı.

Gerçekten de, Rus imparatoru, tırnaklarını ne zaman göstereceği hiçbir vakit kestirilemediği için, özellikle tehlikeliydi. Ve hele Rusya'nın Avusturya'dan, hatta Avusturya ile Prusya'nın toplamından tartışma götürmez biçimde güçlü olduğu göz önüne alınırsa bu tehlike büsbütün büyüyordu.

İngiltere'nin Güney Amerika Devletleri Karşısında ki Politikası

Ama Canning'in çok iyi bildiği bir nokta daha vardı: 1823 yılında Rusya, Avusturya, Prusya ve Fransa arasında tazelenen Mukaddes İttifak, İspanyol devrimini bastırmakla yetinemezdi sadece.

Nitekim, daha şimdiden, Güney Amerika'daki İspanyol sömürgelerinde başlayan genel ayaklanmayı bastırmak üzere, Okyanus ötesine Fransız birlikleri yollamaktan söz edilmekteydi. VII. Ferdinand'nın Amerika'daki egemenliğini yeniden kurma karşılığında, oradaki geniş topraklardan kendine de uygun bir pay biçme hesabındaydı Fransa.

Böyle bir girişimin lehinde olan Metternich ve Aleksandr, Fransız diplomatlarına cesaret aşılama çabasındaydılar. Bu durumda Canning hemen, Güney Amerika cumhuriyetlerinin iç işlerine yönelecek herhangi

bir müdahalenin İngiltere’nin kesin ve aktif muhalefetiyle karşılaşacağını ilan etmiştir.

İngilizlerin onayı alınmaksızın Güney Amerika’ya yapılacak bir Fransız seferinin olanak dışı kalacağını bilen Metternich, Canning’e karşı doğrudan doğruya İngiltere’de bir komplo düzenleme yoluna gidecektir. Nitekim, Avusturya şansölyesi, Londra’daki Viyana büyükelçisi kont Esterhazy aracılığıyla, İngiliz Kralı IV. George’la bu konuda bir anlaşmaya varmıştır.

İngiltere kralı da sevmiyordu Canning’i; dolayısıyla da, kendi bakanına karşı tezgâhlanan entrikanın yürütülmesini doğrudan doğruya üzerine almıştı.

Daha sonra Canning, kral “bir hesap yanılgısına ya da sabırsızlığa” düşmemiş olsa, bu entrikanın kendisini görevden istifaya sürükleyebileceğini yazmıştır.

Nitekim, böyle bir olasılığı da göz önüne alan İngiliz dışişleri bakanı, Mukaddes İttifak marifetiyle görevinden kovulduğunu parlamentonun oturumunda açıkça bildirmek kararını vermişti. Ama kralın bir densizliği, durumu altüst edecektir.

Gerçekten de, IV. George, Avusturya elçisi Esterhazy’yi Paris’e göndererek, o sırada Fransız başkentinde bulunan Metternich’i Londra’ya davet etmiştir.

İmparatoruna karşı, Canning’i faka bastırmış olmakla övünmeye başlamıştı bile Metternich. Ne var ki, karşısındaki adamın karakterini hesaba katmamaktaydı.

Nitekim, Canning, skandal karşısında bile gerilememeye ve gerekirse İngiliz halkının yurtseverlik duygularına başvurmaya kesinlikle karar vermişti. İngiliz dışişleri bakanının niyeti, sadece Mukaddes İttifak devletlerinin isteği üzerine istifa etmek zorunda bırakıldığını açıklamakla kalmayıp, aynı zamanda, Kral George’u, kendi bakanına haber vermeksizin yabancı temsilcilerle doğrudan doğruya ilişki kurmaya girdiği için; halk önünde suçlamaya kadar işi götürmekti.

Kralın böyle bir girişimi karşısında, hiçbir İngiliz bakanının sessiz kalmaması gerekmekteydi Canning’e göre.

Nitekim, İngiliz dışişleri bakanı, Paris’teki Büyük Britanya elçisi Kont Grenville’e, Metternich’in Londra’yı ziyaret isteğine her çareye başvurarak kesinlikle karşı çıkmasını isteyen bir talimat yazacaktır.

Bu ziyaretten vazgeçip geçmemek konusunda çok düşünmüş ve duraksamıştır Metternich. Ama Grenville, şansölyeye ziyaret isteğinde ısrar etmemesi için öylesine kesin bir dille ricada bulunacaktır ki, Avusturya başbakanı bu tasarısını ister istemez unutmak zorunda kalacaktır.

Güney Amerika Sorununda Birleşik Devletlerin Tavrı ve Monroe Doktrini

Kral George'a ve Metternich'e karşı kazandığı bu zaferden sonra Canning, hiç vakit yitirmeden, Amerika Birleşik Devletleri'nin Londra büyükelçisi Rache'a başvurarak, Amerika'daki eski İspanyol sömürgelerinin bağımsızlığı sorununda iki ülke arasındaki görüş ve davranış birliğini koruyup sürdürmenin birinci derecede bir önem kazandığını bildirmişti.

Rache'a yolladığı özel bir mektupta, İngiliz hükûmetinin bu konudaki tavrını şöyle açıklıyordu Canning:

Amerika'daki sömürgelere artık, İspanya tarafından kesinlikle yitirilmiş topraklar gözüyle bakılabilirdi. Bu durumda, Birleşik Devletler ve İngiltere, söz konusu devletleri bağımsız birer devlet olarak tanımak zorundaydılar.

İngiltere'nin, bu sömürgeler üzerinde hiçbir hak iddiasında bulunmayacağı, ama bu toprakların bir kısmının bile bir başka devletin egemenliği altına düşmesine de hiçbir şekilde boyun eğmeyeceği konusunda kesin açıklamada bulunan İngiliz dışişleri bakanı, daha sonra şöyle bir öneride bulunmaktaydı:

"Birleşik Devletler hükûmeti bu görüşü kabul ettiği takdirde, en etkili ve (öbür devletler bakımından) en az yaralayıcı eylem şekli, bence, ülkelerimizin kendi görüşlerine uygun düşmeyen tasarıların uygulanmasına ortaklaşa olarak karşı çıkacağımızı açıklamaktır."

Sözün kısası Canning, Birleşik Devletlere, bunca uzun süredir Birleşik Devletlerin can düşmanı olan İngiltere ile bir ittifak önerisinde bulunmaktaydı.

Rache'ın İngiltere tarafından yapılan ittifak önerisini bildiren önemli raporu eline geçer geçmez Birleşik Devletler Başkanı Monroe, sorunu hükûmetine dahi açmadan önce, büyükelçinin yolladığı raporun birer kopyasını, kendisinden önce bakanlık katında bulunmuş olan Jefferson'la

Madisson'a aktarmış ve her iki devlet adamından da bu konudaki düşüncelerini hemen kendisine bildirmelerini rica etmiştir.

Aynı yılın 24 Ekim tarihini taşıyan cevap yazısında Jefferson, şunları söylemekteydi:

"Bizim temel görevimiz, Avrupa'daki çekişmelere hiçbir şekilde karışmamaktır. Bunun yanı sıra, Avrupa'nın, Atlantik ötesi ülkelerin iç işlerine el atmasına kesinlikle karşı çıkmak da, ikinci temel görevimizdir. Kuzey ve Güney Amerika'nın özel çıkarları, Avrupa'nınkilerden tamamen ayrıdır. İngiltere bizim yanımızda yer aldığı takdirde bütün dünyaya karşı rahatça direnebiliriz."

Görüldüğü gibi Jefferson, İngiltere ile sıkı bir dostluktan yanadır ve bu ülkeyle el ele bir savaşa girmeye de hazırdır. Bunun yanı sıra, İngiltere iki Amerika kıtasının müttefiki olduğu takdirde, tüm Avrupa'nın bile böyle bir ittifaka karşı savaş açmaya cesaret edemeyeceğini; çünkü deniz üstünlüğünün, bu durumda, kesinlikle kendilerinde olacağını söylemekteydi.

Ayrıca Jefferson, kendine "Mukaddes İttifak" adını veren "yasa dışı bir kuruluş"un yersiz çıkışlarına karşı bir ortak protestoda bulunmayı da önermekteydi.

Madison'a gelince: bu devlet adamı sadece Jefferson'la görüş birliği hâlinde olmakla kalmıyor, Mukaddes İttifak devletlerinin yalnız Amerika'daki tasarılarına karşı değil, İspanya'ya yapmış olduğu müdahale ile Yunan işlerine yapmaya niyetlendiği müdahaleye de açıkça karşı çıkılmasını salık veriyordu.

Aslında başkan Monroe, seleflerinin bu konudaki öğütlerini izlemeye hazırdı. Ama o sırada Amerika Dışişleri bakanı bulunan John-Quincy Adams'la (John Adams'ın oğlu) kabinenin öbür üyeleri bu üçlü tasarıya kesinlikle karşı çıktılar.

Çünkü Canning'in önerisinin gerçek anlamını, Monroe ile iki danışmanından çok daha iyi kavramış bulunuyordu John-Quincy Adams: çok iyi seziyordu ki, bu öneriye evet demek, İngiltere ile bir ittifaka götürecektir Birleşik Devletleri ve bu da İngiltere'ye, Amerika'nın iç işlerine karışma olanağını sağlayacaktır.

Dolayısıyla da, Adams, Canning'in düşünceleri doğrultusunda kalmakla birlikte, Amerika Birleşik Devletleri'nin İngiltere'den bağımsız olarak bir

girişime geçmesini önerdi. Kendi programını şöyle açıklamaktaydı Amerikalı siyaset adamı:

“Avrupalı devletlerin Güney Amerika’ya silahlı müdahalesine karşı ciddi bir protesto hareketine geçmek ve kıtamıza Avrupa’dan yönelebilecek hiçbir müdahaleyi kabul etmemek.”

Adams çok iyi kavrıyordu ki, her hâlükarda İngiltere, Amerika Birleşik Devletleri’ne karşı hiçbir girişimde bulunamaz; çünkü Avrupa’daki çıkarları İngiltere’yi, bu konuda Birleşik Devletlere karşı dostça bir tavır takınmak zorunda bırakmaktadır.

İşte bu zoraki dostluğu hesaba katan John-Quincy Adams, Birleşik Devletlerin Güney Amerika Devletleri konusunda İngiliz Dışişleri bakanının isteklerine uygun düşen bir girişimde bulunmasını, ama bu girişimi İngiltere ile ortaklaşa bir şekilde değil de bağımsız olarak gerçekleştirmesini kararlaştırdı.

Nitekim, Monroe, 2 Aralık günü Verona Kongresi’ne yolladığı mesajının daha başlangıcında, Avrupa ve Amerika’daki siyasal sistemlerin sadece farklı değil, aynı zamanda birbirine karşıt da olduğunu bildirmekteydi. Şöyle devam ediyordu mesaj:

“Birleşik Devletler, Avrupalı devletlerin iç içlerine karışma ve el atma konusunda hiçbir niyet ve iddia taşımadıklarını açıkça ilan ederler. Ama Birleşik Devletler, Avrupalı devletlerin siyasal sistemlerinin, yani krallık sisteminin, Amerika kıtalarının herhangi bir parçası üzerinde kurulup yerleştirilmesine kesinlikle karşı olduklarını da açıkça ilan ederler.

Mesajda Fransa’ya ve 4 Eylül 1821 tarihli kararı dolayısıyla Rus Çarı Aleksandr’a hitaben kaleme alınmış olan bir özel bölüm de bulunmaktaydı:

“Tam bir özgürlük ve bağımsızlık koşullarından yararlanmakta olan ve bu haklarını koruyup sürdürmek kararında bulunan Amerika kıtasının, herhangi bir Avrupa devleti tarafından yönetilecek bir sömürgeleştirme girişiminin hedefi şeklinde göz önüne alınması söz konusu olamaz..”

Monroe Doktrini diye anılacak olan bu bildiri, hiç şüphe yok ki, Amerikan diplomasisinin isabetli bir girişimini meydana getirmektedir. Ama bu başarının o sıradaki başkan Monroe’dan çok, Birleşik Devletleri İngiltere’nin dümen suyunda yalpalayan zavallı bir kayık durumuna düşürmek istemeyen, John-Quincy Adams’ın çabalarıyla gerçekleştiği de unutulmamalıdır.

Oluşumuna büyük ölçüde Canning'in yol açtığı Monroe Doktrini'nin ilanı, Orta ve Güney Amerika için başlayan bu mücadelede Birleşik Devletleri İngiltere ile göğüs göğüse getirmekte gecikmeyecektir.

1825 yılında John-Quincy Adams'ın Amerikan cumhurbaşkanı seçilişiyle birlikte, Amerika kıtasındaki tam bağımsız devletler arasında bir konferans toplamak fikri de doğacaktı. Orta ve Güney Amerika devletleri arasında bir ortak cephe kurma girişiminin İngiltere tarafından hiçbir muhalefetle karşılanmayacağını bildirdi Canning.

Ama İngiliz dışişleri bakanı bir başka noktayı daha bildirmekteydi: Birleşik Devletler, kurulacak olan bu cephenin başına geçmeyi tasarlamakta iseler, böyle bir girişimin İngiliz hükûmeti tarafından hoş karşılanması olanak dışıydı.

Hiç şüphe yok ki, Canning, zamanla İspanyol Amerika'sının tamamen bir İngiliz Amerika'sı hâline sokulabileceğini hesaplamakta; dolayısıyla da, Birleşik Devletlerin yavaş yavaş benimsemeye koyulduğu Panamerikanizm iddialarından kuşku duymaktadır.

Nitekim, Monroe Doktrini'nin ilanından az sonra İngiltere, elinde tuttuğu sanayi üstünlüğünden yararlanarak, eski İspanyol sömürgeleriyle çok geniş kapsamlı ticaret ilişkileri kuracak ve Amerika Birleşik Devletleri'ne oranla çok daha fazla sayıda Orta ve Güney Amerika devletleriyle bir dizi avantajlı ticaret anlaşması imzalayacaktır.

Böylece Monroe Doktrini, İngiltere ile yeni bir gerginliğe yol açmakta ve iki ülke arasında zaten geç ve güç düzeltilebilmiş olan ilişkileri zehirlemektedir.

İki temel ilkeyi içermektedir Monroe Doktrini: Avrupalı devletlerden gelebilecek her türlü saldırı ve sömürge yayılımı girişimini kesinlikle reddetmeye dayanan birinci ilke, bir savunma ilkesidir. Birleşik Devletlerin bu ilke doğrultusundaki çabaları da, Avrupa politikasına bağımlılık getirebilecek yükümlülükler altına girmekten şiddetle kaçınmak şeklinde biçimlenecektir.

Ama bunun yanı sıra söz konusu doktrin, bir saldırı ilkesini de içermekteydi: Canning'in isteğine uyarak Güney Amerika üzerinde toprak iddiaları ve daha başka birtakım haklar ileri sürmekten vazgeçmiyordu çünkü Birleşik Devletler. Tam tersine, öteki Amerikan devletlerinin savunucusu maskesine bürünen bu ülke, her iki Amerika kıtasındaki öbür

devletlerin sömürgeleri dışında kalan topraklar üzerinde egemenlik kurma niyetini böylece açığa vurmuş bulunmaktaydı.

Verona Kongresi'nin Güney Amerika'ya Yönelecek Bir Müdahaleye Karşı Çıkışı

Monroe'nun mesajı kongreye ulaşır ulaşmaz, Güney Amerika'daki duruma el koyma sorununun gündemden çıkarılması gerektiğini anlamıştı Aleksandr. Kaldı ki, Canning'in Güney Amerika'daki sömürgeler dolayısıyla yaptığı şiddetli çıkıştan sonra, çar için, Metternich'in İngiltere'ye karşı yürüttüğü mücadelede, kendisini bir çeşit "yaver" durumuna sokmanın anlamı yoktu.

Nitekim, 1824 yılında Metternich, Güney Amerika sorununu ele almak üzere bir Avrupa Kongresi toplamak için propagandaya girişince, Canning buna karşı çıkacaktır. Gerçekten de, tamamen yararsız saydığı bu kongreye katılmayacağını önceden ve açıkça ilan ediyordu İngiliz Dışişleri bakanı. Ve Avrupa Kongresi fikri de böylece rafa kaldırılıyordu.

Canning, İngiltere'nin Buenos Aires Cumhuriyeti (1824 yılında Arjantin'in adı bu idi) ile bir ticaret anlaşması imzalamak niyetinde olduğunu da ilan etmişti aynı zamanda. Ve İngiliz dışişleri bakanı, Kral IV. George'un hırçın muhalefetini, göz önüne almaya bile değer bulmamaktaydı artık.

Lort Liverpool'la Wellington'ın muhalefetini ise bu ülkeler Birleşik Devletlerin eline düşmeden önce Güney Amerika piyasalarıyla sağlam ilişkiler kurmak gerektiğini ileri sürerek yenecektir Canning. Londra City'si ve İngiliz sanayinin tüm karar merkezleri, yeni dışişleri bakanının uyguladığı metotlar karşısında hayranlık duyduklarını açıkça söylemekteydiler.

1825 yılının ocak ayında İngiltere hükûmeti, Arjantin, Kolombiya ve Meksika devletlerinin bağımsızlıklarını resmen tanımış bulunmaktadır. En az Metternich kadar Kral George'u de öfkelendiriyordu bu tutum. Bu konuda da başarısızlığa uğrayan Aleksandr, genel durumun umutsuz olduğunu kabul etmekte ve ayrıca bir de hakarete uğramak istemediğini söylemekteydi.

Buna karşılık, çarın öğütlerine uyan Metternich ve Friedrich-Wilhelm, İngiltere hükUmetine sundukları notalar ve Londra'daki temsilcilerine verdikleri demeçler aracılığıyla, Yeni Dünya'da devrimin zaferini kabul ettiği için Canning'i kınama yoluna gitmişlerdir. Ve kendisine, hükûmetinin üzüntülerini bildirerek bunun gerekçelerini açıklayan Prusya büyükelçisinin sözünü şöyle kesecektir Canning:

"Bana ders vermeye kalkışmayın, rica ederim!"

Daha sonra da bu tavrının nedenlerini şöyle belirleyecektir:

"Bize karşı kullandıkları dilin hiçbir bakımdan kabul edilemeyeceği inancındaydım ve kıta üçlüsünün bütün üyelerine bildirdim bu inancımı."

Kral George, Metternich'in İngiltere'deki biricik desteği olarak kalmıştı şimdi. Nitekim, bir memorandum hazırlatmıştı kral ve bütün hükûmet üyelerine yolladığı bu notta, şu soruya kesin bir cevap istemekteydi.

"1814, 1815 ve 1818 yıllarının büyük ilkeleri"ni, yani Mukaddes İttifak'ın ve Aix Kongresi'nin dayanaklarını, tamamen unutmuşlar mıydı bakanlar? "Devrimcilere özgü bir amentü"yü büyük ölçüde kabul etme yoluna niçin girmişlerdi? Ve, bakanlar, krallarına, bugüne dek bağlandığı ilkelere kökten aykırı birtakım ilkelerin, birtakım adamlar tarafından —bu adamlar kim olursa olsunlar— zorla kabul ettirilebileceğine nasıl inanmaktaydılar?

Bu memorandumda hedef tutulan "birtakım adamların" başında hiç şüphe yok ki, Canning gelmekteydi. Ama hükümdarının bu öfkeli patlayışı karşısında dışişleri bakanının kılı bile kıpırdamamıştır.

Çünkü sanayi, ticaret ve finans çevreleri, Canning'in politikasını sonuna kadar desteklemekteydiler. Dışişleri bakanı tarafından yürütülen diplomasi, gerek parlamentoda gerekse basında ve üstelik muhalefet temsilcilerince de hararetli övgülerle karşılanıyordu. Ve bu durum, seçim reformu sorunundan dolayı öteden beri başı dertte olan Liverpool hükûmetinin rahat bir soluk almasını sağlamaktaydı.

Yurtiçinde olduğu kadar yurtdışında da güçlü bir duruma geldiğini elle tutulur biçimde hissediyordu artık Canning: Mukaddes İttifak'a öldürücü bir darbe indirmiş bulunmaktaydı.

Yunan Sorunu

Çok geçmeden, yine bu adam, “1814, 1815 ve 1818 yıllarının büyük ilkeleri”ne çok daha öldürücü bir ikinci darbe daha indirecektir. Hem de o çağın Avrupası’ bakımından Güney Amerika sorununa oranla çok daha önemli bir sorun demek olan Yunan ayaklanması konusunda indirecektir bu darbeyi.

Türklere karşı başkaldırma hâlindeki Yunanlılar, 1824-1825 yılları boyunca son derece ağır bir dizi bozguna uğramışlardı. Üstelik Troppau Kongresi’nde alınan kararlar, Yunanlıların Çar Aleksandr’a ve Rus yardımına bağladıkları bütün umutları, hiç değilse görünüşte, kökten yıkmış bulunmaktaydı.

Nitekim, Sakız Rumlarının Türkler tarafından kılıçtan geçirilmesi ve Sultan II. Mahmut tarafından girişilen öbür misillemeler en ufak bir tepki uyandırmamıştı. Ama öte yandan da, Türk diplomasisinin Rusya’ya karşı takındığı saldırgan tavır, uzun süreden beri Çar Aleksandr’ı için için öfkelendirmekteydi.

Gerçekten de, Sakız olayları dolayısıyla Rus büyükelçisi tarafından sorulan bir soruya Osmanlı dışişleri bakanı, Metternich’i hayran kılmasına karşın Aleksandr’ı çileden çıkaran şu ünlü cevabı vermişti:

“Kendi kullarımıza karşı nasıl davranmamız gerektiğini, en iyi biz kendimiz biliriz.”

Osmanlı yöneticilerinin bu konudaki vurdumduymaz ve saldırgan tutumu giderek öylesine keskin bir hâl alacaktır ki, imparator II. Mahmut, kendisine hoş kabul gösterileceği önceden ve resmen vaat edilmiş olduğu halde, Verona Kongresi’ne bir temsilci yollamaya dahi tenezzül etmeyecektir.

İşte bunun üzerine Canning, Yunan sorununu iyi bir fırsat bilerek, İngiliz politikasının dümenini birdenbire kırma yoluna gitmiştir.

25 Mart 1823 tarihinde, Londra’daki kordiplomatiğe haber verme gereğini bile duymaksızın, İngiliz hükûmetinin bundan böyle Yunanlılarla Türkleri “savaş hâlinde bulunan iki taraf” olarak tanıdığını resmen açıklamakla işe başlayacaktır İngiliz dışişleri bakanı. Ve bu deklarasyon, Metternich’i yıldırım çarpmışa döndürmek için yeterli olacaktır.

Gerçekten de Canning, saldırısını büyük bir ustalıkla yöneltmiş ve Mukaddes İttifak’ın en zayıf noktasına indirmişti darbeyi: Çünkü, Türkiye ile ilişkiler konusunda, Metternich’le Aleksandr arasında öteden beri süregelen gizli ama keskin bir karşıtlık bulunmaktaydı.

Ve İngiltere, “devrimci Rum haydutları”nı savaş hâlinde bulunan taraf olarak kabul etmekle, Yunan ayaklanmasını meşru saydığını ve isyancıların kendi otoritelerini tesis etmeyi başaracakları ilk toprak parçasının İngiliz hükûmeti tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınacağını resmen açıklamış oluyordu böylece.

Canning’in bu girişimi, Yunanlılar lehinde Avrupa’da başlayan siyasal ve literer hareket üzerinde büyük bir yankı ve etki uyandırmıştır. İngiltere’de Byron ve Rusya’da Puşkin, ateşli yazılarıyla Yunanlıları destekleme konusunda katiyen yalnız değildirler.

Öte yandan Aleksandr’ın Canning’e karşı takındığı yeni tavır da, Yunanistan’ın kaderinde kesin bir dönemecin alınmak üzere olduğunu göstermekteydi.

Gerçekten de, Canning’in inisiyatifi, 1823 yılı sonlarında Çar Aleksandr’ı Yunan davasına eğilmeye sürükleyecektir. Bu konuda dışişleri bakanı Nesselrod’la el ele verip, alabildiğine karmaşık ve dolayısıyla da gerçekleşmesi olanak dışı bir tasarı hazırlamıştır Rus imparatoru.

Söz konusu tasarı, Osmanlı İmparatorluğu’nun Rum kesimini üç ayrı bölgeye ayırmaya dayanmaktaydı: Nominal olarak Osmanlı hükümdarının egemenliğinde kalmak, ama aslında Avrupa devletlerinin fiktif denetimi altına girmek şartıyla da, otonomi tanınacaktı bu bölgelere.

Bu hayalci tasarının gerçekleşebileceğine Aleksandr kendisi de inanmıyordu. Ama Rus çarının inancına göre, bu durumun, Ortodoks Hıristiyanların artık Osmanlı baskısından kurtulmalarını sağlarken, Rum devrimcilerini de meşru hükümdarları Sultan Mahmut’a boyun eğmek zorunda bırakacak bir çözüm şekline vardırılması gerekmekteydi.

Osmanlı imparatoru, yukarıda özetlediğimiz yorumlarla birlikte bilgisine sunulan bu tasarıyı inceledikten sonra, sadece bir tek sonuca varacaktır: Rus çarının, Balkanların bütün güney kısmını işgal edip “otonom Osmanlı vilayetleri” adı altında üç Rus hükûmeti kurarak, Türkiye’yi yavaş yavaş fethe girişmeye hazırlanmakta olduğu sonucuna.

Bu arada Canning, Yunan sorununu saplandığı çıkmazdan çekip çıkarmaya karar vermiştir: çünkü İngiltere’nin ekonomik ve politik çıkarlarının, tıpkı İspanyol boyunduruğundan kurtulmuş bir Güney Amerika’ya ihtiyaç duyduğu gibi, Osmanlı egemenliğinden sıyrılmış bir

Yunanistan’a da ihtiyaç duyduğunu, İngiliz dışişleri bakanı herkesten iyi bilmektedir.

Demiri tavında dövmesini Canning kadar iyi beceren pek az diplomat vardı o dönemde. Nitekim, İngiliz dışişleri bakanı, çarla dostluk ilişkileri kurmakta da gecikmeyecektir.

Sık sık Londra’daki Rus büyükelçisinin evine uğruyordu Canning. Ve 1825 yılının yaz ve sonbahar ayları boyunca büyükelçinin karısı Prenses Lieven’le yaptığı özel konuşmalar sırasında prenses, Çar Aleksandr’ın Türk-Yunan sorunları konusunda Rusya ile İngiltere’nin anlaşmaları gerektiği fikrinde olduğunu İngiliz dışişleri bakanına bildirdiği vakit, olumlu bir anlayışla karşılaşmaktaydı.

Ve 1825 yılının aralık ayında işler bu durumdayken, hiç beklenmedik bir haberle sarsılacaktı tüm Avrupa: Henüz kırk sekiz yaşında olan Çar I. Aleksandr, Rusya’nın güneyindeki küçük bir kentte birdenbire ölmüştü.

3. ÇAR I. NİKOLA’NIN İNGİLTERE İLE FRANSA’YA YAKLAŞMA POLİTİKASI VE MUKADDES İTTİFAK’IN ÇÖZÜLÜŞÜ

Diplomat Olarak I. Nikola

I. Aleksandr’ın ölümü üzerine boş kalan Rusya tahtı, uzun saltanat dönemi boyunca Avrupa diplomasisinin en üstün hakemi hâline gelecek olan bir adam tarafından doldurulacaktır. Aynı zamanda toplumdaki tüm ilerici çevrelerin umacısı hâline de gelen bu adam, sonradan, diplomatik oryantasyon istidadını da yitirerek, önünde birdenbire açılan uçuruma doğru son adımı da atmış ve bu düşüş sonucunda ölmüştür.

Saltanatının başlangıcında I. Nikola, son derece tedbirli davranmaktaydı diplomatik girişimlerinde. Her türlü deneyden yoksundu, hiçbir şey bilmiyordu bu alanda; kendi deyişiyle, “basit bir tümen komutanıyken birdenbire imparator olmuştu ve büyükelçileriyle dışişleri bakanı Nesselrod’u dinlerken, sık bir ormanın ortasındaymış gibi ne yapacağını bilemez bir durumda hissediyordu kendini.

Ne var ki, Nikola, dışişleri bakanından daha zeki bir adamdır. Nitekim, çabucak anlayacaktır ki, Nesselrod, ne yazması gerektiği inceden inceye ve önceden kendisine bildirilmek şartıyla, bir mektubu düzgün bir Fransızca'yla yazabilecek, ama hiçbir zaman kendi kişisel düşüncelerine dayanan orijinal bir öğüt veremeyecek türden tam bir kapıkulu diplomattır.

Ve işte bunu anladığı içindir ki, sonraları Nikola'nın, yabancılar aracılığıyla Nesselrod'a emir yolladığı bile olmuştur. Ve Nesselrod, katiyen kendini hakarete uğramış saymayacaktır bu davranıştan dolayı. Çünkü imparatorunun herhangi bir davranışının hakaret sayılabileceğini, dışişleri bakanının aklı almamaktadır.

Çar Nikola, çok geçmeden dış politikayla içli dışlı olacak ve her şeyden fazla dış politika sorunlarıyla ilgilenmeye koyulacaktır.

Saltanatının ilk yıllarında Nikola'nın diplomasisine özelliğini veren şey, ihtiyatlılık değildi sadece. Başlangıçta çar, ilişki kurduğu adamları tastamam tartmasını da biliyordu. Nitekim, daha ilk karşılaşmada, Metternich'in karakterini rahatça kavramıştır.

Bu ilgi çekici karşılaşmayı kısaca açıklayalım: Askerlere özgü davranışları ve askerce zevkleriyle ün salmıştı Nikola. Ve daha ilk görüşmelerinde Metternich, imparatorun bu yanını bildiğinden, yapmacıklı bir mertlik ve samimiyet gösterisine kaçarak sormuştu çara:

"Umarım ki imparator hazretleri, beni gayet iyi tanımaktadırlar?"

Çok kısa olmuştu imparatorun cevabı:

"Sizi elbette gayet iyi tanıyorum, prens."

Ama bu küçücük cümle, öylesine iki anlama birden çekilebilecek vurgularla söylenmişti ki, afallayıp kalmıştı Metternich.

Ama sonraları bu niteliğini yitirecekti Nikola: Sürekli aşırı övgülerin etkisiyle körleşecekti zekâsı.

Yeni çarın zayıf yanlarından biri ve belki de en önemlisi, sınırsız denebilecek kadar derin bir bilgisizlikti. Örneğin, imparator, kraliçe Victoria'nın İngiliz politikası üzerinde gerçekten etkili olabileceğine ciddi şekilde inanmaktaydı.

Ve yine örneğin, konstitüsyonel (anayasal) ilkelerden nefret ediyordu çar; ama söz konusu ilkelerin neye dayandığını hiçbir vakit kavrayamadığı gibi, bu konudaki kesin bilgisizliğinden gurur duyuyordu.

Türkiye'nin tam bir çözülüş hâlinde olduğu ve bu koca imparatorluğa bağlı toprakların büyük bir kısmının Rusya'nın payına düşmesi gerektiği

kanısı, Nikola diplomasisinin belli başlı yönlendirici fikirlerinden birini meydana getirmektedir.

Ama Nikola, Osmanlı İmparatorluğu'nu öylesine kötü tanımakta ve bu devletin toplumsal düzeni hakkında öylesine bölük pörçük ve kulaktan dolma bilgilere sahip bulunmaktaydı ki, kendisini gerçekten gülünç duruma sokan, sağduyudan tümüyle yoksun birtakım davranışlara bile düşmekteydi zaman zaman.

Örneğin, 1830 yılında, Sultan Abdülmecit tarafından iki ülke arasındaki barış anlaşmasının onay mektuplarının teatisi için yollanan Prens Halil'in kabul töreni sırasında çar Nikola, Osmanlı imparatorunun yanlışlarla dolu Müslüman inancından bir an önce vazgeçip Ortodoks dininin nurlu yolunu kabul etmesi gerektiğini söyleyecek ve bu "dostça öğüt"ü efendisine iletmesini rica edecektir Türk elçisinden.

Öylesine ters bir durum yaratmış oluyordu ki çar, Prens Halil ve maiyetindekiler bu işe gülmek mi yoksa öfkelenmek mi gerektiğini, çarın şaka etmiş olabileceği düşüncesiyle kestiremeyip çevrelerine bakınırken, kabul töreninde hazır bulunan Rus diplomatları başlarını utanç içinde önlerine eğmekten başka bir çare bulamamışlardı.

Nikola'nın diplomatik aksiyonunun yönlendirici diğer bir fikri de, nerede ve hangi biçimler altında ortaya çıkarsa çıksın, devrimle sonuna kadar mücadele etmek gerektiği kanısıdır.

Bu alanda da, monarşik gericiliğin dayandığı feodal toplum yapısını, her ne pahasına olursa olsun koruyup sürdürme iradesinden kaynaklanan Mukaddes İttifak ilkelerini kör bir inatla uygulamaya yönelmenin dışında, yeni hiçbir şey bulup getirmiş olmuyordu Nikola.

Zaten çar, çeşitli partileri, tüzük ve programlarına bakarak birbirinden ayırt etmek zahmetine de katlanmıyordu. Fransız cumhuriyetçileriyle sosyalistleri arasında en ufak bir fark görmüyordu örneğin: Her iki taraf da, kendi deyişiyle, aşağılık heriflerden ibaretti.

Ama cumhuriyetçi General Cavaignac 1830 Haziran'ında on bine yakın işçiyi bir çırpıda kurşuna dizdiriverince, cumhuriyetçi fikirlerinden ötürü generali bağışladığını bildiren Rus imparatoru, bu "hayırlı iş"te gösterdiği çabukluktan ve yoğun çabadan dolayı Cavaignac'ı dostça kutlamaktan geri kalmayacaktır. Oysa, o güne dek çarın gözlerinde Cavaignac da, bütün öteki cumhuriyetçiler ve sosyalistler gibi "aşağılık bir herif"ten başka bir şey değildir.

Nikola'nın, yukarıda sıraladıklarımızdan belki daha da zararlı başka bir özelliği, kendine olan sınırsız güvenidir.
Kolayca tahmin edileceği gibi, bu sınırsız güven, çarın sınırsız bilgisizliğinden kaynaklanmaktaydı: Gerçekten de, Rusya'yı dahi bilmiyordu çar. Ülkenin gücünün gerçek sınırlarını ve güçsüzlüğünün derin nedenlerini kavramaktan uzaktı.
Çevresini saran dalkavukların sürekli ve aşırı övgüleriyle sarhoş bir hâle gelmişti zamanla ve bu durum, aslında sandığı kadar güven verici olmaktan uzak gerçekleri sezmesini önlemekteydi.
Bahçesaray ve Sivastopol bozgunlarından sonra ayılacaktır Nikola. Yani iş işten geçip ölümün eşiğine dayandığında...
Yeni çar tarafından uygulanan diplomasinin bütün bu hata ve kusurları, kötü etkilerini gittikçe biraz daha fazla hissettirmekten geri kalmayacaktır.

Diplomat Olarak I. Nikola

1825 yılı aralık ayının sonlarına doğru Petersburg'daki Kışlık Saray'da kordiplomatik için düzenlenen ilk kabul töreninde Çar Nikola, Fransız büyükelçisi De La Ferronays'ye karşı özellikle sevimli davranmıştır. O kadar ki, resmî resepsiyon sona erdikten sonra elçiyi özel çalışma dairesine davet ederek, kendisiyle 14 Aralık olayları ve gelecekte gütmeyi tasarladığı dış politika üzerinde heyecanlı bir konuşma yapacaktır.
Çarın böylece gösterdiği Fransa'yla sıkı dostluk kurma arzusu, 1828-1829 yıllarından itibaren gittikçe biraz daha belirginlik kazanmış ve artmıştır
Yine aynı sıralarda, Prenses Lieven aracılığıyla İngiliz Dışişleri bakanı Canning'le de ilişki kuracaktır Çar Nikola. İki ülke arasındaki ilişkilerin sıkılaşmasını, bir başka açıdan da zorunlu görmekteydi çar: Rus tahtındaki hükümdar değişikliğinin Avusturya'ya büyük yaralar vereceğini bütün Avrupa'ya bildirme çabasına düşen Metternich'in imalı davranışlarına kesin bir son vermek istemekteydi.
Nikola, merhum kardeşi ile Canning arasında kurulmaya başlayan yakınlıktan habersiz değildi şüphesiz ve elbette ki, Aleksandr'la Metternich arasındaki ilişkilerin soğumaya yüz tuttuğunu da biliyordu.
Nikola'ya büyük kardeşinden miras kalan ve Kırım Savaşı'na kadar da kafasında âdeta çakılı duran bir inanç varsa, o da, Çar Aleksandr tarafından,

Prenses Lieven aracılığıyla Canning'e telkin edilen fikirdi: Yani İngiltere ile Rusya'nın Türkiye sorunu üzerinde bir anlaşmaya varmak zorunda bulundukları kanısı...

Ama Aleksandr, "Türk sorunu" derken, her şeyden önce Yunan ayaklanmasını düşünmekteydi. Nikola ise bu sorunu, Yunanlılardan söz açınca Boğazları da hatırlamadan edemeyen kardeşine oranla, daha kapsamlı bir şekilde ve daha açık yüreklilikle ortaya atıyordu.

Canning, çarın İngiltere'ye yaklaşma isteğini sevinçle karşılamaya hazır olduğunu hemen belli etmiştir.

Wellington'un Petersburg'daki Misyonu

Bunun üzerine Canning, Çar Nikola'nın olağanüstü değer verdiği bir adamı özel bir misyonla Petersburg'a yollayacaktır: İngiliz konservatizminin (tutuculuk) ve monarşizminin yorulmak bilmez savunucusu ve Waterloo kahramanı Wellington dükürdür bu adam.

Nitekim, Nikola, dükle yapacağı alabildiğine önemli görüşmenin planını doğrudan doğruya ve tek başına kendisi hazırlamıştır.

Petersburg'a hareketinden önce Wellington, oldukça karmaşık bir talimat almıştı. Uzun askerlik yıllarının verdiği alışkanlıklar dolayısıyla diplomatik inceliklere pek öyle yakınlık duymayan ve zekâsı da kavrayış hızından yana pek öyle parlak olmayan saygıdeğer meslektaşına, düşüncelerini ve tasarılarını uzun uzun ve yeniden açıklamıştı Canning.

Bir kere, her şeyden önce, Mora Yarımadası'ndaki Rumları kılıçtan geçirme tasarısından Osmanlı İmparatorluğu'nu caydırmak üzere Osmanlı yöneticilerine enerjik bir ortaklaşa baskı yapma konusunda, çarla anlaşmak gerekmekteydi. Sadece Sultan Mahmut'un değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun Mısır'daki "asi çocuğu" Mehmet Ali Paşa'nın da kafasında yer etmiş bulunuyordu çünkü bu katliam fikri.

Ama İngiliz-Rus ortak baskısı sonuçsuz kaldığı takdirde ne yapacaktı peki? Çarın böyle bir olay üzerine Osmanlı İmparatorluğu'na savaş açmasını önlemek gerekecek miydi, gerekmeyecek miydi?

İşte bu ince noktayı uzun bir süre kavrayamayan Wellington dükü, Londra'daki dostlarına, eli kolu bağlı olarak çarın karşısına çıkarılmak

istendiğinden yakınmaktaydı. Canning'in planı, özü bakımından son derece basitti oysa:

İngiliz Dışişleri bakanı, Rusya'nın Osmanlı'ya karşı savaşa girip Yunanistan'a bağımsızlık sağlamasını şiddetle istiyor, ama buna karşılık aynı Rusya'nın Osmanlı İmparatorluğu'nu yıkmasını ve hele Boğazları ele geçirmesini katiyen istemiyordu.

Bir tek şey vardı bu durumda yapılması gereken: Çarı Osmanlılarla savaşa itmek; ama öyle bir şekilde itmek ki, sonradan parlamentoya, Avrupa'ya, Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerine ve de doğrudan doğruya çarın kendisine, hiç kimsenin onu Osmanlı ile bir savaşa itmemiş ve hele İngiltere'nin böyle bir tasarıya kesinlikle karşı çıkmış olduğunu ispat etme olanağı İngiliz hükûmetinde kalsın!

Bütün bunları, akıbeti belirsiz bir talimata yazılı şekilde aktarmak söz konusu olamazdı elbette. Ama eski bir asker sıfatıyla Wellington da, İngiliz dilinin tüm kesinliğiyle açık seçik yazılmış şeyleri kolay kolay kavrayamıyordu.

Nitekim, Wellington'un çarla yaptığı ilk görüşmelerden sonra Canning tarafından verilen talimatların uygulanmasının olanak dışı kaldığı açıkça anlaşılmıştır.

Türkiye'ye Karşı Üçlü Bir Koalisyonun Oluşumu

Türkiye'ye karşı tek başına savaşa girmeyip İngiltere'yi de kendisiyle ortak bir harekâta sürüklemek ve bu savaşla Türk sorununa bir ilk çözüm denemesinde bulunmak düşüncesini kafasında zaten çoktandır olgunlaştırmış bulunuyordu Nikola. Ve Canning, Wellington'a talimat verirken, çardan şu soruya kesin bir cevap alabilmek için özel çaba göstermesini rica etmişti:

Mukaddes İttifak ilkelerini savunma konusunda, müteveffa kardeşi gibi aşırı çaba göstermek niyetinde miydi çar?

Bu soruya cevap olarak Nikola, Yunanlıları isyancı saydığını ve bir Rus imparatorunun birtakım asilerin koruyucusu durumuna düşemeyeceğini; ama Yunan sorunu dışında Rusya'nın, Osmanlı İmparatorluğu ile artık kapatılması gereken bir hesabı olduğunu söyledi.

Kuşku uyandıracak nitelikte bir cevaptı bu. Ve dük çara, bu durumda İngiltere ile Rusya'nın ortaklaşa bir harekâta geçmesi tasarısından söz açınca Nikola, bunun "üzerinde düşünülmeye değer yeni bir öneri olduğu" türünden geçiştirici birkaç sözle yetinecektir.

Çünkü bu arada Nikola, son derece gözü pek bir girişimde bulunmaya karar vermişti:

Nitekim, Rus imparatoru, Wellington'a tek kelime söylemeksizin ve dükle yaptığı konuşma üzerinde iyice düşünüp sonra Türkiye'ye, ültimatomu pek andıran bir nota gönderecek ve cevap için de altı haftalık bir mühlet tanıyacaktır.

Söz konusu notada çar, 1812 yılından önce Tuna prensliklerinde var olup da II. Mahmut tarafından ortadan kaldırılan özerk kurumların yeniden kurulmasını ve Sırbistan'a, 1812 yılında Türkiye ile Rusya arasında imzalanmış olan Bükreş Antlaşması'nın ilgili hükümlerine göre çoktan yararlanması gereken özel hakların tanınmasını şart koşmaktaydı.

İşte bu notayı yollar yollamaz Nikola, İngiltere ile bir anlaşma imzalamaya hazır olduğunu bildirmiştir Wellington düküne. Ve dük, bir süre duraksadıktan sonra 4 Nisan 1826 günü, İngiltere ile Rusya'nın Yunan sorunu üzerinde anlaştıklarını bildiren Petersburg protokolünü imzalayacaktır.

Bu "diplomatik enstrüman" gereğince Yunanistan, bir devlet hâline gelmektedir: Osmanlı imparatoru bu devletin egemen hükümdarı olacak, ama buna karşılık da Yunanistan kendi hükûmetini kendisi kurup kendi yasalarını kendisi yapacaktır.

Yeni devletin Osmanlı İmparatorluğu'na nominal tabiiliği, sultana ödeyeceği yıllık bir haraçla garanti altına alınmış bulunmaktadır. Türkiye bu planın gerçekleşmesine engel olmaya kalkıştığı takdirde ise, Rusya ile İngiltere karşılıklı olarak birbirlerini "destekleme" yükümlülüğü altına girmektedirler.

Protokol metnini okur okumaz, Wellington'ın Nikola'ya karşı direnemeyip bir çeşit tuzağa düşmüş olduğunu anlamıştı Canning. Gerçekten de, Rusya'yı savaşa iten İngiltere değildi; Rusya İngiltere'yi savaşa itiyordu bu durumda.

Ve bir savaş patladığı takdirde, protokol uyarınca İngiltere de bu savaşa Rusya'nın yanı sıra katılmak zorunda kalacaktı.

Savaşın kaçınılmaz bir şekilde patlayacağını kestirmek için de kâhin olmak gerekmiyordu: Çünkü bilindiği kadarıyla Mahmut, Yunanistan gibi bir ülkeyi hiç mücadelesiz bırakmaya razı olacak cinsinden bir hükümdar değildi.

Protokolün imzalandığını 26 Mayıs günü öğrendiğinde, büyük bir öfkeye ve daha da büyük bir kuşkuya kapılacaktır Metternich. Sadece Yunan sorunu, eskisinden çok daha ürkütücü bir şekilde yeniden ortaya çıkmakla kalmamakta, bunun yanı sıra yeni bir olay zuhur etmiş bulunmaktaydı çünkü.

Gerçekten de, Avusturya şansölyesinin bunca nefret ettiği Canning, Mukaddes İttifak'a karşı kesin bir zafer kazanmış oluyordu böylece. Ve ittifak, kuruluşunu borçlu bulunduğu Rusya tarafından ayaklar altına alınmaktaydı: "İsyancı haydutların" koruyucusu olan Canning'le el ele yürüyordu Rusya, evet!

Bütün bu olaylara, Avusturya İmparatorluğu bakımından alabildiğine kuşku verici iki özel durum da eklenmekteydi:

Rusya ile İngiltere arasında bir ittifak kurulduğunu işiten Türkler, çarın Tuna prenslikleri ve Sırbistan'a ilişkin ültimatomunu, Yunanistan'ın bağımsızlığını tanımak zorunluluğundan kendilerini kurtarır umuduyla, hemen kabul etmiş bulunuyorlardı.

Bu yetmezmiş gibi Mahmut, 1826 yılı yazında patlak veren yeniçeri ayaklanmasını amansız bir şekilde bastırmış ve bütün isyancıları topa tutarak, kılıçtan geçirtmişti. İşte bu ikinci durum, Türk askerî gücünü büyük çapta sarsarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun İngiltere ile Rusya'nın ortaklaşa bir harekâtına karşı başarıyla kafa tutabilme şansını azaltmaktaydı.

Petersburg protokolüne göre İngiltere ile Rusya, Osmanlı İmparatorluğu'ndan en ufak bir toprak parçası bile ilhak etmemek yükümlülüğü altındaydılar. Canning, bu zorunluluğu göz önüne alarak, Fransızlar Yunan sorununun çözümü işinde kendilerine pay tanınmadığından yakındıkları vakit, hiçbir terslik göstermemiştir.

Gerçekten de, İngiliz Dışişleri bakanı Fransızların da bu çözümde bir katkısının bulunmasını kendisinin severek kabul edeceğini, ancak Çar Nikola'nın üçüncü bir devletin katkısını kabule yanaşmadığını bildirecektir Fransa'nın Londra büyükelçisine.

Bunun üzerine, Petersburg'daki Fransız büyükelçisi La Ferronays doğrudan doğruya çara başvurup bir açıklama talep ettiğinde Nikola,

Fransızları yanında görmekten kendisinin ancak sevinç duyacağını ne var ki Canning'in bunu kabule yanaşmadığı cevabını vermiştir.

Aslında Nikola, Türkiye'ye karşı girişilecek bir harekâta Fransızların da katılmasına, Canning'den çok daha fazla karşıydı. Ama İngiliz dışişleri bakanı bu noktada direnmeyip boyun eğince, Fransızların isteğini hemen kabul etti çar.

Böylece, Osmanlı İmparatorluğu'nun karşısına, Rusya, İngiltere ve Fransa'dan oluşan üçlü ve alabildiğine güçlü bir koalisyon dikilmiş bulunmaktaydı. Ve diplomatik başarısızlığını artık açıkça kabul etmek zorunda kalacaktı Metternich.

Mukaddes İttifak'a indirilmiş bu korkunç darbe karşısında öfkeye kapılan, sadece Avusturya şansölyesi değildir. Tüm Avrupa monarşilerinde aşırı gericiler, Metternich'in kederli öfkesini fazlasıyla paylaşma durumundadırlar.

Bu takımın başında, bir başkası tarafından (önce Canning ve sonra da Nikola tarafından) yürütülen bir politikanın basit uygulamacısı hâline düşürülmüş olan Lort Wellington bulunmaktaydı.

Gerçekten de, bu durumdan katiyen hoşnut değildi Wellington: Her şeyden önce dük, kendisini acımadan aldatmış olan tutkulu bir genç hükümdarla el ele Türkiye'ye açılacak bir savaş için en ufak bir arzu bile duymamaktaydı. Çünkü çar, Yunan sorunu konusunda söylediklerine uyan bir tarzda davranmamıştı. Kaldı ki, Rus imparatoru, dükün sezebildiği kadarıyla, kuşku verici birtakım gizli tasarılar da beslemekteydi.

Ama sadece Nikola'ya değil, Canning'e de öfkeliydi Wellington. Nitekim, 1827 ilkbaharında başbakanlığa atanan Canning, Wellington'a yeni kurulacak kabinede uygun bulduğu herhangi bir sandalyeyi seçip almasını rica ettiği vakit, hiç duraksamaksızın reddetmiştir dük bu öneriyi.

Nedenini de açıklamakta gecikmemiştir: Rusya'nın Türkiye'yi yıkmasına yardımda bulunmak istemediği gibi, nerede olursa olsun meşru hükümdarlarına karşı ayaklanmış devrimcileri desteklemekten de ayrıca tiksinmektedir.

Bunun üzerine Canning, Wellington dükünün katılmadığı bir hükûmet kurmuş ve bu hükûmetin tek gerçek efendisi olmuştur.

Tarihsel görevini, bu görevin mantıksal sonuçlarını elde edinceye dek yürütmüş bulunuyordu Canning böylece. Ve nitekim, başbakan olduktan sonra şöyle diyecekti:

“Mukaddes İttifak, *membra disjecta* diye niteleyebileceğiniz, bedenden ayrılmış olan üyelerden başka bir şey değildir.”

George Canning, 8 Ağustos 1827 günü hiç beklenmedik bir şekilde ölmüştür. İngiltere ve Avrupa’da büyük bir şaşkınlık yaratan bu ölüm, Metternich’i ve II. Mahmut’u sevince gark edecekti. O kadar ki, Osmanlı imparatorunun yakınları, en korkunç düşmanlarını ortadan kaldırmakla Allah’ın sevgili kullarını unutmamış olduğunu gösterdiğini söylüyorlardı açıktan açığa.

Ne var ki, Allah’ın sadık kullarının bu sevinci uzun sürmeyecektir: Canning’le birlikte politikası da ölmüş değildir çünkü.

Nitekim, Rusya, Fransa ve İngiltere, Osmanlı İmparatorluğu’na karşı giriştikleri mücadeleyi bırakmayacak ve donanmalarını Türk sularına yollayacaklardır. 20 Ekim 1827 günü, Türk ve Mısır gemilerinden kurulu Osmanlı donanması, Navarin Körfezi’nde bulunduğu sırada, yapılan bir baskın sonucunda toptan batırılmıştır.

Bu tarih, Yunanistan’ın kurtuluş tarihinde olduğu kadar genellikle Doğu sorununun tarihinde de yeni bir dönemin başlangıcını belirlemektedir.

4. RUSYA İLE OSMANLI İMPARATORLUĞU ARASINDA ÇIKAN SAVAŞ

Nikola diplomasisinin iki temel hedefinden biri olan Avrupa’daki devrimci hareketlerin bastırılması, 1827 yılında aşağı yukarı gerçekleşmiş gibi gözükmekteydi. Dolayısıyla da, Rus diplomasisinin bu dönemindeki ikinci temel hedefin gerçekleştirilmesi süreci başlatılabilirdi artık.

Bilindiği gibi, söz konusu ikinci hedef, Çar Nikola tarafından “kendi evimin anahtarları” şeklinde tanımlanan Boğazların ele geçirilmesidir. İngiltere ile varılan diplomatik anlaşma, bu konuda şu güvenceyi getirmekteydi:

İngiltere, doğrudan doğruya Rusya’nın yanında yer almasa bile, Rusların Osmanlı topraklarında ilerleyişini engellemeyecekti.

Engellemeyecekti, çünkü ilkin, Yunanlıların kurtuluşu ancak Mahmut’a karşı savaşın sürdürülmesiyle tamamlanabilirdi. Ve Canning’den sonra

İngiltere'de iktidara gelen yöneticiler de bu savaşı Rusya'nın tek başına yüklenmesinden sadece sevinç duyabilirlerdi.

İkinci olarak da, Canning'in ölümünden az sonra, 1828 yılında; İngiltere başbakanlığına Wellington dükü atanmış bulunmaktaydı.

İhtiyar dükün, Türk-Yunan sorununda İngiliz dış politikasının tam tersine döndürülüşünden hoşnutsuzluk duyduğunu bilmiyor da değildi gerçi Nikola; ama yine de Wellington'un tehlikeli birtakım davranışlara girişmeyeceğinden emindi.

Emindi, çünkü ilkin, su katılmadık bir tory olan ve dolayısıyla da, seçim reformunun amansız düşmanı olan Wellington için, tutucu fikirlerin ve evrensel gericiliğin en güçlü desteği durumundaki Rusya'ya karşı bir savaş, akıl almaz bir şeydi.

İkinci olarak da, İngiltere'de hiç kimse Osmanlı İmparatorluğu için Yunanlılara karşı savaşmak istemiyordu.

Nitekim, Wellington, tüm çabasına rağmen, İngiliz dış politikasını eski yörüngesine oturtamayacak ve çar Nikola, ardına kadar açık bir yol bulacaktır önünde.

Türk-Rus Savaşı (1828-1829)

7 Mayıs 1828 günü, Rusya için uzun ve zahmetli bir savaş başlamaktadır.

Tantanalı resmî geçitlerde görüldüğünün tam tersine olarak, araç ve gereç bakımından iyi donatılmamış durumdadır Rus ordusu; teknik bakımdan da, yeterli sayılabilecek bir askerlik eğitiminden geçirilmemiştir. Ayrıca bu ordu, işin içine sık sık çar karıştığı için, iyi bir kumandaya sahip olmaktan da uzaktır. Nitekim, askerlerinin tüm cesaretine rağmen, Türklerin direncini kırabilmek için uzun süre büyük fedakârlıklara katlanmak zorunda kalacaktır.

Anadolu'da iyiydi durum. Ama Avrupa cephesinde o kadar kritikti ki, Rusların çok geçmeden mücadeleyi hiç sonuçsuz yarıda bırakmak zorunda kalacakları ve Nikola'nın girişiminin böylece tam ve kesin bir başarısızlıkla kapanacağı sanılabilmiştir zaman zaman.

Hele Metternich sevinçten âdeta sarhoşlaşmakta ve büyük devletlerin başkentlerine, Rusların Balkanlardaki umutsuz durumunu anlatan mektuplar yollamaktaydı.

Ama aynı Metternich, söz konusu mektuplarında verdiği sağlam kaynaklardan gelme bilgilerle tam bir çelişki hâline düşmek pahasına, Londra, Paris ve Berlin’e ardı ardına temsilciler yollayıp İngiltere, Fransa ve Prusya’nın hemen Avusturya ile bir anlaşma yaparak Türk-Rus savaşının bir an önce durdurulmasını sağlamanın zorunluluğu üzerinde ısrar ediyordu.

Buna karşılık, ne Prusya, ne İngiltere ve ne de Fransa, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasındaki savaşa el koyma zorunluluğu duymamaktaydılar. Kaldı ki, 1828-1829 yıllarında bütün bu ülkelerde toplumun liberal kesimleri, samimi olarak Türkiye’nin ezilmesini istemekteydi.

Yeni tahta çıkmış olan Nikola’nın gerçek kimliği henüz bilinmiyordu çünkü; buna karşılık Osmanlı İmparatoru Mahmut, Yunanlılara karşı inanılmaz işkencelere girişen kanlı bir zorba olarak tanınmaktaydı.

Dolayısıyla da, Avusturya şansölyesinin, 1828 yılı kasımında başlayıp 1829 Haziran’ına dek süren ve Rusya’ya karşı dört büyük devletten oluşmuş bir koalisyonun kurulmasını amaçlayan çabaları, sonuç vermeyecektir.

Rus diplomatları arasında, Metternich ve ajanları tarafından tezgâhlanmak istenen oyunu ilk sezen kişi, Paris’teki Rus büyükelçisi Pozzo di Borgo olmuştur. Pozzo di Borgo, Petersburg’u bu durumdan hemen haberli kılmakla yetinmeyip, Fransa Kralı X. Charles’ın gözünde Metternich’in şöhretine gölge düşürmek için de çaba harcayacaktır.

Bu amaçla Rus diplomatı, aslında doğru olan bir olayı, küçük bir yalanla pekiştirerek kralın adamlarına bildirecektir hemen.

İşin doğru olan yanı, Metternich’in Fransa kralına gerçek bir şantaj yapmaya hazırlandığıdır: Gerçekten de, Bonapartçılarla gizlice ilişki kuran Avusturya şansölyesi, X. Charles’ı tamamen kendi dümen suyuna alabilmek üzere, Napolyon’un oğlu olan Reichstadt dükünü Fransa tahtına adaylık için yedekte tutmaktaydı.

Pozzo di Borgo ise, bu gerçeğe, Reichstadt dükünün adaylığını destekleme konusunda Metternich’in Rus çarına resmen öneride bulunmuş olduğu şeklinde bir yalan eklemiştir.

X. Charles’ın, kurnazlığını gayet iyi bildiği, Korsikalı diplomatın bu sözlerine ne dereceye kadar inanmış olduğunu kestirmek, bugün bizim için olanak dışıdır. Pozzo di Borgo’nun açıklamaları, dört bir yandan bu durumu

onaylayan bilgiler yağdığı için, hiç değilse bir ölçüde kralı etkilemiş olsa gerektir.

Her hâlükârda kesinkes bildiğimiz nokta, 1829 yılında Rus-Fransız ilişkilerinin daha da sıkılaştığı ve bir yakın dostluk havasına büründüğüdür.

Metternich'in Avusturya İmparatorluğu ile dörtlü bir ittifak kurma konusunda gizlice başvurmuş olduğu üç hükûmet, bu tasarıyı reddetmekle kalmayıp, aynı zamanda Nikola'ya da bildireceklerdi. Ve bu oyuna son derece içerleyen çar, Petersburg'daki Avusturya büyükelçisi Fickelmont'u hemen çağırtıp, Şansölye tarafından Rusya'ya her adım başı kurulan tuzaklardan ve çevrilen oyunlardan baştan sona haberli olduğunu açıklamış ve böyle bir politikanın, kendisinde sadece ve sadece merhamet uyandırdığını, "merhamet" sözcüğünü de "tiksinti" sözcüğünü kullanmış olmamak için kullandığını bildirmiştir.

Metternicih'i korkutmak için, bu kadarı yeterliydi. Nitekim, Avusturya şansölyesi hemen Paris, Londra ve Berlin'e yeni mektuplar yazarak, son derece yanlış anlaşılmış olduğunu, Rusya'ya karşı hiçbir zaman hasmane duygular beslememiş bulunduğunu sıralayıp kendini temize çıkarma çabasına girişecektir.

Tam bu sırada Rus ordularının zaferi kazandığı haberi ulaşmıştır Avrupa başkentlerine. Gerçekten de, General Dibiç komutasındaki Rus ordusu Edirne'ye girmiş ve İstanbul'un burnunun dibine kadar sokulmuş bulunmaktaydı.

Bunun üzerine Osmanlı İmparatoru Mahmut, ateşkes anlaşması isteyecek; bu isteği kabul edildikten sonra da, iki ülke arasında barış görüşmeleri başlayacaktır.

Rus başkumandanı, akıl almaz çabalar göstererek gerçeği gizlemeyi başarabilmiştir: dört bini aşkın askerî hastaydı çünkü ve bunların ancak küçücük bir kısmı, hastanelerden canlı çıkabiliyordu. Ayrıca da bir şaşırtma gösterisi ya da bir geçit resmî düzenleyebilmek için, elindeki askerlerin yarısından fazlasını kullanmak zorunda kalıyordu her seferinde.

Edirne Antlaşması (14 Eylül 1829)

14 Eylül 1829 günü Türkler, Rus önerilerini kabul etmiş bulunuyorlardı Edirne'de. Bu antlaşmayla, Kuban Nehri'nin ağzından Sohum Körfezi'ne

kadar uzanan Doğu Karadeniz kıyısı ile Doğu Anadolu’daki Ahiska bölgesi, Ruslara geçiyordu. Tuna deltasındaki adaları da alan Ruslar, nehrin güney koluna kadar dayamış oluyorlardı sınırlarını. Ayrıca Rusya, ticaret gemileri için Boğazlardan geçiş hakkı da elde ediyordu.

Tuna prenslikleri ve Silistre, Edirne Antlaşması’nın bütün koşulları uygulanıncaya dek Rus işgali altında kalacaktı. Ve Türkler, Tuna Nehri’nin güney yakasında yerleşme hakkını yitirmekteydiler: Belirli bir mesafeye kadar çekilmeleri gerekiyordu.

Bağımsız devlet hâline getirilmişti Yunanistan: Osmanlı İmparatorluğu’na her yıl bir buçuk milyon akçe haraç ödemek zorundaydı sadece. Ne var ki, bu ödemeler, antlaşma koşullarının Türkiye tarafından resmen kabulünden sonraki beşinci yıldan itibaren başlayacaktı.

Ayrıca Yunan halkı, Avrupa’daki Hıristiyan hanedanlarından bir prensi kendine hükümdar seçme hakkı kazanmıştı. Seçilecek hükümdarın İngiliz, Fransız ya da Rus olmaması şart koşulmuştu yalnız.

Görüldüğü gibi son derece tehlikeli bir savaşı zaferle kapayan Edirne Antlaşması, Rusya’ya hiç de küçümsenmeyecek avantajlar sağlamış bulunmaktadır.

Saraya ve hükûmete yakın çevrelerin, barış koşullarının bu derece ılımlı oluşundan ve özellikle de İstanbul’un alınmayışından dolayı genellikle hoşnutsuz kaldıklarını bilmiyor değildi Çar Nikola. Ama General Dibiç’in, antlaşma Türkler tarafından kabul edilip imzalanıncaya değin nasıl akla karayı seçtiğini de biliyordu. Dolayısıyla da, İstanbul ele geçirilmemiş olsa dahi, Doğu’daki hedefin gerçekleşmesine doğru çok önemli bir adım atıldığı inancındaydı.

YEDİNCİ BÖLÜM

FRANSA'DA TEMMUZ DEVRİMİ'NDEN 1848 AVRUPASI'NIN DEVRİMCİ BUNALIMLARINA (1830-1848)

1. 1830 DEVRİMİ KARŞISINDA ÇAR I. NİKOLA'NIN TAVRI

1830 devrimi, uluslararası alanda sınırsız yankılar yaratacak ve büyük devletlerin diplomatik aktivitesi üzerinde son derece önemli etkiler yapacaktır.

Fransa'daki durumun gelişmesini, uzun süredir kuşkuyla izlemekteydi Nikola. Çarın, 1829 yılının ağustos ayında Fransa başbakanlığına getirilen Polignac'a en ufak bir güveni yoktu: Daha çok Metternich ve Wellingtonla yakınlaşma taraflısı sandığı bu devlet adamının iktidara gelişinin, Rus-Fransız yakınlaşmasını kolaylaştırmak şöyle dursun, büsbütün geciktireceğini düşünmekteydi.

Ama Rus imparatorunu asıl kuşkulandıran, yeni başbakan Polignac'la Kral X. Charles tarafından son zamanlarda girişilen gericilik gösterilerinin saldırgan karakteriydi. Paris'te gerici bir hükûmet darbesinin artık bir an

meselesi olduğu yolunda bütün Avrupa'ya yayılan söylentiler tedirgin ediyordu çarı asıl.

Hiç şüphe yok ki, bu türden bir hükûmet darbesini ilk alkışlayacak olan hükümdar, Nikola idi. Ama darbenin kesin başarısından emin olmak şartıyla.

Nitekim, 1830 devriminden birkaç ay önce çar, Petersburg'daki Fransız büyükelçisi Mortemart düküne bu kuşkuları konusunda açılmaktan geri kalmamıştır. Nikola, bilerek ve isteyerek üstü örtülü bir anlatım biçimini verdiği konuşmasında, şu düşünceyi açıklamıştı büyükelçiye:

Fransa kralına karşı, kendisi böyle bir olaya fırsat verecek hiçbir bahane yaratmadığı halde birdenbire bir devrim patlayacak olursa, Avrupalı hükümdarlar Charles'a gönül rahatlığıyla yardım edebilirlerdi. Ama kral kendisi anayasayı çiğner ve böylece devrimci girişimi kışkırtma durumuna gelirse, "hiç kimse yardım edemezdi" ona.

Kesinkes çarın ürktüğü şekilde gelişecektir olaylar. 25 Temmuz 1830 günü X. Charles, Saint-Cloud'da, anayasayı fiilen ortadan kaldıran kararnameleri imzalayacak ve 31 Temmuz tarihinden itibaren Petersburg'a gelen telgraflar, o gün patlayan devrimin 2, 3 ve 4 Ağustos günleri boyunca üç gün süren bir sokak savaşından sonra başarıya ulaştığını bildirecektir.

Kral kaçmış ve onun yerine Fransa tahtına, muzaffer burjuvazinin iradesine uygun olarak, I. Louis-Philippe adı altında Orléans dükü oturtulmuştur.

17 Ağustos günü Fransa'nın Petersburg'daki temsilcisi baron Bourgoin'ı ziyaret eden Kont Çernişev, çarın Fransa ile ilişkileri kesme kararını bildirmekle görevlendirilmişti. Fransız elçilik heyeti üyelerine pasaportlarının verilmesi de, yine çar tarafından aynı gün emredilmiş bulunuyordu.

Bunun üzerine Baron Bourgoin, Nikola ile özel bir görüşme isteğinde bulunacak ve arzuladığı görüşmeyi yapmak üzere, hemen o gün Elagin Sarayı'na gelmesi bildirilecektir kendisine.

Çar, son derece asık bir çehreyle kabul etti elçiyi. Daha konuşmasının başında Louis-Philippe'i meşru kral olarak tanımayacağını bildirdikten sonra, "masaya bir yumruk atarak" şöyle haykırdı:

"Paris'te olup bitenleri kabul etmek, benim için olanak dışı bir şeydir!"

O zaman Bourgoin, imparatorun çok tehlikeli bir yola girmekte olduğu düşüncesini dile getirmiştir. Büyükelçiye göre, bugün Fransa'ya karşı bir koalisyonun kurulma şansı bile yoktur; çünkü 1830 Fransa'sı, yirmi beş yıllık bir savaştan sonra perişan hâle gelmiş olan 1814 Fransa'sı değildir artık.

Büyükelçinin bu çıkışı, çarı yumuşatmıştır. Nitekim, şöyle konuşmaktadır Nikola şimdi:

"Değerli dostum, acele bir karar almayacağımıza söz verebilirim rahatça. Size savaş açacak değiliz, bundan emin olabilirsiniz. Ama Fransa'ya karşı nasıl bir tavır takınmamız gerektiği konusunda elbette danışma ve karşılıklı tartışmada bulunacağız."

"Biz" derken, her şeyden önce monarşik Avrupa'yı düşünüyordu çar. Yani Rusya, Avusturya,Prusya ve İngiltere'yi.

Ama tıpkı çar gibi Fransız diplomatı da çok iyi biliyordu ki, İngiliz hükûmeti, Louis-Philippe'i mutlaka tanıyacaktır. Nitekim, İngiltere'de muhalefet, Fransız burjuvazisinin zafer haberini coşkunlukla karşılamış bulunmaktaydı.

Bunun üzerine çar, büyükelçinin ileri sürdüğü noktalar üzerinde, Fransa'nın son derece ihtiyatlı davranması gerektiğini söyledi: İngiltere'ye güvenmek yanlış olurdu; Fransa'nın biricik gerçek dostu o idi aslında, Nikola idi.

Şöyle devam ediyordu çar:

"Sizde katiyen hoşuma gitmeyen ve beni kuşkuya sürükleyen bütün her şeye rağmen, Fransa'nın kaderi beni daima büyük çapta ilgilendirmiştir. Bütün şu devrim günleri boyunca, inanınız ki sadece bir tek düşünce perişan etti beni: Cezayir fethinizi kıskanan İngiltere'nin bugünkü karışık durumumuzdan yararlanıp bu muhteşem kazancınızı elinizden koparıp alabileceği düşüncesiydi bu."

Çara göre, Avusturya'ya güvenmemek gerekiyordu katiyen. Ve bunu da söyleyince, konuşmasının başında Bourgoin'ı korkutmak amacıyla karşısına diktiği koalisyonu doğrudan doğruya kendisi yerin dibine batırmış oluyordu. Ama bu gülünç çelişkinin farkında bile değildi Nikola:

"Avusturya, diye devam ediyordu, İtalya'daki egemenliğini sağlam temeller üzerine oturtma kaygısına düşmüştür, dolayısıyla da, Fransa'ya karşı gerçek anlamda en ufak bir sempati duymamaktadır."

Hemen ardından da bir teessüfünü dile getirerek kendini övmeye girişti:“Keşke,” diyordu, “devrim sırasında Paris ahalisi Rus elçiliğini yağmalamış ve gizli yazışmaları ele geçirmiş olsaydı.” Ve işte o zaman, diye ekliyordu:

“Bütün dünya, mutlakıyetçi Rus hükümdarının anayasadan kaynaklanan Fransız kralına, korumaya ant içmiş olduğu yasaları gözetme konusunda ricada bulunması için Fransa’daki temsilcisine nasıl sürekli emir yolladığını gözleriyle görüp şaşkınlıktan neye uğradığını bilemeyecekti!”

Yalan da değildi ayrıca bu söylediği: Gerçekten, Nikola’nın talimatı üzerine Pozzo di Borgo, tasarladığı işin tehlikeleri konusunda, Fransa kralını uyarmış bulunmaktaydı.

Bu anlamlı açıklamadan sonra iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin kesilmesi diye bir şey söz konusu olmayacaktı artık. Ama Nikola yine de bir süre daha, Fransa tahtına Burbon hanedanını yeniden getirmek için Mukaddes İttifak üyesi devletlerin silahlı müdahalesini öngören tasarıları okşamaya devam etmiştir.

Nitekim, bu amaçla Kont Orlov’u Viyana’ya, General Dibiç’i de Berlin’e yollayacak; ama bu iki misyonun hiçbirisinden olumlu bir sonuç elde edemeyecekti.

Zeki bir adam olan Aleksi Feodoroviç Orlov, bu başarısızlığı zaten beklediği için gönül rahatlığıyla kabullenip Viyana’da bir zaman keyfine baktıktan sonra, biraz yorgun ama şen şakrak dönmüştü Petersburg’a.

Buna karşılık General Dibiç, görevini ciddiye aldı ve özdenlikle yerine getirmeye çalıştı. Daha Berlin’e ayak basar basmaz Kral Friedrich-Wilhelm’e koşup efendisinin silahlı müdahale tasarısını müjdeledi.

Diplomasi alanında ilk sınavını veren ünlü askerîn açıklamalarına göre, Rus ordusu Prusya’ya girip Prusya birlikleriyle birleştikten sonra, Fransa’yı istila edecekti. Bavyera’dan geçecek olan Avusturya ordusu da Fransa’nın güney doğu sınırına yürüyecekti öte yandan, vs., vs.

Generalin söylevini sonuna kadar dinlemedi bile Prusya kralı: Prusya’nın Rusya’ya oranla çok daha büyük bir risk altına gireceği bu tehlikeli maceraya karışmak istemiyordu katiyen. Ayrıca yaşlı hükümdar, Avusturya’nın Fransa’ya karşı harekete geçebileceğine de inanmıyordu: Berlin’e yazıp böyle bir niyet beslemediğini çoktan bildirmişti Metternich.

General Dibiç bir süre daha kaldı Berlin'de. Sonra da Orlov'dan çok daha yorgun ve üstelik elleri boş olarak döndü o da yurduna.

Bütün bu müdahale tasarılarının başarısızlığa uğraması üzerine Nikola, istemeye istemeye Louis-Philippe'i tanımak zorunda kalacaktır. Ama Fransa ile Rusya arasındaki ilişkiler de çaresiz bir şekilde zedelenmiş bulunmaktadır.

1830 yılında, müttefikleri tarafından terk edilmiş ve bu konuda yapayalnız kalmıştı çar: Louis-Philippe'in büyükelçi sıfatıyla ihtiyar kurt Talleyran'ı yolladığı İngiltere, Fransa'ya yaklaşır gözükmekteydi. Louis-Philippe'le son derece düzgün ilişkiler kurmuştu Metternich ve bu ilişkileri kararlı şekilde sürdürmekteydi. Prusya kralına gelince, yeni Fransız hükümdarının gönlünü hoş tutmak için ne yapacağını bilemiyordu âdeta.

Sözün kısası, Nikola, en büyük diplomatik hatalarından birini işlemiş bulunmaktaydı.

İki güçlü "yardımcı", İngiltere ve Fransa, Rusya'dan gittikçe uzaklaşıyorlardı işte nitekim; hiç şüphe yok ki, çok geçmeden de, düşman tavırlı birer gözlemci hâline gireceklerdi.

Kaldı ki, çarı, şu sırada, Ren üzerinde hayali bir savaş yerine, Vistül üzerinde gerçek bir savaş beklemekteydi.

2. POLONYA SORUNUNDA BÜYÜK DEVLETLERİN POZİSYONU

Polonya Ayaklanması (1830 - 1831)

Polonya ayaklanmasının tarihi, iki belirli döneme ayrılabilir. 29 Kasım 1830 günü başlayan birinci dönem, Varşova Diyeti'nin I. Nikola'yı Polonya tahtından düşük ilan ettiği tarih olan 25 Ocak 1831 tarihine kadar uzanmaktadır.

Nikola'ya şunu sormak hakkına sahipti Avrupa diplomasisi bu ilk dönem boyunca:

I. Aleksandr'ın Viyana Kongresi'nde Polonya'ya kazandırmış olduğu ve kendisinin de 13 Aralık 1825 tarihinde tahta çıkarken Polonyalı uyruklarına verdiği bir yeminle koruyup sürdürme yükümlülüğü altına girdiği Polonya

krallık anayasasını ayaklanmaya rağmen, tanımak istiyor muydu, istemiyor muydu?

İkinci dönemde ise, yabancı temsilciler, Polonya sorunundan ancak özel olarak söz açabilme durumundaydılar çara; çünkü Avrupalı diplomatların görüşüne göre, Nikola'yı tahttan indirmekle Polonyalılar, 1815 anayasasını kendi elleriyle yok etmiş durumdaydılar.

Şöyle ki:

Avrupalı diplomatlara göre 25 Ocak 1831 tarihinden itibaren, Rus İmparatorluğu ile devrim sonucunda kurulmuş ve hiçbir Avrupa devleti tarafından tanınmamış bulunan Polonya devleti arasında savaş hâli vardır. Ve bu durumda Avrupalı devletlerden hiçbiri, ne diplomasi, ne de silah yoluyla bu savaşa müdahale etme hakkına sahip değildir.

Nitekim, Varşova'nın Ruslar tarafından alınarak ayaklanmanın bastırıldığı 7 Eylül 1831 günü bütün bu devletler, basit birer gözlemci tavrına bürüneceklerdir.

Anlaşılan odur ki, söz konusu "seyircilerin" kafasında birtakım önemli değişiklikler meydana gelmiş bulunmaktadır!

Burada, isyancıların daha baştan itibaren bir dizi bağışlanmaz hata işlediklerini saptamak gerekiyor. Nitekim, savaşan, ama öbür devletler tarafından tanınmamış bulunan bir devlet olan Polonya'nın diplomatları, sanki bilerek ve isteyerek ülkelerinin durumunu tamamen umutsuz kılmak için uğraşmaktaydılar.

Örneğin, Varşova'da, "dirilmiş" Polonya'nın gelecekteki sınırlarının, kuzeyde Baltık Denizi, güneyde Karadeniz ve Karpatlar, doğuda ise Dnieper olması gerektiği açıkça yazılıp söylenmekteydi. Bu durumda Metternich'in ve III. Friedricih-Willhem'in, isyancılara karşı Nikola ile hemen bir anlaşma imzalamış olmalarına şaşmamak gerekiyor.

Ayaklanmanın başlangıcında Chlopitzki diktatoryası altındaki Varşova, çara yolladığı delegelerine, sekiz voyvodalığın yani Lituanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın Polonya'ya "dönmesini" vazgeçilmez kesin koşul olarak ileri sürme emrini vermişti.

İsyancıların Lituanya, Beyaz Rusya ve Ukrayna'nın bir parçasını kapsayan bu fetih özlemleri, Batılı diplomatlarla yürüttüğü müzakerelerde çara, daha 25 Ocak 1831 tarihinden önce bile büyük kolaylıklar sağlayacaktır.

Gerçekten de, bu tür niyet ve hak iddialarını açığa vurmakla, 1815 anayasasının korunup sürdürülmesi için değil, sanki bir dizi Rus ilini kuvvet yoluyla ele geçirmek için silaha sarıldıklarını bütün dünyaya kanıtlamak ister gibiydi Polonyalı yöneticiler.

Fransız ve İngiliz Hükûmetlerinin Polonya Ayaklanması Karşısındaki Tavırları

İşte bütün bu nedenler dolayısıyla uluslararası planda Polonya'nın durumu iyice sarsılırken, Nikola'nın durumu iyice pekişmiş olacaktır. Bu durum, ilk olarak 1830 yılı aralık ayının ikinci yarısında hissettirmiştir kendini. Yani genç marki Wellépolski, diplomatik bir misyonla Londra'ya geldiği vakit..

Gerçekten de, Wellépolski, ancak 1831 yılı ocak ayının sonuna doğru Palmerston'la bir görüşme olanağı elde edebilecekti. İngiliz başbakanı, genç diplomatla alabildiğine ihtiyatlı bir dille konuşacaktı.

Üstelik, Palmerston'ın Rusya'dan değil, Fransa'dan yana tasaları vardı o sıralarda: Belçika'nın Fransa tarafından sömürülmesini kabul edemediği gibi, Hollanda'ya geri verilmesini de göze alamıyordu. Sözün kısası, İngiliz başbakanının ilgi alanının tamamen dışındaydı Polonya.

Nitekim, Palmerston, ancak Nikola, selefi Aleksandr tarafından verilmiş ve Viyana Kongresi tarafından da onaylanmış bulunan Polonya anayasasını tümüyle yürürlükten kaldırma kararı aldığı takdirde, İngiltere'nin bu konuda söyleyecek bir sözü olabileceğini, gayet resmî ve soğuk bir tonla açıklayacaktır.

Ve işte bundan ötürüdür ki Nikola'nın Varşova'da Polonya tahtından düşük ilan edildiği haberi Londra'ya ulaşır ulaşmaz İngiliz başbakanı, Wellépolski markisine yolladığı bir görevlinin ağzından, bundan böyle her türlü görüşmenin anlamsız olacağını bildirdi.

Wellépolski'nin Londra'daki elçilik görevi böylece sona ermiş oluyordu. Bir başka büyük devletin, Fransa'nın desteğini elde edebilmekteydi şimdi son umut. Avusturya ve Prusya'nın, daha ayaklanmanın başlangıcından itibaren takındığı apaçık düşmanca tavır ve Wellépolski misyonunun Londra'da uğradığı başarısızlık üzerine, ancak Paris'ten yardım umabilirdi ayaklanmış Polonya.

Son derece kötümser bir rapor yollamıştır Wellépolski Varşova'ya: Gerçekten de Palmerston, 1830 yılı aralığı ve 1831 yılı ocak ayı içinde Paris'te Polonya lehine düzenlenen sokak gösterileri karşısında duyduğu hoşnutsuzluğu gizlememekteydi. Ve İngiltere başbakanının bu açık tavrı, Louis-Philippe hükûmetinin de bu konuda İngilizlerinkine benzer bir tavır takınacağını sezdirmekteydi.

Daha saltanatının başlangıcından itibaren Louis-Philippe, dolambaçlı yollardan da olsa Polonya'ya bir Fransız askerî yardımını ne istemiş, ne de istemiş olsa bile böyle bir yardım sağlama olanağını elinde bulundurabilmiştir.

Nitekim, kralın bu eğilimini kavramış olan Polonyalılar da ona değil, ülkelerine büyük bir sempati beslediğini bildikleri başbakan Laffitte'e başvuruyorlardı. Kaldı ki, Laffitte de bu sempatisini, silah vererek değil, Paris'teki Polonya'ya yardım komitesine biraz para ve kendisini görmeye gelen Polonya temsilcilerine bol bol cesaret vererek dile getirmekteydi.

Öte yandan, bu liberal bankacının kabinesi, 1831 yılının ocak-şubat aylarında son günlerini yaşıyordu ve çok geçmeden, muhafazakâr sanayi adamı Casimir Périer'nin hükûmetine bırakacaktı yerini.

Bu konuda kralla tam bir fikir birliği hâlinde olan yeni başbakan, Polonya'ya askerî yardım sorunundan söz etmek dahi istemeyecektir.

1831 yılının Ocak ayında, Mortemart dükünün kral tarafından olağanüstü elçi sıfatıyla Petersburg'a yollandığını öğrenen Paris'teki Polonya delegeleri, büyük bir sevince kapıldılar. Aldanıyorlardı: Bilmiyorlardı ki Mortemart, Polonya sorununu tartışmak için değil, Louis-Philippe'i hâlâ "devrimci haydutlar tarafından sunulan bir tahtı kabul etmiş bir barikat kralı" sayan Çar Nikola'nın öfkesini yatıştırmak amacıyla Petersburg'a gitmektedir!

Ve yine bilmiyorlardı ki, bu ilk amaç, ikinci bir amaca açılmaktaydı: Belçika'nın Fransa tarafından yutulmasına çarın evet demesini sağlamak üzere zemin yoklamaya gidiyordu Mortemart.

Üçüncü ve en önemsiz amacıydı Polonya sorunu: Çarı, "isyancı kulları"na karşı bir parça daha insaflı davranması gerektiğine inandırmaya çalışacak ve Nikola'ya örneğin, bir genel af vaadinde bulunmasını, Polonya'nın anayasal haklarının çiğnenmeyeceğini açıklamasını, hatta bu hakların gelecekte Lituanya için de geçerli sayılabileceğini belirtmesini öğütleyecekti.

O çağın koşulları içinde çok uzun ve alabildiğine zahmetli olan bu yolculuk boyunca Mortemart, Berlin’le Königsberg arasında bir ormanda, geceyi geçirebileceği bir konak yerinde, ilk ve son kez olarak mola verdiği vakit, tamamen bir tesadüf sonucu, Varşova’dan yola çıkmış olan ve son hızla Batı’ya doğru giden bir kurye ile karşılaşacaktır: Polonya Diyeti’nin Çar Nikolo’yı tahttan indirdiği haberini götürmektedir bu kurye.

Ve Mortemart, kuryeyle yoldaşlarına, Polonyalı yöneticilerin bu kararı almakla ülkelerinin geleceği bakımından son derece ağır sonuçlar yaratacak bir yanlış adım atmış olduklarını; örneğin, bunca umut bağladıkları Fransa’nın, bundan böyle onlara hiçbir yardımda bulunamayacağını söyleyecektir.

Gerçekten de, kararını hemen o anda vermiş bulunuyordu Mortemart: Polonya sorununa ilişkin olarak yüklendiği görevin, artık hiçbir anlamı yoktu. Bundan böyle tüm Avrupa’nın karşısında iki İslav devleti, Rusya ile Polonya vardı ve bunlar şimdi savaş hâlindeydiler. Dolayısıyla da, aftan ve anayasadan söz etmek boşunaydı: Kimin kimi yeneceğinden söz edilebilirdi yalnız.

Ve 13 Mart 1831 günü Casimir Périer Fransa başbakanlığına atandığı vakit, nihayet anlayacaktır ki, Polonyalılar, kendileri için artık sadece kendi güçlerine güvenmekten başka bir çıkar yol kalmamış bulunmaktadır.

İngiltere ile Fransa’nın Polonya Sorununa Diplomatik Müdahale Girişimleri

1831 yılı yaz ayları boyunca, yani Polonya’nın sonunun iyice yaklaştığı sıralarda Kral Louis-Philippe ve başbakanı Casimir Périer, “kan dökülmesini durdurmak” amacıyla ortaklaşa bir diplomatik girişimde bulunmak için Palmerston’a başvurmuşlardır. Ama son derece gevşek bir girişimdi bu. Nitekim, ne Kral Louis-Philippe, ne Casimir Périer ve ne de müzakereleri Fransa adına yürüten Londra’daki Fransız büyükelçisi Talleyrand, bu girişimi ciddiye almıyorlardı. Nitekim, hiçbir olumlu sonuç elde edilemedi.

Doğrudan doğruya Nikola’ya çağrıda bulunmaya bile cesaret edemeyen Fransa ile İngiltere, işin kolayını Metternich’i protesto etmekte bulacaklardır: Ruslardan kaçan bir Polonya birliği Avusturya topraklarına

girmişti; Avusturyalılarsa Polonyalıların sadece silahlarını almakla yetinmeyip bu silahları Ruslara vermişlerdi. Protesto edilen davranış da bu idi işte.

Bu protestoya girişmekle iki Batılı devletin, hiçbir fedakârlığa katlanmaksızın Polonya'ya bir sempati gösterisinde bulunmaktan başka bir amaç gütmediklerini anlamıştı Metternich.

Nitekim, Avusturya şansölyesi, protestocu devletlere verdiği cevapta, Polonya silahlarının Polonya kralına, yani Nikola'ya ait olduğunu ve Nikola'nın uyruklarının bu silahlar üzerinde hiçbir hak iddia edemeyeceklerini belirttikten sonra, Nikola'ya silahlarıyla birlikte asker ve subayları da vermeyip sadece silahların vermekle yetindiği için Polonyalıların kendisine teşekkür etmeleri gerektiğini söylemekteydi.

İki Batılı devletin, Polonya sorununa Polonya lehindeki "diplomatik müdahale"si, böylece son bulmuş olacaktı.

23 Temmuz 1831 günü Kral Louis-Philippe meclislerin açılış toplantısında yaptığı konuşmada, Polonya'da kan dökülmesine engel olmak ve Polonya ulusunu kurtarmak amacıyla büyük devletlerin aracılık yapmasını sağlamak için girişimde bulunmuş olduğunu da açıklıyordu. Ne var ki, kralın bu açıklaması, sadece bir tek arzuyla açıklanabilirdi: Tahta çıkış söylevinde cömert insanlık duygularıyla dolu bir cümle daha bulunsun arzusuyla.

6-7 Eylül günleri üst üste yapılan iki saldırıdan sonra Varşova teslim olacak ve 8 Eylül günü Paskeviç, Polonya başkentine girecektir.

Her şey bitmişti artık. Fransız dışişleri bakanı, bu olay dolayısıyla verdiği demeçte şöyle diyordu:

"Varşova'da asayiş hüküm sürmektedir."

Sébastiani'nin bu talihsiz cümlesi, devrimci eğilimli cumhuriyetçilerin şiddetli tepkisine yol açtı Paris'te: 16, 17 ve 18 Eylül günleri boyunca büyük çapta sokak gösterileri düzenlendi. Ama sonuç, sıfırdı.

Yepyeni bir durumla karşı karşıya bulunuyordu şimdi Avrupa.

3. BELÇİKA DEVRİMİ VE BÜYÜK DEVLETLER

Belçika'nın kaderi de Polonya'nınkiyle aynı zamanda, yani 1830-1831 yılları boyunca kararlaştırılmıştır.

Monarşik Avrupa diplomatlarının gözünde Fransa'daki Temmuz Devrimi ile Belçika'daki Ağustos Devrimi, 1815 Viyana Kongresi'nde alınmış olan bütün kararları şiddet yoluyla devirme girişimleridir.

Bilindiği gibi, Viyana Kongresi, Fransa'da tek meşru hanedan olarak Burbon hanedanını ve Belçika'da tek meşru hükûmet olarak da Hollanda kralının hükûmetini kabul etmişti.

Mukaddes İttifak'a yeni bir meydan okuma anlamına geliyordu Belçika devrimi. Nitekim, 1830 yılının eylül, ekim ve kasım ayları boyunca, Varşova'da kendisini bekleyen sürprizden henüz habersiz olan Nikola, Belçikalı isyancılara karşı bir çeşit haçlı seferi düzenleyebilmek umuduyla büyük bir aktiviteye girişecek, ama özellikle Avusturya ve Prusya'ya yöneltiği çağrılar cevapsız kalacaktır.

Oldu bitti karşısında gösterdiği şiddetli tepki ve protestolarında çarı sonuna kadar desteklemeye hazırdı Metternich. Ama Belçikalı devrimcilere karşı Avusturya yönünden bir askerî harekât, kesinlikle söz konusu olamazdı.

Friedrich-Wilhelm'e gelince, çar Belçika konusunda bu hükümdarla ciddi bir müzakereye girmeyi dahi gereksiz bulacaktır.

İngiltere'de ise, Hollanda kralının Belçika davasını önüne geçilmez biçimde yitirmiş bulunduğunu anlayan ihtiyar Wellington, büyük devletleri "Belçika sorunu"nu çözmek üzere Londra'ya temsilci yollamaya çağırmıştır. Ama bu çağrıda bulunurken İngiliz başbakanının gerçek amacı Belçika sorununa çözüm aramak değil, Fransa'nın şu ya da bu biçimde Belçika'yı ele geçirmesine engel olmaktır.

Fransa'da başta cumhuriyetçiler olmak üzere sol muhalefet, Belçika ile birleşmek gerektiğini ileri sürüyordu. Bu çözüm yolunu savunan bir hareket de, Belçika'da gelişmekteydi yine o sıralarda.

Louis-Philippe, Belçika tahtına oğlu Nemours dükünü aday gösterebilmek için ürkek bir girişimde bulundu bunun üzerine. Ama Palmerston ustaca bir manevra yaptı ve bu manevra sonucunda öyle bir atmosfer doğdu ki, İngiltere sanki böyle bir adaylığa katiyen karşı çıkmıyor, ama Louis-Philippe için ne gibi duygular beslediği öteden beri çok iyi bilinen Rus çarı bütün gücüyle bu işin gerçekleşmesini önlemeye çalışıyor sanıldı.

Fransa’nın Londra büyükelçisi Talleyrand, Palmerston’ın, Fransız kralının oğlunun Belçika tahtına oturmasını hiçbir vakit kabul etmeyeceğini çok iyi kavramıştı. Durum böyle olunca, açıktan açığa mücadeleye girip yenik düşmektense bu işin gerçekleşmesini önleyenin Rus çarı olduğuna inanır gözükmek, kurt bir diplomat olan Talleyrand bakımından elbette yeğdi.

Buna karşılık Talleyrand, Belçika’nın kesin sınırlarını belirlemek üzere toplanan Londra konferansında, bir iki ufak kesimi Fransa’ya kazandırmak isteyecek; ama Palmerston’ın amansız muhalefeti karşısında, bu konuda da ısrar etmeyecektir.

1831 yılının haziran başında toplanan Belçika Ulusal Kongresi, Belçika krallığına Saksonya-Cobourg prensi Léopold’ü seçti. Bu prensin adaylığını, tüm büyük devletler kabul etmişti zaten.

Belçika’yı Fransa’ya karşı savunmak amacıyla iki ülkenin sınırı üzerinde kurulan bütün hisarların yıkılmasını şart koşmuştu Talleyrand bu arada. Ve bunu elde etti. Hemen sonra da, bütün Avrupa’nın şaşkınlığına yol açan bir davranışta bulunacaktır Fransız diplomatı: Hollanda-Belçika sınırının saptanması sırasında, Belçika’ya karşı Hollanda’yı destekleyecektir. Talleyrand’ın bu manevrası sayesinde Belçika, umduğundan azını almıştır.

Yaşlı prensin Hollanda’ya karşı gösterdiği bu cömertliğin nedeni, ancak yüz yıl sonra anlaşılmıştır: Gerçekten de, 1932 yılında Hollanda Devlet Arşivleri’nin yüz yıl önceki sınır saptamasıyla ilgili olarak yayınladığı belgeler arasında, Talleyrand’ın Hollanda kralı tarafından verilen on bin İngiliz altını tutarındaki bir “armağan”a karşılık imzaladığı bir makbuz da yer almaktaydı!

1830-1831 yıllarının bütün bu karmaşık olaylarını bir bütün hâlinde göz önüne alıp düşünen çar Nikola, kendisi için artık Avusturya ve Prusya ile sıkı bir ittifaktan başka çıkar yol kalmadığı sonucuna varacaktır.

4. RUSYA İLE OSMANLI İMPARATORLUĞU ARASINDAKİ HÜNKÂR İSKELESİ ANLAŞMASI VE BÜYÜK DEVLETLERİN DOĞU REKABETİ

Türk-Mısır Çatışması ve Büyük Devletlerin Tavrı (1832 - 1833)

Doğu'da birdenbire patlak veren yeni bir bunalım, hızla gelişip büyük felaketlere yol açabilecek boyutlar kazanmıştır. Ve bu bunalım, Nikola'nın yeni bir girişiminin değil, Osmanlı İmparatorluğu'nun genel durumunun mantıksal sonucu olarak doğmuştur.

Osmanlı sultanının güçlü tabiisi Mehmet Ali Paşa, tabii olduğuna karşı ayaklanmış ve savaş açmış bulunmaktaydı. İmparatorun kuvvetlerinden daha iyi eğitim görmüş ve daha iyi donatılmış olan Mısır ordusu, Suriye'yi kısa zamanda işgal edip kuzeye yöneldi. Hemen sonra da Konya önlerinde verilen savaşta, Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa komutasındaki bu ordu, Türk ordusunu 21 Aralık 1832 günü bozguna uğratacaktır.

Böylece, Sultan Mahmut, umutsuz bir durumun içinde buluyordu kendisini: Yeni bir ordu kurmak için ne gerekli parası, ne de yeterli zamanı vardı. Bu koşullar içinde yapılabilecek tek şeyi yaptı sultan: Yabancı devletlerin yardımını istedi.

Uzun süreden beri Suriye ve Mısır'a göz dikmiş olan ve yakın gelecekte bu ülkelere el atmayı tasarlayan Fransa, olumsuz cevap verecektir bu yardım isteğine, İngiltere'nin tavrı ise, daha ayrıntılıdır.

Nitekim, Palmerston, Avusturya kendisine yardıma gelinceye kadar sabretmesini öğütleyecektir Osmanlı imparatoruna. İngiltere'nin hesabı şudur:

Her şeyden önce, Osmanlı imparatorunu yardım konusunda Rus çarına başvurmak zorunda bırakmamak; ama bunun yanı sıra da, İngiliz çıkarlarına büyük çapta yarar sağlayacak olan bu askerî müdahaleyi, doğrudan doğruya kendisi yapmayıp Avusturya İmparatorluğu'na yaptırmak.

Ama olaylar bambaşka bir şekilde gelişecektir. Şöyle ki;

Her şeyden önce Avusturya ordusu, Orta Anadolu bozkırlarında zafer kazanmış Mısır ordusuna direnecek güçte değildi. İkinci olarak da, Metternich, Rusların Doğu'ya sarkmasına istemeye istemeye de olsa boyun eğmek zorunda hissediyordu kendini; çünkü Avrupa'daki devrim tehlikesine karşı giriştiği sürekli mücadelede en güçlü müttefiki olan

Rusya'yı karşısına almak niyetinde değildi katiyen. Dolayısıyla da Nikola ile açıkça bozuşmaktan ne pahasına olursa olsun kaçınma kararındaydı.

Kendi yönünden Nikola ise, Konya savaşının hemen ertesinde Osmanlı imparatoruna İbrahim'e karşı askerî yardım önerisinde bulunmaktan geri kalmamıştı. Ve Rus generali Muraviev bu amaçla İstanbul'a gelmişti apansız.

Sultan Mahmut, bu koşullar altında gelecek bir Rus yardımının tehlikelerini bilmiyor değildi elbette. Nitekim, daha sonra, sultanın bakanlarından biri, kendisine öfkeli bir sesle Rus "yardımı"nı nasıl olup da kabul ettiklerini soran İngiliz büyükelçisine, II. Mahmut'un bu yardımı kabul etmeye karar verdiği anda dudaklarından dökülen şu sözleri tekrarlayacaktır cevap yerine:

"Denize düşen yılana sarılır."

Bu arada İstanbul Boğazı kıyılarında karargâh kurmuş olan Muraviev, Rus çarının şu mesajını sunmaktadır Osmanlı imparatoruna:

Sultan istediği takdirde Nikola, kuvvetlerini hemen çekmesi ve İbrahim'e hemen Mısır'a dönmesini emretmesini şart koşan bir ültimatom vermeye hazırdır Mehmet Ali Paşa'ya. Ve ültimatom redde uğrarsa, Rusya Mısır'a savaş açmakta bir an bile tereddüt etmeyecektir.

Ama Mehmet Ali, böyle bir ültimatoma kolay boyun eğmeyeceğini belli etmişti. Öte yandan Sultan Mahmut da, çarın önerisine vermesi gereken cevabı bilerek ve isteyerek erteliyordu durmadan.

Tam bu sırada Osmanlı başkentine, İbrahim Paşa komutasındaki Mısır birliklerinin İstanbul üzerine doğru yürüyüşe geçtiği haberi ulaştı. İşte bu durumdur ki, Türk imparatorunu gerçekten paniğe düşürecek ve Rus yardımını kabule zorlayacaktır.

Nitekim, 3 Şubat 1833 günü İstanbul'daki Rus elçisi Butenyev, uzun zamandır büyük bir özlemle beklediği diplomatik belgeyi eline almış bulunmaktaydı: Osmanlı Sultanı Mahmut, asi tabiisi Mehmet Ali'ye karşı kendisine yardıma koşmasını resmî olarak rica ediyordu Rus çarından.

Bunun üzerine uzun süredir Sivastopol açıklarında hazır bekleyen Rus donanması hemen İstanbul'a doğru yelken açacak ve 20 Şubat 1833 günü de Boğaz'da görünecektir. Ve bu kez dehşete düşme sırası, Fransız ve İngiliz elçilerindedir.

Fransız büyükelçisi amiral Roussin hemen sultan Mahmut'a koşarak, Rus donanmasının İstanbul sularını terk etmesini sağlamak üzere girişimde bulunmasını rica etmiştir imparatordan. Fransız elçisi huzurdayken içeri alınan İngiliz elçisi de aynı ricayı tekrarlayacaktır.

Her iki elçi de, Rus askerleri İstanbul toprağına ayak bastığı anda başkenti terk edeceklerini bildirmişlerdi Osmanlı imparatoruna. İstekleri redde uğradığı takdirde, Fransa ile İngiltere'nin bundan böyle Mehmet Ali Paşa'yı destekleyecekleri anlamına gelen bir çeşit ültimatomdu bu.

Ve buna karşılık Mahmut, kendisini Mehmet Ali'ye karşı destekleyeceğini bildiren yazılı bir belge vermesini şart koşmuştur amiral Roussin'e. Roussin, istenilen belgeyi hemen hazırlatıp imzalamıştır.

Mükemmel bir diplomattı Mehmet Ali;Fransızların her şeyden önce Rus donanmasının geri yollanmasını istediklerini ve bu sonucu bir kere sağladıktan sonra, İbrahim'in yolunu kesmek için hiçbir girişimde bulunmayacaklarını çok iyi anlamıştı.

Nitekim, Sultan Mahmut, Fransızlar ve İngilizler tarafından oyuna getirildiğini fark etmekte gecikmemiştir.

Bu arada daha başka birtakım kötü haberler de ulaşacaktır İstanbul'a: İbrahim Paşa'nın ajanları İzmir'e sızmış ve orada tehlikeli bir isyan çıkartmışlardır.

Bunun üzerine sultan Mahmut, yeniden Butenyev'e başvurmak zorunda kalacağını açıklamıştır. Ve Türk bakanları, padişahlarının, Rus donanmasının Boğaz'da demirlemesine razı olduğunu hemen bildirmişlerdir Rus elçisine. Butenyev buna karşılık Rus donanmasının İstanbul sularını terk etmesini zaten düşünmediğini; çünkü, bu konuda kendisine Osmanlı hükûmeti tarafından yazılı bir talep notası verilmediğini, sadece sözlü bir istekte bulunulduğunu; dolayısıyla da, padişahtan yazılı bir terk talebi gelinceye dek Rus donanmasının Osmanlı başkentini "ziyaret"inin devam edeceğini ve bu konuda sultan hazretlerinin en ufak bir kuşkuya kapılmamasını özellikle rica ettiğini söylemiştir cevap olarak.

2 Nisan 1833 tarihinde Boğaz'ın Karadeniz çıkışında ikinci bir Rus filosu görünecek; bunu birkaç gün sonra üçüncü bir filonun gelişi izleyecektir. Nisanın ilk haftası içinde yaklaşık olarak ön dört bin Rus askerî İstanbul Boğazı kıyılarına çıkmış bulunmaktadır.

Gerek Fransız diplomasisi, gerekse Palmerston, bu gelişme karşısında sınırsız bir kuşku içindedirler: Kuru sözlerle yetinmenin hiçbir sonuç vermeyeceği, artık açıkça meydana çıkmış bulunmaktadır. Gerçekten de, kesin bir alternatif, bir seçenek karşısındaydı Batılı devletler: Ya etkin şekilde ve gerekirse silah yoluyla harekete geçip Osmanlı imparatorunu Mısırlı düşmanından kurtarmak; ya da İstanbul'u, hem de doğrudan doğruya padişahın rızasıyla Rus birliklerine bırakmayı göze almak gerekiyordu şimdi.

Bu durumda Roussin ve İstanbul'daki İngiltere büyükelçisi, Posomby, bütün ağırlıklarını koyup, Fransız ve İngiliz donanmalarının Mısır kıyılarında boy göstermesini sağlayacaklardır.

Osmanlı imparatoru ile Mehmet Ali arasında yapılması böylece sağlanan barış antlaşması, gerçi egemenlik sınırlarını tabii olunan aleyhine genişleten Mısır paşası bakımından alabildiğine avantajlıdır, ama buna karşılık da İstanbul kurtulmuştur.

Ama diplomasi sanatında en az Mehmet Ali kadar usta olan Osmanlı imparatoru Mahmut ve onunla birlikte tüm Avrupa, bir noktayı kesinlikle kavramış bulunuyorlardı: Fransız ve İngiliz filolarının Mısır kıyıları açıklarında giriştikleri ortak manevradan çok, Rus ordusunun Boğaz'ın Asya kıyısındaki varlığı ürkütmüştü Mehmet Ali Paşa'yı.

Batılı devletlerin bu yardımından büyük bir sevinç duyduğunu gizlemiyordu Osmanlı sultanı. Ama Türk imparatorunu daha çok sevindiren bir başka nokta vardı: Çar Nikola'nın yaveri Kont Orlov, kendisinden bir görüşme rica etmiş ve bu görüşme sırasında, bir süre için Osmanlı imparatorunun konuğu ve yardımcısı olmakla şeref duyan Rus donanmasının, 11 Temmuz günü güzel İstanbul'dan ayrılıp Sivastopol'e doğru yelken açacağını resmen bildirmişti.

Hünkâr İskelesi Anlaşması (8 Temmuz 1833)

Kont Orlov, iki ay kalacaktı İstanbul'da. Ve bu kalışın, Türk imparatoruna yukarıda açıkladığımız "müjde"yi vermenin dışında, bambaşka ve çok daha önemli nedenleri vardı.

Nitekim, daha sonra Paris ve Londra diplomatik çevrelerinde, şöyle bir söylenti dolaşacaktır: Daha haziran ayı başında, İstanbul'da satın almamış

olduğu bir tek insan kalmıştı Kont Orlov'un: Sadece imparator değil, aynı zamanda halife de olan Sultan Mahmut'tu bu bir tek insan. Ve aynı diplomatik çevreler, istemiş olsa Kont Orlov'un bu işi de başarabileceğini, ama daha fazla masrafa girmeyi gereksiz bulduğunu söylüyorlardı!

Satın alma hikayesi doğrudur. Ama Orlov'un, Rus donanmasının hareketinden üç gün önce kazandığı diplomatik başarıyı sadece bununla açıklamak yanlış olur.

8 Temmuz 1833 günü Hünkâr İskelesi'nde, tam yetkili Türk ve Rus temsilcileri diplomasi tarihinde büyük ün kazanacak olan bir anlaşma imzalayacaklardır. Bu anlaşmayla Nikola, yeni bir diplomatik zafer kazanmıştır. Ve Edirne Antlaşması'ndan daha da önemlidir bu zafer; çünkü kan dökülmeksizin, yalnız zekâ yoluyla kazanılmıştır.

Söz konusu anlaşmayla Rusya ve Türkiye, herhangi bir saldırgana karşı karada ve denizde karşılıklı olarak birbirlerine yardım etme yükümlülüğü altına girmekteydiler. Bu karşılıklı yükümlülük, her iki ülkede çıkabilecek iç karışıklıklar sırasında da geçerli olacaktı. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu, Rusya bir başka devlete karşı savaşa girdiği takdirde Çanakkale Boğazı'nı yabancı savaş gemilerine kapatmayı da yükümleniyordu. Buna karşılık Boğazlar, Rus donanmasına daima açık tutulacaktı.

Hünkâr İskelesi Anlaşması, Rusya ile İngiltere arasında gittikçe artan bir gerginliğe yol açacaktır.

Palmerston

1830 yılı kasım ayının ortasından başlayarak, Grey başkanlığındaki İngiliz hükûmetinin dışişleri bakanlığıyla Lort Palmerston görevlendirilmiştir. Ve bu tarihten 1865 yılında ölümüne kadar bu adam, gerek dışişleri bakanı, gerek başbakan, gerek içişleri bakanı, gerekse muhalefet üyesi olarak İngiltere'nin dış politikası üzerinde daima büyük çapta etki yapacaktır.

Palmerston'ın çarpıcı bir portresini çizmiş olan Karl Marx şöyle diyor:

"Doğuştan tory olduğu halde, whinglere özgü yalan ağını ustalıkla kurmayı becermiş olan adamdır Palmerston. Demokratik lafazanlığı oligarşik görüşlere rahatça uyarlayan, burjuvazinin pazarlığa dayalı barış politikasını bir eski zaman aristokratının o mağrur edasıyla gizleyip ortaya

süren bu politikacı, aslında boyun eğdiği zaman saldırır gibi görünmesini ve haince saldırırken kendini savunur gibi göstermesini çok iyi bilir. Gerektiğinde hayalî bir düşman icat edip bu düşmanı ustaca esirgemek ve bu sayede en yakın müttefikini umutsuzluğa sürüklemek; tehlikeli anlarda güçsüze karşı güçlünün yanında yer alıp düşmanından kaçarken yüksek sesle yiğitlik türküleri söylemek: Çok iyi başardığı işler arasında bunlar da vardır.

İnsanların bir kısmı Rusya'ya satılmış olmakla suçlar onu; öbür kısmı da, aşırı devrimcilerin yardakçısı olmakla. (Marx ve Engels, Oeuvres, cilt IX s.488-489)

Palmerston'un aktivitesini uzun süre dikkatle izlemişti Marx. Siyasal kozları kullanmaktaki küstahça hilebazlığı ve olmadığı gibi görünme sanatındaki marazi ısrarı karşısında duyduğu tiksintiyi de açıkça dile getirmişti.

Palmerston'ın Nikola Rusya'sına beslediği düşmanca duyguların içtenliğine katiyen inanmıyordu Marx ve bu ikiyüzlü siyaset adamının aslında Rusya'ya satılmış olduğunu iddia eden taşkın politika yazarı Urquard'ı bir süre ciddiye aldığı bile olmuştu.

Hiç şüphe yok ki, Palmerston'ın özgür düşünceyi baskı altında tutuyor gerekçesiyle çarlık aleyhine verdiği söylevler içtenlikten uzak birer sahtecilik örnekleriydi: Aslında o baskıcı yanıyla Palmerston'ın hoşuna gidiyordu çarlık.

Buna karşılık Rusya'nın, sömürgeci İngiliz kapitalizminin bu baş uşağını ürküten yanı, ülke olarak sınırsız büyüklüğü, sonsuz insan gücü ve Türkiye'yi, İran'ı dolayısıyla da Hindistan'ı tehdit altında tutabilmesini sağlayan coğrafi durumuydu. Ve işte bunun içindir ki Palmerston'ın gözünde Rusya ile mücadele, İngiliz dış politikasının en önemli, en temel ve belirleyici görevlerinden biri olacaktır.

Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan Sonra İngiltere ile Rusya Arasında Baş Gösteren Gerginlik

Palmerston'ın sabrını taşıran olay, Rusya ile Osmanlı İmparatorluğu arasında yapılan Hünkâr İskelesi anlaşması olmuştur. İngiliz diplomasisinin

yönetimini eline aldığı kısa süre boyunca, Nikola'ya karşı mücadelede uğradığı ikinci başarısızlıktı bu çünkü.

Rus diplomasisi ile Palmerston arasında kopan ilk çatışma 1832 yılına rastlar ve dolaylı olarak bu ilk çatışma da Doğu sorunuyla ilişkilidir.

Şöyle başlayıp gelmiştir bu ilk gerginlik:

1827 yılında ölmüş olan ünlü İngiliz Başbakanı George Canning'in yeğeni Charles Stratford'a son derece büyük bir sevgi ve güven besliyordu Palmerston. Nitekim, 1831 yılında İstanbul'a ve Yunanistan'a yollamıştı bu genç diplomatı. Ve Stratford, 1832 yılında Londra'ya döndüğünde, Türkiye'nin Edirne barışından sonraki durumu hakkında ayrıntılı bir rapor sunmuştu bakanına: Bu raporda özellikle Osmanlı-Rus ilişkileri incelenmekteydi.

Bunun üzerine Palmerston, Charles Stratford'u büyükelçi olarak Petersburg'a gönderme kararı aldı. Ama Nikola da, bu arada, Rus başkentine atanması düşünülen yeni temsilcinin Rusya aleyhindeki eğiliminden haberli kılınmış bulunmaktaydı.

Çarın emri üzerine Nesselrod, o sırada Londra'da bulunan Prenses Lieyen'e özel bir mektup yazarak, İngiliz başbakanı Grey'e ve dışişleri bakanı Palmerston'a Stratford'un Rusya'ya yollanmasının arzu edilmediğini bildirmesini istedi. Bu isteği olumlu karşıladı Grey.

Ama Palmerston, bu işte diretmeye kararlıydı iyice: İlkin, Stratford'un atamasının yapıldığı ve Kral IV.William'in de onayından geçtiği şeklinde bir haber yayınlattı gazetelerde; sonra da diplomatik kurallar gereğince, Rus hükûmetinden "agreman" (izin) istedi: Nikola'nın reddetme cesaretini gösteremeyeceğini hesaplıyordu.

Ama çarın tavrı kesindi: Stratford'un "agreman" alamayacağı konusunda Palmerston'ı uyarmasını emretmişti Nesselrod'a. Dayattı Palmerston. Ama Nikola bükülmüyordu. 1832 yılının Ekim sonlarındaydık ve olay, gittikçe bir skandal hâlini alıyordu.

Nitekim, kamuoyunun çara karşı değil de, kendisine karşı dikilmeye koyulduğunu gören İngiliz dışişleri bakanı, şöyle bir uzlaşma yolu önerdi çara: Stratford Petersburg'a gider, itimatnamesini sunar ve itimatname kabul edildikten sonra Londra'ya geri çağrılırdı.

Nikola bu öneriye, sözlü olarak şu cevabı verdi: Petersburg'a gelmeyip Londra'da kalması şartıyla, Stratford'u en yüksek Rus nişanıyla

onurlandırmaya hazırdı çarlık yönetimi. “El elden üstündür” gerçeğini kabul etmek zorunda kaldı Palmerston ve eğildi.

Bu olaydan birkaç ay sonra, 1833 yılının temmuz başlarında Osmanlı İmparatorluğu’yla Rusya arasında imzalanan Hünkâr İskelesi Anlaşması, İngiliz diplomasisi için yeni ve önemli bir başarısızlık olacaktır. Bu anlaşmadan sonra Palmerston, Nikola’nın Doğu politikasında alet olarak Avusturya’yı kullanmayı denediğini fark etmiştir. Ve bu durum, çileden çıkaracaktır İngiliz siyaset adamını.

1830-1840 yılları arasında, önce Almanya’da, sonra da “genç İtalya” organizasyonunun şekillenmesiyle Kuzey İtalya’da görülen bir gizli ajitasyon belirtileri ve Macaristan’da dipten doğru yükseldiği duyulan çalkantılar karşısında kuşkuya kapılan Metternich, işte tam bu sırada Nikola’ya ve Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm’e başvurarak, Mukaddes İttifak’a prestijini yeniden kazandırmanın ve “Doğulu üç hükümdar” arasındaki sıkı dostluğu bütün dünya devrimcilerinin gözü önünde bir kez daha ortaya koymanın zorunluluğunu ileri sürecektir.

Hükümdarlar Arasındaki Münih Konferansı (1833)

Bir karşı-devrimci harekât fikri öteden beri sevimli gözükmüştü Çar Nikola’ya. Ne var ki, o güne dek bu konuda genel bir konferansın düzenlenmesine katılmak istememişti katiyen.

Ama 1833 yılında Türkiye ile imzaladığı Hünkâr İskelesi Anlaşması’ndan sonra, Matternich’in entrikalarından ürkmesine gerek yoktu artık çarın. Dolayısıyla da, böyle bir konferans toplama tasarısını rahatça onayladı.

Kaldı ki, Nikola Prusya, Rusya ve Avusturya arasında hükümdarlar düzeyinde yapılacak böyle bir toplantıdan, sadece devrime karşı ortak bir harekât konusunda anlaşmak üzere değil, aynı zamanda Avusturya’nın Türk sorunu karşısındaki gerçek tavrını öğrenmek için de yararlanmayı tasarlıyordu.

Nikola’nın hesabı belliydi: Avusturya’yı yıkıma götürebilecek devrimci çalkantılara karşı olduğu kadar, Lombardiya ve Venedik üzerindeki Avusturya egemenliğini ortadan kaldırmak isteyen Fransız politikasına karşı da biricik sağlam destek olarak, Rusya’ya kesin ihtiyacı vardı Metternich’in. Nitekim, 1833 yılının ekim ayında toplanan Munchengraetz

konferansında çar, her iki konuda da Metternich'i desteklediğini hemen açıklayacak, ama buna karşılık da Avusturya'nın, İstanbul'u hedef alan Rus ilerleyişine artık karşı koymaması gerektiğini ileri sürecektir.

Hesabında aldanıyordu çar:çünkü Nikola'nın bu niyetlerini Metternich, sadece Osmanlı İmparatorluğu bakımından değil, ama aynı zamanda doğrudan doğruya Avusturya İmparatorluğu'nun bağımsız varlığı bakımından da öldürücü bir tehlike olarak değerlendirmekteydi.

Konferans kapandıktan sonra Metternich, çar Nikola'nın bu girişimini, bakınız nasıl anlatmıştır:

"Munchengraetz'de bir akşam yemeğinde bir araya gelmiştik. Ben, majeste imparatorun tam karşısında oturmaktaydım. Ve birdenbire masanın üzerinden bana doğru eğilerek şunu sordu çar:

'Hasta adam hakkında ne düşünüyorsunuz, değerli prens?'

Tam bir sağırlığa vurup, işitmezlikten geldim bu soruyu. Ve çar, bir daha sordu ve ben, yine işitmedim. Ne var ki, majeste imparator, aynı soruyu üçüncü kez tekrarlayınca ister istemez cevap vermek zorunda kaldım. Yalnız, dolaylı bir şekilde yaptım bu işi; şu soruyu sorarak cevap verdim ona:

'İmparator hazretleri bana bu soruyu, bir hekime sorar gibi mi, yoksa bir mirasçıya sorar gibi mi sormaktadırlar?'..."

Görüldüğü gibi; Çar Nikola, Munchengraetz'de tam bir başarısızlığa uğramış bulunmaktadır. Ve bundan böyle artık kesinlikle bilecektir ki, Avusturya, Boğazlar sorunu üzerinde Rus politikasına daima karşı çıkacaktır.

İkinci bir partner bulma sorunu kendiliğinden ortaya çıkıyordu bu durumda, bu ikinci partner, Avusturya'dan hiçbir oranlama kabul etmeyecek kadar çok daha güçlü bulunan İngiltere olabilirdi ancak.

Nikola'nın, Osmanlı İmparatorluğu'ndan yeniden "hasta adam" diye söz edebilme hakkını kazandığını sanması için, Munchengraetz Konferansı'ndan sonra tam on bir yıl geçmesi gerekecektir. Ve çarın bu seferki muhatabı, İngiltere'dir.

Çünkü, 1844 yılına kadar Palmerston iktidardaydı. Ve Palmerston döneminde böyle bir konuşma, Stratford'un Rusya elçiliğinin çar tarafından reddiyle doğan gerginlikten önce dahi, olanak dışıydı.

Doğu Sorunu Konusundaki İki İngiliz Eğilimi

Türk-Rus ilişkileri konusunda İngiliz yöneticileri ve büyük burjuvazi çevrelerinde, daha 1830 yılından başlayarak beliren iki temel eğilim, özellikle Hünkâr İskelesi Anlaşması'ndan sonra ve hele Rus çarının Münih Konferansı sırasında Metternich'e söyledikleri hakkında İngiltere'de bulanık birtakım söylentiler yayılmaya koyulunca, kesinkes şekillenmiştir.

Birinci eğilim, ünlü politika yazarı, "Buğday Yasalarına Karşı Cephe"nin kurucusu ve ticaret serbestliği savunucusu Richard Cobden ve John Bright tarafından temsil edilmekteydi. Lort Palmerston tarafından temsil edilen ikinci eğilimse hem parlamentonun, hem de ülkenin ezici çoğunluğu tarafından da desteklenmekteydi.

Cobden, kendi görüşlerini söylevlerinde, yazılarında ve *Russia* başlığıyla 1836 yılında yayınladığı bir broşürde enine boyuna açıklamıştır. Yazarın bu konudaki düşünceleri şöyle özetlenebilir:

Türk-Rus ilişkilerine ne diplomatik yoldan, ne de hele silah yoluyla müdahalede bulunmamak gerekir.

Çünkü, diyordu Cobden, bir an için Rusya'nın İstanbul'u ele geçirdiğini varsaysak bile, bundan İngiltere'nin ne sanayine, ne ticaretine, ne de denizciliğine en ufak bir zarar gelmez. Ruslar, İngilizlerle rekabet edebilecek güçte değildirler.

Hatta, diye pekiştiriyordu bu fikrini yazar, Rus polisi İstanbul'a yerleştiği takdirde sevinç duymak gerekir: Türk polisinin çoğu zaman sağlamakta güçlük çektiği güvenlik ve asayiş, böylelikle kolayca sağlanmış olacaktır.

Ayrıca da, diye ekliyordu Cobden, Rusya'ya karşı sürdürülen diplomatik mücadeleye son verildiği takdirde, bu ülkeyle son derece avantajlı ticaret anlaşmaları imzalamak olanağı da doğacaktır ve İngiltere'nin asıl ihtiyaç duyduğu şey de, bu tür anlaşmalardır.

Palmerston ve ona bağlı olan basın, Cobden'le dostlarının bu görüşlerine sürekli şekilde saldırmışlardır. Muhafazakârların çoğu için olduğu gibi, Palmerston'ın da aralarında yer aldığı whinglerin büyük çoğunluğu için de, Rusya'nın İstanbul'a yerleşmesini kabul etmek, birkaç yıl sonra aynı Rusya'yı Hindistan'da görmeyi göze almak demektir.

Dolayısıyla da Osmanlı İmparatorluğu'nu ve İran'ı Rus yayılmasına karşı savunmak, İngiliz politikasının dolaysız yükümlülüklerinden ve temel

görevlerinden biri olmaktadır. Çünkü, Hindistan'ı yitirmek, İngiltere için Hollanda ya da Belçika ile aynı plana düşmek anlamına gelir.

Görüldüğü gibi, Palmerston ve partizanları, çarın Türkiye üzerinde tezgâhladığı dolaplara ve bu imparatorluğu fetih özlemlerine karşı mücadele etmekle, İngiltere'nin büyük devlet olarak varlığını sürdürebilmesi yolunda mücadele ettikleri inancındadırlar.

Bu durumda İngiltere dışişleri bakanı, Hünkâr İskelesi Anlaşması'nı, bu anlaşmaya bütün Avrupalı büyük devletleri de "katarak, genişletmek" fikrini atacaktı ortaya. Yani bilerek ve isteyerek bulanıklaştırılmış diplomatik üslubu bir yana bırakırsak, Hünkâr İskelesi Anlaşması'nın hükümlerini yürürlükten kaldırmak ve Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü sadece Rusya'nın değil, İngiltere, Prusya, Avusturya ve Fransa'nın imzalarıyla garantiye almak istiyordu Palmerston.

İngiliz dışişleri bakanı, bu amaçla Londra'da bir konferans toplamaya bile karar vermişti.

Bu son tasarıyı gerçekleştirmeme başarısını gösterecektir Nikola. Ama Palmerston'ın manevrası da, çarı son derece nazik bir duruma sokmuş bulunmaktadır.

Tam bu sırada şans, yeniden gülecekti Rus imparatoruna: Fransız diplomasisi, apaçık bir şekilde ve ısrarla, Mısır paşasını desteklemeye koyulmuştu.

Gerçekten de, Thiers'in kabineye girişinden beri Fransız diplomasisi tüm çabasını, Suriye'ye ve hatta başarabilirse Mısır'a el koymak için harcamaktaydı artık.

Ve Palmerston, alabildiğine hoşnutsuzdu bu durumdan. Bir kere, Fransızların Suriye ve Mısır üzerinde egemenlik kurmasını katiyen istemiyordu İngiliz dışişleri bakanı. İkinci olarak da, çok iyi biliyordu ki, Mehmet Ali'nin en ufak bir kıpırdanışı, Nikola'nın Hünkâr İskelesi Anlaşması hükümlerine dayanarak Türkiye'ye el atıp İstanbul'u işgal etmesiyle sonuçlanabilirdi.

Hemen gerekli önlemleri aldı Palmerston: Avusturya'nın Londra büyükelçisi Baron Niemann aracılığıyla Metternich'e, Cezayir'i aldıktan sonra, İngiltere'yi Akdeniz'den tamamen "sürüp çıkarmak" için şimdi de Mısır'a göz diken Fransızların bu niyetlerine karşı sonuna kadar mücadelede kararlı olduğunu bildirdi.

Vakit harcamaksızın işe koyulan Avusturya diplomasisi, en kısa zamanda Palmerston'un sözlerini Petersburg'a aktarmış bulunmaktaydı: Nikola bakımından, Türk-Mısır sorunu konusunda İngilizlerle temasa geçmek için uygun bir fırsattı bu. Ayrıca Rus çarı, "barikatlardan gelme kral"ına öteden beri kin beslediği "devrimci" temmuz monarşisini yapayalnız bırakmak ve Talleyrand'ın 1830-1834 yılları arasında dört yıl süren elçiliği boyunca tüm temel sorunlarda ustaca tesis edilmiş olan Fransız-İngiliz antantını parçalamak istemekteydi.

"Doğu hükümdarları" diye anılan Rusya, Avusturya ve Prusya ile Palmerston arasında, Thiers'in haberi olmaksızın gizli görüşmeler başlatılmıştı hemen.

Ve 1840 yılının haziran ayında Thiers, bu pazarlıktan tamamen habersiz olarak, İstanbul'daki Fransız büyükelçisi Pontois aracılığıyla, Çar Nikola'nın adamı ve Mehmet Ali paşanın amansız düşmanı olarak bilinen Sadrazam Hüsrev paşanın görevden alınmasını sağlamaya çalışmaktaydı.

Mukaddes İttifak'ı Yeni Baştan Kurma Girişimi (Temmuz 1840)

Thiers'in bu girişimine bir cevap olarak 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra'da, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya arasında bir anlaşma imzalanmıştır. Marx bu anlaşmada, Mukaddes İttifak'ı Fransa'ya karşı yeniden canlandırmak için girişilen bir deneme görmüştü haklı olarak. (aynı eser, cilt IX s.507)

Louis-Philippe'in önde gelen bakanları Thiers ve Guizot, bu anlaşmanın Osmanlı sultanını gözetip Mısır paşasına karşı oluşunun yanı sıra, Fransa'ya haber verilmeksizin imzalanmış oluşuna da öfkeleneceklerdi. Ve 15 Temmuz Anlaşması'nın imzalandığını öğrendiği vakit Thiers, kendisine öteden beri bir Fransız-İngiliz ittifakının kurulması için çalıştığını söyleyen İngiltere'nin Paris büyükelçisi Bulwer-Laytton'a şöyle soracaktır:

"Öyleyse niçin parçaladınız bu ittifakı?"

Başarının sevinciyle âdeta uçuyordu Çar Nikola. Londra'daki Rus büyükelçisi Brunnov, zeki ve kavrayışlı bir diplomat olmakla birlikte, Petersburg'a yolladığı resmî raporları tam bir dalkavuk anlayışıyla kaleme

alıyor ve gerçekte olup biteni değil, çarın olmasını istediği şeyleri belirtiyordu sadece.

Dolayısıyla da, bu elçi, Rusya tarafından Fransa'ya karşı kazanılan zaferin önemini, gereğinden çok daha büyük göstermiştir. Bunun sonucu olarak da çar, İngiliz-Fransız ilişkilerinin kesinkes bozulmuş olduğunu hayal ederek, İngiltere ile baş başa bir anlaşma için elverişli bir fırsat kollama zamanının gelip çattığına hükmedecektir.

Nitekim, bu tasarısını geciktirmek istemeyen Nikola, Palmerston'a haber yollayarak, Fransa'nın İngiltere'ye savaş açması hâlinde Rusya'nın İngiltere'yi kesinlikle destekleyeceğini bildirdi. Fransız basını İngiltere'ye karşı hiç şüphesiz Thiers tarafından esinlenen manasız bir kampanyaya girişmiş bulunuyordu bu arada ve bu durumda da Brunnov'un, bundan böyle İngiltere ile iyi ilişkiler kurabileceği yolundaki raporlarını haklı gösteriyordu.

Bütün yıkıcı gücünü Thiers'e ve 1840 yılında Thiers'in yerine Fransa dışişleri bakanlığına getirilmiş bulunan Guizot'ya yöneltmiş gibiydi Palmerston. Ama aynı Palmerston, Çar Nikola'nın yukarda değindiğimiz değerlendirme hatasından da ustaca yararlanarak, sekiz yıl geçerli olmak üzere imzalanmış olan Hünkâr İskelesi Anlaşması'nın 1841 yılında yenilenmesini önleyebilecektir.

13 Temmuz 1841 günü çarın da rızasıyla, bir yanda Osmanlı İmparatorluğu ve öte yanda Rusya, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Fransa arasında, Boğazlar konusunda bir anlaşma imzalanacaktı: Barış zamanında İstanbul ve Çanakkale boğazlarının yabancı savaş gemilerine kapalı tutulmasını öngörüyordu bu anlaşma. Savaş zamanında ise, Osmanlı İmparatorluğu, dilediği devletlerin gemilerini Boğazlardan geçirmek hakkını elde ediyordu.

Palmerston'ın böyle bir şeyi olanaksız saydığını bildirmesi üzerine, Fransa'nın bu anlaşmaya katılmamasını şart koşmaktan vazgeçmişti Çar Nikola. Zaten bu arada Fransız hükûmeti de, Mehmet Ali paşayı desteklemeyi bırakmış bulunuyordu artık.

Gerçekten de, dört büyük devlet tarafından başvurulan girişimlerin Mehmet Ali'ye değil de doğrudan doğruya kendilerine yöneldiğini anlamıştı Fransızlar.

Mehmet Ali’ye ise, bu durumda, küçük birkaç toprak parçasıyla yetinmek ve 1839 yılında ölen II. Mahmut’tan sonra Osmanlı tahtına çıkmış olan yeni padişah Abdülmecit’le uzlaşmak kalıyordu.

Nikola’nın gözünde Rusya, bütün her şeye rağmen, temel hedefine ulaşmış sayılabilirdi: Doğu sorunu konusunda, Fransa devreden çıkmıştı artık ve İngiltere’yle teke tek bir anlaşma için yol açılmış bulunmaktaydı.

Kaldı ki, 1841 yılının eylül ayında bir başka sevindirici haber gelecekti Petersburg’a: Lort Melbourne’un başkanlığındaki whing hükûmeti düşmüş ve Lort Palmerston dışişleri bakanlığından uzaklaşmıştı böylece.

İngiltere’nin yeni muhafazakâr başbakanı Robert Peel,Rus dostu olarak tanınmaktaydı. Ama bundan da önemlisi, Robert Peel tarafından Dışişleri bakanlığına getirilen Lort Aberdeen’in su katılmadık bir Türk düşmanı oluşuydu. Birçok sorun üzerinde İngiltere’nin Rusya ile rahatça anlaşabileceğini savunuyordu Aberdeen.

Ve Çar Nikola, Türk sorununun, “üzerinde rahatça anlaşılabilecek” olan bu sorunların en başında yer aldığına inanmaktaydı.

5. TÜRKİYE’NİN BÖLÜŞÜMÜ KONUSUNDA ÇAR NİKOLA’NIN İNGİLTERE İLE UZLAŞMA GİRİŞİMİ

1844 yılının başlangıcında I. Nikola, kraliçe Victoria’ya bir ziyarette bulunmak istediğini ima eder etmez, kendisine hemen gerekli çağrıda bulunulacak ve 31 Mayıs 1844 günü çar, maiyetiyle birlikte, Woolwich’te İngiltere toprağına ayak basacaktır.

Saray ve aristokrasi tarafından, uşakça denilebilecek kadar büyük bir saygı gösterisiyle karşılanmıştır Nikola. Zaten çar, o dönemde, Avrupa’nın bütün monarşik devletlerinde aynı saygı gösterileriyle karşılanıyordu: Herkes onu, dünyanın en güçlü hükümdarı, bütün girişimlerinde başarı kazanmış mutlu bir devlet adamı ve devrime karşı en sağlam kale olarak görüyordu.

İşte İngiltere’de de aynı atmosferi bulan Nikola, pek doğal olarak, Osmanlı İmparatorluğu konusunda “gizlisiz saklısız ve dolambaçsız konuşmalara” son derece elverişli koşullar içinde hissedecektir kendisini. Kaldı ki, İngiltere gezisinin asıl nedeni de bundan başka bir şey değildir.

Kraliçe Victoria’nın çağrısı üzerine Londra’dan Windsor’a geçen Nikola, hemen Aberdeen’le buluşup görüşmelere başlayabilmiştir.

Aşağıda, bu görüşmelerden hemen sonra, çarın en önemli sözlerinin doğrudan doğruya Aberdeen tarafından not edilmiş şeklini veriyoruz:

“Bir hasta adamdır Türkiye. Onu hayatta tutmak için ortak çaba gösterebiliriz, ama bunu başarmamız olanak dışıdır: Ölmesi gerekir ve ölecektir de. İşte o vakit kritik bir dönem başlayacaktır. Ben ordularımı harekete geçirmek zorunda kalacağımı öngörüyorum şimdiden. Avusturya da aynı şekilde davranmak zorunda kalacaktır. Fransa dışında hiç kimseden çekinmiyorum. Fransa ne isteyebilir? Korkarım ki, Afrika’da, Akdeniz’de ve hatta Doğu’da çok şey üzerinde hak iddia etmeye kalkacaktır bu devlet.”

Fransızların Suriye’de, Mısır’da ve Akdeniz’de, yani Fransız üstünlüğünün İngilizler tarafından en az hoşgörüyle karşılandığı yerler üzerinde ileri sürebilecekleri hak iddialarını Aberdeen’e karşı bir tehdit şeklinde gösterdikten sonra çar, şöyle devam edecektir:

“Bu koşullar içinde İngiltere’nin, var gücüyle orada bulunması zorunlu olsa gerektir. Demek ki Rus ve Avusturya orduları ile büyük İngiliz donanması, yani bütün bu korkunç kuvvetler aynı ülkede toplanmış olacaktır. Ateşin yanı başında fıçılar dolusu barut anlamına gelir bu. Şimdi cevap veriniz bana: Büyük bir patlamaya her an yol açabilecek bir kıvılcımın çıkmasını önlemek için ne yapabiliriz?”

Kendiliğinden ve zorunlu şekilde çıkıyordu sonuç. Ve gerek İngiliz Dışişleri bakanı Aberdeen’le, gerekse hükûmet başkanı Robert Peel’le yaptığı görüşmelerde, bu sonucu olanca açıklığıyla dile getirmekten çekinmemişti çar.

Özet olarak şuydu söylediği:

Bir yandan Fransızların tutkulu atılımlarını gemleyebilmek, öte yandan Avusturya’nın, “hasta adam”ın mirasına konmasını engelleyebilmek için, ortadaki avı bölüşme konusunda Rusya ile İngiltere’nin önceden anlaşmaları gerekmekteydi. Sözün kısası, 1833 yılındaki Münih Konferansı’nda Metternich’e söylemiş olduklarını tekrarlamaktaydı Nikola.

Ama durumda önemli bir fark vardı:

Metternich, sağır rolü yapmıştı o gün. Bugünse, yani 1844 yılında “hasta adam” için söylenen aynı sözler hem Aberdeen ve hem de Robert Peel tarafından eksiksiz şekilde işitilmekteydi.

Sonuç olarak şöyle demişti çar, İngiliz hükûmet başkanına:

“Türkiye devrilecektir. Osmanlı İmparatorluğu’nun bir karış toprağında bile gözüm yok. Ama herhangi bir başka devletin de bu ülkeden bir karış toprak almasına göz yummamak kararındayım.”

Çarın ne istediğini gayet iyi anlamıştı Robert Peel. Ve sözüm ona erdemli bir alınganlık gösterisine girişmediği gibi, Türkiye’nin bölüşümü sırasında İngiltere’nin Mısır’ı elde etmek arzusunda olduğunu bildirdi Rus imparatoruna.

İngiliz hükûmet başkanı, son derece ihtiyatlı ve gerçekten diplomatça sözlerle dile getirmiştir bu düşüncesini. Şöyle konuşmuştur:

“Doğu sorununda İngiltere de aynı durumda bulunmaktadır. İngiliz politikası sadece bir nokta üzerinde, Mısır konusunda tavrını değiştirmiş bulunuyor. Şöyle ki: Mısır’da İngiltere’ye ticaret yollarını kapayabilecek ve İngiliz mallarının bu ülke üzerinden geçirilmesini engelleyebilecek güçlü bir hükûmetin varlığı, bizim için hiçbir şekilde kabul edemeyeceğimiz bir durum yaratacaktır.”

Çarın Mısır üzerinde hiçbir hak iddia etmediğini bilmiyor değildi Robert Peel: Nikola, İstanbul’la Boğazların yanı sıra Eflâk ve Boğdan’ı istemekteydi. Fransızlardı Mısır’a göz dikenler ve işte çar da, Fransızlara karşı bir ittifak öneriyordu İngiltere’ye.

Bu durumda çar, Robert Peel’in yukarda aktardığımız sözlerini, Türk mirasının bölüşülmesi konusunda üstü kapalı bir uzlaşmanın dile gelişi olarak yorumlayabilirdi.

Öyle yorumladı nitekim. Ve devam etti:

“Türkiye öldüğü zaman ne yapmak gerektiği konusunda bugünden bir karar vermek, olanak dışıdır. Çünkü, bu tür kararlar, söz konusu devletin ölümünü çabuklaştırmaktan başka hiçbir işe yaramaz. Dolayısıyla da, ben, bugünkü statükoyu korumak için var gücümle gayret edeceğim. Ama bunun yanı sıra, tüm olasılıkları akla uygun ve dürüst bir şekilde şimdiden tartışarak akla yakın sonuçlar bulmak ve hem adaletli hem de sürekli bir uzlaşmaya varmak zorunluluğundayızdır.”

Münih’teki Metternich gibi sağırlaşmayan muhataplar bulmanın sevinci içinde ayrılmıştı çar Londra’dan. Ve bu coşkunluk içinde, Osmanlı İmparatorluğu’nun yakın çöküşünü göz önüne alarak Londra’ya bir ön

anlaşmaya varma zorunluluğu konusundaki tüm düşünce ve tasarılarını özetleyen bir memorandum göndermesini emretti Nesseldrod'a.

Aslında çar, kendisiyle bu konuda tam bir fikir birliği hâlinde olduklarını açıklayan ve Aberdeen'in ya da Peel'in imzasını taşıyan yazılı bir belge bulunsun istemekteydi. Ama Nikola'nın bu umudu hiçbir zaman gerçekleşmeyecektir: İngiliz yetkilileri konuyu enine boyuna yeni baştan düşünmüş ve yazılı bir belgeyle ağır yükümlülük altına girmeyi uygun görmemişlerdir.

1846 yılın haziran ayında, Robert Peel kabinesi istifa edecektir. Lort John Russell'in başkanlığında yeniden iktidara gelen whigler, yine Lort Palmerston'ı atayacaklardır dışişleri bakanlığına.

Avrupa'daki Rus etkisinin artışının Palmerston tarafından uzun bir süredir kuşkuyla izlendiğini biliyordu Nikola. Zaten Palmerston da bunu hiçbir zaman gizlememişti.

Nitekim, İngiliz dışişleri bakanı, daha 1837 yılında yapılan bir görüşme sırasında, Rus büyükelçisi Pozzo di Borgo'ya şunları söylemiş bulunmaktaydı:

"Uzun bir süredir uyumaktaydı Avrupa. Bugünse çarın geniş imparatorluğunun çeşitli sınırlarında hazırlamaya giriştiği bir dizi saldırıya son vermek üzere uyanmaktadır."

Aberdeen ve Robert Peel'le alabildiğine kolayca ve rahatlıkla başlatılan bir görüşmeyi, 1846 yılında Palmerston'la sürdürmek tamamen olanak dışıydı çar bakımından.

1846 yılının aralık ayında Viyana'ya yaptığı kısa bir ziyaret sırasında Nikola, Osmanlı İmparatorluğu konusunda Metternich'e yeniden açıldı ve görüşme sırasında, şu noktayı kesinlikle bildirmek zorunda hissetti kendini: Türkiye'nin çöküşü söz konusu olduğu takdirde, İstanbul'u hiç kimseye kaptırmayacaktı. Herhangi bir devlet ordusunu oraya yolladığı takdirde herkesten önce kendisi İstanbul'da olacak ve kente bir kez yerleştikten sonra da bir daha çıkmayacaktı.

Görüldüğü gibi, bir bölüşme çağrısından çok, üstü örtülü bir tehditti bu. Zaten çar, İstanbul'a el koymayı aklının ucundan dahi geçiremeyecek kadar güçsüz olduğunu bilmiyor değildi Avusturya'nın.

Sırası gelmişken, not edilmesi gerekli ilginç bir nokta var bu konuda: Kendine olan bütün güvenine ve o çağ Avrupası'nın, özellikle de Alman illeriyle Avusturya İmparatorluğu halklarının en derin özlemlerine karşı

gösterdiği sınırsız anlayışsızlığa rağmen ve en apaçık olguları dahi görmekten ısrarla kaçınıp öfkelendiği hâlde, yeni bir devrimin kapıyı çalmak üzere olduğunu seziyordu Nikola.

“Müttefik”lerinin bu korkunç darbeye dayanamayacaklarını da seziyordu üstelik. Ve bu aczi, her şeyden önce, Prusya ve Avusturya hükûmetlerinin güçsüzlüğü ile kararsızlığına bağlamaktaydı.

Nitekim, 1846 yılında, Danimarkalı bir diplomata şunları söylemiştir:

“Eskiden üçtük biz, şimdi bir buçuk kaldık. Çünkü artık Prusya’yı katiyen hesaba katmıyorum; Avusturya’ya gelince, onu da yarım sayıyorum.”

İşte 1848 Şubatı arifesinde Avrupa bu durumdaydı. Ve Avrupa diplomasisi bu sırada apansız bastıran, ama büyük çapta sonuçlar doğuracak olan yepyeni bir olaylar dizisiyle yüz yüze kalacaktı.

SEKİZİNCİ BÖLÜM

1848 DEVRİMİ’NDEN KIRIM SAVAŞI’NA (1848-1853)

1. MACAR AYAKLANMASININ ÇAR NİKOLA TARAFINDAN BASTIRILMASI VE AVUSTURYA-PRUSYA İLİŞKİLERİNE RUSYA’NIN EL ATMASI (1850)

1840 Devrimi Karşısında Nikola’nın Tavrı

Rus imparatorunun, Fransa’daki şubat devrimini haber alır almaz, muhafız alayı subaylarına dönerek, şöyle haykırdığı bilinmektedir:

“Hemen atlarınıza binin efendiler: Fransa’da cumhuriyet ilan edildi!”

Aslında, 1830 yılındaki kararının tersine olarak, Fransa’ya karşı harekete geçme konusunda hiçbir ciddi niyeti yoktu çarın: Louis-Philippe’in düşüşü, kaderin bir çeşit öç alışıydı onun gözünde. Üstelik haklı bir öç.

Ama başlangıçta böyle bir hayale kapılmış olsa bile, uluslararası siyasal durum bu tür bir tasarının gerçekleşmesine hiç mi hiç elverişli değildi.

Çünkü aynı yılın mart ayında Berlin, Viyana, Münih, Dresden ve Germen Konfederasyonu devletlerinde art arda patlak veren devrimler, Metternich’in can havliyle kaçışı, Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm’le

Avusturya İmparatoru Ferdinand’ın devrim karşısında kapıldıkları dehşet ve sersemce şaşkınlık ve bunların sonucunda hemen her şeye boyun eğmeleri, dolayısıyla da, bunca umut ve çabayla kurulan sistemin bir anda yıkılışı, Nikola’nın hesaplarını ciddi olarak kökten altüst etmiştir.

Ve çar, ilk kez olarak kendini tümden kaybetmiş, pusulayı şaşırmış durumdadır. O dönemde tümüyle güvenmeye devam ettiği biricik adam olan prens Paskeviç’e yazdığı mektuplar, bu durumu apaçık ortaya koymaktaydı: “Bu aşağılık haydutları” hizaya getirmek gerekiyor demekteydi çar.

Ama 1848 ortalarında Nikola, sadece kendi gücüne güvenerek bu denli büyük çapta bir bastırma işine girişemezdi. Ve birdenbire bir umut kapısı aralandı: 1848 yılının o korkunç haziran günlerinde Paris proletaryasının Cavaignac tarafından amansızca kurşuna dizilişi, çarı yeniden cesaretlendirecek ve umutla dolduracaktır.

Nitekim, Nikola’nın emri üzerine Paris’teki Rus büyükelçisi Kiselev, hemen ertesi günü Cavaignac’a çarın derin minnettarlığını sunmuştur.

Gerçekten de çar, gerici cephenin girişebileceği her türlü direnme hareketinden önce, “cumhuriyetçi” General Cavaignac sayesinde Paris barikatlarında sadece Fransız devriminin değil, aynı zamanda tüm Avrupa’yı saran devrim dalgasının da püskürtülüp ezilmiş olduğunu kavramış bulunmaktaydı: Tehlike atlatılmıştı artık.

O andan itibaren ve özellikle 1848 yılı sonbaharında, Nikola’nın Prusya ve Avusturya’nın iç işlerine müdahalesi başlayacaktır: Aynı zamanda yakın akrabalık bağlarıyla bağlı bulunduğu Prusya Kralı IV. Friedrich-Wilhelm’i kınamaktadır özel söyleşilerde. Daha sonra bununla da yetinmeyip, cesaretsizliğinin tüm sonuçlarını ortadan kaldırması gerektiğini, yani 1848 Devrimi sırasında ülkeye vermek zorunda kaldığı anayasayı geri alması gerektiğini söyleyecektir Prusya kralına.

Buna benzer “öğütleri”, daha yumuşak bir dille de olsa, Avusturya İmparatoru Franz-Joseph’e de vermekten geri kalmıyordu çar. Amcası Ferdinand’ın feragati üzerine 2 Aralık 1848 günü Avusturya tahtına çıkmış olan bu henüz on sekiz yaşındaki delikanlı, Nikola’nın desteği olmaksızın kendini boşlukta hissetmekte ve çarın öğütlerini, neredeyse kölece bir uysallıkla izlemekteydi.

Çar, genç imparatorunun bu itaatli tavrından olduğu kadar, ikinci bir Metternich diye kabul ettiği Prens Felix Schwarzenberg’e tanıdığı, âdeta diktatörce yetkilerden de hoşnuttu alabildiğine. Nitekim, Nikola uzun süre Prens Schwarzenberg’i, Petersburg’da alınan “karar”ların yürütümüyle görevli bir çeşit Viyana genel valisi olarak görecektir.

Hem Schwarzenberg’in hem de Franz-Joseph’in gerçek karakterleri konusunda aldanıyordu oysa çar.

Yeni Avusturya şansölyesi, Viyana’da tutuklanan Frankfurt Parlamentosu delegesi Robert Bulum’u onun isteği üzerine kurşuna dizdirerek Nikola’nın sempatisini kazanmış bulunmaktaydı. Ama çar, Schwarzenberg’in ince diplomat yanını sezememiştir. Nitekim, yeni Şansölye, devrimin tehdidinden kurtulur kurtulmaz, çarın Doğu konusundaki tasarılarının gerçekleşmesini engellemek için elinden geleni yapmakta bir an bile duraksamayacaktır.

Tıpkı bunun gibi, İmparator Franz-Joseph’i de anlayamamıştı çar: Franz-Joseph, bağımsızlık ülküsü güden, inatçı, özsaygısıyla dolu bir delikanlıydı her şeyden önce ve yalnız devrim korkusuyla itaat ediyordu Rus imparatoruna. Nitekim, o da, devrim tehlikesi ufuktan silinir silinmez, Doğu sorununda Nikola’nın karşısına dikilecektir.

Bu dönem boyunca çar, 1849 ve 1850 yıllarında olmak üzere iki kez ve her iki seferinde de Avusturya lehine, Orta Avrupa’ya müdahalede bulunmuştur. Ve Nikola’nın bu müdahaleleri sayesinde Avusturya İmparatorluğu, her iki cephede de kendisi bakımından son derece büyük önem taşıyan kesin bir zafer kazanmıştır.

Macar Ayaklanmasının Bastırılışı

Nikola’nın, 1849 yılındaki Macar ayaklanması dolayısıyla giriştiği ilk müdahale, askerî olduğu kadar da diplomatik bir müdahaledir. Tamamen diplomatik planda kalan ikinci müdahalesi ise, Alman birliğini sağlamaya yönelecek her türden girişimleri olanak dışı bırakma amacını güdüyordu.

Çarın Macaristan’a müdahale gerekçesi, bu ülkenin bağımsız bir devlet olarak ortaya çıkması hâlinde Polonya’daki düzenin büyük çapta sarsıntıya uğrayacağı kanısına dayanmaktaydı. Ayrıca, Nikola, devrimci Kossuth’un

yönetimindeki bir devleti, çarlık Rusya’sının Balkanlar’daki nüfuzunu bertaraf etmeye yönelmiş bir tehlike olarak görüyordu.

Üçüncü olarak da, devrimci Macaristan zafere ulaştığı takdirde, gericiliğin Avrupa’daki başarısı eksik kalmış olacaktı çarın gözünde.

Nikola, 1849 yılı baharının sonunda, yani Avusturyalı generaller isyancılar karşısında bir dizi ağır bozguna uğradıktan sonra harekete geçmeye karar vermiştir.

Polonya kral naibi Prens Paskeviç ele almıştı bu girişimin yönetimini. Ve Macar ayaklanmasının ezilişinden sonra Avusturya İmparatorluğu, kurtulmuş gözüyle bakabilirdi kendine. Avusturya İmparatorluğu bu durumdan hiç umulmadık bir kazanç daha sağlamış olarak çıkacaktır ayrıca: Franz-Joseph’in uyrukları olarak kalan Macarlar, Avusturya’dan çok Rusya’ya diş bilemektedirler.

Böylece, dirilen Habsburglar devleti, artık kendini rahatça koruyup sürdürebilecek bir durumdadır ve işte bu durumdan yararlanıp, Rusya’ya karşı mücadeleye girişebilecektir.

Bunu ancak 1854 yılında, Avusturya İmparatorluğu’nun düşmanca tavrı iyice belirginleştiği zaman anlayacaktı Nikola. Nitekim, Polonya kökenli yaveri Kont Rzewiouski’ye şöyle soracaktır bir gün:

“Gelmiş geçmiş Polonya krallarının en budalası kimdir, bilir misin?.. Jean Sobieski’dir: Çünkü Türklerin elinden kurtardı Viyana’yı.”

Ve şöyle devam edecektir çar, bu ilginç konuşmasına:

“Gelmiş geçmiş Rus hükümdarlarının en budalası da benim. Ben yardım ettim çünkü Avusturya’nın Macar ayaklanmasını bastırmasına!”

Görüldüğü gibi, siyasal bir hata işlediğini anlamıştı Nikola. Ne var ki artık bu hatayı onarma olanağı ortadan kalkmış bulunmaktaydı.

Nikola’nın, Orta Avrupa işlerine ikinci müdahalesi 1850 yılına rastlamaktadır. Bu müdahale, genç İmparator Franz-Joseph’le Prens Schwarzenberg’in ısrarlı ricalarının olduğu kadar, çarın kişisel planlarının da bir sonucudur.

Nikola’nın Prusya-Avusturya İlişkilerine Müdahalesi

Alman birliğini gerçekleştirmeyi amaçlayan Frankfurt Parlamentosu’nun 1849 yılında dağıtılmasından sonra da, Prusya çevresinde birleşme hayalî

Alman burjuvazisinin kafasından çıkmış değildir. Nikola ise, bu birliğin kurulmasına engel olmak kararındadır.

Ve Prusya Kralı IV. Friedrich-Wilhelm, büyük ölçüde, Petersburg’daki kudretli akrabasının etkisi altında kalarak, “halk birliği” tarafından kendisine sunulan imparatorluk tacını reddetmiştir. Frankfurt Parlamentosu’na, Petersburg’dan aldığı emre uygun olarak “halk birliği” diyordu kral.

Ama ülkedeki genel birleşme eğiliminin baskısıyla, gerici başbakan Kont Brandenburg bile, 1849-1850 yıllarında, güçsüz Germen Konfederasyonu’nu yeni baştan örgütlemeye yönelen birtakım tedbirler almak zorunda kalacaktı. Bunun üzerine Nikola, Prusya’nın güçlenmesine hiçbir şekilde göz yumamayacağını açıkça söyleyen Avusturya Şansölyesi Schwarzenberg’i desteklemeye koyulacaktır olanca gücüyle.

Burada bir noktayı belirtmek gerekiyor: Rus çarının 1849 yılında Alman İmparatorluğu’nun kuruluşuna karşı çıkmasının tek nedeni, bu girişimi başlatmış olanların “devrimci” Frankfurt Parlamentosu üyeleri oluşu değildi elbette. Prusya’nın gereğinden fazla güç kazanmasını, çar da istemiyordu. Ve bu konuda Nikola, Avusturya diplomasisiyle tam bir fikir birliği içindeydi.

Bu arada çar, Holstein düklüğünün Danimarka’ya bağlı kalması için yoğun bir propaganda başlattı. Bunun sonucu olarak 2 Ağustos 1850 tarihinde Rusya, Fransa, İngiltere ve Avusturya, Holstein’ın Danimarka’ya ait olduğunu onaylayan bir anlaşma imzaladılar.

Londra’da yapılan bu anlaşma, Prusya’ya indirilen birinci darbedir.

Schwarzenberg sevincinden uçuyordu gerçi; ama buna karşılık Prusya’daki çalkantılar da gittikçe artmaktaydı.

Çalkantıları büyük çapta artıran nedenlerden biri de, Brandenburg kontunun Varşova gezisi dönüşünde birdenbire ölüşü olmuştur: Halk arasında yayılan bir söylenti, Prusya başbakanın Varşova’da çar tarafından ağır hakarete uğradığı ve ülkesinin kendi şahsında böyle küçük düşürülmesine dayanamayarak öldüğü yolunda kulaktan kulağa dolaşmaktaydı. Çarın desteğinden cesaret bulan Schwarzenberg’in Prusya’yı savaşla tehdit ettiği de söyleniyordu aynı zamanda.

“Olmütz Hakareti” (29 Kasım 1850)

1850 yılının kasım ayında Prusya ile Avusturya arasında yeni bir çatışma koptu. Hesse yüzündendi bu seferki çatışma.

Nikola’nın duruma el atmasından sonra, Avusturya ile Prusya 29 Kasım tarihinde Olmütz’de bir konvansiyon imzaladılar. Aslında Prusya bu anlaşmayı imzalamak zorunda bırakılmıştı.

“Olmütz Hakareti” diye anılan ve bütün sorumluluğu Rus çarına yüklenen bu olayı, Almanya hiçbir zaman unutmamıştır.

Nikola, diplomatik savaşın tüm cephelerinde zafer üstüne zafer kazanmaktaydı. Nitekim, İngiliz devlet adamı Clarendon, 1853 yılına değin uzanan bu dönemden Parlamento’daki bir konuşmasında söz ederken, Rusya’nın sadece “ezici bir askerî güce değil, aynı zamanda eşi görülmemiş ustalıkta bir demokrasiye de” sahip olduğunu açıklıyordu.

Gerçekten de, Macaristan seferinden ve Olmütz Anlaşması’ndan sonra Nikola, tüm Avrupa’nın gözünde artık “yenilmeyen adam” hâline gelmiştir. Nitekim, Prens Albert’ın ve Kraliçe Victoria’nın yakın dostu olan ve iyi haber alan bir gözlemci ününe sahip bulunan Baron Stockman, 1851 yılında şunları yazmaktaydı:

“Gençliğimde, bütün Avrupa üzerinde egemenlik kurmuş olan bir Napolyon vardı. Bugün ise Rus imparatoru onun yerini almış görünüyor. Ve öyle sanıyorum ki çar, hiç değilse daha birkaç yıl boyunca, Napolyon’unkinden bambaşka amaçlar ve bambaşka araçlarla, bütün kıtaya yasalarını kabul ettirecektir.”

Napolyon’la Nikola arasındaki bu karşılaştırma, Avrupa’daki Rus etkisinden her söz açılışta ortaya sürülmekteydi. 1849-1850 yıllarında Nikola’nın özellikle Orta Avrupa’daki mutlak hegemonyasından kaynak alan bu fikir, gerçeği yansıtmaktan pek de uzak değildir.

İngiltere ile Fransa’ya gelince, Avrupa’daki uluslararası durum bu iki ülke açısından, çok daha karmaşık bir görünüm kazanmaktadır. Ve Nikola’yı devirecek olan fırtına da bu görünüm içinde saklıdır.

2. İNGİLİZ-RUS GERGİNLİĞİ (1848-1849)

3 Nisan 1848 tarihinde Nikola, Kraliçe Victoria’ya birçok bakımdan anlamlı bir mektup yollamıştır.

Şaşkın ve üzgündü çar: Yakın geleceğin Avrupası'nı bir yıkıntılar yığını hâlinde görüyordu. Ve kasırganın henüz sarsamamış olduğu iki devletten birinin başkanı olan Kraliçe Victoria'yı, Rusya ile anlaşarak, genel düzeni kurtarmaya çağırma amacıyla yazıyordu bu mektubu.

Avrupa'da devrimci girişimlerin art arda sıralandığını gören Palmerston, Avusturya'nın başında dolanan dağılma tehlikesini fark etmiş bulunmaktaydı çoktan: Fransızların, Kuzey İtalya'yı Avusturya İmparatorluğu'nun elinden almalarından korkuyordu her şeyden önce. İkinci olarak da İslav halklarının Rusya tarafından yutulması ürkütüyordu İngiliz siyaset adamını. Böyle bir durum, çarın ordularını İstanbul'a iyiden iyiye yaklaştırmış olacaktı.

Ama bu iki sorunun ikisinde de, doğrudan doğruya çarın desteğini bulma, Palmerston için büyük bir sevinç kaynağı olacaktır.

Gerçekten de, Nikola, bir yandan devrimci Fransa'nın gelişmesine var gücüyle karşı koyarken, öte yandan da Avusturya'yı yıkmak için değil, tam tersine kurtarmak için müdahalede bulunacaktır.

Çarın, hayatının belki de en büyük yanılgısına düşerek erişilmez bir fırsatı kaçırmakta olduğu hemen fark edilmiştir İngiltere'de. Ve Palmerston, Macar delegeleri kendisinden yardım istemek üzere başvurduklarında, Rus müdahalesine karşı küçük parmağını dahi oynatmayacaktır.

Böylece Avusturya'nın, Osmanlı İmparatorluğu'na doğru adım adım ilerleyen Rusya'ya karşı Yakın Doğu'da ağırlık taşıyan bir set olarak kalışı, Palmerston'ı büyük çapta rahatlatmıştır. Üstelik de, bu mutlu sonuç, İngiltere'ye bedavaya mal olmakla kalmıyor, Rus kanı akıtılarak elde ediliyordu!

Bu durumda Palmerston, 1849 yılı sonbaharında ustaca manevralarından birine daha girişerek, ezilen Macar halkının gönlü yüce savunucusu rolüne bürünecek ve bu sayede, Osmanlı İmparatorluğu yöneticilerinin çarın sınırsız kudretine olan inançlarını temelden sarsacaktır.

Mülteciler Konusunda Türkiye'ye Verilen Rus Notası

Sözünü edeceğimiz olay, çarın akıl almaz bir diplomatik hatası sonunda doğacaktır: 25 Ağustos 1849 günü Nesselrod'a, Türk hükûmetine, 1830-1831 yıllarındaki Polonya ayaklanmasına katılmış ve 1849 yılında da

devrimci Macar ordusu saflarında çarpışmış olan Polonyalı dört mültecinin (Bem, Dombinski, Zamoiski ve Wissotski) sınır dışı edilmesini şart koşan bir nota vermesini emredecektir Nikola.

Alabildiğine küstahça ve emir üslûbunda kaleme alınmış bir notaydı bu. Ayrıca İstanbul'daki Rus büyükelçisi Titov'a, Babıâli'den "evet ya da hayır" şeklinde açık ve kesin bir cevap istemesi ve Türk yetkililere "notayı reddettikleri takdirde doğacak sonuçları iyice hesaplamaları" gerektiğini anlatması yolunda, kesin talimat gönderilmişti.

Ret halinde çarın Türkiye'ye savaş açmaktan kaçınmayacağı hemen hemen apaçık bir biçimde belirtiliyordu notada.

Öte yandan Viyana hükûmeti de, yine Osmanlı hükûmetine, Türkiye'ye sığınmış bulunan Kossuth'la daha birkaç Macar devrimcisinin Avusturya'ya teslim edilmesini isteyen bir nota vermişti. Ne var ki, daha yumuşak bir üslupla yazılmıştı Avusturya notası; Rus notası gibi, kaba bir emir niteliği taşımamaktaydı.

Sultan Abdülmecit, o sırada bir "özel misyon"la yükümlü olarak İstanbul'da bulunan Stratford Canning'i ve Fransız büyükelçisi Aupick'i çağırtarak, aldığı iki notayı önlerine koyacak ve bu konudaki fikirlerini soracaktır. İngiliz ve Fransız temsilcileri, Osmanlı imparatorunu, her iki notayı da kesinlikle reddetmesi gerektiğine inandırmakta güçlük çekmemişlerdir.

Palmerston'un niyetlerini tahmin ettiği için, Londra'dan gerekli yetkiyi almaksızın böyle davranmıştı Stratford. Ve yanılmamıştı: Nitekim, Palmerston bu sorunu, İngiliz hükûmetinin 2 Ekim 1849 günü toplantısında ortaya attığı vakit, hükûmet başkanı Lort Russell, gerek Stratford'un İstanbul'daki tutumunu, gerekse Palmerston tarafından önerilen genel davranış çizgisini onaylayacaktır.

Hemen ardından da Viyana ve Petersburg'daki İngiliz ve Fransız temsilcileri, Avusturya ve Rus dışişleri bakanlarını birlikte ziyaret ederek, hükûmetlerinin, mülteciler konusunda Osmanlı İmparatorluğu'na yapılan baskıya son verilmesinden "büyük sevinç duyacaklarını" bildirmişlerdir.

Viyana ve Petersburg'daki İngiliz büyükelçileri, Avusturya ve Rus hükûmetlerine bir ufak noktayı daha bildirmişlerdi laf arasında: Ege Denizi'nde kol gezmekte olan Amiral Parker komutasındaki İngiliz

donanması, Türk imparatoruna bir “dostluk ziyareti”nde bulunmak üzere, Çanakkale Boğazı’na doğru yola koyulmuştu.

Telmih[9] gayet iyi anlaşılacak ve her iki hükûmet de, Osmanlı imparatoruna verdikleri notaları geri alacaklardır.

Böylece beliren gerginlik, İngiliz dışişleri bakanının yumuşaklığı sayesinde çabucak yatışacaktır. Gerçekten de, Palmerston, bu konuda olağanüstü kibar davranmış ve olayı büyütme yoluna katiyen gitmemiştir: Elinin altında istediği gibi kullanabileceği bir “müttefik” yoktur o sırada çünkü, dolayısıyla da Rusya’ya karşı bir savaşa girmeyi arzu etmemektedir.

3. LOUIS-NAPOLYON VE BÜYÜK DEVLETLER

Diplomat Olarak III. Napolyon

10 Aralık 1848 tarihinde Fransa cumhurbaşkanlığına seçilişinden 2 Aralık 1851 tarihinde yaptığı hükûmet darbesine kadar uzanan dönem boyunca Louis Napolyon’un (Louis-Napoléon) gerek iç gerekse dış siyaseti tüm monarşik Avrupa tarafından büyük bir sempatiyle izlenecekti.

Napolyon Bonapart’ın yeğeninin Fransa Cumhuriyeti’nin en yüce makamına seçilişi, Fransız burjuvazi ve köylü kitlelerinde gerici duyguların hızla geliştiğini ispatlayan bir kanıt şeklinde göz önüne alınmaktaydı çünkü. Hele cumhurbaşkanının kısa bir süre sonra giriştiği ve başardığı hükûmet darbesi,

1848 devrimi tarafından halk yararına kazanılmış bütün avantajların, çabucak ve köklü bir biçimde sıfıra indirgeneceğine ilişkin olarak monarşik Avrupa tarafından beslenen inancı bir kat daha pekiştirmiştir.

Gerçekten de, bu girişimiyle III. Napolyon, Avrupa’daki bütün gerici siyaset adamlarının büyük sevgi ve saygısını kazanmış bulunmaktaydı. Bir tek Friedrich-Wilhelm ürküyordu yeni Fransız imparatorundan.

Louis Napolyon’un daha cumhurbaşkanıyken güttüğü dış politikaya gelince: Roma sorununa herkesten önce el atması, bütün Avrupa gericilerini tatlı heyecanlara gark etmiş bulunmaktaydı.

Söz konusu olan Roma sorunu, şöyle gelişmiştir:

Devrimciler tarafından Roma'dan kovulmuş ve Gaete'ye sığınmış olan papa IX. Pie, bütün Katolik devletlerden yardım istemişti. Ve daha Avusturya harekete geçme fırsatını bulmadan önce, Louis Napolyon, ilkin küçük bir kuvvet gönderdi İtalya'ya. Daha sonra da General Oudinot'nun kumandasında otuz bin kişiye yükselttiği bu kuvvetle Roma'yı ele geçirip 14 Temmuz tarihinden itibaren Papalık devletini yeniden kurmuş oldu.

Bu müdahale, bütün Orta İtalya'da gerici iktidarın pekişmesi anlamına geldiğinden, "Doğu hükümdarları"nın son derece hoşuna gitmişti gerçi; ama öte yandan da, Fransızların Roma'dan ayrılmak niyetinde olmadıklarını ortaya koyuyordu aynı müdahale. Nitekim, İngiltere'de Palmerston eni konu kuşkuya kapılmıştı. Avusturya'da Schwarzenberg'in kuşkusu ise, Palmerston'ınkinden hiç de aşağı değildi.

1849 yılının temmuz ayında başarıyla sona eren bu Roma seferi, iç politika konularında istediği gibi davranabilen Louis Napolyon'un, dış politika alanında da hiç kimseyi hesaba katmamak kararında olduğunu bütün Avrupa'ya böylece ispatlıyordu.

I. Nikola ve III. Napolyon Arasındaki İlişkiler

Louis Napolyon tarafından 2 Aralık 1851 günü Paris'te gerçekleştirilen hükûmet darbesinin ilk resmî haberini 11 Aralık günü alan Nikola, hayranlığını açıkça dile getirmekten kaçınmamıştır.

Nitekim, Paris'teki Rus büyükelçisi Kisselev'e hemen yolladığı bir emirle, başkan prensi vakit geçirmeksizin ziyaret ederek kendisine sözlü bir nota vermesini ve Louis Napolyon'un Fransa'yı "kızıl devrim"den kurtardığını ileri süren resmî hükûmet bildirisinin Nikola tarafından kayıtsız şartsız kabul edildiğinin açıklanmasını istiyordu çar.

Bu darbe girişiminde Nikola'yı özellikle hayran bırakan nokta, başkan prensin hem devrimcileri, hem de çarın var gücüyle nefret ettiği liberalleri bir vuruşta yere sermiş oluşuydu. Nitekim, Nesselrod, bu hayranlığı şu sözlerle dile getirecektir:

"Louis Napolyon, devrimci bağnazlarla anayasacı bağnazları bir tek aynı vuruşla yere sermiş ve öldürmüş bulunmaktadır. Dileriz, artık hiçbiri yeniden dirilmek fırsatını bulamasın!"

Petersburg gibi Viyana da büyük bir sevinç içinde yüzüyordu. Nitekim, Fransa Cumhuriyeti'nin Louis Napolyon tarafından devrildiği haberi Avusturya başkentine ulaşır ulaşmaz, İmparator Franz-Joseph, 31 Aralık 1851 tarihinde yayınladığı bir kararnameyle 1848 Avusturya anayasasını yürürlükten kaldırdığını ve mutlak iktidarını yeniden kurduğunu açıklamıştır.

Ne var ki gerici çevrelerin bu sevinci uzun sürmeyecektir.

1852 yılının baharında ve hele aynı yılın yazında başkan prensin bütün Fransa'yı kapsayan zafer gezisinden sonra, Louis Napolyon'un "imparator" unvanını almakta katiyen gecikmeyeceği açıkça ortaya çıkmış bulunmaktaydı.

Birdenbire hayal kırıklığına uğramıştı Nikola. Demek ki, kamu düzeninin savunucusu olarak hayranlık beslediği gözdesi, otorite sahibi olmakla yetinmiyor, aynı zamanda "Tanrı'nın lütfuyla hükümdar", yani bir imparator olmak istiyordu.

Paris'teki büyükelçisi kont Kisselev aracılığıyla ve alabildiğine saygılı bir dille, Louis Napolyon'u bu niyetinden caydırma çabasına yöneldi çar. Ama bu girişim, sonuçsuz kalacaktı elbette.

Avusturya Dışişleri Bakanı Buol'un etkisinde kalarak bu konuda gittikçe daha kesin ve uzlaşmaz bir tavır takınmıştır Nikola. Buol şu görüşteydi: Louis-Napolyon'u imparator olarak tanıyabilirlerdi; ama yeni imparatora göstermek gerekiyordu ki "Tanrı'nın lûtfuyle hükümdar" olanlar (yani soydan imparatorlar) onu gerçekten eşitleri saymayacaklardır.

Çünkü, Louis Napolyon, soydan bir hükümdar değildi her şeyden önce. Bu gerekçeyi, Bonapart hanedanının Fransız tahtı üzerindeki miras hakkının 1815 Viyana Kongresi kararıyla ortadan kaldırılmış oluşuna bağlıyordu Buol. Bu duruma göre de, gerçekten imparatorların Louis Napolyon'a hitap ederken, "İmparator hazretleri ve sevgili kardeşim" (Sire et cher frére) deyimi yerine "İmparator hazretleri ve candan dost" (Sire et bon ami) deyimini kullanmaları gerekmekteydi.

İkinci olarak da, öbür hükümdarların Louis Napolyon'u III. Napolyon diye adlandırması da olanak dışıydı yine Buol'a göre: I. Napolyon'dan sonraki meşru Fransız imparatorunun Napolyon'un oğlu "II. Napolyon" olduğunu kabul etmek anlamına gelirdi bu. Oysa, böyle bir şeyi kabul etmek, 1815-1830 yılları arasında yine Viyana Kongresi kararlarına uygun

şekilde Fransız tahtında oturmuş olan Burbonları “saltanat hırsızı” ilan etmek demekti.

Dolayısıyla da, Nikola, şu sanıya kapılacaktır: Louis-Napolyon, Viyana Kongresi’nin ve kardeşi I. Aleksandr da dâhil olmak üzere bu kongreye katılmış olan bütün herkesin anısına gölge düşürmek amacıyla, bilerek ve isteyerek III. Napolyon adını almaya karar vermiş bulunmaktadır.

Ne var ki, Petersburg’daki Prusya büyükelçisi General von Rohow’un hükûmetine yolladığı raporlara bakacak olursak, Nikola’nın bu konuda bir türlü kesin bir karara varmadığını ve duraksama hâlinde olduğunu görürüz. En sonunda, Kont Buol’un görüşünü paylaşan General von Rohow’un sürekli ısrarı üzerine çar, “sevgili kardeşim” yerine “candan dost” deyiminin seçilmesini ve “İmparator III. Napolyon” yerine de “İmparator Louis-Napolyon” formülünün kullanılmasını emredecektir.

Bunun sonucunda olaylar şöyle gelmiştir:

Paris’teki Rus büyükelçisi Kont Kisselev, yeni imparatorun unvanı konusunda sürdürülen bu tatsız ve “tehlikeli” tartışmalar karşısında zaten büyük bir kuşku duyuyordu ve bu kuşkusunu da bildirmişti hükûmetine. Ama Nesselrod, Petersburg’dan verdiği cevapta, Rusya’nın yarı sıra Avusturya ve Prusya’nın da kutlama mektupları ve itimatnamelerinde aynı deyim ve formülleri kullanmaya karar verdiklerini bildirerek bir nebze olsun ferahlattı elçisini.

Dolayısıyla, Kont Kisselev, imparator “Louis Napolyon’a” sunulmak üzere yollanan yeni itimatname ile Nikola’nın ağzından yazılmış olan ve “İmparator hazretleri ve candan dost” deyimiyle başlayan kutlama mektubunu gönül rahatlığıyla götürecektir Fransız imparatoruna. Ama aynı büyükelçi, Avusturya ile Prusya’nın “III. Napolyon” olarak tanıdıkları yeni imparatora “imparator hazretleri ve candan kardeşim” (Sire et bon frère) diye başlayan birer kutlama mektubu yolladıklarını öğrenince, müttefiklerinin bu “ihanet”i karşısında küplere binecektir.

Prusya Kralı Friedrich-Wilhelm, gülünç ve anlamsız birtakım açıklamalarla işin içinden sıyrılmış; durumun asıl yaratıcı ve sorumlusu olan Buol ise, Prusya tarafından aldatılmış bulunduğunu ileri sürerek, Nikola’nın karşısında kendini temize çıkarma yolunu seçmiştir. Ama çar da, sonuna kadar güvendiği kimseler tarafından hançerlendiğini ve görünüşte

önemsiz olan bu olayın aslında ciddi bir uyarı niteliği taşıdığını sezmiş bulunmaktadır.

Nitekim, çar, her yıl aralık ayında Petersburg'da düzenlenen ve tüm kordiplomatiğin de katıldığı resmî geçitte birdenbire Prusya büyükelçisi General von Rohow'la Avusturya büyükelçisi Kont Mensdorff'a dönüp şunları söyleyecektir:

"Aldattılar beni. Aldattılar ve ortada bıraktılar!"

Ve her iki büyükelçi de bu beklenmedik selama herhangi bir cevap verme cesaretini bulamamışlardır.

4. KIRIM SAVAŞI ARİFESİNDE ULUSLARARASI DURUM

Türkiye'nin Bölüşümü Konusunda Nikola'nın İngiltere ile Pazarlık Girişimleri

9 Ocak 1853 günü Grandüşes Helena Pavlovna'nın konağında verilen ve bütün kordiplomatiğin katıldığı bir akşam toplantısında, Çar Nikola, İngiltere büyükelçisi Seymour'a yaklaşmış ve konuşmaya başlamıştır. Ve işte bu konuşmayla, Nikola'nın saltanatına son verip Avrupa için yeni bir dönemi başlatan üç kanlı yılın siyasal tarihi de başlamaktaydı.

Bu konuşmasında çar, 1844 yılının haziran ayında Windsor'da Lort Aberdeen ve Robert Peel'le yapmış olduğu görüşmenin arasından dokuz yıl geçtiğini birdenbire unutarak, yine, "hasta adam" diye nitelediği Osmanlı İmparatorluğu konusuna değinmekteydi. Bu arada fırsat olmuşken belirtelim ki, Osmanlı İmparatorluğu'ndan söz ederken bütün hayatı boyunca hep bu deyimi kullanmıştır Nikola.

Şöyle diyordu çar:

"Bir dostla ve dürüst bir insanla konuşur gibi konuşmak isterim sizinle. Ben ve İngiltere. Çünkü öbürlerinin hiçbir önemi yok, yaptıkları da beni ilgilendirmiyor. Bir anlaşmaya varamayacak olursak, işler çok karışacaktır. Size çok açık bir şekilde şunu belirteyim ki, eğer İngiltere yakın bir gelecekte İstanbul'a yerleşebileceğini düşünmekteyse, ben bunu hoş karşılamam ve buna izin vermem. Ayrıca İngiltere'nin bu türlü tutku ve

niyetler taşıdığını hiç sanmıyorum; yakıştırmam da sizlere böyle bir şeyi. Ama bu gibi durumlarda yapılabilecek en iyi şey, apaçık konuşmaktır. Kendi yönümden ben, İstanbul'a mal sahibi sıfatıyla geçip yerleşmemeyi taahhüt etmeye hazır bulunmaktayım. Mal sahibi sıfatıyla diyorum dikkat ediyorsanız; çünkü geçici bir gardiyan rolünü yüklenmek apayrı bir iştir... Hiçbir şey öngörülmeyip her şey tesadüfe terk edilmişse, birtakım özel durum ve koşullar beni İstanbul'u işgal zorunda bırakabilir. Ne Ruslar ne İngilizler ve ne de Fransızlar, İstanbul'a hiçbir zaman sahip olmayacaklardır. Yunanlılar da sahip olamayacaklardır İstanbul'a, böyle bir şeyi de hiçbir zaman kabul etmem.

Sonra da, nasıl bir paylaşım düşündüğünü şöyle açıkladı Nikola:

"Boğdan, Eflâk, Sırbistan ve Bulgaristan, Rus himayesine girsin. Mısır'a gelince: Bu ülkenin İngiltere bakımından taşıdığı önemi gayet iyi anlamaktayım. Dolayısıyla da, şu noktayı açıkça belirtebilirim: Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından sonra girişilecek paylaşım sırasında siz Mısır'ı işgal ederseniz, benden en ufak bir itiraz gelmeyecektir. Aynı şeyi Girit Adası için de söyleyebilirim: Bu ada sizin işinize gelir herhalde? Ve ben, Girit'in İngiltere'ye geçmemesi için hiç bir sebep göremiyorum."

Toplantı sonunda Hamilton Seymour'la vedalaşırken de şöyle demişti çar:

"Hükûmetinize, bu konuda bana yeniden ve daha ayrıntılı olarak yazmasını telkin ediniz. Hiç çekinmeksizin her şeyi yazabilirler İngiliz hükûmetine güvenim var benim. Zaten söz konusu olan, serbest bir fikir alışverişidir. Yani İngiltere'den herhangi bir taahhüt ya da anlaşma isteğinde bulunmuş olmuyorum: Dürüst bir insanın namus sözünü istiyorum sadece. Bu bize yeter."

Beş gün sonra Nikola tarafından yeniden çağrılacaktı Hamilton Seymour. Bu ikinci görüşmeyi, 20 Ocak günü yapılan üçüncü görüşmeyle 21 Şubat 1853 tarihinde yapılan dördüncü ve son görüşme izleyecektir.

Görüşmelerin amacı ve anlamı apaçıktır artık: Çar, İngiltere'ye Osmanlı İmparatorluğu'nun ikisi arasında paylaşılmasını önermektedir. İşin garibi böyle bir öneride bulunurken Nikola, Arabistan, Mezopotamya ve Anadolu konularında hiçbir karar vermiş değildir.

Bu görüşmeler sırasında üç temel hata işlemiş bulunuyordu çar.

İlk olarak, Fransa'yı hesaba katmamakta biraz fazla acele etmişti: 1848-1849 yıllarının çalkantı ve kargaşasından sonra bu ülkenin iyice güçten

düştüğüne inanmaktaydı çünkü. Yeni Fransız imparatorunun, kendisine önemsenebilecek bir yarar sağlamayacağı besbelli olan bir uzak savaşa katılma riskini göze alamayacağını sanıyordu.

İkinci olarak, Avusturya konusunda ne düşündüğünü soran Seymour'a, Avusturya ile Rusya'nın bir sayılabileceği cevabını vermişti Nikola: Bu devletin, Osmanlı İmparatorluğu'nun sadece Rusya ile İngiltere arasında paylaşımına katiyen karşı çıkmayacağına inanmaktaydı.

Üçüncü ve son olarak da çar, İngiliz hükûmetinin bu öneriye karşı benimseyeceği tavrı yanlış çıkış noktalarına dayanarak değerlendiriyordu. Bu konuda Nikola'yı aldatan, Kraliçe Victoria'nın kendisi için beslediğini bildiği dostluk duyguları olmuştur. Ve Rus imparatoru, bu yanılgının sonucunda genelleştirdiği güven havası içinde, İngiltere'deki anayasa teorisini ve pratiğini hayatının sonuna dek öğrenemeyecektir.

Üstelik de, o sıradaki İngiliz hükûmetinin başında, 1844 yılındaki Windsor görüşmesinde kendisine büyük yakınlık ve anlayış göstermiş olan Lort Aberdeen'i görmekle ayrı bir güven duyuyordu çar. Kısaca her şey, bu önerisinin Londra tarafından olumlu karşılanacağı inancına sürüklüyordu onu.

Ne var ki, Londra'dan İngiliz hükûmeti adına Dışişleri Bakanı John Russell'ın imzasıyla gelen cevap, kesin şekilde olumsuz bir cevaptır.

Rusların Doğu politikası karşısında en az Palmerston kadar kuşku duyan Lort Russell, bu cevapta, Türk İmparatorluğu'nun hızla çöküşünü gerektirecek hiçbir neden görmediğini bildirmekte; dolayısıyla da, bu konuda herhangi bir anlaşmaya varmak zorunluluğunu hissetmediğini açıklamaktaydı. İstanbul'un geçici bir şekilde de olsa Rusların eline düşmesinin İngiltere tarafından kesinlikle kabul edilemeyeceğini belirterek mektubunu sürdüren Lort Russell, ayrıca, bu konuda yapılacak bir İngiliz-Rus anlaşması karşısında Avusturya ile Fransa'nın büyük güvensizliğe ve kuşkuya kapılacaklarını eklemekten de geri kalmamıştı.

Bir nota niteliğindeki bu mektubun gelişinden sonra Nesselrod, İngiltere büyükelçisi Seymour'la yaptığı konuşmalarda, çarın hiçbir zaman Türk İmparatorluğu'nu tehdit niyetini taşımamış olduğunu ve sadece bu devleti Fransa'dan gelebilecek çeşitli saldırılara karşı İngiltere ile el ele koruma amacını güttüğünü ileri sürerek, Nikola'nın daha önceki açıklamalarının kapsamını daraltma yoluna gidecektir.

Bu ret cevabından sonra, şöyle bir seçenek karşısında bulmaktaydı Nikola kendini: Tasarladığı girişimi ertelemek; ya da içinde bulunulan durum ve koşulları hesaba katmaksızın, kuvvet kullanma yolunu denemek.

Avusturya ile Fransa'nın John Russell'in yanında yer alacaklarını düşünmüş olsaydı, ilk çözümü seçerek Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma tasarısını ertelemesi gerekirdi çarın.

İkinci çözüm yolu, bu iki ülkenin hiçbir şekilde İngiltere'yi desteklemeyecekleri varsayılarak denenebilirdi ancak: Çünkü Nikola, müttefiksiz bir İngiltere'nin Rusya'ya savaş açmaya cesaret edemeyeceğini çok iyi biliyordu.

İkinci çözüm yolunu seçmiştir Rus imparatoru. Çünkü Avusturya'yı hiç hesaba katmamaya karar vermiştir. Nitekim, Russell'in Seymour'a yazdığı ve Rus ajanlarının ele geçirerek kendisine sunduğu bir mektubun kopyasının kıyısına, kendi el yazısıyla şöyle bir not düşmüştü:

"Avusturya'nın tavrından kesinlikle eminim; çünkü ilişkimiz, anlaşmalarla belirlenmiştir."

Osmanlı İmparatorluğu'nda Fransız-Rus Gerginliği

Tıpkı bunun gibi, Fransa'nın takınacağı tavrı da hesaba katmamaya karar vermişti çar. Üçüncü ve en önemli hatası da bu oldu.

Ne var ki, kaçınılmaz bir hataydı bu. Çünkü Nikola, 2 Aralık hûkümet darbesinden sonra Fransa'daki durumu kavrayabilecek ve yeni Fransız imparatorunun gerçek eğilimlerini saptayabilecek yetenekte değildi artık.

Bu anlayışsızlığın sorumluluğu kısmen Paris, Londra, Viyana ve Berlin'deki Rus büyükelçilerine —Kisselev, Brunnov, Meyendorf ve Budberg'e,— ama özellikle de Nesselrod'a düşmektedir: Gerçekten de, bütün bu görevliler, Petersburg'a yolladıkları raporlarda hemen hemen daima gerçek durumu değil, çarın hoşuna gidecek olan şeyleri bildirmişlerdi.

Örneğin, Lieven, imparatorun gözlerini açması için kendisine ısrarda bulunan André Rosin'e şu cevabı vermişti:

"Ben mi söyleyeceğim yani bunu çara? Budala değilim ben! İmparatora gerçeği söylediğim anda işimden atar beni, inanın."

Bununla birlikte, “Kutsal Topraklar” konusunda Louis Napolyon’la aralarında çıkan diplomatik sürtüşmeler, çarın gözlerini bir nebze olsun açacaktır. 1850 yılında başlayan bu sürtüşmeler, 1851 boyunca büsbütün ciddileşerek devam ettikten sonra 1852 yılının başlangıcında ve ortalarında bir parça yatışır gibi olacak, ama 1853 yılının başlangıcında büsbütün alevlenecektir.

Şöyle gelişmiştir olaylar:

Daha cumhurbaşkanlığı zamanında Louis Napolyon, Osmanlı İmparatorluğu tarafından 1740 yılında Fransa’ya tanınmış olan “Kutsal Topraklarda” ki, yani özellikle Kudüs ve Beytülahim’deki Katolik kilisesine ilişkin tüm hak ve ayrıcalıkları yeniden kullanmak ve sürdürmek arzusunda olduğunu Türk hükûmetine bildirmiş bulunmaktaydı. Ve padişah da bu isteği olumlu karşılamıştı.

Ama Rus diplomasisi, Ortodoks kilisesinin Türk topraklarında Katolik kilisesine üstünlüğünü ileri sürerek ve Küçük Kaynarca Antlaşması’nın bu konuya ilişkin hükümlerine dayanarak, şiddetli bir protesto hareketine girişti.

Aslında bu dinsel tartışmalar, Louis Napolyon’u olduğu kadar, imparator Nikola’yı da gerçek anlamında ilgilendirmekten uzaktı: Her iki hükümdar için de, çok daha önemli olan bir başka sorun vardı ortada. Nitekim, sonradan, Fransız Dışişleri Bakanı Drouin de Lhuys, tam bir açık sözlülükle şöyle diyecektir:

“Kutsal Topraklar” sorununun ve bu soruna ilişkin ayrıntıların, Fransa bakımından hiçbir gerçek önemi yoktur. Bunca gürültü koparan bütün bu Doğu sorunu, imparatorluk hükûmeti için, Fransa’yı yarım yüzyıla yakın bir zamandır felce uğratan kıtasal ittifakı parçalamaya yarayabilecek bir araçtan başka bir şey değildi. Ve bu güçlü koalisyonu içten çatırdatacak bir fırsat arayan İmparator Napolyon, Doğu sorununa dört elle sarıldı hemen.

Gerçekten de, III. Napolyon, Kutsal Topraklar konusunda çıkarılacak bir çekişme bahanesi altında bile olsa, Doğu’da birtakım güçlükler yaratmak ihtiyacını duyuyordu: İngiltere ile Avusturya’yı Rusya’dan ayırmak istiyordu çünkü ve çünkü bu iki devletin çıkarları ile Rusya’nın çıkarları, her şeyden önce Doğu’da çatışmaktaydı.

Öte yandan Çar Nikola için de “Kutsal Topraklar” sorunu, Fransa ile değil, ama Türkiye ile her an hır çıkarabilmek için en rahatça başvurulabilecek ve de kamuoyuna en kolayca kabul ettirilebilecek olan bir

araçtı daima. Ve Kudüs'le Beytülahim'deki Ortodoks kilisesinin haklarını savunma davası, Avrupa tarafından zamanla Nikola'nın bir başka hak iddiasına bağlanacaktır: Osmanlı İmparatorluğu sınırları içinde yaşayan bütün Ortodoksları koruma hakkına, yani aslında, Türkiye'nin iç işlerine diplomatik yoldan sürekli şekilde müdahalede bulunma hakkına.

İşin garibi de Rusya'ya bu hakkın doğrudan doğruya Türkiye tarafından tanınmış bulunduğunun unutulmasıdır.

1853 yılının başlarında tartışma birdenbire alevlenecektir. Çünkü Osmanlı Sultanı Abdülmecit ve bakanları, Fransız diplomasisinin baskısı altında, Kutsal Topraklar konusundaki Fransız isteklerinin çoğunu yerine getirirken, aynı konuda Rusya ile giriştikleri pazarlıklarda, gittikçe biraz daha dikkatli davranmaya başlamışlardır. Ve III. Napolyonûn, unvan hikayesini unutmamış olduğunu en sonunda böylece fark eden Rus imparatoru, yakınlarına şöyle diyecektir:

"Öç alma sırası onda..."

Ama Nikola, kendisini temel yanılgılara sürükleyen hayalleri yine de silkip atmış değildi üzerinden: Çara göre Napolyon, Türkiye için hiçbir şekilde savaşa giremezdi; Avusturya da göze alamazdı böyle bir şeyi; dolayısıyla, Fransa ve Avusturya'nın desteğinden yoksun kalan İngiltere'nin de eli kolu bağlanmış oluyordu.

Nitekim, Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşma önerisinin İngiltere tarafından reddedilmesinden sonra Çar Nikola, artık ince eleyip sık dokumayı bir yana bırakıp zor yolunu denemeye karar vermiştir. Bu amaçla da Türkiye'ye karşı ilkin, askerî değil, diplomatik bir saldırıya geçecektir.

Gerçekten de, çarın en güvendiği diplomatlarından Mençikov, kalabalık bir maiyetle ve bir savaş gemisine atlayarak İstanbul'a hareket emrini almıştı hemen: Bütün bu gösterinin amacı, getirilen taleplerin kesin bir karakter taşıdığını Osmanlı imparatoruna somut bir şekilde ispatlamaktı.

Ve padişah bu talepleri tümüyle kabule yanaşmadığı takdirde, Türk hükûmetine hemen bir ültimatom vermekle görevlendirilmişti Mençikov.

9 Telmih: Söz arasında başka bir şey kastederek, imalı söyleme, açıkça söylememe.

DOKUZUNCU BÖLÜM

KIRIM SAVAŞI SIRASINDA DİPLOMASİ VE PARİS KONGRESİ (1853-1856)

1. OSMANLI İMPARATORLUĞU İLE RUSYA ARASINDA 1853 ÇATIŞMASI VE BÜYÜK DEVLETLERİN TAVIRLARI

Prens Mençikov'un Türkiye Misyonu

Olağanüstü elçi ve tam yetkili temsilci olarak gönderilmişti İstanbul'a Prens Mençikov, Nesselrod'a prens için hazırlaması emredilen talimattan aldığımız şu cümle, Mençikov misyonunun temel amacını yeterince dile getirmektedir:

"Osmanlı İmparatorluğu ciddi bir silahlı mücadeleye kararlı olarak karşımıza dikildiği an, temelli bir şekilde yıkılmaya ve parçalanmaya razı oldu demektir."

Mençikov'un resmî görevi, Osmanlı ve Rus İmparatorlukları arasında özel bir *anlaşma* yaparak Kutsal Topraklar sorununu kesin bir çözüme bağlamaktı. Ama bu anlaşma çerçevesi içinde, Rus çarının Osmanlı topraklarında yaşayan tüm Ortodoksları koruma hakkının da padişah tarafından ayrıca tanınması istenmekteydi aynı zamanda.

Ve Nikola, Mençikov misyonunun tam başarıyla sonuçlanacağı umudundaydı. Çünkü Prens Mençikov'un İstanbul'a hareketinden hemen önce Osmanlı imparatoru, Avusturya elçisi Leiningen tarafından kendisine sunulan ve Osmanlı tabiiyetindeki Karadağ'da (Montenegro) mevzilenmiş Türk birliklerinin geri çekilmesini şart koşan bir isteği kabul etmiş bulunmaktaydı.

Oysa yanılıyordu çar; çünkü, bu iki durum, hiç de birbirinin aynı değildi. Gerçekten de, Avusturya'nın Karadağ'ı ele geçirmek gibi bir niyeti yoktu katiyen. Viyana hükûmeti, sadece, Avusturya İmparatorluğu'nun Karadağ'a komşu düşen bölgelerinde asayişi sağlayabilmek için böyle bir talepte bulunmuştu sultandan ve sultan da, bu gerçeği bildiği için, söz konusu talebi olumlu karşılamıştı.

Oysa, Mençikov misyonu, Türk İmparatorluğu açısından, padişahın salt iktidarını sarsmaya yönelik bir dizi kesin isteği içermekteydi: Ortodoks toplulukların yaşadığı tüm Osmanlı topraklarında, bir çeşit "devlet içinde devlet" durumuna gelmek niyetindeydi çar.

Ve hareketinden önce çağrıldığı Kışlık Saray'da Prens Mençikov'a, İstanbul'daki diplomatik girişimleri Rusya ile Türkiye arasında bir savaşla sonuçlanacak olursa, "Çar hazretlerinin katiyen öfke duymayacakları" kesinlikle bildirilmişti.

İstanbul'a gelişinde Mençikov, gerçekten onurlandırıcı gösterilerle karşılanmıştır. O kadar ki, işi ayrı bir karşılama töreni düzenlemeye kadar vardıran Yunanlıların kışkırtmalarına bile göz yumması emredilmişti Türk polis kuvvetlerine.

Buna rağmen Mençikov, aldığı talimata uygun olarak, saldırganca bir kibir havasına bürünecek ve daha karaya ayak basar basmaz, Kutsal Topraklar sorununda Fransızlara kolaylık sağlamış olan Türk Dışişleri Bakanı Fuat Efendi ile katiyen yüz yüze gelmek istemediğini açıklayacaktır.

Mençikov'un bu provokasyonlarına büyük önem verilmişti Avrupa'da: Sultan Abdülmecit'i ziyaret ettiğinde mantosunu bile çıkarmadığı ve serti de aşan bir tonla konuştuğu anlatılıyordu. Daha görevinin ilk gününden itibaren şu iki noktada hiçbir zaman ödün vermeyeceği anlaşılmıştı Mençikov'un:

İlk olarak, Osmanlı imparatorunun Rusya'ya sadece Ortodoks kilisesini değil, aynı zamanda Osmanlı ülkesindeki tüm Ortodoks uyrukları da

koruma hakkını tanımasını istemekteydi. Hatta bu konuda bir fermanla yetinmeyeceğini de bildirmiş bulunuyordu: Yani sultandan yeni koruyucularının ve Ortodoks kilisesinin hak ve ayrıcalıklarını uyruklarına bildiren basit bir uyarı değil, anlaşma karakteri taşıyan bir taahhütname beklemekteydi.

Kudüs ve Beytülahim kiliseleri konusunda her türlü ödünü vermeye hazırdı Abdülmecit. Ama bu konu, çarı ilgilendirmiyordu artık.

Nitekim, 10 Mart 1853 günü Mençikov, yeni Türk Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa'ya şu sözlü notayı verecektir: "Rus imparatorluk hükûmetinin istekleri tartışılmaz ve kesin bir karakter taşımaktadır."

İki gün sonra yine Rıfat Paşa'ya, Osmanlı yönetici çevrelerinde Rusya'ya karşı gösterilen "sistematik ve saldırgan muhalefet"e son verilmesini şart koşan yeni bir nota vermiştir Mençikov. Aynı zamanda da, Batılı diplomatların deyişine göre, Nikola'yı "ikinci bir Osmanlı sultanı" durumuna getiren bir anlaşma taslağı sunmuştur.

İstanbul'daki İngiliz Büyükelçisinin Karşı Manevraları

Osmanlı imparatorunun ürküntüsü ve telaşı yavaş yavaş öfkeye dönüşmekteydi ki, 5 Nisan 1853 günü, İngiltere büyükelçisi sıfatıyla Stratford Canning geldi İstanbul'a.

Bilindiği gibi Stratford, Türkiye'deki Rus etkisine öteden beri karşı olduğu kadar, kendisini 1832 yılında küçük düşürdüğünden ötürü Nikola'ya da ayrıca düşmanlık beslemekteydi. Dolayısıyla da, Rus niyet ve iddialarına karşı Osmanlı İmparatorluğu'nun, gerekirse silah da kullanılarak savunulmasından yanaydı yeni büyükelçi.

Aşağı yukarı tam bu sırada, Londra'da bir değişiklik olmuştur: İhtiyar Dışişleri Bakanı Lort Russell istifa etmiş ve onun yerine bu makama Palmerston'ın yetiştirmesi Lort Clarendon getirilmiştir.

Bu gerçeği bilmeyen Petersburg, başlangıçta, Aberdeen hükûmetinin Rusya'ya karşı bir iyi niyet gösterisi şeklinde yorumlayacaktır bu atamayı. Ama Clarendon'ın ilk işi, Sratford'u daha da geniş yetkilerle donatmak olmuştur.

Bu arada lortluğa da yükseltilip Lort Startford-Redcliffe adını almış bulunan büyükelçi, kaçınılmaz biçimde savaşa yol açacak bir diplomatik

aktivite gösterebilecektir artık rahatça. Üstelik de bu işi, büyük bir incelik ve zekâyla başaracaktır.

Tasasız, kibirli, yüksekten atmayı seven, dünya nimetlerine düşkün ve amatör bir diplomat olan Prens Mençikov, sözcüğün tam anlamıyla feleğin çemberinden geçmiş, tedbirli ve entrikacı İngiliz diplomatıyla boy ölçüşecek çapta değildi katiyen. Nitekim, Stratford, Mençikov'un tavrını görür görmez Petersburg'dan aldığı talimatın gerçek niteliğini sezmiş ve sultanla bakanlarına, Kutsal Topraklarla ilgili Rus isteklerine sonuna kadar boyun eğmelerini öğütlemiştir.

Aslında bambaşka bir şey için gelmiş olan Mençikov'un bu türden ödünlerle yetinmeyeceğini fark etmiştir İngiliz büyükelçisi ve bilmektedir ki, bu ödünleri aldıktan sonra Mençikov, saldırgan karakteri apaçık görülebilecek başka birtakım talep ve koşullar öne sürecektir. Fransa ile İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu kesinlikle desteklemeye karar vermeleri de ancak böylece olanak kazanacaktır.

Stratford-Redcliffe, Londra'da hükûmet başkanı Aberdeen'in bu olayı önemsemeyeceğini de biliyordu ayrıca ve işte bunun içindir ki, İngiliz kabinesinin tavrını kesinleştirmek amacıyla, bilerek ve isteyerek sahteciliğe başvurdu.

Şöyle:

Londra kendisinden, Mençikov tarafından Osmanlı imparatoruna bir taslağı sunulmuş olan anlaşmanın tam metnini istemekteydi. Ve anlaşmanın birinci maddesi, Rus hükûmetine, geçmişte olduğu gibi şimdi de Ortodoks uyrukları ve din adamlarını ilgilendiren konularda Osmanlı imparatoruna uyarıda bulunma hakkını sağlayacak şekilde tasarlanmıştı. Oysa Stratford, Lor Clarendon'a gönderilmek üzere İngilizce'ye çevrilen metinde önemli bir değişiklik yaparak, *"uyarı yapmak"* deyiminin yerine *"emirler vermek"* deyimini koyacaktır.

Stratford-Redcliffe'ın hesabına göre, Rus notasının karakterini kökten değişikliğe uğratan bu sahtecilik, İngiliz kabinesinde öfke uyandırmaya ve genel eğilimi, hep duraksama hâlindeki Başbakan Aberdeen'in önerdiği doğrultudan çıkarıp Palmerston'ın yetiştirmesi Lor Clarendon'ın önerdiği doğrultuya oturmaya yetecektir. Ve bu hesap doğru çıkmıştır.

Kaldı ki, Mençikov'un İngiliz büyükelçisi tarafından hazırlanan tuzağa gözleri kapalı atlaması için, buna bile ihtiyaç yoktu. Mençikov'a, Türk

Dışişleri Bakanı Rıfat Paşa'nın Rus dostu değil, Rus düşmanı olduğunu ima etmişti bir gün Stratford. Ve bu ustaca manevraya kanan Mençikov, sultana baskı yaparak Fuat efendinin yerine getirttiği Rıfat Paşa'nın hemen görevden alınıp, yerine Rusya'nın gerçek yeminli düşmanı Reşit Paşa'nın getirilmesini istemeye koyuldu. İşin ilginç yanı, Reşit Paşa'nın Dışişleri bakanlığını Mençikov'a öneren de yine Lor Stratford-Redcliffe'ten başkası değildi!

Bundan çok daha önemlisi, Stratford'un, İngiltere'nin Osmanlı İmparatorluğu'nu savunmak için hiçbir zaman ve hiçbir şekilde savaşa girmeyeceği inancını Mençikov'a aşılayabilmiş oluşudur.

İngiliz büyükelçisinin tasarlayıp kurduğu düzene tastamam uygun bir şekilde gelişmiştir olaylar: 4 Mayıs günü Babıâli, Kutsal Topraklara ilişkin tüm Rus isteklerine boyun eğmiş bulunmaktaydı. Tuna prensliklerini işgal için gerekli bahanenin böylece ortadan kalktığını gören Mençikov, bunun üzerine Osmanlı imparatoruyla Rus imparatoru arasında bu konuda bağlayıcı bir anlaşma yapılması koşulunu ileri sürecektir.

Buna karşılık sultan, mühlet istemiştir. Ve hemen aynı gün Stratford'la görüşen Abdülmecit, yeni Rus notasını reddedecektir. Yine aynı gün, Dışişleri bakanlığından istifa eden Rıfat Paşa'nın yerine, İngiliz dostu Reşit Paşa atanmaktadır.

Tuna Prensliklerinin Rus Kuvvetleri Tarafından İşgali

Mençikov, Türkiye ile Rusya arasındaki ilişkilerin kesildiğini açıklayarak, 21 Mayıs 1853 günü İstanbul'dan Odesa'ya hareket etmiştir.

4 Haziran günü Abdülmecit, Stratford'un öğütlerine uyarak, Osmanlı topraklarındaki Hıristiyan kiliselerinin ve özellikle de Ortodoks kilisesinin hak ve ayrıcalıklarını garantileyen bir ferman yayınlamıştır. Ama bu da kâr etmeyecek ve Nikola, Osmanlı topraklarındaki Ortodoks kilisesini daha önce atalarının da yapmış olduğu gibi savunmak zorunda bulunduğunu ve sultan tarafından çiğnenmiş olan mevcut anlaşmaların uygulanmasını sağlamak için Tuna prensliklerini, yani Boğdan ile Eflâk'ı işgal etmekten başka çaresi kalmadığını ileri süren bir bildiri yayınlayacaktır karşılık olarak.

Nitekim, 21 Haziran 1853 günü Prut Irmağı'nı aşan Rus birlikleri Boğdan'ı işgale koyulmuştur. Ama çar, Türkiye'ye savaş açmış değildir henüz ve Türkiye de Rusya'ya savaş açmamış bulunmaktadır.

Türk-Rus Çatışmasında Fransa'nın Pozisyonu

Daha 1853 yılının mart ayında, Mençikov'un İstanbul'daki ilk girişimleriyle ilgili haberler Paris'e ulaşır ulaşmaz III. Napolyon, Toulon Limanı'nda demirli bekleyen Fransız donanmasına hemen Ege denizindeki Salamin (ya da Salamis) Adası'na doğru yelken açmasını ve orada, bütün olasılıklara karşı hazır durmasını emretmişti Fransız imparatoru. Rusya ile savaşmaya kesin olarak karar vermiş bulunmaktaydı artık.

Gerçekten de, Osmanlı topraklarına yatırılmış Fransız sermayelerini ve Fransa'nın bu büyük ülkedeki genel ekonomik çıkarlarını garanti altına almak bakımından, Rusya'dan gelebilecek herhangi bir fetih girişimine karşı Türk İmparatorluğu'nu savunmak, iyice zorunlu hâle geliyordu.

Lort Aberdeen'in ihtiyatlı tutumu, Fransız diplomatik çevrelerinde kuşku yaratmaktaydı, buna karşılık. Yoksa İngiltere, Fransızlara bir oyun edip en sonunda Rusya ile anlaşmak ve çarın 1853 yılı başlangıcında Hamilton Seymour'a yapmış olduğu öneriyi benimseyerek Osmanlı topraklarını paylaşmaya koyulmak niyetinde miydi?

Fransız donanmasının Doğu Akdeniz'e doğru yelken açışından az sonra, İngiltere'nin Akdeniz filosu da aynı yönde yola koyulma emrini alacaktır. Böylelikle, durum, alabildiğine gerginleşmiştir.

Evrensel gericiliğin temel dayanağı olan Nikola'ya karşı öylesine büyük bir nefret duyulmaktaydı ki, o sırada gerek İngiltere'de ve gerek Fransa'da, Rusya'ya karşı açılacak bir savaş kadar popüler bir başka savaş düşünmek olanak dışıydı. Ve III. Napolyon'un en çok umut bağladığı nokta da savaşın bu popüler yanıydı zaten: Nikola'ya karşı yürütülecek olan bir mücadeleyi, hem kendi saltanatını görkemli kılmaya; hem de göçe, sürgün ya da yurtiçinde illegal çalışmaya mahkûm ettiği muhalefeti bir nebze yatıştırmaya yarayacak bir alet şeklinde görüyordu Fransız imparatoru.

Fransız-Rus Çatışmasında Avusturya'nın Pozisyonu

1853 yılı sonbaharına heyecanlı bir aktivite içinde girmiş bulunmaktaydı Avrupa diplomasisi. Bu arada özellikle Avusturya Dışişleri Bakanı Buol-Schauenstein, her iki tarafla da sıkı bir pazarlık hâlindeydi.

Gerçekten de, Buol, bir yandan çarı Türkiye ile elden geldiğince çabuk bir anlaşmaya varıp Tuna prensliklerini boşaltmak zorunluluğuna inandırmaya çabalarken; öte yandan da, Rusya'ya karşı düşmanca bir politika güttüğü takdirde Batılı devletlerden ne gibi bir ödül koparabileceğini anlamak için, Paris ve Londra'da bir dizi entrika çevirmektedir.

Viyana'daki Rus büyükelçiliğini eksiksiz bir casus şebekesiyle kuşatmayı başarmıştı Avusturya dışişleri bakanı ve İmparator Franz-Joseph, 1853 yılından itibaren Rusya'ya karşı düşmanca bir tavır almış bulunmaktaydı. Avusturya'yı istediği anda ve kolaylıkla Lombardiya ve Venedik'ten sürüp çıkarabileceğini yeterince açık bir şekilde ima edip duran III. Napolyon'dan ürküyordu imparator.

Gerçekten de, Fransız imparatoru, Avusturya'nın Paris büyükelçisi Baron Huebner'e, ülkesinin bu çatışmada tarafsız kalışını hoş görmeyeceğini açıkça söylemişti. Demek ki, Franz-Joseph, ya Napolyon ve İngiltere ile el ele verip Nikola'ya karşı yürüyerek Rus birliklerinin Boğdan ve Eflâk'tan hemen geri çekilmesini Petersburg'dan kesin bir dille istemek; ya da Nikola ile güç birliği yapmak zorundaydı.

Avusturya bu ikinci yolu seçtiği takdirde, kesin bir nokta vardı Franz-Joseph'in gözünde: Rusların Osmanlı İmparatorluğu'na karşı zaferi kazanması demek, kendisi bakımından büyük bir devletin bağımsız hükümdarı durumunu yitirmek, ayrıca da Lombardiya ile Venedik'i kaçınılmaz şekilde elden çıkarmak demek olacaktı.

Ama Avusturya aynı zamanda Germen Konfederasyonu'nun da üyesiydi ve bu birlikte Prusya, Avusturya'dan hemen sonraki sırayı alıyordu.

Prusya'nın Pozisyonu

Prusya'nın durumu, tamamen farklıdır. Türk İmparatorluğu yıkıldığı takdirde, hayati çıkarlarından hiçbirisi zedelenecek değildir bu devletin. Buna karşılık, Rusya'ya düşmanlık politikası, bir Fransız-Rus ittifakına yol açabilirdi her an ve böyle bir ittifakın gerçekleşmesi de, Prusya'nın yıkılması demekti.

Ayrıca, Bismarck’ın daha sonra büyük bir kararlılıkla izleyeceği temel çizgi, yani Avusturya ile Prusya arasında zaten varolan uzlaşmaz karşıtlığın daha da derinleştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına dayanan politika görüşü, daha o çağda belirmeye başlamıştı.

Kırım Savaşı döneminde Bismarck, Prusya politikasında büyük ağırlığı olan bir siyaset adamı değildir henüz; Prusya’nın Germen Konfederasyonu Diyeti’ndeki temsilcisidir sadece. Ama yine de, açıklığı ve tutarlılığı dolayısıyla, sonunda onun görüşü ağır basacaktır.

Şöyle diyordu Bismarck:

Doğu’da patlak veren bu çatışmada Prusya, hangi ilke adına Ruslara karşı bir tavır takınacaktır? Avusturya ne kadar güçsüz düşerse, Prusya bir o kadar çıkar sağlar bu işten.

Çok geçmeden Berlin sarayında ve Prusya hükûmetinin içinde iki “hizip” oluşmuş bulunmaktaydı:

“İngiliz” ve “Rus” hizipleri. “İngiliz hizbi”nin başında, Prusya’nın Londra büyükelçisi yer almıştı. Liberal burjuvazinin hemen tamamı bu hizbi tutuyordu. 1854 yılından itibaren, aşırı gerici duygularıyla ün salmış olan kralın kardeşi ve mirasçısı prens Wilhelm de bu hizbe yaklaşmaya başlayacaktır.

Başını kralın yakın dostu General Leopold von Gerlach’ın çektiği “Rus hizbi”nin içinde ise, aristokrasi ve orta soyluların çoğunluğu yer almaktaydı. Hemen belirtmek gerekiyor ki, bu Rus taraftarlarından birçoğu, Bismarck’ın o alabildiğine karmaşık diplomatik dolap ve hesaplarını asla umursamaksızın, yükselen burjuvazi karşısında mutlakıyetçi monarşinin ve aristokratik gericiliğin en sağlam ve kararlı dayanağı olarak gördükleri için tutuyorlardı Nikola’yı sadece. Yani bu takım, çarı, Bismarck’ın yaptığı gibi Avusturya’ya değil, liberal İngiltere’ye karşıt koyuyordu.

Kral IV. Friedrich-Wilhelm, hangi tarafı tutacağını gerçekten şaşırmıştı: III. Napolyon’dan ürküyor, Nikola’dan korkuyor ve bazen bir yana, bazen öbür yana yalpalıyordu durmadan. Kralın bu kararsızlıklarını öfke içinde Frankfurt’tan izleyen Bismarck ise Prusya krallık politikasını, sahibini kaybettiği için her önüne çıkanın ardından yaltaklanarak koşan küçük bir fino köpeğine benzetmekteydi.

“Viyana Notası”

En sonunda, apaçık bir durum çıkacaktır ortaya: Prusya, İngiltere ile Fransa'ya yaklaşmamakta ve Prusya olmaksızın Avusturya da buna cesaret edememektedir.

Bunun üzerine Buol, bir nota tasarısı hazırlayacak ve makamına çağırdığı İngiliz ve Fransız büyükelçilerine sunacaktır bu tasarıyı. Söz konusu tasarıya göre, Osmanlı İmparatorluğu, Edirne ve Küçük Kaynarca antlaşmalarının bütün hükümlerini eksiksiz şekilde uygulamayı yükümlenmelidir.

Ortodoks kilisesinin hak ve ayrıcalıklarına ilişkin statü konusunda özellikle ısrar eden bu notanın, 31 Temmuz 1853 günü ilkin Rus çarına, çar onayladığı takdirde de Osmanlı hükümdarına yollanmasına karar vermişti. Ve Nikola hemen onaylayacaktı tasarıyı.

Viyana'da böyle bir uzlaşma hazırlandığını haber alan Startford, bu diplomatik manevrayı başarısızlığa uğratmak için harekete geçerek sultan Abdülmecit'i Viyana notasını redde sürüklemiştir. İngiliz büyükelçisi, Osmanlı İmparatorluğu adına bir nota kaleme alacaktır üstelik.

Ruslara sunulmak üzere hazırlanan bu nota, Viyana notası konusunda belirli birtakım kayıtlar getirmekteydi. Çar da bu notayı reddedecektir.

Öz bakımından Buol'un tasarısıyla Stratford'un tasarısı birbirinden farklı değildi. Ama Viyana notasının Osmanlı İmparatorluğu tarafından reddini sağlayabilmek için, Türkler bakımından gurur kırıcı bir durum yaratma yoluna gitmiş ve Buol tasarısının Nesselrod tarafından "tam bir zafer" şeklinde yorumlandığını ileri sürmüştür.

Bu arada çar, Paris'teki büyükelçisi Kisselev'den Fransa ile İngiltere'nin Rusya'ya karşı ortak bir askerî harekâta girmelerinin olanak dışı kaldığını bildiren, son derece güven verici raporlar almaktadır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun Rusya'ya Savaş İlanı

Stratford ve Fransız büyükelçisi Lacour'un ortak teminatıyla güven bulan Osmanlı imparatoru, 1853 yılının Ekim ayında Rusya'ya savaş ilan edecektir.

Çok geçmeden de yeni ve önemli bir haber yayılacaktır Avrupa'da; 18 Kasım 1853 günü amiral Nakimov yönetimindeki Rus donanması, Sinop

koyundaki Türk donanmasını apansız bir saldırı sonucunda batırmış ve kıyı istihkâmlarını da topa tutup yıktıktan sonra üssüne dönmüş bulunmaktaydı.

2. İNGİLTERE İLE FRANSA’NIN RUSYA’YA KARŞI SAVAŞA GİRİŞİ

Uzun süredir havada birikmiş olan elektriğin birdenbire boşalmasını sağlayan bir şok yerine geçecektir Sinop savaşı.

Nitekim, 1853 yılı aralık ayının ortalarına doğru III. Napolyon, Paris’teki İngiliz büyükelçisi Lort Cowly’ye, Akdeniz’deki Fransız donanmasına Karadeniz’e giriş emrini verme niyetinde olduğunu açıklamıştır. İngiliz hükûmetinin tutumunu kökten belirleyecek olan da, Fransız imparatorunun bu kararıdır.

Daha 1853 yılının şubat ayında, Seymour’un çarla yaptığı baş başa görüşmeler hakkındaki ilk resmî raporları alan İngiltere Dışişleri Bakanı Clarendon, Fransa’nın Londra büyükelçisi Kont Palewky ile bir ön anlaşma imzalamıştı zaten. Bu anlaşmaya göre de iki ülke, daha önceden birbirlerine danışmaksızın Doğu sorunuyla ilgili hiçbir girişimde bulunmamayı karşılıklı olarak taahhüt etmekteydiler.

Ve işte bu taahhüdü yerine getirmenin vakti gelmiş bulunmaktaydı şimdi.

Nitekim, İngiltere Başbakanı Aberdeen, Fransız donanmasına verilmesi kararlaştırılan emrin İngiliz Akdeniz donanmasına da verilmesine razı olmak zorunda kalmıştır. Zaten İngiliz diplomasisinin bu konudaki duraksamaları pek uzun sürmemiştir. Çünkü İngiliz siyasal çevreleri, Sinop savaşından sonra kendiliklerinden Rusya’ya karşı kesin bir tavrı benimsemiş bulunuyorlardı.

Basın, Kraliçe Victoria ile kocasını vatan ihanetiyle değilse bile, karanlık niyetler taşımakla suçlamaktaydı açıktan açığa. Ve 15 Aralık 1853 günü Palmerston, hükûmetten apansız istifa etti.

“Gerçek yurtsever Palmerston’un ayrılmak zorunda kaldığı” İngiliz kabinesinin üzerine tam bir öfke kasırgasının çökmesine yol açacaktır bu olay. Ve bir hafta sonra başbakan Aberdeen, Palmerston’ın istifasını geri aldırmayı başardığında, İngiliz diplomasisinin yönetimini de kurt politikacının eline teslim etmiş olacaktır.

Nitekim, Palmerston’un dönüşünden sonra yapılan ilk hükûmet toplantısında, Rusya’ya savaş açma kararı alınmıştır.

4 Ocak 1854 tarihinde de İngiliz ve Fransız savaş gemileri bir arada Karadeniz’e girecek ve iki donanmaya kumanda eden İngiliz ve Fransız amiralleri, Türk gemileriyle limanlarını her türlü Rus saldırısına karşı korumak emrini almış bulunduklarını Rus yetkililerine bildireceklerdir.

Nikola’nın emri üzerine Nesselrod, Paris’teki Rus büyükelçisi Kisselev’le Londra’daki Rus büyükelçisi Brunnov’a birer resmî yazı yollayarak, söz konusu diplomatların amirallerin bu tavrını nasıl yorumlamak gerektiğini ilgili hükûmetlerden sormalarını istemiştir.

Öğrenilmek istenen şudur: Karadeniz’de dolaşma yasağı sadece Rus gemilerine mi yönelmektedir; yoksa Türk gemilerini de kapsamakta mıdır? Ve bu önlem sadece Rus gemilerini amaçladığı takdirde, Brunnov ile Kisselev’in hemen diplomatik ilişkileri kesip Londra ve Paris’ten ayrılmaları emredilmiştir.

Osmanlı İmparatorluğu’nun bağımsızlığı için savaşmanın artık zorunlu hâle girdiği konusunda ağızbirliği etmiş bulunmaktaydı İngiliz basını. İstanbul’da ise, ipleri asıl ellerinde tutanlar, Stratford-Redcliffe ile Fransız büyükelçisi Baraguay d’Hilliers idi. Bu iki diplomatın amansızca çekişip durduklarını görmek, tek avuntusuydu Osmanlı padişahının.

29 Ocak 1854 tarihli nüshasında Fransız İmparatorluğu’nun resmî yayın organı Moniteur, Nikola’ya hitaben yazılmış olan bir mektubu yayınlamıştır. Bu mektupta özet olarak, Sinop’tan yükselen top seslerinin Fransa ve İngiltere’nin ulusal onurlarını zedelediği bildirildikten sonra, çarın önündeki biricik çözüm yolunun Eflâk ve Boğdan’daki Rus kuvvetlerini geri çekmek olduğu açıklanmaktaydı.

Fransız imparatoru ancak bu işlem tamamlandıktan sonra İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz’den ayrılacaklarını belirtiyor, hemen ardından da Türk ve Rus yetkililerinin barış masasına oturmaları gerektiğini ileri sürüyordu.

Napolyon’un, bir hükümdarın bir başka hükümdara açık mektup yazması şeklindeki diplomasi geleneğinde eşi görülmemiş bir usule başvurmasını, bütün Avrupa haklı olarak, kendi barışçı niyetlerini dünya kamuoyuna açıklayıp patlayacak olan savaşın sorumluluğunu karşı tarafın sırtına yükleme çabası şeklinde yorumlamıştır.

9 Şubat günü cevap verdi Nikola. Mesajının orijinal metnini Paris'e gönderirken, bir kopyasının da Rus dışişleri bakanlığının resmî yayın organı olan *Petersburg Gazetesi*'nde yayınlanmasını emretmişti.

Rus imparatoru bu mektubunda kendisi için Rus onurunun en az Fransız onurunun Napolyon için olduğu kadar vazgeçilmez bir değer taşıdığını belirttikten sonra Sinop savaşının tamamen haklı ve adaletli bir girişim olduğunu söylüyor ve Tuna prensliklerinin işgalinin, İngiliz ve Fransız donanmalarının Karadeniz'e yollanması sonucunda yaratılan fiilî durumla oranlanamayacak kadar önemsiz kaldığını ileri sürüyordu.

Bu karşılıklı mesajlar, bunları yollayan hükümdarların her ikisi bakımından da tatsız anılarla yüklü olan şu aynı formülle son bulmaktaydı:

"Majestelerinizin candan dostu."

Fransa ve İngiltere'nin Savaşa Girişi

Napolyon'un mesajının Petersburg'a yollanmasından üç gün sonra Fransız Dışişleri Bakanı Drouin de Lhuys, Rusya'nın Paris büyükelçisi Kisselev'e resmî bir nota veriyordu. Bilerek ve isteyerek saldırgan terimlerle kaleme alınmış olan bu nota, Karadeniz'de gemi yüzdürme yasağının sadece Rus donanması için geçerli olduğunu, Türk donanmasının bu yasağın kapsamı dışında kaldığını bildirmekteydi.

Bunun üzerine Kisselev, bu konuya ilişkin olarak daha önce almış bulunduğu talimat uyarınca, Rusya'nın Fransa ile diplomatik ilişkilerini kestiğini açıkladı hemen.

Rusya'ya karşı yönelen bu Fransız girişimi öylesine çürük gerekçelere dayanıyordu ki Petersburg'da Çar Nikola ve Paris'te Kont Kisselev, Rusya'nın İngiltere ile olan diplomatik ilişkilerini keserken takındığı tavrın Fransa'ya karşı beslediği duygulardan tamamen farklı olduğunu açıkça belirtme gereğini duymuşlardı.

Gerçekten de, İngiliz elçilik heyetinin Rusya'yı terk etmesini sağlayacak pasaportların Hamilton Seymour'a derhâl yollanmasını emreden çar, Fransız büyükelçisi General Castelbajac'ın Rusya'dan hemen ayrılmasını şart koşmayacak ve elçiye istediği kadar mühlet tanıyacaktır. Ayrıca Nikola, veda kabulünde son derece güler yüzle karşıladığı General Castelbajac'a en

büyük Rus nişanlarından biri olan Aleksandr Nevski Yıldızı'nı takmaktan da geri kalmamıştır.

Bu beklenmedik jest, Fransa ile ilişkilerin kesilmesinin çar tarafından, hızla onarılabilecek bir diplomatik yanlışlık şeklinde göz önüne alındığını açıkça ortaya koymak için tasarlanmış gibiydi. Ve bu genel inanç, Kisselev'in Paris'ten nasıl ayrıldığı düşünüldüğünde bir kat daha pekişmekteydi.

Gerçekten de, Rus büyükelçisi, elçilik personeliyle birlikte Paris'ten ayrılma kararını 4 Şubat 1854 günü Fransız Dışişleri Bakanı Drouin de Lhuys'e bildirirken, İmparator Napolyon'a bir veda ziyaretinde bulunmak istediğini de açıklamıştı.

Hem Rus dışişleri bakanının ve hem de çarın sonradan rahatça onayladıkları bu davranışını, Nesselrod'a yazdığı bir mektupta şöyle açıklayacaktır Kisselev:

"Diplomatik teşrifat kurallarına aykırı da olsa, pasaportlarımı istemeden önce, Louis Napolyon'la özel bir görüşme rica edişim, kendisinin bu türden kişisel saygı ve onurlandırma gösterilerine büyük değer verdiğini bilmemden ileri geliyordu. Ayrıca böyle bir girişimin, ileride Fransa ile yeniden ilişki kurmamız söz konusu olduğu takdirde, bizlere büyük kolaylık sağlayacağını da şüphesiz ki unutmamıştım."

Kisselev'i sabahleyin kabul etti Napolyon ve uzun bir süre baş başa konuştular. Bütün bu çatışmaya ilişkin tutumunun sadece barışçı bir anlayıştan kaynaklandığını ileri sürerek söze koyuldu imparator. Daha sonra da üstü kapalı bir biçimde unvan hikayesine dokundu. Büyükelçi, o talihsiz olayın Fransız hükümdarı tarafından sadece unutulmadığını değil, aynı zamanda daha hâlâ bağışlanmadığını da böylece anlamış olacaktı.

Resmî kayıtlara göre, Kisselev'in Napolyon'a söyledikleri şudur:

"İmparator hazretleri, müsaade buyurursanız size yanıldığınızı söylemek istiyorum... Fransa, kendisi için tamamen yararsız hiçbir şekilde kazançlı çıkamayacağı bir savaşa atılmaktadır. Sadece ve sadece İngiltere'nin amaç ve çıkarlarına hizmet için yapmış olacaktır Fransa bu savaşı. Bizim donanmamızın olduğu kadar sizin donanmanızın batırılışının da İngiltere tarafından aynı büyük zevkle seyredileceği, bugün hiç kimse için bir sır değildir. Burada bir türlü anlaşılmak istenmeyen nokta, şu anda Fransa'nın, günün birinde toplarını rahatça sizin donanmanıza çevirebilecek bir

donanmaya karşı, o durumda en iyi müttefikiniz olabilecek olan bir donanmanın, Rus donanmasının imhasına yardım etmekte oluşudur.”

Ağır çağrışımlarla yüklü olan bu sözleri tam bir sessizlik içinde dinlemişti Fransız imparatoru ve işin anlamlı yanı, bu konuya ilişkin olarak Kisselev’e hiçbir cevap da vermemiş olmasıdır.

Çok ilginç bir yanı daha vardır bu görüşmenin: Gerek büyükelçi, gerekse imparator, nasıl olduğu bilinmez bir şekilde asıl konuyu, yani Türkiye’yi tamamen unutmuşlardı. Hele Napolyon, sadece kibarlık kurallarını gözetmek için dahi, sözüm ona “savunmak” amacıyla kılıcını kınından sıyırıp kanlı bir savaşa atıldığı ülkenin “bağımsızlığı” hakkında hiç olmazsa bir iki söz etmesi gerektiğini bile düşünemeyecek kadar dalıp gitmişti.

3. KIRIM SAVAŞI SIRASINDA BÜYÜK DEVLETLERİN DİPLOMATİK AKTİVİTESİ

Rusya’nın Parçalanıp Güçsüz Düşürülmesi Konusundaki Palmerston Tasarısı

27 ve 28 Mart 1854 tarihlerinde İngiltere ile Fransa’nın Rusya’ya savaş açmalarından Rus ve Fransız diplomatlarının gizlice ilişki kurdukları 1855 yılı kasım ve aralık aylarına kadar, büyük devletlerin bütün diplomatik aktivitesi Viyana’da yoğunlaşmış bulunmaktadır.

İngiltere ile Fransa, Avusturya’yı Rusya’ya savaş açmaya zorlamak için büyük bir çaba gösteriyorlardı. Avusturya diplomasisi ise, alabildiğine karmaşık bir soruna çözüm aramaktaydı: Rusya’ya savaş açmaksızın Nikola’nın Boğdan ve Eflâk’taki kuvvetlerini geri çekmesini sağlamak, ama bu işi hem Napolyon’u öfkelendirmeden, hem de Rus çarıyla bozuşmadan başarmak.

Müttefikler arasındaki diplomatik ilişkilere gelince: İngiltere ile Fransa tarafından güdülen amaçlar arasındaki kesin uzlaşmazlık, savaşın başlangıcında henüz hissettirmiyordu kendini. Ama Sivastopol’ün düşüşünden sonra bu uzlaşmazlık, tam bir açıklıkla ortaya dökülmüştür.

Aberdeen kabinesinin ruhu haline gelen Palmerston, savaşın Rusya’yı büyük çapta güçsüz düşüreceği inancındaydı. Rusya’nın sırtından verilecek

birtakım ödüller vaat ederek Fransız İmparatorluğu'nun ittifakını sağlamıştı İngiltere. Palmerston'a göre, yine aynı yoldan yakın gelecekte üç müttefik daha sağlanabilirdi: Avusturya, Prusya ve İsveç. Bu derece elverişli bir durum bir daha çok zor gerçekleşirdi.

"Savaşlardan İngiltere kadar az zararla çıkan başka hiçbir ülke yoktur dünyada."

Ülkesine olan hayranlığını, sık sık tekrarladığı bu cümleyle dile getiriyordu Palmerston.

İngiliz politikasının amaçları, basın tarafından birkaç kez açıklanmıştı zaten. Ama Palmerston'ın Lort John Russell'a uzun uzun anlattıklarından çıkan kişisel düşüncesi şuydu bu konuda:

Aland Adaları ve Finlandiya, İsveç'e geri verilmeliydi. Polonya krallığı, Rusya ile Almanya (Prusya değil, *Almanya*) arasında bir tampon devlet olmak üzere yeniden kurulmalıydı. Eflâk ve Boğdan, Avusturya'ya verilecek; Lombardiya ile Venedik de, yine, Sardinya kralının otoritesi altında Avusturya egemenliği altına geçecekti. Kırım ve Kafkasya Rusya'dan koparılıp Osmanlı İmparatorluğu'na eklenecek; yine Kafkasya'nın, Palmerston tarafından "Çerkezistan" diye belirtilen bir kesimi de, tabiilik bağlarıyla Osmanlı padişahına bağlı ayrı bir devlet meydana getirecekti.

Palmerston'un yetiştirmesi olan ve bu programa hiçbir şekilde karşı çıkmayan İngiliz Dışişleri bakanı Clarendon, 31 Mart 1854 günü parlamentoda yaptığı uzun konuşmada, İngiltere'nin bu sorun konusundaki ılımlılığından ve çıkar gözetmezliğinden söz etmekteydi.

Ülkesinin özellikle Hindistan konusunda hiçbir korku ve kuşkusu kalmadığını ileri süren İngiliz dışişleri bakanına göre:

"Ticareti bakımından hiçbir ihtiyacı olmayan İngiltere şu anda, soylu bir ilkeye uyarak, barbarlığa karşı uygarlığın savaşını yürütmektedir."

Palmerston tarafından Rusya'yı paylaşmak üzere önerilen bu fantazist plana en ufak bir sempati duymayan Napolyon, bir süre itirazda bulunmayıp susmak yolunu seçecektir. Ve imparatoru buna sürükleyen son derece anlaşılır nedenler ortadadır:

Gerçekten de, Palmerston planı, İngiltere ile Fransa'ya yeni müttefikler kazandırabilecek şekilde tasarlanmıştı. Bu program sayesinde bir yandan İsveç, Avusturya ve Prusya üzerinde etki yapılabilirken, bir yandan Rus

egemenliği altındaki Polonya ayaklanmaya teşvik ediliyor, öte yandan da hem Kafkasya'daki Şeyh Şamil ayaklanması destekleniyor, hem de Sardinya kralının Rusya'ya savaş açması sağlanabiliyordu.

İngiltere ile Fransa'nın yeni müttefiklere olan ihtiyacı, Sivastopol savunması uzadıkça daha da keskinleşecektir.

Aslında Napolyon, ne İngiltere'nin aşırı bir şekilde güç kazanmasını, ne de Rusya'nın aşırı bir şekilde güçsüz kalmasını istemekteydi. Nitekim, müttefikler Rusya'ya karşı kesin zaferi kazanır kazanmaz, Palmerston planını baltalamaya koyulmuştur Fransız imparatoru ve çok geçmeden de bu işi eksiksiz bir şekilde başarmıştır.

Ama başlangıçta Fransa ile İngiltere arasında hiçbir anlaşmazlık yoktur görünüşte. Ve müttefiklerin Viyana'da verdikleri diplomatik mücadele, Nikola'nın savaşı yitirmesiyle sonuçlanacaktır.

Orlov'un Viyana Misyonu

Nikola durumu hemen kavrayamamıştır. Sinop savaşından sonra Batılı devletler Rusya'ya savaş açmaya hazırlandıkları sırada Avusturya'nın tutumu Rus imparatoruna karanlık ve hatta şüpheli gözükmemiş değildi gerçi. Nitekim, işte bu yüzdendir ki, Çar Nikola, güvendiği bir diplomat olan Orlov'u Viyana'ya yollayarak Franz-Joseph'le geniş kapsamlı bir ittifak kurma girişiminde bulunacaktır.

Viyana'da büyük sevgi ve saygı gösterileriyle karşılanmıştır Orlov: İmparatorluğun tüm gerici aristokrat takımı, Avusturya'yı ve hemen de bütün Avrupa'yı devrimden "kurtarmış olan" çarın temsilcisi olarak göklere çıkarmaktaydı onu. Ne var ki, Franz-Joseph, Nikola'nın önerisini kabul etmeyecek ve Orlov, eli boş dönecektir Viyana'dan.

Olağanüstü elçi, Avusturya başkentinden ayrılmadan önce, çara son derece ilginç bir mektup yollamıştır. Söz konusu mektubunda Orlov, Mukaddes İttifak'ı bir yana bırakıp dış politikasını tamamen değiştirerek Fransa'ya yaklaşmanın çarelerini araması gerektiğini çara öğütledikten sonra, bu öğüdüne gerekçe olarak şunları söylemektedir:

"Almanya'nın güçsüzlüğünü ve kalleşliğini gördükten ve aynı sırada Louis Napolyon'dan gelen aracılık önerisini de öğrendikten sonra, onur kırmayıcı koşullar taşıdığı takdirde bu öneriyi ikili bir anlaşmaya temel

olarak kabul etmek ve bütün iyi niyetleri içlerindeki korkunun zincirine vurulmuş olan o pek yakın dostlarımızı artık hiç hesaba katmamak, acaba daha doğru olmaz mı diye düşünmekteyim."

Ama Napolyon'la ikili bir anlaşma yapmak, Osmanlı İmparatorluğu'yla savaştan ve genel olarak Doğu'daki tüm Rus politikasından vazgeçmek anlamına geliyordu. Oysa Nikola, 1849 yılında Avusturya'yı kurtarırken, Viyana politikasının gerçek niyetlerini kavrayamamış olduğunu kendi kendine itiraf edemiyordu bir türlü henüz.

Ve işte bunun içindir ki çar, daha uzun bir süre Franz-Joseph'i en iyi ve en fedakâr dostu olarak görmeye devam edecektir. Orlov'un bu politikayı değiştirtme çabaları da yine aynı nedenden ötürü, hiçbir olumlu sonuç vermeyecektir.

Orlov, Viyana'dan ayrılır ayrılmaz, Transilvanya'ya on üç bin kişilik bir ordu yollanmasını emretti Franz-Joseph. Ve bu ordu, Tuna prensliklerini işgal altında tutan Rus kuvvetleri için yeterli bir tehdit aracıydı.

Kırım Savaşı Sırasında Prusya'nın Pozisyonu

O andan itibaren Nikola, Prusya'ya karşı tavrını tamamen değiştirmiş ve gönül almaya dönük bir tutumu benimsemiştir. Ama çarı, bu konuda da bir hayal kırıklığı beklemekteydi; çünkü Prusya kralı, her zamanki oyalama politikasını katiyen değiştirmeyecekti.

1854 yılının şubat ayı sonlarında, diplomatik ilişkilerin kesilmesinden sonra Petersburg'dan Londra'ya dönerken Sir Hamilton Seymour, Berlin'e de uğrayacak ve Prusya'yı savaşa sürüklemek için yeni bir girişimde bulunacaktır. Ama Friedrich-Wilhelm, şu cevabı vermiştir İngiliz diplomatına:

"Çok iyi bilirsiniz ki, bu istediğinizi kabul etmek, Tuna kıyılarında yapılması gereken savaşların Doğu Prusya ovalarında yapılmasını kabul etmek demektir."

Ayrıca, iki yüz bin kişilik bir Rus ordusunun Prusya sınırlarına yığılmış hâlde beklediğini de eklemişti kral. Ve İngiltere bakımından, bu çapta bir kuvvetin Güney cephesinden alınmasını sağlamak bile önemli bir sonuçtu.

Aynı sıralarda Berlin'deki Fransız büyükelçisi Mouistier markisi de benzer isteklerle durmadan sıkıştırmaktaydı Prusya kralını. Ama onun da

başarı şansı sıfırdı.

Bunun üzerine, İngiliz basını, doğrudan tehdit yoluna başvuracaktır. Nitekim, 29 Mart 1854 tarihinde Bismarck, Frankfurt'taki Büyük Britanya temsilcisi Aleksandre Malett'e bu yersiz tehditler dolayısıyla şikâyette bulunmuş ve şu sözleri eklemiştir:

"Hiçbir şekilde Rusya'nın müttefiki olmayacağız biz. Ama Rus İmparatorluğu'na karşı bir savaşın risk ve masraflarını yüklenmeye gelince, bu bambaşka bir sorun. Hele böyle bir savaşın mutlu sonucundan Prusya'nın elde edebileceği avantajlar terazinin kefesine konacak olursa."

1854 yılının nisan ayında, yani Fransız ve İngiliz birliklerinden kurulu bir ortak kuvvetin Varna'ya yollanışından sonra, Avusturya Dışişleri Bakanı Buol tam cesaret kazanmış olacaktır: Nitekim, Viyanalı diplomat, İmparator Franz-Joseph'in de rızasını alarak, Nikola'yı Boğdan ve Eflâk'taki kuvvetlerini geri çekmeye zorlamak için Rusya'ya ortaklaşa bir çağrıda bulunmayı önermiştir Prusya hükûmetine.

O sırada Fransa ve İngiltere'nin de ağır baskısı altında bunalan Friedrich-Wilhelm, bu öneriyi redde cesaret edememiş ve 20 Nisan 1854 tarihinde Avusturya'ya onayını bildirmiştir. Prusya sarayında "İngiliz hizbi"nin üstünlüğü böylece kesinlik kazanmaktadır.

Mart ayındaki görüşme sırasında Friedrich-Wilhelm, Nikola'nın kendisinden söz ederken "ağza alınmayacak kadar kaba deyimler" kullandığını söyleyerek şikâyette bulunmuştu Hamilton Seymour'a. Prusya'nın şimdi 20 Nisan'da Avusturya ile anlaşma imzalaması, çarı pek doğaldır ki büsbütün çileden çıkaracaktır.

Avusturya'ya gelince, çar daha 1854 Martı'nın ortalarına doğru bu konuda şöyle yazmaktaydı Paskeviç'e:

"Şimdi artık Türkler ve müttefikleriyle savaşmaktan çok, tüm çabalarımızı kalleş Avusturya'ya karşı yöneltmek ve bu utanmazca ihanetinden dolayı onu hak ettiği cezaya çarptırmak gereken bir dönemi yaşıyoruz."

Ama çar bunları yazdıktan az sonra, müttefikler Varna'yı ele geçirmiş olacaklardı. Avusturya'nın 13 Temmuz günü harekete geçmesi beklenmekteydi: Daha bir ay önce Rus diplomasisi güvenilir kaynaklardan kesin bilgi edinmiş bulunuyordu bu konuda. Bunun üzerine çar, Rus birliklerine Eflâk ve Boğdan'ı boşaltma emrini verdi.

III. Napolyon'un "Dört Nokta"sı

Kırım Savaşı, o andan itibaren Rusya için kaybedilmiştir. Nitekim, müttefiklerin Kırım'a çıkarma yaptığı gün bu savaş, Rusya bakımından bir saldırı olmaktan çıkıp bir savunma hâline girecektir.

Çıkarmadan önce Napolyon, müttefiklerin isteklerini "dört nokta" halinde dile getiren bir metin hazırlatarak Avusturya, Prusya ve tabi İngiltere'ye sunulmasını, sonra da dört devlet adına Rusya'ya bir nota şeklinde verilmesini emretmişti. İngiltere ve Avusturya hemen kabul ettiler bu "noktaları". Buna karşılık Prusya, bu ortak girişime katılmaktan kaçınacaktır uzun süre. Ama Friedrich-Wilhelm, Rus kuvvetlerinin boşalttığı Tuna prensliklerinin yavaş yavaş Avusturya birlikleri tarafından işgal edildiğini öğrenir öğrenmez, Avusturya ile imzalamış olduğu 20 Nisan anlaşmasını tek taraflı olarak feshettiğini bildirip, çarın safına geçmeye kalkışmıştır son anda.

Ama yine son anda Paris ve Londra, büyük baskı yapacaktır krala ve Friedrich-Wilhelm, "dört nokta"ya katılmaksızın, notanın Prusya'yı ilgilendiren bölümüne karşı çıkmamaya razı olacaktır. Ve böylece, söz konusu nota, dört müttefik devlet adına Petersburg'a gönderilmiştir,

18 Temmuz 1854 tarihinde verilen kesin şekli içinde "dört nokta" şudur:

1- Tuna prenslikleri Fransa, İngiltere, Avusturya, Rusya ve Prusya'nın ortak himayesi altına alınacak; geçici olarak da Avusturya kuvvetlerinin işgali altında bırakılacaktır.

2- Bu beş devlet, Osmanlı imparatorunun tüm Hıristiyan uyruklarının ortak koruyucuları ilan edilecektir.

3- Aynı devletler Tuna Irmağı'nın ağzı üzerinde yine ortaklaşa olarak gözetim ve denetim yükümü altında olacaklardır.

4- Söz konusu devletlerin 1844 yılında Boğazlardan geçiş konusunda Türk imparatorluğu ile yapmış oldukları anlaşma, köklü değişikliklere uğrayacaktır.

"Dört nokta"yı aldı, ama cevapsız bıraktı çar. Zaten cevap için kendisine belirli bir mühlet de tanınmamıştı. Bunun üzerine Napolyon ve İngiltere hükûmeti, Varna'daki birliklerini Kırım'a aktarmaya karar verdiler.

O andan itibaren Avusturya üzerindeki Fransız ve İngiliz baskısı hafiflemiştir. Yalnız Viyana'dan şikâyetler yükselmektedir: Korkulu Rus

komşusu karşısında müttefikleri tarafından terk edilmiş hissetmektedir kendini Avusturya.

Gerçekten de, her şeye rağmen Viyana, Rusya'dan hâlâ ürküyordu. Rus İmparatorluğu'nun yenilebileceği, ama uzun bir süre yenik ve güçsüz tutulamayacağı inancındaydı Avusturya diplomatları: Dolayısıyla da, diye düşünüyorlardı, Rusya'nın bu geçici güçsüzlüğünden yararlanmaya kalkan komşuları aslında başlarını belaya sokmuş olurlardı.

Alma, Balaklava ve İnkerman'daki kanlı savaşlarla Sivastopol'e yönelen ilk bombardımanların sıralandığı 1854 yılının o korkunç sonbaharı gelip çattı en sonunda. Tam bir dumura uğramışlık içindeydi diplomasi. Ve müttefikler daha çıkarmanın ilk günlerinde ele geçireceklerini hesapladıkları Sivastopol'ün kuşatmaya karşı umulmadık bir şekilde direndiğini gördükçe biraz daha korkuya kapılıyorlardı.

Korkunç kasım fırtınalarıyla yüklü olarak gelen kış bir dizi hastalıklar salgınıyla çökecektir müttefiklerin üzerine. Bu arada Rusya'nın Viyana büyükelçisi Meyendorf geri alınmış; yerine Aleksandr Mihayloviç Gorçakov atanmış bulunmaktadır. Ve Avusturya Dışişleri Bakanı Buol, Fransızlarla İngilizlerin Sivastopol önündeki hayal kırıklıkları arttıkça, Gorçakov'a daha dostça ve yakın davranmaktadır.

1855 yılının şubat ayında hiç beklenmedik bir şekilde patlayan bir haber, Çar I. Nikola'nın ölüm haberi, barış umutlarını bir an için canlandırmıştır. Gerçekten de, Paris'ten Avusturya İmparatoru Franz-Joseph'e ve Dışişleri Bakanı Buol'a ulaştırılan bilgiler, Viyana hükûmetini derin bir telaşa sürükleyecek kadar tatsızdı.

Şu olaylar geçmişti Paris'te: Nikola'nın ölüm haberini alan Napolyon, Rus Dışişleri Bakanı Nesselrod'un damadı olan Saksonya'nın Paris büyükelçisi Seebach'ı hemen Tuileries sarayına çağırmış ve yeni Rus Çarı II. Aleksandr'a iletilmek üzere başsağlığı dileklerinde bulunmuştu. İşte Petersburg, bu açılışı fırsat bilip aynı Saksonya büyükelçisi aracılığıyla Fransız imparatoruna bir mektup ulaştıracaktır.

Söz konusu mektup, doğrudan doğruya Napolyon'a değil de Seebach'a yazılmıştır. Ve yeni Çar II. Aleksandr, başsağlığı dileklerinden ötürü Fransız imparatoruna teşekkürlerinin sunulması ricasıyla başladığı bu mektubunda, Rusya ile Fransa arasındaki savaşın her iki ülke açısından da yararsız ve

anlamsız bir iş olduğunu uzun uzun açıkladıktan sonra, bu savaşın Napolyon istediği anda sona ereceği kanısında olduğunu belirtmekteydi.

Diplomatik uygulama çerçevesi içinde alışılmamış bir şeydi bu türden yakınlaşma gösterileri: Savaş hâlindeki iki taraf, birbirine dostluk ilan ediyordu. Ve Avusturya ile Prusya'nın ayaklarının altında kocaman bir uçurum açılmaktaydı birdenbire.

Nitekim, her iki ülkede de Orta Avrupa devletleri için en korkunç tehlikenin ne olabileceği açıkça tartışılmaktaydı yeniden: Fransız ve Rus imparatorlukları arasında kurulacak bir ittifaktan başka bir şey değildi bu en büyük tehlike.

Gerçekten de, bu iki hükümdar, Orlov'un öğüdüne uyarak uzlaşıp anlaştıkları takdirde, Avusturya ve Prusya'nın hâlleri ne olurdu?

Bu arada gelen bir başka haber, Viyana'yı yeniden heyecana boğdu: Sivastopol'ün kahramanca direnişi karşısında işin sonundan kuşku duymaya başlayan Napolyon, kuşatmayı kaldırmaya hazırlanmaktaydı.

Gerçekten de, diplomatik belgelerin daha sonra kesinkes ortaya koyacağı gibi, Fransız imparatoru tam bir kararsızlık içindedir o sıra. Ve hiç beklenmedik bir istihbarat, Napolyon'a yeniden cesaret verecektir.

Söz konusu istihbarat şudur: Sivastopol'ün umutsuz bir durumda olduğunu, Rus ordu komutanlarından, Mençikov ve Mihail Gorçakov'dan bu konuda dehşet verici resmî yazılar geldiğini söyleyenler, sadece Petersburg'daki saraya yakınlığıyla tanınan yüksek sosyete çevreleri değildir. Doğrudan doğruya Çar Nikola da yapmıştır bu akıl almaz hafifliği.

Gerçekten de, Rus imparatoru, esrarengiz ölümünden az önce büyük bir ihtiyatsızlık göstererek, en iyi dostlarından saydığı iki kişiye, Prusya'nın Petersburg büyükelçisi General von Rohow ile yine Prusya'nın Petersburg'daki askerî ataşesi kont Munster'e Sivastopol'ün sonundan kuşku duyduğunu ve bu konuda çok üzüntülü olduğunu açıklamıştı. Munster ise, başta Kışlık Saray olmak üzere bütün Petersburg saraylarında duyduğu her şeyi, kendisinin yakın dostu ve Kral Friderich Wilhelm'in gözdesi olan General Leopold von Gerlach'a aktarmaktaydı. Ne var ki, kralın ikinci bir gözdesi olan Prusya Başbakanı Manteuffel de, kıskançlığın etkisiyle General von Gerlach'ın ardına bir casus takmıştı: Nitekim, Tehen adındaki bu gizli ajan, generalin çalışma masasının çekmecesindeki bütün mektupları düzenli olarak çalıyordu.

İşte bütün terslik buradan çıkacaktır: Çünkü, yaptığı hizmet karşılığında başbakan Manteuffel'den aldığı ücreti pek küçük bulan Tehen, kendisine başka bir müşteri aramıştır. Bulmakta da gecikmemiştir: Başbakandan çok daha cömert olan bu yeni müşteri, Fransa'nın Berlin büyükelçisi Moustier'dir.

Anlat geldiğimiz bütün bu ayrıntıların, çok sonradan açığa çıktığını söylemeye gerek yok. Burada önemli olan, kuşatmayı kaldırma kararının arifesinde bulunan Fransız imparatorunun, Rus genel kurmay başkanının dahi Sivastopol savunmasını daha fazla sürdüremeyecekleri kanısını beslediğini, kuşatma dolayısıyla kente silah ve erzak yetiştirmenin olanaksızlaştığını, sonuç olarak da yeni çarın da durumdan umutsuz olduğunu en güvenilir kaynaktan ve tabi büyük bir sevinçle öğrenmiş oluşudur.

İşte bütün bu nedenlerden ötürü, Napolyon, Sivastopol'ün düşüşünden önce Rusya ile herhangi bir barış girişiminde bulunmamaya karar verecektir. Ve kentin bir an önce teslim olmasını sağlamaya dönük çabalar bir kat daha artırılmıştır. Nitekim, 27 Ağustos 1855 günü Sivastopol düşecek ve diplomasi mekanizması, olanca hızıyla ve gücüyle harekete geçecektir yeniden.

Önerilen koşullar içinde bir barışa yanaşmıyordu Rusya. Viyana'da başlayan bir elçiler arası konferans, bu işle uğraşıyordu. Rusya'nın Avusturya büyükelçisi Aleksandr Gorçakov da katılmaktaydı bu konferansa. Ama durum hep ölü noktadaydı.

1855 yılının şubat ayında İngiltere başbakanlığına getirilen ve genellikle bütün dünya kamuoyu tarafından, bu uzun, kanlı ve tüketici savaşın baş sorumlusu olarak görülen Palmerston, Sivastopol alındı diye savaşı sona erdirmenin İngiltere'ye hiçbir çıkar sağlamayacağını ileri sürüyordu.

Öte yandan, Avam Kamarası'nda açılan gensorular ve Robak yönetimindeki parlamento komisyonu tarafından yürütülen soruşturmanın sonuçları, Sivastopol kuşatması sırasında İngiliz ordusunun erzak ve mühimmat yönünden donanımı konusunda büyük ihmaller olduğunu ortaya çıkarmıştı: Zaferi kazanmış olanlar İngilizler değildi; Fransız kuvvetlerinin çabası sayesinde düşmüştü Sivastopol.

Bu durumda Palmerston, asıl Sivastopol'ün düşüşünden sonra büyük bir askerî harekâta başlamak gerektiğini ileri sürmekteydi. Bu da, ilkin yeni

müttefikler bulmak; sonra da Fransız imparatorunu, ordusunu takviyeye zorlamak anlamına geliyordu. “Rusya’yı dize getirmek” ve Fransız başarılarının ürününü İngiltere’nin cebine indirmek, ancak böylece olanak kazanabilirdi.

Dolayısıyla da, Viyana’daki elçiler konferansında “dört nokta” üzerinde anlaşmaya varılmamış oluşu, son derece işine geliyordu İngiliz başbakanının: Rus diplomasisinin inadı sayesinde savaş belirsiz bir süre daha uzayabilir; bu da Palmerston’a planını gerçekleştirip Rusya’dan bir dizi toprak koparma olanağını sağlayabilirdi.

Sivastopol’ün düşüşünü izleyen ilk günlerde, sadece Palmerston değildi durumu çok iyi gören: Napolyon da barışı düşünmüyordu artık. Fransız imparatoru, İsveç’i de Rusya’ya karşı bir savaşa sürükleyebilmek için, İsveç Kralı I. Oscar ile pazarlık hâlindeydi.

İsveç’in Pozisyonu

Bu pazarlıklar hiçbir sonuç vermeyecektir. Oscar, Fransa ve İngiltere’nin Finlandiya’ya elli bin asker yollamalarını ve bu ülke İsveç krallığına katıldıktan sonra da sürekli garanti vermelerini ileri sürmüştür önkoşul olarak. Napolyon tarafından 1855 yılı sonbaharında olağanüstü ve tam yetkili büyükelçi sıfatıyla Stockholm’e gönderilen mareşal Canrobert’le yaptığı görüşmede İsveç kralı, bu isteklerine şu gerekçeyi göstermiştir kesin bir inanç içinde:

“Ruslar Petersburg’da oldukça hiçbir ülke Finlandiya üzerinde rahatça egemenlik kuramaz.”

İşte bundan dolayıdır ki Oscar, Rusya’ya karşı kendisini garanti etmesini şart koşmaktaydı.

Napoyon’un Finlandiya’ya elli bin kişilik yardımcı bir ordu yollamasında ve Oscar’a da istediği garantiyi vermesinde hiçbir sakınca görmüyordu Palmerston. Ama İngiltere adına aynı yardımı yapmaktan ve aynı garantiyi vermekten de özenle sakınmaktaydı.

Bu tutumun sonucunda pazarlıklar olumlu bir sonuç vermeyecek ve Oscar, Rusya’ya karşı müttefikler safında yer almayı reddedecektir.

Bu arada gözden kaçmayan bir nokta da, Napolyon’un bu başarısızlığı umursamazlığa varan bir önemsemezlikle karşılamış oluşudur.

Sivastopol'ün alınışından sonra Fransız imparatoru, Palmerston'ın Polonya, Baltık, Kırım ve Kafkasya konularındaki tasarıları karşısında daha da kayıtsız bir edaya bürünmüştür. Bunun yanı sıra, daha ekim ayından itibaren, Napolyon'un savaşa devam etmek istemediği ve Çar II. Aleksandr'ın "dört nokta"yı temel alacak bir barışı kabul etmesi hâlinde hemen bir barış kongresi düzenlemeye hazır olduğu konusunda söylentiler de yayılmaktaydı.

Bu arada müttefikler, Avusturya'yı kullanmak fikrine sarılmışlardır yeniden.

Ellerinde Avusturya'ya karşı son derece etkili bir baskı aracı da bulunmaktadır: Gerçekten de, Avusturya İmparatorluğu 2 Aralık 1854 tarihinde Fransa ve Prusya ile imzaladığı bir ittifak anlaşması uyarınca Eflâk ve Boğdan'ı yeni bir Rus saldırısına karşı koruma ve savunma yükümlülüğü altında tutulmuştur.

Ayrıca, yine aynı anlaşma gereğince Avusturya, "enerjik tedbirlerle" Batılı devletlere yardımcı olmayı da yükümlenmişti. Ama işlemez hâlde kalmıştı bu anlaşma: Viyana o güne dek en ufak bir "enerjik önlem" almaktan dahi uzak kalmıştı.

Sardinya Krallığının Savaşa Girişi (26 Ocak 1855)

26 Ocak 1855 tarihinde Napolyon tarafından önceden tasarlanmış olarak yapılan bir girişim, Avusturya'yı büyük çapta telaşa düşürecektir: Söz konusu tarihte Sardinya Kralı II. Victor-Emmanuel ile bir ittifak anlaşması imzalamıştır Fransız imparatoru ve bu anlaşma gereğince Piyemonte'li 15 bin asker Sivastopol'e hareket etmiştir.

Napolyon'dan açıkça hiçbir şey almış değildi Sardinya krallığı. Dolayısıyla da, bu durum, Fransız imparatorunun, Victor-Emmanuel ile usta bir diplomat olan yardımcısı Kont Camillo Cavour'a, gizli bir vaatte bulunduğunu akla getirmekteydi.

Bu konuda akla ilk gelen vaat de Fransa'nın Avusturya'yı kuvvet kullanarak Lombardiya ve Venedik'ten çıkarması ve bu iki Avusturya toprağını Piyemante'ye bağlaması şeklinde bir vaatti hiç şüphesiz.

Napolyon tarafından verilen kesin güvencelere rağmen, Avusturyalılar tam bir paniğe düşmüşlerdir. Bunun üzerine, savaşı bir an önce sona

erdirmek arzusundaki Fransız imparatoru, Çar Aleksandr'ı barış masasına oturmaya zorlayacak bir girişimde bulunmasını istemişti Avusturya'dan. Ve Franz-Joseph kesin kararını ancak bundan sonra alabilecektir.

Napolyon'u öfkelendirmekten korkan Dışişleri Bakanı Buol'un öğüdü üzerine Avusturya imparatoru, ülkesinin Batılı devletlerle askerî bir ittifak kurmuş olduğunu ve Rusya'ya, "dört nokta"yı temel alan müzakerelere yanaşmadığı takdirde savaş açacağını bildirmiştir Çar Aleksandr'a.

Bütün bu manevraların dışında Buol'u etkileyen bir başka şey de, Tuilleries Sarayı ile Kışlık Saray arasında dolaysız ilişkilerin varlığından söz eden bir istihbarattır. Kisselev'in 1854 Şubat'ında Paris'ten ayrılırken Fransız imparatoru ile baş başa bir görüşme isteğinde bulunmaya sürükleyen neden, böylece doğrulanmış olmaktaydı: Gerçekten de, Fransa ile Rusya arasındaki ilişkiler, büyük güçlükle karşılaşmaksızın yeniden kurulmuş bulunmaktaydı.

Bu durumu genel bir ateşkes anlaşması izleyecektir. Daha sonra da taraflar, bu uzun ve kanlı çatışmanın diplomatik yoldan tasfiyesinin hazırlığına girişmişlerdir.

4. PARİS KONGRESİ (1856) III. Napolyon ile II. Aleksandr Arasındaki

Gizli Barış Görüşmeleri

Aleksandr ilk olarak 1855 yılı ekim ayının ortalarına doğru Napolyon'un kendisiyle "dolaysız ilişkiler kurma" arzusundan haberli kılınmıştı. Bir yandan İngiltere ile imzalamış bulunduğu ittifakla kendisini bağlı saymadığını, öte yandan da Viyana konferanslarından tıpkı çar gibi, kendisinin de hoşnut kalmadığını ima etmişti Fransız imparatoru.

İsveç'in koalisyona katılmayı reddedişinden az sonra Napolyon, savaşın varlık nedeninin artık ortadan kalktığına ve devam ettiği takdirde de tam bir başarıyla sonuçlanma şansının bulunmadığına inanmış durumdadır kesin olarak.

İngilizlerin savaşa devam etmek istedikleri belliydi. Nitekim, Palmerston, kardeşine yazdığı bir mektupta, şu kısa, ama büyük anlamlı cümleyi

kullanmaktadır:

“Barış tehdidi altında bulunuyoruz.”

Gerçekten de, ilkin Kırım’ı Perekop kıstağına kadar ele geçirip, Osmanlı İmparatorluğu’na “geri verme”, hemen sonra da Kafkasya’ya bir çıkarma yapıp Gürcistan’la bütün güney doğu Kafkasya’yı alarak Çerkezistan, devletini kurma ve başına Şeyh Şamil’in getirileceği bu devleti de Osmanlı İmparatorluğu ile İngiltere’nin tabii haline sokma çabasındaydı İngiliz diplomasisi. Bu çabanın belli başlı amacı da, Rusya’nın İran’a doğru ilerleyişine kesin bir set çekmekti.

Ama Napolyon, İngiliz gücünün bu denli pekişmesini katiyen istememektedir. Buna karşılık, Rusya’yı gerektiğinde İngiliz nüfuzunu dengeleyebilecek bir güç halinde el altında bulundurma tasarımındadır aynı Napolyon.

Özetleyecek olursak: İngiliz Hindistan’ını bir Rus istilasına karşı garanti altına almak için Kafkasya’da Fransız kanı dökmek, Fransız imparatoruna son derece saçma bir şey gibi görünmektedir.

Bütün bunların sonucunda Napolyon, Kont Morny’yi “Ruslarla kişisel ilişkiler kurmakla” görevlendirecektir. Olaylar daha sonra şöyle gelişmiştir:

Büyük bankalardan birinin yöneticisi olan Sipat, bir gün, Rusya’nın Viyana büyükelçisi Aleksandr Mihayloviç Gorçakov’a gelmiş ve Parisli bankacı dostu Erlanger’den son derece ilginç bir mektup aldığını söylemiştir. Söz konusu mektubunda Erlanger, Napolyon’un yakını olarak bilinen Kont Morny ile yaptığı bir görüşmeyi aktarmaktaydı: Fransızlarla Ruslar arasındaki bu “anlamsız katliam”a artık bir son verme zamanının geldiğini ileri sürmüştü kont.

Durumu hemen çara bildiren Gorçakov, cevabın gelmesini beklemeden, dostu Erlanger’e yazarak kendisinin iki ülke arasında sadece savaşa son verilmesinden yana olmakla kalmayıp, aynı zamanda, barış anlaşmasından hemen sonra Fransa ile Rusya arasında dolaysız bir yakınlaşmanın gerekliliğine de inandığını, böyle bir yakınlaşmanın her iki ülkeye büyük yararlar sağlayacağı düşüncesinde olduğunu, ne var ki, barış koşullarının da Rus ulusal onuruna gölge düşürmemesi gerektiğini bildirmesini rica etmiştir Sipat’tan.

Büyükelçinin ulusal onura atıfta bulunmakla neyi kastettiğini anlamakta güçlük çekmemişti Kont Morny: Müttefikler, Karadeniz’deki Rus savaş

donanmasının kesin şekilde kısıntıya uğratılmasını şart koşmuşlardı.

Gorçakov'un son isteği, işte bu şartın kaldırılmasıyla ilgiliydi. Gorçakov'un bu isteğini kibarca reddedecektir kont Morny: Napolyon ve İngiltere'den, katlandıkları bunca fedakârlıktan sonra, bir de bu koşuldan vazgeçmelerini istemek, ne yazık ki söz konusu olamaz.

Bu ilk sondajı, Paris'te başlatılan gizli ama resmî görüşmeler izleyecektir. İşte bu görüşmelerin başlangıcında, Rus Dışişleri Bakanı Nesselrod, bütün girişime zarar verecek olan bir sezgi hatasında bulunmuştur.

Paris'te başlatılan barış görüşmelerinden Viyana'yı haberli kılmıştı Rus diplomatı. Niçin? Niçin olduğunu kesinlikle söylemek elde değildir. Görünüşe bakılırsa Nesselrod hâlâ Mukaddes İttifak devletleri arasındaki dayanışma duygusunun ve çabasının ortadan kalkmadığı hayalini beslemekte; dolayısıyla da, "dost" Avusturya'yı arkadan vurmak anlamına gelen bir anlaşma yapmaya kalkmanın kötü bir iş olduğuna inanmaktaydı.

Her ne olursa olsun, Rusların tavrının birdenbire değiştiğini ve Napolyon'la Avusturyasız bir anlaşma yapmaya giriştiklerini öğrenen Franz-Joseph ve Buol, büyük bir kuşkuya kapılmışlardır. Çünkü, böyle bir durumun gerçekleşmesi, Avusturya bakımından tehlikelinin de tehlikelisi bir yalnızlık anlamına geliyordu.

Dolayısıyla da, Buol, Avusturya'nın da Batılı devletlere kesinlikle katılarak Rusya'ya bir ültimatom vermeye hazır olduğunu bildirdi Napolyon'a derhâl. Rus diplomasisinin bu ele vericilikten farksız açık sözlülüğü karşısında büyük bir hayal kırıklığına ve öfkeye kapılan Fransız imparatoru için, barış görüşmelerine o saat son vermekten başka bir yol kalmamaktaydı.

Bütün bunların sonucunda Rusya'nın diplomatik pozisyonu alabildiğine nazikleşecektir. Gerçekten de, bu koşullar içinde İngiltere'nin fetih özlemlerine karşı durmak, Napolyon için her geçen gün biraz daha güçleşmekteydi. Öte yandan da vaktin gittikçe daraldığını gören Buol, ağustos ayının ortasında, Avusturya'nın önerilerini kapsayan bir nota yollayacaktır Rusya'ya.

Avusturya Tarafından Rusya'ya Verilen Ültimatom

Avusturya'nın söz konusu önerileri, sırasıyla şu istekleri içermektedir.

1- Tuna üzerinde gemi yüzdürme özgürlüğünün yeniden kurulması.

2- Tüm savaş gemilerinin İstanbul ve Çanakkale boğazlarından Karadeniz’e geçişlerinin yasaklanması. Rusya’ya ve Osmanlı imparatorluğuna, Karadeniz’de savaş gemisi bulundurma ve bu denizin kıyılarında mühimmat depoları ve askerî istihkâmlar kurma yasağının konulması.

3- Boğdan, Eflâk ve Sırbistan üzerindeki Rus himayesinin kaldırılıp; bunun yerine bütün büyük devletlerin katılacağı yeni bir himaye sistemi kurulması.

4- Rusya’nın Osmanlı İmparatorluğu topraklarında yaşayan Ortodoksları korumaktan vazgeçmesi.

5- Besarabya’nın Tuna kıyısını kapsayan parçasının Rusya tarafından Boğdan’a bırakılması.

O ana dek Napolyon’un “dört nokta”sını dahi kabule yanaşmamış bulunan Rusya için, bu koşulların çok daha ağır ve çok daha onur kırıcı olduğu apaçıktı. Ayrıca, tam bir ültimatom şeklinde sunulmuştu Avusturya önerileri. Sadece, belirli bir süre içinde cevap verme zorunluluğu konmamıştı Rusya’ya. Ama buna karşılık, söz konusu koşulların reddinin Avusturya’nın Rusya’ya savaş açışıyla sonuçlanacağı kesin bir dille belirtilmişti.

Avusturya ültimatomundan hemen birkaç gün sonra Aleksandr, Friedrich-Wilhelm’den bir mektup aldı. Prusya kralının Buol ve Franz-Joseph’ten esinlenerek yolladığı bu mesaj, dostça bir üslup içinde kaleme alınmıştı gerçi; ama yine de apaçık bir tehdidi dile getiriyordu.

Gerçekten de, Prusya kralı, Avusturya önerilerinin reddinin “Rusya’nın olduğu kadar Prusya’nın da çıkarları bakımından doğurabileceği sonuçları iyice tartıp değerlendirmeye” çağırmaktadır Çar Aleksandr’ı. Bu durumda, Fransız-İngiliz koalisyonuna sadece Avusturya’nın değil, aynı zamanda Prusya’nın da katılmış bulunduğu açığa çıkmaktaydı.

Ne yapmak gerekiyordu bu durumda, ne yapılabilirdi?

20 Aralık 1855 akşamı, kabinesini olağanüstü toplantıya çağırdı çar. Bu toplantıya, şu yetkililer katılmaktaydı: II. Aleksandr, Grandük Konstantin, Nesselrod, Vasili Dolgorukov, Kisselev, Vorontsov Aleksi Orlov, Bludov ve Meyendorf.

Tartışmalar kısa sürmüştür. Bludov dışında herkes, bir an önce barış yapmanın zorunluluğu konusunda birleşmiştir.

Kendi düşüncesini kesin bir şekilde dile getirmemişti çar. Sonunda, toplantıya katılanlar Besarabya'nın Boğdan'a bırakılması dışındaki tüm koşulları kabul zorunluluğu konusunda fikir birliğine vardılar. Avusturya notasında yer alan belirsiz ama ağır sonuçlar doğuracağı besbelli olan bir başka noktanın da reddedilmesine karar verilmişti ayrıca: Bu son noktaya göre müttefikler, "Avrupa'nın çıkarları gerektirdiği takdirde Rusya'ya, "dört nokta" dışında başka bazı koşullar da koyma hakkını saklı tutuyorlardı.

10 Ocak 1856 tarihinde Rus cevabı Viyana'ya ulaşmış bulunmaktaydı. Besarabya'nın Boğdan'a bırakılması yolunda doğrudan doğruya kendisi tarafından konulmuş olan koşulun reddedildiğini gören Buol, bu sefer üstü örtüsüz bir ültimatom gönderdi Petersburg'a: İlk notadaki tüm koşullar altı gün içinde kabul edilmediği takdirde, Avusturya imparatoru Rusya ile diplomatik ilişkisini kesecekti.

15 Ocak günü Rus kabinesini ikinci bir olağanüstü toplantıya çağırdı Çar Aleksandr. Bu toplantıda Nesselrod, bütün umudunu Napolyon'un iyi niyetli tavrına bağlandığını açıklayan bir muhtıra okuyacaktır. Avusturya'yı hesaba katmadığını söylemekteydi Nesselrod; bu devletin Rusya'ya en az İngiltere kadar düşman olduğunu, biraz geç de olsa, anlamış bulunmaktaydı.

Ve kabine, Avusturya ültimatomunu barış önkoşullarına temel olarak kabul etmeyi oybirliğiyle kararlaştırdı.

Paris Kongresi'nde Fransa'nın Tutumu

Aleksandr, Paris'teki barış kongresine yolladığı heyetin başkanlığına Kont Orlov'u atamış, başkan yardımcılığına da eski Londra büyükelçisi Baron Brunnov'u koymuştu. Paris'te kaldığı süre boyunca ve daha ilk temasından itibaren Orlov, tüm aktivitesini Fransız imparatoruna yaklaşma doğrultusunda yürütecektir.

Öte yandan Napolyon da, daha kongrenin başlangıcından itibaren Rus temsilcisine yakınlık göstermiştir.

Paris Kongresi 25 Şubat 1856 günü başlamış ve aynı yılın 30 Mart günü barış anlaşmasının imzalanmasıyla sona ermiştir. I. Napolyon'un Kontes Walewska'dan doğma oğlu olan Fransa Dışişleri Bakanı Kont Walewski başkanlık ediyordu kongreye.

Başkanın İngilizlere sağlayacağı desteğin sadece biçimsel bir destek olacağı, daha ilk toplantılarda meydana çıkmış bulunmaktaydı. Çok geçmeden de diplomatik çevreler İmparator Napolyon'la Orlov arasında, daha kontun Paris'e gelişinden itibaren başlatılan bir dizi ikili görüşme yapıldığını öğreneceklerdir.

Önce I. Nikola, sonra da II. Aleksandr'ın en yetenekli diplomatlarından biriydi Kont Orlov. Diplomasiyi meslek olarak seviyordu. Daha Nikola'nın saltanat döneminde, ön sırada bir yer edinebilme arzusuyla davranarak, Benkendorf'un ölümüyle boşalan siyasal polis şefliğini duraksamasız kabul etmişti. Ama kendisi doğrudan doğruya uğraşmamıştı casusluk işleriyle: Vicdan aklığının ve biraz da tembelliğin sonucu olarak her şeyi Dubelt'e bırakmıştı.

Ayrıca Orlov'un kardeşi Vladimir, I. Nikola'yı devirmek üzere düzenlenen "Aralık ayaklanması" yaratıcılarıyla yakınlık kurmuş olan bir adamdı ve Orlov bundan dolayı kardeşini kınamadığı gibi, güç zamanlarında ona yardım etmesini de bilmişti. Üstelik, torunuyla evli bulunduğu O. Jerebtsova'nın isteği üzerine, Herzen'in gözaltından çıkarılmasını ve yurtdışına gidebilmesi için kendisine pasaport verilmesini sağlayan da Orlov olmuştur.

Paris'e gelişinde Orlov, daha Napolyon'la yaptığı ilk görüşmede; sözü ustaca Fransa ile Rusya arasında sıkı bir yakınlaşma olanağına getirip bağlamasını bilmişti. Böyle bir yakınlaşmaya çıkış noktası olarak, iki ülke arasında hiçbir ciddi çıkar karşıtlığı bulunmayışını gösteriyordu Orlov.

Bu çabasında kendisine yardım etmeye hazır bir muhatap bulmuştur karşısında Rus diplomatı. Gerçekten de, Napolyon, istediği her şeyi elde etmiş durumdadır artık:

Osmanlı İmparatorluğu, Rus tehdidinden kurtarılmıştır; Fransız orduları yeni bir zaferle 1812 yenilgisinin öcünü almış bulunmaktadır; Napolyon, iktidarını pekiştirmiş ve Avrupa'da en ön sıraya çıkmıştır. Fransız imparatorunun Rusya'dan isteyebileceği hiçbir şey yoktur artık.

Paris Kongresi'nde İngiltere'nin Tutumu

Ama durum İngiltere için böyle değildir. Nitekim, Palmerston daha kongrenin açılışından önce üzülerek farkına varmıştı ki, Napolyon, savaşa

devam etmek istememesi bir yana, müttefik İngiltere’ye karşı ikircikli ve kaçak bir tavır takınmaya hazırlanmaktadır.

1856 yılının ocak ve şubat aylarında, Prusya’nın kongreye alınıp alınmaması konusunda açılan tartışmalar sırasında İngiliz başbakanının kanısı budur.

Aleksandr, dostça bir destek kazanmış olacağı hesabıyla, Prusya’nın kongreye katılmasını istemekteydi. Palmerston ise, aynı nedenden ötürü, Prusyalı delegelerin kongreye alınmasına yanaşmayacaktır.

İngilizler bu konudaki olumsuz tavırlarına gerekçe olarak, Prusya’nın müttefikler safında savaşa girmekten kaçındığını ve Avusturya’nın yapmış olduğunu dahi yapmadığını ileri sürmüşlerdir.

Bu çok nazik konuda Palmerston’ı isteksizce destekleyecektir Napolyon. Sonuç olarak Prusya kabul edilmemiştir Paris Kongresi’ne. Ama Palmerston da daha kongre açılmadan önce, güç bir oyun oynamak zorunda kalacağını sezmiş bulunmaktaydı. Olayların akışı, İngiltere başbakanının bu kötümser sezgisinde haklı olduğunu meydana çıkarmıştır.

Napolyon, Orlov’un karşısında “müttefikleri” ile olan “dostluğuna” gölge düşürebilecek en ufak bir davranışta bulunmadığı gibi, Rus diplomatının sonradan kendisine dayanarak İngilizler aleyhine kullanabileceği en ufak bir söz de söylememiştir.

Ama Orlov için önemli olan, Napolyon’un ne dediği değil, kendisini nasıl dinlediği, niçin sözünü kesmediği, nerede sessiz kaldığı ve nerede gülümsediğiydi. Özet olarak, Orlov, akşam yemeğinden sonra imparatorun özel çalışma salonunda sürekli kahve içerek yapılan iki ya da üç baş başa görüşmede çok iş başarmıştır.

Öyle ki, kongrenin tam üyeli törensel toplantılarının değişikliğe uğratamayacağı birçok önemli karar, üstü kapalı bir biçimde bu görüşmelerde alınmaktaydı.

Orlov’un gücü, Palmerston’ın güçsüzlüğünü öfkeyle hissettiği şu gerçeğe dayanmaktaydı: İngiltere’nin tek başına savaşa devam edemeyeceğini biliyordu Rus diplomatı.

Dolayısıyla da, Fransız ve İngiliz görüşlerinin birbirine uygun düştüğü tüm sorunlarda, Rusya’nın boyun eğmesi gerekmekteydi. Ama bu iki ülke arasında en ufak bir anlaşmazlığın belirdiği her yerde, Rus temsilcileri sıkı durmak ve imza koymamak kararına vardılar: Çünkü, böyle durumlarda

İngilizlerin Rusya’ya karşı hiçbir zorlamada bulunamayacakları belli olmuştur.

Orlov’un yardımcısının seçimi de bu bakımdan son derece isabetliydi: Uzun yıllar Rusya’nın Londra büyükelçiliği görevini yürütmüş olan baron Brunnov’du Orlov’un yardımcısı.

İki diplomat, rolleri aralarında şöyle bölüşmüşlerdir: Kesin bir diplomatik tavır gerektiren her yerde, Orlov giriyordu oyuna. Buna karşılık, muhatabı sabırla dinleyip Rus çıkarlarını adım adım savunmak gereken yerlerde, başrol Brunnov’a düşüyordu. Uzun bir diplomatik kariyer içinde saçlarını ağartmış, kendisine biraz gereğinden fazla güvense de zekâsı katiyen kirlenmemiş olan deneyim sahibi ve çalışkan bir diplomattı Brunnov.

Orlov’un gizli görüşmeler boyunca Napolyon’la üzerinde anlaşmayı başarabildiği bütün önemli sorun ve kararlar, hemen Brunnov’a aktarılmakta ve böylece Brunnov, kongrenin resmî toplantılarında İngilizlere karşı nasıl konuşması gerektiğini kestirip planlayabilmekteydi.

Nitekim, kongrede İngiltere’yi temsil eden Lort Clarendon’la Lort Cowly, Karadeniz kıyılarındaki bütün Rus müstahkem mevkilerinin yıkılmasını şart koştuklarında, kesinkes karşı çıkmıştır buna Orlov. İngilizler tehdit edecek, ama Orlov yeniden karşı çıkacaktır.

Avusturya delegesi Buol söz almış ve İngilizleri sonuna dek desteklediğini açıklamıştır. Ama Orlov üçüncü kez reddetmiştir İngiliz önerisini.

Bunun üzerine kongre başkanı Kont Walewski, Fransa’nın İngilizlerden ve Avusturyalılardan yana olduğunu açıklayan bir konuşma yapmıştır. Ama Napolyon’un bu konudaki gerçek düşüncesini bilen tek kimse, Kont Walewski değildir: Orlov da bilmektedir Fransız imparatorunun gerçek tavrını.

İşte bundan dolayıdır ki, İngiliz önerisini yeniden reddedecek ve Kont Walewski, elimden ne gelir, anlamına kollarını havaya kaldırmakla yetinecektir. Ve sonunda zafer, Orlov’un olacaktır.

Karadeniz’in Rus savaş gemilerinden temizlenmesi sorunu ortaya atıldığında, Napolyon’un bu konudaki kesin tavrını sezmiş olan Orlov hemen hiç ısrar etmeksizin boyun eğecek, ama İngilizler Azov Denizi’nin de temizlenmesi gerektiğini ileri sürdüklerinde, kesinkes karşı çıkacaktır. Kont Walewski’nin kollarını havaya kaldırmasıyla noktalanan komedi bir kez daha oynanmış ve sonunda zafer, yine Kont Orlov’da kalmıştır.

Boğdan ve Eflâk sorunu atılacaktır daha sonra ortaya. Ruslar bu illeri zaten boşaltmışlardır; ama Orlov, Eflâk'la Boğdan'ın Avusturya işgali altında kalmasını istememektedir. Gerçekten de, hem Rus çıkarları hem de Kırım Savaşı sırasındaki tutumu dolayısıyla Avusturya'nın böyle bir parayla ödüllendirilebileceğini sezmekten doğan tiksinti ve öfke, Aleksandr'la Orlov'u, Avusturya delegesi Buol'un bu konudaki isteklerine kesinkes karşı çıkmaya sürüklüyordu.

Nitekim, öyle oldu: Napolyon'un Eflâk'la Boğdan'ın Avusturya'ya bırakılmasını istemediğini bilen Orlov, Buol'un bu konudaki isteğine karşı çıktı. Rusya Besarabya'yı elden çıkarıyordu, evet. Ama Avusturya da, Eflâk'la Boğdan'ı savaşmaksızın ele geçirme hayaline kesinkes veda ediyordu.

Kongrenin kapanışından üç gün önce, Orlov'la Brunnov'un amaçlarına ulaşmış bulunduklarını büyük bir öfke içinde anladı Buol. Oysa, Tuna prenslikleri sorununu bilerek ve isteyerek kendisi erteletmişti: Kongreden son anda, Avusturya birliklerinin işgali altındaki Eflâk ve Boğdan'daki durumun değişmemesini sağlayacak bir karar koparma hesabındaydı çünkü.

Oysa, 27 Mart günü yapılan oturumda Kongre başkanı Kont Walewski, birdenbire ve hiç beklenmedik şekilde soğuk ve kesinlikle resmî bir konuşma yaparak, Buol'u, Avusturya kuvvetlerinin Eflâk ve Boğdan'ı boşaltmaya başlayacakları kesin tarihi kongreye bildirmeye davet etmiştir.

Yapılabilecek hiçbir şey kalmıyordu bu durumda. Ve Avusturya, müttefiklerden, 2 Aralık 1856 tarihinde Rusya'ya vermiş olduğu ültimatomun bedelini almaksızın kongreden ayrılacaktı. Sonuç olarak, Orlov, Sardinya Dışişleri Bakanı Kont Cavour'un kongredeki varlık nedenini Buol'dan çok daha iyi anlamış bulunmaktaydı.

Barış Koşulları

Rusya'nın belli başlı kayıpları şunlar olmuştur: 1855 yılı sonlarında Rus kuvvetleri tarafından ele geçirilen Kars'ın Osmanlı İmparatorluğu'na geri verilmesi; Karadeniz'in Rus savaş gemilerinden temizlenmesi; Besarabya'nın terki.

Ayrıca Orlov, Rusya'nın Eflâk, Boğdan ve Sırbistan üzerindeki tekli protektorasının kaldırılmasına da boyun eğmek zorunda kalmıştır.

O çağın tarihçileri, barış koşullarının beklenene oranla yumuşak oluşunu, sadece, Rusya’yı daha fazla güçsüz düşürüp İngiltere’nin ekmeğine yağ sürmek istemeyen Fransız imparatorunun siyasetindeki yön değişikliğine değil, ama aynı zamanda, aşağı yukarı bir yıl süren Sivastopol savunması boyunca Ruslar tarafından katlanılan kahramanca fedakârlığın bütün dünyada yarattığı olumlu etkiye de bağlamışlardır.

Paris Barış Anlaşması’nın 30 Mart 1856 tarihinde imzalanışından hemen sonra, o dönem Avrupası’nın en güçlü hükümdarı olan III. Napolyon’un Rusya ile bir ittifak kurma yollarını aramaya koyuluşu da yine aynı nedenlerle açıklanabilir.

ONUNCU BÖLÜM

AMERİKA’DA İÇ SAVAŞ (1861-1865)

Kuzey Amerika’daki İki Ayrı Ekonomik Sistem

Birlikten ayrılma diye de anılan Amerika’daki iç savaşın tohumları, XVIII. yüzyılla, Bağımsızlık Savaşı yıllarına kadar gider.

Gerçekten de, Bağımsızlık Savaşı sonunda bu ülkede kapitalist düzenin yanı sıra kölecilik düzeni de ayakta kalmış ve “kapitalizmin bedeni üzerinde bir ur” gibi gelişmeye devam etmiştir.

Kölecilik sisteminin gelişmesi şöyle bir sonuç doğuracaktır: XIX. yüzyılın otuzuncu yılları sona ererken, demokratik Amerikan Cumhuriyeti, Güneyli köleci büyük toprak sahiplerinin eline geçmişti. Ve bu toprak sahiplerinin çıkarları, Birleşik Devletler dış politikasına izlemesi gerekli yolu gösteren bir “kutup yıldızı” hâline gelmişti artık.

Güneyli büyük pamuk plantasyonları sahiplerinin sürekli ısrarı sonucunda Birleşik Devletler, 1810-1812 yıllarında Batı Florida’yı, 1818 yılında da Doğu Florida’yı istila edip ele geçirecektir. 1845 yılında, daha önce Meksika’dan ayrılmış olan Teksas’a gelmiştir sıra. 1846-1848 yıllarında, bu kez doğrudan doğruya Meksika’ya saldıran Birleşik Devletler kuvvetleri, bu ülkeden zengin ve verimli toprak parçaları koparmışlardır. 1854 yılında ise, Küba üzerinde hak iddialarının yükselmeye başlayışına tanıklık ediyoruz.

Kölecilik ve sanayi kapitalizmi, bir süre için, varlıklarını yan yana sürdürebildiler. Ama bu iki toplumsal düzen arasındaki karşıtlığın

kaçınılmaz biçimde patlak vereceği an yaklaşıyordu.

Nitekim, 1860 yılında iki belirgin gruba ayrıldı ülke ve Birleşik Devletler, "Birleşmemiş Devletler", diye adlandırılmaya başlandı.

Bu toplumsal çatışma dönemi boyunca gerek Güney, gerekse Kuzey diplomasileri son derece önemli tarihsel birer rol oynamışlardır.

Kuzey'le Güney arasındaki kuvvet dengesi, belirgin bir şekilde Kuzey lehine ağır basıyordu. 23 eyaleti içermekteydi Kuzey ve 22 milyona ulaşan bir nüfusa sahipti. Buna karşılık Güney, 11 eyaletiyle, ancak 9 milyonluk bir nüfus gücü koyabiliyordu ortaya.

Ayrıca Güney, kölecilik sisteminin korunup sürdürülmesi için savaşa girmeye hazırlanıyordu. Oysa bu kesimdeki 9 milyon nüfusun 4 milyonu zenci kölelerden oluşmaktaydı.

Üstelik Kuzey, Güney'de katiyen bulunmayan çok gelişmiş bir sanayi ve Güney'dekine oranla çok daha sık bir demiryolu, gemi yüzdürülebilir kanal örgüsüne sahipti. Sözün kısası, savaş uzamaya yüz tuttuğu takdirde, hiçbir başarı şansı yoktu Güneylilerin.

Bununla birlikte Güneyliler, savaşa başlarken, bu işten zaferle çıkacaklarını ummaktaydılar. Hesapları son derece basitti.

Küçük federal ordunun tüm kumanda kadroları köleci toprak sahiplerinin elinde bulunduğundan, savaşa sürülecek muntazam birliklerin, Güneyli devletlerdeki milis kuvvetlerinin ve hemen toparlanabilecek süvari kıtalarının yardım ve desteğiyle bir yıldırım saldırısına girişerek birliğin başkentini kolayca ele geçirebileceklerini tasarlamaktaydılar. Sonra da, bu ilk başarılarının yaratacağı genel güven havası içinde, Fransa ve İngiltere'nin silahlı müdahalesini isteyeceklerdi.

Kendi lehlerine böyle bir müdahalenin yapılacağına muhakkak gözüyle bakıyordu Güneyliler.

Çünkü, onlara göre, İngiliz burjuvazisi, kendisi bakımından tehlikeli bir rakip olarak belirmeye başlayan Kuzey Doğu ve Doğu Amerikan eyaletlerinin sanayi gücünü yok etme çabası içindeydi. Ve Güney zaferi kazandığı takdirde, Birleşik Devletler bir İngiliz sömürgesi hâline girecekti. Fransa ise Amerika'daki fetih özlemlerinden hiçbir zaman caymış değildi.

Görüldüğü gibi Güneylilerin tüm hesapları, kendi öz güçleriyle yenme olanağına değil; İngiliz ve Fransız müdahalesinin sağlayacağı destekle yenme varsayımına dayanmaktadır.

Nitekim, Amerikan Senatosu'nun 4 Mart 1858 tarihindeki birleşiminde Güneyli siyaset önderlerinden Güney Carolina Senatörü John Hammond, Kuzeyli meslektaşlarına karşı şunları söylemekteydi:

"Bize savaş açma cüretini gösteren çıktığı takdirde biz, bir tek top atışında bulunmaya ve kılıcımızı kınından sıyırmaya dahi gerek kalmaksızın, bütün dünyayı dize getirebiliriz... Sadece üç yıl için pamuğumuzu satmama kararı alsak, ne olurdu acaba? Her birinizin kolayca tasarlayabileceği bir şeyi burada uzun uzun anlatmayı gereksiz buluyorum. Ama şu bir tek nokta hiç tartışma götürmez: Güney'i kurtarmak için İngiltere, elinden geleni yapacak ve bütün uygar dünyayı seferber edecektir. Hayır, bizlerle savaşmaya cüret edemeyeceksiniz. Ve dünyada böyle bir cüreti gösterebilecek hiç kimse yoktur bugün. Çünkü dünyayı, pamuk yönetmektedir. (Bu alıntı G. Falkner'in 1932 yılında yayınlanan Birleşik Devletler Ulusal Ekonomisinin Tarihi başlıklı yapıtının 279. sayfasındandır.)

İşte bu ilkelerden yola çıkan Güneyliler, stratejik plan sorunlarından çok, Güney'in İngiltere ile Fransa tarafından bağımsız bir devlet olarak tanınması ve bu iki devletin kendilerine ne vakit ve ne miktarda askerî yardım yapabileceği sorunlarına ilgi duymaktaydılar.

Savaşın Başlangıcı

İç savaş, yabancı bir devlete karşı verilmeyip bir tek ve aynı devletin iki tarafı arasında yapılan bir savaştı. Dolayısıyla da, savaş ilanı usulü, genellikle uygulanan usulden farklı olacaktır.

15 Nisan 1861 tarihinde, yani Emter kalesinin Güneyliler tarafından alınışının ertesi günü Lincoln, Güneyli eyaletlerin başlattığı komployu bastırmak üzere, tüm Kuzeyli eyaletlerdeki milis kuvvetlerinden yetmiş beş bin gönüllü toplamıştır. Bunun yanı sıra Lincoln, bu nifaka karışmış olan herkese, silahını bırakıp her zamanki işine dönmek üzere yirmi gün mühlet tanıyordu.

17 Nisan günü, Güney Eyaletleri Konfederasyonu'nun büyük bir toprak ve köle sahibi olan başkanı Jefferson Davis, korsan gemisi hâlinde silahlanıp donanmış Güneyli gemilerin kaptanlarına Birleşik Devletler savaş ve ticaret donanmalarına hücum edebilmeleri için gerekli iznin verilmeye başlandığını açıklayacaktı.

Lincoln’se iki gün sonra buna, Güney Eyaletlerini abluka altına alıp Güneyli gemicileri “korsan” ilan ederek cevap verecektir. Görüldüğü gibi, iki taraf karşılıklı olarak birbirlerine savaş açtıklarında, savaş zaten başlamış bulunmaktaydı.

Savaş açılmasının üzerinden iki hafta geçmişti ki, Avrupalı devletlerin Amerika’daki duruma el koydukları haberi yayıldı.

İlk harekete geçen, İspanya olmuştur. Küba’yı bir üs olarak kullanan İspanyollar, Zenci Dominikan Cumhuriyeti’nden adanın eski bir İspanyol sömürgesi olan doğu kısmını geri alma girişiminde bulunmuşlardır.

2 Nisan 1861 günü Birleşik Devletler Dışişleri Bakanı Suard, Amerika Birleşik Devletleri ile Dominikan Cumhuriyeti arasında henüz resmî ilişkiler kurulmamış olduğu halde, İspanya’nın Washington büyükelçisine bir mektup yazarak İspanyol istilasını protesto edecektir.

1 Temmuz 1861 tarihinde ise İspanyol büyükelçisi, ülkesinin Dominikan Cumhuriyeti’ni kendi topraklarına katmış bulunduğunu bildirmiştir Suard’a. Ve o sırada durum, Kuzeyliler bakımından öylesine güçtür ki, bu konuda ister istemez bir bekleme politikası benimsenmiştir.

Avrupalı devletlerin Amerika’nın iç işlerine el atması sürecinin ikinci aşamasını, Güneyli eyaletlerin İngiltere tarafından “savaşan taraf” olarak tanınması meydana getirmektedir.

Güneyli ayaklanmacıların temsilcileri olan Jaussy ve Rost, Palmerston kabinesinin Dışişleri Bakanı Lort Russell tarafından ilk olarak 3 Mayıs 1861 günü kabul edilmişlerdi. Ama Birleşik Devletlerin Londra büyükelçisi Dallas’ın ısrarlı ricaları üzerine, bu görüşmeye resmî bir karakter verilmemiştir.

Ayrıca Dallas, Birleşik Devletlerin Londra’ya atanan yeni büyükelçisi Charles-Francis Adams İngiltere’ye gelinceye dek İngiliz hükûmetinin Amerika’daki iç savaşa ilişkin konularda hiçbir karar almayacağına dair bir söz de koparmıştı Russell’dan.

Ne var ki, aynı Russell, Kuzeyli yeni büyükelçi Adams’ın Londra’ya gelişinden çok önce, Washington’daki İngiliz büyükelçisi Lyons’a, İngiltere hükûmetinin Güney eyaletlerini “savaşan taraf” olarak tanıma kararını bildiren bir talimat göndermiş bulunuyordu. Daha gelir gelmez ve henüz itimatnamesini sunmasına dahi vakit kalmaksızın, İngiliz hükûmetinin

Güneyli eyaletleri “asi” değil, “savaşan taraf” saydığını açıklayan tarafsızlık deklarasyonunu okuyacaktı Adams.

Güneyli Eyaletler Konfederasyonu’nu resmen tanımaya ve sonuç olarak da, konfedereleri haklı biçimde “komplocu ve asi” sayan Kuzeyli Birliğe karşı savaşa girmeye doğru atılmış ilk adımdı bu deklarasyon. Nitekim, bildirinin yayınlanışından hemen sonra İngiliz hükûmetinin savaş donanmasını Amerikan sularına yollayışı, bu değerlendirmeyi doğrulamaktadır.

İngiltere, Fransa ve İspanya’nın Meksika’ya Müdahalesi

31 Ekim 1861 tarihinde Büyük Britanya, Fransa ve İspanya arasında Londra’da imzalanan ve bu üç devletin Meksika’ya ortak müdahalesini öngören anlaşma, Avrupalı devletlerin Amerika’ya yöneltikleri saldırıda yeni bir aşamayı noktalamaktaydı.

Nitekim, aynı yılın aralık ayında Vera-Gruz’e çıkarma yapan İspanyol birlikleri, 1862 yılının ocak ayında gönderilen İngiliz ve Fransız kuvvetleriyle birleşmelerini tamamlamış durumdaydılar.

Birleşik Devletler, bu müdahaleyi hemen protesto etmiştir. Ama Fransız birliklerinin geri çekilmesi ancak iç savaşın bitiminden sonra sağlanabilecektir. İngiliz ve İspanyol kuvvetleri ise, daha önceden Meksika’yı terk etmiş bulunuyorlardı.

Trent Olayı (1861)

Marx’ın değerlendirişine göre, Palmerston’ın yeni bir girişiminden başka bir şey olmayan Meksika müdahalesinden az sonra, zaten ağır askerî yenilgilere uğramış olan Kuzeyli eyaletler, bu sefer de doğrudan doğruya bir İngiliz müdahalesinin tehdidi altındaydı.

Birlik tarafından konfederasyona karşı uygulanan ve Amerikan pamuğunun ihracını hemen tamamen durduran abluka, alabildiğine şiddetli bir tepki uyandırmıştı Batı Avrupa devletlerinde. Nitekim, İngiltere’nin Washington büyükelçisi Lort Lyons, 26 Mart 1861 tarihli görüşmelerinde, Suard’a şöyle diyordu:

“Birleşik Devletler, üretici eyaletlerle İngiltere açısından büyük önem taşıyan pamuk ticaretini zor kullanarak durdurmaya kalkıştığı takdirde, doğacak sonuçlardan sorumlu değilim.”

8 Kasım 1861 günü birlik donanmasına bağlı *San Giacinta* gemisinin kumandanı Wilks, İngiliz ticaret gemisi *Trent*’i açık denizde durdurarak, Güneyli köle sahiplerinin bu gemiyle yolculuk etmekte olan elçileri Mason ile Slidel’i tutuklamıştı. İngiltere ve Fransa’daki şoven basın işte bu olaydan yararlanarak, iki devleti Birliğe karşı açıkça bir savaşa sürüklemek üzere, eşi görülmedik şiddette bir kampanyaya girişmişlerdir.

Oysa kaptan Wilks’e, konfederasyon elçilerini tutuklamak ve Boston’a götürmekle yetinip İngiliz gemisine el koymadığından ötürü sitem edilebilirdi ancak!

Ama John Bull “saçları dimdik olmuş bir halde” öfkeden tepinmekte ve savaşa açılan yolda hızla ilerlemekteydi.

Mason’la Slidel’in yedi gün içinde kendisine iade edilmesini istemiştir Lort Russell. Aynı zamanda da İngiliz birlikleri yollanıyordu Kanada’ya durmadan. Ve İngiliz dokları gece gündüz çalışmaktaydı.

Güneylileri Destekleme Politikasına Karşı İngiliz İşçileri Tarafından Girişilen Gösteriler

25 Aralık 1861 günü yayınladığı bir yazıda, şöyle diyordu Marx: “Palmerston savaş istiyor, ama İngiliz halkı istemiyor savaşı. Olaylar, bu çekişmeyi Palmerston’ın mı yoksa halkın mı kazanacağını pek yakında gösterecektir.” (Marx ve Engels, Oeuvres, cilt XII, bölüm II s.297)

Daha 1861 yılında Avrupa’da, burjuvazinin resmî diplomasisi dışında henüz resmen tanınmak istenmeyen bir kuvvetin, işçi sınıfının resmî dayanışmasının varlığını göstermiştir olaylar.

Gerçekten de, gerici basının savaş çığlıklarına tok bir cevap olarak, İngiltere’nin bütün büyük sanayi merkezlerini bir işçi gösterileri dalgası kaplamış bulunuyordu. Ve bu hareketin belli başlı örgütleyicilerinden biri de Marx’tı.

Bir yığın insanı işsiz ve ekmeksiz bırakan pamuk yokluğuna rağmen, Amerika’daki iç savaşta köleciler lehine girişilmesi tasarlanan utanç verici

müdahaleyi protestodan kaçınmıyordu işçiler ve doğrudan doğruya İngiltere'de bir iç savaşı çıkarma tehdidinde bulunuyorlardı.

Kuzey eyaletleri hükûmeti de uzlaşmacı bir tavır takınmıştı bu arada: Güneyli elçiler iade edilmiş ve böylece, Avrupa'dan gelecek müdahalenin önüne yeni bir set çekilmişti.

İngiltere ve öbür Avrupa ülkeleri işçilerinin bu konudaki gerçek duyguları ve düşünceleri, Birinci Enternasyonal tarafından, 1864 yılındaki başkanlık seçimlerinde kazandığı zafer dolayısıyla Lincoln'e gönderilen mesajda, şu sözlerle dile gelmekteydi:

"Avrupa işçileri şundan emin bulunmaktadırlar: Amerikan Bağımsızlık Savaşı, burjuvazi için yeni bir refah çağını başlatmıştı; Amerika'nın bugün köleciliğe karşı verdiği savaşsa, aynı şeyi işçi sınıfına getirmektedir."

Görüldüğü gibi, İngiliz burjuvazisinin müdahalesini uman, kölecilerin bu hesabı yanlış çıkmıştır.

Güneylilerin düştüğü ikinci bir yanılgı da, pamuk ihracatı yasağının büyülü bir etki yaratacağını sanmak olmuştu. Oysa paraya büyük ihtiyaç duydukları için, ablukayı zorlayarak pamuk ihraç etme çabasına düştüler.

Kaldı ki, 1861 yılında Avrupa'yı saran açlık, buğday sorununu pamuk sorunundan çok daha önemli kılacaktır. Ve Kuzeyli eyaletler, iç savaşa rağmen büyük miktarda buğday ihraç edebilmişlerdir.

Bununla birlikte ne Güneyliler, ne de İngiliz ve Fransız yöneticileri ortaklaşa bir harekât umutlarını yine de yitirmemişlerdi. Palmerston'la Napolyon, olayların gelişimini beklemek kararındaydılar: Güneyliler Kuzeylileri kesin bir bozguna uğrattığı an müdahaleye girişeceklerdi.

1852 yılındaki genel görünüm şöyledir: Lincoln hükûmeti, köleliği yürürlükten kaldırmaya cesaret edememiş bulunmaktadır. Kuzey yenilgi üzerine yenilgi tatmakta ve müdahale yanlıları yeniden cesaret kazanmaktadır.

Fransa'nın Tavrı

Güneylilerin elçisi Slidel, 1862 yılının nisan ayında Napolyon'la yaptığı bir konuşmada, Fransa'nın konfederasyonu resmen tanıması gerektiği üzerinde ısrarla durmuştu. Elçinin bu düşüncesini ilke bakımından doğru bulduğunu belirten imparator, daha sonra şöyle sürdürecekti konuşmasını:

“Bugün yeryüzünde İngiltere dışında hiçbir ülke, bir savaşta Fransa’ya etkili bir yardımda bulunmasını sağlayabilecek kadar yeterli bir donanmaya sahip değildir.”

Böylece Fransız imparatoru, konfederasyonu ancak İngiltere tanıdıktan sonra tanıyabileceğini ima ediyordu Güneyli temsilciye.

Slidel, Fransa’nın İspanya, Avusturya, Hollanda, Belçika, İsveç ve Danimarka ile el ele Kuzeyli eyaletlere karşı bir harekâta girişmesini önermekte ve konfederasyonu tanıdığı takdirde, “olanca gücünü iç sorunlara yöneltmiş olan” birliğin Fransa’ya savaş açamayacağını ispatlamaya çalışmaktaydı.

Slidel’in göz alıcı vaatlerine rağmen, Fransız imparatoru Konfederasyon’u hemen tanımayı reddetmiş ve Güneyli Eyaletlere şimdilik ancak savaş gemileri yapımında gizli yardımda bulunabileceğini açıklamıştır. Söz konusu görüşme de böylece sona ermiştir.

Bununla birlikte, Kuzeylilerin ağır kayıplar verdiği 1862 Temmuz’unun ortalarına doğru Napolyon, Londra’daki Fransız büyükelçisi Thouvenel’e şu telgrafı yollayacaktır:

“İngiliz hükûmetine, konfederasyonu tanıma zamanının gelip gelmediğini sorunuz.”

Ama İngiliz Parlamentosu, Palmerston’ın ısrarlı telkinleri üzerine, müdahale önergesini reddedecektir. Konfederelere yardım etmekle birlikte, savaşın kesin bir görünüm kazanmasını beklemektedir İngiliz hükûmeti.

29 Temmuz 1862 günü, Liverpool’daki Lyard doklarında konfederasyon hesabına yapılmış olan bir kruvazör, İngiliz hükûmetinin bilgisi dahilinde ve Londra’daki Amerikan büyükelçisi Adams’ın protestolarına rağmen, İngiltere’den ayrılacaktır. Dünyanın dört bucağında deniz akıncılığına girişen *Alabama* adlı bu kruvazör, 1864 yılının temmuz ayına dek, Kuzeylilere ait altmış beş gemi batırmış ve beş buçuk milyon dolar değerinde mal tahrip etmiştir.

Alabama, 19 Haziran 1864 günü birliğe ait *Keursage* kruvazörü tarafından dişe diş bir savaşmadan sonra batırılabilecektir. Ama bu kruvazör dışında konfedereler hesabına İngiliz doklarında *Florida*, *Georgia*, *Shenandra*, vb. gibi bir dizi savaş gemisi daha yapılmıştır. (Nitekim İngiltere 1871 yılında imzalanan Washington anlaşması gereğince ve Cenevre hakemlik komisyonunun bu konuya ilişkin kararı uyarınca

Alabama ve öbür korsan gemiler tarafından verilen zarara tazminat olarak, Birleşik Devletlere 5,5 milyon dolar ödemek zorunda kalmıştır.)

14 Eylül 1862 tarihinde Palmerston kesin bir karar alarak, konfederasyonun resmen tanınmasını önerdi Lort Russell'a. Russell'sa, hükûmetin bu sorunu tartışmak üzere 24 ya da 30 Eylül tarihinde toplantıya çağrılabileceği cevabını verecekti.

Bu arada durum dipten doruğa değişmiş bulunmaktaydı. Ve Palmerston'un mektubu ile İngiliz kabinesinin tasarlanan toplantı tarihi arasında geçen zaman içinde, kölelik düzenini yürürlükten kaldırmak üzere bir hazırlık yasası yayınlanmıştı.

Köleliğin Yürürlükten Kaldırılışı (1863)

Böylece, Kuzey eyaletleri (birlik), "devrimci" savaşa yönelmiş oluyordu. Bu kesin adım, ülke içinde hissedilir bir kan tazelenmesi yaratacak, ülke dışında ve özellikle tüm Avrupa'nın demokratik çevrelerinde de büyük sempati uyandıracaktır.

Birliğin köleliği kaldırmak üzere bir hazırlık yasası çıkardığı haberi İngiltere'ye ulaştığında konfederasyonun tanınması sorunu hükûmet gündeminden çıkarılmıştır. Bununla birlikte Fransız hükûmeti, konfederasyon lehine müdahale için yeni bir girişimde daha bulunacaktır.

31 ekim günü Paris'teki İngiliz ve Rus diplomatik temsilcileri, üç devletin ortaklaşa harekât tasarısını kapsayan resmî bir nota almışlardır Fransız hükûmetinden. Altı aylık bir ateşkes imzalanmasını, ablukanın kaldırılmasını ve Amerikan limanlarının Avrupa ticaretine açılmasını öneren bir tasarıydı bu.

Ama, Rusya bu Fransız önerisini kabule yanaşmayınca, Rus örneğinden esinlenen İngiltere de reddedecektir bu notayı. İkinci kez de bir dizi gösteri düzenleyen İngiliz işçilerinin aktif muhalefeti, hükûmetin bu kararında büyük çapta etkili olmuştur.

Köleliği kaldıran yasanın ilanından sonra konfederasyonun durumu, içte olduğu gibi dışta da ciddileşmiştir. O kadar ki köleciliğin en bağnaz kuramcılarından biri olarak tanınan konfederasyon başkan yardımcısı Alexandre Steffens, Kuzeye karşı zaferi kazanabilmek için onun açtığı

yoldan giderek Güney’de de köleliği yürürlükten kaldırmak gerektiğini ileri sürebilmiştir.
Ama Richmond’da toplanan kongre, bu kararı almaya cesaret edememiştir. Zaten edemezdi de.
1863 yılının temmuz ayı içinde Kuzeyliler tarafından kazanılan Gettysburg ve Wilksburg zaferleri ile savaşın Kuzey Amerika’daki gelişiminin yön değiştirmesi, Fransa ve İngiltere’den gelebilecek her türlü müdahaleyi kesinlikle olanaksız kılacaktır.

Rusya’nın Tavrı

1863 yılında Kuzey eyaletleriyle Rusya arasında beklenmedik bir yakınlaşma doğmuştur. Bu yakınlaşma, Rusya ile İngiltere ve Fransa arasındaki gerilimin daha da artmasıyla olanak kazanmıştır. Şuydu gerilimin nedeni:
1863 yılı başlangıcında Fransa, Büyük Britanya ve Avusturya hükûmetleri, Polonya da giriştiği misilleme harekâtı dolayısıyla Rus hükûmetine bir protesto notası yollamışlardı. Bunun sonucu olarak aynı yılın nisan ayında Rusya’da seferberlik ilan edilmiş ve Kronştad (Cronstadt) limanında ki askerî yığınak çalışmaları hızlandırılmıştır.
Bugün biliyoruz ki, ne Palmerston, ne de Napolyon, Polonya yüzünden Rusya’ya savaş açmayı ciddi olarak düşünmemişlerdir hiçbir şekilde. Ama o dönem Rusya’sında her şey, bir savaşın kaçınılmaz olduğu kanısıyla tasarlanıyordu.
Varolan durum göz önüne alınarak, Amerika’ya iki Rus firkateyni gönderme kararı alınmıştır. Okyanuslar üzerinde bir kruvazör yüzdürme planı Çar Aleksandr tarafından da onaylanacak ve 1863 Temmuz ayında, Rus Deniz Kuvvetleri bakanı amiral Lessovski’ye gizli talimat verecektir.
Atlantik ve Pasifik okyanuslarına firkateyn yollanması kararı, İngiltere ve Fransa’ya karşı hemen çıkması beklenen bir savaşta, saldırı operasyonları tasarlanarak varılmış bir karardı. *Alabama* örneği korsan kruvazörlerin düşman ticaret ve savaş donanmalarına büyük zarar verebileceğini ispatlamıştı çünkü.
Biri amiral Lessovski, öteki de amiral Popov kumandasındaki iki Rus firkateyni, 1863 yılının eylül ayında New-York ve San-Francisco

limanlarına ulaşmış bulunuyorlardı. Bunların belli başlı görevi, İngiliz dünya ticaret ulaşım yollarını sürekli biçimde tehdit altında tutmak ve böylece de İngiliz hükûmetinin Polonya sorunundaki tavrını etkilemekti.

Rus Deniz Kuvvetleri bakanı tarafından Çar Aleksandr adına görevli amirallere verilen rapor, firkateynlerin gerektiği vakit sığınabilecekleri limanları da belirtmekteydi. Bakan ayrıca, Kuzeyliler tarafından kurulmuş olan korsan filosunun da ürkütücü bir deniz gücü meydana getirdiğini açıklamaktan geri kalmamıştı raporunda.

Deniz kuvvetleri bakanlığı tarafından yapılan planların tam tersine olarak Rus dışişleri bakanlığı, firkateynlerin Amerika'ya yollanmasının yaratabileceği olumsuz etkiler konusunda duyduğu kuşkuyu gizleyemeyecektir.

Rus Dışişleri Bakanı Prens Gorçakov ve Birleşik Devletlerdeki Rus büyükelçisi Baron Stekl, Rus gemilerinin dünya ticaret yollarına açılıp Amerika'ya ulaşmasından duydukları hazzı ancak çok sonra dile getirmişlerdir. Buna karşılık çarın Londra'daki büyükelçisi, "Rus diplomasisinin Nestor'u" diye anılan ihtiyar Baron Brunnov, bu girişimi öğrenince büyük bir umutsuzluğa kapılmıştı.

Çarlık hükûmetinin tüm sempatisi Güneylilere yönelmekteydi aslında. Ama İngiltere ve Fransa'ya karşı uyanan muhalefet duyguları, Rusya'yı Kuzeylilerle yakınlaşma yolunu seçmeye sürükleyecektir.

Rusya ile Birleşik Devletler arasında kesin bir ittifak kurulacağı konusunda yayılan söylentiler, hiç şüphe yok ki, asılsız şeylerdi. Ama savaş hâlindeki bir devletin limanlarına firkateynler gönderme davranışı da, ittifakı pek andıran bir durum yaratmıştır.

Rus savaş gemileri, Amerika'da kaldıkları süre boyunca iki kez, konfederasyona bağlı savaş gemileri üzerinde dolaysız ve açıktan bir baskı hareketine girişmiş ve Güneylileri bir savaş tehdidiyle karşı karşıya bırakmışlardır. İç savaş dönemi boyunca Rusya'nın birliğe karşı benimsediği bu yakınlaşma tavrı, uluslararası genel durumda önemli bir rol oynayacak ve Kuzeylilere hiç ummadıkları bir destek sağlayacaktır.

Amerikan Diplomasisinin İlkeleri

Tarih bilimi literatüründe Birleşik Devletler diplomasisine temellik eden ilkelerin, birbirine hemen tamamen karşıt düşen iki çok farklı şekilde değerlendirildiğine tanıklık ediyoruz.

Bazı tarihçilere göre, Birleşik Devletlerin bütün tarihi, Avrupa politikasına sıkı sıkıya bağlıdır. Başka bazı tarihçiler içinse, infiratçılık[10] (izolasyonizm) politikası, Birleşik Devletlerin temel siyasal ilkesi olagelmiştir.

Aslında, Birleşik Devletler tarihinin ve dış politikasının, Avrupa tarihine ve giderek bütün dünya tarihine Birleşik Devletlerin teşekkülünden beri sıkı sıkıya bağlı olduğu şüphesizdir.

Kaldı ki, "izolasyonizm" anlayışının muhtevası üzerinde de bir yanlış anlaşma vardır. Çünkü, bu isim bazen Birleşik Devletlerin Avrupa'daki savaşlara ve Avrupa Devletleri arasındaki askerî ya da siyasal ittifaklara katılmayı reddedişiyle belirginleşen tavrına takılan isimdir.

Ne var ki, Avrupa'da aktif bir rol oynamayı reddedişi, Birleşik Devletlerin Avrupa ve dünya politikasından tamamen ve gerçekten vazgeçip kopmasını katiyen içermez. Tam tersine, Birleşik Devletler, Avrupa ve dünya politikasına daima katılmıştır; ama çoğu zaman, Avrupa'daki olayların akışı üzerinde çeşitli manevralarla etki uyandıran pasif bir güç olarak katılmıştır.

Görüldüğü gibi, aslında ayrıcılık, Avrupa'dan kopup ayrılma değil; Avrupa olaylarına pasif manevralar aracılığıyla bir katılmadır.

Bağımsızlık Savaşı'na, İngiliz kolonileri dışında, İngiltere, Fransa, İspanya ve Hollanda da katılmışlardı. Silahlı tarafsızlık ilkesini tanımış olan bütün devletler, bu savaşın dolaylı etkisi altındaydılar ve bu açıdan bakılınca bu savaş, bütün dünya tarihini ilgilendiren bir olaydır.

Tıpkı bunun gibi, 1793 yılında, devrim döneminde ve Fransa'nın İngiltere ile savaştığı dönemde Amerika Birleşik Devletleri'nin Fransa ile ittifak kurmayı reddedişi, Avrupa tarihi bakımından büyük bir önem taşır.

1803 yılında Louisiana'nın ilhakı, Cezayir korsanlarına karşı verilen savaşa Birleşik Devletlerin de katılması, Florida'nın fethi, Monroe Doktrini, Meksika savaşı, Kuzeylilerin iç savaş sırasındaki tavrı, 1840-1860 yılları arasında Birleşik Devletlerin Uzak Doğu'ya doğru yayılışı, bütün bu olaylar dünya tarihinde büyük rol oynamışlardır. Amerikan diplomasisi, diplomasi tarihine yeni bir katkıda bulunmuş mudur? Esasa ilişkin olan bu soruya, öyle sanırız ki, şöyle cevap vermemiz gerekiyor:

1770-1780 ve 1863-1865 yılları arasında kalan dönemler bir yana bırakılacak olursa Amerikan diplomasisi, gerek metotları ve gerekse erekleri bakımından Eski Dünya'nın diplomasisinden pek bir farklılık göstermemiştir.

10 İnfirad: Ayrılıp tek kalma.

ONBİRİNCİ BÖLÜM

BISMARCK'IN PRUSYA BAŞBAKANLIĞININ İLK DÖNEMİNDE III. NAPOLYON VE PARİS BARIŞI AVRUPASI (1856-1862)

1. III. NAPOLYON'UN AVRUPA'DAKİ DIŞ POLİTİKASI

Diplomat Olarak Aleksandr Gorçakov

Paris Kongresi'nin noktaladığı barıştan sonra belirli bir süre boyunca Napolyon, tüm Avrupa'nın gerçek hakemi olarak gözükmektedir. Sadece pohpohlayıcı nedimlerinin gözünde böyle değildir Fransız imparatoru; Avrupa'da otorite sayılan birçok burjuva siyaset yazarı da onu böyle görmektedir.

Barışı izleyen ilk iki yıl içinde, Napolyon'un Paris Kongresi'ndeki kalleşçe tutumunu unutmak gerektiğine inanmıştır sanki Palmerston: Gerçekten de, İngiliz başbakanı, şimdi tüm çabasını, Fransız imparatorunu Rusya ile yakınlaşmaya götüren yol üzerinde, durdurmaya yöneltmiş gibidir. Çünkü, İngiltere için, böyle bir yakınlaşmadan daha tehlikeli hiçbir şey olamazdı.

Ama, söz konusu yakınlaşma, her geçen gün biraz daha gerçekleşiyordu.

Bu arada Rusya'da, Paris Barışı'ndan hemen sonra dışişleri bakanlığı görevi Nesselrod'dan alınıp Prens Aleksandr Miyahloviç Gorçakov'a verilmiş bulunuyordu.

Zeki, kavrayışlı, alabildiğine geniş görüşlü bir adamdı Gorçakov. Hemen hiçbir alanda derinlemesine bilgi sahibi değildi şüphesiz; ama Avrupa diplomatik tarihinin son çağlarını iyice yakından tanıyordu.

Belli bir bağımsızlık tutkusuyla belirginleşen bir karakteri vardı: Nesselrod'un düşmanlığını bu sayede kazanmış ve yine bu sayede geç kalmıştı mesleki ilerleyişinde.

Sırası gelmişken, 1850-1870 döneminin Herzen'in *Can* dergisinde de yazıları çıkan en tanınmış Rus mültecilerinden Piotr Vladimiroviç Dolgorukov tarafından Gorçakov'un dışişleri bakanlığına atanması dolayısıyla anlatılan bir olayı aktaralım buraya:

"1825 yılında, Rusya'da birkaç ay geçirmek üzere izin almıştı Prens Gorçakov. Pskov'dan geçerken, yoluna yakın düşen bir köye uğrayıp pek sevgili bir gençlik arkadaşını ziyaret etti. Söz konusu gençlik arkadaşı, o köyde sürgün olarak yaşayan ve yerel polis tarafından sürekli gözaltında tutulan ünlü şair Puşkin'di. Ve Arakçeyev'in iktidar döneminde Petersburg'a gitmekte olan yirmi sekiz yaşındaki bir diplomat için, sürgündeki dostu ziyaret maksadıyla yapılan bu köy yolculuğu gerçekten bir gönül yüceliğini dile getirmektedir. Nitekim, daha sonra Puşkin: "Şan ve zenginliğin o donuk parıltısı, senin özgür ruhunu bozmadı hiçbir zaman", diyerek bu ziyareti hatırlatacaktı Gorçakov'a".

Özet olarak, II. Aleksandr karşısında Gorçakov, Nikola karşısında Nesselrod'un hiçbir zaman cesaret edemeyeceği kadar bağımsız davranmaktaydı.

Gorçakov, dışişleri bakanlığına atanışından hemen sonra, Çar Aleksandr'a sunduğu bir raporda olduğu gibi, Rus diplomasisinin bundan böyle izlemek amacında olduğu politikayı Avrupa'ya ilan eden notlarında da, dış politikasının iki temel ilkesini şöyle açıklamıştır:

"Rusya toparlanıyor." Yani Rusya, Avrupa olaylarına her türlü etkin müdahaleden kaçınıp geçmişteki kayıp ve fedakârlıklarının açtığı boşlukları doldurma, kapatma yoluna gidecektir. Güdülecek politikanın ilkelerinden biri, budur.

İkinci ilke, Rusya'nın bundan böyle Mukaddes İttifak ilkelerini koruyup sürdürmek için kendi öz çıkarlarını feda etmekten titizlikle kaçınmasına ve gelecekteki dostlarını seçmekte kendisini tamamen özgür saymasına dayanmaktadır.

Gorçakov'un bu siyasal ilkeleri, Paris Barışı'ndan sonra Napolyon diplomasisinde beliren eğilimlere tamamen denk düşmekteydi.

Gerçekten de, böylece Rusya, Fransız imparatoruna tam bir hareket serbestliği bırakmış oluyordu. Öte yandan da Gorçakov, Rusya'nın Mukaddes İttifak'taki eski dostları yüzünden uğradığı hayal kırıklıklarından söz ederken, besbelli ki Avusturya'yı nişanlamıştı.

Ve bu son nokta da işine geliyordu Napolyon'un. Çünkü, Fransız imparatorunun kafasında yavaş yavaş olgunlaşan yeni bir tasarı vardı. Kendisine sadece yeni bir zafer değil, aynı zamanda, Kırım Savaşı'nın tersine olarak, sağlam toprak kazançları da sağlayabilecek bir tasarıydı bu: Avusturyalıları İtalya'dan sürüp çıkarmak söz konusuydu.

III. Napolyon ve II. Aleksandr Arasındaki Yakınlaşma

Fransız imparatorunun tasarıları bakımından elverişliydi durum. Rusya ile olan ilişkileri, Paris Barışı'ndan sonra her geçen gün biraz daha düzelme yoluna girmişti.

Bu arada Napolyon, Aleksandr'ın 1856 yılında Moskova'da kutlanan taç giyme şenliklerine, en çok güven beslediği diplomatlardan birini, Kont Morny'yi yollayacaktır. Bilindiği gibi, daha Kırım Savaşı sürüp giderken iki ülke arasında bir uzlaşmaya varmanın zorunluluğunu ortaya atan adamdır Kont Morny.

Taç giyme töreninin yapılacağı gün Meryem Ana Katedrali'nin ve Kremlin Sarayı'nın yakınlarında toplanan halk kitleleri, tam kadro halinde törene gelen Fransız elçilik heyetinin arabalarını bir hayli uzak bir yerde durdurup, başlarında büyükelçileri olduğu hâlde ve şapkalarını çıkararak katedrale kadar yürüyerek geldiklerini fark edince, Morny'ye sevgi duymazlık edememişlerdi. Çünkü, başka hiçbir elçilik heyeti öyle davranmamıştı.

Sonradan da Morny, çara saygı ve yakın ilgi gösterilerinde kusur etmeyecektir.

Her yerde ve her fırsatta, Fransa ile Rusya arasında kurulacak bir ittifakın her iki imparatorluğa büyük yararlar sağlayacağını tekrarlamaktaydı Morny. Bu inancına gerekçe olarak, böyle bir ittifakın Avrupa ve bütün dünya üzerinde diplomatik bir egemenlik kurabileceğini ileri sürüyordu.

Petersburg aristokrasisi bağrına basmıştı Fransız büyükelçisini: Çünkü, Kont Morny, bir Rus prensesi olan Trubetskaya ile evliydi ve Ruslar, kendisine bir eşit yurttaş gözüyle bakmaktaydılar.

Bu sayede Kont Morny, Rusya'da oturan Fransız kapitalistler için, fazla güçlüğe uğramaksızın son derece önemli ekonomik avantajlar sağlayabilmiştir. İşte bundan dolayıdır ki, Paris'e bir gelişinde Napolyon'a, zafer kazanmış bir kumandan edasıyla şunları söyleyecektir:

“Fransızlar tarafından işletilmeyi bekleyen bir maden yatağı görüyorum Rusya'da.”

Çar tarafından da daima güler yüzle karşılanmasına ve özel sohbetlere alıkonmasına rağmen, Fransız-Rus ittifakını gerçekleştirmeyi yine de başaramayacaktı Morny. Bu başarısızlığın birçok nedeni vardır.

İlkin, böyle bir ittifakın kurulabilmesi için, Kırım Savaşı'ndan sonra da sürdürülmekte olan Fransız-İngiliz ittifakının bozulması gerekmekteydi. Çünkü, hem İngiltere, Rusya'nın bu ittifaka girmesine kesinlikle karşı çıkıyor; hem de Rusya, “üçlü bir ittifak”a ihtiyaç duymadığını ileri sürüyordu.

İkinci olarak, doğrudan doğruya Napolyon'un kendisi de Morny tarafından tasarlanan girişime ağır bir darbe indirmiştir: Gerçekten de, Fransız imparatoru, Çar Aleksandr ile yaptığı baş başa bir görüşme sırasında Polonya'nın bağımsızlığına duyduğu ilgiyi belirtmekten kaçınmamıştı. Ve çar, bu olayı yakın çevresine anlatırken, son derece sinirli bir sesle şöyle diyecekti sonradan:

“Bana, Polonya'dan söz etmek cüreti gösterildi!”

Morny'nin çabaları bir Fransız-Rus ittifakıyla sonuçlanmamış olsa dahi, Napolyon, Rus çarı ile dışişleri bakanının Rusya ile Fransa arasında sürekli bir diplomatik işbirliği fikrine sıkı sıkıya bağlılıklarından emin olabilirdi artık. Yani Fransa Avusturya'ya saldırmak istediği takdirde, besbelliydi ki, Rusya, sadece Avusturyalılara yardım etmemekle kalmayacak, ayrıca Fransa'ya karşı iyi niyetli bir tarafsızlık politikası benimseyecekti.

Fransa ile İngiltere Arasındaki Gerginlik

İngiltere ile olan ilişkiler sorunu çok daha karmaşık bir şekilde ortaya çıkıyordu. Morny'nin Petersburg ve Moskova'da kazandığı başarıları, Rus ve Fransız imparatorlarının 1857-1858 yıllarında Rusya'da buluşmalarını ve Fransa ile Rusya'nın Eflâk'la Boğdan'ın birleşmesinden oluşacak yeni bir Romanya devleti kurma yolundaki ortak girişimlerini büyük bir kuşku içinde izliyordu Palmerston.

Bütün bu olaylar karşısında öfkelenen İngiliz başbakanı, ilkin ürkütme ve tehdit metoduna başvurmayı denemiştir. Ama bu yol hiçbir sonuç vermeyecektir. Haklı bir öfke doğurmuş olmaktan başka...

Nitekim, Napolyon, Kraliçe Victoria'nın kocası Prens Albert'le buluştuklarında, Palmerston imzasını taşıyan hiçbir memorandum ya da notanın Fransa'da yayınlanmamasını emrettiğini, çünkü başbakanın bu türden şeyleri doğru dürüst yazmayı dahi beceremediğini söylemişti prense.

Ama imparatorun, bu hakareti savurmasına gerek yoktu aslında. Çünkü, Palmerston daha 1857 yılının ikinci yarısından itibaren Fransa'ya karşı alttan almaya başlamış bulunuyordu: Hindistan askerlerinin (Hint sipahilerinin) o korkunç ayaklanması İngiliz egemenliğini tüm Hindistan'da tehlikeye düşürmüştü. Ve İngiliz diplomasisi, kudretli komşusunu öfkelendirmekten titizlikle çekinmekteydi bu durumda.

Kendi yönünden Napolyon da, 1858 yılında Avusturya'ya saldırmaya kesinlikle karar verdiğinde, İngiltere'nin güçlü muhalefetiyle karşılaşmayacağını hesaba katarken yerden göğe haklıydı. Ayrıca 1858 yılının hemen başlangıcında meydana gelen bir olay, Palmerston'ın kendisinden ne kadar ürktüğünü açıkça gösterecektir Napolyon'a.

14 Ocak 1858 günü İtalyan devrimcisi Felice Orsini ve yoldaşları, Napolyon'a karşı bir suikast girişiminde bulunmuşlardır. Suikastçılar, İtalyan birliğinin önüne dikilmiş belli başlı engel olarak gördükleri için öldürmek istiyorlardı Fransız imparatorunu.

Gerçekten de, Napolyon, Roma'da sürekli olarak tuttuğu garnizon aracılığıyla Papa IX. Pie'nin cismani iktidarını destekliyordu. Ayrıca, o çağın İtalya'sında yaygın bir kanı da vardı: Kont Cavour'u kalleşçe aldatmıştı Napolyon ve Kırım Savaşı'nda on beş bin İtalyan askerîni

kullandıktan sonra, şimdi İtalyan halkının birlik davasına yardımcı olmak için kılını bile kıpırdatmamaktaydı.

Orsini ve yoldaşları, giyotine yollanarak idam edildiler, ama iş burada bitmedi.

Çünkü, kovuşturma, suikastçıların bu girişimi, İngiltere'de planlayıp hazırlamış olduklarını ve suikast sırasında da İngiliz yapımı bombalar kullandıklarını ortaya çıkarmıştı.

Bunun üzerine, Fransız basını, "katillere koynunu açan" İngiltere'ye karşı sert bir kampanya başlattı. Bu kampanyanın doruk noktasını meydana getiren yazı, Fransız İmparatorluğu'nun resmî yayın organı *Moniteur*'de yayınlanan ve İmparatorluk Muhafız Alayı albaylarının imzasını taşıyan, İngiltere'ye karşı apaçık ve şiddetli tehditlerle dolu bir deklarasyondur.

Şaşkına dönmüştü İngiliz aristokratları ve burjuvaları. Hatta bu çevrelerde panik havasını pek andıran bir havanın esmeye başladığı rahatça söylenebilir.

İşte bu durum, aslında Napolyon'un katiyen İngiltere'ye saldırmak gibi bir niyeti olmadığı halde, Palmerston'ı büyük bir korkuya sürükleyecektir. O kadar ki, İngiliz başbakanı parlamentoya hemen bir kanun tasarısı getirmişti. Hiç düşünmeksizin hazırlanmış olan bu tasarı, İngiltere'ye sığınmış olan mültecileri ve sürgünleri hedef almakta, yani aslında iltica hakkını çiğnemekteydi.

Söz konusu tasarı, Orsini'nin suikast girişiminden hemen sonra İngiliz burjuvazisinin üzerine çöken ilk panik dalgası dağılmaya ve ufukta apansız beliren bir Fransız istilası tehdidi silinmeye başladığı sırada tartışılacak ve 19 Şubat 1858 günü de reddedilecektir. Bu durum, Palmerston'ın istifasıyla sonuçlanmıştır.

Palmerston'ın yerine getirilen yeni başbakan Lort Derby, dışişleri bakanlığına Napolyon'un eski bir dostu olan Malmesbury'yi atamıştır.

İngiliz politikasının kişisel ilişkilerin katiyen etkisinde kalmadığını bilmiyor değildi gerçi Napolyon ve gerçi İngiltere'de de, Fransız imparatorunun Avusturya'ya karşı bir savaş hazırladığı bilinmiyor değildi. Ama yine de Napolyon, suikasttan sonra İngiltere'ye çöken paniği görünce, kendisi için artık bu ülkeden gelebilecek hiçbir tehlike kalmadığını ve bu bakımdan önündeki yolun, Rus yönünden ne kadar açıksa İngiliz yönünden de bir o kadar açık olduğunu kesinlikle kavramış bulunmaktaydı.

Germen Konfederasyonu’na Bağlı Devletlerin Avusturya’ya Karşı Tavrı

Bununla birlikte, Fransız imparatoru, çizmiş olduğu yolda ilk kesin adımları atmadan önce, Germen Konfederasyonu’nu meydana getiren devletlerin bu konudaki duygu ve düşüncelerini yoklamasını emredecektir dışişleri bakanlığına. Çünkü her şeye rağmen gerçekleşebilecek olan bu tehlikeyi de hesaba katmak gerekmektedir.

Konfederasyonun içinde Avusturya lehine oldukça önemli bir hareket vardı şüphesiz ve birliğine Avusturya’nın çevresinde kavuşacağına inanılan “büyük Almanya” fikrinin yaygın olduğu devletlerde, özellikle yoğundu bu hareket.

Ama yine bu hareket, “küçük Almanya” programını savunan ve Avusturya hariç, tüm Germen devletlerinin ancak Prusya çevresinde birlik kurabileceklerini ileri süren karşı harekete oranla çok daha güçsüz gözükmekteydi. O sırada Prusya’nın Petersburg büyükelçisi olan ve Prusya’da hızla en ön sıraya yükselmekte bulunan Kont Otto von Bismarck, “küçük Almanya” programından yanaydı.

Gerçekten de, uzun süreden beridir Prusya’nın başlıca düşmanı olarak Avusturya’yı görüyordu Bismarck. Ve Kral IV. Friedrich-Wilhelm çıldırıp da hüküm süremez hâle düşünce iktidarı ele alan Prens Wilhelm’in de büyükelçinin bu görüşünü paylaştığı söylenmekteydi.

Prusya’nın apansız fikir değiştirip de Avusturya’yı tehlikeden kurtarmaya kalkışması beklenemezdi bu durumda. Demek ki, Habsburg İmparatorluğu’na karşı başlatılacak bir girişim için o yönden de yol açıktı. Rusya, İngiltere ve Prusya’nın hiçbir şekilde Avusturya’yı savunmayacakları artık belli olmuştu.

III. Napolyon ile Cavour Arasındaki Plombières Anlaşması (20 Temmuz 1858)

Napolyon bunun üzerine Sardinya Başbakanı Kont Cavour’u Vosges dağlarında bir ılıcalar kasabası olan Plombières’de 20 Temmuz 1858 tarihinde kendisiyle buluşmaya davet etmiştir. İmparator ve İtalyan

diplomatı burada ikili anlaşmanın temelini atacak ve yakın gelecekte oynamaya koyulacakları diplomatik rolleri saptayacaklardır.

Hiç şüphesiz ki, büyük bir gizlilik içinde sürdürülen bu müzakerelerde Napolyon Savoia (ya da Savoie) ile Nice kontluğunun kendisine bırakmasını istemiştir Sardinya Krallığı'ndan. Buna karşılık olarak da, Sardinya Kralı Victor-Emmanuel'le bir ittifak kurup kralla el ele Avusturya'ya savaş açma ve Avusturyalıları Lombardiya ile Venedik'ten atıncaya kadar savaşı sürdürme yükümlülüğü altına girmeyi kabul etmektedir. O zamana kadar Avusturya egemenliği altında olan bu iki İtalyan bölgesi, savaş başarıyla sonuçlandığı takdirde, kayıtsız şartsız Sardinya Krallığı'na verilecektir.

Yaklaşık olarak altı ay kadar gizli kaldıktan sonra 1859 yılının ocak ayında açıklanan konvansiyonun belli başlı hükümleri işte bunlardı.

Plombières görüşmelerini saran büyük gizlilik havasına rağmen, Avusturya, daha 1858 yılı sonbaharında tehlikeyi sezmiş ve savaş hazırlıklarını yoğunlaştırmış bulunmaktaydı. Kendi yönlerinden Fransız İmparatorluğu ile Sardinya Krallığı da aktif bir hazırlığa girdiler.

1 Ocak 1859 tarihinde ve yine her zamanki gibi Tuileries Sarayı'nda, yeni yıl dolayısıyla kordiplomatik için bir kabul töreni düzenlenmişti. Tören sırasında Napolyon; Avusturya'nın Paris büyükelçisi Kont Huebner'in önünde birden durup şöyle diyecektir:

"Beni üzen nokta, hükûmetinizle ilişkilerimizin geçmişteki dostluktan uzaklaşmış oluşudur."

Bu gösteriden sonra bütün Avrupalı diplomatlar, iki ülke arasında bir savaş çıkacağına kesin gözüyle bakmaya başlamışlardır.

Orası öyleydi, ama daha önce çözülmesi gereken önemli bir sorun vardı: Avusturya'nın Sardinya Krallığı'na kendiliğinden savaş açmasını sağlamak gerekmekteydi.

Gerekli olmasının da ötesinde bir temel koşuldu bu. Çünkü, Germen Konfederasyonu'nun kuruluş yasası, saldırıya uğradığı takdirde üye devletlerden askerî yardım isteme ve alma hakkını tanıyordu Avusturya'ya. Yani işi öyle bir biçimde tezgâhlamak gerekiyordu ki, diplomatik açıdan Avusturya saldırgan olsun...

Bunu gören düşmanları, taktik değiştirme kararı aldılar.

Sardinya ordusunda hüküm süren başıbozukluk ve zaaf konusunda, dozu ustaca artırarak söylentiler yaymaya koyuldu Cavour: Victor-Emmanuel'in sarayında sözüm ona tam bir kargaşa havası esiyordu; saldırgan Başbakan Cavour'un Napolyon'a Plombières'de Nice ile Savoie'yı vaat etmesi üzerine vatan satıcılığıyla suçlanarak yargılanması ve asılması pek yakındı, vb.

Öte yandan, Viyana'daki ve Avusturya'ya bağlı küçük İtalyan devletlerindeki Fransız elçileri de, gazeteler ve elleri altında bulunan bir yığın casus aracılığıyla, Fransız imparatorunun Avusturya'yla savaştan çekindiğini ve sadece diplomatik bir yardımla yetinme kararına vardığını yaymaya koyulmuşlardı hemen.

Bu yeni taktik tam bir başarıyla sonuçlanmıştır: Gerçekten de, Sardinya Krallığı'na savaş açıp bu sürekli tehlikeyi bir an önce ortadan kaldırmak gerektiği inancı hızla taraftar kazanacaktır Avusturya'da.

Plombières görüşmelerinden hemen sonra Fransız imparatoru, yeğeni prens Napolyon-Bonaparte'ı, Polonya'da bir geziye çıkmış bulunan Çar Aleksandr ile temas kurmak üzere Varşova'ya yollamıştı. Napolyon'a, Avusturya İmparatorluğu'yla savaşmak için giriştiği hazırlıklarda diplomatik yollardan yardım etmeye hazır olduğunu bildirdi Rus çarı.

Nitekim, işte bu yardımın gereği olarak Napolyon ve Aleksandr, Malmesbury'nin aracılık önerisini aynı zamanda ve aynı kesin dille reddedecek ve bir karşı öneride bulunarak "Büyük Devletler Kongresi"nin toplanmasını isteyeceklerdir.

Bu reddin ve karşı önerinin yanı sıra Fransız ajanları ve işbirlikçileri, çeşitli Avrupa başkentlerindeki Avusturyalı diplomatların kulağına, söz konusu "kongre"ye Victor-Emmanuel'in de kabul edilmesine karşı çıkmaları gerektiğini fısıldayarak, Franz-Joseph'le Dışişleri Bakanı Buol'u kurulan tuzağa doğru sürüklemekteydiler.

Gerçekten de, bu telkinlere kanan Avusturya, alabildiğine anlamsız bir iddiayla ortaya çıkarak, kendisi bakımından tek kurtuluş yolu olan kongreyi toplanmamaya mahkûm etmiştir.

Bu arada Cavour ve Napolyon, hazır tuttukları kuvvetleri Avusturya sınırlarına kadar ilerletmiş bulunuyorlardı. Ve 23 Nisan 1859 günü Buol, dört bir yandan yağan yalancı istihbarata aldanarak, bir ültimatom yolladı Sardinya Krallığına.

Müttefiklerin de beklediği sadece buydu zaten. Çünkü, Avusturya, Germen Konfederasyonu'ndan yardım isteme hakkını yitirmiş oluyordu böylece. Ve savaş, müttefikler bakımından son derece elverişli bir diplomatik ortam içinde başlayacaktı.

Fransa ve İtalya'nın Avusturya'ya Karşı Savaşı (1859)

Fransız ve Sardinyalı kuvvetlerden oluşan müttefikler ordusu, Montebello ve Magenta'da bir dizi zafer kazanmıştır Avusturya'ya karşı ilkin; sonra da Solferino'da bitirici darbeyi indirmiştir: Bu durumda Avusturya kuvvetlerinin Lombardiya'yı tamamen boşaltması bir an meselesidir artık.

Ama işte tam bu sırada tüm Avrupa, hiç beklenmedik bir olayla çalkalanacaktır:

Solferino Savaşı'ndan hemen birkaç gün sonra, Avusturya ordusu darmadağın bir hâlde geri çekilirken, Napolyon'un yaveri olan Cador dükü, İmparator Franz-Joseph'in karargâhına gelerek Fransa'nın bir ateşkes anlaşmasına hazır olduğunu bildirmiştir. Avusturya imparatoru, bu öneriyi elbette kabul edecektir.

Ve daha Victor-Emmanuel'le Cavour düştükleri şaşkınlıktan sıyrılmaya vakit bulamadan iki imparatorluk arasındaki ateşkes anlaşması, 8 Temmuz günü Villefranche'ta Napolyon ve Franz-Joseph tarafından imzalanmış bulunmaktaydı.

Fransız imparatoru bu anî kararını Sardinya kralına bildirmeye bile tenezzül etmediği gibi, yapılan anlaşmayı imzalamak üzere müttefikini Villefranche'a çağırmayı da unutmuştu.

İtalyan basınının yurtsever kesimi bu apaçık ihanet karşısında kapıldığı sınırsız öfkeyi haykıradursun, savaş sona ermiş ve Napolyon Paris'e dönmüştü. Sardinya ordusunun, Fransızların desteği olmaksızın Avusturya'ya karşı tek başına savaşmasına gelince: Böyle bir şey, şaka yollu ileri sürülen bir varsayım olabilirdi ancak.

Napolyon'un bu davranışının nedenleri açıktır:

Bir kere, Fransız imparatoru, savaş uzadığı takdirde sadece Po kıyılarında değil, aynı zamanda Ren kıyılarında da dövüşmek zorunda kalmaktan çekinmekteydi.

İkinci olarak, İtalyan birliğinin gerçekleşmesini istemiyordu aslında Napolyon. “Ulusallık ilkesi”ne bağlı olduğunu söylüyordu fırsat buldukça gerçi; ama işine geldikçe saygı gösteriyordu bu ilkeye. Hele İtalya’da olduğu gibi, ulusallık, devrimcilikle iç içe ise büsbütün irkiliyordu. Toscana, Parma, Modena gibi Orta İtalya devletlerinin Sardinya krallığıyla birleşmek istemeleri ayrıca çileden çıkarıyordu imparatoru; çünkü tam o sırada, yeğeni Prens Napolyon-Bonaparte’ı Toscana tahtına yerleştirmeye hazırlanıyordu.

Üçüncü olarak, Sardinya krallığının İtalya krallığına dönüşümü, kaçınılmaz biçimde, Fransız garnizonunun Roma’yı boşaltmasıyla ve papanın cismani gücünün sona ermesiyle sonuçlanacaktı. Bu ise, Napolyon bakımından, ülke içindeki belli başlı işbirlikçileri olan Fransız din adamlarının desteğini yitirmek demekti.

Dördüncü olarak, Fransız sınırında yeterince güçlü yeni bir devlet kurmak, bugün için tamamen yararsız, gelecek bakımındansa hatta tehlikeli gözüküyordu Napolyon’a.

En son olarak da, savaşa devam etmek demek, yeni ve son derece ağır fedakârlıklar istemek demekti Fransız ordusundan. Çünkü, bir ay süren savaş boyunca imparator ve generalleri, İtalyan müttefiklerinin nasıl savaştığını yeterince görüp değerlendirmek fırsatını bulmuşlardı bol bol. Kaldı ki, Napolyon, kendisi, Avusturya’ya karşı uğrunda savaşa girmeyi göze aldığı parçaları, yani Nice ile Savoie’yı daha işin başında ele geçirmiş durumda bulunuyordu. Öyleyse savaşa devam etmenin anlamı neydi?

Apansız kararıyla, Cavour’u alabildiğine güç bir duruma düşürmüş olduğunu bilmiyor değildi Napolyon. Nitekim, öfke ve umutsuzluk içinde kıvranan Cavour, imparatorun bu davranışını protesto amacıyla istifa etmişti.

Ama bu davranış, en ufak bir etki yapmayacaktı Napolyon üzerinde. Zaten çok geçmeden Cavour da yeniden Sardinya başbakanlığına getirilecekti.

İtalyan Birliği Sorununda Rusya’nın İkircikli Tavrı

Avrupa, İtalyan birliği davasında Aleksandr tarafından oynanan ikircikli rolü büyük bir ilgiyle izlemiştir.

Nitekim, Avusturya ordusunu bozguna uğratıp Franz-Joseph'i küçük düşürmek söz konusu olduğu sürece, Napolyon'la Kont Cavour'un tasarı ve girişimlerini desteklemiştir Rus çarı. Ama aynı 1859 yılında ve daha sonra 1860 yılında "yerel" devrimler Toscana, Modena ve Parma prenslerini tahtlarından indirip Garibaldi Napoli Burbonlarını ülke dışına sürüp çıkardığında, Aleksandr, yine hep 1815 yılından kalma "bayatlamış ilkeler" adına ve son derece beceriksiz bir şekilde, İtalyan birliği davasına amansızca karşı çıkacaktır.

1860 yılının ikinci yarısında Franz-Joseph Avusturya kuvvetlerine Lombardiya ve Venedik sınırlarına doğru ilerleme emri verdiği vakit Gorçakov, Rusya, Avusturya ve Prusya hükümdarlarının bir araya gelip görüşebilmeleri için 22 Eylül 1860 tarihinde Varşova'da bir konferans düzenlemiştir. Ne gariptir ki, bu toplantıda çar tasarladığı girişimden kesinlikle vazgeçmesini öğütleyecektir Franz-Joseph'e.

Napolyon'a gelince: Fransız imparatoru 1860-1862 yıllarını kapsayan dönemde, kendisini Aleksandr'a yakınlaştırabilecek bir politika izlemekteydi. Gerçekten de, bu politika, Sardinya hükûmetinin (ki bu hükûmet 1860 yılında resmî olarak İtalya krallığı hükûmeti olmuştur) İtalyan birliğinin gerçekleşmesini bütünleme yolunda yapacağı tüm girişimlere set çekmeyi amaçlayan bir politikaydı.

Nitekim, Fransız imparatoru, Kral Victor-Emmanuel'i, apaçık bir şekilde tehdit ederek, 1862 yılında Garibaldi tarafından Roma'yı ele geçirmek üzere girişilen silahlı eylemi bastırmak zorunda bırakacaktır.

Napolyon'u 1859 yılında Sardinya Krallığıyla el ele hareket etmeye sürüklemiş olan tamamen egoist nedenler, Villefranche Ateşkes Anlaşması'nın yapılış tarzı ve koşullarıyla gizlenemez biçimde ortaya çıkmış bulunmaktaydı. Bunun sonucunda 1860-1862 döneminde Napolyon'a karşı beslenen güvensizlik ve düşmanlık, İtalya'daki halk kitlelerinin olduğu kadar İtalyan hükûmetinin de egemen duyguları hâline gelecektir.

2. III. NAPOLYON'UN SÖMÜRGE SAVAŞLARI

Hindiçini Savaşı (1858-1862)

1860, Fransa için bir sömürge savaşları dizisinin başlangıç yılı olmuştur. Napolyon sıkı sıkıya bağlı olduğu büyük burjuvazi çevrelerinin özlemlerini gerçekleştirip, saygı ve sevgilerini kazanma çabasındaydı, bu sömürge savaşları sayesinde.

Fransızlar tarafından 1858 yılında Hindiçini'de başlatılan sömürge savaşı, 1860 yılından itibaren tam bir imha savaşı şekline girmiştir. Yerlilerin dişe diş direncine rağmen bu hunharca savaş, 1862 yılında Koşinşin'in fethiyle sonuçlanacaktır.

İngilizler uzun süre Fransızların Hindiçini'deki gerçek hedefini fark edememişlerdi. Amaçlarının katiyen zengin ve büyük topraklar ele geçirmek değil, "küçük bir kömür işletmesi" kurmak olduğunu söylüyorlardı Fransız diplomatları durmadan. Ve inanılmaz bir ustalıkla kıvırdıkları bu utanmazca yalanlar sayesinde Palmerston gibi bir kurdu bile yıllar boyunca uyutmayı başarmışlardı.

Ancak atı alan Üsküdar'ı geçtikten sonra Fransız gazetelerine durumu şovence bir övüngenlikle açıklama izni verildi. Ve Palmerston, "müttefikleri" tarafından bir kez daha oyuna getirildiğini ancak o zaman anlayabilecekti.

Koşinşin'in fethinden hemen sonra Fransızlar, zengin ve büyük bir ülke olan Kamboç'un kralını, Fransa himayesini, resmen tanımaya zorlamışlardır. Bunun ardından da komşu ülkeye, Siyam'a (bugünkü Tayland) dikmiştir gözlerini Fransız sömürgecileri.

Fransız diplomasisi, tek muhtemel rakipleri olan İngilizleri, Asya'nın bu bölümünde, daima bir oldu bitti karşısında bırakmışlardır.

III. Napolyon'un Suriye'yi Sömürgeleştirme Yolundaki Talihsiz Girişimi

1860 yılının mayıs ayında yeni bir sömürge fethine girişiyordu Napolyon.

Gerçekten de, o sırada Suriye, Müslüman Dürzilerle Hıristiyan Maruniler (XIII. yüzyıldan beri Katolik kilisesine bağlanmış olan Lübnanlı Hıristiyanlar) arasındaki kanlı mücadeleye sahne olmaktaydı. Anglikan ve kısmen de Presbiteryen misyonerleri, Dürzileri Marunilere karşı

durmaksızın kışkırtıyorlardı gizlice; Maruniler Katolik misyonerlerin etkisi altında hareket etmekteydiler.

Ama her iki taraf bakımından daha da beteri, Anglikan ve Presbiteryen misyonerlerin arkasında İngiliz diplomasinin, Katolik misyonerlerin arkasında da Fransız diplomasisinin oluşudur.

1860 yılında yalnız Şam kentinde, Osmanlı askerlerinin ve zabıtasının da etkin desteğiyle 5 binden fazla Maruni katledilmiştir. Başta Beyrut olmak üzere, bölgenin öbür belli başlı merkezlerinde de tekrarlanmıştır bu kıyım.

Bunun üzerine, Fransa Dışişleri Bakanı Thouvenel Paris'teki İngiliz büyükelçisi Lort Cowly'yi makamına çağırarak, hemen büyük devletlerin temsilcilerinden oluşacak bir denetleme komisyonu kurulmasını ve her şeyden önce de, Dürziler tarafından işlenen cinayetlere bir son vermek üzere Suriye'ye silahlı birlikler yollanmasını önerecektir. Lort Cowly, durumdan haberli bulunduğu halde (belirli aralıklarla iki aya yakın bir zamandan beri sürüp gidiyordu bu kıyım), işin önemine inanmaz görünmüş ve İngilizlere özgü şüpheci alaycılıkla nükteler yapma yoluna gitmiştir.

Ama Thouvenel, enerjik bir şekilde ısrar edecektir. Ayrıca Napolyon da, Gorçakov'la temasa geçme emrini vermiştir dışişleri bakanına. Ve olumlu bir sonuç elde edilmeden önce bu işin ardının bırakılmayacağı; İngiltere işi yokuşa sürdüğü takdirde de, Fransızlarla Rusların ortaklaşa harekete geçecekleri bildirilmiştir Palmerston'a.

Palmerston bu tuzağa düşecek ve Lort Cowly, İngiltere'nin Marunilere derin bir sempati duyduğunu açıklamak emrini alacaktır.

Bütün bu karşılıklı suçlama ve oyalamalardan sonra Palmerston, 3 Ağustos 1860 günü Londra'da Fransızlarla bir anlaşma imzalamıştır: Fransızların Suriye'yi ele geçirmeye kalkışmalarından korkmaktadır İngiliz başbakanı.

Napolyon bu arada Suriye'ye yollamış olduğu birlikleri Marunilerin güvenliğini sağlamak bahanesini ileri sürerek, geri çekmemişti. Bu durum, karşılıklı tehditlere yol açacak ve en sonunda İngiliz Dışişleri Bakanı Lort Russell, Fransız askerlerinin tam on bir yıldan beri yerleşmiş oldukları Roma'da yaratılan durumun bu kez de Suriye'de yaratılmasına İngiltere'nin hiçbir şekilde göz yumamayacağını açıklayacaktır parlamentoda.

Fransız birliklerinin Suriye'yi boşaltmalarını sağlamak için İngilizler tarafından yedi aydır boşu boşuna harcanan çabalardan sonra 21 Şubat 1861 tarihinde savrulan bu tehdit, Paris'te büyük bir etki yaratmıştır. Suriye

yüzünden İngiltere ile savaşa tutuşmak niyetinde değildir çünkü Napolyon. Nitekim, Fransız kuvvetleri, 11 Haziran 1861 tarihinde Suriye'yi terk etmişlerdir.

Görüldüğü gibi, bu kez, Fransızların Suriye'yi ele geçirme girişimi tam bir başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Fransızlarla İngilizlerin Çin seferi (1860)

1860 yılında İngiliz ve Fransız hükûmetleri, Çin'e ortak bir sefer düzenleme konusunda anlaşmış bulunuyorlardı. Her iki devlet tarafından da açıkça güdülen fütuhatçı politikanın bir ürünüydü bu sefer.

Gerçekten de, gerek Fransa, gerekse İngiltere, Çin'in, bu uçsuz bucaksız, ama iç çatışmalarla güçsüz düşmüş ülkenin sayısız zenginliklerinden hiç değilse birkaçını kendi çıkarlarına bağlama çabasındaydılar. Rakipleri de yoktu üstelik. Bu durumda İngiliz ve Fransız diplomatlarına yaraşan, hemen bir araya gelip Çin'i dostça bölüşme konusunda bir anlaşmaya varmaktı elbette.

Daha 1858 yılının aynı 26 Haziran günü Çin, iki anlaşma birden imzalamak zorunda kalmıştı: Her ikisi de siyasal ve ekonomik alanları kapsayan bu anlaşmalar, İngiliz ve Fransız yağmacılarına ardına kadar açıyordu zaten ülkenin kapılarını.

Söz konusu anlaşmaların imzasından sonra Çinliler, sömürgecilere karşı silah yoluyla direnmek için umutsuz bir girişimde bulunmuşlardı. 1860 yılında İngilizler ve Fransızlar tarafından acımasızca yürütülen "ceza seferi" işte bu girişimin sonucu olmuştur.

Fransız ve İngiliz birlikleri, geçtikleri her yere ölüm saçarak, Çifu'dan başlayıp Tien Çin üzerinden Pekin'e yürüyeceklerdir. Ve imparatorun Yaz Sarayı'nın ateşe verilmesiyle kapanacaktır sefer.

Bütün bu iş askerî otoritelerin değil, iki diplomatın, tam yetkili Fransız büyükelçisi Baron Graux ile İngiliz büyükelçisi Lort Elgin'in yönetimi ve denetimi altında olup bitmiştir. Gerçekten de, harekâtı yöneten generaller bu iki diplomatın emri altındaydılar.

Bu garip düzenin nedeni şudur: Her iki hükûmet de, ortaklaşa bir harekât yürütmekle birlikte, karşılıklı olarak birbirlerini sıkı sıkıya denetlemekteydiler. Çünkü generallere tam bir hareket özgürlüğü tanındığı

takdirde, İngilizlerin ya da Fransızların ya da ayrı ayrı her iki tarafın toprak ilhak etmeye kalkışabileceklerini gerek Palmerston, gerekse Napolyon, hesaba katmazlık edememişlerdi.

III. Napolyon'un Meksika Serüveni (1862-1864)

Suriye ve Çin seferleri Fransa bakımından ciddi sayılabilecek sonuçlar doğurmayan birer sömürge serüveninden ibaret kalmıştır.

Buna karşılık, 1862 yılında Napolyon, çok daha önemli ve karmaşık bir yeni sömürgeleştirme girişimi tasarlayacaktır. Meksika Cumhuriyeti'nin fethi ve Fransa'ya bağımlı bir imparatorluk hâline getirilmesidir, burada söz konusu olan.

Pohpohçuların, nedimlerin ve uyduların, Napolyon'un "saltanat döneminin en büyük idesi" diye niteledikleri bu macera, imparatorun düşüncesine göre, Meksika ile sınırlı kalmamalıydı: Fransızlar bu ülkeye sağlam bir biçimde yerleşebildikleri takdirde, bir yolunu bulup Güney Amerika'yı ya da Güney Amerika devletlerinden bazılarını fethetme ve böylece Fransa'ya bağımlı büyük bir "Latin imparatorluğu" kurma düşünün ardındaydı Napolyon.

Latince'den türeme dilleri konuşan halkların mutlu geleceği üzerine, Latin uygarlığının ve "Kelt-Latin" ırkının evrensel yönetici rolü üzerine yapılan bir yığın bulanık safsatanın örtüsü altında, sömürge yağmasını amaçlayan utanmazca bir özlem saklanmaktaydı. Napolyon'un dış politikasında hiç de küçümsenmeyecek bir yer kaplıyordu bütün bu ipe sapa gelmez "tarihsel hak" iddiaları.

Sanayiciler ve bankacılar, kendilerine büyük kazanç sağlayacağını umdukları bu fetih tasarısını ölçüsüz övgülerle desteklemekteydiler. Ama, aynı egemen çevreler, aynı macerayı, başarısızlıkla kapandığı vakit, yine sonuna kadar kötülemekte hiçbir sakınca görmeyeceklerdi.

Başlangıçta her şey, istendiğinden de iyi gider gibi gözükmekteydi.

Bu serüvenin gerçekleşmesini sağlayan temel koşul, Birleşik Devletlerde gün geçtikçe yaygınlaşıp biraz daha keskinleşen iç savaş olmuştur. Gerçekten de, Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Abraham Lincoln, 1862 yılından ölümüne dek, Monroe Doktrini'ni açıkça ayaklar altına alan bu girişime karşı etkili bir protesto olanağından yoksun kalacaktır.

Napolyon’un Meksika seferi, başlangıçta, İngiliz hükûmetinin tavrı tarafından kolaylaştırılmıştır.

Nitekim, Palmerston, Güneylilerin Kuzeylilere karşı kazanacağı bir zaferin İngiltere bakımından hem ekonomik ve hem siyasal açıdan çok daha yararlı olacağı görüşündeydi. İngiliz başbakanına göre, böyle bir zafer, mantıksal olarak, Birleşik Devletlerin iki bağımsız konfederasyona bölünmesiyle sonuçlanacaktı.

Amerika’daki iç savaş konusunda Napolyon da aynı görüşü benimsemiş bulunmaktaydı. İşte bu görüş birliğini hesaba katan Palmerston, Fransız imparatoruna karşı düşmanca bir politika gütmekten titizlikle kaçınmaktaydı Meksika konusunda.

Görüldüğü gibi, diplomatik bakımdan içinden çıkılmaz bir durum yoktu ortada ve Meksika’nın fethi rahatça başlayabilirdi.

Bir bahane bulmak gerekiyordu sadece. Bulunmadığı takdirde, gülünç de olsa, uydurmak gerekiyordu. Uyduruldu da...

1860 yılında Meksika’yı sarsan ve aynı yıl cumhurbaşkanı Benito Juarez tarafından bastırılan kargaşalık sırasında, amansız bir muhafazakâr ve klerikal[11] olan, ayaklanmacıların şefi Miramon, Parisli banker Jekker’den borç para almıştı. Ve Jekker’in yatırımlarında, Napolyon’un kudretli gözdesi Morny dükünün büyük bir ortaklık payı vardı. Ayrıca İngiliz ve İspanyol bankerleri de, ayaklanmacıları desteklemek üzere katılmış bulunuyorlardı bu ikraza. (Borç verme, ödünç verme)

Ayaklanmanın bastırılmasından sonra Benito Juarez, başlangıçta reddedecektir bu borcu ödemeyi; ama sonradan uzlaşmaya yanaşacak ve küçük bir miktar da yatıracaktır.

Napolyon’un önerisine uyan üç devlet, Fransa, İngiltere ve İspanya, Meksika kıyıları önlerinde bir deniz gösterisine girişmişlerdir. Ama bu ortak eylem pek kısa sürecektir.

Çünkü söz konusu gösterinin belli başlı tasarlayıcılarından ve örgütleyicilerinden biri olan Palmerston, Meksika’da büyük etki sahibi olan klerikallerin desteğini sağlamış bulunan Napolyon’un 1861 yılının sonlarına doğru Avusturya imparatorunun kardeşi Arşidük Maximilien’le müzakereye koyulduğu ve kurmayı tasarladığı Meksika İmparatorluğu’nun tahtına arşidükü oturtmak istediğini öğrenmiş, bulunmaktadır.

Bunun üzerine Palmerston, Meksika işine ilgi duymaktan tamamen vazgeçecektir. İspanyol hükûmeti de İngiliz başbakanını izlemekte gecikmemiştir.

Öte yandan Napolyon'un da İngiliz ve İspanyol katkısına ihtiyacı yoktur artık: Böyle bir katkının gelecekteki girişimlerine olsa olsa köstek olabileceğini düşünmektedir Fransız imparatoru.

1862 yılında Meksika'da uzun ve kanlı bir savaş başlayacaktır. Üstelik bu, insan ve para gücü açısından öylesine pahalı bir savaştır ki, daha 1863 yılında Napolyon, başlangıçta bu serüvene duymuş olduğu coşkun bağlılığı yarı yarıya yitirmiş gibidir.

Haksız da sayılmazdı Fransız imparatoru: Çünkü, Fransız diplomasisini Avrupa'da etkili şekilde desteklemek üzere kendisine her an gerekebilecek olan en seçme birliklerini, okyanus aşırı bir ülkeye yollamış bulunmaktaydı.

Meksika savaşının başladığı yıl, Avrupa siyaset sahnesine yeni bir baş oyuncunun çıktığını görüyoruz: 24 Eylül 1862 tarihinde Prusya bakanlar kurulu başkanlığına getirilen Kont Otto von Bismarck'tır bu yeni oyuncu.

3. DİPLOMAT OLARAK BISMARCK

Keyfî yerinde olduğu zamanlar, şaka yollu tekrarladığı sözlerden biri de şuydu Bismarck'ın:

"Beni diplomatlığa adayan, Tanrı'nın ta kendisidir. Çünkü nisan balığıyım ben: 1 Nisanda doğmuşum!"

Bismarck'ın, zorunlu kararları yerli yerinde ve hiç sektirmeksizin almasını sağlayan derin sezişli bir kafası vardı. Bunun yanı sıra, kendisi için saptadığı hedefler de alabildiğine belirgin, kesin ve tamamen gerçekçi hedeflerdi.

Gem vurulmaz bir mizaçla donatmıştı doğa bu diplomatı. Çocukluk ve gençlik dönemlerinde tutkularını öylesine bir şiddetle gerçekleştirmeye girişiyordu ki, çiftlik komşuları "Azgın Bismarck" adını takmışlardı kendisine. Ama işte o Bismarck, çelikten iradesiyle tüm taşkınlıklarını gemlemeyi başarıp karakterini köklü bir dönüşüme uğratacaktır.

Bismarck'ın soğukkanlı ve çarpıcı zekâsı sayesinde en köklü tutku ve inançlarını dahi nasıl gemleyebildiğinin en iyi kanıtı, Prusya politikasının

gütmesi gereken amaçlar konusundaki temel görüşlerini 1850-1860 yıllarını kapsayan dönem boyunca tam bir tersine dönüşe uğratmış oluşudur.

Gerçekten de, Bismarck, Doğu Prusyalı büyük toprak sahiplerinden biridir. Devrim sözü geçtiği zaman bile hırçınlaşacak kadar koyu bir muhafazakâr ve milliyetçidir; pek doğal olarak, monarşisttir de.

İşte bu Bismarck, 1848-1849 yıllarında, artık darağacının “gündem”e alınması gerektiğini söylemekteydi bağıra çağıra ve 1848 yılında kendiliğinden toplanan Frankfurt Parlamentosu’na karşı amansız bir kin duyuyordu. Nitekim, bu ilk parlamento Prusya süngüleriyle dağıtıldığında Bismarck, bu işi en önde ve yine bağıra çağıra onaylayanlardan biri olacaktır.

Ne var ki, Frankfurt Parlamentosu’nun kurmayı deneyip de beceriksizlik ve deneysizlik yüzünden başaramadığı Alman birliğinin her şeye rağmen kurulacağını ve bu kuruluşu önleme girişimlerinin umutsuzlukla sonuçlanacağını ilk kavrayanlardan biri de aynı Bismarck olmuştur.

Bu konuda şu düşünceyi benimsemeye başlamıştı Bismarck: Prusya krallığını kurtarmanın ve aristokrat ayrıcalıklarını korumanın biricik yolu, birlik hareketinin başına geçmekti.

Avrupa’nın merkezinde yeni bir büyük devletin doğuşundan ancak zarar görecekleri için bütün kıta devletlerinin bu birliğin gerçekleşmesini kaçınılmaz biçimde ve her çareye başvurarak engelleme yoluna gideceklerini de fark ediyordu Bismarck. Ve kıta devletleri bir araya geldiği takdirde, Prusya’yı rahatça ezebilirlerdi. Prusya’nın politikası hiç değilse Fransa ile Rusya’yı tarafsızlaştırmaya yönelmeliydi şu hâlde.

Prusya bayrağı altında gerçekleşecek bir Alman birliğinin baş düşmanı olan Avusturya ile mutlaka bir savaş yapmak gerekeceğini daha 1855-1860 döneminde öngörmüştü Bismarck: Avusturya’nın kendi rızasıyla Germen Konfederasyonu’ndan ayrılmasının, hiçbir diplomatik incelik ve maharetle sağlanamayacağını düşünmekteydi.

Onun için en basit gerçeklerden biri, Alman birliğinin savaşsız gerçekleştirilemeyeceğiydi. Bu inancını dile getiren ünlü bir sözü vardır:

“Almanya lafla değil, demir ve kanla birleşecektir.”

Prusya dış politikasının mutlak yöneticisi durumuna geldiği 1862 yılının eylül ayına kadar Bismarck, ardı ardına üç önemli görevde bulunmuştur.

İlkin Prusya hükûmetini Frankfurt Diyeti'nde temsil görevini yüklendi Bismarck. O sırada bütün Avrupa, Kırım Savaşı'yla uğraşmaktaydı. Ve Prusyalı diplomat bütün bu dönem boyunca çeşitli Alman devletlerinin, bu arada özellikle de Avusturya'nın, durumlarını ve siyaset adamlarını titiz bir dikkatle izleyip inceleyecektir sürekli olarak.

Bismarck, daha sonra, Prusya büyükelçisi sıfatıyla Petersburg'a gitmiştir. Çar II. Aleksandr'ın karakterini inceleyecektir orada ve karşısında ilk defa olarak, yıldızı henüz parlamaya başlayan Gorçakov'un kişiliğinde zeki ve daima hesaba katılması gereken bir hasım bulacaktır.

En son olarak da Bismarck, Petersburg'dan sonra kısa bir süre Paris'te kalmıştır. Fransa başkentinde bir yandan İmparator Napolyon'u incelerken, bir yandan da Bonapartizmin güçlü ve zayıf noktalarını değerlendirecektir. Prusyalı devlet adamını o güne dek gözlemlemiş olanlar arasında en iyi kavramış olan Engels, onu, "Alman III. Napolyon'u" diye adlandırmaktadır.

Bismarck'ın önündeki zaten alabildiğine nazik olan tarihsel sorun, Prusya monarşisinin geçirmekte olduğu bir iç bunalım dolayısıyla, daha da karmaşık bir hâle girmişti. Bismarck'ın Berlin'de başbakan olarak etkinliğe başlarken yapacağı ilk iş, Prusya meclisleriyle hükûmet arasında anayasa konusunda başlayan çekişmenin ciddileşmesi üzerine kral I.Wilhelm'in tahttan feragat tasarısına bütün gücüyle karşı çıkmak olacaktır.

1861 yılında ve altmış dört yaşında tahta çıkmış olan Wilhelm, çözüm yolunu göremediği bu çatışma karşısında şaşkın ve çaresiz hissediyordu kendisini. Kıt kafalı bir adamdı! Geçmiş çağlardan kalma gerici bir tipti üstelik. Ama tahta çıkarken korumaya ve savunmaya yemin ettiği anayasayı keyfî bir şekilde çiğneyerek, orduya, Meclisler tarafından reddedilen askerî ödenekleri verme hakkını görmüyordu kendinde. Ve işte bunun için monarşiden ayrılmak istiyordu.

Anayasanın, zorunluluk kalktığı takdirde, istenildiği kadar çiğnenebileceğine çabucak inandırmıştır kralı Bismarck. Bu konuda ileri sürdüğü gerekçe şudur: Alman birliğinin Prusya yönetiminde kuruluşu Prusya ordusu tarafından sağlandığı takdirde, Meclislerde temsil edilen tüm sınıflar ve dolayısıyla da Meclisler muhalefetten derhâl vazgeçeceklerdir.

Bismarck'ın bundan sonraki tüm öğütlerini uysal bir çocuk gibi izlemiştir kral. Ve o andan itibaren Bismarck 1888 yılında ölümüne kadar Wilhelm'i, âdeta, önemli belgelerin altına basılan resmî bir mühür gibi kullanacaktır.

Diplomatik işlerin yürütümünü özellikle Bismarck'a bırakmıştır kral. Kendisini bu alanda tamamen yeteneksiz ve güçsüz hissetmektedir. Nitekim, bir gün, karmaşık diplomatik entrikalar kurma konusundaki ustalığına beslediği hayranlığı belirtmek için şöyle diyecektir başbakanına:

"Ben sizin gibi beş taş oynamayı katiyen beceremiyorum."

Açık konuşurdu Bismarck, hatta biraz da kabaca açık konuşurdu. Ne var ki, bu açık sözlülük, içten gelerek yapılan bir şey değildi: Bismarck, açık sözlü olmaktan çok, açık sözlülük taslayan bir adamdı. İşte bu yanı sayesinde uzun zaman ve büyük bir başarıyla, Gorçakov hariç, hemen bütün diplomatları oyuna getirmiştir Prusya başbakanı.

Bütün dünyayı aldatışına hayran olduğu başbakanının kendisini katiyen aldatmadığına inanmaktaydı yaşlı kral ve feci şekilde yanılmaktaydı. Çünkü, kendi hükümdarını da, üstelik başkalarından çok daha sık ve çok daha kolayca aldatıyordu Bismarck.

Yalnız bu arada bir kesin gerçeği unutmamak gerekir: Diplomatik işlere katiyen el atmayıp bu alanda Bismarck'a tam yetki tanımakla, kral kazançlı çıkacaktır aslında. Ama Wilhelm'in son saltanat yıllarını ışıtan zaferler, devlet gemisinin dümeni Bismarck'ın eline teslim edildiği zaman, ancak alabildiğine uzak bir gelecekte ve alabildiğine zahmetli bir mücadele sonunda gerçekleşmesi umulabilecek olan başarılardı. Nitekim, öyle de oldu.

4. BÜYÜK DEVLETLER VE 1863 POLONYA AYAKLANMASI

Ayaklanma Karşısında Prusya'nın Tutumu (1863)

Bismarck'ın sık sık söylediği ve aşağı yukarı şu anlama gelen bir sözü aktaralım önce:

"Her insanın, dolayısıyla da, her diplomatın hayatında bir an vardır ki talih kuşu elle tutulacak kadar yanından geçer. Yetenekli bir diplomatla yeteneksiz bir diplomat arasındaki bütün fark da, birincisi talih kuşunu tam zamanında kıskıvrak yakalarken, ikincisinin geç kalıp bir daha artık ele geçirilemeyecek biçimde kaçırışındadır."

Bismarck bakımından bu talih kuşu, Rus Polonya'sında 1863 yılında patlak veren ayaklanma olmuştur.

Başlangıçta belli bir süre için Bismarck, Rusya'nın en sonunda Polonya'dan vazgeçmek zorunda kalacağına inanmaktaydı. Ve şöyle demişti bir gün:

"Rusya vazgeçtiği an biz harekete geçip Polonya'yı işgal edeceğiz. Sonra da üç yıl içinde Germenleştireceğiz bu ülkeyi."

Prusya Meclis başkanı yardımcısı Berndt bu sözleri işitip de şaka edip etmediğini sorduğu vakit de şöyle cevap vermişti başbakan:

"Katiyen şaka etmiyorum. Son derece ciddi bir konuda son derece ciddi konuşmaktayım."

Ama isyancıların güçsüzlüğü ve askerî bir zafer kazanmalarındaki olanaksızlık, aylar geçtikçe daha apaçık bir biçimde ortaya çıkmaktaydı. O zaman Bismarck, bambaşka bir şekilde yararlanmaya karar verecektir bu ayaklanmadan.

Gerçekten de, Prusya başbakanı, Kral Wilhelm'le el ele vererek, bu konuda Rus hükûmetine "cömertçe" yardıma yönelen bir politika çizgisi izlemişlerdir. Gorçakov ile Berlin'den yollanan Prusya temsilcisi General von Amensleben arasında 8 Şubat 1863 günü Petersburg'da imzalanan ve Rus birliklerine Polonyalı isyancıları Prusya sınırları içinde de kovalayıp yok etme hakkını tanıyan bir anlaşmayla dile gelmiştir bu cömertlik.

Ama bu candan komşuluk gösterisinden hiç de memnun olmayan birçok insan vardı Rusya'da. Bunların en başında da, Aleksandr'ın kardeşi olan Polonya kral naibi Konstantin geliyordu. Bismarck'ın tamamen kendine özgü hedefler güttüğünü herkes anlamaktaydı.

Gerçekten de, Prusya başbakanı, Gorçakov'un hiç de hoşlanmadığını belirttiği bir iş yapacaktır: İki ülke arasındaki anlaşmanın metnini yayınlatmıştır Bismarck. Bununla da yetinmemiş ve yayınlanan metni, birtakım imalar ve anlamlı susuşlarla yarı yorumlu bir hâle sokarak sunmuştur dünya kamuoyuna.

Öyle ki, Prusya ile Rusya arasındaki anlaşma, iki ülkeyi aşan genel karakterli bazı gizli hükümleri içermekteymiş gibi bir hava uyanacaktır.

Nitekim, Napolyon ve onun hemen ardından da Palmerston, bu anlaşmayla Polonya'nın Prusya ve Rusya arasında uluslararası karakterde ki hukuki uzlaşmaların ve diplomatik müzakerelerin konusu hâline

getirildiğini ileri sürerek, Polonya konusunda Aleksandr ile pazarlığa girişme kararına varmışlardır.

Fransa, Avusturya ve İngiltere'nin 1863 Polonya Ayaklanması Sorununa Ortak Müdahalesi

Napolyon, ilkin Avusturya ile görüşmelere başlamıştır Polonya sorunu üzerinde. Viyana hükûmetine şunu sormaktadır Fransız imparatoru: Polonya'nın daha önceki üç paylaşımına da katılmış olan Avusturya, bu yeni duruma karşı çıkmadığı takdirde, haklarını savunamaz bir hâle düşmüş olmayacak mıdır acaba?

İmparator Franz-Joseph, Napolyon'un ısrarlı istekleri karşısında en sonunda boyun eğmek zorunda kalmıştır: Rusya'ya bir nota verecektir. Ama Viyana hükûmeti vereceği notada iki Batılı devletle aynı terimleri kullanmayıp daha ılımlı terimler kullanma hakkını saklı tutmaktadır.

17 Nisan günü Fransa ve İngiltere'nin Petersburg büyükelçileri, iki Batılı hükûmetin notalarını Gorçakov'a aktarmışlardır. Bunu iki gün sonra verilen Avusturya hükûmetinin notası izleyecektir.

Üç nota arasında en şiddetli olanı, İngiliz notasıydı. İngiliz dışişleri bakanlığı görevinde Lort John Russell bulunuyordu o sırada. Ve Russell, daha 1828-1829 Türk-Rus savaşından itibaren Rus yönetim mekanizmasının iç zaaflarının farkına varmaya başlamış olan İngiliz siyaset adamlarından birisiydi.

Dolayısıyla da, 1863 Rusya'sının Fransa ve İngiltere'ye karşı yeni bir savaşı yürütmeye yetecek kadar gücü olmadığına inanan İngiliz dışişleri bakanı, doğrudan doğruya tehdit yoluna başvurmaya karar vermişti.

Çar Aleksandr'ın 1815 yılındaki Viyana Kongresi'nde Polonya'ya bir anayasa verme yükümlülüğü altına girdiği şeklindeki yanlış bir temelden yola çıkarak, Rusya'nın Polonya'ya siyasal bağımsızlık tanımayı reddetmekle, kendisini uygar dünya gözünde suçlu durumuna getirdiği fikrini işliyordu notasında Russell.

Daha yumuşak bir üslupla kaleme alınmış olan Fransız notası ise, Polonya sorununun tüm Avrupa bakımından taşıdığı önemi belirtmekteydi. Ayrıca Fransız hükûmeti bu sorunu yeni bir Avrupa kongresinde tartışmanın

gereğine inandığını da açıklıyor ve bu görüşü kabul edildiği takdirde hemen harekete geçme önerisinde bulunuyordu.

Avusturya notasına gelince: Polonya sorununa bir türlü kesin bir çözüm bulunamayışının, Rus ve Prusya hanedanları bakımından olduğu kadar Habsburg hanedanı bakımından da karışık bir durum yarattığını belirten gevşek bir notaydı bu.

Bu notalar, çarın çalışma odasında bir dizi toplantı yapılmasına yol açacaktır Petersburg'da.

Rus hükûmeti kuşkuya düşmüş bulunmaktaydı: Yeni bir "Kırım kombinezonu" mu hazırlanıyordu yoksa Rusya'ya karşı? Yani İngiltere ile Fransa'nın ve belki de Avusturya'nın katılacağı yeni bir savaş mı tezgâhlanıyordu?

Ne askerî ve ne de mali açıdan böyle bir savaşı yüklenmeye hazır değildi Rusya. Öte yandan, üç devlet tarafından ileri sürülen koşullara boyun eğmek, doğrudan doğruya Rus İmparatorluğu'nun varlığını tehlikeye atmak demekti. Zaten bu üç devletin ikisi, yani İngiltere ile Fransa, Rusya'ya karşı tehditlerini gizlemeye bile gerek görmüyorlardı.

Ama Batılı devletlerin isteğine uyarak bir Avrupa Kongresinin toplanmasına razı olmak da, sadece Polonya krallığını elden çıkarmaya önceden boyun eğmek anlamına değil; aynı zamanda Lituanya, Beyaz Rusya ve Dnieper'in sağ yakasındaki Ukrayna sorunlarının tartışma konusu edilmesini de göze almak anlamına geliyordu.

Güç anlarda zaman zaman cesaretini yitirdiği bilinen Aleksandr, bu kez boyun eğmemeye karar verecektir.

Çarın bu kararına uygun olarak, üç devletin notaları kibarca reddedilmiştir. Ama bunun yanı sıra Gorçakov'un önerdiği şekilde ve belli bir süre içinde silahlarını bıraktıkları takdirde Polonyalı ayaklanmacıların affa uğrayacağı da açıklanmıştır.

Bununla birlikte ayaklanma, Polonya'da ve Lituanya'da her geçen gün biraz daha yaygınlaşıyordu.

Bu durumun sonucu olarak, derin bir telaş kaplamıştı Rusya'yı. Ama bu telaşın yanı sıra, gittikçe artan bir de öfke belirmekteydi.

Yabancı devletlerin müdahalesini kabul etmemesi için rica mektupları ve dilekçeler yağıyordu çara. Ticaret çevreleri ve aristokratlar, şoven tutkuların itişiyle, ortak direniş kararları alıyorlardı.

Öte yandan da Polonyalılar tarafından ileri sürülen hak iddiaları, Beyaz Rusyalı ve Ukraynalı köylülerin inatçı direnciyle karşılanıyordu.

Fransa'nın Petersburg büyükelçisi olan ünlü mareşal Lannes'ın torunu Montebello dükü ile İngiliz büyükelçisi Lort Napier, Rusya'da olup biten her şeyi dikkatle izlemekteydiler.

Her iki siyaset adamı da hükûmetlerine yolladıkları raporlarda, Rusya'nın ancak bir savaşla boyun eğeceğini bildirmişlerdir. Yine bu iki diplomata göre, İngiltere ve Fransa gerçekten savaş istemiyorlarsa ateşle oynamaktan vazgeçip bu tehlikeli girişime son vermelidirler.

Dert yükü Meksika seferiyle yeterince dolmuş bulunan Napolyon, katiyen savaş yapmak niyetinde değildi aslında. Ama yine de Petersburg'daki büyükelçisinin uyarılarına kulak vermedi. Fransız imparatorunun bu tavrında, kendisini Rusya'ya karşı enerjik bir politika izlemeye kışkırtan Palmerston ile Russell'ın da payı vardır.

İki İngiliz lordu, Rusya'ya kaşı bir savaşa girmeye Napolyon'a oranla daha az hazırdılar. Ama Fransız imparatorunu Rus çarına karşı kışkırtarak, bir çırpıda iki tehlikeli rakibi birden ortadan kaldırmayı umuyorlardı.

Buna karşılık İngiltere, bu işte hiçbir tehlikeye atmış olmuyordu kendini. Çünkü, Rus donanması o dönemde savaş gücü olarak hemen hemen yok sayılabilecek kadar önemsiz ölçülerdeydi.

1863 yılında Rus hükûmetine, nisan ayında gönderilenlere oranla daha büyük tehditlerle dolu yeni birer nota göndermiştir üç devlet. Bu yeni notalarda çarın Polonya sorununu kesin bir çözüme bağlamak üzere Avrupa kongresinin toplanmasına razı olması istenmekle kalmıyordu. Şu ön tedbirleri alması da şart koşulmaktaydı ayrıca:

1- Ayaklanmanın sona ermesi beklenmeksizin Polonya'da bir genel af ilan edilmesi;

2- Polonya'da hemen bir Temsilciler Meclisi kurulup toplantıya çağrılması;

3- Polonya'ya yerel özerklik hakkının hemen tanınması;

4- Polonya'daki Katolik kilisesinin haklarının garanti altına alınması;

5- Polonya krallığının yönetim mekanizmasında ve öğretim kurumlarında Lehçe'nin resmî dil olarak kabul ve ilan edilmesi;

6- Gençlerin askere alınmaları konusunda Polonyalılar tarafından kabul görecek yeni yasalar çıkarılması.

Bu istekler karşısında Çar Aleksandr ve Dışişleri bakanı Gorçakov, en ufak bir duraksamaya kapılmayacaklardır artık.

Gerçekten de, bu isteklere, hem de uluslararası bir kongrede boyun eğmek, imparatorluğun tam bir siyasal iflas hâlinde olduğunu kabul etmek demekti. Rusya'nın bu notalara bir ay içinde cevap vermiş olacağını bildirdi Gorçakov.

Nitekim, Rus hükûmetinin İngiliz hükûmetine cevabı Londra'daki Rus büyükelçisi Brunnov'a, Fransız hükûmetine cevabı Paris'teki büyükelçi baron Budberg'e, Avusturya hükûmetine cevabı Viyana'daki büyükelçi Balabin'e 1863 yılının haziran ayında yollanmış bulunuyordu.

Ve cevapların üçü de olumsuzdu. Gerçekten de, Rus hükûmeti Polonya sorununun tamamen bir Rus sorunu olduğunu, dolayısıyla da, Avrupa'yı hiç mi hiç ilgilendirmediğini belirtiyor ve Batılı devletlerin bütün isteklerini kesinlikle reddediyordu.

Bu durumda, İngiltere ve Napolyon, son derece nazik bir durumla karşı karşıya kalacaklardır. Lort Russell ve Fransız imparatoru, Petersburg'daki temsilcileri aracılığıyla Gorçakov'u bir kez de sözle tehdit etmenin yararlı olabileceği kararına varmışlardır ilkin.

İngiliz ve Fransız hükûmetleri, daha önceki girişimleriyle, Ruslar tarafından ilan edilen genel affı kabul etmeyip umutsuz mücadelelerini sürdürmeye sürüklemişlerdi Polonyalı isyancıları. Ve şimdi de çarlık hükûmetinin giriştiği korkunç misilleme harekâtının ağır sorumluluğu bu iki hükûmetin sırtına yüklenmekteydi.

Nitekim, Muraviev, 1863 yılının yaz ayları boyunca süren kanlı bir bastırma hareketine girişmişti çoktan. İşte bütün bu durumlar göz önüne alınınca, Gorçakov'un indirdiği diplomatik şamarı hiç tepki göstermeksizin kabul etmenin Batılı hükûmetler bakımından niçin olanak dışı kaldığını kavramak çok daha kolaydır.

Polonyalıların davayı kaybetmiş olduklarını daha işin başında anlayan ve yabancı devletlerin bu işe el atmasını sadece yararsız değil, ama aynı zamanda tehlikeli de bulan İngiliz büyükelçisi Lort Napier ile Fransız büyükelçisi Montebello dükü de şimdi alabildiğine güç bir durumdaydılar. Şöyle ki: Gorçakov'a, etkisine kendilerinin de inanmadığı birtakım boş tehditlerde bulunmak ve içtenlikle duymadıkları bir öfke gösterisine girişmek zorundaydılar.

Batılı devletlerin Polonyalılar lehine artık hiçbir silahlı müdahalede bulunamayacaklarını bu kez iyice anlayan Gorçakov ise, yeniden kesin bir retle cevaplandırdı elçilerin sözlü notalarını.

Rus dışişleri bakanının zarif bir Fransızca'yla vermiş olduğu cevabı, şöyle özetleyebiliriz: Daha nisan ayında Polonya ayaklanması ilk hızıyla ortalığı kasıp kavururken Batılı devletlerin bu işe el atmasını reddetmiş olan Rusya, isyanın sönmek üzere olduğu şu temmuz ayında böyle bir müdahaleye hiç mi hiç göz yummamak kararındaydı.

Bunun üzerine İngiltere ile Fransa, birdenbire burun buruna geldikleri kesin diplomatik yenilgiden sıyrılabilmek için yeni bir girişimde bulunmuşlardır.

Gerçekten de, 3 Ağustos günü bu iki devlet tarafından Rus hükûmetine ulaştırılan notalar, Polonya ayaklanmasının baş sorumlusu olarak çarlık yönetimini göstermekteydi. Batılı devletlerin öğütlerini dinlemeyi reddetmekle büsbütün haksız duruma düşüyordu Rusya: Ayaklanmanın yol açabileceği tüm ağır sonuçlardan bundan böyle sadece kendisinin sorumlu tutulacağını artık anlamalıydı.

Bu notanın hemen ardından Lort Russell, yeni bir nota daha yollamıştır Rus hükûmetine. Ve bu son notada Rusya'nın, Polonya'ya karşı bütün yükümlülüklerini çiğnemiş olduğu için, bu ülkeyi elinde tutma hakkının kendiliğinden ortadan kalktığı bildirilmektedir.

Bir başka deyimle, Rus kuvvetlerinin Polonya'da bulunuşu İngiliz hükûmetine göre yasa dışı bir iştir ve tek başına bu durum bile, Batılı devletlerin uygun gördükleri herhangi bir an müdahalede bulunmalarını haklı çıkarmaya yeterlidir.

Görüldüğü gibi, aşağı yukarı bir savaş ilanıydı bu nota. Dolayısıyla da, İngiltere ile Rusya arasındaki diplomatik ilişkilerin hemen kesilmesini kaçınılmaz hale getirmekteydi.

Ama öyle olmadı. Oyun içinde oyun vardı çünkü:

Aslında Lort Russell'ın bu son notası, Petersburg'daki Kışlık Saray'da oturan imparatora değil, Paris'teki Tuileries Sarayı'nda oturan imparatora yöneltilmişti. Nitekim, tehditlerle dolu bu İngiliz notası Napolyon tarafından hemen öğrenilmiş, ama Çar Aleksandr'ın eline hiçbir zaman geçmemiştir.

Gerçekten de, bu nota, Petersburg'daki İngiliz büyükelçisi Lort Napier'e ulaştığında, Büyük Britanyalı diplomat, notayı Gorçakov'a aktarmak yerine "muhtevasının yeni baştan gözden geçirilmesi ricasıyla" Londra'ya geri yollamıştır.

Ve Rusya'daki büyükelçisinin zekâsını öteden beri bilen ve değerlendiren Lort Russell, zaten beklediği bu davranış karşısında en ufak bir şaşkınlık ve öfkeye kapılmayacaktır. Tam tersine, büyük bir dikkatle Napolyon'un tepkisini beklemiştir İngiltere dışişleri bakanı.

Ama Fransız imparatoru, İngiliz hükûmetinin Rusya ile ilişkileri kesme konusundaki "kesin" kararını öğrenmiş olduğu hâlde, bir savaşı göze alamayacaktır.

Lort Russell'ın bu yeni manevrası da böylece tam bir başarısızlıkla sonuçlanmış olmaktadır.

İngiltere'nin Polonya Sorununa Müdahaleden Vazgeçişi

Lort Russell ve onu öğütleriyle gizlice yönetmekte olan Palmerston, yeniden güç bir duruma sokmuş oluyorlardı kendilerini. İki devlet adamı, son çare olarak, İngiliz diplomasisindeki ar yokluğunu belirginleştiren son derece basit bir çözüm yoluna başvuracaklardır.

Nitekim, Lort Russell, 26 Eylül 1863 günü apansız verdiği bir söylevde, şöyle diyecekti:

"İngiltere'nin ne uluslararası yükümlülükleri, ne onuru ve ne de çıkarları, bizleri Polonya için Ruslarla savaşmaya zorlamamaktadır."

Napolyon ise, beş hafta sonra, Polonya sorununa yeni bir diplomatik müdahale girişiminde bulunacaktır:

1856 Paris Barış Anlaşması'nın Rusya'ya Karadeniz'de bir savaş donanması bulundurma hakkını yasaklayan yükümlülüğünü yeniden tartışıp kaldırmak olanağını sunarak Çar Aleksandr'ın aklını çelmeyi tasarlamıştı Fransız imparatoru. Ve bu iş ancak yeni bir Avrupa kongresi tarafından gerçekleştirilebileceği için, Rusya'nın böyle bir kongrenin toplanmasını kabul edip katılması gerekmekteydi.

Fransız imparatoruna göre, bu aynı kongrede, Napolyon hanedanını Fransa tahtı üzerindeki miras hakkından yoksun bırakan 1815 Viyana Kongresi hükümlerinin genel olarak düzeltilmesi sorununun yanı sıra

Polonya sorunu da tartışılabilirdi. Ve böyle bir tartışma sonucunda Polonya'nın durumunda hiçbir değişiklik meydana gelmese bile, Polonyalılar artık Fransa'nın kendileri için parmağını dahi oynatmadığını ileri süremeyeceklerdi.

İşte bütün bu gerekçelerin itişiyle Napolyon, 4 Kasım 1863 günü yeni bir kongre toplamaya çağıracaktır Avrupa devletlerini.

Ama bu manevra, o saat İngilizlerin muhalefetiyle karşılaşmıştır. Palmerston ve Lort Russell, Fransız imparatorunun gerçek amacını çok iyi anlamışlardı çünkü: Söz konusu kongre, İngiltere bakımından iki tehdit taşıyordu: İstanbul sularında yeni bir Rus donanmasının belirmesi ve bundan çok daha önemli ve tehlikeli olmak üzere, Rusya ile Fransa arasında yeni bir yakınlaşma döneminin başlaması.

Dolayısıyla da, Palmerston ve Russell, Fransız imparatoru tarafından tasarlanan bu kongreye İngiltere'nin katılamayacağını ilan ettiler.

Kaldı ki, onlar kabul etmiş olsalar bile yine de toplanamazdı bu yeni Avrupa kongresi. Nedeni de basitti: Paris anlaşmasındaki onur kırıcı hükmün kaldırılması konusunda iyi bir fırsat belirmiş olmasına rağmen, Gorçakov, hele ayaklanmanın tamamen gemlenmiş bulunduğu sırada Polonya sorununun ele alınıp tartışılmasını katiyen istemiyordu.

Ama Palmerston'ın kuşkulu olduğunu öğrenen Rus dışişleri bakanı, her zamanki ihtiyatlılığıyla, Fransa'ya vereceği cevabı geciktirmiştir.

Hesabı doğru çıkacaktı Gorçakov'un: Napolyon, önerisine ilk ret cevabını Petersburg'dan değil, Londra'dan alacaktı. Rus dışişleri bakanının bütün istediği de buydu zaten: Palmerston'ın sabırsızlığı ve ihtiyatsızlığı üzerine kurduğu hesaplar doğrulanmış ve Fransızlarla İngilizlerin arası gittikçe biraz daha soğumaya başlamıştı.

Ve Polonya ayaklanması tamamen bastırıldığında Palmerston, verdiği bir söylevde, Polonya yüzünden İngiltere ile Rusya arasında bir savaş çıkması fikrinin bile tam bir delilik olduğunu bildirecek, ayrıca da, Polonyalılar böyle bir savaşın çıkabileceğine inanmışlarsa böyle bir inancın nedenini onların "kavrayış eksikliği"nde de aramak gerektiğini ekleyecektir.

Görüldüğü gibi bu sorun, Rusya'nın diplomatik bir zaferiyle sona ermektedir.

11 Klerikal: Papaz egemenliğinden yana.

ONİKİNCİ BÖLÜM

DANİMARKA VE AVUSTURYA İLE PRUSYA ARASINDAKİ SAVAŞLAR SIRASINDA BISMARCK DİPLOMASİSİ (1864-1866)

1. PRUSYA-DANİMARKA ÇATIŞMASI VE SCHLESWIG-HOLSTEIN

Polonya ayaklanması döneminde güttüğü politikadan, büyük diplomatik avantajlar sağlamayı bilmişti Bismarck. 1863 yılının sonu, Prusya başbakanına yeni bir başarı getirecektir: Napolyon tarafından tasarlanan yeni bir Avrupa kongresine İngiltere'nin katılmayı reddi sonucunda Fransa ile İngiltere arasında baş gösteren soğukluk.

Alman devletlerinin Prusya çevresinde birleşmesi yolunda yapılacak her türlü girişimi el ele verdikleri takdirde hemen boğabilecek güçte olan üç büyük devlet, —Rusya, İngiltere, Fransa— işte şimdi birbirlerinden kopmuş bir hâlde, her biri kendi adına hareket etmekteydiler.

Bu durumda Bismarck, temel çizgilerini çoktandır tasarlayıp saptamış bulunduğu geniş bir diplomatik manevrayı başlatmak için gerekli bahaneyi

bulmakta gecikmeyecektir.

Schleswig-Holstein Sorunu

15 Kasım 1865 günü Danimarka Kralı VII. Frederik ölmüş ve mirasçısı IX. Christian çıkmıştı tahta. Yanı sıra da bir sorun çıkmıştı ortaya hemen: O güne dek Danimarka'ya bağlı bulunan Holstein ve Schleswig düklükleri, şimdi kimin payına düşecekti?

Yeni kralın bu iki ülke üzerindeki hakları çok daha önceden, ta 1852 yılında, Prusya da dâhil olmak üzere tüm Avrupa devletleri tarafından tartışılmış ve tanınmıştı aslında. Ama hukuk ve şecere konularına ilişkin incelikleri şimdi bir yana bırakmak gerekiyordu.

Daha XVIII. yüzyılda bile hiç kimsenin içinden çıkamadığı bu incelikler, aradan bir yüzyıl geçtiği vakit Bismarck, Palmerston, Gorçakov ya da Napolyon için daha az karmaşık ve daha kolay kavranır hâle girmeyecekti elbette.

Nitekim, 1863 yılının sonunda Bismarck'ın bu konudaki ilk girişimlerinin haberini alan Palmerston, bir dost meclisinde şunları söylemişti:

"Schleswig-Holstein sorununu bilen topu topu üç kişi vardı tüm Avrupa'da: Prens Albert, yaşlı bir Danimarkalı ve ben. Ama kraliçenin kocası, ne yazık ki, daha geçenlerde öldü, yaşlı Danimarkalı bir deliler evinde, bense işin iç yüzünü tamamıyla unuttum."

Ama Bismarck'ın iddiası, Danimarka kralının bu iki ülke üzerindeki haklarının nereden ve nasıl geldiğini bilen dördüncü kişi olmak şerefi değildi katiyen. Prusya başbakanı sadece bu sorunu, kendi planlarının gerçekleşmesi yolunda yeni bir araç olarak kullanmaya karar vermişti.

Bütün Germen devletlerinin ve tüm Alman halkının gözünde, "Alman kardeşleri" yabancı egemenliğinden kurtarmış olmak şerefini ancak böylece kazanabilirdi Prusya ve yine ancak böylece, 1850 yılında Avusturya ve I. Nikola tarafından amansızca boğulan ulusal yeniden doğuş davasının bayraktarlığını yapmaya koyulabilirdi.

Rusya'nın Tavrı

1864 yılında ortaya çıkan durum, Prusya bakımından on dört yıl öncekine oranla çok daha elverişliydi: I. Nikola ölmüş bulunuyordu çoktan. Ve şimdi Rusya'nın kaderine hükmeden kişi, Polonya ayaklanmasından bu yana, yakın akrabası I.Wilhelm'le Bismarck için gerçekten dostça duygularla doluydu.

Ne var ki, Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov, efendisinin bu konudaki coşkunluğunu paylaşmaktan alabildiğine uzaktı.

Gerçekten de, Prusya başbakanında, yapmacıklı bir dürüstlük ve biraz da kabalığa kaçan bir açık sözlülük maskesi altında gizlenmiş kurnaz ve tehlikeli bir siyaset adamı görüyordu Gorçakov. Hem de ta başlangıçtan beri.

Ve Bismarck, Gorçakov'un kendisine inanmadığını ve güvenmediğini her fark edişinde, Rus dışişleri bakanına karşı biraz daha yoğun bir kin beslemekteydi. Nitekim, Prusya başbakanının önce mektuplarında, sonra da anılarında Gorçakov hakkında ileri sürdüğü öfkeli imalar ancak, Rus diplomatının Bismarck'ı ürkütecek kadar zeki oluşuyla açıklanabilir.

Şöyle yazıyor Prusya başbakanı, Çar II. Aleksandr'ın dışişleri bakanı hakkında:

"Bana olan kişisel düşmanlığı, Rusya'ya beslediği ödev duygusunu bastıracak ölçülerdeydi. Hizmet sunmamızdan katiyen hoşlanmıyor, tam tersine, Rusya'yı Almanya'dan ayırmaya çabalıyordu hep... Bana karşı beslediği kıskançlık ve her fırsatta gösterdiği övüngenlik, ondaki yurtseverlik duygularını âdeta köreltiyordu."

Ve acı acı ekliyor:

"Benim çara olan bağlılığımın ve Rusya'ya olan sevgimin aslında göstermelik ve yalancı, ya da en azından afaki şeyler olduğunu Aleksandr'a ispatlama çabasındaydı Gorçakov. Çarın bana duyduğu güveni sarsmak istiyordu hep. Ve en sonunda başardı bunu."

Bütün bunlar bir yana, Polonya ayaklanmasının anıları ve bu ayaklanma sırasında Prusya'nın Rusya'ya karşı takındığı olumlu tavır, çarın belleğinde kolay kolay silinmeyecek derin izler bırakmıştı zaten. Dolayısıyla da, 1864 yılında Bismarck'ın Schleswig-Holstein sorununda Gorçakov'un bütün düşmanlığına rağmen, Rusya'nın Prusya'ya karşı olumsuz bir tavır takınabileceğini düşünerek korkmasına yer yoktur.

İngiltere, Fransa ve Avusturya'nın Tutumu

Ama İngiltere, Fransa ve Avusturya kalıyordu geriye. Ve bu üç devleti, Schleswig-Holstein sorununda Bismarck'a karşı çıkmaya sürükleyen son derece ciddi nedenler vardı.

İşte bu durum karşısındadır ki, Prusya başbakanı, diplomatik yeteneklerini Avrupa sahnesinde ilk kez olarak ispatlayacaktır.

Bu konuda Fransa ile İngiltere'yi, Prusya'nın hiçbir şekilde "Elbe düklükleri"ni, yani Schleswig'le Holstein'i ilhak niyetinde olmadığına inandırarak yatıştırmak gerekmektedir her şeyden önce.

Bir başka deyişle:

Palmerston, Baltık ve Kuzey Denizi'nin en verimli kıyılarının Danimarka'dan daha güçlü bir devletin eline düştüğünü görerek ürkmemelidir. Tıpkı bunun gibi, III. Napolyon'un da, yakın komşusu Prusya'nın topraklarını ve nüfusunu artırdığını görerek kuşkulanmaması gerekmektedir.

Nitekim, Frankfurt'taki Germen Konfederasyonu Meclisi, Danimarka'nın yeni kralından bu iki ülkeyi Augustenburg düküne bırakmasını, dolayısıyla da, Schleswig ve Holstein'ın konfederasyona katılmasını istediği zaman Bismarck, tüm yollara başvurarak, işin bir çatışmayla sonuçlanmasını istemediğini ve bu sorunun çözümünde şiddet metotlarının kullanımını katiyen onaylamadığını ispata yönelmişti.

Her iki ülkenin de ulusal gelişmelerini barış içinde sağlayabilecekleri bir çözümden yana olduğunu ısrarla söylüyordu Bismarck. Ve bu taktik, parlak bir başarıyla sonuçlanacaktı.

Örneğin, İngiltere'de bazı uyarılar yapılmamış değildir bu konuda. Ama Palmerston hiçbir kuşku duymamaktadır. Ve Palmerston'ın ölümünden çok yıllar sonradır ki, İngiliz siyaset adamları, Kuzey'deki üslerinin takviyesinin Almanya için taşıdığı önemi ancak anlayabilmişlerdir.

Aynı manevra, Napolyon'un karşısında çok daha kolaylaşıyordu. 1862 yılının sonundan başlayarak bütün 1863 yılı boyunca, Fransız imparatoruyla uzlaşmak için özel bir çaba harcamaktaydı zaten Bismarck. Ve Avusturya ile Prusya arasındaki ilişkilerin büründüğü yeni şekil, Prusya başbakanının bu çabasını daha da kolaylaştıracaktır.

İşine engel olabilecek bütün büyük devletler içinde, Bismarck'a göre en çok korkulması gereken devlet Avusturya'ydı. Avusturya'yı Fransa, İngiltere ya da Rusya'dan daha güçlü gördüğü için böyle düşünüyor değildi Prusya başbakanı. Şunun için böyle düşünmekteydi: İmparator Franz-Joseph, Schleswig-Holstein sorunu tek başına Prusya tarafından çözüme ulaştırıldığı takdirde bu devletin kaçınılmaz bir şekilde gelecekteki birleşmiş Almanya'nın önderi olacağını iyiden iyiye kavramış bulunuyordu artık.

O dönem boyunca Franz-Joseph üzerinde büyük nüfuz sahibi olan iki Avusturyalı bakan, Schmerling ve Rechberg, 1863 yılında Bismarck'ın tasarılarına karşı çıkmak için harekete geçeceklerdir. İmparatoru, Frankfurt'ta bütün Alman hükümdarlarının katılacağı resmî bir konferans düzenlemek gerektiğine inandırmıştır bu iki devlet adamı.

Söz konusu konferans 7 Ağustos 1863 tarihinde açılacak ama Bismarck, Prusya kralının böyle bir toplantıya katılmasını kesinlikle reddedecektir.

Bunun üzerine konferans, Wilhelm'i Frankfurt'a davet etmek göreviyle, Saksonya kralını Berlin'e yollamıştır. Bu jest karşısında kralcı duyguları galeyana gelen Wilhelm, şöyle soruyordu başbakanına:

"Bir alay hükümdar beni çağırıyor, Saksonya kralı zahmet buyurup haberci olarak buraya kadar geliyor. Ben bu durumda toplantıya gitmeyi nasıl reddedebilirim?"

Ama Bismarck bükülmemiştir. Saksonya kralını doğrudan doğruya kendisi kabul etmiş ve hükümdarının bu toplantıya gelemeyeceğini kesin bir dille tekrarlamıştır Prusya başbakanı. Ve Saksonya kralı, görüşme salonundan ayrılırken Bismarck'a açıkça hakaret etmiştir.

Cevap vermeyecektir Bismarck, ama kralı da uğurlamayacaktır. Saksonya kralı, yan salona geçer geçmez korkunç bir şangırtıyla irkilmiştir, o öfkeyle Prusya başbakanı, eline geçen kahve fincanlarını olanca gücüyle yere fırlatıp parçalamaktaydı.

Bismarck'ın bu davranışını hemen öğrendi Franz-Joseph. İmparator, 1863 yılı ağustosunda Frankfurt Diyeti'ne başkanlık ederken bir şeyi daha öğrenecekti: Wilhelm'in konferansa katılmayışıyla dile gelen Prusya muhalefetinin, Almanya'nın Avusturya bayrağı altında birleşmesini, olanak dışı kıldığını.

Prusya ile Avusturya Arasında Varılan Anlaşma

Avusturyalı siyaset adamları çok geçmeden hoş bir sürprizle karşılaşacaklardı birdenbire: Bir Güney Almanya gazetesinin deyişiyle "Avusturya'nın Germen Konfederasyonu üzerinde etkili olabileceğini düşündükçe çanak çömlek kıran" Bismarck, şimdi aynı Avusturya'nın Schleswig-Holstein sorununun çözümüne katılmasını reddetmek şöyle dursun, şart koşmaktaydı.

Ve tarihsel olaylar bakımından alabildiğine zengin geçen 1863 yılı sona ermeden Viyana ile Berlin el ele verip Danimarka'ya savaş açma kararı alacaklardır gizlice.

Avusturya'nın bu işe katılmasına ihtiyacı vardı Bismarck'ın. Çünkü, bu katılma, Prusya başbakanının Schleswig-Holstein'i önce Danimarka'dan koparıp sonra Prusya'ya ilhak etme şeklindeki temel hedeflerini, o sıralarda garip bir şekilde pusuya yatmış bekleyen Avrupa'nın gözünden kaçırmaktaydı. Bu bir.

İkinci olarak da, Avusturya ile Prusya'nın askerî kuvvetleri bir araya gelince ortaya çıkan güç gerek İngiltere'nin ve gererekse Napolyon'un duruma el atmalarını rahatça önleyebilirdi.

Aslı aranırsa, İngiltere ile Fransa'nın el ele bir müdahalesi söz konusu olduğu takdirde, Avusturya'nın büyük bir yardımı dokunmayacağı belliydi Prusya'ya. Bu noktada da, o dönemde gündemde bulunan Polonya sorunu Bismarck'ın işine yaramıştır.

Gerçekten de, Lort John Russell, Napolyon'un Dışişleri Bakanı Drouin de Lhuys'ye el altından haber salıp Schleswig-Holstein sorununa iki devletin ortaklaşa müdahalesini önerdiği vakit, Fransız diplomatı alabildiğine kibar bir dille ama hınzırca bir sevinç duyduğunu gizlemeye de gerek görmeksizin, Fransa ile İngiltere'nin Polonya sorunu dolayısıyla tasarlamış oldukları o talihsiz ortak girişimi hatırlatacaktır lorda ve bu yeni işbirliği önerisini kesin bir dille reddedecektir.

Bu durumda, Palmerston, İngiltere'nin Danimarka yüzünden Avusturya ve Prusya ile tek başına savaşa giremeyeceği sonucuna varmıştır. Russell da aynı fikirdedir. Ama bu fikir birliği ne başbakan Palmerston'ı, ne de dışişleri bakanı Rusell'ı, IX. Christian'a vaatler yağdırarak, Danimarka'yı savaşa sürüklemekten alıkoymayacaktır.

Nitekim, Danimarka Kralı Christian, İngiliz desteğine güvenerek, Schleswig-Holstein'i Danimarka'ya bağlayan siyasal bağları kesinleştiren yeni bir anayasa yayınlamıştır. Bismarck'ın istediği de başka bir şey değildir zaten.

Danimarka'nın bu kararı almakla haklarının sınırını aştığını ileri süren Prusya başbakanı, 16 Ocak 1864 günü Kral Christian'a, Avusturya ile ortaklaşa olarak bir ültimatom vermiş ve yeni anayasanın kırk sekiz saat içinde yürürlükten kaldırılmasını şart koşmuştur.

Prusya ile Avusturya'nın Danimarka ile Çatışması Karşısında Büyük Devletlerin Tavrı

Bu haberi alan Palmerston, gerçekten çok üzülmüş gibi gözüküp, kraliçenin kabinesinin isteksizliğini ileri sürerek Danimarka'ya yardımda bulunmayı reddetmiştir.

Böylece tek başına kalan Danimarka'nın, iki büyük devletin birleşik kuvvetleri karşısında ciddi bir direnç göstermesi zaten beklenemezdi. Nitekim, savaşın sonucu, daha ilk çatışmalarda belli olmuştur.

Ama Danimarka, İngiltere'nin askerî değilse bile diplomatik bir müdahalede bulunacağını umarak, barış masasına oturmayı erteliyordu hep. Nitekim, İngiliz Parlamentosu'nda Palmerston diplomasisine karşı öfkeli saldırılar yükselmekteydi.

1864 yılının şubat ayı başında gündeme alınmış bulunan, kraliçenin taht söylevine verilmesi gerekli cevabi mesajın tartışılması sırasında muhalefet lideri Lort Derby, Lortlar Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Schleswig-Holstein sorununda Russell ve Palmerston tarafından güdülen utanç verici politika yüzünden kendi kendisine olan saygısını yitirdiğini ve bir İngiliz olarak kendi gözünde küçük düştüğünü söylemekteydi.

Yine aynı sıralarda İngiliz basını da, Schleswig-Holstein Prusya egemenliği altına geçtiği takdirde İngiliz deniz çıkarlarının Avrupa sularında büyük çapta zarara uğrayacağını belirtiyordu.

Bunun üzerine Palmerston, istediği takdirde Danimarka'ya yardım edebilecek olan tek adama, yani Napolyon'a başvurmaya karar vermiştir. Bilindiği gibi Fransız imparatoru, bu soruna müdahalede bulunmayı zaten kesinlikle reddetmişti daha önce. Bu kez ise, tam Londra'nın Paris'e

başvurmak üzere olduğu sırada meydana gelen iki olay, İngiliz başbakanının Napolyon'u avlayabilmek için çevirmeye hazırlandığı manevrayı büsbütün güçleştirmiştir.

Birinci olay, "İngiliz deniz kuvvetlerinin sivil lortları"ndan biri olan Lort Stansfield'in Guiseppe Mazzini'yle yakın ilişki içinde olduğunun anlaşılmasıyla patlak verecektir. Gerçekten de, ilk ihbarlar üzerine açılan kovuşturma İtalyan devrimcisine yazılmış birtakım şifreli mektupların Lort Stansfield'in adresine postalandığını meydana çıkarmıştır.

İtalyan devrimcilerinin kendisine karşı daima bir suikast hazırlığı içinde bulundukları ürküntüsüyle yaşayan Napolyon büyük bir öfkeye kapılacaktı bu durum karşısında. Gerçi Fransız imparatoru öfkesini resmî bir tarzda dile getirmemişti; ama Palmerston da, böyle durumlarda Napolyon'un ne gibi duygulara kapılacağını sezemeyecek kadar kavrayışsız değildi. Nitekim, Lort Stansfield, İngiliz deniz kuvvetlerinden istifa etmek zorunda kalacaktır en sonunda.

İkinci olay da yine İtalyan sorununa bağlı olarak patlak vermişti. Palmerston'ın talihsizliğine bakın ki, Napolyon'u Avusturya ve Prusya'ya karşı müdahaleye sürüklemenin hayati önem kazandığı bir anda üstelik.

İngiliz diplomasisinin gerektiği zaman ne gibi yollara başvurabileceğini gösteren bu olay şöyle gelişmiştir:

1864 yılının nisan ayında, Garibaldi gelecektir İngiltere'ye. Halk, İtalyan kahramanını gördüğü her yerde bağrına basmıştır. Bu gerçekten sıcak ve coşkun karşılama gösterilerinde özellikle işçilerin aktif bir payı vardı.

Gelgelelim, Fransız imparatoru kuşkulanmıştır bu karşılamadan. Napolyon'un, cüretli bir saldırıyla Roma'yı hem Fransız garnizonundan ve hem de İtalya'nın hasmı saydığı Papa IX. Pie'den kurtarmayı denemiş olan Garibaldi'yi âdeta kişisel düşmanı olarak kabul ettiği, Fransız basınının ağzından açıkça anlaşılmaktadır.

İngiliz halkının Garibaldi lehine giriştiği gösterilerin Fransa'daki tepkileri karşısında telaşa kapılan Palmerston, dengeyi sağlamak için, İngiliz dışişlerinde bakan Lort Russell kadar önemli bir rol oynayan Lort Clarendon'ı Paris'e yollamaya karar vermiştir.

Clarendon'ın gidişiyle dönüşü bir oldu, dense yeridir. Ve İngiliz hükûmetine, tatsız haberler getirdi dönüşünde lort.

Paris’in etkin çevrelerinde anlatıldığına bakılırsa, Garibaldi’den bulanık bir tarzda söz ediyordu Napolvon: İtalyan devrimcisine karşı en ufak bir tedbir alınmasını dahi şart koşmadığını bildiriyor; ama hemen arkasından da, İngilizleri, muhtemel sonuçlarını gözden yitirecek kadar cömertlik gösterebildikleri için candan kutladığını ekliyordu alaycı bir sesle

Schleswig-Holstein’a müdahale sorununda ise, tavrı iyice kesindi Fansız imparatorunun. Bu konu açıldığında, büyük bir öfkeye kapılarak, şöyle demişti:

“Polonya sorununda Rusya’dan yemiş olduğumuz şamarın gürültüsünü bütün dünya işitti. Yetmiyor mu bu?”

Hemen ardından da, bir daha böyle bir hakarete uğramak istemediğini eklemişti Napolyon.

Sözün kısası, Fransız imparatoru İngiltere’ye karşı tam bir güvensizlik beslemekteydi. Avusturya ve Prusya gibi iki güçlü devlete karşı tek başına savaşmak istemediğini söylemesi, İngiltere’ye duyduğu derin güvensizliği belirgin bir şekilde dile getiriyordu.

Clarendon’ın bu raporundan sonra da gerçeği görüp, yenilgiyi kabul etmeyecektir Palmerston. Çünkü, dışişleri bakanı Russell gibi o da, Napolyon’un bu soğuk tavrının temelinde Garibaldi’ye İngiliz halkı tarafından gösterilen sıcak karşılamanın yattığına inanmaktaydı. Dolayısıyla da, bu konuda gerekli sandığı önlemleri almaya yönelecekti İngiliz başbakanı.

Şuydu ilk önlem:

İngiliz hükûmetinin İtalyanca bilen tek üyesi olan maliye bakanı Gladstone, alışılmadık cinsinden bir görüşme yapmak üzere hemen Garibaldi’ye gönderilmiştir. Nitekim, Garibaldi, Gladstone’un ağzından, hasta olduğunu ve ne yazık ki İngiltere’nin nemli ikliminin İtalyanlara daima zararı dokunduğunu, dolayısıyla da, İngiliz hükûmetinin kendisini hiç vakit yitirmeksizin Güney’de bir dinlenme gezisine çıkmaya davet ettiğini ve hatta bu amaçla emrine bir özel yat da verildiğini işitecektir büyük bir şaşkınlık içinde.

Garibaldi’nin katiyen hasta olmadığını, tam tersine sağlık durumundan son derece hoşnut bulunduğunu belirtmesi en ufak bir yarar sağlamamıştır: Gladstone’a göre, İtalyan devrimcisi kesinlikle hastadır; işte bu hastalığın çaresi, İngiltere dışında ve örneğin isterse Akdeniz’de bir dinlenme gezisidir.

İster istemez İngiltere’den ayrılmak zorunda kalmıştır Garibaldi.

Ve tabii muhalefet kıyameti koparacaktır parlamentoda. Gerçekten de, gensoru önergeleri birbirini izlemekte ve ardı ardına söz alan hatipler, Garibaldi’nin Fransız tiranının isteği üzerine mi böyle utanç verici bir şekilde İngiltere dışına çıkarıldığını sormaktadırlar.

Bunun üzerine Lortlar Kamarası önünde Ulu Tanrı’yı tanık göstererek Garibaldi’nin gerçekten hasta olduğuna yemin edecektir Palmerston. Başbakanın hemen ardından söz alan Clarendon’sa, Napolyon’un hiçbir zaman İngiltere dışına çıkarılmasını istememiş olduğuna dair Kutsal Kitap’a el basmaya hazır bulunduğunu bildirecektir.

Ve İngiliz ulusunun özsaygısı açısından göz önüne alındığı takdirde gerçekten ağır sonuçlar doğurmuş olan bu olay, ancak böylece örtbas edilebilmiştir.

Ne var ki, bu örtbas etme çabası, Schleswig-Holstein sorununda hiçbir olumlu sonuç vermeyecektir. Nitekim, Napolyon yine eski katılığını korumuş ve her türlü müdahaleyi kesin şekilde reddetmeye devam etmiştir.

Ama bir yandan da üç devlet arasındaki savaş olanca hızıyla sürüp gidiyordu. Ve savaşın dördüncü ayında Danimarkalılar, 15 Nisan 1864 günü Duppel’de öyle ağır bir bozguna uğradılar ki, IX. Christian en sonunda ciddi bir karar almak zorunda kaldı.

Kendisine sağlanacak yardım konusunda Fransa ile girişilen müzakerelerin olumlu bir şekilde geliştiğine dair İngiltere diplomasisi tarafından verilen bütün güvencelere rağmen Danimarka kralı, Fransız hükûmetine başvurarak, imparatorun desteğine gerçekten güvenip güvenemeyeceğini soracaktır. Ve kesinlikle olumsuz bir cevap almıştır Paris’ten kral.

Bunun üzerine, Danimarka, kendisinden istenen her şeye boyun eğecektir. Bunun hemen ardından Londra’da toplanan bir konferansta da Danimarka’ya hiçbir efektif yardım sağlanamamıştır.

Danimarka ile Yapılan Barışın Koşulları

12 Mayıs 1864 tarihinde bir yandan Danimarka, öte yandan da Avusturya ve Prusya arasında ateşkes imzalanacak ve bunu aynı yılın 30 Ekiminde imzalanan kesin bir barış antlaşması izleyecektir.

Bu antlaşmayla, Schleswig ve Holstein düklükleri galiplerin ortak malı hâline gelmekteydi.

Yolunun ilk aşamasını böylece tamamlamış bulunuyordu Bismarck. Ve şimdi önünde, bambaşka risklerle dolu ikinci bir aşama uzanmaktaydı: Dönüp çevresini dolanarak aşılması olanak dışı bir set yükseliyordu önünde. Avusturya'ydı bu set. Ve yıkılması Alman birliğinin *sine qua non* (olmazsa olmaz) koşulu olan bu seti, kuvvet yoluyla zorlamak gerekmekteydi.

2. AVUSTURYA-PRUSYA SAVAŞI

Schleswig-Holstein Konusunda Avusturya ile Prusya Arasında Patlak Veren Uzlaşmazlık

Bismarck'ın meslek hayatının en zor saatleri gelip çatmış bulunmaktaydı. Prusya'nın Avusturya'yı ancak savaşarak ve yenerek Germen Konfederasyonu'ndan atabileceğini ve Avusturya'nın da savaş alanında yenik düşmedikçe Prusya'nın Alman birliğinin başına geçmesine katiyen boyun eğmeyeceğini daha 1850 yılında anlamıştı Bismarck.

İmparator Franz-Joseph ve şansölyesi Prens Schwarzenberg, Olmütz'de Rusya'nın yardımını istedikleri zaman anlamıştı bunu Prusya başbakanı.

Bismarck, Prusya'nın en ufak davranışlarının bile Avusturya tarafından titiz bir dikkatle izlendiği inancındaydı. 1850 yılından bu yana meydana gelen tüm olaylar, başbakanın bu inancını doğrular niteliktedir.

Diplomatik girişimlerle istediği sonuca varamazdı bu durumda elbette Bismarck. Buna karşılık işe diplomatik girişimlerle başlamak sadece olanaklı değil, zorunluydu aynı zamanda.

Daha sonraki beyanlarının açıkça ortaya koyduğu gibi, bu noktayı daha, Danimarka savaşı çıkmadan önce anlamış bulunuyordu Bismarck. Prusya başbakanı bir noktayı daha anlamış bulunmaktaydı: Ele geçirilen avı, barış içinde paylaşmak kesinlikle olanaksızdı. Ayrıca Bismarck, Schleswig-Holstein'ın barış içinde paylaşılmasını da istemiyordu zaten.

Hiçbir şekilde kaçınılmaz bir savaşın gelip çattığını ve Prusya bakımından en avantajlı çözüm yolunun da bu ganimet paylaşımını bir savaş bahanesi

olarak kullanmak gerektiğini çok iyi kavramıştı Prusya başbakanı. Çünkü, böyle bir savaş çıktığı ve bu savaş sonunda başarı elde edildiği takdirde, sadece Avusturya susturulmuş olmayacak, aynı zamanda daha önce Danimarka'dan koparılan Schleswig-Holstein da bir çeşit fazladan prim yerine Prusya'ya geçecekti.

Bismarck'ın yolunun üzerinde pek çok engel diziliydi bu kez. Ama buna karşılık da, Prusya başbakanı, diplomasi sanatının bütün büyük ustalarını karakterize eden bir kaliteye sahipti: Yani sorunları mantıksal bir sıra içinde koyup ele almasını ve ilk sorunu çözmeden ikinci soruna el atmamasını biliyordu.

Her şeyden önce de, ilk bakışta basit gözüken diplomatik girişimler sorununu üstesinden gelinmez bir güçlükler dikenliği hâline getirmek gerekmekteydi. Sonra da, Prusya, Avusturya'ya karşı bir savaşa girdiği vakit, akla gelebilecek en iyi diplomatik durumda olmalıydı. Bunu başarınca da en son olarak, ilkin Avusturya'yı silaha sarılmak zorunda bırakmak gerekliydi.

İşte bu üç sorunun sırayla çözümü, 1864 yılının ekim sonundan 1855 yılının haziranına dek, bir buçuk yıllık bir süreyi kaplayacaktır.

Gastein Konvansiyonu (14 Ağustos 1865)

Başlangıçta Bismarck, Schleswig-Holstein sorununu şu şekilde bir çözüme bağlamaya hazır gözükmüştür: Küçük bir düklük olan Lauenberg, iki buçuk milyon altın taler karşılığında Prusya'ya bağlanacak; Schleswig düklüğü Prusya, Holstein düklüğü de Avusturya tarafından yönetilecektir.

Neydi peki Bismarck'ın hesabı? Bunu anlamak için, bir haritaya şöyle bir göz atmak yeter: Avusturya'ya verilen Holstein, araya giren bir dizi Alman devleti tarafından ifraz edilmektedir Avusturya İmparatorluğu'ndan. Ve Holstein düklüğünü Avusturya İmparatorluğu'ndan ayıran devletler arasında Prusya da bulunmaktadır.

Ayrıca Bismarck, Gastein'da alabildiğine karmaşık bir hukuki düzenlemeyi âdeta zorla kabul ettirerek, işi bilerek ve isteyerek büsbütün bulandırmıştı. Şöyle ki:

Schleswig ve Holstein üzerindeki mülkiyet hakkı, ortaklaşa olarak Avusturya'ya ve Prusya'ya aitti; ama iki ülkenin yönetimi ayrıydı:

Avusturya Holstein’ı, Prusya ise Schleswig’i yöneteceklerdi.

Bismarck’ın böylece yarattığı siyasal ve hukuki çıkmazı kesin bir çözüm şekli olarak kabul ettiğine hiçbir zaman inanmamıştır Avusturya imparatoru. Nitekim, Avusturyalı siyaset yazarları Gastein Anlaşması’na sonradan “çözülmeyen bilmece” adını takmışlardır.

Gerçekten de, Danimarka savaşı sona erdiğinden bu yana Avusturya İmparatoru Franz-Joseph, ısrarla şunu söylemekteydi: Holstein üzerindeki alabildiğine karmaşık “hak”larının tümünü birden, Avusturya-Prusya sınırı üzerinde olmak ve Prusya topraklarından alınmak şartıyla, en küçük ve en verimsiz bir toprak parçası karşılığında vermeye hazırdı hemen. Bismarck’ın kategorik reddinin karşısında işin nereye varacağını açıkça kavramıştır Franz-Joseph ve Prusya ile bir savaşın kaçınılmazlığını görerek, kendine müttefikler aramaya koyulmuştur.

1865 yazının başından itibaren Bismarck, gündemindeki ikinci sorunla uğraşmaya başlayacaktır: Gelecekteki savaş bakımından Prusya için en elverişli diplomatik ortam nasıl yaratılacaktı?

Bismarck’ı tehdit edebilecek iki tehlike vardı ortada: Kışlık Saray ile Tuileries Sarayı. Bu ikisinden birinin, hele şu sırada ters davranması, Prusya başbakanının kurmakta olduğu yapıyı yerle bir edebilirdi rahatça.

Rusya’dan öteden beri korkmuştu Bismarck. Bu ülkenin, coğrafi bakımdan olduğu gibi, başka bakımlardan da, Prusya’ya oranla çok daha iyi bir konuma sahip bulunduğunu düşüne gelmişti hep. Prusya başbakanına göre, “dünyanın en güçlü manivelası, Rus politikasının elindeydi. Dolayısıyla da, Rusya’yla anlaşmak gerekiyordu ilkin.

Alman Birliği Konusunda Çar II. Aleksandr ile Gorçakov Arasında Beliren Görüş Ayrılıkları

Bismarck tarafından tasarlanan girişim konusunda Petersburg tam bir fikir birliği içinde olmaktan uzaktır alabildiğine.

Gerçekten de, Aleksandr, Prusya’nın 1863 yılında Rusya’ya yapmış olduğu “hizmet”i gözünde büyüttükçe büyütmekteydi. dolayısıyla da, Rus imparatorunun Prusya ile Avusturya arasında bir hesaplaşmaya hiçbir vakit karşı çıkmayacağından kesinlikle emindi Bismarck.

Tam tersine, Franz-Joseph’in Kırım Savaşı sırasındaki tavrını ve Buol tarafından Paris Kongresi’nde Rusya’ya nasıl küstahça hakaret edildiğini unutmamıştı çar. Ve Avusturya’nın bu “ihanetler”i karşısında Prusya’nın son “hizmet”ini daha da değerlendiriyordu.

Buna karşılık, Gorçakov için çok daha karmaşıktı durum: Burada söz konusu olan şeyin Avusturya ile Prusya’nın Schleswig ve Holstein’daki çıkarlarını nasıl saptayıp paylaşacakları değil, Almanya’nın Prusya bayrağı altında birleşmesi sorunu olduğunu çok iyi kavramış bulunuyordu Rus dışişleri bakanı.

Ve Gorçakov, Alman birliğini Rus çıkarlarına aykırı bulmakla kalmıyor; aynı zamanda, Rus diplomasisi tarafından bu konuda girişilecek enerjik bir müdahalenin büyük önem taşıdığına inanıyordu.

Rusya’ya bağımlı birisiyle konuşurken gerektiği vakit bu bağımlılığı karşısındakine hatırlatma konusunda kendine özgü bir üslubu vardı Gorçakov’un: Fazla inceliğe kaçmadan, istediklerini bir bir ortaya koyardı. Nitekim, Bismarck, daha sonraları şöyle yazacaktır:

“Bir gün bir baş başa konuşma sırasında, şunları söylemekten kendimi alamadım Gorçakov’a:

Siz bize dost bir devlete davranır gibi değil, çağırdığınız zaman hemen seğirtip gelmeyen bir hizmetçiye davranır gibi davranıyorsunuz.”

Çarın düşüncesi kabul edilecekti en sonunda. Dolayısıyla da Prusya, Gorçakov’a rağmen, Rus tehlikesi yokmuş gibi davranabilirdi.

Fransız tehlikesi kalıyordu geriye.

Bilindiği gibi Engels, Bonapartizmin iç politikasına ilişkin tüm konularda Bismarck’ı Napolyon’un bir öğrencisi olarak, bir çeşit Alman Napolyon’u olarak görmekteydi hep. Ama dış politika alanı bakımından, bu alanda uygulanan metotlar ve hele izlenen amaçlar bakımından, durum bambaşka bir şekle bürünmektedir. Ve bu alanda Bismarck’ın Fransız imparatorundan öğrenebileceği en ufak bir şey bile yoktur.

Avusturya-Prusya Savaşı Öncesinde III. Napolyon’un Prusya’ya Karşı Tavrı

Prusya büyükelçisi sıfatıyla Paris’te kaldığı süre içinde şu karara varmıştı Bismarck:

Şiddet yoluyla kurduğu iktidarını sürekli bir savunma çabası ardında olan Napolyon, ödün vermenin kendisini yıkıma sürükleyeceği korkusuyla ülke içindeki muhalefete hiçbir konuda boyun eğmeye yanaşmıyor; ama bu kaybını doldurmak için de, dış politika alanında şiddet gösterilerine başvurmak zorunda hissediyordu kendini.

Başka bir deyişle, Napolyon, zaferle sonuçlanacak bir savaşı, hem iç muhalefeti susturup şöyle bir soluk alma, hem de iktidarını pekiştirme bakımından en iyi fırsat olarak değerlendirmekteydi.

Bismarck'sa, tamamıyla değişik bir düşünceye sahipti bu konuda: Gerçekten de, Prusya başbakanına göre, sürekli şekilde yeni maceralar ardında koşmak hevesi, büyük riskler taşıması bir yana, ülkenin yavaş yavaş ama kaçınılmaz biçimde tükenip zayıf düşmesine razı olmak demekti.

1865 yılında Bismarck, yakın gelecekteki Avusturya-Prusya Savaşı sırasında ülkesini silahlı bir Fransız müdahalesinden esirgemenin çarelerini düşünmeye koyulduğunda, şunu fark etmişti hemen: Prusya'nın güçlenmesi, Fransa için ağır bir tehlike meydana getirmektedir.

Gerçekten de, Prusya'nın güçlenmesini, Avusturya'nın ezilmesini ve Almanya'nın Prusya bayrağı altında birleşmesini önlemek, Napolyon bakımından ulusal güvenlik kaygılarının muhakkak yerine getirilmesini şart koştuğu bir zorunluluktu.

Dolayısıyla, bir şeyi daha anlamış olacaktı Bismarck: Fransa'nın tarafsızlığını satın alabilmek için, büyük fedakârlıklara katlanmak gerekmekteydi.

Napolyon ile Bismarck'ın Biarritz Görüşmesi (Eylül 1865)

1865 yılı sonbaharı gelip çatmıştı. Fransız imparatorluk ailesi, Güney Fransa'nın Atlantik kıyısındaki ünlü kaplıca kasabası Biarritz'de bulunuyordu o sırada. Ve Bismarck, Napolyon'la görüşmek üzere, Biarritz'in yolunu tuttu.

En önemli siyasal anlaşmaların, karşılıklı yollanan notalarla değil, kişisel buluşmalar ve baş başa görüşmeler sırasında yapıldığını çok iyi biliyordu Prusya başbakanı.

Bismarck, kaypaklıktan ve kararsızlıktan hoşlanmayan, ne istediğini bilen ve hemen ortaya koyan, açık açık pazarlık eden dürüst bir işadamı rolünü

oynamıştır burada: Napolyon'a anlatmıştır ki, Prusya, Fransa'nın tarafsızlığını dengelemek üzere, Luxembourg'un Fransız İmparatorluğu'na ilhakına karşı çıkmayacaktır.

Ama imparator bu armağanı hiç önemsemeksizin reddedecek ve Prusya'nın böyle ufak tefek fedakârlıklarla Fransa'nın tarafsızlığını satın alamayacağını sezdirecektir Bismarck'a. Bunun üzerine Bismarck, ne istediğini sormuştur açık açık Napolyon'a.

Ve imparator, doğrudan doğruya Belçika'ya telmihte bulunmuştur. Prusya, Avusturya'yı yendiği takdirde, Belçika'nın Fransa tarafından yutulmasına karşı çıkmamayı daha şimdiden yükümlenmelidir yani.

Bismarck'ın bu koşula boyun eğmesi demek, Fransa'nın tüm Batı Prusya'yı ve Ren illerini sürekli tehdit altında tutabilecek şekilde güçlenmesini kabul etmesi demekti. Fransız imparatorunun önerisini reddetmekse, yakın gelecekte hem Avusturya'ya, hem de Fransa'ya karşı iki cephede birden savaşmaya razı olmak anlamına geliyordu.

Dolayısıyla, Bismarck, ne evet diyecektir, ne de hayır.

Prusya başbakanının bu ikircikli tavrını Napolyon da kolaylaştırmıştır: Gerçekten de, Fransız imparatoru Belçika üzerinde ısrar etmek şöyle dursun, bu konuya uzaktan bile olsa artık bir daha değinmemiştir.

Napolyon'un Belçika sorununu niçin böyle birdenbire hasıraltı ettiğini, sonraki görüşmeler sırasında anlayacaktı Bismarck.

Prusya başbakanına göre, Fransız imparatoru, Avusturya-Prusya savaşının başlamasını beklemeye karar vermişti. Ve şu olsa gerekti hesabı:

Hangi taraf lehine sonuç verirse versin, birinci sınıf askerî güce sahip iki devlet arasındaki bir savaş uzun, kanlı, yıkıcı ve her iki taraf bakımından da tüketici bir savaş olabilirdi ancak. Dolayısıyla da, Napolyon, Prusya ordusu, gırtlağına kadar bu savaşa dalıp da başka hiçbir işe yetmez duruma geldiğinde, zinde Fransız ordusunu Ren kıyılarına sürüp bütün istediklerini elde edebilirdi. Yani, sadece Belçika'yı değil, aynı zamanda Luxembourg'u ve Ren topraklarını da. Ve belki bir tek kurşun sıkmaya bile gerek kalmaksızın üstelik...

Fransız imparatoruyla hiçbir şekilde uzlaşamayacağını anlamıştı Bismarck. Kibarca izin diledi. Ve yakın dostluk gösterileriyle uğurlanarak ayrıldı Fransa'dan.

Prusya Tarafından Savaşın Hazırlanması

Biarritz'den elleri boş dönen Bismarck, Napolyon'u tarafsız ve etkisiz kılmak için yapılması gereken operasyonların ayrıntılı bir planını çıkarmaya koyulmuştur ilk iş olarak.

Anlaşıldığı kadarıyla Napolyon, Avusturya ile Prusya arasında çıkacak olan savaşın uzun ve her iki taraf bakımından da yıpratıcı bir savaş olacağı varsayımına dayandırıyordu hesaplarını.

Demek ki, kısa ve karşı tarafı yıldırımla vurulmuşa çeviren bir savaş yapmak gerekmekteydi. Öyle bir savaş ki, Napolyon daha kendini toparlamaya vakit bulamadan, Prusya ordusu çoktan işini bitirmiş ve Ren kıyılarında harekete geçmeye hazır duruma girmiş bulunsun...

Peki ama nasıl? Vazgeçilmez iki koşulu vardı bu işin: Bir kere kudretli Avusturya ordusunun bölünüp iki cephede birden savaşmak zorunda kalması gerekmekteydi. Sonra da, bu orduyla girişilecek ilk çarpışmada zafer kazanılır kazanılmaz hemen harekete geçip Avusturya'ya elden geldiğince hafif ve kolayca kabul edilebilir bir barış önerisinde bulunulması...

Bu koşullar içinde neler istenebilirdi peki Avusturya'dan? Şunlar rahatça istenebilirdi: Alman işlerine karışmaktan tamamıyla vazgeçmesi ve eli kolu bağlı duran Germen Konfederasyonu yerine, Prusya önderliğinde kurulacak yeni Alman Devletleri Federasyonu'na karşı çıkmaması.

Avusturya'dan kesinlikle istenmemesi gereken şeylerse şöyle sıralanmaktaydı: Hiçbir toprak parçası ve en ufak bir savaş tazminatı istenmeyecek, hiçbir onur kırıcı koşul ileri sürülmeyecekti. Ayrıca, Avusturya ilk yenilgiden sonra barışa eğilimli gözükürse, hemen yapılması gerekiyordu bu barışın.

Avusturya ordusunun çabucak bozguna uğratılması nasıl sağlanacaktı peki? Avrupa'nın genel durumu, Bismarck'a bu sorunun cevabını da getirmekteydi.

Yeni kurulmuş İtalya krallığı, 1859 yılında imzalanmış olan Villafranca (ya da, Villefranche) ön barış anlaşmasında Venedik kentiyle dolaylarının Avusturyalılara bırakılmış oluşundan şikâyetçiydi hep. İşte bunu göz önüne alan Bismarck İtalya ile bir ittifak yapma olanaklarını aramaya karar vermiştir.

Prusya başbakanına göre böyle bir ittifak gerçekleştiği ve bu ittifak gereğince İtalya da Prusya ile aynı anda Avusturya İmparatorluğu'na saldırdığı takdirde, Bismarck'ın tasarladığı durum yaratılmış olacaktı: Yani Avusturya ordusu ikiye bölünecek ve kuzeyde Viyana'yı tehdit eden Prusya kuvvetlerini göğüslemeye çalışırken, güneyde de Venedik'e doğru ilerleyen İtalyan kuvvetlerini durdurmak için çabalamak zorunda kalacaktı.

Ama İtalya Kralı II. Victor-Emmanuel karar veremiyordu bir türlü: Henüz çiçeği burnunda krallık ordusunun çeşitli savaş alanlarında bilenmiş bir Avusturya ordusuna karşı zafer kazanabilecek kadar güçlü olmadığını fark ediyordu Victor-Emmanuel.

Aslında kral ve yakın danışmanları Prusya'nın bu gönül çelici, ama bir o kadar da tehlikeli ittifak önerilerini hemen reddedebilirlerdi. Buna hazırdılar da. Ama Bismarck, planından caymayacak ve İtalyanları da kendisiyle birlikte sürüklemek için elinden geleni yapacaktır.

Sonradan kesinlikle öğrendiğimiz bir gerçek var bu noktada. İtalyanların Avusturya karşısında kaçınılmaz şekilde bozguna uğrayacağını öngörmüştü Bismarck, ama işin bu yanı onu katiyen ilgilendirmiyordu. Güney cephesindeki askerî harekâtın sonucu ne olursa olsun, Avusturya ile yapılacak barış antlaşmasında Venedik ve dolaylarını İtalya'ya bıraktıracağını, gerekirse Victor-Emmanuel'in önünde ve yazılı olarak taahhüde hazırdı Prusya başbakanı.

Ve Bismarck, İtalya Kralı Victor-Emmanuel'in bir türlü sona ermeyen kararsızlığı karşısında, hiç umulmadık bir yola başvuracaktır: Gerçekten de, Prusya başbakanı, kralı da aşarak halka seslenmek ve başta Mazzini ile Garibaldi olmak üzere tüm İtalyan devrimcilerini yardımına çağırmak tehdidini savurmuştur İtalyan hükûmetine.

İtalya kıralı işte bunun üzerine duraksamadan kurtulup kesin kararını verecek ve ittifak anlaşmasına gerekli imzayı koyacaktır.

Bismarck'ın Yürüttüğü Diplomatik Pazarlıklara Napolyon'un Müdahalesi

Bismarck tarafından, girişilen hazırlıkları ve manevraları büyük bir dikkatle izlemekteydi Fransız imparatoru.

Nitekim, Bismarck’ın Biarritz’den ayrılışından hemen birkaç gün sonra Napolyon’un ajanları, Prusya başbakanının İtalya ile bir ittifak anlaşması yapmak üzere Victor-Emmanuel’le müzakereye giriştiğini haber almış ve Paris’e bildirmişlerdir. Bunun üzerine, Napolyon hemen Avusturya İmparatoru Franz-Joseph’e haber yollayarak iki cephede birden bir savaş tehlikesiyle karşı karşıya bulunduğunu bildirmiş ve savaşın açılmasını beklemeksizin Venedik’i kendiliğinden İtalyan kralına bırakmasını öğütlemiştir.

Bismarck’ın bütün planlarını işlemez hâle getirebilecek türden akıllıca bir hesaptı bu. Ama ne Franz Joseph, ne de hükûmeti bu acı şurubu içmek zorunluluğunu anlayacak kadar kavrayış ve irade gösteremeyeceklerdir. Dolayısıyla da, böyle bir jestte bulunmayı reddetmiştir Avusturya.

Bu arada İtalya Kralı Victor-Emmanuel, karşısına birdenbire bir başka engel çıktığını bildirmiştir Prusya başbakanına: Napolyon, İtalya’nın Prusya ile böyle bir ittifak kurmasına kesinlikle karşı olduğunu açıklamıştır. Ve İtalya kralı için, Fransız imparatorunun her sözü bir emirdir.

İşte bunun üzerine Bismarck, bütün diplomatik manevralarının belki de en karmaşığı olan dolabı çevirecektir. Ve bu dolabı, tüm kozları elinde bulunduran bir hasma karşı çevirmiştir Prusya başbakanı. Bu iş için ilk olarak yeniden Biarritz’e gitmiştir.

Bismarck’ın İkinci Biarritz Yolculuğu

Biarritz’e yaptığı ikinci gezi sırasında Bismarck, her şeyden önce, Avusturya’nın, kendisine Napolyon tarafından yapılan Venedik’i İtalya’ya bırakma şeklindeki haklı ve akla uygun öneriyi reddetmekle, hiçbir öğüt dinlemediğini ortaya koymuş bulunduğunu Fransız imparatoruna ispatlama çabasına girmişti.

Ama Prusya başbakanının asıl çabası, bir başka şeyi ispatlamaya yönelmişti: Avusturya-Prusya Savaşı, Prusya bakımından çok güç olacaktır.

Bismarck şunu söylüyordu Napolyon’a: Aldığı istihbarata göre Avusturya, Güney cephesinde İtalya’ya karşı sadece sınırlı koruma kuvvetleri bırakma kararındaydı. Dolayısıyla da, hemen bütün Avusturya ordusu, Kuzey’de Prusya’ya karşı savaşa hazır duracaktı.

Prusya başbakanı, ayrıca, kendi ülkesi ile Avusturya İmparatorluğu arasında gerçek dostluk bağları kurulmasını hararetle istediğini belirtiyordu duygulu bir sesle.

Biarritz buluşması, uzun görüşmelerden sonra Napolyon'un İtalya'ya koyduğu Prusya ile ittifak yasağını kaldırmasıyla sonuçlanmıştır. Dolayısıyla da, Bismarck, büyük bir diplomatik zafer kazanmış olarak dönecektir yurduna.

O andan itibaren Prusya başbakanı, İtalya'nın da kendisiyle yan yana savaşa girmesinin aslında Prusya ordusunun harekâtını katiyen kolaylaştırmayacağını âdeta mutlak bir kesinlik hâlinde ispatlayarak Napolyon'u yatıştırma ve uyutma çabasına girecektir artık.

Avusturya ile savaş uzun bir savaş olacak ve Prusya'yı da bitkin düşürecektir, demeye getiriyordu Bismarck... Şu umudu uyandırmaya çalışıyordu Fransız imparatorunda: Prusya Avusturya ile iyice savaşa daldığında, Fransa, ordusunu Ren kıyılarına doğru sürerek bütün istediklerini kolayca elde edebilirdi.

Böylece yol açılmış bulunmaktaydı. Nitekim, Prusya ile İtalya arasındaki ittifak anlaşması, 8 Nisan 1866 tarihinde imzalanmıştır. Bu anlaşmada, karşılıklı olarak, tek taraflı barış yapmama taahhüdü de yer almaktadır.

İtalyanlar, anlaşmanın imzalanışından önce son dakikada yüz yirmi milyon Franklık bir yardım istemişlerdir Prusya'dan. Ve Bismarck, hiç mi hiç önem vermeksizin, bu son koşulu da kabul etmiştir.

Şimdi Avusturya ile ilişkileri koparmak için diplomatik bir bahane bulmaya kalıyordu bütün iş. Ama Prusya başbakanının bu konuda düşünecek kadar vakti olmayacaktı: Gerçekten de, Bismarck, güvenilir bir kaynaktan, Napolyon'un Venedik'i Victor-Emmanuel'e bıraktırabilmek için yeniden Franz-Joseph'e baskı yapmaya koyulduğunu öğrenmiş bulunmaktaydı.

Avusturya-Prusya Savaşı

Yitirilecek bir gün bile yoktu artık. Nitekim, Prusya ordusu 16 Haziran 1866 günü Avusturya'ya karşı saldırıya geçmiştir.

Hayatında bir tek kere, 1866 yılının haziran ve temmuz aylarında, bütün varını yoğunu ortaya sürdüğünü söyleyecekti sonradan Bismarck.

Gerçekten de bu savaşta, Avusturya'dan başka Bavyera, Saksonya, Hanover, Wurtemberg, Bade grandüklüğü, Hesse, Nassau ve Frankfurt da yer alıyordu karşısında Prusya'nın. Ülke içindeyse, meclislerle kral arasındaki sürtüşme daha hâlâ doyurucu bir çözüme bağlanamamıştı. Ve Bismarck, bir kardeş kavgası yaratmış olmakla suçlanmaktaydı açıktan açığa.

Savaş, Prusya bakımından ciddi bir başarısızlıkla başlayacaktı.

Gerçekten de, 24 Haziran günü iyi donanımlı ve güçlü bir İtalyan ordusu, sayı üstünlüğüne de sahip olduğu halde, karşısına çıkan Avusturya kuvvetleriyle daha ilk çatışmada bozguna uğramıştır.

Bu umulmadık yenilgi, müttefiklerinin dövüşkenlikten bu derece uzak olabileceğini hiç hesaba katmamış bulunan Bismarck'ı iyice sarsmıştı.

Gerçekten de, İtalyan ordusunun çöküşü, bütün planlarını Avusturya ordusunun ikiye bölünmesi üzerine kurmuş olan Prusya başbakanını çok güç bir durumda bırakmış bulunmaktaydı.

Ama, üstün değerde bir strateji uzmanı olan Prusya ordusunun başkumandanı General Helmut von Moltke durumu kurtaracaktır: Nitekim, ustaca düzenlenmiş hızlı bir manevrayla, Avusturyalıları hemen 3 Temmuz günü kesin bir meydan savaşını kabul etmek zorunda bırakmıştır Prusya ordusu.

Yakın çevresinin daha sonra anlattığına göre, o gün cebine zehir koymuştu Bismarck. Nitekim, savaştan sonra, Prusya ordusunun yenilgiye doğru gittiğini gördüğü an meydana atılıp ölüme koşmak kararında olduğunu kendisi de açıklamıştır.

Gerçekten de, halkın katiyen tutmadığı bu savaşı doğrudan doğruya Bismarck istemiş, hazırlamış ve çıkarmış bulunmaktaydı. Pek doğaldır ki, başarısızlık hâlinde amansız bir misillemeyle karşı karşıya kalacaktı aynı Bismarck. Ve yine pek doğal olarak, böyle bir onursuzluğa katlanmaya boyun eğmeyecekti.

Ama General Moltke, Avusturya ordusunun başkumandanı Benedek karşısında parlak bir zaferle sonuçlandırmıştır Sadowa Savaşı'nı. Ve bu zafer, Bismarck diplomasisinin de kesin başarısını dile getirmektedir.

Ama böylece ortaya çıkan durumun sağladığı tüm kazanç olanaklarını kullanabilmek için Bismarck, savaştan hemen sonra karargâhta krala ve

kumandanlara karşı ikinci bir başarılı mücadele daha vermek zorunda kalacaktır.

Gerçekten de, zaferin sarhoşluğu içindeki Kral I.Wilhelm ve generalleri, olanca hızıyla savaşı sürdürmekten söz ediyorlardı: Viyana yolu açılmıştı önlerinde artık, yürümek gerekiyordu sadece.

Bismarck, tek başına dikilecektir hepsinin karşısına.

Şu anda Avusturya İmparatorluğu'ndan istenebilecek şeyler, Prusya başbakanına göre, şöyle sıralanmaktadır: Germen Konfederasyonu'ndan çıkması, Holstein'dan vazgeçmesi ve Prusya önderliğinde yeni bir Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun kurulmasına razı olması.

Ve Avusturya bu koşulları kabul ettiği anda Prusya ordusu bir an bile vakit yitirmeksizin "sağdan çark edip yuvaya dönmelidir".

Bu öneri karşısında kendisiyle âdeta alay edildiği sanısına kapılıp müthiş öfkelenen Kral Wilhelm, başbakanına, orduyu bir zaferden ve Prusya'yı da bu zaferin meyvelerinden yoksun bırakabileceğini hayal etmekle son derece yanıldığını söyleyecektir ilkin. En az kral kadar öfkeye kapılan generallerse, "Alman kılıcının kazandığını masa başında düşmana ikram eden diplomatlardan" söz etmeye kadar vardırmışlardır işi.

Bunun üzerine çileden çıkan Bismarck, koca Avusturya İmparatorluğu'nun içine gömülüp Franz-Joseph'in önüne, onu ancak savaşa devam etmek zorunda bırakacak birtakım kabul edilmez koşulları sürmekle kralın ve generallerinin, aslında sadece ve sadece Napolyon'un yararına iş görmüş olacaklarını anlatmaya çalışmaktaydı bağıra çağıra. Gerçekten de, Fransız imparatoru hemen ertesi sabah, zinde ordusunun başında Ren kıyılarında belirip bütün isteklerini Prusya'ya bir bir kabul ettirebilirdi.

Yine de kanmamıştı kral ve savaşa devam kararında olduğunu açıklamıştı. Bu durumda yapacak bir tek şey kalıyordu Bismarck'a: İstifa. Nitekim, etti de.

Daha doğrusu, hemen o an istifaya hazır olduğunu bildirdi Wilhelm'e. Gerçekten de, Bismarck, kralın yüzüne karşı, generallerinin onu sürüklemekte olduğu "uğursuz" yolun sorumluluğunu yüklemek üzere kendisine başka bir başbakan bulması gerektiğini söylemiştir.

Wilhelm, ancak bunun üzerine ısrardan vazgeçecektir.

Ama kral, yine de dayanamayıp önüne bir kâğıt almış ve başbakanı "düşman karşısında kendisini son derece güç bir durumda bıraktığı için"

savaşa devamdan vazgeçmek zorunda kaldığını yazmıştır. Sonra da bu kâğıdı devlet arşivlerine koyacağını bildirmiştir.

Ama Bismarck’ın umurunda değildir artık hiçbir şey: O bütün yapılması gerekenleri yapmış ve istediğini elde etmiş olmanın huzuru içindedir.

Çok daha sonra Bismarck’ın Hohenhohe’ye söylediğine göre, onu o gün Avusturya İmparatorluğu’na alabildiğine hafif koşullar ileri sürmeye sürükleyen temel nedenlerden biri de, ağır bir yenilginin bu ülkede derhâl bir devrime yol açabileceği korkusu olmuştur.

Sadowa Savaşı’ndan hemen sonra, Avusturya imparatoru, Napolyon’a bir telgraf çekerek Venedik’i Fransa’ya verdiğini bildirmişti. İlk bakışta pek garip gözüken bu diplomatik girişim, aslında iki geçerli nedene dayanmaktaydı.

İlk olarak Avusturya genelkurmayının arzusu Venedik’i feda ederek ikinci cepheyi bir an önce ortadan kaldırıp Güney ordusunu, Sadowa’da yenik düşen Benedek’i desteklemek üzere Kuzey’e aktarmaktı.

Bunun yanı sıra ikinci olarak da, Franz-Joseph, Custozza’da Avusturyalılar tarafından ezilmiş olan İtalyanların Venedik’i hiçbir zaman fethetmiş sayılmayacaklarını ve bu kenti ancak “lütufkâr koruyucuları” Napolyon’dan bir “armağan” olarak alabileceklerini belirtmek istiyordu.

Ama Kral Victor-Emmanuel ve Cavour’un ölümünden sonra aralarında gerçekten yetenekli bir tek devlet adamı kalmamış bulunan İtalyan hükûmeti, Venedik’le katiyen yetinmeyeceklerini ve Trente’nin de mutlaka kendilerine bırakılması gerektiğini beyan etmişlerdir.

Sadowa’dan hemen sonra Avusturya ile barış müzakerelerine girmiş olan Bismarck, Custozza’da yenik düşen İtalyanların kara savaşında ispatlayamadıkları kahramanlıklarını Trente yüzünden çıkacak bir deniz savaşında hiç mi hiç ortaya koyamayacaklarını çok iyi bildiği halde, Victor-Emmanuel’i gemlemeye kalkışmamış, tam tersine, İtalyan hükûmetinin bu beklenmedik şecaat (yiğitlik, yüreklilik) gösterisini övgüyle karşılamıştır.

Avusturya ile ateşkes pazarlıklarının en can alıcı anındadır çünkü Prusya başbakanı o sırada ve Franz-Joseph’in, Güney cephesinde henüz her şeyin bitmediğini bilmesini ve bundan dolayı kuşku duymasını istemektedir.

Ama sonunda, Custozza yenilgisinden daha da sürpriz dolu bir olay meydana gelecektir: 20 Temmuz günü Lissa’da, amiral Persono kumandasındaki İtalyan donanması, amiral Tegethoff kumandasındaki

Avusturya donanması tarafından tamamıyla yok edilecektir. Üstelik de galipler bu savaşta hiç denecek kadar az kayıp vermiş bulunuyorlardı.

Nikolsburg'da Yapılan Ateşkes Anlaşması

Tüm saflığı içinde Prusyalıların savaşa devam edeceklerini hesaplayan İtalya Kralı Victor-Emmanuel, Berlin'le Viyana arasında 26 Temmuz 1866 günü bir ateşkes anlaşması imzalandığını birdenbire öğrenince, büyük bir umutsuzluğa kapılacaktır.

Gerçekten de, Bismarck tarafından önerilen barış koşullarını ılımlı bularak kabul etmişti Avusturya. İtalya ise müttefikinin bu tutumunu protestoya girişti.

Buna karşılık Bismarck, her şeye rağmen Venedik'i kazanmış bulunduklarını hatırlatmıştır İtalyanlara; ama ayrıca Trente ile Trieste'yi de ele geçirmek istiyorlarsa, Avusturya ile teke tek savaşa devam etmekte özgür olduklarını eklemeyi de unutmamıştır. Bu son öğüt, bütün "dostçalığına" rağmen, Kral Victor-Emmanuel'i bir hayli öfkelendirecektir.

Bismarck diplomasisi tarafından, Alman devletlerinin Prusya bayrağı altında birleşmesi şeklindeki temel hedefe doğru yeni bir adım olmak üzere hazırlanan ikinci savaş da böylece sona ermiş bulunmaktaydı.

Danimarka'ya karşı 1864 yılında girişilen ilk savaş nasıl mantıksal ve kaçınılmaz olarak bu ikinci savaşa yol açtıysa, 1866 yılında başlayıp biten Avusturya-Prusya savaşı da bu kez Fransa'ya karşı verilecek olan üçüncü bir savaşla sonuçlanacaktır.

ONÜÇÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA İLE PRUSYA ARASINDAKİ SAVAŞIN DİPLOMATİK HAZIRLIKLARI (1867-1870)

Prag Antlaşması'ndan Sonra Germen Konfederasyonu'nda Prusya'nın Oynadığı Yol

Avusturya ile Prusya arasında 24 Ağustos 1866 tarihinde Prag kentinde imzalanan barış anlaşması, Nikolsburg Ateşkes Anlaşması'nın hükümlerini kesinleştiriyordu sadece.

Yani Avusturya İmparatorluğu Germen Konfederasyonu'ndan çıkmakta ve birleşmiş Almanya içinde ön sırayı Prusya kralına bırakmaktaydı.

Gerçekten de, 1867 yılının başında kesinlikle kurulacak olan Kuzey Almanya Konfederasyonu'nun anayasasına göre Prusya kralı, Mein hattının kuzeyinde kalan bütün Alman devletleri üzerinde konfederasyon "başkan"ı sıfatıyla tam egemenlik sağlamış oluyordu. Başta Bavyera, Wurtemberg, Hesse ve Bade grandüklüğü olmak üzere, söz konusu hattın güneyinde kalan devletler de, Kuzey Konfederasyonu'yla ortak bir savunma ve saldırı anlaşması imzalayacaklardır.

Böylece, Prusya kralı, Almanya'nın askerî şefi ve Alman diplomasisinin mutlak yöneticisi durumuna yükselmiştir. Ayrıca Hanover'i ve daha birkaç ili de ilhak eden Prusya, toprak bakımından da güçlenmiş olmaktaydı.

Ama Bismarck’a göre, iş burada bitmiş değildir: Kuzey Konfederasyonu’nun, Güney Alman devletlerini de içine alan bir Alman İmparatorluğu hâline gelmesi gerekmektedir.

Güney Alman devletlerinde, özellikle de Bavyera ve Wurtemberg’le, Bade grandüklüğünde, Prusya hegemonyasına karşı oldukça güçlü bir muhalefet bulunduğunu bilmiyor değildi Bismarck. Bu muhalefet, aristokratik çevrelerden olduğu kadar burjuvaziden de geliyordu.

Güney Almanya, Kuzey’e oranla daha az sanayileşmiş bir ülkeydi çünkü. Ve güneyli burjuvazi, tek bir Alman piyasası yaratmak, güçlü bir donanma ve ticaret filosu kurmak, zengin “sömürgeler” elde etmek için gösterilmesi gerekli çabalar ve katlanılması şart olan fedakârlıklar konusunda isteksiz davranmaktaydı.

Ve yine bir zaferle sonuçlanacak yeni bir savaş sayesinde bu programın hızla gerçekleşmesi sağlanabilirdi: 1867 yılından itibaren Bismarck’ın kafasında yer etmeye başlamış olan fikir buydu işte.

Prusya’ya Karşı İngiltere’nin Tavrı

Şimdi de Avrupa’nın bu dönemdeki genel durumuna bir göz atalım.

Lort Palmerston, 18 Ekim 1865 tarihinde ölmüş bulunmaktaydı. Ve ne onun yerine başbakanlık görevine getirilen Lort Russell, ne de Russell kabinesinde dışişleri bakanlığına oturan Clarendon, acil bir zorunluluk baş göstermedikçe kıta işlerine karışmak niyetinde değillerdi katiyen.

Russell’ın istifasından sonra başbakan olan Lort Derby ile dışişleri bakanlığına getirilen oğlu Lort Stanley de yine aynı siyaseti izleyeceklerdir.

Özellikle bu ikinci kabine, Prusya’nın güçlenmesine karşı çıkmanın İngiltere’ye hiçbir kazanç sağlamayacağı inancındaydı. Tam tersine, Prusya’nın kıtadaki Fransız gücüne karşı dengeyi kuran yararlı bir ağırlık meydana getirdiğini düşünüyordu Lort Derby.

Kolayca anlaşılır bir nedene dayanmaktaydı bu tavır: Süveyş Kanalı’nı açma konusunda Fransız mühendisi Lesseps tarafından başlatılan ve Paris borsasıyla banka çevrelerinin olduğu kadar Fransız hükûmetinin de etkin desteğiyle sürdürülen çalışmaların gittikçe yoğunlaşması İngilizleri ürkütmekte ve öfkelendirmekteydi.

Lort Derby, Lort Stanley ve İngiliz burjuva basını, bu kanal açma çalışmasını Hindistan bakımından daima tehlike yaratabilecek bir girişim olarak değerlendirmişlerdir.

İşte bu durum, Fransa ile İngiltere arasındaki ilişkilere elle tutulur bir soğukluk getirmekteydi. Ve Batı'daki olaylarda görülen bu gelişmenin Prusya bakımından son derece elverişli oluşu, Bismarck'ın gözünden elbette kaçmıyordu.

Rusya ile Prusya Arasındaki İlişkiler

Prusya'nın güçlü Doğu komşusuyla olan ilişkileri Bismarck'ın gözünde çok daha büyük bir önem kazanmıştır bu dönemde.

Avusturya İmparatorluğu'na karşı elde edilen Sadowa zaferi, Rus askerî çevrelerinde âdeta bir şok yaratmış bulunmaktaydı. Çarlık hükûmeti tarafından gündeme alınan askerî reform tasarısı, hazırlık inceleme ve tartışma aşamasındaydı henüz. Oysa komşu Prusya, bu alandaki organizasyonunun kusursuzluğunu parlak bir şekilde ispatlamıştı.

Sonuç olarak Çar Aleksandr'ın, akrabası Wilhelm'le olan dostluk ilişkilerini sürdürmekle birlikte, Fransa'nın Petersburg büyükelçisi General Fleury'ye herkesin hemen fark edebileceği bir şekilde yakın davranmaya başladığı görülecektir çok geçmeden.

Prusya ile Fransa Arasındaki İlişkiler

Bu arada Prusya bakımından en güç iş, Fransız imparatoruyla yeni ilişkiler kurmak olacaktır.

İki ülke arasındaki yeni ilişkilerin Sadowa zaferinden önceki sıcaklığı taşıyamayacağını, Napolyon kadar Bismarck da biliyordu kesinlikle.

İmparatorun yakın çevresindeki bazı Fransız siyaset adamları, Prusya'ya karşı bir saniye bile yitirmeksizin hemen harekete geçmek zorunluluğunu ileri sürmüşlerdir. Bu düşünceyi savunanların başında, Fransız dışişleri bakanı Drouin de Lhuys vardı. Buna karşılık kabinenin en gözde üyesi Rouher'le imparatorun yeğeni Prens Napolyon, böyle bir girişime şiddetle karşı çıkmaktaydılar.

Bu konudaki tartışmalar Paris’te uzayıp giderken, Avusturya ile Prusya arasındaki savaş birdenbire sona ermiştir. Napolyon, Fransız İmparatorluğu bakımından son derece elverişli bir fırsatı, bir daha ele geçirilemeyecek bir şekilde kaçırmış oluyordu böylece.

1866 yılı sonlarıyla 1867 yılı başlarında Fransız imparatoru, bir yandan Alman birliğinin gerçekleşmesi karşısında sözüm ona “sempati” duyduğunu ileri sürerken, öte yandan hem bu sempatiye, hem de Avusturya-Prusya savaşı sırasında gösterdiği tarafsızlığa karşılık olarak ısrarla bir ödül istemekteydi.

Bismarck’sa Fransa’ya hiçbir şey kaptırmamak kararındaydı şimdi.

Fransa’nın Tarafsızlığına Karşılık Olarak Prusya’dan İstedikleri

Fransa’nın tarafsızlığına ihtiyacı kalmamıştı artık Prusya başbakanının. Ama Napolyon’a, Prusya tarafından oyuna getirilmiş olduğunu açıklamak da söz konusu olmazdı.

Bismarck’ın Londra ve Petersburg’daki ajanları, küçük Alman devletlerinin siyasal bağımsızlıklarını elden çıkarmaları karşısında, Çar Aleksandr’ın hoşnutsuzluğa kapıldığını ve bu hoşnutsuzluğunu gizlemeye de gerek görmediğini bildiriyorlardı.

Haber verildiğine göre, Rus çarı, 1815 Viyana Kongresi’nden beri Avrupa’da var olagelen siyasal sistemin bu girişimle altüst edildiğini düşünmekteydi.

Ama Bismarck’ı en çok kuşkulandıran haber, başkaydı: Bildirildiğine göre, Prusya’nın gittikçe kabaran iştahını kesmek üzere İngiltere ile Rusya’nın ortaklaşa bir harekâta girişmeleri amacıyla Londra’da zemin yoklamaya koyulmuştu Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov.

Gerçi yine o sırada Berlin’e ulaşan haberler, Lort Derby’yle Lort Stanley’in Prusya’ya karşı herhangi bir müdahale niyetinde olmadıklarını ve Petersburg’da hazırlanan, yeni bir Avrupa konferansı ya da kongresi toplama tasarısının Londra’da hiçbir yankı bulamadığını, kesinlikle ortaya koyuyordu. Ama yine de, Napolyon’u öfkelendirmemek için ihtiyatlı davranmak gerekmekteydi.

Nikolsburg Ateşkes Anlaşması'nın imzalanmasından tam beş gün önce Fransa'nın Berlin büyükelçisi Kont Benedetti, Prusya hükûmetine anî bir öneride bulunarak, 1814 yılındaki sınırların iki ülke arasında yeniden geçerli kılınmasını ve Luxembourg'un da Fransa'ya bırakılmasını isteyecektir.

Bismarck bu öneriyi hemen reddetmemiştir.

Aynı yılın 2 Temmuz günü ise, Prusya'nın Paris büyükelçisi Kont Goltz'u Tuileries Sarayı'na çağıran Napolyon, Fransa'nın, Landau bölgesiyle Luxembourg grandüklüğünü, ilhak arzusunda olduğunu ve bunun için de Prusya hükûmetinin resmî onayını beklediğini bildirmiştir açıkça.

Bismarck, bu öneriyi de hemen reddetmeyecektir.

Çünkü günler, Rus diplomatlarıyla İngiliz diplomatları arasında sıkı temaslar yapıldığı yolundaki söylentilerin bütün Avrupa başkentlerinde diplomatik çevreleri çalkalandırdığı günlerdir.

Drouin de Lhuys Tarafından Prusya'ya Verilen Memorandum

8 Ağustos günü Fransız Dışişleri Bakanı Drouin de Lhuys, Bismarck'ın oyalamalarına bir son vermek amacıyla, işi resmî yola dökme kararını alacaktı.

Bu amaçla hazırlamış olduğu bir memorandumu Prusya hükûmetine yollayacaktır Fransız diplomatı.

Drouin de Lhuys bu resmî yazısında, Ren Irmağı'nın sol yakası üzerindeki illerin bağımsız bir devlet hâline getirilmesi ve sürekli şekilde tarafsızlığı garanti altına alınacak olan bu yeni devletin, Fransa ile Prusya arasında meydana gelebilecek sürtüşme ve çatışmaları önlemek için bir çeşit "tampon" görevini yüklenmesi fikrini işlemekteydi.

Ama Fransız dışişleri bakanının, bu tampon devletle Bismarck tarafından Mein hattının kuzeyinde kurulması tasarlanan Alman Devletleri Konfederasyonu arasındaki ilişkileri ne şekilde düşündüğü belli değildi.

Bu arada Tuileries Sarayını saran sinirlilik öylesine hızla artmaktadır ki, Drouin de Lhuys'nün memorandumunun Berlin'e ulaşmasını bile beklemeyen Napolyon, yeni bir tasarı önerecektir. Anlaşıldığı kadarıyla, Fransız imparatoru kendi tasarısına karşı kendisi de pek güvenli değildi:

Çünkü, bu belgeyi Bismarck'a yollamadan önce Prusya'nın Paris büyükelçisi Kont Goltz'a göstermesini emretmişti Rouher'e.

Napolyon bu tasarısında Prusya'dan, Landau, Sarre ve Luxembourg'un Fransa tarafından ilhakına, boyun eğmesini istemektedir.

Örneğin, Landau ve Sarre gibi sırf Almanlarla dolu bölgelerin Fransa'ya terkinin, gerek siyasal ve gerek manevi nedenler dolayısıyla Prusya bakımından son derece güç olacağını ispata çalışmıştır Rouher'e Goltz. Ama buna karşılık Fransa Belçika'yı ilhak etmek istediği takdirde, Prusya'nın hiçbir zorluk çıkarmayacağını eklemiştir büyükelçi.

Aslında bu nokta tam bir aydınlığa kavuşmamıştır: Yani Belçika'nın ilhakından ilk söz eden, belki de Goltz değil, Rouher'di. Çünkü, böyle bir tasarının öteden beri Fransız imparatorunun zihninde yer ettiğini kesinlikle biliyoruz.

İşin bu yanı ne olursa olsun, 16 Ağustos tarihinde Fransa'nın Berlin büyükelçisi Benedetti, Paris'ten resmî bir emir almış bulunmaktaydı: Hemen Bismarck'a gidecek ve Prusya hükûmetinin bu konudaki gerçek fikrini soracaktı. Landau, Sarre ve Luxembourg'un Fransa tarafından ilhakına, Prusya başbakanının karşı çıkıp çıkmayacağını en kısa zamanda öğrenmesi gerekmekteydi.

Bunun yanı sıra, Fransız İmparatorluğu'nun Prusya ile gizli bir saldırı ve savunma ittifakı oluşturmaya hazır olduğu da bildirilmişti büyükelçiye. Ve Prusya bu gizli anlaşmaya evet dediği takdirde, zorunlu sonuç olarak, Anvers limanı dışında bütün Belçika'nın Fransa'ya katılmasını da kabul etmiş sayılıyordu.

Napolyon, Anvers'i bağımsızca yönetilen bir özgür kent olarak bırakmaya razı olmuştu. Amcası I. Napolyon'un şu anlamlı sözlerini unutmamıştı herhalde Fransız imparatoru:

"Anvers, İngiltere'nin göğsüne çevrilmiş bir tabancadır."

Ve İngiltere'den yükseleceğini pek iyi bildiği şiddetli itirazları susturmak üzere, önceden vazgeçiyordu bu "tabanca"dan.

Benedetti ile Bismarck Arasındaki Müzakereler

İşte bu önerilerle Bismarck'ın karşısına çıktığı vakit gördüğü iyi kabul üzerine Benedetti, Fransa bakımından avantajlı bir alışverişi

gerçekleştirebileceği umuduna kapılmıştır ilkin.

İstenilen topraklarda oturan insanlar Fransız egemenliği altında yaşamak istediklerini açıkça dile getirmedikçe, bu sınır topraklarını Fransa'ya bırakmak, katiyen söz konusu olamazdı Bismarck bakımından. Nitekim, Prusya başbakanı, Luxembourg konusunda bir onaylama şeklinde yorumlanabilecek, hiçbir şey söylememiştir.

Gerçekten de, bu konuda asıl güçlüğün, Luxembourg'a özel bir ittifakla bağlı olan Hollanda'dan geleceğini belirtti Bismarck. Yine bu konuya ilişkin olarak bir öngörüsünü de açıklamıştı: Luxembourg'u Fransa'ya bırakmaya razı olduğu takdirde, Hollanda, kendi sınırlarını güvenlik altına almak üzere, Alman toprakları arasından seçeceği bir parça isteyecekti şüphesiz. Prusya ise böyle bir parçayı Hollanda'ya vermeye kesinlikle razı değildi.

Bilerek ve isteyerek bulanık bir şekilde sunulan bu açıklama biraz dikkatle incelendiği takdirde, apaçık bir gerçek ortaya çıkacaktır: Hollanda'yı sonuna kadar destekleyerek Luxembourg'un Fransa'ya gelişini önlemeye karar vermiş durumdadır aslında Bismarck.

Görüşmeler sırasında, Benedetti'yi büyük sevince sürükleyen bir öneride bulunacaktı Prusya başbakanı: Fransız hükûmetinin bütün isteklerini yazılı olarak kendisine vermesini rica edecekti büyükelçiden. Kral I.Wilhelm'le bu sorunu kesin sonuca bağlamak üzere tartışmaya başladığı zaman, böyle bir belgeye ihtiyacı olacağını ileri sürmüştü.

Şunu da eklemeyi unutmamıştı hemen ardından: İşin esası demek olan Belçika'nın Fransız İmparatorluğu'na katılması sorunundan çok, tasarının ayrıntı niteliğindeki bazı noktalarına karşı çıkabilirdi belki Prusya. Örneğin, Fransızların Anvers'ten daha başlangıçta vazgeçtiklerini açıkça söylemelerine rağmen, İngilizlerin yine de ters bir tutuma girmelerinden ürküntü duyulabilirdi.

Ve Bismarck'ın, yakın gelecekte Fransız İmparatorluğu'nun yeni birtakım topraklar ele geçirmesini ister istemez kabul ettiği duygusunu uyandıracak nitelikte sözlerdi bütün bunlar. Ama Benedetti'nin, Bismarck'ın Belçika konusundaki Fransız önerilerini niçin yazılı olarak istediğini anlayabilmesi ve Prusya başbakanının nasıl sınır tanımaz bir kalleş olduğunu fark edebilmesi için, tam dört yıl geçmesi gerekecekti aradan.

Şimdilik Benedetti, bunca ısrarla istenilen belgeyi bir an önce Bismarck'a verebilmek için uğraşmaktaydı. Ve Prusya başbakanı, Fransız büyükelçisinin kendi eliyle getirip sunduğu bu korkunç silahı, zamanı gelince Fransa'ya karşı kullanmak üzere, gizli dosyasına özenle yerleştirecekti.

Ve Bismarck, Napolyon'un İngiltere'ye karşı saldırgan niyetler beslediğini kanıtlayan belgeyi eline alır almaz, Kral Wilhelm'in sorunu henüz incelememiş olduğunu bahane ederek, Benedetti ile başlatılan görüşmeleri yarıda bırakmıştır.

Ayrıca, aynı Bismarck, Napolyon'un Belçika'ya yönelen tutkulu özlemini hemen Londra ve Petersburg'a duyurmaktan da geri kalmayacaktı.

İngiltere'nin Fransız İstekleri Karşısında Duyduğu Hoşnutsuzluk

Kraliçe Victoria, Napolyon'un aralarında Belçika da olmak üzere Fransız İmparatorluğu'na yeni topraklar katarak büyüme isteğine karşı koyabilmek için neler yapmayı tasarladığını sormuştu başbakanı Lort Derby'ye.

Hükümdarıyla yaptığı bu görüşmeden hemen sonra Lort Derby, Paris'teki İngiltere büyükelçisi Lor Cowly'yi Fransız imparatorundan bu tür istek ve niyetleri konusunda resmen bilgi istemekle görevlendirecektir.

İngiliz büyükelçisinin hiç beklenmedik soruları karşısında gafil avlanıp birdenbire şaşıran Napolyon, yeni topraklar fethetme arzusuna ilişkin haber ve söylentilerin gerçekdışı birtakım uydurmalardan ibaret olduğunu ileri sürmek zorunda kalmıştır.

Bu görüşmenin hemen ardından da Fransız imparatoru Fransa'nın kuvvet ya da tehdit yoluyla hiçbir biçimde toprak edinmeye niyeti olmadığını ve ülkesine bağlanmasını istediği topraklar konusunda ilgili devletlerin gönül rızasıyla verecekleri onaydan başka hiçbir şeye güvenmediğini açıkça dile getiren bir nota kaleme alıp İngiltere başbakanına göndermesini emredecekti dışişleri bakanı Drouin de Lhuys'ye.

O güne dek güdülen siyasal çizginin tümünde birden gerilemek anlamına geliyordu bu, hiç şüphesiz.

Sadece Lort Derby için hazırlanmış olan bu notayı Londra'ya aktarmak üzere teslim alan Lort Cowly, Prusya'nın Paris büyükelçisi Kont Goltz'a da

gösterme zevkinden yoksun bırakmayacaktı elbette kendini. Ve Goltz, notanın mahiyet ve kapsamını hemen o gün, yani 16 Ağustos 1866 tarihinde, Bismarck'a bildirmiştir.

Böyle bir notanın varlığından ve muhtevasından haberli bulunduğunu katiyen belli etmedi Bismarck. Tam tersine, kusursuz bir masumluk havası içinde, Fransız imparatorunun birdenbire değişen tavrını barışseverliğine yordu sözüm ona ve Fransa'nın Belçika ile Luxembourg'u ilhak tasarısından gerçekten vazgeçmiş bulunduğuna inanır gözükme yolunu seçti.

Tarafsızlığa karşılık ödül tasarısının böylece suya düşmesi üzerine gerek Napolyon, gerekse yeni dışişleri bakanı Moustier ve Rouher'le İmparatoriçe Eugénie gibi eski danışmanları ve sadık dostları, Fransa'nın yeni ve ağır bir diplomatik başarısızlığa uğramış olduğunu fark etmezlik edemeyeceklerdir.

Fransa ile Prusya Arasındaki Bir Savaşın Perspektifleri

Tehlikenin başlangıçta sandığından çok daha büyük ve ciddi olduğunu görmekte gecikmeyecekti Napolyon.

Gerçekten de, 1867 yılı başlarında kuruluşu resmen açıklanan Kuzey Almanya Konfederasyonu, Prusya kralını, dört devlet hariç bütün Alman silahlı kuvvetlerinin baş kumandanı hâline getirmekteydi.

Kaldı ki, o dört devletin hariç oluşu da Fransa bakımından güven verici bir durum yaratmıyordu. Çünkü, herhangi bir savaş halinde bu dört devlet (Bavyera, Wurtemberg, Bade ve Hesse), ordularını Kuzey Konfederasyonu ordularıyla birleştirme taahhüdü altındaydılar, bu bir.

İkinci olarak da, Fransız diplomatik temsilcileri tarafından söz konusu Güney Alman devletlerinde yapılan bütün sondajlar ve toplanan bilgiler, Fransa ile bir savaş hâlinde bu bölge halklarının kesinlikle Kuzey Konfederasyonu'ndan yana çıkacaklarını açıkça ortaya koyuyordu.

Ama bu apaçık kesinlik bile, Napolyon'la aralarında kıt kafalı ve yeteneksiz bir adam olan Harbiye bakanının da bulunduğu bazı danışmanlarının, çıkacak savaş sırasında Kuzey ve Güney Almanya arasına nifak sokup hır çıkarma cinsinden boş bir umutla avunmalarına engel olamayacaktır.

Çıkabilecek bir savaş konusunda yapılan bütün tahmin ve değerlendirmelerin, Fransa bakımından olumsuz yargılara yol açtığı bellidir artık.

Nitekim, Napolyon diplomasisinin başarısızlıklarından ilk söz etmeye koyulanlar, Fransız büyük burjuva çevreleri olmuştur. Oysa, o güne dek bu sınıf, imparatorluk politikasını en keskin dönemeçlerinde bile hiç itirazsız izlemiş ve Tuileries Sarayı'nda tasarlanan her şeyi en ufak bir eleştiriye dahi girişmeksizin onaylamıştı.

Ama şimdi bir yanda, binlerce insan hayatına ve milyonlarca Franka mal olan Meksika macerası apaçık bir bozgunla kapanırken, öte yandan, gücü karşısında imparatorluğun hiçbir garantiye sahip bulunmadığı ve hiçbir dengeleyici ödül alamadığı kudretli bir Alman devleti yükseliyordu Fransa sınırlarında. Durum bu olunca, başlangıçtaki hoşnutsuzluk mırıltılarının giderek acı eleştirilere dönüşmesi elbette doğaldı.

Ve Napolyon, Luxembourg'u Fransa'ya ilhak tasarısından yine de caymak niyetinde değildir. Nitekim, Fransız imparatoru, aylar süren bir bekleyiş ve susuştan sonra, bu sorunu yeniden ortaya atacaktır.

Luxembourg Sorunu

Kuzey Almanya Konfederasyonu'na girmeyi reddetmişti Luxembourg. Ve 1867 yılının başlangıcında Fransız diplomasisi, bu ülkenin Fransa'ya ilhakı konusunda Hollanda'dan bir ilke onayı koparmayı başarmış bulunmaktaydı.

Luxembourg'da güçlü bir garnizon tutan Almanya kalıyordu şimdi geriye.

1867 yılının ocak ayında Fransa'nın Berlin büyükelçisi Benedetti, Bismarck'la yeniden görüşecek ve Luxembourg sorunu konusundaki kesin tavrını açıklamaya çağıracaktır Prusya başbakanını. Luxembourg'un Fransa'ya ilhakını önleme kararını katiyen değiştirmemiş olan, ama aynı zamanda bütün sorumluluğu üzerinden atmak isteyen Bismarck, ustaca bir göz boyama manevrasına girişmiştir.

Gerçekten de, Paris tarafından hazırlanan anlaşmayı imzalamayı reddetmemişti Bismarck; Hollanda kralının bu konuda verdiği onayı da yeterli buluyordu. Yalnız anlaşma metnini imzalamayı geciktirdi bir süre ve bu sayede kazandığı zamanı boşuna harcamadı.

O anda Prusya başbakanının ilk işi, Nasyonal-Liberal Parti lideri Bennigsen'e sözüm ona "güvenilir" bir kaynak aracılığıyla, Bismarck'ın Fransa'dan korktuğu ve Luxembourg'u Napolyon'a terk etmeye hazırlandığı şeklinde bir haber uçurmak olacaktır el altından.

Düşüncelerinin bağımsızlığıyla ün salmış ve hükûmete karşı polemik açmaktan özellikle haz duyan iyi bir hatip olan Bennigsen, bu haber üzerine hemen harekete geçip, "Bismarck'ın bu sözde uzlaşmacı anlayışına karşı" Luxembourg'un Fransa'ya bırakılmasını şiddetle protesto eden bir bildiri hazırlayıp yetmişten fazla milletvekiline imzalatmıştır. Ayrıca, ateşli bir de yurtseverlik söylevi vermiştir aynı doğrultuda.

Bennigsen'e cevap vermek üzere alabildiğine sarsılmış bir edayla kürsüye gelen Bismarck, kendini temize çıkarmaya çalışan bir konuşma yapacak ve meclislerden özür dileyerek bitirecektir bu konuşmasını.

Sonra da, ülkedeki şiddetli muhalefeti ileri sürüp, Luxembourg'u ilhak konusunda Fransa'ya yardımcı olmayı kesinlikle reddedecektir.

Rusya'nın Tavrı

Napolyon, tam bir diplomatik bozguna uğramış bulunmaktaydı. Bütün bu arada Rus Dışişleri Bakanı Gorçakov, Bismarck'ın başarıları karşısında olduğu kadar Fransız imparatorunun talihsiz girişimleri karşısında da büyük öfke duyuyordu.

1865 yılında ve hatta 1866 yılının ikinci yarısında Gorçakov'la Aleksandr, küçük Alman devletlerinin bağımsızlığının Prusya tarafından anîden ortadan kaldırılmasına karşı harekete geçmeyi düşünmemiş değillerdi aslında.

Nitekim, 1867 yılının baharında Gorçakov, tam bir başarısızlığa mahkûm olarak gördüğü Luxsembourg davasında Fransız imparatorunu desteklemeyi aklından bile geçirmediği halde, bu konuyu tartışmak üzere büyük devletler arasında bir konferans toplanmasının zorunlu olduğunu ileri sürmüştür.

Gorçakov'un bu konuya ilişkin olarak asıl anlamak istediği, Napolyon'un niyetlerinden çok Prusya başbakanının niyetleriydi. Konferans konusunda Gorçakov'a ilk olumlu cevap, İngiltere'den gelecektir. Ve İngiliz hükûmetinin cevabi notasında, Napolyon'un Belçika'yı ele geçirme girişimi

hakkında yayılan söylentilerin Lort Derby'yi gerçekten kuşkuya düşürdüğü de bildiriliyordu.

Londra Devletler Konferansı (Mayıs 1867)

7-11 Mayıs 1867 tarihleri arasında Londra'da toplanan devletler konferansının kararları, büyük bir yenilik getirmemiştir:

Eski statüsünde bırakılmıştı Luxembourg. Sadece Prusya bu ülkedeki kuvvetlerini geri çekmek zorunda kalıyordu.

Luxembourg'un tarafsızlığı, bundan böyle bütün Avrupalı devletlerin ortak garantisi altına alınmaktaydı.

Napolyon'un Meksika Seferinin Başarısızlığı (1867)

Londra konferansı çalışmaları henüz sona ermemişken, Meksika'dan kuşku uyandırıcı haberler gelmeye başlamıştı.

Gerçekten de, Fransız kuvvetlerinin Avrupa'ya geri çağrılması, kolayca öngörülebilecek sonuçlar doğurmaktaydı; Napolyon'un bir yaratması olan ve iktidarını ancak süngülerin gölgesinde sürdürebilen imparator Maximilien, bozgun üzerine bozguna uğruyordu.

Nitekim, bu uyduruk imparator, 1867 yılı haziran ayında Meksikalı cumhuriyetçiler tarafından esir edilip kurşuna dizilecektir. Napolyon'un başarısız Meksika macerası, işte bu karanlık trajediyle kapanmaktaydı.

Ve Maximilien'in idamından sonra politika adamları, Thiers'in Fransız diplomatlarını eleştirirken kullandığı şu ünlü sözleri sık sık hatırlayıp kullanmışlardır:

"Yapılacak bir tek hata kalmadı artık, çünkü işlenebilecek bütün hataları çoktan işlemiş bulunuyorsunuz."

Öteden beri yeraltı çalışmasına itilen ve uzun süredir sesi çıkmayan muhalefet de, diplomatik yenilgilerin ülkede uyandırdığı öfke sonucunda, yavaş yavaş sesini duyurmaya başlamaktaydı artık.

Fransa-Prusya Savaşı Arifesinde Diplomatik Durum

Kamuoyunda hoşnutsuzluk arttığı oranda sinirli bir tutum içine girmiştir Fransız diplomasisi. Öyle ki en sonunda, Bonapartların saltanatını pekiştirebilecek yeni bir “mutlu” savaş aramaya koyulacaktır açıktan açığa.

Ama Fransa tamamıyla yalnız kalmıştı.

Avusturya İmparatorluğu, Fransa bakımından yararlı bir müttefik olabilirdi belki; çünkü Almanya’daki önder durumunun zevaline bir türlü razı olamayan Franz-Joseph, öç alma hayalleri kuruyordu hep. Ne var ki, Avusturya konusunda Napolyon kararlı değildi.

Fransa’nın müttefiki olmak istemiyordu bu sefer İngiltere. İstese de olamazdı zaten: 1869 yılında Süveyş Kanalı’nın açılışı, İngiliz hükûmeti tarafından, her an Hindistan’a yönelebilecek bir tehdit kaynağı olarak değerlendiriliyordu.

Sözün kısası, İngilizlerin Fransa ile Prusya arasındaki savaşı önlemek için hiçbir girişimde bulunmayacakları artık belliydi.

Geriye İtalya ile Rusya kalıyordu.

İtalya’da büyük halk kitlelerinin Napolyon’a karşı öfkesi, Villafranca ihanetinin acı ve taze anısıyla beslenmekteydi durmadan.

Bu tatsız anılar demetine bir de Mentana Savaşı’nın korkunç anısı yüklenmiş bulunmaktaydı:

3 Kasım 1867 tarihinde Garibaldi, emrindeki bir gönüllü müfrezesiyle, Roma’yı ele geçirmek için umutsuz bir girişim yapmış ve Papalık gücünü koruyan Fransız kuvvetleri tarafından Mentana’da kesin bozguna uğratılmıştı.

Ve Mentana Savaşı’nın İtalya’da verdiği biricik ürün, Fransa’ya karşı şiddetli bir öfke ve sınırsız bir nefret olacaktır. Üstelik, hemen her konuda İtalyanları büsbütün hırçınlaştırmak istercesine hareket eden Napolyon, Mentana katliamını yöneten Fransız generali Fally’nin “zafer”i bildiren çirkin kibirle dolu telgrafını da yayınlatmıştı Fransız gazetelerinde.

O andan itibaren İtalya’nın Roma’yı bir gün yeniden elde etme yolunda kurduğu tüm hayaller, Napolyon’un kesin bir yenilgi karşısında askerlerini bu kentten geri çekmek zorunda kalışını görme umuduna bağlanmaktaydı. Nitekim, bu dönemde, Prusya ile Fransız İmparatorluğu arasındaki ilişkiler gerginleştiği oranda, Bismarck’la İtalya arasındaki ilişkilerin düzeldiğine tanıklık ediyoruz.

1869 yılında Napolyon, yeniden Avusturya’ya yaklaşmak isteyecektir.

Fransa ile yeni bir ittifak kurmaya taraftardı İmparator Franz-Joseph. Ama o sırada Avusturya dış politikasını yönetmekte olan Kont Beust, böyle bir ittifaka kesinlikle karşı çıkmıştır.

Avusturya dışişleri bakanının ileri sürdüğü gerekçeye göre, Fransa ile kurulacak bir ittifak, İtalya ve Napolyon arasındaki ilişkilerin gerginleşmesinden sonra ancak güçlük çıkarabilirdi Avusturya'ya. Çünkü, İtalya, gelecekteki bir Fransa-Prusya savaşında, Roma'daki Fransız garnizonunu söküp atabilmek için ister istemez Fransa'ya, dolayısıyla da, Fransa'nın müttefiklerine karşı harekete geçebilirdi. Böyle bir olasılığın gerçekleşmesi ise, kuzey cephesinde Prusya'ya karşı vuruşan Avusturya'nın, güney cephesinde de saldırıya uğraması demekti.

Bu gerekçeyi haklı bulan İmparator Franz-Joseph, Fransa ile ittifak düşüncesinden kesinlikle vazgeçmek zorunda kalmıştır.

Fransa-Prusya Savaşı Arifesinde Fransa'nın İç ve Dış Durumu

Napolyon, çevresinde amansız bir boşluğun açıldığını duyuyor ve büyük bir kuşkuya kapılıyordu: Büyük devletlerin hiçbirinden destek umamaz bir duruma gelmişti şimdi Fransa. Örneğin, İtalya gibi, imparatorluğun o güne dek müttefik olarak göz önüne aldığı bazı devletler, Fransa'nın uğrayacağı askerî bir yenilgiden ne gibi yarar sağlayabileceklerinin hesabı içindeydiler.

Bu durumda, bir tek Prusya kalıyordu geriye.

Gerçekten de, Gorçakov, Prusya'nın ardı ardına kazandığı başarılar sonucunda büyük çapta güçlendiğini görmekte ve kuşkuya kapılmaktaydı. Çar Aleksandr ise, küçük Alman devletlerinin 1866-1867 yıllarında bağımsızlıklarını yitirmelerinden duyduğu hoşnutsuzluğu açıkça dile getirmekteydi artık.

Ne var ki, Doğu sınırında beliren tehlikenin önemini vaktinde görmemiş olan Napolyon, Petersburg'la bir yakınlaşma sağlamak için hiçbir girişimde bulunmamıştı.

Ve Thiers, 1870 yılının sonbaharında ittifak ve yardım istemek üzere Petersburg'a koştuğu vakit iş işten geçmiş olacaktır: Sedan yenilgisinden sonra ne Aleksandr, ne de Gorçakov, Fransa ile bir ittifaktan söz açılmasına bile razı değildirler.

Liberal reform girişimlerine rağmen, Fransız İmparatorluğu'nun iç durumu da doyurucu olmaktan uzaktı. Ve bir tek çözüm yolu akla geliyordu: Son yılların getirmiş olduğu tüm bozgunları başarılı bir savaşla dengeleyip onarmak.

Nitekim, İmparatoriçe Eugénie, 1870 yılının sonbaharında, Fransız tahtının mirasçısı olan oğlunu göstererek, şöyle diyordu:

"Bu çocuğun saltanat sürebilmesi için, savaş zorunludur."

İmparatoriçeden gelen bu kışkırtmalar, Rouher tarafından da destekleniyordu.

1870 yılının Ocak ayında "liberal imparatorluk" sloganıyla başbakanlığa getirilen Emile Ollivier ise, Fransa'nın vuruşmaya hazırlandığı düşmanın gücünü gerçek ölçüler içinde değerlendirmekten uzak bir adamdı.

Bu Fransa, müttefikten de yoksundu üstelik. Ve böbreklerinden rahatsız olan Napolyon, kendisine kararlılık sağlayan eski enerjisini yitirmiş bulunmaktaydı.

İspanya Tahtına Leopold Von Hohenzollern'in Adaylığının Konması

1 Temmuz 1870 tarihli gazetelerde İspanya kaynaklı kısacık bir haber yayınlanacaktır: O sırada boş bulunan İspanyol tahtına, Hohenzollern-Sigmaringen hanedanının ikincil kolundan Prens Leopold'ün aday gösterilmesinin kesinleştiğini bildiriyordu bu haber.

Haberin yayınlandığının hemen ertesi günü, Napolyon'un böyle bir seçime kesinlikle karşı çıktığını öğrenecektir Avrupa. Bu şiddetli muhalefetin nedenleri, resmî Fransız basını tarafından şöyle açıklanmıştır:

Fransız İmparatorluğu, aynı hanedanın —Hohenzollernlerin— hem Prusya'da, hem de İspanya'da hüküm sürmesine boyun eğemez. Çünkü, böyle bir durumda Fransa, hem Doğu, hem de Güney-Batı cephelerinden tehdit altında kalacaktır

Gerçek bir fırtına kopuyordu basında.

İktidar yanlısı basını, İspanya'daki seçim olayını Prusya'ya karşı savaş açmak için elverişli bir bahane şeklinde değerlendiren hükûmeti kışkırtmaktaydı. Muhalif basınsa Fransız diplomasisine ve özellikle de Fransa'nın Berlin büyükelçisi Benedetti'ye saldırıyor ve Emile Olliver

kabinesini ileri görüşsüzlük, gevşeklik ve Bismarck karşısında korkaklıkla suçluyordu.

Sağlı sollu bütün gazeteler, çok geçmeden Prusya'ya tehdit yağdırmaya koyulacaklardır.

Örneğin o çağın en ünlü politika yazarlarından biri olan Edmond About, şöyle diyordu:

"Bay Bismarck, Fransa'da yaşayan otuz altı milyon Fransızın otuz altı milyonunun birden Benedetti'ye benzediğini hayal ediyorsa, ağır bir yanılgıya düştüğünü anlamakta gecikmeyecektir."

Uç solda yer alan çevreler de saldırıya geçmişti: İmparatorluk yönetimine karşı yurtseverlik şemsiyesi altında kampanya açmak, cumhuriyetçi muhalefetin işine geliyordu çünkü; böylelikle, kolayca sempati topluyorlardı.

Ama Napolyon çekinmiyordu katiyen bu fırtınadan: Doğrudan doğruya kendisi yaratmıştı çünkü bu fırtınayı ve çok iyi biliyordu ki, Prusya karşısında benimsenecek enerjik bir tutum, imparatorluğun iç ve dış politikasını boy hedefi olarak seçen tüm eleştirileri hemen susturacaktır.

İlk resmî tepki, 6 Temmuz 1870'te, Gramont dükünden gelecektir. Gerçekten de, Fransa'nın yeni dışişleri bakanı Gramont'un Yasama Meclisi'nde yaptığı konuşma, Prusya'ya yöneltilmiş bir dizi kışkırtmayla doludur.

Şöyle demekteydi örneğin yeni bakan:

"Fransız İmparatorluğu, geçmişteki Charles-Quint İmparatorluğu'nu diriltme denemelerine cüret edecek olan devlete karşı, en ufak bir duraksamaya kapılmaksızın savaş açmaya hazır beklemektedir."

Herkes hemen anlar ki Prusya söz konusu ediliyordu burada. Herkesin anladığı bir nokta daha vardı: İkinci imparatorluğun siyaset adamları, tehlikeli komşularının hızla gelişip güçlenmesi karşısında öfkeli bir kuşkuya kapılmış bulunmaktaydılar.

Benedetti'nin I. Wilhelm ile Ems'te Yaptığı Görüşme

Fransa'nın Berlin büyükelçisi Benedetti, diplomatik kurallara uygun şekilde Bismarck'la temasa geçmek yerine, kral Wilhelm'in bir kür

yapmakta olduğu Ems kentine gidecek ve kralı vakit yitirmeksizin görmesi gerektiğini bildirecektir.

Saray mareşali, hükümdarının rahatsız olduğunu ve dolayısıyla da, kendisini kabul edemeyeceğini söylemiştir ilkin büyükelçiye. Ama Benedetti ısrar edince, isteği içeriye bildirilmiştir ve kral, büyük huzura alınmasını emretmiştir.

Wilhelm, her zaman olduğu gibi yine kendisine haber verilmeksizin Bismarck tarafından, oldubittiye getirilmiş bir durumla karşı karşıya bulunmaktaydı.

Burada önemli bir noktayı yeniden hatırlatalım: Bismarck da Napolyon kadar ve hatta ondan daha çok istiyordu savaşı. Ama Fransız imparatorunun öfkeli tavrına oranla Prusya başbakanı çok daha ustaca ve çok daha ince bir oyun oynamaktaydı.

Bismarck'ın hesabı şuydu:

İspanya tahtına bir Hohenzollern'in seçilmesi olasılığı, Fransa bakımından Prusya'ya savaş açmak için geçerli bir bahane sayılabilirdi. Ve savaş bu koşullar içinde gerçekleşirse, saldırgan komşusunun haksız girişimi karşısında kendisini savunan bir ülke durumuna girecekti Prusya. Böyle bir durum ise, Bismarck'ın en çok korktuğu şeyi, yani Rusya'nın Prusya'ya karşı diplomatik ve hatta belki de silahlı bir müdahalesini olanaklı kılıyordu.

18 Mart günü Berlin'de, Leopold von Hohenzollern'in Cortèsler tarafından önerilmiş bulunan adaylığı konusunda açılan tartışma boyunca Bismarck, von Roon, Moltke, Schleintz, Schille ve Delbruvk, İspanya tacını hemen kabul etmesini salık vermişlerdi Leopold'e ısrarla.

Ve tartışma sonunda onların fikri üstün gelmişti. Ama bu işi, resmî bir sonuç elde edinceye dek son derece gizli tutmaya da karar vermişlerdi.

Napolyon'un böyle bir adaylığa kesinlikle karşı çıkacağını öngörmekteydiler çünkü. Ve Bismarck'ın ısrarlarına istemeye istemeye boyun eğmiş olan Kral Wilhelm, bu konuda içinin hiç de rahat olmadığını söylemekteydi.

İşte bunun içindir ki Leopold'ün adaylığı resmîleşip Benedetti Ems'e koşunca, Prusya kralı şu basit noktayı açıklamakla yetinmiştir Fransa büyükelçisine: Leopold von Hohenzollern'in İspanya tacını kabul ya da reddetmesi konusunda Prusya kralının izin verme ya da yasaklama yetkisi yoktur. Ama, diye eklemişti Wilhelm hemen; aynı Prusya kralı İspanya

tahtını kendi yakınlarından birine kazandırmak için en ufak bir girişimde bulunmuş da değildir.

Prens Leopold'ün adaylığının geri alınacağını anlamıştı Benedetti.

Gerçekten de, Wilhelm, Leopold'e ve Leopold'ün kardeşi Prens Antoine von Hohenzollern-Sigmaringen'e özel bir kurye yollayarak, İspanya tacını reddetmelerinin daha uygun görüldüğünü bildirmiştir hemen. Ve hemen işitilmiştir.

Nitekim, Leopold, tahttan vazgeçecektir.

Ama Prusya kralı bununla da yetinmemiş ve aynı Kont Benedetti aracılığıyla Paris hükûmetine, prensin bu kararının kendisi tarafından tamamıyla onaylandığını da bildirmiştir hemen.

Görüldüğü gibi İspanya sorununda Fransız diplomasisi, ilk bakışta tam bir zafer kazanmakta ve Bismarck politikası, ilk bakışta, kesin bir yenilgiye uğramış olmaktaydı.

Napolyon ile Yakınlarının Son Karar Toplantısı (12 Temmuz 1870)

İlk bakışta, diyoruz, çünkü hayatı boyunca işlediği diplomatik hataların sonuçları bakımından en ağır olanını da yine tam bu sırada işleyecekti Napolyon.

Fransız imparatoru, bu başarıyla yetinecek gibi gözükmekteydi ilkin: Bu parlak diplomatik zaferi kolayca ve çabucak kazanmış oluşu, Prusya'nın Fransa ile bir savaşa hazır olmadığı inancını doğurdu onda.

Ama 12 Temmuz 1870 gecesi, imparatorun başkanlığında ve çalışma odasında yüksek devlet yetkilileriyle yapılan son karar toplantısı, işleri kökten değiştirecekti.

Toplantının amacı, İspanya sorunu dolayısıyla ortaya çıkan durumun ve gelişmeler sonucunda elde edilen başarının Fransa bakımından doyurucu olup olmadığına, dolayısıyla da, bu işi burada kapatmak gerekip gerekmediğine karar vermekti.

Napolyon, çekimser ve hatta duraksar bir tavır takınmıştı ilkin. Buna karşılık, imparatoriçe, Harbiye Bakanı Leboeuf ve Dışişleri Bakanı Gramont, kesinlikle savaş yanlısıydılar. Başbakan Emile Ollivier de karşı çıkmadı savaşçı meslektaşlarına.

Hele Harbiye Bakanı Leboeuf'ün güvenine diyecek yoktu doğrusu. Toplantının başlangıcında, şu vecizeyi yumurtlamıştı bu sayın bakan:

"Prusya ordusu mu dediniz? Yok öyle bir şey, ben öyle bir ordu tanımıyorum."

Daha sonra da, şu kesin açıklamada bulundu:

"Biz hazırız, tamamıyla hazırız. Orduda her şey, en basit askerîmizin tozluk düğmelerine varıncaya kadar, kusursuz bir düzenle işlemektedir."

Dışişleri bakanı Gramont da aynı hafifliği gösterecek ve Avusturya'nın, aralarında kesin bir ittifak anlaşması olmayışına rağmen, savaş başlar başlamaz kaçınılmaz biçimde Prusya'ya karşı harekete geçeceğini ileri sürecektir.

Bunun üzerine Napolyon, savaşa karar vermiştir.

III. Napolyon Tarafından Prusya Kralına Karşı İleri Sürülen Talepler

12 Temmuz'u 13 Temmuz'a bağlayan gece yapılan bu toplantı henüz sona ererken, Berlin'deki Fransa büyükelçisi Benedetti, Paris'ten gelen bir telgrafla uyandırıldı uykusundan:

Dışişleri Bakanı Gramont'un imzasını taşıyan bu telgrafta, büyükelçiye hemen Ems'e gitmesi ve Fransız hükûmetinin yeni bir talebini Prusya kralına iletmesi emrediliyordu.

Dünya diplomasi tarihinde bir eşi daha görülmemiş olan bu ünlü talep şu idi: İspanya tahtı Prens Leopold von Hohenzollern'e bir kez daha sunulduğu takdirde, Prusya kralı, bu yeni teklifin prens tarafından kabulünü kesinlikle önleyeceğine dair yazılı bir güvence vermeliydi Fransız imparatorunun hükûmetine.

Bilerek ve isteyerek ve hesaplanarak yapılmış olan bu küstahlık, aslında gerekçe adını bile hak etmeyecek kadar anlamsız bir bahaneye dayanmaktadır: Hiç kimsenin tutup da İspanya tahtını bu tahtı reddetmiş olan bir adama yeniden sunmayacağı belliydi çünkü.

Benedetti'yi 13 Temmuz sabahı öğleye doğru, yani büyükelçi Gramont dükünün telgrafını aldıktan hemen birkaç saat sonra kabul etti Prusya kralı. Köşkünün bahçesinde dinlenmekteydi, bir gazete vardı elinde ve gazetede,

Prens Leopold von Hohenzollern’in İspanya tahtını reddettiği haber veriliyordu büyük bir manşet hâlinde.

Kral, gazeteyi büyükelçiye doğru uzatıp gülümseyerek, İspanya sorununun böylece kapanmasından duyduğu memnunluğu belirtti ilkin; sonra hatır sordu, sonra da Benedetti’nin ziyaret nedenini öğrenmek istedi.

Hükûmetinin yeni isteğini açıkladı Benedetti. Kral böyle bir taahhüt altına giremeyeceğini bildirdi. Ve soğuk ama kibarca bir vedalaşma sahnesiyle sona erdi konuşma.

Benedetti henüz huzurdan ayrılmıştı ki, Paris’teki Prusya büyükelçisi Werter’in raporunu getirdiler krala.

Prusya ile Fransa arasındaki ilişkileri kökten koparmak amacıyla Gramont dükü, İmparatorluk Meclisi’nin gece almış olduğu kararla ve Benedetti’ye yollanan telgrafla da yetinmemiş daha da genişlettiği taleplerini büsbütün küstahça koşullar hâlinde sunmuştu bu sefer.

Şöyle ki;

Fransız ulusunun çıkarlarına ve onuruna gölge düşürmek niyetini beslememiş olduğunu dünya kamuoyuna karşı açıkça bildirmesi; ayrıca Fransız imparatoruna, gelecekte de Fransız ulusunun çıkarlarına ve onuruna gölge düşürebilecek hiçbir girişimde bulunmayacağını vaat eden bir yazılı belge vermesi istenmekteydi Prusya kralından.

Yetmiş dört yaşında bir ihtiyar olan Wilhelm, bu acı hakareti elbette içine sindiremeyecektir.

Nitekim, aynı 13 Temmuz akşamı Benedetti, kraldan, herhâlde yazılı garantileri resmen talep etmek için, yeni bir görüşme isteğinde bulunmuş, ama kral, büyükelçiyi kabul etmemiştir. Bununla birlikte iki devlet adamı, 14 Temmuz günü Wilhelm Ems’en ayrılırken bir kere daha göreceklerdir birbirlerini.

Bu son görüşme Ems garında olmuştur.

Trene binmek üzereyken Fransız büyükelçiyle karşılaştı kral. Ve Benedetti’ye, sabahki görüşmelerinde söylemiş olduğundan fazla hiçbir şey söyleyemeyeceğini bildirdi. Ve belki sırf kibarlık olsun diye, bu konudaki görüşmelerin gerekirse Berlin’de de sürdürülebileceğini ekledi daha sonra.

Wilhelm, Ems’ten ayrılırken, Prusya dışişleri bakanlığının doğrudan doğruya krala bağlı danışmanı von Abeken’e günün olaylarını özetleyip bir telgraf halinde Bismarck’a bildirmesini de emretti.

Ve kanlı bir savaşa yol açacak olan diplomatik çatışmanın son perdesi, işte bu emirle başlamaktadır.

Gerçekten de, kralla Fransız büyükelçisi arasındaki Ems görüşmelerinin ta başından beri Bismarck, bu diplomatik kampanyanın bütün evrelerini titiz bir dikkatle gözlemekteydi. Ve bir noktayı iyice fark etmiş bulunuyordu Prusya başbakanı: Paris, savaş istemekte; ama kral Wilhelm, küçük düşmek pahasına da olsa, savaş istememektedir.

Leopold'ün İspanya tahtından vazgeçmesini, Prusya'nın bir yenilgisi olarak göz önüne alıyordu Bismarck. Ama Paris'teki ajanları, bu işin burada bitmeyeceğini ve Napolyon'un yeni birtakım talepler ileri sürmeye hazırlandığını da başbakana çoktan bildirmişlerdi.

Ems'ten Gelen Telgraf

14 Temmuz akşamı, Harbiye Bakanı von Roon ve Genelkurmay Başkanı Helmut von Moltke'yle birlikte yemek yiyordu Bismarck. Von Abeken'in o gün Ems'te olup bitenleri aktaran telgrafını yemekte getirdiler.

Sonradan Bismarck'ın da itiraf ettiği gibi, kralın Ems'ten ayrılırken Fransa ile müzakerelere Berlin'de devam edileceğini söylemiş oluşu, üç yüksek yetkilinin üçünü birden derin bir umut kırıklığına sürüklemiştir.

Gerçekten de, gerek Bismarck, gerekse von Roon ve von Moltke, Fransa'nın bu işitilmedik şekilde küstah ve kışkırtıcı talebine karşılık, ihtiyar kralın nasıl olup da Benedetti'ye daha hâlâ tartışma vaadinde bulunduğunu bir türlü akıllarına sığdıramamaktaydılar.

İşte Bismarck, aradan ancak yirmi beş yıl geçtikten sonra ve ama övünerek açıkladığı ünlü sahteciliğe, o gece başvuracaktır.

Sahne şöyledir:

Genelkurmay başkanı Moltke'ye, Prusya ordusunun ve donanımının Fransız İmparatorluğu'na karşı bir zaferi gerçekten sağlayıp sağlayamayacağını sormuştur ilkin başbakan. Von Moltke bu soruya, bir an bile duraksamaksızın kesin bir evetle cevap verecektir.

Bunun üzerine Bismarck, harbiye bakanına dönmüş ve aynı soruyu tekrarlamıştır. Von Moltke'den almış olduğu cevabın tıpatıp aynısı olacaktır von Roon'dan alacağı cevap.

Telgrafı cebine sokup masadan kalkmış ve yandaki çalışma odasına doğru ilerlemiştir Bismarck. İçeri girmeden önce de, konuklarına dönüp şöyle demiştir:

“Şimdi artık rahatça yemeye devam edebilirsiniz.”

Olayın sonrasını, anılarında aktardığı şekliyle, Bismarck’ın kaleminden izleyelim:

“Bir kez daha büyük bir dikkatle okudum içeride telgrafı. Sonra bir kalem aldım ve Benedetti’nin yeni bir görüşme isteğinde bulunduğunu söyleyen cümleden başlayarak cesaretle silmeye koyuldum. Yalnızca ilk ve son bölümlerini bıraktım telgrafın.”

Wilhelm’in garda söylediği, müzakerelerin Berlin’de devam edeceğine ilişkin sözler, ortadan kalkmış oluyordu böylece. Ve elde kalan metin, kralın Fransız büyükelçisiyle yeniden görüşmeyi kesinlikle reddetmiş olduğunu dile getirmekteydi.

Yemek salonuna döndüğünde, ilkin “yeni” metni okudu Bismarck konuklarına; sonra da keyifli bir sesle ekledi: “Benim bildiğim Galya horozu, bu hakaretin altında kalmaz!”

Birdenbire yeni bir tat kazandı yemek. Konuklar da coşmuştu. Şöyle dedi von Moltke:

“Biraz önce elimizde bir verem havası vardı; şimdi ise geyiği yuvasından dışarı uğratacak bir avcı havası var. Ve bunu siz başardınız!”

Tahrif ettiği metni hemen yayınlanmak üzere basına yolladı Bismarck. Ok yaydan çıkmıştı artık. Bismarck da, Napolyon da muratlarına ermiş bulunuyorlardı: Kaçınılmaz bir hâle girmişti savaş.

Nitekim, 15 Temmuz günü Fransız hükûmeti, savaşın bir an sorunu olduğunu bildirerek, öngörülen askerî giderlerin onaylanmasını isteyecektir Yasama Meclisi’nden.

Gerek iktidar, gerekse muhalefet üyeleri ezici bir çoğunluk hâlinde el ele vererek, hükûmet tarafından istenen tüm ödenekleri, Fransız onuruna yöneltilmiş olan bu “öldürücü hakaret” karşısında duydukları nefreti haykıra haykıra onaylamakta kusur etmeyeceklerdir.

Yasama Meclisi aynı şekilde, Prusya’ya savaş açma kararını da onaylamıştır. 20 Temmuz 1870 günü resmen yayınlanacaktır bu karar.

Sadece bir tek adam, ülkenin Prusya’ya karşı bir savaş bakımından yeterince hazırlıklı olmadığını çok iyi bilen Thiers, milletvekili

arkadaşlarını uyarmak istemiş; ama meclis çoğunluğundan yükselen yuhalar ve hakaretler karşısında susmak zorunda kalmıştır.

Napolyon'un Tutumu Karşısında Aleksandr'ın Hoşnutsuzluğu

Aleksandr, Prusya Kralı Wilhelm'e Fransız hükûmeti tarafından önerilmiş olan ağır koşulları öğrendiğinde, Petersburg'daki tüm diplomatlarca çarın gözdesi olarak kabul edilen Fransa büyükelçisi General Fleury'ye şu sert çıkışı yapmaktan kendini alıkoyamayacaktı:

"Siz Fransızlar sanıyorsunuz ki, yeryüzünde sizden gayrı hiçbir ulus özsaygının ne olduğunu bilmemektedir!"

İki ülke arasında savaşla sonuçlanacak olan diplomatik müzakerelerin Rusya tarafından nasıl değerlendirildiğini, en yetkili kişinin ağzından dile getirmekteydi bu yargı.

Ve Bismarck, Ems telgrafı üzerinde kalem oynatmaya karar verirken, Napolyon tarafından öteden beri sürdürülen saldırgan tutumun Aleksandr'ı ne denli öfkelendireceğini ve bu durumun Prusya bakımından ne denli elverişli bir ortam yaratacağını da herhâlde hesaplamıştı.

1870 yılının temmuz ayında İngiliz diplomasisi de, Fransız imparatorunun Prusya karşısındaki tutumunu, Rus çarınınkine tıpatıp uygun düşen bir şekilde değerlendirme eğiliminde gözükmekteydi. Ama Bismarck açısından, belirleyici bir fark vardı arada:

Rus çarının takınacağı tavra, İngiliz diplomatlarının fikirlerinden çok daha fazla önem veriyordu Prusya başbakanı.

Sözün kısası savaş, Prusya bakımından arzu edilebilecek en iyi koşullar içinde başlamaktaydı.

Bu arada Bismarck, 1867 yılında kurnazca Benedetti'nin elinden alıp özenle gizli dosyasına yerleştirmiş olduğu belgeyi hemen basına aktarıp yayınlamayı da unutmayacaktır. Napolyon'un Belçika üzerindeki tutkularını açıkça dile getiren bu memorandum, İngiltere tarafından, Fransız saldırganlığının ve kalleşliğinin belirgin bir kanıtı olarak kabul edilmiştir.

1870 yılının 20 Temmuz'unda Avrupa'nın durumu budur işte: Artık diplomatlar susmuş ve toplarla tüfekler konuşmaya başlamış bulunmaktadır.

ONDÖRDÜNCÜ BÖLÜM

FRANSA-PRUSYA SAVAŞI FRANKFURT BARIŞI (1870-1871)

Fransa-Prusya Savaşı Boyunca Rusya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'nın Tutumu

Fransa-Prusya savaşı boyunca her iki ülke için de temel diplomatik sorun hep aynı kalmıştır: Sadece bu iki ülke arasında mı sürüp gidecektir savaş, yoksa başka devletler de savaşa katılacak mıdır?

Her iki ülkenin diplomasisi de işte bu soruya kendi bakımından en elverişli cevabı bulmaya ve gerçekleştirmeye çalışmaktaydı.

Avusturya-Macaristan ve İtalya tarafından yapılacak bir müdahalenin düşü ile umutlanıyordu Fransa; Almanya ise söz konusu ülkelerin tarafsızlığını elde etme çabası içindeydi.

Bu savaş boyunca Rusya'nın tavrı, gerek Fransa, gerekse Prusya bakımından büyük bir önem kazanmıştır.

Bu konuya ilişkin olarak hemen bir noktayı belirtmek gerekiyor: Rusya'nın Prusya'ya karşı iyi niyetli bir tutuma girmesini sağlayabilmek için en çok çalışan kimse, Fransız imparatoru olacaktır. Öyle ki, Napolyon'un bu alandaki çabalarına oranla Bismarck'ın aynı alandaki çabalarının pek hafif kaldığını bile söyleyebiliriz.

Gerçekten de, 1850-1860 yılları arasında uzanan dönem boyunca Fransız imparatoru, Doğu'da Rusya'ya karşı sürekli olarak düşmanca hareket etmiş ve Kırım Savaşı politikasından bir türlü vazgeçmemişti. Dolayısıyla da yakın geçmişteki şu iki olay, Rusların belleğinde canlı olarak yaşıyordu hep:

Rusya açısından alabildiğine onur kırıcı sonuçlar doğuran Paris barışının yaratıcılarından biri, III. Napolyon olmamış mıydı? Ve yine aynı Napolyon, 1863 yılındaki Polonya ayaklanması sırasında Rusya aleyhine müdahale girişimlerinde bulunmamış mıydı hep?

Şurası bir gerçektir ki, Fransız imparatoru daima Çarlık Rusya'sının çıkarlarını hafife alan bir tavır takınmış ve bu tavrını açıkça belirtmekten de geri durmamıştır. Dolayısıyla da, Rus hükûmeti için, Prusya ile yakınlaşmaktan başka bir seçenek kalmıyordu bu durumda.

Ayrıca Rus imparatorunu, bu savaşın Prusya tarafından kazanılmasını arzulamaya sürükleyen bir temel neden daha vardı; Prusya'nın uğrayacağı bir yenilginin, Rusya'nın güven duyamadığı komşusu Avusturya'nın güçlenmesine yol açacağı korkusu.

Nitekim, 23 Temmuz günü, Çarlık rejiminin resmî yayın organı olan "*Hükûmet Habercisi*'nde" Rusya'nın tarafsızlığını açıklayan bir bildiri yayınlanmıştır. Söz konusu bildirinin son cümlesi gerçekten anlamlıdır:

"İmparatorluk hükûmeti, savaşın çerçevesini sınırlandırma, süresini azaltma ve barışı bir an önce geri getirme yolunda gösterilecek her türlü çabayı samimi şekilde desteklemeye her zaman için hazır bulunmaktadır."

Bu cümlede yer alan "savaşın çerçevesini sınırlandırma" deyimi, Avusturya İmparatoru Franz-Joseph'in Fransa-Prusya savaşına müdahalede bulunmaması için bir çağrıydı aslında.

Çünkü, her şeye rağmen, Avusturya'dan böyle bir davranış her zaman beklenebilirdi. İmparator Franz-Joseph'in yanı sıra feodaller, aristokratik çevreler ve papazlar, Prusya'dan öç alma tutkusuyla kıvranıyorlardı.

Bu unsurlar tarafından arzulanan politikanın iki belli başlı muhalifi vardı Avusturya İmparatorluğu'nda. Bu iki unsurdan biri, çıkarları Alman burjuvazisinin çıkarlarıyla aynı doğrultuda olan, dolayısıyla da, Prusya'ya karşı aktif bir davranışı onaylamayan Avusturya burjuvazisidir. İkincisi de, Macarlar.

Macarlar, Avusturya’nın Almanlara karşı bir müdahalesine Avusturyalı burjuvalardan çok daha fazla karşıydılar; çünkü hem öteden beri düşman oldukları Slavlara karşı Prusya’yı bir koruyucu olarak görüyor, hem de Habsburgların zaferinin 1867 yılında Macaristan tarafından elde edilmiş bulunan hakların geri alınmasına yol açmasından ürküyorlardı. İşte bunun içindir ki, Macaristan başbakanı, Avusturya’nın Fransa lehine silahlı müdahalesine kesinlikle karşı çıkmıştır.

Avusturya İmparatorluğu’nun yönetici çevrelerinde patlak veren bu çatışmanın sonucunu, Rus hükûmetinin tutumu belirlemiştir en sonunda. Gerçekten de, Viyana sarayı, Avusturya Prusya’ya karşı savaşa girdiği takdirde, Rus hükûmetinin de Avusturya’ya savaş açma kararı almış bulunduğunu öğrenmişti.

Savaşın ilk ayları boyunca Rus diplomasisinin temel çabası Avusturya tarafından Prusya’ya karşı yönelebilecek bir müdahaleyi önlemeye dayanmaktaydı. Ama askerî alandaki gelişmeler, diplomatik durumu değişikliğe uğratmakta gecikmeyecektir. Nitekim, Sedan savaşından sonra, Avusturya müdahalesi güncelliğini yitirmiştir artık.

İtalya’ya gelince:

Kral Victor-Emmanuel, Fransa ile bir ittifak kurma eğilimindeydi başlangıçta; ama karşısında son derece ciddi engeller de bulunmaktaydı. Şöyle ki:

İç politika kaygıları dolayısıyla Napolyon, Fransa’daki papaz sınıfını daima hoş tutmak zorunda idi. Yani Papalık devletinin cismani gücünü ortadan kaldırmak yoluna giremezdi Fransız imparatoru. Ve Roma birleşmiş İtalyan devletine ilhak edilmediği sürece, İtalya’nın ulusal birliği askıda kalıyordu.

Öte yandan İtalya, mali bakımdan Fransa’ya karşı sıkı bir bağımlılık içindeydi ve bu durum, Napolyon’la bozuşmayı bir kat daha nazik bir hâle getiriyordu: İki ülke arasında baş gösterecek ciddi bir uyuşmazlık, İtalya’yı rahatça iflasa sürükleyebilirdi.

Savaştan önce, bir Fransız-İtalyan ittifakı kurulması yolunda büyük çaba gösterilmiştir. Avusturya da katılmıştır bu müzakerelere. Ama bu görüşmeler, Fransa ile Prusya savaşa tutuşur tutuşmaz kesintiye uğrayacaktır.

Bütün bu arada Bismarck da boş durmamış; başta Mazzini olmak üzere, İtalyan cumhuriyetçilerinin çeşitli temsilcileriyle temasa geçmiştir: İtalya'nın Fransa lehine bir müdahaleye girişmesi hâlinde para ve silah yardımı yaparak bu ülkedeki cumhuriyetçi hareketi desteklemek kararındadır Prusya başbakanı.

Ama askerî alandaki gelişmeler İtalyan diplomasisinin tutumunu da belirleyecektir. Nitekim, Sedan savaşından sonra İtalya'nın Fransa-Prusya savaşı boyunca izleyeceği dış politika iyice kesinlik kazanmıştır. Öyle ki, Sedandan önce Fransa'ya yardım için hazır tutulan İtalyan birlikleri, 20 Eylül günü Roma'ya girmişlerdir.

Prusya'nın askerî başarıları, Rus diplomasisi üzerinde tamamıyla farklı bir etki yaratmıştır.

Fransa'nın gereğinden fazla güçsüz düşmesini istemiyordu Gorçakov. Dolayısıyla da, savaşın bir an önce bitmesinden yanaydı.

Nitekim, ilk Prusya başarıları karşısında heyecana kapılan Çar Aleksandr, Sedan savaşından birkaç gün önce Prusya kralına bir mektup yazarak, Fransa'ya onur kırıcı bir barış antlaşmasını zorla kabul ettirmeye girişmemesini rica edecektir. Prusya kralının Rus imparatoruna verdiği cevapsa, güven sağlayıcı olmaktan uzak kalıyordu: Kamuoyunun bazı ilhaklardan vazgeçmesine cevaz vermeyecekti hiç şüphe yok ki Wilhelm.

Sedan yenilgisinden sonra Petersburg'daki Fransız temsilcisi Gabriac, Gorçakov'a, Prusya'nın aşırı bir şekilde güçlenmesinin yaratacağı tehlikeleri sıralayıp kuşku uyandırarak baskı yapmaya girişmişti. Gorçakov ise, yenilgiden sonra Fransa'da kurulan "Ulusal Savunma Hükûmeti"ne elden geldiğince çabuk barış yapması öğüdünde bulunarak cevaplandırdı bu girişimi:

Rus dışişleri bakanı ayrıca, çarın Prusya kralına yeniden bir mektup yazıp Berlin hükûmetine "itidal" tavsiyesinde bulunacağını da vaat etmişti Gabriac'a.

Gorçakov'un isteği üzerine,Rus dışişleri bakanıyla yaptığı bu görüşmeyi hükûmetine aktarmak için hazırladığı resmî yazıyı Paris'e yollamadan önce Gorçakov'a okumak zorunda kalmıştır. Ve şöyle bir cümle yer alıyordu Gabriac'ın hazırladığı metinde:

"Rusya, Fransa'nın toprak bütünlüğüne saygı göstermeyecek olan bir barışı kabul etmeyecektir."

Gorçakov, hemen karşı çıktığı bu yorumu şöyle düzeltecektir:

“Belirli bir durumu *kabul etmemek,* bir büyük devletin ağzından, o duruma engel olmak üzere silaha sarılmak anlamına gelir ki, Rusya hiçbir zaman böyle bir vaatte bulunmamıştır.”

Eylül ayında, büyük devletlerin Fransa’yı “korumasını ve kayırmasını” rica etmek üzere belli başlı Avrupa başkentlerini dolaşmaya koyulan Thiers’in Petersburg’u da ziyareti, çar ve Gorçakov tarafından uygun karşılanmıştı. Rus başkentinde iyi kabul gören Thiers’e çarın barış isteği, şu kesin sözlerle açıklanmıştır:

“Çar hazretlerinin size yapacağı yardım, Prusya ile müzakereye oturmanızı kolaylaştırmaktan öteye geçemez.”

Gerçekten de, Aleksandr, Prusya kralına yeni bir mesaj yollayacaktır bu konuda. Uzun bir süre geciken cevap geldiğinde Gorçakov, Thiers’i makamına davet ederek, “barışın olanak kazandığını” bildirmiştir.

Böylece Gorçakov, Prusya tarafından ileri sürüleceğini haber aldığı barış koşullarını “kabul edilebilir koşullar” olarak değerlendirdiğini açıklamış oluyordu Fransız yetkilisine. Nitekim, Rus dışişleri bakanı, bu görüşmeyi şu sözlerle sona erdirecekti:

“Barış yapma cesaretini göstermeniz gerekiyor.”

Thiers Fransa’ya döner dönmez, 30 Ekim günü, Prusya karargâhının kurulu bulunduğu Versay’a gitmiş ve Bismarck’la bir ateşkes anlaşması için müzakerelere koyulmuştur. Thiers, çok belirli ve kesin bir planla gitmişti Versay’a. Şöyle ki: Bismarck’la en çetin ve en uzun şekilde pazarlık edecek ve Prusya başbakanının artık en ufak bir ödünde daha bulunamayacağının kesinlikle ortaya çıktığı noktalarda Prusya’nın koşullarına boyun eğecekti.

Hızla gelişen devrimci proletarya hareketini bir an önce bastırabilmek için elden geldiğince çabuk bir şekilde hareket serbestliğine kavuşmak arzusuyla boğuluyordu Thiers. İşte bu nedenledir ki, Bismarck tarafından ileri sürülecek en kabul edilmez koşulları dahi kabul etmeye hazırdı aslında. Ve bir “ulusal ihanet hükûmeti” hâline girmiş olan “Ulusal Savunma Hükûmeti” de, Thiers’i bu yolda sonuna kadar izleyip destekleme eğilimindeydi.

Ama Thiers, halk yığınlarından gelebilecek ağır tepkinin korkusuyla, bu amacını gerçekleştirmeye cesaret edemeyecektir.

Nitekim, halk kitlelerinin baskısı altında yeni Fransız hükûmeti, Thiers’in Versay’dan getirdiği barış koşullarını reddetmek zorunda kalmıştır. Ve

“Tuors’taki meslektaşlarının Prusya karşısındaki bozguncu duygularını paylaşmaktan uzak bir devlet adamı olan delegasyon başkanı” Gambetta, yeni bir direniş hareketini bu sayede örgütleyebilmiştir; 1871 yılının ocak ayına kadar sürecektir bu direniş.

Gorçakov’un Petersburg’da Thiers’le yaptığı müzakereler Rus diplomasisinin Prusya-Fransa savaşı konusunda benimsemiş olduğu tavrın yeniden bazı değişikliklere uğradığını ortaya koyuyordu açıkça. Gerçekten de, bütün bu dönem boyunca Rus diplomasisi, Prusyalılara itidal öğütleri vermeye devam etmekle birlikte, asıl çabasını Fransızları bir an önce teslim olma gereğine inandırmak yolunda harcamaya koyulmuştur.

Anılarından anlıyoruz ki, Prusya başbakanının derin arzusu da buydu aslında: Herhangi bir büyük devletin duruma müdahalesinden ve böyle bir müdahalenin doğurabileceği sonuçlardan daima ürküyordu Bismarck; dolayısıyla da, Fransızlarla bir an önce anlaşmaya varma konusunda çaba harcıyordu.

Nitekim, Avusturya hükûmeti, büyük devletlerin Prusya hükûmetine karşı ortaklaşa bir baskı hareketine geçmelerini önermekten geri kalmamıştır bu arada. Ama Gorçakov, bu türden bir gösteriye katılmayı reddettiği gibi, bir ara, doğrudan doğruya kendisi tarafından tasarlanan bir konferansa katılmayı da reddedecektir.

Karadeniz Statüsünün Ortadan Kaldırılması

Bu değişiklik sağlam bir nedene dayanmaktaydı. Şöyle ki: Çok önemli bir konuda Rusya’ya kayıtsız şartsız yardım edeceğine dair 1866 yılında vermiş olduğu sözü, 20 Eylül 1870 tarihinde yerine getirdi Bismarck. Söz konusu sorun, Paris Barış Anlaşması’nın Rusya’ya Karadeniz’de donanma bulundurmayı yasaklayan hükümlerinin ortadan kaldırılmasıdır.

Bu manevra sayesinde Bismarck, umduğu etkiyi fazlasıyla sağlayacaktı. Çünkü, Rus hükûmetinin politikası, uzun zamandan beri, Paris Anlaşması’nın birçok hükmünün yürürlükten kaldırılmasını amaçlıyordu zaten.

Üstelik öyle bir tarihsel an yaşanıyordu ki, Paris barışının belli başlı yaratıcılarından olan Fransa’nın Prusya karşısında yenilgiye uğrayıp siyasal

sahneden uzaklaşmasıyla bu tür hükümlerin yeniden gözden geçirilip düzeltilmesi için son derece elverişli bir ortam doğmuş bulunmaktaydı.

Nitekim, 3l Ekim 1870 tarihinde Gorçakov, Paris Anlaşması'na imza koymuş olan devletlere gönderilmek üzere bir sirküler yayınlamıştır. Bu sirkülerinde Rus dışişleri bakanı, Paris barışından bu yana öteki devletler tarafından bu anlaşmanın ruhuna aykırı olarak yapılmış bütün girişimleri sıralıyor ve bu durumda, Rusya'nın da söz konusu anlaşma hükümleriyle kendini bağlı saymamak hakkını kazandığı sonucuna varıyordu.

Gorçakov'un iddiası açıktı: Bundan böyle Rusya, Karadeniz'deki egemenlik haklarını kısıtlayan hükümleri geçerli olarak kabul etmeyecekti.

Bu sirküler, en büyük tepkiyi İngiltere ve Avusturya'da yaratmıştır.

Nitekim, İngiliz hükûmeti, Paris anlaşmasının yürürlükten kaldırılması sorununu tartışmak ve bir çözüme bağlamak üzere hemen bir devletlerarası konferans toplama önerisinde bulunacaktır. Bu öneriye verdiği cevapta Gorçakov, Rus hükûmeti tarafından alınmış olan kararın, dönülemez nitelikte kesin bir karar olduğunu açıklamıştır.

Sonuç olarak, Rus hükûmeti böyle bir konferans fikrini reddetmemekte, ama ancak basit bir formaliteden ibaret kaldığı takdirde böyle bir konferansa katılmayı kabul edeceğini sezdirmekteydi.

Rusya'yı engelleyen hükümlerin yürürlükten kaldırılması için Gorçakov tarafından seçilip uygulanan yolu onaylamıyordu Bismarck:

Bununla birlikte,Prusya başbakanı sözünü tutmuş ve Rusya'yı bu çabasında desteklemiştir.

1871 yılının ocak ayında Londra'da toplandı konferans. Ruslar tarafından ileri sürülen kesin taleplere hiç kimsenin ciddi bir şekilde karşı çıkamayacağını herkes önceden biliyordu.

Nitekim, öyle olacak ve sonunda, Rus taleplerine uygun şekilde, 1856 Paris Barış Anlaşması'nın bazı hükümlerinin yürürlükten kaldırılması kabul edilecektir.

Öte yandan, Londra konferansı, Boğazların bütün yabancı savaş gemilerine kapalı tutulmasını da ilke olarak benimseyip kabul etmiştir. Kesin anlaşma, 1871 yılının mart ayında imzalanmıştır.

Ön Barış Anlaşmasının Versay'da İmzalanması

Bu konuda Rusya'ya yardım edişi sayesinde Bismarck, Fransa'yı önermeye karar vermiş olduğu barış koşullarının çarın hükûmeti tarafından desteklenmesini de sağlamış oluyordu.

Fransa ile Prusya arasındaki ön barış anlaşmasını oluşturan temel hükümler, 26 Şubat 1871 günü Versay'da imzalanmıştır. Söz konusu hükümlere göre, Almanya, Alsas ile Lorraine bölgesinin doğu kesimini elde ediyor; ayrıca da beş milyar Frank tutarında bir savaş tazminatı alıyordu Fransa'dan.

Fransa'ya zorla kabul ettirilen bu iki ilin ilhakı ile beş milyarlık savaş tazminatı, Almanya'nın ulusal savaşı olarak başlamış olan bu savaşı, adaletsiz bir fetih savaşı hâline getirmiştir.

Paris Komünü ve Uluslararası Diplomasi

1871 yılında patlayan ve dünya tarihinin ilk proletarya devrimini meydana getiren Paris Komünü, uluslararası ilişkileri etkilemekten elbette geri kalmayacaktı.

Komünün başlangıç tarihi olan 18 Mart 1871'i izleyen ilk günlerde Çar Alekdandr, İngiliz hükûmeti ve Bismarck, bu isyan hareketini, daha önce 31 Ekim 1870 ve 22 Ocak 1871 tarihlerinde patlak vermiş ve "Ulusal Savunma Hükûmeti" tarafından kolayca bastırılmış bulunan Paris ayaklanmalarının bir tekrarı şeklinde görmüşlerdir.

Hatta Alman genelkurmayı bu ayaklanma dolayısıyla duyduğu hoşnutluğu belirtmekten geri kalmıyordu. Bu hoşnutluk nedensiz de değildi aslında:

Ön barış anlaşmasının imzalanmasından hemen sonra yine Versay'da, kesin barış antlaşmasının koşullarını saptamaya girişmişti taraflar ve Almanların hesabına göre, bu müzakerelerde Fransa'yı temsil eden Thiers ve Jules Favre, Paris olaylarının baskısı altında, Prusya'nın önerdiği koşullara karşı daha "anlayışlı" davranmak zorunda kalacaklardı.

Versay'da başlatılan bu ikinci aşamada, çeşitli sorunların yanı sıra, savaş tazminatının ödenme tarzı ile vadelerini de belirleyip kesin hükümlere bağlamak gerekmekteydi.

Yukarıda açıkladığımız hesaplarla Bismarck, 18 Mart'tan hemen sonra, Thiers başkanlığındaki Fransız hükûmetine, Paris'e karşı kendilerini desteklemeye hazır olduğunu bildirecektir. Nitekim, 21 Mart günü,

Rusya’nın Berlin büyükelçisi Ubri, Dışişleri Bakanı Gorçakov’a şu telgrafı yollamaktaydı:

“Dün Kont Bismarc’la görüştüm. Kendisi Paris’teki durumun ciddiliğini kabul etmekle birlikte, pek fazla telaşlı gelmedi bana. Size iletilmek üzere gizlilik kaydı altında bildirdiğine göre, Thiers arzu ettiği takdirde, bunalımı önlemek için yardım önerisinde bulunmuş. Paris dolaylarında böyle bir müdahaleye bol bol yetecek kadar Alman kuvveti hazır bekliyor.”

Gerçekten de, Versay hükûmetinin tam yetkili temsilcisiyle Alman askerî kumandanlığının temsilcisi arasında yapılan müzakereler, Almanya ile Versay hükûmeti arasında bir anlaşmanın imzalanmasıyla sonuçlanacaktı: Bu anlaşmayla Thiers, Paris bölgesindeki Fransız askerî birliklerinin mevcudunu yirmi dört bine çıkarma hakkını elde ediyordu. Ön barış anlaşmasında kabul edilen sayının iki katıydı bu.

28 Mart tarihinde Versay’da imzalanan bu anlaşmaya göre ayrıca, Fransız savaş esirlerinin Almanlar tarafından salıverilmesi de hemen başlayacaktı. Bunlardan bir kısmının Versay askerî kumandanlığının emrine verilmesi ve komüne karşı kullanılması tasarlanmıştı.

Çok geçmeden Bismsrck, Versay ordusunun mevcudunu daha da artırma yetkisini tanıyacaktır Thiers’e.

Cluseret’nin temsil ettiği komün hükûmeti de, Almanların tarafsızlığını sağlayabilmek için işgal otoriteleriyle müzakere girişiminde bulunmuştur. Böyle bir ilişkiye şiddetle karşı çıkan kral Wilhelm’i gösterdiği gerekçelerle ikna eden Bismarck, Prusya’nın Versay’daki temsilcisi General Fabrici’ye şu telgrafı çekmiştir:

“Cluseret’ye, size yapmak niyetinde olduğu önerileri dinlemeye hazır bulunduğunuzu bildirin hemen, sonra da bu önerileri bana iletin. Komünün savaş tazminatını ne şekilde ödemeyi tasarladığını açıklamasını sağlarsanız çok iyi olur.”

Cluseret ile Alman şansölyesinin temsilcisi arasındaki müzakereler, nisan ayında başlatılacaktır.

Bugün açıkça anlaşılmış olan bir nokta var:

Kesin barış antlaşmasının bir an önce imzalanmasını sağlamak üzere Bismarck, komünle girişilen müzakereleri Versay hükûmetine karşı bir avantaj olarak kullanmak ve böylece, komünün bastırılması için yapacağı yardımı Versaylılara biraz daha pahalıya satmak istemekteydi.

Juiles Favre bu durumu Petersburg'a bildirecek ve Gorçakov'un bu konuda Bismarck'la hemen yazışmaya geçmesini isteyecektir. Nitekim, Petersburg'daki Fransız büyükelçisi Gabriac'a yolladığı mektupta, şu satırların yer aldığını görüyoruz:

"Bize baskı yapmakla ve önce vermiş olduğu manevi desteği sonradan geri çekmekle Prusya, Paris Komünü'nün suç ortağı durumuna sokmaktadır kendini. Zorlanacak olursak, bunu bütün dünyaya ispatlayabiliriz."

Rus dışişleri bakanı, Favre'ın bu uyarmalarını tamamıyla temelsiz bulduğunu bildirmiştir Fransız büyükelçisine; Versay hükûmetine de, barış antlaşmasını bir an önce gerçekleştirip bu antlaşmada yer alacak hükümleri dürüst şekilde yerine getirmesini öğütlemiştir.

Çar Aleksandr'ın de tamamıyla aynı düşüncede olduğu ortaya çıkınca, Favre, ister istemez Bismarck'la anlaşma yoluna gidecektir.

Paris'te bir proletarya diktatoryasının varlığı, Enternasyonal tarafından, komüne gösterilen sıcak sevgi ve tüm Avrupa'nın devrimci çevrelerinde başlayan sevinç çalkantıları, kıtadaki hükümdarlara olduğu kadar, burjuva siyaset adamlarına da ciddi şekilde kuşku vermeye başlamıştı çok geçmeden.

Herkes farkına varıyordu ki artık, Avrupa'daki toplumsal ve siyasal düzen ciddi bir tehlikeyle karşı karşıya bulunmaktadır. Hele Rus hükûmeti ayrı bir telaş içine düşmüş gözükmekteydi.

Nitekim, Gabriac, Jules Favre'a yolladığı 7 Mayıs 1871 tarihli yazıda, şunları belirtmekteydi:

"Prusya'nın bize, ayaklanmanın bastırılması konusunda tüm kolaylıkları göstermesini sağlamak için, Rusya'nın elinden gelen her şeyi yaptığına ve daha da yapacağına kesinlikle güvenebiliriz artık. Gorçakov bu noktayı bana biraz önce, bundan önceki görüşmemizde olduğundan çok daha açık bir şekilde ve resmî olarak bildirmiş bulunuyor... Dışişleri bakanının belirttiğine göre, tüm Avrupa toplumunu tehdit eden bu ayaklanmayı bastırmak için bize yardıma koşmak zorunluluğu Çar Aleksandr tarafından da anlaşılmıştır."

Bismarck'la Thiers'in komüne karşı işbirliği konusunda yürütülen müzakereler, Versaylıların isteklerine uygun bir anlaşmayla sona erecektir.

6 Mayıs 1871 günü de Frankfurt'ta, Favre ve Bismarck tarafından yürütülen Fransa ile Prusya arasındaki kesin barış müzakereleri

açılmaktaydı. Bu görüşmeler, 10 Mayıs günü barış antlaşmasının imzalanmasıyla sonuçlanmıştır.

Barış görüşmelerinin yanı sıra, Paris'teki ayaklanmanın bastırılması konusunda pazarlıklar da yapılmaktaydı.

Nitekim, Bismarck, Frankfurt Barış Antlaşması'nın imzalanmasından bir gün önce, yani 9 Mayıs 1871 günü, Moltke'ye şunu bildiriyordu:

"Jules Favre'la ayrıca vardığımız ve gizli kalması gereken sözlü bir anlaşma uyarınca Versay kuvvetleri, bizim saflarımız arasından geçerek Paris'e girecektir. Kendi yönümüzden de biz komüncülere karşı Paris'i abluka altında tutmakla yükümlüyüz."

Gerçekten de, komüncülerle Versaylılar arasındaki dişe diş savaşmanın en kesin günlerinde Almanlar, Paris'e erzak girmesine izin vermedikleri gibi, Versaylı cellatlardan kaçan komüncülerin de yolunu kesmişlerdir.

Buna karşılık aynı Almanlar, başkentin işgal altında tuttukları kuzey mahallelerinden Versay birliklerini Paris'e geçireceklerdi. Ve Prusyalıların "tarafsızlığı"na güvenmek tedbirsizliğini gösteren komün, o yönden bir saldırıyı katiyen beklemiyordu.

Jules Favre'dan, Paris Komünü'nün en çabuk ve en kesin biçimde ezilmesini ısrarla istemiştir Bismarck. Bunun nedeni basittir: Kurt politikacı, henüz kurduğu Alman İmparatorluğu'nun yanı başında devrimci bir yuvanın varlığından elbette ürkecekti.

Kaldı ki Paris Komünü'nün varlığından ürken tek adam değildi Bismarck.

Enternasyonal'in Paris bürosunun resmî yayın organı, daha nisan ayında yayınladığı bir yazıda, bütün Avrupalı hükûmetlerin devrimi kendi ülkelerine sıçratmamak üzere kesin önlemler aldıklarını yazıyordu. Bugün uluslararası diplomasinin biricik umudu Alman İmparatorluğu'dur, diye devam ediyordu gazete.

Gerçekten de, Almanya'nın, "evrensel düzen"in savunucusu olarak bu duruma hemen el atması istenmekteydi. Nitekim, Rusya, Avusturya ve İtalya hükûmetleri, Alman kuvvetleri tarafından Paris'te girişilecek bir müdahalenin gerek kendileri ve gerekse bütün öteki büyük devletler tarafından hararetle onaylanacağını Prusya başbakanına resmen bildirmiş bulunuyorlardı.

Paris'teki proletarya devriminin ezildiği haberi, bütün uluslararası gerici çevreler tarafından büyük bir sevinçle karşılanmıştır.

Nitekim, Gabriac, 24 Mayıs günü Petersburg’dan Jules Fevra’a yolladığı yazıda bu noktayı açıkça belirtmekteydi:

“Birliklerinizin Paris’e girdiği haberinin Rus kamuoyunda nasıl bir ferahlık yaratmış olduğunu söylemeye bile gerek görmüyorum. Bugün bütün Avrupa toplumu, kendisini iki aydan beri bunaltan o korkunç kâbustan kurtulmanın sevinci içindedir.”

Frankfurt Barışı (10 Mayıs 1871)

10 Mayıs 1871 tarihinde imzalanan Frankfurt Barış Antlaşması, 28 Şubat’ta imzalanmış olan ön barış anlaşmasının bütün belli başlı hükümlerini kesinleştirecektir.

Bu antlaşma gereğince Fransa, Alsas’la Lorraine’in bir parçasını Almanya’ya bırakıyor ve yine Almanya’ya beş milyarlık bir savaş tazminatı ödemeyi taahhüt ediyordu. Ayrıca Thiers, komünün bastırılması konusunda, Prusyalılardan gelen yardıma karşılık olarak, tazminatın ödeme koşullarının ağırlaştırılmasına ve Fransız topraklarının Alman işgali altında kalış süresinin uzatılmasına da razı olmaktan çekinmemiştir.

Bir fetih barışıydı bu, aslında. Evet ama Bismarck’ı belirli Fransız topraklarını Alman İmparatorluğu’na ilhaka sürükleyen sebepler neydi?

Bu konudaki temel neden, stratejik kaygılara dayanmaktadır.

Moltke gibi, Bismarck da, 1870-1871 savaşının Fransa ile Almanya arasında yüzyıllardır süregelen çatışma hâline son vermeyeceğine kanaat getirmiş bulunuyorlardı. Ve Fransa ile yeni bir savaşın kaçınılmaz olduğuna inandıkları için, bu zaferlerinden, Almanya’ya en iyi stratejik sınırları sağlamak yolunda yararlanmışlardır.

Nitekim, Bismarck, bu noktayı bir Fransız diplomatına açıklamaktan çekinmemiştir:

“Hiçbir hayale kapılmıyorum. Sizin elinizden, aslında Fransız olan Metz’i tutup almak bizim için bir saçmalıktan başka bir şey değildir. Ama genelkurmaydan şunu sormuşlardı bana, Metz kentini Fransa’dan koparıp Almanya’ya vermek istemiyorsunuz. Güzel. Ama Fransa’nın öç almaya kalkışmayacağından emin misiniz? Ben bu soruya, tam tersine, şu biten savaşın Fransa ile Almanya arasındaki savaşların sadece ilki olduğu ve bu ilk savaşı daha başka savaşların kesinlikle izleyeceği şeklinde bir cevap

verdim. Bunun üzerine genelkurmay yetkilileri, Metz’in, arkasında yüz bin Fransız askerîni barındırabilecek çapta bir “şey” olduğunu söylediler bana. Dolayısıyla da, Metz’i almak zorunda kaldık.

Frankfurt Antlaşması’ndan üç ay sonra yapılan bu konuşmada şunu sormuştur Fransız diplomatı:

– Peki ya Alsas’la Lorraine?

– Bismarck’ın cevabı aynı kesinliktedir:

– Alsas’la Lorraine için de aynı şeyi söyleyebilirim: Barışın kesin ve sürekli bir barış olacağına inansak, buraları sizin elinizden koparıp almamız, bizim bakımımızdan işlenebilecek hataların en büyüğü olurdu. Çünkü aslında bu iki bölge, bizim için bir yüktür.

– Ve yeni bir Polonya olacaktır sizin için. Hem de arkasında Fransa’nın yer aldığı bir Polonya.

Fransız diplomatının bu gözlemine karşı çıkmamıştır Bismarck ve şöyle demiştir:

– Haklısınız, evet. Arkasında Fransa’nın yer aldığı bir Polonya.

O çağın koşulları içinde Alsas ile Lorraine’in ilhakı, gerçekten de, büyük stratejik avantajlar sağlamaktaydı Alman İmparatorluğu’na. Şöyle ki:

Alsas’ta yerleşik bulundukları sürece Fransızlar, fazla zorluk çekmeksizin işgal edebilirlerdi Güney Almanya’yı. Nüfusunun büyük çoğunluğu Katolik olan Güney Almanya, yeni doğmuş bulunan birleşik Alman devletinin zayıf noktasıydı çünkü. Ve bu kesimin Alman İmparatorluğu’na bağlılığı da bir hayli şüphe götürmekteydi.

Oysa, Alsas’ın Almanya’ya ilhakı sonucunda Fransızlar, Vosges dağlarının ötesine atılmış durumda kalmaktaydılar. Ve bundan böyle Almanya ile Fransa, hem Ren Nehri’yle, hem de Vosges sıradağlarıyla ayrılmış olmaktaydılar: Büyük bir ordunun kolayca geçişine elvermeyen iki önemli engel vardı aralarında şimdi.

Görüldüğü gibi, Almanya’nın savunusu bakımından ciddi bir önem taşımaktaydı o çağda.

Buna karşılık Lorraine’in stratejik önemi daha çok bir saldırı açısından söz konusu olmaktadır.

Lorraine’i almakla, kendilerini Paris’e yaklaştıran bir müstahkem mevkii ele geçirmiş oluyordu Almanlar. Bu kazanç, 1870 “deney”ini tekrarlamayı büyük çapta kolaylaştıran bir kazanç olmuştur.

Gerçekten de, 1870 yılında, savaşın hemen başlangıcında Alman orduları “Vosges gediği”nden, yani Kuzeyde Ardennes dağları ile Güneyde Vosges dağları arasında yer alan dar ovadan sarkarak Paris’e saldırmışlardı. Söz konusu “gedik”in stratejik anahtarı demek olan Metz kenti de, şimdi Almanlar tarafından ilhak edilmiş bulunmaktaydı.

26 Şubat 1971 tarihinde imzalanan ön barış anlaşmasına göre, Lorraine’in Thionville’in batısında kalan zengin maden bölgeleri Fransa’ya kalmıştı.

Oysa, Frankfurt’taki kesin barış müzakereleri sırasında, bu bö1gedeki zengin maden yataklarının önemini fark eden Bismarck, Fransızlara şöyle bir değiş tokuş önerisinde bulunacaktır:

Almanya, Belfort kesiminde bir sınır değişikliğine razı olmaktaydı. Stratejik nedenler dolayısıyla, bu bölgeyi ellerinde tutmak istemekteydi Fransızlar. Ama buna karşılık da Fransa’nın, Thionville’in batısında yer alan maden havzasını Almanya’ya bırakması şart koşuluyordu.

Bismarck’ın bu önerisi ilkin reddedilmiştir. Bu konuya ilişkin olarak, ilginç bir noktayı not etmek gerekiyor: Savaş tazminatının ödenme şekli görüşülürken her milyarın ödenme vadesini amansız biçimde tartışan Bismarck, değiş tokuş önerisinin Fransızlar tarafından reddedilmesi karşısında hemen hemen hiçbir tepki göstermemiştir.

Anılarında şöyle yazacaktır bu konuda Prusya başbakanı:

“Gerektiği takdirde, kesin barış antlaşmasını başarısızlığa sürüklemektense, bu türlü toprak kazançlarımızı feda etmek kararını almıştım.”

Ama sonunda Fransa, Belfort kesiminde kendi lehine gerçekleşecek bir sınır değişikliği karşısında Thionville maden havzasını Almanya’ya bırakmaya razı olacaktı.

Bu tavır da açıkça ortaya koyuyor ki, kesin barış antlaşmasına götüren müzakereler sırasında taraflar, Lorraine’deki zengin maden yataklarını göz önüne almazlık etmemekle birlikte, ekonomik kaygılardan çok, stratejik kaygıların itişiyle davranmışlardır.

1871 yılında, Lorraine madenlerinin bugün taşıdığı önemi taşımaktan uzak olduğu hatırlanırsa, her iki tarafın da bu türlü davranması şaşırtıcı değildir. Gerçekten de, söz konusu madenler, fosfatlı madenlerin işlenmesi için daha gelişmiş bir yöntemin bulunmasından sonra, yani ancak 1875-1880 yıllarında büyük önem kazanmışlardır.

Alman topraklarının Fransa’dan koparılacak parçalarla genişlemesi hâlinde, Fransız-Alman ilişkilerinin daha da karmaşık bir sorun şeklinde ortaya çıkmakta gecikmeyeceğini çok iyi kavramıştı Bismarck. Ne var ki, o günkü siyasal konjonktür, Prusya başbakanını her şeyden önce şu siyasal soruna bir çözüm bulmak zorunda bırakıyordu:

Almanya ile Fransa arasındaki gerginliği yumuşatma yolunda çaba göstermek gerekli miydi gerçekten? Yoksa böyle bir çaba daha baştan başarısızlığa mahkûmsa, yakın gelecekte yeni bir savaşın mutlaka patlak vereceğini hesaba katarak, bu açıdan en iyi koşulları hazır fırsat düşmüşken bugünden elde etmeye çalışmak, çok daha uygun bir davranış olmayacak mıydı?

Bismarck, iyice düşünüp taşındıktan sonra, işte bu ikinci yönde çözmeye karar vermiştir sorunu.

Fransız-Alman antagonizmini doğurmuş olan, hiç şüphe yok ki, bu iki ilin Almanya tarafından ilhakı değildir. Bu ilhaktan çok daha önce çeşitli Fransız hükûmetleri, Alman ulusal birliğinin kurulamaması için ellerinden geleni yapmışlardır zaten daima.

Bu durumda, apaçık bir nokta çıkıyor ortaya: Alman birliği 1871 yılında gerçekleştirildikten sonra da Fransız burjuvazisi, Alsas-Lorraine Fransa sınırları içinde kalmış olsa dahi, Almanya’nın güçsüz düşmesini istemekten ve bu yolda çaba göstermekten geri kalmayacaktı. Ama söz konusu illerin Almanya’ya ilhakı, Fransızların öç alma isteğine belirli bir savunma karakteri kazandırmış ve bu ilhak olmaksızın edinemeyeceği bir itici güç katmıştır.

Özellikle Marx, böyle düşünmektedir. Nitekim, şu satırları okuyoruz Marx’ın kaleminden:

“Viyana Kongresi’nden beri Fransız başkenti Paris’in ve Paris’le birlikte tüm Fransa’nın savunmasız kaldığı şeklindeki iddialarına maddi dayanak olarak 1815 yılındaki sınırları gösteren Fransız şovenizmi, ardı ardına uğranılan birkaç yenilgi sonucunda Doğu sınırlarının daha da darlaşıp Vosgeslara ve Metz’e dayanması karşısında bu konuda bir kat daha büyük bir dayanağa kavuşmuş oluyordu.” (Marx, Engels, Oeuvres, cilt XXVI, s.69)

Görüldüğü gibi Frankfurt Barış Antlaşması, 1914-1918 Dünya Savaşı’nın ilk tohumlarını atmış olması bakımından, büyük bir tarihsel önem kazanmaktadır.

1870-1871 Fransa-Prusya savaşının başlamasından hemen sonra Marx, Sosyal-Demokrat Parti Yürütme Kurulu'na yolladığı mektupta, bu savaşın derinlemesine bir çözümlemesini getirmekteydi.

Bakınız, nasıl çözümlüyor Marx bu savaşı:

"Bugün bütün perde arkasındaki asker yöneticiler gibi profesörler, burjuvalar ve sokak politikacıları da, Alsas-Lorraine'in Prusya tarafından ilhakının, Almanya'yı Fransa ile bir savaştan koruyacak tek yol olduğunu ileri sürmektedirler.

Söz konusu yol, tam tersine, bugünkü savaşı bitip tükenmez bir Avrupa savaşı hâline sokmak için en emin yoldur. Batı Avrupa'nın Polonya'sı demek olan Alsas-Lorraine üzerindeki Alman egemenliğinin *sine qua non* (Olmazsa Olmaz) koşulu olarak askerî rejimin Almanya'da pekişmesini sağlamak bakımından bundan daha iyi bir yol düşünülemez.

Böyle bir ilhak, iki ülke arasında savaştan sonra yapılacak barışı, Fransa kendisinden koparılan toprakları geri isteyebilecek güce kavuşana dek sürecek olan basit bir ateşkes anlaşması durumuna sokacaktır...

Bugün koparılmakta olan şamata karşısında henüz sersemlememiş olanlar ve Alman halkını sersemleştirmekte çıkarı bulunmayanlar, şu gerçeği de anlamak zorundadırlar: 1866 savaşı nasıl 1870 savaşının tohumlarını içinde taşıyor idiyse, 1870 savaşı da Almanya ile Rusya arasında bir savaşın tohumlarını kaçınılmaz şekilde bağrında taşıyıp getirmektedir." (Aynı eser, aynı cilt, s.68-69)

Gerçekten de, Fransa-Prusya savaşı, Avrupa'nın siyasal durumunda bir dizi derin değişiklik yaratmaktan geri kalmayacaktı. Almanya'nın ulusal birliği, Avusturya İmparatorluğu içindeki Alman topraklarını henüz kapsamamakla birlikte gerçekleşmiş bulunuyordu artık.

Tıpkı bunun gibi, Trente ve Trieste'yi henüz kapsamamakla birlikte İtalyan birliği de kurulmuştu.

Bu savaştan önce Fransa'nın Doğu ve Güney-Doğu sınırlarında birtakım küçük devletler sıralanıyordu komşu olarak. Kuzey-Doğu sınırında ise, Avusturya ile sürekli rekabet sonucu güçsüz sayılabilecek bir Prusya yer almaktaydı.

Oysa şimdi gerçekten güçlü bir yeni devlet yükseliyordu Fransa ile Prusya arasında: Alman İmparatorluğu.

Fransa için durum, sadece Kuzey-Doğu'da değil, Güney-Doğu'da da değişmiş bulunmaktaydı: 1859-1871 dönemini kapsayan savaşlar sonucunda bu kesimde de, sekiz küçük İtalyan devleti yerine, birleşmiş bir İtalyan krallığı vardı şimdi.

Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun sınırları da buna benzer değişikliklere uğratılmıştı ayrıca.

Öyle ki, kıtadaki yeni durumu şöylece özetleyebiliriz:

Daha önce Avrupa'daki büyük devletler arasında, bunların birbirleriyle çatışmalarını yatıştırıp söndürmeye yarayan küçük ve güçsüz "tampon devletler" yer almakta iken, şimdi büyük devletler sınırdaş olmuşlardır.

Ve sadece bu nedenden dolayı, bir kat daha gerginleşmiş bulunmaktadır uluslararası durum. Üstelik de bu gerginlik geçici bir olay olmaktan çıkmış ve yeni uluslararası ilişkilerin sürekli bir karakteri hâline gelmiştir artık.